

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND

İZAHLI
OSMANLI TARİHİ
KRONOLOJİSİ

CİLT - 2

TÜRKİYE YAYINEVİ
İstanbul

İSMAIL HÂMİ DANIŞMEND

İZAHLI
**OSMANLI TARİHİ
KRONOLOJİSİ**

Cilt : 2

M. 1513 — 1573
H. 919 — 981

TÜRKİYE YAYINEVİ
İSTANBUL

Bu eserin bircümle telif hakları
TÜRKİYE YAYINEVİ'ne aittir.

1 9 2 5

1 9 7 1

Bu kitabın dizgisine 1971 yılında TÜRKİYE BASIMEVİ'nde
başlanmış ve YAYLACIK MATBAASI'nda basılmıştır.

*Birinci cildin başında bu eseri,
Çocukluğumda bana ilk milliyet fikrini veren sevgili ağabeyim*

MEHMET SAMİ DANIŞMEND'in

*ruhuna ithâf etmiştim : O cildin intişârından pek az sonra, bu
eserin hazırlanmasındaki büyük yardımlarını ömrümde unutma-
yacağım*

NAZAN DANIŞMEND'i

*kaybetmek felâketine uğradığım için, onun hâtırasını da burada
hürmet ve minnetle anarak en hazin vazifemi ifa etmiş olu-
yorum.*

İ. H. D.

İHTİLÂFSIZ SENELER

(M. 1513 = H. 919 — 1573 = 981)

BİRİNCİ SELİM

(Yavuz Sultan Selim)

— M. 1512 = H. 918 — M. 1520 = H. 926 —

1512 = 918

24 Nisan = 7 Safer, Cumartesi: İkinci Bâyezid oğlu şehzâde Selim'in Osmanlı tahtına cülûsu.

(8 Safer = 25 Nisan tarihi de rivayet edilir : İkinci Bâyezid devrinin son fıkrasına bakınız. — Fetret devrinde saltanat süren Süleyman ve Musâ Çelebiler sayılmamak şartıyla Birinci Selim Osmanlı padişahlarının dokuzuncusu sayılır. — Eski Osmanlı menbâlarında «Selim-i Kadim» şeklinde de zikredilen Yavuz'un tahtından indirdiği babası tarafından kendi eliyle tahta çıkarıldığı hakkında bir rivayet vardır. — Yeni padişah, biat merâsimi tamamlandıktan sonra cülûs bahşişi olarak her yenîçeriye elli altın verdirmiş ve bu mîkdar o tarihten itibaren usul hükmünü almıştır: O tarihte bir altın, altmış akça tuttuğuna göre nefer başına üç bin akça isâbet ediyor demektir; tabii bu büyük para hem bir hal'in, hem bir iclâsm ücretidir. — Sultan Selim'in sarayda babasından saltanatı aldıktan sonra Yeni Bahçe'deki otağına gittiği ve biat merâsiminin orada yapıldığı rivayet edilir. — Bir rivayete göre de İkinci Bâyezid saltanatı oğluna devrederken kardeşlerini öldürmemesini nasihat etmiş ve Sultan Selim de kendisine biat eden kardeşi Korkud-Sultan'ı tekrar Mağnisa valiliğine tayin edip Midilli adasını da onun sancağına ilhak etmiştir. — Yeni padişahın Kefe valisi olan oğlu ve veliahdi şehzâde Süleyman derhal İstanbul'a dâvet edilmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Selim Hân-ı Evvel» ünvanıyla anılan Yavuz Sultan Selim en kuvvetli rivayete nazaran 1470 = 875 tarihinde Amasya'da doğmuş olduğuna göre, kırk iki yaşının içinde cülûs etmiş demektir).

23 Mayıs = 7 Rebî'ül-evvel, Pazar: İkinci Bâyezid'in İstanbul'dan Dimetoka'ya hareketi.

(Yeni-saray'dan Eski-saray'a nakleden Sultan Bâyezid'in artık İstanbul'da rahat edemiyerek Dimetoka sarayına nakletmek için oğlundan izin aldığı rivayet edilir. — Eski padişahın maiyyetine kendi adamlarından olan Rumeli Beylerbeyi Yânus Paşa ile Defterdar yâni Maliye Nâzırı Kasım Paşa tayin edilmiş ve İkinci Bâyezid tahtından indikten bir ay kadar sonra İstanbul'u terketmiştir. — Yavuz Sultan Selim devlet erkânıyla beraber babasını şehir haricine kadar teşyi etmiş, babasının bindiği arabanın sağ tarafında yayan yürüyerek büyük bir hürmetle nasihatlerini dinlemiş ve bir rivayete göre de şehirde atla babasını tâkib ettikten sonra Edirne kapısından çıkınca atından inip yayan yürümeğe başlamış ve nihayet Sultan Bâyezid arabasını durdurup oğluna artık dönmesini söyliyerek vedâ etmiştir).

26 Mayıs = 10 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: İkinci Bâyezid'in ölümü:

(27 Mayıs = 11 Rebî'ül-evvel Perşembe ve 2 Haziran = 17 Rebî'ül-evvel Çarşamba tarihleri de rivayet edilir. — İstanbul'dan Dimetoka'ya giderken yolda ölen İkinci Bâyezid'in öldüğü yer meselesinde de ihtilâf vardır: Muhtelif rivayetlere göre Çekmece'de, yahut Sazlı-dere'de, yahut Söğütlü'de, yahut Hafsa civarındaki Abalar köyünde veyahut oğluyla muharebe ettiği Uğraş-deresinde vefat etmiştir. —

Sultan Bâyezid'in ölüm sebebi de ihtilâfıdır: Bazı menbâlarda hastalık ve ihtiyarlık yüzünden eceliyle ölmüş gibi gösterilmekle beraber, muhtelif menbâlarda Yavuz'un emriyle zehirlendiği hakkında da bir takım rivayetler vardır: Bir rivayete göre hususî hekimliğinde bulunan bir yahudi tarafından Sultan Selim'in emriyle zehirlenmiş ve bir rivayete göre de «Sultan Selim'den ecel şerbeti gelüp bile bile pederi nûş ve [Oğul, kılıcın keskin olsun emmâ ömrün kasır olsun!] duâsın idüp vefat itmiş» ve diğer bir rivayete göre de Çekmece'ye geldiği zaman yüzünü yıkarken başının bütün saçları elinde kalmış ve neye uğradığını anlayıp odasına çekilmiştir. Her halde bu zehir rivayetinin ecel rivayetinden daha kuvvetli olduğu ve bâzı Osmanlı menbâlarının bu meselede siyaseten sükût ettikleri anlaşılmaktadır. — İkinci Bâyezid en kuvvetli doğum tarihine göre 64 sene, 5 ay kadar yaşamış ve tahtından indirildikten sonra 32 gün sağ kalmıştır. — Sultan Bâyezid'in cenazesi oğlunun emriyle İstanbul'a getirilmiş ve kendisi Eyüp'de kubbesiz bir mezara defnini vasiyet ettiği halde bu arzusu icra edilmeyerek İstanbul'daki câmisinin yanında Yavuz'un yaptırıldığı türbeye defnedilmiştir. — Eğer muhtelif zehir rivayetleri doğru ise, ikinci Bâyezid kardeşi Cem-Sultan'a yaptığı muâmeleyi oğlu Sultan Selim'den aynen görmüş demektir).

29 Temmuz = 15 Cumâda-l-ûlâ, Perşembe: Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'da saltanatını ilân etmiş olan kardeşi Sultan Ahmed'e karşı hareketi.

(Sultan Ahmed'in Anadolu'da saltanatını ilân etmesi hakkında 1511=917 vukuâtının «21 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Sultan Ahmed'in oğlu Alâüddin kumandasında gönderdiği bir kuvvetle Bursa'yı işgal ettirip kendi nâmına hutba okutması Sultan Selim'in bu ilk Anadolu seferine sebep olmuştur. — Yavuz yaklaşırken şehzâde Alâüddin Bursa'yı bırakıp babasının yanına çekilmiş olduğu için Sultan Selim 70 bin kişilik bir orduyla Ankara'ya gidip Malkoç-oğlu Ali Bey'i Sultan Ahmed'in tâkibine göndermiştir: Ahmed Amasya'ya çekilmek istemişse de muvaffak olamadığı için Malatya ve Dârende taraflarına kaçmış ve bir taraftan da oğullarından ikisini Şâh İsmail'e göndererek yardım istemiştir. — Bu sırada Sultan Ahmed'le İsmail-i Safavi, Dulgadir hükümdarı Alâüddeve ve Mısır sultanı Kansu Gavri arasında Yavuz'a karşı bir menfaat birliği vardır: Fakat bu siyasî menfaat birliği askerlik sahasında bir elbirliği şeklini alamadığı için Sultan Selim bunları birer birer ayılamıştır. — Bu vaziyet üzerine Anadolu'daki Osmanlı arazisinin hâkimiyeti Sultan Ahmed'den Sultan Selim'e geçmiş ve Amasya sancağı Davud Paşa, zâde Mustafa Bey'e tevcih edilmiştir).

Teşrinisânî = Ramazan: Yavuz'un kışı geçirmek için Bursa'ya gelişi.

(Devşirme Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa'nın kış mevsimini sebep göstererek avdet tavsiyesi üzerine padişahın Bursa'ya geldiği rivayet edilir: Her halde Yavuz'un İstanbul'a dönmemekle ihtiyata riâyet etmek istediği anlaşılmaktadır; Sultan Ahmed taraftarı olan Koca-Mustafa'nın en mühim rolü askere izin verilip kışlaklarına gönderilmesinde gösterilir: Aşağıki fıkralara da bakınız).

Sultan Ahmed'in Amasya baskını.

(Anadolu'da bir çok taraftarı bulunan Sultan Ahmed bu sırada Kemah'dan kalkıp Niksar üzerinden Amasya'ya gelmiş ve bir baskınla şehri zaptetmesi üzerine Yavuz'un tayin ettiği sancak beyi Mustafa Bey de kendisine iltihak ederek Sultan Ahmed'e vezir olmuştur! Yavuz'un şiddet ve dehşetinden dolayı bir çok kimselerin ve hattâ hükûmet erkânından bazıların büyük şehzâdeye temâyül gösterdikleri rivayet edilir: Bunların başında Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa vardır! Cem-Sultan'ın zehirlenmesinde oynadığı karanlık rollerle şöhrat bulan bu devşirme ve dönme

vezir esasen ikinci Bâyezid devrinde de Yavuz'un veliahdlığına muhalefet edip şehzâde Ahmed'e tarafdarlık etmiştir. Sultan Selim'in cülûsunda mevkiinde ibkâ edilmişse de yeni padişahın emin olmadığı için şehzâde Ahmed'le gizlice muhâbere ettiği, hattâ bir mektubunun yakalandığı ve Amasya baskınında bile parmağı olduğu rivayet edilir: Onun için Amasya baskını bir danışıklı dövüş demektir).

Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa'nın idamı.

(Bu cezanın sebebi Koca-Mustafa'nın kış mevsimini bahâne ederek ordunun terhisinde âmil olması ve şehzâde Ahmed'le muhâbere ederek Amasya'nın işgalini temin etmesi şeklinde izah edilir. Yavuz'un bu vesileyle amcası Cem-Sultan'ın intikamını almak istediğinden de bahsedebiliriz. — Her halde memlekette ikiliğe sebep olan Sultan Ahmed gâilesini esasından temizlemek istiyen Yavuz'un bu şiddeti zarurî bir tedbir demektir. — Sultan Selim'in ilk idam ettirdiği Vezir-i-a'zam işte bu Koca-Mustafa'dır. — Bu vaziyet üzerine Vezâret-i uzma makamına dördüncü defa olarak Hersek-zâde Ahmed Paşa tayin edilmiştir).

16 Kânunuevvel = 7 Şevvâl, Perşembe: Yavuz'un emriyle beş şehzâdenin birden idamı.

(Bu şehzâdeler Yavuz'un yeğenleri ve ikinci Bâyezid'in torunlarıdır: Bunlardan şehzâde Alemşâh'm oğlu Osmanşâh Çankırı beyi, Şehensâh'm oğlu Mehmet Niğde'boyi ve şehzâde Mahmud'un oğulları Musa, Orhan ve Emir de muhtelif sancakların beyleridir. Babaları evvelce ölmüş olan ve yedi ile yirmi yaşları arasında bulunan bu genç şehzâdelerin Anadolu'yu istilâ eden büyük amcaları Sultan Ahmed'den korkarak küçük amcaları Yavuz Sultan Selim'e iltica etmiş oldukları rivayet edilir. — Bunların idam edildikleri yer ve tarih hususunda ve hattâ babalarının isimlerinde bile ihtilâf vardır: Bir ecnebi rivayetine göre Bursa'dan İstanbul'a götürülerek pa-yıtahtta idam edilmişlerdir; halbuki umumiyetle Osmanlı menbâları Bursa'da idam edildiklerinde müttefiktir; gene ecnebi menbâlarda idam tarihi Teşrinisânî = Ramazan ayma müsadif gösterildiği gibi, Osmanlı menbâlarında da 15 Cumâda-l-ûlâ = 29 Temmuz Perşembe ve 27 Şevvâl = 5 Kânunusânî Çarşamba gibi bazı tarihlere tesadüf edilirse de bunların bilhassa birincisi tamamiyle yanlıştır: Çünkü bu 15 Cumâda-l-ûlâ = 29 Temmuz tarihi, Yavuz'un İstanbul'dan Anadolu seferine hareket ettiği günün tarihidir. — Bu beş şehzâdeden Osmanşâh'la Mehmet şehzâde Şehensâh'm, Musâ, Orhan ve Emir de şehzâde Mahmud'un oğulları olduğuna ait bir rivayet de vardır: Son üçü hakkındaki rivayet doğruysa da Osman'la Mehmed'in kardeş gösterilmesi doğru değildir. — Bunlardan şehzâde Emir'in ismi muhtelif menbâlarda «Mîr» ve «İmir» olarak da gösterilir. — Bu zavallıların idamına sebep olarak «Hâtır-ı Hümayûn ümerâdan hayfe düşüp umûr-ı saltanâta nizâm virmek» lüzumundan bahsedilir: Her halde Yavuz'un şahsı aleyhindeki dedikodulardan, ahali ve ümerâ nazarında «gaasıb» sayılmasından ve bu genç prenslerin de muhalifler tarafından kendisine karşı «müddâî» şeklinde ortaya çıkarılmak ihtimalinden dolayı Fatih'in Kânunnâmesini tatbik ederek saltanatta rakipsiz kalmak istediği muhakkaktır. — Padişahın gezinti bahânesiyle kıra çıkıp bir takım bölük ağalarını cinayetini icrâsına memur ettiği hakkında bir rivayet olduğu gibi, Sultan Selim'in o feci sahneyi bitişik bir daire penceresinden seyretmiş olduğu da rivayet edilir. — Şehzâdeler sarayın Kapucular odasına konulup geceleyin cellâtlar içeri girdikleri zaman yedi yaşındaki en küçük şehzâde Mehmed'in yere diz çöküp hayatının bağışlanmasını istirham ederek günde bir akçayla padişaha hizmet edeceğini söylemesine ait rivayet, en hissiz cânileri bile müteessir edecek bir sahnedir. — Yirmi yaşında olan en büyük şehzâde Osmanşâh'm hayatını çok pahalıya satarak cellâtlarla boğuştuğu ve birinin kolunu kırıp birini de tehlikeli surette bıçakladığı ve nihayet Sultan Selim'in gönderdiği yardımcıları sayesinde işin bitirildiği rivayet edilir. — Bu mazlûm ve mâsum

çocukların cenazeleri Bursa'da ikinci Murad türbesinin bulunduğu «Murâdiyye» ye defnedilmiştir. — Bir rivayete göre de o gün idam edilen şehzâdeler beş değil, yedidir. — Bu zavallılar kemend atılıp boğulmak suretiyle «Dâr-ı cinâna irsâl» olunmuşlardır).

1513 = 918

Saruhan valisi şehzâde Korkud'un idamı.

(Bursa'da toplanan şehzâdelerin idamı üzerine âlim, şair ve bestekâr şehzâde Korkud-Sultan artık kendisine de sıra geldiğini anlamakta gecikmemiştir; Feridun Bey «Münşeât»ında Korkud'un Yavuz'a gönderdiği bir mektup vardır: Bu mektupta izah edildiğine göre bir takım münâfıkların tezviri üzerine Korkud-Sultan karadan, denizden sınırsız bir abluka çemberi içine alınmıştır! İşte bu vaziyet üzerine «gerekli esbâbiyle kitaplarını» ihtiyaten kaleye koymak mecburiyetinde kalan şehzâde padişaha yamp yakulmakta ve kendisine cülûs zamanındaki taahhütlerini hatırlatmaktadır: Sultan Selim'in verdiği cevapta da kendisinin Şark seferine hazırlanmakta olduğundan bahsedilmekte ve «Mâdâmki siz ahd-i sâbık üzre olasuz, bu cânibden endişe itmeyüp duâya iştilal buyurasız vesseilâm» denilmektedir! Bununla beraber Osmanlı menbâlarına göre Sultan Selim kardeşinin saltanat sevdasına kapıldığını haber almış, bu haberin ne dereceye kadar doğru olduğunu anlamak için bazı devlet erkânı nâmına sahte mektuplar yazdırıp Korkud-Sultan'ı tecrîbe için dâvet ettirmiş ve zavallı Korkud işte bu sahte mektupları ciddi zannedip kabul cevapları verdiği için Sultan Selim artık harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır! Her halde bu izah padişahı mâzur göstermek içindir. — Kış mevsiminde Sultan Selim av bahânesiyle ve on bin kişilik bir kuvvetle birdenbire Bursa'dan çıkıp beş günde Mağnisa'ya varmış ve kardeşinin sarayını muhasara etmişse de Korkud-Sultan «Piyâle Bey» ismindeki nedimiyle gizli bir kapıdan çıkıp dört nala at sürerek dağlara kaçmış ve Sultan Selim de bu vaziyet üzerine bütün yollarla geçitlere muhafızlar koyarak Bursa'ya dönmüştür. — Korkud-Sultan yirmi gün kadar o civarda bir mağaraya iltica ettikten sonra, evvelce valiliğinde bulunduğu Teke havalisine geçmiş ve burada da bir mağaraya sığınarak Sultan Cem'in hareketini taklid edip Frenklere iltica etmek üzere bir gemi tedârikine teşebbüs etmiştir: Piyâle Bey gizlice erzak taşıyan bir Türkmenle anlaşmış, fakat büyük bir gaflet gösterip fakir Türkmeni şehzâdenin muhteşem takımlı atma bindirerek yola çıkarmış, tabii atın suvariden daha süslü olması göze batmış, zavallı Türkmenle işkence edilerek şehzâdenin yeri anlaşılmış ve nihayet Korkud-Sultan Piyâle Bey'le beraber yakayı ele vermiştir. — Yavuz'un emriyle Bursa'ya sevk edilen Korkud, şehrin bir kaç konak ilerisinde padişah nâmına Kapucu-başı Sinan Ağa tarafından hürmetle karşılanmış, fakat konak yerinde Piyâle Bey ustalıkla efendisinden uzaklaştırıldıktan sonra zavallı şehzâde uykudayken kemend atılarak boğulmuştur. — Korkud-Sultan'ın cenazesi Bursa'ya nakledilerek Orhan Gazi civarına gömülmüştür. — Bu altıncı cî, nayetten sonra artık Yavuz'un karşısında büyük kardeşi Sultan Ahmed'le oğullarından başka rakip kalmamıştır. — Babasının zehirlenmesine ait rivayet de hesab edilecek olursa, Sultan Selim'in bu tarihe kadar olan kurbanları baba, kardeş ve yeğen olmak üzere yediyi bulmuş demektir. — Korkud-Sultan'ın defninden sonra sadık nedimi Piyâle Bey'in ölünceye kadar efendisine türbedarlık ederek mezarından ayrılmadığı rivayet edilir. — Barbaros'un büyük kardeşi Oruç-Reis'i mesleğinin bidâyetlerinde himâye ve hizmetine almış olan Korkud-Sultan en büyük İslâm âlimlerinden olduğu gibi, divan sahibi bir şair ve büyük bir bestekârdır: Eserlerindeki künyesi «Ebu-l Hayr Muhammed Korkud» şeklindedir).

1513 = 919

24 Nisan=17 Safer, Pazar: Sultan Selim'le Sultan Ahmed arasında Yenişehir meydan muharebesi ve Ahmed'in esâret ve idamı.

(9 Safer = 16 Nisan Cumartesi tarihi de rivayet edilir. — Osmanlı menbâları.

1513 = 919

OSMANLI TARİHİ

5

na göre Yavuz tıpkı Korkud'a yaptığı gibi Ahmed'e de kendi ümerâsı ağzından sahte mektuplar yazdırıp saltanata dâvet ettirmiş, eğer ordu çekip gelecek olursa Selim'den müteneffir olan kumandanlarla askerlerin derhal kendisine iltihak ve inkıyâd edeceklerini bildirmiş, o kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan Sultan Ahmed de işte bu sahte mektuplarla tıpkı Korkud gibi inanıp saltanat hulyâsiyle harekete geçmiştir! Halbuki Yavuz'un kardeşlerini böyle sahte mektuplarla imtihan etmesine hacet yoktur: Onların her ikisi de saltanat dâvâlarını o zamana kadar muhtelif siyasi ve askeri teşebbüsleriyle ortaya koymuş müddailerdir ve bilhassa Sultan Ahmed Anadolu'da saltanatını ilân etmiştir. Sultan Selim'in maksadı da babasının elinden zorla aldığı saltanat üzerinde hiç bir müddat bırakmamaktır. — Sultan Ahmed bahara doğru 20 - 30 bin kişilik bir orduyla Bursa'daki kardeşinin üzerine hareket etmiş, ilkönce Selim'in pişdar kıt'alarına karşı mühim bir zafer kazanıp binlerce telefât verdirdikten sonra bu zaferden istifade etmesini bilmemiş, sekiz on bin kişilik bir kuvveti kalan küçük kardeşinin muhtelif imdat kuvvetleri almasına vakit ve imkân bırakmış ve işte bu büyük gaflet üzerine girdiği Yenişehir meydan muharebesini kaybedip kaçarken atının ayakları kapaklandığı için yere yuvarlanıp takipçilerin eline geçmiştir. — Bir müddet evvel Korkud, Sultan'ı idam eden Kapucu-başı Sinan Ağa tarafından nihayet Sultan Ahmed'in de «Nizâm-ı âlem için kavâid-i âlî Osmân üzere kaydı görülmüş», yâni mağlûp şehzâde yay kirisiyle boğulmuştur! Rivayete nazaran Sinan Ağa işini bitirince Yavuz Sultan Selim ağlamış ve:

— Neslümüzde bu bid'ati çıkaran rahmet-i Hak'dan baîd olsun!

demiş. — Sultan Ahmed'in oğullarından Osman'ın Yenişehir meydan muharebesinde telef olduğu, Murad'ın İran'a ve Süleyman'la Alâüddinin de Mısır'a iltica ettikleri rivayet edilir: Gene Sultan Ahmed oğullarından iki şehzâdenin de Yenişehir muharebesinden evvel Şah İsmail'e iltica etmiş olduğu, bu suretle İran'da Ahmed'in üç oğlu toplandığı ve bunlardan Murad'ın İran'dan Mısır'a geçtiği hakkında da bir rivayet vardır; fakat bu şehzâdelerin isimleri ihtilâfıdır; bunlar gittikleri memleketlerde hürmetle karşılanmışlardır. İran'a iltica eden şehzâde Murad'ın bir kaç sene sonra Şah İsmail'in emriyle zehirlendiği, yahut Türkiye'den giden bir fedai tarafından öldürüldüğü veya eceliyle öldüğü hakkında muhtelif rivayetler vardır: Fakat bu rivayetlerin hepsi şüphelidir; çünkü Yavuz'un vefatından bir müddet evvel bu şehzâdenin İran'dan Amasya'ya gelip saltanat iddiasına teşebbüs etmiş olduğu da rivayet edilir: 1519 = 925 vu. kuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Mısır sultanına iltica edenlerin âkıbetleri hakkındaki rivayetler de muhteftir. — Sultan Ahmed'in cenazesi Bursa'ya nakledilerek «Murâdiyye» ye defnedilmiştir. — Yenişehir zaferi Yavuz'u bütün rakiplerinden kurtarmış, ona her türlü gâileden ve müddaiden âzâde bir saltanat temin etmiştir: Artık tahtında rakipsiz kalan bu müdhiş hükümdarın yegâne oğlu Süleyman'dan başka vârisi yoktur. Ahmed Tevhid Bey merhumun T. O. E. mecmuasında bahsettiği bir rivayete göre Yavuz'un Süleyman'dan başka «Murad», «Mahmud» ve «Abdullah» isimlerinde üç oğlu daha olmuşsa da bunlar 920 = 1514 senesi 2 Şevvâl = 20 Teşrinisânî Pazartesi günü idam edilmişlerdir: Bu rivayet doğru olduğu takdirde, Yavuz Sultan Selim son kardeşinin idamından 18 ay, 24 gün sonra kendi oğullarını da idam ettirerek şehzâde Süleyman'ı yegâne vâris bırakmış demektir! Bununla beraber, bu şehzâdelerin Kanunî devrinde idam edildikleri de rivayet edilir. Herhalde Yavuz'un bu isimlerde oğulları olup olmadığı ayrıca tetkik edilecek mühim bir meseledir. — Sultan Selim'in sekiz seneden biraz fazla süren saltanatının ilk senesi, tamamiyle dahili mücadeleler ve muharebelerle geçtikten sonra, nihayet harici fütuhât plânlarının tatbikine müsâit bir vaziyet temin edilebilmiştir: Bu ilk senenin son günü Yavuz bir baba, kardeş ve yeğen katili vaziyetindedir: Onun için bu bir senelik tarihi siması her halde sevimli bir çehre değildir! Fakat bundan sonra gelecek yedi yıllık fütuhât devri bizi bütün millî tarihimizin en şanlı ve sevimli simâlarından biriyle karşılaştırır. Sultan Selim'in bu iki çehresi arasındaki zıddiyet, ancak onun tekmlî o müthiş cinâyetleri belki de samimi gözyaşları dökerek büyük bir gaye uğrunda işlemiş olmasıyla izah edilebilir: Tabii o zarurî cinâyet.

ler işlenmedikçe ve memleket saltanat kavgalarıyla sarsıldıkça Şarkî-Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz ölkelerinin bir kaç sene içinde fetih ve ilhâkı kabîl değildir).

Eflak, Boğdan, Macar, Venedik ve Mısır elçileriyle sulh halinin teyidi.

(Bunlardan eski imtiyazları ibka edilen Eflak ve Boğdan elçileri haraçlarını getirmiş, diğerleri kıymetli hediyelerle gelmişlerdir; Venedik sulhü 17 Teşrinievvel = 16 Şa'bân Pazartesi günü tecdid edilmiştir: İkinci Bâyezid devrindeki sulh esasları için 1502 = 908 vukuâtının son fıkrasına bakınız, 1503 = 909 vukuâtının birinci fıkrasında bahsi geçen Macar sulhü de üç sene müddetle tecdid edilmiştir. — İkinci Bâyezid devrinde akdedilen Osmanlı - Mısır sulhü için 1491 = 896 vukuâtına bakınız. — Yavuz'un fütuhât plânları hep Şark'a aid olduğu için Garp devletleriyle bu sırada hoş geçinmek siyaseti tâkib edilmiştir).

1514 = 920

20 Mart = 23 Muharrem, Pazartesi: Yavuz'un Edirne'den İran seferine hareketi.

(22 Muharrem = 19 Mart Pazar tarihi de rivayet edilir. — Veliahd şehzâde Süleyman evvelce valilikle gönderilmiş olduğu Saruhan'dan celbedilip saltanat nâibi olarak Edirne'de bırakılmıştır. — Bu meşhur sefere muhtelif sebebler gösterilir: Bunların başlıcaları her taraftan Sultan Selim'e cülûs tebriki ve sulhün teyidi için elçiler gönderildiği halde İran şâhı İsmail-i Safavî'nin elçi göndermemesi Yavuz'un kardeşleriyle mücadelelerinde şâhm büyük şehzâde Ahmed tarafım iltizam edip onun idamından sonra oğullarım himâyeye kalkışarak İran'a iltica etmiş olan şehzâde Murad'ı iltizam için Osmanlı arazisine taarruz etmesi, Yavuz'a karşı Mısır sultanıyla ittifaka kalkışarak müsterek bir hareket temin etmek üzere Kahire'ye elçiler ve hediyeler göndermesi, geniş ölçüde harb hazırlıklarına girişmesi ve Osmanlı arazisine şîlik propagandacılarıyla casuslar göndermekte devam etmesi gibi şeylerdir. — Hakikatte bu iki Türk hükümdarının birbiriyle çarpıştıran en mühim sebep, çok büyümüş olan bu iki devletin fütuhât siyasetlerinde en şiddetli devirlerine girmiş ve artık birbirinin toprağına göz dikmiş olmalarında gösterilebilir. Başta Sünnilik ve Şîlik ihtilâfı olmak üzere evvelce gözden geçirdiğimiz bütün sebebler işte bu tarihi ve coğrafi mukadderâtın en tabii neticeleridir: 1507 — 1508 = 913 ve 1511 = 917 vukuâtına bakınız. Zaten Yavuz şehzâdelik devrindeki Trabzon valiliğindenberi Safavî düşmanlığıyla şöhet bulmuş ve meselâ 1508 = 914 tarihinde babasının izni olmadan fütuhâta kalkışarak Bayburd'a kadar geniş bir istilâ hareketinde bulunduğu için o devrin kendisine muhalif vüzerâsı tarafından babasına şikâyet edilmiş ve hattâ sonradan bu hareket onu babasının gözünden düşürmek isteyenler tarafından büyük bir kabahat şeklinde aleyhine istismâr edilmiştir. — Efganistan'dan Şarkî-Anadoluya kadar yayılan Safavî imparatorluğunun elinde mezhep bir siyasi kuvvet şekindedir: Şâh İsmail'in bütün hedefi, bu mezhebi garbî Anadolu Türkleri arasına da yayarak Anadolu'nun Osmanlı idaresinde bulunan ikinci yarısını da kolaylıkla ele geçirmektir. — Şarkî Anadolu Safavî tarihinde âdetâ bir beşik rolü oynadığı gibi, garbî Anadolu da Osmanlı imparatorluğunun beşiğidir: Halbuki Anadolu'nun coğrafi ve ırkî bir bütünlüğü vardır; Yavuz devrine gelinceye kadar Osmanlı padişahları işte bu birliği temin için uğraşmışlardır; meselâ Fâtihi Uzun-Hasan'la işte bu gaye uğrunda çarpışmıştır. Onun için Yavuz'un elinde Sünnilik dâvası demek Şarkî-Anadolu dâvası demek olduğu gibi, Şâh İsmail'in elinde de Şîlik dâvası demek Garbî-Anadolu dâvası demektir: İşte bundan dolayı Yavuz Çaldıran seferine Osmanlı ulemâsının fetvâlarını alarak çıkmıştır. — 1487 = 892 tarihinde doğmuş olan Şâh İsmail o sırada henüz 27 yaşında olduğu gibi, en kuvvetli rivayete göre 1470 = 875 tarihinde dünyaya gelmiş

olan Birinci Selim de 44 yaşındadır. — Yavuz'un İran seferine hazırlanırken ilk ittihaz ettiği tedbir, Osmanlı arazisindeki Şîilerin gizli defterlerini tanzim et, tirmek ve isimleri bu defterlere geçen kırk bin şîiyi kılıçtan geçirmek ve zindanlara attırmak olmuştur: Bu müthiş tedbirin en mühim sebebi, İran seferi esnasında Türkiye şîilerinin her hangi bir hareketine meydan bırakmamak mülâhazasıdır. Osmanlı menbâlarının izahına göre Yavuz'un gizli defterlerine yalnız yedi yaşından yukarı olan şîiler yazılmış, küçük çocuklar istisna edilmiş ve bu kırk bin kişinin hepsi idam edilmeyerek bir kısmı yalnız hapsedilmekle iktifâ edilmiştir: Bununla beraber idam emrinin tatbikinde memurların ifrâtı yüzünden bir takım sâiistimaller olduğu ve meselâ isimleri defterlere geçmemiş kimseler de kılıçtan geçirilerek idam yekûnunun kırk binden çok fazla tuttuğu da rivayet edilir. — Bu şiddet hem Anadolu'da, hem Rumeli'de tatbik edilmiştir).

20 Nisan = 24 Safer, Perşembe: Yavuz'un İran seferi için Beşiktaş'dan Üsküdar'a geçişi.

(Padişah Edirne'den İstanbul'a geldikten sonra 22 gün kalmış ve ordu kayıklar ve gemilerle tedricen karşıya geçirilmiştir. — Anadolu'da iltihak edecek askerlerin Yenişehir ovasında toplanması emredilmiştir. — Bu sırada Şah İsmail'in de gerek idam edilen mezhebdâşlarının intikamını almak, gerek şehzâde Murad'ın saltanat dâvasına müzâheret etmek üzere büyük bir orduyla tecavuzlara başlamış olduğuna ait haberler alınmıştır).

23 Nisan = 27 Safer, Pazar: Yavuz'un Üsküdar'dan Maltepe'ye hareketi.

(Ordu Maltepe'de toplanmış olduğu için, Sultan Selim buradan itibaren askerinin başına geçmiştir).

28 Nisan = 3 Reb'ül-evvel, Cuma: Harp ilânına ait beyannâmenin İzmit'den Şâh İsmail'e gönderilmesi.

(Muhtelif tarih menbâlarıyla Feridun Bey «Münşeat» mda sureti bulunan bu vesika acemce yazılmış ve ordunun bir gün evvel vâsıl olduğu İzmit'den yola çıkarılmıştır. — «Kılıç» isminde bir Safavî casusu yakalanmış ve harb beyannâmesi işte bu adama teslim edilerek yollanmıştır: Maltepe'den gönderildiği hakkın da da bir rivayet vardır. — Yavuz bundan sonra iki nâme daha göndermiş ve Şâh İsmail'den bu üç mektubuna iki cevap almıştır: Bunlar için aşağıda bu sene vukuâtının «18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ülâ» ve «5 Ağustos = 13 Cumâdâ-l-âhire» fıkralarına bakınız. — Yavuz Sultan Selim Safavîlerle mücadele edip duran Akkoyunlu bakiyyelerinden Pulur beyi Korkmaz Bey oğlu Ferahsâd Bey'e de bir teşvik mektubu yazmıştır: Çaldıran seferinden itibaren Osmanlı tâbiyyetine giren bu beyin ismi son tetkiklerde «Ferruhşâd» şeklinde yazılmaktaysa da kendi câmi kitâbesine göre «Ferahsâd» okunması lâzımgelir).

6 Mayıs = 11 Reb'ül-evvel, Cumartesi: Yenişehir ovasında ordu toplanması.

(Gelibolu'dan Anadolu'ya geçmiş olan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile maiyyetindeki kuvvetler padişahın ordusuna burada iltihak etmiş olduğu gibi Anadolu'nun Kütahya, Karası, Hamid, Mentеше, Aydın, Çankırı, Bursa, Bolu, Kastamonu, Ankara vesair sancak askerleri de burada orduya katılmıştır).

27 Mayıs = 2 Reb'ül-âhir, Cumartesi: Pişdar kuvvetlerinin Akşehir'den Sivas'a gönderilmesi.

(Dukagin-oğlu Ahmed Paşa kumandasında sevk edilen bu talîa 20 bin kişiliktir).

1 Haziran = 7 Rebî'ül-âhir, Perşembe : Ordunun Konya'ya muvâsalatı.

(Parlak merâsimle karşılanan Yavuz burada üç gün kalıp türbeleri ziyaret etmiştir).

2 Temmuz = 9 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Sivas'da ordu yoklaması.

(Burada bir yoklama yapılarak ordu mevcudunun yüz kırk bin olduğu anlaşılmış ve bunlardan «amelmânde» olan kırk bin kişi Sivas'la Kayseri arasında bırakılarak hem ilerde iâşe müşkilâtını hafifletmek, hem Anadolu'nun ortasında ordunun gerisini temin edecek bir ihtiyat kuvveti bulundurmak maksadı tâkib edilmiştir. — Sivas yoklamasında dört yüz bin kişi bulunduğu hakkında da mübâlagalı bir rivayet vardır. — Sivas'dan itibaren vaziyet müşkilleşmiştir; bunun iki sebebi vardır: Biri Şâh İsmail'in Şarki-Anadolu valisi Ustaclu Mehmet Han'ın o havaliyi baştan-başta tahliye ve tahrib edip hem insan, hem hayvan için her türlü iâşe esbâbından mahrum bir hale getirmiş olmasıdır: Bu ihtimal evvelce düşünüldükçe Trabzon'a gemilerle erzak nakledilmişse de bunların katır sırtında sevki tabii çok müşkil olmuştur; hattâ Yeniçeri takımının mırıldanmaya başlayıp bâzı isyan hareketlerine kadar taşkınlık göstermelerinin en mühim sebebi işte bu iâşe müşkilâtıdır. İkinci sebep de Dulğadır oğlu Alâüddevle'ye Çubuk-ova'dan elçi gönderilerek orduya iltihak etmesi tebliğ edildiği halde Mısırlılar ve franlılarla beraber Osmanlılara karşı cephe almış olan bu ihtiyar Türk hükümdarının itizar etmekle kalmıyarak ordunun güzergâhına tecavuzlarda bulunmaya başlamasıdır. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim Alâüddevle'nin cezasını sonraya bırakmıştır).

13 Temmuz = 20 Cumâda-l-ülâ, Perşembe : Osmanlı ordusunun Safavî hududuna dayanması.

(Sivas'la Erzincan arasındaki «Çaysu» ırmağının hudut teşkil ettiği rivayet edilir: Bu ırmağın Kelkit kollarından Enderes çayı olmak ihtimali vardır: Çünkü ordunun burada «Suşehri-çayırı»nda konaklamış olduğundan bahsedilir; Suşehri'nin merkezi de Enderes kasabasıdır).

14 Temmuz = 21 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Erzincan muhâfızının itâat ve inkiyâdı.

(Osmanlı ordusuna gelerek ahaliye aman verilme şartıyla itâat ve inkiyâdını arzeden bu muhâfızın orduya bir miktar erzak verdiği ve mevkiinde ibka edildiği rivayet edilir).

18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ülâ, Sah: Yassı-Cemen'de Şâh İsmail'den elçi ve cevap gelmesi.

(Yavuz'un bu tarihe kadar yolladığı üç mektubun bu ilk cevabıyla beraber afyonlu «ma'cûn-i mükeyyif» dolu bir altın hokka da gelmişti: Şâh İsmail, «Şâh-kulu Aka» isminde bir elçiyle gönderdiği bu cevapnâmesinde Yavuz'un nâmelerindeki sert tâbirleri esrârkeş kâtiplerin neş'esiz vakitlerinde yazmış olmaları lâzımgelceğinden bahsederek neş'elerini tazelemek için bir hokka ma'cûn gönderdiğini söylüyor ve Sultan Selim'in neden dolayı harbetmek istediğini bilmediğinden, kendisinin sulh tarafdarı olduğundan, Yavuz'un kullandığı ifade tarzının bir padişaha yakışmıyacağından ve bununla beraber kendisinin harbe hazır olduğundan bahsediyordu. — Sultan Selim bu cevaba kızarak ve evvelce kendisinin İran'a iltica etmiş olan yeğeni Murad'm iâdesini istemek için göndermiş olduğu elçiye yapılmış olan muâmelenin intikamını alarak Şâh'ın sefirini idam ettirmiştir. — Yavuz'un bu vaziyette en çok çekindiği şey,

şâhm İran içlerine doğru çekilerek harbi kabul etmemesi ve bu suretle kendisini iâşe buhranı yüzünden muvaffakiyetsizliğe uğratmasıdır: Zaten bu sırada Yeniçeriler artık iyice homurdanmaya, düşmanın bomboş bıraktığı yerlerde sefalet çekmekten sızlanmaya başlamışlardır! Sultan Selim bu vaziyette düşmanı kendi üstüne çekmek için tahrikten başka çare bulamamıştır; Şâh İsmail'in cevapnâmesine gönderdiği son cevapta görülen şu fıkra işte bu maksadı temin içindir:

«... Pâdişahların taht-i tasarrufunda olan memleket menkûhası mesâbesündedir: Recâliyyetden hissesi ve fütüvvetden behresi, belki derûnunda filcümle zühresi olan kimesneler kendüden gayri ferd ana taaruz ittügüne tahammül itmek ihtimâli yoktur».

Yavuz Sultan Selim bu kadarla da iktifâ etmiyor:

«Eger min-ba'd'in dahi ber-karâr-ı vaz'ı sâbık künc-i zâviye-i ru'b-u-hirasda münzevî olasun, erlûk adı sana harâmdur...»

diyordu; Yavuz bu nâmesiyle beraber bir de çarşafı kadın elbisesi göndermişti: Tabii bu hareketler tesirsiz kalmadı. — Şâh'ın son cevabı için aşağıda bu sene vukuâtının «5 Ağustos = 13 Cumâda-l-âhire» fıkrasına bakınız).

19 Temmuz — 26 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba : Akkoyuniu Korkmaz Bey oğlu Ferahşâd Bey'in orduya iltihakı.

(Safavilerden evvelki Akkoyunlu hanedanından Ferahşâd Bey ötedenberi Safavî hâkimiyetine karşı mücadele eden sünnî Türkmen beylerinin en mühimlerinden: Yavuz'un bu beyle muhârebesi ve «Ferahşâd» ismi için yukarda bu sene vukuâtı içindeki «28 Nisan = 3 Rebî'ül-vel» fıkrasına bakınız. — Safavilerin Tercan muhâfızı Emir Ahmed'i esir edip getiren Ferahşâd Bey padişah'tan pek çok iltifat görmüş ve mükâfat olarak kendisine o civarda bir çok arazi iktâ edilmiştir. — Bu beyin orduya Erzincan konağında iltihak ettiği hakkında da bir rivayet vardır).

21 Temmuz = 28 Cumâda-l-ülâ, Cuma : Fırat boyunda Mısır sultanından elçi ve nâme gelmesi.

(Osmanlılara karşı franlılarla ittifak etmiş olan Mısır Kölemenlerinin bu tavassut teşebbüsünden hiç bir netice çıkmamış ve gelen elçi izzet ve ikramla iki gün müsâfir edildikten sonra bir cevapnâmeyle iâde edilmiştir).

24 Temmuz = 1 Cumâda-l-âhire, Pazartesi : Erzincan'da Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'nın idamı.

(Çocukluğundanberi sarayda Yavuz'un beraber büyümüş olan Hemdem Paşa padişahın en yakın adamlarındandır: Bomboş bir memlekette iâşe sıkıntıları çekerek ilerlemekten sızlanmaya başlayan Yeniçerilerle bâzı kumandanlar artık geri dönmelerini istedikleri için, bu zavallı Hemdem Paşa'yı bir takım vaitlerle elde ederek o ıssız çöllerde daha ileri gitmekten vazgeçmesi için padişaha bir takım sözler söylemişlerse de Sultan Selim çocukluk arkadaşını derhal idam ettirerek bu çok tehlikeli muhalefet cereyanını tedhiş siyasetiyle sindirmek mecburiyetinde kalmıştır. Her halde Yavuz'un bu çok nazik vaziyette gösterdiği zarurî şiddeti haksız bulmak doğru değildir. — Hemdem Paşa'nın yerine Zeynel Paşa tayin edilmiş ve diğer bir takım değişiklikler daha yapılmıştır).

5 Ağustos = 13 Cumâda-l-âhire, Cumartesi : Yavuz'un Erzurum'a muvâsalatı.

(Erzurum konağında Yavuz'un bir kaç gün kaldığı rivayet edilir. Padişahın o civarda «Kara-Cingene» veyahut «Kara-Kank» mevkiinde konaklamış olduğu

hakkında da bir rivayet vardır. Erzurum havâlisi bu sırada «Avşarlu Sevündük-Han Korçu-başı» isminde bir Türkmen beyinin elindedir; evvelce Safavî nüfûzuna tâbi olan bu Türkmen Beyliği bir rivayete göre Yavuz'un valiliği devrine tesadüf eden 1509 — 1510 = 915 tarihinde Osmanlı nüfûzına girmiş ve bilhassa Akıncılar arasında Çaldıran seferinden itibaren doğrudan doğruya Osmanlı tâbiyyetinde bir beylik haline gelmiştir. — Şâh İsmail'in son cevabı işte burada gelmiştir; şâhm bu nâme-sinde Yavuz için :

Bizi âteş bilsün ol kendini mâm!

diye meydan okuduğundan bahsedilir! — Şâh İsmail'in bundan evvelki cevabı için yukarda bu sene vukuâtının «18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ülâ» fıkrasına bakınız).

10 Ağustos = 18 Cumâda-l-âhire, Perşembe : Ahıska Atabeğinin ordu iâşesine yardımı.

(Çoruh boyuna hâkim olan bu atabeğ ismi muhtelif menbâlarda «Mirzâ Çabuk», «Çabük» ve hattâ «Çanık/Cânık» şekillerini alır. Brosset'nin terceme ettiği Gürcistan vakayı'nâmesinde bu ismin doğru şekli «Taze güneş» mânâsına «Mzédchabouc» şeklindedir : istiklâlî olmayan hükûmetler sayılmamak şartıyla, o sırada Gürcistan üç müstakil hükûmet halindedir; ikisi krallık, biri Atabeğliktir : Şarktaki «Kharthli» krallığının payitahtı Tiflis, garptaki «İméréthi» krallığının payitahtı Kutais ve Çoruh boyundaki «Samtskhé» Atabeğliğinin merkezi de Akhaltzikhé/Ahıska şehridir; bu hristiyan Atabeğlerin «Qwarqwaré» şeklindeki soy adı Osmanlı menbâlarında «Korkora / Gorgora» şeklini alır. «Mirzâ Çabuk» işte bunlardandır : Bu prensin elçisi «Söğmen / Sökmen» konağında gelmiş, bir miktar zahireyle yağ, bal ve iki bin koyun getirmiştir. Dulgadır oğlu Alâüddevle'nin Şâh İsmail nezdinde bulunan iki oğlu ve bir rivayete göre de iki yeğeni oradan kaçıp Ahıska atabeğliğine iltica ettikleri için atabeğ bunları da Yavuz'a göndermiş ve bu hizmetlerinden dolayı iltifata mazhar olmuştur).

14 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire, Pazartesi : Geri dönmek isteyen Yeniçerilerin isyanı.

(Bu isyan şimdi Ağrı vilâyetine tâbi olan Eleşgirt = Toprakkale kazâsının «Sakallu» köyünde olmuştur. — Yeniçeriler burada ümerâdan bâzılarının da teşvikiyle:

— Düşman yok! Harâb memlekette nice bir seyâhat iderüz?

diye ayaklanmışlar, aylardanberi bin türlü mahrumiyyet ve meşakkat içinde boş yere ilerleyip durmaktan artık osanmış olduklarını söyliyerek gürültü çıkarmışlar ve hattâ bir rivayete göre Yavuz'un otağına kurşun atacak kadar ileri gitmişlerdir: Bununla beraber bu kurşun atma hâdisesinin daha sonra İran seferinden avdet edilirken Aras sahillerinde vukua geldiğine ait rivayet daha kuvvetlidir : Bu sene vukuâtı içinde «21 Eylül = 1 Şa'bân» fıkrasına bakınız. Bu çok vahim anda büyük bir soğukkanlılık gösteren yiğit padişah âsilerin ortasına atılarak Osmanlı menbâlarının birbirine yakın şekillerle kaydettikleri şu güzel sözleri söylemiştir :

— Ehl-ü-iyâl kaydünde olanlara destûrdür, gerü karularunun yanuna getsünler! Biz buraya gerü dönmek için gelmedük! Râhat isteyen bu yola yaraşmaz. Bizi isteyüp yolumuzda can ve baş fidâ edecek yiğitler ölümden havfitmez: Ölümden korkanlar gerü dönsün! Düşmanla çarpuşacak merdler benümle gelsün: Eğer içünüzde er yoğ ise ben yalunuz giderüm!

Yavuz işte böyle sözler veyahut bunlara benzer şeyler söyliyerek o küstah kütlenin ruhuna birdenbire hâkim olmak dirayet ve metânetini göstermiş, çok büyük bir felâketin önüne geçmiş ve o sırada şâhm Çaldıran'a doğru ilerlemekte olduğuna ait haberler gelmesi, çekilen zahmetlerin boşa gitmeyeceğini anlayan askeri büsbütün yatıştırmıştır. — Bu Yeniçeri gürültüsünün Tercan'da veyahut Hasankale kazâsındaki «Söğmen / Sökmen» köyünde olduğuna ait ri-

vayetler de vardır. — Bu hâdisede Safavîlerin ne dereceye kadar tesiri olduğu ayrıca tetkik edilecek bir meseledir : Çünkü asker içinde ve bilhassa Akıncılar arasında gizli şiirler bulunduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır).

20 Ağustos = 28 Cumâda-l-âhire, Pazar : Bâyezid kalesinin teslim olması.

(Yavuz Sultan Selim Ağrı'daki civarındaki Karapınar'ın yanında bulunan Karaköy konağına geldiği zaman Bâyezid ahalisinin murahhasları gelip itâat ve inkiyâdlarını arz etmişlerdir).

22 Ağustos = 1 Receb, Salı : Tebriz üzerine yürüyen Osmanlı ordusunun akşama doğru Çaldıran ovasında mevzi alması.

(Çaldıran sahrâsı İran-Azerbaycanı'nda, Maku'nun cenubunda ve Hoy'un şimaligarbisinde uzun bir vâdîdir : Şarkî-Anadolu'da da bu isimle anılan yerler bulunduğu için bunlar birbirine karıştırılmamalıdır. — Yavuz Sultan Selim Şâh İsmail'in payitahtı olan Tebriz üzerine yürümekte olduğu için Bâyezid civarından buraya gelmiş ve Şâhm da kendisini burada karşılayacağını casuslarından anlamıştır. — Osmanlı ordusu Çaldıran sahrâsının şimaligarbisine hâkim tepelere arka vermiş, ovanın şark tarafında da Şâh İsmail mevzi almıştır. — O gece Yavuz'un riyâsetinde Divan toplanmış ve bu ictimâda askerin yorgunluğu ve yemersizlikten bitâb bir hale gelen hayvanların bitkinliği bakımından orduya yirmi dört saat istirahat verilmesi lüzumundan bahsedenerlere karşı Rumeli Defterdarı Piri Mehmet Çelebi'nin asker içinde bir çok gizli şiirler bulunduğu için vakit geçirmenin tehlikeli olacağından ve derhal harbe başlanması lüzumundan bahsetmesi Yavuz'un takdiriyle karşılanmış, padişah kendisine işte böyle bir vezir lâzım olduğunu söylemiş ve bunun üzerine sabaha karşı harekâta başlanması kararlaştırılmıştır. — O gece Çarhacıların, yâni Heri karakolların sabaha kadar birbiriyle çarpıştıkları rivayet edilir. — Harb hareketi ortalık ağarıken başlamıştır).

23 Ağustos = 2 Receb, Çarşamba : Çaldıran zaferi.

(Muharebe gün doğarken başlamıştır. — Her iki tarafın ordu mevcutlarını 80 -100 bin arasında gösteren muhtelif rivayetler vardır : Hattâ 150 binden bahseden mübâlâgalı rivayetlere de tesadüf edilir. — Gece işgal ettiği tepelerden şafak sökerken harb nizâmında ovaya doğru inen Osmanlı ordusunda padişah Yeniçerilerle beraber alelşul merkezde ve Vezir-i-azam Hersek-zâde Ahmed Paşa ile vüzerâdan Dukagin-oğlu Ahmed ve Mustafa Paşalar ve Kadı-askerler de yanındadır; Yeniçerilerin önüne siper olarak arabalar ve develer dizilmiştir. Anadolu Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa ile Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa Anadolu kuvvetleriyle sağ cenahın başındadır. Sol cenahı teşkil eden Rumeli kuvvetlerine de Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumanda etmektedir. Anadolu ve Rumeli Azebleri iki cenaha taksim edilerek en tehlikeli yerde, yâni mikdarı beş yüz tutan toparın önünde vaziyet almışlardır. İki cenahın müntehâlarında ve Azeblerin arkasında bulunan topar zincirlerle birbirine bağlandıkları için geçilmez bir sed halindedir : Azebler sağa ve sola hareket edip önlerinden çekildikçe «Darben = Darbe-zen» denilen toparın ateş etmesi emredilmiştir : Tabii bu hareket büyük bir manevra kabiliyeti gösterir. — Safavî ordusundaki harb nizâmı biraz farklıdır : Burada İran sağ cenahının kumandasını bizzat Şâh İsmail der'uhde etmiştir. Sol cenah Diyarbakır valisi Ustaclu oğlu Mehmet Han'ın kumandasındadır; merkezde de Vekil-üs-Saltana, yâni Başvezir Seyyid Ni'met-Ullâh oğlu Mir Abdülbâki vardır. Bununla beraber Şâhın sol ve Ustaclu'nun sağ cenaha kumanda ettiği de rivayet edilir; hattâ Şâhın merkezde bulunduğu ait bir rivayet de vardır. Bağdad, Meshed, Horasan, Hemedan vesaire valileri de bu harbe iştirâk etmişlerdir. O zamana kadar

zaferden zafere koşarak muazzam bir imparatorluk kuran kahraman Şah İsmail'in ordusu er meydanlarında pişkinleşmiş ve dini bir heyecan içinde yetişmiş mükemmel bir ordudur ve pek cüz'î piyadeye mukabil umumiyetle suvari olan askerlerinin çoğu Türk ırkımdandır. — Safavî ordusu bolluk içinde ve kendi memleketindedir: Aç ve yorgun değildir; levâzım ve techizatı da mükemmeldir; bilhassa kuvây-ı külliyesini teşkil eden suvari küt'aları çok medhedilir. Osmanlı ordusu ise Yavuz'un İstanbul'dan hareket tarihi olan 20 Nisan = 24 safer tarihinden Çaldıran muharebesine tesadüf eden 23 Ağustos = 2 Receb tarihine kadar dört ay üç gün Anadolu'yu garptan şarka doğru boydanboya kat' ederek ve her türlü mahrumiyetler içinde bozuk unlar ve ham yemişlerle geçinerek yorgun ve bitkin bir halde yabancı bir memlekete gelmiş ve dinlenecek vakit bulamamıştır: Ordunun ekseriyetini teşkil eden suvarilerin hayvanları yemsizlik ve yorgunluktan perişan bir haldedir. Fazla olarak asker içinde gizli din taşıyan bir çok şiiiler bulunması mânevi birliği sarsan tehlikeli bir vaziyettir. Fakat bütün bunlara mukabil Osmanlı ordusunun çok mühim bazı üstünlükleri de vardır: Bunların en başında topçu kuvveti gösterilebilir: Safavî ordusunda hiç bir top olmadığı halde Osmanlı ordusu İstanbul fetihini temin etmiş muhteşem bir topçuluğa vâristir. Hattâ şâhm askerleri tüfek vesaire gibi küçük ateşli silâhlardan bile mahrum ve yalnız okla mücehhez gösterilir. Fakat buna mukabil Osmanlı ordusunda Yeniçerilerin «Mousquet à mèche = Fitilli muske» denilen ağır tüfekleri ilk defa olarak işte bu Çaldıran muharebesinde kullandıklarına ait bir rivayet vardır: Bununla beraber Osmanlıların Birinci Bâyezid devrinden itibaren tüfek kullandıkları mâlûm olduğuna nazaran, bu rivayet doğru olduğu takdirde fitilli tüfegin ilk defa olarak kullanılmasına değil, Kapu-kulları tarafından umumiyetle kullanılmasına aid olmak lâzımgelir. Her hade bu nokta ayrıca tetkik edilmelidir. Çaldıran muharebesinde Osmanlı askeri tüfekte beraber ok da kullanmıştır. Osmanlıların ikinci bir üstünlüğü de piyade kuvvetidir: Yaya askeri pek cüz'î olan ve hattâ hiç olmadığı bile rivayet edilen Safavîlerin piyadesizliği mühim bir mahrumiyet sayılır. Fazla olarak Osmanlı ordusunun başında çelik gibi iradesiyle bütün mukavemetleri yıkip deviren bir dev vardır: Çaldıran muharebesi işte bu şartlar içinde başlamıştır. — Devletler devirmiş büyük bir Türk kahramanı olan Şâh İsmail ilk hamlede Rumeli ordusunu bozup Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın şehâdetine sebep olmuş, Osmanlı ordusu büyük bir tehlike geçirmiş, Osmanlıların «Allah» ve Safavîlerin «Şâh» naaraları yükselecek iki taraf birbirine girmiş, fakat Osmanlı sağ cenahında Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa çok sür'atli ve ustalıkla bir hareket yaparak askerini birdenbire toparın arkasına çekip Ustaclu'nun kuvvetlerini bütün toparın birden işlemesinden mütevellit müthiş bir topçu ateşi karşısında bırakmış, bu cenahta birdenbire Safavî safları devrilmiye başlamış ve hattâ Ustaclu'nun maktul düşmesi Safavîleri büsbütün bozguna uğratmıştır: Osmanlı menbâlarında bu Türkmen beyinin ismi Ustaclu, Ustacalu, Ustaca'lu ve Ustaca-oğlu Mehmet Han gibi şekiller alır; doğrusu Ustaclu şeklidir. Rumeli ordusunun mağlûbiyyetini telâfi eden Anadolu ordusu Çaldıran zaferini temin ettiği sırada Yavuz Sultan Selim Şâh'm kumandasındaki kuvvetler üzerine Yeniçerileri saldırıp tüfek yaylımları açtırmış ve bu aralık Şâh İsmail'in hem kolunda, hem ayaklarından yaralanıp atından düşmesi Yavuz'un zaferini tamamlamıştır: Bu meşhur muharebe o gün sabahdan akşama kadar takriben on iki saat sürmüştür. — Şâh İsmail esir edileceği sırada «Hızır» isminde bir seyisin kendi hayatını tehlikeye koyarak atını efendisine vermesi üzerine muhakkak bir esâretten kurtulup dolu dizgin kaçmıştır: İsmail-i Safavî sonradan Hızır'a bir türbe yaptırmış ve rivayete nazaran bu fedakâr seyyis «At.çeken Hızır» ismiyle şöhret bulmuştur. — Şâhın kaçması bütün ordusunun da ona imtisâliyle neticelendiği için Safavî ordugâhı bütün levâzımıyla Osmanlıların eline geçmiştir. — Yavuz Sultan Selim'in Şâh İsmail'i tâkib etmek istediği halde Yeniçerilerin muhalefetinden dolayı bu maksadında muvaffak olamadığı hakkında bir rivayet vardır; hattâ Solakzâde'ye göre bütün şiirlerini acemce yazmış olan

Yavuz'un yalnız iki Türkçe beyti vardır ve bunların biri işte bu vaziyetten şikâyet içindir:

Cihânun gerçi nûş ittüm yedi tasdan geçen zehrin
Velâkin zehr-i kaatilden beter buldum meger kahrin

Yavuz'un şairliği için 1520 = 926 vukuâtı içinde «21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl» fıkrasına bakınız. — Çaldıran muharebesinde iki taraftan da büyük telefât olmuş ve bilhassa Safavîlerden on dört han, Osmanlılardan da bir Beylerbeyi ile on sancak beyi maktul düşmüştür: Bununla beraber Safavî zâyâtı tabii çok fazladır; hattâ bundan dolayı Osmanlıların Çaldıran sahrasına «Sûfi-Kıran» ismini verdiklerinden bile bahsedilir! — Şâhm ordugâhı zaptedilirken harem kadınları da yakalanmış ve bilhassa bu muharebede maktul düşen ümerâsından Bağdad valisi Hulefâ Bey'in kızı olan en sevgili haremi «Taclu Hanım»la diğer haremi «Bihrûze Hatun» bu arada esir edilmiştir: Gerek esâretinden, gerek şiiilerdeki «müt'a»nm gayri-meşrû sayılmasından dolayı nikâhı «münfesi» sayılan bu iki hatunun biri, Yavuz'un emriyle, Nişancılık ve Kadı-askerlik gibi büyük makamlarda bulunmuş olan ve bir müddet sonra idam edilen «Mahrûse-i İstanbul Fethnâmesi» müellifi Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'ye nikâh edilmiş gösterilir. Bu hatunlarla diğer ümerâ haremlerinin harb meydanına getirilmesi ve ordugâhın arkasında bir Harem karargâhı teşkil edilmesi ötedenberi muhtelif memleketlerde görülen eski bir âdet icabıdır. Solakzâde, şâhm bundan maksadını şöyle anlatır:

«Hemîşe tedbiri bu vechile idi ki her kaçan bir cânibe asker ile revân olsa yânmca ol haşerâtm ehl-u.ıyâllerin maen hemrâh ider idi, tâ ki her biri anların hâzır bulunması ile gayyûrâne ceng itsünler deyü mülâhazada idi; bu sebepten ol gürûh-i dâll içinde nâzenin peri-çehreler mâlâmâl idi...» Esir edilen hanımların hapsedildikleri rivayet edilir. Yalnız «Taclu Hanım» meselesi biraz ihtilâfıdır. Bu mesele hakkında Hoca Sa'düddin kendi babasının Çaldıran muharebesinde Şâh İsmail'in maiyyetinde bulunmuş olan dedesinden duyduğu mühim bir rivayeti nakletmektedir: «Tâc-üt-tevârih» müellifi Seyh-ül-İslâm Sa'düddin Efendi, Yavuz'un meşhur nedimi Hasan.Can'm oğludur; Yavuz Sultan Selim, Hasan.Can'ı babası İsfahanlı müezzîn Hâfız-Mehmet'le beraber Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir; onun için Hoca Sa'düddin'in Yavuzla Şâh İsmail hakkında babasından ve dedesinden naklettiği rivayetler çok kıymetlidir. Bu büyük Osmanlı müverrihi «Taclu Hanım» mes'elesini kendi dedesinin ağzından şöyle anlatır:

«Biz dahi Tebriz'e doğru ılgar ile firâr ittük. Şeb-i târda firâr iderken ba'zı Kızılbaşlara râst gelür idük; biz anlardan şâhi sorar idük; Şâh ilerüdedür emmâ Taclu Hanum'dan haberünüz var mıdır? diler idî. Ahir Helvacıoğlu Hüseyin Bey'e mülâki olduk ki sonra risâlet tarîkı ile Rûm'a gelüp Yedi-kule'de nice zaman mahbûs olmuştur; sâbika-i vedâd ve alâka-i ittihâd olmağın tefâsîli ahvâli andan istifsâr ittük: Şâhın mecrûh olup eşhâs-ı ma'dûde ile kaçduğun ve Taclu Hanum bulunmaduğundan gaayetde âzürde ve hâtırı pejmürde olduğun ve kendüsün anı tefahhusla me'mûr ittüğün hikâyet eyledi. Âkıbet biz varup Tebriz'de muhtefi olduk; sonra işittük ki Taclu Hanım kaçup Hoy melikine varmış: Hoy meliki dahi acele ve şitâb ile şâha göndermiş. Hoca Sa'düddin'in o vak'ada hazır bulunan dedesinden naklettiği bu rivayete göre Taclu Hanım esir olmadan veyahut esir olduktan sonra kaçmıya muvaffak olmuş ve sevgili kocasına kavuşmuş. Fakat gene Hoca Efendi dedesinden sonra bir de babası Hasan.Can'm rivayetini anlatır; bu ikinci rivayet Taclu Hanım'ın nasıl kaçabildiğine aittir:

«... Emmâ merhum vâlid ba'zı sikaattan rivayet eyler idi ki Taclu Hanım hengâm-ı şiddet-i hengâmede Mesih Paşa oğlunun elüne girmiş ve bir gice çadurunda hıfz itmüş: Yanunda olan bi-mânend cevâhiri, hattâ lâl-i Bâkre päreierinin güzidesini ana virüp tazarru'lar itmüş ki âzâd ide; Paşa-zâde dahi uzûbet-i lisânuna ve dide-i giryânuna aldandup itlâk eylemiş: Andan sonra kaçup Hoy'a varmış...» Hoca Sa'düddin bundan sonra «La'li Bâkre» dediği yakutun mâcerâsını anla-

tır : Orta bir el büyüklüğünde olan bu kıymetli tek-taşı Şâh İsmail bir gün sarhoşlukla mermere çalıp kırmış; vezirine söylemiş; vezir kuyumculuktan anlanmış : Padişah'tan padişaha intikal edip duran bu faydasız taşın işte şimdi faydalı olacağını söyleyip parçalarını Tacü Hanım'a küpe yaptırmış; Çaldıran vak'asından sonra Tacü Hanım'm Mesih Paşa-zâde'ye verdiği mücevherler işte bu giranbahâ küpelermiş! Şahın güzelliğiyle meşhur karısı bir yahut iki gece kaldığı düşman çadırından işte bu sâyede kurtulmuş : Halbuki Şâh İsmail'in Yavuz Sultan Selim'e elçiler ve hediyeler göndererek sevgili karısının iâdesini istediğinden de bahsedilir! Hoca Sa'düddin bu tenâkuzu şöyle izah etmektedir : «Bu hikâyet kabîlinde zikrolunan zevcesi egerçi Tacü Hanım değüldür, emmâ ol dahi gaayetde makbûlesi imüş : Hattâ sonra taleb-i sulh için gönderdiği elçi ile anı dahi istemiştir; emmâ Hudâvendigâr Hazretleri anun husûsunu Ulemâ ile meşveret ittükde Kadı-asker olan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi istemiş, Padişâh Hazretleri dahi ana virmüşler, nikâh idüp muâşeret eylemiş...» Hoca Sa'düddin'in dedesiyle babasından sonra kendi izahına ve diğer bâzı men-bâlardaki izahlara göre Yavuz'a esir olup Tâci-zâde'ye nikâh edilen hatun Tacü Hanım değil, bu Hanımın ortağı olan «Bihârî Hatun»dur. — Şâh İsmail'in karısından başka hazineleri de zaptedilmiştir; bu hazineler kısmen ordugâhından ve kısmen de Tebriz'deki sarayından alınmıştır : Topkapu sarayı Müzesindeki muhteşem ve murassâ taht bu ganimetlerin en kıymetlisi sayılırsa da Şâh İsmail'e aid olduğu sâbit değildir. — Çaldıran zaferi ne İran'ın fethiyle neticelenmiş, ne de Safavî hâkimiyetiye şii mezhebi ortadan kaldırılabilmıştır; fakat bu büyük zaferin netice itibariyle temin ettiği şey bunların hepsinden daha mühim ve daha kıymetlidir : Yavuz Sultan Selim Çaldıran zaferiyle Şarki-Anadolu'yu da Garbi-Anadolu'ya ekliyerek anayurdumuzun Selcukilerden sonra bozulan birliğini ebedi surette temin etmiş, siyasi haritamızın bugünkü şekli işte o gün dökülen Türk kanlarıyla çizilmiştir. — Çaldıran zaferinden itibaren, Sultan Selim «Şâh» ünvanını da kullanmaya başlamış, hattâ bu ünvan «Sultan Selim Şâh» şeklinde meskûkâtına bile geçmiş ve halefleri de kullandıkları için XVI ncı asrın sonlarına kadar bu ünvanla basılan altın paralara «Şâhi» denilmiştir. — Yavuz'un Feridun Bey «Münşeât»mdaki Çaldıran fetihnâmelerinde muharebe tarihi Receb ayının birinci Çarşamba günü gösterilmişse de Osmanlı menbâlarmda umumiyetle Receb'in ikinci Çarşamba günü esas ittihaz edilir).

25 Ağustos = 4 Receb, Cuma : Yavuz'un Çaldıran'dan Tebriz'e hareketi.

(Tebriz Şâh İsmail'in payitahtıdır ve o zaman Şarkın en büyük ve en mâmur şehirlerindendir. — Safavî ordusundan artık eser kalmadığı için bu hareket bir seyahat gibi geçmiştir).

6 Eylül = 16 Receb, Çarşamba : Yavuz'un Tebriz'e girmesi.

(Dukagin-oğlu Ahmed ve Defterdar Piri Çelebi ile meşhur müverrih İdris-i Bitlisi bir miktar kuvvetle önden gönderilmiş, şehir teslim alınmış ve istikbal hazırlıkları yapılmıştır : Şehrin dışındaki «Surkhâb» a kadar ahali yol boyunu şallar ve kıymetli kumaşlarla döşemiş, güzergâha dizilen asker ve halk büyük padişahı hürmetle selâmlayıp alkışlamıştır. — Bundan 20 sene sonra Tebriz'in Kanunî devrindeki ikinci işgali için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

8 Eylül = 18 Receb, Cuma : Tebriz'de Cuma selâmlığı ve Yavuz nâmina hutba okunması.

(Sünniliğin şiiğe karşı zaferini temsil eden bu tarihi merâsimin Sultan-Ya'kub yahut Hasan-Han câmiinde yapıldığı rivayet edilir. — Padişah ihmal yüzünden

harab olan câmilerin tâmirini emretmiştir. — Bu Cuma selâmlığında Sünnîlerin büyük tezâhürat yaptıkları rivayet edilir).

12 Eylül = 22 Receb, Salı : Bin kadar ilim ve san'at ehlinin Tebriz'den İstanbul'a sevkı.

(Bunların çoğu Şâh İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e naklettiği san'atkârlardır ve bir çoğu Türk ırkmdandır. — Fatih devrindenberi her memlekette ilim ve san'at sahiplerini İstanbul'a celbetmek âdetâ bir an'ane halini almıştır; Sultan Selim bu an'aneye Mısır fethinde de riâyet etmiştir : 1517 = 923 vukuâtı içinde «15 Şubat = 23 Muharrem» fıkrasına bakınız. — Yavuz, sesinin güzelliğiyle meşhur İsfahanlı müezzin Hâfız Mehmed'i de oğlu Hasan.Can'la beraber İstanbul'a götürmüştür : Padişahın nedimi olan Hasan.Can, meşhur Osmanlı müverrihi ve «Tâc-üt-tevârih» müellifi Şeyh-ül-İslâm Hoca Sa'düddin Efendi'nin babasıdır; Hoca Efendi, «Selim-nâme»sini babası Hasan.Can'm rivayetlerine istinaden yazmıştır. — Yavuz'un Tebriz'den İstanbul'a götürdüğü tarihî şahsiyetlerin en mühimmi, Timurilerden Horasan hükümdarı meşhur Hüseyin Baykara'nın oğlu ve halefi «Bedi'üzzaman-Mirzâ»dır : Âlim ve şair bir hükümdar olduğu kadar «Ali Şir Nevayî» yi devletin vezâret makamında istihdâm etmiş olmaklada mâruf olan Hüseyin Baykara 1506 = 912 tarihinde vefat ettiği zaman kardeşi Muzaffer'le müştereken tahta çıkan Bedi'üzzaman, biraderinin vefatından sonra Özbeklerin hücumu üzerine Şâh İsmail'e iltica edip Tebriz sarayında yaşamaya başlamıştır. Yavuz Tebriz'e girerken Bedi'üzzaman istikbale çıkmış, Timur'un torunu Yıldırım Bâyezid'in torunundan fevkalâde hürmet görmüş, padişahın tahtının yanında ona da bir taht kurulmuş ve günde bin akça tahsisat tayin edilerek Yavuz'la beraber İstanbul'a gelip 1515 = 921 yahut 1517 = 923 tarihinde vebâdan ölmüş ve Eyüb'e defnedilmiştir).

15 Eylül = 25 Receb, Cuma : Yavuz'un Tebriz'den Karabağ'a hareketi.

(Yavuz Tebriz'de dokuz gün kaldıktan sonra onuncu gün hareket etmiştir : Kış mevsimini Tebriz'de geçirmek istediği halde Yeniçerilerin dırıltılarından dolayı yola çıkmak mecburiyetinde kaldığına ait bir rivayet olmakla beraber, Şiilerin payitahtında kendisini emniyette hissetmediği veyahut orada ordu beslemek imkânı olmadığı için kendi arzusuyla Karabağ'da kışlamak üzere hareket ettiği de kuvvetle rivayet edilir. — Yavuz'un tekmil İran'ı fethetmek ve hattâ daha ileri gitmek fikrinde olduğu halde askerin vaziyetinden dolayı buna muvaffak olamadığı hakkında da bir takım rivayetler vardır).

21 Eylül = 1 Şa'ban, Perşembe : Osmanlı ordusunun Aras nehrinden geçmesi.

(Sular taşkın olduğu için nehirde çok müşkilâtla geçildiği ve hattâ bir hayli insan ve hayvan telef olduğu rivayet edilir. — Yeniçeriler burada tekrar isyan ederek Karabağ'da kışlamak istemediklerini, artık dönmek istediklerini söylemişler ve parçalanmış pabuçlarıyla elbiselerini mızraklarının uçlarına takarak padişahın etrafında bağırışmışlardır! Hattâ Yavuz'un çadırına kurşun atıldığı hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır : Bu sene vukuâtı içinde «14 Ağustos = 22 Cumâda-1. âhire» fıkrasına da bakınız. — Bu isyanda Yeniçerilerin ümerâdan bazıları tarafından teşvik edildikleri rivayet edilir : Padişahın Karabağ'da kışlamaktan vazgeçmesine sebep olarak işte bu hâdise gösterilmektedir; her halde bu devşirme askerin daha o zaman bile zararı faydasından çok fazladır).

15 Teşrinievvel = 25 Şa'bân, Pazar : Defterdar Piri Mehmet Çelebi'nin üçüncü vezirlik makamına tayini.

(Yavuz devrinin sonlarıyla Kanunî devrinin başlarında Vezir-i-a'zam olan Piri

Mehmet Paşa merhum Anadolu'nun eski Türk ailelerinden birine mensub olmak itibarıyla Osmanlı tarihinde pek nâdir tesadüf edilen Türk Vezir-i-A'zamılarından ve en büyük devlet adamlarındandır. Çaldıran muharebesine karar veren harb' meclisinde oynadığı hayırlı rol için yukarıda bu sene vukuâtı içindeki «22 Ağustos = 1 Receb» fıkrasına bakınız, Yavuz'un bu büyük adamı daha o zamandan itibaren Vezir-i-a'zam yapmak istediği halde kıdemsizliğinden ve mevkiinin henüz müsâid olmamasından dolayı yapamadığı rivayet edilir: Bu büyük makamı ihrâz edebilecek vaziyette bulunanlar, Yeniçerileri Yavuz'un aleyhine kıskırtan dönme ve devşirme vezirlerdir; onun için Yavuz Sultan Selim bu feci gürûha karşı bir Türk vezir yetiştirmekle dahili siyaset bakımından en mühim tedbirini ittihaz etmiş demektir; işte bundan dolayı Yavuz'un «Vüzerâya kemâl-i gayzlarından nâşi rağmen-alâ-enfihim Aksarayı evlâdından Defterdar Piri Çelebi'ye rütbe-i vezâret-i-uzmâ makamına tayini için 1518 = 924 vukuâtı içinde «25 Kânunusânî = 13 Muharrem» fıkrasına ve azliyle tekaüde sevki için de 1523 = 929 vukuâtı içinde «27 Haziran = 13 Şa'bân» fıkrasına bakınız).

17 Teşrinievvel = 27 Şa'bân, Sah : Baş-Emîr-Âhûr Bıyıklı-Mehmet Ağa'nın Bayburt fethi.

(Bayburt kalesi hücumla zaptedilmiştir. — O civarda diğer bir takım kaleler daha fethetmiş olan Bıyıklı Ahmed Ağa paşalıkla Erzincan beyliğine tayin edilmiş ve Trabzon, Karahisar, Cânîk sancakları da ilâve edilerek mükâfatını derhal görmüştür).

28 Teşrinievvel = 9 Ramazan, Cumartesi: Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın çadırı başına yatkılarak azledilmesi.

(Amasya'ya gidilirken Yeniçerilerin yağmacılığı üzerine halkın şikâyetinden gazaba gelen Yavuz'un bu hali vüzerâsının beceriksizliğine atfederek Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa ile vezir Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın azillerine alâmet olarak çadırlarını başlarına yıktırdığı rivayet edilir: Fatih devrinde başhyan bu âdet için 1466 = 871 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Umumiyetle Hersek-zâde'nin yerine Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa tayin edilmiş gösterilir: Halbuki Hoca Sa'düddin Sinan Paşa'nın 1515 = 921 tarihinde Dulgadır ölkesinin fethi üzerine 6 Cumâda-l-ülâ = 18 Haziran Pazartesi günü ve Haydar Çelebi de daha doğru olarak 1516 = 922 senesi 26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü Vezir-i-a'zam olduğundan bahsetmektedir; Haydar Çelebi «Rûz-nâme»sinde Hersek-zâde'nin azlinden bir müddet sonra, yâni gene bu senenin Zülka'de = Kânunuevvel başında Vezâret-i-uzmâ makamına Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın tayin edilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Hususî kütüphânemizde bulunan eski bir Osmanlı nesebnâmesinde de Dukagin-oğlu 920 = 1514 tarihinde Hersek-zâde'yi istihlâf etmiş gösterilir; Hayrullah Efendi tarihiyle Haber-i-Sahîh gibi bâzı muahhar menbâlar da bu noktayı kabul etmişlerdir. Halbuki umumiyetle Vezir-i-a'zamlar silsilesinde bu Paşa'nın ismi yoktur: Meselâ Osman-zâde Taib'in «Hadikat-ül-vüzerâ» smda Dukagin-oğlu'nun ismi mevcut değildir. Bu Dukagin-oğlu aslen Normand, Fransız veyahut Almandır: «Jean» ismindeki büyük dedesi Arnavutluğun İşkodra taraflarında bir dukalık kurmuş, «Duka-Gin» ismi işte bu «Duc Jean» dan kalmış, gittikçe bu aile Arnavutlaşmış, Osmanlı istilâsından sonra bir kısmı İtalya'ya kaçmış ve Ahmed Paşa da müslümanlaşmıştır; bu vaziyete göre Hersek dukasının oğlu gibi İşkodra dukasının torunu da Türk Vezir-i-a'zamı olmuş demektir!).

24 Teşrinisânî = 6 Şevvâl, Cuma : Yavuz'un kış mevsimini geçirmek üzere Amasya'ya muvâsalatı.

(Yollarda kıtlıkla soğuktan çok sıkıntı çekilerek yüz binden fazla hayvanla

binden fazla insan telef olduğu için Sipahiler kısmen terhis edilmiş ve askerin bir kısmı da Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa ile kış mevsimini geçirmek üzere Ankara'ya sevkedilmiş olduğu halde, Yavuz'un maiyyetinde kalan askerler Amasya'ya gelinceye kadar pek çok iâşe müşkilâtı çekilmiştir. — Sultan Selim Amasya'ya girdiği gün, maiyyetinde bulunan Dulgadır hanedanından Şehsüvar oğlu Ali Bey'i Kayseri beyliğine tayin etmiştir: Bu Ali Bey vaktiyle Fatih tarafından Dulgadır hükümdarlığına tayin edilip Mısırlılara mağlûp ve esir olduktan sonra Kahire'ye götürülerek Kölemen Sultanı Kaytbay'ın emriyle orada idam edilen Şehsüvar Bey'in oğludur. Şehsüvar Bey idam edildikten bir müddet sonra Fatih onun yerine kardeşi Alâüddeve Bozkurt'u tayin etmiş, bu hükümdar ilkönce Osmanlılara itâat ederek hüküm sürmüştü, hattâ kızı Ayşe Hatun'u İkinci Bâyezid'e vermiş ve Yavuz Sultan Selim işte bu prensesten dünyaya gelmiştir: Onun için Alâüddeve Yavuz'un ana tarafından büyük babasıdır; Şehsüvar oğlu Ali Bey de Alâüddeve'nin yeğeni ve Yavuz işte bu Ali Bey'in amcasının torunudur. Fakat Alâüddeve sonradan Osmanlı nüfuzundan çıkıp Kölemen himâyesine girmiş ve Yavuz'a karşı Mısırlılar ve İranlılarla beraber cephe alıp Çaldıran seferinde Sultan Selim'e asker vermedikten başka Osmanlı arazisine tecavuzlarda bulunmuş olduğu için, Yavuz artık büyük babasının düşmanı vaziyetindedir! Şehsüvar oğlu Ali Bey'e gelince, babasını idam etmiş olan Mısır Kölemenlerinin tabii düşmanı olan bu prensin Kölemen himâyesinde bulunan amcasına karşı Yavuz'a hizmet etmesi ve onun sayesinde babasının tahtını istirdâda çalışması pek tabiidir. Ali Bey, amcası Alâüddeve'nin Bozok valisi olan oğlu Süleyman Bey'in de şahsi düşmanı ve rakibidir: Yavuz Sultan Selim Ali Bey'i Kayseri sancağına tayin ederken işte bu Süleyman Bey'e karşı hareket vazifesini de vermiştir. Ali Bey bu vazifeyi derhal ifâ edip amcazâdesi Süleyman Bey'in başını padişaha gönderdiği için Bozok sancağı da kendi idaresine eklenmiştir: Tabii bu hâdise, Yavuz'un Mısır himâyesinde bulunan Dulgadır hükûmetine ve dolayısıyla Mısırlıların Anadolu'daki nüfuz mntakasına indirdiği ilk darbe demektir).

29 Teşrinisânî = 11 Şevvâl, Çarşamba: Şâh İsmail'in sulh talebi.

(Şâhm sulh talebiyle bir çok hediyelerini getiren hey'et Safavî saltanatının en yüksek mevkilerini işgal eden Seyyid Abdülvehhâb «Kadı-Paşa» lâkabiyle meşhur Kadı İshak, Molla Şükrüllâh-ı Mogani ve Şâh İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hamze isimlerinde dört elçiden mürekkeptir: Bunlar hem sulh akdini, hem Şâhin haremi «Bihârze Hatun» un iâdesini istemişlerdir: Bu Hatun için yukarıda bu sene vukuâtının «23 Ağustos = 2 Receb» fıkrasına bakınız. — Yavuz bu taleplerin hiçbirini kabul etmiyerek dört elçiden Kadı Paşa'yla Seyyid Abdülvehhâb'ı Amasya'dan İstanbul'a gönderip Rumeli-Hisari'nde hapsedtirmiş ve Hamze-Halife'yle Molla Şükrüllâh'ı da Dimetoka zindanına attırmıştır).

1515 = 921

22 Şubat = 8 Muharrem, Perşembe: Amasya'da Yeniçerilerin ısyanı üzerine Yavuz'un Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'yı kendi eliyle hançerledikten sonra kafasını kestirmesi.

(Ocağın İstanbul'a dönmek için ısyan ettiği ve bu ısyanda Yeniçerilerin geceleyin vezir Piri Paşa ile padişahın hocası Halimi Çelebi'nin evlerini bastıkları rivayet edilir; bir rivayete göre de basılan evler içinde Dukagin-oğlu'nun evi de vardır: Halbuki o sırada Vezir-i-a'zam olan bu dönme Paşa ısyanda muharrik ve hattâ en mühim âmil olmak itibarıyla Yavuz kendisini bizzat hançerledikten sonra Kapu-oğlanları'na kafasını kestirmiştir; padişahın bu hareketine sebep olarak Dukagin-oğlu'nun Dulgadır hükümdarı Alâüddeve'yle gizli muhâberede bulunduğu ve hattâ mektupları yakalandığından bahse.

dilir : Her halde bu Amasya isyanının ıcyüzü henüz tamamiyle aydınlanmış değildir. — Isyan hareketi o gece derhal bastırılıp bir çok âsiler idam edilmiş, müsebipler hakkında tahkikat açılmış ve işte bunun üzerine Dukagin-oğlu'nun alâkası meydana çıkarak hâdiseden on gün sonra, yâni 4 Mart = 18 Muharrem Pazar günü bu hâin dönme cezâsını çekmiştir. — Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa'nın işte bu vaziyet üzerine Vezir-i-a'zam olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir : 1514 = 920 vukuâtının «28 Teşrinievvel = 9 Ramazan» ve aşağıda bu sene vukuâtının «12 Haziran = 29 Rebî'ül-âhir» fıkralarına da bakınız).

19 Nisan = 5 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Yavuz'un Amasya'dan Kemah seferine hareketi.

(Kemah kalesi vaktiyle Yıldırım Bâyezid tarafından zaptedilmiş olduğu halde Timur istilâsından itibaren elden çıkmıştır : Bu sırada Safavîlerin elindedir. — Çaldıran zaferinin en mühim neticesi olarak Anadolu'nun şarkını garbına ekliyerek anavatan birliğini kurmak isteyen Yavuz, Şarkî-Anadolu'da kış mevsiminden dolayı henüz zaptedilmemiş olan kalelerin fethiyle buralarda artık ecnebî hâkimiyetine nihayet vermek gibi çok zarurî ve haklı bir fikir peşindedir : O sırada Anadolu'nun şarkıyla cenubuşarkisinde Osmanlılara karşı ittifak etmiş olan Safavîler, Dulgadırlılar ve Kölemenler vardır. Tabii bu vaziyet karşısında Yavuz bir taraftan Şarkî-Anadolu'daki ecnebî kuvvetlerini temizlemekle beraber, bir taraftan da İran seferini Dulgadır ve Mısır seferleriyle ikmal etmek mecburiyetindedir. — Müttefiklerin müsterek hareket nâmına yapabildikleri yegâne şey, siyasi teşebbüslerle arasına birbirine müzâheretten ibarettir! Meselâ Çaldıran seferi esnasında Mısır sultanı Fırat boylarına kadar elçiler gönderip böyle plâtonik bir teşebbüste bulunmuşsa da tabii hiç bir netice çıkmamıştır : 1514 = 920 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tıpkı bunun gibi, bu sefer de Yavuz'un Kayseri ve Bozok beyliğine Şehsüvar oğlu Ali Bey'i tayin edip Dulgadır hükümdarı Alâüddevle'nin Bozok valiliğinde bulunan oğlu Süleyman Bey'i idam ettirerek Dulgadır hükûmetine ilk darbeyi indirmesi Mısır sultanının yeni bir siyasi teşebbüsüne daha sebep olmuştur : Süleyman Bey'in idamı için 1514 = 920 vukuâtının «24 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Mısır elçileri Yavuz'un Kemah seferinde «Karacabey-çayırı» na vardığı zaman gelmişlerdir : Sultan Kansu Gavri'den bir nâme getiren bu elçiler Osmanlı himâyesinde bulunan Şehsüvar oğlu Ali Bey'in Kayseri ve Bozok valiliğine tayin edilip Mısır himâyesinde bulunan Alâüddevle'nin oğlu Süleyman Bey'in idam edilmesini protesto etmişler, Ali Bey'in azlini istemişler, hutbalarında Mısır sultanının ismi zikredilmek itibarıyla Kölemen devletine aid olması lâzımgelen Kayseri ve Bozok sancaklarının Dulgadır hükûmetine iâdesini talep etmişlerdir. Bu taleplerden gazaba gelen Yavuz'un Mısır elçilerine :

— Eger sultanınız merdse, hutba ve sikkede isminin zikri gibi saltanat haklarını artık Anadolu'da değil, Mısır'da muhafaza etsin! dediği rivayet edilir : Tabii bu müthiş söz, pek yaklaşan Mısır seferinin ilâmı değil, se de ihbârı demektir. — Sarp bir kaya üstünde çok müstahkem bir mevki olan Kemah kalesinin fethine büyük bir ehemmiyet veren Yavuz daha kış ayları için de Amasya'dayken Erzincan valisi Bıyıklı Mehmet Paşa'ya emir vererek muhasara kurdurmuş ve bahar gelince bizzat hareket etmiştir : Bıyıklı Mehmet Paşa için 1514 = 920 vukuâtının «17 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

19 Mayıs = 5 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kemah kalesinin fethi.

(Kıştanberi muhasara altında bulunan bu müstahkem kale padişahın muvâsalat günü umumî hücumla ikinci vakti fethedilmiş ve muhafızlığına ümerâdan Karaçin-oğlu Ahmed Bey tayin edilmiştir. — Kemah kalesi şiddetli bir bombardımandan sonra altı saat süren umumî bir hücumla zaptedilmiş olduğu için şif müdâfiler kılıktan geçirilmiş ve kadınlarla çocuklar esir alınmıştır. —

Kemah'ın fethi askerlikçe Şarkî-Anadolu'ya hâkimiyet bakımından çok mühim bir muvaffakiyet sayılır).

12 Haziran = 29 Rebî'ül-âhir, Salı: Turna-dağ zaferi ve Dulgadır öikesinin ilhakı.

(Kemah'dan Sivas'a gelen Yavuz, İran'dan sonra ve Mısır'dan evvel aradan kaldırılmasını zarurî gördüğü Dulgadır hükûmeti üzerine sefer açmış ve Hadım-Sinan Paşa kumandasında sevkettiği on üç bin kişilik bir kuvvetle Şehsüvar oğlu Ali Bey'i de terfih etmiştir. — Bu kuvvetin arkasından bizzat padişah da yürüyerek Incesu kenarında ordugâh kurmuştur. — Bu vaziyet üzerine Dulgadır hükümdarı ihtiyar Alâüddevle harem kadınlarıyla hazinelerini Göğsun ovasına hâkim olan Turna-dağ tepelerine yolladıktan sonra Osmanlı menbâlarında otuz bin kadar gösterilen askeriyle bu dağın eteklerinde mevzi almış, rivayete nazaran harbin başında Şehsüvar oğlu Ali Bey ortaya atılarak :

— Merhum babamın ekmeğini yiyecekler sancağımın altına gelsin!

diye seslendiği için Dulgadır ordusundaki Şehsüvar taraftarlarından bir çok askerler Ali Bey'e iltihak etmiş, işte bu vaziyette başhyan muharebenin daha ilk anlarında doksan yaşlarında bulunan ihtiyar Alâüddevle maktul düşünce ordusu dağılmış, kardeşi Abdürrezzak'la dört oğlu esir düşmüş, bir rivayete göre bu dört prens idam edilip başları babalarının ak sakallı başıyla beraber padişaha gönderilmiş ve o da ihtiyar Alâüddevle'nin kesik başını bir fetihnâmeyle beraber merhumun hâmisî olan Mısır sultanına zafer alâmeti olarak göndermiştir. Tabii bundan maksat Kölemen sultanına yakında uğrıyaoağı müdhiş âkibeti ihtâr etmektir. — Bir rivayete göre de bu muharebede Alâüddevle'nin yalnız iki oğlu bulunup bunlar idam edilmişlerdir : Bununla beraber bu prenslerin idamından hiç bahsetmiyen menbâlar da vardır. — Dulgadır hükümdarı Alâüddevle, Yavuz'un ana tarafından büyük babasıdır : 1514 = 920 vukuâtının «24 Teşrinisâni» = 6 Şevvâl» fıkrasına bakınız. Yavuz'un Dulgadır sulâlesiyle akrabalığı bundan da ibaret değildir : Kendi anası Ayşe Hatun bu muharebede öldürülen Alâüddevle'nin kızı olduğu gibi, babasının anası ve Fatih'in karısı olan Mükerrreme Hatun da Alâüddevle'nin kızkardeşidir! Onun için Alâüddevle Yavuz Sultan Selim'in hem anadan dedesi, hem ninesinin kardeşidir! Bununla beraber büyük bir ideal uğrunda kendi babasıyla kardeşlerini bile idam ettirmekten çekinmemiş olan Yavuz için millî ideal yolunda düşmanlarıyla birleşmiş olan büyük babasıyla dayılarını ortadan kaldırmak büyük hedefe doğru yol açmak demektir. — Alâüddevle'nin esir edilen kardeşi Abdürrezzak İstanbul'a sevk edildikten sonra Köstendil sancak beyliğine tayin edilmiştir. — Turnadağ muharebesi Dulgadır devletinin sancak mevcudiyetine nihayet vermiştir : Bu tarihten itibaren Şehsüvar oğlu Ali Bey Dulgadır beyliğine tayin edilmişse de artık bir Osmanlı valisi vaziyetindedir; hutba ve sikke Osmanlı padişahları nâmıdır; hattâ Ali Bey'e üç tuğlu vezir rütbesi bile tevcih edildiği hakkında bir rivayet vardır. — Tabii bu mühim hâdise, Anadolu siyasi ve millî birliğinin teşekkülünde Çaldıran muharebesi kadar mühim bir vak'a demektir : Çaldıran zaferi Şarkî-Anadolu hâkimiyetini, Turna-dağ zaferi de Anadolu'nun cenubuşarkî hâkimiyetiyle beraber Suriye ve Mısır kapılarının da açılmasını temin etmiş demektir. — Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa'nın işte bu parlak muzafferiyet üzerine Vezir-i-a'zam olduğu rivayet edilirse de doğru değildir : 1514 = 920 vukuâtının «28 Teşrinievvel» fıkrasıyla bu sene vukuâtının birinci fıkrasına, «8 Eylül» fıkrasına ve 1516 = 922 vukuâtının «26 Nisan» fıkrasına da bakınız. — Bazı menbâlarda «Turna-dağ muharebesi» ne «Göğsun muharebesi» denilmektedir).

11 Temmuz = 29 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba : Yavuz'un İstanbul'a avdeti.

(Turna-dağ muharebesinden sonra Kayseri'ye geldiği zaman Anadolu askerlerini terhis eden padişah İstanbul yolunu tutarak dil iskelesine gelmiş ve oradan

maiyyetiyle beraber ikinci vakti İstanbul'a geçip Bahçe-kapı'dan saraya gitmiştir).

12 Ağustos = 2 Receb, Pazar: Eski Hırasan hükümdarı Bedi'üzzaman-Mirzâ'nın ölümü.

(Timur sulâlesinden olan bu bedbaht hükümdar için 1514 = 920 vukuâtının «12 Eylül fıkрасına bakınız. — İstanbul'da ölen Bedi'üzzaman hükümdarlara mahsus fevkalâde merâsimle Eyüp civarına defnedilmiştir. — 1517 = 923 tarihinde vebâdan öldüğü de rivayet edilir).

18 Ağustos = 8 Receb, Cumartesi: İran seferindeki Yeniçeri isyanlarından mes'ul olanların idamı ve Yeniçeri ağalarının saraydan tayini hakkında kanun tedvini.

(İran seferinde yalnız düşman ordularıyla değil, bir taraftan da Yeniçeri ocağıyla uğraşan Yavuz'un o sene Karabağ'da kışhyarak baharda Safavî imparatorluğunu büsbütün ortadan kaldırmak üzere İran seferine devam etmek kararı tatbik edilememiş, sık sık tekerrür eden Yeniçeri isyanları büyük padişahın istikbale ait projelerini tehlikeye sokacak bir hal almıştı. Bir seferde dört isyanla iki yağmacılık vak'ası çıkaran bir asker ocağına büyük fütuhât yollarında emniyetle istinad edilemezdi. Müzmin bir hastalık şeklini alan bu vaziyetin islâhı için Yavuz, İstanbul'a gelip gelmez ilk iş olarak önayak olanların tahkikine başlayıp yeniçeri ihtiyarlarını günlerce istinak etti: Bunlar elebaşılarını ele vermek istemiyorlardı; nihayet Yavuz saltanattan çekilmek tehdidini ortaya atmak mecburiyetinde kaldı. Buna karşı Ocak ağaları aralarında müzakere ettikten sonra :

— Cümlemüz mücrimüz devletlü Hudavendigârdan afvümüzü recâ eylerüz!

şeklinde ustalıkla bir cevapla fırtınayı atlatmak siyasetine sarılıyorlardı. Fakat tabii Yavuz kolay atlatılacak adamlardan değildi! Bir taraftan da devlet adamları sorguya çekiliyordu. Nihayet ortaya bir takım isimler atıldı: Vezir İskender Paşa, Segban-başı Bal-yemez Osman Ağa ve Kadı-asker Tâcizâde Cafer Çelebi işte bu vaziyet üzerine idam edildi. — Bunlardan Cafer Çelebi'nin bigünâh olduğu ve hattâ Yavuz'un sonradan nedâmet gösterdiği bile rivayet edilir: Bu vaziyetten de anlaşılır ki Yeniçeriler herhalde Ocak gayreti göstererek padişaha isim vermek istememişler ve belki de idam edilenler birer şüphe üzerine padişahın zarurî gördüğü tedhiş siyasetine kurban gitmişlerdir. Meselâ Cafer Çelebi hakkındaki bir rivayete göre bu zavallı, Hadım-Sinan Paşa'nın tezvirâtına kurban gitmiştir. Bunlardan başka ikinci derecede bir takım şahsiyetlerin de idam edildiği ve hattâ Yavuz'un bazı suçluları kendi eliyle öldürüp Yeniçeri ocağını söndürdüğü hakkında da bir takım rivayetler vardır. Her halde Osmanlı menbâlarının bu hususlardaki izahları pek vâzih değildir. — Yavuz'un tedbiri yalnız tedhişten ibaret kalmış değildir: Bir rivayete göre Yeniçeri ocağı kanununda da bir takım değişiklikler yapılmıştır; meselâ Fatih devrindenberi Yeniçeri ağalarının Ocağa mülhak olan Segban-başılardan seçilmesi âdet olduğu halde, bu tarihten itibaren saraydan bir Yeniçeri-ağası tayin edilmesi usul ittihaz edilmiş ve bu suretle Ocak padişahça mâtemed bir kumandanın emri altına girmiştir; netice itibariyle Yeniçeri ocağı artık eski istiklâlini kaybetmiş ve Ağalık bakımından saraya bağlanmış demektir: 1451 = 855 vukuâtının sondan evvelki fıkrasına da bakınız. Bununla beraber Yeniçeri ağalarının saraydan tayinine ikinci Bâyezid devrinden itibaren başladığı ve Yavuz'un bu sefer yalnız bir takım aziller ve idamlarla Ocağı tedhiş etmiş olduğu hakkında da kuvvetli bir rivayet vardır. Ocağın ağasından başka en mühim erkânı da saraydan tayin edilir; Yeniçeri ağasının Erkân-ı harbiyye hey'eti vaziyetinde dört büyük zâbit vardır: Ünvanları av tâbirlerinden alman bu büyük zâbitler hey'eti Segban-başı, Sağarcı-başı, Samsuncu-başı ve Turnacı-başı'n-

dan mürekkeptir; Yeniçeri ağası gibi bunların da padişah tarafından tayin edilmesi, bu yüksek kumanda hey'etinin saltanat makamına bağlılığını ve bilhassa Ocağın itâat ve sadakatini temin içindir).

25 Ağustos = 15 Receb, Cumartesi: Büyük İstanbul yangını.

(Bu yangın sabaha karşı Bedesten civarından çıkıp bir çok dükkânlarla mahalleleri kül ettikten sonra öğle vaktine doğru Gedikpaşa hamamına dayandığı sırada söndürülmüştür. — Yangında «cümle a'yân-ı Devlet, vüzerây-ı Saltanat ve erkân ve Yeniçeriler» bulunduğu rivayet edilir. — İstanbul yangınlarında umumiyetle Sadr-ı a'zam'la Yeniçeri-ağası'nın bulunması ikinci Bâyezid devrinde başlayıp Osmanlı saltanatının sonlarına kadar devam etmiş bir an'anedir: 1501 = 907 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Bazı büyük yangınlarda padişahlar da bulunmuşlardır: Meselâ bu seferki yangına Yavuz'un da geldiği rivayet edilir. — Bu tarihten İstanbul'un büyük yangınları artık Osmanlı vakayinâmelelerinde sık sık yer alan bir felâket silsilesi şeklindedir: Bu yangınlar şehircilik bakımından İstanbul'un çehresini pek sık değiştirdiği gibi, hem bir çok san'at eserlerinin, hem milli kültürümüzle tarihimizi tenvir edecek pek çok kitaplarla vesikaların kül olup gitmesine sebep olmuştur. İstanbul'da bu müdhiş âfetin bu kadar sık olması ve hemen daima geniş nisbetler alması ikinci Bâyezid devrinden itibaren kâğır yerine ahşap inşaatın esas olmasındandır: Bunun sebebi o devrin «Küçük-Kıyamet» ismiyle meşhur büyük zelzelesidir; payitahtı baştanbaşa harâb eden bu müdhiş felâketin tekerrür etmek ihtimali inşaat usulünde bir değişikliğe sebep olmuştur: 1509 = 915 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasına bakınız. İşte o tarihten itibaren ahşap inşaat mahallî bir an'ane halini almıştır: 1510 = 915 vukuâtının «29 Mart» fıkrasına bakınız. — Yavuz'un bu 25 Ağustos = 15 Receb yangınından teşeyüm ederek:

— Bu yangun Tâcizâde bâçaresinin âteş-i âhıdır!

dediği rivayet edilir).

8 Eylül = 29 Receb, Cumartesi: Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son sadâreti.

(Dukagin oğlu Ahmed Paşa'nın 4 Mart = 18 Muharrem Pazar günü Amasya'da idamındanberi 6 ay 4 gündür açık bulunan Vezâret-i uzma makamına beşinci ve sonuncu defa olarak Hersekzâde tayin edilmiştir: Azli için 1516 = 922 vukuâtının «26 Nisan» fıkrasına bakınız).

Haliç tersânesinin tevsii ve Osmanlı bahriyesine merkez ittihazı.

(Türk donanmasının Venedik ve İspanya donanmalarından üstün olmasını istiyen Yavuz eskiden Bizans tersânesinin bulunduğu Haliç sahilindeki mezarlıkları kaldırtarak vaktiyle Fatih'in kurmuş olduğu İstanbul tersânesini yüz altmış gözden mürekkep büyük bir tersâne haline getirmiş ve o tarihten itibaren Gelibolu'nun yerine burası Osmanlı bahriyesinin merkezi olmuştur: Fatih'in kurduğu ilk tersâne için 1462 = 866 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Bu yeni tersânede büyük bir donanma inşasına başlanması, Avrupa devletleri nazarında Osmanlı sulhüne daha büyük bir kıymet verilmesiyle neticelendiğinden ve hattâ bazı devletlerin donanma inşaatı bitmeden sulh muahedelerini tecdit ettiklerinden bahsedilir: Yavuz'a bu fikri veren, o devrin en kıymetli veziri Piri Mehmet Paşa'dır. — Tersânenin inşası 1516 = 922 tarihinde tamamlanmıştır. — Bununla beraber Gelibolu tersânesi eski ehemmiyetini bu tarihte birdenbire kaybetmiş değildir: Donanmanın en mühim üssülharekesi gene Gelibolu limanıdır; hattâ bu mmtaka Kanunî devrinde Osmanlı donanmasının başına Barbaros gelinceye kadar Kapdan Paşalara ait bir sancak beyliği vaziyetinde kalmış ve

ancak Barbaros'dan itibaren Deryâ Kapdanlarına Cezâyir Beylerbeyliği verilmiş olduğu için Gelibolu sancağı artık «Kapdan-ı Deryâ» Kethudâlarına tevcih edilmiye başlamıştır: Yavuz devrinden itibaren Haliç tersânesine nisbetle ikinci derecede olmakla beraber eski ehemmiyetini gene muhafaza etmekte devam eden Gelibolu üssünün bu vaziyeti bir buçuk asır daha sürdükten sonra, XVII nci asır sonlarından itibaren artık nihayet bulmiye başlamıştır. — Haliç tersânesine «Kasımpaşa tersânesi» isminin verilmesi, Kanunî devrinde Mısır valisi olan «Güzelce Kasım Paşa»nın bu mahallede câmi, medrese, mektep, hamam vesaire gibi hayrât inşâ ettirmesinden itibaren: Kasım Paşa'nın bu hayrâtı kendisinin ölüm tarihine tesadüf eden 1533 = 940 tarihinde ikmal edilmiş olduğu rivayet edilir. — 1519 = 925 vukuâtının üçüncü fıkrasına da bakınız).

19 Eylül = 10 Şa'bân, Çarşamba :Diyarbakır eyâletinin merkezi olan Âmid kalesinin fethi.

(Şarkî-Anadolu'nun Diyarbakır kıt'ası Akkoyunlulardan Safavilere intikal etmiş ve Osmanlı menbâlarında yanlış bir tesmiye şekli olarak «Kürdistan» denilen mmtakayla beraber Şâh İsmail'in hükmüne girmiştir. İtibari olarak «Kürdistan» denilen saha «Rumya / Urmiye» gölünden Fırat boylarına kadar uzayıp İran Azerbaycanı'nın bir kısmıyla Şarkî-Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alır; «Âmid» şehri bu sahanın en mühim merkezidir. Boydanboya Türklerle meskün olduğu için «Kürdistan» denilmesi fâhiş bir hatâ teşkil eden bu sahada dağınık olarak bir takım Kürtler de vardır: Mezheb itibariyle bunlar umumiyetle sünnidir. Yavuz İran seferinden dönerken işte bu vaziyetten istifade için «Heşt-Bihîşt» müellifi meşhur müverrih İdris-i Bitlisî'yi Osmanlı menbâlarında «ümerây-ı Ekrâd» denilen itibari Kürdistan beylerine gönderip bunları Safavî hâkimiyetinden ayrılmağa davet ettirmiş, İdris işte bunun üzerine Bitlis, Diyarbakır, Sasun, Hizân, İmâdiyye vesaire gibi bu havâli memleketlerini dolaşarak yerli beylerin itaatlarını temin etmiştir: Hattâ «Hısn-Keyf/Hasankeyf» ve Siird Eyyûbî meliki ikinci Halil, Bitlis emiri Dördüncü Şeref-Han, Hizân emiri Dâvud Bey, Sasun emiri Ali Bey, İmâdiyye hâkimi emir Seyfüddin vesaire gibi mühim şahsiyetlerden yirmi beş emirin bir itimâ akdederek Osmanlı tâbiiyetini kabule karar verdiklerinden bile bahsedilir. Bunlardan ikinci Halil için 1517 = 923 vukuâtının «7 Nisan» fıkrasına bakınız. Bu beyler İranlılara karşı mücadelelerinde padişahın kendilerine yardım etmesini ve başarılarına umumî bir reis koymasını istemişlerdir. İdris'in bu muvaffakiyeti bir taraftan Çaldıran zaferinin umumî tesirinden ve bir taraftan da kendisinin esasen Bitlisli olup vaktiyle Akkoyunluların hizmetinde bulunarak o havâlinin siyasi şerâitine tamamiyle vâkıf olmasındandır: İdris ikinci Bâyezid devrindenberi Osmanlı hizmetindedir; «Heşt-Bihîşt» isimindeki acemce eseri Osmanlı tarihinin en eski ve en mühim menbâlarından. — Şâh İsmail'in Diyarbakır valisi Ustaclu Mehmet Han'ın Çaldıran muharebesinde maktul düşmesi üzerine bu vilâyet ahalisi mağlûp İran'dan yüz çevirip Osmanlı devletine itâat etmişlerse de, Yavuz'un İran'dan çekilmesi üzerine payitahtı olan Tebriz'e girmiş olan Şâh İsmail Şarkî-Anadolu'nun bu taraflarını tekrar itâat altına almak için maktul Ustaclu Mehmet Han'ın kardeşi Kara-Han'ı beş bin atlı ile Diyarbakır'a gönderip Âmid kalesini muhasara ettirmiştir. — Bu vaziyet üzerine Âmidliler o zaman Amasya'da bulunan Yavuz'dan istimdâd ettikleri için kendilerine o taraf ahalisinden Müteferrika Yiğit-Ahmed kumandasında bir yardım kuvveti gönderilmiş ve bu müfreze bir gece karanlığında muhasara hattını yararak kaleye girmiştir. Bununla beraber bir taraftan Kemah ve Dulgadır muharebelerinden ve bir taraftan da kuvvet gönderilmediği için Safavilerin Âmid muhasarası bir sene kadar devam etmiş, bu müddet zarfında bir taraftan Şâh İsmail Kara-Han'a takviye kuvvetleri gönderdiği gibi, bir taraftan da Kara-Han İran'a taraftar kalan bazı yerli beylerin yardımlarından istifade etmiştir. Bu vaziyette

yette en mühim rolü müverrih İdris oynamıştır: Âmid'i kurtarmak için derhal muntazam kuvvetler gönderilmesinden başka çare kalmadığını padişaha bildiren bu büyük adamın gösterdiği lüzum üzerine Erzincan valisi Bıyıklı-Mehmet Paşa ile Amasya Beylerbeyi Şâdi Paşa kumandasında büyük kuvvetler gönderilmiş, bir taraftan da müverrih İdris on bin kadar yerli cengâver toplayıp Paşalara iltihak etmiş ve işte bunun üzerine Osmanlı ordusunun o civardaki Kara-köprü'ye geldiğini duyan Kara-Han iki ateş arasında kalacağını anladığı için derhal muhasarayı kaldırıp Mardin üzerine çekilmiş ve Bıyıklı-Mehmet Paşa ordusu harbetmeden Âmid kalesine girmiştir. — Bu muvaffakiyet üzerine Bıyıklı-Mehmet Paşa Diyarbakır Beylerbeyliğine tayin edilmiştir).

1516 = 922

26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın azliyle Hadım-Sinan Paşa'nın tâyini.

(İkinci Bâyezid devrinde iki defa Vezir-i-a'zam olan Hadım-Ali Paşa'dan sonra ikinci hadım vezir olan bu Sinan Paşa'nın sadâretini bu tarihten evvel gösteren bir takım rivayetler daha varsa da doğru değildir).

Mayıs=Rebî'ül-âhîr ibtidâları: Eski-Koçhisar zaferi üzerine Şarkî-Anadolu'nun yanlış olarak «Kürdistan» denilen mntakasının işgali.

(Eski-Koçhisar kasabası şimdiki Mardin vilâyeti merkez kazasına bağlı bir nahiye merkezidir: Bu kasaba Mardin'in 16 kilometre cenubugarbısındadır. Burada Safavilerle Osmanlılar arasında vukua gelen ve Osmanlı menbâlarında «Koçhisar harbi» ismiyle anılan büyük muharebe Eski-Koçhisar kasabasının şarkına tesadüf eden Kargan Dede yahut Dede-Kargm mevkiinde cereyan etmiş bir meydan muharebesidir. — İtibari «Kürdistan»ın İran hâkimiyetinden Osmanlı idaresine geçmesiyle neticelenen bu meşhur muharebe Osmanlı ordusuna Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa ve Safavî ordusuna da Şâh İsmail'in eniştesi ve Çaldıran muharebesinde maktul düşen Ustaclu Mehmet Han'ın kardeşi Kara-Han kumanda etmiştir. — Âmid kalesinin zaftı üzerine Bıyıklı-Mehmet Paşa Amasya Beylerbeyi Şâdi Paşa ile beraber Kara-Han'ı Mardin'e kadar tâkib etmiş ve hattâ müverrih İdris'in delâletiyle kapılarını açan Mardin şehrini bir aralık işgale bile muvaffak olmuşsa da, iç-kaleye çekilen İranlı müdâfileri muhasara etmek zarureti karşısında Paşalar arasında ihtilâf düşmüş ve Şâdi Paşa «Benim vazifem Diyarbakır'a kadardır!» diyerek askerini alıp gitmiş olduğu için Bıyıklı-Mehmet Paşa da Âmid'e çekilip müverrih İdris'le beraber vaziyeti padişaha bildirmek mecburiyetinde kalmıştır: İşte bunun üzerine Şâdi Paşa cezalandırılmakla beraber Bıyıklı Mehmet Paşa'ya yardım için Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa gönderilmiş ve İstanbul'dan da ayrıca yardım kuvvetleri sevk edilmiştir. Diyarbakır'a giden bu kuvvetler yolda Harput kalesini üç gün muhasaradan sonra Safavilerin elinden zaptedip Bıyıklı-Mehmet Paşa'ya iltihak etmişler ve bütün bu kuvvetler Diyarbakır civarından Mardin üzerine yürüyerek «Eski-Koçhisar» civarında düşmanla karşılaşmışlardır. İşte bu noktada başlayan büyük muharebe çok şiddetli olmuş, fakat harb esnasında Kara-Han'ın kurşunla vurulup düşmesi üzerine Osmanlı askeri tarafından kafasının kesilmesi Safavileri büyük bir bozguna uğratmış, Şâh İsmail'in kızkardeşi ve Kara-Han'ın karısı olan hatun bin müşkilâtla Tebriz'e kaçmış ve Çaldıran zaferini tamamlayan bu muvaffakiyetten itibaren Mardin şehriyle Ergani, Sincar, Çermik, Birecik vesaire Osmanlı idaresine geçmiş, yalnız Kara-Han'ın kardeşi Süleyman-Han Mardin'in çok müstahkem olan kalesine kapanarak bu sarp mevki daha bir sene kadar müdafaa etmiş ve netice itibariyle Anadolu'nun yanlış olarak Kürdistan denilen kısmında İran'ın askeri hâkimiyeti artık temelinden sarsılmıştır: Mardin kalesinin

fethi için 1517 = 923 vukuâtı içinde «7 Nisan» fıkrasına bakınız. — Safavi Başkumandanı Kara-Han'm kesik başı o devrin usulünce zafer alâmeti olarak on bin kadar Kızılbaş maktullerinin burunları ve kulaklarıyla beraber Yavuz Sultan Selim'e gönderilmiştir! — Bu büyük muvaffakiyet, Anadolu Türk birliğinin tahakkukunda en mühim dönüm noktalarından biridir: Bu birliğin temeli Çaldıran zaferiyle atılmış, çatısı da Eski-Koçhisar muzafferiyetiyle kurulmuş demektir: Artık geri kalan iş, Musul, Kerkük, Hısn-Keyf = Hasankeyf ve Rakka gibi bazı kalelerin fethiyle bir takım aşiretlerin itâat altına alınmasından ibaret mevzii hareketlerle temin edilebilecek mahiyettedir. — Anadolu Sünniliğinin İran Şiiliğine karşı Çaldıran zaferiyle başlayıp Eski-Koçhisar zaferiyle şiddetlenen isyan ve kıyamının itibarı «Kürdistan» kıtasını kurtarmakla neticelenmesinde en mühim rolleri oynamış olmakla şerefli Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa ile müverrih İdris-i Bitlisî'ye aittir).

5 Haziran = 4 Cumâda-l-ülâ, Perşembe: Mısır seferine çıkan Yavuz'un İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Veliahd şehzâde Süleyman Edirne, üçüncü vezir Piri Mehmet Paşa İstanbul ve Hersek-zâde Ahmed Paşa Bursa muhafazasına memur edilmiştir: Piri Paşa'nın 31 Mayıs = 28 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü İstanbul muhafızlığına tayin edildiği hakkında bir rivayet vardır. — Vezir-i-a'zam Sinan Paşa daha evvelce 28 Nisan = 25 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü İstanbul'dan çıkarak Kayseri'de toplanan kırk bin kişilik bir ordunun başında ileri hareketine geçmiştir. Osmanlı menbâlarında bu sefer ilkönce İranlılara karşı açılmış olduğu halde Malatya'ya hâkim olan Kölemenlerin Sinan Paşa'yı kendi topraklarından geçirmedikleri için Suriye ve Mısır üzerine hareket etmek mecburiyeti hasıl olduğundan bahsedilir. — Mısır sultanının Suriye hududuna bir ihtiyat kuvveti sevk etmiş olduğu hakkında Hadım Sinan Paşa'nın gönderdiği haber üzerine Sultan Selim sefere çıkmadan evvel Divan toplayıp ittihaz edilecek hareketi müzakereye koymuş ve bu mecliste Mısır sultanının müttetiki olan Şâh İsmail'e yardım ederek iki düşmanın Osmanlılara karşı elbirliği etmek ihtimalinin önüne geçmek üzere Vezir Piri Mehmet Paşa'nın teklifiyle Mısır Kölemenlerine karşı hareket edilmesi takarrür etmiş, fakat bu hareketin hakiki hedefi gizli tutularak zâhiren ikinci İran seferine çıkıldığı işâa edilmiş ve hattâ Mısır sultanına iki elçi ile bir nâme ve bir takım hediyeler gönderilerek seferin hedefi şiliğin izâlesi şeklinde gösterilmiştir: Bu elçiler İstanbul'dan 4 Haziran = 3 Cumâda-l-ülâ Çarşamba günü, yâni Yavuz'un hareketinden bir gün evvel yola çıkmışlardır; bununla beraber elçilerin 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ülâ Perşembe ve Yavuz'un da 6 Haziran = 5 Cumâda-l-ülâ Cuma günü hareket ettiğine ait bir rivayet de vardır. — Yavuz'un elçileri Rumeli Kadi-askeri Zeyrek-zâde Mevlânâ Rûknüddin ile ümerâdan «Karaca Paşa» lâkabiyle meşhur Ahmed Bey'dir. — Fatih devrinden itibaren gittikçe artarak devam eden Osmanlı-Kölemen ihtilâfı bilhassa Yavuz zamanında en buhranlı devrine girmiştir: Bu tarih ihtilâfın Fatih devrindeki ilk tezâhürleri için 1471 = 876 ve 1479 = 884 vukuâtının son fıkralarına ve Osmanlı - Mısır münasebetlerinin tarihçesi için de 1481 = 886 vukuâtının ikinci Bâyezid devrine müsâdif «26 Eylül» fıkrasına bakınız. — 1513 = 919 senesinin Mayıs - Haziran aylarında Mısır sultanı Osmanlı padişahına bir nâme gönderip İran şiliğine karşı iki sünnî devletin ittifakını teklif etmiş ve Yavuz da bu teklife karşı çok nâzigâne ve müsâit bir cevap vermişse de, iki taraf arasındaki tarihi ihtilâfın derin sebepleri bu dostâne muhâbreyi neticesiz bırakmıştır: Hattâ bu dostluk tezâhürlerinin birbirini aldatma siyasetinden münevvelid olmak ihtimali bile yok değildir; nitekim bu sefer Yavuz'un gönderdiği elçiler Mısır Sultanına Osmanlı padişahının dostâne bir cevabını götürmüşlerdir: Çünkü Kansu Gavri Yavuz'a 1516 = 922 «evâhir-i Saferinde», yâni Mart sonlarında yazılmış bir nâme göndermiştir. Halil Edhem Bey merhumun Topkapı sarayı kütüphanesinde bulup T. O. E. mecmuasında neşrettiği bu nâmede Mısır sultanı Osmanlı padişahına Dulğadır arazisinin zaptındanberi Osmanlı - Mısır

ticarî münasebetlerinin kesilmesinden ve Yavuz'un Mısır'a karşı harp hazırlıklarından şikâyet etmiş ve Sultan Selim de bu sefer elçilerine tevdi edip gönderdiği mektupta bir sürü sulh teminâtı vermiş, hazırlıkların ikinci İran seferine aid olduğundan bahsetmiş ve ticarî münasebetlerin kesilmesini de sırf İran'a karşı bir tedbir gibi gösterip ellerinde İran malı bulunmayan tüccarların muâmelelerini de serbest bırakılmış olduğunu temine çalışmıştır! Bu muhâberede ihtiyar Kansu-Gavri genç düşmanına «Oğlum Hazretleri» ve Yavuz da ona «Babam Sultan Hazretleri» diye hitâb etmiştir! Bununla beraber her iki taraf da birbirine karşı hazırlanmakta kusur etmemiş ve hattâ bu dostâne mektuplara rağmen hükümdarlar da, ordular da hazırlıklarını bitirip hemen yola çıkmışlardır. Mısır sultanı Osmanlı padişahından 18 gün evvel davranıp 18 Mayıs = 15 Rebî'ül-âhir Pazar günü Kahire'den hareket etmiş ve Mısır Abbâsî Halîfelerinin sonuncusu olan «Üçüncü El-Mütevekkil-al-Allâh Muhammed» ile dört mezheb Kadılarını da maiyyetine almıştır. — Osmanlı elçilerinin avdeti için aşağıda bu sene vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız).

26 Haziran = 25 Cumâda-l-ülâ, Perşembe: Yavuz'un ordu başında Akşehir'e muvâsalatı.

(Diyarbakir Beylebeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'ya mağlûb olan Safavi kumandanı Ustaclu Kara-Han'm kesik başıyla Kızılbaş maktullerinin kulakları ve burunları işte burada Yavuz'a takdim edilmiştir: Eski-Koçhisar zaferinin bu fecî alâmetlerini Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın Kethudâsı İznik'li Ali Ağa getirmiştir. Bu münasebetle ordugâhta toplanıp şenlikler yapıldığı rivayet edilir. — Bir rivayete göre de bu zafer alâmetleri Konya konağında gelmiştir. — Eski-Koçhisar zaferi için bu sene vukuâtının birinci fıkrasına bakınız).

1 Temmuz = 30 Cumâda-l-ülâ, Salı: Konya ovasından Mısır sultanına Kara-Han'ın başıyla bir zafernâme gönderilmesi.

(Feridun Bey «Münşeât» mda bu arapça zafernâmenin yanlış tarihli bir suretiyle tarihsiz bir cevabı vardır: Mısır sultanı bu cevabında Yavuz'un tebşir ettiği zafer üzerine Mısırlıların çok sevindiklerinden ve sokakların kıymetli kumaşlarla donatıldığından bahsetmektedir! Tabii bu vesikanın doğruluk derecesi ayrıca tetkik edilecek bir meseledir).

15 Temmuz = 14 Cumâda-l-âhire, Salı: Ordunun Kayseri önünde konaklaması.

(Yavuz burada bir gece kalıp ertesi gün hareket etmiştir).

23 Temmuz = 22 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Elbistan ovasında Hadım-Sinan Paşa kuvvetlerinin orduya iltihakı.

(Kırk bin kişilik bir kuvvetle önden sevk edilmiş olan Hadım-Sinan Paşa ordusu burada beklemiş ve padişah istikbal edilerek asker tarafından alkışlanmıştır. — Burada iki gece konaklandıktan sonra hareket edilmiştir).

25 Temmuz = 24 Cumâda-l-âhire, Cuma: Mısır sultanına Kara-Han'm başını götüren Silâhdar Hasan Bey'in Söğütlü-burnu konağında orduya avdeti ve harbe karar veren Mısır sultanının elli bin kişilik bir orduyla Haleb'e geldiğini haber vermesi.

(Daha evvel Kölemen sultanına sulh teminâtıyla bir nâme götürmüş olan elçiler hapsedilmiş oldukları için bu tarihte henüz avdet etmemişlerdir: Bu iki elçinin hareketi için bu sene vukuâtının 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ülâ ve avdetleri için aşağıda 10 Ağustos = 11 Receb fıkralarına bakınız).

27 Temmuz = 26 Cumâda-l-âhire, Pazar: Türk ordusunun Kölemen hududundaki Sultan-suyu'nda konaklaması.

(Suriye ile Anadolu'nun cenubuşarkisinden bir kısım arazi henüz Mısır hâkimiyetinde bulunduğu için Kölemen devletinin hududu buralara kadar dayanmaktadır. — Evvelce Mısır himayesinde bulunan Dulgadırlı Beyliği Çaldıran zaferi... den sonra işgal ve ilhak edilmiş ve aynı vaziyette bulunan Adana'daki Ramazan oğulları da Mısırlılardan ayrılıp Osmanlı himayesine girmiş ve hattâ İstanbul'a giden Ramazan oğlu Mahmud Bey Yavuz'un Mısır seferine bizzat iştirâk etmiş olduğu için, bu sırada Kölemenlerin Anadolu arazisi ancak Malatya havâlisine kadar doğrudan doğruya hâkim oldukları sahaya münhasırdır).

28 Temmuz = 27 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Ordunun Malatya ovasında konaklaması.

(Mısırlıların elinde bulunan Malatya henüz işgal edilmemiştir: Buraların zaptı için aşağıda «28 Ağustos» fıkrasına bakınız).

30 Temmuz = 29 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Tokhma-çayırı harp meclisinin tarihi kararı.

(Bütün Anadolu ve Rumeli beylerinin iştirâkiyle akdedilen bu mecliste Mısır ordusunun harekâtı hakkındaki istihbârata istinaden derhal cenuba teveccühle Kölemenlere karşı hareket edilmesine karar verilmiştir).

1 Ağustos = 2 Receb, Cuma: Mısır ordusunun Haleb'den şimala doğru hareket etmiş olduğu hakkında haber gelmesi.

(Kölemen sultanının bu hareketi Malatya civarında gösterilen Tokhma-çayırı'nda haber alınmıştır).

3 Ağustos = 4 Receb, Pazar: Mısır sultanının Şâh İsmail'i müsterek harekete dâvet etmiş olduğu hakkında bir haber gelmesi ve Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın askeriyle gelip orduya iltihakı.

(Yavuz'un gösterdiği sür'at düşmanlarının elbirliğine meydan bırakmamıştır: Zaten Safaviler, Dulgadırlılar ve nihayet Kölemenler bu zamana kadar böyle bir elbirliği temin edemedikleri için teker teker avlanmışlardır).

5 Ağustos = 6 Receb, Salı: Türk ordusunun Malatya arazisinden Haleb üzerine hareketi.

(Mısır ordusundan kaçan bazı askerlerin bu gün Osmanlı ordusuna iltihak ettikleri rivayet edilir).

10 Ağustos = 11 Receb, Pazar: Bucak-dere konağında Osmanlı elçilerinin orduya iltihakı ve Behesni/Besni kalesinin teslim olması.

(Mısır sultanına elçilikle gönderilmiş olan Karaca Paşa ile Kadıasker Zeyrek-oğlu Rüküddin Haleb'de sultana mülâki olmuş ve devletler hukukuna muğayir olarak tahkir ve hapsedilmişlerdir: Hattâ bazı Osmanlı menbâlarında Mısır ümerâsının bunları idam ettirmek istedikleri halde sultanın hapsedirmekle iktifâ ettiği rivayet edilir! Yavuz'un yaklaşmakta olduğunu haber alan

Mısır sultanının bu elçileri zindandan çıkartıp iade etmekten maksadı, Yavuz'la Şâh İsmail arasında sulh müzakeresinin açılmasına çalışmaları şeklinde gösterilir! — Osmanlılara teslim olan Behesni / Besni kalesinin anahtarları da işte bu konakta Yavuz'a takdim edilmiştir: Bu kale, artık bir Osmanlı eyâleti haline gelmiş olan Dulgadırlı beyliğine ilhak edilmiştir. — Elçilerin avdeti için 9 Ağustos = 10 Receb Cumartesi tarihi de rivayet edilir).

18 Ağustos = 19 Receb, Pazartesi: Kölemenlerin Ayntâb/Antep muhâfızı Yûnus Bey'in kale anahtarlarını getirip Yavuz'a takdim ederek inkıyâdını arzemesi.

(Yûnus Bey Merzümân / Merzbân.suyu konağında ordugâha gelmiştir. — Bu tarihten itibaren Yûnus Bey Osmanlı hizmetine girmiş ve orduyu Anteb'e ve hattâ oradan da Haleb'e götürmeyi taahhüd etmiştir. — Behesni / Besni gibi Anteb de Dulgadırlı Beyliğine ilhak edilmiştir).

20 Ağustos = 21 Receb, Çarşamba: Ordunun Ayntâb/Anteb'e muvâsalatı.

(Şehrin önünde kurulan ordugâhtan Divan toplanıp «sûret-i ceng tasvir olunduğu», yâni harp plânları kurulduğu rivayet edilir. — Yavuz burada iki gün konaklayıp 22 Ağustos = 23 Receb Cuma günü hareket etmiştir. — Buradan itibaren Bursa beyi Koçu Bey'le Teke beyi Ferhad Bey pişdarlık vazifesine tayin edilmişlerdir).

23 Ağustos = 24 Receb, Cumartesi: Ordunun Tel-Habeş'e muvâsalatı.

(Burada düşman ordusuna tamamiyle yaklaşmış olduğu için her türlü ihtiyat tertibatı ittihaz edilmiş, gece asker silâhlı ve atlar eğerli geçirilmiş, baskın ihtimaline karşı ordu tetikte durmuş, etrafta suvari devriyeleri dolaşmış ve münâdiler:

— İnşallah yarın rûz-ı muhârebedür! ..
diye nidâ edip askerler birbirleriyle helâllaşmışlardır).

24 Ağustos = 25 Receb, Pazar: «Merc-i-Dâbık» zaferi.

(«Merc» kelimesi arapçadır ve «çayırılık» demektir; «Dâbık» yer ismidir: «Merc-Dâbık/Merc-i-Dâbık» terkibi «Dâbık çayırı» mânâsına gelir; burası Haleb şehrinin dört fersah mesafesinde bir ovadır: «Dâbık» isminde bir çayla bir köy de olduğu için çayıra bu ismin verildiği rivayet edilir. Bir rivayete göre de Dâvud.peygamber'in mezarı işte buradadır ve ona izâfe edilen bir türbe de vardır. — Mısır ve Suriye Kölemen sultanı Kansu-Gavri ve bir telâffuza göre de Kansuh-ul-Göri Yavuz Sultan Selim'i işte burada karşılaşmıştır. — Hiçretin 906 ve Milâdın 1501 tarihinde Mısır ve Suriye Kölemen devleti tahtına cülûs etmiş olan Kansu-Gavri bu sırada 80, 84 yahut 86 yaşlarında bir ihtiyardır: Saltanat müddeti 15 senedir. — Bu ihtiyar sultan harbe girişmeden evvel son bir sulh teşebbüsünde bulunmak üzere ümerâsından «Mogolbay»ı on kişilik bir maiyyetle Yavuz'un ordugâhına göndermiş, padişahın huzuruna pür-silâh giren bu Kölemen elçisi Yavuz'un sinirine dokunmuş, kendi elçilerine yapıldığını bu senenin 10 Ağustos = 11 Receb fıkrasında gördüğümüz muâmelenin mukabele-i bil-misli olmak üzere Sultan Selim bu azametli Mısır sefirinin sakalını, bıyığını tıraş ettirip uyuz ve topal bir eşeğe bindirerek geri göndermiştir! Harb halli işte bunun üzerine artık kat'iyyet kesbetmiştir. — Merc-i-Dâbık muharebesinde Yeniçerilerle beraber merkezde duran Yavuz Sultan Selim, sağ cenâhı Anadolu Beylerbeyi Zeynel ve Karaman Beylerbeyi Husrev Paşaların kumandasına verip Dulgadırlı beyi Şehsüvar oğlu Ali Bey'le Ramazan oğlu Mahmud

Bey'i de askerleriyle beraber bu cenaha memur etmiş ve sol cenah kumandanlığını da Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa'ya tevdi edip Diyarbekir Beylerbeyi Bıyık-Mehmet Paşa'yı da bu cenaha koymuştur: Ordunun önüne toprak yerleştirilmiş ve en öne arkaya arabalar konularak siper ittihâz edilmiştir. — Kölemen ordusunun harb nizamı da şöyledir: Merkezde Sultan Kansu-Gavri durmuş, sağ cenahını Haleb Emir-ül-ümerâsı Hayr-Bay'a, sol cenahını da Şam Emir-ül-ümerâsı Sibay'a tevdi etmiştir. — Yalnız Mısır sultanının bâzı ümerâyâ ve meselâ Haleb valisi Hayr-Bay ile Trablus valisi Canbirdi-Gazâlî'ye itimadı olmadığı ve bilhassa Hayr-Bay'm Yavuz'la gizlice munasebete giriştiği hakkında bir takım rivayetler mevcut olduğu gibi, ihtiyar sultanın bir aralık Şam valisi Sibay'dan da şüphelendiği rivayet edilmektedir; Kölemen ordusunun muhtelif sınıfları arasındaki karşılıklı emniyetsizlik ve istirkab hisleri de ihtiyar bir sultan idaresindeki Mısır ordusunun zaaf sebepleri olarak zikredilir. — Düşman kuvvetinin maddi mahrumiyetlerinden en mühimmi topçudan mahrumiyettir: Osmanlı ordusunda irili ufaklı olmak üzere beş yüz kadar top bulunduğu hakkında muhtelif rivayetler olduğu halde, Kölemen ordusu bu hayati silâhtan tamamiyle mahrumdur; onun için Türk ordusu Çaldıran muharebesindeki topçu üstünlüğünden Merc-i-Dâbık muharebesinde de kat'i surette istifade etmiştir: Bu iki Türk zaferinin her ikisinde de topçuluk en büyük rolü oynamış sayılabilir. — Her iki tarafın ordu mevcudu hakkında rivayet edilen muhtelif rakamlar içinde en kuvvetlileri Osmanlı ordusunu 50 - 60 bin, Mısır ordusunu 70 - 80 bin gösteren rivayetlerdir. — İşte bu şerâit altında Merc-i-Dâbık meydan muharebesi sabahlayın güneşle beraber başlayıp ikinci vaktine kadar takriben 8 - 9 saat devam etmiş ve ikinci vakti Türk ordusunun tam ve kat'i zaferiyle neticelenmiştir. — Bu meşhur muharebede Sultan Kansu-Gavri telef olmuş ve Kölemen devletinin bir çok büyük ümerâsı maktul düşmüştür; Şam valisi Sibay da maktul-ler içindedir: Yavuz'un bunlara rütbe ve dereceleriyle mütenâsip cenaze merâsimi yaptırdığı rivayet edilir; bir rivayete göre de Mısır sultanının cenazesi dört gün sonra bulunarak «Haleb'de Akyol cânibinde Baba-Bayram makberesine» defnedilmiştir. — Sultan Kansu-Gavri'nin ölümü hakkında muhtelif rivayetler vardır: Bâzı Osmanlı menbâlarındaki rivayete nazaran harb esnasında ihtiyar sultanın kulağının dibinden bir top güllesi geçmiş, sultanı sersemleyip harbe devam edemeyecek bir hale geldiği için abdest alacağını bahâne ederek sâdik bir kölesiyle beraber harb meydanından çekilip bir su kenarına gitmiş, köle bir secâde sermiş, sultan yatmış, fakat bir daha kalkmamış! Diğer bir takım rivayetlere göre de ihtiyar hükümdar harbde maktul düşmüş, ye'sinden zehir içerek intihar etmiş, kaçarken maiyyetinden biri tarafından öldürülmüş yahut atından düşüp suvari hayvanlarının ayakları altında ezilmiş veya teessüründen nüzul isâbet ederek ölmüş: En kuvvetli ihtimal olarak işte bu son iki rivayetten bahsedilir. — Mısır ordusunun büyük bir kısmı darmadağın kaçmış, kumandanları muhtelif istikametlere can atmıştır: Meselâ Hayr-Bay'm Haleb, Canbirdi'nin Şam ve diğer bir çocuklarının da Mısır taraflarına kaçtıkları hakkında muhtelif rivayetler vardır; eh mühim mesele Haleb valisi Hayr-Bay'm vaziyetidir: Bu zatin Hama ve Humus taraflarına kaçtığı hakkında bir rivayet mevcud olmakla beraber, daha kuvvetli kayıtlara göre kendisini tâkiye memur edilen Yûnus Paşa'ya adam gönderip inkıyâdını arzetmiş ve bu Paşa'nın delâletiyle Yavuz'un huzuruna kabul edilerek Osmanlı hizmetine girip Köstendil sancak beyliğine tayin edilmiştir: Her halde muhakkak olan nokta, bu kumandanın Mısır seferine iştirâk edip Osmanlı ordusuna hizmet ettiği ve hattâ sonradan Mısır valiliğine bile tayin edilmiş olduğudur. — Sultan Kansu-Gavri'nin zaptedilen karargâhında yüz kantar altın ve iki yüz kantar gümüş bulunduğu rivayet edilir: Bâzı Osmanlı menbâlarının kaydine göre Mısır sultanının bu hazinayı getirmekten maksadı, Yavuz'u mağlûb ettikten sonra İstanbul'un zaptı için lazım gelen askerî masrafları karşılamaktır! — Bu muharebede Kansu-Gavri'nin maiyyetinde Mısır'ın en mâruf ulemâsiyle Kadılarından başka, son Abbâsî Halifesi «Üçüncü Mütevekkil» de bulunmuş ve bu zat Mısır ordusunun mağlûbiyeti üzerine Yavuz Sultan Selim'e teslim olmuştur: Yavuz'dan hürmet ve riâyet görerek Kahire'ye gönderilmiş olan bu Halife için aşağıda 1517 = 923 senesi

vukuâtının «15 Şubat = 23 Muharrem» fıkrasına bakınız. — Merc-i-Dâbık zaferi üç büyük netice temin etmiştir: 1. Şarkta Osmanlı imparatorluğuna karşı ittihak eden iki büyük İslâm devletinden biri daha devrilmiş, bu suretle son müslüman rakid de bir daha belini doğrultamayacak surette ezilmiştir: Bu iki büyük müslüman devletinin biri şii İran, biri sünni Kölemen imparatorluğudur; bu sünni devletin şii'lerle ittifakı, sünnilüğün alemdarı olarak ortaya atılan Yavuz Sultan Selim nazarında siyasi davâsına meşrûiyet veren bir sebep teşkil etmiştir; 2. Merc-i-Dâbık zaferi Osmanlı imparatorluğuna dört asırlık bir zaman için Suriye, Lübnan ve Filistin hâkimiyetini temin etmiş ve aynı zamanda Mısır ve Arabistan yolunu açmıştır; 3. Bu muhteşem zafer Anadolu'nun cenubşarkisinde de Safavilerden başka Kölemenlerin de hâkim oldukları yerlerin ilhakiyle neticelenerek Anadolu Türk birliğinin tamamlanmasına âmil olmuştur: Bu son nokta için aşağıda «28 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Kansu-Gavri'nin ölüm haberi Mısır'a gidince yerine ordunun intihabıyla kardeşinin oğlu Tumanbay Mısır sultanı olmuştur: Kölemenlerin son hükümdarı işte budur. — Türk ordusu Merc-i-Dâbık'da iki gün kaldıktan sonra Haleb üzerine hareket etmiştir. — Merc-i-Dâbık muharebesi için 25 Ağustos = 26 Receb tarihi de rivayet edilir, fakat doğru değildir).

28 Ağustos = 29 Receb, Perşembe: Yavuz'un Haleb'e girmesi.

(Halebliler muzaffer padişahı şehir haricinden karşılayıp itâat ve tâbiyyetlerini arzemişlerdir. — Haleb hazinesinde bir milyon Mısır «Eşrefi» altınıyla iki yüz okkadan fazla külçe altın ve bunların mecmû kıymetinde mücevherlerle kıymetli kumaşlar ve kürklerden mürekkep bir çok eşya ele geçtiği rivayet edilir. — Yavuz Haleb'de 19 gün kalmış, idare teşkilâtıyla meşgul olmuş ve Haleb valiliğine Karaca Paşa, Kadılığına da Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi tayin edilmiştir. — 30 Receb = 29 Ağustos Cuma günü Sultan Selim'in Haleb Câmî-i-Kebirinde Cuma namazını kıldığı ve hatibin hutbada kendisini «Khâdim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn» ünvanıyla yâd etmesi üzerine bin altın değerindeki kaftanını sırtından çıkarıp hatibe ihsan ettiği rivayet edilir: Bir rivayete göre de bu hutba ve ünvan sahnesi Haleb'de değil, Mısır'ın fethinden sonra Kahire'de olmuştur: 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız. — Merc-i-Dâbık zaferi ve Haleb'in işgali üzerine Anadolu'nun cenubşarkisinde o zamana kadar Mısır Kölemenlerinin hâkim olduğu Malatya, Divrik/Divriği, Dârende, Antakya, Kal'at-ür-Rûm/Rum-Kale vesaire gibi bir çok yerler tedricen teslim alınarak Anadolu'dan yabancı ayağı çekilmiye başlamış ve ana-yurdumuzun millî birliği artık tamamlanmış gibidir: Bu sırada İran'ın elinde en mühimmi Mardin olmak üzere bir iki yerden başka bir şey kalmamıştır; fakat bu büyük muvaffakiyet üzerine Diyarbekir Beylerbeyi Bıyık Mehmet Paşa Mardin fethine memur edilip Haleb'den yola çıkarılmıştır).

15 Eylül = 17 Şa'bân, Pazartesi: Yavuz'un Haleb'den Şam'a hareketi.

(16 Eylül = 18 Şa'bân Salı tarihi de rivayet edilir. — «Şâm» kelimesi esasen Suriye küt'asının ismidir: Bunun «Damascus / Damas = Dimişk / Dimeşk» şehrine âlem ittihazı Türk devrindedir).

19 Eylül = 21 Şa'bân, Cuma: Yavuz'un Hama'ya muvâsalatı ve şehrin teslim suretiyle işgali.

(Hama sancak beyliğine Güzelce-Kasım Paşa tayin edilmiştir: Sonradan Kanuni devrinde Mısır valisi olan bu Paşa, Halic'deki tersânenin bulunduğu mahalleyi imâr ettiği için o mahalleye onun isminden dolayı «Kasımpaşa» denil-

miştir. — Merc-i.Dâbık zaferinden sonra Suriye'de artık bir Kölemen ordusu kalmadığı için bu ölkenin mühim merkezleri olgun meyveler gibi toplanmış ve meselâ Hama muhafızları Yavuz'un geldiğini görür görmez şehrin anahtarlarını getirip teslim olmuşlardır).

21 Eylül = 23 Şa'bân, Pazar: Yavuz'un Humus'a muvâsalatı ve şehrin teslim suretiyle işgali.

(Humus muhafızları da Hama'dakiler gibi Türk ordusunu görür görmez teslim olmuşlardır. — Humus sancak beyliği ümerâdan İhtuman-oğlu'na verilmiştir).

27 Eylül = 29 Şa'bân, Cumartesi: Yavuz'un Şam'a muvâsalatı.

(Padişah şehrin dış mahallelerinden olan «Mastaba» ya inmiştir. — Şamlıların Sultan Selim'e parlak bir istikbal alayı yaptıkları rivayet edilir: Bununla beraber Kölemenlerin Şam muhafızı inkıyâdını arzetmekte birkaç gün gecikmiş ve nihayet Mısırlıların Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Haleb valisi Hayr-Bay araya girerek muhafızı yola getirmiş ve inkıyâd ettirmiştir; bu muhafızın itâatte geciktği için idam edildiği rivayet edilir. — Yavuz on bir gün Mastaba'da kaldıktan sonra on ikinci gün şehre girip Suriye Atabeglerinden kalan «El Kasr-ül-Ablak» ismindeki saraya inmiştir. — Sultan Selim 6 Ramazan = 3 Teşrinievvel Cuma günü büyük merâsimle «Câmi'i Emevi»ye gidip Cuma namazını kılmış ve Haleb'de olduğu gibi burada da nâmına hutba okunmuştur. — Muzaffer padişah bu sene kış mevsiminin bir kısmını Şam'da geçirmiş ve bu müddet zarfında Arap şeyhleriyle Lübnan Dürzü beylerinin itâat ve inkıyâdlarını kabul ettiği gibi, Suriye'nin yeni idare teşkilâtıyla de meşgul olarak Trablus, Kudüs, Safed ve Gazze'ye sancak beyleri tayin etmiştir: Bu son mevki Suriye hududunda ve henüz Mısırlıların elinde bulunduğu için, buraya sancak beyi tayin edilen Uzgurlu İsâ Paşa oğlu Mehmet Bey'e iki bin suvari verilerek sancağının zaptına memur edilmiş ve, Mısırlıların hareketi hakkında istihbarat vazifesi de bu beye tevdi edilmiştir. — Yavuz Sultan Selim Şam'da en büyük İslâm mutasavvıflarından «Şeyh-ül-Ekber» ünvanıyla meşhur «Muhyiddin ibn-il-Arabi» nin harab olan mezariyle alâkadar olmuş ve şehrin Sâlihîyye mahallesinde bulunan bu mühmel mezarın üstüne sonradan güzel bir türbe yaptırmıştır: 1518 = 924 vukuâtının «5 Şubat» fıkrasına bakınız).

15 Kânunuevvel = 20 Zülka'de, Pazartesi: Yavuz'un Şam'dan Mısır seferine hareketi [1].

(Padişah büyük merâsimle teşyi edilerek ordusunun başında yola çıkmıştır. — Yavuz'un Şam'da ikamet müddeti 27 Eylül = 29 Şa'bân Cumartesi gününden 15 Kânunuevvel = 20 Zülka'de Pazartesi gününe kadar 2 ay, 19 gün sürmüştür. —

[1] Bu sene Şam'da Ramazan ayı «Tekmil-i selâsin» ile 30 gün sürmeyip «Rüyet-i hilâl» sebebiyle 29 gün itibar edilmiş olduğu için, Şevvâl ayından itibaren hakiki takvime nazaran bir günlük bir fark hasıl olmuştur: İşte bundan dolayı bu 922 senesinin son gününe kadar Hicrî gün tarihleri bakımından hakiki takvimle «Rüyet-i hilâl» den hasıl olan itibari takvim arasında bir günlük bir fark vardır: Meselâ hakiki takvimin «20 Zülka'de Pazartesi» günü, itibari takvimde «21 Zülka'de» ye müsâdıftır; Râznâmelerde, Selimnâmelerde, resmî vesikalarda ve diğer menbâlarda umumiyetle işte bu itibari takvim günleri esas ittihaz edilmiş olduğu için, bunlardaki Hicrî gün tarihleri hakiki takvime nisbetle bir gün ileridir: Meselâ Mısır'ın fethini temin eden «Ridâniyye» meydan muharebesinin Hicrî tarihi bütün vesikalarla tarih menbâlarında «29 Zülhicce Perşembe» gününe müsâdif gösterilir; halbuki hakiki takvimde o ayın bu son Perşembe günü 29 değil, 28 dir; onun için burada hakiki takvim hesabı esas ittihaz edilmiştir.

Bu müddet zarfında yeni Mısır sultanı Tumanbay vatanının müdafaası için hazır. lıklar yaptığı gibi, Yavuz da ordusunu Tih ve Sina çöllerinden geçirebilmek için bir kaç bin deve ile su kırbaları gibi zaruri levâzımını temin ettirmiştir. — Sultan Selim Şam'dan Mısır seferine hareket etmeden evvel yeni Kölemen sultanı «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay» nezdine Çerkes Murad Bey riyasetinde bir kaç mu- rahhas göndermiştir: 10 Teşrinisâni = 14 Şevvâl Pazartesi günü Şam'dan hareket eden elçilerle gönderilen «Nâme-i Hümâyûn» da hutba ve sikke Yavuz nâmına olmak ve Mısır sultanı tâbiyyet kabul etmek şartıyla tahtında ibka edileceği bildirilmiş, boş yere müslüman kanı dökülmesine meydan verilmemesi tavsiye edilmiş ve ibret misali olarak da Kansu-Gavri'nin uğradığı âkıbetten bahs olunmuş- tur: Mısır sultanının huzurundan çıktıktan sonra bu elçilerin Kölemen beyleri tarafından idam edilmesi harbi artık ictinâb edilemeyecek bir zaruret haline getir- miştir: Bu elçilerin ordu hareket ettikten sonra 19 Kânunuevvel = 24 Zülka'de Cuma günü yoldan gönderilmiş oldukları da rivayet edilir. — Padişahın hareke- tinden 14 gün evvel, yâni 1 Kânunuevvel = 6 Zülka'de Pazartesi günü Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'ya beş bin atlıdan ve bir kaç toptan mürekkep bir kuvvet ve- rilerek evvelce Gazze beyliğine gönderilmiş olan Uzgurlu İsâ Paşa oğlu Mehmet Bey'in imdadına yollanmıştır: Mehmet Bey için yukarda bu sene vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız).

21 Kânunuevvel = 26 Zülka'de, Pazar: Sinan Paşa'nın Hân-Yûnus zaferi.

(«Hân-Yûnus = Yûnus hanı» Gazze civarındadır. — Mısır sultanı Tumanbay on bin kişilik bir kuvvetle Canbirdi-Gazâlî'yi Gazze üzerine sevk etmiş, Kölemenlerin bir çok ünlü beyleri de bu sefere iştirâk ettiği gibi Gazze taraflarındaki Araplardan da yardımcı kuvvetler toplanmıştır: Hadım-Sinan Paşa kumandasında sevk edilen beş bin kişilik Türk kuvvetiyle onun iki mislinden fazla tutan bu düşman kuvveti arasındaki muharebe sabahtan ikindi vaktine kadar 7 - 8 saat sürmüş, Çaldıran ve Merc-i.Dâbık meydan muharebelerinde olduğu gibi burada da top ve tüfek kabî- linden ateşli silâhlar kat'i neticenin istihsalinde en büyük rolü oynamıştır; Kölemen beylerinin en mühimlerinden bir çokları telef olmuş, bir kısmı esir edilmiş ve kılıç artıkları kaçışmıştır: Kaçanların başında başkumandan Canbirdi vardır. — Bu muharebede Mısır ordusunun ancak onda bir kadarının kurtulabildiği rivayet edilir).

26 Kânunuevvel = 1 Zülhicce, Cuma: Yavuz'un ordugâhında zafer şenliği.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz Hân-Yûnus zaferi Türk ordusunun Mısır kapıla- rını açmış olduğu için Yavuz'un emriyle ordugâhta zafer toprakları atılıp şenlikler yapılmıştır).

30 Kânunuevvel = 5 Zülhicce, Sah: Yavuz'un Kudüs'e muvâsa- latı.

(Padişah o geceyi ordugâhında geçirip ertesi gün, yâni 31 Kânunuevvel = 6 Zül- hicce Çarşamba günü şehre girmiş, bu tarihi merkezin âbidelerini ziyaret etmiş, «Mescid-i-Aksâ» da namaz kılmış, o gece câmilerle minareler kandillerle donatıl- mış ve nihayet Sultan Selim şehrin her tarafını gördükten sonra karargâhtaki otağına dönmüştür).

1517 = 922

2 Kânunusâni = 8 Zülhicce, Cuma: Yavuz'un Gazze'ye muvâsa- latı.

(Vezir-i-a'zam Sinan Paşa'yla ileri sevk edilen diğer ümerâ Padişahı Gazze ci- varındaki «Ayn-us-safâ» mevkiinde karşılayıp Hân-Yûnus zaferinden dolayı

iltifata mazhar olmuşlardır. — Yavuz Gazze'de üç gün kalıp dördüncü günü, yani 6 Kânunusâni = 12 Zülhicce Salı günü akşamı «Hazret-i İbrâhim» in kabrini ziyaret için Halil-ür-Rahmân'a hareket etmiştir).

9 Kânunusâni = 15 Zülhicce, Cuma: Mısır seferine itiraz edip Sinâ çöllerinden ordu geçirmek imkânı olmadığını iddia eden vezir Hüseyin Paşa'nın idamı.

(Gazze ile Hân-Yûnus arasındaki «Deyr-ül-belah» konağında vezir Hüseyin Paşa susuz çöllerden ordu geçirmek imkânı olamayacağı için artık geri dönmekten başka çare kalmadığından bahsetmiş, bu gibi itirazları bozgunculuk sayan Yavuz bu cür'etkâr vezirin çadırını başma yıktırdıktan sonra Kapucu-başı Hasan Bey'i cellâtlarla gönderip Paşa'yı derhal boğdurarak idam ettirmiş ve boğulduğu yere gömdürmüştür. — Eski fatihlerin geçemedikleri ve hattâ Mısır kölemenlerinin de Osmanlı ordusu için geçilmez sandıkları kurak ve çorak bir çölün başında yükselen itiraz seslerini boğmak, Sultan Selim için en tabii zarurettir).

22 Kânunusâni = 28 Zülhicce, Perşembe: Ridâniyye zaferi.

(Bu büyük zafer umumiyetle Hicretin «922 senesi Zülhiccenin 29 uncu Perşembe» gününe müsadîf gösterilir: Hattâ Zafernâmelerle Rûznâmelerde bile böyledir; halbuki o Hicret ayının bu son Perşembe günü 29 uncu değil, 28 inci gündür. Bu bir günlük farkın sebebi, Yavuz'un Şam'da geçirdiği Ramazan ayının «Rûyet-i hilâl» den dolayı 30 yerine 29 günde nihayet bulmuş olmasıdır: Bu mesele için yukarda 1516 = 922 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasındaki hâşiyeye bakınız. Bâzi Arap menbâlarında «29 Zülhicce Cuma» gününden bahsedilirse de bunun hakiki takvimde 29 uncu günün Cumaya tesadüf etmesinden mütevellit bir zühul olması lâzımgelir: Çünkü Yavuz'un zafernâmelerinde bile harbin Perşembe gününe tesadüf ettiği musarrahtır. «Rûyet-i hilâl» den mütevellit itibarı hesapla hakiki takvim arasında hâsıl olan bu bir günlük fark, «Zülhicce» nin 29 yerine 30 sayılması üzerine bu 922 Hicret senesinin son Cuma günü, yani «Ridâniyye» muharebesinin ertesi günü zâil olmuştur. — Türk ordusu Hân-Yûnus ve El-Arîş üzerinden Mısır'ın Suriye tarafında en mühim anahtarı sayılan «Sâlihiyye» mevkiine gelmek suretiyle susuz çölden kurtulmuştur: 11 Kânunusâni = 17 Zülhicce Pazar günü El-Arîş'e varan ordu, 16 Kânunusâni = 22 Zülhicce Cuma günü «Salâhüddin-i Eyyûbî» nin ismini taşıyan «Sâlihiyye» ye varmak suretiyle beş günde çölün en çetin yerlerini geçmiş demektir; Yavuz'un bütün ağırlıkları ve yüzlerce toplarıyla başardığı bu hareket, Türk ordusunun tarihine şeref veren büyük bir muvaffakiyettir. — Bu çetin hareketin kış mevsimine tesadüf ettirilmesi ve şiddetli yağmurlardan dolayı kumların katılaşması ağırlıkların nisbeten kolay geçirilmesine sebep olmuştur: Ağır arabalara dörder ve hattâ altışar hayvan koşulmuştur. — Sâlihiyye konağından itibaren Kahire önlerine kadar Araplar orduya musallat olup bilhassa su tedarikine mâni olmak ve baskınlar yapmak gibi tâciz hareketlerinde bulunmuşlarsa da pusular kurularak ve topla döğülerek bertaraf edilmişlerdir. — Sâlihiyye'den itibaren Kahire üzerine yürüyen Türk ordusu 21 Kânunusâni = 27 Zülhicce Çarşamba günü şehre bir kaç saat mesafede bulunan «Bir ket-ül-Hacc» konağına varmıştır. — Altı bin kadar atlı ile keşif hareketine memur edilen Sinan Paşa'nın orduya işte burada iltihak ettiği rivayet edilir: Mısır seferinde iki Sinan Paşa görülmektedir; biri Vezir-i a'zam Hadım-Sinan Paşa, biri de Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa'dır; bazı menbâlarda bunlar birbirine karıştırılır. — Mısır sultanı Tumanbay otuz bin kişilik bir orduyla Birket-ül-Hacc'den Kahire'ye giden yol üzerindeki Ridâniyye köyünün önünde mevzi almıştır. — Kölemenlerin merdliğe mugayir buldukları için topla topçulu istihfaf etmelerine rağmen, Tumanbay «Frengistan'dan getirilmiş» topçular idaresinde bulunan iki yüz İtalyan topunu Canbirdi-Gazâlî'nin

tavsiyesiyle bu civarda bulunan Adiliyye mevkiinde hendeklerle siperlere yerleştirmiştir: Bu tâbiyeden maksat, Türk ordusu buradan geçerken birdenbire top ateşi altına almaktır; fakat bir rivayete göre, Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Haleb valisi Hayr-Bay'ın yeni Mısır sultanı Tumanbay'la arası açık olan eski dostu Canbirdi ile gizlice muhâbere edip bu meşhur Kölemen kumandanının ihânetini temin etmesi sayesinde ve diğer bir rivayete göre de Sinan Paşa'nın kuvvetli istihbârâtı üzerine Mısır ordusunun mevzii keşfedilmiş ve işte bunun üzerine Yavuz ilkönce Adiliyye'ye doğru yürür gibi bir gösteriş hareketi yaptıktan sonra birdenbire Kahire'nin cenubundaki Mukattam dağına etrafından büyük bir süratla dolanarak Ridâniyye'deki Kölemen ordusuna yüklenmiştir. — Yavuz'un bu ustalıklı hareketi üzerine Tumanbay'ın ihânete uğradığını anladığı halde öyle vahim bir anda ordu içinde tefrika çıkarmamak için ses çıkarmadığından ve bir rivayete göre de ümerâsından bazılarıyla münakaşa ettiğinden bahsedilir. — Osmanlı ordusunun merkezinde alelâsul Yemeni askeriyle padişah, sağ cemahta Anadolu askeriyle Vezir-i a'zam Sinan Paşa, Dulgadı beyi Şehsüvar oğlu Ali Bey, Kölemenlerin Osmanlı hizmetine giren Haleb valisi Hayr-Bay ve Akkoyunlulardan Ferahşâd Bey ve sol cemahta vezir Yûnus Paşa, Ramazan oğlu Mahmud Bey, Osmanlı hizmetine giren Ayn-tâb/Antep Kölemen muhafızı Yûnus Bey vardır: Divan kâtibi Haydar Çelebi rûznâmesine göre de sağ cemahta Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa ve sol cemahta da Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa kumanda etmiştir. — Muharebe kuşluk vakti başlayıp takriben 7 - 8 saat sürdükten sonra akşama doğru nihayet bulmuştur. — Harbin başlarında zırhlı bir Kölemen suvari fırkasının Yavuz Sultan Selim'i öldürmek için ordunun merkezine ve bir rivayete göre de sağ cemahta saldırdığından ve bunun başında Sultan Tumanbay'la en cesur beylerinden Alanbay ve Kurtbay bulunduğu bahsedilir; diğer bir rivayete göre de bu suvari kıt'asın başında Canbirdi-Gazâlî vardı ve maksadı da kendisini Gazze'de müthiş bir bozguna uğratmış olan Hadım-Sinan Paşa'dan intikam almaktır. Birinci rivayete göre Sinan Paşa padişah zannedilerek öldürülmüştür; Paşa ile beraber o sırada yanında bulunan Adana beyi Ramazan oğlu Mahmud Bey, Baş-Hazinedar Ali Ağa ve evvelce Kölemenlerin Antep muhafızı iken Osmanlı hizmetine girmiş olan Yûnus Bey de şehid olmuştur: Fakat ikinci rivayete nazaran bunlar Sinan Paşa'dan ayrı olarak şehit düşmüşlerdir. — Kölemenlerin harbi kaybetmelerinde Adiliyye'deki toplanmış muattal kalmasına mukabil Osmanlı topçusunun Çaldıran ve Merc-i Dâbık muharebelerinde olduğu gibi rakıbsız bir faaliyetle işlemesi en mühim âmil sayılır: Bununla beraber Ridâniyye muharebesinde Kölemen ordusu topçudan büsbütün mahrum değildir; bir miktar top kullanmışlarsa da mühim bir tesir icrasına muvaffak olamamışlardır. — Vezir-i a'zam Sinan Paşa'nın şahâdeti sırasında Osmanlı sağ cemahtın bozulma tehlikesi göstermesi üzerine Yavuz'un Sipâhi-ağası Bali Ağa kumandasında sürdüğü yardım kuvvetlerinin bu cemahta vaziyeti kurtarmış olduğu rivayet edilir. — Ridâniyye harb meydanında Kölemen ordusunun maktul ve mecruh olarak 25 bin kadar zâyîât verdiğine ait bazı rivayetler vardır. — Her halde bu muhteşem zaferin Türk milletine Mısır fethiyle beraber, netice itibarıyla bir taraftan şimali Afrika ve bir taraftan da Hicaz'ın iltihakı üzerine Arabistan yarımadası hâkimiyetini de temin ettiği muhakkaktır. — Bu muharebeden Sultan Tumanbay kaçarak kurtulmuşsa da en mühim kumandanlarıyla devlet adamlarının bir çoğu maktul düşmüştür. Tumanbay'ın kaçtığı yer hakkında muhtelif rivayetler vardır: En kuvvetli rivayete göre o civarda bulunan Adeviyye'de saklanmıştı. Cenup tarafındaki «Sa'id» semtine kaçan Kölemen döküntüleri tâkib edilip bir çok beyleri yakalanmış ve idam edilmiştir. — Kölemen sultanının ordugâhı zaptedilip pek çok ganimetler alınmıştır. — Kahire henüz işgal edilmiş olmadığı için Yavuz Sultan Selim dört gecesini Adiliyye'de kurulan karargâhında geçirmiştir: Ridâniyye'de konakladığı da rivayet edilir).

23 Kânunusâni = 29 Zülhicce, Cuma: Hadım-Sinan Paşa ile arkadaşlarının cenaze merâsimi.

(Sinan Paşa ile beraber veyahut ondan ayrı olarak şehid olan Ramazan oğlu Mahmud Bey, Osmanlı hizmetine girmiş olan Antep Kölemen muhafızı Yûnus Bey ve Baş-Hazinedar Ali Ağa «Şeyh-Timurtaş» tekkesine defnedilmiştir. — Sinan Paşa'nın şahâdetinden dolayı Yavuz'un çok müteessir olduğu ve hattâ Paşa'nın ismi «Sinânüddin Yûsuf» olduğu için «Kısas-ı Enbiyâ»daki «Kıssa-i Yûsuf»a telmihte bulunarak :

— Mısır'ı aldık emmâ Yûsuf'u gaaib ittük!
dediği rivayet edilir — Hadım-Sinan Paşa'nın şahâdeti üzerine Vezâret-i-uzmâ makamına devşirme vezirlerden Yûnus Paşa tayin edilmiştir: 1517 = 923 vukuâtının «30 Kânunusâni» fıkrasına bakınız).

1517 = 923

24 Kânunusâni = 1 Muharrem, Cumartesi: Kahire'nin işgali ve bir muhafız kıt'a konulması.

(26 Kânunusâni = 3 Muharrem Pazartesi rivayeti de vardır. — Bu sırada Kölemen kılıç artıkları Kahire evlerine gizlenip hemen her evi bir istihkâm haline getirmişlerdir. — Sultan Selim kendiliklerinden gelip teslim olacaklara aman verileceğini ilân ettirmiş ve bâzıları teslim olmuşlardır).

25 Kânunusâni = 2 Muharrem, Pazar: Eski Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin oğlu Mehmed'in ordugâha gelip itâat ve inkâdını arzemesi.

(Sabık Sultan Kansu-Gavri'nin bu tarihten beş ay evvel Merc-i-Dâbık muharebesinde vefatı üzerine Mısır tahtına iki namzed gösterilmiştir: Biri merhum sultanın yeğeni Tumanbay, biri de işte bu oğlu Mehmed'dir. Her ikisinin de ordu da taraftarları bulunduğu halde, nihayet Tumanbay'm iclâsma ekseriyyet hasıl olmuştur. — Siyasî rakibi olan yeni sultan harbi kaybedip kaçtıktan sonra bu prensin itâat ve inkiyâdı mahallî siyaset bakımından tabii mühim bir hâdise demektir: Bu emir bir müddet sonra Mısır'ın diğer bir takım mühim şahsiyetleriyle beraber İstanbul'a sevkedilmiştir).

26 Kânunusâni = 3 Muharrem, Pazartesi: Ordugâhın Vastâniyye'ye nakli.

(Vastâniyye mevkiî, Kahire'nin iki kilometre şimaligarbisinde ve Nil üzerinde iskelesi olan Bulak kasabası civarındadır: Padişahın karargâhı burada kurulduğu halde ordunun Bulak kasabasında ve Nil sahillerinde konaklamasından dolayı bâzı menbâlarda Yavuz'un Âdiliyye veyahut Ridâniyye'den Bulak kasabasına nakletmiş olduğundan bahsedilir. — Bu naklin 1 Muharrem = 24 Kânunusâni Cumartesi gününe tesadüf ettiğine ait bir rivayet varsa da zayıftır. — Padişah Vastâniyye'ye naklederken Kahire'den geçip şehrin görülecek yerlerini seyretmiş ve ahali tarafından alkışlanmıştır. — Yavuz'un Kahire'de oturmamasına sebep, henüz yakalanmamış olan Mısır sultanı Tumanbay'm bir baskın hareketi hazırlamakta olduğu hakkında haberler alınmasıdır).

27/28 Kânunusâni = 4/5 Muharrem, Salı/Çarşamba gecesi: Sultan Tumanbay'm bir gece baskınıyla Kahire'yi istirdad etmesi.

(Tumanbay'm bu kahramanca hareketi 7-10 bin kişilik bir kuvvetle yaptığı rivayet edilir. — Mısır sultanı Kahire'de bulunduğu Osmanlı muhafızlarının hep-

sini kılıçtan geçirmiş, şehre tamamiyle hâkim olmuş ve derhal müdafaa hazırlıkları yapmıştır. — Bu hareket için 6/7 Muharrem = 29/30 Kânunusâni Perşembe/ Cuma tarihi de rivayet edilir).

28 Kânunusâni = 5 Muharrem, Çarşamba: Yavuz'un Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'yı Kahire'nin istirdadına memur etmesi.

(Yûnus Paşa ile beraber Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Yeniçeri-ağası Ayas Ağa ve Emîr-i-alem Ferhad Ağa da gönderilmiştir. — Bir koldan Yûnus Paşa ve bir koldan da Ayas Ağa yürümek suretiyle şehir üzerine iki koldan taarruz edilmiş ve o gün sabahtan ikinci vaktine kadar şiddetli bir muharebe olmuştur: Tumanbay'm askerlerine ahali de iltihak ettiği için mukavemet şiddetlenmiş, sokaklarda meterislerle siperler kurulmuş, toprak tâbiye edilmiş, evlerin pencereleriyle damlarından ve duvarların arkasından tüfekte ve okla Osmanlı askerine taarruz edilmiş, neft ve kaynar su gibi yakıcı maddeler atılmış, şehir sokak sokak, ev ev, adım adım müdafaa edilmiştir. — Kahire bu gün istirdad edilememiştir: O gün yalnız yol ağzları tutularak toprak konulmuş, tüfekçilerle okçulardan kara kollar ikame edilmiş ve gündüz işgal edilen mahallelerle sokaklar gece ancak bu kuvvetlerle muhafaza edilebilmiştir. — Kölemen kadınlarıyla çocuklarının bile müdafaaya iştirâk edip Osmanlı askerinin üzerine damlarla pencerelerden taşlar ve kızgın maddeler attıkları rivayet edilir. — Bu sırada dellâlar çağırılarak şehir ahalisine teslim olanların affedilecekleri ve inad edenlerin veyahut evlerinde Kölemen barındıranların idam olunacakları ilân edilmiştir).

29 Kânunusâni = 6 Muharrem, Perşembe: Kahire'de sokak muharebesi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz ilk gün gibi bu ikinci gün de sokak muharebesi devam etmiş, Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa yaralanmış ve sabahtan yatıya kadar mücadele devam edip durmuştur. — Yavuz ikinci vakti şehre girmiş ve kalenin önüne kadar gelip rivayete nazaran yatıya kadar harekâtı bizzat idare etmiştir. — Bugün düşman meterislerinden bir çokları yıkılmış, bâzı siperler işgal edilmiş ve yeni sokaklar zaptolunmuştur. — Bu muharebelerde Kahire sokaklarının suvari harekâtı güçleştirecek kadar cesedlerle dolduğundan bahsedilir).

30 Kânunusâni = 7 Muharrem, Cuma: Kahire'nin teslimi ve Tumanbay'm firarı.

(Şehir muharebesinin bu üçüncü günü Yavuz Sultan Selim suvari ve piyade askerleriyle tekrar şehre girip sabahtan itibaren kumandayı eline almış, ilk iki günkü sokak muharebeleri gene aynı şiddetle devam etmiş, müdafaa eden evler yakılıp yıkılmış, bâzı evlere merdivenler dayanarak asker çıkarılmış, Kölemenlerle Araplardan dört bin kişi maktul düşmüş, Osmanlı ordusundan da bir çok Türk şehid olup Kahire topraklarının hemen her karışı Türk kanıyla ıslanmış ve nihayet daha fazla mukavemet imkânı kalmadığını gören Tumanbay'm küçük bir maiyyetle firarı üzerine Kahire halkı aman dileyip teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır. — Teslimin ikinci vaktine tesadüf ettiği rivayet edilir: Bununla beraber muharebenin bu üçüncü gün de devam ettikten sonra şehrin ertesi gün, yâni 8 Muharrem = 31 Kânunusâni Cumartesi günü teslim olduğuna ait bir rivayet de vardır. — Vezir Yûnus Paşa'nın işte bu Kahire muharebesinde yaralanması üzerine Vezir-i-a'zam olduğu da rivayet edilir: 1517 = 922 vukuâtının «23 Kânunusâni» fıkrasına da bakınız. — Kahire'nin istirdadı üzerine Hayr-Bay'm tavsiyesiyle kendiliklerinden teslim olanlar hakkında bir afv-i umumî ilân edildiği ve teslim olmayanların cezalandırıldığı riva-

yet edilir. — Şehir teslim olduktan sonra yakalanan Kölemen beyleriyle zâbitlerinden 400, yahut 800 veya 1500 kişi Yavuz'un huzurunda ve şehir meydanlarından birinde idam edilmiştir: Ahaliden harbe iştirâk edenlerle beraber idam cezasına uğriyanların elli bin kişiyi bulduğu ve sokakları dolduran cesedlerin havayı ifsâd etmemesi için Yavuz'un emriyle bütün bunların Nil nehrine atıldığı hakkında da bir takım mübâlagalı rivayetler de vardır. — Kahire istidad edildikten sonra Yavuz tekrar Bulak civarındaki karargâhına çekilmiştir).

4 Şubat = 12 Muharrem, Çarşamba : Tumanbay'ın tākibi.

(Divanda verilen karar üzerine Sultan Tumanbay'la Arap şeyhlerine iltica eden Kölemen beylerinin yakalanması için her tarafa tākip müfrezeleri çıkarılmıştır).

8 Şubat = 16 Muharrem, Pazar: Canbirdi-Gazâlî'nin dehâleti ve Osmanlı hizmetine girmesi.

(Bu meşhur Kölemen kumandanının bir müddet ötede beride dolaştıktan sonra Yavuz'a dehâletnâme gönderdiği ve dehâleti kabul edildiği için bu gün gelip huzura çıkarak iltifata mazhar olduğu ve hattâ Sofya sancak beyliğine tayin olunduğu rivayet edilir. — Bununla beraber Canbirdi'nin son Mısır sultanı Tumanbay'a muhalefetinden dolayı Kölemen devletine ihânet etmiş olduğu, daha evvelce Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Kölemen beylerinden Hayr-Bay'la gizlice muhâberede bulunarak Ridâniyye muharebesinde Osmanlılara casusluk ettiği hakkında da çok kuvvetli rivayetler ve hattâ vesikalar vardır: 1517 = 922 vukuâtı içinde «22 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Canbirdi'nin dehâleti için 18 Muharrem = 10 Şubat tarihi de rivayet edilir).

9 Şubat = 17 Muharrem, Pazartesi: Sultan Tumanbay'ın aman dilemek için elçi göndermesi.

(Elçinin ismi Kadı Abdüsselâm'dır. — Tumanbay'm bu elçi ile bir nâme gönderip kendisine aman verildiği takdirde teslim olacağından bahsettiği rivayet edilir. — Osmanlı menbâlarına göre Tumanbay'm bundan maksadı, Osmanlı askerinin tākibinden kurtularak Filistin ve Suriye taraflarına geçip oralarda tutunmak ve ikinci bir mücadele safhası hazırlamaktır: Bununla beraber Tumanbay'm bu sırada tākib ettiği maksatlarla giriştiği teşebbüsler hakkında Türk, Arap ve Garp menbâlarındaki izahlar arasında muhim farklar vardır).

10 Şubat = 18 Muharrem, Salı: Tumanbay'a emamâme gönderilmesi.

(Bu vesikanın Osmanlı Paşalarıyla Kölemenlerin eski Haleb valisi Hayr-Bay tarafından yazılan teminât mektuplarıyla beraber Sultan Tumanbay'm elçisi Kadı Abdüsselâm'a tevdi edilerek gönderildiği rivayet edilir).

15 Şubat = 23 Muharrem, Pazar: Yavuz'un parlak bir alayla Kahire'ye girişi ve Hilâfet meselesi.

(Şehrin 30 Kânunusâni = 7 Muharrem Cuma günü kat'i surette fethinden sonra sokakları dolduran cesedler Nil nehrine atılarak Kahire'nin temizlenmesi emredilmiş ve o gündenberi geçen on beş gün içinde bu iş bitirilmiş olduğu için Sultan Selim artık karargâhtan şehre nakletmek istemiş ve çok parlak merâsim yapılmıştır. — Padişah Mukattam dağındaki «Kasr-ı-Yûsuf'a» inmiştir. — Bu tarihten itibaren Yavuz aynı zamanda Mısır sultanı vaziyetindedir ve Kahire'de nâmına altın sikkeler basılmış ve hutbada ismi «Khâdim-ül-Haremeyn-iş-Şerifeyn» ünvanıyla zikredilmiye başlamıştır: Bu rivayete göre bu elkabın

ilk defa olarak Yavuz'a izâfesi 20 Şubat = 28 Muharrem Cuma günü «Melik Müeyyed» câmiinde olmuş ve hâtib hutbada bu ünvanı Yavuz'un ismine izâfe edince Padişah başından destârını ve altından seccâdesini atıp toprağın üstünde şükür secdesine kapanarak heyecanından ağlamış ve hutbadan sonra hatibe iki yüz dinâr ile üç hil'at ihsan etmiş; fakat diğer bir rivayete göre de bu sahne Kahire'de değil, daha evvelce Haleb'de olmuş: 1516 = 922 vukuâtının «28 Ağustos» fıkrasına bakınız. Üçüncü bir rivayete göre de o zamana kadar «Hâkim-ül-Haremeyn-iş-Şerifeyn» şekli kullanıldığı ve hattâ o tarihi hutbada hatib Yavuz'un ismine de işte bu şekli izâfe ettiği halde, Padişah bu noktada cî-nî bir tevâzu göstererek bizzat seslenip hatibe «hâkim» yerine «khâdim» demesini emretmiş ve o tarihten itibaren artık bu son şekil takarrür etmiş: Her halde bütün bunlar ayrıca tetkik edilecek meselelerdir. Muhakkak olan nokta, Osmanlı padişahlarının Haremeyn'e, yâni İslâm dininin mukaddes şehirleri olan Mekke ile Medine'ye hâkim olmalarının Kahire'de okunduğu rivayet edilen tarihi hutbada bu ünvanın kullanılmasından tam dört buçuk ay sonra Mekke şerifinin tâbiyyet ve inkıyâdından itibaren tahakkuk etmiş olduğudur: Aşağıda bu sene vukuâtının «6 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Mısır'ın fethi mü-nasebetiyle Osmanlı menbâlarının ehemmiyetle kaydettikleri meselelerden biri de Hilâfet meselesidir: Yavuz Sultan Selim o tarihten itibaren Halifelîği der'uhde edrek Osmanlı saltanatıyla İslâm hilâfetini birleştirmiş ve ondan sonra Osmanlı padişahları aynı zamanda «Emîr-ül-Mü'minin» ünvanıyla İslâm âleminin umumi reisi sayılmıştır. Bizi burada alâkadar eden mesele, «Hilâfet» denilen müessesenin dini ve siyasi mahiyeti değil, tarihi cephesidir: Malûm olduğu vechile Hicretin 656 ve Milâdın 1258 tarihinde Mongol hükümdarı Hulagu Bağdad'ı zaptettiği zaman Abbâsi hilâfetini yıkmış ve son halife «El-Musta'sım-billâh Ebu-Ahmed Abdullâh»ı oğullarıyla beraber idam ettirince Hilâfet tarihinde üç sene kadar bir fâsıla olmuştur. Bağdad fâciasından saklanarak kurtulan Abbâsi prenslerinden «Ahmed» isminde biri Mısır'a kaçıp oranın o zamanki Türk hükümdarı meşhur Sultan Baybars'a iltica ederek nesen ve hüviyyetini isbat etmiş olduğu için, 1261 = 659 senesinin 9 Haziran = 9 Receb Perşembe günü «El-Mustansır-billâh» ünvanıyla halife ilân edilmiştir: Mısır'daki Abbâsi halifelerinin birincisi işte budur. İçlerinden dördü ikişer defa hilâfette bulunmak suretiyle teselsül eden Mısır Abbâsi halifeleri on yedi kişidir. Fakat bunlar eski halifeler gibi hükümdar vaziyetinde değildir; devlet işleriyle alâkaları yoktur: Sifatları din reisliğinden ibarettir. Mısır ve Suriye Memlûk devletinin idaresi doğrudan doğruya Kölemen sultanlarının elindedir. Tabii bu vaziyette halifelik demek, bir nevi ruhânî reislikten ve hattâ bir ünvandan ibaret demektir. Yavuz Sultan Selim'le muâsır olan son Mısır Abbâsi halifesi «Üçüncü El-Mütevekkil-al-Allâh Muhammed» dir. Kölemen sultanı Kansu-Gavri ile beraber Merc-i-Dâbık muharebesinde bulunmuş olan bu son halife Osmanlı zaferi üzerine Yavuz'a teslim olup ondan hürmet ve riâyet görmüş ve tekrar Kahire'ye îade edilmiştir: 1516 = 922 vukuâtının «24 Ağustos» fıkrasına bakınız. Yavuz Mısır'ı fethettikten bir müddet sonra bu son Abbâsi halifesi Mısır'ın bir çok âlimleri, san'atkârları ve daha bir takım mühim şahsiyetleriyle beraber İstanbul'a gönderilmiştir; Sultan Selim Çaldıran muharebesinden sonra Tebriz san'atkârlarını da İstanbul'a sevk etmiş olduğu için, Osmanlı payitahtını İslâm ilimleriyle san'atların en mühim merkezi haline getirmek istediği anlaşılmaktadır: 1514 = 920 vukuâtının «12 Eylül» fıkrasına bakınız. Yavuz'dan evvel Fatih de böyle yapmıştır: 1473 = 878 vukuâtının «11 Ağustos» fıkrasına bakınız. Hilâfet makamının işte bu son halife tarafından İstanbul'da Yavuz Sultan Selim'e resmen devredildiği hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete nazaran Yavuz'un Kahire'den İstanbul'a sevk ettiği «Câmi'ül-Ezher» Arap ulemâsiyle İstanbul'daki Türk ulemâsı bir meclis akdetmiş, bu mecliste İslâm hilâfetinin Sultan Selim'e devredilmesi lehindeki dinî esaslar tesbit edildikten

sonra halife «El-Mütevekkil» Ayasofya câmiinde minbere çıkıp hilâfeti Sultan Selim'e devrettiğini ilân ederek arkasındaki hil'ati çıkarıp kendi eliyle Osmanlı padişahına giydirmiş ve bir rivayete göre de Eyüp câmiinde halife padişaha hilâfet kılıcını kuşatmış; Tabii bütün bu rivayetler tevsik ve tetkike muhtaç meselelerdir. Muhakkak olan nokta, Yavuz'un Mısır fethi üzerine Hilâfet makamını der'uhde etmiş olmasından ve o zamana kadar Arab halifeler teselsül ettikten sonra onların yerine artık Osmanlı-Türk halifelerinin geçmiş bulunmasından ibarettir).

4 Mart = 10 Safer, Çarşamba: Tumanbay'dan ikinci defa olarak elçi gelip sulh müzakeresi için murahaslar gönderilmesini istemesi.

(Bu elçi, yukarda bu sene vukuâtının 9 ve 10 Şubat fıkralarında bahsi geçen Kadı Abdüsselâm'dır. — Tumanbay'm elçisi evvelce bir emannâme ile bir takım teminât mektupları götürmüşse de eski Mısır sultanı bunlara rağmen Kölemen döküntülerini başına toplamış, Araplardan yardımcı kuvvetler almış ve bir baskın yapmaya kalkmış, fakat vaktinde haber alındığı için üzerine sevk edilen kuvvetlerle Nil sahillerinde müsademeye mecbur edilerek büsbütün zayıf düşürülmüştür. — Kadı Abdüsselâm işte bu vaziyet üzerine tekrar gelip efendisinin şifâhen müzakerede bulunmak üzere murahaslar istediğini arz etmiştir. — Bu müracaat üzerine Vezir-i a'zam Yûnus Paşa padişaha itidal telkin edip müzakere esasını kabul ettirdiği rivayet edilir).

5 Mart = 11 Safer, Perşembe: Tumanbay nezdine murahas gönderilmesi hakkında Divan kararı.

(Mısır'daki son Abbâsi halifesi Üçüncü Mütevekkil'in Kahire'deki dört mezheb Kadılarıyla beraber Yavuz'a müracaat edip sulh için çalıştıkları da rivayet edilir. — Şiddet taraftarı olan Hayr-Bay'a rağmen Vezir-i a'zam Yûnus Paşa'nın itidal siyasetinden dolayı Divan'm bu celsede müzakere teklifini kabul ettiğine ait bir takım rivayetler vardır. — Murahaslığa sâbık Anadolu Defterdârı Mustafa Çelebi tayin edilmiş ve bir rivayete göre Kahire'deki dört mezheb Kadıları da refâkatine verilmiştir).

6 Mart = 12 Safer, Cuma: Osmanlı murahaslarının beş yüz muhafızla hareketi.

(Bunlara padişahın bir nâmesiyle halîfenin ve ümerânın bazı mektupları da tevdi edilmiş olduğu rivayet edilir. — Bu elçilerin tıpkı evvelce Şam'dan gönderilen murahas Çerkes Murad Bey vasıtasıyla yapılan teklifte olduğu gibi hutba ve sikke Yavuz nâmına olmak ve Osmanlı padişahının metbûiyyeti kabul edilmek şartıyla Tumanbay'm Mısır sultanlığında ibkası gibi çok mütedil tek. liflerle gönderildikleri hakkında bir rivayet vardır; fakat tıpkı Murad Bey'le arkadaşları gibi, bu sefer de Mustafa Çelebi ile Türk arkadaşları tecavuze uğrayıp öldürülmüşlerdir: Murad Bey hey'eti için 1516 = 922 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Osmanlı elçilerinin beş yüz muhafızla beraber çok çirkin bir surette kılıçtan geçirilmeleri üzerine bilmukabele Kölemen esirlerinden altmış kumandanla bir kaç bin askerin idam ettirildiği rivayet edilir. — Türk elçileriyle muhafızlarının uğradığı bu çirkin tecavuz kahraman Tumanbay'a feci bir âkıbet hazırlamıştır: Aşağıki fıkralara bakınız).

15 Mart = 21 Safer, Pazar: Yavuz'un Tumanbay üzerine bizzat hareketi.

(13 Mart = 19 Safer Cuma tarihi de rivayet edilir. — Yavuz «Birket-ül-Habes» menziline ordu kurmuştur. — Vezir-i a'zam Yûnus Paşa'nın kırk bin askerle Kahire muhafazasında kaldığı rivayet edilir. — Evvelce «Cize» ye kadar sokulmuş olan Tumanbay'm bu vaziyet üzerine Nil deltasına doğru çekildiği haber alınmış ve Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa tâkibine memur edilmiştir).

25 Mart = 2 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Nil'in karşı yakasına geçen Rumeli askerleri üzerine Tumanbay'm baskını.

(Şiddetli bir muharebeden sonra Tumanbay'm şimal tarafında Garbiyye mmt. kasma çekildiği rivayet edilir).

26 Mart = 3 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Yavuz'un Nil nehrinden Cize'ye geçişi.

(Vezir-i a'zam Yûnus Paşa da padişahın maiyyetine iltihak etmiştir. — Bu andan itibaren Tumanbay bir kaç koldan şiddetle tâkib edilmeye başlanmıştır: Bizzat padişahın da bu gecedan itibaren tâkib hareketine iştirâk ettiği rivayet edilir. — Şehsüvar oğlu Ali Bey'le Anadolu ve Rumeli Beylerbeylerinin kumandasında ileri gönderilen kuvvetler Kölemen beyleriyle askerlerinden bir çoklarını inhâya muvaffak olmuşlarsa da Tumanbay gene ele geçmeden kaçmıştır. — Cize, Bulak'm karşısındadır).

29 Mart = 6 Rebî'ül-evvel, Pazar: Yavuz'un Tumanbay'ı tâkib ederek «Ümm-üd-Dinâr» menziline varması.

(Bu mevki Mısır'm şimalıgarbisinde ve Nil'in garp tarafındadır. — Buradan Kapucu-başı Mahmud Ağa ile Garib.Yiğitler-ağası Sinan Ağa da tâkibe çıkarılmışlardır. — Nil üzerinden de gemiler sevk edilmiştir).

30 Mart = 7 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Sultan Tumanbay'm yakalanması.

(Kahraman Tumanbay'm esâreti hakkında iki rivayet vardır: Bir rivayete göre kendisine sâdik kalan bir kaç Kölemen beyi ile beraber Hasan-ibn-ü-Mer'i isminde bir Arab şeyhine iltica etmiş ve vaktiyle Kansu-Gavri tarafından zindana atıldığı halde Tumanbay'm cûlûsunda onun emriyle tahliye edildiği için kendisine karşı minnetdâr olması lâzımgelen bu Arab şeyhi tarafından büyük bir mağaraya götürülüp saklanmış: Fakat nankör şeyh ondan sonra Osmanlı tâkipçilerine gidip Yeniçeri-ağası Ayas Ağa'ya haber vermiş! Ağa askerleriyle beraber mağaraya gelmiş: Sultanın huzuruna hürmet ve tâzimle girmiş; ellerini bağlamış; sonra muhteşem esirini bir ata bindirmiş ve muhafızlar arasında Yavuz'un huzuruna götürmüş. — İkinci rivayete göre Tumanbay mukavemetten ümidi kestikten sonra Buhayra taraflarına doğru kaçmak için Nil nehrinden yüzererek geçerken arkasından yetişen Şehsüvar oğlu Ali Bey, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, Hayr-Bay ve Canbirdi-Gazâli kuvvetleri tarafından görülmüş, hemen bir kemend atılıp sudan çıkarılmış, elleri bir mendille bağlanmış, bir ata bindirilip üç yüz kadar Kölemen esiriyle beraber Yavuz'un huzuruna sevk edilmiş: Bu iki rivayetin birleştiği nokta, Kölemen sultanının elleri mendille bağlanıp ata bindirilmesinden ibâret kalıyor. — Tumanbay'm nihayet yakalandığını haber alınca Yavuz'un çok sevindiği ve hattâ:

— Elhamdülillâh! İşte şimdi Mısır fethedildi!

dediği rivayet edilir: Her halde Yavuz bu telâkkisinde haksız değildir).

31 Mart = 8 Rebî'ül-evvel, Salı: Türk ordusuna esir olan son Kölemen imparatoru «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay» ın büyük merâsimle Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkarılması.

(Büyük kahraman Sultan Tumanbay, Yavuz'un huzuruna «Ümm-üd-Dinâr» kargâhında çıkarılmıştır. — Bu münâsebetle «âyin-i Osmanî üzre» parlak me-

râsim yapılmış, devlet erkânı padişahın huzurunda yerli yerine dizilmiş, bir taraftan nevbet çalarken bir taraftan da toplar atılmaya başlamıştır : «Tabl-ı be-şâret» gümbürtüleriyle top gürültüleri birbirine karışırken, vatanın sokak ve ev muharebeleri yaparak karış karış müdafaâ ettikten sonra iyilik ettiği Arapların kemliğinden dolayı esir düşen zavallı Tumanbay kafese sokulan bir arslan gibi «Otağ-ı Hümayûn» a sokulmuştur! — Tarihin bu çok acı ânında milletlerin mukadderâtiyle oynamış iki kahraman karşılıklı bir saygı içinde karşılaşmış, Tumanbay Yavuz'u hürmetle selâmlamış, büyük dedesi Yıldırım Bâyezid'in âkıbetini bu anda hatırlamamış olmasına her halde imkân olmıyan Yavuz da şanlı mağlûbunun selâmına aynı hürmetle mukabele etmiş. — Sultan Selim Tumanbay'a yer gösterip oturtmuş; bir müddet ikisi de susmuş, otağın içinde acı bir sükût olmuş; Tumanbay derin bir düşünceye, Yavuz da onun o hazin halini seyre dalmış. — Bu acı sükûta ev sahibi vaziyetinde bulunan Yavuz nihayet vermiş : Galiple mağlûb arasındaki tarihi muhavereye muhtelif menbâlarda ehemmiyetsiz tahavvüllerle tesadûf edilir; iki taraf da birer hukukî tez müdafaâ etmektedir. Bu tezlerin müdafaasma her iki tarafın da sünî müslüman olması ve müslüman kanı dökülmüş olması sebep olmuştur. Tabîî bu sözler aynen zaptedilmiş değildir : Bunların bütün kıymet ve ehemmiyeti her iki tarafın zihniyetleriyle dâvâların temsil etmesinden ibârettir. Yavuz'un Tumanbay'a verdiğinden bahsedilen cevapta iki mühim nokta vardır : Biri sünî olan Kölemenlerin İran'daki şiiilerle ittifâk ederek aradaki din ve mezheb birliğini ihlâl etmiş olmaları, biri de Osmanlı ölkesine göz dikerek hareket hazırlanmalarıdır. İkinci derecede bir harb sebebi olarak da Dulga, dır meselesinden bahsedilmektedir. Bu izâha göre Osmanlı tezi hem dinî, hem siyasî esaslara istinad ediyor demektir. Buna mukabil Kölemen tezinde vatan müdafaası bir siper gibi kullanılmakta ve tabîî Kölemenlerin Fatih devrin-denberi Osmanlı imparatorluğu aleyhindeki gayretleri meskût geçilmektedir. Her halde Yavuz'a izâfe edilen tezin Tumanbay'a isnâd edilen tezdin çok kuvvetli olduğu şüphesizdir. Bilhassa Türk elçilerinin iki defa idamını mâzur gösterebilecek hiç bir sebep tasavvuru mümkün değildir : Bu siyasî cinayetlerde Tumanbay'm şahsen mes'ûl olmayıp kendisinin haberi olmadan Osmanlı elçilerini idam eden ümerâsının mes'ûl olduğu hakkında ileri sürdüğü iddia tabîî Kölemen devletini o hukukî mes'ûliyetten kurtaramaz. — Son Mısır sultanının Yavuz'la geçen bu acı mülâkattan sonra Yeniçeri-ağası Ayas Ağa'nın çadırına müsâfir edildiği ve hattâ son derece hürmet ve riâyet gördüğü rivayet edilir : Her halde Tumanbay'm her türlü istirahat esbâbının temin edildiği muhakkaktır. — Sultan Tumanbay'a yapılan hürmetkâr muâmele Yavuz'un emriyledir. Rivayete nazaran kahramanlığını er meydanlarında takdir ettiği Kölemen sultanın merdâne sözlerinden çok mütehasşis olmuştur; bilhassa bu ilk mülâkatta hazır bulunan Hayr-Bay'la Canbirdi-Gazâlî'yi parmakla gösteren Tumanbay'm :

— Ey Sultân-ı Rûm, bizim devletimizi yıkan sen değilsin : İşte şu hâinlerdir!

demesinden Sultan Selim'in çok müteessir olduğu rivayet edilir : Bunlardan Canbirdi Kanuni devrinde Osmanlılara da ihânet ve isyan etmiştir : 1521 = 927 vukuâtının «6 Şubat» fıkrasına bakınız. — Yavuz'un emriyle Osmanlı vezirleri esir sultanın şerefine günlerce ziyafetler çekmişler ve ona muhterem bir müsâfir muâmelesi yapmışlardır. Hattâ Yavuz'un eski Mısır sultanını Osmanlı hizmetine alıp kendisine büyük bir valilik vermek istediği hakkında bile bir takım rivayetler vardır : Fakat netice böyle çıkmamıştır).

7 Nisan = 15 Rebî'ül-evvel, Salı: Mardin kalesinin fetih müjdesi, Şarkî-Anadolu ve şimalî Irak fütuhâtı.

(Ümm-üd-Dinâr karargâhında yedi gün kaldıktan sonra Çize üzerinden avdet eden Yavuz bu müjdeyi Bulak konağında almıştır. — Mardin şehri fethedildiği halde kaleye kapanarak bir senedir müdafaaya devam eden Safavi kumandanı Süleyman Han için 1516 = 927 vukuâtının «Mayıs = Rebî'ül-âhîr» fıkrasına ba-

kimız. — O havâlinin en müstahkem mevkii olan Mardin kalesinin fethi, Şarkî-Anadolu'nun eskiden yanlış olarak «Kürdistan» denilen sahasında Safavîlerin elinde kalan Hısn-Keyf/Hasankeyf, Musul, Kerkük, Urfa ve Rakka gibi son kâlelerin de kolayca fethiyle neticelenmiştir. Bunlardan Hasankeyf kalesi Eyyûbîlerin son Beylik merkezidir : Bu Beyliğin ikinci şehri de Siirt'dir. O sırada emâret makamında bulunan ikinci Halil, Şâh İsmail'in eniştesi olduğu halde Safavîler bu beyliği zaptedip Melik Halil'i Tebriz'de zındana atmış oldukları için, Çaldıran zaferi üzerine memleketine dönen ikinci Halil Siirt'i istirdada muvaffak olmuşsa da, müstahkem bir mevki olan Hasankeyf'i ancak Mardin kalesi fethedildikten sonra Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın himâyesiyle ele geçirebilmiş ve Yavuz'un emriyle eski tahtına tekrar oturtulmuştur. Melik Halil'in Çaldıran zaferinden itibaren Safavîlere karşı mücadelede Osmanlılara büyük hizmetleri olmuştur : 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylül» fıkrasına da bakınız).

10 Nisan = 18 Rebî'ül-evvel, Cuma: Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın Mısır valiliğine tayini.

(Bu tayinin 8 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşamba günü takarrür ettiği ve iki gün sonra kat'iyet kesbedip Yûnus Paşa'nın huzura çıkarak el öptüğü rivayet edilir. — Bir rivayete göre Mısır Beylerbeyliği Yûnus Paşa'ya Vezâret-i-uzmâ uhdesinde kalmak şartıyla ilâveten tevcih edilmiş ve bir rivayete göre de Paşa'nın Mısır'da yalnız Beylerbeyi, yâni vali sıfatıyla kalması takarrür etmiştir. — Bu valilik meselesinde Yûnus Paşa ile Kölemenlerin eski Halep valisi Hayr-Bay arasında rekabet olduğu rivayet edilir : İlkönce Yûnus Paşa rakibini mağlûb etmişse de sonradan Hayr-Bay bu büyük valiliği Paşa'nın elinden almaya muvaffak olmuştur : Aşağıda bu sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Her halde Yûnus Paşa Mısır valilerinin birincisidir).

13 Nisan = 21 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Son Mısır sultanı «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay»'ın idamı.

(Tumanbay'm esâreti için bu sene vukuâtının «30 Mart» ve Yavuz'la mülâkâtı için de «31 Mart» fıkralarına bakınız. — Yavuz'un kahramanlığını takdir ettiği Tumanbay'ı Osmanlı hizmetine alarak kendisine mühim bir Beylerbeylik vermek arzusunu izhâr ettiği ve hattâ idare ve maliye işlerinde kendisiyle istişarede bulunduğu halde beş on günlük bir esâretten sonra birdenbire idam ettirivermesine sebep olarak eski sultanlarının Osmanlılar tarafından yakalandığına inanmıyan Mısırlıların Tumanbay lehindeki tezâhürlerinden bahsedilir : Rivayete nazaran Kahire sokaklarında ve bâzi köylerde kasabalarda sâbık sultanı hâlâ Mısır'ın mechul bir tarafında millî müdafaâ ile meşgul zanneden ahali nihayet onun lehinde nümâyişler yaparak :

— Sultan Tumanbay'a Allah yardım etsin!

diye bağırışmaya başlamış ve hattâ Yavuz'un geçtiği caddelerde bile bu gibi sesler yükselmiştir! Bir rivayete göre de bu nümâyişler müretteptir ve tertib edenler de memleketlerine ihânet ederek Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Kölemen beylerinden Hayr-Bay'la Canbirdi-Gazâlî'dir : Tumanbay'm şahsî düşmanları olan bu beyler, Yavuz'un esirini affedip hizmetine almak temâyüllerine karşı bir iki arabî parayla kandırarak padişahın geçtiği yerlerde bağırışmışlar, halkı heyecanlandırmışlar ve Yavuz'u kuşkulandırmışlardır; bu vaziyet üzerine padişah Hayr-Bay'ı çağırıp sebebini sormuş : O da Tumanbay'm pek çok taraftarları olduğundan, halkın hâlâ gizli ümitler beslediğinden ve sâbık sultan hayatta oldukça Mısır'da ihtilâlin eksik olmayacağından bahsetmiş! Sultan Selim işte bunun üzerine o müthiş kararı vermiş gösterilir : Bir katıra bindirilen Sultan Tumanbay Kahire sokaklarında dokuz kere dolaştırılıp halkın esâretine inanması için teşhir edildikten ve münâdilerle etrafa ilân olun-

duktan sonra Kahire'nin «Bâb-üz-Zuveyle» denilen kapısına götürülmüştür. Rivayete nazaran sâbık sultan Kahire sokaklarında dolaştırılıp teşhir edilmiştir.

«Halk-ı âlem Tumanbay'un bu hâlde olduğun görücek gıyî-u-feryâd-u-vâveylâ koparup yüzü-koyu kapandular: Ol rûz-i ibret-endûzu görenler kıyâmet kopdu sandular».

Tumanbay eski tebaasının bu heyecanlı tezâhürleri içinde götürülmüş olduğu Bâb-üz-Zuveyle'de kurulmuş bir dar ağacına veya hut kapı kemerinde son zamanlara kadar mevcut olduğu rivayet edilen bir demir çengele ipe asılarak idam edilmiştir. — İdam hükmünün infâzma Şehsüvar oğlu Ali Bey'in memur edildiği rivayet edilir; bunun sebebi vaktiyle Ali Bey'in babası olan Dulgadır hükümdarı Şehsüvar Bey'in 1472 = 877 tarihinde aynı kapıya asılarak Kölemenler tarafından idam edilmiş olmasıdır: 1471 = 876 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Sultan Tumanbay'm esâret müddeti bu senenin 30 Mart = 7 Rebî'ül-evvel Pazartesi gününden 13 Nisan = 21 Rebî'ül-evvel Pazartesi gününe kadar on dört gün sürmüş ve on beşinci gün idam edilmiştir. — Mısır sultanına idam hükmünün Bulak'daki karargâhta Yavuz'un otağının önüne celbedilerek içerdan çıkan Kapucu-başı tarafından tebliğ edildiği rivayet edilir. — Bir rivayete göre de Yavuz mecburiyetle verdiği bu emirden dolayı çok müteessir olmuştur. — Ahalinin tamamıyla görüp emin olması için Tumanbay'm cesedi üç yahut sekiz gün dar ağacında yahut çengelinde asılı bırakılmıştır. — Bununla beraber yalnız bir saat asılı kaldıktan sonra defnedildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Tumanbay'm idamı için bâzı Türk ve Arap menbâlarında 11 Rebî'ül-evvel = 3 Nisan Cuma, 19 Rebî'ül-evvel = 11 Nisan Cumartesi, 20 Rebî'ül-evvel = 12 Nisan Pazar ve 23 Rebî'ül-evvel = 15 Nisan Çarşamba tarihlerinden de bahsedilir).

16 Nisan = 24 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Tumanbay'm cenaze merâsimi.

(Sultan Selim Tumanbay'm hükümdarlara mahsus merâsimle defnedilmesini irâde ettiği için maslûb kahramanın cesedi dar ağacından yahut çengelden indirilip yıkandıktan sonra Yavuz'un gönderdiği «fâhir kefenler» e sarılarak techiz edilmiş, cenaze namazını Mısır Kadısı kıldırılmış, namazda Sultan Selim de bulunmuş ve hattâ tabutun altına girdikten başka merhumun ruhu için üç gün fukaraya sadaka olarak altın paralar ve yemekler dağıttırılmıştır. — Sultan Tumanbay'm bütün cenaze masraflarını Yavuz Sultan Selim tesviye etmiştir. — 15 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Çarşamba tarihi de rivayet edilir).

19 Mayıs = 27 Rebî'ül-âhîr, Salı: Osmanlı donanmasının İskenderiyye'ye muvâsalatı haberi.

(Kapdan Ca'fer Ağa kumandasında gelen donanma ordu için erzak getirmiştir).

28 Mayıs = 7 Cumâda-l-ülâ, Perşembe: Yavuz'un donanmayı teftiş için Kahire'den İskenderiyye'ye hareketi.

(Yavuz maiyyetine Nişancı Mehmet Paşa, Yeniçeri-ağası Ayas Ağa, Divan kâ-tibi Haydar Çelebi vesair bir kaç kişiyle 500 Yeniçeriden ibaret bir muhafız kıt'a alarak Nil üzerinden gemilerle hareket etmiş ve 2 Haziran = 12 Cumâda-l-ülâ Salı günü kuşluk vaktinde atla İskenderiyye'ye girip toprak atılarak selâmlanmıştır. — Sultan Selim ertesi gün donanmayı teftiş etmiş, bir çok gemileri gezmiş ve bem donanmadan, hem kaleden atılan toprakla selâmlanmıştır. — Yavuz İskenderiyye'de dört gün kaldıktan sonra beşinci gün Kahire'ye hareket etmiştir).

12 Haziran = 22 Cumâda-l-ülâ, Cuma : Yavuz'un İskenderiyye'den Kahire'ye avdeti.

(Padişah ikinci vakti vâsıl olmuş ve merâsimle karşılanmıştır: Yavuz'un bu seyahati gidiş geliş müddetleriyle beraber 15 gün sürmüştür. — Sultan Selim avdetinde Kahire'de oturmayıp meşhur Nil mıkıyâsının bulunduğu ve vaktiyle en eski İslâm tersânesinin kurulduğu Ravza adasına inmiştir).

6 Temmuz = 16 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Hicaz'ın Osmanlı imparatorluğuna iltihâkı ve «Emânât-ı mubâreke» meselesi.

(O sırada Hicaz emâretinde Kutâde sülâlesi vardır: Ötedenberi Mısır sultanlarına tâbi olan Hicaz emirlerine Osmanlı menbâlarında «Mekke şerifi» denir. Kölemen ölkesinin iltihâkı üzerine Mekke şerifinin kendiliğinden iltihâka teşebbüsü çaresizlikten mütevellit pek tabii bir harekettir: Hattâ Mısır'ı fethettikten sonra Hicaz'ın da zaptına karar veren Yavuz'un asker sevkedeceği sırada Şerif Berekât'ı itâata davet için bir mektup yazdığı ve işte bunun üzerine Şerif'in oğlunu göndermek mecburiyetinde kaldığı da rivayet edilir. — Mekke şerifi Berekât'm oğlu ve hükûmet şeriki «Ebu-Numeyy» babası nâmına Haremeyn'in, yâni Mekke ile Medîne'nin anahtarlarıyla babasının tebrik ve itâat arızasını «Emânât-ı mubâreke» ile beraber getirerek 3 Temmuz = 13 Cumâda-l-âhire Cuma günü gelip merâsimle karşılanmış ve üç gün sonra da Yavuz'un huzuruna kabul edilerek el öpmüş ve pek çok teveccühe mazhar olmuştur. — Hicaz emâretinin iltihâkı Osmanlı imparatorluğunu genişletmiş olduğu gibi, Yavuz'un Haleb veya Kahire fethindenberi takınımış olduğu «Khâdim-ül-Haremeyn» ünvanı da artık bir hakikat şeklini almıştır. — Sultan Selim Mekke şerifini makamında ibka etmiş ve kendisine «Hil'at» ve «Teşrif» göndermiştir. — İstanbul'a getirilip Topkapı sarayında muhafaza edilen ve bir çoğunun Peygamber Efendimiz Hazretlerine aid olduğu söylenen «Emânât-ı mubâreke» den hangilerinin Mekke şerifi tarafından gönderildiği tamamıyla mâlûm değildir: Mühim bir yekûn tutan bu mukaddes emânatların en meşhurları, halkın «Hırka-i Şerif» dediği «Bürde-i Saâdet» le halkın «Sancâğ-ı Şerif» dediği «Livây-ı Saâdet» dir; bunlardan birincisinin Mekke'den değil, Kahire'den alındığı ve ikincisinin de Kanunî devrinde Mısır'dan getirilmiş olduğu rivayet edilir: 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Topkapı sarayında bulunan ve bâzılarının şerif Ebu-Numeyy tarafından getirilmiş olması lâzımgelen diğer emânatlerden en mühimlerinin resmi ve tarihi isimleri şöyledir: «Dendân-ı Saâdet», «Kadem-i Şerif», «Na'leyn-i Saâdet», «Seyf-i Saâdet», «Asây-ı Saâdet», «Kavs-i Saâdet», «Seccâde-i Saâdet», «Gasli Nebevi suyu», «Miftâh-ı Beyt-i-Muezzam», «Kamis-i Fahrün-Nisâ», «Kamis-i Seyyid-üş-Şühedâ», «Süyûf-i Çehâr Yâr», «Kelâm-ı Kadim bâ-hatt-ı Osmân» ve «Kelâm-ı Kadim ba-hatt-ı Ali» Topkapı sarayının «Hırka-i-Şerif dairesinde bunlardan başka gerek İslâm ulularına, gerek İslâmiyyetten evvelki Peygamberlerden bâzılarına izâfe edilen bir çok emânatlar daha vardır. Tabii bunların hepsi Yavuz'un Mısır seferinde elde edilmiş değildir: Bununla beraber muhtelif tarihlerde muhtelif İslâm memleketlerinden toplanan bu emânatlerden ekserisinin Mısır fethinde Kölemen devletinin, Abbâsî Hilâfetinin ve Hicaz emâretinin hazinelerinden toplanarak getirildiği muhakkak sayılır).

15 Temmuz = 25 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Donanmanın İstanbul'a avdeti.

(Mısır'daki son Abbâsî halifesiyle ailesi ve Mısır'ın mühim ailelerinden 1800 kişi donanmayla ihtiyâten İstanbul'a tehcir edilmiş ve Osmanlı ordusunun yaralıları da gönderilmiştir: Yukarda «19 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

21 Temmuz = 2 Receb, Salı: Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın ölümü.

(Beş defa Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olan bu dönme vezir eski Hersek dukalarından «Stipan Kossariç»in oğludur: 1463 = 837 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. Yavuz Mısır seferine çıkarken bu ihtiyar devşirmeyi Bursa muhafızlığına tayin etmiştir: 1516 = 922 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına bakınız. — Bu ölüm haberi Kahire'ye 14 Ağustos = 26 Receb Cuma günü gelmiş ve müteveffânın yerine Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa tayin edilmiştir).

29 Ağustos = 11 Şa'bân, Cumartesi: Hayr-Bay'm Mısır valiliğine tayini.

(Bundan bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — Yeni valinin emrinde muhtelif sınıflara mensup 4.5 bin asker bırakılması takarrür etmiştir. — Hayr-Bay'ın 31 Ağustos = 13 Şa'bân Pazartesi günü işe başladığı rivayet edilir. — Eskiden Kölemenlerin Halep valisi olan Hayr-Bay, rakibi olan Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın azli üzerine Mısır valisi olmuştur: Yukarıda bu sene vukuâtının «10 Nisan» ve aşağıda «13 Eylül» fıkralarına da bakınız. — Bir rivayete göre Hayr-Bay'm karlarıyla çocukları rehine olarak alınıp Filibe'ye gönderilmiştir).

10 Eylül = 23 Şa'bân, Perşembe: Yavuz'un Mısır'dan Suriye'ye hareketi.

(9 Eylül = 22 Şa'bân Çarşamba tarihi de rivayet edilir. — Padişahın Mısır seferinde ganimet olarak aldığı bin deve yükü altın ve gümüşü de beraber götürdüğü hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. — Yavuz 1517 = 922 senesi 22 Kânunusânî = 29 Zülhicce Perşembe gününe tesadüf eden Ridâniyye mevden muharebesinden Suriye'ye hareket tarihi olan bu 1517 = 923 senesi 10 Eylül = 23 Şa'bân Perşembe gününe kadar 7 ay 20 gün Mısır'da kalmış, bu müddeti Kahire ve civarında geçirmiş ve bir aralık da İskenderiyye'ye gidip gelmiştir. — Yavuz'un bir takım fütuhât fikirlerinden dolayı Mısır'da bir müddet daha kalmak istediği halde Yenigerilerle Rumeli askerlerinin sızıltı ve dırıltılarından dolayı avdet etmek mecburiyyetinde kaldığı hakkında muhtelif rivayetler vardır).

13 Eylül = 26 Şa'bân, Pazar: Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın idamı.

(Bidâyetten beri Mısır seferine muhalif olduğu rivayet edilen Yûnus Paşa'nın bilhassa valilik meselesinden dolayı Hayr-Bay'la arası açılmış ve evvelce kendisine verilmiş olan bu büyük valilik sonradan rakibi Hayr-Bay'a tevcih edildiği için Mısır'dan teessür içinde ayrılmış olan Paşa'nın yolda ve bir rivayete göre Sâlihîyye konağında dilini tutamayıp:

— Ordunun yarısı kum çöllerine gömüldükten sonra fethedilen Mısır'ın bir hân Kölemene verileceğini kullarınız bilselerdi, peşinize takılıp gelmezlerdi!...

gibi bir şey söylediği rivayet edilir. Bu küstahça sözleri haksız bulan padişah hemen atının dizginini çekip Vezir-i-a'zammı idamını emretmiş ve derhal Paşa'nın boynu vurulmuştur: Yavuz'un Yûnus Paşaya çok kızdığından dolayı başını gövdesinden ayırıp üç gün mızrak ucunda taşıttıktan sonra defnettirdiği rivayet edilir. Birinci Selim'in bu gibi şiddetleri:

Rakibin ölmesine çâre yoktur
Vezir olsun meğer Sultan Selîme

beytiyle divan şiirine ve hattâ darbimesel şeklinde halk ağzına geçmiştir: Paşa'nın başı Suriye-Mısır hududunda bir hana defnedilmiş olduğu için o tarihten itibaren bu menzile «Hân-Yûnus» denildiği rivayet edilir. — Bundan evvelki vüzerâ idamlarının mühimleri için 1514 = 920 vukuâtının «24 Temmuz», 1515 = 921 vukuâtının «22 Şubat» ve 1517 = 922 vukuâtının «9 Kânunusânî» fıkralarına

bakınız. — Yûnus Paşa, rakibi Hayr-Bay'ı «hâin bir Kölemen olmakla ithâm etmişse de, kendisi de devşirmedir ve hattâ idamının sebepleri içinde ihânetinden de bahsedilir: Rivayete nazaran Yûnus Paşa Mısır valiliği esnasında maktul Kölemen beylerinin «haremlerini müsâdere» etmek ve bâzı Arap şeyhlerini de Kölemen taraftarı diye tâkibata uğratmak gibi münasebetsiz hareketlerinden dolayı küçük bir hükümdarlığa benziyen bu büyük valilikten azledildiği için Şâh İsmail ile gizlice muhabere edip ihânete kalkışmış ve Yavuz da meseleyi casuslarından öğrenip Paşa'yı idam ettirmiştir: Tabii bunlar ayrıca tetkik edilecek meselelerdir. — Çok meşhur bir rivayete göre Yûnus Paşa idam edildikten sonra padişah yolda giderken sohbet etmek üzere o sırada Anadolu Kadı-askerliğinde bulunan büyük âlim Kemal-Paşa-zâde'yi yanına çağırması: Öteden beriden konuşarak giderlerken Kemal-Paşa-zâde'nin atı birdenbire bir su çukuruna bastığı için Yavuz'un üstübaşı tepeden tırnağa çamur içinde kalmış! Zavallı Hoca telâşa düşmüş; fakat büyük padişah:

— Bir âlim atının ayağından sığıriyan çamur benim için şereftir: Öldüğüm zaman bu kaftanı böylece sandukamın üstüne koysunlar!

demiş ve sırtından çıkarıp saklatmış: Yavuz öldükten sonra çamurlu kaftanı vasiyeti mucibince sandukasının üstüne örtülmüştür).

17 Eylül = 1 Ramazan, Perşembe: Kıbrıs haracı.

(Kıbrıs adası bu sırada Venedik hâkimiyetindedir: Mısır'ın fethi üzerine Kahire'ye «Aloisio Mocenigo» ve «Bartolomeo Contarini» isimlerinde iki Venedik elçisi gelmiş, bunların birincisi Mısır'dan İstanbul'a gitmiş ve ikincisi de Padişahın maiyyetinde Kahire'den Şam'a gelmiştir. Tebrik vesilesiyle gelen bu murahhasların asıl vazifeleri Kıbrıs meselesinin hallidir: Venedikliler 1489 = 894 tarihinde bu adayı işgallerinden itibaren vaktiyle Kıbrıs krallarının Kölemen sultanlarına vermekte oldukları haracı Mısır hazinesine tesviye etmekte devam ettikleri için, bu sefer akdedilen muahede mucibince senede sekiz bin duka altını tutan bu haracın artık Osmanlı hazinesine tesviyesi takarrür etmiştir).

25 Eylül = 9 Ramazan, Cuma: Canbirdi-Gazâlî'nin Kudüs valiliğine tayini.

(Gazze konağında takarrür eden bu tayin için bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — Yavuz, Osmanlı hizmetine girmiş Kölemen beylerini memnun etmek siyasetini tâkib ettiği için Hayr-Bay'ı Mısır valiliğine, Canbirdi'yi Gazze, Safed ve Nâblus sancakları da ilhak edilerek büyük bir eyâlet şekli verilen Kudüs valiliğine ve diğer bir takım Kölemen beylerini de muhtelif sancak beyliklerine tayin etmiştir).

7 Teşrinievvel = 21 Ramazan, Çarşamba: Yavuz'un Şam'a muvâsalatı.

(Padişah Şamlılar tarafından büyük tezâhürlerle karşılanmış, bir müddet şehir haricindeki ordugâhında kalmış ve bu kış mevsimini Şam'da geçirmeye karar vermiştir).

22 Teşrinievvel = 6 Şevvâl, Perşembe: Yavuz'un ordugâhtan şehre taşınması.

(Sultan Selim 15 gün ordugâhında kaldıktan sonra eski Atabeglerinden kalan «El-Kasr-ul-Ablak» isimindeki saraya yerleşmiştir. — Yavuz'un Şam'da geçirdiği bu kış mevsiminde yaptırdığı işlerin en mühimlerinden biri Suriye'nin tahriri, yani mufassal istatistiklerinin tertibidir: Bu tahrir defterlerinde bütün köylerin evleri, nüfusları, ziraat hayvanları ve her türlü hâsılatı yazılıdır; işte bunlara istinaden vergiler tarhedilmiş, tımar, evkaf, emlak ve idare işleri tan-

zim olunmuştur; Hammer mütercimi Atâ Bey bu eski defterlerden birini Haleb'de görmüş olduğundan ve intizamından hayret ve takdirle bahsetmektedir).

6 Kânunuevvel = 22 Zülka'de, Pazar: Bir Macar tecavuzu.

(Şark seferlerinden dolayı Garba karşı sulh siyaseti tâkib eden Yavuz'un Macaristan'la akdettiği üç senelik mütâreke için 1513 = 919 vukuâtının son fıkrasına bakınız: bu müddetin hitâmına tesadûf eden 1516 = 922 ve ondan sonra bu 1517 = 923 tarihlerinde de birer sene müddetle tecdid edilen sulhe rağmen Macarlar âni bir baskınla Bosna'nın «Swornik = izvornik» sancak beyi Hacı-Mustafta Bey'i şehîd etmişlerdir: Şehzâde Süleyman'dan gelen bu haberin bir gün sonra gelmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Mustafa Bey'in yerine Çir-men beyi Mihaî oğlu Mahmud Bey tayin edilmiş ve hudut boylarında askeri tedbirler ittihaz olunmuştur).

1518 = 924

25 Kânunusânî = 13 Muharrem, Pazartesi: Üçüncü vezir Pîri Mehmet Paşa'nın Vezâret-i-uzmâ makamına tayini.

(Sâbık Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın 1517 = 923 senesi 13 Eylül = 26 Şa'bân Pazar günü Mısır - Suriye yolunda idammdanberi devletin en büyük makamı 4 ay 11 gün açık kalmıştır: Bunun sebebi padişahın üçüncü veziri Pîri Mehmet Paşa'yı tayin etmek istemesi ve onun da İstanbul muhafızlığında bulunmasıdır. Pîri Paşa 1517 = 923 senesi 14 Teşrinievvel = 28 Ramazan Çarşamba günü gönderilen bir emir üzerine İstanbul'dan Şam'a gelmiştir. — Çok büyük bir devlet adamı olan Pîri Mehmet Paşa merhum Çaldıran muharebesine karar veren harp meclisindeki isâbetli fikirleriyle Yavuz'un teveccüh ve takdirini kazanmış, hattâ padişah bu mecliste kendisine onun gibi bir Vezir-i-a'zam lâzım olduğunu açıkça söylemiş ve Çaldıran muharebesinin derhal başlanmasında onun re'yi âmil olmuştur: 1514 = 920 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına bakınız. Devşirmeler partisine rağmen Vezâret-i-uzmâ makamına bir Türk devlet adamı yetiştirmek isteyen Yavuz Sultan Selim, o tarihten bir ay 24 gün sonra Pîri Paşa'yı üçüncü vezirlik makamına tayin etmiştir: 1514 = 920 vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Haliç tersânesinin inşâsı ve donanmanın takviyesiyle Avrupa devletlerini sindirerek Mısır seferinin emniyetini temin eden de Pîri Paşa'dır: 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız. — Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden olan Pîri Paşa merhumun Karamanlı veyahut Amasyalı olduğu rivayet edilir; hattâ Hicretin sekizinci ve Milâdın on dördüncü asrında yaşayan meşhur âlim Cemâlüddin-i Aksarayî'nin nesline mensup olduğu hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. Pîri Paşa merhum ilmi, fazlı, ahlâkının temizliği, mazlûmlarla muhtaçlara karşı merhamet ve şefkatiyle tanınmış, hem hükümdarın, hem halkın daimî ve umumî emniyet ve itimadını kazanmış çok mümtâz bir şahsiyettir. Hem âlim, hem şair olan Pîri Paşa şiirde «Remzî» mahlasını kullanır. Yavuz'un son ve Kanunî'nin ilk Sadr-i-a'zamı işte bu büyük Türk veziridir: Peçevî'nin izahına göre Pîri Paşa'nın öyle bir vekarı vardı ki «arza girdikçe Saâdetlü Padişah kendünden hicâb çeker ve ziyâde tevkîr-ü ihtirâm iderdi». — Pîri Paşa merhumun 3 Şubat = 22 Muharrem Çarşamba günü Sadâret makamına tayini hakkında da zayıf bir rivayet vardır).

5 Şubat = 24 Muharrem, Cuma: Büyük mutasavvıf Şeyh Muhyîd-din ibn-il-Arabî türbesiyle câmiinin merâsimle açılması.

(Yavuz bu büyük mutasavvıfın çok mühmel ve harâp bir halde bulunan kabriyle Şam'a ilk girdiği zaman alâkadar olmuş ve bir türbe ile yanında bir câ-

mi yapılmasını emretmiştir: 1516 = 922 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız. Bir rivayete göre de inşâât padişahın işte bu ikinci ziyaretinde başlayıp bitirilmiştir. — Yavuz o gün Cuma selâmlığını bu yeni câmide yapmış ve bu suretle türbe ile câmi o tarihten itibaren halka açılmıştır).

15 Şubat = 4 Safer, Pazartesi: Şâh İsmail'in sulh talebi ve Canbirdi-Gazâlî'nin Şam valiliğine tayini.

(Sulh akdi ricasıyla gelen «Saru-Şeyh» ismindeki İran elçisi Yavuz'a kıymetli hediyeler getirmiştir. — Bu elçinin Mısır fethinden dolayı bir tebriknâme ile hâlâ hayatta zannedilen Hadım-Sinan Paşa ile Yûnus Paşa'ya mektuplar getirerek paytaht olan Tebriz İran'da kalmak ve Türkiye lehine bir hudut tashihi yapmak şartıyla sulh istediği rivayet edilir. — Yavuz tekmiî İran'ı zaptederek Safavî hâkimiyetine ve şi mezhebine nihayet vermek istediği için bu sulh teşebbüsü neticesiz kalmış ve şahm elçisi İstanbul'da Yedi-kule'ye gönderilip hapsedilmiştir. — Gene bu gün Kudûs valisi Canbirdi-Gazâlî'nin «kayd-i-hayat» ile Şam valiliğine tayini üzerine eski Kölemen imparatorluğunun en mühim arazisi iki Kölemen beyinin idaresine tevdi edilmiş demektir: Mısır Hayr-Bay'm, Suriye Canbirdi'nin idaresindedir. Bununla beraber gerek Mısır'ın gerek Suriye'nin diğer sancaklarına da hem Osmanlı, hem eski Kölemen ricâlerinden muhtelif beyler tayin edilmiştir).

22 Şubat = 11 Safer, Pazartesi: Yavuz'un Şam'dan Haleb'e hareketi.

(Yavuz 1517 = 923 senesi 7 Teşrinievvel = 21 Ramazan Çarşamba gününden itibaren 4 ay 16 gün Şam'da kalmıştır. — Padişahın hareketini 8 Şubat = 27 Muharrem tarihine müsâdif gösteren bir rivayet de vardır. — Sultan Selim'in maksadı İstanbul'a dönmekten İran üzerine yürüyüp bazı askeri hazırlıkları hakkında haberler gelen Safavî imparatorluğunu ortadan kaldırmaktır: Fakat Yenigöçerlerin yollarda yorgunluk bahâne ederek muhalefetleri yüzünden padişah bu fikrini tatbika muvaffak olamamış ve nihayet hiddet içinde İstanbul yolunu tutmuştur: Aşağıda bu sene vukuâtının «6 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

5 Mart = 22 Safer, Cuma: Yavuz'un Şam'dan Haleb'e gelişi.

(Sultan Selim bahar mevsimini Haleb'de geçirmiştir).

24 Nisan = 13 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Lübnan isyanının tenkil haberi.

(Bu isyanı çıkaran şeyhin ismi muhtelif menbâlarda İbnü-Habeş, İbnü-Haneş, İbnü-Habeş ve İbnü-Hânûş şekillerini alır. — Büyük bir isyan hareketi hazırlayan ve ötedenberi Beyrut, Sayda ve havalisine hâkim olduğu için başına bir çok kuvvetler toplıyan bu şeyhin üzerine Şam valisi Canbirdi-Gazâlî ile Trablus beyi Güzelce Kasım Paşa, Hama beyi İskender-Paşa, zâde Mustafa Bey ve diğer bir takım ümerâ kumandasında toplanan kuvvetler hücum ederek Humus ovasında bir saatlik bir muharebeden sonra âsiler perişan edilmiş ve maktul düşen Lübnan emirinin kafası kesilerek Haleb'de bulunan padişaha gönderilmiştir: Bir rivayete göre de bu kesik baş Yavuz Edirne'ye döndükten sonra gelmiştir. Bu muharebenin 7 Nisan = 26 Rebî'ül-evvel Çarşamba gününe tesadûf ettiği hakkında da bir rivayet vardır. — Bu isyanın sebebi, Merc-i-Dâbık muharebesinden sonra Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş olan Lübnan şeyhinin Mısır seferi esnasında itâattan çıkmış olmasıdır: Bu vaziyet üzerine daha tenkil hareketinden evvel Lübnan sancak beyliği Akkoyunlu sülâlesinden Korkmaz-oğlu Mehmet Bey'e tevcih edilmiştir).

6 Mayıs = 25 Rebî'ül-âhir, Perşembe: Yavuz'un Haleb'den İstanbul'a hareketi.

(Sultan Selim bu senenin 5 Mart = 22 Safer tarihindenberi 2 ay, 2 gün Haleb'de kalmış, bu müddet zarfında Şâh İsmail'in hudud üzerindeki askeri hazırlıkları hakkında muhtelif haberler almış, hudud beylerine icab eden emirler verilmiş ve hattâ bâzı rivayetlere nazaran Yavuz Haleb'den ikinci İran seferine çıkmak üzere hareket etmişse de Yenîçerilerin itirazlarından dolayı hedef değiştirmek mecburiyetinde kalıp istemiyerek İstanbul yolunu tutmuştur).

17 Mayıs = 7 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: İbrişim yasağı.

(Osmanlı menbâlarında bu tarih ismiyle anılan tedbir, ipek ticaretinde İran'a ilân edilen boykotajdır. Yavuz bu tedbiriyle Safavilere karşı siyasi münasebetlerden sonra iktisadî münasebetleri de kesmiş ve Antep konağından valilere bir tânim göndererek yasağı dinlemeyen tüccarın malları müsâdere edilmesini emretmiş ve bu yüzden bir çok büyük tüccarlar zarar gördüğü gibi, müsâderelerde bâzı haksızlıklar da olduğu için padişah Edirne'ye avdet etikten sonra şikâyetler başlamış ve bir çok memurlar cezalandırılmıştır. — Bütün bu zararlar Kanunî devrinde tazmin edilmiştir: 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — İran'a silâh ihracı da bu tarihte men' edilmiştir).

19 Mayıs = 9 Cumâda-l-ûlâ, Çarşamba: Vezir-i-a'zam Pîri Mehmet Paşa'nın şimalî Irak üzerine hareketi.

(Maiyyetine iki bin Yenîçeri ile Anadolu ve Rumeli askerlerinden birer miktar kuvvet verilen Pîri Paşa Fırat boylarında ordudan ayrılmıştır: Yavuz Yenîçerilerin münasebetsizliklerinden dolayı İstanbul'a avdet mecburiyetinde kaldığı ve ikinci İran seferine çıkamadığı için, Şâh İsmail'in hudud boylarındaki faaliyetine karşı ancak bu kadar bir tedbir ittihaz edilebilmiştir).

25 Temmuz = 17 Receb, Pazar: Yavuz'un İstanbul'a avdeti.

(Yavuz Sultan Selim İstanbul'a yaklaşırken yatsı vaktini bekliyerek karanlık bastıktan sonra Boğaz'dan karşı yakaya geçip Topkapı sarayına sessiz ve mârâsimsiz girmiştir. — Lübnan, Suriye, Filistin, şimalî Irak, Mısır ve Hicaz öl. kelerini fethedip gelen büyük Türk'ün bu şanlı seferi 1516 = 922 senesi 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ûlâ Perşembe gününden bu 1518 = 924 senesi 25 Temmuz = 17 Receb Pazar gününe kadar tam 2 sene, 1 ay, 20 gün sürmüştür: Sultan Selim yalnız bu seferiyle babasından vâris olduğu ölkeye bir mislinden fazlasını katmış, bu devlet artık o tarihten bin yıl evvelki Şarkî-Roma imparatorluğu kadar genişleyip Akdeniz'in şark havzasına boydanboya hâkim olmuş, o zamana kadar dünyanın yalnız iki kıtası üzerinde bulunan Osmanlı imparatorluğu üçüncü bir kıtaya daha yerleşerek üç kıta üzerinde dört denize hâkim muazzam bir teşekkül haline gelmiştir; hattâ Mısır'ın fethi üzerine Barbaros kardeşlerin hâkimiyetinde bulunan Cezâyir'e evvelce Kölemen nüfuz sahalarından olan Yemen'in de kısmen Osmanlı nüfuzuna girdiği anlaşılmaktadır; Yavuz'un oğlu Süleyman'a yazdığı Mısır fetihnâmesinde Osmanlı ölkesine ilhak edilen yerler içinde Yemen'le Mağrib'dan da bahsedilmesi herhalde bu vaziyetle alakadardır: Cezâyir meselesi için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına ve Yemen meselesi için de 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Yavuz'un bu seferinde fethettiği yerler 1518 den 1918 tarihine kadar tam 400 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır: Mühim bir kısmı Çaldıran seferi üzerine fethedilmiş olan Şarkî-Anadolu tabii bu hesaba dahil değildir).

4 Ağustos = 27 Receb, Çarşamba: Yavuz'un İstanbul'dan Edirne'ye hareketi.

(Büyük kahraman İstanbul'da dokuz gün dinlendikten sonra onuncu gün Edirne'ye hareket etmiştir).

13 Ağustos = 6 Şa'bân, Cuma: Yavuz'un Edirne'ye muvâsalatı.

(Mısır seferi esnasında Edirne'de saltanat kaymakamlığında bulunan Saruhan valisi veliahd Süleyman babasını istikbal etmiş ve dokuz gün sonra eyâlet merkezi olan Mağnisa'ya gönderilmiştir. — Yavuz Edirne'de bulunduğu sırada Macaristan ve Venedik devletleriyle sulh ahkâmını tecdid etmiş ve İspanya devletiyle de dostâne münasebetlere girişmiştir: Yeni bir İran seferi Yavuz'da sâbit bir fikir halinde olduğu için Avrupa'ya karşı sulh siyasetinden ayrılmamıştır).

20 Kânunuevvel = 17 Zülhicce, Pazartesi: Vezir-i-a'zam Pîri Mehmet Paşa'nın Edirne'ye avdeti.

(Pîri Paşa Irak üzerine yürüyerek Bağdad'ın şimaligarbisinde ve Fırat nehrinin sağ sahilinde o zaman şimdikinden çok mâmur olan Âne ve Hit kasabalarını zaptedip Safavî idaresindeki Bağdad'ı tehdid eden bir vaziyet temin ettikten sonra padişahın emriyle avdet etmiştir. — Paşa'nın İstanbul'a veyahut Edirne'ye muvâsalatı için 1519 = 925 senesi 28 Kânunusânî = 26 Muharrem Cuma tarihi de rivayet edilir: İki rivayet arasında 39 gün fark vardır).

1519 = 925

Nisan = Rebî'ül-âhir: Anadolu'da ilk Celâlî isyanı, Bozoklu Celâl'in tenkili ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi.

(Kânunusânî = Muharrem tarihi de rivayet edilir, fakat doğru değildir. — Bu isyan hareketinin başında bulunan Bozoklu Şeyh Celâl rivayete nazaran kalender kıyâfetiyle Turhal taraflarına gidip bir mağarada yaşamıya, itikâf ve ibâdetle halkın kendisine itikadını celbetmeye ve yakında bir Mehdi yahut Mesih zuhur edeceğini haber vermiye başlamış, müridleriyle tarafdamları gittikçe çoğalmış ve nihayet kendisini Mehdi ilân ederek 20 bin suvari ve piyadeden mürékkep bir kuvvetle etrafı istilâya ve hattâ «Şâh-Veli» ünvanıyla dünya saltanatını eline alıp istediği gibi hüküm sürmiye başlamış ve bilhassa Osmanlı idaresinin bir çok beyleriyle memurları da ister istemez maiyyetine iltihak ettikleri için nihayet iş çok tehlikeli bir renk almıştır. — Tenkil hareketine vezâret pâyesine verilen Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa memur edilmiş ve Dulgadır beyi Şehsüvar-oğlu Ali Bey de maiyyetine verilmiştir. — Ferhad Paşa İstanbul'dan hareket ederken Şehsüvar-oğlu da Elbistan'dan çıkıp âsilerin üzerine doğru büyük bir sür'atle harekete başlamıştır. — Tenkil kuvvetlerine mukavemet edemeyeceğini anlayan Şeyh Celâl'in iltica etmek üzere Sivas taraflarına doğru çekildiği rivayet edilir: Celâlîler Karahisar'a vardıkları zaman Ferhad Paşa kuvvetleri henüz Ankara civarındadır. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in bu sırada Sivas'a yakın bir yerde olduğu veyahut âsilerin yolunu kesmek için o taraflara saktığı rivayet edilir; başkumandan Ferhad Paşa'nın yetişemeyeceğini hesap eden Şehsüvar-oğlu, Celâlîleri kaçırmamak için Paşa'yı beklemiyerek Şarkî-Karahisar üzerine yürüyüp o civarda harbe tutuşmuş, Celâlîler mağlûb olmuş, Şeyh Celâl kaçmaya kalkışmışsa da arkasından yetişilip öldürüldükten sonra kesik başı ihtiyaten Edirne'den İstanbul'a gelmiş olan Yavuz'a gönderilmiştir. — Şehsüvar-oğlunun bu muvaffakiyetinden çok memnun

olan padişah kendisine bir hil'atle bir murassâ kılıç göndermiştir. — Ali Bey'in böyle parlak bir muvaffakiyet kazanması Ferhad Paşa'yı son derece kıskandırdığı için o tarihten itibaren bu Paşa'nın kalbinde zavallı Ali Bey'e karşı müthiş bir kin başlamış ve nihayet bu kinini Kanunî devrinde o ailenin ocağını söndürmekle teskin etmiştir : 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bir rivayete göre de Celâlîlerin mağlûbiyetleriyle neticelenen muharebe Akşehir civarında olmuştur. — Asilerin erkekleri kılıçtan geçirilmiş ve kadınlarıyla çocukları da esir edilerek Yavuz'a büyük bir endişe veren bu hareket tamamiyle basıtırılmıştır. Bu isyanın bir Şii hareketi olduğu ve hattâ bundan dolayı Celâl'in İran üzerine çekilmek istediği rivayet edilir : Diğer bir izah için de aşağıki fıkraya bakınız. — Osmanlı idaresinin Anadolu ihtilâllerini hep «Celâlî» hareketi sayması ve ihtilâlcilere «celâlîler» denilmesi işte bu vak'adan itibaren takarrür etmiştir).

«Düzmece Murad» denilen şehzâde Murad meselesi.

(Şehzâde Murad, Yavuz'un Yenişehir meydan muharebesinde esir edip idam ettirdiği Amasya valisi şehzâde Ahmed'in oğullarındandır : 1513 = 919 vukuâtının «24 Nisan» fıkrasına bakınız. — Anadolu'daki Celâlî isyanının tenkiline memur edilen vezir Ferhad Paşa rivayete nazaran şehzâde Murad'ın İran'da ölmüş veya öldürülmüş olduğu hakkındaki şâyianın doğru olmadığını ve şehzâde'nin dört sene İran'da kaldıktan sonra vaktiyle babası Sultan Ahmed'in eyâlet merkezi olmak itibariyle iddiasına taraftarlar bulabileceği Amasya'ya gelmiş olduğunu ve orada etrafında bir çok adamlar topladığı için yakında mühim hâdiseler çıkarabileceğini işitmiş ve meseleyi derhal padişaha arz etmiştir. — Osmanlı menbâlarının pek müphem ifadelerle izah ettikleri bu vaziyet üzerine Yavuz Amasya'ya müfettişler göndermiş : Bu yüzden bir çok kimseler idam edilmiş. Nihayet Amasya'daki müfettişler bu işin içyüzünü bilen bir nalbant bulup İstanbul'a göndermişler. Zayıf bir rivayete göre de bu nalbant Amasya'da değil, İstanbul'da Bahçekapısı'ndaymış; Yavuz'un huzuruna çıkarılan bu nalbantın itiraflarına göre kendisi Amasya'daki dükkânında otururken yanına gelen bir derviş şehzâde Murad'ın «babası ahibbâsmdan muâvenet» görmek ümidiyle Amasya'ya gelmiş olduğunu ve bir evde hasta yattığını söylemiş; nalbant şehzâde Ahmed taraftarlarından olduğu için Sultan Murad'ı ziyaret etmiş; iyi oluncaya kadar yemek göndermiş ve nihayet iyileştikten sonra da Amasya zenginlerinden Sabuncu İbrahim Çelebi şehzâdenin bütün levâzımını temin ederek meçhul bir semte göndermiş : Yavuz bu izahat üzerine Sabuncu İbrahim Çelebi'yi celbettirmiş; o da prensin bir kaç adamla İstanbul'a gittiğini söylemiş; şahısları hakkında verilen izahat üzerine nihayet bu adamlar da bulunup sorguya çekilmiş ve şehzâdenin «on beş gün evvel» ölüp Üsküdar'da defnedildiği anlaşılmış : Sultan Selim saraydan adamlar gönderip mezarı açtırmış, içindeki ölünün başını kestirmiş, kesik baş saraya getirilmiş, Amasya'dan beraber gelen arkadaşlarına gösterilmiş ve onlar da tanımış; fakat bu baş şehzâde Murad'ın başı olmadığı için padişah yeğeninin her halde İran'da ölmüş olması lâzımgeldiğine ve o kesik baş sahibinin de «düzmece» bir şehzâde Murad olduğuna hükmedip müsterih olmuş ve hattâ bu meseleden dolayı tevkif edilmiş olanların hepsini tahliye ettirip memnun etmiş! — Osmanlı menbâlarındaki resmî şekil işte bundan ibaret olan bu hikâyenin ciddi bir tahlile mukavemet edemeyecek bir çok zayıf noktaları vardır. — Son zamanlarda bu meseleyle Amasya müverrihi merhum Hüseyin Hüsâmuddin Efendi meşgul olmuş ve tarihinin üçüncü cildinde Fatih kütüphânesinde bulunduğu müphem bir vesikaya müstenit yeni bir nazariyye serdetmiştir : Efen. di'nin izahına göre şehzâde Murad 1518 = 924 senesi Safer = Şubat - Mart ayları içinde Şâh İsmail'in yardımıyla Şarkî-Karahisar havalisinde saltanatını ilân etmiş, ahali kendisine biat ettiği için Sultan Selim telâşa düşmüş ve Amasya Beylerbeyi Şâdi Paşa'yı Şarkî-Karahisar üzerine sevk etmiş; hattâ Celâlî hareketi bile işte bu şehzâde Murad'ın çıkardığı bir hareketmiş : Şehzâde

İran'dan Anadolu'ya 1516 = 922 tarihinde derviş kıyâfetiyle gelip gizlice Amasya'ya girmiş, orada babasının taraftarlarından Sabuncu oğlu İbrahim Çelebi'nin evine inerek gizli müzakereler yapmış ve ondan sonra gidip Celâlîlerin başına geçmiştir; Yavuz'a gösterilen kesik baş onun başı değilmiş : Şâdi Paşa padişahı tatmin için ona benziyen birinin başını kesip göndermiş; hattâ şehzâde Murad 1523 = 930 tarihinde, yani Yavuz'un ölümünden üç sene sonra hâlâ hayattaymış! Fakat Amasya müverrihinin bütün bu iddiaları müphem bir vesikadan çıkarılmış bir takım neticelerden başka bir şey değildir. Bununla beraber, şehzâde Murad'a Osmanlı menbâlarında alelâsul izâfe edilen «düzmece» için şüpheli bir isnad olmak ihtimali de çok kuvvetlidir).

15 Mayıs = 15 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Cezâyir hükümdarı Sultan Hayrüddin Barbaros'un Yavuz'a elçi gönderip inkıyâdını arz etmesi üzerine Cezâyir hükümetinin tasdiki.

(Barbaros'un doğum tarihi, ailesi, milliyeti ve menşei için 1466 — 1467 = 871 vukuâtına bakınız. — Her ikisine de Avrupa'lıların «Barbaros» dedikleri Oruc ve Hızır kardeşlerin korsanlıkla tarih sahnesinde görünmeye başladıkları devir, garbi Akdeniz sahillerinde büyük değişikliklere tesadüf eden karışık bir buhran devridir : Endülüs'de İslâm hâkimiyetinin inkırâz tarihi olan 1492 = 897 senesinden itibaren İspanyollar gerek İspanya'da kalan, gerek şimali Afrika'ya geçip orada tutunmak ve hattâ İspanya sahillerine intikam akınları yapmak isteyen Müslümanları Afrika'ya kadar tâkiye kalkışıyorlar ve meselâ Cezâyir kıtası civarında «Penyon» ismiyle bir kale kurduktan başka Trablus, Becâye vesaire gibi bâzı mühim noktaları zaptedip istihkâmlar kuruyorlardı. Bu suretle Mağrib müslümanhğı büyük bir tehlike altında kalmış demektir. Yıllardanberi Akdenizi yıldırıp duran iki Türk çocuğunun Mağrib Türk Ocaklarını kurmaya başlamaları işte bu devre tesadüf eder. Hızır-Reis'in denizcilğe çıkması Oruc-Reis'den sonradır. Ondan evvel büyük kardeşleri Oruc ve İlyas reisler ortaya atılıp deniz ticaretiyle meşgul olurlarken bir kaç defa Rodos Şövalyelerinin Korsan gemileriyle müsademeye mecbur olmuşlardır : Hattâ bir sefer Trablus yolunda gene Rodos korsanlarıyla çarpışırken İlyas-Reis şehid ve Oruc-Reis de esir olmuştur. Oruc işte bu esaretten kurtulduktan sonra garbi Akdeniz'e gitmiş ve Midilli'deki küçük kardeşi Hızır da şehid olan büyük kardeşi İlyas'ın intikamını almak için bir müddet sonra denizcilğe başlayıp Mağrib'a giderek Oruc-Reis'e iltihak etmiştir. — Barbaros kardeşlerin Mağrib sahillerinde ilk hareket üssü Tunus'un cenubusarkisindeki Cerbe adasıdır. O zaman Tunus'a hâkim olan «Benî Hafs» hanedanından «Beşinci Ebu-Abdullah Muhammed» Barbaroslarla uyuşmak mecburiyetinde kalmış ve onlar da düşmandan alacakları ganîmetlerin, beşte birini bu hükümdara vermek şartıyla Tunus'un «Halk-ul-Vâd» kalesini ellerine geçirmişlerdir. Barbarosların emrinde Türk gemicileri vardı : İşte bu sâyede 1510 = 916 tarihinden itibaren Cerbe adasında tutunduktan sonra Cezâyir tarafına el atarak Şerşel, Cezâyir, Tenes ve Tlemsân şehirlerini fethedip Mağrib Ocaklarının temelini kurmuşlar ve Cezâyir'de bir Türk devleti tesis etmişlerdir. — Oruc-Reis bir muharebede şehid olduktan sonra Cezâyir hükümeti yalnız Hızır-Reis'in elinde kalmıştır : Oruc'un şehadetinde hakkında en kuvvetli rivayet 1518 = 924 senesidir; bununla beraber kendisinin daha hayatında Cezâyir hükümetini küçük kardeşi Hızır-Reis'e bıraktığı da rivayet edilir. — Cezâyir câmiindeki kitâbesinden anlaşıldığına göre Hızır-Reis bu memlekete hükümdar olduğu zaman «Sultan» ünvanını almıştır : Sultan Hayrüddin bir taraftan İspanyollarla, bir taraftan da Türk hâkimiyetine karşı hristiyan İspanyollara yardım etmek nankörlüğünü gösteren müslüman Araplarla uğraşır ve zaferler kazanırken en büyük Türk devletine dayanarak vaziyetini daha fazla tahkim etmek için Yavuz Sultan Selim'e Hacı-Hüseyin isminde bir Türk elçi gönderip ölkesiyle beraber tâbiyyet ve inkıyâdını arz etmiştir. — Barbaros'un bu hareketinden çok mütehasis olan Yavuz, bir rivayete göre kendine bir hükümdarlık menşuru ile bir murassâ kılıç ve bir

hil'at göndermiş ve elçiye de sancak beyliği pâyesini tevcih etmiştir : Diğer bir rivayete göre de Yavuz Barbaros'a yalnız Cezâyir Beylerbeyliğini tevcih etmiş ve işte bu tarihten itibaren Cezâyir ölkesi doğrudan doğruya bir Osmanlı eyâleti haline gelmiştir; fakat birinci rivayet daha kuvvetlidir. İşte bunun üzerine Barbaros'a yardım olarak iki bin Yeniçeri ile birkaç top ve gemi gönderildiği ve muhterem gazinin Anadolu'dan istediği kadar asker tophiyabilmesine salâhiyet verildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Yavuz'un menşûru yukarda esas ittihaz ettiği, miz 15 Mayıs = 15 Cumâda-Lûlâ Pazar günü Cezâyir'e avdet eden Hacı-Hüseyn Bey tarafından merâsimle Barbaros'a tevdi edilmiştir. — Mısır fethi üzerine Cezâyir'in de inkıyâdı, şimalî Afrika'da Osmanlı hâkimiyetini büsbütün tahkim etmiştir. — Hızır-Reis'le merhum kardeşi Oruc-Reis'in bundan evvel de Yavuz'la münasebette bulundukları hakkında muhtelif rivayetler vardır : Meselâ 1517 = 923 senesi 28 Ağustos = 10 Şa'bân Cuma günü Yavuz Mısır'da iken zafer tebriki için Kurd.oğlu Muslihüddin-Reis isminde bir elçi ile bir takım hediyeler gönderdiklerinden ve bu alâkadan çok mütehasis olan Yavuz'un da kendilerine bir miktar yardım kuvveti yolladığından bahsedilir; hattâ o tarihten daha evvel 1516 = 922 senesi 20 Mart = 15 Safer Perşembe günü Edirne'ye Muhyiddin-Reis isminde bir elçi gönderilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Yalnız bu elçilerin isimleriyle muvâalat tarihleri ihtilâflıdır. — 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına da bakınız.

Yüz elli gemi inşâsiyle donanmanın takviyesi, Rodos ve İran meseleleri.

(Yavuz bu gemilerden üç tanesinin yedişer yüz tonluk olmasını emretmiş ve bir taraftan da büyük toplar döktürmüştür. — Bu yeni gemilerle evvelce Haliç tersânesinin inşâsı üzerine yapılan filoyu takviye ederek büyük bir Türk donanması vücuda getirmek maksadı tâkib edilmiştir : 160 gözlü Haliç tersânesi için 1515 = 921 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Bu büyük donanma ve denizler hâkimiyeti fikri, Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra İstanbul - Iskenderiye deniz yolunun ortasında bir şakavet ocağı gibi kalan ve ötedenberi Türk sahil lerinin emniyetiyle deniz ticareti için daimî bir tehlike teşkil eden Rodos Şövalyeler hükûmetini ortadan kaldırmak isteyen büyük Vezir-i a'zam Piri Mehmet Paşa merhumun fikridir : Bilhassa Suriye ile Mısır'ın fethinden itibaren aradaki deniz yolunun temizlenmesi artık bir zaruret hükmünü almıştır; bununla beraber Yavuz'un yapılan hazırlıkları kâfi görmediği, meselâ Rodos kalesinin dört ay muhasarasına yetebilecek miktarda hazırlanan barutun sekiz ay yetecek miktarda çıkarılmasını emrettiği ve aynı zamanda ötedenberi zihnini kurcalayan ikinci İran seferini Rodos seferine tercih ettiği de rivayet edilir. Hattâ Divan toplayıp Rodos'dan evvel İran üzerine hareket edilmesi hususunda karar aldığı hakkında da bir rivayet vardır : Çaldıran zaferi Şarkî Anadolu'nun fethini temin etmiş ve Safavi tehlikesini önlemiş olmakla beraber İran'daki Şii saltanatını ortadan kaldıramamıştır; Şâh İsmail'in o zamana kadar baş vurduğu sulh teşebbüslerinin hep reddedilmesi işte bundan dolayıdır. Bunlar için 1514 = 920 vukuâtının «29 Teşrinisânî» ve 1518 = 924 vukuâtının «15 Şubat» fıkralarına bakınız. — Tabii Şâh İsmail'in hudud üzerinde almakta olduğu askeri tedbirlerle gösterdiği faaliyetler de Yavuz'un ikinci bir İran seferine kat'î surette lüzum göstermesiyle neticelenen mühim sebeplerdendir. — İşte bundan dolayı Anadolu'da 60 - 70 bin kişilik bir ordu toplandığı ve bir çok toparla takviye edilen bu ordunun ilk işaretle hareket edebilecek bir hale getirildiği de rivayet edilir).

1520 = 926

18 Temmuz = 2 Şa'bân, Çarşamba: Yavuz'un son hareketi.

(Yavuz İstanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere hareket etmiştir. — Hareket gününde ihtilâf vardır : 15 Şa'bân = 31 Temmuz Salı, 21 Şa'bân = 6 Ağustos Pazartesi,

22 Şa'bân = 7 Ağustos Salı ve 24 Şa'bân = 9 Ağustos Perşembe tarihleri de rivayet edilir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında padişahın hükûmetçe hazırlanan muhasara levâzımını kâfi görmediği için yukarıki fıkrada bahsi geçen Rodos seferini geri bıraktığından bahsedilirken :

— Bizüm şimdensonra sefer-i Ahiret'den gayri seferümüz yoktur! demiş olması bir kerâmet gibi gösterildiği halde, bir taraftan da İran seferini Rodos muhasarasına tercih etmek istediğinden bahsedilir ve hattâ üçüncü bir rivayet olarak İstanbul'dan Edirne'ye hareketinin sebebi «Engerûs kralından ahz-i intikaam» diye bir Macaristan seferi şeklinde gösterilir ve tabii bu takdirde hedefin Belgrad olması lâzımgelir : Padişahın ordu başında hareket etmesi, ağırlıkları önden göndermesi ve Vezir-i a'zam Piri Mehmet Paşa ile diğer vüzerâyı kendisinden evvel Edirne'ye sevk etmiş olması bâzı menbâlarda işte bu Macar seferiyle izah edilmektedir; «ahz-i intikaam» dan maksat, Yavuz'un Mısır seferi esnasında Macarların sulh haline rağmen Osmanlı arazisine tecavuz etmiş olmalarının intikamıdır : 1517 = 923 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Her halde Jütün bunlar ayrıca tetkiki lâzım meselelerdir. — Sultan Selim İstanbul'dan sırtında bir çiban başı olduğu halde hareket etmiştir : Bir rivayete göre Edirne'ye hareketinden bir gün evvel, yâni 17 Temmuz = 1 Şa'bân Salı günü ve Hasan-Can'm rivayetine göre de hareketinden bir kaç gün evvel bu çibanın farkında olmuş; Yavuz daha İstanbul'dayken bir gün saray bahçesinde bir yokuş çıktığı sırada Hasan-Can'a :

— Arkamda gûyâ bir khâr batup âzâr virir!

demiş; Hasan-Can hemen muâyene edip etrafı kızarmış küçük bir çiban başı bulmuş ve bir merhem sürülmesini teklif etmişse de kabul ettirememiş. O geceyi ızırâb içinde geçiren padişah ertesi gün hamama girip henüz tamamiyle olgunlaşmış olmyan çibanı Hasan-Can'm orada olmamasından istifade ederek lüzumundan fazla sıktırıp «zedeletmiş»! Hamamdan sonra Hasan-Can huzuruna girmiş. Canı çok yanan padişah onu görünce :

— Hasan-Can, sözünle amel itmedük emmâ kendümüzü ihlâk ittük!

demiş; fakat o günden itibaren bu tarihi çiban sür'atle büyüyüp azdığı halde Yavuz gene ehemmiyet vermeyip işte bu 18 Temmuz = 2 Şa'bân Çarşamba günü sefere çıkmış. — Yavuz'un çibanına eski menbâlarda «Yam-kara» ismi verilir : Kamuslarda «Yanık-kara» tahavvülü da görülen bu tâbirin mânâları «Cemre» veya «Yumrucuk», «Yumrucak» ve «Yumurcak» gibi aynı bir kelimenin muhtelif tahavvülleriyle izah edilir ve bütün bunlar «Tâûn = Vebâ çibanı» mânâsına gösterilir. Halbuki halk ağzında «davun» şeklini de alan «tâûn» çibanı umumiyetle koltuk altı ile kasıklarda çıktığı halde, Yavuz'un çibanı Hasan-Can'm izahına göre sırtındadır ve Haydar Çelebi'nin rivayetine göre de «Ol Hazretün iki omuzu arasında sağ cânibüne mâil mervârid dânesi misâl bir nesnedür»; fazla olarak iki ay kadar sürmüş olmasına nazaran da tâûn olmaması lâzımgelir; zaten eski menbâlarda tesadüf edilen «Yam-kara» tâbirinin muhtelif devirlerle yerlere göre muhtelif mânâları ve bunların içinde «sârî hastalık», «Şirpençe» vesaire gibi mukabilleri de vardır; Yavuz'un çibanı bâzı Garp menbâlarında «Kanser» şeklinde gösterilir; bâzı Osmanlı menbâlarında da «Şirpençe = Anthrax» olduğundan bahsedilir; her halde en kuvvetli ihtimal işte budur. — Sultan Selim İstanbul'dan Edirne'ye giderken hiç kimseyi dinlemeyip ata bindiği için rahatsızlığı gittikçe fazlaşmış, çiban açılmış ve nihayet, Çorlu civarında Sirt köyüne vardığı zaman daha ileri gidemeyecek bir hale geldiği için orada ordugâh kurulmuştur : Bu Sirt köyü şimdiki Tekirdağ vilâyetine tâbi Muradlı kazasındadır ve vaktiyle Yavuz Sultan Selim şehzâdeliği zamanında babası İkinci Bâyezid'le işte burada muharebe ettiği için eski Osmanlı menbâlarında bu tarihî köye «Uğraş-deresi» veya «Savaş-köyü» gibi isimler verilmiştir : 1511 = 917 vukuâtının «3 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bir rivayete göre de İkinci Bâyezid tahtını oğluna terketmek mecburiyetinde kaldıktan sonra İstanbul'dan Dimetoka'ya giderken Yavuz'un emriyle işte burada zehirlenip ölmüştür : 1512 = 918 vukuâtının «26 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Bâzı menbâlarda Yavuz'un babasıyla muharebe ettiği ve bir rivayete göre de babasını zehir-

letip öldürttüğü yerde ölmesi ikinci Bâyezid'in oğluna ettiği inkisârın tesiri şeklinde tefsir edilir)!

21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl, Cuma/Cumartesi gecesi: Şarkî-Anadolu, şimalî Irak, Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz fatihi muhterem Yavuz Sultan Selim'in ölümü.

(Büyük kahraman İstanbul'dan Edirne'ye giderken iki aya yakın bir zaman ko. naklamak mecburiyetinde kaldığı Sirt köyündeki otağında Reis-ül-etibbâ «Akhi Çelebi», saray hekimlerinden «Hamze-oğlu İsâ», «Osman Çelebi» ve Kazvinli «Şâh-Muhammed» tarafından tedavi edilmiştir: Müverrih Lutfi Paşa «Etibbâ ilâcunda hatâ» etmiş olduğundan bahsetmektedir; fakat Paşa'nın bu sözü muhterem hastanın kurtarılamamış olduğu için söylenmiş olmak ihtimali de vardır. — Yavuz'un hastahığıyla ölümünde gece gündüz yanında ve hizmetinde bulunmuş olan Hasan-Can'm ifadesini nakleden meşhur oğlu Hoca Sa'düddin, o sırada Edirne'de bulunan Vezir-i-a'zam Piri Mehmet, Vezir-i-sânî Mustafa ve «Hâin» lakabıyla meşhur Rumeli Beylerbeyi Arnavut Ahmed Paşaların hastalık ilerlediği sıralarda padişahın emriyle Sirt köyüne davet edilmiş olduklarını ve nihayet Hâin-Ahmed Paşa'nın «hıfz-ı esrâra iktidârı olmadığı» için tekrar Edirne'ye gönderildiğini anlatır. — Yavuz'un hastahığı ağırlaştığı sırada Hasan-Can'la aralarında şöyle bir muhâvere geçmiştir :

— Hasan-Can, ne hâldür?

— Sultânım, Cenâb-ı Hakk'a teveccüh idüp Allahla olacak zamandır!

— Bizi bunca zamandanberü kimün ile bilür idün? Cenâb-ı Hakk'a teveccühümüzde kusur mu fehm ittün?

— Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmân'dan guful müşâhede itmüş olam : Lâkin bu zaman gayri ezmâna benzemedüğü cihetden ihtiyâten cesâret eyledüm! Hasan-Can bu hürmetkârâne sözleriyle Yavuz'a artık eceli geldiğini anlatınca: Çaldıran, Merc-i-Dâbık ve Rıdaniyye er meydanlarında devletler deviren muhterem kahraman :

— Sûre-i Yâsin tilâvet eyle!

demiş, kendisi de Hasan-Can'la beraber bütün süreyi bir kere okumuş, Hasan-Can tekrar okumıya başlamış ve bu sefer «Selâm» âyetine geldikleri zaman, şanlı hastanın büyük rûhu Kibriyâ'ya kavuşmuş. — Yavuz'un ölüm tarihi Osmanlı menbâlarında 21 Eylül = 8 Şevvâl veya 22 Eylül = 9 Şevvâl günlerine müsâdif gösterilir ve gün ismi olarak da «Şenbih = Cumartesi» gecesi sabaha karşı veya 9 Şevvâl ihtilâfının sebebi, Yavuz'un bu iki günü birbirine bağlayan gece içinde sabaha karşı can vermiş olmasıdır; Kanunî'nin Osmanlı tahtına cülûsunu Kırım Hanına tebliğ için gönderdiği nâmenin Feridun Bey «Münşeât» mda ki suretinde 926 senesi Şevvâl ayının sekizi vâkı' olan Cum'a gününün akşamı hengâmunda» denilmesi de ölüm tarihinin 8/9 Şevvâl = 21/22 Eylül Cuma / Cumartesi gecesine tesadüf ettiğini göstermektedir. — En kuvvetli rivayete göre 1470 = 875 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiş olan Yavuz Sultan Selim'in Milâdî takvim hesabıyla tam elli yaşında ölmüş olması lâzımgelir: Bâzı menbâlarda 51, 53 veya 54 yaşlarında ölmüş gösterilmesi hem Hicrî takvime, hem muhtelif doğum tarihlerine göredir. — Sultan Selim 1512 = 918 senesinin 24 Nisan = 7 Safer Cumartesi günü tahta çıkmış ve 1520 = 926 senesinin 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl Cuma/Cumartesi gecesi sabaha karşı ölmüş olduğuna göre Milâdî hesaplâ 8 sene, 4 ay, 28 gün saltanat sürmüş demektir: Bâzı menbâlarda saltanat müddetinin 8 sene, 9 ay yahut 9 sene veya 9 sene, 9 ay gösterilmesi Hicrî takvime nazaran bile yanlıştır. — Yavuz'un ölümünden biraz evvel Vezir-i-a'zam Piri Mehmet Paşa ile yanındaki vüzerâyâ bâzı vasiyetlerini söylediği rivayet edilir: Meselâ oğlunun İran seferinden vazgeçip Şark'dan Garb'a dönmesini vasiyet etmiş olduğuna ait bir rivayet vardır. — Osmanlı padişahları öldükleri zaman cenazelerinin saklanıp ölümünün gizlenmesi ve Anadolu vilâyetlerinden birinde valilik ederek tecrübe gören satanat vârisi pa.

yıtahta gelip tahta çıkıncaya kadar vüzerânın ölmüş padişahı sağ göstererek her türlü karışıklığa mâni olmak siyaseti âdetâ bir an'ane haline gelmiştir; Birinci Selim, ölümü gizlenen dördüncü padişaktır: Ondan evvel ölümü 41 gün gizlenen Birinci Mehmet için 1421 = 824, 12 - 13 veya 16 gün saklanan ikinci Murad için 1451 = 855 ve ancak bir gün gizlenebilen Fatih için de 1481 = 886 vü. kuâtının birinci fıkralarına bakınız. — Yavuz Sirt köyündeki ordugâhında can verdiği zaman, Osmanlı saltanatının yegâne vârisi olan veliahdı Süleyman Saruhan vilâyet merkezi olan Mağnisa şehrindeydi: Şehzâde Mağnisa'dan İstanbul'a gelinceye kadar geçecek günler içinde Padişahın ölümünü ilân etmekte en büyük mahzur, Yavuz'un ordugâhında kıymetli hazineler bulunmasında gösterilir; yeni padişah tahta çıkıncaya kadar bu hazinelerin fırsattan istifade etmek isteyen Yenigeriler tarafından yağma edilmek ihtimali vardır! En kuvvetli rivayetlere göre Sultan Selim oğluna karşı saltanat iddîâ edebilecek hiç bir şehzâde bırakmadığı için ölümünün gizlenmesinde en mühim sebep işte bu endişedir. Bu korkuya ilk kapılanlar, cenazenin başında bulunanlardır: Padişah ölürl ölmez «havâss-ı huddâm» mm vâveylâyı koparması her kesten evvel «Hâs-oda-başlık» vazifesi de uhdesinde bulunan Hazînedâr-başî Süleyman Ağa'yı ürkütmüştür: Sonradan Kanunî devrinde Vezâret-i-uzmâ makamına kadar yükselen bu ak-ağa, muhafazasından kendisinin mes'ûl olduğu hazinelerin Yenigeriler tarafından yağma edilmek ihtimali karşısında dehşet içine düştüğü için derhal Kapucular-Kethudâsı Fil-Ya'kub'u Vezir-i-a'zam Piri Paşa'ya göndermiş; Süleyman Ağa'nın otak kapısında durduğunu ve gece karanlığında bir takım fenerli adamların koştuğunu gören meşhur Hasan-Can, bir taraftan ağlaşıp bağırsanları bir dereceye kadar susturmakla beraber, bir taraftan da Süleyman Ağanın vezirlere adam göndermesinin sebebini anlayıp hemen Fil-Ya'kub'un peşinden koşmuş, «Senin bu saatte vezirlere gidişin askeri kuşkulandırır!» diye onu geri çevirmiş, sonra otağa dönüp Hazînedâr Süleyman Ağa'yı teskin etmiş, feryad edenleri tamamiyle susturmuş ve zaten sabah yaklaştığı için o gece vükelâyı bile büyük matemden bihaber tutmak mecburiyetinde kalmıştır. — Vezir-i-a'zam Piri Mehmet Paşa ile diğer Paşalar ancak ertesi gün, yani 22 Eylül = 9 Şevvâl Cumartesi sabahı otağa geldikleri zaman Yavuz'un öldüğünü öğrenmişlerdir. — Gözyaşlarını zaptedemiyen Piri Paşa, Hasan-Can'm geçki tedbirlerini çok takdir edip elini sıkışmış, şehzâde Süleyman Mağnisa'dan İstanbul'a gelip babasının tahtına cülûs edinceye kadar ölümün tamamiyle gizli tutulmasını emretmiş, askeri aldatmak için hiç bir şey olmamış gibi Divanı toplamış, bâzı vazifelere yeni tayinler yapmış ve padişahı tedavi eden dört hekime gûyâ muvaffakiyet göstermişler gibi hil'atler giydirmişti! Vezir-i-a'zam bir taraftan bu göz boyama tedbirlerini ittihâz ederken, bir taraftan da veliahd Süleyman'a vaziyeti arz edip son sür'atle İstanbul'a yetiştirmesi için mektup yazarak Silâhdar-Kethudâsı Süleyman Ağa'ya tevdi edip «kemâli isti'câl ile» yola çıkarmıştır. — Piri Paşa bu siyasi tedbirlerle meşgul olduğu sırada Yavuz'un otağında ve sâdik nedîmi Hasan-Can'm nezâreti altında büyük ölünün techiz ve tekfin işleri yapılmıştır: Yavuz'un cenazesini tedavisinde bulunan saray hekimlerinden Kazvinli Şâh-Muhammed, İzmitli Hamze-oğlu İsâ ve Osman Çelebiler yıkamışlardır. Tekfin işi bittikten sonra cenaze bir tabuta konulup bu bir kaç kişi tarafından gizlice namazı kılınmış ve ondan sonra da otağın içinde merhumun yatağının olduğu yer kazılıp muvakkaten işte oraya gömülmüştür: Birinci Selim'in ilk mezarı Sirt köyündeki karargâhta bugün yeri meçhul olan otağın içindeydi. — Bu büyük padişahın muâsırlarınca «Yavuz» lakabıyla ifade edilen ve Avrupa dillerine de «Féroce», «inflexible» vesaire gibi sıfatlarla intikal eden şiddet ve dehşeti, bâzı muahhar Osmanlı müverrihlerinin yapmak istedikleri gibi saltanat müddetince dökmüş olduğu kanları az çok ört-bas etmiye çalışmakla tahfif edebilecek bir şey değildir: Yavuz kendi babasına isyan ederek tarih sahnesine çıkmış, onunla harbetmiş, nihayet babasını tahtından devirerek zorla tahta çıkmış ve ondan sonra da fütuhât projelerini tatbika başlamadan evvel müstakbel seferlerinde dahili karışıklıklarla şehzâde isyanlarına imkân bırakmamak için kendi öz babasını.

dan başlayarak kardeşleriyle yeğenlerini ve bir rivayete nazaran kendi oğullarından üçünü sırayla ortadan kaldırmıştır! Hattâ nihayet bu yekûna ana tarafından dedesi olan ihtiyar Dulgadır hükümdarı Alâüddeve'nin kesik başını da ilâve etmekten çekinmemiştir: Bu açık hesaba göre Yavuz dede katili, baba katili, kardeş katili, yeğen katili, belki de evlât katili, velhasıl bütün ailesinin katilidir; fakat unutmamalıdır ki keyf için insan öldüren bir Caligula yahut bir Neron değildir: Ailesinin her ferdini öldürdükçe müteessir olduğu ve hattâ samimi gözyaşları döktüğü rivayet edilir; bu rivayetlere inanmamak pek haklı değildir: Çünkü Yavuz, daha şehzâdeliği zamanında babasına karşı harekete başladığı zaman, devlet ve milleti kurtarmak iddiâsıyla ortaya atılmış, maksadının kuru bir saltanattan ibaret olmadığını muhtelif vesilelerle ilân etmiş ve hattâ devleti içerden, dışardan tehdid eden büyük tehlikeleri daha o zamanmandan itibaren gösterip durmuş, fakat esrarkeş babasıyla devletin sarsılan mukadderâtını beceriksiz ellerine bıraktığı vicdansız vezirlerine söz dinletemiştir. Yavuz babasına karşı isyan ettiği zaman, devlet şarktan ve cenuptan gelen iki müdhiş tehdidin ilk darbeleriyle âdetâ temelinden sarsılmaya başlamış bir vaziyettedir: İran'da kurulan Safavî imparatorluğunun garbî Anadolu sahillerine kadar sokmaya muvaffak olduğu şilik bir taraftan Şâh İsmail'in Osmanlı arazisine kadar yaptığı büyük bir Anadolu akımına zemin hazırlayan harici bir tehlike şeklini aldıktan başka, bir taraftan da Teke Kızılbaşlarının çıkardıkları «Şâh-kulu» isyanıyla dahili bir tehlike mahiyetini de almıştır: Bunlar için 1507 — 1508 = 913 vukuâtına ve 1511 = 917 vukuâtının «9 Nisan» fıkrasına bakınız. İkinci Bâyezid devrinde cenuptan gelen ikinci büyük tehdit de Kilikya muharebelerinde Osmanlı ordularını üstüste mağlûb edip Dulgadır devletini himâyeleri altına alan Mısır Kölemenlerinin şarktaki Safavî tehlikesiyle beraber Anadolu'yu sarsan vaziyetleridir: 1485 = 890 vukuâtına ve 1486 = 891. 1487 = 892, 1488 = 893, 1489 = 894 vukuâtının birinci, 1490 = 895 vukuâtının ikinci ve 1491 = 896 vukuâtının birinci fıkralarına bakınız. Bu iki büyük tehlike devletin bilhassa istikbalini tehdit edip dururken, imparatorluğun bütün mukadderâtını Hadım-Ali Paşa ile harîş arkadaşlarının eline bırakıp bir nev'î itikâfa çekilen ikinci Bâyezid'in kuklâhından cür'et alan şehzâdelerin saltanat iddîalarına başlamaları ve bilhassa şehzâde Korkud'un Kölemen sultanına iltica edecek kadar ihtirâsa kapılması, vüzerânın da kendi menfaatleri bakımından en gevşek şehzâde olan Amasya valisi Sultan Ahmed tarafını iltizam etmeleri, mezheb işlerinden çıkan dahili tehlikeye bir de siyasi inhilâl tehlikesi ilâve etmiştir: 1509 = 915 vukuâtının birinci ve ikinci fıkralarına bakınız. — Yavuz babasına karşı ayaklandığı zaman bütün bu tehlikeleri ileri sürdüğü ve babasıyla bunlar için görüşmek istediği halde vüzerânın tezviri yüzünden reddedildiği rivayet edilir: 1511 = 917 vukuâtının altıncı ve onuncu fıkralarına bakınız. Yavuz'u saltanat iddiâ eden kardeşlerinden derhal ayırd ettirebilecek en büyük fark, işte bütün bu dahili ve haricî tehlikeler içinde temelleri çatırdamaya başlayan devleti kurtarmak gibi millî bir dâvâ ile ortaya atılmasıdır. Böyle bir dâvâda tabii ilkönce dahili tehlikeleri bertaraf ettikten sonra haricî tehlikelere karşı cephe alınabilir ve bunun için de Yavuz'un demir pençesi lâzımdır. Her milletin hayatında şiddetin en hayati zaruret halini aldığı demler vardır: Yavuz işte böyle bir devrin adamıdır; her halde öyle bir idealistin en sevdiği insanları bile büyük gayesi uğrunda feda ederken samimi teessürler duyduğuna ait rivayetlere inanmamak doğru değildir. Tabii her kesten evvel kendi aile efradını feda etmiş bir insan için ideal yolunda kendisine muhalefet göstermiye kalkışan ve onu seferlerinden geri çevirmek veya hiç sefere çıkarmamak isteyen vezirleriyle Yeniçerilere karşı mülâyemet beklemek abestir: İşte bundan dolayı Sultan Selim ecnebilere evvel kendi adamlarını tedhiş etmiş ve düşman ordularından evvel kendi ordusunu mağlûb etmiştir! Yavuz'la Yeniçeri ocağı arasında mütemadî bir gerginlik vardır: Çaldıran seferinden itibaren Yeniçeriler Yavuz'un ileri hareketlerine hemen daima engel olmak istemişler ve bâzan da olmuşlardır; meselâ İran seferinin devam etmemesinde ve hattâ Mısır'dan bir an evvel avdet edilmesinde en mühim âmil bunların mukavemet ve muhalefe-

tidir. Tabii böyle hem kendi ordusu, hem düşman ordularıyla mücadele etmek ve hem kendi vüzerâsı, hem düşman devlet adamlarıyla uğraşmak mecburiyetinde kalan bir ideal adamı için şiddet en büyük meziyyet, mülâyemet en büyük kusurdur. Bir ecnebi devletine âlet olarak Anadolu'da bir düşman istilâsına zemin kazırlyacak isyanlar çıkaran Şiilere karşı yapılan büyük tenkil hareketi de bilhassa işte bu bakımdan tetkik edilmelidir: 1514 = 920 vukuâtının «20 Mart» fıkrasına bakınız. Her halde şurası muhakkaktır ki Yavuz'un yavuzluğu bir çok kana mal olmuş, fakat içerde dökülen kanların boşa gitmediği dışarda istihsal edilen büyük neticelerle sâbit olmuştur: Bu neticelerin en başında Şarkî-Anadolu'nun zaptıyla Anadolu Türk birliğinin temini gelir. Yavuz'un büyük eseri, anayurdumuzun ebedî birliğini kat'î surette temin etmiştir. Birinci Selim'in en büyük eseri ve Türk milletine en hayırlı hizmeti işte budur. Tam dört asır Türk hâkimiyetinde kalan diğer fütuhâtının ehemmiyeti de yalnız o zamanki Osmanlı imparatorluğunu bir mislinden fazla genişletmiş olmasından ibaret değildir: Mısır, Hicaz, Filistin ve Suriye'ye hâkim olan ve hattâ Kilikya'yı bile nüfuz altına alan Kölemen imparatorluğunun ortadan kaldırılması asırlarca Anadolu'nun cenup ve cenubuşarkiden emniyetini temin etmiş ve bir taraftan da Irak'ın fethine yol açmıştır. Çaldıran zaferinin neticesi de Şarkî-Anadolu ile şimalî Irak'ın zaptından ibaret kalmış değildir: Yeniçerilerin küstahlıklarından dolayı Safavî imparatorluğu büsbütün ortadan kaldırılamamışsa da, o zaman siyasi bir kuvvet mahiyetini almış olan Şilik, bir darbede İran hududuna sokulmuş ve artık genişleme kabiliyeti kırılmıştır. Türkiye'nin varlığı bakımından tarihi birer zaruret hükmünü alan bu muazzam işlerin şiddetsiz teminine ve meselâ daha babalarının zamanında saltanat dâvâsına kalkışmış şehzâdelerin tatlılıkla itâat altına alınmasına, İran yahut Arabistan seferlerine mâni olmak için Yeniçerileri isyana sevkeden veya hut düşmanlarla gizli muharebelere girişen bir takım hâin vezirlerin sadâkatini mülâyemetle temin veyahut ecnebilere elbirliği eden Şikleri nasihatle yola getirmeye imkân mı olabilir? Milletlerin hayatında büyük işler çok defa kanla temin edilmiş, ideal peşinde koşan büyük adamlar umumiyetle kan dökmüşlerdir: Muhterem Yavuz Sultan Selim işte bunların en mühimlerinden biridir. Her halde İkinci Bâyezid'in aczinden doğan anarşi devrine nihayet vermek için Yavuz şiddetinde bir tip, tarihi bir zaruret demektir. — Bâzi muahhar Osmanlı müellifleri Yavuz'un yaptığı işlerden, söylediği rivayet edilen bazı sözlerden ve hattâ bazı şiirlerindeki imâlardan hükümler çıkararak onun idealini tayin ve tesbite çalışmışlar ve meselâ bütün İslâm âlemini bir idare altında tophyan siyasi bir «İttihâd-ı İslâm» gayesi tâkib ettiğinden, Hindistan'ı almak istediğinden, bütün Asya'yı fethetmek gayesinden, bütün dünyayı kendisine az gördüğünden ve bunlara benzer daha bir takım maksatlarından bahsetmişlerdir: Yavuz'un islâmî bir siyaset tâkib ettiği ve bilhassa Sünniliğin başına geçerek Şâh İsmail'in resmî bir devlet dini haline getirdiği Şiliğe karşı cephe aldığı muhakkak olmakla beraber, kendisine izâfe edilen idealin târifinde biraz ihtiyatlı davranmak zarureti vardır. Her halde Sultan Selim'in garb'î ihmâl edip şarkla uğraşması tarihi bir zaruret ve mecburiyet neticesidir: Çünkü o zaman Osmanlı imparatorluğunu tehdid eden en yakın ve en korkunç tehlikeler, şarktaki Safavî ve Kölemen tehlikeleridir. Bilhassa Safavî imparatorluğunun Şiliğine karşı Sünniliği mânevî bir silâh şeklinde kullanmak en tabii bir zaruret hükmündedir: Onun için Sultan Selim'i hiçbir siyasi hudut tanımayan bir din mücâhidi şeklinde tasvir etmiye kalkışmakla mübâlagaya düşülmüş olabilir; her halde Yavuz dinci olduğu kadar devletçi ve milletçidir. — Ölüncüye kadar hizmetinde bulunan meşhur nedimi Hasan-Can'm rivayetine nazaran gecelerini tettebbüe hasreden Yavuz Sultan Selim'in kütüphânesindeki kitapların hemen hepsini gözden geçirmiş sayılacak kadar kuvvetli bir kültürü vardır; Arap ve Acem dillerini bütün incelikleriyle çok mükemmel bilir. Edebî şahsiyyetinin yüksekliği Almanya'da basılan Fârsî divanındaki şiirlerin kuvvet ve zarâfetle sâbit olmakla beraber, Türkçe şiir yazmadığı ve kendisine izâfe edilen

Türkçe şiirlerin isnâttan ibaret olduğu rivayet edilir; hattâ Sehi teskiresine göre «Eğerçi avâm-ün-nâs anlara Türki eş'âr isnâd iderler emmâ anlar aslâ Türki şi'r dimemişlerdür» ve Lâtifi tezkiresine göre de : «Nâmına okunan Türki eş'ârun ekseri avâm-ün-nâs iftirâsı ve isnâdudur». Solakzâde'ye göre Türkçe olarak yalnız iki beyti vardır : Bunların biri Çaldıran muharebelerinden sonra Yeniçerilerden gördüğü serkeşlik karşısında söylenmiştir : 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız; biri de ölüm hastalığında Hekim.başısı Akhi Çelebi ile alay etmek için «bi-l-bedâhe» söylediği :

Bana dermân ider sanurdum Akhi
Onulursam hakim imiş o dahi

beytidir. Bununla beraber Ali Emiri Efendi'nin «Cevâhir-ül-Mülûk» ündeki tetkiklerine göre Yavuz'un bâzı Türkçe şiirleri bulunduğu muâsır vesikalarla sâbittir : Her halde bu noktanın esaslı surette tetkiki edebiyat tarihimiz bakımından zaruridir. — Yavuz'un İstanbul'daki türbesine defni için bu sene vukuâtının Kanunî devrine tesadûf eden «1 Teşrinievvel = 18 Şevvâl» fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN

(Kanunî Sultan Süleyman)

— M. 1520 = H. 926 — M. 1566 = H. 974 —

1520 = 926

30 Eylül = 17 Şevvâl, Pazar : Birinci Selim'in oğlu şehzâde Süleyman'ın İstanbul'da Osmanlı tahtına cülûsu.

(24 Eylül = 11 Şevvâl Pazartesi ve 4 Teşrinievvel = 21 Şevvâl Perşembe tarihleri de rivayet edilir, fakat bunlar doğru değildir. — Sultan Süleyman valilik ettiği Mağnisa'dan payitahta gelerek İstanbul'da cülûs etmiştir; Çorlu civarında Yavuz'un vefat etmiş olduğu Sirt köyünden Mağnisa'ya haber gidip saltanat vârisinin oradan İstanbul'a gelmesi için yalnız üç gün kifayet edemeyeceğinden dolayı 24 Eylül = 11 Şevvâl tarihi tabii yanlıştır : Çünkü Yavuz 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl gecesi vefat etmiştir. 4 Teşrinievvel = 21 Şevvâl tarihi de Sultan Selim'in ölümünden 13 gün sonra olmak itibariyle, işin sür'atiyle mütenâsip değildir : Zaten Kanunî'nin cülûs nâmelerinde kendisinin gösterdiği tarih 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar günüdür. — Tantana ve ihtişâmından dolayı Avrupa dillerinde Sultan Süleyman'a «Le Magnifique / The Magnificent» yâni «Muhteşem» ünvanı verilir : Bununla beraber «Kanunî» kelimesini «Le Législateur» şeklinde terceme eden müellifler de vardır. — Osmanlı menbâlarında Fetret devrindeki Süleyman ve Musâ Çelebilerin Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arazisinin hepsine şâmil olmıyan saltanatları umumiyetle hesaba katılmadığı için Kanunî Sultan Süleyman onuncu padişah sayılır ve Süleyman Çelebi bu telâkkiye göre hükümdar sayılmadığı için Kanunî'ye «Süleymân-ı Evvel = Birinci Süleyman» denir : Bununla beraber bir iki Osmanlı menbâ ile Garp menbâlarının bir çoğunda Süleyman ve Musâ Çelebilerin saltanatları da hesap edildiği için «Kanunî» Osmanlı padişahlarının on ikincisi olan «Süleymân-ı Sâni = İkinci Süleyman» şeklinde gösterilir : Fakat tabii bu hesap resmî telâkkiye uygun değildir. Resmen onuncu padişah olan Birinci Süleyman, saltanatla Hilâfet'icem'eden Osmanlı padişahlarının ikincisidir. — Yavuz Sultan Selim 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl Cuma/Cumartesi gecesi ölmüş olduğuna göre, oğlu ve veliahdı Sultan Süleyman babasının ölümünden dokuz gün sonra tahta çıkmış demektir : Bu dokuz günlük fâsıla, Sirt köyünden Mağnisa'ya ulak gitmesi ve şehzâdenin Mağnisa'dan İstanbul'a gelmesiyle geçmiştir. Bu müddet zarfında devlet, ölümü gizlenen Yavuz Sultan Selim nâmına Vezir-i-a'zam Pirî-Mehmet Paşa tarafından idare edilmiştir. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesinin 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da doğmuş olmak itibariyle tahta çıktığı gün yaşının Milâdî takvim hesabıyla 25 sene, 5 ay, 4 gün olması, yâni 26 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. — Eski Şark telâkkisince 10 adedi uğurlu sayıldığı için, Hicretin onuncu asrının başında doğmuş olan Sultan Süleyman'ın onuncu Osmanlı padişahı olması bâzı menbâlarda saltanatının parlaklığına delâlet eden hayırlı bir alâmet gibi gösterilir ve hattâ isminin «Süleyman» olması da tahtı havalarda gezen Süleyman-Peygamber'e teşbihiyle neticelenmiştir : Bu teşbihe bilhassa edebiyatta tesadûf edilir. — Sultan Süleyman'ın cülûsunda göze çarpan mühim noktalardan

biri de kendisinden başka saltanat müddaisi kalmadığı için taht kavgaları ve şehzâde muharebeleriyle memleketin sarsılmamış olmasıdır: Bu mesele için 1513 = 919 vukuâtının birinci fıkrasına da bakınız. — Yavuz devrinin sonunda ve gene bu sene vukuâtının Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa 22 Eylül = 9 Şevvâl Cumartesi günü Çorlu civarındaki Sirt köyü ordugâhından Silâhdarlar Kethudâsı Süleyman Ağa'yı müstâcel bir mektupla Mağnisa valisi şehzâde Süleyman'a göndermiş ve işte bu mektuptan babasının öldüğünü anlayan şehzâde derhal yola çıkıp son sür'atle karadan İstanbul'a hareket etmiştir: Bâzı Garp menbâlarında şehzâdeye ilkönce vezir Ferhad Paşa'nın bir ulakla mektup göndererek tahta dâvet ettiğinden, fakat şehzâdenin bunu bir düşman tuzağı zannederek babasının ölümüne inanmadığı için hareket etmemiş olduğundan ve nihayet Vezir-i-a'zam Piri Paşa'dan ikinci bir ulakla ikici bir dâvetnâme gitmesi üzerine veliahdın tereddüdü zâil olup artık yola çıktığından bahsedilirse de Sirt köyünde babası öldükten dokuz gün sonra Sultan Süleyman Mağnisa'dan İstanbul'a gelip tahta çıkmış olduğu için, bu kadar az bir zamanda o kadar uzun muhâbelerden sonra öyle bir seyahat yapılabilmiş olmasına o zamanki vesâitle imkân olamayacağı tabiidir; zaten Osmanlı menbâları yalnız Piri Paşa'nın mektubu üzerine veliahdın derhal yola çıkmış olduğunda umumiyetle müttefiktir. — Sultan Süleyman, cülûsuna tesadüf eden Pazar günü Üsküdar'a vâsıl olup bir Yeniçeri kıt'ası tarafından selâmlandıktan sonra maiyyetiyle beraber gemilerle Topkapı sarayına geçmiştir. — Yeni padişah saraya girerken güzergâhına dizilmiş olan Yeniçeriler Fatih devrindenberi âdet olan cülûs bahşisini istemişlerdir: 1451 = 855 vukuâtının Fatih devrine müsâdif dokuzuncu fıkrasına bakınız. Yavuz'un cülûsunda Yeniçerilere üçer bin akça, yâni ellişer altın verilmiştir: 1512 = 918 vukuâtının «24 Nisan» fıkrasına bakınız. Bu sefer Yeniçeriler beşer bin akça istemişlerse de, Padişahın cülûsundan üç gün sonra yapılan tevziâtta gene ellişer altın dağıtılmış, diğer sınıflara bunun ancak üçte biri nisbetinde bahşiş verilmiş, fakat hepsinin gündeliklerine zamlar yapılmıştır. — Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa yeni padişahın Mağnisa'dan yola çıkması üzerine Sirt köyünde Yavuz'un ölümünü ilân etmiş, bunun üzerine askerler külâhlarmı yerlere atıp feryâd ederek matem âlâmeti olmak üzere çadırlarını yıkmışlardır. — Piri Paşa, Yavuz'un cenazesiyle hazinelerinin ordu ile beraber İstanbul'a nakli vazifesine ikinci vezir Mustafa Paşa ile üçüncü vezir Ferhad Paşa'yı memur edip hazine arabalarını mühürledikten sonra büyük bir sür'atle İstanbul'a hareket etmiş ve Sultan Süleyman'ın muvâsalatına tesadüf eden Pazar günü öğleden sonra payitahta vâsıl olarak doğru saraya gidip yeni padişaha biat etmiştir).

1 Teşrinievvel = 18 Şevvâl, Pazartesi: Çaldıran, Merc-i-Dâbık ve Ridâniyye kahramanı Yavuz Sultan Selim'in cenaze merâsimi.

(Öğleden evvel sarayda yeni padişaha Biat merâsimi yapılmış ve bu merâsimde Sultan Süleyman siyah matem elbisesiyle tahtına oturmuştur: Eski Türklerde matem rengi beyaz olduğu ve bu an'aneye Anadolu Türklerinde de tesadüf edildiği halde, bilhassa İstanbul'un fethinden itibaren beyaz yerine siyah kullanılmaya başlanmıştır; bununla beraber bu istihâlenin kat'î tarihi henüz tamamiyle tayin edilmiş değildir. — Yavuz'un cenazesi öğleden sonra İstanbul'a gelmiş, Sultan Süleyman vüzerâ ve ulemâ ile beraber babasının mubarek tabutunu şehir haricinden karşılamış, cenazeyi yayan tâkib etmiş, vezirlerle diğer paşalar tabutun altına girmiş, cenaze namazı Fatih câmiinde kılınmış ve oradan da İstanbul'un yedi tepesinin altıncısı üzerinde bugün «Sultanse- lim» denilen «Mirzâ-sarayı» semtine götürülerek şimdiki türbesinin bulunduğu yerde Allâh'ın rahmetine tevdi edilmiştir. — Sultan Süleyman kahraman babasının mezarı üzerine türbe, türbenin yanına câmi, imâret ve mektep yapılmasını emretmiş ve Sultan Selim câmi işte bu emir üzerine yapılmıştır. — Yavuz Sultan Selim ilkönce Sirt köyündeki otağının içinde yatağının bulun-

duğu yere muvakkaten defnedildikten sonra oradan çıkarılıp İstanbul'a getirilerek bu ikinci ve daimî medfenine konulmuştur: Yukarda bu sene vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız).

3 Teşrinievvel = 20 Şevvâl, Çarşamba: «Adl-ü-ihsan» siyasetiyle işe başhyan Kanunî'nin hak ve adalet yolunda ilk icrâatı, Mısır menfilerinin vatanlarına iâdesi ve devlet tarafından müsâdere edilmiş malların tazmini: İdare tarihimize Kanunî devri.

(Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra oranın Osmanlı hâkimiyeti için tehlike teşkil edebileceğine hükmettiği nüfuzlu şahsiyetleriyle ailelerinden bir çoklarını İskenderiyye'ye gelmiş olan Osmanlı donanmasıyla İstanbul'a tehcir etmiştir; bunların içinde âlimlerle san'atkârlar da vardır; hepsinin altı yüz aile veyahut bin sekiz yüz kişi kadar olduğu rivayet edilir: 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat» ve «15 Temmuz» fıkralarına bakınız. Yavuz'un siyasi bir emniyet tedbiri olarak ittihazına lüzum gördüğü bu örfî karardan başka Osmanlı menbâlarına «İbrişim yasağı» denilen fevkalâde bir tedbiri daha vardır: 1518 = 924 vukuâtının «17 Mayıs» fıkrasına bakınız. İpek ticaretinde İran'a karşı bir boykotaj mahiyetinde olan bu tedbirin tatbikinde gösterilen şiddet bir çok ticarethanelerin zarar etmesine sebep olmuş, haksız yere bir çok kıymetli mallar müsâdere edilmiş ve bâzı memurların bir takım sâiistimâlleri bir hayli şikâyetlere sebep olmuştur. Bundan başka bir de İran'la silâh ticaretinin men'i meselesi vardır: Safavîlerin evvelce Amasya havalisinden aldıkları silâhlardan ordu tehzinde istifade ettikleri rivayet edilir: Yavuz Sultan Selim bu ticareti de menetmiş ve bu memnûniyetin tatbikinde de bir takım ifratlar olduğu için silâh ticareti memleket dahilinde de tahdidata uğrıyarak bir çok tüccarlar zarar görmüş ve bir çok müsâdereler olmuştur; Kanunî'nin cülûsuna kadar bu vaziyetten de pek çok şikâyet edilmiş olduğu halde kimseye derd anlatılmadığı rivayet edilir. Yavuz devrinde müsâdere edilmiş olan malların bir kısmı devlet anbarlarında muhafaza edilmişse de bir kısmı o zaman satılarak paraya tahvil edilmiştir. — Kanunî tahta çıktığı zaman gerek tehcir edilmiş Mısırlıların, gerek malları müsâdere edilmiş tüccarların bu yeni vaziyet karşısında bir kere daha yükselen şikâyet sadâlarıyle karşılaşmıştır; henüz tahta çıkmış tecrubesiz bir genç olan yeni padişahın hak mefhumuna karşı daima duyduğu hürmetin ilk tezâhürü işte bu vaziyette gösterilir: Kanunî, babasının tehcir ettirdiği Mısırlıların memleketlerine dönmekte serbest olduklarını derhal ilân etmiş ve «İbrişim yasağı»ndan mağdur olanların da zararları aynen veyahut nakden tazmin edilmesini emretmiştir; bu iki emir tabii derhal tatbik edilmiş, Mısırlılardan istiyenler memleketlerine dönmüş, müsâdereye uğrayan ticarethanelere de devlet anbarlarında mevcut malları aynen iade edilmekle beraber sarfedilmiş mallar için de para tazminatı verilmiştir: Bu tazminatın bir milyon akçadan fazla tuttuğu rivayet edilir. — Sultan Süleyman'ın hak ve adalet nâmına giriştiği ilk icrâat bu kadarla da kalmış değildir: Yavuz devrinde bir çok şiddetler gösterip haksız yere bir çok kanlar döktüğü için halkın lânet ve nefretini celbeden ve hattâ «Kanlı-Ca'fer» diye şöhrat bulan donanma kumandanı Ca'fer Ağa hakkında yükselen şikâyetler üzerine Sultan Süleyman babasının Deryâ Kapdanma derhal işten el çektirip sorguya çekilmesini emretmiş ve isnâd edilen cinâyetler sabit olduktan sonra da idam ettirmiştir. Hür insanları esir diye satmaya kalkışmış bâzı sancak beyleriyle saltanat tebeddülünden istifade için bâzı mühim adamları tehdide kalkışan bir takım silâhdarların idamı da Sultan Süleyman'ın bu ilk icrâatı içinde zikredilir. Bütün bunlar o muazzam imparatorluğun üç kıta üzerindeki hudutlarına kadar cülûs haberleriyle beraber aksetmiş ve her tarafta halk kütlelerine emniyet ve adalet duyguları vermiştir. — Kanunî'nin kanuniliği, yâni Osmanlı tarihinde cihangirliğinden ziyade adaletini gösteren bir isim bırakmış olması yalnız kâğıt üstünde bir takım kanunlar tedvin ettirmiş olmasından değil, bilhassa nizâma ve hakka riâyet etmiş ve ettirmiş olmasındandır: Sultan Süleyman'ın en

büyük cephesi, tahta çıkar çıkmaz ilk icraâtıyla tezâhüre başlayan işte bu adalet cephesidir; zaten Yavuz devriyle Kanunî devrinin en büyük farkı işte bu cephededir: Osmanlı tarihinde Yavuz'un şiddet devrini Kanunî'nin adalet devri tâkib etmiştir. Bu iki devrin her ikisi de imparatorluğun teşekkül ve tekâmülünde zarurî birer merhaledir: İkinci Bâyezid'in devleti inhilâle ve memleketi anarşiye doğru götüren gevşekliğinden sonra Yavuz'un lüzumundan fazla sürmüş olmanın şiddet devri büyük bir ihtiyaca tekabül etmiş ve bu ihtiyaç temin edilip devlet kurtarıldıktan sonra Kanunî'nin adalet devri artık nizam ve intizam ihtiyacını karşılamıştır. Osmanlı imparatorluğunun ondan sonra dört asır yaşayabilmesi işte bu iki zarurî devrin temin ettiği hayatiyyet sâyesindedir. Birbirini tâkib eden bu devirler arasındaki fark, Selim'le Süleyman arasındaki zihniyet farkının tabii bir neticesidir; Hoca-Sa'düddin'in «Tâc-üt-tevârih» inde bu zihniyet farkını çok güzel gösteren tarihî bir münakaşa vardır; bu münakaşa o büyük müverrihin babası ve Yavuz'un meşhur nedimi Hasan.Can'ın ağzından nakledilir. Bir gün Kanunî'nin huzurunda Vezir-i a'zam İbrahim Paşa, padişahın kendi babasını tenkid etmekte olduğundan bahsederek Sultan Selim'i çok yakından tanıyan Hasan.Can'dan şu üç noktanın izahını istemiştir:

1 — Elçiye zevâl olmadığı halde Yavuz Sultan Selim İran şahının elçilerini ne hakla hapsedtirmiştir?

2 — Şah İsmail'in Çaldıran'da esir edilen nikâhlı karısı ne hakla bir başkasına nikâhlanmıştır?

3 — İpek tüccarlarının malları hangi hak ve kanuna istinaden müsâdere edilmiştir?

Efendisini müdafaa etmek istiyen Hasan.Can'm bu üç suâle verdiği cevaplar Hoca-Sa'düddin'e göre Sultan Süleyman'ı tatmin etmiştir! Tabii bu bir tatminden ziyade bir sadâkatın takdirinden ibaret olmak lâzımgelir. Her halde şurası muhakkaktır ki gerek devletler hukuku, gerek şahsî hukuk bakımından bu üç hareket Kanunî'nin havsalasına sığacak şeylerden değildir: Hattâ sefirlerin hapis ve idamı gibi bazı hareketler birer mukabele-i bi-l-misilden ibaret olduğu halde bunları bile hoş görmediği anlaşılmaktadır; zaten kendisi babasının bu şiddetli icraâtından telâfisi mümkün olanları derhal tashih etmiştir. Muhtelif Osmanlı menbâlarında Kanunî'nin «Adalet ve nasfet», «Reâyâya müdârâ ve istimâlet» leri hakkında fasıllarla menâkıbı vardır. Gerek bunların, gerek Sultan Süleyman devrindeki muhtelif icraâtın tetkikinden çıkarılabilecek belli başlı neticeler şöyle sıralanabilir:

1 — Yavuz'un şiddetli ve örfî hareketlerine mukabil Kanunî devrinde halkın can, mal ve namus mas'niyeti vardır ve bu insanî haklar itibariyle din ve milliyet farkı yoktur; meselâ padişahın bir seferinde Tuna nehrinin öte yakasında görülen bir levha şöyle tasvir edilir:

«Asker-i mür-şümâr ile Saâdetlü Pâdişâh-ı Âlî-mukdâr giderken yemîn-u-yesârmda çift sürüp ekin eken, tavuk ve puğaçasm askere fûrukht için yola getüren reâyâyâ ve bu ticâreti iden avretlerüne dahî avuç altın ihsânıyla gmâyâ irişdirirlerdi». Harbe giden bir istilâ ordusuna peşin parayla öteberi satmak üzere hristiyan tebaanın kadınlarıyla beraber yol boylarına kendiliklerinden üşüşmeleri için can, mal, ırz ve namus masuniyetlerinin tamamiyle müemmen olması ve netice itibariyle Kanunî devrindeki içtimâî nizamın bugünkü Avrupa devletlerine bile örnek olabilecek bir dereceye varmış bulunması lâzımgelir. Sultan Süleyman zamanında bu hukukî vaziyet kanunî hükümlerle de teyid edilmiştir. Meselâ «Kanun-nâme-i Âl-i Osman» da tarlaya girip ekinleri çiğnemek ve hattâ hayvanlara çiğnetmek dayak ve para cezalarıyla karşılanır:

«Ve eger bir kişinin atı ya katırı ve öküzü ya hımârı ekine girerse davar başma beş çomak urup beşer akça cerime alma» şeklinde muhtelif maddeler vardır; fakat bu hafif cezaların yalnız sulh zamanlarına münhasır olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü Kanunî'nin muhtelif seferlerine ait ruznâmelerde halkın malına ve tarlasına zarar veren ordu mensup-

ların derhal idam edildikleri görülmektedir! — Meselâ 1526 = 932 Macar seferinde ordu Meriç boylarından geçerken 10 Mayıs = 28 Receb Perşembe günü «Atı ekine girdiğiçün bir herifin boynu urulmuş» olduğu gibi, 1529 = 935 Viyana seferinde de Türk ordusu Belgrad'm ötesinde «Eski-Hisarlık» mevkiine geldiği zaman 20 Temmuz = 14 Zülka'de Salı günü «Atı tarlaya girdiğiçün bir Sipâhi'nin boynu urulmuştur!» 1538 = 945 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına da bakınız. Bu misallerde cürme nisbetle cezanın şiddetli olması, harb halinin hasıl ettiği fevkalâde vaziyetten dolayıdır: Hattâ bu kadar adalet karşısında bazı düşman kalelerinin müdafaasız teslim oldukları ve bazı Avrupa memleketlerinden bir takım hristiyan âilelerinin muntazam bir idare altında yaşamak için Türkiye'ye muhaceret ettikleri hakkında bile muhtelif rivayetler vardır! Her halde şimdiki Garp medeniyeti henüz o seviyeden çok uzaktır. İşte bir taraftan hak ve kanun zihniyetinin harb meydanlarında bile hüküm sürmekten hâlî kalmaması, bir taraftan da Türk adliyesinin bütün dünyaya örnek olacak mükemmel bir müessese haline gelmesi, yeni İngiliz müelliflerinden «Fairfax Downey»nin dediği gibi nihayet İngiltere kralı «Sekizinci Henri» nin İngiliz adliyesini ıslâh için Türkiye'ye bir tetkik hey'eti göndermesiyle neticelenmiş ve bu suretle Türk adliyesi İngiliz adliyesine ilk örnek olmak şerefini kazanmıştır.

2 — Kanunî devrinde devlet idaresi çok sıkı bir nizam altındadır: Memurların terakkisi, tâyini, azli ve becâyişi padişahın bile bizzât riâyet edip ihlâlinden büyük bir dikkatle içtinâb ettiği bir takım mevzûâtâ tâbidir. «Peçevi» bu noktayı şöyle anlatır:

«Cümle hükkâm adl-u-insâf ile hareket idüp azildeñ khavf iderdi ve töhmet ile ma'zâl olursam bir dahî mansıb yüzün görmezem dir idi»

İşte bundan dolayı hiç bir memur sebebsiz olarak azledilemez ve kanunî bir sebepten dolayı azledilenler de umumiyetle bir daha istihdâm olunmazdı. Tabii bu vaziyet memurların her türlü haksız muâmeleleriyle irtikâp ve irtişâlarına maddeten imkân bırakmıyordu:

«Zamân-ı Şeriflerinde irtişânun nâmı yoğ idi».

Memuriyetlerin tevcihinde ehliyet ve iktidardan başka hiç bir şeye kıymet verilmediği ecnebilerin ve hattâ düşmanların bile itirafıyla sabittir; meselâ Kanunî'nin son devirlerinde senelerce Türkiye'de bulunmuş olan meşhur Avusturya sefiri «Busbek» bu noktayı şöyle anlatır:

«Hiç kimse sırf filanın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden mümtaz bir mevkîe çıkamaz... Sultan her kesin vazife ve memuriyetini tevcih ederken ne servete ehemmiyet verir ve ne de boş ricalarla iddialara kulak asar: Yalnız liyakate bakar, seciye arar, fitrî kabiliyet ve istidâdî düşünür; işte bu suretle her kes kendi liyakat ve istihkakına göre mükâfat görür. Her memuriyetin başında o vazifeyi ifaya muktedir bir kimse vardır: Türkiye'de her kes kendi mevkî ve ikbalinin bânîsidir... Türkler insanlarda meziyyetin irsen intikal ettiğine ve bir mirâs gibi elde edildiğine inanmazlar... Namussuz, tenbel ve âtil olanlar hiç bir zaman yükselemezler, itibarsız ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin her teşebbüslerinde muvaffak olarak hakim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hududlarını genişletip durmalarının sırrı işte bu noktadadır.» Kanunî devrinde uzun zaman Vezir-i a'zam olduktan sonra «Vezâret-i-uzmâ âdâbm» daha evvelki devirlerle kendi devrinde «gördüğü ve işittiği üzere» kaleme alıp «Asafnâme» isminde küçük bir risâle tertib eden meşhur müverrih Lâtfî Paşa o parlak devrin bu husustaki zihniyyetini şu cümleyle ifade etmektedir:

«Ashâb-ı devlete rüşvet marazı kebâir ve mel'un bir illet-i bî-ilâcdur ve devletün ihtilâlâine bâisdür». Lâtfî Paşa halkın dedikodusuna sebep olabilecek erzak istifçiliğinden bile haşyetle bahsedip Allaha sığınır:

«Erbâb-ı menâsıbbun kimi piring bezirgânı ve kiminün hânesi attâr dükkânı olmamak gerektür: Bakkalluk ve na'zu-billâhi-teâlâ sarrafluk eylemek gibi». İşte bundan dolayı devlet erkânının kapıları beş vakit cemâatle namaz kılmak vesilesiyle halka açıktır ve bu vaziyet vüzerânın hususî hayatını bile halkın da-

imi kontrolü altında bulundurmak demektir; Lütfi Paşa bu güzel âdeti bir kaide şeklinde ifade etmektedir:

«Vezir-i a'zam ve sair vüzerây-i izâm behemehal salavât-ı hamseyi cemâat ile hânesinde edâ idüp ve kapusu açık olup ibâdullâh ile buluşması âsân olmak gerekdür».

İşte bundan dolayı:

«Vezir-i a'zam olanların evkaatı mühimmât-ı saltanata masrûf gerekdür: Ta-kayyüd-i binâ ve saz ve söz ve maâzallâh ays-u-işret münâsib değıldür. Müdebir bunları ittüğü vakitte sair nâsun zaptu güç olur. Ol makama geldükten sonra münâsib olan sükût ve tekvâdur: Erbâb-ı hükûmete sükût kadar bir büyük vekar olmaz; mümkün mertebe nefsin salâha ve âlemi islâha sa'yitmek gerekdür». İşte bu gibi kaidelere riâyet etmediklerinden dolayı azledilen memurlar sefâlette bırakılmamak için bu gibilere bir nevi mâzuliyet maaşı şeklinde «arpalık» verilirdi. Azil gibi becâyış için de kanunî ve meşrû sebep lâzımdı: İşte bundan dolayı aynı bir yerde ve aynı vazifede 20, 30 ve hattâ 35 sene kalan valilerle hâkimler görülmüştür.

3 — Sarayın hükûmet işlerine keyfi müdâhalesini hükümsüz bırakarak bir vazife ve salâhiyet ayrılığı temin edilmişti. «Selânikî» tarihinde bu vaziyet bütün vuzuhiyle tenvir eden bir fıkra vardır: Sonraki devirler için âdetâ bir ibret dersine benziyen bu fıkra göre bâzan Kâğıthâne taraflarından ava çıkan Sultan Süleyman oralarda Bizans devrinden kalma su yollarına ait bâzı enkaza tesadüf edip bunları imâr ederek İstanbul'a akıtmak istemiş, paytahtın gittikçe artan nüfusuyla mütenâsib bir su siyaseti tasarlamış ve bu işlerde ihtisâsiyle tanınmış «Nikola» isminde bir mühendisi bir kaç kere Kâğıthâne'ye celbedip kendisinden izahat almış; Fakat padişahın hükûmet işlerine müdâhalesi demek olan bu hareket Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'ya aksedince işin rengi değişmiş; paşanın emriyle su mühendisi derhal tevkif edilip bir kaç gün nezaret altına alınarak padişahla temasına meydan verilmemiş; mesele halkın diline düşmüş; Kanunî bir gün Kâğıthâne'ye gidip işi anlayınca «Ayak-divânı idüp» Rüstem Paşa'ya serzenişte bulunmuş; «Selânikî» tarihinde Padişahla Paşanın bu unutulmaz muhâveresi şöyle kaydedilir:

— Su yolcu zimminin habsine bâis nedür?

— Ben kulunun haberi yoğ iken izz-i Huzûr-i Hümayunda külli Hazine masâri-fiycün yol açup mukaddimât bast ittüğünün sıdk-u-istikaametne vâkıf olmak için bir kaç gün saklanmışdır. Görülsün, söyledüp bilelüm ne minvâl üzre olacaktur!

Rüstem Paşa'nın bu sözleri, Sarayın Hükûmet işlerine müdâhalesi karşısında bir «salâhiyyet» meselesi çıkarmak demektir; Sadr-ı a'zam, Osmanlı tarihinin en muhteşem ve en şanlı padişahına karşı:

— Benim haberim olmadan sen böyle şeylere karışamazsın ve devletin başına keyfi kararlarıyla bir masraf kapusu açamazsın! Bu işi hükûmet tetkik edecek ve eger icab ederse hükûmet yapacaktır: Seninle temasına mâni olmak için mühendisi nezaret altına aldırđm; çünkü benim salâhiyetim dahilinde olan işlere sen müdâhale edemezsin!

demek istiyor; yalnız bu fikrini bir hükümdar huzurunda kullanılabilecek en hürmetkâr ifadelerle arz ediyor. Kanunî devrinin en büyük kuvveti, vezirine işte bu sözleri söyleten ve padişahına da bunları dinleten kanun zihniyetinin hâkimiyetindedir. Rüstem Paşa'nın padişahı mühendisle ihtilâttan men'ettikten sonra ona böyle bir hitabda bulunabilmesi demek, Saltanatla Hükûmet arasındaki vazife ve salâhiyet hududunu bütün vuzuhiyle tayin etmesi demektir: Tabii kanunun bu derece hâkimiyeti, mutlakıyyet içinde âdetâ meşrutî bir zihniyet gibidir. Sarayla Hükûmet arasında görülen bu vazife ve salâhiyet ayrılığı hakkında Koçu Bey de bir çok izahât verir; onun izahına göre: «Dokuz yüz seksen iki [= 1574 — 1575] tarihine gelince vüzerây-i izâmda istiklâl-i tâm olup Vezâret-i uzma sadrında olanların umûruna bir ferd müdâhaleye kaadir değıl idi; kabz-u-bast ve azl-ü-nasb ellerinde olup padişah ile kendiler bey-

ninde olan muâmelâta kimesne vâkıf değıl idi ve bir maslahata müdâhaleye kimesnenin zöhresi yoğ idi».

Hattâ Koçu Bey'in kanâatince eski Osmanlı şevket ve kudreti işte bu vaziyetin neticesidir:

«Selâtin-i âli Osman bunca azım-üş-şân ve kişver-sitân olduklarının hikmeti budur ki vüzerâsmadan birisi mesned-nişin-i Vezâret-i uzma ve sadr-nişin-i Vekâlet-i Kübrâ oldukda zimâm-ı istiklâl eline virülüp umûr-i saltanata andan gayri bir ferd müdâhale itmez».

Zaten Osmanlı müesseselerinin bilhassa XVII inci asırdan itibaren inhitâta başlamasından evvel vüzerâ ile ulemânın en şiddetli padişahlara karşı bile vazife ve salâhiyet bakımından cephe aldıklarına ve hattâ kanun hâkimiyetini saltanat nüfuzundan üstün tuttuklarına ait bir çok misaller vardır: Meselâ Bursa Kadısı Molla Fenârî Yıldırım Bâyezid'in mahkeme huzurunda şahidliğini reddetmiş, meşhur Şeyh-ül-islâm Zenbillî Ali Efendi Yavuz'un siyaseten verdiği bâzı idam cezalarını şeriat ahkâmına muğayir görerek uzun ve şeddetli bir vazife ve salâhiyet münakaşasından sonra geri aldırmiş ve nihayet Kanunî Süleyman bâzı kim-seleri terfi ettirmek istediğı halde kanun müsâid olmadığı için hükûmetin itirazına uğramıştır! Bu kanun hâkimiyeti ve hükûmetin saraya itiraz salâhiyeti bilhassa Kanunî devrinde kat'î ve umumî bir kaide mahiyetini almış ve Vezir-i a'zam Lütfi Paşa «Âsafnâme» sinde Osmanlı medeniyetinin bu güzel teâmülünü şöyle ifade etmiştir:

«Vezir-i a'zam Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretlerine umûr-i din-ü-devlete lâzım olanı tevkif itmeyüp hakkı söylemek gerekdür... Vezir-i a'zam Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretlerine ekseri sözünde [Saâdetli Pâdişâhum, ben boynumdaki yükü ayırdım, doğrusun söyledüm, Rûz-i-cezâ'da şimden sonra cevâbı siz virün!] dimekdür». Paşa kendisinin Sultan Süleyman'a karşı işte böyle davrandığını anlatır.

4 — Sultan Süleyman malî adalet, yâni vergilerin tarh ve tahsilinde halkı her türlü zulüm ve tazyikten sıyâset hususunda da bütün devirlerle devletlere örnek olacak bir titizlik göstermiştir. «Hammer» onun bu zihniyetini çok güzel gösteren bir misal anlatır: Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa bu vilâyetin vergisini «Mısır hazinesi» ismiyle İstanbul'a göndermiye başlıyan ilk validir; gönderdiği vergi mikdarı senede sekiz yüz bin duka altını tutmaktadır. Fakat Süleyman Paşa oradan başka bir vazifeye nakledildikten sonra yerine tayin edilen Husrev Paşa bir sene vazife gördükten sonra sekiz yüz bin yerine bir milyon iki yüz bin duka altını göndermiştir! Bu mikdar, eskisinden dört yüz bin altın fazladır. İşte bu fazlalık Kanunî'nin derhal işe müdâhale etmesine sebep olmuş ve Husrev Paşa'nın halka zulmederek fazla para toplayıp toplamadığını hemen tahkikini emretmiştir. Husrev Paşa kendisini müdafaa etmek için bu fazlalığın Mısır'daki ırvâ ve iska tedbirlerinden dolayı mahsulün fazlalaşmasından ve selefi zamanında bir donanma inşâ edilerek büyük masraflara girişildiğı halde kendi zamanında öyle bir masraf olmadığından bahsetmişse de bunlar Kanunî'yi tamamiyle tatmin etmediğı için Husrev Paşa azledilmiş, yerine tekrar Süleyman Paşa gönderilmiş ve dört yüz bin altın tutan fazla para devlet hazinesine mal edilmeyerek su işlerine sarfedilmiştir.

İdare tarihimizde Kanunî devrini Yavuz devrinden ayıran en mühim fark, işte bu gibi tedbirlerle tezâhür eden bir zihniyet farkıdır).

1521 = 927

6 Şubat = 27 Safer, Çarşamba: Saltanat tebeddülünü fırsat itti-haz eden Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin isyanı ve istiklâlini ilânı üzerine sevkedilen kuvvetlere karşı Mastaba muharebesinde mağlûbiyyeti ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi.

(Bu muharebe için 7 Safer = 17 Kânunusâni Perşembe, 17 Safer = 27 Kânunusâni Pazar ve 20 Safer = 30 Kânunusâni Çarşamba tarihleri de rivayet edilir; bir ri-

vayete göre de muharebe 17 Safer = 27 Kânunusânî Pazar günü vukua gelmiş ve bu tarihten on gün sonra 27 Safer = 6 Şubat Çarşamba günü de Canbirdi yakalanıp kafası kesilmiştir. — Vaktiyle Kölemen sultanına ihânet ederek Osmanlılara hizmet ettiği için Yavuz Sultan Selim tarafından Şam valiliğine tayin edilmiş olan Canbirdi bu sefer de Yavuz'un vefatıyla Kanunî'nin cülûsunu ve bilhassa yeni metbûnun tecribesiz bir genç oluşunu fırsat ittihâz ederek Osmanlı padişahına isyan ve istiklâlini ilân etmiştir. Bu adamın Hırvat cinsinden bir İslâm olduğu rivayet edilir: Bu rivayete göre ikinci Bâyezid devrinde Osmanlı akıncıları tarafından esip edilip İstanbul'a sevkedildikten sonra Mısır sultanına hediye edilen yirmi esir içinde Kahire'ye gönderilerek Kölemen hizmetine girmiştir. Canbirdi bu sefer isyan hareketlerine başlamadan evvel, bir taraftan İran Şâhı İsmail-i Safavî ile münasebâta girişmiş, bir taraftan Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı-a'zamı «Fabrizio de Carretto» ya adam gönderip ittifak ederek silâh ve cephanece yardımlar gördükten başka topçuluk mütehasısları bile getirilmiş ve bir taraftan da kendisi gibi Kölemenlerden ayrılarak Osmanlılara hizmet ettiği için Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır valiliğine tayin edilmiş olan Hayr-Bay'a mektup yazıp onu da kendisiyle beraber harekete dâvet etmiş, Hayr-Bay Canbirdi'ye verdiği cevapta bu teşebbüsün muvafakıyyeti için her şeyden evvel bir kere bütün Suriye'nin ve bilhassa Haleb'in işgali lüzumundan bahsederek onu idare etmekle beraber, Canbirdi'nin mektubunu derhal Sultan Süleyman'a göndermiştir. — Canbirdi'nin isyan hareketinde topladığı ordu mikdarı âzerinde ihtilâf vardır: Şark ve Garp menbâlarında zikredilen rakamlar on beş bin sekiz yüzden kırk bine kadar çıkmaktadır. Bu meşhur âsinin ilk hareketi Hama ve Humus taraflarını yağma etmekle başlamış ve ondan sonra da Haleb'i muhasara etmiştir. Halep Beylerbeyi Karaca Paşa Trablus, Hama, Humus vesaire sancak beylerini de etrafına toplayarak şiddetli bir mukavemet gösterdiği sırada Kanunî'nin tenkil kuvvetleri de mevsimin kış olmasına rağmen büyük bir sür'atle harekete geçmiştir. — Tenkil kuvvetlerinin başkumandanlığına üçüncü vezir Ferhad Paşa tayin edilmiş ve Dulğadır beyi Şehsüvar-oğlu Ali Bey de yardıma memur edilmiştir. Ferhad Paşa'nın maiyyetindeki kuvvetler, dört bini Yeniçeri olmak üzere sekiz bin kadar gösterilir; Ali Bey'in kuvvetleri de nihayet işte bunlarla birleşmiştir: Fakat Şehsüvar-oğlu Ali Bey Ferhad Paşa'dan evvel Haleb'e varmış, Ferhad Paşa sonradan yetişmiş ve hattâ bir rivayete göre Ali Bey Hama ve Humus yolunda Canbirdi'yi tâkib ederken Ferhad Paşa arkadan yetişebilmiştir. — Ferhad Paşa'nın Haleb'e muvâsalatı 23 Kânunusânî = 13 Safer Çarşamba gününe, Haleb'den Şam'a hareketi 27 Kânunusânî = 17 Safer Pazar gününe ve Mastaba'ya muvâsalatı da 5 Şubat = 26 Safer Salı gününe müsâdif gösterilir; bununla beraber Haleb'e muvâsalat ve oradan hareket günlerini bu tarihlerden ikiye gün evvel gösteren bir rivayet daha vardır. — Canbirdi bu tenkil kuvvetlerinin büyük bir sür'atle yaklaştığını haber alınca Haleb muhasarasını bırakarak Şam'a çekilmiş, Yavuz'un Şam muhâfazasına memur ettiği Yeniçerileri bir ziyâfete dâvet ederek yemek yerlerken birdenbire hepsini kılıçtan geçirmiş ve nihayet Haleb üzerinden Şam'a gelen tenkil kuvvetlerini karşılamak üzere şehirden çıkıp «Mastaba» meydanında giriştiği muharebede sabahdan öğleye kadar altı saatte mağlûb olduktan sonra canını kurtarmak için bir iki adamıyla beraber kaçmayı mecbur olmuştur. — Canbirdi-Gazâlî'nin bir kaç gün derviş kıyâfetiyle ötede beride dolaştıktan sonra «Ali» ismindeki hazinedârının ihânetine uğradığı ve Ferhad Paşa'nın ilân ettiği mükâfata imrenen Ali'nin Osmanlı kuvvetlerine mürâaat ederek efendisinin gizlendiği yeri haber verdiği rivayet edilir. Diğer bir rivayete göre de Canbirdi Arapların meşhur Aneze aşiretine iltica etmek üzere kaçarken tâkipçiler tarafından okla vurularak öldürülmüştür; fakat en kuvvetli rivayete nazaran Mastaba muharebesinden bir kaç gün sonra yakalanıp kafası kesilmiş ve kesik başı o zamanın usulünce İstanbul'a gönderilip teşhir edilmiştir. — Canbirdi-Gazâlî'nin istiklâlini ilânından Mastaba muharebesine kadar takriben iki ay Şam'da saltanat sürdüğü rivayet edilir. — Yavuz'un Kudüs, Gazze, Safed ve Nablus sancakla-

ından teşkil ettiği eyâlet valiliğine 1517 = 923 senesi 25 Eylül = 9 Ramazan Cuma günü tayin edilmiş olan Canbirdi 1521 = 927 senesi 6 Şubat = 27 Safer Çarşamba günü vukua gelen Mastaba muharebesine kadar 3 sene, 4 ay, 12 gün valilik etmiştir: Kudüs'ten Şam'a nakli için 1518 = 924 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız. — Kanunî bu sür'atli tenkil hareketinin muvaffakiyetle neticelendiğini haber alınca Şam valiliğine Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa'yı tayin etmiş ve Ferhad Paşa'yı da Canbirdi isyanının inkişâfına göre hareket etmek üzere hudut boylarına asker toplamış olan Şah İsmail'e karşı Kayseri civarında ordu kurup beklemeye memur etmiştir).

17 Mayıs = 9 Cumâda-l-âhire, Cuma: «Sultan-Selim» câmiinin temel atma merâsimi.

«Selimiye» ismiyle de anılan Sultan-Selim câmiini Kanunî Sultan Süleyman babasının nâmına yaptırmıştır; mimârının Sinan olduğu rivayet edilir; Sultan Selim'in türbesi de bu câmi ile beraber yapılmıştır. Temel atma merâsiminde ilk taşı Kanunî kendi eliyle koymuştur. — İnşaatın ikmâli için 1522 = 929 vukuâtının «Teşrinisânî-Kânunuevvel = Muharrem» fıkrasına bakınız).

18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Birinci «Sefer-i Hümayûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «İlk Engerus seferi» denilen Belgrad seferine hareketi.

(Feridun Bey «Münşeât»ındaki Belgrad seferi ruznâmesinde Kanunî'nin İstanbul'dan «11 Cumâda-l-âhire sene 927 yevm-üs-Sebt fi 18 Mayıs» tarihinde hareket etmiş olduğundan bahsedilmektedir; Peçevi ile Nişancı ve Solakzâde tarihlerinde de hep «11 Cumâda-l-âhire» den bahsedilir; fakat bu Hicret ayının 11 inci günü Mayıs'm 18 inci gününe değil, 19 uncu gününe müsâdiftir ve fazla olarak 19 Mayıs «Cumartesi» değil, «Pazar»dır; halbuki Ruznâmede «18 Mayıs Cumartesi» gününden bahsedilmektedir; burada bir taraftan işte bu noktaya ve bir taraftan da «Müneccim-başı» tarihinde 11 inci gün yerine 10 uncu gün esas ittihâz edilmiş olmasına istinaden 18 Mayıs Cumartesi gününe tesadüf eden 10 Cumâda-l-âhire tarihi tercih edilmiştir. — Kanunî'nin bu Macar seferi çok meşrû bir sebebin pek haklı ve tabîî bir neticesidir: Macaristan'ın taahhüd etmiş olduğu haracı istemek için gönderilmiş olan Türk elçisi Behram-Çavuş bir rivayete göre tahkir ve hapsedilmiş ve diğer bir rivayete göre de idam edildikten sonra burnuyla kulakları kesilip Kanunî'ye gönderilmiştir! Dahili siyasetinde kanun ve adalet prensiplerini esas ittihâz eden Kanunî, harici siyasetinde de devletler hukukuna tamamiyle riâyeti prensip ittihâz emiş olmakla meşhurdur ve hattâ onun bu zihniyeti Garp menbâlarında bile teslim edilmektedir. Bu kadar dürüst bir zihniyet için Behram-Çavuş'un uğradığı âkıbet tabîî harb ilânının en vahsiyâne şekli demektir. Bu vahşet Macar kralı «İkinci Lajos»un emriyle yapılmıştır: Bohemya'da saltanat süren «Jagellon» hanedanına mensub Macar krallarının ikincisi ve «Vladislas»ın oğlu olan «Lajos»un ismi Osmanlı menbâlarında «Layoş» ve «Lavoş» gibi şekiller alır ve Garp Menbâlarında da «Louis II» diye anılır. İdaresizliği ve acziye Macar krallığını inkırâza sürükleyen bu toy kralın Türk elçisine yaptığı muâmelenin hakikî sebebi bir vatan ve milliyet duygusu değil, alelâde bir para, meselesidir: Macaristan o sırada pek müşkil bir mali ve iktisadî buhran içindedir; memleketin bütün parası halkın aşağı tabakalarını ezerek zenginleşen zâdegân ve Rûhbân sınıflarının kasalarındadır; hattâ bu yüzden kral ve hükûmet hudut boylarındaki kalelerin askeri masraflarını bile temin edemeyecek hale gelmiştir; tabîî böyle bir vaziyette Türk hazinesine verilecek haracın Rûhbân ve Zâdegân kasalarından çıkması lâzımgelir: «İkinci Lajos»un Türk elçisine yaptırdığı çirkin muâmele işte bu zengin sınıfların tesirine kapılmış olmasından mütevellit sayılır. O zamanki dünyanın en muntazam ve kudretli ordusunu

temsil eden bir elçiye karşı böyle bir muâmelenin ne müdhiş bir çalgınlık olduğunu izaha tabii lüzum yoktur. — Bâzı Garp menbâlarında Kanunî'nin dahili gaileleri tesviye ettikten sonra Macar seferine çıkması, Yavuz'un ölüm döşeginde kendisine Şark'ı bırakıp Garb'a teveccüh etmesini vasiyet etmiş olmasıyla izah edilmek istenirse de, Türk sefirine yapılan muamele ortada dururken bu gibi tevillerin tabii hiç bir kıymet ve ehemmiyeti olamaz: Yavuz'a izafe edilen vasiyetler için 1520 = 926 vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin hayatını Garp menbâlarına istinaden tetkik etmiş olan «Fairfax Downey» Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan bu ilk seferine hareketinden bahsederken, dünyanın hiç bir devrinde hiç bir ordunun o zamanki Türk ordusu kadar intizam içinde kuvvet ve kudret gösterememiş olduğundan bahseder. — Padişahın hareketinden evvel Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa İstanbul'dan İpsala'ya hareket etmiş ve Anadolu'da bulunan üçüncü vezir Ferhad Paşa'ya da Rumeli'ye hareket emri verilmiştir. — «Dânişmend-Reis» kumandasında kırk elli gemiden mürekkep bir hafif filo da Karadeniz'den Tuna'ya sevk edildiği gibi, Tuna ve Sava cıvarındaki sancak beylerine de dört yüz «At kayığı» hazırlanması emredilmiştir. — Bu seferin hedefi, vaktiyle Fatih devrinde zaptedilemediği için Macarların elinde kalan Belgrad'ın fethiyle Macaristan'ın Türkiye tarafındaki en mühim kapusunu açmaktır: Bu plân büyük Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa merhumundur).

27 Mayıs = 19 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Kanunî'nin İstanbul'dan Edirne'ye gelişi.

(Padişahın Edirne'ye muvâsalatı Belgrad seferi ruznâmesinde bu Hicret ayının 20 nci Pazartesi gününe müsadif gösterilir: Halbuki Pazartesi günü o ayın 19 uncu gününe tesadüf etmektedir. Kanunî'nin bu ilk seferine ait olarak aşağıda gelecek tarihlerde de ruznâme ile hakiki takvim arasında bu bir günlük fark teselsül edecektir: Fakat bu fark günlerin isimlerinde değil, yalnız rakamlarındadır; bu mesele için yukarıki fıkranın baş tarafındaki izahata bakınız. — Sultan Süleyman Edirne'de asker, ahali ve Rumeli beyleri tarafından karşılanmış, Edirne sarayına inmiş, beylerin kendisine takdim ettikleri «pişkeş»leri kabul etmeyip kendilerine bırakmış ve sefer hazırlıklarıyla meşgul olarak beş gün Edirne'de kalmıştır).

1 Haziran = 24 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Edirne'den hareketi.

(Edirne softaları da sancak çekip padişahın ordusuna gönüllü olarak iltihak etmişlerdir).

9 Haziran = 3 Receb, Pazar: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı.

(Pişdar olarak hareket etmiş olan Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, padişahı işte burada karşılamış ve ahali de istikbale çıkmıştır. Kanunî Filibe'de iki gün kaldıktan sonra üçüncü günü yoluna devam etmiştir).

10 Haziran = 4 Receb, Pazartesi: Filibe'de Divan kurulup hareket plânının müzakeresi.

(Muhtelif menbâlardaki izahatın mukayesesinden anlaşıldığına göre bu hususta iki cereyan vardır: Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın temsil ettiği fikre göre bu seferin hedefi, Macaristan'ın askerlikçe kapusu demek olan Belgrad'ın fethinden ibaret olmalı ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın fikrine göre de Belgrad arkada ve ablukada bırakılıp Budin üzerine gidilmelidir. Netice itibarıyla bu iki fikrin birincisi kabul ve tatbik edilmiştir. — Aşağıda bu sene vukuâtının «17 Temmuz» fıkrasında görüleceği gibi, bir aralık Kanunî ikinci fikre temayül etmişse de hükûmet erkânıyla ümerâdan bazıların birinci fikri müdafaada ısrar etmeleri üzerine bu temâyülden vazgeçmiştir).

11 Haziran = 5 Receb, Sah: Kanunî'nin Filibe'den hareketi.

(Edirne'de olduğu gibi Filibe'de de softalar sancak çekip gönüllü olarak orduya iltihak etmişlerdir).

16 Haziran = 10 Receb, Pazar: Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı.

(Padişah Sofya'da altı gün kalmış ve bu müddet zarfında Anadolu'dan gelen üçüncü vezir Ferhad Paşa üç bin deve yükü barut, kurşun vesair mühimnât getirerek askerleriyle beraber işte burada orduya iltihak etmiştir. Paşa'nın arkasından otuz bin deve daha gelmiştir. Sofya, Semendire, Alacahisar ve Vidin reâyâsı on bin araba un ve arpa vermekle mükellef tutulmuşsa da hepsinin parası ve nakliye ücretleri peşin olarak hazine'den tesviye edilmiştir: Kanunî'nin harb halinde bile müsâdere usulüne tenezzül etmemesi idâresinin adâleti bakımından bilhassa tetkik edilecek mühim bir noktadır; hattâ onun bu hususiyeti:

Reâyâyı raiyyet idüben terkitti tâlâm

gibi mısralarla edebiyata bile aksetmiştir).

22 Haziran = 16 Receb, Cumartesi: Sultan Süleyman'ın Sofya'dan hareketi.

(Son tedbir Sofya'da ikmal edildikten sonra Padişah hareket ederken Edirne ve Filibe'de olduğu gibi Sofya softaları da sancak çekip gönüllü olarak orduya iltihak etmişlerdir. Tabii böyle hareketler, bu sınıfın o zaman henüz tereddidi ve ihtilata uğramamış olmasıyla izah edilebilir).

23 Haziran = 17 Receb, Pazar: Tekfur-pınarı konağından Semendire'ye bin yeniçeri gönderilerek Semendire beyi Husrev Bey'in Belgrad ablukasına memur edilmesi.

(Tâkib edilen plânın ana hatları şöyle hulâsa edilebilir: Belgrad abluka altına alınıp muvâsala yolları kesilmekle beraber doğrudan doğruya bu hedef üzerine hareket edilmeyip şehrin şarkında ve garbında iki koldan Tuna ve Sava nehirleri geçilerek Belgrad kalesi Macaristan'dan tecrid edildikten sonra muhasara ve hücum edilecektir. Semendire beyinin ablukaya memur edilmesi işte bundandır. Belgrad'ın cenubuşarkisinde Semendire üzerinden Tuna'nın geçilmesi ve garbında da Türklerin «Bögür-delen» dedikleri «Sabacz» kalesi alındıktan sonra Sava nehrinden geçilip Belgrad önlerine sarkılması takarrür etmiştir. Bu plân, aşağıda sırasıyla görülecek tatbikatından anlaşılmaktadır).

27 Haziran = 21 Receb, Perşembe: Niş cıvarında Divan müzakeresi.

(Bu harb meclisinde verilen kararlar mucibince Dânişmend-Reis'in kumandasındaki Tuna filosunu takviye için beş yüz Yeniçeri gönderilmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da yukarıki fıkrada izah edilen plân mucibince «Bögür-delen» «Sabacz» üzerine sevk edilmiştir. Bundan başka Bosna valisi Yahyâ Paşa oğlu Bâli Bey kumandasında Hırvatistan'a ve Mihâl-oğlu Mehmet Bey kumandasında Osmanlıların «Erdel» dedikleri Transilvanya'ya Akıncı kolları da sevk edilmiştir: Bu Akıncıların Sofya'dan sevk edildikleri de rivayet edilir).

2 Temmuz = 26 Receb, Sah: Kanunî'nin «Sabacz / Schabatzen» üzerine teveccühü.

(Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa muhasarayı kurmak üzere önden sevk edildikten sonra padişahın da bu nokta üzerine teveccühü kalenin askerlikçe ehem-

miyetindendir. Mora beyi Ömer Bey oğlu Hasan Bey de pişdarlık vazifesini almıştır).

3 Temmuz = 27 Receb, Çarşamba: Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın Belgrad şehriyle civarındaki «Zemlin» kalesi üzerine hareketi.

(Eski Osmanlı menbâlarında «Zemin» ismiyle de anılan «Zemun/Zemuni/Zemlin/Semlin» kalesi Tuna üzerinde ve Belgrad'm karşısındadır. Belgrad'm fethi için tabii ilkönce bu kalenin zaptı lâzımdır; onun için Piri-Mehmet Paşa hem bu kalenin fethi, hem Belgrad'm tazyığı vazifesiyle gönderilmiştir).

7 Temmuz = 1 Şa'bân, Pazar: «Sabacz / Czabacz / Schabatz = Bögür-delen» kalesinin fethi.

(Belgrad'm garbında ve Sava üzerinde bulunan bu kalenin ismi Osmanlı menbâlarında «Bögür-delen» şeklindedir. Eski yazıda bu isim «Bögürtlen» şeklinde bile okunabilirse de bazı menbâlardan birinci şekli daha doğru olduğu anlaşıldığı gibi, Ahmed Vefik Paşa'nın «Lehce-i Osmânî» sinden de kelimenin askeri bir istilâh olarak «yandan vuran tabya ve istihkâmât» mânâsına geldiği anlaşılmaktadır; bu izaha Şemsüddin Sami'nin «Kamus-i Türki» sinde de tesadüf edilir. Bununla beraber gene Osmanlı menbâlarında «Şabac/Şabaç» ismi de vardır: 1476 = 881 vukuâtının ikinci fıkrasında görüldüğü gibi, vaktiyle Fatih devrinde ve 1470 = 875 yahut 1471 = 876 tarihinde Belgrad'ı tazyık için Türkler tarafından kurulan bu kale bir müddet sonra Macarların eline geçmiş olduğu için Peçevi «Şabaç» isminden bahsederken «Kefere tevârihlerinde mukayyed buldum: Şa'bân nâm kimesne binâ itmekle nâmından istikak ile bu nâm vaz'olundu diyü yazmışlar» demektedir! — Bu kalenin fethi tarihi Belgrad seferi ruznâmesinde 2 Şa'bân Pazar gününe müsâdif gösterilirse de Pazar günü Şa'bân ayının ikinci gününe değil, birinci gününe tesadüf ettikten başka, Peçevi tarihinde fetih gününün «Gurre-i Şa'bân» a, yani ayın birinci gününe tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir: Bu seferin gün tarihleri için yukarda bu sene vukuâtının «18 Mayıs = 10 Cumâda'l-âhire» fıkrasına bakınız. — Bögür-delen'de Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın kurmuş olduğu muhasara harekâtı Kanunî o civara geldikten sonra büsbütün şiddetlenmiş, padişah o zamanın usulü mucibince şehir mahmın askere aid olduğunu ilân ettirmiş, «Simon Logodi» ismindeki kale muhafızmm kumandasında bulunan müdâfilerin şiddetli mukavemetlerine rağmen Osmanlı askerleri hendekleri doldurduktan sonra ağaçtan ve ipten merdivenlerle sârların üstüne tırmanarak şiddetli bir muharebe ile kaleyi fethetmişlerdir).

8 Temmuz = 2 Şa'bân, Pazartesi: Kanunî'nin ilk fethettiği şehir olan «Sabacz = Bögür-delen» kalesine girişi.

(Padişah şehir civarındaki ordugâhından gelip Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile sancak beylerinin tebriklerini kabul ettikten sonra muhteşem bir alayla şehre girmiş ve:

— Evvel fethettüğüm kal'adur, ma'mûr olmak gerektür!

dediği için şehrin derhal tahkim ve inârina başlanmıştır).

9 Temmuz = 3 Şa'bân, Salı: Sava nehri üzerinde büyük bir köprü kurulmaya başlaması.

(Nehrin karşı yakasına Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa kumandasında gemilerle asker geçirilip o sahil işgal edildikten sonra köprünün bir an evvel yapılması için Sava'nın her iki sahilinden inşâata başlanmış ve kâfi mikdar duba yahut

mavna mevcut olmadığı için kazıklar üzerinde ayaklı bir köprü yapmak mecburiyeti hâsıl olmuştur. — İnşâatın tesrii için padişah için sahilde kurulan bir çardakta oturarak her gün sabahdan akşama kadar vezirleriyle beraber işlere nezaret etmiştir).

12 Temmuz = 6 Şa'bân, Cuma: «Zemun/Zemlin» kalesinin fethi.

(Tuna üzerinde ve Belgrad'm karşısında olan bu kalenin isimleri için yukarda bu sene vukuâtının «3 Temmuz = 27 Receb» fıkrasına bakınız. — O sırada büyük toplarla Belgrad kalesini tazyik etmekte olan Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa Sırpların «Zemun» dedikleri Zemlin yahut Semlin kalesine Semendire beyi Husrev Bey'i topçu kuvvetleriyle göndermiş ve kale şiddetli bir bombardmanla fethedilmiştir).

17 Temmuz = 11 Şa'bân, Çarşamba: Belgrad muhasarasının kaldırılmasını emrederek doğrudan doğruya Macaristan üzerine hareket kararını veren Kanunî'nin bu kararından vazgeçerek muhasaranın devamını emretmesi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «10 Haziran» fıkrasında izah edildiği gibi, Kanunî'nin bu ilk Macar seferine Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa tâkib edilecek hedefin Belgrad fethi olmasını ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da Belgrad'ın geride bırakılıp doğru Budin üzerine gidilmesini tavsiye etmişlerdir: ilkönce Piri Paşa'nın fikri kabul edilerek ona göre tedbirler ittihaz edilmişse de, Piri-Mehmet Paşa'nın Belgrad muhasarasıyla meşgul olmasına mukabil «Sabacz = Bögür-delen» kalesinin fethindenberi ekseriyetle padişahın yanında bulunan Ahmed Paşa'nın mütemadî telkinleri üzerine Kanunî Belgrad muhasarasının kaldırılmasını ve Macaristan üzerine hareket edilmesini emretmiştir.

Fakat bu meselede çok doğru düşünen Piri-Mehmet Paşa'nın kuvvetli taraftarları da vardır: Bunların en mühimleri ikinci vezir Mustafa Paşa ile o sırada muvafakiyetli bir akın hareketinden dönmüş olan Yahyâ Paşa-zâde Bâli Bey'dir. Bögür-delen'de bunlar padişahın huzuruna çıkarak meseleyi münâkaşa etmişler ve nihayet Kanunî'yi her şeyden evvel bir kere Belgrad'm fethiyle Macaristan kapusunun açılmasına iknâ ederek muhasaranın kaldırılması hakkındaki emri geri aldırışlardır).

18 Temmuz = 12 Şa'bân, Perşembe: Sava üzerinde kurulan köprü inşâatının ikmâli.

(Bu köprünün uzunluğu bin sekiz yüz kulaç gösterilir: 9 Temmuz = 3 Şa'bân Salı günü inşâasına başlanan bu büyük köprü tam on günde ikmâl edilmiştir. Tabii maksat asker ve ağırlıkların karşı yakaya geçirilmesidir).

26 Temmuz = 20 Şa'bân Cuma: Kanunî'nin Sava nehrinden karşı yakaya geçip «Syrmium = Sireni» arazisine girmesi.

(Padişah toplar atılarak ve Mehter çalarak şenlikler ve alkışlar içinde karşı sahile geçmiştir. Karşı sahil, Tuna ve Sava nehirleri arasındaki arazidir: Takriben yedi bin kilometre murabbai tutan bu kıt'aya Osmanlı menbâlarında «Ce-zire-i Sireni», «Memleket-i Sireni» veya «Siremiye» gibi isimler verilir; bu isimler Romalıların devrinden kalan «Syrmium» tesmiyesinden muharrefdir; Fransızcada «Syrmie» ve İtalyancada «Sirmia» şekilleri vardır. Bu arazinin vaktiyle aynı ismi taşıyan idare merkezi civarında sonradan «Mitroviça» şehri kurulmuştur. Kanunî'nin Sava nehrinden buraya geçmesi Belgrad üzerine yürümek içindir).

1 Ağustos = 26 Şa'bân, Perşembe: Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad önündeki ordugâha muvâsalatı.

(O sırada Belgrad muhasara altındadır : Vezir-i a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusu büyük topraklarla kaleyi bombardman ettiği sırada padişah gelmiş, harekâtın şiddetlendirilmesi ve kalenin tamamıyla kuşatılmasını emretmiştir).

8 Ağustos = 4 Ramazan, Perşembe: Üç koldan yapılan umumî hücumla Belgrad şehrinin fethi.

(Bu gün fethedilen yer yalnız dış hisardır; iç-kale mukavemette devam etmiştir : Yâni şehir fethedilmiş, fakat iç-kale sebât etmiş demektir. — Umumî hücum üç koldan yapılmıştır : Sava nehri sahilinden Pîrî-Mehmet Paşa, Tuna tarafından ikinci vezir Mustafa Paşa hücum ettiği gibi, cepheden de Belgrad'ın şimal tarafındaki «Vojno Ostrovo» adasını işgal eden Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa taaruz etmiştir. — Türk ordusu büyük topraklarla açılan gediklerden içeri girdiği zaman «de Croissy», «Blasius.Olah», «Janus.Bothius» ve «Jean Morgay» isimlerindeki kumandanların idaresinde bulunan Macar, Sırp ve Bulgar müdâfîler derhal iç-kaleye çekilmişlerdir. Bundan sonraki taaruzlar iç-kale üzerine teksif edilmiştir).

17 Ağustos = 13 Ramazan, Cumartesi: Belgrad önünde Sava nehri üzerine kurulan köprü inşaatının ikmâli.

(Kanunî'nin emriyle Karaca Paşa'nın nezaretinde yapılan bu büyük köprü du-balar üzerine kurulmuş ve inşaatı on iki günde ikmâl edilmiştir : Gerek burada, gerek bundan evvel «Sabacz = Bögür-delen»de yapılan köprüler, tabii o zamanki Türk ordusunun teknik itibarıyla ne kadar yüksek bir seviyyede bulunduğu gösterir).

29 Ağustos = 25 Ramazan, Perşembe: Belgrad kalesinin fethi.

(8 Ağustos = 4 Ramazan Perşembe günü dış hisar içindeki şehir fethedildikten sonra bu gün de iç-kale «vire ile», yâni teslim olmak suretiyle işgal edilmiştir. — Belgrad'ın tamamıyla muhasarası Kanunî'nin 1 Ağustos = 26 Şa'bân Perşembe günü ordugâha muvâsalatından itibaren başlamış olduğuna göre, dış hisar sekiz günde ve iç-kale de 8 Ağustos = 4 Ramazan Perşembe gününden itibaren yirmi bir günde fethedilmiş, yâni dış ve iç kalelerin tamamıyla zaptı yirmi dokuz gün sürmüştür demektir. — İç-kalenin tazyiki esnasında kulelerden biri lâğımla yıkılmış ve müdâfîler pek çok telefât vermişlerdir. Gene bu sırada mahsur kumandanlardan bazılarının ihânet ettikleri anlaşılmaktadır. «Belgrad seferi ruznâmesi»nde bunlara «kaftan» giydirildiğinden bahsedilir : Hammer de «François de Hederwar», ve «Valentin Toeroek» isminde iki kumandanın ihâneti üzerine diğerlerinin teslimine mecbur olduklarından bahsetmektedir. Bundan başka bir de Ortodoks mezhebine mensup olan Sırp papaslarıyla ahaliden bazıların Katoliklerle Macarlara karşı dinî husûmetlerine kapılarak müdâfîlerin tedbirlerini Türklere haber vermek suretiyle neticeyi tesiri etmiş olduklarından da bahsedilir : Her halde Türk ordusunun çok kuvvetli bir casus teşkilâtı bulunduğu muhakkaktır. — Teslim şartlarına göre istiyenler aileleriyle beraber çı-kıp gitmekte ve gitmek istemiyenler de Türk tâbiyyetini ihtiyâr etmekte serbest bırakılmış olduğu için, gidenler öğleden sonra kadınları ve çocuklarıyla beraber kaleden çıkmışlardır. Kaleye ilkönce Yeniçeriler girip bayrak çekmişler, padişahın müezzînleri surların üstünden ezan okumuşlar, ondan sonra Mehter takımları zafer alâmeti olarak nevbet çalmışlar ve bu sırada Yeniçeriler kendi ocaklarının «sarılı kızılı» sancaklarını da çekmişlerdir. Bu suretle

vaktiyle Fatih'in otuz dokuz gün muhasara ettiği halde Yanko Hunyad = Hunyadı Janos'un elinden alımya muvaffak olamadığı Belgrad şehrinin fethi nihayet 65 sene sonra torununun oğluna nasib olmuş demektir : 1456 = 860 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Fatih'den evvel ikinci Murad zamanında Belgrad kalesi Evrenos oğlu Ali Bey tarafından altı ay kadar ve Fatih'den sonra ikinci Bâyezid devrinde de Hadım-Süleyman Paşa tarafından bir müddet muhasara edilmiştir : 1441 = 845 vukuâtına ve 1492 = 897 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Bu seferki parlak fethin asıl kahramanı, büyük ve muhterem Vezir-i a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumdur : Belgrad fethi onun ısrâriyle olduğu gibi bu fikri padişaha kabul ettiren ve zafere kadar tatbikatına nezaret eden de hep o mübarek ve şanlı vezirdir. Genç padişahın bu meselede gösterdiği büyük meziyyet de, tıpkı bir baba gibi hürmet edip hatırı saydığı bu büyük devlet adamının sözünü dinlemesinde ve muhâlif tesirlere kulak vermemek metânîni göstermiş olmasındadır. Eger Sultan Süleyman Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın fikrine kapılıp da Belgrad'ı arkada bırakıp doğrudan doğruya Macaristan'a yüklenmiş olsaydı, hem ordunun gerisi tehlikede kalmış, hem yapılan sefer ancak bir akın mahiyetini almış olurdu. Fakat büyük Vezir-i a'zamın himmetiyle Belgrad'ın fethi Balkanlarda Türk hâkimiyetini tamamladıktan başka bize Macaristan ve orta Avrupa yollarını da açmış oldu. — Türk tâbiyyetini ihtiyâr eden Belgrad ahalisinin bir kısmı padişahın emriyle İstanbul'a sevk edilmiştir : Bunların bir mikdarı Büyükdere'nin arkasındaki «Belgrad-köyü»nü kurmuş ve Belgrad ormanı da o ismi işte bu münasebetle almıştır; bir kısmı da Yedi-kule ile Silivri-kapusu arasındaki «Belgrad-kapusu» civarına iskân edilmiştir. — Belgrad fethi her tarafa parlak zafer-nâmelerle tebşir edilmiştir. — Belgrad muhafızlığına Yahyâ Paşa-zâde Bâli Bey tayin edilmiş, maiyyetine üç bin Yeniçeri ile istihkâmların tâmirinde istihdâm edilmek üzere yirmi bir bin Ulah ameleli verilmiştir. — Belgrad seferinde «Zemun-Zemlin» ve «Sabacz = Bögür-delen» kalelerinden başka «Syrmium = Sirem» kıtasındaki «Kulpenik», «Bariç», «Perkas», «Uylok», «Mitroviça», «Karlofça» ve «Slankamen = Salankaman» kaleleri de fethedilmiştir).

30 Ağustos = 26 Ramazan, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın muhteşem bir alayla Belgrad şehrine girip câmiye tahvil edilen aşağı kale kilisesinde Cuma namazını kılması.

(Padişah Sava üzerinde kurdurduğu köprüden geçerek şehre girmiştir. Câmiye tahvil edilen aşağı kilise o zamanki Belgrad'ın en büyük kilisesidir. — Kanunî ümerâsiyle askerlerine zafer mükâfatları ihsan ettikten sonra, iki yüz topla tahkim edilmesini emrettiği şehrin imârı için de hazineden yirmi bin altın vermiştir : Bu suretle o zamanki sefil Belgrad, Türk medeniyetinden daha ilk anda istifadeye başlamış demektir : Bu şehir bilhassa XVI ncı ve XVII inci asırlarda büyük ve parlak bir ticaret merkezi halini almıştır).

18 Eylül = 15 Şevvâl, Çarşamba: Kanunî'nin Belgrad'dan İstanbul'a hareketi.

(Belgrad önündeki ordugâha 1 Ağustos = 26 Şa'bân Perşembe günü gelmiş olan Sultan Süleyman İstanbul'a hareket edinceye kadar şehrin dışında ve içinde cem'an 49 gün kaldıktan ve bayramı da Belgrad'da geçirdikten sonra ellinci gün yola çıkmıştır).

19 Teşrinievvel = 17 Zülka'de, Cumartesi : Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad fethinden İstanbul'a avdeti.

(18 Mayıs = 10 Cumâda-lâhire Perşembe günü İstanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî'nin bu ilk seferi beş ay üç gün sürmüştür. — Padişah Belgrad'dan İs-

tanbul'a otuz iki günde gelmiştir : Bunun sebebi bâzı konaklarda bir kaç gün kalıp yorgunluk almasıdır. — Teşrinievvel'in 19 uncu ve Zülka'de'nin 17 nci Cumartesi günü Silivri'ye vâsıl olup oradan kayıkla Topkapu sarayına geçmiştir).

Raguza = Dubrovnik ve Venedik cumhuriyetleriyle Moskof Çarlığından Belgrad'm fethini tebrik için elçiler gelmesi.

(Parlak bir zaferle başlayan Kanunî devrinin azameti daha ilk ânından itibaren Hristiyan devletlerini Türkiye'ye tâzimât arz etmek mecburiyetinde bırakıyordu. Tebriknâmeler getiren elçiler aynı zamanda ticarî ve siyâsî muâhede-ler akdine de memur edilmişlerdi : Bu sırada Venediklilerle akdedilen muâhede için aşağıda 1521 = 928 senesi 1 Kânunuevvel = 1 Muharrem fıkrasına bakınız. — İki asırdanberi Osmanlı himâyesinde ve harağgüzâr bir devlet vaziyetinde bulunan Ragusa = Dubrovnik cumhuriyetine Osmanlı limanlarıyla pazarlarında rûşûmdan muâfiyyet hakkı ve Türkiye'den buğday satın almak salâhiyeti verilmiştir. — Fakat Ruslar maksatlarında muvaffak olamamışlardır : O zamanki Moskof Çarı «İkinci Wassilij / Wasili» maiyyet zabıtlarından ve zâdegândan «İvan Morozow» ismindeki elçisiyle Kanunî'ye tebriklerini arzeden nâmeler gönderip hulûskârîk ederek Osmanlı imparatorluğu ile tedâfîi ve tecâvûzî bir ittifak muâhedesine akdine bu sâyede devletler manzûmesine girebilmek ve bilhassa Lehistan'a karşı Türkiye'den istifade etmek imkânı temine çalışmışsa da Sultan Süleyman «öyle bir barbarla ittifak edilemeyeceğini» söyleyerek reddetmiştir : Rus Çarlığının siyâsî vaziyeti için 1475 = 880 vukuâtma da bakınız. Kanunî'nin bu Rus teklifini reddetmesine siyâsî bir sebep olarak da Kırım Hanlığının vaziyetinden bahsedilir : Osmanlı himâyesinde bulunan Kırım Hanlığı Moskof çarlığı ile rekabet ve hattâ mücadele devresine girmiştir; bu vaziyette Çarlıkla tedâfîi ve tecâvûzî bir ittifak akdedildiği takdirde tabîî Moskofların Kırım Hanlığına karşı icabında silâhla müdafaası bile lâzımgelebilir! Kanunî'nin kararında en mühim mülâhazalardan biri de işte budur).

Yemen'de Kanunî Sultan Süleyman nâmına hutba okunması.

(Mısır'daki Kölemen devletinin son zamanlarındanberi Yemen anarşi içindedir : Kölemenlerin evvelce buraya göndermiş oldukları kumandanlarla yerli emirler, imamlar ve şeyhler daimî bir mücadele halinde ve birbirine girmiş gibi bir vaziyettedir. 1517 = 923 senesi 15 Şubat = 23 Muharrem Pazar günü Yavuz Sultan Selim'in kat'i surette Kahire'ye yerleşip Kölemen saltanatına nihayet vermesi tabîî Yemen'deki vaziyet üzerine de tesir göstermekten hâli kalamazdı : O sıralarda «San'â» yı işgal etmiş olan ve İmâm Şerefüddin ile mücadele halinde bulunan Kölemen kumandanı «Emir Iskender», Kahire'nin zaptı üzerine başsız kalmıştı; fakat Yavuz'un Mısır valiliğine tayin ettiği Hayr-Bay Osmanlı hâkimiyetini tanımak şartıyla Iskender Bey'i Yemen'de ibka etti; hattâ rivayete nazaran Iskender Bey Yavuz nâmına hutba bile okutmuştu; bu vaziyet üzerine Yemen'de Türklerin nüfuz ve itibarı artıyor ve hattâ Kölemen askerleriyle zabıtları Osmanlı kıyâfetine giriyordu! Fakat Iskender Bey Osmanlı hâkimiyetini siyâsî bir zaruret şeklinde kabul etmişti; onun için Yavuz'un vefatını haber alınca bu itibarî hâkimiyeti tamamiyle unuttu. İşte bunun üzerine Hayr-Bay'm Cidde muhâfızlığına yollanmış olduğu «Rûmî-Hüseyn Bey» Kanunî'nin cülûsuna tesadûf eden 1520 = 926 tarihinde Iskender'i tenkil için Yemen'e gitti; fakat harb edecek kadar kuvvetli olmadığı için orada «Rûmî-Kemal Bey» isminde bir zabıt bırakıp Cidde'ye avdet etti. Iskender'i Yeniçeri ocağından yetiştirmiş olan işte bu Kemal Bey'in öldürdüğü rivayet edilir : Bu rivayete göre Kemal Bey askeri gizlice elde ettikten sonra bir iş bahânesiyle Iskender'in divânına girip birdenbire kılıcını çekerek kafasını kesmiş ve kesik başı Hayr-Bay vasıtasıyla İstanbul'a göndermiştir; bu hâdiseden itibaren Iskender'in yerine geçen Kemal Bey hutbayı Kanunî namına okutmaya başlamıştır. Fakat

tabîî bu hâdiseler henüz Yemen'in fethi mahiyetinde değildir. Kanunî'nin bu haberi Belgrad fethinden İstanbul'a avdet ettiği zaman aldığı rivayet edilir. — 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

1521 = 928

1 Kânunuevvel = 1 Muharrem, Pazar: Venedik Cumhuriyetiyle yeni bir muahede imzalanması.

(Kanunî'nin cülûsundanberi Osmanlı imparatorluğuyla ve ticarî münasebetleri. nin yeniden tanzimine büyük bir ehemmiyet veren Venedik Cumhuriyeti «Marco-Memmo» ismindeki sefiri vasıtasıyla otuz maddelik bir muahede akdine muvaffak olmuştur : Askerî, siyâsî, ticarî ve adlî meseleleri yeniden tanzim eden bu muahede mucibince iki devlet arasında eski hudutlar ibka edildikten başka mücrimlerin iâdesi, deniz ticaretinin serbestisi, her iki taraf tebaasına ait muhâkemelerde mütekabillen tercemanlar bulundurulması hakkında mühim maddeler vardır. Bu maddelerin bazıları sonradan başka devletlere ve meselâ Fransa ve İngiltere ile akdedilen muahedelere ve bilhassa Kapitülâsyonlara esas olmuştur; bununla beraber o devirde bu hükümler henüz Osmanlı imparatorluğunun umumî hukukunu ihlâl edebilecek bir mahiyet almış değildir ve hattâ almasına maddeten imkân yoktur; fazla olarak Venedik cumhuriyeti o zaman henüz hâkimiyeti altında bulundurduğu Kıbrıs adası için senede on bin ve Zanta adası için de beş yüz duka altın masûniyyet haracı tesviyesini taahhüd ederek harağgüzâr bir devlet vaziyetinde kalmıştır : Yavuz devrinde sekiz bin altın olan Kıbrıs haracı için 1517 = 923 vukuâtının «17 Eylül» fıkrasına da bakınız. — Ticarî ve siyâsî masûniyyet esaslarını tanzim eden bu yeni muahede o zamanki Avrupa'da Türkiye lehine çok iyi bir tesir uyandırmıştır : Bununla beraber o zamana göre bu muahedenin Türkiye için en büyük faydası, Kanunî'nin Rodos seferinde Venediklilerin bîtaraflığını temin etmiş olmasında gösterilir; Rodos seferi için aşağıdaki 1522 = 928 vukuâtına bakınız).

1522 = 928

4 Haziran = 9 Receb, Çarşamba: Osmanlı donanmasının Rodos seferine çıkışı.

(5 Haziran = 10 Receb Perşembe, 8 Haziran = 13 Receb Pazar, 16 Hâziran = 21 Receb Pazartesi ve 18 Haziran = 23 Receb Çarşamba tarihleri de rivayet edilir : Kanunî'nin Bursa Kadısına gönderdiği Rodos fetihnâmesinin Feridun Bey «Münşeât»ındaki suretinde donanmanın padişahın evvel hareket ettiğinden bahsedilmesine ve padişahın da 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi günü yola çıktığı sâbit olmasına göre, yukarıki tarih rivayetlerinin son ikisi yanlıştır; ilk iki tarih de zayıftır. Çünkü gene «Münşeât» da bir sureti bulunan Rodos seferi ruznâmesinde donanmanın hareketi, bizim burada esas ittihaz ettiğimiz 9 Receb = 4 Haziran Çarşamba gününe müsâdif gösterilir. — O sırada Rodos adası «Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Rhodes» denilen ve Ortaçağ Haçlı Jö-küntülerinden bakıyye kalan Şövalye teşkilâtının elindeydi; Milâdın 1309 tarihinden itibaren, 213 seneberi bu Haçlı teşkilâtı adaya hâkimdi; hattâ Rodos'un etrafında bulunan bazı küçük adalarla Anadolu sahilindeki Bodrum kalesini bile ellerine geçirmişler ve «Petreon» yahut «Château Saint-Pierre» ismini takmışlardır; bunların idarelerindeki adaların mecmûna da «Les îles de la Religion» derlerdi : Bu adalar için 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Fakat Adalar deniziyle Akdeniz arasındaki muvâsala yollarına hâkim olan bu dinî teşkilât hakikatte Hristiyanlık kisvesi altında bir şakavet ocağından başka birşey değildi : Civar sahillere sarkıntılık etmekten ve bilhassa korsanlıkla esircilik ederek servet toplamaktan başka bir şey yaptıkları yoktu. Yeni Garp müelliflerinin itiraf ettikleri gibi, bu bir «République de Corsai-

res = Korsanlar cumhuriyeti» nden başka birşey değildi. Hattâ Anadolu Türk sahillerine bile sarkıntılık ederlerdi. Vaktiyle bunların verdikleri tahriirî temî nâtla şeref ve nâmus sözlerine inanmış olan zavallı Sultan Cem'in başına getirdikleri belâlar ve o sâyede temin ettikleri süflî menfaatler bu teşkilâtın mahiyetini tenvir edebilecek rezâletlerin en meşhurdur: 1482 = 887 vukuâtının «1 Eylül» fıkrasına bakınız. Rodos Şövalyelerinin reisine «Magnus Magister/Meğas Matoris/Grand-Maitre = Üstâd-ı a'zam» denirdi; Kanunî'nin Rodos seferi esnasında on dokuzuncu ve sonuncu Üstâd-ı a'zam olan «Philippe Villiers de l'Isle-Adam» 22 Kânunusânî 1521 tarihinde intihab edilmiş olduğu için, Türk donanmasının İstanbul'dan Rodos seferine hareket ettiği gün bu Fransız şövalyesi bir sene, dört ay, on üç gündenberi teşkilâtın başında bulunuyordu. — Rodos Şövalye teşkilâtı muhtelif Avrupa milliyetlerine mensup sekiz dil grupundan mürekkepti: Bunların her birine bir «Langue = Dil» denirdi. En mühimleri Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan dilleri, yâni dil gruplarıydı. — Sultan Süleyman dahili siyasetinde Kanunîlikle meşhur olduğu kadar, harici siyasetinde de devletler hukukuna hürmet ve riâyetiyle şöhrat bulmuştur: Harbi olmaktan ziyade sulhcüdür. Tabii bu zihniyette bir hükümdarın hiç bir sebeb olmadan taarruza kalkışması kabil değildir; Belgrad'ın fethiyle neticelenen ilk seferinde böyle olduğu gibi, bu seferki Rodos muharebesinde de öyledir; bu ikinci seferin hukukî sebepleri şöyle sıralanabilir: 1 — Rodos Şövalyeleri Kanunî'nin cülâsu üzerine isyan etmiş olan Şam valisi Canbirdi Gazâlî ile ittifak edip ona silâh, mühimmat ve topçu göndermek suretiyle aradaki sulhü ihlâl ederek Osmanlı devletine karşı cephe almışlardır: 1521 = 927 vukuâtının başındaki «6 Şubat» fıkrasına bakınız; 2 — Müttemâdi korsanlıklarıyla İstanbul - Suriye - Mısır deniz ticaret yolunu kesmişlerdir; 3 — Anadolu ve Rumeli'den Suriye ve Mısır tarikiyle Hicaz'a gidecek hacıların yolunu kapatmışlardır; 4 — Hac ve ticaret gemilerinden esir edilmiş bir çok Türkler Rodos zindanlarında ve ağır hizmetlerinde çürütülmektedir; 5 — Son Rodos Üstâd-ı a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam» bu makama intihab edildiği zaman Kanunî'nin kendisine lütfen ve nezâketen yazmak tenezzülünde bulunduğu tebrik mektubunda hüsnüniyetinden bahsetmesine karşı Üstâd-ı a'zamm verdiği cevapta küstahça bir ifade kullanmak cür'etinde bulunduğu ve hattâ Vezir-i a'zam Pîri-Mehmet Paşa merhumun bundan dolayı «Villiers»ye bir nasihat mektubu gönderdiği de rivayet edilir. İşte bütün bunlardan dolayı Rodos korsan yatağı izâlesi artık zaruret halini almış bir çıban vaziyetindeydi. Zaten bu gâile Osmanlı devletini ötedenberi işgal ediyordu: Meselâ Fatih devrinde Rodos kalesi iki aydan fazla muhasara edildikten sonra açılan gediklerden asker içeri girerken devşirme vezir Mesih Paşa'nın cimriliği tutup şehrin yağması memnâ olduğunu birden bire ilân ettirmiş olması muvaffakiyetsizliğe sebep olmuş ve dokuz bin şehidle on beş bin yaralıya mâl olan o meşhur muhasara kaldırılmıştı: 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. Bilhassa Suriye ile Mısır'ın fethinden sonra Rodos'un deniz yollarını tehdid eden askerî vaziyetine artık bir nihayet vermek zaruret halini aldığı için Yavuz'un son günlerinde hükümet donanmayı hazırlamaya başlamıştı: 1519 = 925 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Rodos seferinin o zaman da en mühim taraftarı Vezir-i a'zam Pîri-Mehmet Paşa idi: Paşa'nın Rodos seferine taraftar olmadığı hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir. — Hem artık Avrupa hristiyanlığının siyasî vaziyeti de bu sefer eskisinden daha müsâitti: Papa Onuncu Léon katolikliği sarsan «Réforme» cereyanına karşı mücadeleyle meşguldü; Almanya imparatoru «Charles-Quint»le Fransa kralı «Birinci François» rekabet yüzünden boğuşuyorlardı; İngiltere kralı «Sekizinci Henri» müslüman Türklerden evvel katolik Fransızlara bir darbe indirmek istiyor, Katolikliğe karşı cephe alarak «Anglikan» mezhebine esas olacak temâyiller gösteriyor ve bilhassa 16 Haziran 1522 tarihinde, yâni Kanunî'nin Rodos seferine hareket ettiği gün akdettiği bir muahede mucibince Fransa kralına karşı «Charles-Quint»i iltizâm ediyordu. Belgrad seferinde Türklere mağlûb olan Macaristan da «İkinci Lajos = Louis II» isimindeki genç kralın tecribesiz ve kuvvetsiz idaresinden dolayı derebeylerinin elinde dahili bir buhran

devri geçiyordu. Tabii böyle bir vaziyette Rodos Şövalyelerinin Avrupa hristiyan devletlerinden yardım görmek ihtimali yoktu: Rodos seferi işte bu muhtelif sebeplerle şartlar altında takarrür etti. — Kış mevsimi Vezir-i a'zam Pîri-Mehmet Paşa'nın gayretiyle donanmanın takviyesi için yeni gemiler inşa ve teçhiziyle geçti; bir taraftan da ordu ve levâzım hazırlandı. — Rodos seferine çıkan donanmanın gemi ve asker mevcudu hakkında muhtelif rakamlar gösterilir: İrili ufaklı gemi sayısı hakkındaki rakamlar Şark ve Garp menbâlarında 300, 400, 600, 664 ve 700 gösterildiği gibi, donanmadaki efrâd mevcudu hakkında da 40,000 kürekçi ile 10,000, 12,000, 20,000 veyahut 25, 000 Azeb rakamlarına tesadüf edilir: Bu suretle efrâd mevcudu cem'an 50, 60 veyahut 65 bin tutuyor demektir; bununla beraber, bâzı Garp menbâlarında kürekçilerle Azeblerin mecmûunu 100 - 150 bin gösteren mübalâğalı rakamlara da tesadüf edilir; fakat en kuvvetli rivayetlere göre donanma 300 harb gemisiyle 400 kadar da mavna ve kayık kabilinden küçük nakliyye gemilerinden mürekkeptir ve kürekçilerle Azeblerin mecmûu da 50 - 60 bin arasındadır. — Rodos seferi Serdarlığma ikinci vezir Damad-Mustafa Paşa tayin edilip donanmayla hareket etmiştir: Gelibolu'da donanmanın mevcudu tamamlanmış ve Kapdan-ı Deryâ «Parlak-Mustafa Paşa» da işte burada iltihak etmiştir: Bu paşanın lâkâbı muhtelif menbâlarda «Yaplak», «Yaylak», «Yapalak», «Çıplak», «Bılak» yahut «Baylak» ve hattâ «Bılan», yahut «Baylan» şekillerinde okunabilecek muhtelif imlâlarla kaydedilmektedir. Bununla beraber donanmaya bu zatin değil, Akdeniz seferlerinde tecrübeleriyle meşhur «Kurd. oğlu Muslihiddin-Reis»in kumanda ettiği rivayet edilir: Barbaros'un ümerâsından olan bu kıymetli kapdan için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına da bakınız. — Kara ordusu da padişahın kumandasında Anadolu üzerinden hareket etmiştir: Aşağıki fıkraya bakınız).

16 Haziran = 21 Receb, Pazartesi: İkinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos seferine çıkmak üzere İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Bâzı menbâlarda Kanunî'nin Rodos seferine bizzat gitmesi, vaktiyle Fatih bizzat gitmediği için kalenin fethedilememiş olduğuna kanaat getirmiş olmasıyla izah edilir. — Padişahın hareketi hakkında 18 Receb = 13 Haziran Cuma ve 29 Receb = 15 Haziran Pazar tarihlerine de tesadüf edilirse de Rodos seferi ruznâmelerinde bizim burda esas ittihaz ettiğimiz 21 Receb = 16 Haziran Pazartesi tarihi tesbit edilir).

18 Haziran = 23 Receb, Çarşamba: Kanunî'nin Marmaris'e gitmek üzere Üsküdar'dan ordusu başında hareketi.

(Sultan Süleyman Üsküdar'da iki gün kalıp askerle ordu levâzımı tamamiyle geçirildikten sonra hareket etmiştir).

24 Haziran = 29 Receb, Salı: Osmanlı donanmasının Rodos adasına muvâsalatı ve ihraç hareketi.

(Donanmanın bu gün geldiği yer Rodos limanı değil, adanın garp sahilinde bir noktadır: Hammer bu noktayı «Fawez» hisarı civarında gösterir; «Edouard Biloti» ile râhip «Cottret»nin «L'île de Rhodes» isimindeki Rodos tarihinde «Hâfız Ahmed» isminde bir müellifin on altıncı asırda yazdığı Türkçe bir muhasara ruznâmesine istinâden bu noktanın «Villanova» karşısına tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir. Umumiyyetle Osmanlı menbâlarında da donanmanın ilkönce «Cem-bahçesi», denilen noktaya yaklaştığından bahsedilir. Hammer'in bahsettiği «Fawez» isminin doğru şekli «Phanaes = Fanes» dir: Gerek bu nokta, gerek «Villanova» Rodos adasının şimalıgarbisindedir: Yalnız «Villanova» biraz daha şimaldedir; «Cem-bahçesi», denilen yer işte buradadır. — Donanmanın Rodos'a muvâsalat tarihinde de ihtilâf vardır: Bir çok Osmanlı menbâlarında 4 Şa'bân = 29

Haziran Pazar gününden bahsedilirse de bu tarihte bir kaç günlük hatâ vardır; Garp menbâlarında ise umumiyetle 26 Haziran = 1 Şa'bân Perşembe gününden bahsedilir: Fakat bu da donanmanın adaya değil, şehrin civarına geldiği tarihtir; adaya muvâsalat tarihi «Saint Jean.Baptiste» yortusuna tesadüf eden 24 Haziran = 29 Receb Salı gününe müsadiftir. — Osmanlı menbâlarına göre donanma Rodos sahilindeki «Cem-bahçesi» karşısında demirlediği zaman, serdâr Mustafa Paşa'nın riyâsetindeki tecribeli kapdanlardan mürekkep bir harb meclisi toplanıp tâkib edilecek hareket tarzı müzakere edilmiştir; muhtelif menbâlardaki izahâtın mukayesesinden anlaşıldığına göre, bu mecliste şu üç esas takarrür etmiştir: 1 — Kanunî'nin kumandasında Marmaris limanına gelmekte olan kara ordusunun muvâsalatına kadar muhâsara hazırlıklarıyla meşgul olup harb hareketâtına girişmemek; 2 — Donanmanın büyük gemilerini «Cem-bahçesi» önünde ihtiyat kuvveti olarak bırakıp Garp'dan Rodoslulara yardım için gelebilecek düşman gemilerine karşı emniyet tertibatı almak; 3 — Hafif gemilerden mürekkep bir filo ile Rodos kalesinin önünden geçip şehrin öte tarafındaki «Öküz burnu»nda demirliyerek karaya asker ve top çıkarmak suretiyle muhâsara tertibatım hazırlamak. — İşte bu kararlar verildikten sonra bir taraftan «Cem-bahçesi»ne asker çıkarılmış ve bir taraftan da «Öküz-burnu»na gidecek filo hazırlanmıştır).

26 Haziran = 1 Şa'bân, Perşembe: Serdâr Mustafa Paşa idaresinde ve Kurd-oğlu Muslihüddin-Reis kumandasındaki filonun Rodos kalesi önünden geçip «Öküz-burnu»nda demirliyerek karaya asker çıkarması.

(Öküz-burnu «Cavo.Bovo» Rodos şehrinin biraz cenubuşarkisindedir: Türk donanmasından «Villanova»da ayrılan filo, adanın sahillerini tâkib ederek şimalişarkîye doğru çıkıp Rodos kalesinin önünden geçmek suretiyle şarka doğru kıvrılıp «Öküz-burnu»na gelmiştir. Bâzı Garp menbâlarında Türk filosunun «Parabolins» yahut «Parambolin» ismindeki koyda demirlediği rivayet edilir ve bu mevki Rodos'un altı mil şimalinde gösterilir: Tabii bu rivayet doğru olduğu takdirde donanma üssünün cenubuşarkideki «Öküz-burnu»nda değil, şimaldeki «Kum.burnu» taraflarında olması lâzımgelir. Daha zayıf bir rivayete göre de Osmanlı donanması ilkönce adanın şark sahilinde bir üs temin ettikten sonra garba doğru geçmiştir! Bu vaziyete göre donanmanın Rodos kalesi önünden geçişini hem garptan şarka, hem şarktan garba doğru gösteren rivayetler var demektir; Hatâta «Cem-bahçesi» denilen yerin cihet ve mevkii hakkında bile çok tuhaf ihtilâflara tesadüf edilir: Fakat Rodos Maarif Müdürü Ziver Bey'in «Rodos tarihi»nde kaydedilen mahallî an'aneye göre halkın «Cem-bahçesi» dediği yer «Villanova» kalesinin karşısındaki bahçedir. «Biliotti»ye göre vaktiyle bu civardaki «Erimocastro» şatosunda Cem.Sultan'ın oğlu şehzâde Murad'la ailesi oturmuştur: Kanunî Rodos'u fethettiği zaman bu şehzâdenin iki oğluyla beraber idam edildiği rivayet edilir. Buraya «Cem-bahçesi» denilmesi işte bundan dolayı olsa gerektir. Her halde en kuvvetli rivayetlere nazaran Türk donanması ilkönce adanın şimaligarbisinde bulunan «Villanova» sahiline gelmiş ve sonra buradan büyük bir filo ayrılarak şehrin önünden geçip «Öküz-burnu» = Cavo.Bovo civarında demirlemiş olmak lâzımgelir. Bu filonun 300 - 400 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilir: Tabii bunun bir kısmı nakliye gemilerindendir. Türk filosunun bu hareketinde Kurd-oğlu Muslihüddin-Reis'in gösterdiği büyük mehâret ve muvaffakiyet, kalenin önünden hemen hiç bir zarara uğramaksızın geçebilmesindedir: «Saint.Niclas = Mendirek» ve «Saint-Jean = Kızıl-Kapu» istihkâmlarından açılan şiddetli ateşe rağmen bu büyük Türk amiralinin zararsızca geçebilmesi, birbiri arkasına bir dizi halinde sıraladığı gemilerini kalenin dibinden ve «top altından» yani «zâviye-i meyyite»den geçirerek düşman ateşinden masun tutmuş olmasıyla izah edilir. Tabii bu tehlikeli hareketin bu kadar muvaffakiyetle tatbiki Türk denizcilerinin manevra kabiliyeti sayesinde. «Saint.Nicolas = Mendirek» istihkâmından atılan mermilerden bazıları bir iki Türk gemisinin direklerini kırmışsa da, başka bir zarar olmadığı için bunlar derhal diğer gemilere bağlanarak yedekte gö-

türülmüştür; Kurd-oğlu'nun amiral gemisine isâbet eden bir güllemin de yalnız bir kürek kırmaktan başka bir zararı olmamıştır. — Türk filosu «Öküz-burnu»nda demirledikten sonra, Rodos kalesinin o zaman «SaintJean» yahut «Coskinou» denilen «Kızıl-Kapu» tarafındaki en büyük düşman topunun gülleleri «Öküz-burnu»na kadar gelmekte olduğu için, bu tehlikeli noktadan Anadolu sahilindeki Marmaris limanına geçilip ordunun orada beklenmesi müzakere edildiği sırada Rodos'dan kaçıp gelmiye muvaffak olan fedakâr bir Türk esiri o büyük topun patlayıp parçalandığını haber verdiği için filonun artık o noktadan ayrılmaması takarrür etmiştir. — «Öküz-burnu»nda yapılan ikinci ihraç hareketi işte bunun üzerine olmuştur: Buradaki ihraç «Cem-bahçesi»ndekinden daha mühimdir; donanmadaki askerin çoğu burada karaya çıktığı gibi, muhâsara topları da işte burada çıkarılmıştır; bu topların büyükleri yetmiş kaddardı: Bunların gülleleri taştan ve demirdendi; bu büyük topların 12 tanesi «Şâhi = Vasiliki» denilen en muazzam harb âletleriydi: Bunlar 11-12 «palme», yani takriben 120 santimetre muhitinde gülle atardı. Bu hesaba göre Kanunî'nin Rodos muhasarasında kullandığı topların en büyükleri, Fatih'in İstanbul muhasarasında kullandığı büyük toplar nev'inden demektir: 1453 = 857 vukuâtı içinde «2 Nisan» fıkralarının ikincisine bakınız. — «Öküz-burnu»nda karaya asker, top, erzak ve mühimmât çıkarıldıktan sonra Rodos kalesinin etrafında meterisler kazılıp bataryalar yerleştirilerek ve ordunun karargâh yerleri tanzim edilerek muhâsara hazırlıkları yapılmıştır. Bu hazırlıkların en mühimlerinden biri de muntazam şoseler ve kaldırımlı yollar yapılmasıdır: Bunun için Serdâr Mustafa Paşa'nın nezareti altında mühendisler, taşçılar ve işçiler derhal harekete gelmiş ve bir ay içinde her türlü harekât ve nakliyyâta müsâid mü-kemmel bir yol şebekesi vücuda getirilmiştir. Bu vaziyette Türk ordusu yıkıcı değil, yapıcı bir ordudur. Bir taraftan fethedilecek ada imâr edilirken, bir taraftan da insanî, sıhhi ve ictimai muâvenet vazifeleri ifâ edilmiş, askerin işgal ettiği köylerin fakir ve sefil halkına her türlü ihtiyaçlarıyla beraber paralar bile tevzi edilmiştir: Bugünkü Garp orduları henüz bu seviyyeyi bulamamışlardır. Rodos adasının medenî bir ordudan iyilik gören yerli ahalisi Türklere karşı tabii hiç bir husûmet hareketi göstermeyip işleri ve güçleriyle meşgul olmuşlardır. — Zaten adanın yerlileri olan ortodoks Rumlar, Avrupa milletlerinin katolik şövalyelerinden mezheb ihtilâfı sebebiyle de memnun değillerdir: Ortodokslar, katoliklere nisbetle mahkûm millet vaziyetinde bulundukları için ve bilhassa Kanunî'nin âdil idaresi her tarafta câzib akisler yaparak dünyaya ün saldığı için Türk ordusu onlara kurtarıcı gibi gelmiştir. — Padişahın kumandasındaki kara ordusu gelinceye kadar harb hareketinden ictinâb edilerek kaleye ateş açılmamıştır; ordunun muvâsalatına kadar geçen 32 gün yalnız muhâsara hazırlıklarıyla geçirilmiştir; tabii bu müddet zarfında Şövalyeler de müdafaa hazırlıklarıyla meşgul olmuşlardır. — Kanunî'nin kumandasındaki kara ordusunun Marmaris'den geçerek Rodos'a muvâsalatı için aşağıda bu sene vukuâtının «28 Temmuz» fıkralarına bakınız).

1 Temmuz = 6 Şa'bân, Salı: Kanunî'nin Kütahya'ya muvâsalatı.

(Kütahya ovasında ordugâh kurulup üç gün kaldıktan sonra dördüncü gün hareket edilmiştir. Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa ile Gelibolu üzerinden gelen Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa, Yenîçeri-ağası Bâli Ağa ve Azeb-ağası Ali Bey Padişahın maiyyetine burada iltihak etmişler ve paşalar bâzı Anadolu ve Rumeli beyleriyle askerlerini de getirmişlerdir).

4 Temmuz = 9 Şa'bân, Cuma: Kanunî'nin Kütahya'dan hareketi.

(Ordu mevcudu burada ikmâl edilmiştir: Sultan Süleyman'ın kumandasında Rodos seferine giden ordu bâzı Garp menbâlarında iki yüz bin mevcudlu gösterilirse de, en kuvvetli rivayetlere nazaran ancak yüz bin kaddardır).

7 Temmuz = 12 Şa'bân, Pazartesi: Sandıklı ovası konağında Rodos seferi serdârı vezir Mustafa Paşa'dan bir çavuş gelip Şövalyelerin teslim teklifini reddettikleri hakkında haber getirmesi.

(Bu haberin 14 Şa'bân = 9 Temmuz Çarşamba günü Kavak köyü konağında geldiği hakkında da bir rivayet vardır. — Kanunî, donanmayla ordunun hareketinden evvel 1 Haziran = 6 Receb Pazar günü Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam» a bir mektup göndererek kaleyi sulhen teslim ettiği takdire Şövalyelerin canlarıyla mallarına dokunulmayacağı hakkında teminât vermiştir. Fakat hem bu teminâta, hem donanmanın Rodos'a varmış olmasına rağmen kalenin metânetine güvenen Şövalyeler teslim teklifini reddetmişlerdir; tabii o menfaatperest adamların böyle bir karar vermelerinde cengâverlik veyahut vatanperverlik hislerinden ziyade Rodos gibi o zamanki dünyanın en müstahkem korsanlık üssünü elden kaçırmamak gayreti âmil olmuş ve bilhassa Fatih devrindeki muhâsaramın neticesiz kalmış olması kendilerine cesaret vermiştir).

15 Temmuz = 12 Şa'bân, Salı: Rodos'un garbmdeki «Kharki = Herke» adasının fethi.

(12 Temmuz = 17 Şa'bân Cumartesi ve 18 Temmuz = 23 Şa'bân Cuma günü fet edilmiş olduğu hakkında da bazı rivayetler vardır: Fakat ruznâmelere nazaran Kanunî bu küçük adanın fethedildiğini 18 Temmuz = 23 Şa'bân Cuma günü Bozdoğan konağında almış olduğuna göre, bizim burada esas ittihaz ettiğimiz tarihin mesâfe bakımından daha doğru olması lâzımgelir. — Bu adanın Garp menbâlarında «Kharki», «Charki», «Halki», «Chalcia» ve «Chalki» tahavvüllerine uğrıyan ismi Türkçede «Herke» ve «Herkit» şekillerini almıştır. — Bu ufak ada Rodos'un garbmindedir ve o zaman Şövalyelerin elinde müstahkem bir mevki halindedir. Rodos'a yakınlığından dolayı evvelâ buranın alınması lâzımgeldiği için deniz gazilerinden «Kara-Mahmud-Reis» bir kaç gemi ile gidip lâğım açarak bir günde kaleyi fethettikten sonra bütün adayı işgal etmiştir).

21 Temmuz = 26 Şa'bân, Pazartesi: Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in oğullarıyla beraber üçüncü vezir Ferhad Paşa tarafından idam edildiği hakkındaki haberin Çine ovası konağında Kanunî'ye arz edilmsi.

(25 Şa'bân = 20 Temmuz Pazar tarihi de rivayet edilir. — Elbistan, Maraş ve havalisindeki Dulğadır devleti Osmanlı idaresine girdikten sonra Yavuz Sultan Selim tarafından beylik makamına tayin edilmiş olan Şehsüvar-oğlu Ali Bey Dulğadır hükümdarlarının sonuncusudur: Ali Bey müstakil olmayıp adetâ bir Osmanlı valisi vaziyetinde bulunmakla beraber Osmanlı teşrifâtında ehemmiyet itibarıyla Kırım Hanlarına müsâvi sayılmıştır. Hükûmet müddeti 1515 = 921 den 1522 = 928 tarihine kadar yedi senedir. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in Osmanlı devletine çok büyük hizmetleri vardır: Yavuz'un İran, Suriye ve Mısır seferlerine iştirâk edip bir çok yararlıklarıyla padişahın hürmet ve teveccühünü kazandığı gibi, Yavuz devrinin sonlarına, yani 1519 = 925 tarihinde çıkan Bozoklu Celâl isyanıyla Kanunî devrinin başlarında, yani 1521 = 927 tarihinde çıkan Canbirdi-Gazâlî isyanını büyük bir sür'atle bastırarak Osmanlı imparatorluğunu birbiri üstüne iki büyük tehlikeden kurtarmıştır. Başına gelen felâketin sebebi de işte bu isyanların tenkilinde gösterdiği sür'attir: Çünkü her iki isyanda da kendisiyle beraber tenkil hareketine memur olan üçüncü vezir Ferhad Paşa'dan evvel yetişmiş, Yavuz devrindeki Celâl'i Ferhad Paşa gelmeden evvel kendi kuvvetleriyle tenkil edip isyan reisinin kesik başını padişaha gönderdiği için pek çok teveccüh kazanmış ve Kanunî devrindeki Canbirdi isyanında da gene aynı Ferhad Paşa'dan evvel davranıp âsi kölemenin tâkibine koyulmuştur. Ali Bey'in bu iki sür'atli hareketle temin ettiği muvaffakiyet, şöhrat ve

teveccüh Ferhad Paşa'yı kıskandırıp kin ve garazını kabartmış ve bu ahlâksız adam daha Yavuz devrindeki isyanın tenkilindenberi Ali Bey'e karşı dış bilemiye başlamıştır: 1519 = 925 vukuâtının «Nisan = Rebî'ül-evvel» fıkrasına bakınız. Hırvat cinsinden ve devşirme takımından olan bu dönme Ferhad Paşa muhtelif menbâlarda «tama'kâr», «haris», «hasûd», «zâlim», «gaddâr», «cellât», ve «şirri» gibi pek feci sıfatlarla tavsif edilir. Gerek Yavuz gerek Kanunî devirlerinde isyan tenkili veyahut İran'a karşı emniyet tedbirleri vazifeleriyle uzun zamanlar Anadolu'da bulunmuş olan bu devşirme ve dönme vezirin elinden Anadolu Türklerinin çekmediği kalmamıştır; meselâ Dulğadır hanedanının uğradığı âkıbet, bir çok menbâlarda bu zâlim Hırvatın kin ve garazından hâsıl olmuş siyasi bir cinayet şeklinde tasvir edilir. Devşirme Ferhad bu müdhiş cinayeti ustaşkla hazırlamış ve her şeyden evvel Kanunî'nin adalet hissini istisnâ ederek işe başlamıştır. Muhtelif menbâlardaki izahâtın mukayesesinden anlaşıldığına göre, Rodos seferinin hazırlandığı sıralarda «Anadolu muhâfazasında bulunan» Ferhad İstanbul'a gelip Sultan Süleyman'a Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in halka zulmettiğinden, bir mecliste padişahın aleyhinde bulunduğundan ve hattâ yakında isyan edeceğinden bahsetmiş ve ahaliden bâzılarını da Ali Bey'den şikâyet ettirmiş; yalnız bir tarafın şikâyetiyle iktifa etmeyen Kanunî de meseleyi tahkik için «bir Kadı ile iki çavuş» dan mürekkep bir tahkik heyeti göndermiş. Fakat bu heyet âzâsının Anadolu'da derhal itlâf edilmesi nihayet Kanunî'yi Ferhad'ın tevizirâtına tamamiyle inandırmış: Çünkü Ferhad tahkikat memurlarının Şehsüvar-oğlu Ali Bey tarafından öldürüldüğünü arzetmiş ve işte bütün bu feci entrikalar sayesinde nihayet Kanunî'niden Ali Bey'in tenkil ve idamına irâde istihsâl edebilmiş! Halbuki bazı muahhar menbâlarda tahkik heyetinin imhâsından Ali Bey'in haberi bile olmadığı halde bu cinayetin Ferhad Paşa tarafından Ali Bey'e isnâd edilmek üzere tertip ettirilmiş olmak ihtimalinden bahsedilmektedir. Aşağıda görüleceği gibi Ali Bey'in kendisinden hiç bir şüphesi olmadığını söylemesi ve Ferhad Paşa'nın ordusuna dâvet edildiği zaman tamamiyle mâsumâne bir icâbet göstermesi de bu tahmini teyid edecek mühim bir vaziyettir. Tahkikat için gönderdiği heyet âzâsının imhâ ve izâlesi üzerine Ferhad'ın tevizirâtına tamamiyle inanmış ve bu şeytânî tertibâta aldanmış olduğu anlaşılan Kanunî Sultan Süleyman bahar mevsiminin hulûlünde yani kendisi Rodos seferine çıkmadan biraz evvel Ferhad Paşa'yı bir miktar Yeniçeri askeriyle takviye ederek İran'a karşı hudut muhâfazası bahânesiyle tekrar Anadolu'ya göndermiş ve Şehsüvar-oğlu Ali Bey'e de bir «Emr-i-Şerif» ısdâr ederek itihaz edilecek tedbirler hususunda Ferhad Paşa ile «müşâvere» edip müştereken hareket etmelerini bildirmiştir. Ferhad Paşa İstanbul'dan Anadolu'ya geçince işte bu «Emr-i-Şerif» ısdâr ederek itihaz edilecek tedbirler hususunda Ferhad Paşa ile «müşâvere» edip müştereken hareket etmelerini bildirmiştir. Ferhad Paşa İstanbul'dan Anadolu'ya geçince işte bu «Emr-i-Şerif» mucibince Ali Bey'i Tokad'ın «Artık âbâd = Artık ova» nahiyesindeki karargâhına dâvet etmiş ve hiç bir şeyden haberi olmayan zavallı Ali Bey de «cümle evlâd-u ahlâdî ve kabâil-ü aşâiri ile» bu dâvete icâbet edip devlete hizmet vehmiyle ve büyük bir ma'sûmiyetle Hırvat vezirin tuzağına düşmüştür! Hattâ Ali Çelebi'nin «Küh-ül-akhbâr»mdaki rivayetine göre Ali Bey'in oğulları kendisine:

— Mecmûumuz getmek alâmet-i hayr degüldür, siz gidersenüz biz galalum! dedikleri halde Ali Bey hiç bir tehlikeden şüphelenmediğini gösteren bir ma'sûmiyetle:

— Ben Al-i-Osmân'un doğrusuyum, kimden ne bâkim vardır? cevabını vermiş ve bütün oğulları, torunları, akrabaları ve adamlarıyla beraber metbâunun emrini yerine getirmek için Hırvat dönmesinin karargâhına gitmekte tereddüt etmemiştir! Türklüğe çok büyük ve parlak hizmetleri olan bu kahraman ihtiyarın kendisiyle beraber bütün neslini de götürmesi ve bilhassa oğullarının ihtârma kulak asmaması tabii ancak sadâkat ve ma'sûmiyetinden tamamiyle emin olduğunu bütün vuzuhiyle gösteren merdâne bir harekettir: Fakat bu hareket ne kadar temizse, ordugâha varır varmaz bu muhterem ve kahraman ihtiyarı bütün oğulları ve adamlarıyla beraber şehid ettiren Hırvat dön-

mesinin kahbece cinayeti de o kadar mülevvestir. Tabii bu iğrenç devşirme cinayeti Kanunî'nin o muhteşem adalet devrine yakışmayan bir zulüm lekesidir : Bu leke ancak Sultan Süleyman'ın büyük bir ustalıkla aldatılarak Anadolu'da mühim bir ısyan çıkacağına inanmış, sırf işte bu muhayyel ısyânın önüne geçmek için Ferhad Paşa'ya istediği salâhiyyeti vermiş ve nihayet Ferhad'ın mahiyeti anlaşıldıktan sonra da kendi eniştesi olduğu halde cezasını vermekte tereddüd etmemiş olduğu hesab edilmek şartıyla silinebilir : Bu mülevves Ferhad Paşa'nın idamı için 1524 = 931 vukuâtının «1 Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'le beraber idam edilen oğullarının sayısı muhtelif menbâlarda üç, dört ve beş gösterilir : Bunlardan isimleri mâlûm olanlar «Saru-Arslan» yahut «Saru.Arslanşâh», «Divâne-Veled» ve «Üveys» Beylerdir. Bir rivayete göre «Zülkadırlı'den bey nâmuna bir kimse kurtulamamışdır»; fakat bu rivayet doğru olduğu takdirde bütün Dulğadır hanedanına değil, yalnız Şehsüvar-oğlu Ali Bey koluna münhasır olması lâzımgelir : Çünkü diğer Dulğadır oğullarından bazıları daha sonraki devirlerde muhtelif Osmanlı hizmetlerinde bulunmuşlardır. Ferhad Paşa'nın Ali Bey'le oğullarından başka akrabâsıyla adamlarından altı yüz kişinin daha kanma girdiği ve o Hirvat vezirin bu suretle hem kendi içindeki hunharlık hissini teskine çalıştığı, hem bütün bu mâsum Türk şehidlerinin mallarını zaptederek kanlı bir servet temin ettiği hakkında bir çok rivayetler vardır. — Ferhad Paşa'nın bu cinayeti irtikâb ettikten sonra Ali Bey'le oğullarının kesik başlarını Kanunî'ye gönderdiği de rivayet edilir. — Bu tarihten itibaren Dulğadır ölkesi beş sancaktan mürekkep alelâde bir Osmanlı vilâyeti haline gelip «Beylerbeylik» şeklinde idare edilmiştir. — Bir aralık Maraş, Elbistan, Antep, Malatya ve Harput taraflarını ihtiva edecek kadar genişlemiş olan Dulğadır hükûmeti 1339 = 740 tarihinden 1522 = 928 tarihine kadar 183 sene devam etmiş, fakat coğrafi vaziyetinden dolayı devir devir Mısır Kölemenleriyle Osmanlıların nüfuz ve hâkimiyetleri altında mevcudiyetini muhâfaza edebilmiştir. — Bir Türk ismi olan «Dulğadır» kelimesi Osmanlı tarihlerinde telâffuz müşâbehetinden dolayı «Zü'l-Kadr» şekline sokulmuştur. — Yavuz devrinde Dulğadır Beyliğinin Osmanlı tâbiyyeti altına alınması ve Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in beylik makamına tayini için 1515 = 921 vukuâtının «12 Haziran» fıkrasına bakınız).

26 Temmuz = 2 Ramazan, Cumartesi: Kanunî'nin ordusunu Rodos adasına geçirmek üzere Marmaris limanına gelişi.

(Marmaris kasabası «Menteşe = Muğla» vilâyetinin Adalardenizi sahilinde, Rodos'un karşısında ve her tarafı kapalı bir liman teşkil eden Marmaris körfezinin içindedir. Eski ismi «Phycus/Physco» şeklinde olduğu halde sonradan «Marmaras/Marmaris» ve Garp menbâlarında «Marmorice» tesmiye edilen bu iskelenin ismi eski Osmanlı menbâlarında «Marmaros» şeklinde de kaydedilir. — Kanunî buraya geldiği zaman otağı «Kara-Pmar» denilen yere kurulmuştur. — Sultan Süleyman burada iki gece kalmıştır).

28 Temmuz = 4 Ramazan, Pazartesi: Kanunî'nin Marmaris'den Rodos'a geçişi.

(Kâtib Çelebi «Esfâr-ül-Bihâr» mda 3 Ramazan = 27 Temmuz» Pazar tarihini rivayet ederse de doğru değildir. — Sultan Süleyman «Kharki = Herke» adası fâtihi Kara-Mahmud-Reis'in gemisine binerek geçmiştir : Bu geminin büyüklüğü ve sür'ati eski Osmanlı menbâlarında çok medhedilir; meselâ Kara-Çelebi-zâde Abdül-Aziz Efendi mustalah inşâsıyla : «Sür'atde peyk-i endişe-vu-khiyâlden esra' ve vüs'atde sahrây-ı recâ gibi evsa'» olduğundan bahsettiği, Lutfi Paşa da sâde ve zarif nesriyle : «Şehün bir perrende kadırgası vardı ki Nüh'un tahtasından idi esâsı» diye medhetmektedir. Evliyâ-Çelebi bu geminin ismi «Yeşil-Melek» olduğundan ve kendi zamanında Rodos tersânesinin karadaki gözlerinde muhâfaza edildiğinden bahsetmektedir. — Rodos'la Anadolu sahili arasındaki mesâfe on iki kilometre kadardır. — Padişahın gemisi harb nizâmında sıralanan Osmanlı do-

nanmasının muhâfazası altında hareket etmiş ve Kanunî Süleyman hem karadaki muhâsara topları, hem donanmanın top şenlikleriyle selâmlanmıştır. — Bu sırada kaleden şiddetli bir top ateşi açılmışsa da Türk donanması aynı şiddetle mukabele etmiş ve hiç bir zarar olmadan padişah karaya çıkmıştır. — Kanunî'nin hangi noktada karaya ayak bastığı pek belli değildir : «Biliotti» ile «Cottret»nin mahallî tetkikata da istinad eden Rodos tarihine göre bu nokta «Trianda» koyundaki iki çeşme arasında olmak lâzımgelir; burada Sultan Süleyman'ın yaptırdığı bir câmi harâbesine tesadüf edilmesi ve fazla olarak Kanunî'nin işte bu sahil boyundaki köylere bâzı imtiyazlar vermiş olması böyle bir tahmine delil sayılmaktadır. — Padişahın kumandasında gelen ve mevcudu yüz bin kadar olan kara ordusunun ağırlıklarıyla beraber Marmaris'den Rodos'a nakli 26 Temmuz = 2 Ramazan Cumartesi gününden 28 Temmuz = 4 Ramazan Pazartesi gününe kadar üç gün sürmüştür. — Kanunî Rodos'a geldiği zaman her türlü muhâsara tertibatını hazır bulmuştur).

29 Temmuz = 5 Ramazan, Salı: Rodos muharebesinin başlaması.

(Kara ordusunun Marmaris'den Rodos'a geçirilmesi üzerine muhâsara çenberi derhal kurulmuş ve askerler tayin edilen yerleri işgal etmişlerdir. — Sultan Süleyman kaleye karşı ateş açmadan evvel Şövalyelere derhal teslim olup kan dökülmesine meydan vermedikleri takdirde canlarıyla mallarının bağışlanacağı, nı son defa olarak teklif etmek büyüklüğünü gösterdiği halde Şövalyeler bu insanaı teklife cevap bile vermedikleri için işin artık sulhan halline imkân kalmamıştır. — Harb tarihinin en mühim vak'alarından 'sayılan bu meşhur muhâsara da Türk ordusu Rodos şehrinin şimalinden cenubuşarkisine doğru beş kola taksim edilerek mevzi almıştır : 1 — Şimalde ve «Porte de la Victoire» denilen «Zafer-Kapusu» karşısında Fransız ve Alman burçlarına karşı Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa ile Yeniçeri-ağası Bâli Ağâ; 2 — Türklerin «İğri-kapı» dedikleri «Porte d'Amboise» önünde ve İspanyollarla Overniyalılar karşısında üçüncü vezir İnâd-Ahmed Paşa; 3 — Merkezde ve Türklerin «Beçne» dedikleri İngiliz burcu karşısında Rodos seferi serdârı olan ikinci vezir Mustafa Paşa; 4 — Cenupta ve Provans burcu karşısında Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa; 5 — Cenubuşarkide, «Acandia = Akandiya» sahiliyle Türklerin «Kızıl-kapı» dedikleri «Porte Saint-Jean» yahut «Porte de Coskinou/Koskinu», önünde ve İtalyanların karşısında Vezir-i-âzam Pîri-Mehmet Paşa mevzi almıştır. Kanunî'nin otağı da merkeze kumanda eden serdâr Mustafa Paşa cephesinin arkasında Türklerin «Kızıl-Tepe» dedikleri «Saint-Cosme et Saint-Damien» tepesine kurulmuştur. — Bu beş kolun her birine kâfi mıkdar top tevzi edilmiştir. — Muhâsara çenberi kurulumaz Kanunî derhal teftişe çıkıp her tarafı gözden geçirerek harekâtın derhal başlamasını emretmiştir. — 28/29 Temmuz = 4/5 Ramazan Pazartesi/Sah gecesi çavuşların bu emri ilân etmeleri üzerine askerin büyük bir sevinç içinde tekbir getirdiği rivayet edilir. — On üç yahut on beş büyük kulesi olan ve «Şark'm incisi» denilen Rodos kalesi Ortaçağın sonlarıyla Yeniçağın başlarında dünyanın en müstahkem kalelerinden sayılır; o zamanki nüfusu altmış bin kadardı. Şark ve Garp menbâlarında bu müstahkem mevkiin «Mümteni'üt-teskhîr = Imprenable» gibi tâbirlerle ifade edilen bir şöhreti vardı. Hattâ:

— Rodos kapularını ancak Rodoslular açabilir!

derlerdi! Kanunî'nin bir sene evvel, 1521 = 927 senesi 29 Ağustos = 25 Ramazan Perşembe günü fethettiği Belgrad kalesi bile askerlik bakımından buna nisbetle ikinci derecede sayılır. «Saint Jean» Şövalyeleri bu kaleyi mütemâdiyen tahkim etmişler ve bilhassa İstanbul'un fethindenberi sür'atle inkişâf eden topçuluğun en büyük ve en yeni silâhlarıyla tehziz etmekte hiç kusur etmemişlerdir. Fazla olarak daha muhâsara başlamadan evvel Rodos limanının ağzına çifte zincir gererek ve bir çok gemiler batırıp liman medhalini tıkayarak Türk donanmasının tecâvüzuna karşı deniz tarafını da emniyet altına almışlardır; bu vaziyet İstanbul muhâsarasında imparatorun emriyle Halic'in ağzına zincir ge-

rilmesini andırır; hattâ şimdi İstanbul Askerî Müzesinde teşhir edilen büyük zincirin ya Rodos yahut İstanbul muhâsarasından kalmış olmak ihtimali vardır: 1453 = 857 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Eski Garp menbâlarında tesadüf edilen bâzı mübâlagalı rakamları bir tarafa bırakan muahhar Avrupa müelliflerinde bile Rodos'u muhâsara eden Türk ordusunun mevcudu 110 - 115 bin kadar gösterilmesine mukabil müdâfilerin kuvveti 6000, 7100 ve nihayet 12100 kadar gösterilir: Tabii bu rakamlarda Hristiyan kahramanlığını yükseltmek için mevcudlarını daima az gösteren eski vesikalardaki zihniyetin büyük bir tesiri vardır. Hakikatte ise Şövalyeler Rodos'un ve bir çok köylerin eli silâh tutan bütün Rum ve Lâtin erkeklerini milis teşkilâtına alarak mühim bir müdafa kuvveti toplamışlar, kadınlarla çocukları bile harb işlerinde kullanmışlar ve muhâsara başlamadan evvel Napoli, Sicilya, Kıbrıs, Girit ve civardaki adalardan çok zaman kifayet edecek erzak ve mühimmât getirmişlerdir. Buna mukabil Osmanlı ordusu kâmilan muhâsara hattında toplanmayıp gerek Rodos adasının muhtelif yerlerini, gerek civardaki küçük adaları tedricen işgal etmek mecburiyetinden dolayı kısmen dağılmak zarfesinde kalmıştır: Kanunî'nin kumandasında karadan gelen ordunun mevcudu yüz bin ve donanmayla nakledilen kuvvetin miktarı da 50 - 60 bin kadar olduğu halde muhâsara hattında ancak 10 bin kişi toplanabilmesi işte bundan dolayıdır. Şu noktayı da unutmamalıdır ki açıkta harbeden muhâsara ordularının kuvvetli tahkimât arkasında müdafa eden mahsurlara nisbetle ve mevkiin ehemmiyetine göre bir kaç misli fazla olması her yerde görülen askerî bir zarurettir. — Yukarda 1521 = 927 senesinin «6 Şubat» fıkrasında gördüğümüz gibi, Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin isyânında ona yardım etmiş olan Şövalyeler bu isyânın tenkili üzerine Kanunî'nin gazabından korkarak telâşa düşmüşler, Türk ordusuyla donanmasının kendilerine karşı hazırlandığını casuslarından haber almışlar ve her halde uğrıyacıkları haklı mukabeleye karşı daha o zamandan itibaren hummalı bir müdafa hazırlığına girişmişlerdir; gerek işte bu hazırlıklar, gerek sonra, dan muhâsara esnasında oynadığı mühim roller bakımından Rodos müdafaası tarihinde «Villiers de l'Isle-Adam» dan sonra ikinci derecede ehemmiyeti hâiz sayılan şahsiyet, meşhur Venedikli mühendis «Gabriele Martinengo» yahut «Martinenghi» dir: Evvelce Venedik Cumhuriyeti nâmına Girit'de mühim bir mevki işgal eden Martinengo Rodos muhâsarası başlamadan evvel Venedik hükümetinin resmi muhalefetine rağmen Şövalyelerin davetini kabul ederek Rodos'a gelmiş, «Saint Jean» teşkilâtına girip bu teşkilâtın «Grand-Croix» pâyşisini almış ve kendisine pek çok tahsisât tayin edilmiştir. Avrupa'nın en büyük istihkâm ve topçuluk mütehasısı sayılan bu mühendis derhal işe başlayarak kalenin icab eden yerlerini daha fazla tahkim ettirip ikinci bir iç-şur yaptırdığı gibi, ileri mevziler arasında yer-altı yolları açtırarak muvâsalayı da temin etmiştir. Fakat Martinengo'nun en mühim rolü muhâsara esnasımdadır: Türk toplarının açtığı gedikleri muvakkat tahkimâtla derhal tıkamakta büyük mehâret gösterdikten başka, kale toplarının endahatını idare etmiş ve bilhassa Türk askerlerinin kazdıkları lâğımları da davulların üstüne serpilen ince kumların ihtizazlarını tâkib etmek suretiyle keşfedip mukabil lâğımlar kazdırarak Rodos müdafaasına çok mühim hizmetlerde bulunmuştur. — Şövalyelerin müdafa tertibâtında en mühim vazifeler beş büyük «Bastion = Burç» kumandanına verilmiştir; bunlar şöyle sıralanır: 1 — İtalyan burcuna «Andelot Gentili»; 2 — Provan burcuna «Bérenger de Lincel»; 3 — İngiliz burcuna «Nicholas Huzy»; 4 — İspanyol burcuna «Francisco de Carreras»; 5 — Overniya burcuna «Chevalier du Mesnil» kumanda etmiştir. Bunlardan başka Rodos surları da Şövalyelerin «Sekiz-Dil» e ayrılan milliyetlerine göre şu sekiz mmtakaya tahsis edilmiştir: 1 — Şimaldeki Fransız mmtakasına «Commandeur Joachim de Saint-Simon»; 2 — Şimalıgarbideki Alman mmtakasına «von Waldner»; 3 — Garptaki Overniya mmtakasına «Vicomte Raymond Roger»; 4 — Cenubugarbideki Aragon mmtakasına «Hernandez Soller»; 5 — Cenuptaki İngiliz mmtakasına «Sir William Watson»; 6 — Cenubuşarkideki Provan mmtakasına «Raymen de Picard»; 7 — Cenubuşarkî ve şark tarafındaki İtalyan mmtakasına

«Giorgio Emara»; 8 — Şimalişarkideki Kastil «Castille» mmtakasına da «don Juan de Barberan» kumanda etmiştir. Başkumandan vaziyetinde bulunan Üstâd-ı a'zam «Villiers de l'Isle-Adam» da sürun en zayıf tarafı sayılan «Zaferkanpusu»nda yer almıştır. Bunlardan başka bir de Erkân-ı harb reisi vaziyetinde olarak «Gabriel de Pomerols» isminde mühim bir kumandan daha vardır. İhtiyat kuvveti olarak da bir iki müdafa mmtakasını takviye etmek üzere dört fırka ayrılmıştır. Ayrıca şehrin âsâyiş ve inzibâtını temin etmek üzere askerî bir polis teşkilâtı da vücuda getirilmiştir: Bunlar da yüz elliler kişilik dört takıma ayrılıp şehrin muhtelif mahallelerine tahsis edilmiştir; bu teşkilâtın başlıca vazifesi, Ortodoks Hristiyanlar ve yahudilerle mühim bir yekûn tutan Türk vesair müslüman esirlerin ayaklanıp karışıklık çıkarmalarına mâni olmaktır. — Yukarda bu fıkranın başında görüldüğü gibi Rodos muharebesi 29 Temmuz = 5 Ramazan Salı günü başlamıştır: Bâzı menbâlarda 1 Ağustos = 8 Ramazan Cuma gününden bahsedilirse de bu tarih kale üzerine ilk hücum tarihidir ve bunu da «von Waldner» in kumandasındaki Alman mmtakasına karşı Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa yapmıştır: Bu vaziyete göre 26 Haziran = 1 Şaban Perşembe günü «Öküz-burnu»nda karaya asker çıkmasıyla ilk muhâsara hazırlıkları başlamış, 29 Temmuz = 25 Ramazan Salı günü ilk müsâdeme olmuş ve 1 Ağustos = 8 Ramazan Cuma günü de ilk hücum yapılmış demektir: Bâzı menbâlarda görüldüğü gibi bu tarihler birbirine karıştırılmamalıdır).

4 Eylül = 12 Şevvâl, Perşembe: «İliaki = İleki» adasının fethi.

(Yunanlılarla Avrupalıların «Tilos», «Episkopi», «Piskopi» ve «İllaki» gibi isimlerle andıkları bu ada Rodos Şövalyeler devletinin mülhakatımdandır ve Rodos adasının şimalıgarbisindedir. — Bunun fethi için 3 Eylül = 11 Şevvâl tarihi de rivayet edilir: Rodos seferi ruznâmesinde bu tarihin bir «Salı» gününe müsâdif olduğundan bahsedilmekteyse de hakikatte «Çarşamba» ya müsâdif olduğu için aradaki bir günlük farkın «Rüyet-i hilâl» den mütevellid olması ve «Salı» rivayeti doğru olduğu takdirde fethin hakikî takvim hesabıyla 2 Eylül = 10 Şevvâl Sah gününe müsâdif bulunması lâzımgelir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında «İlek» ismiyle de anılan İleki adasını o devrin deniz kahramanlarından «Kara-Mahmud-Reis» fethetmiş, fakat kendisi harb esnasında bir tüfek kurşunuyla şehid olmuştur. Kara-Mahmud'un Rodos seferinde büyük hizmetleri görülmüş ve meselâ Herke adasını da bu muhterem kahraman fethetmiştir: Yukarda bu sene vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına bakınız, Kanunî Marmaris'den Rodos'a geçerken bu kahraman şehidimizin gemisine binmiştir: Gene bu sene vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız).

6 Eylül = 14 Şevvâl, Cumartesi: İncirli adasının teslim olması.

(Türklerin «İncirli» dedikleri «Nisyros/Nissiros» adası Rodos mülhakatımdandır ve yukarıki fıkrada bahsi geçen «İleki/İlyaki» adasının şimalıgarbisindedir. Rodos muhâsarasının şiddetinden ve İlyaki adasının fethinden gözleri yılan bu ada muhafızlarının kendiliklerinden teslim oldukları rivayet edilir. — Bu vak'a için 5 Eylül = 13 Şevvâl Cuma tarihi de rivayet edilir: Hicrî tarih meselesi için yukarıki fıkra da bakınız).

1522 = 929

Teşrinisânî-Kânunuevvel = Muharrem: Sultan-Selim câmiinin ikmalî.

(İstanbul şehrine millî bir simâ veren Selâtin câmileri içinde sâde bir güzellikle yükselen bu zarif âbideyi Kanunî Sultan Süleyman muhterem babasının nâmına ve onun türbesiyle beraber yaptırmıştır: En kuvvetli rivayete göre temel atma merâsimi 1521 = 927 senesinin «17 Mayıs = 9 Cumâda-lâhire Cuma» gününe müsâdif olduğu için, bir buçuk senede ikmal edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kapı kitâbesine göre inşaatın ikmal tarihi bu senenin Muharrem

ayma müsâdifse de gün tarihi belli değildir : Onun için burada o Hicret ayına tesadüf eden Milâd aylarının her ikisi de kaydedilmiştir. — Sultan-Selim câmiinin mimarı belli değildir : Mimar Sinan'a isnâd eden bâzı muahhar rivayetler varsa da zayıf sayılır. — Asıl câmi murabbâ bir plân üstünde zarif bir kubbeden ibarettir. İki yanında dokuzar kubbeli birer ilâve ile birer şerefeli iki minâresi vardır. Murabbâ plânın her dıl'ı 24 buçuk ve merkezî kubbe irtifâi da 32 buçuk metredir. Burada Yavuz'un güzel çinileriyle meşhur türbesinden başka imâret, tâbhâne, mektep ve medrese gibi eserler de yapılarak İstanbul'un bu tepesi bir mâmure hâline getirilmiştir).

20 Kânunuevvel = 1 Safer, Cumartesi : Rodos kalesinin teslim olması ve Saint-Jean Haçlı devleti arazisinin Osmanlı imparatorluğuna ihkâki.

(Garp menbâlarında 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi ve 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihlerine ve Osmanlı menbâlarında da 5 Safer = 24 Kânunuevvel Çarşamba ve 6 Safer = 25 Kânunuevvel Perşembe tarihlerine tesadüf edilir; bâzı muahhar Garp menbâlarında 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihi esas ittihâz edilmektedir. Halbuki «Jacques de Bourbon» ve «Jacob Fontanus» gibi Rodos müdafaasına bizzat iştirâk etmiş veyahut bunların eserleriyle de eski vesikaları tetkik ederek eser yazmış bâzı eski müelliflere göre teslim muahdesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü imza edilmiştir; 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihi bu muahde mucibince Rodos'un tahliyesi için Şövalyelere verilen 12 günlük mühletin o gün başlamış, yâni muahedenin o gün mer'iyete girmiş olmasıyla alâkadar olabilir. Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen 5 Safer = 24 Kânunuevvel Çarşamba ve 6 Safer = 25 Kânunuevvel Perşembe tarihlerine gelince, her halde bunlar da en büyük kilise olan «Saint Jean» katedralinin 25 Kânunuevvele tesadüf eden Noel günü câmiye tahvil edilip ilk defa olarak ezan okunmasından ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos'a o gün yahut ertesi gün şehrî görmek için girmiş olduğu hakkındaki zayıf rivayetlerden galat olabilir; halbuki Kanunî'nin ancak 10 Safer = 29 Kânunuevvel Pazartesi günü şehre girdiği daha kuvvetle ve daha doğru olarak rivayet edilir. — 21 Muharrem = 10 Kânunuevvel Çarşamba günündenberi bir kaç defa in. kıtâa uğrıyan on günlük bir müzakere devresinden sonra akdedilen teslim muahdesinin başlıca şartları şunlardır : 1 — Rodos'da bulunan bütün müslüman esirlerin iade ve teslimi; 2 — Bütün Şövalyelerin eşyalarını ve silâhlarını alarak on iki ve bir rivayete göre on gün içinde limandaki gemilerine binerek Rodos adasıyla Rodos'a tâbi adaları kâmilan tahliye edip gitmeleri; 3 — Bu on iki günlük mühlet zarfında Yeniçeri-ağası'nın dört bin kişilik bir kuvvetle Rodos'un istihkâmlarıyla limanların işgal etmesi; 4 — Türk ordusunun bu müddet zarfında şehirden bir mil mesâfeye çekilmesi; 5 — Muahedenin tamamıyla tatbikine teminât olarak içlerinden ikisi «Grand-Croi» pâyesini hâiz olmak şartıyla 25 Şövalye ile şehir ahalisinin ileri gelenlerinden 25 kişinin rehine olarak Türk ordusuna gönderilmesi; 6 — Şehirde Türk idaresi kurulduktan sonra din ve mezheb hürriyetine riâyet edilmesi; 7 — Rodos ahalisinin beş sene müddetle vergiden muâf tutulması; 8 — Ahaliden arzu edenlerin Şövalyelerle beraber çekilip gitmekte serbest olması. — Bu muahedenin neticesi, Haçlı seferlerinden kalan Adalar devletinin nihayet bulması, tekmiil arazisinin Türk hâkimiyetine girmesi ve bir din perdesi altındaki şakavet ocağının ortadan kalkmasıyla ticarî nakliyyât için emniyet ve inzibâtın kurulması demektir. Şövalyelerin Hristiyanlık lehine istihsal etmiş olmakla iftihar ettikleri şartlardan din ve mezheb hürriyeti hakikatte Osmanlı idaresinin o zamana kadar bütün fütuhâtında kendiliğinden riâyet ettiği bir esastır. Yerli Hristiyanlardan arzu edenlerin Şövalyelerle beraber çekilip gidebilme serbestisi de hakikatte Türk hâkimiyetinin lehinedir : Çünkü dört beş bin kadar olduğu rivayet edilen bu yerli muhâcirlerin yerine Anadolu'dan getirilen Türk nüfusu iskân edilerek Rodos'un türkleşmesi daha o zamandan itibaren başlamıştır. Rodos yerlilerinden beş se-

ne müddetle vergi alınmamasına ait madde de aylarca sürmüş şiddetli bir bombardman altında harâb olmuş bir şehir için pek tabii bir müsâadedir; zaten Kanunî'nin malî siyaseti halkın sulh içindeki yerlerde bile bu yüzden sıkıntı çekmesine müsâid değildir : Bunun için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkрасına bakınız. — 1522 = 928 senesi 26 Haziran = 1 Şa'bân Perşembe günü «Öküz-burnu»nda karaya asker çıkarılmasından itibaren başlayan Rodos muhâsarası 1522 = 929 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü kalenin teslimine kadar 5 ay 25 gün sürmüştür. İlk müsâdeme 1522 = 928 senesi 29 Temmuz = 5 Ramazan Salı günü vukua gelmiş olduğuna göre, kalenin teslim olduğu gün harb harekâtı başlayah 4 ay 23 gün olmuş demektir : bu vaziyete göre Rodos muhâsarası altı ay kadar, Rodos muharebesi de beş ay kadar sürmüş sayılabilir; muhtelif menbâlarda muhâsara müddeti olarak beş ve altı aydan bahsedilmesi işte bundan dolayıdır. — İlk müsâdemeden teslim tarihine kadar geçen 4 ay 23 günlük zaman zarfında vukua gelen hâdiselerin en mühimleri şöyle sıralanabilir : 1 — Rodos Saint-Jean devleti başta Rodos adası olmak üzere dokuz adayla Anadolu sahilinde küçük bir müstemlekeden, yâni on parça araziden mürekkeptir; bunlardan Herke ve İlyaki adaları Kanunî'nin bu Rodos seferi esnasında Türk deniz kahramanlarından «Kara-Mahmud-Reis» tarafından fethedilmiştir : Yukarda 1522 = 928 vukuâtının «15 Temmuz» ve «4 Eylül» fıkрасlarına bakınız. Bunlardan sonra Türklerin «İncirli» dedikleri «Nisyros/Nissiros» adası da kendiliğinden teslim olmuştur : 1522 = 928 vukuâtının «6 Eylül» fıkрасına bakınız. Rodos hükûmetinin diğer müstemlekeleri «Cos/Kos/Stanco/Stanehio = İstanköy», «Leros = Leryoz/İlçeros», «Symi/Symia/Syme = Sömbeki/Sümbegi», «Calymnos = Kalimnoz» ve «Limnion = Limonya/Alimniya» adalarıyla Anadolu sahilinde ve eski «Halicarnassus/Halycarnasse» şehrinin yerindeki «Petreon = Bodrum» kalesidir : Bunlar da yukarda bahsi geçen teslim muahdesi mucibince işgal edilmiştir. Bilhassa Bodrum'un işgali Anadolu Türk tarihi bakımından çok mühimdir : Çünkü bu suretle anayurdumuzdan ecnebi hâkimiyetinin en son bakıyyesi de sökülüp atılmış demektir. 2 — Rodos muharebesi esnasındaki dahilî vukuâtın en mühimmi Mısır valisi Hayr-Bay'm ölümüdür : Esasen Kölemenlerden olan bu zat Yavuz'un Mısır seferinde Osmanlı hizmetine girip Kahire'nin fethinden sonra Sultan Selim tarafından Yunus Paşa'nın yerine Mısır valiliğine tayin edilmiş, Kanunî'nin cülûsunda sadâkatten ayrılmamış ve bilhassa Canbirdi Gazâlî'nin kendisini ısyâna teşvik etmesini paşasahâbe haber vermiştir : Mısır vilâyetine ilk Osmanlı valisi olarak Yunus Paşa'nın tayini için 1517 = 923 vukuâtının «10 Nisan» fıkрасına, Yunus Paşa'nın azliyle yerine Hayr-Bay'm tayini için aynı senenin «29 Ağustos» fıkрасına ve Hayr-Bay'm Canbirdi ısyânındaki vaziyeti için de 1521 = 927 vukuâtının «6 Şubat» fıkрасına bakınız. Hayr-Bay'm ölüm haberi Rodos'a gönderilen bir gemiyle 1522 = 928 senesi 22 Teşrinievvel = 1 Zülhicce Çarşamba günü gelmiştir : 23 Teşrinievvel = 2 Zülhicce Perşembe rivayeti de mevcut olmakla beraber aradaki bir günlük fark «Rü'yet-i hilâl» den mütevellittir. Mısır'ın Osmanlı idaresine henüz tamamiyle ismamamış olduğu ve istiklâl hâtıralarının henüz canlı bulunduğu bir sırada Osmanlı hâkimiyetini temsil eden bu eski Kölemenin Rodos muhâsarası gibi büyük bir gaileye tesadüf eden ölümü tabii çok mühim bir hâdisedir. Kanunî bu meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir sür'at göstererek Mısır valiliğine derhal ikinci vezir Mustafa Paşa'yı tayin etmiştir; Mustafa Paşa hidâyette Rodos seferine serdâr olan vezirdir : 1522 = 928 vukuâtının birinci fıkрасına bakınız. Bu tayinin 3 yahut 4 Zülhicce = 24 Teşrinievvel Cuma gününe tesadüf ettiği ve paşanın da 6 yahut 7 Zülhicce = 27 Teşrinievvel Pazartesi günü maiyyetine beş yüz yeniçeri alarak on beş gemiyle Mısır'a hareket ettiği rivayet edilir : Bu Hicri tarih rivayetleri arasında görülen birer günlük fark «Rü'yet-i hilâl» den mütevellittir. Mısır valiliğine tayin edilen vezir Mustafa Paşa Boşnaktır ve Yavuz'un damadı, Kanunî'nin de eniştesidir. Bu tarihten biraz evvel veyahut bu tarihte Kanunî, Mustafa Paşa'nın yerine Serdârlık vazifesini ikinci vezir olan Ahmed Paşa'ya tevdi etmiştir : 3 — Rodos muhâsarası esnasında harb harekâtıyla doğrudan doğruya yahut dolayısıyla alâkadar vukuâtın en mühimlerinden

biri Mısır valisi Hayr-Bay'dan 1522 = 928 senesi 9 Ağustos = 16 Ramazan Cumar-tesi günü yirmi dört kadirge ile yardım kuvvetleri gelmesidir. Bu kuvvetler Hayr-Bay'm damadı Kaytbay kumandasında gelmiş ve Peygamberimizin Mısır'da bulunan «Ukaab» ismindeki sancığını da getirmişlerdir; bu sancak eski Osmanlı menbâlarında «Livây-ı-Saâdet» ve halk arasında da «Sancağ-ı Şerif» isimleriyle meşhurdur. Bu gibi mukaddes emânetler için 1517 = 923 vukuâtının 6 Temmuz = 16 Cumâda-lâhire fıkrasına bakınız. Kale üzerine yapılan hücumlarda bu Mısır kuvvetlerinden çok istifade edildiği Kanunî'nin bir zafernâmesinden anlaşılmaktadır. — Celâl-zâde-Mustafa Hayr-Bay'm bizzât geldiğinden bahsederse de bu rivayet zayıftır. — En mühim harb hareketi de 1522=928 senesi 24 Eylül = 3 Zülka'de Çarşamba günü yapılan umumî hücumdur. Kaleye karşı en şiddetli hücum işte budur; o gün Yeniçeri-ağası Bâli Ağa İspanyol burcuna girip bayrak dikmiye muvaffak olmuşsa da diğer cepheler mukavemet ettiği için nihayet ric'ate mecbur olmuştur. Bu müdhiş hücumun en mühim neticesi, surların bir hayli tahribine ve müdâfilerin mânen ve maddeten sarsılıp zayıflamalarına sebep olmasıdır. Bundan başka bir çok mevzii hücumlar da yapılmıştır; umumî hücumların sayısı onu bulur; hattâ bazı menbâlarda umumî ve mevzii hücumların yekûnu yüzden fazla gösterilir. Rodos muhâsarasında Osmanlı domanması mütemâdi bir faaliyet göstermişse de nihayet kış mevsiminin şiddetlenmesi üzerine 1522 = 928 senesi 31 Teşrinievvel = 10 Zülhicce Cuma günü Marmaris limanına gidip orada kılmak mecburiyetinde kalmıştır. Müddet itibariyle Fatih'in İstanbul muhâsarasına nisbetle üç mislinden fazla devam etmiş olan Rodos muhâsarasının askerlik tarihi bakımından en mühim hususiyeti, Türk ordusunun tarihte ilk defa olarak infilâklı tahrip bombaları kullanmış olmasıdır. Bakırdan yapılan bu bombalar hususi âletlerle surların üstüne atıldıkça bir çok tahribât yapmıştır; halbuki tahrip bombaları ilk defa olarak bu tarihten kırk iki sene evvel Fatih devrindeki Rodos muhâsarasında kullanılmıştır. 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. Zaten tahrip bombalarından başka yangın bombalarının da ilk defa olarak kullanılması gene Fatih devrindeki İskodra muhâsarasındadır. 1478 = 883 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Rodos muhâsarasında Fatih'in icâd ettiği havan toplarıyla «Şâhi-Vasiliki» denilen büyük toplardan da çok istifade edilmiştir; fakat bunlar o zamandanberi taammüm etmiş olduğu için mahsurlarda da mevcud olduğu halde bomba yalnız Türk ordusunda vardır. — Bu meşhur muhâsara esnasında Türk ordusu şehirdeki casus teşkilâtından da çok istifade etmiştir. Rodos'daki Osmanlı casuslarının reisi yahudi ismi taşıyan bir hekimdir; Yavuz devrinde Rodos'a gönderildiğinden bahsedilen bu becerikli casusun hakikatte bir Türk olduğu anlaşılmaktadır. Bu adam bir taraftan diğer casuslarla teması temin ediyor, bir taraftan da müdâfaa vaziyeti hakkındaki raporlarını oklara bağlayarak Türk ordusuna atıyordu; hattâ Şövalyelerin itimâdını kazanmak için din değiştirip hristiyan bile olmuştu! Fakat 1522 = 928 senesi 14 Eylül = 22 Şevvâl Pazar günü raporunu gene okla atarken yakalanıp derhal parçalanarak idam edildi. Bu hekimden başka Rodos'da şimdiki tâbiriyle bir nevi «Beşinci-kol» da vardı. Bu teşkilâtta bilhassa esir Türk kadınları çok mühim ve unutulmaz bir rol oynamışlardır. Hristiyan evlerinde câriye gibi kullanılan bu kahraman kadınlar bir aralık yahudi kılıklı hekim vasıtasıyla Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'dan aldıkları bir emir üzerine aynı günün aynı saatinde şehrin muhtelif semtlerinde hep birden yangınlar çıkarmaya teşebbüs etmişlerdir; fakat bunların reisleri vaziyetinde bulunan muhterem Türk hanımı bir rivayete göre bir zahire yahut ot anbarlarını kundakladığı sırada yakalanmış ve bir iki arkadaşıyla beraber işkenceler içinde parçalanarak öldürüldükleri halde hiç bir sırlandırmı ifşâ etmiyerek Şâhnâme kahramanlarını gölgede bırakacak muhteşem bir metânet içinde Allahın rahmetine ve Türk tarihinin hürmet ve minnetine kavuşmuşlardır. Diğer bir Türk kızı da ordu ile muhâbere ettiği için en şiddetli işkenceler içinde âzâsı parçalandığı halde hiç bir sırrını ifşâ etmemiş, hiç bir arkadaşını ele vermemiş ve işkencelerle cellâtları bile hayretler içinde bi-

rakarak şehid olmak suretiyle Türk cinsine şeref vermiştir. — Rodos'daki müslüman esirlerinin bin beş yüz kadar olduğu rivayet edilir; bunların erkekleri Türk toplumunun açtığı gediklerin tıkanma işlerinde istihdâm edilmişler ve tabii zorla çalıştırılmışlardır. — Kanunî'nin Şövalyeler içinde de casusları bulunduğu rivayet edilir. Bunların en meşhuru, «Saint-Jean» teşkilâtının en büyük reislerinden «Grand-Croix» pâyesini hâiz «don Andrea d'Amaral» ismindeki şövalyedir. «Villiers de l'Isle-Adam» m Üstâd-ı-a'zam seçilmesini çekemiyen bu şövalyenin daha Rodos seferinden evvel Kanunî'ye gizli arızalar takdim ettiğinden ve muhâsara esnasında da muhâberesi yakalandığı için şövalyelikten tardedildikten sonra idam edildiğinden bahsedilir. — Rodos muhâsarasının en altında muharebeler olmasıdır. Venedikli mühendis Martinengo, Türklerin kazdıkları lağımları toprağın üstüne koydurduğu hassâs davulların derilerine serilen ince kumların ihtizâzım tâkib etmek suretiyle keşfedip mukabil lağımlar kazdırmış ve bu suretle yer-altı muharebeleriyle şehrin müdâfaasını temine çalışmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen beş ay kadar süren bir mücadeleden sonra surlarda büyük gedikler açılması, bazı müdâfaa tertibatının Türk ordusu tarafından cebren işgal edilmesi, yirmi bin kadar telefât veren müdâfilerin daha fazla dayanamayacakları anlamaları ve bilhassa Kanunî'nin oklarla şehre yağdırdığı beyannâmelerde ancak şehrin derhal teslimi şartıyla halkın can ve mal masûniyetine mazhar olabileceğini bildirmesi üzerine Rodosluların Üstâd-ı-a'zam «Villiers» ye Türk ordusu cebren içeri girmeden teslim olması için mürâcaatta bulunmaları nihayet Şövalyelerin Rodos'la beraber bütün ölkelerini teslimine muvâfakat etmeleriyle neticelenmiştir. — «Son derece müstahkem bir mevki olduğu için o devrin askerlik mütehassıslarınca fethi imkânsız sayılan Rodos kalesinin çok uzun süren muhâsarasında o kadar büyük müşkilâta uğranılmıştır ki bir aralık Kanunî'nin muhâsarayı kaldırmak fikrine bile temâyül ettiğinden bahsedilir. Fakat Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa genç padişahı daima sebâta teşvik etmiş, bütün güçlüklerle göğüs germiş ve bu suretle Rodos muhâsarasının âdetâ ruhu olan bu muhterem ve büyük vezir nihayet Belgrad seferi gibi Rodos seferinin de zaferle neticelenmesine sebep olmuştur. — Rodos seferine kanlı bir fâcia da karışmıştı. Bu fâcia, Fatih'in felâketleriyle meşhur veliahdı Cem-Sultan'ın Rodos'da mülteci bulunan oğlu şehzâde Murad'm bir veyahut iki oğluyla beraber gene Fatih'in koyduğu kanuna fedâ edilmesi şeklinde târif edilebilir. Fatih'in Kanun-nâmî'si için 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasına bakınız. «Kanun-nâmî-i Âl-i-Osman» m bundan evvel de bahsi geçen o fecî maddesi işte şöyledir:

«Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat müyesser ola, karmdaşların nizam-ı âlem için katlitmek münâsibdür; ekser-i Ulemâ dahî tecvîz itmüşdür; anun'la âmil olalar».

Bu madde için 1451 = 855 vukuâtı içinde Şehzâde Küçük-Ahmed'in idamı hakkındaki fıkraya da bakınız. — Cem-Sultan'ın Avrupa'da ölünceye kadar geçirdiği felâket ve esâret günlerinde anasıyla çocukları Kölemen sultanlarının himâyesi altında Kahire'de yaşıyorlardı. Bunların içinde «Murad» isminde bir oğlu da vardı. Fatih 1481 = 886 tarihinde öldüğü zaman bu şehzâde Murad mevcud olduğuna göre, Kanunî'nin Rodos fethinde takriben 45 - 50 yaşlarında olması lâzımgelir. Bu prensin hangi tarihte Mısır'dan Rodos'a gelip Şövalyelere iltica ettiği belli değildir; fakat her halde babasının Rodos Şövalyelerine iltica yüzünden uğradığı felâket kendisi için müdhiş bir ibret dersi teşkil ettiği halde Rodos'a iltica etmesi için pek mühim ve mücbir bir sebep olmak lâzımgelir. Belki de Yavuz'un Mısır seferi esnasında Kahireden kaçıp Rodos'a can atmıştır. Şehzâde Murad Rodos'da pek iyi karşılanmış ve kendisine «Erimocastro» yahut «Fondo» veyahut «Faracle/Féracle» isminde bir şato tahsis edilmiştir. 1522 = 928 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına da bakınız. Bu şatoların birincisi şehir haricinde ve «Aphandos» tarafındadır; diğer isimlerin aynı şatoya mı, yoksa mevkii malûm olmayan başka bir şatoya mı aid olduğu belli değildir. Karısıyla çocukları da yanında bulunan şehzâde Murad Rodos muhâsarasında şehrin içine çekilmiş ve şehir teslim olduğu zaman mağlûplarla beraber Avru-

pa'ya kaçmak üzere Şövalye kıyafetine girip bir yahut iki oğluyla beraber yolculuğa hazırlanmıştır. Fakat bir rivayete göre şehzâdenin Rodos'da bulunduğunu ötedenberi bilen ve diğer bir rivayete göre de casusları vasıtasıyla haber alan Sultan Süleyman, Fatih'in Kanun-nâme'sini «nizâm-ı âlem için» Cem-Sultan'ın varislerine tatbik etmek kararını vermiştir. Hattâ bazı garp menbâlarında tesadüf edilen başka bir rivayete göre de Rodos'un teslimine ait muahedenin gizli maddelerinden biri bu meseleye aittir ve «Villiers de l'Isle-Adam» işte bu madde mucibince zavallı şehzâde Murad'la ailesini Kanunî'ye teslim etmiştir: Sultan-Cem'in dünyaya gelmiş olmaktan başka bir kabahati olmayan o bedbaht varisi bir yahut iki oğluyla beraber 27 Kânunuevvel = 8 Safer Cumartesi günü boğularak idam edilmiş ve karısıyla iki kızı da İstanbul sarayına gönderilmiştir. Bu kanunî cinayetin gününde ihtilâf vardır: En kuvvetli rivayet bizim burada esas itti. hâz ettiğimiz tarihtir. Her halde Cem-Sultan gibi oğluyla torunlarının da Şövalyelerin vicdansızlıklarına kurban gittikleri muhakkak sayılabilir. Kanunî Sultan Süleyman gibi her cephesi büyük bir kahramanı bu cinayetten dolayı pek haklı olarak tenkid etmek tabii çok kolaydır: Fakat o devrin umumî şerâitine göre devletin dahilî emniyeti bakımından bu feci tedbirin çok çirkin bir zaruret olduğu da unutulmamalıdır; herhalde Fatih'in Kanun-nâme'sindeki «nizâm-ı âlem» kaydı o zamanlar için pek yanlış değildir: Bilhassa «Fetret» devrindeki kardeş kavgalarının devlet bünyesinde hâsıl ettiği korkunç sarsıntılar bu feci hakikatin en müdhiş delilleridir. — Kanunî devrinde Türk ordusu her gittiği yere üstün bir medeniyet götüren yapıcı ve imârcı bir ordudur; bu imârcılık yalnız harb zaruretleriyle yıkılan askerî inşaatın yeniden yapılmasına münhasır bir tâmircilikten ibaret değildir: Bilhassa şehircilik bakımından çok mühim ve ayrıca tetkiki lââzım büyük bir imâr siyasetidir; meselâ Kanunî'nin ilk Belgrad seferinde «Sabacız = Böğür-delen» fethedildiği zaman padişah ilk iş olarak bu sefil şehrin derhal imârını emretmiş ve hattâ ilk imâr işinin ilk fethiyle başlamasını istemiştir: 1521 = 927 vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tıpkı bunun gibi, Belgrad fethedildiği zaman da harap ve berbad bir halde bulunan bu şehrin derhal imârı için hazmeden yirmi bin altın verdirmiştir: 1521 = 927 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına bakınız. Daha sonra Rodos seferinde Türk donanması «Öküz-burnu»nda karaya asker çıkarır çıkarmaz derhal muntazam şoseler ve kaldırımli yollar yapılmaya başlamış, bu işlerde binlerce asker çalıştırılmış, bir taraftan da adanın yerli halkına insani ve ictimai yardımlar yapılmıştır: 1522 = 928 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız. Tabii Rodos'daki imâr hareketi yalnız adanın yollarına münhasır kalmış değildir: Kanunî bir taraftan o devrin en müstahkem kalesine karşı en müdhiş bir muharebeyle uğraşırken, bir taraftan da imâr ve temdin işleriyle meşgul oluyor ve toplarıyla yeni Rodos'u yıkarken Koca-Sinan ve daha bir çok mimarlarıyla Eski-Rodos'u yapıyordu! Eski-Rodos adanın şimalişarkisinde, şimdiki Rodos Şehrinin cennubgarbisinde ve «Philerimo» yahut «Philermos» denilen yerdedir: Buraya Rumlar «Rhodini», Türkler «Sünbüllü» demişlerdir. Burası bazı haritalarda «Eski-Rodos» ismiyle gösterilir. Kanunî Rodos muharebeleri devam ederken 1522 = 928 senesi 11 Eylül = 19 Şevvâl Perşembe ve 3 Teşrinievvel = 12 Zülka'de Cuma günleri atla bu mevkîye gidip uzun uzadıya tetkik ettikten sonra 13 Teşrinievvel = 22 Zülka'de Pazartesi günü Eski-Rodos'un yeniden yapılmasını emretmiş ve bunun üzerine 14 Teşrinievvel = 23 Zülka'de Salı günü Defterdar Abdüsselâm Çelebi ile Karası ve Menteşe sancak beylerinin nezaretleri altında inşaa'ta başlanmıştır: Sultan Süleyman 1 Teşrinisânî = 11 Zülhicce Cumartesi günü tekrar gidip inşaatı teftiş ederek bazı emirler vermiştir. Harb hareketleriyle imâr hareketlerinin birbirine müvâzi giden bu manzarası tarihte ender tesadüf edilen levhalardandır. Kanunî'nin imâr ettirdiği bu Eski-Rodos sonradan tekrar harab olmuş ve iki devrin harâbeleri birbirine karışmıştır. — Rodos topları 40 - 50 bin Türkün kanyla yugurulmuştur: Garp menbâlarında bu mıkdar yüz bine kadar çıkarılır: Fatih devrindeki Rodos seferlerinde dökülen kanlar tabii bu son hesaba dahil değildir; bunların birincisi için 1455 = 859 vukuâ.

tının üçüncü ve diğeri için de 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkralarına bakınız).

26 Kânunuevvel = 7 Safer, Cuma: Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı hükümeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam» m huzura kabulü.

(Yanında «Grand Croix» pâyesini hâiz bir kaç büyük Şövalye bulunduğu halde Türk ordugâhına gelen mağlûp devlet reisi, Kanunî Sultan Süleyman'ın riyâsetinde Divan toplanmış olduğu için otağın kapusunda ve yağmur altında saatlerce beklemeye mecbur olmuş ve nihayet Divan ictimâi bittikten sonra sırtına bir hil'at giydirilerek maiyetiyle beraber huzura kabul edilmiş ve tahtın önünde yere diz çökerek Türk padişahının muzaffer elini öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olabilmıştır: Bu sırada Sultan Süleyman'ın murassâ tahtı som altından iki arslan heykelinin arasında parlıyarak Şövalyelerin görgüsüz gözlerini kamaştırmıştır! — Kanunî «Villiers» in ihtiyarlığına merhamet edip bazı tesliye sözleri söylemek tenezzülünde bulunacak kadar insâniyet göstermiş ve hattâ ihtidâ ettiği takdirde kendisine münâsip bir vazife bile ihsan edileceğini bildirmişse de «Villiers de l'Isle-Adam» ihtiyarlığını bahâne ederek özür dilemiştir).

29 Kânunuevvel = 10 Safer, Pazartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın şehri görmek için Rodos'a girmesi.

(Padişahın şehre hangi kapıdan girdiği hakkında ihtilâf vardır. — Şehrin muhtelif yerlerini gezen Kanunî bir aralık Üstâd-ı-a'zamm sarayına da uğramış ve hattâ Şövalyelerin yemek salonuna girerek huzurunda diz çöküp elini öpen «Villiers» ye tenezzülen iltifatta bulunduktan sonra ordugâhına avdet etmiştir. — Kanunî'nin şehre girmesi hakkında 25 Kânunuevvel = 6 Safer Perşembe ve 26 Kânunuevvel = 7 Safer Cuma tarihleri de rivayet edilmişse de bunlar doğru değildir).

1523 = 929

1 Kânunusânî = 13 Safer, Perşembe: Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı hükümeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam»ın arz-ı vedâ için ordugâha gelip huzura kabul edilmesi.

(1522 = 929 senesi 31 Kânunuevvel = 12 Safer Çarşamba gününe tesadüf eden bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — «Villiers» vedâi münasebetiyle Kanunî'ye hediye olarak dört altın vazo ile diğer bir takım altın kaplar ve kupalar takdim edip teslim muahedesi şerâitine Türk ordusunun tamamıyla riâyet etmiş olmasından dolayı minnet ve şükranlarını arzemiş, yeniden iltifata mazhar olup sırtına bir hil'at daha giydirilmiş ve tahtın önünde yere diz çökerek muzaffer padişahın elini son defa olarak bir kere daha öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuştur. Üstâd-ı-a'zam huzurdan çıkarken mağlûbiyetten mütevellit perişan hali Kanunî'nin Türklük merhametine dokunduğu için etrafında bulunanlara:

— Şu kâfiri bu yaşında yerinden yurdundan ettiğim için müteessir olmuyor değilim!

gibi bir şey söylediği rivayet edilir. — 1522 = 929 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü akdedilen teslim muahedesi mucibince Rodos Şövalyelerine verilen tahliye müddeti bugün nihayet bulmakta olduğu için, mağlûplar bütün eşyalarını limandaki gemilerine doldurup akşam karanlığında harekete hazırlanmışlardır).

1/2 Kânunusâni = 13/14 Safer, Perşembe/Cuma gecesi: Rodos Şövalyelerinin Türk ordusuna teslim ettikleri Rodos'dan çıkıp gitmeleri.

(Bu hareketin hem gününde, hem saatinde ihtilâf vardır: Meselâ bir gece evveline tesadüf eden 12/13 Safer = 31 Kânunuevvel/1 Kânunusâni Çarşamba/Perşembe tarihinden de bahsedilmiş olduğu gibi, hareket saatinin gece 9. 12 ve hattâ sabaha karşı olduğu da rivayet edilmiştir. En kuvvetli rivayetlere göre 9 - 12 arasında hareket etmişlerdir. Şövalyelerle beraber giden Rodos hristiyanlarının dört beş bin kadar olduğundan bahsedilir. — İşte bu andan itibaren «Saint-Jean» teşkilâtının kırmızı zemin üzerine beyaz bir salipten ibaret asırdide bayrağı artık değişmiş ve Rodos'dan cenubugarıb'ye doğru hareket eden donanmaları, nm Amiral gemisine uğradıkları büyük felâketi temsil etmek üzere «Çarmıhtan inen oğlunun cesedini kucagında tutan bir Meryem» tasvirini muhtevi büyük bir musibet bayrağı çekilmiştir. — Din perdesine bürünmüş bir şakavet ocağının söndürülmesinden başka bir şey olmıyan bu vak'a, hakikatte zulme karşı adalet ve medeniyetin zaferi demektir: 1522 = 928 vukuâtının birinci fıkrasına da bakınız. — Rodos ve mülhakatını elden çıkaran «Saint-Jean» Şövalyelerine imparator «Charles-Quint» Papalık makamının tavassut ve delâletiyle Malta adasını vermiş ve 1530 tarihinden itibaren bu teşkilâta «Ordre des Chevaliers de Malte = Malta Şövalyeleri teşkilâtı» denilmiye başlamıştır).

2 Kânunusâni = 14 Safer, Cuma: Rodos'un câmiye tahvil edilen büyük kilisesinde Kanunî'nin ilk Cuma namazını kıldıktan sonra Rodos'tan İstanbul'dan hareketi.

(Kanunî'nin ısdâr ettiği bir «Hatt-ı Şerif» üzerine câmiye tahvil edilen ve eski Osmanlı menbâlarında «San-Civan» denilen «Saint-Jean» kilisesi Şövalyelerin Rodos'da yaptırdıkları kiliselerin en büyüğüdür; 1856 tarihinde bir barut deposunun infilâkı üzerine bu tarihi âbide tam 333 sene müslüman mâbedi olduktan sonra Şövalyelerin sarayı ile beraber harab olmuştur. Kiliselerin câmiye tahvili zafer timsâli mahiyetinde bir an'anedir: Osmanlı fütuhâtında bu eski an'aneye daima riâyet edilmiştir; fethedilen kalenin burçlarına bayrak dikilirken surların üstünden ezan sesleri yükselir ve şehrin en büyük kilisesi derhal câmiye tahvil edilerek hem dinî, hem millî bir zafer âbidesi hâlini alır; padişahların ilk Cuma namazını işte bu câmilerde kılmaları da âdettir; Bâkî'nin Kanunî mersiyesinde:

Aldun hezâr bütkeveyi mescid eyledün
Nâkuus yerlerinde okuttun ezanları

beytinde işte bu eski zafer an'anesine imâ vardır. — Kanunî'nin Rodos Cuma selâmlığında Türklerin «Arab-kulesi» dedikleri «Tour de Naillac» da ezan okumuş ve Sultan Süleyman Cuma namazını câmiye tahvil edilen eski «Saint-Jean» katedralinde kılmıştır; Namazda Osmanlı tarihinin en büyük ve en mümtâz âlimlerinden meşhur Müftî-l-Enâm yâni Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendi imâmet etmiştir: Ali Efendi için «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde «9» numaraya bakınız. — Rodos'da derhal idarî ve askerî teşkilât yapılmış, tâmiri emredilen kaleye lüzumu kadar muhafızlar bırakılmış, memurlar tayin edilmiş ve medreseler, mektepler ve mescidler yapılması ve bir imâret açılması emredilerek bunlar için vakıflar tayin edilmiştir: Yerli fakirlere yemek dağıtan imâretin yabancı fukarâya da günde elli çift somun ve katık tevziine müsâid olacak bir bûdceye mâlik olması takarrür etmiştir. — Kanunî Cuma namazını kıldıktan sonra, Herke ve İlyaki adalarını fethederek şehid olan «Kara-Mahmud-Reis» in kadirgasına binerek orduyla donanmanın top şenlikleri içinde Marmaris'e hareket etmiştir; Sultan Süleyman evvelce Marmaris'den Rodos'a geçerken de bu gemiye binmiştir: 1522 = 928 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin Rodos'dan 6 yahut 7 Kânunusâni = 17 yahut 18 Safer Salı yahut Çarşamba günü hareket etmiş olduğu hakkında da zayıf

rivayetler vardır. — Sultan Süleyman 1522 = 928 senesi 28 Temmuz = 4 Ramazan tarihinden 1523 = 929 senesi 2 Kânunusâni = 14 Safer tarihine kadar beş ay beş gün Rodos adasında kalmıştır).

3 Kânunusâni = 15 Safer, Cumartesi: Marmaris'e vâsıl olan Kanunî'nin Rodos imârına ait tedbirleri.

(Sultan Süleyman Karası, Aydın, Menteşe ve Saruhan sancak beyleriyle Emîr-Âhur İskender Bey'i muhâsara esnasında harab olan Rodos istihkâmlarının sür'atle tâmirine ve Eski-Rodos inşaâtının da bir an evvel ikmâline memur ederek buradan tekrar Rodos'a göndermiştir: Bütün bu beyler kendi sancaklarının askerleriyle Rodos'a geçmişlerdir. İdare bakımından Rodos adası Midilli beyi Dizdar-zâde Mehmet Çelebi'nin sancagına ilhak edilmiş olduğu için tâmir ve imâr işlerine onun da yardım etmesi emredilmiştir. Yukarda bahsi geçen Emîr-Âhur İskender Bey'in aynı zamanda Menteşe sancak beyi olmak itibarıyla bu işe memur edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Bu tedbirlerin bir gün sonraya tesadüf eden 16 Safer = 4 Kânunusâni Pazar günü ittihâz edilmiş olduğu da rivayet edilir. — 18 Safer = 6 Kânunusâni Salı günü verilen bir emirle Anadolu askerleriyle beylerinden bir kısmı daha Rodos'un tâmirine memur edilmiştir. — Eski-Rodos'un yeniden inşası bir rivayete göre de 1522 = 929 senesi 19 Kânunuevvel = 30 Muharrem Cuma günü ikmâl edilmiştir: Bu mesele için yukarda o sene vukuâtının ikinci fıkrasına da bakınız).

28 Kânunusâni = 11 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Rodos fethinden dönen Kanunî'nin Dil iskelesine muvâsalatı.

(Sultan Süleyman kış mevsiminin şiddetine rağmen mümkün olduğu kadar sür'atle hareket ederek 25 günde Dil iskelesine gelmiş ve burada bir gece kaldıktan sonra ertesi gün İstanbul'a hareket etmiştir).

29 Kânunusâni = 12 Rebî'ül-evel, Perşembe: «Saint-Jean» Haç devletini yıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos'dan İstanbul'a avdeti.

(Padişah ve maiyyeti izmit körfezindeki Dil iskelesinden Topkapu sarayına gemilerle geçmişlerdir: Osmanlı padişahlarının Anadolu tarafındaki seferlerinden dönerken Dil iskelesinden gemilerle Saray burnu'na geçmeleri bir müddettenberi âdet hükmünü almıştır; misal olarak 1515 = 921 vukuâtının «11 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — 1522 = 928 senesi 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi günü İstanbul'dan hareket etmiş olan Sultan Süleyman'ın Rodos seferi 7 ay 13 gün sürmüştür).

27 Haziran = 13 Şa'bân, Cumartesi: Büyük ve muhterem Vezir-i a'zam Piri-Mehmet Paşa merhumun tekaüde sevkiyle Vezâret-i-uzmâ makamına Hâs-Oda-Başı ve İç-Şâhinciler-ağası Pargalı devşirme İbrahim'in tayini.

(Piri-Mehmet Paşa merhum 1518=924 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar fâsılasız olarak 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuştur: Bu müddet, Yavuz devrinin sonlarıyla Kanunî devrinin ilk senelerine müsâdffir. — Tarih daima hürmetle anacağı bu büyük devlet adamının Yavuz Sultan Selim devrinde Çaldıran muharebesine karar veren harb meclisindeki hayırlı rolü için 1514 = 920 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına, Üçüncü vezirlik makamına tâyini için gene o sene vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına, Haliç tersânesinin inşası ve donanmanın takviyesiyle Avrupa devletlerini sindire.

rek Mısır seferinin emniyetini temin etmesi için 1515 = 921 vukuâtının doku- zuncu fıkrasına, Yavuz'un Mısır seferinde İstanbul Muhâfızlığına tâyini için 1516 = 922 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına, Vezâret-i-uzmâ makamına tâyini için 1518 = 924 vukuâtının «25 Kânunusâni» fıkrasına, Irak'ın «Âne» ve «Hit» kasabalarını fethetmesi için gene o sene vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına, Yavuz'un vefatıyla Kanunî'nin cülûsu esnasında ittihaz ettiği tedbirler için 1520 = 926 vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına, Belgrad seferindeki büyük hizmetleri için 1521 = 927 vukuâtının «10 Haziran», «3 Temmuz», «12 Temmuz», «17 Temmuz», «8 Ağustos», «29 Ağustos» fıkralarına ve Rodos seferindeki rolü için de 1522 = 928 vukuâtının «4 Haziran» fıkrasına bakınız. — Takriben 870 = 1465 — 1466 tarihine doğru Amasya'da dünyaya gelmiş olan Piri-Mehmet Paşa merhum o sırada elli sekiz yaşlarında, yâni devlete daha pek çok seneler hizmet edebilecek bir çağdadır. — Piri-Mehmet Paşa ahlâkının temizliği, haysiyet ve vekarı, ilmi ve fazlı, millet ve memlekete büyük hizmetleri, siyasi, idari, mali ve askerî işlerdeki tecribesi, yalnız fukarâyı değil, hattâ kendi rakiplerini bile himâye edecek dereceye varan insaniyeti ve bilhassa doğruluğu ve adaletiyle her kese hürmet telkin etmiş, Yavuz ve Kanunî gibi en büyük hükümdarlarla bütün halk tabakalarının emniyet ve itimâdını kazanmış eşsiz bir devlet adamıdır. Yavuz Mısır seferinden dönerken kendisini Şam'a dâvet edip hükûmetin başına geçirdiği andan itibaren o şiddetli Padişahı derhal itidâle sevk etmek kudretini gösterdiği için halkın minnet ve şükrânını kazanarak işe başladığı ri- vayet edilir. Paşa'nın bilhassa Kanunî üzerindeki tesir ve nüfuzu hakkında muhtelif menbâlarda birbirini te'yid eden izahlar vardır; meselâ «Peçevi» de şu fık- raya tesadüf edilir :

«Gaayet âkıl-u-dânâ,sâhib-fazl-u-zekâ ve müdebbir-u-kâr-âzmâ pîr-i vakur idi. Hattâ arza girdikçe Sâadetlu Pâdişâh kendüden hicâb çeker ve ziyâde tevkîr-u ihtirâm iderdi».

Kanunî'nin Piri-Mehmet Paşa'ya gösterdiği hürmet ve tâzimden dolayı ne kadar müşkil bir vaziyette kaldığını da «Müneccim-başı» şöyle anlatır :

«Müşârünileyh bir âlim ve fâzıl ve vakuur pîr olup aslında pederleri vaktinde Vezir-i-a'zam bulunmağla Şehriyâr Hazretleri andan hicâb idüp istedikleri gibi kullanamazlardı. Kendüleri genç Pâdişâh olup umûr-i saltanatda istiklâl-u-istib- dâd hevesinde idiler».

Bu fıkranın sonundaki «istibdâd» kelimesi «istiklâl» mânâsmadır. Bundan anlaşı- lacağı gibi, genç ve tecribesiz padişah çok hürmet ve riâyet ettiği tecribeli ve vakur Vezir-i-a'zam iş başında bulundukça saltanat nüfuzunu istediği gibi kul- lanamamıştır. «Hayrullah Efendi» aşağıki fıkrasında Paşa'nın azlını bile işte bundan mütevellit tabii bir netice gösterir :

«Sadır-ı-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın zâhirde azl-ü-teb'idine bir sebep olmayup fakat Pâşây-ı müşârünileyhin zâtinde olan asâlet iktizâsmca sâhib-haysiyyet ol- mağla huzûr-i Hümayuna girüp mesâlih-i mükiyye müzâkeresine giriştikçe pâ- dişâh noksân-ı tecribesi ve belki kabl-el-cülûs ya'nî şehzâdelikleri vaktinde Piri Paşa'ya olan müdârası cihetiyle dâimâ hicâb altında kalup mâ'râzâtma müsâade itmeğe kendüsünü mecbûr gibi zanneder idi. Hattâ :

— Piri Paşa'yı Sadâretten azlitmeyince Pâdişâhlıkda olan istiklâl lezzetini bula- madım; zirâ her ne zaman Piri Paşa huzûra girse ben kendümü her şeyde cesâ- retsiz ve umûr-i icrâiyyede mütereddid görür idim!

diyü buyurmuşlardır. Filhakika burası umûr-i tabiiyyedendir: zirâ her bir şahıs kendüsünün zamân-ı evâli evâsıtma veyâ evâhirine nazaran ne kadar dün ise o kadar az halkın bildiğini ister».

Osman-zâde Tâib, Hayrullâh Efendi vesaire gibi bazı müellifler Piri-Mehmet Paşa merhumun azliyle tekaüde sevkini «bi-icâb» veyaht «zâhirde sebebsiz» göstermiş olmakla beraber, diğer bir çok menbâlarda muhtelif sebeplerden bahsedilir. Bu sebeplerin başlıcaları şöyle sıralanabilir : 1 — Yukarda gördüğü- müz gibi Piri-Paşa'nın mânevî büyüklüğü karşısında Kanunî'nin kendini küçük görmekten muazzeb olması; 2 — Padişahın şehzâdeliğindenberi teveccüh ve itimâdını kazanıp o sırada sarayın en zînüfuz şahsiyeti haline gelen Hâs-Oda-

başı, yâni Baş-Mâbeynci İbrahim Ağa'yı hükûmetin başına geçirmek istemesi; 3 — «İnad» ve «Hâin» lâkaplarıyla meşhur ikinci vezir Arnavut Ahmed Paşa'nın temsil ettiği Devşirmeler zümresinin Anadolu Türk aristokrasisini temsil eden Piri-Mehmet Paşa merhumu iskaat edip devlet idaresini kendi ellerine geçirmek için bir takım gizli entrikalar çevirmeleri; 4 — İşte bu entrikalar cümlesin- den olarak bütün memleket nazarında tertemiz ahlâkı ve gün gibi namusiyle lekesiz bir şeref ve haysiyet timsâli sayılan bu muhterem ve büyük veziri irtî- kâb ve irtişâ gibi suçlarla lekeliyecek şeni isnâtlar ve fâhiş iftirâlar tertibi! — Piri-Mehmet Paşa'nın Yavuz devrindeki hizmetlerinden sonra Kanunî devrinde Türk ordusuna orta Avrupa yolunu açan Belgrad fethine ve Türk donanmasına Şarkî-Akdeniz hâkimiyetini temin eden Rodos seferindeki büyük ve unutulmaz hizmetlerine rağmen azledilip tekaüde sevkedilmesinde işte bütün bu sebeplerin hepsinden istifade edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hâin-Ahmet Paşa ile etra- fındaki devşirmelerin tezvirleri daha Belgrad seferinden başlamış ve Piri-Pa- şa'nın mevkii işte bu Devşirme ahlâksızlığından dolayı gittikçe sarsılmıştır. Hâin-Ahmed'i :

«Hadd-i zâtinde şiddet-i şakaavet muzmar, meşreb-i şiddet-nişânı envâ'-ı fesâd- u-mazarrâta mazhar» şeklinde tasvir eden Celâl-zâde Mustafa Çelebi, bu müfsid ve ahlâksız dönme ile etrafındaki devşirmelerin bu husustaki faaliyetlerini şöyle anlatır :

«Zamân-ı devlet-i Selim-Hânide mahrûsa-i Mısır a'yânından İstanbul'a sürgün olan eşhâs rüşvetleri alınup anlara destâr virildi diyü Düstâr-i bi-günâha cerâyini isnâd idüp ba'zı eşhâs-ı şakaavet-istinâs dakih Ahmed Paşa'ya muin- u-zahir olup Kadî-asker Fenâri-zâde Muhyiddin Çelebi bu hususa müfettiş ta'- yin olup şân-ı Şer'e teşviş virdi, tarik-ı hakdan çıkup taassub ve teseyyüb yol- larına sülûk itti; erbâb-ı zulm-u-hayf olan bi-dinlere mutî-u-tâbi' olup nakd-i adli zâyî eyledi; müfsidin her cihetten Paşa'ya hücum idüp envâ'-ı tezvir-ü-tel- bisler peydâ ittiler».

Bu fıkrada bahsi geçen «Erbâb-ı zulm-u-hayf olan bi-dinler»le «müfsidin» den maksat tabii Devşirmelerdir. Bu ahlâksız gürûhun başında bulunan Hâin- Ahmed bu meselede bir saray entrikası da çevirmek üzere padişahın en gözde adamı olan Hâs-Oda-başı Rum yahut Frenk İbrahim Ağa ile de elbirliği etmiş- tir. Hayrullâh Efendi bu noktayı şöyle anlatır :

«Ahmed Paşa devr-i ebvâb itmekten üşenmez ve söz söylemekten osanmaz, kız bi meydana çıkdıkda te'vile sapup aslâ utanmaz, istiskaali kaydetmez, tahkiri anlamaz, maskaralığı vesile-i takarrüb addidüp kendü işini birağup ekâbir ka- pularmda dolaşmağı iş idinmiş mekkâr-u-hilekâr yalancı olmağla Sadır-ı-a'zam Piri-Mehmet Paşa buna emniyet câiz olmadığını bildiğinden uzûbet-i lisânına firifte olanları ıslâh ile meşgul iken Sadır-ı-a'zâmın hasmı olan Baş-Mâbeynci İbrahim Ağa ki Pâdişâhın nedim-ü-yârı ve mahrem-i esrârı idi, ana çatup Sadır-ı-a'zâmın aleyhinde tertib eylediği mukaddimâtı bastiderek İbrahim Ağa'yı Sadârete heveslendirüp kendüsüne mükâfat olarak Mısır eyâletini va'dittirdi». Bununla beraber Hâin-Ahmed'in ikinci vezir olmak itibariyle derece bakımın- dan Sadâret mevkiini kendisi için istemiş olduğu ve bu maksadında muvaffak olamayıp o mevkî İbrahim Ağa tayin edilince Mısır valiliğine sonradan tâlib olduğu daha kuvvetle rivayet edilir. Her halde sarayın içinde ve dışındaki dön- melerle devşirmelerin o büyük Türk vezirine karşı elbirliği ettikleri muhak- kaktır. Muhtelif milletlerle milliyetlerin söküntü ve döküntülerinden mürek- kep olan bu karmakarışık gürûhun o genç ve henüz tecribesiz padişahı gör- dükleri kanun ve adalet duygularını istismâr etmek, yâni adaleti zulmün âleti haline getirmek için Piri Paşa aleyhine tertib ettikleri iftirâların başlıcaları, Anadolu'nun bazı yerlerindeki iskan işlerinde sistimâl edilmiş olması ve Ya- vuz devrinde İstanbul'a tehcir edilmiş olan Mısır sürgünleri Kanunî devrinde serbest bırakılırken Paşa'nın gûyâ bunlardan rüşvet alması gibi hiç birinin aslı fash olmıyan bir takım çirkin ve şeni isnâtlardır. Kanunî'nin zihnine içerden, dışardan hep işte böyle birtakım tezvirlerle iftirâlar doldurulmuştur. Bununla beraber, kararlarında yalnız isnâdı kâfi görmiyen Sultan Süleyman bu iddîala-

rın tahkiki için Kadıasker «Fenâri-zâde Muhyiddin Çelebi»'yi müfettiş tayin etmiş, fakat bu vaziyet üzerine Devşirmeler derhal o seciyyesiz müfettişi elde etmiye muvaffak olmuşlardır: Fenâri-zâde'nin tahkikatında adaletsizlik etmiş olduğunda bütün müverrihler müttefiktir. Fakat buna rağmen isnâtların hiç biri kat'î delillerle sâbit olamadığı ve hiç bir iftirâ isbât edilemediği için o ma'sûm ve «bi-günâh» Türke hiç bir cezâ verilmemiş, fakat azli ve tekaüde sevki suretiyle siyasi hayattan uzaklaştırılması Devşirmeler gürghunun en mühim maksatlarını tamamiyle temin etmiştir: Yavuz Sultan Selim'in Devşirmeler partisine rağmen ve onların burunlarını kırmak için derece derece yetiştirip Sadâret mevkiine kadar çıkardığı bu mümtâz Türk vezirinin iş başından uzaklaştırılması Vezâret-i-uzmâ makamını artık bütün tarih boyunca bir devşirme arpalığı haline getirmiş ve bundan sonra tek tük görülen Türk Vezir-i-a'zamlar şuûrsuz bir tesadüf eseri olarak iş başına gelebilmişlerdir! Yavuz'un Piri Paşa'yı nasıl bir suçurun tesiriyle yetiştirmiş olduğu hakkında 1514 = 920 vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Her halde Piri-Mehmet Paşa iş başında bulundukça padişahlıktan lezzet duymıyan Sultan Süleyman'ın Oda-başısını hükümet başına geçirip devlet idaresinde istiklâlini temin ederek âdetâ vesâyet altından kurtulmak için bu tezvîr ve iftirâ meselesinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır: Zaten bir çok müellifler ötedenberi Piri Paşa'yı azle arayan Kanunî için bu meselenin bir «bahâne» teşkil ettiğinde müttefiktir. Hattâ o sırada bir gün Kanunî'nin Piri-Mehmet Paşa'ya:

— Kullarımdan birini mühim bir mevkie tayin etmek istiyorum: Sen hangi mevki münâsip görürsün?

gibi bir şey söylemesi üzerine, padişahın Oda-başı İbrahim Ağa için Vezâret-i-uzmâ makamını kasdetmekte olduğunu anhyan ve Sultan Süleyman'ın bu temâyülüne bir müddettenberi vâkıf olan Piri Paşa'nın:

— En münâsip mevki kulunuzun mevkiimidir!

şeklinde mukabele ettiğinden bile bahsedilir. — İki yüz bin akça ile tekaüde sevkedilen Piri-Mehmet Paşa merhum artık İstanbul'da durmayıp Silivri'deki çiftliğine çekilmiş ve yalnız bâzı münasebetlerle ara sıra İstanbul'a gelip gitmiştir: Paşa'nın böyle bir inzivâyâ çekilmesi, iş başına geçen devşirmelerin hayatına kasdetmek endişesinden de mütevellid olabilir; nitekim bu tarihten on sene sonra Piri-Mehmet Paşa devşirmeler tarafından zehirlenerek şehid edilmiştir: 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisâni — 14 Rebî'ül-âhîr» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Piri Paşa'nın göz önünden uzaklaştırılmasında yeni Vezir-i-a'zam devşirme İbrahim Paşa'nın da tesiri olmak ihtimali vardır. — Piri-Mehmet Paşa'nın Kanunî devrindeki Sadâreti 1520 = 926 senesi 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar 2 sene, 8 ay, 27 gün sürmüştür. Ondandır evvel Yavuz devrinde ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla Kanunî'nin cülûsu arasındaki geçen günler zarfında 2 sene, 8 ay, 7 gün süren sadâreti de Kanunî devrindeki yekûna zammedildiği takdirde, Piri-Mehmet Paşa'nın bu iki padişah zamanında 1518 = 921 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden bu 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar cem'an 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olduğu anlaşılır. Sultan Süleyman'ın 1523 = 929 senesi 29 Teşrinisâni = 12 Rebî'ül-evvel Perşembe günü Rodos'dan İstanbul'a gelmesinden itibaren Piri Paşa ancak 4 ay 29 gün iş başında kalabilmiştir. — Osmanlı tarihinde âdetâ bir dönüm noktasına benzeyen bu tebeddülün büyük bir ehemmiyeti vardır: İmparatorluk idaresinde Fatih devrindenberi Türk devlet adamlarıyla Devşirmeler gürghu arasında cereyan eden uzun ve tarihî mücadele Piri-Mehmet Paşa'nın sukutiyle nihayet bulmuş, Devşirme takımı dalkavukluk, entrika ve iftirâ silâhlarını kullanarak artık kat'î surette iş başına gelmiş, idare makinası tamamiyle kozmopolit ellere geçmiş ve Türk padişahlarıyla Türk milleti arasında beynelmilel bir idare zümresi girmiştir: Bu tarihten itibaren Kanunî devrinde artık hiç bir Türk Vezir-i-a'zam görülmeyecektir! Hattâ ikinci Selim, Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmet devirleri de böyledir; onun için Türkler tarafından kurulmuş muazzam bir im-

paratorluğun şevket ve kudretinden mütevellit büyük zaferlerle muvaffakiyetler hep Devşirmelere mal edilecek ve hep onların dirâyet ve iktidarlarından mütevellit gibi gösterilecektir! Bundan sonra Osmanlı tarihinde bir Türk Vezir-i-a'zam yüzü görebilmek, tesadüfün biraz nâdir bir lûtfuna bağlıdır! Rı halin neticesi olarak daha sonraları tek bir kelime Türkçe bilmiyen Sadr-i-a'zamlar bile görülecektir! Fatih'denberi teselsül eden büyük Osmanlı padişahlarının küçük ve zayıf tarafları, devlet idaresine işte böyle kozmopolit bir mahiyet vererek Osmanlı tereddidi ve inhitâtının en mühim sebebinin daha o zamandan itibaren kendi elleriyle hazırlanmış olmalarında gösterilebilir. Kanunî devrinin bir tarihini yazan «Fairfax Downey» nin dediği gibi artık Osmanlı imparatorluğunu idare edenler, bizzat ihtidâ etmiş hristiyanlar ve müslüman kıyâfetine girmiş yabancılar: Saray ve hükûmet hep bu türedilerle dolduğu için Osmanlı câmiasında artık hâkim millet kalmamıştır! İnhitâtın en büyük sebebi işte budur: Çünkü artık Türk ölkesinde her türlü siyasi hukuku ihraz edebilmek için bir «Kelime-i şahâdet» den başka birşey lâzım değildir! Bu fecî gürghun en meşhur örneklerinden biri de Piri-Mehmet Paşa merhumun yerine yekten Vezir-i-a'zam olan Hâs.Oda-başı devşirme İbrahim Ağa'dır. Osmanlı menbâlarında «Frenk İbrahim Paşa», «Makbûl İbrahim Paşa» ve uzun bir ikbal devresinden sonra müstahak olduğu âkıbetten dolayı da «Maktûl İbrahim Paşa» gibi isimlerle anılan bu muhteşem serseri menşei itibariyle Arnavutluk sahilinin cenubunda ve Korfu adasının karşısında bulunan Parga kasabasındandır; babasının gemici yahut balıkçı olduğu rivayet edilir. Irkı hakkında ihtilâf vardır: Eski Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Efrençiyî-ül-asl» ve «Firengiyî-ül-asl» gösterilir; bâzı muahhar menbâlarda da babasının Parga'da tavattun etmiş bir Ciniviz, yâni Cenovalı bir İtalyan olduğundan bahsedilmektedir; fakat bu Frenklik rivayetine mukabil Rumluk ve Hırvatlık rivayetleri de vardır: Meselâ Hammer'e nazaran İbrahim Paşa Rumdur. Osman-zâde Tâib «Hadikat-ül-vüzerâ» sinda «Efrençiyî-ül-asl» olduğunu söyledikten sonra:

«Silsile-i nesebi İstanbul'un sîr-i kadîmine bânî olan Yanko ibni Mâdyân'a vâbeste olmak üzere meşhûrdur».

şeklinde efsanevî bir ifade kullanarak Rumluk rivayetini de ihmal etmemiş gibidir. Tâib'in işte bu ifadesini me'haz ittihaz eden Atâ tarihinde İbrahim Paşa'nın «Fransâviyy-ül-asl» terkihiyle Fransız gösterilmesi «Efrençî» kelimesinin «Frenk = Avrupalı» yerine «Fransız» mânâsına almmasındandır. Bâzı menbâlarda da Hırvat devşirmelerinden gösterilir. Her halde İbrahim Paşa'nın milliyeti pek karışık bir meseledir. Bu zeki ve kurnaz kölenin ikinci Bâyezid devrindeki akınlardan birinde daha çocukken esir edildiği rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman'la yaşıt olduğu hakkında da bir rivayet vardır; fakat Kanunî'ye nerede ve nasıl intisâb ettiği ihtilâflıdır. Bir rivayete göre kendisini esir eden «ümerây-ı guzât-ı islâmiyyeden biri» güzelliğinden dolayı «Rikâb-ı Hümâyûna ithâf» ettiği için Enderun'da terbiye görmüş, diğeri bir rivayete göre Kanunî Sultan Süleyman dedesi ikinci Bâyezid'in saltanat devrinde Kefe valisi iken Pargalı İbrahim orada kendisine «ihdâ» edilmiş ve nihayet fazla Garp menbâlarında rağbet bulan başka bir rivayete göre de Türk korsanları tarafından Magnisa'da zengin bir dul kadına satılıp evlâtlık gibi terbiye edildikten sonra Yavuz devrinde Magnisa valisi olan Sultan Süleyman'a sırf bir tesadüf eseri olarak intisâb etmiş! Bu son rivayete nazaran şehzâde Süleyman bir gün bir gezinti esnasında ağaçların arasından güzel bir keman sesi işitmiş: Bu kemanı çalan Pargalı İbrahim'miş! Sultan Süleyman hemen huzuruna getirmiş: Kiyâfetine, zarâfetine, zekâsını ve güzelliğini çok beğendiği için derhal maiyyetine almış; kurnaz köle genç prensin o kadar gözüne girmiş ki gittikçe efendisine daimî bir arkadaş olmuş: ikisi beraber tahsil etmiş, beraber yetişmiş. Her halde bütün bu rivayetlerin birleştiği nokta, Pargalı İbrahim'in Sultan Süleyman'a şehzâdelik devrinde intisâb edip son derece teveccühünü kazanmış olmasıdır: İşte bundan dolayı Kanunî tahta çıkar çıkmaz bu parlak serseriye usul harici olarak birdenbire Hâs.Oda-başı ünvanıyla Baş-Mâbeyinciliğe tayin etmiş ve bu mühim memuriyete İç-Şâhinciler Ağalığını da ilâve etmek sure-

tiyle bu dönme ve devşirme köleyi birdenbire parlatmıştır. Pargalı İbrahim'in Osmanlı sarayındaki bu parlak mevkii Piri-Mehmet Paşa merhumun Kanunî devrindeki Sadâret müddetince 2 sene, 8 ay, 28 gün sürmüştür. İbrahim'in üç seneye yaklaşan bu saray âmirliği, padişahın teveccühünü her gün biraz daha fazla kazanmasından dolayı nüfuz ve itibarının bûsbütün artmasına sebep olmuştur. Bununla beraber bir çok kıdemli ve tecribeli devlet adamları dururken tecribesiz saray adamlarının Vezir-i-a'zam olması usul ve teâmüle mugayirdir: Onun için Kanunî o devşirme kölesini birdenbire devletin en yüksek makamına çıkarmakla bu asırdıde teâmülü çignemiş ve Osmanlı tarihinde o zamana kadar misli görülmemiş bir siyasi «bid'at» ihdâs etmiştir! Dördüncü Murad'a takdim ettiği lâyhaların birinde meşhur Koçu-Bey Kanunî'nin daha sonraki devirlerde de zararları görülen bu bid'atini şöyle tenkid etmektedir:

«Harem-i hâss huddâmmdan silâhdârı olan İbrahim Paşa'yı def'aten Vezir-i-a'zam idüp evvelki kaideyi gözetmedi. Giderek her pâdişâh mahsus bendelerini ilerü çeküp az zamanda Vezir-i-a'zam itmekle ol makuulelerin ahvâl-i âleme vukufı olmayup tâzelîge ve iltifâtı Pâdişâhiye mağrûr olmağla vukuufu olanlara dahi suâl itmeğe tenezzül eylemeyüp gafletleri kemâlde olmağın âlemin intizâmı bozuldu».

Yirmi sekiz yaşındaki serseri kölesini birdenbire Vezir-i-a'zam yapmakla iktifâ etmeyen Kanunî, biraz sonra veyahut derhal bu türedi Sadr-i-a'zamına Rumeli Beylerbeyliğini de ilâveten tevcih etmek suretiyle teveccühünün ne kadar büyük olduğunu göstermiş, fakat aşağıda görüleceği gibi bu gösteriş devletin başına mühim gâileler çıkarmış ve hattâ Mısır'da kan dökülmesine bile sebep olmuştur! Kanunî Sultan Süleyman gibi bir çok büyük cephelere mâlik bir hükümdarın bu za'fını hiç bir mülâhaza ile affetmek imkânı yoktur: Billâhassa en süflî devşirme dalkavuklarına aldanarak böyle bir za'fa kapılması, tarihte kendisine büyük ve parlak bir mevki temin etmiş olan adalet ve hakkaniyet şîâriyle de mütenâsip değildir; çünkü Pargalı İbrahim şahsî meziyetlerinden ziyâde köpekçe dalkavukluklarıyla Kanunî'nin gözüne girmiştir;

«Müneccim-başı» onun bu halini şöyle anlatır:

«Şehriyâr Hazretlerinin turnaklarını kesüp pâyı Şeriflerini gaslettikleri suyunuş ider idi!»

Bu vaziyete göre Pargalı'nın saraydan çıkarılıp Vezâret-i-uzmâ makamına oturulması demek, Osmanlı tarihinde belki ilk defa olarak dalkavukluğun iş başına geçmesi demektir! Kanunî Sultan Süleyman her sefer ayağa kalkarak hürmetle karşıladığı büyük Türk veziri Piri-Mehmet Paşa merhuma karşı ayak suyu içen dalkavuk devşirmeyi tercih etmekle artık imparatorluğun mukadderâtına dönmelik ve devşirmelikte beraber dalkavukluğun da kat'i surette hâkim olmaya başladığını gösteren inhitat kapısını kendi eliyle açmış gibidir. Osmanlı tarihine dalkavukluğu devşirmeler sokmuştur. Aşağıda görüleceği gibi saray entrikalarıyla yabancı kadınlar saltanatı da işte bu dönme ve devşirme dalkavuklar saltanatıyla beraber Osmanlı tarihinin o en parlak azamet ve kudret devrinde devlet bünyesini bozma sebebi olarak müstakbel te reddi ve inhitât asırlarını hazırlamaya başlamıştır. Hükümetin başında bundan sonra hemen fâsılasız bir şekilde teselsül edecek olan dönmeler ve devşirmelerle dalkavuklar bûsbütün meziyetsiz adamlar değildir: Fakat devletin azamet devrindeki kuvvet ve kudretinden mütevellit olan büyük muvaffakiyetlerle muzafferiyetleri hep bunların zekâ ve dirâyetlerinden ve Yeniçeri ocağının şecâat ve cesaretinden mütevellit gibi görmek ve göstermek tarihin kanunlarını anlamamaktan mütevellit en büyük gaflettir. Meselâ Pargalı İbrahim cidden zeki, zarif, güzel sesli ve güzel yüzlü, az çok san'attan anlar, güzel keman çalar ve bilhassa göz boyamak için mükemmel çalım satır cerbezeli, becerikli bir şahsiyettir: Orta boylu, esmer tenli, beyzî çehreli ve ön dişlerinin hayvânî bir ihtirâs ifade edecek kadar sivrilmiş her kesin dikkatini çeken bu yakışıklı delikanlı, ikisinden biri ana dili olması lâzımgelen Rumca ile İtalyancadan başka Türkçe, Arapça ve Acemce de bilir! Fakat Türk ordusunun me-

selâ Mohaç muzafferiyetini bu muhteşem serserinin o yaldızlı meziyetleri temin etmiş değildir. Bu gibi zaferlerin o gibi şahsiyetlere izâfesi, devletlerin azamet ve inhitat kanunlarından bihaber olmak demektir. — Pargalı'nın iş başına gelmesiyle hâsıl olan vaziyette dikkat edilecek mühim bir nokta vardır: Böyle bir saray memurunun hükümet başına geçirilmesi demek, Osmanlı mutlakıyyetinin inhitat devirlerinde görüldüğü gibi, sarayla hükümetin birleştirilmesi ve bu suretle devletin saraydan idaresi demek değildir: Pargalı İbrahim çok büyük salâhiyetlerle iş başına gelmiştir. Onun için saltanatla hükümet henüz birbirinden ayrılığını muhâfaza eden iki müessese gibidir. Sultan Süleyman Makbûl-İbrahim Paşa'ya o kadar fazla salâhiyet vermiştir ki 1533 = 939 senesi 27 Mayıs = 3 Zülka'de Salı günü At-meydanı'ndaki meşhur sarayında Avusturya elçilerini kabul eden İbrahim Paşa'nın bunlara söylediği şu sözler o muhteşem padişahın yalnız saltanat sürdüğünü ve devletin de hükümet reisi olan Vezir-i-a'zam tarafından idare edildiğini gösterdiği için, idare tarihimiz bakımından çok mühimdir:

— Bu muazzam devleti idare eden benim. Ben her ne yaparsam yapıp bitmiş olur, zîrâ bütün kuvvet ve kudret benim elimdedir. Memuriyetleri ben veririm; eyâletleri, mâlikâneleri ben tevzi ederim. Verdiğim verilmiş, vermediğim verilmemiştir! Hattâ padişah bile bir şey ihsan etmek ister veyahut eder de ben tasvib etmiyecek olursam onun ihsanı hükümsüz kahr! Çünkü harb, sulh, serâyet, kuvvet ve kudret hep benim elimdedir!

Bir taraftan da kanun hâkimiyyeti çok kuvvetlidir: Bu vaziyet için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız. Kanunî'nin nizam ve kanuna riâyet zihniyeti ölüncüye kadar devam etmiştir; onun bu sefer yaptığı şey yalnız devlet reisi sıfatıyla istediği adamı iş başına geçirmiş olmaktan ibaret kalmış, fakat kanunla teâmülün tayin ettiği diğer haklarla salâhiyetlere riâyet etmekte devam etmiştir. Bazı vaziyetlerde hükümetle fikir ihtilâfına bile düşmüş ve hattâ hükümet reisi olan Vezir-i-a'zam kendisine karşı kanunî salâhiyetlerini müdafaa bile etmiştir: 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasındaki 3 numaralı paragrafa bakınız, Osmanlı ölkesinin o zamanki üstünlüğünü temin eden en mühim âmillerin biri de ilk inhitat mikroplarına rağmen devam etmekte olan bu vazife ve salâhiyet ayrılığı ve kanun hâkimiyetidir: Bu hâkimiyet, Pargalı İbrahim'in bazı keyfi icraâtı yüzünden mevkiinin sarsılmasına bile sebep olacak kadar kuvvetli sayılabilir. — O zamana kadar devam eden siyasi teâmüle göre Vezâret-i-uzmâ makamına vüzerâdan birinin ve bilhassa «Vezir-i-sânî» denilen ikinci vezirin tayini lâzımgelir: Kanunî'nin bu teâmülü bozarak kendi kölesi olan Hâs-Oda-başıım birdenbire Vezir-i-a'zam yapması, Türk devlet adamlarına karşı elbirliği etmiş olan Devşirmeler partisinde derhal bir tefrika hâsıl etmekle neticelenmiştir; devletin emniyetini saracak ve Osmanlı imparatorluğunu bir parçalanma tehlikesine bile mâruz bırakacak dereceleri bulan bu vahim tefrika için aşağıda 15 Temmuz = 2 Ramazan ve 20 Ağustos = 8 Şevvâl fıkralarına bakınız. — Bu devre gelinceye kadar Vezâret-i-uzmâ makamı için Türklerle Devşirmeler arasında muhtelif mücadeleler olmuş ve bu makam iki taraf arasında bir kaç kere alınıp verilmiştir: İstanbul'un fethine kadar Türklerin elinde bulunan Vezâret-i-uzma'nın o tarihten itibaren Devşirmelere intikali için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının üçüncü ve dördüncüsüyle «10 Temmuz» fıkrasına ve ondan sonraki hâdiseler için de 1477 = 882 vukuâtının ikinci fıkrasına, 1481 = 886 vukuâtının ikinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına ve 1518 = 924 vukuâtının da «25 Kânunusânî» fıkrasına bakınız).

15 Temmuz = 2 Ramazan, Çarşamba: İkinci vezir Hâin-Ahmed Paşa'nın Mısır valiliğine tayini.

(Evvelce Yavuz Sultan Selim'in Mısır valiliğine tayin etmiş olduğu Hayr-Bay'm Rodos muhâsarası esnasında vefatı üzerine bu büyük valiliğe ikinci vezir Mustafa Paşa'nın tayin edilmiş ve maiyyetine 15 gemiyle 500 Yeniçeri alarak

Rodos'dan Mısır'a hareket etmiş olduğunu görmüştük: 1522 = 929 vukuâtı için de «20 Kânunuevvel» fıkrasının 2 numaralı paragrafına bakınız. — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa ile Hayr-Bay'dan sonra Mısır'ın üçüncü Osmanlı valisi olan Boşnak Mustafa Paşa Yavuz Sultan Selim'in damadı ve Kanunî'nin eniştesidir. — 1517 = 923 tarihinde fethedilmiş olan Mısır, henüz altı senelik bir mâziye mâlik olan Osmanlı hâkimiyetine tamamiyle ismamamış ve bilhassa Kölemen beylerinin gönüllerindeki istiklâl hâtıraları henüz silinmemiştir; Hayr-Bay'ın valiliği zamanında isyan çıkmaması kendisinin de esasen Kölemen beylerinden ve hattâ bunların en mühimlerinden olmasındandır; fakat Boşnak Mustafa Paşa gibi kendilerinden olmayan bir Osmanlı vezirinin Mısır valiliğine tayini Kölemen döküntülerini isyâna sevkeden bir sebep teşkil etti. Hayr-Bay'ın maiyyet beylerinden «Kansu» yu Mısır tahtına çıkarmak üzere «Cânun», «İnal», «Budak» vesaire gibi bâzı beyler arasında bir ittifak vücuda geldi. Fakat bu isyan hareketi çabuk bastırıldı. Mustafa Paşa'nın tenkil hareketlerindeki muvaffakiyeti, maiyyetindeki kumandanlardan Kara Musâ ile Hızır Ağa'nın dirâyet ve cesaretlerinden mütevellit gösterilir. Fakat buna rağmen Mustafa Paşa Mısır'da bırakılmıyarak 27 Mayıs = 12 Receb Çarşamba günü geri çağırılmıştır: Bu suretle Damad Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği 1522 = 929 senesi 24 Teşrinievvel = 3 Zülhicce Cuma gününden 1523 = 929 senesi 27 Mayıs = 12 Receb Çarşamba gününe kadar beş ay yedi gün sürmüş demektir. Mustafa Paşa'nın Rodos seferi esnasında vefat eden Hayr-Bay yerine Mısır valiliğine tayini için 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Mısır'dan kaldırılmasına sebep olarak Kanunî'nin kızkardeşi olan haremünün Paşa'yı İstanbul'a aldırma için yaptığı tesirden bahsedilir; yâni Damad Mustafa Paşa muvaffakiyetsizliğinden dolayı azledilmiş değildir. İşte bunun üzerine Mısır valiliğine «Güzelce-Kasım Paşa» tayin edilmiştir: Haliç'deki «Kasımpaşa» mahallesi bu paşanın ismini taşır: 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız. Güzelce-Kasım Paşa, Yûnus Paşa ile Hayr-Bay ve Mustafa Paşa'dan sonra Mısır'ın dördüncü Osmanlı valisidir: Fakat valilik müddeti pek az sürdüğü için bâzı menbâlarda isminin zikri bile ihmal edilir; Kasım Paşa'nın bu ilk Mısır valiliği 27 Mayıs = 12 Receb Çarşamba gününden 30 Haziran = 16 Şa'bân Salı gününe kadar 34 gün sürmüştür; Güzelce-Kasım Paşa'nın ikinci defa Mısır valiliği için 1524 = 930 vukuâtının Ağustos = Şevvâl fıkrasına bakınız. — Osmanlı menbâlarında «İnad» ve «Hâin» lâkaplarıyla damgalanan devşirme vezir Ahmed Paşa'nın entrikaları işte bu zamana tesadüf etmektedir: Piri-Mehmet Paşa merhum aleyhine Hâs-Oda-başı Pargalı İbrahim'le elbirliği ederek tertib ettiği tezvirler ve desiselerle o kıymetli vezirin sukutuna zemin hazırlayan bu Hâin-Ahmed Türk devlet adamlarına karşı mücadele eden mâhud devşirmeler gürhunun en mühim şahsiyetidir; Hâin-Ahmed Arnavut dönmesidir. Türk devletinin ikinci vezirliğine kadar yükseltilen bu yabancı ve yalancı türedinin meşrep ve tıynet için yuraklı 27 Haziran = 13 Şa'bân fıkrasına bakınız. Piri-Mehmet Paşa merhumun azliyle tekaüde sevki üzerine, ikinci vezir olmak itibarıyla usûlen kendisinin Vezir-i-a'zam olacağını ümid ederken hükûmetin başma Pargalı İbrahim'in geçirildiğini gören Hâin-Ahmed son derece müteessir olarak «Solak-zâde»nin dediği gibi:

«İbrahim Ağa'nın kendüye takaddümüne tahammül idemeyüp Mısır hükûmetine tâlib ve râgıb»

olmuştur: Bununla beraber Hâin-Ahmed'in Mısır valiliğine kendiliğinden tâlib olmayıp her türlü fitne ve fesâdın mâni olmak için kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyen yeni Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın tensibiyle bu memuriyete tayin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Her halde artık Pargalı İbrahim'le Hâin-Ahmed'in arası açılıp Devşirmeler içinde tefrika hâsıl olduğu muhakkaktır; hattâ «Peçevî» nin tâbiriyle bu hâinin elinden ve dilinden «cümle ehl-i Divân» âciz kalmış ve «Mısır'a uzalmasına her kes râgıb» olmuştur. Bir rivayete göre de Pargalı Vezir-i-a'zam olunca, onun başa geçmesine tahammül edemiyen Hâin-Ahmed Paşa Anadolu'daki mezalimiyle meşhur üçüncü vezir Ferhad Paşa ile beraber Makbûl-İbrahim Paşa'ya karşı cephe

alarak Divan'da kavga çıkarmış ve işte bunun üzerine gazaba uğrıyarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere Mısır valiliğine tayin edilmiştir! Bu rivayetler pek karışık: Fakat her halde aşağıki fıkralarda görüleceği gibi, Devşirmeler arasındaki rekabet ve ihtilâf nihayet devletin başına Hâin-Ahmed'in Mısır'da isyânı ve bu isyânın tenkili gibi kanlı gâileler açılmasına sebep olmuştur: Tabii bütün bunlar genç ve tecribesiz padişahın vakur ve tecribeli bir Türk Vezir-i-a'zamı tamammül edemiyerek ayaklarını yekadıkça suyunu içen dalkavuk devşirmeyi iş başına geçirmesinden hâsıl olmuş fecî neticelerdir).

2 Ağustos = 20 Ramazan, Pazar: Hâin-Ahmed Paşa'nın İstanbul'dan Mısır'a hareketi.

(15 Temmuz = 2 Ramazan Çarşamba günü Mısır valiliğine tayin edilmiş olan ikinci vezir Hâin-Ahmed Paşa on sekiz gün sonra yeni memuriyet yerine hareket etmiştir: Bununla beraber 10 Ramazan = 23 Temmuz Perşembe ve 27 Ramazan = 9 Ağustos Pazar tarihleri de rivayet edilir. — Hâin-Ahmed Paşa bir kaç kadirge ve bir miktar askerle gönderilmiştir).

20 Ağustos = 8 Şevvâl, Perşembe: Mısır valisi Hâin-Ahmed Paşa'nın Kahire'ye muvâsalatı.

(Muhtelif ve umumiyetle mütenâkız rivayetlerin mukayesesinden anlaşıldığına göre Hâin-Ahmed Paşa'nın Mısır'daki isyânı hakkında iki türlü izah vardır: Bunların birine göre Ahmed Paşa İstanbul'da Vezir-i-a'zamlıktan mahrumiyetini Kahire'de Mısır sultanlığı ile telâfi etmeye karar vermiş olduğu için, yeni vazifesinin başına işte böyle bir niyetle gelir gelmez veyahut geldikten bir ay sonra isyan hazırlıklarına başlamıştır. Henüz Osmanlı idaresine ismamamış, altı sene evvelki istiklâl günlerini unutmamış ve bilhassa Boşnak Mustafa Paşa'nın valiliği zamanındaki isyanlardanberi büsbütün karışmış olan Mısır ülkesi bu yeni valinin istiklâl emellerine en müsâid bir zemin vaziyetindedir; onun için Hâin-Ahmed Paşa Kahire'ye varır varmaz oradaki Yeniçerileri İstanbul'a göndermek istemiş, Osmanlı memurlarını azledip onların yerine Kölemen döküntülerini tayin etmiş, Mısır'ın büyük tımarlarını bunların beylerine vermiş ve kendisine tarafdâr toplamak için bir takım esâfile Mısır hazinesinden bir çok paralar tevzi etmiştir! Yalnız bütün bu tedbirlerden kuşkulanan Yeniçerileri İstanbul'a göndermek maksadında muvaffak olamamıştır. Hâin-Ahmed'in bu isyan hazırlıkları rivayete nazaran altı ay kadar devam etmiştir: Tabii bütün bu hazırlıklar daha ilk anından itibaren İstanbul hükûmetinin hiçe sayılması demektir. — Fakat bu birinci izaha mukabil ikinci bir izah şekli daha vardır: Bu ikinci rivayete göre de Hâin-Ahmed Paşa Mısır'a isyan fikriyle gelmiş değildir; bilâkis ilkönce mutî bir vali sıfatıyla vilâyet işleriyle meşgul olmuş, yalnız aradan bir müddet geçince İstanbul'dan kendisinin idamı hakkında gizli bir ferman gelmiş, bu fermanla bunun icrası hakkında Kahire ümerâsına hitâben yazılmış bir takım mektuplar Hâin-Ahmed Paşa'nın eline geçmiş ve işte bunun üzerine rakibi olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın kendisini sağ bırakmıyacağını anlıyarak başını kurtarmak için isyandan başka çâre bulamamıştır! Fakat umumiyetle birinci rivayete daha fazla kıymet verilir; bununla beraber bâzı Arap menbâlarında ikinci rivayet esas itihâz edilmiştir. — Bu meselede dikkat edilecek en mühim nokta, her iki rivayete göre de bir çok kanlara mal olan Mısır isyanının Vezâret-i-uzmâ makamı yüzünden iki devşirme arasında çıkmış iğrenç bir rekabetten doğmuş olmasıdır: Bu ahlâksız devşirmelerin bütün mukaddesâtı menfaatlerinden ibarettir).

1524 = 930

Kânunusâni = Rebî'ül-evvel: Mısır valisi Hâin-Ahmed'in saltanat ve istiklâlini ilân ederek nâmına hutba okutup sikke kestirmesi.

(1523 = 929 senesi 20 Ağustos = 8 Şevvâl Perşembe günü Kahire'ye gelmiş olan Hâin-Ahmed, muvâsalatından itibaren altı buçuk ay kadar geçtikten sonra açıktan açığa isyân edip İstanbul hükûmetiyle alâkasını keserek saltanat ve istiklâlini ilân etmiştir. Bununla beraber isyan tarihi olarak gene bu senenin Rebî'ül-âhîr = Şubat ayından da bahsedilir: Fakat bu ikinci tarihin tenkil tarihi olduğu hakkında bir rivayet vardır. Her halde bu iki rivayete göre 6 - 7 aylık bir hazırlık devresi geçmiş demektir: Yukarıki fıkraya da bakınız. Hâin-Ahmed bu müddet zarfında Osmanlı memurlarını azledip onların yerine Kölemenlerden memurlar tayin etmiş, Osmanlı idaresine henüz ismamamış olan bir çok gayr-i memnurlara Mısır hazinesinden ihsanlar dağıtıp tarafdarlar toplamış, Kölemen beylerine tımarlar vermiş, Mısır sahillerinin bütün iskelelerini tutmuş ve bir rivayete göre Yeniçerileri İstanbul'a göndermek istemişse de bunlara söz geçirememiştir. İşte bu sırada İstanbul'dan bir gemiyle gizli bir ferman gelmiştir: Boşnak Mustafa Paşa'nın valiliği zamanındaki isyanların sür'atle tenkilinde büyük bir muvaffakiyet gösteren ümerâdan «Kara-Musâ» Bey'e Hâin-Ahmed Paşa'nın idamı şartıyla Mısır valiliğini tevcih için gönderilen bu fermanı getiren çavuş yakalanmış ve hem Kara-Musâ Bey, hem zavallı çavuş Hâin-Ahmed'in emriyle derhal idam edilmiştir. Bir rivayete göre de İstanbul'dan biri gizli ve biri de alenî olmak üzere iki ferman gönderilmiştir: Alenî ferman Ahmed Paşa'nın Mısır'dan Diyarbekir Beylerbeyliğine nakli hakkındadır; fakat Kara-Musâ Bey'e gönderilen gizli ferman bunu hükümsüz bırakmaktadır! Bunlardan başka diğer bir takım ümerâyâ da gizli mektuplar geldiği rivayet edilir. İşte bu vaziyet üzerine isyan bayrağını resmen kaldıran Hâin-Ahmed'in İstanbul hükûmetiyle alâkasını büsbütün kesmiş olduğu rivayet edilmektedir. Diğer bir rivayete göre de Hâin-Ahmed saltanatını ilân etmemiş, yalnız kendi başını kurtarmak için isyâna mecbur olmuş, fakat İstanbul'daki rakibi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa onu saltanat ve istiklâlini ilân etmiş gibi göstererek tenkil ettirmiştir! Hâin-Ahmed Kara-Musâ Bey'i idam ettirip açıktan açığa isyân ettiği sırada Kahire kalesi Osmanlı devletine sâdık kalan Yeniçerilerin elindedir; onun için Mısır tahtına çıkmak isteyen hâin devşirme, ordugâhını Enbâbe mevkiinde kurduktan sonra, kaleyi muhâsara etmiştir. İşte bu suretle iki devşirmenin mevki hırsı devletin başına kanlı bir gaile açmış ve altı sene evvel büyük fedakârlıklarla fethedilen bir ölkenin tekrar elden çıkmasına sebep olabilecek vahim bir vaziyet hâsıl olmuştur. — Kahire kalesine kapanan Yeniçerilerin mevcudu beş bin kadar gösterilir. Buna mukabil Hâin-Ahmed ekserisi Arap ve bir miktarı da Kölemen döküntüleriyle zencilerden mürekkep olmak üzere takriben yüz bin kişilik bir kuvvet toplamıştır. — Kahire kalesinin âsiler tarafından muhâsarası esnasında Yeniçeriler şiddetli bir huruç hareketi yaparak muhâsırlara dört bin telefât verdirdikten sonra tekrar kaleye kapanmışlardır. Fakat bu sırada Hâin-Ahmed eski Kölemen beylerinin birinden iki yüz senedir muattal duran, büyük bir lâğımdan kale içine girilebileceğini öğrenip bu yer-altı yolundan bir baskın yaparak kaleyi zaptetmiş ve bu suretle Yeniçerilerin ekserisini kılıçtan geçirmiştir. Hâin-Ahmed'in işte bu muvaffakiyet üzerine «El-Melik-ül-Mansûr Sultan Ahmed Han» ünvanıyla Mısır tahtına çıkıp saltanatını ilân ederek kendi nâmına hutba okutup sikke kestirdiği ve başta dört mezheb Kadıları olmak üzere bir çok mühim şahsiyetleri zorla kendisine biat ettirdiği rivayet edilir! Fakat kabına sığmayacak kadar şımaran hâin devşirmenin bazı zenginleri hapsedtirip servetlerini müsâdere etmesi ve buna benzer bir takım taşkınlıkları efkârı umumiyyenin bir galeyanına sebep olmuş ve daha ilk ânından itibaren hâin gaasıbı mevki sarılmıştır. — Osmanlı imparatorluğu devlet teşkilâtını taklide yeltenen Hâin kendisine üç vezir tayin etmiştir: Bunların başında gûyâ «Vezir-i-a'zam» ola-

rak Kadı-zâde Mehmet Bey vardır; bu Mehmet Bey'in Yavuz Sultan Selim devrindenberi Kahire'de bulunduğu bahsedilmekle beraber, bu sefer Hâin-Ahmed'le beraber İstanbul'dan gönderildiği hakkında da bir rivayete tesadüf edilir. Fakat Hâin'in sözde Vezir-i-a'zamhğma tayin edilmiş olmakla beraber, Kadı-zâde Mehmet Bey Osmanlı padişahına sadâkatini muhafâza etmiştir: Mehmet Bey'in Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'dan tâlimat aldığı bile rivayet edilir; hattâ Mısır'ın bu seferki kurtuluş kahramanı işte bu Kadı-zâde Mehmet Bey'dir. — Kahire kalesinin yer-altı yolundan zaptı sırasında kaçıp kurtulabilmiş olan bir miktar askerin Mehmet Bey tarafından bazı evlere saklanmak suretiyle muhafâza edildiği ve Mehmet Bey'in Hâin-Ahmed tarafından tayin edildiği vezâret vazifesine artık gitmediği ve Divan icimâlarına da devam etmediği rivayet edilir. Kadı-zâde Mehmet Bey işte bu vaziyette el altından tertibât alarak harekete geçmek için müsâid bir fırsat kollamaya başlamıştır. — Bu sırada Hâin'in Suriye tarafına da el atmak için Gazze'yi zaptetmek üzere beş yüz kişilik bir kuvvet sevkettiği hakkında da bir rivayet vardır).

22 Mayıs = 18 Receb, Pazar; Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın muhteşem düğünü.

(Pargalı bir Rum yahut Cinviz balıkçısının bu dönme dölüne Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi olan Hatice Sultan'ın verildiği rivayet edilir! Bu münasebetle yapılan ve 22 Mayıs = 18 Receb Pazar gününden 5 Haziran = 2 Şa'bân Pazar gününe kadar tam on beş gün on beş gece süren bu tarihî düğün «Bin bir gece» masallarını andıran bir ihtişam içinde geçmiştir: Bu merâsimin tafsilâtı, eski Osmanlı düğünleri ve düğün âdetleri hakkında küçük bir fikir verebileceği için ehemmiyetten hâlî değildir. — Düğün şenlikleri, eskiden «At-meydanı» denilen şimdiki «Sultan-Ahmed» meydanında yapılmıştır. O sırada 29 - 30 yaşlarında bulunan genç Vezir-i-a'zam son zamanlarda yıktırılan ve asırlarca «İbrahim Paşa sarayı» ismiyle anılan meşhur konağını yeni yaptırmış, bütün inşaat masrafını Kanunî vermiş ve Yavuz'un kızı Pargalı balıkçı oğlunun işte bu muhteşem sarayına götürülmüştür! — At-meydanı'nın Mehterhâne tarafında Sultan Süleyman için kurulan muhteşem otağın içine padişahın tahtı konulmuş, meydanın etrafına da vüzerâ, ümerâ vesair dâvetliler için «otaklar», «çardaklar», «sâyebanlar» ve «sofalar» kurulmuştur. Bütün bunların döşenip süslenmesinde Çaldıran, Otluk-beli, Merc-i Dâbık ve Ridâniyye zaferlerinin en muhteşem ganîmetleri, Uzun-Hasan'ın, Şâh-İsmail'in, Kara-Han'ın, Kansu-Gavri'nin ve Tumanbay'ın «müzehebb kaalîgeleri», «giranbahâ şalları», «dibâlar», «atlaslar», «kadifeler», i kulanılmıştır! — Sağdıçlık vazifesini gören ikinci vezir Ayas Paşa Yeniçeri-ağası ile beraber sıraya girip padişahı resmen düğüne «okumuş», yâni dâvet etmiş ve Kanunî de enisteliğe seçtiği soysuz Vezir-i-a'zamı uzun uzadıya medhede rek dâveti kabul etmiştir. — Bu eski Osmanlı düğünlerinin teâmül bakımından göze çarpan en mühim hususîyetleri bir çok günler gece gündüz devam etmeleri, sınıf sınıf bütün devlet adamlarıyla memurlarının ve hattâ askerlerle paytaht ahalisinin dâvet edilmeleri, padişahın huzurunda en mühim ulemâyâ dinî mübahaseler yaptırılması, geceleri «mum donanmaları» ve hava fişekleriyle şenlikler yapılması, harb oyunları ile «mudhikeler» temsili, her türlü müsâbakalarla köçek rakısları ve nihayet düğün evine «Nakhl» denilen altın ve gümüş ağaçlar gönderilmesi gibi şeylerdir. Bunların içinde en mühimleri harb temsilleriyle mudhikeler ve «Nakhl» denilen altın ve gümüş ağaçlardır. — Harb oyunları ile mudhikelerde sahnelerde dekorlar bile kurulduğu için, bu gibi temsiller doğrudan doğruya tiyatro mahiyetindedir ve hattâ o zamanki Osmanlı tiyatrosu, sahne dekorundan umumiyetle mahrum olan Avrupa tiyatrosuna bile fâiktir; muhtelif asırlarda İstanbul'a gelmiş ecnebi seyyahların seyahatnâmelerinde buna ait bir çok mâlûmât vardır; bu meseleye temas eden muhtelif menbâların mukayesesinden anlaşıldığına göre, o zamanki Türk tiyatrosu san'atında en çok rağbet gören oyunlar Osmanlı zaferlerine ait askerî temsillerle halkı güldüren mudhikeler ve kısmen de Opera tarzında çalgılı ve

şarkılı oyunlardır. Anadolu Selçukluları devrindenberi devam ettiği en kuvvetli ve en ciddi vesikalarla sâbit olan bu eski Türk tiyatrosu On sekizinci asrın sonlarına kadar devam ettikten sonra munkarız olmuş ve On dokuzuncu asrın Tanzimât cereyanından itibaren Avrupa tiyatrosu taklid edilmiye başlamıştır. Bu meselede dikkat edilecek noktalardan biri de eski Türk ve Osmanlı tiyatro san'atiyle muahhar devirlerdeki «Orta-oyunu» arasındaki farktır: Eski Osmanlı tiyatrosun. da dekor ve sahne mevcut olduğu ve oyun mevzuları bâzan hayattan bile alındığı halde Orta-oyunu'nda sahne yoktur ve mevzular da muayyen ve mahduttur. — «Nakhl» denilen ve altınla gümüşten yapılan ağaçlar düğünün ihtişamıyla müte-nâsip bir cesâmette yapılır: Her düğünde böyle bir kaç ağaç vardır; bâzan bun-ların o kadar büyüklüklerine tesadüf edilmiştir ki dar sokaklardan geçirilebilmek için çatılarla yapıların yıktırıldığından bile bahsedilir! Hammer bu ağaçların kuvvet timsâli olduğuna hükmetmişse de doğru değildir: Nesep şeceresinin timsâli ol-duğu hakkında daha doğru bir rivayet vardır; bu ağaçların kıymetli mâdenlerden yapılması da «cihâz» içinde mühim bir servet bulunması demektir. Bu ağaçlar bü-yüklüklerine göre hayvan yahut arabayla ve parlak alaylarla nakledilir. Halk ağ-zında «nakıl» tahrifine uğrıyan «Nakhl»in balmumundan yapıldıktan sonra altın ve gümüş yapraklarla tezyin edilenleri de vardır; fakat eski saltanat düğünlerin. dekiler umumiyetle som gümüş ve altındandır. Bunlar çiçek, meyve, kuş vesaire şekilleriyle de süslenir ve düğün evinde gelin odasına konulur. Makbûl-İbrahim Paşa'nın düğünündeki «nakhl», lerden birinin altmış bin ve birinin de kırk bin parçadan yapılmış olduğu rivayet edilir: Bunlar «Simurg», ve «Ankaa» gibi esâ-tiri kuşlarla da süslenmiş çok muhteşem san'at eserleridir. — Kanunun kız, kardeşi İbrahim Paşa sarayına düğünün onuncu günü parlak bir alayla götürül-müştür. — Eski Osmanlı düğünlerinin en meşhur hususiyetlerinden biri de muhte-şem şekerlemeler yapılmak âdetidir: Bunların içinde câmi, saray, çeşme, bahçe, ev vesaire maketleri şeklinde olanlar da vardır; bu şekerlemeler umumiyetle dâ-vetlilere hediye edilir. — Osmanlı devrinde böyle düğünleri bütün tafsilâtiyle günü gününe tasvir eden bir çok manzum ve mensur eserler yazılmıştır: Bu düğün tarih-lerine «Sarnâme» denir. — Makbûl-İbrahim Paşa'nın bu muhteşem düğünü, Mı-sır'da kendi yüzünden kan döküldüğü devre tesadüf etmektedir).

28 Mayıs = 24 Receb, Cumartesi : Kanunî'nin ölümünden sonra «Selim-i Sâni» ismiyle Osmanlı tahtına çıkan şehzâde Selim'in doğumu.

(6 Receb = 10 Mayıs Sah, 20 Receb = 24 Mayıs Sah ve 26 Receb = 30 Mayıs Pa-zartesi tarihleri de rivayet edilir; gene bu senenin Şevvâl = Ağustos ayında ve yahut 1523 = 929 senesi 21 Mayıs = 6 Receb Perşembe günü doğduğu hakkındaki rivayetler tamamıyla yanlıştır: Çünkü Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın yukarıki fıkrada bahsi geçen düğünü esnasında doğmuş olduğu muâsır vesika-larla sâbittir; onun için düğünden bir sene evvel veyahut iki ay sonra dünyaya gelmiş olması kabil değildir. İkinci Selim İstanbul'da doğmuştur. Ana-sının Osmanlı sarayında Kadınlar saltanatını kurmuş olan ve Garp men-bâlarında «Roxelane» ismiyle anılan meşhur Rus dönmesi «Hurrem-Sultan», olduğu rivayet edilir; bununla beraber başka bir kadından doğduğu hakkında da bir rivayet vardır. Her halde Kanunî devrinden itibaren Osmanlı sülâlesine eenebi anaların artık tamamıyla hulûl ettiği muhakkaktır; hem artık bu yabancı kadınlar ilk Osmanlılar devrinde bir iki misâline tesadüf edildiği gibi pren-ses değil, câriyedir: Hattâ müslüman olanlar da bu vaziyettedir; onun için Osmanlı hanedanı bilhassa Kanunî devrinden itibaren baba tarafından padi-şah sülâlesi ve ana tarafından da halayık ve câriye nesli şeklini alarak çok tuhaf bir ihtilâl manzarası göstermiye başlamıştır! Bu ihtilâlin bir hususiyeti de yalnız erkek tarafından gelen Türk kanma kadın tarafından asırlarca hep eenebi kam karışmış olmasında gösterilebilir. — Hurrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına da bakınız).

Ağustos = Şevvâl : Mısır'da ısyân edip saltanat ve istiklâlini ilân eden Hâin-Ahmed'in idamı ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi.

(Bu tenkil hareketi için Rebî'ül-âhîr = Şubat tarihi de rivayet edilir: Tabii bu ikinci tarih doğru olduğu takdirde Makbûl-İbrahim Paşa'nın yukarıda bu sene-nin 22 Mayıs = 18 Receb fıkrasında bahsi geçen şâhâne düğünününden üç ay kadar evvel Mısır galesi bertaraf edilmiş olmak lâzım gelir. — Hâin-Ahmed'in ısyanı ve kendisini Mısır sultanı ilân ederek nâmına hutbe okutup sikke kes-dirmesi hakkındaki rivayetler için yukarıda bu sene vukuâtının başındaki Kâ-nunusâni = Rebî'ül-evvel fıkrasına, Mısır Beylerbeyliğine tâyini ve İstanbul'dan hareketle Mısır'a muvasâlatı hakkında da 1523 = 929 vukuâtının «15 Temmuz», «2 Ağustos» ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. — İsyân hareketinin başla-masından bahseden Kanunusâni = Rebî'ül-evvel fıkrasında görüldüğü gibi, Hâ-in-Ahmed'in tenkilinde en büyük rolü oynayan zat, Kadı-zâde Mehmet Bey'dir: Bâzi menbâlarda ismi Mahmud gösterilen bu Mehmet Bey'in Yavuz devrinden beri Mısır'da bulunduğuna aid bir rivayet olmakla beraber, Hâin-Ahmed'in ma-iyyetine me'mur edilerek İstanbul'dan onunla beraber geldiği, hattâ Mak-bûl-İbrahim Paşa'dan gizli tâlimât almış olduğu ve ısyân hareketleri esnasında İbrahim Paşa ile muhâberede bulunduğu da rivayet edilir. Hâin ısyân ettiği zaman işte bu Mehmet Bey'i «Vezir-i-a'zam» tâyin etmişse de, bir müddet bu vazifeyi ifa eder gibi görünen Mehmet Bey nihayet Hâin'e karşı cephe almış, Yeniçerilerin sağ kalanlarını muhtelif evlere gizlemiş ve yerli Araplardan da kuvvet toplamak için el altından tertibât ittihâz etmiştir. Mehmet Beyin ilk tenkil teşebbüsü bir hamam baskını şeklinde gösterilir. Bir gün Kahire kale-sinden çıkıp şehirde hamama gitmiş olan sahte Sultan birdenbire başına uğradığını anlayınca tıraşını yarım bırakıp damdan atlayarak kurtulmuş, ma-iyyet askerleri kılıçtan geçirilmişse de kendisi derhal kaleye can atmıştır. O sırada Mısır hazinesi kalededir: Mehmet Bey Arapların yağma hırsını tahrik için «Hâinlerin başları benim, malları sizin!» diye bağırınca muhâcirler duvar-lara tırmanıp kapıları zorlamışlarsa da Hâin-Ahmed o kargaşalıkta yirmi kişilik bir maiyyetle kaleden kaçıp Şarkıyye tarafına giderek «Benî-Bakar» kabîlesinin reisi «Hâris», isminde bir Arap Şeyhine iltica etmiştir. Mısır'daki hazinenin işte bu vak'ada yağma edildiği rivayet edilir. Mehmet Bey Hâin'in peşinden üç bin atlı sevk etmişse de bu müfreze hiç bir netice elde edemeden geri dönmüştür. Nihayet tâkip kuvvetlerinin başına bizzat Mehmet Bey geç-miş ve Hâin'in iltica ettiği arap şeyhinden Osmanlı İmparatorluğunun başına büyük bir gaile açmış olan o türedi mülteciyi zincirler içinde teslim almıştır. Bir rivayete göre de Mehmet Bey Hâin'in üstüne bizzat atılarak kılıçla kafasını uçurmuştur: Her halde Hâin-Ahmed'in nihayet kafası kesildiği muhakkak-tır. Bu kesik baş Kahire'deki «Bâb-üz-Züveyle» de teşhir edildikten sonra zafer delili olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Hattâ bu gileyi basdırmak için üç bin Yeniçeri ile İstanbul'dan gönderilen İkinci Vezir Ayas Paşa karadan Mısır'a giderken Hâin'in başına yolda tesadüf ettiği için geri dönmüştür. — Kadı-zâde Mehmet Bey bu muvaffakiyetine mükâfat olarak Mısır Defterdarlığına tâyin edilmiş ve uhdesindeki tumarlar da fazlaştırılmıştır. — İsyânın teskini üzerine Mısır Valiliği ikinci defa olarak Güzelce-Kasım Paşa'ya tevcih edilmiştir: Bu mühim vazifede Hâin Ahmed'in selefi olan Kasım Paşa'nın 34 gün süren ilk Mısır Valiliği için 1523 = 929 vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına baki-nız).

30 Eylül = 1 Zülhicce, Cuma: Mısır ıslâhâtına memur olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan hareketi.

(Maiyyetine devlet erkânından bazılarıyla beş yüz Yeniçeri alan Makbûl-İbra-him Paşa on kadırgadan mürekkep bir filo ile hareket etmiştir; beş yüz Ye-niçeriden başka diğer sınıflara mensup iki bin asker daha aldığı hakkında da bir rivayet vardır. — Bâzi menbâlarda Makbûl-İbrahim Paşa'nın Sadâret ma-

kamına ilâveten Mısır valiliğine de tâyin edilmiş olduğundan bahsedilirse de, Vali sıfatını hâiz olmayıp fevkalâde salâhiyetlerle yalnız islâhata memur olduğu anlaşılmaktadır. — Kanunî, Osmanlı tarihinde misli görülmemiş bir teveccüh göstererek çok sevdiği Vezir-i a'zamın adalara kadar teş'yi etmiştir! — İbrahim Paşa'nın sonsuz salâhiyetlerle Mısır seyahatine çıkması, bilhassa Hâ-in-Ahmed'in yukarıki fıkralarda gördüğümüz isyaniyle bu isyanın tenkilinden itibaren Mısır'da hasıl olan karışıklıklardan, bazı arap şeyhlerinin itaatsizliklerinden ve nihayet Mısır valisi Güzelce Kasım Paşa ile defterdar Kadı-zâde Mehmet Bey arasında zuhur eden ihtilâflardan dolayı memleketin anarşi içinde kalmış olmasıyla izah edilir. — İbrahim Paşa'nın 1 Teşrinievvel = 2 Zülhicce tarihinde hareket etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Belki de bu rivayet, İbrahim Paşa'nın Silivri'ye kadar gittikten sonra fırtına yüzünden Büyüka'da'ya dönmek mecburiyetinde kalmış olmasıyla alakadardır).

1524 = 931

1 Teşrinisâni = 4 Muharrem, Salı: Damad Ferhad Paşa'nın idamı.

(Devşirme takımından bir Hırvat dönmesi olan bu ahlâksız ve zâlim Vezirin meş'um ve menfûr şahsiyeti için 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bundan iki sene evvel bir takım seni iftiralar tertib ederek Dulga-dır Beyi Şehsüvar-oglu Ali Beyin idamına irade istihsal ettikten sonra zavallı Ali Beyi oğulları, akrabaları ve maiyyet adamlarıyla beraber kılıçtan geçirip mallarını müsâdere eden ve ondan sonra da Anadolu Türklerinden altı yüzden fazla adam öldürüp servetlerini zaptetmekten çekinmeyen bu câni devşirmenin o müdhiş cinayetleri nihayet Sultan Süleyman'a aksedip hakkındaki şikâyetlerin sâbit olması üzerine idamı emredilmişse de, Padişah'ın kızkardeşi olan karısıyla Vâlide-Sultan'ın şefâatleri üzerine affedilip Rumeli'ye nakledilerek derecesi tenzil edilmek suretiyle Semendire sancak Beyliğine tâyin edilmiştir. Fakat buna rağmen Ferhad o son vazifesinde de cinayetleriyle yağmacılıklarına devam etmekte tereddüt etmediği için halkın şikâyetleri tekrar Kanunî'ye aksetmiş ve bu sefer artık affedilmiyerek Edirne'ye celbedilip o mülevves mevcudiyetine çok haklı olarak nihayet verilmiştir. — Sultan Süleyman'ın kendi eniştesini bile hak ve adaletle feda etmekte tereddüt etmemesi garp menbâlarında takdirle karşılanır. — Bazı menbâlarda Ferhad'ın 1525 = 932 tarihinde idam edilmiş olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. — Bir rivayete göre de Ferhad Paşa izinsiz gelmiş olduğu İstanbul'da idâm edilmiştir).

28 Teşrinisâni = 1 Safer, Pazartesi: Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır seyahatine kara yolundan devam etmek üzere Marmaris'e çıkması.

(Sakız ve Rodos adalarına uğradıktan sonra İskenderiyye'ye doğru hareket eden İbrahim Paşa filosu havanın muhalefetinden dolayı yoluna devam edemediği için kara yolundan ve Suriye üzerinden hareket mecburiyeti hasıl olmuştur: Bu suretle 30 Eylül = 1 Zülhicce Cuma günü İstanbul'dan hareket eden İbrahim Paşa takımı tam altmış gün denizde bocaladıktan sonra Marmaris limanında karaya çıkmış demektir).

1525 = 931

25 Mart = 30 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: İstanbul'da Yeniçeri isyanı.

(Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketinden sonra Sultan Süleyman'ın kış mevsimini geçirmek üzere Edirne'ye gidip orada avla vakit geçirmesi, devlet ve hükûmet reislerinin uzaklaşmasından istifade eden Yeniçerilerin hareketsizlikten sıızlanmalarına yol açtığı rivayet edilir. Kanunî'nin 1523 = 929 senesi 29 Kânunsâni = 12 Reb'ül-evvel Perşembe günü Rodos seferinden İstanbul'a dönüşündenberi tam iki sene, bir ay, yirmi sekiz gün sulh içinde kalan

ocak, üçüncü senesine giren bu uzun müddeti harb ganimetlerinden mahrumiyet içinde geçirmiştir: Ocağın nazarında sulh demek, ganimetsizlik demektir! — Bazı menbâlarda Yeniçerilerin bu sefer işte bundan dolayı ayaklandıklarından bahsedilir. Bununla beraber Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'ya muhalif devlet adamlarından mürekkep bir zümrenin fırsattan istifade ederek Ocağı isyâna teşvik edip Paşa'yı azlettirmek istedikleri muhakkaktır: Zaten Kanunî'nin bu isyanda ittihâz ettiği tedbirler de bu noktayı te'yid edecek mahiyettedir. — Sultan Süleyman 22 Mart = 27 Cumâda-l-ûlâ Çarşamba günü Edirne'den İstanbul'a gelmişse de sarayına inmeyip Kâğıthane ve terkos taraflarında aylanmakla vakit geçirdiği için, bu vaziyetten istifade eden Yeniçeriler üç gün sonra ayaklanıp ikinci Vezir Ayas Paşa ile Defterdar Abdüsselâm Çelebinin ve hattâ kuvvetli bir rivayete göre de Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın konaklarıyla gümrükleri ve bazı evleri yağma etmişlerdir. Bu vak'ada Kanunî büyük bir sür'atle hareket edip âsilerden üç kişiyi kendi eliyle öldürmüş, vak'ada müşevvik oldukları anlaşılan Yeniçeri-ağası Mustafa ağa ile Reis-ül-küttâb Haydar Efendi ve diğer bir kaç kişiyi idam ettirip ocağı sindirmiş ve ondan sonra da askere yüz bin ve yahut iki yüz bin duka altunu tevzi' ettirerek galeyâm teskin etmiştir. İdam edilen devlet adamlarından Reis-ül-küttâb yâni Hariciyye Mektupçusu Haydar Çelebi, Yavuz devrinde Divan kâtibi olup Mısır seferinin mufassal bir ruznâmesini yazmış olan kıymetli müelliftir).

2 Nisan = 8 Cumâda-l-âhire, Pazar: Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın muhteşem bir alayla Kahire'ye girişi.

(24 Mart = 29 Cumâdâ-l-ûlâ Cuma ve 16 Nisan = 22 Cumâda-l-âhire Pazar tarihleri de rivayet edilir. — Halep ve Şam tarihiyle gelen İbrahim Paşa'nın eski Kölemen sultanlarını gölgede bırakan bir tantana ile Kahire'ye girdiği ve bu Osmanlı ihtişamının yerliler üzerinde büyük bir tesir bıraktığı rivayet edilir).

14 Haziran = 22 Şa'bân Çarşamba: Mısır islâhatından sonra Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Kahire'den İstanbul'a hareketi.

(İbrahim Paşa en kuvvetli bir rivayete göre 2 Nisan = 8 Cumâda-l-âhire Pazar günü Kahire'ye varmış olduğuna göre, Mısır'da 2 ay 13 gün, yâni 73 gün kalıp 74 üncü gün yola çıkmış demektir. — Bu müddet zarfında âsi arap şeyhlerinden ikisi emsaline ibret olarak idam edilmiş, Habeşistan hududuna kadar bütün şeyhlere sadâkat yemini ettirilip hepsinin itaat ve inkiyâd temin olunmuş, mahallî hükûmetten şikâyeti olanlar münâdilerle dâvet edilip hakları yerine getirilmiş, borç yüzünden mahbus olan fakirlerin borçları hazineден verilip hepsi tahliye edilmiş, Kahire'nin harap olan âbideleriyle binâları derhal tâmir edilip şehrin imârına başlanmış, son valiler devrinde yükseltilen vergileri son Kölemen sultanları devrindeki defterlere göre eski nisbetlerine indirilmiş, Maarif ve eytâm işleri tanzim edilmiş ve Mısır vilâyetinin hususî şerâitine uygun mahallî kanunlar tanzim edilmiştir. İbrahim Paşa'nın en mühim tedbirlerinden biri de, Umman ve Hint denizlerindeki faaliyetleri Kızıldeniz'i tehlikede bırakan Portekizlilere karşı Süveyş limanı merkez olmak üzere bir «Mısır Kapdanlığı» ihdâs edip Kölemenler devrinde bu vazifede bulunmuş olan Türk denizcilerinden Selman-Reis'i bu mühim mevkîye tâyin etmiş olmasında gösterilebilir: 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran», ve 1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Reb'ül-âhir» fıkralarına bakınız. Bu islâhatın halkı çok memnun edip Osmanlı idaresine ısındırdığı hakkında bir çok rivayetler vardır. — Vezir-i a'zam İbrahim Paşa bu islâhat işleriyle meşgul olduğu sırada Kanunî'den aldığı bir emir üzerine derhal İstanbul'a avdet etmek mecburiyetinde kalmıştır: Bu emrin bir taraftan yukarıki fıkra da gördüğümüz Yeniçeri vaziyetinden ve bir taraftan da İran ve Macaristan meselelerinden dolayı verilmiş olduğu anlaşıl-

maktadır. — İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'dan aldığı salâhiyet mucibince Mısır Valiliğine Şam Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı tâyin edip kara yolundan ve Suriye üzerinden İstanbul'a hareket etmiştir).

6 Eylül = 18 Zülka'de, Çarşamba : Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır seyahatinden İstanbul'a avdeti.

(1 Eylül = 13 Zülka'de Cuma ve 6 Eylül = 19 Zülka'de Çarşamba tarihleri de rivayet edilir : Fakat bunlar zayıftır. — İstanbul'daki Vezirlerle bâzı askeri kütahaların Makbûl-İbrahim Paşa'yı dört günlük yoldan karşıladıkları ve Padişahın sevgili Vezir-i-a'zamma murassâ takımları iki yüz bin duka altunu değerinde güzel bir arap atı gönderdiği rivayet edilir. — İbrahim Paşa'nın İstanbul'a girişi, Kahire'ye girişi kadar tantanalı olmuştur. — 1524 = 930 senesi 30 Eylül = 1 Zühicce Cuma günü İstanbul'dan hareket eden Makbûl-İbrahim Paşa'nın bu Mısır seyahati o tarihten bu tarihe kadar 11 ay, 6 gün, yâni takriben bir sene sürmüştür).

1525 = 932

6 Kânunuevvel = 30 Safer, Çarşamba: İlk Fransız elçisinin huzura kabulü ve Türk istilâsı karşısında Avrupa vaziyeti.

(Fransa kralı «François I = Birinci Fransua» nâmına gelen bu ilk Fransız elçisi Kont «Jean Frangipani» isminde Fransız hizmetine girmiş bir Macar asilzâdesidir. Hakikatte bu elçi Fransa'nın Türkiye'ye gönderdiği ikinci elçi gibi gösterilir : Çünkü rivayete nazaran gene bu senenin başlarında ismi meçhul bir Fransız elçisi bir takım kıymetli hediyelerle ve on iki kişilik bir maiyyetle yola çıkarılmışsa da Bosna Beylerbeyinin emriyle bu ilk elçi maiyyetiyle beraber idam edilmiştir : Her halde Kanunî'nin valileri ecnebi elçilerini kendiliklerinden idam etmek salâhiyetini hâiz olmadıkları için, Fransızların bile ismini bilmedikleri bu meçhul elçinin Türk'lere isnad edilen idamı çok şüpheli ve karanlık bir meseledir; onun için Fransız menbâlarında bile bu seferki Jean Frangipani İstanbul'a kadar gelip vazifesini ifa etmiş ilk Fransız elçisi sayılır. Bu Elçi Kanunî'nin huzuruna merasimle kabul edilebilmek şerefini ihraz etmiş, bir rivayete göre hiç bir sefirin nâil olamadığı derecelerde teveccüh ve iltifata mazhar olmuş ve hattâ kendisine bir miktar para bile ihsan edilmiştir. Gerek bu muâmelenin sebebinin, gerek o zamanki muhteşem Türkiye'nin Avrupa siyasetini ve bu siyasetten çıkacak hâdiselerin hakikî mahiyetlerini anlıyabilmek için, Kanunî devrinin başlarındaki Avrupa vaziyetini kısaca gözden geçirmek mecburiyetindeyiz. — O sırada Garp hristiyanlığı biri dinî, biri de siyasi olmak üzere iki büyük buhran içinde sarsılıp kıvrılmaktadır : Siyasi buhran, Almanya İmparatoru «Charles-Quint = Beşinci Karlos» ile Fransa Kralı «François Ier = Birinci Fransua» arasındaki uzun mücadeleden, dinî buhran da «Luther»in ortaya attığı «Réforme» cereyanının Katolik birliğini inhilâle uğratıp Garp hristiyanlığını mezhep ihtilâflarına düşürmüş olmasından mütevellittir. — Bu sırada Fransa krallığı her taraftan Habsburg hanedanının ötekleriyle çevrilmiş ve gerek Avrupa'nın diğer yerlerinden, gerek Akdeniz'den boydan boya tecrit edilmiş bir vaziyetteydi : Avusturya, Almanya, İspanya, Holânda ve hattâ İtalya Charles-Quint'in ötekleri haline gelmişti. Cniviz Cumhuriyetiyle Floransa hükûmeti İmparator'un yüksek hâkimiyetini kabul ediyor, Venedik Cumhuriyeti de İmparatorluğun nüfuzu altında bir müttefik vaziyetini kabul etmek mesburiyetinde kalyordu; hattâ Papalık bile bu büyük nüfuza tâbi'di! Tabii bu vaziyet Almanya İmparatorluğunu âdetâ bir Avrupa imparatorluğu haline getirmişti, Fransa işte bundan dolayı her taraftan tecrit edilmiş siyasi bir ada vaziyetindeydi. — Almanya imparatorluğunun bu vaziyeti, Charles-Quint devrinde muhtelif memleketlerin tedricen bu hükûmdar

elinde toplanmasından hâsıl olmuş gayr-i tabii bir teşekkül sayılır : Charles'in Holânda Kralı olan babası «Philippe le Beau = Güzel Filip» Milâdın 1506 tarihinde öldüğü zaman oğluna mirâs olarak ancak Holânda ve Franche-Comté eyâletleri kalmıştı; fakat 1516 da anasının babası olan «Ferdinand d'Aragon» ölünce İspanya'nın Castille = Kastil ve Aragon krallığı da kendisine intikal etti; işte bu suretle Charles-Quint hem Holânda, hem İspanya kralı olmuş ve hattâ o zaman Aragon krallığına ait olan Napoli krallığı ile Sardanya, Minorka ve Sicilya adaları ve öteden İspanya'nın Amerika müstemlekeleri de hep birden kendisine intikal etmişti! Charles-Quint'in baba tarafından dedesi olan Maximilien de Almanya imparatoruydu : Bu İmparator 1519 = 925 tarihinde öldüğü zaman, mensup olduğu Habsburg ailesinin Avusturya arşidukalığı, Styrie=İstirya, Carniole=Karniyol ve Tyrol = Tirol eyâletleriyle cenubi Almanya'nın bir çok dağınk yerleri de Charles-Quint'e kaldı. Yalnız imparatorluk intihabı tâbi'di. Fransa kralı Birinci François'mn büyük hatası, işte bu vaziyette bulunan bir hükûmdara karşı imparatorluk tahtına nâmzedliğini koymak düşüncesizliğiyle izah edilir; tabii Alman prensleri için Fransa kralını intihap etmek milliyet bakımından imkânsız olduktan başka, Charles-Quint'in intihabında bâzı Alman bankalarının da mühim roller oynadıkları hakkında bir takım rivayetler vardır. İşte bu suretle 1519 = 925 tarihinde Fransa kralı Birinci François'ya karşı İspanya kralı Beşinci Karlos'un Almanya imparatorluğuna seçilmesi, bu iki rakib arasındaki ihtilâfı en şiddetli devrine getirmiş ve araya diğer bir takım sebeplerle vesileler de karışmış olduğu için nihayet 1521 = 927 tarihinden itibaren Almanya, İtalya ve İspanya cephelelerinde yıllarca süren şiddetli muharebeler olmuştur. Bu garbi Avrupa muharebeleri Charles-Quint'i o kadar işgal etmiştir ki İmparator'un 1522 = 928 tarihinde şarkî Avrupa'daki Avusturya arazisini küçük kardeşi arşidük Ferdinand'a terk etmesi bile ken. dini temamiyle Garp işlerine hasretmek maksadıyla izah edilir. Bu meşhur muharebeler bilhassa Fransa için pek fecî olmuş, fransızlar mağlûbiyetten mağlûbiyete uğrayıp durmuş ve nihayet Birinci François'mn bizzat kumanda ettiği büyük Fransız ordusu 1525 = 931 senesi 24 Şubat = 1 Cumâda-l-ülâ Cuma günü Şimalî İtalya'nın o zaman Fransa'ya ait olan «Milanais», eyâletindeki «Pavia/Pavie» şehrinin önünde müdhiş bir bozguna uğrarak Kral esir olmuş ve Madri'e sevkedilip zindana atılmıştır! Fransa kralının bu esâret devri işte o tarihten 1526 = 932 senesi 14 Kânunusânî = 30 Rebî'ülevvel Pazar günü imzalanan Madrid muahedesine kadar 10 ay 18 gün sürmüş ve o müdhiş muahede mucibince Fransa kralı İtalya ve İspanya'daki topraklarıyla iddialarının hepsinden vazgeçmiş olduktan başka, Almanya imparatorunun yüksek hâkimiyetini tanımak, İmparator istediği zaman ordusu ve donanmasıyla hizmetine koşmak ve hattâ Osmanlı devletine karşı açılacak mücadelede İmparatora yardım etmek gibi istiklâl mefhumıyla hiç bir alâkası olmayan çok ağır taahhütler altına girmek mecburiyetinde bile kalmıştı! Fakat ilk Fransa elçisi Jean Frangipani'nin İstanbul'a gelip huzura kabul edilmesi, Birinci François'mn esaretinden tam 9 ay 11 gün sonra, yâni Madrid muahedesinin akdinden 1 ay 7 gün evveldi. O zaman Fransa kralı henüz Almanya imparatorunun zindanında bulunuyordu; onun için rakibine karşı dünyanın en büyük kuvvetini harekete getirmek ümidiyle Kanunî'ye sığınıyor ve «Solakzâde» nin izahına göre «ubûdiyyetnâme» sinde:

«Engerûs kralı Pâdişâh-ı bâ.ikbâl tarafından bir güşmâl görmek olursa biz İspanya kralına karşı mukaabil olup intikamımızı alırduk. Recâ ve temennâmız oldur ki ol mağrûrun def'ine Sultan-ı-Cihan'dan inâyet ola, ba'd-el-yevm biz dakhî Sultân-ı sâmi-mekân ve Sâhib-krân-ı zamân olan Pâdişâh Hazretlerinin bende-i ihsanı olalım»

diyordu! Tabii Fransa kralının Osmanlılarla beraber Almanya imparatorluğuna karşı hareket edebilmesi için her şeyden evvel bir kerre zindandan kurtarılması lâzımdı : Hattâ bundan dolayı gene aynı tarihte kralın saltanat nâibliğinde bulunan anası «Louise de Savoie» da Kanunî'ye bir arzı takdim edip oğlunun düşman zindanından kurtarılmasını istirham etmişti! İlk fransız elçi

sinin Kanunî'ye takdim ettiği ve frasnız müverrihlerinin «très numble = pek hakirâne» buldukları arıza muhteviyâtı o zamanın Avrupa diplomasisinden gizli tutulmuştu: Çünkü Ehli-salib asırlardanberi İslâm âlemine karşı Avrupa Katolikliğinin sözde bir mânevî birliği vardı; Fransa kralları Haçlı seferlerindenberi bu mânevî birliğin ön saffında yürümüşler ve hattâ bunu temsil bile etmek istemişlerdi: Halbuki şimdi bir hristiyan hükümdarı diğer bir hristiyan hükümdarına karşı İslâm âleminin Halifesi olan Osmanlı Padişahına sığınıp onunla «hakirâne» bir ittifak akdetmek istiyordu! Siyaset sahasında Katolik birliğini bozan böyle bir teşebbüs şâyi olduğu takdirde Avrupa hristiyanhgmca «Salibin Hilâl ile ittifakı» sayılacaktı ve nitekim bir müddet sonra şâyi olunca öyle sayıldı ve hattâ Fransa hükûmeti tarafından resmen tekzip edildi! Zaten bu ilk fransız elçisi memleketine bir ittifak muahedesiyle dönmüş değildi: Tabii zındanda inliyen bir esirle ittifak edilemezdi! Fazla olarak böyle bir ittifakın İslâm âlemine riyâset eden Kanunî için de dinî siyaset bakımından mahzurdan sâlim olmadığı rivayet edilir ve hattâ bâzi fransız menbâlarında Osmanlı Padişâhı Fransa kralıyla ittifakı şevket ve kudretine mugayir bir tenezzül saymış gösterilir; Kanunî'nin Frangipani'ye verip gönderdiği cevapnâmede kullandığı azametli lisan da bu fransız tahminini te'yid edecek mahiyettedir. Her halde Fransa sefirinin elde ettiği netice, Avrupa müvâzenesini ihlâl etmiş olan Almanya imparatoruna karşı Fransa kralıyla krallığın Türkiye tarafından himâyesini te'min etmiş olmaktan ibarettir: Hattâ Kanunî'nin aşağıki fıkralarda görülecek Macar seferi bile bâzi menbâlarda işte bununla izah edilir; her halde Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya'yı çok sarsan bu Fransız-Alman mücadelelerinin Türk istilâsını çok kolaylaştıran bir vaziyet teşkil ettiği muhakkaktır. — Avrupa'nın geçirmekte olduğu dinî buhran da Türk siyasetini Garb'a teveccüh ettiren âmillerin en mühimlerinden: Tuna boylarından gelen Türk tehlikesi Katolik âlemini birleştirebilecek büyük bir sebep demektir; fakat bu sırada meşhur «Martin Luther» reform esaslarını ortaya atmış, Alman prensleri içinde tarafdarlar bulmuş ve 1520 tarihinde Papa «Onuncu Léon» da bu yeni mezhep nâsirini aforoz etmekten başka bir şey yapamamıştı! Artık Katolikliğin eski kuvvet ve kudreti yıkılmış demektir. «Luther» Türk milletini Allah tarafından Avrupa'nın cezasını vermek için gönderilmiş ilâhî bir kuvvet saymış ve hattâ Türklere mukavemetin küfür olduğunu bile ilân etmiştir! Bu vaziyeti büyük bir alâka ile tâkib eden Kanunî'nin ikide bir Luther'in sihat ve muvaffakiyyet derecesi hakkında malûmat aldıracağı bile rivayet edilir! Her halde Avrupa'nın siyasî vaziyeti gibi dinî vaziyetinin de on altıncı asır Türk diplomasisi tarafından en küçük teferruâtma kadar tetkik ve tâkib edildiği muhakkaktır. — Almanya'yı sarsan dinî buhran gittikçe diğer memleketlere de sirayet ediyor ve bu hal İstanbul'un fethindenberi Türklere karşı bir Ehli-salib teşkili hakkındaki fikir cereyanını artık zamanı geçmiş bir hulyâ şekline sokuluyor. O sırada bu hulyânın en büyük mümessili Almanya imparatoru Charles-Quint'di: Hattâ bir aralık imparatorun Luther'le Papa'nın arasını bulmaya çalışması bile işte bu Haçlı rüyâsiyle izah edilir! Fakat Fransa meselesi kadar Réforme cereyanı da artık her hangi bir siyasî ve dinî birlik fikrinin tatbikine hiç bir suretle imkân bırakmıyacak en mühim âmîl demektir. İşte bundan dolayı Fransa kralı Türk şevket ve kudretine el açarken, rakibi olan Almanya imparatorunun da nihayet bu hakikati anlıyarak Kanunî'ye bir ittifak teklifinde bulunduğu halde reddedildiği hakkında bile bir rivayet vardır! Kanunî'nin kuvvetli tarafa karşı zayıf tarafı il-tizam etmesi çok esaslî mülâhazalara müstenittir: Macar krallarının mensup olduğu Jagellon hanedanıyla Habsburg hanedanı arasında 1515 = 921 tarihindenberi iki taraflı bir sıhriyyet münasebeti vardır: Macar kralı ikinci Louis, Almanya imparatoru Charles-Quint'le Arşidük Ferdinand'ın kızkardeşi olan Arşidüşes «Marie» ile ve bilmukabele imparatorun kardeşi Arşidük Ferdinand da Macar kralı ikinci Louis'nin kızkardeşi prenses «Anne» ile evlenmişti: Bu suretle Arşidük Ferdinand'la kral Louis birbirinin hem eniştesi, hem kayınbı-raderi oluyordu! O zaman bu siyasî izdivaçların verâset meselelerinden çok

büyük bir ehemmiyeti vardı; bilhassa Türk'lere karşı düşman vaziyetinde bulunan Macar krallığının Almanya imparatorluğuna istinad etmesi Kanunî'nin Charles-Quint'le ittifakına imkân bırakmıyordu: Çünkü Türk kuvvetinin başlıca mecrâsı olan Tuna boyları Almanya imparatorluğunun alâkadar olduğu bir saha demektir. Fazla olarak imparator aynı zamanda İspanya kralı olmak itibarıyla bu krallığın gerek müslümanhğa karşı olan tarihi siyasetine, gerek Akdeniz hâkimiyetine ait iddialarına da yegâne vâris vaziyetindeydi. Hattâ Charles-Quint'in bir Ehli-salib teşkil etmek istemesi bile bir taraftan Tuna boylarıyla olan alâkasından ve bir taraftan da işte bu İspanyol siyasetinden mütevellid gösterilir. İlk önce Türkiye aleyhine bir hristiyanlık siyaseti tâkib etmiş olan Fransa kralının sonradan Türkiye'ye yaltaklanması da öyle bir Haçlı teşebbüsüne iltihak etmekle rakibinin Avrupa hâkimiyetine âlet olmak endişesindedir. — 1517 = 923 tarihinde, yâni Charles-Quint'in imparatorluk tahtına intihabından iki sene evvel Almanya imparatoruna Türkiye'nin taksimini teklif etmiş ve hattâ Lehistan ve Macaristan krallarına Osmanlı imparatorluğu aleyhine ittifak teklif etmek için elçiler göndermiş olan Birinci François'ın Madrid zindanından kurtulduktan sonra bile eski Katolik siyasetinden vazgeçmiş olması işte bütün bu sebeplerle izah edilir. — Vaktiyle Fatih'in Ortodoks mezhebinin himâye altına alması, İstanbul'un fethinden bir az evvel birleştirilmiş olan Şark ve Garp kiliselerini birbirinden ayırarak hristiyanlık âlemini ebedî surette ikiye bölmüştü: 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının ikincisine bakınız. Bu sefer de bir taraftan orta Avrupa'da Protestanlığın zuhuru ve bir taraftan da garbi Avrupa'daki Katolik Fransa'nın Müslüman-Türk himâyesine ilticası Garp hristiyanlığının Türk istilâsını kolaylaştıracak bir tefrikaya düşmesi demektir: Kanunî Sultan Süleyman işte bundan dolayı kuvvetli tarafa karşı zayıf tarafı himâye ediyordu. — Bununla beraber, Almanya imparatorluğu ile müttefiklerine karşı yapayalnız kalıp karadan, denizden tecrit edilmiş bir hale gelen zayıf Fransa, Birinci François'ın «Pavia» bozgunundaki esâretinden itibaren muhtelif müzâheretler te'min ederek diplomasi bakımından bir az kuvvetlenmiş ve buna mukabil Almanya imparatorluğu da müttefiklerinden bâzılarını kaybederek biraz zayıflamıştır: Bu bakımdan kralın esâreti krallık için siyaseten az çok faydalı olmuş sayılabilir! Pavia zaferinin Avrupa muvâzenesini bozarak bütün kıt'ayı imparatorluk nüfuzu altına sokmasından korkan ilk hükümdar, İngiltere kralı Sekizinci Henri'dir: Birinci François'ın esâreti üzerine Alman ittifakından ayrılarak Fransa ile bir bîtaraflik muahedesi akdeden Sekizinci Henri'nin bu hareketi İtalya hükûmetlerine de örnek olmuş ve Papalık, Venedik, Floransa ve hattâ İsviçre hükûmetleri de imparatorluğa yem olmaktan korkarak Fransa kralını esâretten kurtarmak için İngiltere kralıyla birleşmişlerdir. Esir Kralla anasının Kanunî'ye ilticaları da işte bu siyasî vaziyete tesadüf etmektedir: Onun için Sultan Süleyman Fransa'yı himâye etmekle İngiltere ve İtalya hükûmetleriyle de müşterek bir siyaset tâkib etmiş demektir).

1525 — 1526 = 932

Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendinin ölümü.

(Halk arasında «Zenbilli» lâkabiyle şöhret bulan Şeyh-ül-İslâm «Alâüddin Aliyy-ül-Cemâlî Çelebi» Karamanlıdır ve Birinci Murad devrinin meşhur ulemâsından «Cemâlüddin-i Aksarâyî» sülâlesinden Ahmed ibni-Mehmet Çelebi'nin oğludur; ilmi kıymeti ve ahlâkî metânetiyle bütün memleketin hürmet ve emniyetini kazanmış ve şanlı adı bir adalet timsâli hâline gelmiş olan bu büyük ve mümtâz âlim, Fatih devrinin meşhur ulemâsından Şeyh-ül-İslâm Molla Husrev'in talebesidir. Büyük meziyyetleri ve faziletleriyle daha o zamandan itibaren şöhret bulmuş ve hattâ İkinci Bâyezid tahta çıktığı zaman kendisiyle görüşüp tanışmak istemişse de Zenbilli-Ali Efendi:

— Selâtin ile mülâkat ebğaz-ı mübâhâtdur!

diye padişahın bu talebini reddettiği için ilkönce müderrislikle Bursa'ya ve ondan sonra da müftülikle Amasya'ya sürülmüştür: Zenbilli'nin Sultan Bâyezid'le görüşmek istememesi belki de Cem-Sultan taraftarı olmasındandır. Amasya'dan sonra iznik ve tekrar Bursa Medreselerinde müderrislik eden Ali Efendi her halde padişahla barışmış olmalı ki nihayet Şeyh-ül-İslâm Efdal-zâ, de Hamid-üd-din Molla'nın vefatı üzerine 908 = 1503 senesi Şa'bân = Şubat ayında Meşihat makamına tâyin edilmiş ve ölünceye kadar mevkiini muhafaza etmiştir. — Alâüddin Ali-Çelebi'ye «Zenbilli Müfti» denilmesinin sebebi, fetvâ istiyenlere kolaylık olmak üzere evinin penceresinden daimî surette bir zenbil sarkıtmak itiyâdındır: Mürâcaat sahibi «istiftâ» varakasını işte bu zenbile koyup ipi salları ve Ali-Çelebi de hemen yukarı çekip fetvâsını yazdıktan sonra o tarihi zenbilini tekrar aşağı sarkıtmış! — İkinci Bâyezid devrinin son yıllarıyla Yavuz Sultan Selim devrinde ve Kanunî Sultan Süleyman devrinin ilk senelerinde de fâsılasız olarak 22 - 23 sene Şeyh-ül-İslâmlık eden Zenbilli-Ali Efendi Hicretin 932 tarihinde vefat etmişse de ay ve gün tarihleri kat'i surette mâlûm değildir: Meselâ muhtelif menbâlarda Rebi'ül-evvel = Kânunuevvel 1525, Cumâda-l-ülâ = Şubat 1526, Şa'bân = Mayıs 1526 ve Zülhicce = Eylül 1526 rivayetlerine tesadûf edilir! İşte bundan dolayı burada o Hicret senesine tesadûf eden Milâdi senelerin her ikisi de gösterilmiştir. — Zenbilli-Ali Efendi muâsır olduğu üç padişah üzerinde ilmi ve ahlâkî faziletleriyle büyük bir nüfuz kazanmış ve bilhassa Yavuz devrinde pervâsız müdahaleleriyle yüzlerce insanı idamdan kurtarmış olmakla meşhurdur. — Kadî askerlerin tâyininde Şeyh-ül-İslâmın re'iyine mürâcaat usulünün Zenbilli-Ali Efendi devrinden başlamış olduğu rivayet edilir. — Ali Efendi'nin dinî, ahlâkî ve hukukî eserleri vardır. — Mezarı Zeyrek'dedir).

1526 = 932

**23 Nisan = 11 Receb, Pazartesi : Üçüncü «Sefer-i Hümayûn»: Mo-
haç seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan hareketi.**

(Kanunî'nin Belgrad fethiyle neticelenen ilk Macar seferi için 1521 = 927 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına bakınız: Bu iki sefer arasındaki beş senelik fâsıla esnasında Rodos ve mülhakatından mürekkep olan «Saint-Jean», Haçlı hükümeti fethedilmiştir: 1521 = 928, 1522 = 928, 1522 = 929 ve 1523 = 929 vukuâtına bakınız. İşte bundan dolayı Osmanlı menbâlarında bu ikinci Macar seferi Kanunî'nin cülûsundan itibaren üçüncü sefer sayılır. — Bu sırada Osmanlı devletiyle sulh halinde bulunmayan iki devlet vardır: Biri Şark'ta ve biri de Garb'da olan bu iki komşudan İran Safavî İmparatorluğuyla Yavuz devrindeki Çaldıran muharebesinden ve Macar krallığı ile de Belgrad seferindenberi sulh akdedilmiştir. 1524 = 930 tarihinde Safavîlerin ilk hükümdarı olup Çaldıran muharebesinde Yavuz Sultan Selim'e mağlûb olan Şâh-İsmail vefat etmiş ve yerine geçen oğlu Birinci Tahmâsb babasının ölümüyle kendi cülûsunu bir sefâret hey'eti göndermek suretiyle Kanunî'ye bildirmemiş olduğu için, Sultan Süleyman'dan bir tebriknâme yerine şiddetli bir tehditnâme almıştır. Sünnilik ve Şiilik ihtilâfının şiddetinden ve bilhassa Çaldıran gerginliğinin henüz gevşememiş olmasından dolayı bir çok tahkipler ve tekdîrlerle doldurulan bu tehditnâmeye karşı İran Sahı Tahmâsb Macar kralı ikinci Louis ve Almanya İmparatoru Charles-Quin'e elçiler göndererek Osmanlılara karşı ittifak teklif etmiştir. Şark ve Garb düşmanları arasındaki tertibatı büyük bir dikkatle tâkib eden Kanunî'nin Şah'a yazdığı tehditnâmede «an-karib diyâr-ı Şark'a» tevccüh edeceğinden bahsetmiş olmasına rağmen şimdilik Şark'ı bırakıp Garb'a yürüyerek ilkönce Macar krallığına yüklenmesi hem yukarıki fıkrap gözden geçirdiğimiz Avrupa işlerine bir an evvel müdahale etmek, hem Macarların Eflak işlerine müdahale ederek Ulah zâdegânını Türk hâkimiyetine karşı ayaklandırmak suretiyle çıkardıkları kargaşalıkların bir an evvel cezasını vermektir; hattâ Macar kralı ikinci Louis Avrupa yardımından ümid kesdiği

için Osmanlılara karşı Lehistan krallığından başka Eflak ve Boğdan Prenslikleriyle de ittifak edip mütteliklerinden kuvvet toplamaya başlamıştı. Onun için Kanunî'nin bu ikinci Macar seferi de birincisi gibi meşrû sebeblere istinad ediyordu: Belgrad fethiyle neticelenen birinci Macar seferi Kanunî'nin Krala gönderdiği Türk elçisinin idam edilmesinden çıkmıştı; bu ikinci sefer de Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Eflak ve Boğdan Beyliklerinin Macar ittifakına alınmasından ve bir taraftan da Safavîlerle el birliği teşebbüslerinden çıktı: Zaten Belgrad'ın fethindenberi hudud müsâdemeleri ve akın hareketleri devam etmiş olduğu için iki taraf arasında harb hali zâil olmuş değildi. Kanunî işte bu vaziyette İstanbul'dan hareket etti).

19 Mayıs = 7 Şa'bân, Cumartesi : Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Rumeli Beyleri Kanunî'yi Filibe sâhrasında karşılamışlar ve önden gidip Sofya'da toplanma emrini almışlardır).

29 Mayıs = 17 Şa'bân, Salı : Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Buraya gelinceye kadar şiddetli yağmurlardan dolayı bilhassa ağırlıkların naklinde çok sıkıntı çekilmiş ve bu yağmurlar Mohaç muharebesine kadar kısa fâsılalarla devam etmiştir).

3 Haziran = 22 Şa'ban, Pazar : Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Rumeli askeriyle ileri sevkî.

(İbrahim Paşa Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten Rumeli Beylerbeyliği vazifesini de hâiz olduğu için Eflaklar köyünden itibaren Padişahın maiyyetinden ayrılıp Rumeli askeriyle ileri sevk edilmiştir).

19 Haziran = 9 Ramazan, Salı [1]: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Petervaradin fethine memur edilmesi.

(İleri hareketine gönderilmiş olan İbrahim Paşa Morava boyunda tekrar orduya iltihak edip vaziyet hakkında mâruzâtta bulunduktan sonra Tuna üzerinde mühim bir mevki' olan Peterwaradein / Petervarad = Petrovaradin kalesinin fethine memur edilmiştir: Bu kalenin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız).

22 Haziran = 12 Ramazan, Cuma : Sava köprülerinin ikmâli.

(Sava nehri üzerinde ordu için inşâsı emredilen köprülerin ikmâl edilmiş olduğu Semendire Beyi Yahya Paşa-zâde Bâli/Balı Bey tarafından arz edilmiştir).

9 Temmuz = 29 Ramazan, Pazartesi : Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Padişah bayramı ordu ile beraber burada geçirmeye karar vermiştir).

10 Temmuz = 30 Ramazan, Salı : Tuna donanmasının Belgrad önlerine gelişi.

(Bu nehir donanması irili ufaklı sekiz yüz hafif gemiden mürekkeptir: Toplar ve Yeniçerilerle takviye edilmiştir).

[1] «Rüyet-i hilâl» meselesinden dolayı sefer ruznâmelerinde Şa'bân ayı 30 gün itibar edildiği için, Ramazan'ın sekizinci günü Salı'ya müsâdif gösterilmişse de buradan itibaren aşağıki dört fıkrapda hakikî takvim hesabı tâkib edilmiştir.

14 Temmuz = 4 Şevvâl, Cumartesi: Petervaradın muhasarasının başlaması.

(Osmanlı menbâlarında «Varadin», ve «Petervaradin» isimleriyle anılan «Petervaradein/Petervaradin/Petervarad» kalesinin askerlikce olan ehemmiyetinden dolayı derhal fethine karar verilmiş ve icab eden tedbirlerin ittihâzına Vezir-i a'zam İbrahim Paşa memur edilmiştir. Yukarıda bu sene vukuâtının «19 Haziran» fıkrasına bakınız. Kalenin etrafına o günden itibaren müfrezeler sevk edilmişse de muhasara harekâtı ancak bugünden itibaren ordunun gelmesiyle başlamıştır. — Bu kale Tuna üzerinde ve Belgrad'm şimaligarbisindedir).

15 Temmuz = 5 Şevvâl, Pazar: Petervaradın şehrinin fethi ve kalesinin mukavemetinde devamı.

(Tuna'nın sağ sahilinde ve kale dışında bulunan şehir bu gün öğle vakti yapılan umumî hücumla zaptedilmişse de iç-kale mukavemet ettiği için muhasara devam etmiştir).

27 Temmuz = 17 Şevvâl, Cuma: Petervaradın kalesinin fethi.

(14 Temmuz = 4 Şevvâl Cumartesi gününden beri muhasara altında bulunan bu meşhur kale on üç gün mukavemetten sonra on dördüncü gün lâğûmlar patlatılarak açılan gedikten hücum edilmek suretiyle fethedilmiştir).

8 Ağustos = 29 Şevvâl, Çarşamba: İlok kalesinin fethi ve Eszek kalesinin teslim olması.

(Tuna üzerinde bulunan ve Osmanlı menbâlarında «İlok» ve «Uylok» isimleriyle anılan bu «İlok/Uylak» kalesi 1 Ağustos = 22 Şevvâl Çarşamba gününden itibaren yedi gün muhasara edildikten sonra sekizinci gün fethedilmiştir. Bu muvaffakiyyet üzerine Drava nehri üzerindeki Eszek/Osiyek kalesi de kendiliğinden anahtarlarını göndermek suretiyle teslim olmuştur. — 28 Şevvâl = 7 Ağustos Salı tarihi de rivayet edilir).

19 Ağustos = 11 Zülka'de, Pazar: Drava üzerinde kurulan köprü inşaatının ikmâli.

(Bu köprü'nün inşasına 15 Ağustos = 7 Zülka'de Çarşamba günü başlanıp beş günde bitirilmiştir. Uzunluğu 284 arşın, genişliği yalnız iki arşındır. İnşaat esnasında sahile çardak kurularak padişahla Vezir-i a'zam için tesriine bizzat nezâret etmişlerdir).

21 Ağustos = 13 Zülka'de, Salı: Ordunun yeni köprüden karşı yaya geçişi.

(Bütün askerle ağırlıkların nakli ancak 23 Ağustos = 15 Zülka'de Perşembe günü tamamlanmıştır).

23 Ağustos = 15 Zülka'de, Perşembe: Drava köprüsünün yıkılması.

(Ordu tamamıyla geçtikten sonra köprü yıkılmıştır. Bundan maksat askerinin her türlü ric'at ümidini kesmektir).

29 Ağustos = 21 Zülka'de Çarşamba: Mohaç zaferi.

(28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı ve 30 Ağustos = 22 Zülka'de Perşembe tarihleri de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Macar krallığının istikbâline nihayet veren bu meşhur muharebeye sahne olan «Mohacz/Mohacs = Mohaç» ovası Tuna nehrinin garp sahilinde bağlık bir yerdir. Burada bu ismi taşıyan bir kasaba ile Tuna'da bir adaya da tesadüf edilir. Mohaç ovasının cenubuşarkisinde Türklerin «Kara-su» dedikleri «Krasso / Krassehidscha» bataklığı vardır. Macar krallığının payitahtı olan «Budin» üzerine yürümekte olan Türk ordusu, Macar kralı ikinci Louis'in işte bu ovaya doğru ilerlemekte olduğuna ait haberler geldiği için 28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı günü, muharebeden bir gün evvel buraya gelmiştir. — İki tarafın ordu mevcudları hakkında Şark ve Garp menbâlarında tesadüf edilen rakamlar arasında çok büyük farklar vardır. Meselâ Osmanlı ordusunun mevcudu hakkındaki rivayetler 300 binden 57 bine kadar ve Macar ordusu hakkındaki rivayetler de gene 300 binden 28 bine kadar birbirleriyle te'lif edilemeyecek tehâlüfler gösterir: bâzı askeri tetkiklerde Türk ordusu 43 bin süvari ile 24 bin piyadeden mürekkep 67 bin kişilik bir kuvvet ve Macar askeri de 84 bin piyade ile 14 bin süvariden mürekkep 98 bin kişilik bir ordu şeklinde gösterilmekte ve top adedi de Türklerde 300, Macarlarda 80 parça görünmektedir. Muahhar Garp menbâlarında umumiyetle Türk ordusunun mevcudu yüz bin ve top adedi 300 gösterilir. Fakat buna mukabil Macar ordusu 20 - 30 bin kişiden ibaret gibi gösterilmektedir! Tabî Macarlara ait olan rakam tamamıyla yanlışdır. Çünkü muharebeden sonra yalnız Türk askeri tarafından sayılabilen düşman cesetleri 24 bindir ve yaralılarla kaçaklar ve kayıplar bu yekûna dahil değildir. Her halde bütün bu rivayetlerden her iki ordunun da orta hesabla yüzer bin mevcudu olduğu ve hattâ bâzı vesikalara göre Macar ordusu mevcudunun 150 binden aşağı olmadığı anlaşılmaktadır. Macar ordusunda Lehistan'dan, Bohemya'dan, Eflak'dan, Boğdan'dan ve hattâ Papalık makamından gönderilmiş yardımcı kuvvetler de vardır. Macaristan'a tâbi olan Transylvania = Erdel Voyvodası «Szapolya» nm 30 bin kişilik kuvvetleriyle yola çıktığı halde kralı kışkırttığı için yardıma gelmeyip harbe iştirâk etmediği ve bu suretle Macaristan'ın felâketine sebep olduğu hakkındaki muhtelif rivayetlere tesadüf edilir. — Osmanlı ordusunun harb nizamı hakkında verilen izahata göre önde Rumeli Beylerbeyi olan Vezir-i a'zam İbrahim Paşa kumandasında Rumeli askeri, ondan sonra Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasında Anadolu askeri ve daha sonra Yeniçeri, Sipahi vesair muhafız kıt'aları ortasında Padişah mevzi' almıştır. Toplar birbirine zincirlerle bağlanmış 150 şer parçadan mürekkep iki dizi halinde Rumeli ve Anadolu askerlerinin gerilerine yerleştirilmiştir. «Çarhacılık» yani pişdarlık vazifesi Semendire Beyi Yahya Paşa'zâde Bâli/Balı Beye ve dündârlık vazifesi de Bosna Beylerbeyi ve ikinci Bâyezid'in kızından torunu, yani Kanunî'nin halâsının oğlu Husrev Bey'e verilmiştir. — Merkezle sağ ve sol cenahlara takdim edilmiş olan Macar ordusu Osmanlı menbâlarında «Layoş» denilen Kral «ikinci Louis» nin kumandasındadır. Macaristan'ın son mustakil kralı olan ikinci Louis Jagellon sülâlesinin son hükümdârıdır. — Macarların bilhassa zırhlı süvarileri çok meşhurdur. — Pişdar kumandam Balı Bey'le dündâr kumandam Husrev Bey'in teklif etmiş olduklarından bahsedilen harekât plânına göre düşman hücum edinceye kadar beklenmesi ve bu hücumu uğrıyan ileri kıt'alar ikiye ayrılarak Macarlar gerideki toplara kadar ilerledikten sonra şiddetli bir top ateşine tutulması, bu sırada düşman ordusunun sağdan ve soldan sarılması ve Balı Beyle Husrev Beyin de süvari kuvvetleriyle çevirme hareketi yapması takarrur etmiş ve bu plân aynen tatbik edilmiştir. — Türk ordusu düşman hücumunu saatlerce beklemiştir. Bu sırada Kanunî Sultan Süleyman zırhlı giyip başındaki tulganın üstüne üç sorguç takarak askeri teftiş edip sancakları selâmladıktan sonra «Hünkâr-tepesi» yahut «Türk tepesi» ismini alan yüksek bir tepeye çıkarak Mohaç ovasını göz altında bulunduracak bir vaziyet almıştır. Sonradan Budin Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bu tepeye âbide şeklinde bir köşk kurdurduğu rivayet edilir. Büyük Padişah işte bu tepede iken askerinin

«umurdide ihtiyarlarıyla» müşâvere etmek istemiş ve bunun üzerine çağrılan ihtiyar gazilerden «Altuca» yahut «Adl.Tuca» gelmiştir; «Peçevi» bu koca yiğidi şöyle tasvir etmektedir :

«Cebesî arkasında, tulgası başunda, kepenegi terkinde bir kırıl koca ve tıraş emmâ bıyıkları tulgasundan taşra zâhir, gûyâ adûya birer tir-i khunpâşdur».

O sırada Padişahın huzurunda bulunan Bosna Beylerbeyi Husrev Bey bu muhteşem ihtiyara:

— Gel Adl.Tuca, Saâdetlü Pâdişâh müşâvere emrittii!
«demiş, fakat:

— Bunda müşâvere döğüşmekden özge var mudur? Beni Koca.Alaybeyi size gönderdi: Düşman alayları görünmüş; çarhacumuz elleşmeğe başlamış; gelün sancağunuz dibinde bulunun!

sözünden başka birşey söylemeyen bu koca gazi atını tepip er meydanına koşmuştur. — Bu sırada vakit ikindiye bulmuş, zevâli saat takriben dörde yaklaşmıştı: Ova yağmur altındaydı. Macar istiklâline nihayet veren Mohaç meydan muharebesi işte bu saatte pişdarların «elleşmesiyle» başladı. — Macar'ların süvari hücumu çok müdhiş olmuştu: Öndeki Rumeli askeri yarılmış ve belki de yukarıda gördüğümüz plâna uyarak ikiye ayrılmış, bir kısmı daha gerideki Anadolu askerinin üstüne doğru püskürtülmüş ve hattâ Macar asilzâdelerinden otuz beş kahraman tâ Sultan Süleyman'ın olduğu yere kadar sokulmuştu! Türk toplarının şiddetli ateşi işte bu sırada başladı: Zaten gene bu sırada Balı Be-yin kumandasındaki süvari kolları yıldırım gibi bir hareketle Macar ordusunu arkasından çevirmişti; Macarlar bir taraftan da cenahlardan çenber içine alınıyordu. Bilhassa topçu ateşinin şiddeti düşman ordusunu darmadağın etti: Kaçanlar ancak «Kara.su» bataklığına can atabiliyorlardı! Günlerdenberi süren fâsılasız yağmurların büsbütün kabarttığı bu müdhiş bataklık Macar ordusunun kılıç artıklarıyla Macaristan krallığına mezar oldu! Hattâ Macar kralı ikinci Louis bile maiyyetinde bir kaç kişiyle kaçıp giderken işte burada boğuldu: İkinci vakti başlayıp akşamdan evvel biten Mohaç meydan muharebesi ancak iki saat kadar sürmüştü: Bu kadar az bir zamanda koskoca bir devlet devrilmiş demektir! — Bâzi menbâlarda Mohaç muharebesinin «yatsıya kadar» ve hattâ «gece yarısına kadar» sürdüğünden bahsedilirse de doğru değildir: Bu rivayetler tâkib hareketlerinden ve Sultan Süleyman'ın gece yarısına kadar at üstünde kaldıktan sonra otağına çekilmiş olmasından galat olabilir. — Ertesi günden itibaren defterdarların nezâretinde sayılabilen düşman cesedlerinin 24 - 25 bin kadar tuttuğu hakkında muhtelif rivayetler vardır).

31 Ağustos = 23 Zülka'de, Cuma: Zafer tebriki.

(Osmanlı teşrifatında her zaferden sonra devlet ve ordu erkânının Padişâhı harb meydanında tebrik etmeleri âdettir: Hattâ bunun için hususî otak, taht ve saire getirilir. — Mohaç zaferinde Kanunî için muhteşem bir erguvânî «Otağ-ı Hümâyûn» kurulmuş ve murassâ tahtına oturan padişah vüzerâ ve umerânın tebriklerini kabul ederken derecelerine göre hepsine kıymetli ihsanlar ve zafer ganimetlerinden de hisseler vermiştir: Osmanlı zaferlerinde umerâyâ büyük para mükâfatları vermek âdeti de vardır; bu gibi mükâfatlar neferlere kadar teşmil edilir; gerek ganîmet, gerek bahşiş yüzünden eski zaferler asker için mühim bir servet menbâdır).

1 Eylül = 24 Zülka'de, Cumartesi: Macaristan'ın muhtelif taraflarına akın hareketleri.

(Zaferden sonra verilen bir Divan kararı üzerine ordunun Budin üstüne yürütmesi ve Macar krallığı payitahtının işgali takarrür ettiği gibi, düşmanın her

türlü mukavemet imkânlarını kırmak için memleketin her tarafına Akıncı kolları da sevk edilmiştir: Yalnız Akıncıların ahaliyi esir almaktan men' edildikleri hakkında muhtelif rivayetler vardır).

3 Eylül = 26 Zülka'de, Pazartesi: Türk ordusunun Mohaç'dan Budin'e hareketi.

(Görülen lüzum üzerine Mohaç kasabası yakıldıktan sonra muzaffer ordu Macaristan krallığının payitahtı olan Budin üzerine hareket etmiştir: Kanunî Sultan Süleyman 28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı günü Mohaç'a gelmiş olduğuna göre, burada 1 gün kaldıktan sonra yedinci gün ileri hareket edilmiş demektir).

11 Eylül = 4 Zülhicce, Salı: Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'e girişi.

(10 Eylül = 3 Zülhicce Pazartesi tarihi de rivayet edilir: Fakat bunun şehir hâricine muvâsalat tarihinden galat olduğu anlaşılmaktadır. Mohaç seferi ruznâmesinde 10 Eylül'e müsâdif olan 3 Zülhicce tarihi esas ittihâz edilmişse de gün ismi «Salı» gösterilmektedir: Halbuki 10 Eylül = 3 Zülhicce hakikî takvimde «Pazartesi», gününe tesadüf etmekte olduğu için 11 Eylül = 4 Zülhicce Salı tarihinin daha doğru olması lâzım gelir. Daha zayıf bir rivayete göre de o gün şehrin önüne gelmiş olan Sultan Süleyman ertesi gün, yani 12 Eylül = 5 Zülhicce Çarşamba günü şehre girmiştir. — Mohaç muharebesinde Macarların «Lajos» ve Osmanlıların da «Layos/Lağos» dedikleri kral «İkinci Louis» nin hiç bir vâris bırakmıyarak maktul düşmesi ve Macar ordusunun bir daha kalkınmayacak surette perişan olması, Osmanlı ordusu için artık bir olgun meyve haline gelen Macar payitahtının müdafaasını Macarlar için imkânsız bir hale getirmiş olduğu için, maktul kraldan dul kalan ve Almanya imparatoru «Charles-Quint = Beşinci Karlos» un kızkardeşi olan kraliçe «Marie» maiyyetiyle beraber alelacele kaçıp gitmiş, bir çok Macar asilzâdeleriyle devlet adamları payitahttan savuşmuş ve işte bundan dolayı sahipsiz kalan şehrin anahtarları Türk ordusu Mohaç'dan kalkıp Budin üzerine yürürken ahali nâmına gelen bir hey'et tarafından «Foelward» kasabasında Kanunî'ye takdim edilmiştir. Budin'in karşısındaki Pesth = Peşte anahtarlarının da o gün ve yahut ertesi gün takdim edildiği hakkında muhtelif rivayetler vardır: Solakzâde'ye göre Peşte ancak on gün sonra ordu karşı yakaya geçtiği zaman teslim olmuştur: Her halde bu rivayetin karşı yakaya geçiş hareketinden kinaye olması lâzım gelir. — Halkın canına ve malına dokunulmamak şartıyla şehir teslim olduğu için asker her türlü yağma ve tahrip hareketlerinden men'edilmişse de, içeri girildikten sonra şehrin büyük kilisesiyle iki mahallesinde taşkınlık eseri olarak yangın çıkartılmasının önüne geçilememiş ve bundan çok müteessir olan Sultan Süleyman yangının söndürülmesine Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'yı memur ederek şehrin diğer taraflarını kurtardığı gibi bâzi kimselere de cezalar vermiştir. — Kanunî Sultan Süleyman Budin'de Macar krallarının sarayına yerleşmiş ve avcılık merakı olduğu için kralın av köşküne de gitmiştir. — Ramazan bayramını Belgrad'da geçirmiş olan Padişah Kurban bayramını da Budin'de geçirmiştir. — Budin şehrinin Almancadaki «Ofen» ismine mukabil lâtincesi «Buda», islâvcası «Budin», dir ve Osmanlı menbâlarındaki muhtelif şekilleri de «Budin/Budun/Budim» gibi tahavvüller gösterir).

19 Eylül = 12 Zülhicce, Çarşamba: Tuna üzerinde kurulan köprü inşaatının ikmâli.

(13 Eylül = 6 Zülhicce Perşembe günü kurulmaya başlıyan bu köprünün 17 Eylül = 10 Zülhicce Pazartesi günü ikmal edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Bizim esas ittihâz ettiğimiz en kuvvetli rivayete göre tam yedi günde yapılmış olduğu anlaşılan bu büyük köprünün uzunluğu 980 arşın kadar gösterilir: Türk ordusu Tuna'nın karşı yakasına işte bu köprüden geçmiştir).

21 Eylül = 14 Zülhicce, Cuma: Kanunî'nin Budin'den Peşte'ye geçişi.

(11 Eylül = 4 Zülhicce Salı günü Budin'e girmiş olan Sultan Süleyman burada tam on gün kaldıktan sonra, yukarıki fıkra da gördüğümüz köprüden karşı yakaya geçerek Peşte önünde kurulan otağına inmiştir. Mustakil Macar krallığının mevcudiyetine nihayet verilip payitahtı işgal edilmiş olduğu için, Kanunî artık İstanbul'a avdet etmek üzere ordusuyla beraber karşı yakaya geçmiştir. Ordunun karşıya nakli bir gün evvel, yani 20 Eylül = 13 Zülhicce Perşembe günü başlamıştır. — Kanunî'nin Budin'de kaldığı on gün içinde Macar krallığı hazinesiyle iki büyük tunç şamdan, üç heykel, meşhur Macar milli kahramanı Hunyadi Janos = Yanko Hunyadi'nin oğlu olan kral Mathias Korvin'in kıymetli kütüphanesi ve sarayla kalenin topları Tuna üzerinden gemilerle İstanbul'a nakledilmiştir: Bunlar 15 Eylül = 8 Zülhicce Cumartesi günü yola çıkarılmıştır. Bu tarihi ganimetlerden tunç şamdanlar Ayasofya mihrabının iki tarafına konulmuş ve gene tunçtan «Hercule = Herkül», «Apollon» ve «Diane = Diyana» heykelleri de sonradan «Sultan-Ahmed meydanı» denilen «At-meydanı»ndaki İbrahim Paşa sarayının önünde mermer kaideler üzerine dikilmiştir; hattâ bundan dolayı bazı müteassıpların dedikodu ettikleri ve «Trabzon'lu Figanî Ramazan Çelebi» isminde bir şairin Frenk-İbrahim Paşa'yı:

Dü İbrâhim âmed be-deyr-i cihân;
Yekî büt-şiken şüd, yekî büt-nişân

beytiyle tehzil ettiği rivayet edilir: Bu beytin Figanî'yi gözden düşürmek için rakipleri tarafından kendisine isnâd edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bu acemce beytin türkçesi de tertib edilmiştir:

Bir Halîl evvel gelüp asnâmı kılmışdı şikest
Sen halilim şimdi geldin halkı kıldın butperest

tabii burada görülen iki «Halîl» den birincisi İbrahim Peygamber, ikincisi de Vezir-i a'zam Frenk-İbrahim Paşa'dır: Her halde bunlar Pargalı devşirmenin vezâretini hoş görmiyen Türk halkının millî duygularını dinî şekillerle ifade etmesi demektir. Budin kalesiyle sarayından alınıp İstanbul'a sevk edilen toplar içinde vaktiyle Fatih'in Belgrad muhasarasını kaldırdığı zaman orada bırakmış olduğu iki büyük top da bulunduğu rivayet edilir: O zamanki neticesiz muhasara için 1456 = 860 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız; o vakit Macarların Belgrad'dan kaldırıp götürmüş oldukları bu büyük topların İstanbul'a kadar götürül-meyip tekrar Belgrad'a nakledilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Kanunî Budin'de yangından kurtulmuş olan yerlerin ve bilhassa kral sarayının muhâfazası için bir miktar asker bırakmıştır. — Ordunun avdetinde Bu da-Peşte ile diğer taraflardan toplanan yüz bin kadar sivil esirin gemilerle önden sevk edilerek İstanbul ve Selânik taraflarına iskân edildikleri ve bunlardan bilhassa Yahudilerin umumiyetle Selânik'e yerleştirildikleri rivayet edilir).

24 Eylül = 17 Zülhicce, Pazartesi: Ordunun Peşte'den hareketi.

(25 Eylül = 18 Zülhicce Salı tarihi de rivayet edilir. — Budin'de on gün kalmış olan Kanunî, Peşte konağında da 21 Eylül = 14 Zülhicce tarihinden itibaren üç gün kalıp dördüncü gün hareket etmiştir; Sultan Süleyman bu üç günü şehir önündeki otağında geçirmiş olmakla beraber şehire de girmiş ve hattâ burada Macar zâdegânından bir çoklarını huzuruna kabul ederek kendilerine Macaristanın alelâde bir vilâyet haline sokulmayıp Türkiye'ye tâbi bir krallık şeklinde idare edileceğini ve kral olarak da Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai»yi tâyin edeceğini söylemiştir: Macar milliyetperverlerinin namzedi olan bu Szapolyai için aşağıda 1526 = 933 vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Netice itibariyle Mohaç zaferi Macar krallığının istiklâline nihayet verip

bu ölkeyi Türk hâkimiyetinde bir tâbi devlet şekline sokmuş ve bu suretle artık Osmanlı imparatorluğu Orta-Avrupa'da Habsburg hanedanının hâkim olduğu o zamanki Almanya imparatorluğuyla doğrudan doğruya temas edecek coğrafi bir vaziyete gelmiş demektir. Bununla beraber, Macaristan'da henüz fethedilmemiş bazı kaleler de vardır: En mühimlerinden bazıları aşağıki fıkralarda görüleceği gibi, bunların bir kaç ordunun Peşte'den avdetinde fethedilmiştir. — Budin'de bırakıldığını yukarıki fıkra da gördüğümüz muhafızların da bu gün orduyla beraber hareket ettikleri ve Budin muhafazasının Zapolya taraftarlarına bırakıldığı rivayet edilir).

28 Eylül = 21 Zülhicce, Cuma: Szegedin fethi.

(Theisz = Tisa nehri üzerinde bulunan bu kasabanın ahalisi kaçmış ve kalesi derhal işgal edilmiştir: 29 Eylül = 22 Zülhicce tarihi de rivayet edilir. — Vaktiyle ikinci Murad'ın ilk saltanat devrinin sonlarında uğranılan mağlûbiyetler üzerine burada «Szegedin sulhü» denilen ağır bir muahede imzalanmıştır: 1444 = 848 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Bu kalenin ismi «Szeged» şeklinde de yazılır ve Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Segedin» şekline tesadüf edilir).

29 Eylül = 22 Zülhicce, Cumartesi: Baç kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Bac/Baç/Baçka», isimleriyle bahsedilen «Bacs» kasabasının müdâfileri, kadınları ve çocuklarıyla beraber bir kiliseye tahassun ederek mukavemet etmek istemişlerse de bir günde mağlûp ve esir edilmişlerdir).

5 Teşrinievvel = 28 Zülhicce, Cuma: Beçne zaferi.

(Osmanlı menbâlarında «Becne/Beçne/Baçna» dedikleri «Becsne/Bacsania» mevkiî, «Bacs = Baç» ve «Peterwaradein/Petervaradin» kaleleri arasında bataklıklarla muhât bir ovardır: Binlerce Macar asilzâdeleriyle askerleri en kıymetli eşyaları ve âileleriyle buraya çekilip mevkiin müsâadesinden istifade ederek müstahkem bir ordugâh vücuda getirmişlerdir. — Macarlar burada çok şiddetli bir mukavemet göstererek mevcudiyetlerini kahramanca müdafaa etmişler ve Osmanlı ordusuna bir çok zâyîât verdirmişlerdir: Hattâ Yeniçeri-ağası Şucâ Ağa ile Samsuncu-başı, Yeniçeri-çavuşu ve bir kaç Yaya-başı bu şiddetli muharebede şehid olmuştur. Garp menbâlarında Osmanlı ordusunun bu günkü zâyîatı Mohaç muharebesindekine muâdil gösterilir! Tabii Macar telefâtı da o nisbette olmuş ve netice itibariyle Macarlar mağlûb edilerek pek çok esir ve ganimet alınmıştır).

1526 = 933

9 Teşrinievvel = 2 Muharrem, Salı: Anadolu'da ısyan çıktığı hakkında haber gelmesi.

(Bu haber Kanunî'nin Petervaradin önünde konakladığı zaman gelmiş ve Padişah derhal Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'yı tenkil hareketine memur ederek bir miktar kuvvetle alelâcele sevk etmiştir: Bu mesele için aşağıda 1527 = 933 vukuâtının «30 Nisan» fıkrasına bakınız).

12 Teşrinievvel = 5 Muharrem, Cuma: Türk ordusunun Macaristan'dan Belgrad'a gelişi.

(Kanunî burada bir gece kalıp ertesi gün İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

16 Teşrinievvel = 9 Muharrem, Sah: Erdel voyvodası Szapolya'nın Macar krallığına intihabı.

(Yukarda 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, Mohaç muharebesinde telef olan son Macar kralı «Louis II = ikinci Lajos» hiç bir vâris bırakmıyarak ölmüş ve Almanya imparatoru Charles-Quint'in kızkardeşi olan kraliçe «Marie» de Türk ordusu gelmeden evvel Budin'den kaçıp gitmiştir; işte bu vaziyetten dolayı sahipsiz kalan Macar tahtına göz dikmiş iki müddai vardır: Biri Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos» biri de son kral ikinci Lajos'un hem kayınbiraderi, hem eniştesi ve Almanya imparatoru Charles-Quint'in de küçük kardeşi olan arşidük Ferdinand'dır. Bunlardan Osmanlı menbâlarında «Sapolyai Yanoş», «Yanoş-kral» ve «Zapola» gibi isimlerle bahsedilen ve garp menbâlarında da «Jean Szapolya/Szapolyai/Zapoly» denilen Transylvania = Erdel voyvodası, Macar asilzâdelerinin en zengin ve en nüfuzlusudur: Başka milletlerden kral seçilmesini istemiyen Macar milliyetperverlerinin namzedi işte budur; bir taraftan Macar tahtını yıkmamak ve bir taraftan da Macar milliyetçilerinin namzedini iltizam etmek suretiyle Macaristan'ın toprağından sonra gönlünü de fethetmek istiyen Kanunî Sultan Süleyman bu sefer Peşte'de Macar asilzâdelerini huzuruna kabul ettiği zaman onlara işte bu Szapolya'nın kral tâyin edileceğini va'detmiş ve bu suretle yabancı kral tarafdarlarına karşı milliyetçiler partisini açıktan açığa iltizam etmiştir: Yukarda 1526 = 932 vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. Szapolya'ya karşı Macar tahtında bir takım verâset hakları iddia eden Ferdinand'ın istinad noktaları da son Macar kralı ikinci Lajos'un hem kayınbiraderi, hem eniştesi sıfatıyla kendisini yegâne vâris sayması, Macaristan'da bir takım tarafdarları bulunması ve nihayet büyük kardeşi olan Almanya imparatoru Charles-Quint'e dayanmasıdır: Macaristan'daki tarafdarların Macar ırkından olmıyan bu Avusturya Arşidükünü iltizam etmekten maksatları, Türklere karşı Almanlardan yardım görmektir. Her halde netice itibariyle «Szapolyai Janos» Kanunî'nin, Arşidük Ferdinand da Charles-Quint'in namzedi demektir. İşte bu vaziyetten dolayı Macaristan'ın Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi 16 Teşrinievvel = 9 Muharrem Salı günü Transylvania = Erdel voyvodası Szapolya'yı Macar krallığına intihab etmiş ve tabii bu intihabda bilhassa Kanunî Sultan Süleyman'ın müzâheretine istinad edilmiştir; bununla beraber krallık buhranı bu suretle nihayet bulmuş değildir: Aşağıda bu sene vukuâtının «16 Kânunuevvel» fıkrasına da bakınız. — Bu intihab için 11 Teşrinisâni = 5 Safer Pazar tarihi de rivayet edilir).

24 Teşrinievvel = 17 Muharrem, Çarşamba: Macar seferinden dönen Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Sofya konağında beş gün istirahat edip altıncı gün İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

2 Teşrinisâni = 26 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Padişah Edirne sarayında sekiz gün istirahat ettikten sonra dokuzuncu gün İstanbul'a hareket etmiştir).

13 Teşrinisâni = 7 Safer, Salı: Macaristan fatihi Kanunî Sultan Süleyman'ın Mohaç seferinden İstanbul'a avdeti.

(9 Teşrinisâni = 3 Safer Cuma günü Edirne'den hareket eden muzaffer Padişah beşinci gün İstanbul'a vâsıl olmuştur: 14 Teşrinisâni = 8 Safer Çarşamba tarihi de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Kanunî'nin Macaristan istik-

lâline nihayet vermekle neticelenen bu ikinci Macar seferi 1526 = 932 senesi 23 Nisan = 11 Receb Pazartesi günü İstanbul'dan hareket edip bu 1526 = 933 senesi 13 Teşrinisâni = 7 Safer Salı günü İstanbul'a evdetine kadar tam 6 ay 21 gün sürmüştür. — Belgrad'ın fethiyle neticelenen ilk Macar seferi için 1521 = 927 senesi «18 Mayıs» fıkrasına bakınız).

16 Kânunuevvel = 11 Reb'ül-evvel, Pazar: Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi Ferdinand'ın «Pressburg = Pozsony» Diyet meclisi tarafından Macar krallığına intihabı.

(Yukarda bu sene vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi, Macar milliyetçilerinin krallık namzedi olan ve Kanunî tarafından da iltizam edilen Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos» Macaristan'ın Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi tarafından Macar kralı ilân edilmiştir: Hattâ bir ay kadar sonra Budapeşte'nin cenubîşarkisine tesadüf eden «Szekesfehervar» şehrinde bu yeni kralın tetvic merasimi bile yapılmıştır! Fakat Tokay Diyetinin o tarihî kararından tam bir ay yirmi yedi gün sonra Budin'in şimaligarbisinde ve Viyana'nın 75 kilometre şarkında Macaristan'ın eski merkezlerinden olan «Pressburg / Pozsony / Bratislava» şehrinde toplanan ikinci bir Diyet meclisi de Almanya imparatoru Beşinci Karlos = Charles-Quint'in küçük kardeşi olan Arşidük Ferdinand'ı Macar kralı ilân etmiştir! Bu suretle Türklerin Mohaç muharebesinde Macar krallığını yıkmalarından üç buçuk ay sonra ortaya iki Macar kralı çıkmış demektir! Bunların biri Türklerle Macar milliyetperverlerine, biri de Türklere karşı Almanlardan yardım bekliyen bâzı Macarlarla Habsburg imparatorluğuna güvenmektedir! Artık Macaristan iki büyük devletin, yâni Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının rekabetleriyle bu iki Macar kralının saltanat mücadelelerine sahne olmuş demektir: Bu vaziyet üzerine Macaristan iki parçaya bölünmüş, bunlardan şimaligarbî ve garp hudut boyları Ferdinand'ın ve orta Macaristan'la Transylvania = Erdel Osmanlı nüfuzu altında Szapolya'nın hâkimiyet sahası haline gelmiştir: Bu ikinci sahanın mühim bir kısmı da doğrudan doğruya Osmanlı işgalindedir! Bundan sonraki hâdiselerle değişiklikler için 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasıyla 1529 = 935 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına ve 1529 = 936 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasına bakınız. — Arşidük Ferdinand'ı Macar krallığına intihab etmiş olan Diyet meclisinin toplanmış olduğu «Pressburg/Bratislava» şehri ötedenberi Diyet meclislerinin toplandığı ve kralların tetvic edildiği yerdir: O zaman burada bir sarayla tetvic merasiminin yapıldığı bir kilise de vardır. — Bu intihab için 26 Teşrinisâni = 20 Safer Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

1527 = 933

30 Nisan = 28 Receb, Salı: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Anadolu isyanlarını bastırmak için İstanbul'dan hareketi.

(Kanunî'nin Macar krallığını devirmekle neticelenen Budin seferi esnasında Anadolu Osmanlı idaresine karşı bir isyan sahası haline gelmiştir; Osmanlı menbâlarında bu geniş isyan hareketlerinin sebeplerine pek az temas etmekle iktifa edilmekte ve yalnız hükûmet kuvvetleriyle Yavuz devrindeki isyâna kıyasen «Celâlîler» denilen âsiler arasındaki müsâdemeler ve muharebeler hakkında bir sürü tafsilat verilmektedir: Yavuz devrindeki Celâlî hareketi için 1519 = 925 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Budin seferine tesadüf eden bu son isyanlar için Osmanlı menbâlarının gösterdikleri en mühim sebep, Padişahın aylarca payitahtında bulunmaması gibi ehemmiyetsiz bir vesileden ibarettir! Bununla beraber, gerek aynı menbâlarda hakikatin sızıntıları kabîlinden tesadüf edilen bâzı dağınık ifadeler, gerek bâzı muahhar tetkiklerde görülen mütâlâalar tetkik edilecek olursa, 1526 = 932 Mohaç seferi esnasında başlayıp bu 1527 = 933 senesine kadar devam eden ve hep birbiriyle alâkadar gözük-

ısyanların umumî ve müşterek sebeplerden çıktığı anlaşılır. Bu sebeplerin en mühimleri şunlardır: 1 — Safavilerin Anadolu'da kuvvetli bir Şiilik propagandası ve bu propagandanın çok muntazam teşkilâtı vardır: Bu teşkilât içinde Safavî «halife» lerine bile tesadüf edilir; Şii propagandasının bilhassa son zamanlarda büyük bir faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1526 = 932 vukuâtının birinci fıkrasında gördüğümüz gibi, İran'la 1514 = 920 tarihindeki Çaldıran muharebesindenberi on üç senedir sulh akdolummamış ve siyasi münasebetler iade edilmemiştir: Bu on üç sene içinde Türkiye'de Yavuz Sultan Selim ve İran'da Şâh-İsmail vefat etmiş ve burada Kanunî Sultan Süleyman, orada Birinci Tahmâşb cülûs etmiş olduğu halde babalarının karşılıklı düşmanlıkları oğullarına büsbütün şiddetlenerek intikal etmiştir! Hattâ 1524 = 930 tarihinde Birinci Tahmâşb tahta çıktığı zaman Kanunî kendisine bir tehditnâme göndererek yakında haddini bildireceğinden bile bahsetmekte tereddüt etmemiş ve buna karşı İran şâhi da Almanya imparatoru Charles Quint'le sonradan Mohaç muharebesinde telef olan Macar kralı ikinci Lajos nezdine elçiler gönderip Osmanlılara karşı ittifak teklif ederek daha o zamandan itibaren Avrupa ile elbirliği etmiye kalkışmıştır: Garp menbâlarında da Almanya imparatorunun İran şâhim Osmanlılara karşı kıskırtmasına ait muhtelif rivayetlere tesadüf edilir: Anadolu'daki Şii propagandasının son zamanlardaki faaliyetinde ve bilhassa Kanunî'nin Budin seferi esnasında Anadolu ısyanlarının çıkmasında bu siyasi âmillerin te'sirsiz kalmış olması hiç muhtemel değildir. 2 — O sırada Anadolu Türklüğü Şiilik propagandaları ve tarikat faaliyetleri gibi dinî sebeplerden başka idarî ve siyasi bir takım sebepler yüzünden de İstanbul hükûmetine karşı cephe almiye son derece müsâit bir vaziyettedir: Fatih devrindeberi Devşirmelerin elinde bulunan kozmopolit İstanbul hükûmeti, vaktiyle Karaman-oğullarının, sonra Şişilerin ve ondan sonra da Dulgadir Beylerinin tenkil ve te'dibi gibi bir takım vesilelerle Türklerin başma muhtelif milletlerden devşirilmiş ve birer müslüman ismi takınmış bir takım vatansız serserileri serdâr olarak musallat edip binlerce aileleri matem içinde bıraktırmış, servetler müsâdere edilmiş, ocaklar yıkılmış, şehirler ve köyler yıkılıp yakılmış, tımarlar zaptedilmiş ve hattâ tehcirler bile yapılarak anavatan feci bir müstemleke muamelesi görmüştür: Azamet devrinin en parlak zamanlarında bile Osmanlı idaresinin müstakbel inhitât asırlarını hazırlayan en zayıf tarafı işte budur. Dini şekillerle ortaya çıkan Anadolu ısyanları her şeyden evvel işte bu milli felâketlerin pek tabii bir takım aksül'amelleri demektir. 3 — Anadolu'daki devşirme ve dönme âmirlerle memurların yer yer işledikleri iktisadi ve mâlî zulümler de bu ısyanların en mühim sebeplerinden gösterilir: Meselâ 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin sonradan idam ettirmiş olduğu Hırvat Vezir Ferhad Paşa, sırf şahsî garazından dolayı Dulgadir hanedanından Şehsüvar-oglu Ali Beyle oğullarını, akrabalarını ve adamlarını toptan öldürtüp servetlerini müsâdere ettiği zaman, Dulgadir Beyliğindeki tımarları iptâl edip bu yüzden geçinen bir çok kimseleri haksız yere sersefil bırakmış ve tabii bunlar Budin seferi esnasındaki ısyanlara bütün maiyyetleriyle beraber iştirâk etmişlerdir: Bunların içinde çok nüfuzlu bir takım Türkmen Beyleri de vardır. Tıpkı bunun gibi, Osmanlı menbâlarında bu ısyan hareketlerinin birincisine sebep olarak da bir devşirme oğlunun vergi işlerindeki zulmünden bahsedilir: «Baba-Zünnûn» isminde bir reisin idare ettiği ilk ısyan Bozok'da çıkmış ve bu ihtilâlin zuhuruna da orada sancak beyi olan Hersek-zâde Ahmed Paşa oğlu Mustafa Bey ismindeki zalimin «Süglün-Koca» yahut «Süglün-oglu» isminde bir ihtiyarın tarlasına nisbetsiz bir vergi tarhetirmesi ve ihtiyar Türk bunun biraz indirilmesini isteyince de hakaret olarak sakalını tıraş ettirmesi sebep olmuştur! Her halde Şiilik ve Safavilik propagandalarının bu vaziyetlerden istifade etmemiş olmaları kabil değildir: Zaten Osmanlı menbâlarında birbirinden ayrı ve mahallî bir takım hareketler şeklinde gösterilen bu ısyanların hemen hep aynı zamana tesadüf etmesi ve hâdisâtm cereyanından anlaşıldığına göre ihtilâlcilerin birbirlerine yardım etmeleri bu hareketlerin muntazam bir plân dairesinde ve belki de bir elden idare edil-

miş olduğuna delâlet edebilir. — En kuvvetli rivayetlere göre ilk ısyan hareketi 1526 = 932 senesi 20 Ağustos = 12 Zülka'de Pazartesi günü Bozok'da çıkan «Baba-Zünnûn» ihtilâlidir: Bâzı menbâlarda bu ısyan 1527 = 933 senesine müsâdif gösterilirse de doğru değildir; bunun içel taraflarına da yayılan büyük bir hareket olduğu da rivayet edilir. Zaten bu vak'a münferid kalmış değildir: Çünkü aynı zamana tesadüf etmek üzere Adana havalisinde «Domuz-oğlan = Tonguz-oğlan» ve Kızılbaş halifelerinden «Veli-halife», Tarsus taraflarında da «Yenice-Bey» isimlerindeki ihtilâl reisleri de harekete geçmiştir. Bu birinci safhadan sonra da 1527 = 933 tarihine tesadüf eden meşhur Kalender ısyanı başlamıştır. Bütün bu hareketlerin en mühim reisi işte bu Kalender'dir: yukarıda bahsi geçen «Baba-Zünnûn» buna nisbetle ikinci derecededir: içel'den Tokad'a kadar büyük bir sahada hareket eden Zünnûn'un tenkili çok müşkil olmuş ve Osmanlı kuvvetleri muhtelif mağlûbiyetlere uğradıktan ve bir çok mühim şahsiyetler maktul düştükten sonra ısyanın bu ilk safhası bastırılabilmiştir. Bu ilk safha altı vak'a'ya ayrılabilir:

1 — 1526 = 932 senesi 20 Ağustos = 12 Zülka'de Pazartesi günü «Baba-Zünnûn» Bozok sancak Beyi Hersek-zâde Mustafa Beyle bunun zulüm âletleri olan Kadî Muslihüddin ve kâtip Mehmet'i idam ettirerek ısyan bayrağını açmıştır;

2 — Bu vaziyet üzerine Karaman Beylerbeyi İskender Paşa-zâde Hurrem Paşa maiyyetine Kayseri Beyi Behram Beyle içel Beyi Bostancı-Ali Bey'i alarak âsiler üzerine yürümüşse de Kayseri civarında «Kurşunlu» boğazında ordusu mağlûb olmuş ve hem kendisi, hem maiyyetindeki sancak Beyleri maktul düştükleri için Baba-Zünnûn Tokad tarafına yürüyüp Artıkova ve Kazova cihetlerini istilâ etmiştir;

3 — Bu tehlikeli vaziyetten telâşe düşen Sivas Beylerbeyi Hüseyin Paşa âsilere karşı Malatya Beyi Yuiar-kısdı-oglu İskender Bey'i göndermişse de müdhiş bir bozguna uğriyan bu sancak beyi canını kurtarıp kaçırmaktan başka bir şey yapamamıştır; bu suretle Baba-Zünnûn Osmanlılara karşı üstüste üç muvaffakiyet kazanmış demektir;

4 — Nihayet Sivas Beylerbeyi Hüseyin Paşa Adana Beyi Ramazan-oglu Piri-Bey'le beraber harekete geçip 1526 = 932 senesi 26 Eylül = 19 Zülhicce Çarşamba günü «Höyükli» mevkiinde âsileri mağlûb etmiş ve Baba-Zünnûn işte bu vak'ada maktul düşmüşse de maiyyetindeki kuvvetler dağılmamış ve hattâ o gece Hüseyin Paşa ordusuna baskın yaparak ve galipleri mağlûb ederek reislerinin intikamını almışlardır: Hüseyin Paşa bu hâdiselerden yaralı olarak Sivas'a kaçmış ve orada ölmüştür;

5 — Bu vaziyet üzerine Diyarbekir valisi Husrev Paşa büyük bir sür'atle hareket edip başsız kalan âsileri kolayca tenkile muvaffak olmuştur;

6 — Kilikya'da «Veli-halife», «Yenice-Bey» ve «Tonguz-Oğlan» idaresindeki mahalli hareketler de nihayet Adana Beyi Ramazan-oglu Piri-Bey tarafından bastırılmıştır.

Anadolu ısyanlarının bu birinci safhası sona erdiği sıralarda «Kalender» yahut «Kalender-Şâh» ısyanı denilen ikinci safha başlamaktadır. Bu ikinci safhanın hangi tarihte başlamış olduğunu tamamiyle tâyin etmek kabil değildir. Yalnız hâdisâtm cereyan tarzına nazaran iki safha arasında mühim bir fâsıla geçmediği anlaşılmaktadır. Budin seferinden avdet eden Kanunî'ye Petervaradin önderlerinde arzedilen ısyan haberi umumiyetle birinci safhaya ait gösterilir: 1526 = 933 vukuâtının «9 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Sultan Süleyman İstanbul'a geldiği zaman Kalender ısyanı büyük bir şiddet göstermiye başlamış olduğu ve Petervaradin konağından tenkil hareketine memur edilerek ileri sevk edilmiş olan Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'mın da bir şey yapamayacağı anlaşıldığı için, nihayet Vezir-i A'zam İbrahim Paşa'mın 3 bin Yeniçeri ve 2 bin Sipâhiden mürçek beş bin kişilik bir takviye kuvvetiyle harekâtın başına gönderilmesi zaruret şeklini almıştır. — Aşağıki fıkralara da bakınız).

8 Haziran = 8 Ramazan, Cumartesi: Kalender'in Karaçayır zaferi.

(Âsilerin bu muvaffakiyetine sahne olan Karaçayır Sivas'ın şimalindedir. — O

zamana kadar hükümet kuvvetleriyle muhtelif müsademelerde bulunan, umumiyetle muvaffak olan ve her halde tenkil edilemiyen «Kalender» yahut «Kalender-Şâh» çok mühim bir şahsiyettir: Hacı-Bektâş-ı Velî sülâlesinde olmak itibarıyla Anadolu'da Bektaşiliğin yayılmasına yıllarca çalışmış, etrafına binlerce müridler, abdallar, dervişler ve halk arasından taraftarlar toplamış ve rivayete nazaran otuz bin kişilik bir kuvvetle ortaya atılmıştır; Kalender'in en mühim cephesi, maddî kuvvetle mânevî kuvveti cem'etmesidir; onun için halk kütlelerinden daimâ yeni kuvvetler toplayabilecek bir vaziyettedir. Bu müdhiş şahsiyetin Osmanlılara karşı saltanat dâvâsiyle ortaya atıldığı ve hattâ «Kalender-Şâh» ünvanını bile takındığı rivayet edilir; Safavîlerle münasebette bulunduğunu gösteren deliller de vardır. Devşirmelerin Osmanlı idaresinden söğüt-müş oldukları Sünnî Türklerle «Çiçeklü», «Masadlu», «Akçakoyunlu» ve «Bozoklu» Türkmen aşiretleri ve bunlardan başka Baba-Zennûn isyanının kılıç artıkları da Kalender'in maiyyetine iltihak etmiş, netice olarak Anadolu'nun ortasından şarkına kadar büyük bir saha isyan sahnesi haline gelmiştir. Bütün bu isyan ve tenkil hareketlerinden dolayı anavatanı muazzam bir harabeye çeviren ve mütemadiyen Türk kanı dökülmesine sebep olan bu fecî vaziyetin bütün tarihî mes'ûliyeti Anadolu Türklerini en müdhiş zulümlerle Osmanlı idaresinden söğüt-müş olan Devşirme zümresinin boynundadır. Daha Fatih devrinden itibaren İstanbul fethinin veyahut mensub oldukları yabancı milliyetlerin intikamını Anadolu Türklüğünden almak istediklerini kendi dilleriyle açıkça söylemiş bir takım vatansız ve hâin serseriler Paşalık; Vezirlik ve Serdarlık sıfatlarıyla Anadolu Türkünün başına musallat edilmiş, Karaman oğullarının, Şiilerin, Dulğadır Beylerinin vesairenin tenkili bahânesiyle bu serserilerin işlemedikleri cinayet kalmamıştır: 1453=857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının döndüncüsüne bakınız. İşte bundan dolayı bu seferki vaziyet Anadolu'da rüzgâr ekmiş olan Osmanlı idaresinin fırtına biçmesi demektir! — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa İstanbul'dan beş bin kişilik bir kuvvetle Aksaray'a geldiği zaman âsîlere karşı Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasında büyük bir ordu sevk etmiştir: Karaçayır muharebesinde Kalender'e mağlûb olan ordu işte budur. Bu müdhiş bozguna en mühim Osmanlı ümerâsından bir çokları maktul düşmüş, Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa ile Alâiyye Beyi Sinan, Amasya Beyi Kocu, Birecik Beyi Mustafa, Anadolu Tımar-defterdarı Nuh ve Karaman Defterdar-kethudâsı Mehmet Beyler telef olmuş ve başkumandan vaziyetinde bulunan Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa da bin müşkilâtla kaçıp canını kurtarmıştır).

22 Haziran = 22 Ramazan, Cumartesi: Kalender'in mağlûbiyeti ve kesik başının teşhiri.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa yukarıki fıkra da gördüğümüz Karaçayır bozgununu Adana vilâyetindeki Kars kalesine geldiği zaman haber almış ve oradan maiyyetindeki beş bin askerle derhal Elbistan'a gitmişse de muzaffer ihtilâlcilerin üzerine yürüyecek kadar cür'et gösterememiştir: Bundan evvelki Karaçayır muharebesine bizzat iştirâk etmemiş olan Frenk-İbrahim Paşa'nın bu sefer de kendisini tehlikeye atmaması bilhassa dikkat edilecek bir noktadır! İbrahim Paşa Elbistan'da ancak bâzı siyasi tedbirler ittihaz etmekle meşgul olmuştur: Bu tedbirlerin en mühimlerinden biri Karaçayır bozgunundan kurtulup kaçabilen mağlûp ve perişan Osmanlı askerlerinin henüz harbe girmemiş olan askerle temasına müsaade edilmemesi ve bu suretle taze kuvvetlerin mâneviyyâtını bozabilecek te'sirlerden uzak tutulması, biri de vaktiyle Hırvat devşirmesi Ferhad Paşa'nın Şehsüvar-oğlu Ali Beyle oğullarını ve taraftarlarını imha ettiği zaman ibtâl ettirmiş olduğu tımarların eski sahiplerine iâdesi ve Beylerine mükâfatlar va'dedilen Türkmen aşiretlerinin de gizli muhârebelerle Kalender'in maiyyetinden uzaklaştırılması gibi şeylerdir: İşte bu siyasi tedbirlerin neticesi olarak Kalender ordusunun birdenbire tenhalaştığı ve isyan reisinin yeni kuvvetler toplamasına veyahut İran'a kaçmasına vakit

bırakılmadan Vezir-i-a'zam'm en çok itimad ettiği zâbitlerden «Bilâli-Mehmet» veyahut «Belâli-Mehmet» ve «Deli-Pervâne» kumandasında bir kuvvet sevke-dildiği rivayet edilir: Bu Osmanlı kuvvetlerinin kazandığı son muharebe «Baş-saz» dağlarında âsilerin tenkili ve Kalender'in maktul düşmesiyle neticelenmiştir. Kalender'le beraber Dulğadır hanedanından «Veli-Dundar» isminde bir prensin de maktul düştüğü rivayet edilir: Tabîi bu Türkmen Beyinin o isyana iştirâki, Dulğadır oğullarının Devşirmelerden gördüğü zulümlerden dolayıdır: 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Netice itibarıyla bir çok kanlar dökülüp bir çok ocaklar sönerek nihayet isyanlar tenkil edilmiş fakat sebepler izâle edilemediği için, hemen bütün Osmanlı tarihi boyunca Anadolu da imâ ayaklanmıştı).

11 Ağustos = 13 Zülka'de, Pazar: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Anadolu'dan İstanbul'a avdeti.

(İbrahim Paşa'nın Anadolu seferi bu 1527 = 933 senesi 30 Nisan = 28 Receb Salı gününden itibaren tam 3 ay 11 gün sürmüştür. — Âsilerin Sancakları zafer âlâmeti olarak İstanbul'a getirilmiştir. — Kanunî bu neticeden çok memnun olmuş ve Makbûl-İbrahim Paşa'nın o zamana kadar «on iki yük» yâni bir milyon iki yüz bin akça tutan tahsisatını «sekiz yük» ilâvesiyle iki milyon akçaya çıkardık. tan başka murassâ kılıç, hançer vesair bir takım kıymetli hediyeler de ihsan etmiştir).

1527 = 934

3 Teşrinisânî = 8 Safer, Pazar: Kaabız meselesi.

(İlmiyye mesleğine mensub olan Molla Kaabız İranlıdır ve İran'dan İstanbul'a gelip Osmanlı ulemâsı arasına katılmış şüpheli bir adamdır: Bu adamın bir müddettenberi umumî yerlere ve hattâ bir rivayete göre bâzı meyhânelerde ortaya attığı tuhaf fikirler nihayet İstanbul halkını büyük bir teessür ve heyecan içinde bırakmıştır; Kaabız Molla'nın fikirlerinde hiç bir kıymet yok, yalnız halkın itikadına dokunacak bir mahiyet vardır: Bu adamın ortaya attığı nazariyyeye göre Hazret-i İsâ bütün Peygamberlerden üstündür ve hattâ Peygamberimizden bile «efdal» dir! İşin en tuhaf tarafı, acem mollasının bu vâhî ve havâf dâvâsını şahsî bir fikir şeklinde serdetmeyip islâmî bir şekle sokması ve bir takım âyetlerle hâdisleri istediği gibi tevil ve tefsir ederek meseleyi islâmiyet esaslarıyla isbat ediyor gibi görünmesidir! Bu vaziyete göre Kaabız-Molla islâm dinini reddedip hristiyanlık propagandası yapmış olmuyor, müslümanlığı kabul etmekle beraber hristiyanlığı ondan üstün tutmuş oluyor demektir! O zaman islâm hilâfetinin merkezi olan İstanbul'da, yâni islâmiyet nâmına hristiyanlıkla mücadele edip duran bir Sünnî müslüman devletin payitahtında böyle bir mugalatanın ortaya atılması, tabîi memleketin mâneviyyâtını sarsacak tehlikeli bir oyundur: Bu mühlik oyunda Şark'ın ve yahut Garb'm ne dereceye kadar te'siri bulunduğu belli değildir de çok muhtemeldir. — O zamana kadar bir takım câhillerin fikirlerini çelerek memleketin mânevî birliğini bozmaya başlayan Kaabız'ın oynadığı rol bâzı ulemânın şikâyetleri üzerine hem saraya, hem hükûmete aksetmiş, fakat meselenin fikrî mahiyetinden dolayı Molla birdenbire cezalandırılmıyarak Divân'da nazariyyesini izaha dâvet edilmiştir: Avrupa Katolik âleminde imanlarından en hafif şekilde bile şüphe edilen insanların diri diri yakıldıkları bir devirde islâm dininin en mühim esaslarını aylarca açıktan açığa baltalayan bir şahsın nihayet ilmî bir münâkaşaya ve nazariyyesinin isbâtma dâvet edilmesi, on altıncı asırda fikir hürriyetinin Avrupa'ya nispetle Türkiye'de ne kadar esassız olduğunu göstermesi bakımından bilhassa dikkat edilecek bir noktadır. — Kaabız-Molla iki gün üstüste Divâna getirilmiş ve 2 Teşrinisânî = 7 Safer Cumartesi gününe tesadüf eden ilk celsede «Sadreyn» de-

nilen Rumeli ve Anadolu Kadı-askerleriyle karşılaştırılmıştır: O sırada «Sadr-ı Rûm», yani Rumeli Kadı-askeri «Fenâri-zâde Muhyiddin Çelebi», «Sadr-ı Anadolu» yani Anadolu Kadı-askeri de «Kaadirî Çelebi», dir. Kaabız-Molla bütün vüzerâ-nın huzurunda işte bu iki din âlimine nazariyyesini uzun uzadıya izahetmiş, Kanunî bu izahâtı kafes arkasından dinlemiş, fakat bu mevzû üzerinde hazırlıksız olan Kadı-askerler nazariyye sâhibiyle ilmi bir münâkaşaya girişmekten ictinâb ederek yalnız:

— Hikemtü bi-katlihi

yani «İdamına hükmettim» demekle iktifa etmişlerdir: İslâm esaslarına taarruz eden bir müslüman şer'an idam edilir; bilhassa Kaabız'ın yaptığı yalnız din esaslarıyla oynamaktan ibaret değil, aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun İran şiiğiyle Avrupa katolikliği arasında tutunabilmek için istinad ettiği sistemi de temelinden baltalamak demektir! Fakat buna rağmen nazariyyesinin yanlışlığı ilmi delillerle isbât edilip çürütülmüş olmadığı için Kadı-askerlerin müstereken verdikleri idam hükmünü Divân âzâsı kabul etmemiş, Kaabız serbest bırakılmış ve «Peçevi»nin fâbiriyle «mülhid mülzem olmayup Divân-ı Hümâyûn'dan çekilüp gitmiş» dir! Kafes arkasından bu sahneyi seyreden Sultan Süleyman hayret etmiş ve İbrahim Paşa'yı çağırıp:

— Bir mülhid Divânumuza gelür, hezeyâna cür'et kılar ve mülzem olmaz, çıkar gider, buna bâis nedür?

dediği zaman ondan şu cevabı almıştır:

— Nice idelüm? Kadı-askerlerümüz mesâili şer'iyyeye âlim değüller ki mel'ânı ilzâm-u-iskât ideler!

Bu telâkkiye göre, mukaddesâta bile dil uzatmış bir adamın fikri ancak fikirle mağlûb edilebilir, fikre karşı kılıçla mukabele etmek doğru değil demektir! Osmanlı medeniyetinin azamet devrindeki büyük cephelelerinden biri de işte bu fikir hürriyetidir. Bu telâkkiye Sultan Süleyman da iştirâk ettiği için ertesi gün ikinci bir celse akdedilmesini emretmiş, o zamana kadar yaptığı propagandalarla bir takım taraftarlar peyda etmiş olan Kaabız-Molla o gece ihtiyaten nezâret altına alınmış ve Kanunî'nin emriyle ertesi gün, yani 3 Teşrinisânî = 8 Safer Pazar günü akdedilen ikinci Divân ictimama 1525 - 1526 = 932 tarihin-denberi Zenbilli Ali Efendi'ye halef olan ve dine, edebiyata, lisaniyata ve tarihe ait iki yüz kadar eseriyle ilim tarihimizin en büyük şahsiyetlerinden sayılan «İbni-Kemal» lâkabiyle meşhur Şeyh-ül-İslâm Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed Efendi ile o devrin en büyük âlimlerinden İstanbul Kadısı «Sa'düddin Çelebi» dâvet edilmiştir. İbni-Kemal, Kaabız-Molla'nın nazariyyesini «kemâl-i hilm üzere» dinledikten sonra kendisiyle uzun bir münâkaşaya girişip İslâm esaslarına istinad ettirmek istediği dâvânın çürüklüğünü ilmi delillerle isbât ettiği için nihayet söyleyecek söz bulamıyan Kaabız «Hatâsını iz'ân idinüp başın zemine salmışdır» Aylarca propaganda yapıp bir takım câhillerin zihinlerini çelerek kendi vatani olmıyan bir memleketin mânevî birliğini bozan bir entrikacı molla'nın safsataları birer birer meydana çıkarılıp boynunu bükmekten başka çaresi kalmadığı zaman bile kendisine hatâsından rücu ettiği takdirde serbest bırakılacağı hem Şeyh-ül-İslâm, hem İstanbul Kadısı tarafından teklif edilmişse de, kabul etmediği için nihayet idamına hükmedilmiştir: Kaabız'ın idamı yalnız bir din meselesi değil, aynı zamanda bir millî emniyet ve selâmet meselesidir; o zamana kadar bir takım câhillerden taraftarlar te'min eden bu şüpheli adamın fikrinde ısrâr ettiği halde cezasız bırakılması ictimai bir tehlikenin beslenmesi demektir).

1527 — 1528 = 934

Bosna, Hırvatistan, Eski Slavonya ve Dalmaçya fütuhâtı.

(Bosna vilâyetinde henüz Macarların elinde bir takım kaleler vardır ve bunların en mühimmi de eski Bosna krallığının payitahtı olan «Jajca/Jajica» —

Yayça» şehridir; bu müstahkem mevki vaktiyle Fatih devrinde fethediilmişse de bir müddet sonra Macarlar tekrar işgal etmişlerdir: 1463 = 867 ve 1464 = 868 vukuâtının ikinci fıkralarına bakınız. Kanunî'nin Mohaç zaferinde Macar krallığının yıkılması ve ortaya bir takım krallık müddailerinin çıkması üzerine başsız kalan bu müstahkem şehirle diğer Bosna, Dalmaçya ve saire kaleleri Osmanlı kumandanlarının taarruzlarına uğrıyarak birer birer fethedilmiye başlamış ve İstanbul şehri bu kış mevsimini hep fetih müjdeleriyle geçirmiştir. Bu fütuhâtın en mühim kahramanları, ikinci Bâyezid'in kızıdan torunu olan Bosna Beylerbeyi Husrev Bey'le Mohaç muharebesindeki çevirme hareketiyle şöhet bulan Semendire Beyi Yahyâ Paşa-zâde Bali/Balı Bey'dir. Bosna'da fethedilen kalelerin en mühimleri, yukarda bahsi geçen Yayça'dan başka Banyaluka/Banaluka, Sokol, Belojesero, Orbovatz, Levatz, Serepwar, Aparuç, Perga, Bassatz ve Greben mevkiileri de, bunlardan başka Hırvatistan'da Türklerin «Kırbova» dedikleri Urana kaleleri fethedilmiştir. — Bu fütuhâtın ay ve gün tarihlerinde ihtilâflara tesadüf edildiği gibi, bâzılarınmıki tamamıyla karanlıktır: her halde bunların fethi umumiyetle Hicretin 934 ve Milâdın 1527 - 1528 kış mevsimine müsâdifdir ve bir çoğu mukavemet etmeden teslim olmuştur).

1528 = 934

28 Şubat = 7 Cumâda-l-âhire, Cuma: Osmanlı himâyesine giren Macar kralı Szapolya ile muahede akdi.

(Mohaç muharebesinde Macar istiklâlinin yıkılması, Macaristan'ın Osmanlı istilâsına uğraması ve son Macar kralı ikinci Lajos'un vâris bırakmadan mak-tul düşmesi anarşi içinde kalan bu krallık üzerinde iki saltanat müddâsinin zuhuru sebeb olmuş, Macar milliyetperverleri Transylvania = Erdel voyvodası Szapolya'yı ve Almanya imparatoru Charles-Quint'den Türk istilâsına karşı yardım ümid eden bâzı Macar asilzâdeleri de imparatorun küçük kardeşi ve mak-tul kral Lajos'un hem eniştesi, hem kayınbiraderi olan arşidük Ferdinand'ı iltizam etmişlerdir: 1526 = 933 vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Bir taraftan da Kanunî Sultan Süleyman Peşte'den İstanbul'a dönerken huzuruna kabul ettiği Macar zâdegânma Szapolya'yı kral tâyin edeceğini va'detmiştir: 1526 = 932 vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. Fakat buna rağmen o zaman danberi Macar krallığının yeni vaziyeti resmî ve hukukî vesikalarla tesbit edilmiş değildir; zaten bütün Macaristan işgal edilmemiştir: Yalnız sevkülceş bakımından lüzum görülen kalelerin işgaliyle iktifa edilmiş ve bu suretle Macaristan'ın mühim bir kısmı iki rakıp kral arasında bir mücadele sahnesi haline gelmiştir. Szapolya ile Ferdinand arasında vukua gelen Tokay meydan muharebesinde Szapolya mağlûb olmuşsa da mücadeleden vazgeçmemiş ve bir taraftan kaynatası olan Lehistan kralı Birinci Sigismond'a başvurmakla beraber, en mühim tedbir olarak da İstanbul'a bir elçi gönderip Kanunî'ye dehâlet etmiştir. Szapolya'nın gönderdiği elçi «Lasczky» isminde bir Leh asilzâdesidir. Bu elçi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın delâletıyla 27 Kânunusânî = 5 Cumâda-l-ülâ Pazartesi günü Kanunî'nin huzuruna kabul edilebilmek şerefine nâil olmuş ve Sultan Süleyman Macaristan'ın kendi kılıç hakkı olduğunu, fakat Szapolya kendisine sâdık bir bende olmayı kabul ettiği için bu ölkeyi Osmanlı himâyesi altında olmak şartıyla ona terkettiğini ve Ferdinand'a karşı onu daima müdafaa ve himâye edeceğini ve binaenaleyh Szapolya'nın artık müsterih olmasını söylemek tenezzülünde bulunmuş ve işte bunun üzerine tam bir ay süren bir müzakereden sonra 28 Şubat = 7 Cumâda-l-âhire Cuma günü Macar krallığını Türk himâye ve hâkimiyeti altına sokan meşhur muahede imza edilmiştir. Fakat bu sırada bir taraftan Avusturya'ya karşı sefer hazırlıkları yapılırken, bir taraftan da kral Ferdinand'dan üç kişilik bir sefaret hey'eti gelmiştir: Bu hey'etin vazifesi yardım veyahut himâye istemek değil, Macaristan'da işgal edilmiş olan kaleler iade edilmek şartıyla sülh istemektir:

Hattâ elçilerin iâdesini istedikleri kalelerin bir listesini bile getirip Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya takdim ettikleri ve onun da bu çılgınca cür'etkârlığa karşı alay etmiş olduğu rivayet edilir! Avusturya elçilerinin küstahça ifâdeleri hiç hoş gitmemiş ve kendilerinden Fransa, Lehistan, Venedik, Transilvania vesair hırstıyan hükümetleri gibi Türk himâyesine iltica etmek dururken neden dolayı böyle yüksekten atıp tuttukları sorulmuş ve ondan sonra da ikametgâhlarında mevkuf tutulmaları emredilmiştir: Bu mevkufiyet dokuz ay kadar sürmüştür. — Zapolya ile akdedilen muahede için 29 Şubat = 8 Cumâda-lâhire Cumartesi tarihi de rivayet edilir).

1529 = 935

28 Mart = 18 Receb, Pazar : Makbûl-İbrahim Paşaya Vezaret-i-uzmâ makamına ilâveten «Ser-askerlik» tevcihi.

(Feridun Bey «Münşeât» mdaki berât suretinde «evâil-i şehri Şa'bân = Nisan ortaları» tarihinde yazıldığından bahsedilirse de gün rakamı yoktur. Muhtelif Osmanlı menbâlarında 8 Receb = 18 Mart Perşembe, 10 Şa'bân = 19 Nisan Pazartesi vesaire tarihlerine de tesadüf edilir: Burada esas ittihâz edilen «28 Mart = 18 Receb Pazar», tarihi Ser-askerlik berâtını Kanunî'nin emriyle yazmış olan Celâl-zâde-Mustafa'nın «Tabakaat-ül-memâlik» indeki rivayetine müstenittir. — «Ser-asker» ünvanı o zaman «Baş-Kumandan» mânâsına kullanılmıştır. Daha sonraları ordu ve cephe kumandanlarına da verilmiş olan bu ünvanın Harbiye Nâzırlarına alem olması Tanzimât'dan sonradır; onun için Sadr-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten işte bu ünvanla Baş-Kumandan olmuş demektir. — Böyle bir makam ihdâs edilip bunun İbrahim Paşa'ya tevcihine sebep olarak Kanunî'nin:

«Eknâf-ı memleketümüz uzayıp masâlih-i Müslimin ile mühimmâtumuza nihâyet yok: Her hususda bizzât kendümüz mübâşeret etmek münâsib olmayup» diye Baş-Kumandanlık vazifesini Padişahlıktan ayırmış olduğu rivayet edilir: Tabii bu tedbirin ittihâzında İbrahim Paşa'ya olan teveccüh ve itimadın da büyük bir tesiri vardır. — Ser-askerlik berâtına nazaran bu sıfatla beraber bir takım fevkalâde salâhiyetler de verilmiştir; bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1 — Padişahın bizzat iştirâk ettiği ve etmediği seferlerin hepsinde İbrahim Paşa «umûmen Ser-asker»dir;
- 2 — Ser-asker «Her ne ki dirse ve her ne vech görürse» Padişahın emir ve irâdesi gibi itâat edilecektir;
- 3 — Ser-asker gerek payitahtta, gerek taşrada Beylerbeylerinden itibaren bütün memurları azil ve nasbetmek salâhiyetini hâizdir: Yâni İbrahim Paşa vüzerâdan başka her kesi irâde istihsâline hâcet görmeden azil ve nasbedebilir ve tımar tevcihinde de aynı salâhiyeti hâizdir;

4 — İdam cezasına varıncaya kadar her türlü idarî, siyasi ve askerî cezalar vermek salâhiyeti de vardır. Bu suretle Padişah kendi salâhiyetlerinden bir çoklarını Ser-askerlik makamıyla beraber Vezir-i-a'zamına devretmiş demektir: «Peçevî»nin rivayetine göre İbrahim Paşa'ya yalnız «terakkî-i âm ve bahşış ve ihsan» gibi mâlî salâhiyetler verilmemiştir. Bu fevkalâde tevcihe ait «Berât-ı Hümayûn»la beraber Makbûl-İbrahim Paşa'ya «Tabl-u-alem», yâni Mehter takımıyla altı tuğ ve dört yerine yedi sancak, beş yüz bin akça ih-sân-ı Şâhâne, birinin bütün takımları murassâ olmak üzere dokuz at, bir murassâ kılıç, dört «hil'at-i-fâhire», bir «murassa' çeleng» yâni elmaslı taç, dokuz bohça kıymetli kumaş göndermiş ve bütün bunlardan başka o zamana kadar «yirmi yük» yâni iki milyon akça tutan tahsisâtı da «otuz yük»e, yâni üç milyon akça-ya çıkarılmıştır! Fakat fakir bir Parga balıkçısının o devşirme ve dönme döli üç milyonu az görüp dört milyon istemek soysuzluğunu da göstermişse de uzun uzadıya ısrarlarına rağmen Kanunî kat'iyen muvâfakat etmemiştir! Makbûl-İbrahim'in bu tarihten 1 sene, 8 ay, 10 gün evvel bir milyon iki yüz bin akça olan tahsisâtının iki milyona çıkarılması için 1527 = 933 vukuâtının «11

Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bâzı Osmanlı ve ecnebi menbâlarında İbrahim Paşa'nın Ser-askerliği bu sırada hazırlanmakta olan birinci Viyana seferine münhasır gibi gösterilmekte ve hattâ yalnız «Alman seferine serdâr» tayin edildiğinden bahsedilmekteyse de doğru değildir: Yukarda gördüğümüz gibi, Ser-askerlik berâtına nazaran Padişahın iştirâk edeceği ve etmiyeceği seferlerin hepsine şâmil olarak Baş-Kumandan olmuştur. Zaten yalnız bir sefere serdâr tayini bundan evvel de bir çok defalar görülmüş eski bir âdet demektir: Kanunî'nin bu sefer yaptığı yenilik, İbrahim Paşa'yı bütün seferler için daimî ve umumî surette Baş-Kumandan tayin etmiş olmasında gösterilebilir. — Ser-askerlik berâtıyla tuğlar, sancaklar ve diğer hediyeler Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa'ya ve bir rivayete göre de Yeniçeri-ağası Ferhad Ağa'ya tevdi edilerek Davudpaşa çayırında ordugâh kurmuş olan İbrahim Paşa'ya gönderilmiş, «Berât-ı Hümayûn» bütün vüzerâ ve devlet erkânıyla ordu müvâcehesinde muhteşem merâsimle okunmuş ve ikbâl devrinin en parlak gününü idrâk eden Sadr-i-a'zam ve Ser-asker Dâmâd-İbrahim Paşa «El-öp-me» merâsimi yapılarak tebrik edilmiştir. — Yirmi sekiz yaşında Vezir-i-a'zam olan bu Makbûl-İbrahim Paşa o sırada otuz dört yaşındadır ve 5 sene, 9 ay, 1 gündenberi Sadâret makamıdadır: Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine Vezâret-i-uzmâ makamına tayini ve hüviyeti için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız).

27 Nisan = 18 Şa'bân, Salı: Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliği makamının da ilâveten tevcihi.

(İbrahim Paşa 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi günü Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine Vezir-i-a'zam tayin edildiği zaman Rumeli Beylerbeyliği de Sadârete ilâveten kendisine tevcih edilmiş ve hattâ 1526 = 932 Mohaç seferine hem Sadr-i-a'zam, hem Rumeli Beylerbeyi sıfatlarıyla iştirâk etmiştir: O sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına da bakınız. Fakat o seferden sonra Rumeli Beylerbeyliği Sadâretten ayrılarak Kasım Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bu sefer ikinci Vezir Mustafa Paşa vefat edince onun yerine Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa tayin edilmiş ve bu Beylerbeyliği de tekrar Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya verilmiştir: Bu suretle İbrahim Paşa hem Sadr-i-a'zam, hem Ser-asker, hem Rumeli Beylerbeyi olmuş, yâni o muazzam devletin siyasi, idarî ve askerî bütün salâhiyetlerini toplamış demektir).

10 Mayıs = 2 Ramazan, Pazartesi: Dördüncü «Sefer-i-Hümayûn»: Kanunî'nin İstanbul'dan «Gazây-i-Bec» denilen birinci Viyana seferine hareketi.

(Birinci Viyana muhâsarasıyla neticelenen bu meşhur seferin ne gibi şerâit altında açıldığını anlamak için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel», 1526 = 932 vukuâtının «24 Eylül», «16 Teşrinievvel» ve «16 Kânunuevvel» fıkralarıyla 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasına bakınız. Bu fıkralardan anlaşılacağı gibi, Mohaç meydan muharebesinde Macaristan'ın son müstakil kralı «Louis II = İkinci Lajos»un vâris bırakmadan maktul düşmesi Macar tahtı üzerinde iki müddâi zuhuruna sebep olmuştur: Biri Macar asilzâdelerinin en mühimmi olan Transilvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos», biri de Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi ve maktul Macar kralının hem eniştesi, hem kayınbiraderi olan Arşidük Ferdinand'dır; bunların birincisi ecnebi kral istemiyen Macar milliyetperverlerine, ikincisi de Türklere karşı Almanlardan yardım ümid eden bâzı Macarlara istinad etmektedir; Macaristan haricinde de Almanya imparatorunun kendi kardeşini iltizâm etmesine mukabil Kanunî Sultan Süleyman milliyetçilerin istedikleri Szapolya'yı iltizam ederek Alman müdahale ve nüfuzuna karşı gelmektedir. Bu iki müddâiden Szapolya 1526 = 932 senesi 16 Teşrinievvel = 9 Muharrem Salı günü Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi tarafından ve rakibi Ferdinand da gene o senenin 16

Kânunuevvel = 11 Reb'ül-evvel Pazar günü Pressburg'da toplanan diğer bir Diyet meclisi tarafından Macar kralı ilân edilmiş ve bu suretle ikisinin arasındaki rekabet en şiddetli devresine girmiştir: Bunlardan Szapolya esasen voyvodahığında bulunduğu Transylvania = Erdel eyaletiyle orta Macaristan'ın bir kısmına, Ferdinand da garbi ve şimaligarbi Macaristan'da şerit gibi uzayan bir mmtakaya hâkimdir; fakat Arşidük Ferdinand Macar krallığına seçildikten iki ay sonra, yani 1527 = 933 Şubat = Cumâda-l-ülâ ayında son Macar kralı ikinci Lajos'un hâkim olduğu Bohemya krallığına da sıhriyyet bakımından vâris sıfatıyla intihab edilmiş ve bu suretle Avusturya, Bohemya ve garbi Macaristan'ı hükmü altında tophiyarak Szapolya'dan çok kuvvetli bir yazıyete gelmiştir. Osmanlı menbâlarında bunlardan Szapolyai Janos'a «Yanoş-kral», ve Ferdinand'a da «Ferenđüş» ismi verilir! — İki rakib arasındaki Tokay meydan muharebesi işte bu vaziyet üzerine vukua gelip Szapolya mağlûb olmuş ve Ferdinand da o 1526 = 933 senesi 20 Ağustos = 22 Zülka'de Salı günü muzafferen Buda-Peşte'ye girip yerleşmiştir: Tabii bu vaziyet üzerine Szapolya orta Macaristan'ı kaybetmiş ve elinde kendi Beyliği olan Erdel = Transylvania'dan başka bir şey kalmamış gibidir. Szapolya'nın İstanbul'a elçi gönderip Kanunî'ye dehâlet ve iltica ederek bir tâbiyyet ve himâye muahedesi akdetmek mecburiyetinde kalması işte bu vaziyet üzerinedir: 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasına bakınız. Evvelce de gördüğümüz gibi Mohaç zaferi üzerine Türk ordusu Buda-Peşte'ye girmişse de Macar krallığının Osmanlı himâyesi altında ibkâsı takarrür ettiği için bütün Macaristan işgal edilmemiş, yalnız sevkülceys bakımından lüzum görülen bazı kalelerin işgaliyle iktifa edilmiş ve hattâ Budin'deki kral sarayını muhâfaza için ilkönce bir miktar asker konulmuşsa da sonradan bu bile çekilerek şehrin idaresi Macarlara bırakılmıştır: Bu hareket tarzının o sırada Anadolu'da zuhur eden «Baba-Zünnân» ve «Kalender» isyanlarından dolayı ihtiyâr edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bununla beraber Kanunî'nin Macaristan'ı iki rakib arasında bir mücadele sahnesi hâline getirerek olgun bir meyve şekline sokmak ve ondan sonra da istediği zaman müdahale etmek siyasetini tâkib etmiş olmak ihtimali de çok kuvvetlidir. Nihayet Szapolya'yı himâye için Birinci Ferdinand'a karşı açılan bu ilk Viyana seferi işte o siyasetin tabii bir neticesidir: Bu vaziyette Kanunî için bütün mesele, Viyana'nın fethinden ziyade Macaristan'ı işgal ederek Balkan'lara doğru yaklaşmakta ve hattâ Türk işgalindeki Macar kalelerinin ve meselâ Belgrad'ın iâdesini bile istiyecek kadar tehdidkâr bir vaziyet almakta olan Alman nüfuz ve hâkimiyetini tekrar Garb'a sürmektir. İşte bundan dolayı kral Ferdinand'ın 1528 = 934 de «Hobordansky» isminde bir elçi riyasetinde gönderdiği üç kişilik hey'et ikametgâhlarında dokuz ay kadar mevkuf tutulduktan sonra Kanunî'nin sefere başlamak üzere olduğunu Efendilerine bildirmek vazifesiyle memleketlerine iâde edilmişlerdir).

20 Mayıs = 12 Ramazan, Perşembe : Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa askeriyile beraber orduya burada iltihak etmiştir).

30 Mayıs = 22 Ramazan, Pazar: Ordunun Edirne'den hareketi.

(Kanunî Edirne'de on gün kalıp son hazırlıklar ikmal edildikten sonra Filibe'ye hareket etmiştir).

5 Haziran = 28 Ramazan, Cumartesi: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Ramazan bayramı burada geçirilmiş ve çok şiddetli yağmurlardan dolayı derhal hareket edilmiyerek Filibe'de on gün konaklandıktan sonra on birinci güne tesadüf eden 15 Haziran = 8 Şevvâl Salı günü yola çıkmıştır).

20 Haziran = 13 Şevvâl, Pazar: Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada altı gün kalıp yedinci güne tesadüf eden 26 Haziran = 19 Şevvâl Cumartesi günü hareket edilmiş ve o gün Sofya'dan sonra ilk konak olan Eflaklar köyünden itibaren Vezir-i a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa aynı zamanda Rumeli Beylerbeyliği sıfatını da hâiz olduğu için Rumeli askeriyile ordudan ayrılıp ileri harekete geçmiş ve Viyana önlerine kadar arasına orduya iltihak etmek suretiyle önden gitmiştir. — Sofya'da altı gün konaklanması şiddetli yağmurlardan dolayıdır. — Muvâsalat için 14 Şevvâl = 21 Haziran Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

17 Temmuz = 11 Zülka'de, Cumartesi: Ordunun Belgrad'a muvâsalatı.

(Ordu ertesi gün Sava nehri üzerinde kurulan köprüden Osmanlı menbâlarında «Siren» ve «Siremiyye», ve Garp menbâlarında da «Syrmiu/Syrmia» denilen ve Tuna ile Sava arasındaki araziden mürekkep olan karşı yakaya geçmiştir: Bu mmtaka için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

15 Ağustos = 10 Zühicce, Pazar: Macar asilzâdelerinin ordugâha gelip itâat ve iltihak etmeleri.

(Bugün ve bunun ertesi gün bir çok Macar zâdegânı «Mohaç» sahrâsına doğru ilerlemekte olan Türk ordusuna gelip Kanunî Sultan Süleyman'a itâat ve sadakat arzemişlerdir: Bunlar, Macar ırkından olan kral Szapolya'ya tarafdâr ve Avusturyalı Ferdinand'a muhalif milliyetperverlerdir: Yukarıda bu sene vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına da bakınız. — Ordunun ileri hareketi esnasında bundan sonra da bazı mühim şahsiyetler daha iltihak etmiştir).

18 Ağustos = 13 Zühicce, Çarşamba: Mohaç ovasında orduya iltihak eden Macar kralı Szapolya'nın istikbal merâsimi.

(Ordunun bugün vâsıl olduğu Mohaç sahrâsı, o tarihten tam iki sene, on bir ay, yirmi bir gün evvel Kanunî'nin Macar istiklâline nihayet veren parlak zaferine sahne olmakla meşhurdur: 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. 28 Şubat 1528 = 7 Cumâda-l-âhire 934 İstanbul muahedesiyle Türk himâye ve hâkimiyetine girmiş olan Macar kralı «Szapolyai Janos» işte bu tarih sahrâda altı bin Macar atlısından mürekkep bir kuvvetle Türk ordusuna iltihak etmiştir. — Kralın ordugâha yaklaşmakta olduğu mâlûm olduğu için, ikinci vaktine doğru Vezir-i a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa Yenigeri ve diğer sınıflardan beş yüz askerle istikbale memur edilip yolda gelirken karşılaşmış ve ordugâhda hazırlanan otağa getirilmiştir).

19 Ağustos = 14 Zühicce, Perşembe: Macar kralı Szapolya'nın huzura kabulü.

(İkinci vakti yapılan merâsimde muhtelif sınıflara mensup Türk askerlerinin selâm vaziyetinde teşkil ettikleri muhteşem saflar arasından geçen Macar kralı «Otâğ-ı Hümayûn» a yaklaşırken büyük metbûna hürmeten atından inip yayan yürümiye başlamış ve Otağ'ın önünde Rumeli Beyleri tarafından karşılanarak huzura çikarılmıştır: Kral içeri girince Kanunî Sultan Süleyman büyük bir nezaket eseri göstererek tahtından kalkıp lütfen ve tenezzülen üç adım atarak Haşmetlü mahmîsini karşılamış ve Macar kralı da büyük bir tâzimle eğilerek dünyayı titreten muhteşem Türk'ün şanlı elini öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuştur. Sultan Süleyman tahtına oturunca kralla Vezir-i

a'zam İbrahim Paşa da karşısına konulan altın sandalyalara oturtulmuş ve diğer vüzerâ ayakta divan durmuştur. — Bir müddet teveccühe ve iltifata mazhar olduktan sonra tekrar el öpüp huzurdan çıkan Macar kralı dışarı çıkınca dört muhteşem hil'at ihsanına nâil olmuş ve bunun üzerine tekrar içeri girip minnet ve şükranını arz için bir daha el öpmüştür. Kral ikinci defa dışarı çıktığı zaman da altın takımlı üç yahut dört Arab atı ihsan edilmiştir. — Mohaç'dan «Buda-Peşte», üzerine bu merâsimin ertesine tesadüf eden 20 Ağustos = 15 Zülhicce Cuma günü hareket edilmiş ve Macar kralı Szapolya da askeriyle beraber metbuğunun maiyyetinde bulunmuştur).

20 Ağustos = 15 Zülhicce, Cuma: İzvornik Beyi Küçük-Bâli Beyin Macar krallığı tacının getirilmesine memur edilmesi.

(Ordu Mohaç'la Osmanlı menbâlarında «Soksar» denilen «Sexard» arasındaki «Szekso» konağına geldiği zaman Macar krallık tacının muhafızıyla beraber bir kale Beyi tarafından ele geçirilmiş olduğu haber alındığı için, «Swornik = İzvornik», sancak beyi Küçük-Bâli/Balı Bey kendi maiyyet askerine ilâve edilen beş yüz Sipahiden mürekkep bir kuvvetle büyük bir tarihi kıymeti haiz olan bu meşhur tacın getirilmesine memur edilmiştir. — Macar krallık tacı, Macaristan'ı Hristiyan dinine soktuğu için Papalık makamından Milâdın 1000 ve Hicretin 390 tarihinde «Kral» ünvanıyla bu tarihi tacı alan ve daha sonra Katolik kilisesi tarafından «Saint-Etienne» ismiyle «Aizze»den olduğu ilân edilen ilk Macar kralı «Birinci Etienne»e aittir: Fakat sonraları bu tac iki parçadan ve daha doğrusu iki tacın birleştirilmesinden dolayı çifteleşmiştir; mineli bir altın tas şeklindeki üst kısmı Papalık makamının göndermiş olduğundan bahsettiğimiz eski taktır: Onun altına da 1073 = 465 tarihinde Bizans imparatoru Yedinci Mihail Dukas'ın hediye ettiği murassa' çelenk eklenmiştir. Bu çifte tacı tılsımlı sayan Macarlar nazarında bir kralın milli hükümdar sayılabilmesi için mutlaka buna malik olması şarttır. — Arpad hanedanının müessisi sayılan ilk kraldan bu seferki Türk istilasına kadar bütün Macar kralları «Tetevvüc» merâsimlerinde hep işte bu tacı giymişlerdir ve hattâ ondan sonra da bu an'aneyle riâyet edildiği için bu meşhur tac zamanımıza kadar o tarihi kıymet ve ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Kanunî'nin birinci Viyana seferinde resmî muhafızı olan «Claude Pereny» tarafından kral Ferdinand'a kaçırılırken Drava boylarında ele geçirilen meşhur tac işte budur ve Küçük-Bâli Bey kuvvetli bir muhafız kıt'ayla işte bu tarihi emâneti getirmeye memur edilmiştir).

3 Eylül = 29 Zülhicce, Cuma: Budin muhâsarası.

(Türklerin «Budin» dedikleri «Buda/Ofen», şehrinin Osmanlı ordusu tarafından ilk işgali için 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» fıkrasına ve ondan sonra Bohemya kralı ve Charles-Quint'in küçük kardeşi Birinci Ferdinand tarafından işgali için de yukarda bu sene vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Budin şehri 1527 = 933 senesi 20 Ağustos = 22 Zülka'de Salı günündenberi tam iki sene on beş gündür kral Ferdinand'ın işgalindedir ve şehrin müdafaası Alman ve Macar askerlerine bırakılmıştır: Türk ordusu gelip şehrin etrafındaki bağlık sırtları işgal ettiği zaman bu müdâfilere teslim teklif edilmişse de kabul etmedikleri için muhâsara tertibâtiyle harb harekâtına derhal başlanmış ve daha zayıf bir rivayete göre de iki gün muhâsara tertibâtiyle geçtikten sonra Hicrî sene başına tesadüf eden 1 Muharrem 936 = 5 Eylül 1529 Pazar günü muharebe başlamıştır. — Budin'in teslimi için aşağıda «8 Eylül», fıkrasına bakınız. — Bir gün evvel esir edilmiş olan bir Alman askeri bugün serbest bırakılmış ve Türk ordusunun eşsiz intizâmıyla kuvvet ve kudretini mahsurlara anlatıp mâneviyyatlarını bozması için Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa bu esire: — Var, gördüğün anlat! demiştir).

4 Eylül = 30 Zülhicce, Cuma: Macar tacının Türk ordusuna getirilmesi.

(Küçük-Bâli Beyin getirmeye memur olduğu bu tarihi tac için yukarda bu sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu kıymetli tac Viyana seferinden sonra, Kanunî tarafından Macar tahtına çıkarılmış olan kral Szapolya'ya verilmiştir).

1529 = 936

7 Eylül = 3 Muharrem, Salı: Budin kale kapılarından birinin zaptı.

(Bu kapıya muhtelif menbâlarda «Aşağı-kapı» denilmektedir: Her halde böyle bir kapı işgali mahsurların mâneviyyâtın büsbütün bozmuştur).

8 Eylül = 4 Muharrem, Çarşamba: Budin kalesinin Türk ordusuna teslimi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, bir gün evvel kale kapılarından birinin işgali bugün topçu ateşine lüzum görülmeksizin «yürüyüş» yâni umumî hücum yapılmasına sebep olmuş ve sabahdan öğle vaktine kadar harbe devam edildiğinden sonra, kapılardan birinin zaptedilmiş olmasına rağmen henüz kale bedninde hiç bir gedik açılmış olmadığı için mukavemet ve müdafaâ imkânları mevcut olduğu halde korkuya kapılan Alman kumandanları «Besserer» ve «Taubinger» birdenbire «Aman dilemiş», yâni tatlı canlarına dokunulmamak şartıyla teslim olmuşlardır! Bu teslimden Macar kumandanı «Nadsky» nin haberi olmadığı rivayet edilir. Teslim şerâiti mucibince şehrin yağma edilmemesi ve ertesi günden itibaren istiyenlerin çıkıp gitmeleri takarrür etmiştir. Yalnız bu şerâit kale muharebelerini birer yağma ve ganimet menbâ sayan Yenicerilerin hoşuna gitmemiş, bunlar şehir yağmasından mahrumiyetlerine mukabil bahşış istiyerek gürültü çıkarmış ve hattâ Segban-başının kafasını yapıp bazı zabıtları taşlamışlarsa da Kanunî'den zorla bahşış koparmaya muvaffak olamamışlardır! Bununla beraber ertesi gün, yâni 9 Eylül = 5 Muharrem Perşembe günü mağlûb Almanların çıkarmış oldukları münasebetsiz bir vak'a Yenicerilerin tamahkârlıklarını bir dereceye kadar tatmin etmiştir: O gün teslim şerâiti mucibince kaleden çıkıp memleketlerine doğru yola düzülen Alman askerlerinden biri hâline bakmadan bir Yenigeri neferine birdenbire kılıç saplayarak aradaki mukaveleyi ahmakça bir cinayetle ihlâl etmiş olduğu için bağların içinde Yeniceriler Almanlardan bir çoklarını öldürmüşler, mağlûplardan ancak kaçabilenler kaçmışlar ve Yenigerier de Almanlarla Macarlardan esir aldıkları bir çok oğlanlarla kızları satarak ve mallarını yağma ederek bir hayli kazanç temin etmişlerdir! — Bu seferki Budin muhâsarası 1529 = 935 senesi 3 Eylül = 29 Zülhicce Cuma gününden bu 1529 = 936 senesi 8 Eylül = 4 Muharrem Çarşamba gününe kadar beş gün sürmüş ve altıncı gün şehir teslim olmuştur; bununla beraber iki gün muhâsara hazırlıklarıyla geçip üçüncü gün, yâni 5 Eylül = 1 Muharrem Pazar günü ateş açıldığı hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde altı gün muhâsara ve dört gün muharebe olmuş demektir. — Bâzi garp menbâlarında Budin'in 29 Ağustos 1529 = 24 Zülhicce 935 Pazar günü teslim olduğundan bahsedilirse de doğru değildir).

10 Eylül = 6 Muharrem, Cuma: Boğdan Prenslığının tâbiyyet muahedesi.

(Bâzi menbâlarda bu muahedenin metinlerine tesadüf edilirse de aralarında farklar vardır. Buradaki imza tarihi en kuvvetli rivayete göredir. — Devlet

müessisi olan bir voyvodanın isminden dolayı Türklerin «Boğdan» dedikleri «Moldavia/Moldava» prensliği Eflak'ın şimalinde ve Lehistan, Macaristan ve Osmanlı imparatorluğu gibi büyük devletler arasında ötedenberi bunların nüfuz mücadelesine sahne olmuş ve bu muhtelif nüfuzların bâzan birine, bâzan diğerine ve hattâ bâzan da bir ikisine boyun eğerek mevcudiyetini muhafaza edebilmiş küçük bir hükûmettir. Çelebi Sultan Mehmet devrindenberi Osmanlı akınlarına maruz kalan Boğdan voyvodalığı nihayet Fatih devrinde ve 1455 = 859 tarihinde senede iki bin altın haraca bağlanmışsa da Osmanlı düşmanlarıyla elbirliği etmekten geri kalmamıştır: 1475 = 879 vukuâtına bakınız. Hattâ bundan dolayı nihayet Fatih bizzat sefere çıkarak bu prensliğe çok şiddetli bir darbe indirilmiştir: 1476 = 881 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Ondan sonra ikinci Bâyezid devrinde açılan Boğdan seferinde Kilya ve Akkerman kaleleri fethedilmiştir: 1484 = 889 vukuâtına bakınız. Fakat buna rağmen Boğdan voyvodası Osmanlı düşmanlarıyla elbirliği siyasetinden ayrılmamışlar ve hattâ Kanunî'nin Mohaç muharebesinde Macarlarla beraber bir kerre daha mağlûb edilmişlerdir: 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Mohaç meydanında Macar kralı gibi Boğdan voyvodası da telef olmuş ve yerine kardeşi «Beşinci Petru Rareş» geçmiştir: Bu yeni voyvodanın nikâhsız bir kadından doğduğu ve «Dördüncü Ştefan cel Mare» nin gayri meşrû oğullarından olduğu rivayet edilir. Macaristan'ın yıkılması ve Lehistan'ın da artık Osmanlı imparatorluğuna karşı gelebilecek bir vaziyette kalması Boğdan prensliği için Türk siyasetine boyun eğmekten başka bir çare bırakmamış ve işte bundan dolayı «Beşinci Petru Rareş» Viyana seferine Osmanlı ordusuna galip bir tâbiyyet muâhadesi akdetmek mucburiyetinde kalmıştır. «Beşinci Petru» nun ilkönce bir elçi gönderdikten sonra bizzat gelip tâbiyyet ve inkiyâdını arzemiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Muahedenin en mühim esaslarına göre Boğdan prensliği o tarihten itibaren Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş ve senede dört bin altın harağa o devrin usulince her sene metbûuna tâbiyyet hediye olarak kırk gebe kısarak ve yirmi dört şahin takdimini taahhüt etmiş ve hattâ bunların ilk taksitini beraber getirmiştir. İşte bunun üzerine lütfen huzura kabul edilen «Beşinci Petru Rareş» Kanunî Sultan Süleyman'ın kudretli elini öpebilme şerefini ihrâza muvaffak olmuş ve hil'at ihsaniyle taltif edilmiştir).

12 Eylül = 8 Muharrem, Pazar: Karargâhın Budin'den «Alt-Ofen = Eski-Budin» e nakli.

(Budin civarında olan bu mevkide Sultan Süleyman bir iki gün avla vakit geçirmiş ve Vezir-i a'zam İbrahim Paşa bu sırada bir konak ileri gitmiştir. Budin fethinden dolayı Kanunî ümerâsının tebriklerini işte burada kabul etmiş ve «El-öpme», merâsimi yapılmıştır: O devirlerde saçak yerine el öpmek âdeti vardır. — Padişah Budin'den ayrılırken şehir muhafazasına elli Yeniçeri ile Elbasan Beyi Hasan Beyi memur etmiştir).

14 Eylül = 10 Muharrem, Salı: Budin sarayında Szapolya'nın Macar tahtına iclâsı.

(Osmanlı himâye ve hâkimiyeti altında Macar krallığına tâyin edilen «Szapolyai Janos» un siyasi vaziyeti için 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» ve 1529 = 935 vukuâtının da «10 Mayıs» fıkralarına bakınız. — Macar kralını saraya götürüp tahta iclâs merâsiminin icrâsına Segban-başı memur edilmiş ve o da bir Yeniçeri müfrezesi alarak Osmanlıların Yanoş kralı dedikleri Szapolya'yı ordugâhındaki çadırından saraya götürüp eski Arpad hanedanının tarihi tahtına oturtuvermiştir: Bu merâsimde Yeniçeri ağası bile bulunmayıp ona nisbetle ikinci derecede bir kumandan bulunması Macar kralının bir Osmanlı memurundan başka birşey sayılmadığını gösterir; hattâ bu sırada Sultan Süleyman

Budin civarında avla meşguldür! Bununla beraber Transylvania = Erdel voyvodası o tarihe kadar müddâisi bulunduğu Macar krallığını artık fi'len ele geçirmiş demektir: Fakat bu krallık hakikatte bir valilikten başka birşey değildir. — Szapolya kendisini tahta çıkaran Segban-başı'ya iki bin altın «in'âm» etmiş ve maiyyetindeki Yeniçerilere de bin altın dağıtmıştır).

22 Eylül = 18 Muharrem, Çarşamba: Türk ordusunun Avusturya toprağına girişi.

(Bu gün Macaristan'ın Avusturya hududunda bulunan «Ovar» kasabasına varılmıştır: Almanların «Hungarisch-Altenburg» dedikleri bu kasaba «Pressburg» un 30 kilometre cenubuşarkısında ve Tuna ile Leitha sularının kavşağında bulunan bir ada üzerindedir; burada eski Macar krallarının bir şatosu da vardır. Sultan Süleyman bu kasabayı işgal edip konakladığı sırada asker Avusturya topraklarına da ayak basıp bir çok ganimetler almış, fakat umumî harekettten evvel daha ileri gidilmemesi emrolunmuş ve ertesi gün harekete devam edilmiştir).

23 Eylül = 19 Muharrem, Perşembe: Pişdar kuvvetlerinin Viyana müdâfileriyle ilk müsâdemesi.

(Semendire sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey kumandasındaki akıncılardan mürekkep pişdar kuvvetiyle «Christophe von Zedlitz» kumandasındaki bir düşman kuvveti arasında vukua gelen bu muharebeyi Mehmet Bey kazanmış, «Zedlitz» altı arkadaşıyla beraber esir edilmiş ve «Leitha» üzerindeki «Bruck» kasabasına gelmiş olan Sultan Süleyman'a gönderilmiştir: Bu esirlerin ellerindeki kargılara kendi maktullerinin başları takılarak ordugâha sevk edildikleri rivayet edilir).

24 Eylül = 20 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin Viyana müdâfilerine teslim teklifi.

(Yukarıki fıkrada bozguna uğratılıp esir edilerek ordugâha sevk edildiğini gördüğümüz «Christophe von Zedlitz» ile altı arkadaşı «Bruck» ordugâhında bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından sorguya çekilip lâzımgelen mâlûmat alındıktan sonra bu zabıt bir çok hediyelerle Viyana müdafaa kumandanı Kont «Salm» e gönderilip boş yere kan akmasına meydan verilmemek üzere halkın ve askerinin canına ve malına dokunulmamak şartıyla teslim teklif edilmiş ve bu insanî teklif kabul edilmediği takdirde şehrin tahrib edileceği bildirilmiştir. Viyana muhasarası işte bu teklifin reddi üzerine başlamıştır).

26 Eylül = 22 Muharrem, Pazar: İbrahim Paşa kumandasındaki Rumeli askerinin Viyana önlerine muvâsalatı.

(Vezir-i a'zam İbrahim Paşa, Ser-asker ve Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla bir konak önden giderek muhasara tertibatını hazırlamak için mevzi almıştır).

27 Eylül = 23 Muharrem, Pazartesi: Kanunî'nin Viyana'ya muvâsalatı ve şehrin muhâsarası.

(Padişahın muvâsalatı üzerine muhâsara tertibatı derhal başlamış ve bilhassa gece çok şiddetli yağmurlar yağdığı halde büyük bir sür'at ve intizamla şehir kuşatılmaya başlamıştır. — Viyana şehrinin ismi almancada «Wien», fransızcada «Vienne» ve lâtince ile italyanca ve ıspanyolca gibi Lâtın dillerinde «Vienna» şeklini alır: bugün bizim kullandığımız «Viyana» şekli işte bu Lâtın te-

lâffuzundan muharreftir; eski Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen «Beç» şekli de bu şehrin macarcadaki «Becs» isminden alınmıştır. — O devirlerin hemen bütün muharebelerinde olduğu gibi bu ilk Viyana muhâsarasında da iki tarafın kuvvetleri hakkında birbirini tutmaz bir çok rakamlara tesadüf edilir: Meselâ Osmanlı ordusunun mevcudu hakkındaki rivayetler muhtelif menbâlarda 100 bin, 120 bin, 150 bin, 200 bin ve hattâ 250 bin gibi te'lifine imkân ol-
mıyan rakamlarla ifade edilir; en kuvvetli rivayet 120 bindir; umumiyetle top mevcudu da muhtelif çaplarda 300 - 400 parça gösterilir; Tuna üzerinden gelen ve büyük toplardan bazılarını taşıyan nehir donanmasının da 500 - 800 gemiden mürekkep olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Fakat buna mukabil mahsurlar alel'sul pek az gösterilir: En aşağı rivayet 16 bin, en çoğu da 30 bindir ve müdafilerin top mevcudu da bazı Garp menbâlarına göre 72 - 74 parçadan ibarettir! Halbuki Kanunî'nin «Rhin» nehrine kadar ilerliyeceğinden bahsettiği hakkındaki şâyialardan dolayı büyük bir heyecana kapılan Avrupa'nın muhtelif memleketlerinden akın akın yardımcı kuvvetler yetiştirilmiş ve hattâ Türk ordusu şehre yaklaşırken bile Almanya'dan bir imdat kuvveti gelip ka-
leye girmiştir. Türk tehlikesinin uyandırdığı umumî dehşet içinde Katolik, Protestan ihtilâfının bile yatıştığı ve Viyana muhâsarasında bu vaziyetten çok istifade edildiği de rivayet edilir. Fazla olarak kral Ferdinand Avusturyalıların yüzde onunu ve Bohemyalıların = Çeklerin de eli silâh tutan bütün erkeklerini müdâfaaya çağırması ve bunların hepsi Viyana'ya gelmiş olmamakla beraber bu umumî seferberlikten çok istifade edilmiştir. Zaten müdafiler hakkındaki rakamlar bazı Garp menbâlarında da tenkid edilir. — Viyana müdafilerinin Türk ordusu gelmeden evvel itihâz ettikleri tedbirlerin en mühimleri şehrin tahki-
miyle sivil ahaliden tahliyesidir: Tahkimat işlerinin en mühimleri «Stuben», kapısıyla «Karuther» kapısı arasında altı metre irtifamda yeni bir iç-sûr inşâsı, eski Tuna seddiyle istihkâmlar arasında büyük bir hendek açılması ve icab eden yerlere topçu ateşine dayanabilecek yeni surlar yapılması gibi şeylerdir; bunlardan başka Osmanlı ordusunun yangın bombalarına karşı şehir damlarının çatı vesaire gibi aksâmı kâmilan sökülmesi ve top güllerinin top-
rağa gömülmesi için de sokakların kaldırım taşları kaldırılmıştır! Şehrin sivil ahaliden tahliyesi de lâşe müşkilâtını önlemek ve Viyana sukut ettiği takdirde ahalinin esir olmasına meydan vermemek içindir: Zaten Viyanalılar daha Türk ordusu yolda iken müdhiş bir panik içinde kalmış ve hükûmetin tahliye ted-
birleriyle halkın muhaceret arzusu bir araya geldiği için ahali beşer bin kişilik kafileler halinde kadınları, çocukları ve en kıymetli eşyalarıyla yollara dökül-
müşlerdir; bununla beraber Türk Akıncılarının bu kafilelerden bir çoklarını daha yollarda giderken esir aldıkları da rivayet edilir! Bu sırada bir taraftan da şehrin civar mahalleleri hem tahliye, hem tahrib edilmiştir: Fakat tahrib işine memur edilen askerler fırsattan istifade ederek kendi milletdaşlarını yağma etmekte de kusur etmemişler, kavgalar çıkarmışlar ve hattâ şehrin içinde de yağmacılık ettikten başka sekiz yüz evle iki asırlık Belediye hastahane-
sini yakmışlardır: Bazı menbâlarda bu tahribât alel'sul Türklere izafe edil-
ir! — Sultan Süleyman Viyana muhâsarasında karargâhını şehrin karşısın-
daki «Semmering / Simmering» sırtlarına kurduymuş, burada on iki bin Yeniçeri mevzi almış ve Rumeli Beylerbeyi olan Vezir-i a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'nın kumandasındaki Rumeli askerleriyle Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasındaki Anadolu askerleri de şehri tamamiyle kuşatmışlardır. Topçu-başın kumandasındaki üç yüz topun da «Saint-Marx» ve «Wieneberg»
arasına yerleştirildiği rivayet edilir. Viyana etrafında Türk ordusunun otuz bin çadırından mürekkep büyük ve heybetli bir kuşak vücuda geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır! Türk ordusu daha gelmeden evvel kral Ferdinand Sultan Süleyman'ın eline geçmemek için şehirden çıkıp gitmiş ve Viyana mü-
dafaasını kale kumandanı Kont «Nicolas von Salm» e tevdi etmiştir: O sıra-
da yetmiş yaşında olduğu rivayet edilen bu ihtiyar asker ömrünü harb mey-
danlarında geçirmiş ve bilhassa Fransa kralı «Birinci François» ya karşı ka-
zandığı zaferlerle şöhret bulmuş tecribeli ve kıymetli bir kumandandır. Bu

Baş kumandanın emrindeki genarallerin en mühimleri Alman askerlerine kuman-
da eden «Wilhem von Wartemberg», le «Johann von Hardegg», «Landknechts» = Lansquenets» denilen Alman millî kuvvetlerine kumanda eden «Eck von Reischach», Styrie = İstirya askerlerine kumanda eden «Abel von Holneck», Bohem-
yahlara = Çeklere kumanda eden «Ernst von Brandenstein», İspanyollara ku-
manda eden «Louis d'Avalos» ve süvari kumandanı «Roggendorff» gibi o za-
manın en mühim askerleridir. Muhâsaradan biraz evvel Almanya imparatoru
ve kral Ferdinand'ın büyük kardeşi Charles-Quint'in gönderdiği yardım kuv-
vetleri de Kont Philippe de Bavière kumandasındadır. Bu Kontun amcası Dük
«Frédéric» de Türk ordusunun üzerine dışardan hücum etmek üzere «Linz» de
toplanan imparatorluk ordusu kumandanlığına tâyin edilmiştir. — Türk ordusu
Viyana önlerine gelinceye kadar işgal edilen şehirlerin en mühimleri «Co-
morn», «Gran», «Raab», «Martinsberg» ve «Altenburg / Ovar» kasabalarıdır.
Gerek bu mevkiiler, gerek Budapeşte ile Viyana arasında askerlikçe icab eden
noktalar tutulmuş ve bu suretle ordu mevcudundan bir miktar kuvvet ayırmak
mecburiyeti hasıl olduktan başka, çok şiddetli ve mütemadî yağmurlarla sellerden
dolayı büyük toplardan bir kısmı da Viyana'ya kadar götürülemedi: hattâ
bazı Osmanlı menbâlarında işte bundan dolayı lâğûmlar patlatılarak gedikler
açmak mecburiyeti hasıl olduğundan bahsedilir: Her halde iklim, hava ve
arazi şeraitinden çok zarar görüldüğü muhakkaktır. — Viyana muhâsarasının
en mühim hâdiseleri «Richard Kralık» in «Viyana tarihi» nde şiddetli lâğûm
muharebelerinden, mahsurların sık sık tekrar ettikleri huruç hareketlerinden ve
Türklerin beş büyük hücumundan ibaret gösterilir. Türk hücumları lâğûmlar patla-
tılarak açılan gediklere tevcih edilmişse de, müdafilerin büyük kütleler halinde
aynı gediklerden mukabil taarruzlara kalkışmaları çok defa iki tarafın birbirine
karışmasıyla neticelenmiş ve bu yüzden müdafilerin top ateşine tutulması kabil
olmamıştır; tabii bütün bunlarda Alman menbâlarımız az gösterdikleri müdafa
kuvvetlerinin hakikatte mühim yekûnlar tutan adedleri de büyük bir rol oyna-
mıştır. En şiddetli Türk hücumunun 14 Teşrinievvel = 10 Safer Perşembe günü
açılan kırk kulaç, yâni takriben seksen arşın genişliğinde bir gedige karşı teksif
edilmiş olduğu rivayet edilir: Sabahtan ikindiye kadar üç dalga halinde yapılan
ve gene neticesiz kalan bu hücum Viyana muharebelerinin sonuncusudur).

14 Teşrinievvel = 10 Safer, Perşembe: Birinci Viyana muhâsarasının sonu.

(Bu senenin 27 Eylül = 23 Muharrem Pazartesi günü başlıyan birinci Viyana
muhâsarası, yukarıki fıkranın sonunda gördüğümüz son büyük hücumun ya-
pıldığı 14 Teşrinievvel = 10 Safer Perşembe gününe kadar yalnız 17 gün sür-
müş ve son hücumun da neticesiz kalması üzerine o gün toplanan Divan'da
verilen karar üzerine ateş kesilip muhâsara kaldırılmıya başlamıştır. Garp
menbâlarıyla bazı Osmanlı tarihlerinde bu muvaffakiyetsizlik umumiyetle Vi-
yana'nın kahramanca müdâfaası karşısında Türk ordusunun âciz kalmış ol-
masıyla izah edilmek istenirse de bu iddiâ kat'iyyen doğru değildir: Çünkü
gene aynı menbâlarda Kanunî'nin Viyana gibi mühim bir mevki ancak on yedi
gün muhâsara ettikten sonra çekilip gitmesine beş büyük sebep gösterilir:
Bunların en mühimmi, zararları faydalarından çok fazla olan Yeniçerilerin
harbetmek istememeleri, tehditler ve hattâ sopalarla ateş hattına sevk edilme-
leri ve nihayet dırılanmıya başlıyarak artık dönmek istediklerini açıkça söyle-
mekten bile çekinmemeleridir: Bu devşirme ocağı devletin o en parlak azamet
devrinde bile bir baş belâsından başka bir şey değildir ve hattâ Yavuz'un
İran ve Arabistan seferlerinde elini kolunu bağhyan ve Padişahı daimâ İstan-
bul'a avdet mecburiyetinde bırakan hep o menhâs ocaktır: 1514 = 920 vuku-
âtının «15 Eylül», ve 1517 = 923 vukuâtının «10 Eylül» fıkralarına bakınız. Bu
sefer de Budin kalesi teslim alındığı zaman şehrin yağmasına müsâade edil-
memesi ocağın Viyana muhâsarasma gönülsüz gitmesiyle neticelenmiş ve Ye-

niçeriler için bu muhâsara Budin'deki mahrumiyyetin intikamını almaya vesile teşkil etmiştir: Yukarıda bu sene vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Her halde Viyana'nın kurtulmasında içeriki müdâfilerin mukavemeti kadar dışardaki Yenicherilerin münasebetsizlikleri de hesaba katılmalıdır. Diğer mühim sebepler içinde o havalide daha Eylül'den itibaren başlayan şiddetli soğuklardan ve bilhassa kardan da bahsedilir: Hattâ mevsimin biraz daha ilerlemesi yalnız ordunun hareketini değil, mühimmât naklinde kullanılan yirmi bin devenin sevkini de imkânsız bir hale getirebilir. Bu tehlikeli vaziyete işe müşkilâtı da inzımm etmiş ve havaların fenalaşması üzerine erzak sıkıntısı da başlamıştır. Bir taraftan da Dük «Frédéric» kumandasındaki imparatorluk ordusunun yola çıkmış olması ve Charles-Quint'in de Avrupayı Türk istilasından kurtarmak için bütün ölkelerinden asker toplamaya başlaması mevcut müşkilâtı büsbütün artıran askeri tehlikeler demektir: Birinci Viyana muhâsarasının o kadar mühim bir teşebbüse kâfi gelmeyecek kadar az bir zaman sürdükten sonra bir denbire kaldırılması işte bütün bu mücbir ve mühim sebeplerin zarurî ve tabii bir neticesidir. Bu elim neticenin en acıklı tarafı, müdâfiler için belki on gün daha mukavemet imkânı kalmamış olduğu sırada muhâsaranın kaldırılması mecburiyet hâsıl olmasındır: Şehrin civar mahalleleri baştanbaşa ve merkezi de yarıyarıya yıkılmış, surlar delik deşik olmuş, müdâfiler bir çok telefata uğramış, Almanya'ya kadar ilerliyen Türk Akıncıları her tarafı yıkıp yakarak Avrupa'yı haşyet ve dehşet içinde bırakmış oldukları bir sırada birdenbire verilen bu avdet kararı çok mühim bir ihânet rivayetine bile yol açmıştır: Bu feci rivayete göre Viyana muhâsarasının kaldırılması Vezir-i a'zam ve Ser-asfer Frenk-İbrahim Paşa'nın ihâneti yüzündendir ve bu devşirme Paşa Habsburglara, yâni kral Ferdinandla Charles-Quint'e satılmıştır! Bâzi muâsır Garp menbâlarından on sekizinci asrın meşhur İngiliz müverrihi «William Robertson»un «History of the reign of Charles the V» isimindeki Charles-Quint monografisine akseden bu ihânet rivayeti o monografinin 1837 de basılan fransızca nüshasının 270 inci sahifesinde Viyana muvaffakiyetsizliğinin:

«la valeur des Allemands, la conduite prudente de Ferdinand et la trahison du visir»,

şeklinde sayılan üç mühim sebebinden biri gösterilir! Hammer bu rivayeti kati surette reddetmekte ve Avusturya evrak hazinesinde böyle bir isnâdı teyid edebilecek hiç bir emâre bulunmadığından ve o tarihten altı buçuk sene sonra, yâni 1536 = 942 tarihinde İbrahim Paşa'nın idamı sebeplerinden bahseden Osmanlı menbâlarının böyle bir ihânet meselesine hiç temas etmediklerinden bahsetmektedir. Fakat bir ihânetin mutlaka resmî vesikaları olması lâzım gelmiyeceği gibi, Osmanlı müverrihleri de Paşa'nın idam sebepleri hakkında kat'i bir şey söylememişlerdir, muhtelif sebeplerin ancak idam tarihine en yakın olanlarından kısaca bahsetmişler, «sebebinde ihtilâf olunmuştur» demişler, «mezburun nice evzâmdan» Padişahın rencide olduğundan bahsetmişler ve hattâ bâzen hiç bir sebepten bahsetmemişlerdir. Muhakkak olan nokta, muhâsaranın kaldırılmasında İbrahim Paşa'nın ilk müteşebbis ve başlıca âmil vaziyetinde bulunmasıdır: Viyana seferi ruznâmelerinde muhâsaranın kaldırılmasından iki gün evvel, yâni 12 Teşrinievvel = 8 Safer Salı günü İbrahim Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla yalnız Rumeli Beylerinden mürekkep bir harb meclisi toplayıp ric'at fikrini nasıl ortaya attığı şöyle anlatılır:

«İki lâğıma od virilüp gaayetde eyü gedükler idüp emmâ yörüyüş olmayup tehir olundu ve Pâşâ Hazretleri Rumeli Beğlerin cem'idüp danuşuk idüp bi-vakt oldu diyu ve hem kahtdur seferden dönülmek münâsibdür didikleri eelden Pençşenbih günü yörüyüş olsun alunur alunmaz seferden dönülsün diyu emr mukarrer kıldular».

Bu fıkranın sonundaki «alunur alunmaz» tâbiri «alınsa da, alınmasa da» mânâsına kullanılmıştır. Bundan anlaşılacağı gibi İbrahim Paşa mevsimin ilerlemiş olmasından ve kıtlıktan bahsederek avdet fikrini ilk defa olarak Rumeli Beylerinden mürekkep bir mecliste ileri sürmüş ve hattâ bu vesikaya göre o gün açılan «gaayetde eyü» gedükler üzerine her nedense hücum yaptırmamıştır.

Muharebenin son günü Padişahın huzurunda akdedilen Divanda muhâsaranın derhal kaldırılıp avdet edilmesine karar verilmesi de işte o ilk harb meclisindeki iptidai kararın tabii neticesidir. Böyle menfi bir rolün ve bu role çok müsâid olan devşirmelikle dönmeliğin bâzi Garp menbâlarındaki ihânet rivayetine pek uygun görüldüğü aşîkâr olmakla beraber, elde sarîh bir vesika bulunmadığı için bu hususta kat'i bir hüküm vermek kabil değildir; her halde muhakkak olan nokta, Frenk-İbrahim Paşa'nın iyi bir Baş-Kumandan olmadığıdır: Türklerin Viyana kapılarına dayanması İbrahim Paşa'nın iktidarından değil, tarihin tekâmül kanunundandır; İbrahim Paşa işte bu kanundan istifade etmesini bilmemiş ve Kanunî Sultan Süleyman da Belgrad ve Rodos seferlerini muvaffakiyetle başaran büyük Vezir-i a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın yerine bu şımarık ve haris devşirmeyi getirmiş olmasının cezasını işte bu ilk muvaffakiyetsizliğiyle çekmiş demektir. — Bununla beraber birinci Viyana seferinin tamamıyla neticesiz kalmış gibi gösterilmesi doğru değildir: Her ne kadar Viyana şehri fethedilmemişse de Budapeşte istirdad edilmiş, Macaristan kat'i surette Türk hâkimiyeti altına alınıp Macar tahtına bir Türk valisinden farkı olmıyan bir Macar asilzâdesi oturtularak Alman kral istemiyen milliyetperverler memnun edilmiş ve bilhassa yukarı ve aşağı Avusturya ve İstirya = Styrie arazisi büyük ve şiddetli akınlarla baştanbaşa tahrib edildiği gibi, o zamanki Almanların «Sakman» dedikleri Türk Akıncıları «Lichtenstein» Prensinin şatosunu yakıp oğlunu esir aldıktan başka Almanya'ya kadar ilerliyerek Bavyera'nın «Regensburg = Ratisbonne» şehrini yıkıp bir çok esirler ve ganimetler almış ve bilhassa Viyana şehri muhâsara esnasında yakılıp yıkıldığı için artık Avusturyalılarda Macaristan'ı istirdad ederek Balkanlar'a doğru sarkıp ilerleyebilecek bir kuvvet ve kudret bırakılmamıştır. Avusturya'nın bundan sonra Macaristan'a karşı olan teşebbüsleri artık mevziî veyahut neticesiz hareketler mahiyetinde kalacaktır: İşte bundan dolayı birinci Viyana seferi Macaristan'da Türk hâkimiyetinin istikbalini te'min eden sefer demektir: Hattâ Sultan Süleyman'la İbrahim Paşa'nın bu fikirde oldukları hakkında bir rivayet vardır; meselâ İbrahim Paşa'nın muhâsarayı kaldırdıktan sonra şöyle bir söz söylediği rivayet edilir:

— Saâdetlü Pâdişâhumuz Bec'i almak için gelmemişdi: Ancak garaz-ı Hümayunları Ferdinand-krahn mîkdârm bildürmek idi; bundan sonra dahi mîkdârı bilmezse bi-fadl-illâhi-Teâlâ gelüp haddini bildürmekden aczi yokdur!

İbrahim Paşa'nın böyle bir şey söylediği doğru olmasa bile, her halde bu telâkki yanlış değildir. — Bâzi Garp menbâlarında birinci Viyana seferinde Osmanlı zâyâtı kırk bin gösterildiği halde düşman zâyâtı yirmi binden ibaret gösterilirse de doğru değildir: Gene Garp müelliflerinden bazılarının son tetkiklerine göre Osmanlı zâyâtının mecmûu on dört bin kadardır: Avusturya, Macar ve Alman zâyâtı asker ve sivil olarak bunun bir kaç mislini bulmuş olduğunda hiç şüphe yoktur).

15 Teşrinievvel = 11 Safer, Cuma: Büyük topların Tuna donanmasıyla nehir yolundan nakli.

(Mahsurlar gündüz iz'ac hareketlerinde bulundukları için toplar ortalık karardıktan sonra Anadolu askeri tarafından gemilere yükletilmiştir: Bu toplardan bazıların «içlerine adam sığacak kadar büyük» olduğu rivayet edilir: Viyana muhâsarasında top mîkdârı ve nakli meseleleri için yukarıda bu sene vukuâtının «27 Eylül», fıkrasına bakınız).

16 Teşrinievvel = 12 Safer, Cumartesi: Türk ordusunun Viyana'dan Buda-Peşte'ye hareketi.

(Viyana fethedilmemiş olmakla beraber, bu büyük seferin Macaristan işgali ve Avusturya'nın da artık Macaristan'ı geri alamıyacak ve bilhassa Osmanlı im-

paratorluğu için mühim bir tehlike teşkil edemeyecek derecelerde sarsılmasıyla neticelenmesi çok büyük bir askeri muvaffakiyet sayıldığı için, Viyana civarındaki ilk konakta bugün tebrik merâsimi yapılmış, Vezir-i-a'zamdan itibaren bütün devlet ve ordu erkânına hil'atler ve ihsanlar verilmiş ve askere de bahşiş dağıtılmıştır. — Yeniçeri ocağının 250 bin duka altınını bulan bahşişi bundan bir gün evvel Viyana önünde tevzi edilmiştir).

25 Teşrinievvel = 21 Safer, Pazartesi: Ordunun Viyana'dan Budin'e gelişi.

(Türk hâkimiyet ve himâyesindeki Macar kralı «Szapolyai Janos» maiyyet askerleriyle payitahtlarından çıkıp şanlı metbûunu karşılamaya koşmuş ve orduya yaklaşırken Osmanlı vüzerâsı tarafından istikbal edilip Kanunî Sultan Süleyman'ı selâmlamak şerefini ikrâz etmiştir).

27 Teşrinievvel = 23 Safer, Çarşamba: Kanunî'nin Budin'den Peşte'ye geçişi.

(Ordu, iki gün evvel Viyana'dan Budin'e gelir gelmez Tuna üzerinde ve bu iki şehir arasında evvelce kurulmuş olan köprüden karşı yakaya geçirilmiye başlamış ve askerin geçişi tamamlandıktan sonra bugün de vüzerâsıyla beraber Padişah geçmiştir: Kanunî bu Viyana dönüşünde Budin'de iki gece kaldıktan sonra Peşte yakasına geçmiş demektir).

28 Teşrinievvel = 24 Safer, Perşembe: Macar kralının gazâ tebriki.

(Peşte ordugâhında bugün Divan kurulmuş ve Türk himâyesi altındaki Macar kralı «Szapolyai Janos» merâsimle huzura kabul edilip Macaristan'ı Avusturya istilasından kurtaran gazâsını tebrik için Kanunî'nin kudretli ellerini bir kere daha öpebilmek şerefini ikrâza muvaffak olmuştur: Bu büyük gazâdan şahsen en çok istifade eden her halde Szapolya'dır, çünkü Avusturya'yı harâb eden Viyana seferi her şeyden evvel onun tahtını kurtarmıştır. — Bugünkü el öpme merâsiminden sonra Sultan Süleyman sâdik bendesi olan Macar kralına on «hil'at-i fâhire» ile altın takımlı üç at «in'âm» etmek lûtfunda bulunmuştur. — Bu merâsim için 29 Teşrinievvel = 25 Safer Cuma tarihinden de bahsedilirse de doğru değildir: Çünkü o gün Peşte'den İstanbul'a hareket edilmiştir).

29 Teşrinievvel = 25 Safer, Cuma: Kanunî'nin Peşte'den İstanbul'a hareketi.

(25 Teşrinievvel = 21 Safer Pazartesi günü Viyana'dan Budin'e gelen Sultan Süleyman iki gece Budin'de ve iki gece de Peşte'de kaldıktan, yâni Buda-Peşte'de cem'an dört gün konaklayıp Macaristan işlerini tanzim ettikten sonra beşinci gün ordusuyla beraber yola çıkmıştır).

30 Teşrinievvel = 26 Safer, Cumartesi: Macar tacının kral Szapolya'ya gönderilmesi.

(Eski Macar krallarının bu tarihi tac için yukarda 1529 = 935 vukuâtının «20 Ağustos» ve «4 Eylül» fıkralarına bakınız. — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bugün yolda gelirken bu muhteşem tacı «At üstünde Beğleri Cemi'idüp» teşhir ettirerek:

— Nûşirevân zamânundan berî kalmış!

dediği rivayet edilir: Tabii bu meşhur tacın ne islâmiyetten evvel Milâdın altıncı asrında saltanat sürmüş olan o Sâsânî hükümdarıyla, ne onun İran devletiyle ve ne de o Şark imparatorunun yaşadığı asırda hiç bir münâsebeti yoktur! Ha-

kikatte bu tac, Milâdın 1000 ve Hicretin 390 tarihinde Papalık makamı tarafından Macarları hristiyan dinine sokan ve «Arpad hanedanının müessisi sayılan ilk Macar kralı «Saint-Etienne»e krallık ünvanıyla beraber gönderilmiş olan tacdır: Kanunî'nin bu ilk Viyana seferinde Osmanlıların eline geçen o kıymetli hatırayı Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa «At üstünde» teşhir ettirdikten sonra bu akşam konaklanan «bir susuz yerde» üç kişilik bir hey'ete tevdi ederek Osmanlı himâyesindeki Macar kralı Szapolya'ya verilmek üzere Budin'e göndermiştir! Bu tacın ordu Budin'de iken krala verilmeyip iki konak sonra gönderilmesinin sebebi pek belli değildir: Bununla beraber Buda-Peşte'de verildiği hakkında da zayıf bir rivayet vardır).

10 Teşrinisâni = 8 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

26 Teşrinisâni = 24 Rebî'ül-evvel, Cuma: Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

2 Kânunuevvel = 30 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

6 Kânunuevvel = 4 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Sultan Süleyman'ın Edirne'ye muvâsalatı.

(Padişah Edirne sarayında altı gece kaldıktan sonra yedinci güne tesadüf eden 12 Kânunuevvel = 10 Rebî'ül-âhir Pazar günü İstanbul'a hareket etmiştir).

16 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir, Perşembe: Kanunî Sultan Süleyman'ın birinci Viyana seferinden İstanbul'a avdeti.

(Padişah Edirne'den hareketinin beşinci günü İstanbul'a vâsıl olmuştur. — 1529 = 935 senesi 10 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü İstanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu ilk Viyana seferi o tarihten bugüne kadar tam yedi ay, yedi gün sürmüştür. — Hem Macaristan'ın işgaliyle, hem Avusturya'ya kahir bir darbe indirilerek Macaristan'da Osmanlı hâkimiyetinin istikbalini te'min etmekle neticelenmiş olan bu birinci Viyana seferi Kanunî'nin bizzat iştirâk etmiş olduğu seferlerin dördüncüsüdür: Belgrad fethiyle neticelenen ilk seferi için 1521 = 927 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına, Rodos ve mülhakatından mürekkep Haçlı Şövalyeler ölkesinin ilhakiyle neticelenen ikinci seferi için 1522 = 928 vukuâtının «16 Haziran» fıkrasına ve Mohaç zaferi üzerine müstakil Macar krallığının yıkılması için de 1526 = 932 vukuâtının «23 Nisan» fıkrasına bakınız).

17 Teşrinievvel = 24 Safer, Pazartesi: Bir sulh akdi teşebbüsünde bulunmak üzere Avusturya'dan İstanbul'a elçiler gelmesi.

(Kanunî'nin bundan evvelki sene vukuâtında gördüğümüz Viyana seferinden beri Avusturya ve Almanya ile sulh akdedilmiş olmadığı için, imparator Charles-Quint'in kardeşi kral Ferdinand İstanbul'a Guns kumandanı «Nicolas Ju-

rischitz» ile Lamberg Kontu «Joseph von Schneeberg» isminde iki elçi göndermiştir: Yirmi dört kişilik bir maiyyetle gelen bu murahhaslar İstanbul tarafındaki «Elçi.ham»na misafir edilmişler ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın huzuruna kabul edilebilmek için sekiz gün nezâret altında beklemişlerdir).

25 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-evvel, Salı: Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabulü.

(Yukarıki fıkrada bahsi geçen Avusturya elçileri sekiz gün bekledikten sonra nihayet bugün Vezir-i-a'zamın huzuruna kabul edilmişlerse de, Ferdinand'm kendilerini «Macar kralı» sıfatıyla göndermiş olduğundan dem vurdıkları için çok ağır sözlerle tekdir edilmişler ve Ferdinand'm «Macar kralı» ve yahut «Bohemya kralı» olmayıp İspanya kralı Charles-Quint'in Viyana valisinden başka bir şey olamayacağı ve hattâ büyük kardeşi Charles-Quint'in bile Türkiye nazarında «Almanya imparatoru» olmayıp ancak «İspanya kralı» olduğu şeklinde sert bir cevap almışlardır! — Bu ilk mülâkatta Avusturya elçileri ne maksatla gelmiş olduklarını İbrahim Paşa'ya söylemeyip ancak Padişaha arzedeceklerinden bahsederek huzura kabul edilmeleri için Paşa'nın delâletini rica etmişlerdir: Aşağıki fıkralara da bakınız).

9 Teşrinisâni = 18 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından ikinci defa olarak kabul edilmeleri.

(Birincisinden on beş gün sonra ikinci mülâkatı istihâle muvaffak olan Avusturya elçileri bu sefer de bir çok sert sözlerle ağır hakaretler işitmişlerdir: Hattâ İbrahim Paşa'nın Avusturya ve Almanya ile sulh akdedilebilmek için her şeyden evvel bir kere Ferdinand'm Macar kralığı üzerindeki iddialarından vazgeçmesi ve büyük kardeşi Charles-Quint'in de Almanya imparatorluğunu bırakıp kralığında bulunduğu İspanya'ya çekilmesi şart olduğundan bahsettiği rivayet edilir! Böyle bir vaziyette anlaşmak imkânı olmadığını gören Avusturya elçileri bir rivayete göre İbrahim Paşa'ya rüşvet teklif etmişlerse de kabul ettirememişlerdir. Bununla beraber elçilerin bu ikinci mülâkatta da Vezir-i-a'zama Avusturya'nın sulh şartlarını söylemedikleri ve ancak Padişaha arzedeceklerinden bahsettikleri de rivayet edilir: Onun için uzun bir münakaşadan sonra elde edebildikleri yegâne netice, lütfen huzura kabul edilebilmeleri hususunda Paşa'nın delâletini temin edebilmekten ibaret kalmıştır. — Bu ikinci mülâkatın birincisinden beş gün sonra 30 Teşrinievvel = 8 Rebî'ül-evvel Pazar gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır).

17 Teşrinisâni = 26 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Avusturya elçilerinin huzura kabulü ve Macaristan'ın Avusturya'ya terki şartıyla sulh istemeleri.

(7 Teşrinisâni = 16 Rebî'ül-evvel Pazartesi tarihi de rivayet edilir. — Kanun'ın huzurunda Kont «Von Lamberg» Almanca bir nutuk irad etmiş ve istedikleri sulh şartlarını ihtiva eden Latince bir arıza takdim ederek cevabının bir an evvel tebliğini istirham etmiştir: Avusturya'nın sulh şartları içinde en mühim nokta, senevi bir harac mukabilinde Macaristan'ın kral Ferdinand'a terk edilmesi gibi o zamana kadar dökülen Türk kanlarını hiçe sayan münasebetsiz bir taleptir: Sultan Süleyman teklifnâmenin tetkik edileceği hakkında tenezzülen bir iki kelime söylemekle iktifa etmiş ve bunun üzerine elçiler huzurdan çıkarılmıştır).

19 Teşrinisâni = 28 Rebî'ü-evvel, Cumartesi: Vezir-i-a'zaman huzuruna celbedilen Avusturya elçilerine Türk şartlarının tebliği.

(Türkiye ile sulh akdine kendiliklerinden teşebbüs ettikleri halde Macaristan'ın kendilerine terkin şart ittihâz etmek garâbetini gösteren Avusturyalı.

larm bu gülünç cür'etkârlıkları Kanun'ı büsbütün gazaba getirmiş olduğu için, Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa kral Ferdinand'm elçilerini huzuruna celbedip kendilerine Mohaç ve Viyana seferlerinde iki defa fethedilmiş olan bir ölkenin hiç kimseye terkedilemeyeceğini ve Avusturya'nın Türkiye ile sulh akdine muvaffak olabilmek için Macaristan üzerindeki iddialarının hepsinden vazgeçmesi ve dünyada Osmanlı Padişahından başka bir kimsenin «imparator» ünvanını taşımasına müsaade edilemeyeceği için, Türk himâyesine iltica etmiş olan Fransa kralına karşı kendisini «Almanya imparatoru» ilân ettirmiş olan Charles-Quint'in de derhal Almanya'dan çekilip İspanya'ya gitmesi lâzımgeldiğini kat'î bir lisanla tebliğ etmiş ve krallık iddia eden Ferdinand'la imparatorluk iddia eden Charles-Quint'den istihfaf ve istihkarla bahsetmiştir. Tabii bu vaziyette artık hiçbir sulh imkânı kalmadığı için, ellerine aynı meâlde tahriri bir cevap da verilen Avusturya elçileri bir hafta sonra memleketlerine gitmekten başka çare bulamamışlardır).

1530 — 1531 = 937

Budin'in Alman muhâsarasından kurtarılması.

(Bu muhâsaramın hangi tarihte başlayıp hangi tarihe kadar kaç gün sürmüş olduğunda ihtilâf vardır: Meselâ altı hafta, yâni 42 gün sürmüş olduğu hakkındaki rivayete mukabil 50 gün; 57 gün ve 60 gün rivayetlerine de tesadüf edilir. Hammer'e göre bu muhâsara Avusturya elçilerinin yukarıki fıkralarda görüldüğü İstanbul müzakereleri esnasında, yâni Hicretin 937 senesine tesadüf eden 1530 tarihinde ve diğer bazı Garp menbâlarına göre de gene aynı Hicret senesine tesadüf eden 1531 tarihinde vukua gelmiştir! Başlangıç tarihi olarak da 1530 = 937 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Cumâda-l-ülâ Çarşamba, 23 Kânunuevvel = 3 Cumâda-l-ülâ Cuma, 25 Kânunuevvel = 5 Cumâda-l-ülâ Pazar ve 1531 = 937 senesi 21 Şubat = 4 Receb Salı vesaire tarihlerine tesadüf edilir: Bu son rivayeti esas ittihâz eden bazı menbâlarda muhâsaramın nihayeti Nisan'a müsâdif gösterilmektedir; bununla beraber o tarihlerin bazılarını muhâsaramın sonuna müsâdif gösteren rivayetler de vardır. Her halde bütün bunlardan anlaşıldığına göre bu muhâsara Hicretin 937 tarihine tesadüf eden 1530 — 1531 seneleri arasında olmuştur. — Osmanlı imparatorluğuna istinad eden Macar kralı Szapolya ile Almanya imparatorluğuna istinad eden Bohemya kralı Birinci Ferdinand arasındaki Macar tacı rekabetinin yeni bir tecellisi olan bu muhâsarayı kral Ferdinand 1529 = 936 Viyana muhâsarasında suvâri kumandanı olan «von Roggendorff»un kumandasına tevdi etmiştir. Bohemya kralının böyle bir teşebbüste bulunmasına sebep olarak Türk himâyesindeki Macar kralı Szapolya'nın Budin'deki Osmanlı kumandanı Kasım Paşa'yı üç bin Yenigeri ile on bin Macar askerinden mürekkep bir kuvvetle henüz kendisine itâat etmemiş olan «Szigetvar» kalesinin fethine göndererek payitahtını askersiz bırakmış olmasından ve Ferdinand'ın da işte bu fırsattan istifade etmek istediğinden bahsedilir. Fakat bu muhâsara iki mukabil hareketten dolayı neticesiz kalmış ve Roggendorff alelacele çekilip gitmekten başka bir şey yapamamıştır: Bu mukabil hareketlerin biri Budin meselesi üzerine «Szigetvar» seferini bırakıp geri dönen Kasım Paşa'nın Alman muhâsarasını yararak şehre girmeye muvaffak olması, biri de Semendire sancak beyi Yahya-Paşa-zâde Mehmet Beyin diğer bir takım Akıncı Beyleriyle beraber Budin'i kurtarmak için Mohaç ovasına kadar ilerliyerek Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bütün Osmanlı ordusuyla beraber ilerlemekte olduğu hakkında korkunç bir şâyia neşretmesidir! Roggendorff bir taraftan işte bu şâyiaya inandığı ve bir taraftan da iki ateş arasında kalmaktan korktuğu için muhâsaradan vazgeçip bazı ağırlıklarıyla büyük topları bırakarak büyük bir telâş içinde kaçıp gitmiştir. — Bu vaziyet üzerine Mehmet Beyin Alman işgalinde bulunan Macar topraklarıyla Avusturya arazisine şiddetli bir akın hareketine girişip geçtiği yerleri yıkıp yakarak ve etrafını dehşet içinde bırakarak bir çok ganîmetler getirdiği ve «müstasnâ kız-

lar ve mahbûb oğlanlar» dan on beş bin kadar esir aldığı rivayet edilir! Her halde Budin mâcerâsının Avusturyalılar için çok pahalıya mal olduğu muhakkaktır. Hattâ yeni bir «Alaman sefer-i Hümayûnu» açılmasında da en mühim sebep Avusturya'nın işte bu Budin sergüzeştir).

1532 = 938

25 Nisan = 19 Ramazan, Perşembe: Beşinci «Sefer-i Hümayûn»: Kanunî'nin «Alaman = Alman» seferine hareketi.

(Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan hareket günü olarak 18 Nisan = 12 Ramazan Perşembe ve 26 Nisan = 20 Ramazan Cuma tarihleri de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Bu seferin açılmasına sebep, Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi olan Avusturya ve Bohemya kralı Birinci Ferdinand'ın İstanbul'a elçiler gönderip Macaristan'ın kendisine terkin istemesi ve bir taraftan da Budin üzerine bir ordu sevkedip Osmanlı himâyesinde krallık eden «Sza-polyai Janos = Yanuş kralı»nın payitahtını muhâsaraya kalkması ve bilhassa 1529 = 936-daki birinci Viyana seferinde işgal edilmiş olan Macar kalelerinden bazılarını zaptedip Osmanlı devletine karşı daimî bir mücadele vaziyetinde bulunmasıdır: Yukarda 1530 = 937 ve 1530 — 1531 = 937 vukuâtına bakınız. — Bundan evvel de gördüğümüz gibi, Charles-Quint'i «Almanya imparatoru» değil yalnız «İspanya kralı» ve küçük kardeşi Ferdinand'ı da Viyana valisi sayan Kanunî'nin bir «Vali» ye hitâb etmek tenezzülünde bulunamayacağı için bu beşinci seferinde doğrudan doğruya Charles-Quint'e harb ilân ettiği rivayet edilir: Tabii bu suretle Osmanlı imparatorluğu başta Almanya, Avusturya ve İspanya olmak üzere Charles-Quint'in idaresindeki Avrupa memleketlerinin hepsine birden harb açmış demektir. — Bazı Alman menbâlarında Kanunî'nin bu beşinci seferi Avusturya payitahtına müteveccih görülerek «İkinci Viyana seferi» sayıldığı için Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın 1668 = 1094 tarihindeki Viyana muhâsarası «Üçüncü Viyana seferi», gibi gösterilmekteyse de bu telâkki doğru değildir: Çünkü 1529 = 936 seferinde olduğu gibi Viyana şehri bu sefer muhâsara edilmiş değildir; Sultan Süleyman'ın bu seferki maksadı Charles-Quint'i mağlûb edip Almanya imparatorluğunu yıkmaktır: Aşağıda 1532 = 939 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Osmanlı ordusunun mevcudu hakkında çok ihtilâflı ve mübalâğalı rivayetler vardır: Bu rivayetler 100 bin, 200 bin, 300 bin ve hattâ 500 bin rakamlarıyla sıralanabilir; bununla beraber bazı Garp menbâlarında yalnız 100 - 120 bini muhârip olmak üzere iki yüz bin kişiden bahsedilmektedir: Bunun 60 bini Akıncılardan ve mütebâkisi de Anadolu ve Rumeli askerleriyle Yeniçerilerden mürekkeptir. Top mevcudu hakkındaki rivayetler de birinci Viyana seferinde olduğu gibi 300 - 400 arasında tehâlûf etmektedir: Fakat tâkib edilen maksad Alman ordusunu ezmekten ibaret olduğu için büyük muhâsara topları götürülmemiştir. — Türk tehlikesinin azamet, Almanya'da millî bir birlik ve hattâ tek mil Avrupa'da müşterek bir müdafaa ruhu teşekkül etmesinde en mühim âmil rolünü oynamıştır: Bu vaziyetin ilk neticesi Ratisbonne Diyeti'nde Katolik - Protestan ihtilâfının bir tesviye şekli bulmuş olmasında, Protestanlığın dinî ve siyasî bir teşekkül sayılmasında ve buna mukabil Protestanların da Katoliklerle beraber Türklere karşı imparatora yardım taahhüt etmiş olmalarında gösterilebilir: Kanunî'nin hareketi hakkındaki haberler Ratisbonne meclisinin Katolik ve Protestan prensler tarafından verilecek asker ve para miktarlarını tesbit edip müzakerelerine nihayet vermesiyle neticelenmiş ve hattâ her iki mezhep mensupları taahhütlerinden çok fazla askerî ve malî yardımlarda bulunmuşlardır. İşte bundan dolayı imparatorla kardeşinin kumandalarında toplanan İspanya'nın, İtalya'nın, Holanda'nın, Bohem'yanın, Avusturya vesair Habsburg ölkelerinin bütün muntazam askerleri en aşağı yüz bin kişilik piyâde ve otuz bin kişilik suvârî kuvvetinden mürekkep 130 bin kişilik büyük ve muntazam bir ordu ile bundan daha kala-

balık bir milis kuvveti teşkil etmiştir. Boydan boya bütün Avrupa halkı Charles-Quint'in işte bu 250 - 300 bin kişilik Hristiyan ordusuyla Kanunî Sultan Süleyman'ın dünyayı titreten 120 bin kişilik muhteşem Türk ordusu arasında vukua gelecek ve Avrupa'nın mukadderatını tayin edecek büyük müsâdemeyi gittikçe artan bir heyecan içinde aylarca bekleyip durmuş, fakat imparator Hristiyan ordusunun sayı üstünlüğüne rağmen Avusturya'ya girip Almanya'ya kadar sarkan Türk ordusuna karşı çıkmak cesaretini gösterememiştir! Onun için Kanunî'nin bu seferi düşman ordusunu değil, düşman ölkesini ezmekle ve Avusturyalılardan bir çok kaleler fethiyle neticelenmiştir).

3 Mayıs = 27 Ramazan, Cuma: Kanunî'nin Edirneye muvâsalatı.

(Ramazan bayramını burada geçirdiği için on üç gece kalındıktan sonra on dördüncü güne tesadûf eden 16 Mayıs = 10 Şevvâl Perşembe günü yola çıkmıştır).

22 Mayıs = 16 Şevvâl, Çarşamba: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada beş gece kalınıp altıncı güne tesadûf eden 27 Mayıs = 21 Şevvâl Pazartesi günü yola çıkmıştır).

1 Haziran = 26 Şevvâl, Cumartesi: Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada da beş gece kalınıp altıncı güne tesadûf eden 6 Haziran = 2 Zülka'de Perşembe günü hareket edilmiştir. — Sofya'da geçirilen bu beş gün içinde bâzı tedbirler ittihaz edilmiş ve meselâ 3 Haziran = 28 Şevvâl Pazartesi günü ileri gönderilen Yeniçeri-ağasma Rumeli askerlerinin Niş'de toplanması ve bütün ordunun orada tahaşşüdü emredildiği gibi, 4 Haziran = 29 Şevvâl Salı günü de Di-van toplanarak hareket plânı müzakere edilmiştir).

12 Haziran = 8 Zülka'de, Çarşamba: Kanunî'nin Niş'e muvâsalatı.

(Burada üç gece kalınıp dördüncü güne tesadûf eden 15 Haziran = 11 Zülka'de Cumartesi günü hareket edilmiştir: Niş'de huzura kabul edilen Avusturya elçileri için aşağıki fıkraya bakınız).

13 Haziran = 9 Zülka'de, Perşembe: Niş ordugâhına gelen Avusturya murahhaslarının mütâreke talebi ve bu talebin reddi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «25 Nisan» fıkrasında gördüğümüz büyük müdafaa hazırlıklarına rağmen «Çasâr nâmına olan bed-tebâr», yâni «imparator taslağı» sayılan Charles-Quint'le eski menbâlarımızda «Nemçe kralı» denilen küçük kardeşi Ferdinand Osmanlı fırtınasının bütün dehşetiyle üzerlerine yaklaşmasından telâşa düşerek bu müdhiş tehlikeyi siyasî tedbirlerle önlemek için son bir çare olarak Türk ordusuna elçiler gönderip mütâreke istemek mecburiyetinde kalmışlardır! Niş ordugâhına gelen iki Avusturya elçisinin biri bundan evvel 1530 = 937 tarihinde İstanbul'a gelmiş olan Kont «von Lamberg», biri de «von Nogarola» isminde bir Konttur. Çok soğuk bir muâmele gören ve hiç kimseden yüz bulamayan bu elçilerin yalnız Ferdinand'ı değil, aynı zamanda imparator Charles-Quint'i de temsil ettikleri hakkında bir rivayet vardır. Avusturya'nın Macaristan üzerindeki iddialarından ferâgatine ait hiç bir yeni haber getirmiyerek yalnız mütâreke istemekle hareket halindeki Türk ordusunu durdurabileceklerini zanneden bu murahhaslar her ne kadar Kanunî'nin huzuruna alelâsul kabul edilmişlerse de taleplerinin hiç olmazsa tetkikini te'min edebilecek hiç bir fedâkârlıktan bahsetmedikleri için çok soğuk bir red cevabıyla karşılaşmışlardır! Hattâ kral Ferdinand'ın Macaristan üzerinde

bir sıhriyyet hakkı iddia etmesine mukabil Türk devletinin iki defa fetih hakkına istinad etmekte olduğu kendilerine bir kere daha anlatılmış ve bu gibi hakların sözle değil, kılıçla ihkak edilebileceğinden bahsedilmiştir! — Mütâreke nimetini avuç açmakla elde edilebilecek bir sadaka zanneden Avusturya murahhasları bu red cevabı üzerine ilkönce avdet ruhsatı almışlarsa da, o sırada Fransa'nın Türk azametine sığınan kralından da bir elçi gelmekte olduğu haber alındığı için Fransız murahhasına yapılacak fevkalâde muâmeleyi gözleriyle görüp, Efendilerine anlatmaları için bir kaç gün daha alakonulmuşlardır).

25 Haziran = 21 Zülka'de, Sah : Ordunun Belgrad'a muvâsalatı.

(Kanunî Belgrad önündeki ordugâhında iki gece kaldıktan sonra üçüncü güne tesadüf eden 27 Haziran = 23 Zülka'de Perşembe günü Sava nehri üzerindeki köprüden Osmanlı menbâlarında «Sirem», denilen «Syrmium» yakasına geçmiş ve orada kurulan karargâhına yerleşmiştir : «Sirem» için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

5 Temmuz = 1 Zülhicce, Cuma: Fransa sefirinin Belgrad ordugâhında fevkalâde merâsimle huzura kabulü ve Kanunî'nin Avrupa'ya karşı hegemonya siyaseti.

(Almanya imparatoru Charles-Quint'in mağlûb ve bedbaht rakibi «François I = Birinci Fransua» yedi senedir Türk himâyesine sığınmış ve Türklerin gerek Macaristan'da, gerek Avusturya'da Alman şevket ve kudretine indirdikleri müdhiş darbeler o zamanki mağlûb ve perişan Fransa'nın mevcudiyetini muhafaza edebilmesinde en mühim âmillerden olmuştur: Fransa kralının Türk himâyesine ilk ilticası için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. O zamandanberi bir taraftan Fransa'yı himâye ederken bir taraftan da hemen bütün kıt'aya hâkim olan Habsburg imparatorluğunu üstüste indirdiği darbelerle temelinden sarsıp duran Süleyman'ın maksadı Avrupa'yı fethedip bütün kıt'ayı doğrudan doğruya Türk idaresi altına almak değil, Türk üstünlüğüne karşı gelebilecek hiç bir kuvvet bırakmayarak tekmil Avrupa üzerinde umumî bir hegemonya kurmaktır: Charles-Quint'in «İmparator», sıfatı kabul edilmiyerek yalnız «Kral» sıfatının kabul edilmesi, 1530 = 937 tarihinde İstanbul'a gelen Avusturya elçilerine Türk Padişahından başka hiç bir hükümdarın «İmparator» sayılamayacağının kat'î bir lisanla ifade ve tebliğ olunması, 1529 = 936 tarihinde birinci Viyana muhâsarası kaldırıldığı zaman Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman tarafından takib edilen büyük gayeyi «Beğ kal'asmun fethi değül», kral Ferdinand'm te'dibi şeklinde göstermesi ve nihayet vukuâtın gerek buraya kadar, gerek bundan sonra Avusturya'nın Türk üstünlüğünü kabul ederek sulh akdetmesine kadar takib ettiği cereyan tarzı ancak bu esaslarla izah edilebilir. Zaten Fransa'nın Osmanlı himâyesine ilticası da Habsburgların tahakkümüne karşı Türk hegemonyasını kabul eden bir ifade ile yapılmıştır ve Kanunî Sultan Süleyman da Fransa kralına yazdığı mektuplarda bir metbûun tâbiine karşı kullanacağı ifadeyi kullanmıştır: Onun için Belgrad ordugâhına gelen Fransa sefirine yapılan parlak kabulün Avusturya elçilerine gösterilmesi demek, Avrupa'da Türk hegemonyasını kabul edenlerin etmiyenlere karşı nasıl himâye ve hürmet göreceklərini en parlak şekilde belirtip göstermek demektir. İşte bundan dolayı «Birinci François»nm Katalonyalı elçisi «Rinçon» o zamana kadar hiç bir sefirin görmediği bir tantana ve debdebeyle karşılanmış, evvelce «Mohaç ovasında kral Yanuş el öptüğü nice tertib olunmuş ise ol üslûb üzere», istikbal merâsimi yapılmış, yâni Fransa elçisi Türkiye'ye tâbi bir kral muâmelesi görmüş, topar atılıp «tabikhâne» ler çalınmış ve işte bu muhteşem merâsimle huzura kabul edilen Rinçon Avrupa'nın mukadderâtını tâyin etmiye gelen ve hattâ Charles-Quint'ın zulmünden Avrupa hristiyanlığının muhtar olduğunu söyleyen bu-

yük Türk Padişahının şanlı ellerini öpebilmek şerefine bile lâyık görülmüştür. Niş konağında mütâreke talepleri reddedildiği halde 13 Haziran = 9 Zülka'de Perşembe günündenberi ordugâhta alkonulan Avusturya elçilerine işte bu muhteşem sahne seyrettirildikten sonra avdetlerine ruhsat verilmiştir! — Fransa kralının elçisine tevdi ettiği vazife, Almanya ile Fransa arasında harb başladığı takdirde Türk donanmasının Fransızlara yardım etmesini, yâni Fransa'nın Türkiye tarafından himâye edilmesini istirham etmektir: Kanunî'nin bu müracaata müsâit cevap verdiği ve hattâ bâzı himâye şartlarının da işte bu müracaat üzerine tesbit olunduğu rivayet edilir).

8 Temmuz = 4 Zülhicce, Pazartesi: Ordunun Belgrad önlerinden ileri hareketi.

(Kanunî burada Sava nehrinin iki yakasındaki ordugâhlarında 25 Haziran = 21 Zülka'de Salı gününden bugüne kadar cem'an on üç gece kaldıktan sonra on dördüncü gün hareket etmiştir).

21 Temmuz = 17 Zülhicce, Pazar: Üç kale fethi.

(Bunlar «Siklos = Şikloş», «Egerszeg = Erşak» ve «Szerecsem - Janos = Sereçya-noş», kaleleridir: İlk ikisi hücumla, üçüncüsü «vire ile» yâni teslim suretiyle işgal edilmiştir).

22 Temmuz = 18 Zülhicce, Pazartesi: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Kapolna»dır: Halkın esir edilmesi men'edilmiş, yalnız malları «ganimet» ilân edilerek umumî bir hücumla fetholunmuştur).

25 Temmuz = 21 Zülhicce, Perşembe: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Babocsa = Baboçka/Bobofca»dır).

26 Temmuz = 22 Zülhicce, Cuma: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Belevar/Belovar = Bilvar/Belvar»dır: Hücumla zaptedilmiştir).

27 Temmuz = 23 Zülhicce, Cumartesi: Bir kale fethi.

(İsmi «Wutusç = Vutuş»dur: Hücumla fethedilmiştir).

28 Temmuz = 24 Zülhicce, Pazar: Bir kale fethi.

(İsmi «Safade = Zafade»dir: Harb etmeden teslim olmuştur).

30 Temmuz = 26 Zülhicce, Sah: Kanije kalesinin fethi.

(Macarların «Nagy-Kanisza» ve Almanların da «Gross-Kanisa» dedikleri «Kaniçe/Kanije» kalesi sonraları Tiryâki-Hasan Paşa'nın 1601 = 1010 tarihindeki muhteşem müdafaasıyla şöhret bulmuştur; bu meşhur kalenin tahkimi Türkler devrindedir: Kanunî fethettiği zaman tahkimâtının ehemmiyetsiz olduğu rivayet edilir).

1 Ağustos = 28 Zülhicce, Perşembe: Üç kale fethi.

(Bugün «Kapornak = Kapornok / Kabarmak», «Poeloeske/Peleşke/Beleşker» ve «Tüskevar = Tüşarvar/Nüşarvar/Şarvar» kaleleri fethedilmiştir. Bunların canlarına dokunulmamak şartıyla teslim oldukları rivayet edilir).

1532 = 939

3 Ağustos = 1 Muharrem, Cumartesi: Bir kale fethi.

(Bugün fethedilen «Koermendvar = Kamendvar/Kermendvar» kalesinin muhâfızları hücumu dayanamıyarak kaçışmışlardır).

4 Ağustos = 2 Muharrem, Pazar: Bir kale fethi.

(Muhâfızlarıyla ahalisi harbetmeden kaçan «Rum» kalesi yakılıp yıkılmış ve mal-ları yağma edilmiştir).

5 Ağustos = 3 Muharrem, Pazartesi: Raab nehri üzerinde köprü kurulması.

(Tuna'ya dökülen «Raab/Raba», nehri üzerinde bugün bir köprü kurulmaya başlanmış ve iki günde bitirilmiştir : Aşağıda «7 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu nehre bazı Osmanlı menbâlarında «Rama» ismi de verilir).

6 Ağustos = 4 Muharrem, Sah: İki kale fethi.

(Bugün fethedilenler «İkerwar = Ekervar» ve «Mesteri = Meşter» kaleleridir).

7 Ağustos = 5 Muharrem, Çarşamba: Bir kale fethi ve ordunun «Raab» köprüsünden karşı yakaya geçirilmesi.

(Bugün bir taraftan «Hidveg = Hidvik/Hedvik», kalesi fethedilirken, bir taraftan da «Raab/Raba» suyu üzerinde kurulan köprüden ordu karşı yakaya geçirilmiştir : Bu köprü için yukarda «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

10 Ağustos=8 Muharrem, Cumartesi: Guns kalesinin muhâsarası.

(Macarların «Koeszegh/Köszeg/Koszeg» ve diğer Avrupa milletlerinin de «Guns/Güns» dedikleri bu müstahkem mevkie Osmanlı menbâlarında Macarcadan muharefe olarak «Kösek/Köseki», ismi verilir: «Raab» suyunun sol kollarından olup aynı ismi taşıyan «Guns» çayının üzerinde bulunan bu kalenin mevki Viyana'nın 100 kilometre cənubşarkisine tesadüf etmektedir. — Birinci Viyana muhâsarasından sonra 1530 = 937 tarihinde sulh istemek için bir aralık Avusturya mu-rahhası olarak İstanbul'a gelmiş ve hiç bir netice alamadan memleketine dönmüş olan «Nikolas Jurischitz» bu kalenin kumandanıdır: O sene vukuâtının «17 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız, Türk ordusu yaklaşımdan evvel burası takviye ve tahkim edilmiştir: Elinde fazla kuvvet bulunan «Jurischitz»,in Osmanlı ordusuna pişdarlık eden Semendire sancak Beyi Yahya-Paşa-zâde Mehmet Beyin askerlerine pusu kurup şiddetli bir harbe tutuştuktan sonra geri çekilip kaleye kapandığı için Kanunî'nin muhâsara emri verdiği ve bu tarihten bir gün evvel, yani 9 Ağustos = 7 Muharrem Cuma günü vâsıl olduğu «Gencs», köyünden Vezir-i a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'yı «Guns» kalesi üzerine sevkettikten sonra kendisinin de geldiği rivayet edilir. — Bundan evvel en mühimlerinden on yedisinin birer günde kolayca fethedildiğini gördüğümüz kalelere nisbetle çok müstahkem olan bu mevkiin büyük muhâsara topları getirilmemiş olmasından ve bilhassa hiç arası kesilmeyen çok şiddetli yağmurların bataklık haline getirdiği çamurlar yüzünden bir çok günlerin hareketsiz geçirilmesinden dolayı on yedi gün mukavemet edebilmiş olması Garp menbâlarında efsanevi mübâlâgalarla süslenerek çok parlak bir muvaffakiyyet şekline sokulmakta ve hattâ Kanunî'nin yanlış olarak Viyana'ya müteveccih gösterilen bu

seferinde Avusturya payitahtının muhâsara bile edilmeden kurtulmuş ve Türk ordusunun da avdet etmiş olması hep işte bu on yedi günlük «Guns» müdafaasının neticeleri gibi gösterilmektedir! En ciddi Garp menbâlarında bile bu safsalalar o kadar ileri götürülür ki, günün birinde mahsurların semâvî bir imdâda bile mazhar olduklarından ve hattâ o gün kaleye girmek üzere bulunan Türklerin cengâver kılıklı bir melek ile karşılaştıkları için darma dağın ric'at ettiklerinden bile bahsedilir! Tabii bütün bunlar birer birer günde fethedilmiş kalelere nisbetle on yedi gün mukavemet edebilmiş bir kale karşısında duyulan nisbi hayranlığın göklere çıkarılmasından hâsıl olmuş bir takım safsatılardan başka birşey değildir: Hakikatte Kanunî'nin hedefi Viyana fethi olmadıktan başka, Osmanlı ordusu bu muhâsaradan sonra derhal avdet etmeyip Avusturya topraklarında çok büyük hareketlere girişmiştir! Ancak on yedi gün süren «Guns» müdafaası da on sekizinci gün kalenin Türk ordusuna teslimiyle neticelenmiştir! Aşağıki fıkra da bakınız).

28 Ağustos = 26 Muharrem, Çarşamba: Guns kalesinin teslim olması.

(Bu sabah «kuşluk vaktinde» kale kumandanı «Jurischitz» in Türklere ve yahut Türk ordusundan gönderilen memurların Avusturyalılara teklifi üzerine «Guns» kalesi ancak on yedi gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur. Şid-detli yağmurlarla çamurların harekâta mâni olmasından dolayı on yedi gün sürebilen bu müdafaanın Avusturyalılar için tabii hiç bir şerefli tarafı yoktur: Bilhassa «Jurischitz»in Osmanlı hâkimiyetindeki Macar kralı «Szapolya»ya tâbi olmak ve kalede bir Türk muhâfız kıt'ası da bulunmak şartıyla mevkiinde ibka edilmiş olması, kral Ferdinand'ın tâbiyyetinden çıkıp Türk hâkimiyetindeki kral Szapolya'nın hizmetine girmesi demektir: Fakat bu adam bir müddet sonra tekrar Avusturya hizmetine girmiştir. — Yukarıki fıkralarda sırayla fethedildiklerini gördüğümüz kaleler de Szapolya'nın idaresindeki Macar krallığına ilhak edilmiştir).

30 Ağustos = 28 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin kral Ferdinand'ı meydan muharebesine dâvet eden bir Nâme-i Hümayûn göndermesi.

(Bir mütâreke akdini istirham için Niş konağında Türk ordusuna gelip Belgrad konağından red cevabıyla geri çevrilen «Lamberg» ve «Nogarola», ismindeki Avusturya elçileri «Guns» muhâsarası esnasında aynı vazifeyle tekrar gelmişlerdir: İlk teşebbüsleri için 1532 = 938 vukuâtının «13 Haziran» ve «5 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bunların bu sefer hangi gün geldikleri ihtilâfıdır: Muhakkak olan nokta, bundan evvelki gibi bu ikinci ricalarının da reddedilmiş olmasıdır. Bu mu-rahhaslar memleketlerine iade edilirken ellerine bir «Nâme-i Hümayûn», tevdi edilmiş ve kral Ferdinand'a hitâb eden bu nâmeye «Peçevî» nin naklettiği şu ağır sözler doldurulmuştur: «Bu kadar zaman erlik da'vâsı ıder, merd-i meydânım dîrsin : Şimdiye değin haç kerredir ki üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden, ne de karındaşımdan nâm-u-nişan yok! Size saltanat ve erlik da'vâsı harâmdır! Askerinden, belki avretinden dakhî utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yokdur! Er isen meydana gelesin! Hak-Teâlâ Hazretinin takdiri ne ise yerine gelse gerek, Seninle saltanatı Beç sahrâsında ülüşelim, reâya fukarâsı dakhî âsûde olsun! Yokhsa meydan arslandan khâlî buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almağı erlik sayma! Bu kerre dakhî meydana gelmezsen avretler gibi iğ ve çıkırık alup dakhî pâdişahhk tâcm urunmıyasm ve erlik adını diline getürmiyesin!»

Bu müdhiş dâvetnâmeden Garp menbâlarında da bahsedilir: Zaten «Peçevî» de bu bahsi «Kefere tarihlerinden» iktibas etmiştir. İşte bununla da sâbittir ki Kanunî'nin bu «Alaman seferi»,nde tâkib ettiği hedef Viyana değildir, Avusturya arazisine girip düşman ölkesini yıkıp yakarak imparator Charles Quint'le kral Ferdinand'ı bir meydan muharebesi kabulüne mecbur etmektir: Yukarda 1532 = 938

vukuâtının «25 Nisan» fıkrasına da bakınız. Fakat bugüne kadar yirmi kale fet-hedildiği, Viyana havalisine kadar ilerliyen Türk ordusu Avusturya arazisinin mühim bir kısmını işgal ettiği, her tarafa Akıncı kolları sevk edilip bütün memleket dehşet içinde bırakıldığı ve Avusturya'nın askerî, siyasi ve iktisadi varlığı temelinden sarsıldığı halde, vatanlarıyla devletlerini sözle müdafa için bir kaç yüz bin mevcudlu muazzam bir Katolik-Protestan ordusu hazır olan imparatorla kral bir türlü meydana çıkmak cür'etini gösteremiyor, Türk ordusu harb edecek bir kuvvet aradığı halde bulamıyor ve nihayet Sultan Süleyman vaktiyle şanlı ba-basının Çaldıran seferinde Şâh-İsmail'i bir meydan muharebesi kabulüne mecbur etmek için başvurduğu tedbire müracaat ederek Habsburg'ları korkaklıkla leke-liyen bir hakaretnâme yollayıp millî ve askerî şereflerine en ağır darbeleri indir-mek suretiyle artık meydana çıkmak mecburiyetinde bırakmak istiyordu! Fakat Şâh-İsmail Çaldıran sahrasında Yavuz Sultan Selim'e karşı meydana çıkmak mecburiyetinde bırakan hakaretler imparator Charles-Quint'le kardeşi Ferdinand üzerinde hiç bir te'sir hasıl edemedi: Bunlar İran şâhmdaki Türk ruhundan mah-rumdur! Onun için Kanunî'nin Yavuzca yazdığı nâmeye rağmen imparatorla kral bir türlü meydana çıkamadı: Kanunî'nin yukarıda bir hülasasını gördüğümüz ha-karetnâmesini Yavuz'un Şâh-İsmail'le olan muhâberesiyle mukayese için 1514 = 920 vukuâtının «28 Nisan», «18 Temmuz» ve «5 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Kanunî'nin çarpışacak bir düşman ordusu bulamadığı için Avusturya'yı baştan başa bir kere daha tahrip ederek mevsim sonunda nihayet verdiği bu «Alaman» se-ferinin neticesini Habsburg ordusuyla karşılaşmaktan çekindiği için mecbur ol-duğu bir ric'at şeklinde göstermek isteyen Garp menbâları, Türk Padişahının an-cak on yedi gün mukavemet edebilmiş olan Guns kalesinin uzun müdafaasından yılmış ve Habsburg ordusuyla çarpışmayı göze almamış olduğu hakkında hiç bir havsalaya sığmayacak bir takım gülünç iddialarla doludur! Tabii bu çocukça sözlerin hiç bir aklı fahiş yoktur: Çünkü her şeyden evvel bir kere Guns kalesi uzun bir müdafa yapamamış ve çok şiddetli yağmurlar altında arazinin ba-taklık haline gelmesinden dolayı Türk ordusunun günlerce hareketsiz bekle-mek mecburiyetinde kalmış olmasından istifade ederek ancak on yedi gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur: Bu kadarcık bir mukavemet, o zamana kadar İstanbul, Rodos, Belgrad vesaire gibi dünyanın en müstahkem kalelerini fethetmiş bir orduyu yıldıracak ve hattâ düşündürecek bir şey de-ğildir! Kanunî'nin Habsburg ordusundan çekindiği hakkındaki tuhaf iddiâyı da gene Garp menbâlarının bahsettikleri hakaretnâmesiyle te'lîfe hiç imkân yoktur: Avusturya'nın ortasına kadar gelip bir sürü kalelerini zaptettikten, her tarafa Akıncı kolları saldırdıktan ve Habsburg hükümdarlarının üstüste yaptıkları mü-târeke tekliflerini reddettikten sonra onları meydan muharebesine dâvet eden ve o zamanki dünyanın en muntazam ve en cengâver ordusuna sahip olan muhteşem bir kahraman mütemadiyen meydan okuyup durduğu adamlarla karşılaşmaktan çekinmiş olduğunu iddiâ edebilmek için her şeyden evvel bir kere akıl ve mantıktan vazgeçmek lâzımdır. Zaten gene Garp menbâlarında imparator Charles-Quint'in de o kadar büyük hazırlıklarına rağmen Sultan Süleyman'la karşılaşmaktan çekindiği ve harekâtını hep ona göre idare ettiği umumiyetle itiraf edilen bir hakikattir. Bu sırada düşman kuvvetlerinin umu-mî vaziyeti şöyledir: Büyük bir orduyla tahkim edilen Viyana'nın müdafaası «Katzenstein» Baronu «Johann Katzianer»e tevdi edilmiştir: Hattâ Charles-Quint de kardeşi Ferdinand'la beraber icab ederse şehre kapanmak üzere yu-karı Avusturya'da ve Viyana'nın 154 kilometre garbında bulunan «Linz» şeh-rinden buraya gelmiştir. Türk ordusunun o sırada bulunduğu «Guns» önlerin-den Viyana'ya gitmesi için de arada bulunan ve çok müstahkem bir mevki olan «Neustadt» kalesini fethettikten sonra Viyana üzerine yürümesi ve orada da ikinci bir Viyana muhâsarasına teşebbüs etmesi lâzımdır! Halbuki bu se-fer büyük muhâsara toplarıyla âletleri getirilmemiştir: Kale muharebeleri yap-mak için değil, Habsburg ordusuyla bir meydan muharebesine girişmek için gel-miş olan Kanunî işte bu vaziyet üzerine düşmanlarının kale müdafaasını vatan müdafaasına tercih ettiklerini anlamış ve artık Avusturya'yı boydanboya

tahrip ettirip nihayet Türk hâkimiyetini kabul etmekten başka çare bulanu-yacak bir hâle getirdikten sonra mevsim sonunda avdet etmiye karar vermiştir: Türk ordusunun bundan sonra avdet tarihine kadar olan harekâtı hep işte bu plânla alâkalıdır. Bu harekât iki kısma ayrılır: Bir kısmı Akıncı kollarının muhtelif istikametlerde yaptıkları büyük akın hareketleri, biri de «İstirya = Strie» üzerine ordu kuvvâ-ı külliyesiyle yapılan tahrip hareketidir. Bu hare-ketler büyük bir maharet ve muvaffakiyetle idare edilmiş, Avusturya için ar-tık Türk hâkimiyetini kabul etmekten başka çare bırakılmamış, bu memleketin umumî servetinden büyük bir kısmı ganimet şeklinde Türkiye'ye nakledilmiş ve 30 bin esir alınmıştır: İmparatorla kral, ellerinde sayıca üstün kuvvetler bulun-duğu halde er meydanına çıkmayıslarının cezasını işte böyle çekmişlerdir! — Bu seferde Kanunî'nin etrafa saldırdığı Akıncı Beylerinden bir ikisinin bâzı mevzii mukavemetlerde şehid olmuş ve bilhassa bunlardan Kasım Beyin altın üstüne mu-rassâ tulgasının cenazesinden alınabilmiş olmasını dillerine dolayan bâzı Garp menbâları hiç bir askerî kıymet ve ehemmiyeti olmayan bu pek tabii hâdiseleri Avusturyalılar hesabına birer muvaffakiyet gibi gösterirlerse de bu gibi safsatalar Hristiyanlık ve Türk düşmanlığı zihniyetlerinin her zaman görülen çocukça tezâ-hürlerinden başka birşey değildir: En büyük zaferlere en muvaffakiyetli seferlerde galiplerin de bir mikdar telefât vermesi pek tabiidir; bütün Osmanlı akınlarında şehid düşenler olmuştur ve olmaması kabil değildir: Yalnız bunları muvaffakiyet gibi göstermenin ve bilhassa Hammer'in yaptığı gibi bir kasabanın beş yüz kişilik bir Akıncı koluna karşı tek bir kişi tarafından müdafa edilip Türk Akıncılarının çil yavrusu gibi dağıtmış ve perişan edilmiş olduğu hakkında bir takım safsatalar kaydetmenin yalnız ilim zihniyetiyle değil, akıl ve mantıkla da hiç bir alâkast-yoktur; bu gibi iddialar ancak kendikendini avutmak hissiyle izah edilebilir).

11 Eylül = 10 Safer, Çarşamba: Kanunî'nin «Gratz»da konakla-ması.

(Osmanlı menbâlarında ordunun Gratz önlerine gelişi umumiyetle «11 Safer» tarihine müsâdif gösterilir ve sefer ruznâmesinde de bugünün bir «Çarşamba»ya tesadüf ettiğinden bahsedilir: Halbuki 11 Safer Çarşamba'ya değil, Perşen-be'ye müsâdiftir; bu yanlışlık ruznâmede «Muharrem», ayının 30 gün yerine 29 gün hesab edilmiş, yâni Safer ayının bir gün evvel başlamış gibi gösteril-miş olmasından mütevellit olduğu için, burada o hatâ düzeltilerek 11 Eylül'e tesadüf eden 10 Safer Çarşamba tarihi esas itihâz edilmiştir. — Yukarıki fıkrâ-da gördüğümüz gibi Habsburg hükümdarlarının bir meydan muharebesi ka-bulüne cür'et edememelerinden dolayı Avusturya ölkesini baştanbaşa tahrip edip uzun zaman belini doğrultamayacak bir hale getirmekten başka çare bulamayan Sultan Süleyman her tarafa Akıncı kolları sevk etmiş olduktan baş-ka kendisi de ordusuyla beraber «İstirya = Styrie» eyâletine girmiş ve «Fried-berg», «Kirchberg», «Hartberg» ve daha bir takım kalelerle şehirleri yıkıp yak-dıktan sonra bâzı Osmanlı menbâlarında «Mura», denilen «Muhr/Mur» nehri üzerinde eyâlet merkezi olan «Gratz = Graç» önüne gelmiştir: Müstahkem mevkii, eski İstirya dukalarının şatosu, gotik katedrali, ticarî ehemmiyeti ve mühim bir yekûn tutan nüfusuyla Avusturya'nın en mühim merkezlerinden olan bu şehir Viyana'nın 140 kilometre cenubugarbisindedir. Kanunî'nin bu-ramı fethettiği yahut yalnız dış şehri işgal edip kalenin mukavemet gösterdiği ve yahut şehirle kalenin teslim olduğu hakkında muhtelif rivayetler bâzı ma-halli an'aneler varsa da, başta Hammer olmak üzere muahhar Garp müelliflerin-den bâzıları bu rivayetlerin doğru olmadığına kanidir: Fakat «Jonquière»in Türk ordusunu burada bir muvaffakiyetsizliğe uğramış gibi göstermiye kalkışması kat'iyyen doğru değildir; çünkü ordu bu menzilde bir gece konakladıktan sonra ertesi gün yoluna devam etmiştir. — Her halde bu Gratz meselesi ayrıca tetkik edilmelidir).

12 Eylül = 11 Safer, Perşembe: Türk ordusunun «Mur = Muhr» nehrinden köprüsüz geçmesi.

(Köprüsüz ve kayıksız yapılan bu çetin hareketin ancak «bir kaç âdem telef olarak» başarılabilmesi ve bilhassa ordu ağırlıklarının geçirilmesi çok büyük bir askeri muvaffakiyettir).

20 Eylül = 19 Safer, Cuma: Ordunun Drava nehrinden geçişi.

(16 Eylül = 15 Safer Pazartesi günü «Drau = Drava» sahiline varan ordu o günden itibaren dört günde bir köprü kurmuş, bugün asker geçmiye başlamış ve ertesi gün öğle vakti geçiş tamamlandığı için köprü yakılmıştır. — Bu mun. tazam hareket esnasında yol boylarına tesadüf eden Avusturya kaleleriyle kasabaları yıkılıp yakılmıştır).

21 Eylül = 20 Safer, Cumartesi: Andrea Doria'nın Osmanlı sahillerine ilk tecavuzu ve Koron kalesinin sukutu.

(Tarihin en büyük denizcisi ve Türk denizciliğinin şanlı piri Barbaros Hayrüd-din merhumun en mühim rakibi sayılacak kadar şöhrat bulan «Andrea Doria», milliyet itibarıyla İtalyandır ve Milâdın on ikinci asırdanberi bir çok mühim şahsiyetler yetiştirmiş eski bir sülâle olan «Doria» ismindeki Cinviz âilesine mensuptur. Milâdın 1468 tarihinde dünyaya gelen Andrea Doria 1560 tarihine kadar 92 sene yaşamıştır. Barbaros merhumun en kuvvetli doğum tarihi 871 = 1466 - 1467 senesine müsâdif bulunduğuna ve hattâ 873 = 1468 - 1469 tarihi de rivayet edilmiş olduğuna göre, on altıncı asrın bu iki büyük denizcisi aşağı yukarı yaşıt sayılabilir. Her halde bu 1532 = 939 tarihinde Barbaros 65, Doria 64 yaşlarındadır. — Hayatı bin türlü mâcerâlarla geçen Andrea Doria renkten renge girmiş çok mütelevvin bir şahsiyettir. Tarih sahnesinde daha on dokuz yaşında iken Papalık hizmetine girerek çıkmış olan bu büyük mâcerâcı daha sonra Napoli ve bir aralık da Fransa krallarının hizmetlerinde bulunduktan sonra bir aralık kendi hesabına korsanlık etmiş ve ondan sonra da Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles Quint'le Fransa kralı «Birinci François» arasındaki mücadele devrinde tekrar Fransız hizmetine girerek 1524 tarihinde bir imparatorluk donanmasını ve 1528 tarihinde de bir İspanyol filosunu mağlûb etmiş ve hattâ kendi vatanı olan Genova/Cenova'nın bile Fransız hâkimiyetine düşmesinde mühim bir rol oynamıştır! Fakat gene o 1528 tarihinde Fransa kralıyla arası açılmış, hattâ kral o sırada Fransa nâmına Napoli şehrini denizden tazyik etmekte olan Doria'nın ustalıkla tevkifini emretmiş, fakat Amiral bu tertibattan vaktinde haberdar olduğu için mukabil tedbirler ittihaz edip kurtulmuş ve bir taraftan da Almanya imparatoru Charles Quint'le münasebete girilerek bu sefer de Fransızlara karşı Almanların hizmetine girmiştir! İşte bu suretle Fransa hesabına Napoli'yi tazyik eden Andrea Doria nihayet Almanya hesabına Napoli'yi Fransızlardan kurtarmaya çalışmış ve hattâ evvelce Fransız hâkimiyetine düşmesinde mühim bir rol oynadığı vatanının nihayet o hâkimiyetten kurtulmasında da âmil olduğu için Cinvizliler arasında «Vatan babası» diye anılmaya başlamıştır! Her halde bu kıratda bir «Baba»nın pek şefkatli, bir baba sayılması kolay değildir! Bu vaziyete göre, Kanunî Sultan Süleyman 1532 = 939 tarihinde Avusturya'nın «İstirya = Styrie», eyâletini yıkıp yakdığı sırada Andrea Doria dört senedir imparatorluk hizmetinde demektir ve Yunanistan'la Mora'nın garp ve cenup sahillerine saldırması işte bu sırada imparatorun emriyle yapılmış bir harekettir. — 123 gemiden mürekkep büyük bir donanma başında gelen Andrea Doria'nın ilk önce Mora'daki Modon kalesine taarruz ettiği halde burasının şiddetli müdafaasından dolayı çekilmek mecburiyetinde kaldığı ve işte bunun üzerine gene o civardaki Koron'a hücum ettiği rivayet edilir: Hem karadan, hem denizden iki yüz kadar topla döğülen kale duvarlarının yıkılması düşmanın karadan da umumî bir hücumunu te'min etmiş, bir

kaç yüz Türk muhafızının mukavemeti bin beş yüz kadar İtalyan askerinin hayatına mal olmuş, fakat daha fazla mukavemet imkânı kalmadığı için Türkler âileleri ve eşyalarıyla çekilmek şartıyla nihayet Koron kalesi denizden ve karadan saldıran çok üstün kuvvetlere teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır: Bazı Osmanlı menbâlarında bu teslimden dolayı Koron müdâfileri tenkid edilirse de, Garp menbâlarından anlaşıldığına göre muhafızlar ancak mukavemet imkânları tükendikten sonra teslim olmuşlardır. — Koron'un sukutu için 22 Eylül = 21 Safer Pazar tarihi de rivayet edilir. — Andrea Doria bundan sonra Mora'nın şimaligarbî sahilinde Türklerin «Balyabardra / Balbadra» dedikleri «Patras» ve Yunanistan'ın cenubugarbî sahilinde Türklerin «İnebahtı» dedikleri «Lepanto» limanlarını da zaptedip muhafız kıt'alar koyduktan sonra Kapdan-ı Deryâ Kemankuş-Ahmed Paşa kumandasında seksen gemiden mürekkep bir Osmanlı donanmasının denize açılmış olduğunu haber alarak çekilip gitmiştir! Türk ordusunun Avusturya seferiyle meşgul olmasından ve muhafızlarının azlığından istifade edilerek birer baskınla zaptedilen bu kalelerden İnebahtı ile Koron ikinci Bâyezid devrinde fethedilmiştir: 1499 = 905 vukuâtının «30 Ağustos» ve 1500 = 906 vukuâtının «16 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Kanunî ile Habsburg hanedanı arasındaki büyük mücadele devrinde üç Türk kalesinin su. kutuyla neticelenen bu deniz baskınlarının tarihi ehemmiyeti, kara muharebelerinden sonra deniz muharebelerinin de başlamasına vesile teşkil etmiş olmasında gösterilebilir. Bundan sonra bu Akdeniz mücadelesinde Kanunî'yi Barbaros, Charles Quint imparatorluğunu Andrea Doria temsil edecektir: Esasen bu iki denizci arasındaki mücadele bu tarihten evvel başlamış ve imparatorun teşvikiyle Barbaros'un Afrika'daki Şerşel limanına muvaffakiyetsiz bir baskın yapan Andrea Doria Barbaros'la temasa gelmemek için o müdhiş rakibinden daha kaçmıştır! Zaten Doria'nın baskını Barbaros'un orada bulunmadığı bir zamana tesadüf ettirilmiş, Barbaros Doria'nın peşine düşmüş, Doria Barbaros'dan mütemadiyen kaçmış ve kaçınmıştır! İmparatorluk amiralinin bu seferki Koron baskını da Şerşel baskınından farksızdır: Şerşel'de Barbaros'un bulunmamasından istifade etmek istediği halde müdhiş bir hezime uğrayan Andrea Doria, Koron baskınında da Türk ordusunun Avusturya seferiyle meşgul olmasından istifade etmiştir! Bu vaziyette Doria göze görünmek istemiyen bir fırsat avcısı demektir! Kanunî'nin baştanbaşa tahrib ettirdiği Avusturya'dan İstan. bul'a dönmesinde mevsimin ilerlemiş olması kadar, işte bu vaziyetin de tesiri olduğu ve Koron cür'etkârlığını yapan Andrea Doria'yı Barbaros'la te'dib ederek karadan sonra denizde de rakipsiz kalmak istediği muhakkaktır).

12 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada ordu yoklaması yapılmış ve beş gece kalındıktan sonra altıncı güne tesadüf eden 18 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel Cuma günü İstanbul'a doğru yola devam edilmiştir).

3 Teşrinisânî = 4 Rebî'ül-âhir, Pazar: Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Şiddetli bir kar fırtınasından dolayı burada iki gece kalınp üçüncü güne tesadüf eden 5 Teşrinisânî = 6 Rebî'ül-âhir Salı günü yola devam edilmiştir).

8 Teşrinisânî = 9 Rebî'ül-âhir, Cuma: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada bir gece kalınp Divan kurularak askeri ve siyasi meseleler gözden geçirildikten sonra ertesi gün hareket edilmiştir).

12 Teşrinisânî = 13 Rebî'ül-âhir, Sah: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Avusturya tehlikesini izale eden muzaffer Padişahı bütün Edirne ahalisi is-

tikbal etmiş ve şehir baştan başa donanmıştır. — Sultan Süleyman Edirne sara-yında beş gece kaldıktan sonra altıncı güne tesadüf eden 17 Teşrinisâni = 18 Re-bî'ül-âhir Pazar günü İstanbul'a hareket etmiştir. — Eski Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa merhumun vefatı Kanunî'nin işte bu sefer Edirne'de bulunduğu zamana tesadüf etmektedir! Aşağıki fıkraya bakınız).

13 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir, Çarşamba: Türk ordusuna Orta-Avrupa kapılarını açan ve Türk donanmasına Akdeniz hâkimiyetini hazırhyan eski Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa merhumun hazin ölümü.

(Bu büyük Vezirin muhterem şahsiyeti ve Türk tarihinin daimâ şükranla yâd edeceği parlak hizmetleri için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız. — Yavuz Sultan Selim'in son ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk Vezir-i-a'zamı Piri-Mehmet Paşa merhum bu iki büyük Padişah devrinde 1518 = 924 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar fâsılasız olarak 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında kalmış ve Çaldıran, Belgrad ve Rodos seferlerinde başlıca âmil olarak ve bir taraftan da donanmayı takviye ve denizciliği inkişaf ettirerek Türklüğe unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur. İlmî, fazlî, te-miz ve yüksek ahlâkı ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman gibi bir Padişaha bile hürmet ve tâzim telkin edecek derecelerdeki vekariyle bütün milletin em-niyet ve itimâdını kazanmış olan bu şanlı Vezir Anadolu'nun eski bir Türk âilesine mensuptur ve takriben 870 = 1465 — 1466 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiş olduğu için bu 939 = 1532 tarihinde vefat ettiği zaman takriben 66 - 67 yaşlarındadır; bu vaziyete göre 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe tesadüf eden azlinden bu 1532 = 939 senesi 13 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir Çarşamba günü vefatına kadar 9 sene, 4 ay, 16 gün mâzul yaşamış demektir. Pargalı bir devşirme olan Makbûl-İbrahim Paşa'nın Vezir-i-a'zam olabilmesi için azledilmiş olan Piri Paşa'nın on seneye yakın süren bu mâzuliyet devri kendisinden ziyade devlet için bir mahrûmiyet sayılabilir. — İki yüz bin akça ile tekaüd edilmiş olan Piri-Mehmet Paşa Silivri'deki çiftliğine çekilip ömrünün sonu-na kadar orada yaşamış ve İstanbul'a ancak resmî düğünlerle büyük alaylara dâvet edildikçe gelmiş ve bazı seferlerde de İstanbul muhafızlığına tâyin edilmiştir. — Piri Paşa'nın ölümü bazı rivayetlere göre müdhiş bir facia şeklindedir; Osman-zâde Tâib bu faciayı şöyle anlatır:

«Ferzend-i nâ-pesendi Edirne Kadısı Mehmet Efendi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın mevâid-i arkubîyye ile firbine firifte olup ma'cânuna zehr ta'biye itmeğin...»

Bu izahata göre Piri-Mehmet Paşa'yı Sadâret makamında halefi olan Pargalı Frenk-İbrahim zehirletmiş ve bu mülevves devşirmeye ondan da mülevves ol-ması lâzım gelen Edirne Kadısı Mehmet Efendi âlet olmuştur: Frenk-İbra-him'in bir takım parlak vaatlerle kandırıp o müdhiş cinayete âlet ittihâz ettiği bu Edirne Kadısı Mehmet Efendi Piri-Mehmet Paşa'nın oğludur Bu suretle Frenk-İbrahim her halde bu sıralarda sarsılmış olduğunu hissettiği mevkiini takviye için mübârek bir babanın mel'un bir oğlundan istifade etmiş demektir! Tabii Kanunî'nin bu gizli cinayetten haberdar olmadığı muhakkak-tır; Belki de sonradan haber almış ve Frenk-İbrahim'in idâmında bu iğrenç cinayetin de te'siri olmuştur. Baba katili olan Edirne Kadısı Molla Mehmed Efendi'nin bu katmerli cinayetten istifade etmesine imkân bırakmayan âkibeti de pek fecî olmuştur; Nişancı-zâde o hâin evlâda çok lâıyk olan bu elim âkibeti şöyle anlatır:

«Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa hâtiriyçün pederini ma'zûl iken zehirleyüp ba'dehu gayret-i Hak ırılıp kadımden şübhî araka mübtelâ olmağın kış gicesi ocak kenarında libâsı tutuşup mestâne uyanup hayretle arak destisin su sanup üstüne dökmeğın yağ dökülmüş gibi alevlenüp içinde helâk oldu!»

Her halde Mehmet Efendinin bu âkibeti ilâhî bir adaletin hiç unutulmıyacak

bir tecellisi demektir. — Şiirde «Remzî», mahlasını kullanan Piri-Mehmet Paşa'nın müretteb bir divançesi olduğu rivayet edilir: Bizim görebildiğimiz bir kaç şiirin-den kuvvetli bir divan şairi olduğu anlaşılmaktadır; meselâ şu iki beyit edebî şahsiyeti hakkında fikir vermek için zikredilenlerdendir:

Zâhidi hasret-i mey şöyle zaif eyledi kim
Elde tesbih-ü-asâsı salevât ile yürür
Remziyâ kaddine benzer nice serv ola ki ol
Salmur şiveler ile harekât ile yürür

Piri Paşa merhumun Frenk-İbrahim tarafından tertib edilmiş bir cinayete kur-ban gitmesi, İstanbul'un fethindenberi devşirmelerin Türk devlet adamlarına karşı irtikâb ettikleri cinayetler silsilesine en fecînin inzimâmı demektir: Bundan evvelki mühim cinayetler için 1481 = 886 vukuâtının ikinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci ve sonuncu fıkralarına bakınız. — Piri Paşa'nın mezarı Silivri'dedir).

21 Teşrinisâni = 22 Rebî'ül-âhir, Perşembe: Kanunî'nin Alman = Alman seferinden İstanbul'a avdeti.

(17 Teşrinisâni = 18 Rebî'ül-âhir Pazar günü Edirne'den yola çıkan Sultan Sü-leymân hareketinin beşinci günü İstanbul'a gelmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Alman seferi» denilen bu büyük sefer 1532 = 938 senesi 25 Nisan = 19 Ramazan Perşembe gününden bugüne kadar tam 6 ay 26 gün sürmüştür. — Kanunî'nin bu seferi, bazı muahhar Garp menbâlarında iddiâ edildiği gibi netice itibariyle bir tahrip hareketinden ibaret kalmış değildir: Macaristan'ın garbında ve Avus-turya'nın cenubşarkisinde bir çok kaleler fethedilmiş olduktan başka, Avus-turya'nın ezilmesi bu düşman devleti askeri ve iktisadî bakımlardan o kadar zayıf düşürmüştür ki nihayet Osmanlı hâkimiyetini kabul etmekten başka çare bulamamıştır: Aşağıda 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasına bakınız. Hattâ Kanunî'nin artık Garp'ı bırakıp Şark'a tevccüh edebilmesi de ancak bu büyük seferin te'min edebildiği bir imkân demektir: Yukarda bu sene vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

22 Teşrinisâni = 23 Rebî'ül-âhir, Cuma: İstanbul'da zafer şenliği.

(Alman seferinin Avusturya tehlikesini bertaraf etmiş olmasından dolayı payita-hın bugünden itibaren beş gün beş gece donatılıp şenlikler yapılması emredilmiş, qarşılara bedesten geceleri açık bulundurulmuş, ahali sabahlara kadar eğlenmiş, ziyafetler ve eğlenceler tertib edilmiş ve Sutan Süleyman Vezir-i-a'zamiyle be-ra-ber tebdil gezerek şehir ve bedesten donanmasını seyretmiştir. — Bu beş günlük do-nanma 26 Teşrinisâni = 27 Rebî'ül-âhir Salı günü akşam üstü nihayet bulmuştur).

Osmanlı - Lehistan ittifakı.

(Bir rivayete göre Kanunî'nin Alman seferinden avdeti esnasında ve diğer bir rivayete göre de İstanbul'a döndükten sonra Lehistan kralı «Birinci Sigismund» dan «Pierre Opalinski» isminde bir elçi gelip bu tarihten 33 sene evvel ikinci Bâyezid devrinde akdedilmiş olan sulh esaslarının tecdit ve tevsiini istemiştir: 1499 = 904 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Türklerle Polonyalılar arasında ilk ittifak işte bunun üzerine akdedilmiştir: Birinci Süleyman ve Birinci Si-gismund'la oğullarının saltanat devirlerine şamil olmak üzere akdedilen bu mu-ahede esaslarına göre Türkiye Kırım Hanlığı ile Boğdan voyvodalığı tarafın-dan Lehistan hudutlarına tecavüz edilmemesini ve bir harb halinde Lehistan krallığına yardım edilmesini taahhüd etmiş ve buna mukabil Lehistan krallığı

da Türkiye'nin düşmanlarıyla hiç bir zaman ittifak etmemek ve onlara doğru, dan doğruya veyahut bilvâsita hiç bir yardımda bulunmamak taahhütlerini kabul etmiştir. — Bu muâhede Osmanlı himâyesinde bulunan Macaristan krallığının da Lehistan tarafından emniyet ve masuniyyetini te'min etmiş demektir: Çünkü 1526 = 932 Mohaç seferinde telef olan son müstakil Macar kralı «Louis/İkinci Lajos» işte bu Lehistan kralı «Birinci Sigismond»un yeğenidir ve hattâ Türklere karşı amcasından istimdad edip o muharebede bir miktar yardım bile almış, fakat Türk zaferinden sonra Macar tacı yüzünden Szapolya ile Ferdinand arasında çıkan büyük mücadelede Lehistan kralı tamamiyle bitaraf kalarak Türklerle dostluk te'sisine çalışmıştır: Bu seferki ittifak işte o mâkul siyasetin neticesidir.

1533 = 939

10 Kânunusâni = 13 Cumâda-l-âhire, Cuma: Avusturya'dan sulh istemek için İstanbul'a bir elçi gelmesi.

(9 Kânunusâni = 12 Cumâda-l-âhire Perşembe tarihi de rivayet edilir. — Bu elçi Kanunî'nin son seferinde «Guns» kalesini ancak 17 gün müdafaa edebildikten sonra Türklere teslim etmiş olan «Jurischitz» in büyük kardeşidir: 1532 = 939 vukuâtının «10 ve 28 Ağustos» fıkralarına bakınız; ismi «Jerôme de Zara»dır. On iki atlıdan ibaret bir maiyyetle gelen bu mağlûp devlet mümessili çok sönük ve soğuk kabul edilmiştir).

12 Kânunusâni = 15 Cumâda-l-âhire, Pazar: Avusturya elçisinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabulü.

(Bugün Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabul edilen Avusturya murahhası kat'i bir sulh akdetmek için geldiğini arz edip Kanunî'nin huzuruna kabul edilmesi için Paşa'nın delâletini rica etmiş ve bu ricası kabul edilmiştir: Zaten bu elçi daha memleketinden hareket etmeden evvel Avusturya hükûmeti Türkiye'nin mü-sâdesini almış ve Kanunî de İran seferi tasavvurundan dolayı Avusturya meselesinin artık halline karar vermiştir).

14 Kânunusâni = 17 Cumâda-l-âhire, Sah: Huzura kabul edilen Avusturya elçisinin sulh istemesine mukabil yalnız mütârekeye muvafakat edilmesi.

(Kral Ferdinand'ı temsil eden «Jerôme de Zara» bugün huzura kabul edilip sulh istemek için geldiğini arzetmiş, fakat Kanunî şimdilik yalnız bir mütârekeye muvafakat edebileceğini ve sulhun ancak Avusturya tarafından Türk hâkimiyeti resmen kabul edilmek, «Gran» kalesinin anahtarları tâbiyyet delili olarak kendisine gönderilmek ve Macaristan üzerindeki verâset iddialarından da vazgeçilmek şartıyla imzalanacak bir muâhede ile akdedilebileceğini tebliğ etmiştir. — Avusturya'nın itâat ve inkiyâdına delil olarak anahtarları istenen «Gran» kalesi birinci Viyana seferi esnâsında Türk ordusu tarafından işgal edilmiş olan kalelerdendir: 1529 = 936 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu mütâreke Padişah namına kral Ferdinand'a bir çavuş gönderilerek bildirilmiş olduğu gibi Avusturya elçisi tarafından da memleketinin valileriyle kumandanlarına ve bilhassa Amiral Andrea Doria'ya derhal tebliğ edilmiştir: Tabii bu vaziyet, Kanunî'nin son seferinde büsbütün sarsılan Avusturya'nın nihayet Türk kuvvet ve kudretine boyun eğmesi demektir: Yukarda 1532 = 939 vukuâtının «21 Teşrinisâni» fıkrasına da bakınız).

22 Haziran = 29 Zülka'de, Pazar: Türk hâkimiyetini kabul eden Avusturya ile sulh akdi.

(Yukarıki fıkra da bir sulh müzakeresine mukaddime olarak Avusturyahlara bahşedildiğini gördüğümüz mütâreke haberi Viyana'ya varır varmaz kral Ferdinand İstanbul'da bulunan Jérôme de Zara ile beraber sulhün akdine çalışmak üzere «Cornelius-Duplicius Schepper» isminde bir murahhasla Kanunî'nin itâat alâmeti olarak gönderilmesini emrettiği «Gran» kalesi anahtarlarını derhal yola çıkarmıştır. Kral Ferdinand'dan başka onun kızkardeşi ve Mohaç muharebesinde telef olan son müstakil Macar kralı ikinci Lajos'un karısı olan kraliçe Maria'yı da temsil ettiği rivayet edilen bu murahhas, imparatorla kralın birer nâmesini de getirmiştir: Bu nâmelerde pazarlık zihniyetiyle hareket edildiği için, imparator Macaristan'ın kardeşine iâdesini iltimas ediyor ve kral da bu iltimas kabul edildiği takdirde Amiral Adrea Doria'nın son zamanlarda zabtettiği «Koron» kalesinin Türkiye'ye iâdesi hususunda imparator nezdinde delâlette bulunacağından bahsediyordu: Koron meselesi için yukarda 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — İstanbul'da Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ile Avusturya murahhasları arasında uzun bir müzakere cereyan etmiş, yedi celse akdedilmiş, bu celselerde mağlûb Avusturya murahhaslarının hâlâ yüksekte atıp tutmalarına karşı hakiki vaziyetleri çok acı ve sert sözlerle ifade edilmiş, Türkiye'nin sulhe tâlip ve muhtac olmadığı ve eğer kendileri sulh istiyorlarsa her şeyden evvel Macaristan üzerindeki esassız iddialardan vazgeçmeleri lâzımgeldiği anlatılmış, Koron şehrinin iâdesi için kralın delâletine ihtiyac olmadığı ve Türk ordusunun istediği zaman cebren istirdâd edeceği tebliğ edilmiş ve netice itibariyle imparatorla kralın mektuplarındaki taleplerin hepsi reddedilerek kral Ferdinand için sancak Beyleri bile kendisinden daha zikudret olan Sultan Süleyman'ın metbûiyyetini kabul etmekten başka çıkar yol olmadığı en kat'i ve en sarîh ifâdelerle anlatılmıştır. Bu müzakerelerin cereyan ettiği celselere gelen Avusturya murahhasları, muhteşem sedirinde kendilerini oturduğu yerden hiç kumildamıyarak huzuruna kabul eden Vezir-i-a'zam'm her sefer eteklerini öpüp ayakta durmuşlar ve ancak oturmalarına müsaade buyrulduğu zaman oturabilmişlerdir! — İmparatorluk sıfatı kabul edilmiyen Charles Quint'in vaziyeti ayrı tutulmak ve o da sulh akdetmek istediği takdirde doğrudan doğruya kendi nâmına ayrıca murahhaslar gönderip başının çaresine bakmak şartıyla Avusturya meselesi Almanya meselesinden tamamiyle ayrıldıktan sonra, kral Ferdinand'ı temsil eden Avusturya murahhaslarına kabul ettirilen sulh esasları şöyle sıralanabilir:

1 — Kral Ferdinand Osmanlı imparatorunu baba ve metbû bilecek ve ancak «kardeş» diye hitâb ettiği Vezir-i-a'zam'la müsâvi sayılacaktır;

2 — İşte bu vaziyetin neticesi olarak kral Ferdinand Osmanlı ölkesine kendi arzisi gibi riâyet edecek ve Padişah da Avusturya'yı kendi ölkesi ve tebaasını da kendi tebaası bilecektir;

3 — Kral Ferdinand Macaristan üzerindeki verâset iddialarından vazgeçmiş ve yalnız Macaristan'ın şimalıgarbısiyle garbında fi'len hâkim olduğu şerit gibi arazi kendisine bırakılmıştır;

4 — İşte bundan dolayı Osmanlı himâyesindeki Macar kralı Szapolya ile kral Ferdinand arasında Osmanlı mümessillerinin nezâreti altında bir hudut hattı çekilecek ve bu hudut Türkiye tarafından ayrıca tasvib edildikten sonra müteber olabilecektir;

5 — Eski Macar kraliçesi ve kral Ferdinand'm kızkardeşi Maria'nın kocasından vâris olduğu mâlikâne maişetine medâr olarak merhameten kendisine ihsan edilecektir.

6 — Bu sulh ahkâmı muvakkat değil, daimidir.

Son Alman seferinin en mühim semeresi olan bu muahedenin akdi, Türkiye'nin Avrupa siyasetindeki nüfuzu bakımından çok büyük bir muvaffakiyettir: Bu suretle Macaristan meselesi halledildikten başka Avusturya üzerinden gelen

Alman tehlikesi de önlenmiş ve bilhassa Avrupa'nın garbında Türk himâyesine iltica etmiş olan Fransa'dan sonra Avusturya'nın da Türk hâkimiyetini kabul etmesi Charles-Quint'in Avrupa imparatorluğu hülyasını altüst etmiştir. Kanunî'nin bu vaziyeti bile ancak İran seferi projesinden dolayı kabul ettiği rivayet edilir).

23 Haziran = 30 Zülka'de, Pazartesi: Sulh akdi üzerine Avusturya murahhaslarının huzura kabulü.

(Avusturya murahhasları «Jerôme de Zara» ile «Cornelius-Dupplicius Schepper»,in sulh akdi münasebetiyle bugün huzura kabul merâsiminde Vezir-i a'zam İbrahim Paşa da bulunmuş, elçiler Padişahın eteklerini öpüp ayakta durmuş, ilkönce «Cornelius» söze başlayıp kral Ferdinand'm Türkiye'de «biraderi İbrahim Paşa» tarafından temsil edilmesine müsaade buyurulmasını istihâm etmiş ve ondan sonra da «Jerôme» söze başlayarak Türk padişahının «oğlu» olmakla iftihar eden kral Ferdinand'm şanlı babasıyla daima münasebet ve muhâberede kusur etmiyeceğinden ve eğer müsaade buyurulursa İstanbul'a bir Konsolos da göndereceğinden bahsetmiştir. Kanunî bu sözlere cevaben Ferdinand'm artık Osmanlı ölkesini kendi babasının mülkü sayabileceğinden ve bilmukabele kendisinin de Avusturya'yı artık kendi toprağı bildiğinden bahsetmiş ve Avusturya devletine daimî bir sulh ihsan ettiğini ve bu sulhun Avusturya tarafından ihlâl edilmedikçe müteber olacağını söylemek tenezzülünde bulunmuştur. Ondan sonra da Vezir-i a'zam İbrahim Paşa «Biraderi Ferdinand'm bütün düşmanlarına karşı daimâ himâye edileceğinden bahsetmiş ve merâsime nihayet verilmiştir. — Ertesi gün İbrahim Paşa sarayına davet edilen Avusturya murahhasları sulh muâhadesinin bir suretini istemişlerse de:

— Bizim âdetimiz böyledir!

diye bu ricalarının reddedildiği rivayet edilir! Tabii Avusturya devleti böyle bir sulhu şerefiyle istiklâli pahasına elde edebilmiş ve Hammer'in dediği gibi bu tarihten itibaren kral Ferdinand artık bir Osmanlı Veziri derecesine inmiştir).

1533 = 940

21 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir, Salı: Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan Şark seferine hareketi.

(Buraya kadar gözden geçirdiğimiz Macaristan ve Avusturya seferlerinin yukarıki fıkralarda gördüğümüz sulh muahedeleriyle sona erip Garp vaziyetinin emniyet altına alınması, Kanunî'nin cülûsundanberi tasavvur ettiği halde imkân bulamadığı Şark seferini artık kolayca mümkün kılacak bir vaziyet hasıl etmiştir. Bu Şark seferinin hedefi İran Safavî devletidir ve bu sırada İran tahtında Safavîlerin ikinci hükümdarı ve meşhur Şâh-İsmail'in oğlu «Birinci Tahmâsb» bulunmaktadır: Çaldıran vak'asındanberi Osmanlılarla Safavîler arasında sulh akdedilmiş olduğu için Birinci Tahmâsb 1524 = 930 tarihinde tahta çıktığı zaman cülûsunu Kanunî'ye bildirmemiş ve hattâ bundan dolayı Sultan Süleyman yeni Şâha bir tehditnâme gönderip «an-karib diyâr-ı Şarka» teveccüh edeceğinden bahsetmiştir: 1526 = 932 vukuâtının «23 Nisan» fıkrasına da bakınız. Bu tehditnâme tarihinden itibaren dokuz sene geçtiği halde Kanunî Garp seferleri yüzünden bir türlü Şark'a teveccüh edememiştir: Fakat şimdi Avusturya sulhu artık bu eski tehdidin ikama en müsait fırsat demektir; bununla beraber böyle bir fırsat bir taraftan da Garb'm bir müddet için Türk istilâsından kurtulup toparlanmasına meydan vermek gibi büyük bir mahzura da yol açmıştır: Zaten Kanunî'nin dokuz sene evvelki tehditnâmesini alan Birinci Tahmâsb o zamanki Macar krallığı ve Almanya imparatorluğuyla münasebete girişip Osmanlılara karşı elbirliği teklif etmiş, her ne kadar bu teklif resmî bir ittifak şeklini

alamamışsa da Safavîler Habsburgların ve bilmukabele Habsburglar da Safavîlerin Osmanlılarla uğraşmasından pek çok istifade etmişlerdir; hattâ bundan dolayı Papanın Türkler aleyhinde bazı tekliflerde bulunmak üzere Charles-Quint nezdine elçilikle gönderdiği «Polo» isminde bir Kardinalin Avrupa hristiyanlığını Türk istilâsından ancak Birinci Tahmâsb'ın kurtarmış olduğundan bahsettiği ve Charles-Quint'in de Tahmâsb'ı Osmanlılara karşı teşvik etmiş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Herhalde Kanunî devrinde Osmanlı istilâsını Orta-Avrupa'da durduran en mühim sebeplerden biri de geopolitik zaruretlerin doğurduğu bu Şark ve Garp cephelerinin arayerdeki istilâ kuvvetini sırayla hırpalamış olmasında gösterilebilir. — Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Şark seferine çıkmasında bu tarihi ve siyasi vaziyetten başka bir takım âcil sebepler de vardır: Safavî valilerinden iki kişinin Osmanlılara ve Osmanlı tâbiyyetinde bulunan bir Emir'in de Safavîlere iltihakı çok karışık bir vaziyet hasıl etmiştir. Safavî valilerinden Osmanlı imparatorluğuna iltihak veyahut iltica edenler «Halîfet-ül-Hulefâ» ünvanını taşıyan Bağdad Valisi «Zülfikar-Han»la Azerbaycan Valisi «Ulama-Han»dır: Bunlardan Muslu/Musullu aşiretine mensub olan Zülfikar-Han Bağdad'da hutba ile sikkeyi Kanunî nâmına çevirmiş ve hattâ şehrin anahtarlarını da İstanbul'a gönderip itâat ve iltihakını arz ederek asker istemişe de kendisine yardım gönderilmeden evvel Bağdad üzerine yürüyen Birinci Tahmâsb 1529 = 935 yaz mevsiminde şehri muhâsara ederken Zülfikar-Han'm maiyyetinden bazıları ve hattâ bir rivayete göre de kardeşlerini elde ederek bir gece yatağında kafasını kestirip Bağdad'ı bu âsi validen kurtarmış, yerine Tekeli Muhammed-Han isminde başka bir vali tayin etmiş ve bu vaziyet o senenin 29 Temmuz = 23 Zülka'de Perşembe günü Sultan Süleyman'a birinci Viyana muhâsarasına giderken yolda arzedilmiştir: O zamandanberi dört sene geçtiği halde mukabil bir hareket olamaması Garp seferlerinin tekerrür edip durmasındandır. Bundan başka bir de Osmanlı menbâlarının «Ulama Paşa» dedikleri Azerbaycan valisinin ilticası meselesi vardır: Esasen Anadolu'nun Teke Sipahilerinden olan «Ulama-Han» ikinci Bâyezid devrindeki «Şâh-kulu» isyanına iştirâk ettikten sonra İran'a iltica edip Azerbaycan valiliğine kadar yükselmiş ve nihayet Birinci Tahmâsb ile arası açılarak 1531 = 937 tarihinde İstanbul'a gelip Kanunî'ye dehâlet etmiştir: «Şâh-kulu» isyanı için 1511 = 917 vukuâtının «9 Nisan» fıkrasına bakınız. Buna mukabil, Yavuz devrindeberi Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Bitlis Kürd Emiri «Dördüncü Şeref-Han» da Osmanlı tâbiyyetinden ayrılıp İran himâyesine iltica etmiştir: Şeref-Han'm Yavuz devrinde itaât ve inkiyâd için 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylül» fıkrasına bakınız. İşte bu vaziyet üzerine Bitlis Beylerbeyliği Osmanlı menbâlarının «Ulama Paşa» dedikleri sâbık Azerbaycan valisine tevcih edilip Diyarbekir, Karaman, Dulğadır ve Amasya Beylerbeyleri de Bitlis'in fethinde askerleriyle kendisine yardım etmiye memur edilmişlerse de, Ulama Paşa şehri muhâsara ederken Şeref-Han İran'dan aldığı yardım kuvvetleriyle yetişip 1532 = 938 tarihinde Ulama'yı ric'ata mecbur etmiştir. Bu suretle yukarıda gördüğümüz Bağdad muvaffakiyetsizliğinden sonra Bitlis teşebbüsü de muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş ve Osmanlı ordularının Garp cephesindeki meşguliyetlerinden istifade eden Birinci Tahmâsb iki mühim muvaffakiyet kazanmış demektir: 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasında gördüğümüz Osmanlı-Avusturya sulhünün akdi nihayet işte bu Şark meselesinin halline imkân vermiş ve Vezir-i a'zam İbrahim Paşa ilk tedbirlerin derhal ittihazını ve bilhassa Bitlis'in işgaline memur edilerek Kanunî'nin hareketinden evvel yola çıkarılmıştır: Paşanın hareketi, Osmanlı-Avusturya sulhunun akdinden 3 ay, 28 gün sonradır. — İbrahim Paşa daha Konya'ya varmadan evvel «Çınarlı» konağında iken Bitlis'den müjdeci gelip Ulama Paşa'nın bir zafernâmesiyle Bitlis civarında nihayet mağlûb edilen «Dördüncü Şeref-Han»m kesik başını getirmişlerdir. Bu suretle Bitlis şehri tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiş, fakat bu vaziyet üzerine Kürdleri memnun etmek siyasetine ehemmiyet veren İbrahim Paşa Ulama'nın Bitlis Beylerbeyliğine nihayet verip mağlûp ve maktul Şeref-Han'm oğlu «Üçüncü Şemsüddin»i babasının yerine tayin etmiştir: Bu zarurî tedbir üzerine

Beylerbeyliğinden mahrum kalan Ulama Paşa'ya daha mühim bir eyâlet va'dedilmiş ve o sırada mevsim ilerlemiş olduğu için Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ordusuyla beraber Suriye'ye doğru gidip 27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Haleb'e vâsıl olarak kış mevsimini geçirmek üzere şehre yerleşmiştir. İbrahim Paşa'nın esasen İstanbul'dan doğru Haleb'e gidip vaziyeti oradan idare etmek üzere yola çıkmış olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Barbaros'un İstanbul'a gelişi.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'e vardığı gün Türk denizciliğinin şanlı piri ve Cezâyir hükümdarı Barbaros Hayrüddin de Akdeniz milletlerini dehşet içinde bırakan donanmasıyla İstanbul'a gelmiştir. — «Sultan Hayrüddin Hızır» m doğum tarihi, ailesi, milliyet ve memleketi için 1466 — 1467 = 871 vukuâtma, Yavuz'la ilk münasebeti için 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına, Yavuz devrinde Osmanlı devletine inkiyâdı için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına, Amiral Andrea Doria'nın Türk sahillerine ilk taarruzunda Kanunî'nin ona karşı Barbaros'tan istifade etmiye karar vermesi için 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına ve o büyük kahramanımızın bu tarihten 13 sene sonra irtihâli için de 1546 = 953 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Barbaros Hayrüddin'in İstanbul'a gelişi Kanunî'nin dâvetinden dolayıdır: Bu dâvetin sebebi, 1532 = 939 tarihinde ve Kanunî'nin Alman seferi esnasında imparator Charles-Quint'in emriyle imparatorluk amirali meşhur Andrea Doria'nın Yunanistan'la Mora'daki Türk limanlarından İnebahtı = Lepanto, Patras ve Koron kalelerini âni bir baskınla zaptetmiş olmasıdır; bu baskın, Almanya imparatorluğuna karşı karadaki mücadelelerden sonra deniz mücadelesinin de başlamasına sebeb olmuş ve Sultan Süleyman işte bundan dolayı Sinan-Çavuş'la Barbaros'a bir «Hatt-ı Şerif» gönderip:

— İspanya'ya sefer murâdumdur; bir yarar âdemi yerine koyup gelesün; eğer muhâfazaya kaadîr kimse yoğ ise i'âm idesün!

şeklinde bir emir vermiştir. — Cezâyir'i tahkim edip sonradan «Paşa» rütbesini alan Hasan Ağa ismindeki evlâtlığını ve bir rivayete göre de Ramazan-Çelebi isminde bir kumandanını muhâfız bırakan Barbaros muhtelif rivayetlere nazaran 44, 40 ve hattâ 20, 19 veyahut 18 gemiden mürekkep bir filo ile Cezâyir limanından şimalişarkıye hareket edip Sardinya ve Elba adalarıyla Genova sahillerini yıkıp yaktıktan ve bir hayli ganimet ve esir aldıktan sonra cennet buşarkıye doğru inerek İtalya ile Sicilya adasının arasındaki Messina boğazının açıklarında ve Messinalıların gözleri önünde 18 gemiden mürekkep bir düşman filosunu mağlûp edip hepsini yakmış ve ondan sonra da Andrea Doria'nın Mora sahillerinden kaçıp Preveze limanına iltica ettiğini haber alarak üzerine yürümüşse de bu hareketten telâşa düşen Doria büyük bir sür'atle Adriyatik denizine doğru kaçarak Brindisi limanına iltica etmek mecburiyetinde kalmıştır! Bu vaziyet üzerine Barbaros Andrea'nın takibine 25 gemi göndermiş, bu Türk filosu düşman donanmasından geri kalan yedi gemiye hücum edip beşini kaçırmış ve ikisini de zaptetmiştir. — Barbaros bu muvaffakiyetli akın hareketinden sonra Zanta adasının önünden geçip cenuba doğru yoluna devam ederek Navarin limanında Kapdan-ı-Deryâ Kemankeş-Ahmed Paşa komandandaki Osmanlı donanmasıyla birleşmiş, bu münasebetle Osmanlı donanması Cezâyir'in şanlı Türk Sultanını selâmlamış ve ondan sonra da iki donanma bir arada Çanakkale boğazından geçerek İstanbul limanına gelmiştir. — Akdeniz milletleriyle devletlerini yıllardanberi dehşet içinde titreten büyük Türk kahramanının şerefine donanmış payitahta gelişi İstanbul tarihinin unutulmaz günlerinden sayılır: Sahillere yığılan İstanbulluların yüreklerinden kopan alkış tufanları, karadan ve denizden atılan topların gumbürtüleri ve Mehter takımlarının selâm havaları birbirine karışırken en meşhur Türk kapdanlarından 18 - 19 kahramanla karaya çıkan muhterem Barbaros halkın tükenmez dualarıyla minnet ve şükran tezâhürleri içinde At-meydam'nda ikametine tahsis

edilen Kemankeş-Ahmed Paşa sarayına ve bir rivayete göre Tersânede hazırlanan daireye inmiştir: Bu iki rivayeti, Barbaros'un At-meydam'ndaki saraya ve maiyyetindeki kahramanların da Tersâne'ye müsâfir edilmiş olmak ihtimaliyle te'lif etmek de kabildir. — Barbaros Hayrüddin bu sefer İstanbul'a çok mühim bir şahsiyet getirmiştir: Bu adam Tunus'da saltanat süren «Beni-Hafs» hanedanından «Er-Reşid» isminde bir prenster ve o sırada Tunus hükümdarı olan ve «Mülây-Hasan» diye şöhret bulan «Ebu-Abdullah Hasan» m kardeşidir. Zâlim ve sefih bir hükümdar olan Mülây Hasan 1525 = 932 tarihinde babası «Beşinci Muhammed» in yerine tahta çıktığı zaman 22 yahut 34 veyahut 45 kardeşinin hepsini öldürmüş ve ancak işte bu «Reşid», aşiretlere iltica edip canını kurtarmıştır: Zâlim ve ah-lâksız kardeşinin müslüman Türklere karşı Almanya imparatorluğuna istinâd etmesine mukabil Türk himâyesini te'min etmek isteyen bu prens de nihayet Cezâyir'e gelip Barbaros'a iltica etmiş olduğu için, Tunus meselesinde kendisinden istifade edilmek üzere bu sefer İstanbul'a getirilmiş ve Kanunî'ye âdetâ bir ölke serveti değerinde hediyeler getirmiştir; şanlı Gazi'nin zafer ganimetlerinden olan bu canlı ve cansız hediyeler şöyle sıralanır: En önde altın kupalarla gümüş sürâhiler taşıyan 200 seçme esir, bunların arkasından altın torbaları taşıyan ve muhtelif Avrupa milletlerinden esir alman 30 asilzâde, daha sonra altın ve gümüş para torbaları taşıyan 200 genç köle, ondan sonra boyunlarında kıymetli gerdanlıklar parlayan ve omuzlarında sırmalı kumaşlar taşıyan 200 esir çocuk, bunların arkasından altın ve gümüş tepsiler taşıyan ve Avrupa milletlerinin en güzel kızlarıyla kadınlarından seçilen 200 esire, daha arkada ipekli kumaş denklemleri taşıyan 100 deve ve en arkada zincirlerle bağlı her türlü Afrika hayvanları geçirilmiştir).

28 Kânunuevvel = 11 Cumâda-l-âhire, Pazar: Barbaros'un huzura kabulü ve Haleb seyahati meselesi.

(Bu münasebetle fevkalâde merâsim yapılmış, Haleb'de bulunan Vezir-i-a'zam'dan mâadâ bütün Vüzerâ, Ulemâ ve Ümerâ bu merâsime dâvet edilmiş ve Türk denizciliğinin en şanlı kahramanı en muhteşem Osmanlı Padişahının huzuruna maiyyet erkânım teşkil eden on sekiz kaptanla beraber girmiştir: Akdenizin bu şanlı kahramanları Kanunî'nin elini öpmüşler ve muhteşem hil'atlerle taltif edilmişlerdir. — Barbaros, Yavuz devrindenberi Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Cezâyir Sultanlığının anavatanı doğrudan doğruya ilhakını rica etmek büyüklüğünü göstermiş, Sultan Süleyman memnuniyetle kabul etmiş ve bu suretle bir Osmanlı eyâleti hâline gelen Cezâyir beylerbeyliğine gene Barbaros'u tayin ettiğinden bahsederek pek çok teveccüh ve iltifatta bulunmuş ve Almanya imparatorluğuna karşı açılacak deniz seferinden bahsederek Barbaros'tan Andrea Doria hakkındaki fikrini sormuştur; Padişahın bu sualine şanlı Gazi'nin

— Her tarafta arıyorum; ben yaklaştıkça o kaçıyor!

gibi bir cevap verdiği rivayet edilir. — Vezir-i-a'zam'ın Haleb'de bulunması çok tuhaf bir vaziyet hâsıl etmiştir: Bir taraftan saltanatla hükümet işlerinin ayrılığından bir taraftan da İbrahim Paşa'nın hükümet reisliğinden başka «Serasker» sıfatıyla Başkumandan vaziyetinde bulunmasından dolayı gerek Cezâyir Beylerbeyliğinin Barbaros'a resmen tevcihi, gerek Akdeniz seferine ait askerî talimatın tesbiti onun salâhiyeti dahilindedir: İşte bundan dolayı İbrahim Paşa'nın Padişaha mürâcaatla Barbaros'un kendisiyle temas edip bu meseleleri halletmek üzere Haleb'e gönderilmesini istediğinden ve bir rivayete göre de Kanunî'nin kendiliğinden buna lüzum göstermiş olduğundan bahsedilir: Barbaros'un Haleb'e hareketi bir rivayete göre Kânunuevvel içinde olduğuna ve Sultan Süleyman'la bugünkü mülakatı da 28 Kânunuevvel Pazar gününe müsadif olduğuna nazaran, ay sonuna kadar geçen üç gün içinde hareket etmiş olması lâzımgelir. Yirmi iki gün sürdüğünden bahsedilen bu Haleb seyahati umumiyetle bir kara yolculuğu şeklinde gösterilirse de, Barbaros'un İstan-

bul'dan Şam-Trablus'una kadar denizden gitmiş ve sonra karadan atla dönmüş olduğu hakkmda da bir rivayet vardır; Haleb'de Vezir-i-a'zam tarafından çok muhteşem merâsimle karşılanan Akdeniz kahramanı şerefine iki gün şenlikler ve ziyafetler tertib edilmiş, Cezâyir Beylerbeyliği resmen tevcih olunmuş ve açılacak sefer hakkında da müzakereler cereyan etmiştir: İlk iş olarak Osmanlı donanmasının yeni gemiler inşasıyla takviye edilmesine karar verilmiş olduğu Barbaros'un İstanbul'a avdetinden itibaren bu işle meşgul olmasından anlaşılmaktadır. — Barbaros'un Cezâyir Beylerbeyliğine ilâveten Deryâ Kapdanlığına tâyni için aşağıda 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkrasına bakınız).

1534 = 940

19 Mart = 4 Ramazan, Perşembe: Vâlîde-Sultan'm ölümü.

(Yavuz Sultan Seîm'in güzelliğiyle meşhur karısı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın anası olan Hafsa-Hatun kocasının türbesi civarına defnedilmiş ve üzerine ayrı bir türbe yapılmıştır. — Osmanlı sarayında kadın entrikaları ve kadınlar saltanatı bu Hatunun ölümünden sonra başlamıştır. — Hafsa-Hatun için 1495 = 900 vukuâtının «27 Nisan» fıkrasına da bakınız).

2 Nisan = 18 Ramazan, Perşembe: Koron kalesinin istirdâdı.

(Mora sahilindeki Koron kalesi Kanunî'nin Alman seferi esnasında imparatorluk amirali Andrea Doria tarafmdan zaptedilmiştir: 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyet üzerine Mora Beyliğine tâyin edilen eski Semendire Beyi Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmet Bey kaleyi bir ay kadar muhâsara ettikten sonra daha fazla mukavemet edemeyeceklerini anlayan mahsurlarla müzakereye girip canlarına dokunulmamak ve çıkıp gitmelerine müsaade edilmek şartıyla kaleyi teslim almıştır. — Koron kalesi 1 sene, 6 ay, 11 gün düşman işgalinde kalmıştır).

6 Nisan = 22 Ramazan, Pazartesi: Cezâyir Beylerbeyi Barbaros Hayrüddin Paşa'ya Kapdan-ı-Deryâhk tevcihi.

(Deryâ Kapdanlarma aynı zamanda Cezâyir Beylerbeyliğinin tevcihi işte bu tarihten itibaren âdet olmuştur: Bu tarihten evvelki Kapdan Paşalar yalnız Gelibolu sancak beyi vaziyetindedir. Fakat bu meselenin tarihinde ihtilâf vardır: Barbaros'un Kapdan-ı-Deryâ olması bir rivayete göre bundan iki buçuk sene sonra 1536 - 1537 = 943 tarihine müsâdiftir; fakat bir taraftan umumiyetle bizim burada esas ittihaz ettiğimiz tarihten bahsedilmesi ve bir taraftan da Paşa'nın Haleb seyahatinden İstanbul'a döner dönmez Tersâne'ye yerleşip yeni bir filo inşasıyla meşgul olması Deryâ Kapdanlığını işte bu tarihten itibaren der'uhde ettiğine delâlet etmektedir: Barbaros'un Cezâyir ölkesini Osmanlı imparatorluğuna bağışlayıp millî birlik nâmma hükümdarlıktan vazgeçerek Osmanlı Beylerbeyliğini kabul etmesi ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'dan tâlimat alması bile tenezzül etmek büyüklüğünü göstererek yaptığı Haleb seyahati için yu. karda 1533 = 940 vukuâtının «28 Kânunuevvel», fıkrasına bakınız. — Bu tarihten itibaren İstanbul Tersânesinin ehemmiyeti büsbütün artmış, Gelibolu tersânesi eski ehemmiyetini biraz daha kaybetmiş ve eskiden Deryâ Kapdanlarma mahsus olan Gelibolu sancak Beyliği artık Kapdan-ı-Deryâ Kethudalarına verilmiye başlamıştır. — İstanbul Tersânesinin Osmanlı bahriyesine merkez ittihazı için 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız).

16 Nisan = 2 Şevvâl, Perşembe: Şeyh-ül-İslâm İbni-Kemal'in ölümü.

(Osmanlı devrinin ve hattâ bütün İslâm tarihinin en büyük âlimlerinden olan Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed Efendi ümerâdan Süleyman Bey'in

oğludur: ilkönce babası Süleyman Bey'le dedesi Kemal Paşa gibi askerliğe intisab edip ikinci Bâyezid'in muhtelif seferlerinde yararlıklar göstermiş ve rivayete nazaran nihayet bir gün teşrifatta ulemânın ümerâya takaddüm ettiğini göre. rek askerlikten istifa edip ilmiyye mesleğine girmiştir. O devrin en büyük âlimlerinden çok kuvvetli bir tahsil gördükten sonra büyük zekâsı ve temiz ahlâkiyle yeni mesleğinde mühim bir şahsiyyet hâline gelen ve «Kemal-Paşa-zâde» lâkabiyle şöhret bulan Şemsüddin Ahmed Çelebi muhtelif müderrisliklerde, Edirne Kadılığın. da ve nihayet Kadı-askerlikte bulunmuş ve 932 = 1525 - 1526 tarihinde meşhur Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendi'nin vefatı üzerine Meşihat makamına getirilmiştir: O zaman bu makam en büyük âlimlere «kayd-i-hayât» ile tevcih edilmekte olduğu için, büyük selefi gibi bu şanlı âlim de ölünceye kadar sekiz sene Şeyh-ül-İslâmlık etmiştir. — İlimiyle iktidarının büyüklüğünden dolayı «Müfti-s.sakaleyn» ünvanıyla anılan İbni-Kemâl'in üç yüze yakın eseri vardır: Bu külliyyatın bir kısmı muhtelif mevzûlara ait risâlelerden ibaret olmakla beraber kitap şeklindeki eserleri de büyük bir yekân tutacak kadar çoktur; tefsire, hadîse, fıkha, tarihe, edebiyata, lisaniyata ve lûgate aid olan bu eserlerinden 36'sı İkdâm neşriyatı içinde ve bir kısmı da Beyrut'da neşredilmiştir; çok mühim bir menbâ olan Osmanlı tarihinin de bir an evvel neşri lâzımdır. İlim tarihimizde olduğu kadar edebiyat tarihimizde de mühim bir mevki işgal eden İbni-Kemâl'in divanından başka on bin beyitlik «Yusuf ve Züleyhâ»sı da mevzûa ait manzum romanların en güzellerindendir. Şiirlerinin en meşhuru Yavuz Sultan Selim için yazdığı mersiye'dir; bu zarif mersiye'nin:

Şems-i asr idi asrda şemsin
Zillî memdûd olur zamânı kasır

beyti âdetâ bir darbimesel gibi yayılmıştır. — Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken İbni-Kemâl'in atının ayağmdan sıçıran çamurlara bulanmış kaftanını sırtından çıkarıp öldüğü zaman sandukasının üstüne örtülmesini vasiyet etmiş ve bu şerefli vasiyet yerine getirilip çamurlu kaftan sandukaya örtülmüştür: 1517 = 923 vukuâtının «13 Eylül», fıkrasına bakınız. — İbni-Kemâl Tokatlıdır: Tahsili Edirne'de olduğu için bâzı menbâlarda Edirneli gösterilir. — Mezarı Edirne-kapı hâricindeki Emir-Buhârî tekyesi civarındadır).

14 Mayıs = 1 Zülka'de, Perşembe: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'den Diyarbekir'e gelişi.

(Diyarbekir vilâyet merkezinin eski ismi «Âmid» dir: Vilâyet isminin şehir ismi şeklinde kullanılmasından dolayı «Âmid» ismi gittikçe unutulmuştur. — 1533 = 940 senesi 27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Haleb'e vâsıl olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Osmanlı menbâlarında umumiyetle ilk baharda, yâni Nisan içinde Haleb'den Diyarbekir'e hareket etmiş gösterilir: Bununla beraber 20 Zülka'de = 2 Haziran Salı günü yola çıktığı hakkında da bir rivayet varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. 940 = 1533 - 1534 kış mevsiminin mühim bir kısmını Haleb'de geçirmiş olan İbrahim Paşa, üç buçuk ay kadar süren bu müddeti askerî hazırlıklar ve siyasi teşebbüslerle geçirmiştir: Bu siyasi faaliyetin ilk neticeleri Paşa'nın henüz Haleb'de bulunduğu sıralarda elde edilmiye başlamış, Yavuz devrinden sonra Osmanlı nüfuzundan sıyrılıp İran hâkimiyetine giren Türk ve Kürt Beylerini gizli vaitler, zımnî tehditler ve çok bol ihsanlarla elde etmiye muvaffak olan İbrahim Paşa en kuvvetli rivayete göre henüz Haleb'de iken Adilcevaz, Erciş ve Ahlat kalelerinin anahtarlarını almıştır. — İbrahim Paşa'nın Diyarbekir'de ne kadar kalmış olduğunda ihtilâf vardır: Muhtelif menbâlarda bu müddet 40, 42 ve 50 gün gösterilirse de vukuâtın cereyanına nazaran bir aydan fazla kalmamış olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbekir'de Anadolu askerleriyle ordusunu takviye ve son hazırlıklarını ikmal etmiş olan İbrahim Paşa'nın ilk fikri Mâsul üzerinden Bağdad'a inib orayı fethetmek maksadiyle izah edilir: Fakat bu sırada araya bir takım entri-

kalar karışması üzerine bu ilk fikirden vazgeçilip doğrudan doğruya İran üzerine hareket edilerek Safavîlerin ilk payitahtı olan Tebriz'in fethi Bağdad fethine takdim edilmiştir. Bu meselenin sebebi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'yla Baş-Defterdar, yani Mâlîye Nâzırı İskender-Çelebi arasındaki rekabet ve husumetle izah edilir: Rivayete nazaran İskender-Çelebi o zamanki devlet adamlarının en zenginidir ve Makbûl-İbrahim Paşa'nın tantana ve ihtişamını bile gölgede bırakan bir debdebe ve dârâtı vardır: Meselâ İbrahim Paşa'nın sırmalı üsküflerle süslü köleleri ancak dört yüz kadar olduğu halde, İskender-Çelebi'nin tepeden tırnağa kadar sırmalar içinde gözleri kamaştıran altı yüz ve ayrıca altı bin iki yüz kölesi olduğundan bahsedilir! Hattâ Baş-Defterdar'ın bin iki yüz atlıdan mürekkep bir maiyyet alayı bulunduğu hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır! Vezir-i-a'zamla Baş-Defterdar arasındaki ilk ihtilâf, işte bu sefer hazırlıkları yapılırken İbrahim Paşa İskender-Çelebi'ye haber göndererek bu muhteşem maiyyet alayından yüz on kişinin kendisine bağışlanmasını istediği halde Çelebi'nin ancak otuz kişi göndermesiyle başlamıştır! Fazla olarak İskender-Çelebi Padişahın teveccüh ve itimadına da mazhar olduğu için bu seferde Ser-asker Kethudalığa tayin edilmiş ve hattâ bir rivayete göre Sultan Süleyman İbrahim Paşa'ya Çelebi'nin sözünden çıkmamasını emretmiştir! Tabii böyle bir vaziyet, İbrahim Paşa'nın üzerinde bir nevi vesâyet demektir. Haleb'den itibaren araya bir takım entrikacılar da karışmıştır: Bunlardan biri «Arap ve Acem Defterdarı» denilen ve İskender-Çelebi'nin mevkiine göz diken Suriye Defterdarı Nakkaş-Ali Bey, biri de evvelce Safavîlerin Azerbaycan valisi iken Osmanlılara iltica edip Bitlis Beylerbeyliğine tayin edilip İran'a tâbi olan bu şehrin fethine muvaffak olduktan sonra bir takım siyasi sebeplerle başka bir vazifeye tayin edilmek üzere İbrahim Paşa tarafından azledilmiş olan Ulama Paşa'dır: Yukarıda 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız. Bunların birincisi İskender-Çelebi'ye rekabet ettiği için İbrahim Paşa'ya, ikincisi de Paşa'nın gadrine uğradığı için İskender-Çelebi'ye hulûl etmiştir. İşte bu suretle teşekkül eden iki partiden birincisi, yani İbrahim Paşa-Ali Bey tarafı müdhiş bir iftira tertib ederek bir gece ordu içinde bir gürültü çıkarıp Defterdarın Hazine develerini yağma ettirmeye kalkıştığını iddiâ ederek Çelebi'nin adamlarından otuz kişiyi haksız yere idâm ettirmiş ve buna mukabil İskender-Ulama partisi de rivayete nazaran Vezir-i-a'zam'ı askeri bir muvaffakiyetsizliğe sürüklüyerek mahvetmeye karar vermiştir: Bağdad yerine Tebriz üzerine gidilmesi işte bu gizli karar üzerine İskender-Çelebi ile Ulama Paşa'nın Vezir-i-a'zamı kandırması olmalarından mütevellit gösterilir. Hammer'in de iltizâm ettiği bu rivayete göre Baş-Defterdar İran şâhının o sırada payitahtından ayrılıp Horasan taraflarına gitmiş olmasından istifade edilerek payitahtının kolayca zaptolunabileceğinden bahsetmiş ve işte bu suretle Vezir-i-a'zam'ı Tebriz fatihliğine imrendirerek tehlikeli bir mâceraya sevk etmiştir: İran'ın en mühim kuvvetleri bu taraflarda bulunduktan başka, kış mevsiminin Diyarbekir'de geçirilmesini isteyen Padişahın henüz İstanbul'dan hareket etmemiş olması ve fazla olarak Tebriz işgal edildikten sonra Azerbaycan'ın muhtelif taraflarını tutmak için eldeki kuvvetleri etrafa dağıtarak zayıflatmak mecburiyeti tabii bir takım tehlikeli vaziyetler ihdâs edebilir; bununla beraber İskender-Çelebi'nin böyle bir teklifi ihânet maksadıyla yapmış olmak ihtimalini kat'i surette tevsik ve isbât etmek kabil değildir: Çünkü şâhın o sırada hakikaten payitahtından ayrılmış olduğu, bunun bir fırsat teşkil ettiği ve Tebriz'in de işte o fırsattan istifade edilerek kolayca işgal edildiği muhakkak olduğu gibi, ondan sonra uğranılan zâyîâtın da her şeyden evvel Vezir-i-a'zam'ın tedbirsizliğinden mütevellit olduğu ve Sultan Süleyman İran'a geldiği zaman İbrahim Paşa'nın mes'ûliyeti rakibine yükliyecek sözler söylediği de muhtelif menbâların ittifakiyle sâbittir. Her halde böyle bir vaziyette İskender-Çelebi'yi kat'i surette itham etmek doğru olamayacağı gibi, Çelebi'nin telkinine kapılarak aldanmış olmak da İbrahim Paşa'nın Başkumandanlık mes'ûliyyetini izâle edecek bir sebep değildir. — İbrahim Paşa'nın Azerbaycan seferindeki hataları için aşağıda 1534=941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

11 Haziran = 29 Zülka'de, Perşembe: Altıncı «Sefer-i Hümayûn»: İrakayn seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Osmanlı menbâlarında umumiyetle 28 Zülka'de tarihinden bahsedilirse de doğru olmadığı anlaşılmaktadır; çünkü sefer ruznâmesinde 28 Zülka'de Haziran'ın 11 inci Perşembe gününe müsâdif gösterilir; Halbuki o sene Haziran'ın 11 inci Perşembe günü Zülka'de ayın 28 inci değil, 29 uncu gününe müsâdiftir. — Kanunî'nin bu meşhur seferi Osmanlı menbâlarında «İrakayn seferi» ismiyle anılır; Arapçada «İki Irak» mânâsına gelen «İrakayn», dan maksat «Irak-ı Arab» denilen Bağdad havalisiyle İran'ın «Irak-ı Acem» denilen şimaligarbisidir. — Kanunî'nin bu seferi 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasında gördüğümüz Avusturya sulhünden itibaren takarrur etmiş ve hattâ Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ilk tedbirlerin ittihâzı ve icab eden kalelerin bir an evvel işgali maksadıyla önden gönderilmiştir. Bazı Osmanlı menbâlarında Padişahın İran'da bir takım müşkil vaziyetlerle karşılaşan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından gösterilen lüzum üzerine ve bil-hassa askerin:

— Şâha karşı Şâh gerek!

şeklindeki dedikodusundan dolayı yola çıktığından bahsedilirse de doğru değildir: Çünkü Sultan Süleyman o İran hâdiselerinden evvel yola çıkmıştır. İbrahim Paşa'nın Azerbaycan'a girdikten sonra Padişaha mürâcaatı, Horasan'dan avdet eden İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın büyük bir ordu başında yaklaşmakta olduğu hakkındaki haberlerden telâşa düşerek Efendisinin hareketini tesrî ettirmek içindir).

14 Haziran = 2 Zülhicce, Pazar: Kanunî'nin Üsküdar'dan hareketi.

(Sultan Süleyman bugün ordusuyla Üsküdar'dan Maltepe konağına gitmiştir).

23 Haziran = 11 Zülhicce, Şah: Van fethi.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'de ve ondan sonra da Diyarbekir'de bir takım siyasi teşebbüslere girişerek ve İran'a tâbi kale kumandanlarını elde ederek bazı müstahkem mevkiilerin Osmanlılara teslimini te'mine çalışmış olduğundan ve ezcümle Adilcevaz, Erciş ve Ahlat kalelerinin işte bu suretle teslim alındığından yukarıda bu sene vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasında bahsetmiştik. Gene aynı siyasetin neticesi olarak Van ve Avnik kaleleri de bugün teslim olmuştur. — Amid'den Azerbaycan seferine çıkmış olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Van ve Avnik kalelerinin anahtarlarını bugün veyahut ertesi gün «Han-Suvar-Beg/Suvarig», konağında almış, Van muhafızlığına tayin ettiği Suriye Beylerbeyi Husrev Paşa'yı derhal yola çıkarmış ve Sultan Süleyman'a da müjdeciler göndermiştir).

24 Haziran = 12 Zülhicce, Çarşamba: Şarkî-Anadolu'da muhtelif kaleler teslim alınması.

(Anahtarları Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya getirilen bu kalelerin en mühimleri Bâyezdi, Pasin, Oltu, Vastan, Siyavan/Sivan ve Aktamar mevkiileridir).

1 Temmuz = 19 Zülhicce, Çarşamba: Kanunî'nin Kütahya'ya muvâsalatı.

(Sultan Süleyman burada dört gece kalıp 5 Temmuz = 23 Zülhicce Pazar gününe tesâdüf eden beşinci gün hareket etmiştir).

11 Temmuz = 29 Zülhicce, Cumartesi : Sa'd-âbâd ovasında Tebriz- lierin İbrahim Paşa'ya itâat ve inkiyâdı.

(Sa'd-âbâd Tebriz civarındadır; İbrahim Paşa ordusu bugün burada konak'adığı sırada Tebriz ahalisinin mümessilleri gelip Safavî payitahtının itâat ve inkiyâdını arz etmek suretiyle teslim olmuşlar ve şehri yağma ve tahripten kurtarmışlardır).

1534 = 941

13 Temmuz = 1 Muharrem, Pazartesi: Vezir-i-a'zam İbrahim Pa- şa'nın Tebriz'e girişi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Tebriz mümessilleri iki gün evvel Sa'd-âbâd ordugâhına gelip itâatlarını arzetmiş oldukları için İbrahim Paşa bugün muhteşem bir alayla Safavilerin payitahtına girmiştir. Bu suretle Tebriz şehri Osmanlılar tarafından ikinci defa işgal edilmiş demektir; bu büyük şehrin ilk işgali Yavuz devrindedir: 1514 = 920 vukuâtının «6 Eylül» fıkrasına bakınız. İki işgal arasında fâsıla da 20 senedir. — İbrahim Paşa Tebriz'in idaresi için bir kadı ile muhtelif memurlar tayin etmiş ve Safavî payitahtı o zamanki Osmanlı adaletiyle idare intizamı sayesinde hiç bir sarsıntıya uğramamıştır: Hattâ ordu Sa'd-âbâd konağında kalmıştır. — Bu sırada Kanunî de Akşehir konağındadır ve Van kale-siyle diğer müstahkem mevkiilerin işgali müjdesini işte orada almıştır. — Yukarıda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, İbrahim Paşa'nın bu Azerbaycan seferinde bir takım tedbirsizlikleri olmuş ve bunlar hem bir çok telefâta, hem ordudan kuvvet ayrılarak kuvây-ı külliye'nin zayıflamasına sebeb olmuştur. Paşa'nın başlıca hatâları şu iki tedbirsizlikte gösterilir:

1 — Tebriz şehrini daimî surette itâat altında tutmak isteyen İbrahim Paşa, bu şehrin cenubunda Çingiz-Han neslinden ve İran'ın ihânî hükümdarlarından meşhur Gazan-Han'ın «Şen-i Gazâ» denilen türbesi civarında bir kale yaptırmış, bu kalenin inşâsı için bir çok ağır masraflara girdikten sonra da hareket halinde bulunmak için gelmiş olan ordusundan bin kişi ayırıp bir takım ümerâ ile kale muhafazasına memur ederek ordu mevcudunu zayıflatmıştır. 2 — Bir «Kızılbaş ocağı» sayılan «Kızılca-dağ», yaylasına on bin kişilik bir kuvvet sevkeden İbrahim Paşa bu kuvvetin hemen kâmilan telef olmasına sebep olmuştur: Rivayete nazaran gerek Tebriz muhafazası için yukarıki maddede bahsi geçen lüzumsuz kalenin inşâsı, gerek bu Kızılca-dağ teşebbüsü İbrahim Paşa'nın düşmanı olan Baş-Defterdar İskender Çelebi ile Vezir-i-a'zam'a karşı müttefikî olan Ulama Paşa'nın telkinleriyle olmuştur: İbrahim Paşa ile İskender Çelebi arasındaki rekabet ve husumet için yukarıda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. Çelebi ile Ulama'nın bu zararlı telkinlerinden maksadları İbrahim Paşa'yı muvaffakiyetsizliğe uğratarak gözden düşürüp mevkiini sarsmak arzusuyla izah edilir. Hattâ rivayete nazaran Kızılca-dağ seferine Ulama Paşa kumanda etmiş ve evvelce Safavilerin Azerbaycan valiliğinde bulunmuş olduğu için arazi hakkındaki mâlûmatından istifade ederek maiyyetindeki askeri dar bir boğaza sokup kendisi dışarıda kalarak hepsini kırdırmıştır! Fakat bütün bu ihânet rivayetlerinin Sultan Süleyman Azerbaycan'a geldiği zaman İbrahim Paşa'nın kabahati düşmanlarına yüklemek için söylediği sözlerden galat olmak ihtimali de vardır: Çünkü Osmanlılara bu kadar ihânet etmiş olan Ulama Paşa'nın öyle bir hareketten sonra artık bir daha geri dönmemesi lâzımgeldiği halde, bilâkis derhal avdet etmiş ve hattâ Azerbaycan valiliğine bile tayin edilmiştir! Her halde İbrahim Paşa'nın Azerbaycan'da çok tedbirsizlik ettiği ve işin başında Kanunî Sultan Süleyman mevcut olmadıkça vaziyeti idare edebilecek kuvvette bir şahsiyet olmadığı muhakkaktır. Hattâ İran şahı Birinci Tahmâsb'm bu sırada bir ordu başında Azerbay-

can'a doğru ilerlemesi bile İbrahim Paşa'nın işte bu tedbirsizlikleriyle izah edilir. Bu vaziyetten telâsa düşen Paşa'nın Sultan Süleyman'a müstâcel bir arıza göndererek hareketini tâcil etmesi istihdamında bulunduğu ve bir taraftan da asker arasında Ser-asker Paşa aleyhine dedikodular başladığı bile rivayet edilir; hattâ bu halden çok bunalmış olan İbrahim Paşa'nın:

— Aceb Şâh üzerüme basup düşmeden Saâdetlü Pâdişâha irişmek ve asker-i islâma kavuşmak müyesser ola mı?

diye «Hâfız» divânından tefe'ül ettiği hakkında bile bir rivayet vardır! Bununla beraber İbrahim Paşa Kızılca-dağ mâcerâsında kaybettiği on bin kişilik kuvveti siyasi tedbirlerle bir dereceye kadar telâfi etmiye muvaffak olmuştur değildir: «Muzaffer-Sultan», «Muzaffer-Han», «Muzaffer-Şâh» ve «Melik-i Muzaffer» gibi ünvanlarla meşhur olan Gılân Ham «Dûbâc» işte bu sırada itâatını arzetmiş, hattâ on bin kişilik ordusunun emre âmâde olduğunu bildirmiş ve «Muzaffer-Sultan» Reşt şehrini merkez ittihâz ederek Gılân'ın bir kısmında hükümet süren «İshâkiyye», hanedanındandır: 1517 = 923 tarihinde Şâh-İsmail'e itâat ettiği için ondan işte bu «Muzaffer-Sultan» ünvanını almış ve nihayet Kanunî'nin «İrâkayn» seferinde kuvvetli tarafa temâyül ederek Osmanlı ordusuna iltihak etmiştir. İşte bu vaziyet üzerine Tebriz'den hareket eden İbrahim Paşa İran şahının taarruz ihtimaline karşı Ücân yaylasına gidip orada mevzi almıştır. — Aşını unutacak kadar şımarmış olan Pargah İbrahim Paşa'nın bu seferindeki şımarıklıklarından biri de emirlerini dellâllarla orduya ilân ettirdikçe:

— Ser'asker-Sultan emridür!

dedirterek kendikendine bir «Sultanlık» ünvanı takınmış olmasıdır! Hattâ bu ünvanı «Evâmir ve ahkâma» da yazdırmıştır! Devşirme Paşa'nın bu cürretine sebep olarak İran şahının ümerâsına «Han» ve «Sultan» gibi ünvanlar tevcih etmesine karşı kendisinin «Paşalık» ünvanı pek sönük kaldığından bahseden dal-kavuklarının telkinlerine kapılmış olduğundan ve hattâ kuvvetli bir rivayete göre de saltanat hulyâlarına kapıldığından bahsedilir! Dellâlların kullandıkları «Ser'asker-Sultan» ünvanına, açıkça itiraz eden yegâne şahsiyet, İbrahim Paşa'nın düşmanı olan Baş-Defterdar İskender Çelebi'dir: Hattâ Çelebi'nin dellâllara:

— «Ser'asker-Sultan» demeyin, «Serasker Hazretleri» deyin! şeklinde bir emir verdiği için İbrahim Paşa'nın Çelebi'ye düşman olduğu bile rivayet edilir! Bununla beraber İbrahim Paşa kendikendine tevcih ettiği bu «Sultan» ünvanını Kanunî geldikten sonra da kullanacak kadar küstahlığı ileri götürmekten çekinmemiş ve hattâ bu cüretkârlık müstahak olduğu âkubetin en mühim sebeplerinden olmuştur: 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. — Tebriz'in bu ikinci işgali için 6 Ağustos = 25 Muharrem Perşembe tarihi de rivayet edilir).

20 Temmuz = 8 Muharrem, Pazartesi : Kanunî'nin Konya'ya mu- vâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadüf eden 22 Temmuz = 10 Muharrem Çarşamba günü hareket etmiştir: Ordunun Konya'ya geldiği gün Şarkî-Anadolu'da teslim alınan kalelerden bir kısmının anahtarları gelmiş ve ertesi gün Sultan Süleyman Mevlâna'nın türbesini ziyaret edip şerefine yapılan bir Mevlevî âyinine bulunmuştur).

31 Temmuz = 19 Muharrem, Cuma : Sultan Süleyman'ın Kayse- ri'ye muvâsalatı.

(Kanunî Kayseri'de iki gece kalıp 2 Ağustos = 21 Muharrem Pazar günü yola devam etmiştir).

1 Ağustos = 20 Muharrem, Cumartesi: Barbaros'un Tunus seferi-ne hareketi.

(Akdeniz'de Türk hâkimiyetini te'min için açılacak büyük sefer plânını İstanbul'da Sultan Süleyman ve Haleb'de Vezir-i a'zam İbrahim Paşa ile tesbit ettikten sonra Tersâneye yerleşen şanlı Barbaros kendi istediği evsâfı hâiz sür'atlı bir donanma inşâsına nezâret etmekle meşgul olmuştur: Yukarda 1533 = 940 vukuâtının «28 Kânunuevvel» ve 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkralarına bakınız. Barbaros'un yaptırdığı donanma 61 gemiden mürekkeptir: Bu yekûna kendisinin Cezâyir'den getirdiği 18 gemi ile 4 korsan gemisi de ilâve eden büyük denizci seksen dört parçayı bulan donanmasına 20 nakliye gemisi de ilâve edip sekiz yüzü Yeniçeri olmak üzere sekiz bin asker ve sefer masrafı olarak da sekiz yüz bin duka altını alarak İtalya sahillerini vurduktan sonra Tunus'u işgal etmek üzere bugün yola çıkmıştır. Barbaros'un Tunus'dan evvel İtalya sahillerini vurmaya gitmesi, Türk himâyesinde bulunan Fransa kralı Birinci François'ın o sırada Genova ile harb halinde bulunduğu için istimdâd etmiş olmasındandır. — Büyük bir sür'atle hareket eden Barbaros İtalya'nın cenub sahillerine gidip Andrea Doria'nın donanmasına güvendileri için gâflet içinde bulunan İtalyanları birdenbire bastırarak, ilkönce Reggio kalesini zaptedip yakmış ve bir çok esir ve ganimet almış, ondan sonra Messina boğazından geçip Siglio, San-Lucido, Catraro ve Sperlonga kaleleriyle şehirlerini tamamiyle yıkıp yaktıktan ve bütün servetlerini zaptedip kadınlarıyla kızlarını esir aldıktan sonra Napoli arazisinde ve sahilden içeride bulunan Fondi kasabasını da bir ihrac hareketiyle zaptedip tamamiyle tahrib etmiştir! Hattâ o sırada Avrupa'nın en güzel kadını sayılan ve başta «Le Titien» olmak üzere bir çok İtalyan san'at-kârlarına ilham menbaı olan Trajetto düşesi ve Fondi kontesi «Giulia Gonzaga» şehir civarındaki şatosundan bir at terkisinde gecelikte kaçırılarak Türklerin eline geçmekten bin müşkilâtla kurtarılmış, fakat bir rivayete göre gece karanlığında kaçırıldıktan sonra bir aralık İtalyan haydutlarının eline düşmüştür! — Barbaros'un bu hareketinden büyük bir haşyet ve dehşete kapılan papalık makamı şanlı Türkün Roma'yı fethetmek ihtimalinden korkarak bir takım müdafaa hazırlıklarına bile başlamıştır; fakat hakikatte Barbaros'un hedefi Roma değil, Tunus'dur ve Türk donanması 15 Ağustos = 4 Safer Cumartesi günü Arapların «Benzart» dedikleri «Bizerte/Bizerta» limanında demirlemiştir: O sırada Kanunî Irâkayn seferine gitmek üzere Sivas'dan Erzincan'a doğru ilerlemektedir ve Vezir-i a'zam İbrahim Paşa da Tebriz'dedir).

8 Ağustos = 27 Muharrem, Cumartesi: Kanunî'nin Sivas'a muvâsalatı.

(Ordu burada dört gece kalıp beşinci güne tesadüf eden 12 Ağustos = 1 Safer Çarşamba günü hareket etmiştir. — 9 Ağustos = 28 Muharrem Pazar gününden itibaren Yeniçeri-ağası pişdarlık vazifesiyle önden gitmiştir).

20 Ağustos = 9 Safer, Perşembe: Kanunî'nin Erzincan'a muvâsalatı.

(Burada üç gece kalıp dördüncü güne tesadüf eden 23 Ağustos = 12 Safer Pazar günü yola devam edilmiştir. Kanunî'nin Erzincan'a geldiği gün Şirvanşâhlardan «İkinci Halil» in elçisi gelip itâat ve inkiyâdım arz etmiştir. Bu suretle Gliân'dan sonra Şirvan da Osmanlı nüfuzuna girmiş demektir. Gliân için yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

22 Ağustos = 11 Safer, Cumartesi: Tunus'un fethi.

(Tunus'un sefiş ve zâlim hükümdarı «Mûlây Hasan», m şerrinden kaçıp Cezâyir'e iltica eden kardeşi «Mûlây Er-Reşid» in Barbaros tarafından İstanbul'a

götürülmüş olduğunu evvelce görmüştük: 1533 = 940 vukuâtının «27 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Barbaros'un Tunus tahtından Hasan'ı indirip Reşid'i çıkarmak için geldiğini zanneden Tunuslular Türklere ilkönce payitahtın limanı olan ve Avrupalılarca «Goletta/La Goulette» gibi isimlerle anılan «Halk-ül-Vâd» kapılarını açmışlar ve ondan sonra da bugün Tunus şehrini teslim etmişlerdir. Halbuki Reşid İstanbul'da alikonulmuş ve Barbaros öyle bir şey için gelmemiştir! Türk kahramanı beş bin askerle Tunus'a girerken çöllere kaçmış olan Mûlây Hasan işte bu vaziyetten istifade ederek Arapları etrafına toplayıp şehre taarruz etmek istemişse de Barbaros bir huruç hareketiyle bunları perişan etmiş ve ikinci bir isyan hareketinde de top arabalarını yelkenle işleten büyük kahraman «Kayruân», civarında bir zafer daha kazanarak her tarafa hâkim olduktan sonra Tunus'u cezâyir'e ilhak etmiştir. Bu vaziyet üzerine İtalya artık doğrudan doğruya Türk tehdidi altına girmiş demektir. Avrupa'da umumî bir heyecana sebep olan bu hale karşı bir taraftan Mûlây Hasan İspanya'ya murahhaslar gönderip Charles-Quint'e tâbi olmak şartıyla müslüman Türklere karşı hırslı tiyanlardan istimdâd ettiği gibi, bir taraftan da Trablusgarb'a hâkim olan Malta Şövalyeleri imparatora başvurmaktan başka çare bulamamışlardır; Charles-Quint'in Barbaros'a karşı açtığı Afrika seferi işte bu vaziyet üzerine hazırlanmaya başlamıştır: Aşağıda 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız).

5 Eylül = 25 Safer, Cumartesi: Kanunî'nin Erzurum'a muvâsalatı.

(Ordu şehir hâricinde konaklamış ve şehre girip gezen Sultan Süleyman burasını çok harap bir halde bulduğu için tâmir ve imârını emretmiştir. — Erzurum'da bir gece kalıp ertesi gün Hasankale'ye gidilmiştir: Erzurum'un vaziyeti için 1514 = 920 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına bakınız).

16 Eylül = 7 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Ordunun Erciş kalesine muvâsalatı.

(Burası son zamanlarda teslim olan kalelerdendir: Yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Burada altı gece kalındıktan sonra yedinci güne tesadüf eden 22 Eylül = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü hareket edilmiştir: O gün hareket edilmesi, bir gün evvel Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'dan bir çavuş gelip İran ordusunun taarruza geçmek üzere bulunduğunu haber vermiş olmasındandır; İbrahim Paşa'nın en mühim hatâsı, Kanunî gelmeden evvel Tebriz fatihliğine kalkışıp İrana girmesi ve bu suretle Osmanlı orduları birleşmeden evvel İranlıların taarruzuna imkân vermiş olmasıdır: Bununla beraber Sultan Süleyman derhal Divan toplayıp vaziyeti müzakere ederek sür'atle hareket edip İranlıların taarruzundan evvel İbrahim Paşa kuvvetleriyle birleşmeye karar vermiştir).

28 Eylül = 19 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Kanunî'nin Tebriz'e muvâsalatı.

(Şehri şallar ve kumaşlarla donatan Tebrizliler büyük Padişahı Sa'd-âbâd ovasından karşılamışlardır. — Ordu buraya gelinceye kadar İbrahim Paşa bir an evvel yetiştirilmesi için bir çavuş daha göndermiş ve bir çok müşkilâtla hareket tesri edilmiştir. — Bu sırada İbrahim Paşa ordusu Ücân yaylasındadır: Her halde Kanunî'nin sür'atli hareketi büyük bir felâketin önünü almıştır).

29 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel, Salı: İki Osmanlı ordusunun Ücân yaylasında birleşmesi.

(İran ordusunun yaklaşmakta olduğu hakkındaki istihbârât üzerine Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'nın Tebriz civarındaki Sa'd-âbâd ovasından kaldırdığı ordu-

sunu Ürcân yaylasına götürüp ihtiyaten orada mevzi almış olduğunu yukarda görmüştük: Bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bu Ürcân yaylağı İran Şâhının yazlık ordugâhıdır. İki ordunun burada birleşmesi İran Şâhında artık taarruza ve hattâ muharebe kabulüne cesaret bırakmamıştır. Bu muvaffakiyet, Kanunî'nin büyük bir sür'atle yetişmekteki gayret ve himmetiyle elde edilmiştir. — Padişahın bu münasebetle İbrahim Paşa'yı muâheze etmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete göre Sultan Süleyman İbrahim Paşa ordusunun bu kış mevsimini Diyarbekir'de geçirmesine ve kendisiyle orada birleştikten sonra bahara doğru İran üzerine toplu bir halde hareket edilmesine taraftardır. Bununla beraber iki ordunun zamanında birleşmesi, bâzı İran Beylerinin Osmanlılara iltihakı ve nihayet Çaldıran hâtıralarının henüz canlılığını muhafaza etmesi Birinci Tahmâsb'ın cesaretini kırmış olduğu için kan dökülmesine meydan kalmamış ve bu İran seferi âdetâ bir gezinti mâhiyetinde kalmıştır).

2 Teşrinievvel = 23 Rebî'ül-evvel, Cuma: Gilân ham Muzaffer-Sultan'ın huzura kabulü.

(Sultan Süleyman Azerbaycan'a gelmeden evvel on bin kişilik ordusuyla Safavî nüfuzundan çıkıp Osmanlılara iltihak ederek Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'ya itâat ve inkiyâdını arzetmiş olan bu hükümdar için yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Muzaffer-Han bu sefer Ücân ordugâhında Kanunî'nin huzuruna kabul edilip el öpmüş ve hil'at giydirilerek iltifata mazhar olmuştur).

5 Teşrinievvel = 26 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Kanunî'nin Ücân yaylasından Sultâniyye'ye ve oradan Bağdad üzerine hareketi.

(Evvelce de gördüğümüz gibi Azerbaycan valiliğine Ulama Paşa tayin edilmiş, Tebriz muhafızlığı yukarda bu sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasında Osmanlılara itâat ve inkiyâd etmiş olduğunu gördüğümüz Şirvan-şâh'ın Mehmet-Mirzâ ismindeki oğluna verilmiş, Tebriz'e bir Kadı tayin edilmiş, İbrahim Paşa'nın Tebriz civarında büyük masraflarla yaptırmış olduğu yeni kaleye muhafızlar konulmuş ve Şâhm maiyyetindeki ümerâdan bâzıları da elde edildikten sonra, İran ordusunun bulunduğu Sultâniyye istikametinde cenubşarkıye doğru gitmişse de düşmanın oralardan çekildiği anlaşıncı Bağdad istikameti takib edilmiştir. Bu hareket esnasında Vezir-i a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa Rumeli askeriyle pişdar olarak önden ve Karaman askeri de dümdar olarak arkadan hareket etmiştir).

13 Teşrinievvel = 4 Rebî'ül-âhır, Salı: Ordunun Sultâniyye'ye muvâsalatı.

(Azerbaycan'ın cenubşarkisinde ve Kazvin'in 150 kilometre kadar şimalıgarbisinde bulunan Sultâniyye şehri «İlhânler» denilen İran Mongol hükümdarlarından Olçaytu tarafından tesis edilip bir müddet payitaht ittihâz olunmuşsa da sonradan Timur istilâsında harab olmuş bir kasabadır ve Olçaytu'nun meşhur türbesi de buradadır. — Ordu burada iki gece kalıp 15 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhır Perşembe günü hareket etmiştir. — Bu iki gün içinde İran Şâhı Birinci Tahmâsb'ın artık ric'ate başlamış olduğu haber alınmış, bu suretle Osmanlı ordusu aradığı düşmanı bulamamışsa da harekâtında tamamiyle serbest kalmış ve Şâhm maiyyetinde bulunan Dulgadıroğullarından «Şâhrûh Bey oğlu Mehmet Bey» diğer iki Beyle beraber Sultâniyye'ye gelip Osmanlılara iltihak etmiştir: 1536 = 943 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. Gilân hükümdarı Muzaffer-Han işte bu Sultâniyye konağında huzura kabul edilip metbûna tâzimâtını arzettikten sonra memleketine avdet etmiştir).

14 Teşrinievvel = 5 Rebî'ül-âhır, Çarşamba: Erzurum ve Kars havâlisindeki Türkmen beyliğine nihayet verilerek teşkil edilen yeni Erzurum eyâleti valiliğine Dulgadıroğullarından Mehmet-Han'ın tayini ve kardeşi Ali Bey'e de Çemişgezek sancak beyliğinin tevcihi.

(Yukarıki fıkra da bahsi geçen Dulgadıroğullarından «Mehmet Bey», yahut «Mehmet-Han» Yavuz devrindeki Turna-dağ muharebesinde öldürülmüş olan Dulgadıroğulları «Alâüddeve Bozkurt» un oğullarından «Şâhrûh Bey» in oğludur; Alâüddeve Bozkurt, Yavuz Sultan Selim'in anası «Ayşe-Hatun» un babası olduğu için, Mehmet-Han Yavuz'un dayısının oğlu ve Kanunî Sultan Süleyman da Mehmet-Han'ın halasının torunudur: Turna-dağ muharebesi ve Osmanlılarla Dulgadıroğulları arasındaki sıhriyet râbitaları için 1515 = 921 vukuâtının «12 Haziran» fıkrasına bakınız. — Mehmet-Han'la kardeşi Ali Bey Turna-dağ vak'ası üzerine İran'a kaçıp Şâh-İsmail'e ilticâ eden Dulgadıroğulları prenslerindendir: Bunlar orada valiliklerde istihdâm edildikten sonra Kanunî'nin işte bu İran seferinde gizli bir muhâbereden sonra «Sultâniyye» ye gelip Osmanlı padişahına ilticâ ederek pek çok iltifata mazhar olmuşlardır; Sultan Süleyman'ın bu beylere o kadar ehemmiyet vermesi, Dulgadıroğulları rından bâzılarının İran'da bulunmasındandır. — İsmi mâlûm olmıyan diğer bir beyle beraber Kanunî'nin huzuruna kabul edilen bu iki kardeşten Mehmet-Han'a yüz bin ve Ali Bey'e yirmi bin akçayla bir takım hediyeler ve hil'atlar verilmiş ve Mehmet-Han yeni teşkil edilen Erzurum Beylerbeyliğine, Ali Bey de Çemişgezek sancak beyliğine tayin edilerek Osmanlı hizmetine alınmıştır. — 1514 = 920 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasında gördüğümüz gibi, İkinci Bâyezid ve Birinci Selim devirlerinde Safavî nüfuzu altında bir Türkmen beyliği şeklinde iken Yavuz'un Çaldıran seferinden ve hattâ bir rivayete göre de İkinci Bâyezid devrine tesadüf eden 915 = 1509 — 1510 tarihinden, yâni Yavuz'un Trabzon valiliği devrinden itibaren Osmanlı tâbiyyetine girmiş olan bu beyliğin arâzisi Erzurum, Kars ve Şüregel havâlisinden mürekkeptir: Çaldıran seferinde Yavuz Sultan Selim'e itâat ve inkiyâd etmiş olan Erzurum Türkmen beyinin ismi «Avşarlı Sevündük-Han Korçu-başı»dır. Bu bey Yavuz devrinden sonra tekrar Safavîlere temâyül etmiş ve nihayet işte bu «İrâkayn» seferinin başında Vezir-i a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Tebriz'e doğru giderken Erzurum Türkmen beyliğinin mevcûdiyyeti artık nihayet bulunmuştur: Coğrafi vaziyetinden anlaşıldığına göre Kars'ın iltihakı Bâyezid, Pasin, Oltu vesair bir takım kalelerin teslimi sırasında olmak lâzımgelir: Yukarda 1534 = 940 vukuâtının «24 Haziran» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Erzurum'la birlikte Kars'ın ilhakı ve buralardaki Avşar beyliğinin ilgaası Kanunî'nin bu sefer esnasında Erzurum'a girmesine müsâdif olmak ihtimali de vardır: Yukarda bu sene vukuâtının «5 Eylül» fıkrasına bakınız. — Erzurum ve Kars şehirleriyle kaleleri bu sırada pek harap bir hâlde bulunduğu için Sultan Süleyman ilkönce Erzurum'un imârını emretmiştir. — Bu sırada Kağızman, Ardahan, Şüregel, Safavilerde, Kars ovasıyla Pasin Osmanlılardadır: Onun için Osmanlılarla Safaviler arasındaki hududun Kars Aladağı-Yahniler-Kısırdığı hizâlarından geçtiği anlaşılmaktadır. — Sultâniyye konağında Dulgadıroğlu Mehmet-Han'ın Erzurum Beylerbeyliğine tayini üzerine Erzurum-Kars havâlisi artık bir Osmanlı vilâyeti şeklini almış ve hattâ Mehmet-Han'ın kardeşi Dulgadıroğlu Ali Bey bir müddet sonra Çemişgezek'den Pasin ve Kars sancak beyliğine nakledilmiştir. — İlk zamanları Kars havâlisi Erzurum vilâyetine tâbi tutulmuşsa da, gene Kanunî devrinde daha sonraları Kars ayrı bir vilâyet olmuş ve bu yeni vilâyete bâzıları sonradan fethedilmiş olan Pasin, Kağızman, Zaroşat = Arpaçay, Göle, Pelek ve Oltu sancakları da ilhak edilmiştir. — Bu sırada Erzurum şehri harap bir hâlde bulunduğu için, Dulgadıroğlu Mehmet-Han Bayburdu muvakkaten vilâyet merkezi ittihâz etmiştir. — Mehmet-Han'ın Erzurum valiliğine ve kardeşi Ali Bey'in de Çemişgezek sancak beyliğine tayinini bu tarihten bir müddet sonra gösteren bir rivayet de vardır: Bir çok menbâlarda tesadüf edilen bu

ikinci rivayete nazaran Dulgadırlu-Mehmet-Han'la kardeşi Ali Bey Sultâniyye konağında Kanunî'nin huzuruna kabul edildikten bir kaç gün sonra Ulama Paşa ile beraber Tebriz, Van, Âdilceva vesaire kalelerinin Safavî taarruzlarına karşı müdafaa ve muhafazasına memur edilmişler ve oralarda çalıştıktan sonra Erzurum ve Çemişgezek memuriyetlerine gönderilmişlerdir. — Erzurum Beylerbeyi Mehmet-Han'm bundan iki sene sonraki «Gürcistan» fütuhâtı için aşağıda 1536 = 943 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bir müddet sonra İran şahının Mehmet-Han'ı tekrar elde edip Osmanlılardan ayırmaya çalıştığı haber alındığı için bu Türkmen kahraman ihtiyâten Erzurum valiliğinden kaldırılıp Rumeli tarafına nakledilmiş ve kendisine arpalık olarak Niğbolu ve Kös. tendil sancakları verilmiştir. Rumeli muharebelerine de iştirâk etmiş olan Dulgadır-oğlu Mehmet-Han'ın evlât bırakmıyarak orada öldüğü ve prens olduğu için kendisine fermanlarda «Cenâb-ı Eyâlet-nisâb», elkabiyle hitâb edildiği rivayet edilir : Aşağıda 1566 = 974 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

24 Teşrinievvel = 16 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin azli.

(Yollarda kardan ve şiddetli soğukla sisten dolayı ordu ağırlıklarının çok müşkilâtla nakledilebilmiş ve hattâ bâzı top arabalarının çamurlara saplanıp kalmış olmasını fırsat ittihâz ederek Serasker-Kethudâsı sıfatıyla bu işlerden mes'ul olan Baş-Defterdar İskender-Çelebi aleyhine Padişaha bir çok sözler söyliyken Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa nihayet Kanunî'yi iğfâle muvaffak olarak bu hususta bir takiri olmıyan zavallı Çelebi'yi azlettirdikten başka uhdesindeki zeâmetleri de zaptettirmiştir. İleride görüleceği gibi İbrahim Paşa'nın bu tezvirâtı sonradan anlaşılacak idâmının başlıca sebeplerinden olmuştur : Bunun için aşağıda 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına ve İbrahim Paşa ile İskender-Çelebi arasındaki husûmet ve ihtilâf için de yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız).

29 Teşrinievvel = 20 Rebî'ül-âhir, Perşembe: Hemedan önlerinde ordu kurulması.

(Ordu Hemedan civarındaki «Destgir» köyünde konaklamıştır. — Zahirî tedâriki için burada iki gece kalındıktan sonra 31 Teşrinievvel = 22 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü hareket edilmiştir).

15 Teşrinisâni = 8 Cumâda-l-ülâ, Pazar : Ordunun Kasr-ı Şîrin'de konaklaması.

(Burada bulunan Sâsânî devrine ait bir saray hârabesinin meşhur aşk efsânesindeki Şîrin için yapılan saray enkazından olduğu rivayet edilir : Kasabanın ismi de bu rivayetle alakadardır. — Burada bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

16 Teşrinisâni = 9 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Hânîkin konağında Bağdad valisinden mümessiller gelip itâat ve inkiyâd arzetsmeleri.

(Bugün buraya Bağdad Kadısı ile beraber Safavî valisi Tekelî Muhammed-Han'm bir mümessili gelip valinin itâat ve inkiyâdını arzetsmişlerdir : Bu vali için 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel», fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Muhammed-Han iki gün sonra bütün askeriyle eşyasını alıp Bağdad'ı boş ve müdafaasız bırakarak İran'a kaçmıştır).

23 Teşrinisâni = 16 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Bağdad'ı işgal için ileri hareketi.

(İbrahim Paşa bugün bir ovada konaklamış olan ordudan bir miktar kuvvetle ayrılarak valinin boş bıraktığı Bağdad'ı bir an evvel işgal etmek için önden gönderilmiştir).

28 Teşrinisâni = 21 Cumâda-l-ülâ, Cumartesi: Bağdad'ın ilk fethi.

(Bağdad şehri askersiz ve kumandansız olduğu için, Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa kumandasındaki Türk kuvveti tarafından hiç kan dökülmeden işgal edilmiştir : Şehrin yağma ve tahribine meydan vermemek için İbrahim Paşa yalnız bir müfreze askerle Bağdad'a girip kaleyi işgal ederek kapıları kapatmış ve orduyu şehir hâricinde kurulan ordugâhta bırakmıştır).

29 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Bağdad anahtarlarının Kanunî'ye takdimi.

(Bağdad'ın Osmanlı Türkleri için ehemmiyeti yalnız «Irâk-ı Arab»m merkezi ve Abbâsî Halifelerinin eski paytahtı olmasından ibaret değildir : En büyük Sünnî mezhebi olan Hanefiliğin muhterem müessisi İmâm-ı A'zam'm türbesi de burada ve şehir civarındaki «A'zamiyye» de bulunduğu için, Bağdad'ın fethi demek Hanefî Türkler için en mukaddes makamın Şîh hâkimiyetinden kurtulması demektir. Kanunî işte bundan dolayı bugün İbrahim Paşa'nın Emîr-i-alemi olan Ca'fer Beyin Bağdad anahtarlarını getirmesinden çok memnun olmuş, Ca'fer Bey'e bir hil'atle beş yüz altın vermiş ve ayrıca İzvornik sancak Beyliğini de tevcih etmiştir : Zafer müjdecilerine ihsan vermek eski bir Osmanlı âdetidir).

30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdad'a girişi.

(Şehirde bulunan İbrahim Paşa ile şehir hâricinde bulunan askerleri Padişahı merâsimle karşılamışlar ve Beylerle Paşalar el öperek tebriklerini arzetsmişlerdir. Kanunî şehre girmeden evvel «A'zamiyye» ye gidip İmâm-ı A'zam'ı ziyaret etmiş ve derhal muhteşem bir türbe yapılmasını emretmiştir. Bu dinî merâsimden sonra şehre giren Kanunî Sultan Süleyman Bağdad'ı gördükten sonra ordugâhtaki otağına yerleşmiş ve ümerâya hil'atler giydirip ihsanlar vermiştir : Bilhassa Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya yirmi bin altınla bir murassâ kılıç verdikten başka tahsisatına da senede yirmi bin altın zammetsmiştir).

7 Kânunuevvel = 30 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Kanunî'nin Bağdad'da kışlamak üzere ordugâhtan şehre taşınması.

(30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ülâ Pazartesi günündenberi bir hafta şehrin hâricindeki karargâhında kalmış olan Sultan Süleyman kış mevsimini burada geçir-dikten sonra bahara doğru tekrar İran üzerine yürüyüp şahın henüz el değmemiş bir kuvvet mahiyetini muhafaza etmekte olan ordusuna kat'î bir darbe indirmeye karar vermiştir : Aşağıda 1535 = 941 vukuâtının «1 Nisan» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin Bağdad'da dört ay süren bu ikameti esnâsında Irâk'm Basra ha-valisinden mâadâ her tarafı istilâ edilmiş ve hattâ Basra Emîri Râşid de bizzat gelip itâat ve inkiyâdını arzettiği için Basra emâretine dokunulmamıştır. — Bu müddet zarfında Irak arazisinin tahriri yapıp Tımar ve Zeâmet usulleri buraya da teşmil edilmiş ve çok muntazam bir idare teşkilâtı kurulmuştur).

9 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Tebriz'in sukutu ve Van kalesinin Safavîler tarafından muhâsarası üzerine Ulama Paşa'nın istimdâdı.

(İran şahı Birinci Tahmâsb Osmanlı ordusunun Azerbaycan'dan Irâk'a gitmiş olmasından istifade ederek Tebriz üzerine yürüyüp Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bir çok masraflarla yaptırmış olduğunu yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz», fıkrasında gördüğümüz «Şenb-i-Gazân» kalesini zaptettikten sonra

payitahtını istirdâd etmiş, Osmanlıların Tebriz valiliğine tayin ettikleri Ulama Paşa Van kalesine kaçmış ve bunun üzerine Birinci Tahmâsâb Anadolu topraklarına girerek Van kalesini muhâsara altına almıştır: Kanunî'nin Bağdad'a yerleşmesinden iki gün sonra gelen bu haberlerle beraber Ulama Paşa'nın imdad istediği de Padişaha arz edilmişse de mevsim müsâit olmadığı için ordunun hareketi bahara bırakılmıştır).

1535 = 941

13 Mart = 8 Ramazan, Cumartesi: Sâbık Baş-defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdad'da idâmı.

(O devrin en zengin ve en zinûfuz adamlarından olan İskender-Çelebi'nin bu felâketine Vezir-i a'zam Makbûl-İbrahim Paşa sebep olmuştur: Çelebi'nin Paşa ile husumet ve ihtilâfı için yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına, bu ihtilâfın İran seferindeki tezâhürleri için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına ve İbrahim Paşa'nın tezvirâtı yüzünden İskender-Çelebi'nin defterdarlıktan azli için de gene o sene vukuâtının «24 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Çelebi'nin idâmı için Kanunî gibi âdil bir Padişahın irâde istihsal edebilmek gayretiyle İbrahim Paşa'nın hiç bir tezvir ve iftirada kusur etmediği ve hattâ Sultan Süleyman'ın bir ân evvel yetişmek suretiyle büyük bir felâket şekline inkilâb etmekten kurtarmış olduğu Azerbaycan seferinin bütün hatâlarını zavallı Çelebi'ye yüklediği ve bu hususta Padişahın kendisine her işte İskender-Çelebi'nin rey'ine mürâaat etmesi hakkındaki tavsiyelerine istinâd ederek Kanunî gelmeden evvel Azerbaycan'a girilmiş olmasını Çelebi'nin öyle istemiş olmasıyla izah ettiği rivayet edilir! Her halde İskender-Çelebi'nin haksız olarak idam edildiği muhakkaktır. Çelebi Bağdadın At-pazarı'nda asılarak idam edilmiş ve bütün serveti müsâdere olunmuştur. — İskender-Çelebi'nin kölelerinden yedi kişi sonradan Vezir-i a'zam olmuştur: Bir rivayete göre meşhur Sokullu Mehmed Paşa da bunlardandır. — Osmanlı menbâlarının ittifakla rivayet ettikleri feci bir rüyâ vardır: Bu rivayete göre İskender-Çelebi'nin idam edildiği gece Sultan Süleyman rüyâsında Çelebi'nin bir nûr içinde kendisine hücum ederek:

— Bre zâlim, ben bigünâhı bir müfsidin sözüne uyup salbeyledün ve haylı zaman-danberü hidmet-i sâbıkamı neden selbeyledün? diye elindeki destarla Kanunî'yi boğmaya kalkmış ve bu müdhiş rüyâdan feryâd ederek uyanan Sultan Süleyman ellerini açıp:

— İlâhi İbrahim, sen bana nice ki ol bigünâhı berdâr ettirdin ise Allahdan dilerim ki sen dahî yılma varmayup katle sezâvâr olasun!

demiş... Fakat bu rüyânın doğru olmadığı, İskender-Çelebi'nin idamından on beş gün sonra kayınbiraderi Hüseyin-Çelebi'nin de idam edilmiş olmasından anlaşıl-maktadır. Her halde Vezir-i a'zam tezvirâtını Kanunî bu tarihlerden çok sonra an-lamış olmak lâzımgelir; hattâ bu mesele nihayet Makbûl-İbrahim Paşa'nın idamında en mühim sebeplerden biri sayılmıştır: 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 27 Ramazan, Perşembe: Kanunî'nin Bağdad'dan ikinci Azerbaycan seferine hareketi.

(Bu hareketin sebepleri için yukarda 1534 = 941 vukuâtının «7 ve 9 Kânunuevvel» fıkralarına bakınız. — Bu sırada Safavî ordusu Van ve Vastan taraflarında bulunduğu ve hattâ Van kalesine kapanmış olan Ulama Paşa'dan üstüste istimdâd haberleri geldiği için doğrudan doğruya Azerbaycan üzerine gidilme-yip Şarkî-Anadolu üzerine hareket edilmiştir. — Kanunî Sultan Süleyman 1534 = 941 senesi 30 Teşrinisânî = 23 Cumâda-l-âlâ Pazartesi gününden bugüne kadar dört ay bir gün Bağdad'da kalmış, bu müddetin yalnız ilk haftasını şehir hâri-cindeki karargâhında geçirdikten sonra şehre yerleşmiş, bir aralık ziyaret için Kerbelâ ve Neef'e gidip gelmiş ve bu sırada bir taraftan da şehir imâr ve tah-

kim edildiği gibi, Irak'da Sünniliğin mânevî kalesi olarak İmâm-ı A'zam türbesi de yapılmıştır. — Ordunun hareketinden evvel Bağdad valiliğine Diyarbakir valisi Süleyman Paşa tayin ediliş maiyyetine bin tüfekçi ile bin okçudan mürekkep iki bin kişilik bir muhafız küt'a bırakılmıştır: Bağdad'm ilk Osmanlı valisi işte bu Macar mültedisi Süleyman Paşa'dır).

14 Mayıs = 11 Zülka'de, Cuma: Safavî ordusunun Van havâlisinden çekildiği hakkında haber gelmesi.

(Bu haber, ordunun 21 Nisan = 17 Şevvâl Çarşamba günündenberi 24 gündür konaklamakta olduğu «Gök-Yurt» yahut «Gök-Tepe» menzilinde gelmiştir: Bu konakta bu kadar uzun zaman kalınması muhtelif kışaklara dağılmış olan bâzı küt'aların burada toplanmaları emredilmiş olduğundan dolaydır. İranlıların ric'ati Osmanlı ordusuyla harbe girişmemek içindir: Şâhm maksadı, Kanunî'nin kuvvetlerini Şarkî-Anadolu ve Azerbaycan içlerinde boşuna dolaştırıp iyice yormak ve iâşe müşkilâtına uğratmak suretiyle avdet mecburiyetinde bırakmak ve ondan sonra da o zamana kadar kaybettiği yerleri hiç yıpratmadan muhafaza ettiği kuvvetlerle kolayca istirdâd etmektir. — Bu vaziyet üzerine artık Tebriz'e doğru hareket edilmiştir).

29 Mayıs = 26 Zülka'de, Cumartesi: Charles-Quint'in Barbaros'a karşı Tunus seferine hareketi.

(Yıllardanberi Avrupa hrisitiyanlığının dehşet içinde bırakan Cezâyir sultanı Barbaros Hayrüddin'in nihayet Osmanlı donanmasını da idaresi altına alarak bütün Akdeniz'i Türk hâkimiyetine sokacak yeni bir faaliyet devresine başlangıç olmak üzere İtalya sahillerini kasıp kavurduktan sonra Tunus'u fethedip İtalya ile Malta Şövalyelerinin idaresinde bulunan Trablusgarb'ı daimî bir tehdid altına alması bütün Avrupa milletlerini büyük bir heyecan içinde bırakmıştır: Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «1 ve 22 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Bu vaziyet üzerine bir taraftan Barbaros'un ölkesiz bıraktığı eski Tunus hü-kümdarı «Mûlây Hasan» İspanya'ya elçiler göndererek Türklere karşı Charles-Quint'den istimdâd etmiş olduğu gibi, bir taraftan da mevcudiyetlerini kat'i bir tehlike altında gören Malta Şövalyeleri imparatora baş vurmaktan başka çare bulamamışlardır. Bu sırada Fransa kralı Birinci François'nın teşvikiyle Barbaros'un Sicilya ile Napoli'yi fethetmek istediği ve hattâ Malta üzerine de bir hareket tasavvurunda bulunduğu hakkında bir takım rivayetler vardır. Charles-Quint'in bizzat kumanda ettiği Tunus seferi işte bu vaziyet üzerine açılmış ve bilhassa Osmanlı ordusunun İran seferiyle meşgul olmasından istifade edilmiştir. Barbaros'a karşı hemen bütün Avrupa milletlerinin harekete gel-dikleri ve imparatorun bayrağı altında Alman, İtalyan, İspanyol, Portekiz, Belçika, Papalık ve Malta askerlerinden mürekkep büyük bir ordu toplandığı Garp men-bâlarının ittifakıyla sâbittir: Yeni bir Haçlı ordusuna benzetilen bu kuvvetin yalnız miktarında ihtilâf vardır; bu ordu, muhtelif devletlerle milletlerin ver-dikleri 500 gemiden mürekkep büyük bir donanmayla nakledilmiştir; bununla beraber, bütün sefer müddetince Avrupa'dan Afrika'ya mütemâdiyen asker, erzak ve mühimmat taşıdığı hakkında da bir çok rivayetler vardır: Netice itibariyle Charles-Quint'in kumandasında bütün Avrupa Barbaros'un üstüne yüklenmiş ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in İspanya'daki «Barcelone = Barselona», limanından Tunus'a hareket etmesi işte bu 29 Mayıs = 26 Zülka'de Cumartesi gününe müsâdif gösterilir; bununla beraber 31 Mayıs = 28 Zülka'de Pazartesi günü hareket edildiği hakkında biraz daha zayıf bir rivayet de vardır. — Bu sırada Kanunî'nin ordusu Bağdad'dan ikinci defa olarak Azerbaycan üzerine yürümektedir. — Aşağıda 1535 = 942 vukuâtının «15 ve 21 Temmuz» fıkralarına da bakınız).

21 Haziran = 19 Zühicce, Pazartesi: Şâh Tahmâsb'ın sulh istemek için elçi göndermesi.

(Birinci Tahmâsb'ın elçilikle gönderdiği «Eşik-ağası» yâni Teşrifât Nâzırı «Ustaclu-Han» bugün «Saruca-kamış/Sarı-kamış» konağında orduya gelip şâhın istenilen şerâitle sulh akdine hazır olduğundan bahsetmişse de Safavî ordusu henüz hiç dokunulmamış bir halde bulunduğu ve Kanunî'nin en mühim maksadı da bu orduyu ezerek uzun müddet kalkmamıyacak bir hale getirmekten ibaret olduğu için bu talep reddedilmiştir: Aşağıda 1535 = 942 vukuâtının «3 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

24 Haziran = 22 Zühicce, Perşembe: Osmanlı ordusunun Merâğa'ya muvâsalatı.

(Vaktiyle Hulâgu-Han'ın yaptırmış olduğu Rasadhâne ile meşhur olan bu kasaba Tebriz'in 80 kilometre cenubundadır. Burada Dîvân toplanıp bir taraftan Tebriz işgal edilmekle beraber, bir taraftan da Ücân yaylasının tutulmasına karar verilmiştir).

30 Haziran = 28 Zühicce, Çarşamba: Tebriz'in üçüncü işgali.

(Tebriz'in Yavuz devrindeki ilk işgaliyle Kanunî devrindeki ikinci işgaliye nisbetle bu seferki üçüncü defa işgali sayılabilir: Birincisi için 1514 = 920 vukuâtının «6 Eylül» ve ikincisi için de 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

1535 = 942

3 Temmuz = 2 Muharrem, Cumartesi: Kanunî'nin ikinci defa Tebriz'e girişi.

(Sultan Süleyman muhteşem bir alayla şehre girip şâhın sarayına yerleşmiştir: Vezir-la'zam İbrahim Paşa Padişahla beraber sarayda kaldığı halde ikinci Vezir Ayas ve üçüncü Vezir Kasım Paşa'lar ihtiyaten S'ad-âbâd ordugâhında ve ordu başında kalmışlardır. Bu sırada Ulama Paşa kumandasında bulunan bir kuvvet de şâhın yazlık ordugâhı olan Ücân yaylasını tutmuştur. — Kanunî bu sefer İran payitahtında 18 gün kalmış ve bu müddet zarfında Şâh Tahmâsb'dan sulh istemek için Ustaclu-Han isminde bir elçi gelip Vezir-i-a'zam'ın huzuruna kabul edilmişse de talepleri, bundan evvel Sarı-kamış'da olduğu gibi, gene reddedilmiştir: Yukarıda 1535 = 941 vukuâtının «21 Haziran» fıkrasına da bakınız).

15 Temmuz = 14 Muharrem, Perşembe: Charles-Quint ordusuna bir ay mukavemet eden Halk-ul-Vâd kalesinin sukutu.

(Avrupalıların «Goletta» ve «La Goulette», gibi isimlerle andıkları «Halk-ul-Vâd», liman Tunus'un iskelesidir; Tunus'u fethedip İtalyayı tehdide başlayan Barbaros'a karşı deniz aşırı bir Afrika seferine çıkan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint beş yüz gemiden mürekkep bir donanmayla naklettiği ordusunu işte bu kasaba civarına çıkarmıştır: 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Düşman donanmasının «Halk-ul-Vâd» önlerine gelişi 1535 = 941 senesinin 15 Haziran = 13 Zühicce Salı gününe müsâdif gösterilir: 16 Haziran = 14 Zühicce Çarşamba günü de ihraç hareketi yapılmıştır; bu seferde Hristiyan donanmasına meşhur Adrea Doria kumanda etmiştir. İmparatorun karargâhını Kartaca harâbeleri üzerine kurduğu rivayet edilir. — Garp menbâlarında Halk-ul-Vâd muhasarası ihraç hareketinden bir hafta sonra 23 Haziran = 21 Zühicce Çarşamba günü başlamış gösterilir:

Bununla beraber ihraç gününden itibaren harb hareketleri başlamış ve meselâ Barbaros on iki bin kişilik bir kuvvet başında o muazzam Avrupa ordusuna hücum ederek şiddetli bir muharebeden sonra Charles-Quint'i ric'at mecburiyetinde bırakmıştır! Bu nokta Garp menbâlarının bile itirafıyla sabittir! Fakat tabii bu zafer düşmanın denize dökülmesi demek değildir ve zaten iki taraf arasındaki kuvvet nisbetsizliğinden dolayı öyle bir netice teminine imkân yoktur. — Barbaros Hayrüddin Paşa Halk-ul-Vâd müdafaasını ümerasından Sinan-Reis'e tevdi etmiştir: Bu kahraman o nisbetsiz muhasara esnasında üç hüruç hareketi yaparak düşmana bir çok telefât vermiş ve her seferinde de muvaffak bir surette kalesine çekilmek muvaffakiyetini göstermiştir. — Bu vaziyette Barbaros'la maiyyetindeki bir avuç Türk askerinin mâruz olduğu müşkîlât yalnız düşman ordusuyla donanmasının nisbetsiz üstünlüğünden ibaret değildir: Eski hükümdarları «Mülây-Hasan»'ın Charles-Quint'le ittifakından dolayı yerli Araplar da dindaşları olan müslüman Türklere karşı cephe almışlar, hattâ Barbaros'un maiyyetindeki Arap askerler harbe iştirâk etmek istememişler ve bir taraftan da Tunus'da bulunan on bin kadar Hristiyan esirle elbirliği etmişlerdir! Tabii bu suretle Barbaros bir taraftan hâricî düşman ve bir taraftan da dahili ihânetle karşılaşmış demektir. Hattâ 29 Haziran = 27 Zühicce Salı günü eski Tunus hükümdarı «Mülây-Hasan» çölden gelip düşman karargâhında Charles-Quint'in huzuruna kabul edilerek Türklere karşı onun hâkimiyetini kabul etmek alçaklığını bile göstermiştir! Bununla beraber Sinan-Reis beşer kudreti fevkinde bir mukavemet göstererek Halk-ul-Vâd kalesini bir ay müdafaaya muvaffak olmuş ve nihayet işte bu 15 Temmuz = 14 Muharrem Perşembe günü kalenin sukutu Tunus şehrinin anahtarı sayılan bir mevkiî düşman eline geçirmekle neticelenmiştir. Sinan-Reis bu felâket esnasında maiyyetindeki kahramanlarla beraber oradan çekilip Barbaros'a iltihak etmiştir. Aşağıda «21 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

20 Temmuz = 19 Muharrem, Salı: Kanunî'nin Tebriz'den İran ordusu üzerine hareketi.

(Bu hareketin sebebi, Osmanlı ordusu Bağdad'dan Azerbaycan üzerine gelirken Şarki-Anadolu'dan çekilmiş olan Birinci Tahmâsb'ın ilkönce İsfahan taraflarına kadar gittikten sonra ordusuyla beraber Sultâniyye'ye doğru ilerlemekte olduğu hakkında bir takım haberler alınmış olmasıdır. Bundan evvel de gördüğümüz gibi, Kanunî'nin bütün maksadı Safavî ordusuna kat'i bir darbe indirmektir ve bu maksad te'min edilmedikçe gerek Azerbaycan'ın işgali, gerek Irak fethi pek muvakkat birer muvaffakiyet halinde kalacağı gibi, Şarki-Anadolu bile dâimi bir tehdid altında bulunabilir: Zaten şâhın o zamana kadar Osmanlı ordusuyla temasa gelmekten büyük bir dikkatle ictinab etmiş olması da işte bundan dolayıdır. Hattâ Birinci Tahmâsb'ın yukarıki fıkralarda gördüğümüz sulh teşebbüsleri bile hep elindeki taze kuvvetleri olduğu gibi muhâfaza edebilmek maksadıyla izah edilebilecek bir takım siyasî tedbirlerden başka bir şey değildir. Bir taraftan işte bu sulh tekliflerinin reddedilmiş olması ve bir taraftan da şâhın Sultâniyye'ye doğru ilerlemekte olduğu hakkında bir takım haberler alınması Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'da nihayet Safavî ordusuyla karşılaşabilmek ümidini uyandırmış, «Serasker-Sultan» bunun:

«Asker-i İslâmî beyâbâna çeküp bi-zâd-u-tuşe kılmağla mahall-i mehâlike ilkaa etmek»

üzere kurulmuş bir tuzak olduğunu takdir edemediği için orduyu Tebriz önlerinden kaldırıp yeni bir mâcerâ peşine sevk etmiştir: Bu harekette Kanunî işin bütün mes'ûliyyetini ordu Başkumandanlığına bırakmış ve hâdisâtın cereyanından anlaşıldığına göre kendisi Başkumandanın kararlarına itiraz etmemekle iktifa etmiştir; hattâ işte bundan dolayı Padişahın İbrahim Paşa'yı ancak sonradan tenkit ve muaheze etmiş olduğu ve Paşa'nın gözden düşmesinde bu meselenin de büyük bir tesiri bulunduğu rivayet edilir).

21 Temmuz = 20 Muharrem, Çarşamba: Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ'nın Osmanlılara iltihâkı. — Tunus'un sukutu.

(Bu sırada İran şahı ile bazı prensler ve nüfuzlu Beyler arasında bir takım ihtilâflar bulunması bunlardan bazılarının Osmanlı himâye ve hâkimiyetine girmeleriyle neticelenmiştir; meselâ bundan evvel Gilân ve Şirvan Hanlarının itâat ve inkiyâd arz etmeleri işte bu vaziyetle alâkadardır: Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz», «2 Teşrinievvel», ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. Bu sefer Osmanlı ordusunun Safavî ordusuna karşı ileri hareketi esnâsında şahm kardeşi Sâm-Mirzâ'nın «Başsuz-Künbed» konağına gelip Kanunî'ye itâat ve inkiyâd etmesi de Safavîler arasındaki dahili mücadelelerle siyasî rekabetlerin en mühim neticelerindendir: Sultan Süleyman'ın pek çok taltif ve iltifat ettiği Sâm-Mirzâ'yı «oğul idindiği» ve Kızılören nehrinin ötesini, yâni Irak tarafını Osmanlı hâkimiyeti altında olmak şartıyla ona verdiği rivayet edilir. Kardeşine karşı cephe almış olan Sâm-Mirzâ uzun bir muhâbere ile bir anlaşma yapıldıktan sonra orduya gelmiştir: Tabii bu suretle Sultan Süleyman bir taraftan Safavî devletinin en mühim şahsiyetlerini Osmanlı nüfuzuna alırken, bir taraftan da İran'ın siyaset ve idare bakımlarından parçalanması maksadını tâkib etmiş demektir.

Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Barbaros'a karşı açtığı Afrika seferi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına ve Tunus'un iskelesi olan «Halk-ul-Vâd» kalesinin sukutu için de 1535 = 942 vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Barbaros'un maiyyetindeki kuvvet bazı Garp menbâlarında bile 9700 kişiden ibaret gösterilir: Bu miktarda 7 - 8 yüz kadari Yenigeridir ve mütebâkisinin de dörtte üçü Anadolu Türklerinden ve biri de yerli Araplardandır; bu hesaba göre Tunus müdafaasında 6500 kadar Türk askeriyle 7 - 8 yüz Yenigeriden ibaret bir kuvvetle sayısı elli binden çok fazla bir düşman ordusu karşılaşmış demektir! Vezir-i a'zam Makbûl İbrahim Paşa'nın Osmanlı ordusunu bir takım fütuhât hulyâları ile İran'da oyalayıp durması Afrika cephesinin bidâyettenberi yardımsız kalmasına sebep olmuş ve zaten Charles-Quint bu sefere işte o fırsattan istifade ederek çıkmıştır; fazla olarak Tunus seferinin başmdanberi düşman ordusu Avrupa'dan mütemâdiyen takviye aldığı halde, Araplar Türklerle beraber harbetmek istemedikleri için Barbaros'un maiyyetindeki 9700 kişilik kuvvet Tunus civarında girilen büyük meydan muharebesinde 7200 derecesine inmiştir! Bütün hayatı zaferler içinde geçen büyük denizcinin en şanlı kahramanlıklarından biri de işte bu vaziyette düşman ordusuna taarruz etmiş olmasında gösterilebilir: Hattâ bu nisbetsiz muharebe esnâsında Charles-Quint'in o muazzam ordusunu bir aralık denize doğru püskürtmeye bile muvaffak olan Barbaros, düşman ordusunun sayı dalgaları ve tükenmez mühimâtı karşısında kendi kuvvetinin mütemâdiyen erimiş olmasından dolayı nihayet muntazam ve ustalıklı bir ric'at hareketine geçmiş, Tunus'a kadar çekilip şehre kapanmak istemiş, fakat bu sırada şehirdeki Araplarla birleşen Hristiyan ve bilhassa Avrupalı esirler bütün kapıları kapadıkları için büyük Türk kahramanı ihânet yüzünden Tunus'u terketmek mecburiyetinde kalmıştır! Barbaros bu vaziyet üzerine Cezâyir'e doğru çekilip Tunus'la Cezâyir arasında Arapların «Beled-ül-Unnâb» dedikleri «Bône» şehrine gelmiş ve evvelce ihtiyaten buraya göndermiş olduğu 14 büyük gemiden mürekkep bir filonun başına geçmiştir. Garp menbâlarından bir çoğunda Charles-Quint'in böyle bir vaziyetten istifade ederek rakibini tâkib etmesi ve bilhassa Tunus'dan sonra Cezâyir üzerine de bir hareket yapmamış olması Barbaros'a karşı duyduğu korkunun derinliğinden mütevellit gösterilir! — Şehre giren imparatorluk ordusu Tunus müslümanlarından otuz bin kişiyi kılıçtan geçirmiş, tecavuz edilmemiş namus ve servet bırakmamış, Tunus kütüphâneleri yakılmış ve netice itibariyle Araplar Türk dindaşlarına ihânetlerinin cezâsını en acı ve en ağır şekilde çekmişlerdir. — Bununla beraber Tunus arazisinin mühim bir kısmı Barbaros'un elinde kalmış, 17 Ağustos = 17 Safer Salı günü imparator Afrika'dan Avrupa'ya dönmüş ve yalnız Halk-ul-Vâd

iskelesini işgal altında bulundurmıştır. — Tunus tahtı eski hükümdar Mâlây Hasan'a iade edilmiş ve Hasan da bir muâhede ile imparatora harağüzâr olmuştur).

3 Ağustos = 3 Safer, Salı: İran şahından sulh akdi ricasiyle elçiler gelmesi.

(Taht-ı Süleyman ve Sultâniyye üzerinden geçilerek bugün varılan Der-güzin konağında gelen Safavî elçilerinin Irâkayn'î iki devlet arasında taksim etmek, yâni Irâk-ı-Acem İran'da kalmak ve Irak-ı-Arab da Türkiye'ye bırakılmak şartıyla sulh teklif ettikleri rivayet edilir: Hattâ diğer bir rivayete göre de her iki Irak'la Şarki-Anadolu'daki Van havâlisinin tamamıyla Türkiye'ye terki bile teklif edilmiştir! Fakat Safavî ordusu henüz hiç bir yerde bulunub ezilmemiş olduğu için Kanunî bu son teklifi de derhal reddedip elçileri iade etmekte tereddüd etmemiştir. Bununla beraber Osmanlı ordusunun dört gece konakladıktan sonra beşinci gün ayrıldığı bu son menzilde Şâh-Tahmâsb'm tekrar İsfahan taraflarına çekildiği haber alınmış ve Safavî ordusuyla hiç bir zaman karşılaşmak imkânı olamayacağı artık iyice anlaşılmış olduğu için boşuna dolaşıp iâşe müşkilâtına uğramamak üzere Tebriz'e avdet kararı verilmiştir. Buraya gelinceye kadar on beş gün süren bu sefer, yukarda bu sené vukuâtının «20 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Başkumandan vaziyetinde bulunan İbrahim Paşa'nın Safavî ordusuyla karşılaşabileceğini zannedip kuruntuya kapılmasından ve şahm ileri, geri hareketleriyle oynadığı oyuna aldanmasından çıkmış lüzumsuz bir yorgunluktan başka bir netice vermemiştir).

7 Ağustos = 7 Safer, Cumartesi: Ordunun Tebriz'e doğru geri hareketi.

(Osmanlı ordusunun harb edecek düşman bulamadığı için avdet mecburiyetinde kalması, elindeki kuvvetleri hırpalatmak istemiyen Birinci Tahmâsb için tabii mühim bir muvaffakiyyet demektir: Çünkü Osmanlıların Azerbaycan istilâsı netice itibariyle geçici bir fırtına mahiyetinde kalmış ve Osmanlı ordusu çekilir çekilmez İran şahı Azerbaycan'ı derhal geri almıştır).

20 Ağustos = 20 Safer, Cuma: Kanunî'nin Tebriz'e avdeti.

(Sultan Süleyman bu sefer Tebriz'de yedi gece kaldıktan sonra sekizinci gün ordusuyla beraber İstanbul'a avdet etmek üzere yola çıkmıştır: Padişahın bu bir haftayı bir bahçe içinde kurulan otağmda geçirdiği rivayet edilir).

25 Ağustos = 25 Safer, Çarşamba: Safavîlerin Tebriz üzerine bir keşif hareketi.

(Şehir civarına kadar sokulan bir Safavî kuvvetine karşı Vezir-i a'zam İbrahim Paşa mukabeleye çıkmışsa da Kızılbaş atlıları derhal kayboldukları için geri dönmüştür: Düşmanın bu keşif hareketi, Osmanlı ordusunun gerilerine karşı alınan tertibatın ilk emâresi demektir).

27 Ağustos = 27 Safer, Cuma: Kanunî'nin Tebriz'den İstanbul'a hareketi.

(Irâkayn seferinde Sultan Süleyman üç defa Tebriz'e gelmiş, birinci defasında yalnız bir gece, ikinci defasında on sekiz gün ve bu üçüncü defasında da yedi gün kaldıktan sonra sekizinci gün yola çıkmıştır: Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «28 Eylül» fıkrasıyla bu sené vukuâtının «3 Temmuz» ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Bu Irâkayn seferinin te'min ettiği bütün netice yalnız Irâk-ı-Arab'm fethinden ibaret kalmış, Azerbaycan'ın işgaliyle İran'ın içlerine doğru yapılan seferler pek az süren askerî hareketler şeklinde geçmiş ve babasının

Çaldıran felâketini bir ibret dersi ittihaz eden Birinci Tahmasb Osmanlı ordu-suyla harbe tutuşmaktan büyük bir basiretle ictinab ettiği için Osmanlılar çe-kilir çekilmez elindeki tâze kuvvetlerle Azerbaycan'ı derhal istirdâda muvaffak olduğu gibi Şarkî-Anadolu'da kaybettiği yerlerden bâzılarını da geri almıştır. Osmanlı ordusunun bütün kazancı da bu uzun seferi kan dökmeden bitirmiş ve bilhassa Irâk'ı kansız fethetmiş olmasında gösterilebilir. Fakat buna mukabil Safavî ordusuyla karşılaşabilmek için Azerbaycan ve İran'da neticesiz hareket-lerle vakit geçirilmesi Afrika cephesinde Barbarosla Charles-Quint arasında vukua gelen büyük mücadelede Barbaros'un yarımsız bırakılmasıyla neticelen-miş ve bu suretle Irâkayn seferi Almanya imparatorluğunun da işine yaramış demektir: Yukarda bu sene vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tabii bu vaziyetin bütün tarihi mes'ûliyeti, kabına sığmayacak kadar şımarıp büyük bir cihangir rolü oynamak isteyen Makbûl-İbrahim Paşa'ya aittir).

23 Eylül = 25 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Ordunun Ahlat'a muvâsa-latı, Bitlis ve Van meseleleri.

(Evvelce Osmanlı tâbiyyetini kabul etmiş olduğu halde sonradan İran hâki-miyyetine girmiş olan Bitlis Kürt Emiri Dördüncü Şeref-Han'm Osmanlı kuv-vetleriyle giriştiği muharebede mağlûp ve maktul düşmesi üzerine Kürtleri mem-nun etmek isteyen Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından Bitlis Beyliğinin mak-tul Şeref-Han oğlu Üçüncü Şemsüddin'e tevcihi için 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız: Osmanlı ordusunun İran'dan Bağdad fethine gitmesinden istifade eden Birinci Tahmasb'm Şarkî-Anadolu'ya girmesi bâzı Beylerin tekrar Safavî hâkimiyetine geçmeleriyle neticelenmiş ve ezcümle Bitlis Han'ı Üçüncü Şemsüddin gene o tarafa temâyül göstermiştir: Şâhm bu Şarkî-Ana-dolu hareketi için yukarda 1534 = 941 vukuâtının «9 Kânunuevvel» fıkrasına ba-kınız. Bu sefer Osmanlı ordusu Tebriz'den Ahlat'a doğru gelirken 18 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü Üçüncü Şemsüddin'in anası ordugâha gelip Bit-lis'in anahtarlarını Kanunî'ye takdim ederek dehâlet etmiş olduğu için oğlunun kusuru affedilmek ve kendisine Bitlis yerine Malatya beyliği verilerek suretiyle Bitlis meselesi tesviye edilmişse de, Osmanlı ordusunun avdeti üzerine Azerbaycan'ı derhal istirdâd etmiş olan İran şahmın tekrar Anadolu'ya girmesi Van kalesi-nin sukutuyla neticelenmiştir. Bir rivayete göre Van'ın sukutu, muhafız bırakılan Yenigerilerin orduya iltihak için kaleyi terketmiş olmalarındandır. Van'ın istirdâdı için Diyarbekir Beylerbeyi Mehmet Paşa ile Ulama Paşa kumandalarında bir kuv-vet gönderilmişse de bunlar şahm ordusuna mağlûb olmuş ve Kanunî de oralarda artık mevsim müsâit olmadığı için Van'ın istirdâdıyla Safavî ordusunun tâkibine imkân bulamamıştır).

20 Teşrinievvel = 22 Rebî'ül-âhir, Çarşamba: Kanunî'nin Diyarbe-kir'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Diyarbekir vilâyetinin merkezi olan Amid şehrinde 22 gün kalıp 11 Teşrinisâni = 15 Cumâda-l-ülâ Perşembe günü Urfa üzerinden Haleb'e hareket etmiştir: Padişah bu müddetin 11 gününü şehir haricindeki karargâ-hında ve mütebâki 11 gününü de şehirde geçirmiş, 5 Teşrinisâni = 9 Cumâda-l-ülâ gününe tesâdüf eden Cuma selâmlığında Eski-Câmî'e gitmiş, «ba'zı mehâm iktizâsiyle» Diyarbekir'de geçirdiği 22 gün içinde Safavilere karşı bir takım tedbirler ittihazıyla meşgul olmuş ve Anadolu ve Rumeli askerleri burada terhis edilmiştir).

16 Teşrinisâni = 20 Cumâda-l-ülâ, Salı: Sultan Süleyman'ın Urfa'-ya muvâsalatı.

(Padişah Ruha = Urfa'da iki gece kalıp 18 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-ülâ Perşembe günü Haleb'e hareket etmiştir).

24 Teşrinisâni = 28 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba: Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Haleb'de sekiz gün kalıp kaleyi ve şehrin görülecek yerlerini gezdikten sonra dokuzuncu güne tesâdüf eden 2 Kânunuevvel = 6 Cumâda-l-âhire Perşembe günü Antakya ve Iskenderun üzerinden Adana'ya hareket etmiştir).

5 Kânunuevvel = 9 Cumâda-l-âhire, Pazar: Sultan Süleyman'ın An-takya'ya muvâsalatı.

(Kanunî burada bir gece kahb ertesi sabah hareket etmiştir).

7 Kânunuevvel = 11 Cumâda-l-âhire, Salı: Kanunî'nin Iskenderun'a muvâsalatı.

(Sultan Süleyman, «Irâkayn seferi» ruznâmesinde «İskender-pınarı» denilen İs-kenderun'da bir gece kahb ertesi gün Adana'ya hareket etmiştir).

14 Kânunuevvel = 18 Cumâda-l-âhire, Salı: Kanunî Sultan Süley-man'ın Adana'ya muvâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp avla vakit geçirmiş ve üçüncü güne tesadüf eden 16 Kânunuevvel = 20 Cumâda-l-âhire Perşembe günü Eskişehir üzerinden İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

29 Kânunuevvel = 4 Receb, Çarşamba: Kanunî'nin Eskişehir'e mu-vâsalatı.

(Padişah burada bir gece kalıp ertesi sabah hareket etmiştir).

4 Kânunusâni = 10 Receb, Salı: Sultan Süleyman'ın İzmit'e mu-vâsalatı.

(Eski Osmanlı menbâlarında «İznikmid» denilen İzmit konağında iki gece kalan Padişah üçüncü güne tesadüf eden 6 Kânunusâni = 12 Receb Perşembe günü İs-tanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

8 Kânunusâni = 14 Receb, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın Irâkayn seferinden İstanbul'a avdeti.

(Türk imparatorluğuna Irak ölkesini katmış olan muzaffer Padişahın payıta-hına avdeti şerefine bütün İstanbul baştan başa donatılmış ve büyük Sultan Süleyman alkışlar içinde sarayına girdikten sonra beş gün, beş gece şenlikler ve ziyafetler tertib edilmiştir. — Bâzı menbâlarda Kanunî'nin İstanbul'a av-det 7 Kânunusâni = 13 Receb Cuma gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir. — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa da Padişahla be-raber gelmiştir. — 1534 = 940 senesi 11 Haziran = 29 Zülka'de Perşembe günü İstanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu Irâkayn seferi Milâdi takvim hesabıyla tam 1 sene, 6 ay, 27 gün sürmüştür. Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ise Padişah'tan 7 ay, 21 gün evvel hareket etmiş olmak itibariyle onun gaybû-beti İstanbul'dan hareketine tesadüf eden 1533 = 940 senesi 21 Teşrinievvel = 2 Re-

bî'ül-âhir Salı gününden bugüne kadar tam 2 sene, 2 ay, 18 gün sürmüştür. — Irâkayn seferinin başlıca neticeleri için yukarda 1535 = 942 vukuâtının «27 Ağustos» fıkrasına bakınız).

18 Şubat = 25 Şa'bân, Cuma: Fransa'ya verilen ilk Kapitülâsiyon meselesi.

(Bu meselenin bir çok noktalarında olduğu gibi tarihinde de ihtilâf vardır: Meselâ bâzı menbâlarda ve hattâ bu ilk Kapitülâsiyon'un bâzı metinlerinde 1535 = 941 senesi Şubat = Şa'bân ayı içinde İstanbul'da imza edilmiş olduğundan bahsedilir ve hattâ imza günü «25 Şa'bân» a müsâdif gösterilir: Halbuki «25 Şa'bân tarihi o senenin «Şubat» ayına değil, «1 Mart Pazartesi» gününe müsâdif olduktan başka, o tarihte Padişahla Vezir-i-a'zam İstanbul'da değil, Bağdad'dadır: İbrahim Paşa 1534 = 941 senesi 28 Teşrinisânî = 21 Cumâda-ı ülâ Cumartesi günü Bağdad'a girmiş ve Kanunî Sultan Süleyman da o senenin 30 Teşrinisânî = 23 Cumâda-ı ülâ Pazartesi gününden 1535 = 941 senesi 1 Nisan = 27 Ramazan Perşembe gününe kadar tam dört ay bir gün Vezir-i-a'zam'la beraber Bağdad'da kalmıştır! Halbuki ilk Kapitülâsiyon'un İstanbul'da imza edilmiş olduğu müttefikan rivayet edilir! Aynı Kapitülâsiyon'un bâzı metinlerinde de gene 1535 = 941 senesinin Şubat = Receb tarihine tesadüf edilirse de, o sene Receb'in yalnız son dört gününe müsâdif olan Şubat'ın ilk dört gününde de Padişahla Vezir-i-a'zam İstanbul'da değil, Bağdad'dadır! Fazla olarak bu ilk Kapitülâsiyon'u elde etmiye muvaffak olan Fransız elçisinin 1535 = 941 tarihinde Kanunî Bağdad'dan kalkıp ikinci defa olarak Tebriz üzerine yürür. ken yolda veyahut 1535 = 942 tarihinde Tebriz konağında gelmiş ve uzun bir müzakereden sonra bu tarihî vesikayı padişahın İstanbul'a avdetinden sonra imza ettirebilmiş olduğu da rivayet edilir: Kanunî'nin Irâkayn seferinden İstanbul'a avdeti 1536 = 942 senesi 8 Kânunusânî = 14 Receb Cumartesi gününe müsâdif olmak itibariyle ilk Kapitülâsiyon'un o tarihten evvel verilmiş olması tabii kabil değildir: Zaten son tetkikler de bu vesikanın 1536 = 942 senesi Şubat = Şa'bân ayında imza edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu meselenin en çok hayret edilecek tarafı, şimdiye kadar hakikî metin diye muhtelif menbâlarda neşredilmiş olan ilk Kapitülâsiyon nüshalarındaki ay ve gün tarihlerinin birbirini tutmaması, sene rakamlarının hepsinde yanlışlar olması ve bilhassa 1535 = 941 tarihinde Bağdad'da bulunan Kanunî'nin İstanbul'da gösterilmesidir! Zaten bu ilk Kapitülâsiyon'un muhtelif menbâlarla muahede mecmualarındaki metinleri arasında da bir çok farklar vardır: İşte bütün bunlardan dolayı bu vesikanın muhteviyâtı hakkındaki rivayetler büyük bir ihtiyatla karşılanmalıdır. — Fransa'yı bu sefer Türkiye'ye daha sıkı bir surette bağlamış olan muhtelif sebeplerin en mühimmi, Charles Quint'le Birinci François arasında yeniden alevlenen mücadeleden dolayı Fransızlar Türkiye'ye yaltaklanırken, Osmanlı ordusunun İran seferinden istifade eden imparatorun Tunus'daki son muvaffakiyeti üzerine gözlerini tekrar Garb'a çeviren Sultan Süleyman'ın da Fransa'yı Almanya'ya karşı kullanmak istemesidir. «Jehan de la Forest = Jean de la Forêt» isimindeki Fransa sefiri işte böyle bir vaziyette Almanya'ya karşı müşterek bir Türk-Fransız hareketi te'min edebilmek ve bir de ticaret muahedesi akdetmek vazifeleriyle Irâkayn seferi esnâsında Kanunî'nin ordugâhına gelmiştir. Zâhiren yalnız bir ticaret muahedesi akdine memur olduğundan bahsedilen bu elçinin aldığı gizli tâlimât içinde Fransa kralının Almanya'ya hücum edebilmek için harb masraflarını karşılayabilecek parası olmadığından, fakat Sultan Süleyman gibi bir Padişah için Fransa kralına bir milyon altın ihsan ederek onu bu sıkıntıdan kurtarmanın işten bile olmayacağından, kralın sadakatle hizmet edeceğinden, kara orduları harekâta başladığı sırada Barbaros da Türk donanmasını harekete getirdiği takdirde muvaffakiyetin muhakkak olduğundan ve büyük Padişahın bu lütuflarına mukabil Fransa kralının Türkiye'ye her sene muayyen bir haraç vererek minnet ve şükranını ödeyeceğinden bahsedildiği de kuvvetle rivayet edilir. Fransız müverrihlerinin bu münâ-

sebetle yüksekten atıp tutarak Kanunî Sultan Süleyman'la Birinci François arasında müsâvi şeraitle bir ittifak akdedilmiş olduğundan dem vurmaları tamamiyle asılsız ve imkânsız bir iddiâdır: Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'i bile «Beç kralı» sayan ve hattâ Osmanlı Vezir-i-a'zam'ıyla bir derecede gören öyle muazzam bir Türk Padişahının ötedenberi himâyesine sığınan ve harb masrafı için kendisine el açan fakir ve zayıf bir hristiyan hükümdarıyla müsâvât kabul etmesi yalnız eldeki vesikalara değil, akıl ve iz'âna da mugayir bir tafrafüşluktan başka bir şey değildir. Zaten Fransa kralı Osmanlı müzâheretine mukabil ancak haracgûzar olmak teklifinde bulunmuş ve sefirinin gizli tâlimâtı içinde bu nokta şöyle ifade edilmiştir:

«Et davantage reconnaître ce bienfait et payera, par chaque an, convenable tribut et pension au Grand-Seigneur...»

Tabii bu vaziyette Kanunî ile Birinci François'ın münâsebâtı âdetâ tâbi'le metbu münâsebeti gibidir. Padişahın Irâkayn seferinden İstanbul'a avdet ettiği zaman Fransa'ya ihsan ettiği ilk imtiyaz fermam da işte bu müsâvâtsızlık telâkkisinin resmî bir tezâhüründen başka bir şey değildir: Çünkü Fransa gibi ehemmiyetsiz ve zayıf bir hristiyan devletiyle iki tarafı bir ticaret muahedesi akdine tenezzül edilmediği için yalnız bir tarafı bir «Hatt-ı Hümayun» verilmiştir. Fransızların gerek bu ilk vesikaya, gerek bundan sonraki emsâline tatbik ettikleri «Capitulation» kelimesinin etimolojik mahiyeti bile işte bu vaziyetle izah edilir: Bu tâbir Lâtincenin «fasıl» ve «madde» mânâlarına gelen «Capitulum» kelimesinden çıkmıştır; bâzı müelliflere göre işte bu Lâtın kelimesinden teşekkül eden ve eski kralların emirnamelerine tatbik edilen «Capitulaires» tâbiri on beşinci asırdan itibaren «Capitulation» kelimesinin teşekkülüne yol açmış ve bu kelime ilk zamanları galibin mağlûba, büyük devletin küçük devlete verdiği bir tarafı müsâadelerle imtiyazlara tatbik edilmiştir. Kapitülâsiyonlara ait bir Fransız menbâda bu nokta şöyle izah edilir: (Le régime des Capitulations, 1898, Paris, s. 17):

«Pendant longtemps, il n'y avait de la part des sultanes que des concessions émanant de leur bon plaisir ou de leur générosité et sans autre durée que celle de la vie du souverain qui les avait faites...»

Muazzam bir devletin fakir, zayıf ve muhtaç bir millete bir takım siyasi ve askerî mülâhazalarla sadaka şeklinde vermiş olduğu bu müsâadelerin istiklâl mefhumunu ihlâl eden birer siyasi imtiyaz mahiyetini alması, Osmanlı imparatorluğunun inhişat devrinde kuvvetlenmiş olan Avrupa devletlerinin bu eski müsâadeleri gittikçe süstümâl etmelerinden mütevellit ve bilhassa son devirlere münhasır bir vaziyettir. Hattâ on yedinci asırda ve «Le roi-soleil = Güneş-kralı» denilen «On dördüncü Louis» devrinde bile Kapitülâsiyonlar Fransa sefirlerinin «Huzûr-ı Sadâretpenâhi»de meydan dayığı yemelerine ve Fransa'ya harb ilân edilmediği halde münasebetsizliklerinden dolayı ikide bir zindana atılmalarına mâni olamamıştır. — Muahhar Osmanlı müelliflerinin «Uhd-i atika» dedikleri Kapitülâsiyonların ilk örneği işte bu 1536 = 942 tarihinde Fransa'ya bahşedilen «Hatt-ı Hümayun»da gösterilir: Bununla beraber, o tarihten çok evvel Venediklilerle Cinivilere de bir takım ticarî müsâadeler verilmemiş değildir: Fakat bu sefer Fransızlara ihsan edilen müsâadeler sonraları başka devletlerin elde ettikleri Kapitülâsiyonlara örnek olduğu için bu cığırın ilk vesikası sayılır. Yalnız bu vesikanın şimdiye kadar neşredilen muhtelif metinleri arasında tarih yanlışından başka bir çok farklar ve hattâ mübâyenetler de vardır; meselâ bir metne göre her iki taraf tebaası karşılıklı olarak birbirinin memleketinde gümrük vergisinden başka hiç bir kayda tâbi olmıyarak ticaret serbestisine malik olacak, Türkiye'deki Fransızlar arasında zuhur eden hukuk dâvâlarını konsoloslara fasledecek, Fransızlarla Türkler arasındaki hukuk dâvâları da bir tercüman getirilmek şartıyla Türk mahkemelerinde rüyet edilecek, gene iki taraf tebaası arasındaki cinayet dâvâlarına Vezir-i-a'zam veyahut onun bir mümessili bakacak, Türklere borçlu olan Fransızlar memleketlerine gittikleri takdirde Fransız konsoloslara mes'ul tutulmayıp Fransa kralı borçluyu borcunun tesviyesine mecbur etmekle mükellef o-

lacak, Türkiye'de ölen Fransızların mirasları kanunî vârislerine intikal edeceği gibi vasiyetnâmeleri de infâz edilecek, Fransız gemileri angarya işlerinde kullanılmayacak, esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak ve yeniden esir alınmayacak, Fransa'da oturacak Türklerle Türkiye'de oturan Fransızlar on sene hiç bir vergi ve angaryaya tâbi tutulmayacak, Fransızlar cebren ihtidâ ettirilmiyecek, her iki taraf tebaası bütün bu esaslara riâyet mecburiyetinde bulunacak ve Papalık makamıyla İngiltere ve İskoçya krallıkları da sekiz ay içinde iltihaklarını bildirmek şartıyla bu müsadelerden istifade hakkına malik olabileceklerdir. Fakat bu «Hatt-ı Hümayûn» ahkâmı daimî değildir: Kanunî ile Birinci François'ın hayatiyle kaim olduğu mukaddimede «durant la vie de chascun d'eulx» kaydıyla tasrih edilmiştir. Yalnız bu metne mukabil diğer bir metin daha vardır; birincisinden daha zayıf olan o ikinci metne göre Fransız ithâlâtı ancak yüzde beş gümrük resmine tâbi olacak, Türk limanlarında ticaret hakkı Fransızlara münhasır olduğu için diğer Avrupa milletlerinin gemileri ancak Fransız bandırasıyla işliyelebilecek ve teknil Osmanlı imparatorluğunda Avrupa ticareti Fransız himâyesi altında bulunacak, Kudüs'deki hristiyan «Makâmât-ı mübâreke», si Fransız pazları tarafından muhâfaza edilecek, Fransız tebaasıyla kiliselerinin Türkiye'de emlaklı bulunmayacak ve bir Fransız baba ile yerli bir hristiyan anadan doğan çocuklar Osmanlı tebaası sayılacaktır! Her halde bir taraftan iki metnin birbirini tutmaması ve bir taraftan da aynı bir metin muhtelif nüshaları arasında bile bazı farklara tesadüf edilmesi bütün bunların büyük bir ihtiyatla telâkki edilmesini zarurî kılacak mühim bir vaziyet demektir. — Fransa'ya verilen bu ilk Kapitülâsiyon, Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın son siyasi eseri sayılır: Paşa'nın idamı için aşağıdaki fıkraya bakınız).

14/15 Mart = 21/22 Ramazan, Sah/Çarşamba gecesi : Vezir-i-a'zam ve Ser'asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın idamı.

(Osmanlı menbâlarında «Makbûl» ve «Maktûl» lâkaplarıyla şöhret bulan Pargah İbrahim Paşa'nın idamı Ramazan'ın «22 nci gecesi», he müsadif gösterilir: Şa'bân ayının 29 uncu günü akşamı Ramazan'ın birinci gecesi sayıldığı için «22 nci gece»den maksad bu Hicret ayının 21/22 nci gecesi olmak lâzımgelir ve bu da Mart ayının 14/15 inci Sah/Çarşamba gecesine müsadiftir; bu vaziyete göre İbrahim Paşa 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününden bugüne kadar tam 12 sene, 8' ay, 18 gün Vezaret-i-uzmâ makamında bulunmuş demektir; bu müddetin ilk 5 sene, 9 ayını yalnız Vezir-i-a'zam olarak geçiren Makbûl-İbrahim Paşa 1529 = 935 senesi 28 Mart = 18 Receb Pazar gününden itibaren «Ser-asker», ünvanıyla ve büyük selâhiyetlerle teknil Osmanlı ordularıya donanmalarının Başkumandanlığını da ikrâz etmiş ve idam tarihine kadar 6 sene, 11 ay, 18 gün Vezir-i-a'zam'lıkla Ser-askerliği cem'etmiştir. Gene bu 12 sene, 8 ay, 18 günlük ikbâl devrinde Makbûl-İbrahim Paşa daha hidâyetten itibaren iki defa Rumeli Beylerbeyliği vazifesini de ilâveten ifa etmiştir! Makbûl'ün ikbâli bu kadarla da kalmamış ve Pargalı bir balığın bu dönme ve devşirme dölüne Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice Sultan da verilerek «Dâmâd-ı Şehriyâri» bile yapılmıştır! Vezir-i-a'zamlık, Rumeli Beylerbeyliği, Ser-askerlik ve Dâmadlık az geldiği için nihayet son İran seferinde kendikendine bir de «Sultanlık» tevcih edip «Serasker-Sultan» ünvanını alan ve daha doğrusu çalan bu doymak bilmez ser-serinin Hatice-Sultan'dan başka «Muhsine-Hatun» isminde bir karısı daha olduğu ve hattâ Kumkapı'daki «İbrahim Paşa câmii»ni hakikatte işte bu Hatun'un yaptırdığı rivayet edilir. Makbûl-İbrahim'in «Mehmet Bey» isminde bir oğlu olmuş, fakat bu çocuk genç yaşında ölüp Eyüb'e defnedilmiştir. — Makbûl-İbrahim Paşa'nın «26 Ramazan», yâni 18/19 Mart = 25/26 Ramazan Cumartesi/Pazar gecesi idam edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır. — Sultan Süleyman'ın ayaklarını yıkadığı suları içecek dereceler de dalkavuklukla işe başladıktan sonra en kuvvetli rivayetlere göre 28 yaş-

larında o muazzam devletin en büyük makamına çıkan ve nihayet 40 - 41 yaşlarında idam edilen bu muhteşem serserinin şüpheli milliyeti, menşei, Kanunî'ye intisâbı ve ikbâli için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız. — «Frenk-İbrahim Paşa» ismiyle de anılan bu makbul ve maktul İbrahim Paşa Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük ve muhterem Vezir-i-a'zamı Pîri-Mehmet Paşa merhumdan sonra gelen ikinci Sadr-i-a'zamıdır ve sarayda Hâs-Odabaşı ve iç-Şahinler-ağası iken usul hâricinde birdenbire Vezir-i-a'zam olması her kesi hayrette bırakan bir «bid'at», sayılmıştır. — Kanunî'nin gerek İstanbul'da, gerek seferde çok defa sevgili Vezir-i-a'zamıyla beraber yemek yediği ve hattâ gece sohbetlerinden dolayı İbrahim Paşa'nın sık sık sarayda kaldığı rivayet edilir: İşte bundan dolayı Paşa'nın «Haremde bir höcresi», yâni Topkapı sarayının harem dairesinde bir yatak odası olduğu gibi, bâzan Padişahın odasında yattığı hakkında bile bir takım rivayetler vardır; tabii bu vaziyette Sultan Süleyman'la İbrahim Paşa gece gündüz birbirinden ayrılmıyan iki samimi dost gibidir. Onun için Ramazan'ın 21/22 nci ve Mart'ın 14/15 inci Salı/Çarşamba gecesi Vezir-i-a'zam ve Ser-asker-Sultan «Üslûb-i sâbık üze», sarayda ahkonmuş, «ber-kaide» gece yarısına kadar Efendisiyle tatlı tatlı sohbet etmiş ve ondan sonra da Padişahın odasına bitişik olduğundan bahsedilen «hâbgâhma», çekilip «câmehâbma» girerek izzet ve ikbâl içinde derin ve emin bir uykuya dalmıştır! Kanunî'nin o gece sevgili Vezirine hiç bir şey belli etmediği ittifakla rivayet edilir: Onun için İbrahim Paşa'yı «gece sarayına çağırıp» alıkoymuş hakkındaki münferid rivayetin doğru olmaması lâzımdır. Her halde Paşa'nın büyük bir emniyet ve huzur içinde derin bir uykuya daldığı sırada cellâd Kara-Ali'nin sessizce içeri girdiği muhakkaktır: Kuvvetli bir rivayete göre cellâdın ilk hamlesinden ağır bir yarayla sıçrayan İbrahim Paşa can havliyle boğuşmaya başlamış, hattâ bu ecel gürültüsü bitişik odada yatan Kanunî'ye kadar aksetmiş, nihayet ses kesilmiş ve Parga'nın sefil bir balıkçı kulübesinde dünyaya gelen o tantanalı devşirme İstanbul'un muhteşem sarayında «Dâr-ı-baka'ya ırsal buyurulmuştur!» Osmanlı tarihinde tantanayla debdebelenin, izzetle ikbâlin en yüksek ve en parlak derecelerine kadar yükselen adam işte budur. — İbrahim Paşa'nın mezarı hakkında iki rivayet vardır: Bir rivayete göre «Ok-meydanı ardında Nasuh Paşa ile bir soffadadır» ve diğer bir rivayete göre de «Galatada vâkı' Cânfedâ tekyesi sâhilindedir» ve hattâ Solakzâde «Başı ucunda erguvan ağacı dikilmiş bir makbere vardır: Vezir-i zîşâmın kabri idüğüne şühbe olunmaya», demektedir: «Hadikat-ül-cevâmî» de her iki rivayet de doğru gibi gösterilir. Belki de Maktûl-İbrahim'in başı bir yere, bedeni başka bir yere defnedilmiştir: Umumiyetle İbrahim Paşa'nın uyurken boğulmuş olduğundan bahsedilirse de, bir taraftan cellâtla boğuşmuş olduğu ve hattâ bundan dolayı odasının duvarlarındaki kan lekelerinin on yedinci asırda bile parmakla gösterildiği hakkındaki rivayetlere ve bir taraftan da «uyurken boğazlatılmış» olduğu hakkındaki diğer bir rivayete göre başının bedeninden ayrılmış ve her halde Kanunî'ye alel'sul gösterilmiş olması lâzımgelir; nihayet «Maktûl» olan «Makbûl»e iki muhteif mezar isnâd edilmesi her halde işte bu vaziyetle alâkadar olmalıdır. — Makbûl-İbrahim Paşa niçin idam edilmiştir? Osmanlı menbâlarının bazılarında bu meseleye hiç temas edilmez ve meselâ müverrih Lütfi Paşa Kanunî'nin Vezir-i-a'zamlığında bulunduğu ve her halde işin iç yüzünü çok iyi bildiği halde «İslâmbul'a gelincek vezîri İbrahim Paşa'yı katleyledi», deyip geçer, kimisi «tafsile muhtaç mevâdd-ı sâbika iktizâsiyle» diye söylemek istemediğine delâlet eden bir ifade kullanır ve nihayet söyliyener de ancak söylenebilecek sebeplerden bazılarına temas etmekle iktifa ederler. Umumiyetle Osmanlı menbâlarında «Kemâlî istiklâl buldukda rızây-ı Hümayûna muhâlif bir nice hareket» irtikâb etmiş olmakla ittihâm edilen Makbûl-İbrahim Paşa'nın hep Irakayın seferine müsadif gösterilen en mühim suçları şöyle sıralanabilir:

1 — Bitlis'in ve Şarkî-Anadolu'da Safavî işgaline düşen diğer yerlerin işgal ve istirdâdı gibi ilk askerî ve siyasi tedbirlerin ittihâzı için âdetâ pişdar gibi bir vaziyette Padişah'tan evvel yola çıkarılmış olan İbrahim Paşa kendikendine cihangirliğe kalkışarak Sultan Süleyman gelmeden evvel İran'a girip kuman-

dasmdaki kuvvetleri tehlikeye atmış, o kış mevsiminin Diyarbekir'de geçirilmesi tavsiiye eden padişahı dinlememiş ve nihayet Kanunî'nin bir an evvel yetişmesi vaziyeti kurtarmışsa da orduyu İran'da «kışa tutmak» imkânsızlığın, dan dolayı Irak üzerine gidilirken mevsimin şiddetinden dolayı bir çok zâyîata uğranılmış ve Vezir-i-a'zam bütün bunların mes'ûliyyetini bigünâh olduğu sonradan anlaşılan Baş-Defterdar İskender Çelebi'ye yüklemiştir: 1534 = 941 vukuâtının «3 Temmuz», «16 Eylül», «29 Eylül», ve «24 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız.

2 — Irâkayn seferi yalnız bir Irak'ın zaptıyla neticelenmiş, ondan evvel ve ondan sonra Azerbaycan ve İran üzerine yapılan hareketlerin neticesiz kalması ve hattâ şahın ordusuyla temas imkânı bile temin edilemeden avdet mecburiyetinde kalınması İbrahim Paşa'nın tedbirsizliklerinden mütevellit görülmüş ve bu nokta «delâille sâbit» olmuştur: 1535 = 942 vukuâtının «20 Temmuz» ve «3 Ağustos» fıkralarına bakınız.

3 — İbrahim Paşa Baş-Defterdar İskender Çelebi'ye iftira ederek idamına sebep olmuş ve Çelebi'nin bigünâh olduğu sonradan yapılan tahkikatla meydana çıkmıştır: Bu suretle kendi şahsî garazına padişahı bile âlet etmekte tereddüt etmemiş olan Pargah İbrahim'in İskender Çelebi'ye düşmanlığı ve bu husûmetin sebepleri için 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs», ve 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkralarına, Çelebi'nin bu yüzden azli için gene 1534 = 941 vukuâtının «24 Teşrinievvel» fıkrasına ve nihayet Bağdad'da idamı için de 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız.

4 — Vezâret-i-uzmâ, Ser-askerlik ve Rumeli Beylerbeyliği gibi devletin en yüksek makamlarıyla en büyük salâhiyetlerini nefsinde cem'etmiş olan İbrahim Paşa azamet ve ikbâlin bu derecesini bile az görerek nihayet saltanat tahtına da göz dikmiş ve bu maksadına doğru ilk adım olarak İran seferinde «Ser-asker» ünvanına «Sultan» ünvanını da ilâve edip resmi evrakta bile bu ünvanı kullanmaktan çekinmemiştir: 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bâzı menbâlara göre İbrahim Paşa'nın maksadı «şirket-i saltanat», yâni vaktiyle Bizanslılarla bir aralık Anadolu Selçukilerinde olduğu gibi saltanat ortaklığıdır ve bu rivayet doğru olduğu takdirde Parga balıkçısının oğlu vaktiyle ayaklarının suyunu içerek gözüne girmek istediği Efendisiyle beraber Osmanlı tahtına oturmak sevdâsına kapılmış demektir! Bununla beraber İbrahim'in Kanunî ile hanedanını atarak kendi başına padişak olmak istediği, yâni «Ali Osman» m yerine bir «Ali-İbrahim» kurmak istediği de rivayet edilir! Hattâ ona bu müdhiş fikri her halde mahvına sebep olmak istiyen Ulama Paşa'nın telkin etmiş olduğu hakkında bile bir rivayet yok değildir. Bununla beraber İbrahim Paşa'ya bu saltanat sevdâsının haksız olarak isnâd edilmiş olduğuna kani olan müellifler de vardır: Bunların izahına göre İran seferinde Ser-askerin «Sultan» ünvanını takınması, İran'da bu ünvanın bâzı büyük ümerâyâ verilmek âdetinden dolayı onlara karşı küçük düşmemek içindir; fakat bu vaziyeti halk anlamadığı için İbrahim Paşa'ya öyle bir maksat isnâd edilmiştir. Zaten Paşa'nın bâzı hâlleri ötedenberi halk arasında bir çok dedikodulara sebep olmaktadır: Meselâ Macaristan'dan getirilen heykelleri At-meydam'ndaki konağının önüne diktiği olması ve aşağıda görüleceği gibi bilhassa son zamanlarında dinî mübâlâsızlıklar göstermesi, hele:

«Vezir-i mezburun atvârı acibesinden olarak Divân-ı Ali'ye çıktıkda rikâbmda hânende ve sâzendeler icrâyı makaamât iderek ve kendi dahî keyf-i bâde ile mest olarak Divan sürmesi»

efkâr-ı umumiyeyi tamamiyle aleyhine çevirmiştir: «Serasker-Sultan» ünvanının saltanat fikriyle izah edilmesi bâzı menbâlarda halkın işte bu hissiyâtından mütevellit gösterilir. Bununla beraber İbrahim Paşa'nın doğrudan doğruya «Sultan İbrahim nâmiyle fermanlar ısdârı vâsılı sem'i Hümayûn» olduğu hakkında da muahhar bir rivayet vardır; fakat bunun eski rivayetlerden galat olmak ihtimali de yok değildir. Bununla beraber, aşağıda görüleceği gibi

Kanunî'nin yaptığı tahkikatın da saltanat fikrini teyid etmiş olduğu rivayet edilir.

5 — İbrahim Paşa bir çok kimseleri hiç bir kanunî sebep mevcut olmadığı halde sırf bir takım şahsî maksatlarla azil ve idam ettirmiş ve fazla olarak kendine taraftar toylayıp saltanatın temin etmek için son seferinde şuna buna ihsanlar dağıtarak devlet hazinesinden «seksen bin altun», israf etmiştir; hattâ Solakzâde tarihinde Kanunî'nin bu mesele hakkında şöyle bir sözü vardır:

— İbrahim'in bunca bin altunu erâzil-i eşhâsa in'âmı kasd-ı saltanata cür'et-ü-ikdâmına delil-i katî idüğüne bizce yakîn hâsıl olmuştur ve ind-et-tahkik sübât bulmuştur!

Her halde İbrahim Paşa gibi en «Makbûl» vezirini idam ettirmek için Kanunî Sultan Süleyman gibi bir padişahın çok sağlam bir kanaat hâsıl etmiş olması lâzımgelir.

6 — Yukarda da gördüğümüz gibi İbrahim Paşa'nın son zamanlarında ve bilhassa Irâkayn seferinde bir takım dinî mübâlâsızlıklar göstermiş olduğu rivayet edilir: Meselâ eskiden Kur'âna karşı çok büyük bir hürmet gösterdiği ve hattâ kendisine bir Kelâm-ı Kadîm hediye edildiği zaman göğsünde ve başında tuttuğu rivayet edilen bu devşirmenin sonraları Kur'âna ehemmiyet vermediği ve hattâ hediye edildiği takdirde kabul etmediği hakkında bir takım rivayetler vardır; tabii bu hâller ihtidâsının samimî olmadığına delâlet ettiği için herkesi müteessir etmiştir; hattâ Kanunî'nin bile bundan çok müteessir olduğu ve İbrahim Paşa'nın gazaba uğramasında dinsizliğinin de büyük bir tesiri olduğu rivayet edilir. İbrahim Paşa'nın idamına Osmanlı menbâlarının gösterdikleri sebeplerin en mühimleri işte bunlardır. Fakat bunlara mukabil bir de Garp menbâlarında tesadüf edilen büsbütün başka mahiyette bir takım sebepler daha vardır; bunlar da iki kısma ayrılabilir:

1 — Kanunî'nin anası ve Yavuz'un karısı Hafsa-Hatun'un bu tarihten iki sene evveline tesadüf eden ölümü Osmanlı sarayında kadınlar saltanatının başlamasına vesile teşkil eden bir hâdise sayılır: 1534 = 940 vukuâtının «19 Mart» fıkrasına bakınız. Avrupa tarih ve edebiyatında «Roxelane» ismiyle bahsedilen meşhur «Haseki Hurrem-Sultan» işte o tarihten itibaren Kanunî üzerindeki büyük nüfuzunu saray entrikalarında şahsî ihtirâsâtma âlet etmeye başlamıştır: Bu suretle Osmanlı inhitâtının en mühim âmillerinden biri, azamet devrinin en parlak günlerinde ortaya çıkması demektir. Bir çok Garp menbâlarında Makbûl İbrahim Paşa'nın fecî âkubeti işte bu meşhur Haseki'nin gizli tesirlerinden mütevellit gösterilir. — Hurrem-Sultan'm hüviyyet ve milliyeti biraz karanlıktır: Muhtelif menbâlarda aslen Rus, Leh, Fransız ve hattâ Çerkes olduğuna ait bir takım rivayetlere tesadüf edilir; fakat her halde Fransız ve Çerkes olmadığı muhakkaktır; umumiyyetle Rus gösterilmesi de Kırım Tatarlarının kendisini Dniestr üzerine yaptıkları bir akın hareketinde esir almış olmalarından mütevellit olmak lâzımgelir; nisbeten daha kuvvetli bir rivayete göre Polonyalı = Leh cinsindendir; memleketinin Galicya'da «Rohatyn / Rogatino» şehri olduğundan bahsedilir; bir rivayete göre babası bir piskopostur; isminin Marsigli olduğu hakkında çok şüpheli bir rivayet de vardır. Bütün bu rivayetler içinde muhakkak olan nokta, Garp menbâlarında «Rosanne» ismiyle de anılan «Roxelane»ın Osmanlı sarayında «Hurrem» ismini alarak terbiye edilmiş ve günün birinde güzelliğinden ziyâde câzibesiyile Kanunî'nin gözüne girmiş olmasından ibarettir. Kanunî'nin bundan evvelki gözdesi «Gülbahar» dan «Mustafa» ismindeki büyük oğlu dünyaya gelmiş olmasına mukabil, «Mehmet» «Cihangir», «Selim» ve «Bâyezid» ismindeki diğer üç oğluyla «Mihrimâh» ismindeki kızının hep Hurrem-Sultan'dan doğmuş oldukları rivayet edilir: Bu vaziyete göre Sultan Süleyman'ın sarayında 1534 = 940 tarihine kadar Harem dairesinin üç mühim siması var demektir; bunların en mühimi olan ve oğlunun üzerinde büyük bir nüfuzu bulunduğu bahsedilen Vâlide Sultan bir rivayete göre iki gelini arasında ölünceye kadar bir nevi müvâzene âmili olmuştur; bununla beraber Gülbahar-Hatun'un Mağnisa valisi olan oğlu büyük

şehzâde Mustafa'nın yanına gönderilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; her halde Vâlide-Sultan ölünceye kadar Hurrem-Sultan'ın mühim bir rol oynamadığı ve bilhassa siyasi işlere karışmadığı anlaşılmaktadır. Hafsa-Hatun'un ölümü Harem-i Hümayun'da çok şiddetli bir takım ihtiraslar uyanmasıyla neticelenmiştir: Bu kapalı sahnenin en meşhur kahramanı da Hurrem-Sultan'dır. Hurrem'in entrikaları büyük şehzâde Mustafa'ya karşı cephe almasıyla başlamıştır: Kanuni'nin Gülbahar-Hatun'dan olan bu oğlu saltanat vârisi olacağından başka parlak meziyetleriyle halkın ve bilhassa ordunun teveccühünü kazanmaya başlamış ve bu suretle Hurrem-Sultan'ın şehzâdelerini gölgede bırakmıştır! Hattâ Makbûl-İbrahim Paşa'nın da şehzâde Mustafa'ya tarafdâr olduğundan bahsedilir: Hurrem-Sultan'ın Vezir-i a'zamaya düşmanlığı işte bundan dolayıdır ve bu hisle Kanuni'ye daima İbrahim Paşa'nın aleyhinde telkinatta bulunmuş ve bilhassa Irâkayn seferinden sonra «Serasker-Sultan» ünvanı meselesinden istifade ederek Pargalı'nın Osmanlı tahtına göz diktiği hakkında nihayet Sultan Süleyman'ı iknâa muvaffak olmuştur! Hattâ Hurrem-Sultan'ın son İran seferine muhâlif olduğundan da bahsedilir ve bunun sebebi de Fransa sefiri «Jehan de la Forest — Jean de la Forêt» nin çevirdiği entrikalara atfedilir: Osmanlı ordusunun Garp cephesini bırakıp Şark cephesiyle meşgul olması Birinci François ile Charles-Quint arasındaki mücadelede Sultan'a tesir edecek bir vasıta bulduğu ve onun da İbrahim Paşa'ya karşı bu fikirten istifade etmekte kusur etmediği hakkında bir takım rivayetler vardır. Tabii bütün bu karanlık meseleler ancak yeni vesikalar bulundukça aydınlanabilir.

2 — Garp menbâlarında İbrahim Paşa'nın ihânetine ait bir takım vesikalardan da bahsedilir: Meselâ Fransa sefiri «Jean de la Forêt» nin eline geçen bir takım vesikaları Hurrem-Sultan'a göndererek onun vasıtasıyla Kanuni'ye gösterilmek suretile Vezir-i a'zamm izâle ettirilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır; buna benzer diğer bir rivayete göre de Makbûl-İbrahim'in ihânet vesikaları Barbaros'un eline geçmiştir: Akdeniz'de bir Venedik gemisini zapteden büyük kahrâman bu gemide Vezir-i a'zamm Venedik dojunu yazdığı gizli bir mektup bulmuş, bu mektupta Hristiyanlık lehine ve Türklük aleyhine bir takım gizli tertibâtta bahsedildiği için Barbaros merhum İstanbul'a gelir gelmez mektubu Kanuni'ye göstermiş ve o da işte bunun üzerine İbrahim'in idamını emretmiştir! Zaten İbrahim Paşa aslen Venedik tebaasından olduğu için Venediklilere karşı daima müsâit bir siyaset tâkib etmiş ve onlarla hoş geçinmeye büyük bir kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Bu ihânet rivayetlerini teyid eden diğer bir iddiâyâ göre de Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdat çarşısında haksız olarak idam edilmesi, Vezir-i a'zammın Almanya imparatorluğundan para alarak Türk ordusunu Garp'dan Şark'a sürüklemiş olduğundan bahsetmiş olmasındandır: Sonradan ele geçen ihânet vesikaları işte bu rivayeti teyid eder mahiyette şeylerdir. İbrahim Paşa'nın ihânetine ait rivayetler yalnız bu son Irâkayn seferine de münhasır değildir: Bu tarihten yedi sene evvel birinci Viyana muhasarasının ancak on yedi gün sürdükten ve şehrin fethine elverişli bir vaziyet hâsıl olduktan sonra birdenbire kaldırılıvermesi de bâzı menbâlarda devşirme Paşa'nın ihânetiyle izah edilmiştir: 1529 = 936 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında bütün bunların meskût geçilmesi belki de müverrihlerin siyasi mülâhazalarla ihtiyatlı bir lisan kullanmış olmalarındandır.

Her hade Makbûl-İbrahim'in siyasi cinayetlerle lekeli, son derece haris, her türlü mukaddesâtta mahrum, ihtirâsı zekâsına galib olduğu için idaresiz ve bilhassa askerlik bakımından değersiz bir şahsiyet olduğu muhakkaktır: Meselâ istirkâb ettiği Baş-Defterdar İskender-Çelebi'yi gözden düşürmek için hazineyi yağma edeceklerini iddiâ ederek adamlarından otuz kişiyi haksız yere idam ettirmesi için 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına, İskender-Çelebi ile kayıbiraderi Hüseyin-Çelebi'yi bigünâh olarak astırıp kestirmesi için 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart», fıkrasına ve bilhassa selefi olan sâbık Vezir-i a'zam

Piri-Mehmet Paşa merhumu zehirletmesi için 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. Bu katil devşirmenin çok uzun süren ikbâl devrinde bir takım parlak seferler sıralanır: İbrahim Paşa bunların çoğunda Serasker sıfatıyla ordunun başında bulunmuş olduğu için bütün o zaferleri onun askeri iktidarından mütevellit göstermek kat'iyyen doğru değildir: Tekmil o muvaffakiyetler, azamet ve kudret devrinin en parlak noktasına varmış muazzam bir imparatorluk teşkilâtının ve bilhassa Kanuni gibi kıymetli bir askerın müşterek eserleri demektir; halbuki İbrahim Paşa tek başına kumanda ettiği İran seferini yüzüne gözüne bulaştırmış ve ancak Kanuni geldikten sonra vaziyet kurtarılmıştır: Hattâ yukarda gördüğümüz gibi Osmanlı menbâlarında bu vaziyet İbrahim'in idamında en mühim sebeplerden gösterilir. — Osmanlı imparatorluğu bilhassa İstanbul'un fethinden itibaren başma musallat ettiği devşirmelerle dönmelerden çok büyük zararlar görmüştür: Pargalı İbrahim de işte bu örneklerin en yaldızlılarından biridir; bundan evvelkilerin belli başlılarından Rum-Mehmed'in Türk düşmanlığı için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının döndüncüsüne, gene Rum-Mehmet ile Gedik-Ahmed'in Anadolu cinayetleri için 1472 = 877 vukuâtının birinci fıkrasına, Gedik-Ahmed'in Arnavutluk seferine gitmemek için Fatih'e bile kafa tutması hakkında 1477 = 882 vukuâtının birinci fıkrasına İstanbul'da bir devşirme hâkimiyeti kurmak için Türk Vezir-i a'zam Karamanî-Mehmet Paşa'yı bir Yeniçeri ihtilâli tertib ederek öldürten Devşirme İshak için 1481 = 886 vukuâtının ikinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına, Gedik-Ahmed'in idamı ve mahiyeti için 1482 = 887 vukuâtının «18 Teşrinisânî» fıkrasına, Yûnus Paşa'nın ihâneti hakkındaki rivayetler için 1517 = 923 vukuâtının «13 Eylül» fıkrasına ve nihayet Mısır valisi Hâin-Ahmed'in Kanuni devrinde isyânıyla saltanatın ilâmı için 1524 = 930 vukuâtının «Kânunusânî» ve «Ağustos» fıkralarına bakınız. Makbûl-İbrahim de işte bu meş'um zincirin unutulmaz halkalarındandır. — İbrahim Paşa Irâkayn seferinden İstanbul'a avdet ettikten 67 gün sonra idam edilmiştir: Yukarda bu sene vukuâtının «8 Kânunusânî» fıkrasına da bakınız).

15 Mart = 22 Ramazan, Çarşamba: Makbûl-İbrahim Paşa'dan inhilâl eden Vezâret-i-uzmâ makamına ikinci vezir Ayas-Mehmet Paşa'nın tâ-yini.

(Avlonyah bir devşirme olan Ayas Paşa «Arnavudiyî-ül-asl» dir. Arnavutluk Rumlarından olduğu hakkında da bir rivayet vardır; kardeşlerinden üçünün Avlonya kilisesinde papas oldukları da rivayet edilir. — Ayas Paşa selefi Makbûl-İbrahim gibi saray hizmetinden birdenbire Vezir-i a'zam olmuş değildir: Yeniçeri ağalığında ve sırayla Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliklerinde bulunduktan sonra üçüncü ve ikinci vezirliklere geçmiş ve nihayet Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmesi usul ve an'aneye muvâfık sayılmıştır. — Yeni Vezir-i a'zam pek silik ve sönük bir şahsiyettir ve hattâ hiç bir şahsiyet sâhibi değildir; tarihte siyasi rolünden ziyâde çapkınlığıyla iz bırakmıştır! Osman-zâde Tâib onun dillere destan olan bu hususiyetini şöyle anlatır:

«Vâd-i zenperestide benî-nev'ine galib olmağın hemîşe muâşeret-i nisvâna râğib idi. Esnây-ı râhda tâife-i zenânâ ducâr oldukça tecdid-i vuzû' havfinden iğmâz-ı ayn ıderdi. Dîvânında bir acûz-i köhensâle nigâh-endâz olsa derhâl maslahatı biterdi: Ya'nî hammâm iktizâ ıderdi! Kesret-i serârîden haremsarayında kırktan ziyâde perestâr-ı kehvâre-cünbân berzede-dâmen idüğü an'ane-i sikaat-ı rûvât ile reside-i derece-i ikandır. Eyyâm-ı intikaalinde zükûr-u inâs yirmiden ziyâde evlâd istihlâf itmişidi».

Ayas Paşa'nın bu hususiyetini Peçevi de daha sâde bir lisanla şöyle anlatmaktadır: «Zen-dostlukda nev'i şahsına münhasır idi: Sarayında kırk beşik sallanmak vâkı' olmuş idi. Vefat ittikte yirmiden ziyâde evlâdı kaldı».

Gene aynı menbâda bu velûd Vezir-i a'zam için «emmâ çandân re'y-ü-tedbire malik değıl idi» sözü de sarfedilmektedir: Onun için Ayas Paşa demek, Kanuni'nin silsile-i merâtiple yetişmiş siyasi ve askeri bir gölgesi demektir. —

Ayas Paşa'nın baba tarafından İşkodralı ve ana tarafından Avlonyalı olduğu hakkında bir rivayet vardır : Arnavutluğunu Osmanlılığından üstün tutması her halde işte bundan olmalıdır; Hayrullah Efendi onun bu vaziyetini şöyle anlatır : «Bunun eyyâm-ı Sadâretinde takdir-ü-tahsine şayan bir iş görülmedi, Kendüsü İşkodralı olduğundan, oralar ahalisinin me'lûf olduğu huşunet-i tabiiyyelerinden tekevvün eden hasârâtı te'vil eylediğinden Arnavutluk'da günden güne ihtilâl çoğalmakta idi. Eğer Zât-ı Pâdişâhî Fransa'nun istid'âsına mebnî İtalya'ya geçmek için Avlonya taraflarına inmemiş olaydı, Sadr-ı a'zamm gayret-i vataniyyeden dolayı işi küçük tutmasından Arnavutluk'da büyük rahatsızlık zuhûra gelecek idi». Bu fıkra bahsedilen «gayret-i vataniyye»den maksat, tabii Arnavutluk gayretidir).

1536 = 943

4 Temmuz = 15 Muharrem, Salı : Erzurum valisinin «Gürcistan» muharebesi.

(O sırada Erzurum şehri harap bir halde ve tâmir halinde bulunduğu için vilâyet merkezi Bayburt'dur ve valiliğinde de Dulgadırlı Mehmet-Han vardır: 1534 = 941 vukuâtının «13 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Bu Türkmen kahramanının taarruz ettiği «Gürcistan», bu memleketteki üç müstakil hükûmetten Çoruh boyundaki «Samtskhé» Hristiyan Atabegliğidir ve bu küçük hükûmetin merkezi de Ahıska'dır : 1514 = 920 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Mehmet-Han'm bazı Osmanlı menbâlarında bir akın hareketinden ibaret gösterilen taarruzuna or. dusuyla mukabele eden Ahıska Atabegî «Dördüncü Qwarqwaré» mağlûb olup kaçmış, Türklerin eline bir çok esir ve ganimet geçmiş ve bu Atabeglik arazisinden bir miktar yer alınmıştır : Peçevî'nin «üç dört sancaklık yer» dediği bu fütuhât sâhası Oltu, Narman, Kiskim ve Artvin havâlisidir).

18 Teşrinisâni = 2 Reb'ül-âhir, Pazartesi : Barbaros'un İtalya seferi.

(1535 = 942 vukuâtının «21 Temmuz», fıkrasında gördüğümüz gibi Tunus'un sukutundan sonra Cezâyir'le Tunus arasındaki «Bâb-ül-Unnâb = Bône» limanına çekilmiş olan Barbaros Hayrüddin Paşa merhum oradaki 14 - 15 gemisini alıp Cezâyir'e geçmiş, Cezâyir'de bulunan diğer dokuz gemisine yeniden yaptırdığı sekiz gemiyi de katarak 32 gemiden mürekkep bir filo teşkil etmiştir. Barbaros'un büyük bir sür'atle vücuda getirdiği bu filonun ilk hareketi Akdeniz'de İspanya'nın şarkına tesadüf eden Minorca adasına yapılan bir baskındır : Bu hareket esnasında bir takım İspanyol ve Portekiz gemilerinin Tunus'dan nakletmekte oldukları Türk ve Arap esirlerini düşman elinden kurtaran büyük kahraman nihayet Minorca adasının merkezi olan «Mahon» limanını zaptedip orada bulduğu bir kaç yüz Türk esirini kurtardıktan başka şehrin bütün servetini zaptetmiş, ahalisinden 5700 kişi esir etmiş ve bunları Cezâyir'e götürmüştür. Tunus muharebesinde Barbaros'un şehit veya hut esir düştüğü hakkında rivayetlerden dolayı sevinç içinde çalkanan Avrupa Hristiyanlığı işte bu Minorca baskını üzerine uykusundan uyanmıştır! Hayrüddin Paşa Cezâyir'in idaresini Hasan-Ağa isimindeki evlâtlığına bıraktıktan sonra muhterem ailesinin bütün efrâdını alarak İstanbul'a nakletmiş ve Kanun'un Irâkayn seferinden henüz avdet etmiş olduğu günlerde paytahta vâsıl olmuştur. — Osmanlı ordusunun İran seferinden istifade eden Charles-Quint'in Tunus seferine mukabele etmek isteyen Sultan Süleyman Barbaros'a büyük bir donanma inşasını emretmiş ve bir taraftan bu donanma yapılırken, bir taraftan da

Hayrüddin Paşa otuz gemiden mürekkep sür'atli bir filo ile cenubi İtalya'ya akın edip Brindisi civarında «Castello» kalesini yıkıp yakmış ve bir çok esir ve ganimet alarak İstanbul'a dönmüştür).

1537 = 943

12 Mart = 30 Ramazan, Pazartesi : Klis kalesinin fethi.

(Çok sarp bir mevkide bulunan bu kale Bosna hududunda ve Avusturyalıların elindedir : O sırada bir eşkiyâ yatağı halinde bulunduğu ve bu yüzden Türk arazisinin çok zarar gördüğü rivayet edilir. Bu hâl artık nihayet vermek isteyen Bosna Beylerbeyi Husrev Bey'le Kethudâsı Murad Gazi o civarda iki havâle hisarı yaptırmak suretiyle bu müstahkem mevkii tazyika başlamışlar ve bir müddet tazyik ettikten sonra da taarruza geçmişlerdir : Bu haber üzerine kaleyi kurtarmak için «Crussich» isminde bir kumandan idaresinde beş bin asker gelmiş, bu kuvvet bir hamlede bozulup kumandanın kafası bir kargıya takılı olarak mahsurlara teşhir edilmiş ve işte bu vaziyet üzerine Osmanlı menbâlarında «Kilis», denilen «Klis» kalesi teslim olmuştur. Husrev Bey bu muvaffakiyet üzerine Hırvatistan ve Dalmasya'da diğer bir takım fütuhâta girişerek Bozko, Beriszlo, Obrovaz vesaire gibi bir kaç kale daha işgal etmiştir).

11 Mayıs = 1 Zülhicce, Cumartesi : Osmanlı donanmasının İtalya seferine hareketi.

(Kanunî Sultan Süleyman Irâkayn seferinden İstanbul'a döndükten sonra ve Maktûl İbrahim Paşa sadâretinin son günlerinde Fransa'ya ilk Kapitülâsiyon fermanı ihсан edilirken gizli bir ittifak akdedilmiş olduğu hakkında bir takım rivayetler vardır : 1536 = 942 vukuâtının «18 Şubat» fıkrasına bakınız. Hakikatte bu bir ittifak olmaktan ziyâde askerlikçe zayıf ve maliyece çok muhtac bir vaziyette bulunan Fransa'nın Türk himâyesine ilticası demektir : Fransa kralı Birinci François, Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'e karşı mücadele edebilmek için her şeyden evvel Kanun'un bir milyon altın ihsan etmesini istemiş, karada ve denizde himâye edilmesini rica etmiş ve bunlara mukabil Türkiye'ye harağgüzâr olmak tekliflerinde bulunmuştur. Fransa kralının işte bu şerâitle başlayacak müşterek harekâta İtalya'nın hedef tutulmasını teklif etmiş olduğundan da bahsedilir. Bir milyon altının verilip verilmediği kat'i surette belli değilse de, hâdisâtın cereyanına ve İtalya'ya karşı hem denizden, hem karadan sefer açılmış olmasına göre paranın da verilmiş olması lâzımgelir. Bu seferde Türklerin cenubi İtalya'da Napoli kralığına, Fransızların da şimali İtalya'da Piemonte eyâletine taarruz etmesi takarrür etmiştir. Böyle bir ittifak muâhedesinin 1536 = 942 Kapitülâsiyonlarından bir müddet sonra işte bu 1537 = 943 tarihinde akdedilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Fransızların sefer açıldıktan sonraki vaziyetleri için aşağıki fıkraya bakınız. — O sırada Osmanlı imparatorluğu 35 sene denberi Venedik Cumhuriyetiyle sulh halindedir : Bu son sulhün akdi için 1502 = 908 vukuâtının «14 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Venedik tâbiyyetinde dünyaya gelmiş olan eski Vezir-i a'zam Maktûl İbrahim Paşa Venediklilerin son yıllardaki tecâvuzlarıyla münasebetsizliklerini daima ört-bas edip sulhü muhafaza etmiş ve halefi olan Ayas Paşa da onun bu siyasetinden ayrılmamıştır. İşte bu vaziyetten dolayı Osmanlı-Fransız ittifakı akdedilirken Venedik'e de elçi gönderilerek onun da iştirâki teklif edilmişse de Venedikliler bîtaraf kalmayı tercih etmişlerdir. — Osmanlı donanması irili ufaklı 230 parça gemiden mürekkep olarak kara ordusunun hareketinden bir hafta evvel yola çıkmıştır; bu donanma için memleketin her tarafından otuz bin kürekçi toplandığı rivayet edilir; bunlardan başka 4000 Yenigeri, 600 Topçu ve Sipâhile. riyle beraber 10 sancak beyi de donanmayla hareket etmiş ve bu kuvvetlerin ku-

mandanlığına sonradan Vezir-i-a'zam olan üçüncü vezir müverrih Lâtî Paşa tayin edilmiştir : Dikkat edilecek noktalardan biri de Lâtî Paşa'nın yalnız donanmayla nakledilmekte olan askere serdâr olmasıdır : Donanma başkumandanlığını tabîî Kapdan-ı Deryâ Barbaros Hayrüddin Paşa der'uhde etmiştir. Orduyla donanmanın Avlonya'da buluşmasına karar verilmiş olduğu için, İstanbul'dan hareket eden donanma Koron, Modon ve Preveze'den geçerek Avlonya'ya gitmiştir).

17 Mayıs = 7 Zülhicce, Perşembe : Yedinci «Sefer-i Hümâyûn» : Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Sefer-i Pulya» ve «Gazây-ı Kor-fos» denilen İtalya ve Adriyatik seferine hareketi.

(Bu seferde Kanunî'nin asıl hedefi Napoli krallığını fethettikten sonra Roma'ya girerek «Kızıl-Elma» yı elde etmekle izah edilir : Bu «Kızıl-Elma» fikri Osmanlıların ilk devirlerindenberi nesilden nesle intikal etmiştir ve hattâ Fatih devrinin sonlarındaki İtalya seferi de aynı hedefe doğru atılmış ve büyük Fatih'in vakitsiz ölümü üzerine neticesiz kalmış bir adım demektir. 1480 = 885 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında Kanunî'nin bu İtalya seferine tıpkı Fatih'in seferi gibi «Pulya seferi», denir : Bu tesmiyenin sebebi cenubî İtalya'nın bu kısmına «Apulia / Puglia / Pouille» denilmesidir; Pulya'nın en mühim şehri Fatih devrinde bir aralık zaptedilmiş olan Otranto kasabasıdır. — Yukarıki fıkra da gördüğümüz Osmanlı - Fransız ittifakı mucibince Türk ordusuyla donanması cenubî İtalya'ya taarruz ettikleri sırada Fransızlar da Şimalî İtalya üzerine yürüyeceklerdir : Zaten Fransa kralı Birinci François ile İtalya'ya hâkim olan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint arasındaki tarihi mücadele Osmanlı ordusuyla donanmasının hareketinden evvel yeniden alevlenmiş ve Fransızlar 11 Şubat 1536 tarihinden itibaren «Savoja = Savoie» dukalığına girmişlerdir; bundan sonra gene o sene içinde Almanlar da Fransa'yı istilâ teşebbüsünde bulunmuşlar ve ordularında hastalık çıktığı için bir müddet sonra çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır. Böyle bir vaziyette Türklerin bir İtalya seferi açmaları tabîî Fransa için hayati bir hareket demektir; bununla beraber Fransa kralı iki yüzlü bir siyaset tâkib etmekten hiç bir an hâli kalmamış ve Almanya imparatoruyla daima gizli münasebetlerde bulunarak bir uzlaşma zemini hazırlamaya çalışmıştır! Bütün bu müzakerelerde Birinci François'nın yegâne hedefi, Türk ittifakından ayrılmasına mukabil İtalya'dan bir miktar arazi koparabilmekten ibarettir! Türk - Fransız ittifaklarından daima Fransızlar fayda görmüş ve Türkler hemen hep ihânetle karşılaşmışlardır : Nitekim bu sefer de Türkler cenubî İtalya'ya hücum ederlerken Katolik efkârına karşı Müslümanlarla birleşmiş görünmemek lüzumunu bahâne ittihâz eden Fransızlar Piemonte'ye girmek taahhüdünün ifâsını geciktirmişler ve ancak Türk ordusu İtalya'nın cenubundan çekilip Venedik'le harbe tutuştuktan sonra harekâta başlamışlardır! Hattâ bu iki yüzlü Fransız siyaseti nihayet Papa Üçüncü Paul'ün tavassutiyle bu tarihten bir sene sonra 1538 Haziranının 18 inci günü Nis şehrinde Birinci François ile Charles-Quint arasında on senelik bir mütâreke akdiyle neticelenmiş ve Fransız menbâlarında «Trêve de Nice» ismiyle meşhur olan bu mütâreke mucibince Almanya imparatorunun Savoie dukalığını Fransa'ya terketmesine mukabil Fransa kralı da Türk ittifakından ayrılmak taahhüdünde bulunmuştur! Halbuki bir taraftan da Birinci François Türkiye'deki sefiri vasıtasıyla Kanunî'ye ihtiyaten yaltaklamakta devam etmekten hâli kalmamıştır! Sultan Süleyman bu sefer İstanbul'dan «Pulya seferi» ne hareket ederken, o kadar himâye ettiği mahmisi işte bu kıratte bir müttefikti! — Kanunî bu sefere çıkarken oğullarından Mehmet'le Selim'i de beraber almıştır ; Yollarda iltihak eden Rumeli küt'alarıyla beraber bu seferki ordunun mevcudunu 100 - 200 bin kişi gösteren muhtelif rivayetler vardır).

26 Mayıs = 16 Zülhicce, Cumartesi : Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Edirnelilerin şehir hâricinden istikbâl ettikleri padişah burada altı gece kalıp yedinci güne tesadûf eden 1 Haziran = 22 Zülhicce Cuma günü hareket etmiştir).

7 Haziran = 28 Zülhicce, Perşembe: Sultan Süleyman'ın Filibe'ye muvâsalatı.

(Kanunî burada üç gün kalıp dördüncü güne tesadûf eden 10 Haziran 1537 = 1 Muharrem 944 Pazar günü yoluna devam etmiştir. — 8 Haziran = 28 Zülhicce Cuma günü Macar kralı Zapolya'nın Filibe'ye gelen elçisi huzura kabul edilip efendisi nâmına büyük metbûna tâzimât ve sadâkatini arz etmiştir).

1537 = 944

22 Haziran = 13 Muharrem, Cuma : Kanunî'nin Üsküb'e muvâsalatı.

(Padişah burada dört gece kalıp beşinci güne tesadûf eden 26 Haziran = 17 Muharrem Salı günü hareket etmiştir. — Kanunî Üsküb'deyken 23 Haziran = 14 Muharrem Cumartesi günü Rumeli beyleri huzura kabul edilip el öpmüşlerdir).

7 Temmuz = 28 Muharrem, Cumartesi : Sultan Süleyman'ın Arnavutluk'da Elbasan kasabasına muvâsalatı.

(Kanunî burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadûf eden 9 Temmuz = 30 Muharrem Pazartesi günü hareket etmiş ve bu iki günü Elbasan civarında avla geçirmiştir : Sultan Süleyman av meraklısı olduğu için fırsat buldukça ava gitmek en büyük eğlencesidir).

11 Temmuz = 2 Safer, Çarşamba : Osmanlı donanmasının Avlonya'ya muvâsalatı.

(1537 = 943 senesi 11 Mayıs = 1 Zülhicce Cumartesi günü İstanbul'dan hareket etmiş olan donanma 61 günde buraya gelmiştir : Bu kadar gecikmesinin sebebi, muhtelif iskelelere uğramak suretiyle kara ordusunun harekâtına uygun davranmaktır; her halde orduyla donanma arasındaki hareket birliğinin çok iyi hesab edildiği anlaşılmaktadır).

13 Temmuz = 4 Safer, Cuma : Kanunî'nin Avlonya'ya muvâsalatı.

(Ordu, donanmadan iki gün sonra gelmiş demektir : Bunun sebebi Sultan Süleyman'ın Elbasan konağında iki gün avla vakit geçirmiş olmasıdır. — Kanunî 26 Ağustos = 19 Rebî'ül-evvel Pazar gününe kadar 44 gün Avlonya ile civarında kalmış ve bu müddet esnasında bir aralık o civarda bir yaylaya çıkıp sonra tekrar şehre inmiştir. — Padişahın Avlonya'ya muvâsalatının ertesi günü Divan toplanıp askerî vaziyet tetkik edilmiş ve bu Divan toplantıları bir kaç defa tekerrür etmiştir. — Burada yapılan ilk işlerden biri, itâattan çıkıp düşmana yataklık eden dağlıların tenkiliyle tekrar itâat altına alınmasıdır; Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır :

«Avlonya serhaddinin bir cânibi deryâya müntehi ve cânib-i âhari Arnabudî anâc dağlarıyla mahdûd olup tâife-i mezbûre istikaamet ve sadâkate alem-i vâlâyâ şecaâtlerine istinâd ile kimesneye raiyyet olmağı kabul itmeyüp fesâd-u şenâatte sâbit-kadem, etrâf-u cevânilberme irak ve yakın dimeyüp muttasıl ehlî

İslâmî gaaret ve hasâret itmeyle bir mertebeye varmış idi ki eger bir müddet dahî iğmâz olursa tuğyanları bir mertebeye varup memâlik-i İslâma zarar-ı fâ-hişleri mukarrer olmak zâhir olumuş idi...» Hayrullah Efendi'nin de dediği gibi, Arnavut vesair devşirme vezirlerin millî hisle-rine kapılarak bu vaziyeti ihmâl etmeleri böyle mühim bir Şark-Garp mücadele-sinde devletin başına lüzumsuz bir gaile açmış ve bu gailenin yatıştırılmasına ikinci vezir Mustafa Paşa memur edilmiştir. Lâtfi Paşa tarihinde Barbaros için de «Arnavut mütemerridlerinin bâzılarının gereği gibi haklarından geldi» denilmektedir. Peçevi'ye göre işte bu suretle itâat altına alınan isyan sâhası «bir sancaklık yerki Delvina sancağıdır, meftûh olup Mîr-i Livâ ve Kadî ve Dizdar tayin olunup memâlik-i mahrusâdan olmuştur». — Kanunî'nin Avlonya'da topladığı Divanların askerî harekât hakkında verdikleri kararlar, hâdisâtın cereyanından anlaşıldığına göre, donanmanın büyük bir kısmıyla İtalya'nın Otranto sahillerine üçüncü vezir Lâtfi Paşa kumandasında asker çıkarıp bir köprübaşı kurmak ve bu sırada im-paratorluk donanması o havâlide bulunduğuna için Mısır'dan erzak getirmekte olan yirmi nakliye gemisinin himâyesine de Barbaros kumandasında bir filo gönder-mek suretiyle iki esasa ayrılmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi bu kararların ikisi de muvaffakiyetle tatbik edilmiştir).

22 Temmuz = 13 Safer, Pazar: Andrea Doria kumandasındaki im-paratorluk donanmasının küçük bir Türk filosuna galebesi.

(Bu Türk filosu yalnız on iki gemiden mürekkeptir ve Gelibolu Kethudâsı Ali-Çelebi'nin kumandasında donanmaya iltihak etmek üzere gelirken Messina boğazından çıkan düşman donanmasına tesadüf edip nisbetsiz bir harbe girişmek mecburiyetinde kalmıştır: Bu muharebenin gece sabaha karşı vukua geldiği rivayet edilir. Bir buçuk saat süren şiddetli bir müsâdemeden sonra Türk gemilerinin hepsi batmış veya hât zaptedilmiş ve efrâdının bir kısmı şehit ve bir kısmı da esir düş-müştür. — Bununla beraber düşman da bir çok telefâta uğramış ve hattâ An-drea Doria dizkapağından yaralanmıştır. — Bu sırada Barbaros'un kendi üzerine gelmekte olduğunu haber alan Doria artık oralarda tutunamıyarak Messina'ya kağımıştır).

23 Temmuz = 14 Safer, Pazartesi: İtalya'ya asker geçirilmesi.

(Kanunî Sultan Süleyman Avlonya'ya 13 Temmuz = 4 Safer Cuma günü gelmiş olduğuna göre tam on gün sonra İtalya'ya asker geçirilmeğe başlamış demektir: Her halde bu on günlük müddetin hazırlıklarla geçmiş olması lâzımgelir. Bununla beraber, bu sefere bizzat kumanda etmiş olan üçüncü vezir Lâtfi Paşa'nın Os-manlı tarihindeki müphem bir ifadeyi bu tarihten bir kaç gün evvel Rumeli Bey-lerbeyi Mehmet Paşa kumandasında ilk sevkıyyât yapıldıktan sonra Başkuman-dan vaziyetinde bulunan Lâtfi Paşa'nın işte bu 23 Temmuz Pazartesi günü hare-ket etmiş olmasıyla izah etmek imkânı da vardır: Halbuki Pulya seferi ruznâme-sinde Rumeli askerinin bu gün geçirilmiş olduğundan bahsedilmektedir. — İtal-ya'ya nakledilen asker «Castro», «Otranto», ve daha bir kaç kale fethettikten başka, otuz kadar müstahkem mevki tahrîb etmiş, binlerce esir ve ganimet al-mıştır: Bu suretle İtalya'da istenilen köprübaşı tutulmuş demektir. Hattâ daha evvelce elde edilmiş olan Brindisi valisinin de, şehrinin teslimine âmâde bulunduğuna rivayet edilir: Fakat bu sırada Osmanlı - Venedik harbinin zuhuru bu İtalya te-şebbüsünden vazgeçilmekle neticelenmiş ve bu ilk muvaffakiyet Otranto havâlisi-nin bir ay kadar işgaline münhasır kalmıştır).

13 Ağustos = 6 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Lâtfi Paşa ordusunun İtal-ya'dan Avlonya'ya nakli.

(Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi bunun sebebi o sırada Venedik Cumhu-riyetiyle Osmanlı devleti arasında harb çıkmış olmasıdır. Osmanlılarla uzun bir

sulh devri geçirmiş olan Venedikliler bilhassa son senelerde bir takım Türk gemi-lerine taarruz etmiş olduktan başka, nihayet Kanunî'nin elçilikle gönderdiği Yü-nus Bey'i götüren geminin bile tecâvuza uğraması ve hattâ elçiye fenâ muâmele edilmesi artık harbi ictinâb edilemeyecek bir hâle getirilmiştir. Osmanlılara karşı Venediklilerden istifade etmek istiyen Andrea Doria'nın da iki taraf arasındaki münasebetleri bozmak için bir takım hilelere mürâcaat ettiği ve meselâ Venedik cumhuriyetini Almanya imparatorluğu ile müttefik göstererek bir vesika tertib edip bunu Türklerin eline düşürdüğü rivayet edilir. Kanunî işte bu vaziyet üzerine İtalya seferinden vazgeçmiş ve hattâ Venediklilerin verdikleri tarziyeyi de redde. derek cenubî İtalya'dan çektiği askerin Venedik hâkimiyetinde bulunan Korfu adasına sevkedilip ilk darbenin işte bu deniz üssüne indirilmesi kararını vermiştir).

22 Ağustos = 15 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Barbaros'un Avlonya'ya muvâsalatı.

(Barbaros Hayrüddin Paşa 60 gemiden mürekkep bir filo ile Mısır'dan gelmekte olan zahîre gemilerini himâye etmiş ve ondan sonra da Preveze'ye giderek Arna-vutların tenkili hareketlerine iştirâk etmiştir. — Sultan Süleyman bundan bir gün evvel yayladan Avlonya'ya inmiş olduğu için Barbaros'la burada görüşüp Korfu seferinin teferrûatını kararlaştırmıştır).

25 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Osmanlı donanmasının Avlonya'dan Korfu üzerine hareketi.

(Avlonya'nın cenubunda ve pek yakınında bulunan bu adaya derhal asker çık-a-rılmıştır. — Donanmaya Barbaros, orduya da üçüncü vezir Lâtfi Paşa kumanda etmektedir: Çıkarılan asker 25 bin kişidir; bu kol ordunun otuz topu vardır. İlk iş olarak adanın her tarafı işgal edilmiş ve ondan sonra da bir tepe üstünde baş-lıca müstahkem mevki olan «San-Angelo» kalesi muhasara altına alınmıştır: Bu muhasarada kullanılan top sayısının otuzdan fazla ve hattâ elli kadar olduğu da rivayet edilir. Muhasaraya denizden de donanma iştirâk etmiştir: Kalenin üç cepheden denize mâruz olması çok müşkil bir vaziyet sayılır. — Arnavutluk sahi-linden Korfu adasına asker naklinin gemilerle yapılmayıp muvakkat bir köprü kurulmuş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bu rivayeti Kâtib-Çelebi şöyle anlatır:

«Bir rivayette sefâin üzerine bir buçuk mil boğazda cisir bağlanup asker-i İslâm cezirreye geçtiler»!

O zaman Korfu adasında aynı ismi taşıyan merkezinden başka 140 köy bulunduğu ve bunların kâmilan işgal ve tahrib edilmiş olduğu rivayet edilir: Bu tahribât muhasara müddetince devam etmiştir. — Kale müdâfilerine teslim teklif edilmişse de reddetmişlerdir).

26 Ağustos = 19 Rebî'ül-evvel, Pazar: Kanunî'nin Korfu adası kar-şısındaki sahilde mevzi almak üzere Avlonya'dan hareketi.

(Sultan Süleyman Tepedelen ve Ergeri üzerlerinden cenuba doğru hareketle 2 Ey-lül = 26 Rebî'ül-evvel Pazar günü Korfu adası merkezinin tam karşısındaki sa-hilde ordugâh kurmuştur: Bu nokta, biraz içerde bulunan Konispolis kasabasının altındaki Bastia iskelesidir. Kanunî Avlonya'dan buraya yedi günde gelmiştir).

29 Ağustos = 22 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Korfu adasına ikinci ih-raç hareketi.

(Vezir-i a'zam Ayas, ikinci vezir Mustafa ve Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa-lar kumandasında ihrac edilen bu ikinci kuvvetin de birincisi gibi yirmi beş

bin kişilik olduğu rivayet edilir : Bu suretle Korfu'daki ordu mevcudu elli bini bulmuş demektir).

6 Eylül = 30 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Korfu muhasarasının kaldırılması.

(Kanunî'nin birdenbire böyle bir karar vermesi muhtelif sebeplerle izah edilir : Bir rivayete göre mevsimin birdenbire değişmesi ve çok şiddetli bir fırtına çıkıp «mecrûh olmadık çadır, belki at ve âdem kalmaması», misli görülmemiş bir yağmurdan hâsıl olan sellerin askerî harekâta imkân bırakmayacak bir hâl alması ve diğer bir rivayete göre de düşmanın bir top gülesiyile dört gazinin birden şehid oluvermesi padişahı böyle bir karara sevk etmiştir! Hattâ Sultan Süleyman'ın: — Bir mücâhid kulumu böyle hezâr kal'aya bedel kılmam! dediği bile rivayet edilir ve bazı Garp menbâlarında sonradan Bismarck'm bu sözü Pomeranyalı bir Alman askerine tatbik ederek tekrar etmiş olduğundan bahsedilir. Bununla beraber Kanunî gibi er meydanlarında pişmiş bir kahramanın bir güllede dört asker telef olmasından dolayı bu kadar mühim bir kale fethinden vazgeçmiş olması akla sığacak rivayetlerden değildir; hattâ bu rivayeti tenkid etmiş müellifler de vardır : Meselâ eskiler içinde Peçevî ve yeniler içinde Hayrullah Efendi bunlardandır; Peçevî'nin sebep göstermiyerek reddetmesine mukabil, Hayrullah Efendi şu izâhâtı verir :

«Bu madde üzerine tettebbü' olunan evrak meâlleri ile Frenk tarihlerinin hulâsalarında muhasaranın feshine Venediklî'nün istihamları ve Fransa devletinin tavassutu sebep olup ve bu tavassut ve istihramın kabulü dahî mevsim-i harbin gûzarân etmesindendir».

Muhârip düşman vaziyetinde bulunan Venedik cumhuriyetinin istihramı böy'e bir muhasaranın kaldırılmasına sebep teşkil edemezse de Birinci François'ın iki yüzlü siyasetinden dolayı şefâata kalkışmış olmak ihtimali bazı Fransız menbâlarının ifadeleriyle de telif edilebilir; bu gibi siyasi sebepler içinde Safavîlerin Şarkî-Anadolu'daki faaliyetlerinden de bahsedilir: Belki de hava şartlarıyla bütün bu siyasi ve askerî sebepler bir araya gelmiştir; her halde Kanunî'nin bu âni kararı ayrıca tetkiki lâzım çok mühim bir meseledir. — O sırada «San Angelo», kalesinde bazı gedikler bile açılmış olduğu için Barbaros'un bu karara itiraz ettiği ve hattâ :

— Bu kadar emekler hebâ olmak revâ değildir : Gedükler kolaylandı! demiş olduğu da rivayet edilir : Fakat buna rağmen, çok mühim bir takım sebeplere istinâd etmiş olması lâzımgelen Sultan Süleyman kararından dönmek istememiştir. İşte bundan dolayı 6 Eylül = 30 Rebî'ül-evvel Perşembe günü başhyan Korfu tahliyesi 14 Eylül = 8 Rebî'ül-âhîr Cuma gününe kadar dokuz günde ikmal edilmiştir. — Muhtelif Şark ve Garp menbâlarında Korfu seferinin 8, 20 ve hattâ 43 gün sürmüş olduğu hakkında bir takım rivayetler vardır : Halbuki bu hususta en esaslı vesika olan «Pulya seferi ruznâmesi» ne göre Korfu muharebeleri 18 Rebî'ül-evvel = 25 Ağustos Cumartesi gününden bu güne kadar tam 12 gün sürmüştür; yalnız Ruznâme'deki Hicrî günlerle umumî takvim arasındaki bir günlük fark burada tashih edilmiştir. — Korfu adasına ilk ihraç hareketinin 18 Ağustos = 11 Rebî'ül-evvel Cumartesi gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır : Bu rivayet doğru olduğu takdirde Korfu muharebelerinin 12 gün değil, 19 gün sürmüş olması lâzımgelir. — Osmanlı menbâlarında Korfu adasının ismine «Korfa» şeklinde de tesadüf edilir : «Korfu» yerine «Korfo» telâffuzu da vardır).

15 Eylül = 9 Rebî'ül-âhîr, Cumartesi: Kanunî'nin İstanbul'a hareketi.

(Osmanlı - Venedik harbi Korfu muhasarasının kaldırılmasıyla nihayet bulmuş değildir : Harb harekâtı karada ve denizde bütün şiddetiyle devam etmek.

tedir; kara harekâtı Venediklilerin Mora'da son müstemlekeleri olan «Napolî di Romania/Nauplie de Romanie = Anabolu» ve «Monemvasia/Malvasia» limanlarına tevcih edilmiş ve bu harekâtın idaresine Mora beyi Kasım Paşa memur olmuştur : Kasım Paşa'nın 14 Eylül = 8 Rebî'ül-âhîr Cuma tarihinden itibaren çok sarp ve müstahkem bir mevki olan Anabolu'yu tazyika başladığı rivayet edilir; aşağıki fıkra da görüleceği veçhile Barbaros da Venedik hâkimiyetinde bulunan Kiklâd ve Sporad adalarının fethine memur edilmiş ve tabii bu vazifesini büyük bir sür'at ve muvaffakiyetle ifa etmiştir).

Eylül - Teşrinisâni = Rebî'ül-âhîr - Cumâda-l-âhire : Barbaros'un Adalar fütûhâtı.

(Kanunî'nin kara ordusuyla Arnavutluk sahilinden hareketine tesadüf ettiğini yukarıki fıkra da gördüğümüz 15 Eylül = 9 Rebî'ül-âhîr Cumartesi günü Barbaros'un kumandasındaki Donanma da cenuba doğru hareketle Mora sahilindeki Modon limanına gelmiş ve burada Barbaros kendi emrine 60 - 70 kadirga seçip üst tarafım vezir Lâtfî Paşa kumandasında İstanbul'a göndermiştir. — Osmanlı donanması Korfu önlerinden Modon'a gelirken Kefalonya adasına «er döküp», yağma ve tahrib ederek bir çok esir ve ganimet almıştır : Bu adanın Fatih devrinde Osmanlılar tarafından fethi için 1479 = 884 vukuâtının beşinci fıkrasına ve ikinci Bâyezid devrinde Venedikliler tarafından istirdâdı için de 1499 = 905 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. — Modon limanından donanmanın büyük bir kısmını İstanbul'a gönderdikten sonra kendi emrinde kalan 60 - 70 kadirgayla Adalar fethine çıkan Barbaros Hayrüddin şanlı isminin Akdeniz milletlerini titreten büyük ve müdhiş tesirinden istifade ederek bir çok adaları yemiş toprak gibi istilâ ve işgale muvaffak olmuştur. Bu adalar iki kısma ayrılır : Venedik hâkimiyetinde bir dükalık şeklinde idare edilen Kiklâd grubu için 1415 = 818 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Sporad adaları da iki grup halindedir : Şimalî Sporad grubu Mora'nın şark sahilllerinde, Cenubî Sporad zümresi de Sisam'la Rodos arasındadır. Barbaros ilkönce Modon'dan aşağı doğru inerek Mora'nın cenubunda Türklerin «Çuka» dedikleri «Cerigo» adasını basıp esir ve ganimet aldıktan sonra şimale doğru çıkarak Yunanistan'la Mora arasındaki «Egine» körfezinde aynı ismi taşıyan «Egine/Oenone» adasını zaptetmiş ve ondan sonra da Kiklâd grupundan «Syroz / Syra = Şıra», «Nio / ios = İne», «Paros = Para», «Anti-Paros = Antipara», «Tenos / Tine = İstendil», «Scyros / Skyra = İşkiros» ve «Zea = Mürted» adalarını harben veyahut teslim suretiyle fethetmiştir : Bunların sonuncusu olan «Zea», adasına Türklerin «Mürted» ismini vermeleri evvelce Osmanlı idaresine girmiş olan bu adanın sonradan Venediklilere iltihak etmiş olmasındandır; Venedik hâkimiyetinde ve Venedikli bir ailenin elinde dükalık şeklinde idare edilen bu Kiklâd grubunun merkezi, Türklerin «Nakşa» dedikleri «Naxos / Naxia» adasıdır : O sırada dükalık makamında bulunan «Giovanni Crispo» Barbaros'un kuvvet ve kudretine boyun eğmekten başka çare bulamamış ve senede beş bin duka altını haraç kabul edip Osmanlı hâkimiyetine girerek ilk taksiti derhal tesviye mecburiyetinde kalmıştır : İşte bu tarihten itibaren «Naxos = Nakşa Dükalığı», artık Türk tâbiyyetinde bir beylik demektir. — Bundan sonra Barbaros şimalî ve cenubî Sporad gruplarına taarruz ederek şimal grupundan «Jura / Gyarus = Şeytanlık» ve cenup gurupundan da «Pathmos = Patmos» ve «Stampalia / Astypaloea = İstanpulla», adalarını fethetmiştir : Şanlı denizcinin bu suretle Kiklâd ve Sporad gruplarından bir hamlede fethetmiş olduğu adaların mecmûu tam on ikidir; bunlardan başka Kefalonya ve Çuka adalarını tahrip ve yağma etmiş ve Naxos = Nakşa dükalığının itâatından dolayı bütün Kiklâd grubunu Türk hâkimiyetine sokmuştur. Eylül ortalarından Teşrinisâni ortalarına kadar takriben iki ay süren bu parlak fütûhattan sonra mevsim ilerlemiş olduğu için Türk denizciliğinin muhterem piri artık İstanbul'a avdet etmiştir. — Barbaros'un bu muvaffakiyeti Adalar denizini tama-

miyle Türk hâkimiyetine sokmuştur. — Bu muhteşem seferde vurulan ve fet-hedilen adalardan cem'an yirmi bin kadar erkek ve kadın esirle hazineler dol-duracak kadar ganimet alınmış ve bunların hepsi İstanbul'a getirilmiştir. Bar-baros'un İstanbul'a gelince Kanunî'ye takdim ettiği zafer hediyesini Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-bihâr»mda şöyle anlatır :

«İki yüz oğlana kırmızılar giydirüp ellerinde altun gümüş surâhiler ve kadehler, ardarınca otuz dahî birer kese altun omuzunda, dahî ardında iki yüz âdem omuz-larında birer kese akça ve dahî sonra boynu bağlı iki bin kâfir, her biri sırtında bir pasta çuka pişkeş çeküp el öptü ve fâhîr hil'atler giyüp küllî iltifâta mazhar oldu: Zirâ bir kapdan bir asırda bu hizmeti itmemiş idi».

Bütün bunlardan başka, alayın önünde «Bin nefer müzeyyen kızlar» da vardır! Barbaros'un Sultan Süleyman'a hediye ettiği zafer hâsılâtı «beş yüz bin duka altın» gösterilir. Padişaha takdim edilen bu «pişkeş»lerden başka «Guzât-ı zafer-makrûn hadden efzûn mâlî ganâimden memnûn olmuşlardır»! Bu suretle o zamanki zengin Türkiye'ye yeni bir servet daha girmiş demektir; Peçevî bu vazî-yetin esir piyasasına olan tesirini şöyle anlatır :

«Fazâ üç yüz altun değer zîbâ ve ra'nâ dâşizeler ve hûbrû gulâmlar üçer yüz akçaya fûrûht olundu»!

O tarihte bir altın takriben 60 akçaya muâdil olduğu için, Barbaros'un bu Adalar seferi üzerine üç yüz altın kıymetinde bir câriye beş altına satılmaya başlamış de-mektir!».

28 Eylül = 22 Rebî'ül-âhîr, Cuma : Kanunî'nin Manastır'a muvâ-salatı.

(Sultan Süleyman burada dört gece kalıp beşinci güne tesadûf eden 2 Teşrinî-sânî = 26 Rebî'ül-âhîr Salı günü yoluna devam etmiştir).

7 Teşrinievvel = 2 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Kanunî'nin Selânik'e mu-vâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadûf eden 9 Teşrinievvel = 4 Cu-mâda-l-ûlâ Salı günü hareket etmiştir).

12 Teşrinievvel = 7 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Sultan Süleyman'ın Se-rez'e muvâsalatı.

(Kanunî Serez'de bir gece kalıp ertesi gün yoluna devam etmiştir).

15 Teşrinievvel = 10 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Kanunî'nin Kavala'-ya muvâsalatı.

(Padişah burada bir gece konakladıktan sonra ertesi gün yola çıkmıştır).

23 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-ûlâ, Salı: Sultan Süleyman'ın Dine-toka'ya muvâsalatı.

(Kanunî burada bir gece kalıp ertesi gün Edirne'ye hareket etmiştir).

25 Teşrinievvel = 20 Cumâda-l-ûlâ, Perşembe: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(En kuvvetli rivayetlere göre Sultan Süleyman bu sefer Edirne'deki sarayda 24 gün kalıp 25 inci güne tesadûf eden 18 Teşrinisânî = 14 Cumâda-l-âhire Pa-zar günü İstanbul'a hareket etmiştir; bununla beraber daha fazla kalmış ol-

duğu hakkında da bir takım rivayetler vardır: Her halde Hammer'in padişahr 1 Teşrinisânî = 27 Cumâda-l-ûlâ Perşembe günü İstanbul'a varmış göstermesi doğru değildir ve Osmanlı menbâlarındaki umumî rivayetlere muhâlifdir. — Bu mesele için aşağıda 2 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire fıkrasına da bakınız).

22 Teşrinisânî = 18 Cumâda-l-âhire, Perşembe: Kanunî Sultan Sü-leyman'ın Pulya seferinden İstanbul'a avdeti.

(Padişah Edirne'den hareketinin beşinci günü İstanbul'a vâsıl olmuştur. — «Pulya seferi», Kanunî'nin bizzat iştirâk etmiş olduğu seferlerden yedincisidir: — 1537 = 943 senesi 17 Mayıs = 7 Zülhicce Perşembe günü İstanbul'dan hareket etmiş olan Sultan Süleyman'ın bu seferi o tarihten bu güne kadar tam 6 ay 6 gün sürmüştür. — İtalya'nın cenubunu fethetmek maksadıyla başlayıp bir Osmanlı - Venedik harbi şekline inkılâb eden bu Pulya seferinin başlıca neticeleri Arnavut-luk'da düşmanla elbirliği eden ısyan hareketlerinin tenkiliyle Delvihe sancağı-nın zaptı, cenubi İtalya'da Pulya havâlisinin tahribi, Kiklâd ve Sporad adaların-dan bir çoklarının fethi ve Naxos = Nakşa dukağının tâbiyyet altına alınması üzerine Adalar denizinde Venedik hâkimiyetine tamamiyle nihayet verilerek bu denizin Türk hâkimiyetine sokulması ve gene Venedik hâkimiyetinde bulunan Korfû, Kefalonya ve Çuka adalarının tahribiyle müdafaa bakımından zayıflatıl-ması gibi muhtelif kara ve deniz muvaffakiyetleri şeklinde sıralanabilir. Bunlar-dan başka Kanunî'nin İstanbul'dan hareketinden biraz evvel yapılan Dalmagya füt-hâtıyla kendisinin İstanbul'a avdetinden biraz sonra Avusturyalılara karşı kaza-nılan parlak zafer de hep bu seferle alakadar muvaffakiyetlerdendir: Bunlar için yukarda 1537 = 943 vukuâtmm «12 Mart» fıkrasıyla aşağıda «2 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyette Osmanlı devleti Almanya imparatorluğundan baş-ka Avusturya ve Venedik hükûmetleriyle de harb hâline girmiş demektir).

2 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire, Pazar: Vertizo zaferi.

(Almanya imparatoru Charles-Quint'ın küçük kardeşi kral Ferdinand'm Kanu-nî'yi metbû tanımak şartıyla 1533 = 939 senesi 22 Haziran = 29 Zülka'de Pazar günü akdine muvaffak olduğu Osmanlı - Avusturya sulhü ancak imparator Charles-Quint'in 1535 = 941 senesi 29 Mayıs = 26 Zülka'de Cumartesi günü Bar-baros'a karşı Tunus seferine bir çok Avrupa milletleri gibi Avusturyalılar da iş-tirâk etmiş oldukları için o seferden itibaren Osmanlı - Avusturya sulhü artık bozulmuş demektir; çünkü Barbaros'un Afrika'daki fütûhâtı Osmanlı impara-torluğuna aittir ve bilhassa Tunus ölkesi Kanunî'nin emriyle onun nâmına iş-gal edilmiştir: 1534 = 941 vukuâtmm «1 ve 22 Ağustos» fıkralarına bakınız. Os-manlı imparatorluğu bu vaziyete, yâni sulhün Avusturyalılar tarafından ihlâl edilmiş olmasına karşı denizde Charles-Quint'e ve karada kardeşi Ferdinand'a taarruz etmiye başlamış, bir taraftan Barbaros cenubi İtalya sahillerine sal-dırmış ve bir taraftan da Bosna Beylerbeyi Husrev Bey Avusturya hâkimiyetindeki Hırvatistan ve Dalmagya kalelerinden bazılarını fethetmiştir: 1536 = 943 vukuâtmm «18 Teşrinisânî, ve 1537 = 943 vukuâtının «12 Mart» fıkralarına bakınız. Tabii bu vaziyet üzerine Osmanlı hudut beylerine gazâ kapıları yeni-den açılmış ve Husrev Bey'den sonra Semendire sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey de Osmanlı müelliflerinin «Pojege» dedikleri «Posega» kalesini fethettikten başka etrafındaki Avusturya arazisini de akınlarla vurmaya başla-mıştır. — «Vertizo zaferi» işte bu vaziyet üzerine kral Ferdinand'm gönderdiği Avusturya ordusuna karşı kazanılmıştır: Bu ordunun mevcudu hakkındaki düşman rivayetleri 16 bin piyâde + 8 bin suvâri = 24 binden ibaret olduğu halde, Osmanlı menbâlarında mecmûu 45 bin kadar gösterilir; Avusturya ile

Bohemya'nın en seçme askerleriyle kumandanlarından teşkil edilen bu «Nemçe» ordusunun Başkumandanlığına en meşhur Avusturya generallerinden «Katzianer» tayin edilmiştir; Osmanlı menbâlarında bu kumandanın ismi «Kocyan» ve «Kocyan» tahriflerine uğramaktadır; harb meydanı olan «Vertizo», ovası «Essek» civarındadır. — Semendire beyi Mehmet Bey Avusturyalıların bu teşebbüsünden haberdâr olur olmaz Bosna Beylerbeyi Husrev, «Swornik = Izvornik» beyi Ca'fer, «Klis = Kilis» beyi Murad beylerle kendi kardeşi olan Alacahisar beyi Ahmet Bey'e derhal ulaklar göndererek hemen yetişmelerini istemiş ve bütün bunlar büyük bir sür'atle gelip «Vukovar» da birleşmişlerdir. Bu sırada düşman ordusu sekizi büyük olmak üzere 49 topla Osmanlıların «Osek» dedikleri «EssekEszeg» kalesini muhasara etmek üzere yaklaşmışsa da Mehmet Bey bunları her taraftan çevirmeye başladığı için ric'atten başka çare bulamamışlardır. Bu ric'at esnasında ağır toplarının mühim bir kısmı Drava nehrine yuvarlanan düşman ordusu bir taraftan kar fırtınaları ve bir taraftan da Osmanlı atlılarının taarruzları altında Vertizo dağının eteğindeki ovaya kadar çekilmişlerdir. — Türklerle Avusturyalılar arasındaki meşhur muharebe işte burada olmuş, 1 Kânunuevvel = 27 Cümâda-1.âhire Cumartesi günü başlayan bu şiddetli savaşta o gün düşman ordusunun mühim bir kısmıyla bir çok kumandanları yere serilmiş, Başkumandan «Katzianer» le diğer kumandanlardan bir kısmı da askerleriyle beraber o gece kaçmış ve nihayet ertesi gün Kont «Lodron» isminde bir kumandanın idaresinde Harbeden mütebâki Avusturya kıt'aları esir edilmiş; ordugâhlarıyla bütün mühimmatları zaptolunmuş ve esirlerle beraber maktullerin burunlarıyla kulakları o devrin âdetince İstanbul'a gönderilmiştir! Semendire beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey'in bütün bunları o tarihten itibaren büyük bir şöret kazanıp mühim mevkiiler işgal eden oğlu Arslan Bey'e tevdi ederek Sultan Süleyman'a göndermesini Peçevi şöyle anlatır:

«Mehmet Bey Hristiyan kavminin eşedd-i adûsu idi, Hristiyan kanına ol kadar kandı ki kendi dahî bir bölük âciz ve zebânı kırmaktan osandı. Pes nice bir kâfirin burnun kulağın kestirdi ve yüzer yüzer birer sicime dizdirdi ve bin aded eli bağlı, ciğeri dağılı, ekseri cebe ve cevşenlü kâfiri oğlu Arslan Paşa ile Rikâb-ı Hümayn'a gönderdi».

Bu fıkrada Arslan Bey'e «Paşa» denilmesi sonradan paşa olmasındandır; Kanunî bu büyük zaferle ilk kahramanlığın göstermiş olan Arslan Bey'i o sırada yeni teşkil edilmiş olan «Pesega = Pojega», sancak beyliğine tayin etmiştir. — Osmanlı menbâlarında Arslan Bey'in Kanunî daha Edirne'deyken müjdesini oraya götürmüş olduğundan bahsedilirse de doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü yukarıda da gördüğümüz gibi Sultan Süleyman «Vertizo» muharebesinden tam on gün evvel Pulya seferinden İstanbul'a dönmüştür; zaten Hammer de esirleri İstanbul'a getirilmiş gösterir. Yukarıda bu sene vukuâtının «25 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız).

1538 = 945

7 Haziran = 9 Muharrem, Cuma: Barbaros'un ikinci Adalar seferine hareketi.

(Bu hareketin ay ve gün tarihlerinde ihtilâf vardır: Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 9 Muharrem = 7 Haziran Cuma gününden başka 4 Safer = 2 Temmuz Salı, 9 Safer = 7 Temmuz Pazar ve hattâ 15 Safer = 13 Temmuz Cumartesi tarihleri de rivayet edilir! Barbaros, Kanunî'nin 10 Safer = 8 Temmuz Pazartesi günü Boğdan seferine hareketinden evvel yola çıkmış olduğu için, «15 Safer = 13 Temmuz» rivayetinin yanlış olduğu muhakkaktır; bâzı menbâlarda da ay ve gün tarihlerinden bahsedilmiyerek yalnız «evvel-bahâr» kaydıyla iktifâ edilir! Eski menbâlarda tesadüf edilen bu muhtelif rivayetleri yeni müellifler geliş güzel kaydedip geçmişler ve ihtilâfı tetkik etmemişlerdir: Meselâ Kâtib-Çelebi'nin

«Esfâr-ül-bihâr»mda esas ittihâz ettiği «9 Muharrem» tarihi Mehmet Şükrü'nün «Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye»sinde, Ali Rıza Seyfi'nin «Barbaros Hayrûddin»inde ve Süleyman Nutkî'nin «Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmâniyye»sinde aynen tekrar edilir ve buna mukabil Hayrullah Efendi de «evvel-bahâr» riva-yetini kaydetmektedir! Hattâ bâzı yeni Garp menbâlarında bile bu «prin-temps = ilkbahar» rivayetine tesadüf edilir: Tabii bu rivayet doğru olduğu takdirde Barbaros'un Nisan yahut Mayıs aylarında İstanbul'dan çıkmış olması lâzımgelir! Halbuki Kâtib-Çelebi'nin «9 Muharrem», rivayetine mukabil Peçevi'de «9 Safer» tarihi vardır! Diğer bir takım yerli ve yabancı menbâlarda da hep bu gibi bir takım ihtilâflara tesadüf edilmektedir. Bizim burada «9 Muharrem = 7 Haziran» tarihini esas ittihâz edişimiz, Barbaros'un ilkönce bir takım adalar zaptettikten sonra «15 Safer = 13 Temmuz» tarihinde Girit adasına taarruz etmiş olduğu mâlûm olmasındandır: Tabii «9 Safer»de İstanbul'dan çıkıp Venediklilerden muhtelif adalar zaptettikten sonra «15 Safer», de, yâni altı günde Girit'e varmak kabil değildir. — Bu sırada Almanya imparatorluğu ve İspanya krallığı ve Papalık ve Venedik hükûmetleri harb hâlinde bulundukları Osmanlı devletine karşı ittifak etmiş oldukları için, Kanunî'nin emriyle Barbaros bu kış mevsimini yeni bir donanma inşâ ettirmekle geçirmiştir; fakat bu donanma henüz hazır olmadığı için büyük denizci elde bulunan kırk gemiyle alelacele hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır: Bunun sebebi, Salih-Reis kumandasında Mısır'dan getirilmekte olan bir Hint hazinesini Andrea Doria'ya karşı muhafaza mecburiyetiyle izah edilir; çünkü Doria'nın o sırada kırk gemiyle Girit sularında bulunduğu haber alınmıştır: Mısır'dan nakledilen Hind hazinesi için aşağıki fıkraya bakınız. — Barbaros'un Boğazlardan çıktığını haber alan Andrea Doria alelsul sırta kadem bastığı için büyük Türk denizcisi ilk iş olarak Adalar denizini Venediklilerden temizleme hareketinin son safhasıyla meşgul olmaya başlamıştır; yukarıda 1537 = 944 vukuâtının «Eylül - Teşrinisânî» fıkrasında gördüğümüz gibi, Pulya seferinin sonunda Barbaros Venediklilerin Adalar denizi hâkimiyyetine nihayet vermiş olmakla beraber, ötede beride henüz itâat altına alınmamış bir takım adalarla adacıklar kalmıştır; şanlı Türk amiralinin bu seferinde ilk faaliyeti işte bunlara karşıdır. — Barbaros kırk gemilik filosuna üç bin Yenigeri ile Kocaeli sancak beyi Ali, Teke beyi Hurrem, Sayda beyi Ali ve Alâiyye beyi Mustafa Beyleri askerleriyle beraber alarak evvelâ İmroz adasına gitmiş ve orada:

«Sâbıkâa bir gemi batmış idi: İçinde on yedi pâre topu var idi, çıkarup» filosunu denizin dibindeki toprakla takviye ettikten sonra şimalî Sporad adalarına teveccüh etmiştir. Barbaros'un bunlardan ilk aldığı ada, Avrupa korsanlarına yataklık eden «Skiathos = İşketoz» adasıdır: Buradaki kaleyi yedi gün muhasara ettikten sonra kılıcını çekip askerinin en başında hücumla kalkan büyük kahraman o sarp müstahkem mevkiî bir hamlede zaptettikten sonra tamamıyla tahrib etmiştir. İstanbul'da inşâsı tamamlanan mütebâkî doksan geminin işte burada Paşa'nın maiyyetine iltihak ettiği rivayet edilir; Mısır'dan İstanbul'a getirilen Hind hazinesini Salih-Reis kumandasında muhafazaya memur olan 20 gemi de o vazifenin ifasından sonra buraya gelmiştir: Bu suretle Barbaros'un emrinde 150 gemiden mürekkep büyük bir donanma toplanmış demektir; fakat bunların 12 si işe yaramadığı için Gelibolu'ya gönderilmiş ve bir kısmı da Eğriboz adasına sevk edildiği için Paşa'nın emrinde 62 gemi kalmıştır. Bu vaziyet üzerine tekrar harekete geçen Barbaros cennet Sporad grupundan «Skyros = İşkiroz», Kiklâd grupundan «Tenos = İsten-dil», «Andros = Andıra» ve «Seriphos = Koyunluca» adalarına uğrayıp bundan evvelki seferde zaptedilmiş olan ilk iki adadan birincisini bin ve ikincisini beş bin duka altını haraca bağlamış ve diğer ikisini de itâat altına aldıktan sonra birer altın haraç kesmiştir. Bu adalar seferinden İstanbul'a yedi gemi dolusu esir ve ganimet gönderilmiş olmak şartıyla ilk büyük Girit seferi işte bu vaziyet üzerine Barbaros'un yaptığı şiddetli bir akm hareketi şeklindedir: Bunun için aşağıda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

13 Haziran = 15 Muharrem, Perşembe : Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Süveyş limanından Hint seferine hareketi.

(Hicretin X uncu ve Milâdın XVI ncı asrı Şark'la Garb'm ve Müslümanlıkla Hristiyanlığın en şiddetli mücadeleleriyle sarsılmış büyük bir buhran devridir: Bu devrin Haçlı seferleriyle geçen asırlardan farkı, bir taraftan Amerika'nın ve bir taraftan da Hint yolunun keşfi üzerine o tarihi mücadelenin daha geniş sahalara yayılmasında gösterilebilir. Vaktiyle Haçlı seferlerinde en büyük rolü oynayan Papalık makamı şimdi de Şark - Garp mücadelesinin bu yeni şeklinde Hristiyanlığa önyak rolündedir: «Christophe Colomb»un 1492 deki ilk Amerika seyahatinden iki sene sonra cinayetleri ve ahlâksızlıklarıyla meşhur Papa «Altıncı Alexandre Borgia» dünyanın Avrupa'ya nisbetle Garp tarafını İspanya'ya ve Şark tarafını da Portekiz'e tahsis etmiş, 1498 de «Christophe Colomb» İspanya nâmına Amerika'da dolaşırken Portekizli «Vasco de Gama», da Ümid burnundan dolaşarak Hint yolunu keşfetmiş ve bu suretle Avrupa Hristiyanlığı bir taraftan Yeni Dünya'ya ayak basarken bir taraftan da Hindistan'a el atmış demektir. Avrupa Hristiyanlığı Amerika'da rakipsizdir: «Colomb»un ilk seyahatinden yirmi beş sene sonra Papa «İkinci Jules» Yeni Dünya yerlilerinin de diğer insanlar gibi Adem ve Havvâ nesline mensub olduklarını resmen ilân etmek suretiyle Hristiyanlığın onlar arasında da neşrine ehemmiyet verdiğini göstermiştir; fakat Asya meselesi bu kadar basit değildir: Orada Müslümanlıkla mücadele zarureti vardır ve hattâ Hint yoluna verilen ehemmiyetin asıl sebebi, Hristiyanlığa karşı İslâmiyeti temsil eden Osmanlı imparatorluğunu arkadan gevirmektir; işte bundan dolayı Papalık makamının Portekizlilere Mekke'nin tahribi, Müslümanlığın imhâsı ve Hristiyanlığın neşri gibi büyük bir mücadele vazifesi vermiş olduğundan bile bahsedilir. Bir taraftan Portekizliler Hindistan'ın Gucerat sahillerine yerleşirlerken, bir taraftan da İmparator Charles-Quint'in sünni Osmanlılara karşı İran Şiiliği ile elbirliği etmek istemesi hep işte bu siyasetle alakadardır. Fakat Kanunî bu vaziyette gafil değildir: 1525 = 931 vukuâtının «14 Haziran», 1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Reb'ül-âhir», ve 1554 = 961 vukuâtının «2 Temmuz» fıkralarına da bakınız. O zamanki Türk casus teşkilâtının geniş ve mükemmel faaliyeti bir çok müelliflerin dikkatini celbetmiştir; işte bu sayede Sultan Süleyman Papalıkla Almanya imparatorluğunun Türkiye'yi arkadan vurmak için İran'la Hindistan'a kol atan siyasetlerini muntazam surette tâkib etmekten hâli kalmamış ve bilhassa Portekizlilerin Hindistan teşebbüsleri hakkında Venedik'deki casuslarından muntazam haberler almıştır: Tabii bu vaziyette Kanunî Sultan Süleyman İslâm halifesi sıfatıyla Papalık makamına ve Osmanlı Padişahı sıfatıyla da Almanya imparatorluğu ile Portekiz krallığına karşı cephe almış demektir. Kanunî'nin Mısır valisine bir Hint seferi için kuvvetli bir donanma inşasını emretmesi işte bu vaziyet üzerinedir: Bâzı menbâlara göre bu emir 937=1530-1531 tarihinde, yani Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferine hareketinden 7 - 8 sene evvel verilmiş, daha o zaman Anadolu'dan Mısır'a 60 gemi kereste gönderilmiş ve hattâ ondan sonra da kara yolundan ve Sınâ üzerinden geçirilerek bir çok levâzım ve bilhassa kereste sevkıyatı yapılmıştır. — 1536 = 943 tarihinde Sultan Süleyman bir aralık Edirne'de bulunduğu sırada Hindistan'daki Gucerat İslâm devletinin bedbaht hükümdarı Bahadur-Şâh'dan bir elçi gelip Portekizlilerin tasallut ve taarruzlarına karşı Hilâfet makamından yardım istemesi Kanunî'nin Hindistan işlerine müdahalesini zarurî kılan bir davet sayılır: Gucerat ölkesi Hindistan'ın şimaligarbi sahilindedir; Hicretin VIII inci ve Milâdın XIV üncü asırlarının sonlarından bu tarihe kadar takriben bir buçuk asırdanberi buraya hâkim olan İslâm hanedanına «Gucerat mülkü» denir. O sırada saltanat süren Bahadur-Şâh sahilden Portekizlilerin, dahilden de «Hindistan Mongol imparatorları» denilen Timurîlerden Hümâyün-Pâdişah'ın taarruzları arasında yegâne kurtuluş çaresini Hilâfet makamına dehâlet ve ilticâda bulmuştur; hattâ Portekizlilerin Bahadur-Şâh'a karşı Hümâyün-Pâdişah'la elbirliği ettiklerinden bile bahsedilir. O sırada Goa, Bassein vesaire gi-

bi muhtelif sahil noktalarında tutunmuş olan Portekizliler Gucerat'm Diu kalesini de ele geçirmek için bir takım teşebbüslere girişmişler ve hattâ Bahadur-Şâh'm oğlu Mahmud'u bile elde etmiye muvaffak olmuşlardır! Bu mücadele senelerdenberi devam etmekte olduğu için Bahadur-Şâh emniyet altında bulundurmak istediği hazinesini bir müddet evvel Mekke'ye göndermiştir: Bu hazinenin 110 ve hattâ 300 sandık altın ve cevâhirden mürekkep olduğu rivayet edilir. Kanunî'den istimdâd için elçi gönderdikten biraz sonra, yani 1537 = 943 tarihinde Portekizliler Bahadur-Şâh'ı bir hile ile öldürerek yerine hâin oğlu Muhammed-Şâh'ı iclâs ettikleri için Sultan Süleyman Mekke'de muhafaza edilen hazineyi İstanbul'a getirtmiş ve bunun Akdeniz'den sâlimen geçirilmesini Barbaros temin etmiştir: Yukarıki fıkraya bakınız. — Timur-Leng ahfâmdan Babur-Şâh'm 1526 = 932 tarihindeki istilâsındanberi Hindistan'ın büyük bir kısmı Timurîlerin elindedir: 1530 = 937 tarihinde Babur öldüğü zaman yerine geçen oğlu Hümâyün-Pâdişah Hindistan'ın diğer müstakil hükûmetlerini itâat altına almak için mücadeleye girişmiş ve Gucerat devletine de işte bu maksatla taarruza başlamıştır; Timurîlerin hücumlarına uğrayan hükûmetlerden biri de «Dehli/Delhi» sultanlığıdır: Hattâ Kanunî'ye oradan da bir elçi gelip Hümâyün-Pâdişah'a karşı imdâd istemişse de Müslüman devletleri arasındaki ihtilâflara müdahale etmek istemiyen Sultan Süleyman yalnız Portekizlilere karşı hareket etmiştir. — Mısır'da kurduğu idare esasları XIX uncu asra kadar devam etmiş olan Hadım-Süleyman Paşa Kanunî devrinin en kıymetli devlet adamlarındandır: Süveyş donanmasını işte bu maktekdir vali hazırlamış ve sefer kumandanlığını da kendisi der'uhde etmiştir: Kanunî'nin Süleyman Paşa'ya verdiği emrin İslâm ticaretine ve Hicaz yollarına zarar veren Portekizlilerin Hint ve Arap denizlerinden koğulması şeklinde olduğu rivayet edilir; tabii Gucerat'm Portekiz tasallutuna karşı himâyesi de bu büyük seferin başlıca hedeflerindendir. — Süleyman Paşa'nın donanması hakkında muhtelif rivayetler vardır: Umumiyetle 80 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilmekle beraber 72, 90 ve hattâ 100 rakamlarına da tesadüf edilir; top adedi hakkındaki rivayetler de 90 - 100 arasındadır. Bu donanmanın naklettiği asker mikdarı da ihtilâflıdır: Meselâ bir rivayete göre Süleyman Paşa iki bini Yeniçeri olmak üzere dokuz bin ve diğer bir rivayete göre de yedi bini Yeniçeri olmak üzere yirmi bin asker götürmüştür. — Bâzı menbâlarda bu sefer Barbaros'un Akdeniz'e hareketiyle Hadım-Süleyman Paşa'nın Kızıldeniz'den Hint denizine hareketi aynı güne müsâdif gösterilirse de, Barbaros 7 Haziran = 9 Muharrem Cuma günü yola çıktığı halde Süleyman Paşa ondan altı gün sonra işte bu 13 Haziran = 15 Muharrem Perşembe günü hareket etmiştir: Bu suretle Türk donanmaları bir taraftan Adalar deniziyle Akdeniz hâkimiyetini elde ederken, bir taraftan da Kızıldeniz, Umman denizi ve Hint okyanusu Türk satvet ve hâkimiyetine açılıyor ve aşağıki fıkra da görüleceği gibi bir yandan Kanunî Sultan Süleyman Boğdan seferine çıkarken, bir yandan da Osmanlı ordusu Hindistan sahillerine «er dökmek» üzere denizler geçiyor demektir. — Süleyman Paşa'nın Hindistan seferi için aşağıda «27 Temmuz», ve «27 Ağustos» fıkralarına da bakınız).

8 Temmuz = 10 Safer, Pazartesi: Sekizinci «Sefer-i Hümâyün»: Kanunî'nin İstanbul'dan «Gazây-ı Kara-Boğdan» denilen Boğdan seferine hareketi.

(Osmanlı Türklerinin «Boğdan» dedikleri «Moldavia / Moldava» Voyvodalığı ilk defa olarak Fatih devrinde haraca bağlanmıştır 1455 = 859 vukuâtına bakınız. Fakat o tarihten sonra bu hükûmet Türk düşmanlarıyla elbirliği etmiş olduğu için Fatih bizzat sefere çıkıp Boğdanlıları şiddetli bir mağlûbiyete uğratmıştır: 1476 = 881 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Daha sonra ikinci Bâyezid de Boğdan seferine çıkarak Kilya ve Akkerman kalelerini fethetmiştir: 1484 = 889 vukuâtına bakınız. Boğdan voyvodaları ondan sonra da fırsat buldukça Os-

manlı düşmanlarıyla birleşmişler ve meselâ Kanunî'nin Mohaç seferinde Macarlarla elbirliği etmişlerdir: 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Mohaç muharebesinde Macar kralı gibi Boğdan voyvodası da maktul olmuş olduğu için yerine geçen yeni voyvoda «Beşinci Petru Rareş» Osmanlı hâkimiyetini kabul etmekten başka çare bulamamış ve nihayet Kanunî'nin Viyana seferinde akdettiği bir muahedeye hem tâbiyyet, hem haraç kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır: 1529 = 936 vukuâtının «10 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bununla beraber, «Beşinci Petru Rareş» bir müddettir metbûna karşı serkeşlik etmiye başlamış ve başına gelecek âkıbeti hiç hesaba katmadan bir takım münasebetsiz hareketlerde bulunmak cür'etini göstermiştir! Bu münasebetsizlikler şöyle sıralanabilir:

- 1 — Rareş son zamanlarda Türklere haraç vermekten imtinâ ettiği halde Türk düşmanlarına paraca yardımda bulunmuştur;
- 2 — Bu tarihten altı sene evvel akdedilmiş olan Osmanlı - Lehistan ittifakı mucibince Kanunî Sultan Süleyman kendisine tâbi olan Kırım Hanlığı ile Boğdan voyvodasının Lehistan arazisine tecâvuz etmiyeceklerini taahhüd etmiştir: 1532 = 939 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Fakat buna rağmen Rareş Polonyalılarla harbetmiştir; hattâ bu yüzden azli bile talep edilmiştir;
- 3 — Boğdan voyvodası son zamanlarda metbûnun kendisinden istediği 1000 suvârîyi vermekten imtinâ etmiştir;
- 4 — Beşinci Petru Rareş'in en mühim cür'etlerinden biri de Kanunî'nin himâyesi altında bir Venedik asilzâdesini idâm ettirmiş olmasıdır: Maktûl yahut Maktûl İbrahim Paşa'nın sadâreti devrinde göze girip İstanbul'da büyük bir nüfuz kazanmış muvaffak olan bu Venedikli türedinin adı «Aloisio Gritti»dir; bu parlak serseri 1524 den 1538 tarihine kadar Venedik doğluğunda bulunmuş olan «Andrea Gritti» nin gayrimeşrû oğludur; ilkönce Maktûl-İbrahim Paşa'ya çatan Aloisio gittikçe Sultan Süleyman'ın da gözüne girmiş, yalnız Venedik işlerinde değil, bütün Avrupa devletleriyle olan siyasi münasebetlerde mühim roller oynayıp Osmanlı imparatorluğunun âdetâ siyasi müşâviri kesilmiş, Macaristan meselesinde ve bilhassa Zapolya'nın Macar krallığına tayininde çok tesiri olmuş, hattâ bir aralık Macar tacına göz dikmiş ve bilhassa Maktûl-İbrahim Paşa'nın delâletiyle Kanunî Sultan Süleyman gibi bir padişah bu yaldızlı serserinin İstanbul'daki sarayına gidip bir iki gün misafir olmak tenezzülünde bile bulunmuştur: Bu hâdise halkın İbrahim Paşa aleyhine dönmesinde en mühim sebeplerden sayılır. Kanunî'nin Irâkayn seferi esnasında Macaristan'a gidip Karpatlar'da Osmanlı hâkimiyeti altında bir prenslik kurmak için «Transilvania = Erdel» taraflarında faaliyete geçen Aloisio Gritti nihayet Boğdan voyvodası Rareş'in hücumuna uğramış, «Mediaş» kalesinde muhasara edilmiş ve teslim olmaktan başka çare bulamadığı için Rareş'in emriyle idâm edilmiştir. Boğdan voyvodasının bu meselede Avusturya hükümdarı ve Charles Quint'in kardeşi kral Ferdinand'la anlaşmış olduğu rivayet edilir: Hattâ Kanunî bu meseleden dolayı Bağdad'dan kral Ferdinand'a bir nâme göndererek teessürlerini bildirmiştir;
- 5 — Petru Rareş bütün bunlardan başka Kral Ferdinand'la son zamanlarda tekrar gizli münasebetlere girişerek Osmanlılara karşı Habsburglarla elbirliği etmek teşebbüsünde bulunmuş ve tabii bu vaziyet de Kanunî'ye aksetmiştir. Sultan Süleyman'ın Boğdan seferi işte bu muhtelif ve mühim sebeplerle izah edilir. — Her halde Beşinci Petru Rareş'in bütün bu münasebetsizliklerle kendi felâketini kendi elleriyle hazırlamış olduğu muhakkaktır).

13 Temmuz = 15 Safer, Cumartesi : Barbaros'un Girit akını, Kerpe ve Kaşot adalarının fethi.

(7 Haziran = 9 Muharrem Cuma günü İstanbul'dan ikinci Adalar seferine çıkmış olan Barbaros Kiklâd ve Sporad gruplarındaki işlerini bitirdikten sonra Girit'e taarruz etmek üzere bu gün bu adanın sahillerine dayanmıştır: O sırada Girit 334 senedenberi Venedik hâkimiyetindedir. — Vaktiyle Aydm-oğul-

larmın ve ondan sonra da Osmanlı Türklerinin muhtelif akınlarına uğrıyan Girit'e karşı ilk büyük Osmanlı taarruzu, Barbaros'un bütün sahil çevresine teşmil etmiş olduğu işte bu şiddetli akın hareketidir. — Barbaros Girit'e gelirken bir yahut iki büyük Venedik gemisi zaptedip yedeğe aldığı rivayet edilir. — Bir hafta süren bu Girit akımı esnasında Barbaros bütün adayı dolaşmış, muhtelif noktalarda karaya asker çıkarmış ve 15 bin esirle bir çok ganimetler ve bazı kalelerden toplar almıştır: Seferin sonunda bütün bunlar İstanbul'a gönderilmiştir. — Kalelerinin müstahkem olmasından dolayı mukavemet edebilen mühim mevkiiler «Candie = Kandiya», «Canée = Hanya» ve «Retimo = Resmo» hisarlarıdır: Bununla beraber bunların kale haricinde bulunan varoşlarıyla 300 kadar köyleri yıkılıp yakılmış ve ahalisi dağlara kaçmış olan «Milopotamo» ve «Scittia = İstiy», kalelerinin topları zaptedildiği gibi erzak ve servetleri de iğtinâm edilmiştir: Bu son iki mevki civarındaki köylerden de yüz kadarının yakıldığı rivayet edilir. — Girit'in başında bu fırtına hüküm sürerken Venedik donanmasından veyahât Andrea Doria'dan eser bile görünmemiştir. — Bir haftada bütün Girit devredilerek tekmi sahilleri kasılıp kavrulduktan sonra şimalişarkide ve Rodos istikametinde bulunan «Skarpantho/Karpathos = Kerpe» adasına gidilmiş, bu adada bulunan üç kale işgal edilip ahali haraca bağlanmış ve bu suretle Kerpe adasıyla yanındaki «Kasos = Kaşot» adacı Türkiye'ye ilhak edilmiştir. — Bundan sonra donanma Rodos civarında bir iki Türk adasına uğradıktan sonra, o sırada şiddetle esen sam yellerinden dolayı «Cos = İstanköy» adasına gidilerek bir müddet istirahat edilmiş, bu müddet zarfında Hristiyanlardan kürekçi ve Anadolu Türklerinden kadro tamamlamak için asker toplanmıştır; ağır gemilerin de burada yağlandığı rivayet edilir. Bu işler bittikten sonra Barbaros Eğriboz'a gitmiş ve Salih-Reis kumandasında adaların muhafazasına memur olan filo orada donanmaya iltihak etmiştir).

17 Temmuz = 19 Safer, Çarşamba: Kanunî'nin Edirne'ye müvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Boğdan seferine hareketi için yukarda bu sene vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Padişah Edirne'de dokuz gece kalıp onuncu güne tesadüf eden 26 Temmuz = 28 Safer Cuma günü hareket etmiştir. — Basra'nın Osmanlı devletine iltihakı Kanunî'nin işte bu sefer Edirne'de ikamet esnasımdadır: Aşağıda «22 ve 24 Temmuz» fıkralarına bakınız).

22 Temmuz = 24 Safer, Pazartesi: Basra'nın Türkiye'ye iltihakını arzetmek üzere Emir Mânî'in Edirne'ye gelmesi.

(Kanunî'nin Irâkayn seferinde Bağdad işgal edildikten sonra Sultan Süleyman kış mevsimini orada geçirirken Basra emiri «Râşid ibnû Makaamis» in itâat ve inkiyâd arzettiğini görmüştük: 1535 = 941 vukuâtının «7 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Irak'ın Türk işgaline girmesinden itibaren artık istiklâlini muhafaza imkânı kalmamış olduğu takdir eden Emir Râşid Bağdad valisiyle muhâbere ve müzakerede bulunduktan sonra yegâne kurtuluş çaresini Osmanlı ölkesine iltihak etmekte görerek «Emir Mânî» ismindeki oğlunun riyâsetinde veziri «Muhammed» le Kadı-askerinden mürekkep bir hey'et teşkil etmiş ve bu hey'eti bir çok hediye ve Arab atlarıyla Kanunî'ye gönderip Basra'nın iltihakını arza ve anahtarlarının takdimine memur etmiştir. — Basra hey'eti bu gün Edirne'ye gelmişse de Sultan Süleyman'ın huzuruna iki gün sonra kabul edilmiştir: Aşağıki fıkraya bakınız).

24 Temmuz = 26 Safer, Çarşamba: Basra anahtarlarının Kanunî'ye takdimi.

(Yukarıki fıkra bahsi geçen Basra hey'eti bu gün Edirne sarayında Kanunî Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilip Emir Râşid'in tâzimâtıyla Basra'nın

anahtarlarını takdim etmiş ve hey'et âzâsı iltifâta mazhar olmuştur. Basra vilâyeti işte bu günden itibaren Osmanlı ölkesine resmen iltihak etmiş demektir. Bu suretle Irâk-ı Arab tamamıyla Türk hâkimiyetine girmiş olduktan başka, Osmanlı hududu Basra körfezine de dayanmıştır. — Bu vaziyet üzerine Basra havâlisini bir Osmanlı eyâleti sayılarak valiliği Emir Râşid'e tevcih edilmiş ve kendisine «Berât-ı Hümâyûn» ve «Sancak» gönderilmiştir. — Hey'etin Edirne'den avdet etmiş olduğu rivayet edilir).

27 Temmuz = 29 Safer, Cumartesi: Hindistan seferine çıkan Hadım Süleyman Paşa'nın Aden'e muvâsalatı ve Aden emâretinin zaptı.

(Aden limanı, Arabistan yarımadasının cenubugarbisinde ve Kızıldeniz'den «Bâb-ül-Mendeb» boğaziyle ayrılan Aden körfezinin şimal sahilinde eskiden beri işlek bir ticaret iskelesidir. O sırada Aden bir Arap emâreti şeklindedir ve bu emâret 1451 = 855 tarihinden 1517 = 923 tarihine kadar 66 sene Yemen'de saltanat süren ve Emevîler neslinden olduğunu iddia eden «Benî-Tâhir» sülalesinden «Âmir-ibnü-Dâvûd» isminde bir emîrin idaresindedir. — Yemen ölkesi Kölemenler devrindenberi anarşi içindedir ve burada yer yer bir takım imamlar, emirler, Kölemen bakıyyeleri ve hattâ Yavuz devrindenberi Türk askerleri hüküm sürmektedir. 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasına da bakınız. Bütün bu muhtelif kuvvetler arasında hemen daimî bir mücadele vardır. Ezcümle Aden emîri Âmir-ibnü-Dâvûd ile Zeydî imâmı Şerefüddin arasında da husûmet bulunduğu için, Osmanlı donanması Süveyş'den «Kamaran» adasına geldiği zaman Emir Âmir bir elçi gönderip imâm Şerefüddin aleyhine Süleyman Paşa'dan yardım istemiş, fakat Paşa zaten Aden'e uğrıyacağı için bu talebe cevap vermeden Arab emîrinin o meşhur iskelesine dayanmıştır. — Süleyman Paşa'nın Aden emâretini ilhak için ittihaz ettiği fecî tedbir Osmanlı menbâlarında umumiyyetle tenkid edilir: Hattâ Paşa'nın bu hareketinden dolayı Kanunî'nin takdirine uğradığı hakkında bile bir rivayet vardır. — Süleyman Paşa Aden'e geldiği zaman şehrin valisi vaziyetinde bulunan «Emîr Ferhan», la metbû olan «Emîr Âmir-ibnü-Dâvûd» arasında geçimsizlik olduğunu ve valinin hükümdarı çekemediğini anlayıp işte bu vaziyetten istifade ederek Ferhan'la anlaşmış ve alış-veriş bahânesiyle karaya çıkardığı askeri Ferhan'ın kumandasına vererek Emîr Âmir'i Amiral gemisine celbetmiştir. Bir rivayete göre de Süleyman Paşa Aden emîrini görüşmek bahânesiyle aldatarak gemisine dâvet etmiş ve emîr de bu hileli dâveti kabul etmiştir. Beş altı kişilik bir maiyyetle Osmanlı Amiralinin gemisine gelen Aden emîri Paşa'nın emriyle derhal serendireğine asılmış ve rivayete nazaran üç gün kadar direkte teşhir edilmiştir! Fakat buna rağmen Aden «Emîr Ferhan» a bırakılmamış ve buraya sancak beyi olarak ümerâdan Behram Bey tayin edilmiş ve maiyyetine bir miktar kuvvet de bırakılmıştır. — Hadım-Süleyman Paşa'nın bu çok çirkin hareketi Kanunî gibi düşman tarlasına girmiş askerlerini idam edecek kadar âdil bir padişahın mümessiline yakışacak zulûmlerden değildir. Hattâ bu haksızlığın ondan sonra gittiği yerlerde Süleyman Paşa'ya karşı hiç kimsede emniyet ve itimat kalmamasına sebep olduğundan ve bu yüzden bazı zararlar bile görüldüğünden bahsedilir. — Osmanlı donanmasının Aden'e muvâsalatı için 3 Ağustos = 7 Rebî'ül-evvel Cumartesi ve 11 Ağustos = 15 Rebî'ül-evvel Pazar tarihleri de rivayet edilir. Bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihaz ettiğimiz 27 Temmuz = 29 Safer Cumartesi tarihi doğru olduğu takdirde, 13 Haziran = 15 Muharrem Perşembe günü Süveyş'den hareket etmiş olan Hadım-Süleyman Paşa donanmasının Kızıldeniz'i 44 günde kat'edip 45 inci gün Aden'e vâsıl olduğu anlaşılır; bu uzun müddet ağır gidilmesinden değil, bazı iskelelerde erzak vesaire tedariki için 10 gün ve bir hafta gibi uzun duraklar yapılmış olmasındandır).

16 Ağustos = 20 Rebî'ül-evvel, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinde Babadağ'a muvâsalatı.

(Babadağ kasabası Dobruca'da ve Silistre'nin 130 kilometre şimalışarkisindedir. Bu kasabanın ismi, Selçukîler devrinde buraya hicret etmiş olan ve mezarı da burada bulunan «Saru-Saltuk-Baba» mn adından gelir. — Kanunî burada dört gece kalıp beşinci güne tesadûf eden 20 Ağustos = 24 Rebî'ül-evvel Salı günü ileri hareketine devam etmiştir. — Padişah'ın Babadağ'a muvâsalatının ertesi günü Boğdan voyvodası Beşinci Petru Rareş'in ordugâha gelmesi hakkındaki dâvetin kabulünden imtinâ ettiği hakkında haber gelmiştir. Bu haberi gene bu sefer esnasında yoldan gönderilmiş olan Osmanlı elçisi Sinan-Çelebi getirmiştir. İtâat. tan çıkarak metbûna kafa tutmak gafletini gösteren Rareş için yukarda bu sene vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız).

21 Ağustos = 25 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Kanunî'nin Tuna üzerinde İsakçı konağına muvâsalatı ve köprü kurulması.

(Sultan Süleyman burada beş gece kalıp altıncı güne tesadûf eden 26 Ağustos = 30 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü Tuna üzerine kurulmuş olan köprüden geçip ileri hareketine devam etmiştir. — Semendire'nin kahramanlıklarıyla meşhur sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey askeriyle beraber işte burada orduya iltihak etmiştir. — Tuna üzerinde kurulan köprü'nün mühâfazasına sâbık Defterdar Haydar-Çelebi memur olmuştur).

27 Ağustos = 1 Rebî'ül-âhır, Salı: Hadım-Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Hindistan'da Gucerat sahillerine muvâsalatı.

(Peçevi tarihinde bir zühul vardır. Osmanlı donanması Hint sahillerine «Rebî'ül-evvelin guresinde» yâni «28 Temmuz Pazar» tarihinde vâsıl olmuş gösterilir! Halbuki gene Peçevi aynı donanmanın Arabistan'daki Aden iskelesine muvâsalatını doğru olarak Safer ayının sonuna, yâni «27 Temmuz Cumartesi» tarihine müsâdif gösterir. Bu zühule göre Osmanlı donanmasının Arabistan'dan Hindistan'a bir günde gitmiş olması lâzımgelir! Tabii buna imkân olamayacağı için, her halde Peçevi'deki «Rebî'ül-evvel guresi», tâbirinin «Rebî'ül-âhır guresi»nden galat olduğu muhakkaktır. Zaten «Kanunî Sultan Süleyman devrinde Amiral Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferi» ismiyle Türkçe olarak neşrettiği kıymetli eserde meseleyi Portekiz vesikalarına göre tetkik eden Prof. Dr. Herbert Melzig «Ağustos sonunda» demek suretiyle bizim burada esas ittihaz ettiğimiz 27 Ağustos = 1 Rebî'ül-âhır tarihini teyid etmektedir. Kâtib-Çelebi'den muahhar Osmanlı müelliflerine gelinceye kadar bir çok müverrihler Peçevi'deki zühulü hiç tetkik etmeden olduğu gibi kabul etmek suretiyle tenâkuza bile düşmüşlerdir. Meselâ Kâtib-Çelebi «Efsâr-ül-bihâr»mda Süleyman Paşa'yı «7 Rebî'ül-evvel = 3 Ağustos Cumartesi» günü Aden'e vâsıl olmuş gösterdiği halde, Hindistan sahillerine «1 Rebî'ül-evvel = 28 Temmuz Pazar» günü varmış göstererek tenâkuza düşmüştür! — Hadım-Süleyman Paşa'nın en mühim vazifesi, Kanunî'ye elçi gönderdikten sonra öldürülen eski Gucerat hükümdarı Bahadur-Şâh'ın Portekizlilerden kurtarılmasını rica etmiş olduğu Diu kalesinin fethidir. O sırada Portekizlilerin elinde bulunan bu kale Gucerat'ın «Khattiawar», yarımadasının cenubunda aynı ismi taşıyan küçük bir adanın şimalışarkisindedir; sahilden dar bir boğazla ayrılan bu adanın mesâhası takriben 30 kilometre murabbî kadardır. Hadım-Süleyman Paşa Diu istihkâmlarına taarruz etmeden evvel burayı himâye eden Kuka ve Kat kalelerine hücum etmiştir. Portekizliler bunların birincisine «Gogala» dedikleri için Peçevi'de bu isme tesadûf edilir; Kâtib-Çelebi'de bunların yerine Goa ve Kâre kalelerinden bahsedilmesi doğru değildir. Hadım-Süleyman Paşa karaya asker

dökerek ilkönce işte bu iki kaleyi hücumla fethetmiş ve Portekizlilere bin kadar telefât verdirmişti. — Kuka ve Kat kalelerinin fethi Ağustos sonuna kadar bir iki gün içinde temin edilmiş olduğu için, Eylül başından itibaren asıl hedef olan Diu iskelesi hem karadan, hem denizden muhasara altına alınmıştır. En kuvvetli rivayete göre 20 gün sürmüş olan bu şiddetli muhasara muhtelif menbâlarda bir ay, iki buçuk ay ve hattâ üç ay kadar devam etmiş gösterilir. — Türk topçusunun şiddetli bombardımanına ve şehirle istihkâmların harâb olmasına rağmen, «Antonio de Sylveira» isminde bir kumandanın idaresinde bulunan Portekizliler çok kahramanca bir müdafaada bulunmuşlar ve hattâ kadınlar bile harbe iştirâk etmişlerdir; fakat buna rağmen, aradan yirmi gün geçtikten sonra müdâfîler daha fazla mukavemet edemeyecek bir hâle gelmişlerdir. Hadım-Süleyman Paşa'nın birden-bire ordusuyla donanmasını toplayıp ric'at kararı vermesi işte böyle bir vaziyete tesadüf etmektedir! Muhtelif Osmanlı ve ecnebi menbâlarımıza göre bu âni ric'at kararının en mühim sebepleri şöyle sıralanabilir:

1 — Bu sırada Gucerat tahtında Portekizlilerle birleşerek kendi babasına bile ihânet etmiş olan Mahmud-Şâh bulunmaktadır: Osmanlı menbâlarına göre bu hükümdarın Kanunî'den istimdâd etmiş olan babası Bahadır-Şâh gibi Türklere itimâd etmemesinin sebebi Hadım-Süleyman Paşa'nın Aden emri «Âmir-ibnü-Dâvûd»u aldatarak öldürdükten sonra ölkesini zaptetmiş olmasıdır: Yukarda bu sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız. Hattâ Portekizlilerin Mahmud-Şâh'a:

— Süleyman Paşa mukaddemâ Aden hâkimin salbeyledi: Size ne hayr itse gerek? Gaddardır!

dediklerinden bile bahsedilir: Her halde Aden meselesinin çok fena bir tesir hâsıl ettiği Osmanlı menbâlarımızın ittifakıyla sabittir; bu menbâlar Mahmud-Şâh'm Süleyman Paşa'ya emniyet etmediği için onunla görüşmeye gelmediğinden ve erzak da vermediği için iâşe buhranı olduğundan bahsederler; hattâ Şâh'm Paşa'ya «sâir umûrda da muhâlefet» ettiği rivayet edilir; bununla beraber Mahmud'un esasen Portekizlilerle müttefik olduğu ve merhum babasının siyasetini tâkib etmediği de muhakkaktır.

2 — Osmanlı menbâlarımızın ifadelerine rağmen, Mahmud-Şâh Süleyman Paşa'ya hiç yardım etmemiş değil, bilâkis yardım eder gibi görünmüştür: Meselâ Portekizlilerle gizlice anlaştıktan sonra beş bin Hintli asker vermiş, fakat bunların zâbitlerini Türk ordusunun mâneviyyâtını bozma memur etmiştir!

3 — iâşe meselesinde ilkönce bir miktar yardımda bulunan Mahmud-Şâh muhasaranın en şiddetli ânında birdenbire yardımı keserek Osmanlı ordusunda açlık zuhuruuna sebep olmuştur.

4 — Aç kalan Yeniçerilerden bâzılarını on misli gündelikle gizlice elde etmiye muvaffak olan Mahmud-Şâh Osmanlı ordusunun inhilâline sebep olacak tehlikeli bir vaziyet husûle getirmiştir.

5 — Muhasara esnasında Hintli askerlerden hiç istifade edilmemiş, bunlar bilâkis Türk ordusunun başına birer gâile olmuş ve hattâ Türk ve Hint zâbitleri arasında ikide bir kavgalar çıkarak muhasara ordusu ihtilâflar içinde çalkanıp durmuştur.

6 — Mahmud-Şâh'm en alçakça hilesi Portekizlilere izâfe ettiği sahte bir mektubu casuslar tarafından yakalanmış gibi Süleyman Paşa'nın eline geçirtmiş olmasıdır: Portekiz'in Goa valisinin ağzından uydurulan bu mektup Diu kumandanı «Antonio de Sylveira»ya hitâben Portekiz donanmasının yetişmekte olduğunu haber vermektedir! Halbuki bunun aslı yoktur! Hadım-Süleyman Paşa büyük bir saferunluk göstererek işte bu düzme vesikaya aldanıp Portekiz donanması gelince iki ateş arasında kalacağını düşünmüş ve yukarıki sebeblere inzîmâm eden bu mevhum tehlike üzerine bir gece karanlığında ordusunu donanmasına yükleyip denize açılmıştır!

Süleyman Paşa'nın bu âni ric'at esnasında bir kaç topla bâzı ağır yaralılarını bırakıp gittiği bile rivayet edilir! Çok muktedir bir idare ve siyaset adamı

olduğundan bahsedilen Paşa'nın nasıl olup da böyle bir tuzağa düşmüş ve hiç farkında bile olmamış bulunmasına hayret etmemek kabil değildir! Hattâ Süleyman Paşa'nın avdetinden sonra bile Mahmud-Şâh'm ihânetini anhyamadığı Profesör Melzig'in Portekiz vesikalarından naklettiği bir mektubundan anlaşılmaktadır: Süleyman Paşa bu ihâneti Mahmud'un adamlarına yüklemiştir! Halbuki Portekiz vesikalarına göre baş hâin bizzat hükümdardır: Bu nokta, Osmanlı menbâlarımızın ifadelerine de uygundur. — Her halde Hadım-Süleyman Paşa'nın bu Hint seferinde iki büyük hatâsı olduğu muhakkaktır: Biri Aden emrini idam ettirerek muhtelif memleketlerin İslâm ahalisi arasında Osmanlı hâkimiyetine karşı umumî bir itimatsızlık uyandırması, biri de Mahmud-Şâh'm Diu muhasarasında kurduğu tuzaktan hiç birini anlıyamıyarak hepsine birden kapılmış olmasıdır! Halbuki Hadım-Süleyman Paşa bir kaç gün sebât etmiş olduğu takdirde Diu kalesinin her halde fethedilmiş olacağı muhakkak sayılır. — Süleyman Paşa'nın bu sırada 86 yaşlarında bulunduğu ve çok şişman olduğu için ancak dört kölesinin yardımıyla yerinden kımıldanabildiği hakkında bir rivayet vardır).

29 Ağustos = 3 Rebî'ül-âhir, Perşembe: Kanunî'nin Boğdan seferinde bir adalet eseri.

(Bu gün varılan «Kızıl-göl» konağında iki asker bir ev yaktıkları için idam edilmişlerdir: Sefer hâlinde bir ordunun düşman vaziyetine geçmiş bir memlekette bile ahalinin canına, malına, mülküne ve hattâ tarlasındaki ekinine bile tecâvuz edemeyecek kadar sıkı bir inzibât altında bulundurulması yalnız o zamanki değil, şimdiki Avrupa medeniyetinin bile yüzünü kızartacak bir vaziyettir. — Bu gibi suçluların idamla tecziyesi sefer hâline münhasırdır: Aynı cürümlerin hâzardaki cezaları daha hafiftir. — Bu mesele için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız).

31 Ağustos = 5 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Prut nehri üzerinde Mimar-Sinan'ın kurduğu köprüden Kanunî'nin ordu geçirmesi.

(Burası bataklık olduğu için ilk yapılan köprü tutturulamamış ve bunun üzerine ikinci vezir Lâtfi Paşa'nın Kanunî'ye tavsiye ettiği Mimar-Sinan sağlam bir köprü kurmuştur; Koca-Sinan bu meseleyi şöyle anlatır:

«Âb-ı Prut kenârına geldüklerinde asker geçmeğe köprü lâzım oldu; Nice kim-seler mukayyed olup bir nice gün köprü binâsına mütekayyid oldular. Yaptıkları köprü âb-u-gilde batup bi-nişân oldu. Batak yeri olmağın köprü binâsında âciz mütehayyir kaldular. Merhum Lâtfi Paşa Hazretleri:

— Saâdetlü Pâdişâhum, köprü binâ olması Sinan-Sübaşı dinilen kulunuzun kadr-ü-ittibârı ile olur: Haseki bendenüzdür. Emr eylen, yoldaşlarıuyla mukayyed olsun; gaayet üstâd-ı cihan ve mi'mâr-ı kârdândür!

diyi ilâm ittikte bu hakîre emr-i âlişanları vârid olup on üç gün içinde bir âlî köprü binâ eyledüm: Asker-i İslâm ile Şâh-ı enâm saâdetle geçtüler».

Mimar-Sinan'ın bu ifadesine göre ordu daha Prut sahillerine gelmeden evvel ileri kollar tarafından köprü kurulmuş olması lâzımgelir: Çünkü ilk köprü yıkıldıktan sonra Sinan'ın yaptığı köprünün inşası bile 13 gün sürmüştür).

9 Eylül = 14 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Kırım hanı Sâhib-Giray'ın orduya iltihakı.

(Tâbiyyet vazifesini ifa ederek Boğdan seferine iştirâk etmiş olan Kırım hanı Sâhib-Giray Yaş şehrini yıkıp yakmış ve bir çok ganimet almıştır. Bu gün orduya iltihak ettiği yer «Yaş-pazarı» konağıdır. — Boğdan boyarları voyvodanın çılgınlığına iştirâk etmedikleri için Beşinci Petru Rareş bu sırada «Transylvania = Erdel» taraflarına doğru firar hâlinde).

15 Eylül = 20 Rebî'ül-âhir, Pazar : Boğdan payitahtının işgali.

(O zaman Boğdan voyvodalığının payitahtı «Suceava = Suçava» şehridir : Yu. kariki fıkrada da gördüğümüz gibi, boyarlar mukavemet tarafları olmadıkları için âsi voyvoda Beşinci Petru Rareş memleketinden kaçmak mecburiyetinde kalmış ve Translyvania = Erdel'de «Ciceu»ya gitmiştir. Tabii bu suretle Boğdan meselesi âdetâ askerî bir gezintiyle halledilmiş demektir. — Bu seferin neticeleri için aşağıki fıkraya bakınız).

21 Eylül = 26 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Bucak sancağının ilhakı ve Boğdan Beyliğinin yeni vaziyeti.

(Kanunî «Suceava = Suçava»da bulunduğu sırada bir taraftan Semendire suvâ-rileriyle Tatar atlılarından mürekkep bir kuvvet üç yüz Ulah suvârisinin delâle-tiyle âsi ve firarî voyvoda Beşinci Petru Rareş'in tâkibine giderken, bir taraftan da bu gün Padişahın riyâsetinde Divan toplanıp Boğdan Prenslığının yeni vaz-iyetini tesbît etmiştir; verilen kararlar şöyle sıralanabilir :

- 1 — Rareş isyânma iştirâk etmemiş olan boyarların Suçava'da akdettikleri bir icti-mâda arzemiş oldukları rica kabul edilerek Boğdan voyvodalığına firârî Beşinci Petru Rareş'in kardeşi «Ştefan Lacusta», tayin edilmiştir.
 - 2 — Yeni voyvodanın maiyyetinde muhafız ismi altında 500 Yeniçeri bulunacaktır.
 - 3 — Yeni Boğdan voyvodası iki senede bir bizzat İstanbul'a gelerek Boğdan harâcını metbûna takdim edip tâzimatını arzedecektir.
 - 4 — Beşinci Petru'nun yakmış olduğu Kilya kalesi yeniden yaptırılacak ve Akker-man kalesi de tahkim edilecektir.
 - 5 — Türklerin «Turla» dedikleri «Dniestr» nehri üzerindeki «Tighina» kalesi «Bender» ismini alarak etrafındaki arazi ile beraber Türkiye'ye ilhak edilmiştir : Bu suretle Karadeniz sahiliyle Prut ve Dniestr nehirleri arasında bulunan ve garp tarafındaki kara hududu Bender'in biraz şimalinden başlayıp cenuba doğru inerek Prut'un Tuna'ya döküldüğü noktaya varan sâha, yâni Türklerin «Bucak/ Buçak», dedikleri Cenubî-Besarabya Boğdan'dan ayrılarak bir Türk sancağı hâline gelmiştir.
 - 6 — Türkiye'ye ilhak edilen Bucak hudutlarında Boğdanlıların tahkimât yapmaları men'edilmiştir.
- Netice itibariyle Rareş isyânı Boğdan için çok pahalıya mal olmuş demektir : Bütün bunlardan başka «Suceava = Suçava» kalesinin mahzenlerini dolduran Boğdan hazinesi de zaptedilmiştir. Bu hazinenin fiğalar dolusu altın ve gümüş paralardan başka kıymetli vazolar, murassâ kılıçlar vesair mücevherlerden mü-rekkep olduğu rivayet edilir. Her halde Rareş'in Kanunî'ye isyan gibi bir çılgınlığa kapılarak vatanına yaptığı fenalık kolay ölçülecek şeylerden değildir).

22 Eylül = 27 Rebî'ül-âhir, Pazar: Kanunî'nin Boğdan meselesini hallettikten sonra İstanbul'a hareketi.

(15 Eylül = 20 Rebî'ül-âhir Pazar günü «Suceava = Suçava»ya girmiş olan Sul-tan Süleyman burada yedi gece kaldıktan sonra sekizinci güne tesadüf eden bu 22 Eylül = 27 Rebî'ül-âhir Pazar günü İstanbul'a hareket etmiştir).

25 Eylül = 1 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba: Barbaros'la Andrea Doria'nın Preveze ölümlerinde karşılaşması.

(Hristiyanlıkla Müslümanlığın bu en geniş mücadele devrinde bir taraftan Hint denizinde, bir taraftan Akdenizde ve bir taraftan da Avrupa'nın Avusturya ve

Boğdan cephelelerinde Türk ordularıyla donanmaları zaferden zafere koştaktadır; bu tarihî mücadelenin son safhası Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Tunus seferiyle başlamış ve ondan sonra birbirini tâkib eden İtalya, Venedik, Avusturya, Hindistan ve nihayet Boğdan seferleri hep aynı bir zincirin birbirine bağlı halkaları şeklinde teselsül etmiştir : Bunlar için 1535 = 942 vukuâtının «29 Mayıs», 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisânî», 1537 = 943 vukuâtının «11 ve 17 Mayıs», 1537 = 944 vukuâtının «13 Ağustos» ve «2 Kânunu-evvel», nihayet bu sene vukuâtının «13 Haziran» ve «8 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bu büyük ve şiddetli mücadelenin en mühim safhalarından biri de Barba-ros'un Adalar denizinden Venediklilerin alâkasını kestikten sonra Girit üzerine yaptığı hareketle başlayıp dünya tarihinin en mühim vak'alarından biri olan Preveze zaferiyle neticelenmiştir : Yukarda bu sene vukuâtının «7 Ha-ziran» ve «15 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bütün bu vukuât esnasında Av-rupa'da Türklere karşı ittifak temâyülleri baş göstermiş, ilkönce Almanya im-paratorluğu ve İspanya krallığıyla Papalık ve Avusturya arasında vücuda ge-len bu Hristiyan ittifakı gittikçe Venedik, Portekiz, Malta ve Ciniviz hükû-metleriyle de takviye edilmiştir. Akdeniz mücadelesinde Türklere karşı birle-şen bu irili ufaklı müttefiklerin verdikleri filolar nihayet imparatorluk ami-rali Andrea Doria'nın kumandasında muazzam bir Hristiyan donanması hâlini almıştır. İşte bu suretle toplanan deniz kuvvetinin büyüklüğü karşısında müt-tefikler zaferden o kadar emin olmuşlardır ki, «Léon Galibert»in Venedik ta-rihinde dediği gibi «müstakbel fütuhâtı peşin olarak paylaşmakta» bile tereddüd etmemişlerdir! — Yalnız müttefiklerin hepsi aynı zamanda hazırlanmış değil-dir : Meselâ muhtelif filolar daha 1538 = 944 senesi Mart = Şevvâl ayının sonla-rında Korfu adasında toplanmaya başlamış olduğu halde, imparatorluk filosu ancak bu senenin 7 Eylül = 12 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü tamamlanabilmiştir! Aradan geçen beş ay içinde Barbaros Adalar denizindeki Venedik müstemleke-lerini kasıp kavurarak 25 ada zaptetmiş ve Venediklilerin bu denizle alâkala-rını kestiği halde imparatorluk donanmasını bekliyen Venedik filosu yerinden bile kımıldanamamıştır! Hattâ bu yüzden Venediklilerle Doria'nın arası açıl-mış olduğundan bile bahsedilir! — Barbaros Girit seferinden sonra istanköy adasında donanmasına istirahat verirken müttefiklerin hazırlıklarını ikmâl etmiş oldukları hakkında muhtelif haberler almış ve ondan sonra Eğriboz/Ağ-riboz adasına geçtiği zaman Andrea Doria kumandasındaki düşman kuvvetleri-nin Preveze'ye taarruz ederek kaleyi muhasara etmiş olduklarını öğrenmiştir : Bu zamana kadar Akdeniz'de Barbaros'un tâkibinden bucak bucak kaçan An-drea Doria'nın nihayet büyük Türk kahramanı ile karşılaşmasına ve daha doğ-rusu hiç istemediği halde onun karşısında kalmasına sebep olan hâdise işte bu Preveze muhasarasıdır. — Barbaros bu muhasara haberini alır almaz Eğri-boz'dan hareket etmiş ve bir keşif hareketi yaptırmak üzere meşhur Tur-gud-Reis kumandasındaki yirmi gemilik hafif gönüllü filosunu önden gönder-miştir : Turgud-Reis'in Zanta sularında kırk gemiden mürekkep bir düşman karakol filosuna tesadüf edip bu vaziyeti Modon limanında Barbaros'a arzet-miş olduğu rivayet edilir. Diğer cihetten Zanta'daki düşman filosu da derhal Preveze önlerine yetişerek Türk donanmasının yaklaşmakta olduğunu Andrea Doria'ya haber verdiği için Hristiyan donanması Preveze'den derhal elçekip Venedik hâkimiyetinde bulunan Korfu adasına ric'at etmiştir. — İşte bu va-ziyette Preveze'ye doğru ilerliyen Barbaros bu şehrin tahribine mukabele ol-mak üzere Kefalonya adasını yakıp yıktıktan sonra hedefine varıp Preveze kalesini derhal tâmir ve tahkim ettirmeye başlamıştır. — Preveze kalesi, Adri-yatik denizinin Arnautluk sahilinde teşkil ettiği Arta körfezinin ağzında ve medhalin şimal kıyısındadır : Medhalin darlığına nisbetle körfezin genişliği burasını âdetâ bir havuz hâline getirmektedir; bilhassa medhalin müstahkem olması Arta körfezini bir donanma için en emin sığınak sekline sokan bir va-ziyet demektir. Osmanlı donanması bir rivayete göre 24 Eylül = 29 Rebî'ül-âhir Sah günü buraya gelmiş ve körfeze girip harekete hazır bir vaziyet almıştır. — Andrea Doria kumandasındaki düşman donanmasının bu hizâyâ gelip Preveze'

nin iki mil kadar açıklarında demirlemesi de 25 Eylül = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşamba gününe müsâdiftir: İşte bu suretle Barbaros nihayet murâdına ermiş ve yıllarca aradığı halde bulamadığı Andrea Doria ile karşılaşmış demektir! — O zamana kadar Barbaros'dan daima haşyet ve dehşetle kaçmış ve kaçınmış olan Doria'nın bu seferki cür'eti, kumanda ettiği donanmanın gerek kemmiyet, gerek keyfiyet itibarıyla Türk donanmasından çok üstün olmasıyla izah edilir; Hristiyan donanmasının her bakımdan üstünlüğünde Türk ve ecnebi menbâları müttetiftir; yalnız rivayet edilen adetler arasında mühim farklar vardır: Garp menbâlarında Doria'nın donanması hakkında tesadüf edilen rakamların en mühimleri 166, 167, 200 ve nihayet 300 şeklinde sıralanabilir. Bu donanmadaki müttetik askerlerinin mecmûu da muhtelif Garp menbâlarında 54,500 ve 60,000 kadar gösterilmektedir; düşman toplarının mecmûu hakkında da 2500 ve 2594 gibi rivayetler vardır. Türk menbâlarında ise Hristiyan donanmasının 300, 400 ve nihayet 600 küsur gemiden mürekkebe olduğu hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf edilir. Deniz muharebelerine ait bir çok Şark ve Garp menbâlarının ifadelerinden anlaşıldığına göre bu son rivayet yanlış değildir: Yalnız bu 600 küsur geminin yarısı büyük ve yarısı da küçük gemilerle nakliyelerden mürekkeptir. Bâzi rivayetlere göre İspanya ile Portekiz krallıkları 80 kalyon, Venedik cumhuriyeti 10 kalyon ve 70 kadirga, Papalık hükûmeti 36 kadirga, Malta Şövalyeleri 10 kadirga, Genova hükûmeti 1 kalyonla 52 kadirga ve diğer bâzi Hristiyan hükûmetleri de 49 kalyon vermiştir: bu hesaba göre yalnız büyük gemilerin sayısı 308 tutuyor demektir; bunların 15 - 20 kadarı «Karaka» denilen en büyük gemilerdendir ve her birinde 2000 asker bulunduğu rivayet edilir; üst tarafı da «Çekdiri» denilen küçük gemilerden mürekkeptir. Fakat buna mukabil Barbaros'un kumandasındaki donanmanın hepsi çekdiri olmak üzere ancak 122 gemiden ibaret olduğunda umumiyetle ittifak edilir: Hattâ Garp menbâlarında bile bu rakam en fazla 150 ye kadar çıkabilmiştir; gene Garp menbâlarında Türk donanmasının 100 hafif gemiden ibaret olduğu hakkında bile bâzi rivayetler vardır: Her halde donanma küçük, fakat Barbaros büyüktür. Bu küçük donanmanın 20,000 asker taşıdığı rivayet edilirse de her halde biraz mübâlağa edilmiş olmalıdır. Tabii böyle bir vaziyette en çok göze çarpan şey, iki taraf arasındaki kuvvet nisbetsizliğidir. — İşte bu nisbetsizlikten dolayı vaziyetin müzakeresi için Barbaros'un riyâsetinde bir harb meclisi toplanmış, hiç kimse körfezden dışarı çıkılmasına taraftar olmadığı halde yalnız Barbaros bunun kaçırılmıyacak bir fırsat olduğunu ileri sürmüş ve kat'i karar ona aid olduğu için nihayet onun emrinde birleşmiştir. Bu vaziyet âdetâ bir kale muhasarasındaki huruç hareketlerine benzetilebilir: Çünkü bu sırada 122 gemiden mürekkebe Türk donanması 600 düşman gemisinin tıkadığı Arta körfezinde kapanıp kalmış gibi bir vaziyettedir; fakat körfezin medhali sığlık olduğu için büyük düşman gemilerinin içeri girebilmek ihtimali de yoktur; hıassâ medhalin her iki sahili de tahkim edilmiş olmak itibarıyla donanma tam bir emniyet içindedir: Bununla beraber Barbaros kurduğu plâna olan itimadını bu körfezdeki emniyete tercih etmiştir. — Bu gün düşman donanması bir ihraç hareketine teşebbüs etmek istemişse de, Turgud-Reis, Murad-Ağa, Güzelce-Mehmet ve Sâdik-Reis gibi bir takım kahramanlar idaresinde körfezden çıkarılan Türk filosu düşman gemilerini derhal püskürtmüştür).

27 Eylül = 3 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Preveze önlerinde Barbaros'un ilk taarruzu ve düşman donanmasının ric'atı.

(Osmanlı menbâlarında Barbaros'un Preveze muharebesi umumiyetle bu gün vukua gelmiş gösterilmekle beraber bundan bir gün sonra vukuuna delâlet eden ifadelerle de tesadüf edilir: Meselâ bu hususta en esaslı menbâlardan biri olan Kâtib-Çelebi'nin «Efsâr-ül-bihâr»mda düşmanın Preveze önlerine gelmesi «1 Cumâda-l-ûlâ = 25 Eylül Çarşamba» gününe, Barbaros'un körfezden çıkıp düşmana ilk taarruz hareketine geçmesi bundan «iki gün sonra», yani «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» gününe ve zaferle neticelenen kat'i muharebe de

onun ertesi gününe müsâdif gösterildiği halde, bu son günün tarihi «4 Cumâda-l-ûlâ = 28 Eylül Cumartesi yerine tekrar «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» diye kaydedilir; tabii bunda bir zühûl olduğu ve Hicret ayının «dördüncü günü» denilecek yerde «üçüncü günü» denilmiş olduğu muhakkaktır. Diğer bâzi menbâlarda da böyle şüpheli ifadeler vardır: Meselâ Kâtib-Çelebi'den daha eski olan Edirneli Mehmed'in «Nuhbet-üt-tevârîh»inde de aynı zühûle aynı ifadelerle tesadüf edilir. Bazı menbâlarda ve meselâ Kara-Çelebi.zâde'nin «Süleyman-nâme»sinde daha muahhar tarihlere de tesadüf edilmekte ve hiç doğru olmayan «6 Cumâda-l-ûlâ = 30 Eylül Pazartesi», tarihi ileri sürülmektedir! Osmanlı menbâlarının bu kadar mühim bir vak'ada bile düşmüş oldukları hatâlar tabii ancak Garp menbâlarıyla tashih edilebilir: Onlarda da bir takım müphem ve hattâ yanlış rivayetler mevcut olmakla beraber, umumiyetle Barbaros'un birinci taarruzu «27 Eylül = 3 Cumâda-l-âhire Cuma» gününe ve zaferle neticelenen kat'i muharebe de «28 Eylül = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi» tarihine müsâdif gösterilir. «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» tarihini esas ittihaz eden Osmanlı menbâlarında belki de iki muharebe günü birbirine karıştırılmıştır. — Barbaros'un bu birinci muharebe günü donanmasını Arta körfezinden dışarı çıkarmasına sebep olan hâdise, bir kaç düşman gemisinin körfez medhaline gelip orsa alabanda ederek bir iki top atmak suretiyle yaptıkları nümâyıştır: İşte bunun üzerine donanma engine açılıp altı mil kadar gittikten sonra harb nizamı alarak hilâl şeklinde bir saf teşkil etmiş ve bütün gemilerin başlarında bulunan üçer top birden ateşlenerek düşmana taarruz edilmiştir; bu sırada Andrea Doria'nın yanlış bir manevra yaparak kendi donanmasını tehlikeli bir vaziyete düşürmüş olduğundan bahsedilir; Barbaros düşmanın bu şaşkınlığından derhal istifade ederek kırk gemilik bir filoyu Hristiyan donanmasına saldırtıp ikiye ayırmak üzere ileri sürmüş ve işte bu vaziyet üzerine Andrea Doria derhal ric'at işareti vermiştir: Bu işareten müttetik filo kumandanlarının memnun olmadıkları ve hattâ Doria'yı ihânetle ithâma başladıkları rivayet edilir; her halde müttetikler arasında millî ihtilâflarla şahsî rekabetler bulunduğu muhakkak olmakla beraber, Barbaros'un manevralarına mukabele edebilecek kabiliyette olmadıkları da muhakkaktır. — Bu vaziyet üzerine düşman donanması Korfu istikametine doğru çekilmiş ve ortalığa karanlık bastığı için Osmanlı donanması da Arta körfezinin dışarısında ve Preveze önlerinde mevzi almıştır. — Bir rivayete göre de düşman bir miktar tâkib edildikten sonra karanlıklara karışarak kurtulmuştur).

28 Eylül = 4 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: Barbaros'un Preveze zaferi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Türk donanması bir gün evvelki ilk taarruzunda düşmanı ric'at mecburiyetinde bıraktıktan sonra Preveze önlerinde demirlemiştir: Fakat Barbaros'un burada çok kalmadığı ve daha ortalık kararmadan evvel düşmanı Korfu'da bulmak ümidiyle şimal istikametine «Paksos» adasına doğru açıldığı rivayet edilir; hattâ bu rivayete göre direklerde bulunan «didebanlar», düşman donanmasının cenup istikametine ve «Aya-Mavri = Santa-Maura» adasının cenubundaki «Porto-figo» önlerinde bulunduğunu Paksos civarında ortalık ağarırken farketmişlerdir: Bunun sebebi Andrea Doria'nın akşam karanlığında Korfu'ya doğru giderken orada bırakmış olduğu bir filoya yolda tesadüf ederek Mora'nın şimalıgarbisindeki Patras körfezine girmek üzere gece karanlığında cenuba doğru inmiye başlamış olmasıdır. Bu vaziyet üzerine şanlı Barbaros 122 gemilik kuvvetiyle 600 gemilik düşman donanmasına karşı son sür'atle ilerlemeye başlamıştır: Onun bu ilerleyişi, denizler tarihinin en heybetli levhalarından biridir. — Düşman armadasının bulunduğu nokta, Aya-Mavri adasının cenubunda İtalyanların «Porto-figo», Rumların «Vasiliko» ve Türklerin de «İncirli-limanı» dedikleri yoldur. — Garp menbâlarında Andrea Doria'nın riyâsetinde toplanan bir harb meclisinden bahsedilir: Doria'nın Barbaros'a taarruz taraftarı olmadığı ve hattâ ric'at teklif

etmiş olduğunda umumiyetle ittifak edilmektedir; fakat aynı rivayetlere göre bütün filo kumandanları onun bu fikrine muhalefet ettikleri için zavallı adam ekseriyete uymak mecburiyetinde kalmıştır! Hattâ onun bu vaziyeti, kendisinin Ciniviz olmak itibarıyla Venediklilere karşı beslediği millî kin ve garazla veyahut imparatorlardan aldığı bir takım gizli emirlerle alâkadar gösterilir: Tabii bütün bu rivayetler hep Garp müelliflerinin dinî ve millî hislerle yaptıkları bir takım tevillerle tefsirlerden başka bir şey değildir; çünkü o tarihe kadar Andrea Doria daima Barbaros'dan kaçmış ve kaçınmıştır: «Barbarossa» isminin en fazla titrettiği yürek hiç şüphesiz ki Andrea Doria'nın yüreğidir. Barbaros daha kendi hayatında Akdeniz milletlerinin efsânelerine karışmıştır: Hristiyanlık mukadderâtının bütün mes'ûliyeti Doria'nın üstünde olduğu için, en büyük tereddüdün de onda olması pek tabiidir; hattâ bu tereddüt devresinin sabahdan itibaren üç saat kadar sürdüğü ve nihayet filo kumandanlarının söz dinlememelerinden dolayı harbi kabule mecbur olduğu rivayet edilir. — İşte bu vaziyet üzerine düşman donanması Preveze üzerine yol almayı başlamıştır: Bu sırada Türk donanmasının sahil tarafında bir dizi şeklini alarak ilerlediği rivayet edilir; Barbaros'un hareketi gittikçe düşman istikametine doğru inkişaf etmiş ve nihayet Türk donanması tıpkı bir gün evvel olduğu gibi hilâli bir harb nizamı almıştır. Bu vaziyette merkeze Barbaros, sağ cenaha Sâlih-Reis, sonl cenaha Seydi-Ali-Reis ve bu harb hattının arkasında mevzi alan gönüllü ihtiyat filosuna da Turgud-Reis kumanda etmektedir: Hammer'in Turgud-Reis'i sağ cenaha kumanda etmiş göstermesi doğru değildir; bu rivayet belki de harb esnasında Turgud'un icabına göre her iki cenahta da rol oynamış olmasından galattır. Buna mukabil düşman tarafında Başkumandanlığı Andrea Doria der'uhde etmiş ve Venedik donanma kumandanı «Vicent Capello» ile Papalık donanma kumandanı «Marco Grimani» de onun emrinde çalışmıştır. — Barbaros'un Türk donanmasına verdiği hilâli harb nizamına mukabil düşman donanması borda nizamında ve birbirinin arkasında üç saf hâlini almıştır: Gemilerin büyüklüğüne göre sıralanan bu üç saffm birincisi kalyonlarla karakalardan, ikincisi kadirgârlardan ve üçüncüsü de çekdiri vesaire nev'inden, yani en küçük gemilerden mürekkeptir. Tabii bu vaziyette en öndeki kalyonlarla karakalardan mürekkep ağır filo bir nevi siper rolündedir ve Başkumandan Andrea Doria işte bundan dolayı ikinci saffı teşkil eden kadirgârlar filosunun başındadır. — Preveze açıklarında iki taraf işte bu harb tertibatıyla birbirine doğru yaklaşırken rüzgârın cenuptan estiği için düşmana çok müsâid olduğu halde Türk donanmasına gittikçe muhâlif bir cereyan almış olduğu rivayet edilir: Hattâ bir rivayete göre Andrea Doria işte o rüzgârdan dolayı bu sefer Barbaros'un önünden kaçamamıştır! Fakat bu hâl aynı zamanda Türk donanmasında kürek kuvvetinden başka hareket kabiliyeti bırakmamıştır: Hattâ donanma efrâdının büyük bir ye'se kapıldıkları bile rivayet edilir. Askerinin mâneviyyâtına fevkalâde ehemmiyet veren Barbaros bu sırada kendi amiral gemisinin iki yanına iri yazılı iki âyet astırmış ve bir rivayete göre de bir Kur'an yapraklarını denize serpiştirmiştir. Kâtib-Çelebi büyük kahramanın bu tedbirini şöyle anlatır:

«Derhâl Pâşây-ı Gaazi iki âyet yazup gemisinin iki tarafına bıraktıkda rüzgâr sâkin olup barçalar hareketten kaldı. Kıssadan hisse budur ki şerdâr olan nâm-dârlar yalnız esbâb-ı cismâniyyeye itimâd itmeyüp kaadir oldukları kadar esbâb-ı ruhâniyyeye dahi riâyet ve itibâr eylemek lâzımdır.»

Bu sırada cenup rüzgârının birdenbire kesilmesi düşmanın ağır gemilerini hareket-siz bırakmış ve bunun üzerinde Andrea Doria ön saftaki büyük gemilerinden şiddetli bir top ateşi açtırmıştır: Fakat kalyonlardaki büyük topların namları kısa olduğu için mesafeleri azdır ve işte bundan dolayı düşmanın bütün mermileri de nize dökülmüş ve Türk askerini güldürmekten başka bir tesiri olmamıştır. Barbaros'un hücumu işte bu vaziyet üzerinedir: Donanma bandolarının cenk havaları içinde bütün askerinin birden tekbir getirerek altı misli bir kuvvete karşı yalnız Allâha ve başlarındaki büyük adamın yıllardanberi Akdeniz'i sar-san dehâsına güvenerek yaptıkları bu muhteşem taarruz her halde tarihin

hiç unutmıyacağı manzaralardandır. Hafif Türk gemilerindeki topların menzilleri daha uzun olduğu için ilkönce işte bu menzil hizasına yaklaşıp ateş açılacağı sırada ileri çıkan bir düşman kalyonu püskürtülmüş ve ondan sonra da Türk toplarının menzil üstünlüğünden istifade edilerek düşmanın ön saffındaki ağır gemileri tahrip edilmeye başlamıştır. Bu vaziyet üzerine Andrea Doria ile Venedik amirali Capello ikinci saftaki kadirgârlarını harekete geçirmek ve Türk donanmasını iki ateş arasına almak istemişlerse de şiddetli bir top ateşiyle karşılaşmışlar ve tam işte bu sırada Turgud-Reis'in bir çevirme hareketiyle de karşılaşmaları için derhal ric'ate mecbur olmuşlardır. Harbin bu en şiddetli ânında ortalığın duman ve ateş içinde kaldığı rivayet edilir: Bu vaziyetten istifade etmek isteyen Andrea Doria bir iki kere Türk donanmasını iki ateş arasına almak için manevralar yapmaya kalkışmışsa da daima Barbaros'un mukabil manevralarıyla karşılaşmış ve bir kaç saat süren bu şiddetli mücadele esnasında düşmanın birbirine çatılmış büyük bir hedef teşkil eden ön saf kalyonlarıyla karakaları artık işe yaramıyacak surette tahrib edilmiştir; Barbaros'un meşhur yarma hareketi işte bu vaziyet üzerinedir: Askerin tekbir sesleri içinde yapılan şiddetli bir hücum düşmanın ön saffını ikiye ayırmış ve bu suretle Türk donanması ön saffm arkasına sığınmış olan Andrea Doria'nın idaresindeki kadirgârlar filosunun üzerine yüklenmiştir: Bu sırada Turgud-Reis'in kumandasındaki hafif filo da düşmanın arkalarına saldırmış olduğu için Hristiyan donanması bir taraftan yarılrken, bir taraftan da korkunç bir Türk çenberi içine düşecek bir hâle gelmiştir! Doria'nın donanmasına ric'at emri vermesi işte bu vaziyet üzerinedir. Bir rivayete göre Venedik amirali Capello bu neticeye rağmen harbe devam etmek fikrinde olduğu için Doria'nın ric'at işareti üzerine Amiral gemisine borda ederek:

— Bedbaht! Bir zaferle bir donama kaybediyorsun!»

diye bağumıştır! Tabii bu sözün o ateş içinde söylenmiş olmaktan ziyade hristiyanlık gayretiyle sonradan yazılmış olmak ihtimali daha kuvvetlidir: Çünkü bu müdhîş felâket üzerine Andrea Doria'nın iki eline iki gülle alarak döğündüğü de rivayet edilir! Her halde Andrea gibi bir adamın son ümidini kaybetmeden ric'at emri verip bütün dünyaya ve tarihe karşı kendini rezil etmek istemiyeceği muhakkaktır. Zaten Doria Preveze muharebesinde yalnız kalyon ve karaka gibi büyük gemilerinin 128 tanesini kaybetmiştir: Bu mukdar, Türk donanmasının da bütün mevcudundan fazladır! Orta ve küçük gemilerle insan telefâtı hakkmda da muhtelif rivayetler vardır: Böyle bir vaziyette tabii artık kaçmaktan başka bir çare bulamamıştır. Bilhassa Venediklilerin Andrea Doria'yı «hâin»likle ithâm ettikleri rivayet edilir: Fakat Cinivizlilerle Venedikliler arasındaki tarihî rekabetten dolayı hiç bir kıymeti olmayan bu ithâmı tabii görmek lâzımgelir. Barbaros'un ne demek olduğunu her kesten iyi bilen Andrea Doria bu fecî âkibeti harbten evvel sezmiş olduğu için yukarda bahsi geçen Amiraller meclisinde taarruz fikrine muhalefet etmiş ve hattâ derhal ric'at edilmesini istemiştir: Tabii o vaziyette ric'at demek, Hristiyan donanmasının şerefini fedâ edip mevcudiyetini kurtarmak demektir; fakat harbin kabulü, hem şeref, hem mevcudiyetin suya düşmesiyle neticelenmiştir: Çünkü Avrupa'nın en muazzam donanması küçük bir Türk filosuna mağlûb olmuş demektir! Hattâ bundan dolayı Preveze muharebesinden hiç bahsetmiyen bir takım Garp menbâlarına bile tesadüf edilir: Bu gibi menbâlarda dünya tarihinin bu fevkalâde vak'ası sanki hiç vukuâ gelmemiş gibi tamamiyle mes-kût geçilir! Bunlardan başka pek ehemmiyetsiz bir vak'adan bahseder gibi ancak bir iki satırla şöyle bir temas edip geçen menbâlar da vardır! Böyle eserlerde Barbaros'un iki kalyon batırıp bir kadirgâ zaptettiğinden dem vurulmakla iktifa edilir! Tabii bunların hiç bir ilmi kıymeti yoktur. Buna mukabil Preveze muharebesi hakkında bilhassa askerlik bakımından yapılmış ciddi tetkikler de vardır: Denizcilik müttehassıslarının fikirlerine göre Barbaros bu dehâ eseriyle deniz muharebeleri tarihinde bir inkişâp yapmış ve bilhassa ilk defa olarak yarma hareketleriyle düşman kuvvetlerini bölüp arkalarına sarkarak çevirmesi kendisinden sonra bütün dünya denizciliği için tarihî bir ders olmuştur. Bu manevranın esası, düşman donanmasını bir kaç parçaya bölerek

aralarındaki irtibatı kesmek ve bunları birer birer imhâ ederken ihtiyat filolarıyla arkalarını çevirip ric'at hatlarından da ateş altına almaktır. Barbaros işte bu suretle büyük bir kuvveti küçük kuvvetler hâline getirdikten sonra kolayca imhâ etmiş demektir. Barbaros'dan sonra İngiliz Bahriyesinin Amiral «Rodney», «Saint-Vincent» ve «Nelson» gibi büyük şahsiyetleri hep Türk kahramanının işte bu parlak dersinden istifade ederek zaferler kazanmış adamlardır. Orduların kara muharebelerinde tâkib ettikleri kaideler büyük fatihlerin seferlerinden çıkarılmış olduğu gibi, deniz muharebelerinin bir çok esasları da Barbaros'un zaferlerinden çıkmıştır. — Preveze zaferinin en mühim neticesi Akdeniz'i Türk hâkimiyetine sokmuş olmasında gösterilir: Bu büyük zaferden itibaren Türk ordusunun karalardaki hâkimiyeti, Türk donanmasının denizlerdeki hâkimiyetiyle tamamlanmış demektir; bu suretle daha Fatih devrinden itibaren bir Türk gölü hâline gelen Karadeniz'den sonra Kanunî devrinde de Hadım-Süleyman Paşa'nın Hindistan seferinden itibaren Kızıldeniz ve Barbaros'un Preveze muharebesinden itibaren de Akdeniz birer Türk gölü şeklini almıştır. Bu büyük zaferin en mühim neticelerinden biri de Adalar denizi fütuhatının âtisini temin etmiş olmasında gösterilebilir: Bu bakımdan en büyük darbeyi Venedik cumhuriyeti yemiş demektir. — Preveze muharebesi en kuvvetli rivayetlere göre kuşluk vaktinden ikinci vaktine, yâni takriben zevalî saat ondan üçe kadar beş saat sürmüş ve ondan sonra da akşama kadar tâkip harekâtı devam etmiştir: Bu tâkip harekâtının gece karanlığına kadar devam ettiği ve hattâ Doria'mn bütün fenerlerini söndürerek zifiri karanlıklara bürünüp izini kaybettirmişe muvaffak olabildiği bile rivayet edilir! Bir İtalyan menbâna göre bu münasebetle Barbaros:

— Aman şu Andrea Doria ne taraftan kaçtığını göstermemek için fenerlerini ne kahramanca vurup öldürüyor! demıştır! Fakat buna rağmen Barbaros o tâkip hareketinde karanlıkla fırtınaya rağmen birkaç düşman kalyonuyla kadırgası daha zaptetmiye muvaffak olmuş ve ancak ondan sonra Preveze önlerindeki üssüne dönmüştür. — Bu meşhur zaferde Barbaros düşmandan irili ufaklı gemilerden başka bir çok esirler almış, Hristiyan donanmasının bâzı mühim şahsiyetlerini esir etmiş ve bir takım Garp menbâlarının bile itiraf ettiği gibi çok «şâhâne ganimetler» elde etmiştir. — Preveze zaferinin Kanunî'ye tebşiri için aşağıdaki fıkraya bakınız).

15 Teşrinievvel = 21 Cumâda-l-ülâ, Salı : Yanbolu konağında Preveze zaferinin Kanunî Sultan Süleyman'a tebşiri.

(Padişahın Boğdan seferinden dönerken Yanbolu'ya 11 Cumâda-l-ülâ = 5 Teşrinievvel Cumartesi günü vâsıl olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır — Barbaros'un oğluna tevdi ederek gönderdiği Preveze zafernâmesiyle düşman kapdamlarından iki mühim esirin işte burada ordugâha vardığı rivayet edilir. — Akdeniz'i bir Türk gölü hâline getiren bu büyük zaferden son derece memnun olan Sultan Süleyman derhal Divânı toplamış ve büyük Barbaros'un muhteşem zafernâmesi merâsimle okunup hürmetle dinlenmiştir; Kâtib-Çelebi bu merâsimi şöyle anlatır: «Divan kurulup fethnâme ayağ üzere okundu: Hakk'a hamd-ü-şükr-i firâvân ittiler».

Kanunî Barbaros'un zafernâmesini vüzerâsiyle beraber kaimen dinledikten sonra bu deniz «Cihâd-ı ekber»ini bütün vilâyetlere tebşir ettirip her tarafta şenliklerle donanmalar yapılmasını emretmiş ve bütün memleket zafer tezâhürâtıyla çalkalanmıştır. — Bu münasebetle «Kapdan Paşa hâslarına yüz bin akça» ilâve edilmiştir: Fakat her halde Barbaros'un kazandığı en büyük mükâfat, Türk tarihinin ebedî minnet ve şükrâmdır).

23 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba : Boğdan seferinden dönen Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın Edirne sarayında bir ay kadar kaldığı rivayet edilir. —

Barbaros Preveze zaferinden sonra Venediklilerin Arnavutluk sahilindeki Parga kalesini yuktuktan sonra fırtınadan dolayı on gün kadar Avlonya'da kalmış ve ondan sonra da kışı geçirmek için şenlikler içinde İstanbul'a ve Sultan Süleyman'la görüşmek için de Edirne'ye gelmiştir: Bu mülâkatta Paşa Padişaha Preveze zaferi hakkında şifahi bilgi vermiş ve pek çok iltifata mazhar olmuştur. — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı için 13 Teşrinievvel = 19 Cumâda-l-ülâ Pazar tarihi de rivayet edilir).

27 Teşrinievvel = 3 Cumâda-l-âhire, Pazar: «Castelnuovo» kalesinin sukutu.

(Preveze zaferine rağmen müttefik düşmanlarla kara ve deniz muharebeleri bütün şiddetiyle devam etmektedir: En mühim hâdiseler Dalmaçya sahilleriyle Avusturya işgalindeki Macaristan topraklarında cereyan etmiştir. — Dalmaçya'da taarruza geçmiş olan Venedikliler Türklerden Ostrovitz, Obrovaz ve Scardona kasabalarını zaptetmiş oldukları gibi, Türkler de gene bu havâlide Venediklilerden Nadin, Doubicza vesaire kalelerini ve Macaristan cephesinde de Avusturyalılardan Tokay vesaire gibi bâzı mühim yerleri fethetmişlerdir. — Bu mücadelenin en mühim vak'ası, denizden yapılan bir taarruzla «Castelnuovo/Castel-Novo» kalesinin düşman eline geçmiş olmasıdır: Bu mühim mevki Dalmaçya'nın cenup müntehasında ve Karadağ sahilindeki «Cattaro/Kotor» körfezinin garp yakasındadır. — Preveze muharebesinden sonra düşmanı tâkibe kalkıp büyük bir fırtınaya tutularak ve hattâ bu fırtınada bâzı gemilerini de kaybederek Avlonya limanına iltica etmiş olan Barbaros'un orada bulunmasından istifade eden Andrea Doria elinde kalan gemilerle «Castelnuovo»ya taarruz etmiş ve buradaki Osmanlı muhafızının tedbirsizliğinden istifade ederek âni bir hücumla kaleyi işgale muvaffak olmuştur: Doria'mn buraya 3, yahut 4 veyahut 6 bin İspanyol askeri bıraktığı rivayet edilir: Barbaros'un bu kaleyi istirdâdı için aşağıda 1539 = 946 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız).

27 Teşrinisânî = 5 Receb, Çarşamba : Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinden İstanbul'a avdeti.

(Sultan Süleyman bu senenin 8 Temmuz = 10 Safer Pazartesi günü İstanbul'dan hareket etmiş olduğuna göre, Türklerin «Boğdan», dedikleri «Moldava/Moldavia» seferi tam 4 ay, 20 gün sürmüş demektir. — Muzaffer padişah bu seferinde itâatlen çıkış olan Boğdan voyvodalığını mümtâz bir eyâlet hâline getirip askerî işgal altına almış olduğu gibi Bucak sancağını da işgal ve ilhak ederek bu voyvodalık arazisini eskisine nisbetle bir hayli küçültmüştür. Bir taraftan karada bu muvaffakiyet temin edilirken bir taraftan da Akdeniz'le Kızıldeniz Türk hâkimiyetine girmiş, Arabistan'da Aden emâreti zaptedilmiş ve Osmanlı bayrağı Hindistan sahillerinde dalgalanmış olduğu için, bu 1538 = 945 senesi Türk tarihinin en paklak zafer yıllarından biri demektir).

1539 = 945

13 Mart = 22 Şevvâl, Perşembe : Hindistan seferinden dönen Hadım-Süleyman Paşa'nın Yemen'de bir Türk vilâyeti kurduktan sonra Cidde limanına avdeti.

(Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Süveyş limanından Hindistan seferine hareketi için yukarda 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına, bu sefer esnasında Aden emâretini işgal ve illhakı için aynı senenin «27 Temmuz» fıkrasına ve Hindistan'daki harekâtı için de gene o senenin «27 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Süleyman Paşa'nın bu meşhur seferi umumiyetle on ay sürmüş gösterilirse de burada esas ittihaz ettiğimiz en kuvvetli hareket ve avdet tarihlerine nazaran tam dokuz ay sürmüş olduğu anlaşılmaktadır. — Hindistan'da

Gucerat hükümdarı Mahmud Şâh'm ihânetine uğrayıp tertib ettiği hilelere aldanmış olduğu için muvaffak olamayan Hadım-Süleyman Paşa'nın bu büyük deniz seferi neticesiz bir mâceradan ibaret kalmış değildir : En mühim neticeler Kızıldeniz'in Osmanlı hâkimiyetine alınmasıyla Yemen sahillerinin işgalinde gösterilebilir : Daha Hindistan'a giderken Kızıldeniz'in hâricinde ve Arabistan yarımadasının cenubundaki Aden emâretini zaptetmiş ve bir Türk sancağı hâline getirip bir de sancak beyi tâyin etmiş olan Süleyman Paşa, Hint seferinden avdetinde de Kızıldeniz'de Hüdeyde'nin cenubuna tesadüf eden Zebîd sahillerinde durarak Yemen'in bu kısmını mülhakatiyle beraber işgal edip ilk Osmanlı vilâyetini tesise muvaffak olmuştur. — O sırada umumî bir anarşi içinde bulunan Yemen'in bu havâlisinde Mısır Kölemen döküntülerinden «Nâhudâ-Ahmed» isminde bir emîr hüküm sürmektedir : Süleyman Paşa Hindistan'dan avdetinde işte bu Beylik sahillerine geldiği zaman Emîr Ahmed'i Amiral gemisine dâvet etmiş de, evvelce Aden emîrinin başına gelmiş olan âkibetten pek haklı olarak korkuya düşen Ahmed bu şüpheli dâvete icâbet etmek istememiş ve bunun üzerine Hadım-Süleyman Paşa Emîr Ahmed'in maiyyetindeki beylerle askerlerken bazıları elde ederek emîri öldürmüş, efendilerine sâdik kalan askerlerinden 300 kişiyi kılıçtan geçirtmiş ve işte bu suretle hem Zebîd emaretini, hem çok zengin olduğu rivayet edilen Emîr Ahmed'in hazinelerini zaptetmiştir; hattâ pek tamahkâr bir adam olan Süleyman Paşa'nın Zebîd emâretinden ziyâde işte bu hazineleri ele geçirmek için böyle bir harekette bulunduğu bile rivayet edilirse de bunda biraz mübâлага olduğu muhakkaktır. — Adenden sonra Zebîd'in de işgali üzerine bu iki beylik arazisinin mecmûunu bir Türk vilâyeti hâline getiren Hadım-Süleyman Paşa bu yeni Yemen valiliğine eski Gazze sancak beyi Mustafa Bey'i tâyin etmiştir : Bu Mustafa Bey, Şarkî-Analdolu'daki fütûhâtıyla meşhur olan Bıyık Mehmet Paşa'nın oğludur : Mehmet Paşa için 1514 = 920 vukuâtının «17 Teşrinievvel», 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylül» ve 1516 = 922 vukuâtının da «Mayıs-Rebî'ül-evvel» fıkralarına bakınız. — Hadım-Süleyman Paşa Osmanlı imparatorluğunun bu ilk Yemen valisi Mustafa Bey'e Taaz havâlisinin de fethi vazifesini verdikten ve Zeydî imâmı Şerefüddin'e Aden ve Zebîd fütûhâtıyla bu iki memleket emirlerinin itâatsizliklerinden dolayı idam edilmiş olduklarını ve bu vesile ile Padişaha itâat ve inkiyâd lüzumunu bir mektupla bildirdikten sonra, Mustafa Bey'in maiyyetine bir miktar kuvvet bırakarak Cidde'ye gelmiş ve oradan donanmasını Süveyş limanına gönderip haccettikten sonra İstanbul'a gitmek üzere Mekte'ye hareket etmiştir. — Yemen meselesinin bundan evvelki safahâtı için 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasıyla 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına ve bundan sonrası için de 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve 1547 = 954 vukuâtının da «23 Ağustos» fıkralarına bakınız).

1539 = 946

13 Temmuz = 26 Safer, Pazar : Vezir-i-a'zam Ayas Paşa'nın vefatı üzerine Vezâreti-uzmâ makamına ikinci vezir Lûtfi Paşa'nın tâyni.

(Muhtelif Osmanlı menbâlarında Ayas Paşa'nın vefatıyla Lûtfi Paşa'nın Vezir-i-a'zamlığı umumiyetle 944 = 1537 senesi Receb = Kânunuevvel ayının ilk günlerine ve bazı menbâlarda da o tarihten 5 - 6 ay sonra 944 = 1538 senesi Zülhicce = Mayıs ayma müsâdif gösterilirse de bu rivayetler tamamıyla yanlıştır : Çünkü Lûtfi Paşa 1341 de basılmış olan «Tevârih-i âli Osman» mm iki yerinde gerek Ayas Paşa'nın vefatını, gerek kendisinin tâynini 1539 = 946 tarihine müsâdif gösterir. Bu eserin 370 inci sahifesine tesadüf eden fıkrada Safer ayından bahsedilirken şöyle denilmektedir :

«Mâh-ı mezkûrun yirmi altısında Ayas Paşa mat'ûn olup vefat itti ve anun yerine bu fakîr Vezir-i-a'zam oldu».

374 üncü sahifede de şu fıkraya tesadüf edilir :

«İslâmbol'da tâûn-i ekber olup Ayas Paşa Vezir-i-a'zam tâûndan fevt olup Pâ-

dişâh-ı âlempenâh Sultan Süleyman Vezir-i-a'zamlığı bu tarihin müellifine vîricek...».

Diger Osmanlı müelliflerinin bir iki senelik bir hatâyâ düşmüş oldukları Lûtfi Paşa'nın işte bu fıkralarıyla sâbittir. — O sırada İstanbul'da büyük bir şiddet gösteren tâun = vebâ hastalığından ölen Ayas-Mehmet Paşa, «Makbûl» yahut «Maktûl» İbrahim Paşa'nın yerine 1536 = 942 senesi 15 Mart = 22 Ramazan Çarşamba günü Vezir-i-a'zam olduğu için, Sadâret müddeti o tarihten bu güne kadar tam 3 sene, 3 ay, 29 gün tutmaktadır. — Ayas Paşa gibi Lûtfi Paşa da Arnavuttur : İskodralı veyahut Yanyalı olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Lûtfi Paşa umumiyetle hiddetli, şiddetli, mütehevvir, ilmîne mağrur olduğu için kendini beğenmiş, geçimsiz ve serkeş olduğu için her kesi istihfaf etmiş tuhaf bir tip şeklinde tasvir edilir ve «Arnabûd ve ol sebeple bed-hulk-u-anûd» gibi tâbirlerle hırpalanır; müverrih Peçevî ilmîne lüzumundan çok fazla mağrur olan Lûtfi Paşa'nın şöyle bir za'fmdan bahsetmektedir :

«Bir mikdar sarf-u-nahv görmeğe kendüyü allâme-i asr sanup kibâr-ı ulemâdan meclisine gelenlere kelime sorar dururdu...» Bununla beraber diger devşirmelere nisbetle bazı meziyyetleri de vardır : Oldukça muktedir bir devlet adamı olduğu muhakkak olan Lûtfi Paşa aynı zamanda kuvvetlice bir ilim adamı, orta derecede bir müverrih ve hattâ şöyle böyle bir şairdir; fıkha, kelâma, tarihe ve Osmanlı kanunlarına ait bir çok eserleri vardır; «Tevârih-i âli Osman»-ının en kıymetli tarafı kendi zamanına ait izâhâtmdan ibaret olmakla beraber, kuvvetli bir tarih görüşünden mahrum olduğu ve bilhassa hissiyâtına çok kapıldığı için pek sağlam bir vesika kıymetini haiz değildir : Meselâ hiç çekemediği Barbaros'un aleyhinde bile çok şiddetli, haksız ve hattâ münasebetsiz tenkitlere kalkışır! Bundan başka Paşa'nın devlet idaresine ait prensiplerini hulâsa eden «Asaf-nâme» ismindeki risâlesi de idare tarihimiz için çok kıymetli bir vesika sayılabilir. — Makbul-İbrahim Paşa gibi Lûtfi Paşa'ya da Yavuz Sultan Selim'in kızlarından ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşlerinden bir sultan verilmiş ve bu suretle Paşa Osmanlı hanedanına damad olmuştur : Lûtfi Paşa'ya verilen Osmanlı prensesinin ismi «Şâh-sultan» olduğu halde Hayrullah Efendi tarihinde «Hatice-Sultan» gösterilmesi her halde bir zühûl eseri olmak lâzımgelir; çünkü Hatice-sultan Makbûl-İbrahim Paşa'nın haremidir : 1524 = 930 vukuâtının «22 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Evvelce üçüncü vezir olan Lûtfi Paşa 1538 = 945 senesi 30 Mayıs = 1 Muharrem Perşembe günü Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine açılan ikinci vezirliğe tâyin edilmiş ve 1 sene, 1 ay, 14 gün bu vazifede bulunduktan sonra Ayas Paşa'nın vefatı üzerine alel'sul Vezir-i-a'zam olmuştur. — Lûtfi Paşa'nın çok çirkin bir taassup fâciası üzerine azli ve nefyi için aşağıda 1541=948 vukuâtının «Nisan = Muharrem» fıkrasına bakınız).

10 Ağustos = 25 Rebî'ül-evvel, Pazar : «Castelnuovo» kalesinin istirdâd.

(Dalmaçya'mn cenubunda bulunan bu sahil kalesinin bundan 9 ay, 14 gün evvel düşman eline geçmesi için 1538 = 945 vukuâtının «27 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Venedikliler sulh istemek için İstanbul'a murahhas göndermiş ve müzakereye başlamış olmak itibarıyla bu müzakerelerin intâcmdan evvel «Castelnuovo»nun istirdâdına büyük bir ehemmiyet verilmiştir. — Çok müstahkem bir mevki olan bu kale üzerine karadan Rumeli Beylerbeyi Husrev Paşa ve denizden de 100 - 150 gemilik bir donanmayla Barbaros taarruz etmiş, muhasara harekâtı üç hafta kadar sürmüş, bir kaç hücum yapılmış ve nihayet bugün umumi bir hücumla kale istirdâd edilip müdâfîlilerin kılıc artıklarıyla kumandanları esir alınarak İstanbul'a sevk edilmiştir. — Bu muvaffakiyet üzerine «Castelnuovo/Castel-Novo» muhafızlığı evvelce Azerbaycan ve Diyarbekir valiliklerinde bulunmuş olan yeni Bosna valisi Ulama Paşa'ya verilmiştir. — «Castelnuovo» kalesinin istirdâdı için 28 Rebî'ül-evvel = 13 Ağustos Çarşamba tarihi de rivayet edilir; hattâ 9 Rebî'ül-âhir = 24 Ağustos Pazar tarihi bile rivayet edilmişse de doğru değildir).

1540 = 947

20 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Osmanlı - Venedik sulhü.

(Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Türklere karşı tertib ettiği ittifaka girip Türkiye'ye karşı cephe almış olan Venedik cumhuriyeti Barbaros'un üstüste indirdiği şiddetli darbeler altında en fazla zarar gören devlet vaziyetindedir; bilhassa Preveze muharebesinden itibaren Akdeniz hâkimiyetinin Türklere intikali Venedikliler için karadan sonra denizde de artık bütün ümitlerle hayallerin sukutu demektir; fazla olarak Adalar denizindeki müstemlekâtını kaybetmiş olan Venedik için nihayet bir Girit ve hattâ bir Kıbrıs tehlikesi de belirmiştir; bir taraftan da aslen Ciniviz olan Andrea Doria'nın Venedik menfaatlerini muhafazada tamamıyla lâkayd olduğu da son hâdiselerin isbât etmiş olduğu bir hakikat demektir. — İşte bütün bu mülâhazalardan dolayı zararın neresinden dönülse kâr olacağını takdir eden Venedik cumhuriyeti hiç olmazsa Girit ve Kıbrıs gibi büyük adalarının selâmetini temin etmek ve şark ticaretini kurtarmak için her ne bahâsına olursa olsun bir sulh akdinden başka çare kalmadığına karar vererek 1539 = 945 senesi Nisan = Zülka'de ayından itibaren İstanbul'a Gritti, Pietro Zeno ve bunun yolda ölmesi üzerine Tomaso Contarini isimlerinde bir takım elçiler gönderip her türlü zilletlere ve hattâ Kanunî'nin istihfâfına bile katlanarak uzun müzakerelere girişmiştir; fakat pazarlık zihniyetiyle yapılan bu müzakereler bir türlü neticelenmediği için nihayet işte bu sene baharında «Luigi Badoero» isminde son bir murahhas daha gelip büyük salâhiyetlerle gönderildiği için meseleyi halletmeye muvaffak olmuştur. Bu sulhün başlıca ahkâmı şöyle sıralanabilir:

1 — Venedik cumhuriyetinin Osmanlı imparatorluğuna 300,000 duka altını harb tazminatı vermesi;

2 — Venediklilerin Mora'da son müstemlekelerinden olan «Napoli di Romania/Nauplie de Romanie = Anabolu» ve bâzı Osmanlı menbâlarında «Manvasya» denilen «Monemvasia/Malvasia/Malvoisie» kalelerinin Türklere terki: Mora beyi tarafından tazyik edilen bu çok müstahkem ve sarp kaleler için 1537 = 944 vukuâtının «15 Eylül», fıkrasına bakınız;

3 — Dalmaçya'da Nadin ve Urana kalelerinin Türkiye'ye teslim edilmesi;

4 — Barbaros'un son seferlerinde fethetmiş olduğu adaların Türklere terki. Tabii bu suretle Venedik artık Adalar deniziyle Mora'yı Türk hâkimiyetine devretmiş, Dalmaçya'da ağır fedâkârlıklara katlanmış, kendi harb zararlarına ve bilhassa harici ticaretinin uğramış olduğu darbelerle rağmen o zamana göre çok büyük bir para tazminatına mahkûm olmuş ve bütün bunlara mukabil Girit ve Kıbrıs gibi büyük adalarının masûniyetiyle Şark ticaretini kurtarabilmiştir. Osmanlı imparatorluğu ise sulh muahedesinin temin ettiği büyük kazançlardan başka Venedik cumhuriyetini müttefik düşmanlardan ayırmak gibi büyük bir siyasi muvaffakiyet de kazanmış demektir).

1541 = 948

Nisan nihayetleri = Muharrem iptidâları: Vezir-i-a'zam Lûtfi Paşa'nın Dâmâtılıktan tervi ve Sadâretten azliyle Vezâret-i-uzmâ makamına Hadım-Süleyman Paşa'nın tâyini.

(Osmanlı menbâlarında bu vak'a umumiyetle 947 = 1540 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Çünkü Lûtfi Paşa «Tevârih-i âli Osman»mm 3 üncü sahifesinde:

— Tarih dokuz yüz kırk sekize gelicek Muharrem-ül-harâm ayının evâyilinde

pâdişâh-ı âlem-penâh bu hakir uhdesinde olan Vezâret hidmetin âhar kimesnelere virüp...

dedikten başka 386 ncı sahifesinde de bu ifadesini:

— Tarih dokuz yüz kırk sekizi olucak bu yılda işbu tarihin müellifi uhdesinde olan Vezâret hidmetini Pâdişâh-ı âlem-penâh âhar kimesnelere virüp...

şeklinde teyid etmektedir: Paşa'nın bu ifadelerine göre 1 Muharrem = 27 Nisan Çarşamba günü azledilmiş olmak ihtimali çok kuvvetlidir; çünkü «evâyil» tâbi-riyle bazan ayın birinci günü kasdedilir: Bununla beraber bu ihtimâli tevsik etmek kabil değildir. — Bu vaziyete göre Lûtfi Paşa 1539 = 946 senesi 13 Tevrimuz = 26 Şafer Pazar gününden bu tarihe kadar takriben bir sene dokuz buçuk ay Sadârette bulunmuş demektir. — Paşa'nın azli, hanedan dâmâtılığından atılmasıyla beraber olmuştur; bu hâdis Kanunî devrinin insanî ve ahlâkî telâkkilerini göstermesi bakımından çok mühimdir; Lûtfi Paşa'nın çok mağrur olduğu ilmine rağmen vahşiyâne taassubuna kurban olduğunu gösteren fâcia şöyle izah edilir:

«Menkuldür ki zaman-ı Vezâretinde bir fâhişe er ile tutulmuş: Paşây-ı mesfûrun ta'yini ile esnây-ı siyâsetde ferî oyulmuş. Bu vaz'-ı bi-edebâne ba'zı tavâşi lisâ-nundan halile-i celîlesi sem'ine vâsıl olmuş. Ol gice esnâ-i musâhabetde vech-i ma'kul ile kendüye nasihat kılmış:

— Kangî vezir zamanında bu yüzden keş-i avret kılınmışdur ki senin asrunda vakı' ola!

diyü fî-mâ-ba'd men'ine bezl-i himmet kılmış. Hâlâ ki muânid-i mezbûr izâbet-i da'vâsundan ferâgat itmenmiş:

— Min ba'din kangî zâniye elüme girerse ol yüzden siyâsetim mukarrredür! diyü söylemiş. Giderek ırk-ı gazab-ı sultânî müteharrik olmuş:

— Sen bir muânid ve zâlim-i bi-edebün!

diyü âzârları tahakkuk bulmuş. Feemmâ Pâşây-ı mesfûr bu mîkdâr itâba tahammül eylememiş. Hiddet ve tehevür idüp hadid cinsinden olan bozdoğanuna el urmuş. Zu'm-i fâsîdince hâher-i Şehriyârın darb-u-te'dibini câiz görmüş! Felâcerem ağayân-ı Harem ve cevâr-ı haşem fi-l-hâl üşüşmüşler: Vezir-i galîzi sille ile taşra sürmüşler. Bu ma'nâ ki Pâdişâh-ı asra ma'rûz kılınmış, hâherinün taleb-ü-rağbetine binâen tefrîkı vâcib bilinmiş).

Şaraptan dönme şirkeye benziyen Devşirmelerin bütün Osmanlı tarihi boyunca irtikâb ettikleri taassup fâcialarından unutulmaz bir örnek olan bu aile sahnesinin en tuhaf noktası, Lûtfi Paşa gibi dönme ve devşirme kölenin şımarıklıkla taşkınlığı Yavuz Sultan Selim'in kızma el kaldıracak derecelere kadar götürmüş olmasıdır! Paşa'nın fâhişeye verdirdiği ceza, hem o zaman tatbik edilen Şeriat ahkâmına, hem Osmanlı kanunlarına mugayirdir: Fakat bunlardan daha fecî tarafı da insanlık hissiyle hayâ denilen duyguya mugayir olmasında gösterilebilir; Yavuz'un kızı dönme ve devşirme kocasına karşı Türklüğünün işte bu faziletlerini müdafaa etmiş, fakat karşısındaki adam öyle şeylerden anlıyacak kıratta olmadığı için mükemmel bir sopa çekirdikten sonra sarayından attırmıştır! — D'Ohsson'un rivayetine göre Paşa'nın fâhişeye yaptırdığı canavarca ameliyât usturayla yapılmıştır! Lûtfi Paşa'nın Sadâret makamından derhal atılması, Kanunî devrinde işte bu cezayı kanun hâline getirmek istemesindendir! Sultan Süleyman'ın bu fâcia karşısındaki nefret ve ikrâlımı D'Ohsson şöyle anlatır:

«Suleyman blâma hautement la conduite de Lutfi, ordonna sa séparation de la sultane, le dépouilla de sa dignité et l'envoya en exil à Demotica».

Halbuki Lûtfi Paşa işlediği menfur ve müstekreh cinayetten, yediği dayaktan ve Dimetoka'ya nefyedildiğinden bahsetmeyip pek tabii olarak te'vile sapmakta ve Osmanlı tarihinde bu meselelere hiç temas etmediği hâlde «Asafnâme»sinde şöyle bir ifade kullanmaktadır:

«Mağlûb-i nisâ olmayup anların mekrinden emîn olmak için hüsn-i rizâm ile Sadâret-i-uzmâ'dan ferâgat evlâ görülmegin temenni ile fâriğ olup Edirne'de çiftliğime gidüp gûşe-i inzivâda ferâğ-ı bâl ile Cenâb-ı Bârî'ye duâda olmuş idüm».

Taassubuna olduğu kadar Barbaros'a küfredecek dereceleri bulan ihtirâsâtma da mağlûb olan bu serkeş ve küstah devşirmenin «ferâgat» ten bahsetmesi her halde pek acemice bir te'vilden başka bir şey değildir. — Bu çirkin fâciaların çok güzel bir cephesi de vardır: O da Kanunî Sultan Süleyman'la muhterem hemşiresi Şâh-Sultan'm insâniyet nâmına fâhişelerin bile hukukunu müdafaada almış oldukları müşterek cephedir; Lâtfî Paşa işte bu hukuku bilmediği ve insanlık mefhumunun bütün insanlara şâmil olduğunu kabul etmediği için devrilmiş ve bir daha doğrulamamıştır. — Bu vak'a üzerine ikinci vezirlikten Vezir-i-a'zam olan Hadım-Süleyman Paşa bundan üç sene evvelki Hindistan seferiyle meşhurdur: 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran», «27 Temmuz», «27 Ağustos» ve 1539 = 945 vukuâtının da «13 Mart» fıkralarına bakınız: Hadım-Süleyman Paşa bu sırada seksen yaşını geçmiş çok ihtiyar bir vezirdir. Bu tebeddül esnasında ikinci vezirliğe Kanunî'nin meşhur damadı ve «Mihrimâh» Sultanın kocası Rüstem Paşa, üçüncü vezirliğe «Hacı», yahut «Sofu» Mehmet Paşa ve dördüncü vezirliğe de Rumeli Beylerbeyi Divâne-Husrev Paşa tâyin edilmiştir: Diğer bir rivayete göre de Rüstem Paşa üçüncü, Husrev Paşa ikinci vezirdir. — Yeni Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa devşirmelerden ve saraydan yetişmiş ak-ağalarındandır: Çok sert, mağrur bununla beraber zeki ve müdebbir bir devlet adamıdır; fakat bu meziyyetleri Hint seferinde Gücerat hükümdarının tuzağına düşmekten kendisini kurtaramamıştır: 1538 = 945 vukuâtının «27 Ağustos» fıkrasına bakınız. Hadım-Süleyman Paşa büyük servetinin dillerde destan olmasıyla da meşhurdur; Osman.zâde Tâib bu noktayı şöyle anlatır:

«Birün-i küncâyîş-i şümâr servet-ü-yesârî, bin nefer-i zer-kemer direm-hırîde hidmetkârî ve bisyârî-i avene-i ensâr ile iftîhâr-i-îstihârî var idi».

Şarkın ve Garbın bütün serveti Türkiye'de toplandığı sırada büyük seferler yapıp şâhâne ganimetler almış muzaffer devlet adamlarının bu efsanevî servetleri o zaman için pek tabiidir).

20 Haziran = 25 Safer, Pazartesi : Dokuzuncu «Sefer-i Hümayûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «İstabur seferi» denilen Budin seferine hareketi.

(Sultan Süleyman'ın Türk hâkimiyeti altında olmak şartıyla Macar krallığına tâyin etmiş olduğu «Szapolyai Janos», 1538 = 945 tarihinde velinimetini olan metbûna ihânet ederek Avusturya hükümdarı, Macar krallığı muddâisi ve Charles-Quint'in küçük kardeşi Ferdinand'la gizli bir muahede akdetmiş ve bu muahede mucibince Kral Ferdinand'ın kendisini «kayd-i hayat» ile Macar kralı tanımamasına mukabil kendisi de o tarihte bekâr ve bu sebeple vârisiz olduğu için ölümünden sonra ölkesinin kral Ferdinand'a intikalini gizli bir muahedeyle kabul etmiştir! Macar tahtım ancak Kanunî'nin irâdesine medyun olan ve Ferdinand'ın taarruzlarından hep Türk ordusunun himâyesine sığınarak kurtulan Szapolya'nın bu hareketi bir taraftan onu Efendisinin gözünden düşürmek isteyen yeni müttetiki Ferdinand'ın tezvirâtıyla Sultan Süleyman'a ifşâ edilirken, bir taraftan da kendi tebaası arasında şâyî olmuş ve Macaristan'ın Alman hâkimiyetine girmesini istemiyen Macar milliyetperverleri arasında muhâlefet cereyanları başlamıştır: Hattâ Szapolya'nın işte bundan dolayı derhal evlenip tahtına bir vâris bırakmaya dâvet edilmiş olduğu rivayet edilir! Szapolya'nın Lehistan kralı Birinci Sigismund'un kızı «Isabelle», le evlenmesi işte bu vaziyet üzerinedir ve 1539 tarihinde Budin sarayında yapılan düğün Macar milliyetçilerini teskin eden bir hâdise sayılmıştır: Fakat aradan bir sene geçince Szapolya'nın bir oğlu olması ve «Szigmond-Janos» ismini alan bu çocuk doğduktan on beş gün sonra babasının ölmesi ortaya mühim bir verâset meselesi çıkarmıştır; bu mesele münasebetiyle ortaya atılan iddiâlar şu üç esasa ayrılabilir: 1 — 1487 = 892 tarihinde doğup 1540 = 947 senesi 22 Ağustos = 18 Reb'ül-âhîr Pazar günü 53 yaşında ölmüş olan Szapolya'nın hiç çocuğu olmadığı ve Isabelle'den dünyaya gelen «Szigmond-Janos» un gayri-meşrû olduğu ileri sürülerek

bu çocuğun verâset hakkı iptâl edilmek istenmiştir: Çünkü Ferdinand'la Zapolya arasındaki gizli muahedede Zapolya'nın evlenmesi ve öyle muhtemel bir izdivaçtan böyle bir vâris dünyaya gelmek ihtimali hesaba katılmamış olduğu için küçük prensin doğumu Ferdinand'ın hesaplarını altüst etmiştir;

2 — Zapolya'nın ölümü üzerine kral Ferdinand Macaristan'ın kendisine intikalini temin için bir kaç teşebbüse birden girişmiştir: Bir taraftan kraliçe Isabelle nedine bir elçi gönderip kocasının imzalamış olduğu muahede ahkâmı mucibince Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde küçük prens Erdel = Transylvania prensliğinin terkedileceğini bildirmiş, bir taraftan Macaristan'a bir ordu sevk ederek «Waizen», «Wissegrad» ve «Stuhlweiszenburg» kalelerini zapt ettirmek suretiyle işgal hareketine başlamış ve bir taraftan da İstanbul'a «Lasczky» isminde bir elçi göndererek Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde Zapolya'nın zamanında ki haraç ve tâbiyyet şartlarının hepsini kabul etmeye âmâde bulunduğunu arz ederek her türlü zillete katlanmıştır;

3 — Bu vaziyet karşısında bir de Kanunî'nin temsil ettiği Türk hukuku meselesi vardır: Bu hukukun esası, Macaristan'ın Türk ordusu tarafından iki defa fethedilmiş ve ikinci fethinden itibaren Türkiye'ye tâbi bir krallık hâline getirilmiş olmasına istinâd etmektedir; Zapolya ancak bir Türk valisi vaziyetindedir ve kendisinin Macaristan'ın başka bir devlete miras bırakmak salâhiyyeti yoktur ve bundan dolayı Ferdinand'la akdettiği muahede hukukî bir kıymeti hâiz değildir: Türklerin Macaristan'a karşı ihrâz ettikleri bu iki fetih hakkıyla Almanlara karşı Macar millî cereyanının iltizâmı, Zapolya'nın Türk ve Macar namzedi olarak kral intihabı, Almanlardan kurtarılan Budin tahtına Zapolya'nın iclâsı ve Kanunî'nin iki defa Budin'e girişi gibi meseleler için 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos», «11 Eylül», ve «16 Teşrinievvel» fıkralarına, 1529 = 935 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına ve 1529 = 936 vukuâtının da «8 ve 14 Eylül» fıkralarına bakınız. — Kanunî'nin bu hukukî vaziyetini takviye eden noktalardan biri de Türkiye ile harb hâlinde bulunan Ferdinand'ın bir taraftan Macaristan kendisine bırakılmak şartıyla haraçgüzâr olmak için İstanbul'a elçiler gönderirken bir taraftan da Türk himâyesi altında bulunan Macar topraklarını istilâya kalkışmış olmasıdır. Böyle bir vaziyette bir kadınla bir çocuğun elinde ve düşman istilâsı altında kalmış olan Macaristan'ın hâmisi ve metbûu sıfatıyla Kanunî'nin himâye ve müdafa vazifesini ifaya kalkışması pek tabiidir: Zaten Zapolya'nın Ferdinand'la akdetmiş olduğu muahede Türkiye'nin müsaadesi alınmaksızın imza edilmiş olmak itibarıyla «keen-lem-yekün» olduktan başka, o muahede tarihinden sonra Zapolya'nın bir oğlu dünyaya gelmiş olmak itibarıyla de hükümsüzdür ve hattâ işte bundan dolayı Zapolya ölürken bir vasiyetnâme bırakıp oğlunu krallık vârisi ilân etmiş ve rüşdünü idrâk edinceye kadar çocuğa vâsi olarak kraliçe Isabelle ile Varadin piskoposu Utyeşenoviç Martinuzzi'yi seçmiştir. Hattâ Zapolya öldüğü zaman oğlunun krallığını senede 50 bin filorin haraç mukabilinde tasdik eden Sultan Süleyman'ın Budin'e bir saltanat menşûru göndermiş olduğu bile rivayet edilir. Tabii böyle bir vaziyet karşısında Habsburg tarafdarlarının küçük prens aleyhine ortaya atmış oldukları «gayr-i-meşrûiyyet», iftirâsının hiçbir hukukî ehemmiyet ve kıymeti yoktur.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan seferi işte bu buhranlı vaziyetin hâsıl ettiği bir zarurettten mütevellittir; hattâ büyük bir sür'at göstermek lüzumu bile hâsıl olmuştur: Çünkü gene bu sırada kral Ferdinand «von Roggendorf» isminde bir kumandanın idaresi altında sevkettiği büyük bir Avusturya-Alman ordusuyla Budin'i muhasara ettirmiş ve bu vaziyet üzerine bir taraftan piskopos Martinuzzi küçük kralın vasisi sıfatıyla payitahtım müdafa ederken, bir taraftan da kraliçe Isabelle gene aynı sıfatla Macaristan'ın metbûu ve hâmisi olan Sultan Süleyman'a Verboeczy isminde bir elçi göndererek istimdâd etmiş ve Türk ordusunun himâyesini istemiştir. Vaziyetin bu şekli alması üzerine Kanunî Sultan Süleyman kendi hareketinden evvel vezir Sofu-Mehmet ve Rumeli Beylerbeyi Husrev Paşalar kumandasında bir ordu sevk etmiş, bu orduyla beraber Tuna üzerinden Kasım Paşa kumandasında hafif bir donanma da sev-

kedilmiş ve bu tedbirler ittihaz edildikten bir müddet sonra Kanunî harekete başlamıştır; hattâ önden sevk edilen Paşaların kumandasındaki ordu, yukarıki fıkra da gördüğümüz Vezâret-i-uzmâ tebeddülünden biraz evvel yola çıkmıştır. — Sultan Süleyman'ın bu seferine oğullarından Selim'le Bâyezid ve bir rivayete göre de Selim'le Mehmet de iştirâk etmişlerdir: Hareket tarihi olarak 28 Safer — 23 Haziran Perşembe ve 15 Safer = 10 Haziran Cuma günleri de rivayet edilir, fakat bunlar zayıftır. — Yeni Vezir-i'zam Hadım-Süleyman Paşa bu sefere iştirâk etmiyerek Safavîlerin tecavuz ihtimaline karşı bir ihtiyat kuvveti ba-şında Anadolu muhafazasına memur olmuştur: Bunun sebebi, o sırada İran şâhının Almanya ve Portekiz'e elçiler göndererek Avrupa ile Asya'yı paylaşma teklifiyle bir ittifak akdine teşebbüs etmiş olmasında gösterilir; Lûtfî Paşa tarihinde Tahmâşb'm Charles-Quint'e yaptığı teklif şöyle izah edilir:

«Ve bu yılda Beç kralı Acem şâhı Tahmasb ile elçileşüp Tahmâş didi kim:

— Şöyle kim Rûm şâhı senin üzerine vara, ben bu taraftan yürüyem; şöyle kim benüm üzerüme gele, sen öteden yürüyesün!».

Bununla beraber Hadım-Süleyman Paşa'nın İran meselesi vesile ittihaz edilerek hakikatte Mağnisa valiliğinde bulunan büyük şehzâde Mustafa'nın şüpheli vaziyetini kontrol etmek vazifesiyle gönderilmiş olduğu ve Kanunî'nin bu oğlundan kuşkulandırmaya başladığı hakkında da bir rivayet vardır. — Bâzi Osmanlı menbâlarında Sultan Süleyman'ın bu seferine «İstabur seferi» denilmesinin sebebi için aşağıki fıkraya bakınız.

21/22 Ağustos = 28/29 Rebî'ül-âhir, Pazar/Pazartesi gecesi: İstabur zaferi.

(Osmanlı menbâlarında «İstabur» yahut «Tabur», tâbiri, askerinin dört cepheden mürekkep bir murabbâ teşkil etmesinden hâsıl olan müstahkem ordugâh mânâsına kullanılır: Bu müstahkem ordugâhların etrafına hendekler kazıldıktan baş-ka top ve nakliye arabalarından sıralar teşkil edilmek suretiyle de tahkim edilir. — Vezir Mehmet ve Husrev Paşalar kumandasında önden sevk edilmiş olan Türk ordusunun Budin önlerine muvâsalatı üzerine kale müdâfileriyle Osmanlı askerinin iki taraflı ateşleri arasında kalmış olan «von Roggendorf» kumandasındaki Avusturya - Alman muhasara ordusunun işte böyle bir «İstabur» vaziyeti almış olmasından dolayı, Kanunî'nin yukarıki fıkra da gördüğümüz Budin seferiyle padişah gelmeden evvel Paşaların kazandıkları zafere «İstabur seferi» veya «İstabur zaferi» gibi isimler verilir. — Osmanlı menbâlarında düşman ordusunun «Gürz-İlyas depesi dibinde» istabur kurmuş olduğundan bahsedilir: Bu tepenin şimalde «Kalvarla» veya cennapta «Gellert» tepelerinden biri olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Peçevî'nin izahına göre düşmanın: «Cenge çıkan suvâr ve piyâdesi top altından ayrılmayıp asker-i İslâm ile ceng iderek galebe gördükçe tabura kaçıp top mahalline geçirdi: Bu tarîk ile bir aydan ziyâde ceng oldu».

Fakat Kanunî'nin büyük bir ordu başında yaklaşıpata olduğunu haber alan düşman nihayet gece karanlığından istifade ederek Tuna'dan geçip kaçmaya karar vermiş, fakat Türk ordusu da bu hareketi gözden kaçırmamış olduğu için şiddetli bir hücumla Alman ordusunun üstüne yüklenerek büyük bir kısmını kılıçtan geçirmiş, bir çok düşman askeri Tuna'da boğulmuş, Ferdinand'ın Zapolya ölür ölmez yaptırdığı istilâ hareketinde zapt ettirmiş olduğu Peşte kalesi tahliye edilmiş ve bu kaleyi Tuna üzerindeki Türk filosu kumandanı Kasım Paşa derhal işgal etmiştir. — Başta «von Roggendorf» olmak üzere bu gece muharebesinde yaralanan düşman kumandanlarından bir çokları perişan bir hâlde kaçıp giderken yollarda telef olmuşlardır: Bu büyük zafer, Türk hâkimiyetindeki Macar kralı Zapolya'nın 1540 = 947 senesi 22 Ağustos = 18 Rebî'ül-âhir Pazar gününe tesadüf eden ölümünün yıl dönümüne mûsâdiftir! — İstabur zaferi Macaristan'ın Avusturya - Alman istilasından kurtulmasını temin etmiş olmak itibarıyla çok mühim bir vak'a demektir: Bundan evvel iki defa

Macaristan'ı fethetmiş olan Türk ordusu bu krallığı nihayet üçüncü defa olarak da düşman istilasından kurtarmıştır. Fakat buna rağmen Budin'deki mahsurlar Türk ordusuna kapılarını açmamışlar ve bu vaziyet karşısında Paşalar artık, çok yaklaşmış olan padişahın muvâsalatını beklemeye karar vererek hiç bir harekette bulunmamışlardır).

26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin önlerine muvâsalatı.

(İstabur zaferini kazanan Paşalarla askerler tarafından karşılanan Sultan Süleyman Türklerin «Eski-Budin» dedikleri «Alt-Ofen»de karargâh kurmuştur).

28 Ağustos = 6 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Bir yaşındaki küçük Macar kralının ordugâha dâveti.

(İkinci Yanoş denilen küçük kral «Szigmond-Janos», bu sırada tam bir sene 21 günlük bir çocuktur! Türk ordusu İstabur zaferiyle gerek Budin'i, gerek Macaristan'ı Alman istilasından kurtarmış olduğu ve zaten Macaristan Türk hâkimiyetinde bulunduğu hâlde kapılarının açılmamış olması ve hattâ kralı temsil eden vasîlerinin Kanunî gelirirken istikbâle çıkmamış olmaları tuhaf bir vaziyet hâsıl etmiş olduğu için, meselenin cebren halline lüzum görmiyen Kanunî küçük kralın metbûna tâzimâtını arz etmek üzere karargâhına getirilmesini emretmiş, Çavuş-başı Ali Ağa vasıtasıyla ve kraliçeye kıymetli yüzükler vesair hediyeler gönderilmek suretiyle tebliğ edilen bu emir kraliçe Isabelle'i çok telâşa düşürmüştür: Hattâ o gece bir meclis toplayan kraliçe meseleyi müzakereye koymuşsa da, kendisiyle beraber küçük krala vasî olan ve Almanlara karşı Budin müdafaa-sında büyük hizmetleri görülen piskopos Martinuzzi bu emre itâatten başka çare olmadığını anlattığı için ertesi gün çocuğun ordugâha götürülmesine karar verilmiştir).

29 Ağustos = 7 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Küçük Macar kralı İkinci Yanoş'un Türk ordugâhına getirilmesi, Budin'in işgali ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhaki.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz emre itâat eden kraliçe Isabelle bir yaşındaki oğlunu bir sütnine, iki dadı ve başta küçük kralın vasîsi olan Varadin piskoposu Martinuzzi olmak üzere altı müşâvir refâkatinde Kanunî'nin ordugâhına göndermiştir: Bu sırada Sultan Süleyman'ın karargâhı Budin civarındaki «Alt-Ofen = Eski-Budin» dedir. Küçük kral Budin'den Eski-Budin'e altın yaldızlı bir saltanat arabasıyla götürülmüş ve sütninesiyle dadıları da yanına oturtulmuştur! Piskoposla diğer beş müşâvirin araba etrafında yayan yürüdükleri rivayet edilir. — Küçük kral Türk ordugâhına geliriken Defterdar, Nişancı vesaire gibi büyük memurlarla bir çok sancak beyleri ve Yenigeri kıt'aları tarafından karşılanıp selâmlanmıştır! — Ordugâhta hususî bir otak kurulmuş olduğu rivayet edilir: İlkönce işte bu otağa alınan İkinci Yanoş biraz sonra müşâvirleriyle beraber metbûnun huzuruna götürülmek üzere dışarı çıkarılmışsa da çocuk sütninesinden ayrılmamak için ağlamaya başlamış ve nihayet sütnine de beraber gelmiştir! — Küçük kral okşamak lûtfunda bulunan Sultan Süleyman Krallık müşâvirlerine Macaristan'ın bir kadınla bir küçük çocuk elinde bırakılmasından hâsıl olacak tehlikeleri anlatarak bu sahipsiz memleketi Osmanlı imparatorluğuna ilhak ettiğini vüzerâsı vasıtasıyla tebliğ etmiş ve zaten o sırada kralın kaleden çıkarılması münasebetiyle hâsıl olan kalabalıklara karışmış Türk askerleri Budin'e girip kale kapılarını tutmuşlardır: İşte bu suretle bir kadın elinde bulunan Budin kalesi hiç kan dökülmeden işgal edilivermiş, delâllar ahaliye silâhlarını teslim etmek şartıyla can, mal, mülk ve mezhep mâsnîyyet ve hürriyeti ilân etmiş ve akşamdan evvel şehir Türk idaresine geç-

miştir. Bu tarihi gün, 1526 = 932 senesi 29 Ağustos = 21 Zulka'de Çarşamba günü, ne tesadüf eden Mohaç meydan muharebesinin tam on beşinci yıl dönümüne müsâdiftir: Macar istiklâli işte o tarihte nihayet bulmuş olduğu gibi. Macaristan'ın Türk himâye ve hâkimiyeti altındaki siyasî mevcudiyeti de işte bu gün nihayet bulmuştur. — Budin şehriyle orta Macaristan bu tarihten itibaren tam 145 sene 4 gün bir Türk vilâyeti hâlini almıştır: Budin'in sukutu için 1686 = 1097 vukuâtının «2 Eylül» fıkrasına bakınız, Mohaç zaferinden bu güne kadar Macaristan'ın Türk himâye ve hâkimiyeti altında geçirmiş olduğu 15 sene de bu müddete zammedildiği takdirde, bu memleketin tâbi devlet ve vilâyet şeklinde Türk hâkimiyetinde geçirmiş olduğu müddetin tam 160 sene 4 gün olduğu anlaşılır. — Bâzı ecnebi menbâlarında Kanunî'nin bu ilhak kararı tamamıyla haksız olarak tenkid edilir: Fakat Almanya ile Avusturya'nın Macaristan'a karşı olan iddîalarıyla ikide bir tekrar ettikleri istilâ teşebbüsleri karşısında böyle bir memleketi âciz bir kadınıla küçük bir çocuk elinde bırakmak, Balkan yollarını düşman tehdidine açık bırakmaktan başka bir şey değildir; fazla olarak, yukarda bu sene vukuâtının «20 Haziran» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin Macar milli cereyanlarına hürmet ederek krallık tahtına çıkarılmış olduğu Zapolyai-Janos ölümünden iki sene evvel Türk himâye ve hâkimiyetine ihânet ederek Macaristan'ın en müdhiş düşmanı olan kral Ferdinand'la gizli bir muahede akdedip ölkesinin ona intikalini kabul etmiş olduktan başka, Budin kalesini Alman muhasarasından kurtarmış olan Istabur zaferi üzerine kraliçenin Türk ordusuna karşı şehir kapularını kapalı bulundurması da Kanunî'nin itimâdını artık tamamıyla izâle etmiştir. Bununla beraber büyük padişah kendisine ihânet etmiş olan kral Zapolya'nın dul karısıyla yetim çocuğuna acıdığı için bunları büsbütün mahrum bırakmamış ve bir yaşındaki küçük kralı Türk hâkimiyet ve himâyesi altında olmak şartıyla Transylvania = Erdel banlığına tâyin etmiştir: Bu vaziyet üzerine Mohaç muharebesinden evvelki Macar toprakları üç mntakaya ayrılmış ve netice itibariyle ortaya üç Macaristan çıkmış demektir; bunlar şöyle sıralanır:

1 — Budin şehri merkez olmak üzere orta Macaristan bir Türk vilâyeti hâline gelmiştir: Burası eski büyük Macaristan'ın en mühim kısmıdır;

2 — Şarkta Erdel = Transylvania banlığı Türk himâye ve hâkimiyeti altında haragğuzar bir prenslik vaziyetindedir: Erdel banları Diyet meclislerinin intihâbiyle ve Osmanlı padişahları tarafından tasdik edilmek suretiyle tâyin edilir. Macar milliyet ve kültürü en fazla işte burada mahfuz kalmış ve bu milliyet Alman huldüyle istilâsından ancak Türk himâyesi sayesinde kurtulmuştur: Bu bakımdan Türk idaresi Macar milliyetine en zayıf devrinde bekçilik etmiş sayılabilir.

3 — Şimalde ve şimalıgarbîde şerit gibi uzayan bir kısım arazi de Macaristan'ın Habsburg hâkimiyetindeki kısmını teşkil etmiştir: Hattâ bu vaziyetten dolayı Habsburg hükümdarları kendilerini Macar kralı saymışlarsa da, hakikatte burası bir Alman vilâyetinden başka birşey değildir ve bu noktada bir çok Macar müellifleri de müttefiktir.

Orta Macaristan'da kurulan Türk idaresi için aşağıki fıkraya bakınız).

30 Ağustos = 8 Cumâda-l-ülâ, Salı: Orta-Macaristan'da ilk idare teşkilâtı.

(Macaristan umumî valiliğine «Budin Beylerbeyi» ünvanıyla bu gün eski Bağdad valisi ve Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa üç tuğlu vezir rütbesiyle ve büyük salâhiyetlerle tâyin edilmiştir: Hem Bağdad'm, hem Budin'in ilk Osmanî valisi olan Süleyman Paşa aslen Macar mühtedisidir ve hattâ iste bundan dolayı Budin valiliğine tâyin edilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır. Kanunî'nin Süleyman Paşa'ya vermiş olduğu salâhiyetlerin hududu tamamıyla belli olmamakla beraber, daha sonraki vesikalardan anlaşıldığına göre mahlûl timar tevcihi, kale muhafızlarının tâyini, seferlerde komşu beylere başkumandanlık etmek salâhiyeti, Osmanlı hâkimiyetindeki Transylvania = Erdel

prensliği ve hattâ Avusturya ve Almanya devletleriyle olan münasebâtın idare ve tanzimi gibi şeylerdir. — Bunun yanında bir de Budin Kadılığı ihdâs edilmiş ve bu büyük makama da ulemâdan Hayrüddin Çelebi tâyin olunmuştur: Bu büyük kadı, bütün Macaristan'ın başhâkimi vaziyetindedir ve diğer şehirlerle kasabalarda hep buna tâbi bir takım «Nâib»ler vardır; bununla beraber, hristiyan Macarlar için ayrıca bir Baş-hâkimlik ihdâs edilmiş ve bu makama da kraliçe Isabelle'in son defa istimdâd için İstanbul'a göndermiş olduğu elçi «Verboeczy» tâyin edilip günde 500 akça tahsisât bağlanmıştır. — Bunlardan başka Süleyman Paşa'nın mîyyetine Hazine ve Tımar defterdarlarıyla muhtelif maliye memurları da verilmiştir. — Muhâfız olarak bırakılan asker mîkdârı hakkında ihtilâf vardır: Umumiyetle Segbanbaşı Yusuf Ağa kumandasında muhtelif sınıflara mensup 6000 askerden bahsedilmekle beraber, 2 - 3 bin Yeniçeri, 1000 Sipâhi, 1000 Martoloz, 500 solak ve 500 gemiciden mürekkep 5 - 6 bin kişilik bir kuvvet bırakılmış olduğu ve hattâ bu kuvvetin 20 bini bulduğu hakkında bile bir takım rivayetlere tesadüf edilir. Tuna'daki gemilerle gemiciler «Budin Kapdanı» isminde bir komodorun idaresindedir. — Her halde Macaristan bu tarihten itibaren Kanunî devrinin idare intizamından istifade etmiye başlamış ve hattâ Kanunî'den sonra da Türk idaresinin Avrupa'yı çok geride bırakan hürriyet ve adaleti bir çok Avusturyalıların bile insan gibi yaşamak için Türk topraklarına hicretleriyle neticelenmiştir: Türkiyat mecmuasında «Tayyib Gökbilgin» imzasıyla neşredilen bir etüdde XVII nci asırdaki Budin Beylerbeylerinden Hasan Paşa'nın 1631 = 1041 tarihinde Palatin Eszterhazy'ye gönderdiği mektubun bu vaziyetle alâkadar şöyle bir cümlesi vardır: «... Tarafınızdan olan zulümleri andan kıyâs eyliyesiz ki reâyâ sizin dindasınız iken sizden rügerdân olalar ve Türk'e sığınmağı canlarına minnet hileler ve imdâd recâ eyliyeler...».

Fakat bu vaziyete rağmen bir çok Macar müellifleri Osmanlı idaresinin aleyhinde bulunmayı millî bir zevk ittihaz etmişlerdir).

2 Eylül = 11 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Kanunî'nin Budin'e girişi ve ilk Cuma namazı.

(Osmanlı tarihinde daima riâyet edilen bir an'ane vardır: Yeni fethedilen şehirlerle kalelerin en büyük kiliseleri derhal câmiye tahvil edilip ilk Cuma namazı büyük merâsimle işte o yeni câmide kılınır ve bu câmi bir fetih âbidesi mâhiyetini alır: Bu sefer Budin'de câmiye tahvil edilen kilise «Fethiyye» ismini almış ve Sultan Süleyman bu gün Cuma namazını iç tertibatı bir iki günde ikmâl edilen bu câmide kılmuştur. Budin'de kılman bu ilk Cuma namazına o sırada Rumeli Kadı-askerliğinde bulunan büyük ve meşhur âlim Ebu-s-Suûd Efendî imâmet etmiştir. — Bu tarihten 145 sene sonra Budin'in sukutu gene böyle bir 2 Eylül gününe tesadüf etmektedir: O acı gün için 1686 = 1097 vukuâtının «2 Eylül» fıkrasına bakınız).

4 Eylül = 13 Cumâda-l-ülâ Pazar: Küçük «Zsigmond-Janos» a tevdi edilen Transylvania = Erdel banlığı fermanının kraliçe Isabelle'e gönderilmesi.

(Lehistan kralı Birinci Sigismond'un kızı, bu tarihten bir sene evvel ölen Macar kralı Zapolyai-Janos'un karısı ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhakı üzerine saltanatı nihayet bulan ve bâzı menbâlarda «İkinci Janos» ismiyle anılan bir yaşındaki son kral «Zsigmond-Janos»un anası ve sâbık Macar kraliçesi «Isabelle» o sırada henüz Budin saraymadır: Çocuk krala tevcih edilen Erdel banlığına ait ferman altın ve lâcivert yazılar ve tezhiplerle süslenerek Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi eliyle kraliçeye gönderilmiştir; bu fermanla çocuk rüşdünü idrâk ettiği zaman babasının tahtına lâdesi va'dedilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır. Küçük Erdel banının vasiliklerine Piskopos Martinuzzi ile müşâvir Petrovich tâyin edilmiş ve kraliçenin krallık sarayını bir an evvel tahliyesi lüzumu da tebliğ olunmuştur).

5 Eylül = 14 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Kraliçe Isabelle'in krallık sarayın tahliyesi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz tebliğ üzerine kraliçe Isabelle bu gün Budin sarayından ayrılmışsa da yol hazırlıkları henüz tamamlanmadığından, eski payı-tahtında on sekiz gün daha kalıp on dokuzuncu gün yolâ çıkmıştır: Aşağıda «24 Eylül» fıkrasına bakınız).

7 Eylül = 16 Cumâda-l-ûlâ, Çarşamba: Kral Ferdinand'm elçiler göndererek Osmanlı hâkimiyyeti altında Macar krallığına tâlip olması ve bu talebin reddi.

(Kral Ferdinand yukarda «21/22 Ağustos», fıkrasında gördüğümüz Istabur felâketine rağmen, Macar krallığı sevdâsından hâlâ vazgeçememiş olduğu için Kont «Nicolas von Salm» ve «Sigismund von Herberstein» isminde iki elçiyle Sultan Süleyman'a çok kıymetli hediyeler takdimine cür'et ederek kuvvet tecribesinden sonra zillet tecribesine de kalkışmış ve bütün Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde senede yüz bin florin, yalnız Avusturya işgalindeki yukarı Macaristan bırakıldığı takdirde ise kırk bin duka altını haraç taahhüd etmek şartıyla sulh teklif etmiştir. Fakat Türk silâhlarının temin etmiş olduğu bir netice üzerinde hiç bir pazarlığa lüzum olmadığı için bu teklifi getiren murahhaslara bir sulh; akdedebilmek için her şeyden evvel Zapolya öldüğü zaman fırsattan istifade edilerek zaptedilmiş olan Macar kalelerinin iâdesi lüzumundan bahsedilmiş ve bu suretle 10 gün müzakere edildikten sonra hiç bir neticeye varılamadığı için Ferdinand'm murahhasları on birinci güne tesadûf eden 18 Eylül = 27 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü red cevabıyla iâde edilmişlerdir).

24 Eylül = 3 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Eski Macar kraliçesi Isabelle'in Erdel = Transylvania hanlığına tâyin edilen oğluyla beraber Budin'den hareketi.

(Oğlunun vasîliklerine tâyin edilen Piskopos Martinuzzi ve Müşâvir Petrovich'le beraber gözyaşları içinde yola çıkmış olduğundan bahsedilen sâbık kraliçe Tl. mişvar'm şimalişarkisindeki Lippa kalesine çekilmiştir).

28 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Kanunî Sultan Süleyman'm Budin'den İstanbul'a hareketi.

(Padîşahın hareketi için 24 Cumâda-l-ûlâ = 15 Eylül Perşembe ve 26 Cumâda-l-ûlâ = 17 Eylül Cumartesi tarihleri de rivayet edilirse de doğru değildir. — Sultan Süleyman bu sefer 26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü Budin önlerine gelmiş olduğuna göre bu güne kadar bir ay iki gün kalmış demektir: Fakat şehre girmesi 2 Eylül = 11 Cumâda-l-ûlâ Cuma gününe tesadûf ettiği için, Budin sarayında geçirdiği müddet 27 günden ibarettir. — Kanunî'nin bundan evvelki Budin seferleri için 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» ve 1529 = 935 vukuâtının «8 Eylül» fıkralarına bakınız: Bu seferlerin birincisiyle ikincisi arasında üç sene ve ikincisiyle üçüncüsü arasında da on iki sene geçmiş ve padîşahın Budin'de konaklaması her üç seferde de Eylül ayma tesadûf etmiştir).

20 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-âhire, Perşembe: Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferine çıkan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Cezâyir sahillerine ihraç hareketi.

(Bu ihraç hareketi bir rivayete göre de 23 Teşrinievvel = 3 Receb Pazar gününe müsâdifdir: İmparatorun asker çıkardığı yer, Harrâş ırmağının Akdeniz'e dö-

küldüğü noktadır. — Bu seferin sebebi, Cezâyir'de Barbaros'a vekâlet eden Hasan-Ağa'nın İspanya sahillerine mütemâdi akınlar yapması, İspanyolların imparatora şikâyetleri ve nihayet Charles-Quint'in Osmanlı imparatorluğuna karşı karada mücadeleye cür'et edememesi gibi muhtelif âmillerle izah edilir. — Cezâyir'in Barbaros tarafından fevkalâde tahkim edilmiş olması ve aynı zamanda mevsimin de müsâid olmaması gibi bir takım mahzurlardan dolayı Papa ile amiral Andrea Doria'nın imparatoru bu sırada böyle bir seferden vazgeçirmek için çok uğraştıkları halde söz geçiremedikleri hakkında bâzı rivayetler vardır. — Charles-Quint'in Andrea Doria kumandasındaki büyük donanmasında 12,330 gemiciden başka 20 bin piyâde, iki bin suvârî, İtalyan ve İspanyol zâdegâmlardan iki bin gönüllü. 500 şövalye idaresinde bin Malta askeri bulunduğu ve bu suretle imparatorun 37,830 kişilik bir kuvvet getirmiş olduğu rivayet edilir: Bunlardan başka Charles-Quint'in donanmasında zafer seyrine gelmiş bir çok zâdegân kadınlarıyla kızları da vardır! Bu kadınların getirilmesi, imparatorun Tunus üzerine yaptığı birinci Afrika seferinde elde etmiş olduğu kolay muvaffakiyetin gene aynı kolaylıkla kazanılabileceği vehmine kapılmış olmasındandır! Charles-Quint'in ilk Afrika seferi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs», fıkrasına ve 1535 = 942 vukuâtının da «15 ve 21 Temmuz» fıkralarına bakınız. — İmparatorun bu büyük kuvvetlerine mukabil Hasan Ağa'nın emrindeki kuvvet bâzı Osmanlı menbâlarında 600 Türk ve iki bin Arab atlısından ibaret gösterilir: Garp menbâlarında da 800 Türk ve 5000 Arap rivayetleri vardır. — Yetmiş gemilik bir donanmayla Akdeniz'e açılmış olan Barbaros'un bu sırada çıkan şiddetli bir fırtınadan dolayı Cezâyir'in imdâdına yetişemiyerek bir limanda beklâmek mecburiyetinde kaldığı rivayet edilir).

23/24 Teşrinievvel = 3/4 Receb, Pazar/Pazartesi gecesı: Cezâyir müdâfii Hasan-Ağa'nın Charles-Quint ordusuna karşı zaferi.

(Bu gece çok şiddetli bir fırtına çıkmış, sahildeki düşman donanmasından muhtelif rivayetlere göre 106, 140, 144 veyahut 175 gemi parçalanmış, büyük bir şiddetle yağan yağmurlar ortahğı seller içinde bıraktığı için karadaki muhasara ordusunun mühimmâtı sular içinde kalmış, donanmadan 800 kişi telef olmuş, karadaki askerler kumıldanamıyacak bir hâle gelmiş ve Cezâyir önlerinde tutunamıyan Andrea Doria yirmi mil kadar ilerde bulunan «Matifu/Metafuz/Monte-fuse» burnuna çekilmiştir! — Yukarıki fıkra da gördüğümüz ihraç noktasından Cezâyir önlerine kadar olan 12 - 15 millik mesâfeyi ancak üç günde kat'edebilmiş olan düşman ordusu üçüncü güne tesadûf eden bu 23 Teşrinievvel = 3 Receb Pazar günü şehre hâkim olan «Kudyat.us.Sabûn» tepesinde mevzi almış ve o geceki fırtınaya işte burada mâruz olmuştur. — İmparatorun bu tepeyi tutmaz Hasan-Ağa'ya teslim teklifinde bulunduğu ve bu büyük kahramanın da reddettiği kuvvetle rivayet edilir. — Hasan-Ağa'nın meşhur gece baskını işte bu fırtınadan istifade için yapılmış çok mâhirâne bir harekettir. Barutları ıslanmış, erzakları kalmamış ve efrâdı da su içinde kalmış olan imparatorluk ordusu gece sabaha karşı uğradığı bu şiddetli hücumda binlerce telefâtan başka bir çok esir ve ganîmet vermiş, asker dağılmış ve bir daha toparlanamıyacak kadar perişan olmuştur. — Bu vak'anın ertesi günü Andrea Doria imparatora adam gönderip «Matafuz/Matifu», burnunun altındaki mahfuz koya çekildiğini bildirmiş ve ordunun da bir an evvel oraya çekilmesi lâzımgeldiğinden bahsetmiş olduğu için askerinin kılıç ve fırtına artıklarını bin müşkilâtla toparhyabilen Charles-Quint derhal yola çıkıp ancak dört günde donanmasına kavuşabilmiştir! On iki millik bir yolun bu kadar uzun bir zamanda kat'edilebilmesi bir taraftan Hasan-Ağa'nın çok şiddetli ve mütemadi tâkip hareketinden ve bir taraftan da arazinin seller altında ve bataklık hâlinde bulunmasındandır: Bilhassa Harrâş suyu taşmış olduğu için oradan geçmekte çok müşkilât çekilmiş, tâkipçilerin taarruzlarından dolayı düşman askeri bir çok telefâta uğramış ve bir rivayete göre de ancak Malta şövalyelerinin bu su boyunda gösterdikleri mukavemet sayesinde Alman, İtalyan ve İspanyol askerleri

karşıya geçirilebilmiştir! — Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-bihâr» mda düşman ordusu. nun Cezâyir önlerinde bir çok günler kaldığından ve hattâ ilk gece baskınından beş gün sonra ikinci bir baskın daha yapıldığından bahsederse de bunun tâkip hareketindeki müsâdemelerden galat olması lâzımgelir. — İmparator Charles-Quint işte böyle perişan bir hâlde donanmasının barındığı sâhile vardıgı zaman, bâzı Garp menbâlarının kaydettikleri bir rivayete göre tacım denize atmış ve :

— Haydi git başımdan ey zavallı oyuncak! Bâri benden daha tâli'li bir hüküm. darın eline geç de onun başına kon!

demıştır. — Charles-Quint'in bu müdhiş mağlûbiyeti, Afrika Türk ocaklarının istikbâlini temin eden en mühim hâdise sayılır).

31 Teşrinievvel = 11 Receb, Pazartesi : Charles-Quint'in Afrika sa- hilindeki ordu döküntüsünü donanmasına yüklemesi.

(Cezâyir müdafii Hasan Ağa'nın yukarıki fıkra da gördüğümüz ilk gece baskınır- dan itibaren dört büyük fırtınaya uğriyan düşman donanmasının yarı nisbetinde zâyîata uğradığı rivayet edilir : 516 gemiden mürekkep olan bu büyük donanma nihayet 260.280 gemiden ibaret kalmıştır! Kara ordusunun zâyîatı da aynı nis- bettedir: 37.830 kişiyi bulan bu ordudan sağ kalabilenler bâzı Garp menbâlarına göre ancak 18 bin kişiden ibarettir! Suvâri hayvanlarının büyük bir kısmı telef olmuş, kesilip yenilmiş ve mütebâkisi de Hasan Ağa'nın eline geçmiştir! Bundan başka düşman ordusunun toplarıyla ağırlıkları ve daha bir çok levâzımı da Cezâ- yir müdâfilerine ganimet olmuştur! Hattâ imparatorun denize attırmış olduğu topların bile sonradan çıkarılıp kullanıldığı rivayet edilir! Düşmanın verdiği ka- dın ve erkek esirler o kadar mühim bir yekûn tutmuştur ki, bu vak'adan itibaren:

— Bir hristiyan esiri bir soğan değmez!

sözünün Cezâyirliiler arasında bir darbimesel gibi kullanılmıya başladığı hakkın- da bile bir takım rivayetler vardır! — Bu feci teşebbüste düşmanın muhtelif millet- lere mensup bir çok kumandanları, şövalyeleri ve zâbitleri telef olmuş ve hattâ meşhur Meksika fatihi «Hernando-Cortez» bin müşkilâtla canını kurtarmıştır. — Ordu döküntüsünün donanma artığına yüklenmesi bu gün başlayıp üç gün sürmüş ve bir rivayete göre imparator Charles-Quint bütün askerini yükledikten sonra ge- misine binmiştir : Aşağıki fıkraya da bakınız).

2 Teşrinisâni = 13 Receb, Çarşamba : İmparator Charles-Quint'in mağlûb ordusunu perişan donanmasına yükliyerek Afrika sahillerinden savuşması.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi düşman ordusunun kılıç artıkları 31 Teş- rinievvel = 11 Receb Pazartesi günü «Mafitu/Metafuz» sahilinde gemilere yük- lenmiye başlamış, düşman donanmasıyla topçusunun himâyesi altında yapılan bu çetin hareket Cezâyir kahramanlarının taarruzlarından dolayı bir çok tele- fâta mal olmuş, ve nihayet üçüncü güne tesadûf eden bu Çarşamba günü ik- mâl edilerek perişan bir katile hâlinde yola çıkmıştır! Yeni-dünyada da ara- zisi bulunduğu için ölkesinde güneş batmadığını söyliyen imparatorun bu ha- zin ve feci mâcerâsı ordusuyla donanmasını büsbütün zayıf düşürmekten başka bir netice vermemiştir : Hattâ Fransa kralı Birinci François'ın Charles- Quint'e karşı yeni bir mücadele safhasına atılmasında bu vak'anın en mühim âmil olduğu rivayet edilir. — Düşman donanması denize açıldıktan sonra yeni bir fırtınaya daha mâruz olduğu için tekrar Afrika sahillerine atılmış ve son bir gayretle yola çıktıktan sonra da darmadağın olup her gemi gidebildiği li- mana can atmıştır : Bu suretle o muhteşem donanmayla ordunun döküntüleri İspanya ile İtalya'nın muhtelif sahillerine döküldüğü için, bütün Avrupa'da büyük bir heyecana sebep olmuştur. — İmparator Charles-Quint bu ikinci Af- rika seferinde 20 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-âhire Perşembe gününden bu güne

kadar 13 gün Cezâyir sahillerinde kalmış ve on dördüncü gün hareket etmiş de- mektir : Bununla beraber, düşman donanmasının 20 Teşrinievvel = 29 Cumâ- da-l-âhire Perşembe günü Cezâyir sahilinde demirlediği ve ancak 23 Teşriniev- vel = 3 Receb Pazar günü ihraç hareketi yapılmış olduğu hakkında da bir riva- yet vardır : Bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde imparatorun ancak on gün karada kalıp on birinci günü hareket etmiş olması lâzımgelir. — Kâtib-Çelebi düşman donanmasının Cezâyir sahillerinden ayrılması tarihini 26 Receb = 15 Teş- rinisâni Salı gününe müsâdif gösterirse de doğru değildir).

27 Teşrinisâni = 8 Şa'bân, Pazar : Kanunî Sultan Süleyman'ın İs- tabur seferinden İstanbul'a avdeti.

(Bu senenin 20 Haziran = 25 Safer Pazartesi günü İstanbul'dan hareket etmiş olan büyük padişahın Macaristan'ı Türk topraklarına ilhak etmekle neticelenen bu dokuzuncu seferi o tarihten bu güne kadar tam 5 ay 7 gün sürmüştür).

1542 = 949

9 Teşrinisâni = 30 Receb, Perşembe : Kral Ferdinand nâmına haraç mukabilinde Macar tacım istemiye gelen Avusturya elçisinin red cevâ- bıyla îadesi.

(Mohaç muharebesinde Macar istiklâline nihayet verildiği gündenberi Türklere karşı açtığı mücadelede mütemâdiyen mağlûb olan ve bunâ rağmen Macar krallığını ele geçirmek için ikide bir Kanunî Sultan Süleyman'a elçiler gönde- rip hep aynı ricayı âdetâ bir nakarat gibi tekrar edip durmaktan bıkip osan- mıyan kral Ferdinand'm bu münasebetsiz mürâcaatleri artık bir siyasî dilen- cilik şeklini almıştır : Bundan evvelki mürâcaatler için 1530 = 937 vukuâtının «17 Teşrinievvel», 1532 = 938 vukuâtının «25 Nisan» ve «13 Haziran», 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran», 1541 = 948 vukuâtının da «20 Haziran» ve «7 Eylül» fıkralarına bakınız. — Aynı mürâcaati bu sefer gene tekrar etmekten çekinmiyen Ferdinand İstanbul'a «Tranquillus-Andronicus» isminde bir elçi daha göndermiş ve hükûmetle bir pazarlığa girişmek istiyen bu son elçi, Macar krallığı efendisine tevcih buyurulduğu takdirde senede elli bin ve nihayet yüz bin duka altını haraç teklif edip Ferdinand'm da Zapolya gibi Türk hâkimiyetine inkiyâd edeceğini ar- zetmiştir! — Osmanlı vüzerâsı bu lüzumsuz nakarâtı o kadar istihfaf etmişlerdir ki, Kanunî'nin huzuruna kabul edilmesini istiyen Avusturya elçisinin bu ricâsını bile reddetmişler ve ancak Ferdinand eger Macaristan'ın Avusturya işgalinde bu- lunan kalelerini îade edip Avusturya devleti nâmına haraç vermek taahhüdünde bulunacak olursa, işte o zaman bir sulh müzakeresine başhyabilmek imkânı olabi- leceğinden bahsetmişlerdir! Hattâ Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa bir gün huzuruna kabul ettiği Avusturya elçisine Ferdinand'm artık Macaristan üzerin- deki iddîâlarından vazgeçmek zamanı gelmiş olduğundan bahsedip :

— Eger vazgeçmiyecek olursa bütün hanedaniyle beraber imhâ edilecektir : Vak- tiyle oğullarıyla beraber kafası kesilen Alâüddevle'nin âkıbetinden ibret almalıdır! demiş ve hattâ bu müdhiş tehdit karşısında Ferdinand'm elçisi kendi başının te- lâşına düşmüştür! Yavuz Sultan Selim devrinde oğullarıyla beraber idam edilerek ölkesi zaptedilmiş olan Dulgadır hükümdarı Alâüddevle için 1515 = 921 vukuâtı- nın «12 Haziran» fıkralarına bakınız. — Hadım-Süleyman Paşa'nın Habsburg ha- nedanını tehdit etmesine mukabil, o sırada ikinci veyahut üçüncü vezirlikte bulu- nan Dâmâd-Rüstem Paşa da şu sözleriyle Viyana şehrini tehdit etmiştir :

— Bundan evvel Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Viyana şehrini ancak parmak ucuyla şöyle bir temas edivermişti : Ben yapınca öyle yapmam, iki elimle tu- tarım!

Bu mülâkatlarda Osmanlı vezirleri Avusturya elçisine kral Ferdinand'm iki yüz-lülüğünden de bahsetmişler ve bir taraftan İstanbul'a elçi gönderip itâat ve inki-yâddan bahsederken, bir taraftan da Avrupa milletlerinden topladığı büyük bir orduyu Macaristan üzerine sevk etmekte olduğunu söylemişlerdir: Ferdinand'm müdhîş bir hezimete neticelenen bu çalınca teşebbüsü için aşağıda bu sene vukuâtının «24 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Tabii bu vaziyet üzerine Avusturya elçisi «Tranquillus-Andronicus» elçilere dokunmayan Kanun'nin adaleti sayesinde canını kurtardığına şükrederek geri dönmekten başka çare bulamamıştır).

17 Teşrinisâni = 8 Şa'bân, Cuma : Kanunî Sultan Süleyman'ın Ma-caristan üzerine yürüyen müttefik Avrupa ordularına karşı İstanbul'dan Edirne'ye hareketi.

(Almanya, Avusturya vesair Avrupa askerlerinden mürekkep büyük bir ordunun Peşte üzerine yürümekte olduğu haber alınmış olduğu için, Kanunî bu gün ordu-sunun başında İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiştir: Sultan Süleyman'ın Edirne'den daha ileri gitmeyi bu kış mevsimini orada avla geçirmiş olması bâzi müelliflere bunun askeri bir sefer olmadığı zannını vermişse de, Pegevi, Edirneli Mehmet, Solâkzâde vesaire gibi muhtelif menbâlarda bu hareketin Peşte muhasarası üzerine açılmış bir sefer olduğundan bahsetmektedir; Pa-dişahın Edirne'den ileri gitmemiş olması da düşman ordusunun Peşte müdâfileri tarafından mağlûb edilmiş olduğu hakkındaki müjdenin Edirne'de alınmış ve daha ileri gitmiye artık hâcet kalmamış olmasındandır: Peşte zaferi için aşağıdaki fıkraya ve Kanunî'nin Edirne'ye muvasâlatı için de onun altındaki «26 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Sultan Süleyman'ın oğullarından şehzâde Bâyezid de babasının bu seferine iştirâk etmiştir).

24 Teşrinisâni = 15 Şa'bân, Cuma: Peşte'yi muhasara eden mütte-fik Avrupa ordularının on ikide bir nisbetindeki Türk müdâfilerine mağ-lûb olduktan sonra perişan bir hâlde kaçarken imhâ edilmesi.

(Harb tarihimizin en mühim vak'alarından olan bu Peşte zaferinin umumiyet-le yalnız sene tarihi gösterilip ay ve gün tarihleri meskût geçilir: Düşman muhasarasının ancak yedi gün sürmüş olduğundan bahseden Hammer bu vak'a-nın yukarda bu sene vukuâtının «9 Teşrinisâni», fıkrasında gördüğümüz İstan-bul müzakerelerine tesadüf ettiğinden bahsederse de bunun bir zühul olması lâzımgelir ve her halde bu zühûl düşman ordusunun Eylül = Cumâda-l-âhire ayından itibaren yola çıkmış olmasından galat olmalıdır; çünkü Kanunî'nin bu düşman hareketine karşı sefere çıkmak üzere İstanbul'dan Edirne'ye hareketi İstanbul müzakerelerinin red cevabıyla neticelenmesinden tam sekiz gün son-radır: Yukarda bu sene vukuâtının «9 ve 17 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Tabii o yedi günlük muhasara İstanbul müzakerelerine tesadüf etmiş olsaydı, her halde Padişahın kış başlarında ordusunun başına geçip alelâcele hareket etmemesi lâzımgelirdi. Bundan başka bir de bâzi muahhar Garp menbâlarında Peşte muhasarasının 1541 = 948 senesi 15 Eylül = 24 Cumâda-l-ülâ Perşembe gününden 9 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-âhire Pazar gününe kadar 25 gün sürmüş olduğundan bahsedilirse de bu rivayet büsbütün yanlıştır: Çünkü o sırada Ka-nunî henüz İstabur seferinde ve bilhassa 26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ülâ Cuma gününden 28 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire Çarşamba gününe kadar bir ay iki gün Bu-din civarındaki karargâhında veyahut şehrin içindedir! Sultan Süleyman orada iken böyle bir muhasara olamayacağı ve bilhassa olmadığı için bu rivayetin ta-mamiyle yanlış olduğu muhakkaktır: Kanunî'nin İstanbul'dan İstabur sefe-rine hareketi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına ve İstanbul'a avdeti için de gene o sene vukuâtının «27 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyeti bir dereceye kadar tenvir eden yegâne menbâ Lâtifi Paşa tarihi-

dir: Bu vak'adan evvel Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olmak itibariyle kendi devrinden sonraki vukuâtı her halde başkalarından daha kuvvetli istih-bârâta istinâd ederek kaydetmiş olması lâzımgelen bu sâbık Vezir-i-a'zam, «Te-vârîh-i-âli Osman»'ının 413 üncü sahifesinde Peşte zaferini «Şa'bân ayının evâ-sâtında» kazanılmış göstermektedir: Her ne kadar «evâsıt» tâbiri ayın ortasına tesadüf eden 10 - 20 nci günlerine şâmil olmak lâzımgelirse de, eski Osmanlı müverrihlerinin çok defa «evâil» tâbiriyle ayın birinci gününü «evâsıt», tâbi-riyle on beşini ve «evâhir» tâbiriyle de son gününü kasdetmek suretiyle fena bir itiyâda kapıldıkları da bir çok misallerle sâbittir. Lâtifi Paşa'mn «Şa'bân evâsıtı» demekle bu Hicret ayının on beşini kasdetmiş olduğu da Peşte muha-sarasının ancak yedi gün sürmüş ve Kanunî'nin de Peşte üzerine düşman gel-mekte olduğunu Fransızlardan haber alarak 8 Şa'bân — 17 Teşrinisâni Cuma günü İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiş olmasından anlaşılmaktadır. Bu-nunla beraber bizim işte bu gibi delillere istinâd ederek burada esas ittihâz et-tiğimiz bu «24 Teşrinisâni = 15 Şa'bân Cuma» tarihi ihtiyatla karşılanmalıdır. — Avrupa müttefiklerinin bu Peşte muhasarası, Kanunî'nin 1541 = 948 tarihindeki «İstabur seferi»nde Macaristan'ı Türkiye'ye ilhak etmiş olmasına mukabele sa-yılır: O sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Avrupa hristiyan-lığının bu teşebbüsünde önyak olanlar, Türk düşmanlığıyla meşhur olan Pa-pa Üçüncü Paul, Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles Quint ve bilhassa doğrudan doğruya alâkadar olan küçük kardeşi kral Ferdinand'dir: Bunlar Fransa ile Venedik müstesnâ olmak üzere Avrupa'nın hemen her mil-letinden asker toplamışlar ve 100,000 mevcutlu büyük bir ordu teşkil ederek Brandenburg elektörü «İkinci Joachim»'in kumandasında Macaristan üzerine sevk etmişlerdir; bu orduyla beraber Tuna üzerinden bir donanma da hareket etmiştir; muhtelif milletlerden bir çok büyük kumandanların da iştirâk etmiş oldukları bu taarruz hareketi, Avrupa hristiyanlığının Müslüman-Türklüğe karşı yeni bir Ehli-Salib seferi sayılabilecek adar mühim bir harekettir. — Osmanlı menbâlarında müttefik Başkumandanı «Joachim von Brandenburg»a «Kara-Hersek» yahut «Kara-Hersek oğlu», denilmektedir: Her halde bu tesmi-yenin Almancada «Duc = Duka» mânâsına gelen «Herzog» ünvanından muhar-ref olması lâzımgelir. — Bu büyük seferin hazırlandığını hükûmete Fransa se-firi haber vermiştir: Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya Sofya'da tahâşşüd emri verildiği gibi, o sırada tâun hastalığından öldüğü veyahut tekaüde sevk edildiği rivayet edilen Budin Beylerbeyi Süleyman Paşa'mn yerine Yah-yâ-Paşa-zâde Bâli/Bah Bey tâyin edilmiş ve Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa ile Semendire sancak beyi Dukagin-zâde Mehmet Bey, Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey oğlu Arslan Bey, Köstendil sancak beyi Hızır Bey, Alaca-hisar sancak beyi Kejde-han Mehmet Bey ve Posega = Pojega sancak beyi Murad Bey de Peşte müdâfaasına iştirâk emrini almışlardır; bunlardan başka Budin muhâfazasına memur olan Segbanbaşı Yusuf Ağa da üç bin Yeniçeri ile Peşte'ye geçmiştir. Ulama Pa-şa'mn üç bin suvâri ve Murad Bey'in de bin atlı getirdiği rivayet edilir: Bu-nunla beraber diğer beyler ancak maiyyet askerleriyle yetiştirdikleri için Peşte'de toplanan asker miktardının sekiz binden fazla olmadığına Garp menbâla-rı bile müttefikler: işte bu sekiz bin kahraman Peşte kalesini yüz bin kişi-lik bir düşman ordusuyla sayısında ihtilâf olan bir Tuna donanmasına karşı yedi gün müdâfaa ettikten sonra büyük bir zafer kazanmışlardır! — Düşmanın kırk büyük topla döğdüğü Peşte sârlarında nihayet yüz arşın genişliğinde bü-yük bir gedik açılmış olduğu rivayet edilir: Fakat kahraman müdâfiler bu ge-diğin boyunca geniş ve derin bir hendek kazıp bir çok meterisler de kurmuş ol-dukları için, düşmanın buradan yaptığı hücum çok kanlı bir mağlûbiyet şekli-ni almıştır; yedi gün sürmüş olan muhasaradan evvel düşmanı Peşte hâricin-de karşılamış olan Türk askeri Hristiyan ordusunun çokluğuna ehemmiyet vermiyerek şiddetli bir harbe tutuşup Avrupalılara bir çok telefât verdimiş, müdâfilerin kaleye çekildikten sonra yaptıkları şiddetli mukavemet bu ilk te-lefât yekûnunun büsbütün kabarmasına sebep olmuş ve bilhassa büyük gedik-ten yapılan şiddetli hücum da çok kanlı zâyiatla püskürtülmüş olduğu için, müttefik kumandanları nihayet kılıç artıklarını toplayıp kaçmaktan başka ya-

pılacak bir şey kalmadığına karar vermişlerdir. Gizli tutulan bu kararın tatbikine bir gece karanlığında geçilmiş, fakat düşmanın bütün harekâtını büyük bir dikkatle tâkib eden Türkler bu hareketi gözden kaçırmadıkları için derhal taarruza girişmişlerdir: Bilhassa işte bu gece taarruzu düşman ordusunun büsbütün perişan olmasına sebep olmuş, muhâsırların ric'at hareketi bozgun şeklini aldığı için darmadağın bir kaçışma başlamış ve bu müdhiş bâdire içinde tâkibe koyulan Türkler önlerine gelenleri kılıçtan geçirmişlerdir. — Bu gece düşman kumandanlarından bir çokları telef olmuş ve yaralanmış ve hattâ yaralananların bir kısmı yollarda can vermiştir; Osmanlı menbâlarına göre Başkumandan «Kara Hersek» muhasara esnasında Budin kalesinden atılan bir top güllesiyle çadırında maktul düşmüş ve bâzı rivayetlere göre de işte bu bozgun gecesi telef olmuştur. — Macaristan'dan sonra Belgrad'ı bile zaptedip Balkanlara dayanmak iddiâsiyle yola çıkan mütteliklerin uğradıkları bu feci âkibet Kanunî Sultan Süleyman'la Charles-Quint'in temsil etmekte oldukları Şark - Garp mücadelesinde Şark'ın mânevî cephe bakımından da üstünlüğünü gösteren ve bu itibarla 1541 = 948 vukuâtının «23/24 Teşrinievvel», fıkrasında gördüğümüz Cezâyir müdâfaasına benzeyen çok mühim bir hâdise sayılabilir. — Cezâyir zaferi takriben ona karşı bir ve Peşte zaferi de hiç olmazsa on ikiye karşı bir nisbetinde kazanılmıştır. — Cezâyirde olduğu gibi Peşte'de de düşman'dan pek çok esir ve ganimet alınmıştır. — Bu büyük zafer müjdesi Kanunî'ye Edirne'de gelmiş ve işte bunun üzerine daha ileri gitmiyerek kış mevsimini orada geçirmiştir: Yukarıki fıkra da bakınız).

26 Teşrinisânî = 17 Şa'bân, Pazar : Kanunî'nin Edirne'ye muvâsala- latı.

(17 Teşrinisânî = 8 Şa'bân Cuma günü İstanbul'dan hareket eden Sultan Süleyman mevsim müşkilâtından dolayı İstanbul - Edirne yolunu ancak dokuz günde kat'edip onuncu günü Edirne sarayına inmiştir: Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Peşte zaferinin müjdesi burada geldiği için Padişah Edirne'de kışlamış ve baharda Avusturya seferi açılmak üzere her tarafa hazırlık emri verilmiştir. — Ava çok düşkün olan Sultan Süleyman'ın bu kış Edirne civarında avlanmakla geçirdiği rivayet edilir).

1543 = 950

23 Nisan = 18 Muharrem, Pazartesi: Onuncu «Sefer-i Hümayûn» : Kanunî Sultan Süleyman'ın Edirne'den «Usturgon seferi» denilen Avus- turya seferine hareketi.

(2 Muharrem = 7 Nisan Cumartesi tarihi de rivayet edilir: Fakat bu rivayet zayıftır. — Bu sefere Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Usturgon seferi» denilmesi «Gran = Esztergom» kalesinin fethedilmiş olmasından dolayıdır: Aşağıda bu sene vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, Kanunî'nin bu hareketine Avrupa mütteliklerinin son Peşte muhasarası sebep olmuş ve kış mevsimi askeri hazırlıklarla geçirilmiştir. — Bu sefer, Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği büyük seferlerin onuncusudur. — Kanunî 1542 = 949 senesi 26 Teşrinisânî = 17 Şa'bân Pazar gününden bu güne kadar Edirne'de tam dört ay kalmıştır. — Gerek ordunun intizam ve inzibâtı, gerek levâzımın mükemmeliyyeti bakımından Kanunî'nin bu seferi, bundan evvelkilerden daha parlak ve daha muntazam sayılır; Anadolu ve Rumeli ordularıyla padişahın doğrudan doğruya maiyyetini teşkil eden muhtelif sınıfların aldığı sefer tertibi ve muazzam ordunun muhteşem sessizliği hakkında ecnebi menbâlarında bir çok tafsilât vardır. — Bu sırada 371 gemiden mürekkep bir donanmayla Karadeniz'den Tuna içerilerine erzak taşınmıştır).

28 Mayıs = 23 Safer, Pazartesi: Barbaros'un İstanbul'dan «Nice = Nis» seferine hareketi.

(Donanmanın bu hareketi Osmanlı menbâlarında umumiyetle bahar mevsiminin başlarında ve bilhassa Kanunî'nin yukarıki fıkra da gördüğümüz hareketinden biraz evvel olmuş gibi gösterilirse de, muhtelif Garp menbâlarında bizim burada esas ittihaz ettiğimiz tarihe tesadüf eder. — Barbaros'un bu seferi, Fransa kralı Birinci François'ın bir müddettenberi üstüste yaptığı mürâcaatları üzerine açılmıştır: Muhtelif rivayetlere nazaran 1541 = 948 tarihinde Sultan Süleyman «İstabur seferi»nden dolayı Belgrad'da bulunduğu sırada Birinci François'dan «Polin» yahut «Paulin» isminde bir elçi gelmiştir; «Baron de la Garde» ünvanını taşıyan bu elçi Padişahın maiyyetine katılarak Budin'den Belgrad'a veyahut İstanbul'a kadar gelmiş ve Charles-Quint'in Cezâyir hezime-
tinden istifade etmek istiyen efendisinin Almanya aleyhine harbe hazır olduğundan ve Türk donanması Fransa'ya yardım ettiği takdirde derhal harekete geçeceğinden bahsederek yalvarıp yakarmaya başlamıştı; fakat François'ın mütemadi ihânetlerinden dolayı Türkiye nazarında Fransa'nın artık hiç bir haysiyet ve itibarı kalmamıştır: Bu tarihe kadar zayıf ve fakir Fransa'ya askeri ve malî yardımlar yapılmış, karada ve denizde en mühim düşmanı olan Almanya'ya karşı daima himâye edilmiş, hattâ bir himâye muahedesi akdedilerek «müttelik» sayılmak tenezzülünde bile bulunmuş ve bilhassa Fransız ticaretinin inkişâf edebilmesi ve bu aç milletin biraz doyabilmesi için «Capitulation/Kapitülasyon», ismi altında ve sadaka şeklinde bir takım ticari imtiyazlar bile verilmiş olduğu halde, Fransa'yı himâye için yapılmış muharebelerde bile Fransa'dan ihânet görülmüştür! Hattâ Fransa kralı 18 Haziran 1538 tarihinde Almanya imparatoru Charles-Quint'le Türkiye aleyhine gizli bir muahede akdetmiş ve «Trêve de Nice» denilen bu muahede mucibince Sovoie dukalığı arazisinin Fransa'ya terki mukabilinde Birinci François Türk ittifakından ayrılmak taahhüdünde bile bulunmuştur: Bütün bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «18 Şubat», 1537 = 943 vukuâtının «11 Mayıs» ve «17 Mayıs» fıkralarına bakınız. Onun için bu sefer Fransa sefiri çok ağır muameleler görmüş ve çok acı sözler işitmiştir: Cevdet tarihinde Vezir-i sâni Hadım İbrahim Paşa'ya izafe edilen bir nutuk vardır: «Divân-ı Âli»de Fransa elçisine irâd edildiğinden bahsedilen bu resmî nutukta temas edilen hâdiselerden anlaşıldığına göre bunun İbrahim Paşa tarafından değil, ancak işte bu sırada Vezâret-i uzma makamında bulunan Hadım Süleyman Paşa tarafından irâd edilmiş olması lâzımgelir; zaten Hayrullah Efendi tarihinde de Cevdet Paşa'nın bu zühulü Vezir-i a'zam Maktûl İbrahim Paşa'ya ait zannedilerek tenkid edilmiş ve nutkun Rüstem Paşa'ya aid olması lâzımgeldiğinden bahsedilmiştir: Fakat Rüstem Paşa'nın Sadâreti daha sonradır; halbuki nutukta Fransa'nın donanma istediğinden bahsedilmektedir ve bu mürâcaat vezir Rüstem Paşa'nın Vezir-i a'zam Süleyman Paşa'ya karşı Fransız mürâcaatını desteklemiş olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır; işte bunlardan dolayı öyle bir nutuk irâd edilmiş olduğu takdirde her halde Hadım Süleyman Paşa'ya aid olması lâzımgelir. Polin İstabur seferinden itibaren iki defa Türkiye'ye gelmiş, birinci defasında en kuvvetli rivayetlere göre Belgrad'dan Fransa'ya dönmüş ve Süleyman Paşa da İstabur seferine iştirâk etmemiş olduğu için bu nutkun her halde Polin İstanbul'a geldiği ve Vezir-i a'zam tarafından kabul edildiği zaman irâd edilmiş olması lâzımdır. Zaten Fransız menbâlarına göre Polin'in bir çok tereddütler ve acı sözlerle karşılaştığı ve hattâ Vezir-i a'zam «Trêve de Nice» hakkında izâhât istediği muhakkaktır; onun için Cevdet tarihinde yanlışlıkla Hadım İbrahim Paşa'ya izâfe edilen nutkun işte bu haklı telâkki tarzıyla alâkadar olması lâzımgelir; meselâ Vezir-i a'zâmın Fransa elçisine şöyle sual irâd ettiği rivayet edilir:

— Almanya imparatoru ve İspanya kralı olan Karlos Devlet-i Aliyye aleyhine memâlik-i garbiyyenin bilcümle asâkirini Avusturya ve Macaristan'a celb-ü cem' ve cezire-i Mora bilâdı üzerine ve Tunus muhâsarasına sevk-u taslî etmi-

şiken müşterek olan düşmanımızın işgaline müteallik kangı eser-i mahabbet ve iânetiniz zuhûr etti?

1537 = 943/944 İtalya seferinde Fransa'nın gösterdiği iki yüzlülükle döneklilik hakkında da Vezir-i-a'zam elçiye şu acı sözleri söylemiştir :

— İtalya'ya geçmek ve size iânet ve hizmet etmek me'mûriyetiyle Ser-askerimiz Avlonya'ya dek kat'ı mesâfe ve sevk-ı asâkir-i islâmiyye etmişken İtalya sevâ-hilinde asâkirimize muin olacak taraftarlardan ve mütefâhîrâne va'd-ü haber verdiğiniz dostlardan hiç birisi görünmedi ve tarafınızdan dahî yek-demde bil-ittifak İtalya'ya li-ecl-il-ışgal ta'yin-i asker etmek muktezâ-ı şûrât-i dostîden iken sizlerden bir hareket rûnümâ olmayup şöyle ki bizler her ne kadar mukaddemen ve muahharen re'y-ü-tedbirinizden ve iânet-ü-himmetinizden müstağni olduk ise de sizler ne bize ve ne kendinize yarayacak tavırda bulunup daima iyilik ve dostluk etmek fırsatını fevtedegeldiniz!

Gerek Preveze muharebesinin temin ettiği Akdeniz hâkimiyetinde, gerek diğer Osmanlı fütûhâtıyla muvaffakiyetlerinde Fransa'nın hiç bir hizmeti görülmemiş olduğu da Fransız elçisine şöyle anlatılmıştır :

— Tarafınızdan bir imdâd zuhûr etmeksizin bizler a'dâmızın savletini def'e muvaffak ve Hayrûddin Paşa'nın himmetiyle düşmanın kuvvet-i bahriyesini târmâr ve İspanya korsanlarını mahv-ü-izâle ve memâlikimizi ba'd-el-istihlâs müceddeden memâlik-i müteaddide dahî feth-ü-teshîre destres olduk; Ma'lûmunuz olsun ki bu fütûhâtta sizin medhal ve himmetiniz olmamak hasebiyle size arz-ı minnet ve teşekkür etmeyiz!

On altıncı asırda Fransa'nın Alman istilâsından kurtuluşu ancak Türk himâyesinin ve yıllarca Almanya üzerine saldıran Türk dalgalarının temin ettiği bir mucize'dir; Charles-Quint'in zindanlarında inliyen Birinci François'ı kurtarmak için açılmış olan Mohaç zaferi Fransa'yı kurtaran hâdisât zincirinin baş halkası demektir : 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Eğer o zaman Avrupa'ya hâkim olan Almanya imparatorluğu Türk'ün Şark'dan indirdiği darbeler altında sarsılmış olmasaydı, belki bugün dünyada bir Fransa mevcut olamazdı! Fakat buna rağmen Fransızlar Türk himâyesini daima nankörlüklerle karşılaşmışlar ve hattâ kendilerini kurtarmaya giden Barbaros'u bile asırlar boyunca «barbar» gösteren müellifler yetiştirmişlerdir! Daha Kanunî devrinde anlaşılmış olan bu vaziyete ve bilhassa Vezir-i-a'zam Süleyman Paşa'nın muhâlefetine rağmen, Fransız elçisi Polin, padişahın dâmâdı olduğu için büyük bir nüfuz sahib olan vezir Rüstem Paşa'nın müzâheretini temin etmiş ve bir rivâyete göre Barbaros da bu Fransız mürâcaatinin kabulünü Andrea Doria'ya karşı yeni bir hamleye vesile saymış olduğu için, Fransa kralına bir kere daha yardım edileceği bildirilmiştir! — Bu yardım donanmasının Osmanlı menbâlarında 100 gemiden ibaret gösterilmesine mukabil Garp menbâlarının izâhâtına nazaran kalyon, kadirga ve çekdiri envâmdan irili ufaklı 150, 153 veya 154 gemiden mürekkep olduğu anlaşılmaktadır. Barbaros'un kumanda ettiği bu kuvvetli donanmadaki efrad mecmûu da 30 bin kadar gösterilir. — Fransa sefiri Polin de Türk donanmasıyla hareket etmiştir).

4 Haziran = 1 Rebî'ül-evvel, Pazartesi : Edirne'den Avusturya seferine çıkan Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(5 Haziran = 2 Rebî'ül-evvel Sah tarihi de rivayet edilir. — 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü Edirne'den hareket etmiş olan Sultan Süleyman 1 ay 12 günde Belgrad'a gelmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa askerleriyle beraber orduya işte burada iltihak etmişlerdir).

6 Haziran = 3 Rebî'ül-evvel, Çarşamba: Kanunî'nin Belgrad'dan ileri hareketi.

(Sultan Süleyman Belgrad'da iki gece kaldıktan sonra bu üçüncü gün hareket

etmiş ve Sava üzerindeki köprüden geçip «Sireni = Syrmium» yakasına girmiştir: Sirem için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

20 Haziran = 17 Rebî'ül-evvel, Çarşamba : Messina ve Reggio kalelerini teslim aldıktan sonra tahrib eden Barbaros'un İtalya sahillerindeki faaliyeti.

(Messina boğazının iki yakasında iki mühim kale vardır : Bunların biri Sicilya adasının şimalışarkı müntehâsındaki Messina kalesi ve öteki de İtalya'nın cenup müntehâsındaki Reggio kasabasıdır; Messina boğazına hâkim olan bu iki kale Barbaros'un bir işareti üzerine derhal teslim olmuş ve istihkâmları yıkılmıştır: Barbaros'un Nice = Nis seferindeki ilk muvaffakiyeti, İstanbul'dan hareketinin 24 üncü gününe tesadüf eden işte bu Messina vak'asıdır: Yukarıda bu sene vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Büyük Türk amirali bundan sonra şimale doğru teveccüh ederek İtalya'nın Garp sahillerini tâkib etmiş ve ilkönce Napoli'nin 70 kilometre şimaligarbisindeki «Gaeta/Gaëte» limanına dayanmıştır : Bu müstahkem mevkiin valisi olan «Don Diego Gaetano» isimdeki İspanyol asilzâdesi Barbaros'un teslim teklifini reddedip bir iki gülle atarak üç Türk neferinin şehâdetine sebep olmak cür'etinde bulunduğu için sahile derhal on iki bin er dökken şanlı Amiral şiddetli bir bombardmanla kaleyi yıkmış, şehri zaptetmiş ve bir çok esirle ganimet almıştır : Esirlerin içinde «Don Diego Gaetano» ile karısı ve fevkalâde güzelliğiyle meşhur olan on sekiz yaşındaki kızı «Dona Maria» da vardır; derhal ihtidâ eden bu güzel kızı Barbaros nikâhla almış ve gelini Amiral gemisine nakledip kendisine kaynata ve kaynana olmak şerefini ih-râza muvaffak olan «Don Diego» ile karısını affedip serbest bırakmıştır : «Dona Maria»nın eski nişanlısı olan «Don Alvarez de Guzman»ı affedilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır! — Bundan sonra gene sahil boylarını tâkib ederek daha şimale doğru çıkan Barbaros nihayet Roma'nın iskelesi olan ve Türklerin «Tiber», Fransızların «Tibre» ve İtalyanların da «Tevere», dedikleri nehrin ağzında bulunan Ostia limanına dayanmıştır! Bu liman Roma şehrinin 16 kilometre cenubigarbisindeki Papalıkla Hristiyanlığın payitahtı ve can evi demek olan Roma'nın kapısı vaziyetinde bulunan bu limanda, şanlı adı yıllardanberi Avrupa'yı titreten Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının görünürmesi ve hattâ Tiber nehrinin ağzına kadar sokularak su alması başlaması Roma'da müdhîş bir panik uyandırmış, ilkönce râhipler, râhibeler, kadınlar, kızlar ve çocuklar dağlara doğru kaçmış ve bilhassa gece olup ortalığa karanlık basınca :

— Barbaros geliyor!

vâveylâları içinde her tarafa kaçan halk kütleleri artık zaptedilmez bir hâle gelmiştir : Büyük Türk amirali o gece «Kızıl-Elma»ya o kadar yaklaşmıştır ki, şanlı elini şöyle bir uzatmakla ırkının asırlardanberi sayıkladığı o muhteşem meyveyi koparıvermek onun için artık işten bile değildir! Fakat donanmasında bütün kuvvetini zilletinden alan uğursuz bir tip vardır : Müslüman Türklerden imdâd istediği için ötedenberi Hristiyanlık âleminin nefret ve lânetine marûz olan Fransa kralının iki yüzlü sefiri Türk donanmasındadır! Efendisinin davet ettiği ve kendisinin de binip getirdiği bir donanmanın Fransa'ya giderken Ostia sahillerine asker döküp Vatikan'ın kulelerine Müslüman-Türk bayraklarını dikmesi demek, François'ı da, Fransa krallığını da Katolik âleminden ebediyyen ayıracak bir hâdisa demektir : işte bundan dolayı sefir Polin meselenin siyasî mahzurlarından bahsederek Barbaros'a yalvarıp yakarmış, böyle bir hareketin Fransa'yı kurtaracağına büsbütün mahvedeceğinden bahsetmiş ve Barbaros da bütün ihânetlerine rağmen Fransa'yı kurtarmak vazifesiyle sefere çıkmış olduğu için sefirin Roma'ya bir teminat mektubu göndermesine müsaade etmiştir! Bu suretle «Kızıl-Elma», Barbaros'un elinden bir kere daha kurtulmuş demektir! Fakat Romalıların bu Fransız teminatına itimâd etmedikleri için Türk donanması Ostia'dan çekilinceye kadar dehşet ve heyecan içinde kaldıkları ve hattâ Barbaros'un hareketinden sonra bile bu heyecanın

bir müddet daha devam etmiş olduğu rivayet edilir. — Bir taraftan Roma şehri panik içinde çalkalanırken, bir taraftan da Ostia ve Nettuno ahalisi Türk donanmasına erzak ve yemiş taşıyarak hizmet ve gayretleriyle Barbaros'un merhametini celbetmeye çalışmışlardır. — «Don Diego Gaetano»nun kızı «Dona Maria»nın Mesina veyahut Reggio'da esir olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır).

22 Haziran = 19 Rebî'ül-evvel, Cuma : Valpo kalesinin fethi.

(Kanuni Sultan Süleyman Avusturya seferine çıkmak üzere 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü Edirne'den hareket ettiği sırada Budin Beylerbeyi Bali ve Bosna Beylerbeyi Ulama Paşalarla o taraflardaki sancak beylerinden bazıları da ilk harekâta girişmek üzere Macaristan ve Eski Slavonya'nın Avusturya işgalinde bulunan kalelerine karşı harekete başlamışlardır: Daha padişah gelmeden evvel bu hudut beylerinin Athina, Sophronica, Belostina, Rahocza ve Nana kalelerini fethettikten sonra bunlardan daha müstahkem bir mevki olan Valpo kalesini de muhasara etmiş oldukları Sultan Süleyman'a yolda müjdelanmış, ordunun pişdar kuvvetlerine kumanda eden Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da askeriyle beraber muhasara kuvvetlerine iltihak etmiş ve işte bunun üzerine yapılan umumî bir hücumla bu mühim mevki cehren fethedilmiştir. Bununla beraber Valpo'nun bir kaç gün mukavemet ettikten sonra teslim olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Peçevi'ye göre kalenin teslimi Kanunî'nin buraya muvâsalatı üzerinedir: Fakat ondan evvel teslim olduğu ve Sultan Süleyman gelirken müjdesini aldığı hakkında daha kuvvetli bir rivayet de vardır).

4 Temmuz = 1 Rebî'ül-âhir, Çarşamba : Pécs kalesinin teslimi.

(Budin'in 166 kilometre cenubugاربisinde bulunan bu kalenin ismi Osmanlı menbâlarında «Peçuy» şeklinde yazılır ve bu imlâ hem «Peçuy», hem «Peçevi» şeklinde okunabilir: Büyük Osmanlı müverrihi «Peçevi» buralıdır; Almanlar bu şehre «Fünfkirchen» ismini vermişlerdir; en eski Macar kilisesinin işte burada olduğu rivayet edilir; bu kale evvelce Zapolya'ya aid olduğu halde onun ölümü üzerine sonradan Avusturyalılar tarafından işgal edilmiştir: Peçevi'nin rivayetine göre bu kasaba Mohaç beyi Kasım Bey'e teslim olmuştur ve teslim tarihi de Rebî'ül-evvel = Haziran ayının son günlerine müsâdiftir; fakat aşağıki fıkra da görülecek Siklos fethinden bir gün evvel teslim olduğu hakkında daha kuvvetli bir rivayet mevcut olduğu için burada 4 Temmuz = 1 Rebî'ül-âhir Çarşamba tarihi esas ittihaz edilmiştir).

5 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhir, Perşembe : Siklos = Şiklos şehrinin teslimi.

(Sekiz gündür muhasara altında bulunan bu şehir nihayet bu gün teslim olmuşsa da iç.kalesi mukavemetinde devam etmiştir: Aşağıki fıkraya da bakınız. — Şiklos şehrinin teslimi için 1 Rebî'ül-âhir = 4 Temmuz Çarşamba tarihi de rivayet edilir).

8 Temmuz = 5 Rebî'ül-âhir, Pazar : Siklos = Şiklos kalesinin teslimi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz şehir tesliminden sonra iç.kale ancak üç gün mukavemet edebildikten sonra nihayet bu gün teslim olmak mecburiyyetinde kalmıştır: Bundan evvel şehirle beraber müdafaa ettiği günler de hesaba edilmek şartıyla kalenin Türk taarruzuna ancak 10 gün mukavemet edip 11 inci gün teslim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Şiklos kalesinin 14 Rebî'ül-âhir = 17 Temmuz Salı gününe kadar mukavemet ettiği hakkında da bir rivayet

vardır: Daha zayıf olan bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde kalenin 20 gün mukavemet etmiş olması lâzımgelir).

20 Temmuz = 17 Rebî'ül-âhir, Cuma : Fransa'ya yardım etmek için giden Türk donanmasının Marsilya'ya muvâsalatı.

(Barbaros'un kumandasında hareket eden Osmanlı donanmasının İstanbul'dan hareketi için yukarda bu sene vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına ve İtalya sahilindeki faaliyeti için de «20 Haziran» fıkrasına bakınız. — İtalya üzerinden Fransanın cenup sahillerine teveccüh eden Barbaros Toulon önlerinden geçerken ve bir rivayete göre de ilkönce bu limana uğradığı zaman orada bulunan üç Fransız kadırgası tarafından bütün yelkenleri üç defa indirilip kaldırılmak suretiyle selâmlanmış ve bu kadırgaların direklerindeki Fransız krallığı bayrakları derhal indirilerek onların yerlerine Türk bayrakları çekilmiştir. — Toulon üzerinden Marsilya'ya giden Barbaros burada çok parlak tezâhüratla istikbal edilmiş, Türk donanmasını «Comte d'Enghien» ve «François de Bourbon» kumandasında 30 gemiden mürekkep bir Fransız filosu karşılamış, Marsilya'nın 3 kilometre cenubugاربisinde bulunan «If» adasındaki istihkâmın önüne geldiği zaman Türk gemileri ikişer selâm topu atmış ve buna gerek kalenin, gerek Fransız donanmasının bütün topları birden mukabelede bulunmuştur. — Barbaros'un donanmasını dışarda bırakarak otuz kalyonla limana girdiği rivayet edilir. — Yıllardanberi bütün Avrupa Hristiyanlık âlemini titreten şanlı Türkün Fransa'yı kurtarmak için Marsilya'ya gelişi Fransızlar için fevkalâde bir hâdise olmuş, saray zâdegânının bir çokları büyük kahramanı görebilmek için Marsilya'ya gelmiş ve hattâ Fransa'nın bir çok yerlerinden çok kalabalık halk kütleleri de Marsilya'ya akın etmiş olduğu için iâşe müşkilâtından dolayı Birinci François bir irâde neşrederek bu halk akınlarının önüne geçmek mecburiyetinde kalmıştır. — Barbaros'un kumandasındaki 30 gemilik Türk filosu Marsilya limanına girerken sahillere birikmiş olan ahali Akdeniz fatihini en hararetle tezâhürlerle alkışlamıştır. — Krallık hanedanına mensub olan «Comte d'Enghien» Barbaros'un Amiral gemisine giderek büyük Türkü Fransa kralı, Fransız milleti ve Marsilya şehri nâmına selâmlayıp kralın buradaki köşküne davet etmiştir: Fransa donanmasının Başkumandanı olan bu prensin o sırada ancak yirmi yaşlarında olduğu rivayet edilir. — Barbaros'un karaya çıkması muvâsalatının ertesi günüdür).

21 Temmuz = 18 Rebî'ül-âhir, Cumartesi : Büyük Türk amirali Barbaros-Hayrüddin Paşa'nın Marsilya'da karaya çıkması.

(Filo kumandanlarıyla büyük Türk kapdanlarından mürekkep bir maiyyetle ve Fransızların gözlerini kamaştıran sırmalı elbiseler ve murassâ silâhlarla hem şehri ziyaret, hem kral nâmına yapılan resmî ziyâfete icâbet için bu gün karaya çıkan şanlı Barbaros Cezâyir hükümdarı sayıldığı için krallara mahsus merâsimle karşılanmış, halkın şiddetli alkışları içinde karaya ayak bastığı zaman Kral nâmına «Comte d'Enghien» ve şehir nâmına da «Provence» valisi «Baron de Grignan» tarafından istikbâl edilmiştir. — Bu gün verilen resmî ziyâfetin çok parlak olduğundan bahsedilir: Fakat Barbaros Fransa'nın harb hazırlıklarını hiç de parlak bulmamış, henüz hiç bir şey yapılmamış olduğunu anladığı için Fransızları tekder ederek bağırıp çağırması ve nihayet «Comte d'Enghien» büyük kahramanı bin müşkilâtla teşkin etmeye muvaffak olmuştur. — Ziyâfetten sonra Barbaros'un amiral gemisine büyük bir hiddet içinde dönmüş olduğu rivayet edilir).

29 Temmuz = 26 Rebî'ül-âhir, Pazar: Gran=Esztergom muhasarası.

(Türklerin «Usturgon» dedikleri bu mühim ve müstahkem mevki, Gran ve Tuna nehirlerinin kavşağında, Tuna'nın sağ sahilinde ve Budin'in 45 kilometre

şimaligarbisinde bir vilâyet merkezidir: Aynı zamanda bir Başpiskoposluk merkezi olan bu şehir Zapolya'nın ölümünden evvel Avusturyalıların eline geçmiş ve Alman, İspanyol ve İtalyan askerlerinden muhafızlar konulmuştur; bunlar teslim teklifine muvafakat etmedikleri için bu günden itibaren şiddetli bir muhasara başlamış ve kale 315 topla döğülmüştür: Aşağıki fıkraya bakınız).

10 Ağustos = 9 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Gran = Esztergom fethi.

«Osmanlı menbâlarında «Usturgon» isfiyle bahsedilen bu mühim mevki Türk muhasarasına ancak 12 gün mukavemet edebildikten sonra nihayet bu gün müdâfilerin çekilip gitmelerine müsâade edilmek şartıyla bir mukavele imza edilerek teslim olmuştur: Diğer bir rivayete göre de bu muvaffakiyet 2 Cumâda-l-ülâ = 3 Ağustos Cuma gününe müsâdiftir; bu rivayet doğru olduğu takdirde Usturgon'un ancak beş gün müdafaa edebildikten sonra altıncı gün teslim edilmiş olması lâzımgelir. — Şehrin büyük katedrali derhal câmiye tahvil edilerek daima riâyet edilen eski Osmanlı an'anesi mucibince Kanunî Sultan Süleyman bu gün şehre girip Cuma namazını işte bu yeni câmide kılmış ve nâmına hutba okunmuştur. — Muhasara esnasında bu gotik katedralin tepesindeki altın haçın bir gülle isabetiyle yıkılıp devrildiğini gören Sultan Süleyman'ın bu tesadüfî bir «fâl-i hayr» addederek:

— Artık şehri fethettik demektir! diye haykırdığı rivayet edilir. — Usturgon Budin Beylerbeyliğine ilhak edilmiş ve bu mevkiye bulunan Bali Paşa o sırada vefat etmiş olduğu için yerine Yahya-Paşa-zâde Mehmet Bey tâyin edilmiştir).

5 Ağustos = 4 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının Marsilya'dan Toulon'a hareketi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «20 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Türk donanması Fransızlarla elbirliği ederek büyük bir harb hareketine geçmek üzere Marsilya'ya gelmiş olduğu halde Fransızlarda hiç bir hazırlık olmadığı için burada beklemek mecburiyeti hâsıl olmuş, Barbaros pek haklı olarak hiddetlenip kralın mümessillerini azarlamış, mevsim ilerlemeden evvel harekete geçilemeyeceği için çok kızmış ve bir taraftan da Türk donanmasının Marsilya önlerinde boşuna bekleyip durması bu şehirde iâşe bakımından bir çok müşkilâta sebeb olmuştur! Fransızların bu vaziyetine sebeb olarak Hristiyanlara karşı Müslüman donanmasını imdâdına çağırıldığından dolayı kralın Katolik âleminden korkmaya başlamış olduğundan bahsedilir! Bu vaziyeti bilhassa Charles Quint pek çok istismâr etmiş ve bütün Hristiyanlık âleminde Birinci François'yı bir din hâini telâkki ettirecek bir propaganda yapmıştır. Hattâ bundan dolayı Fransa kralının Türklerden istimdâd ettiğine pişman olduğundan bile bahsedilir! Bununla beraber Barbaros'un hiç bir şey yapmadan geri dönmiyeceğini çok iyi bildiği için ehemmiyetsiz bir hareketle işi idare etmeye karar vererek hem Barbaros'u, hem Katolik âlemini tatmin etmek siyasetine sarılmak istemiştir: İmparatorluğa karşı büyük bir harekete girişmiyerek Nice = Nis şehri üzerine bir sefer açmakla iktifâ etmesi işte bundan dolayıdır. Barbaros bundan hiç memnun olmadığı ve hattâ kendisinin büyük bir sefer için geldiğini söylediği halde, Fransa krallığı nâmına kendiliğinden öyle bir sefer açamayacağı için Nice = Nis hareketini ister istemez kabule mecbur olmuştur! Marsilya'dan Toulon'a gelmesi işte bundan dolayıdır: Zaten Birinci François Toulon limanını ve şehrin idaresini sefer nihayetine kadar Barbaros'a terketmiş ve bu hususta ahaliye hitâben bir irâde bile neşretmiştir; tabii bu vaziyette Toulon muvakkaten bir Türk şehri olmuş ve hattâ Türk bayrağı çekilmiştir. — Aşağıki fıkraya da bakınız).

20 Ağustos = 19 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Nice = Nis» fethi.

(Bu seferde Toulon'dan kalkan Barbaros'un maiyyetine ehemmiyetsiz bir

Fransız filosu da iltihak etmiştir: Kendilerine ait şeyleri çok büyük göstermek za'afma müptelâ olan Fransız menbâları kuru bir gösterişten başka hiç bir mahiyet ve kıymeti olmayan bu filoyu «François de Bourbon» kumandasında 22 kadirge ile İstanbul sefirliğinde bulunmuş olan «Paulin/Polin» kumandasında 18 Küçük gemiden ve ayrıca Kont «de La Anguilara»ya ait dört kalyondan mürekkep gösterirler: Bunların mecmûu 44 gemi tutmaktadır; halbuki gene Fransız menbâlarından bazılarında bu filonun yalnız 40 gemiden ibaret olduğu hakkında da bir rivayet vardır; fakat buna mukabil bazı Osmanlı menbâlarında Fransız filosu dördü kalyon ve sekizi kadirge nev'inden olmak üzere 12 gemiye münhasır gösterilir! Bu gemilerle nakledilen Fransız askerlerinin mikdarı da onların menbâlarında yedi binden başlayıp 18 bine kadar çıkarılır! Bütün bu derme çatma kuvvetler krallık hanedanından «Comte d'Enghien»in kumandasına verilmiştir: Fakat tabii bu prens doğrudan doğruya Barbaros'un emri altındadır. Söküntü ve döküntü makulesinden olan bu Fransız askerleriyle gemilerinin iki mühim eksikleri vardır: Bunların birincisi baruttan, ikincisi de tâlim ve terbiyeden mahrumiyetleridir! Onun için daha Toulon'dan hareket eder etmez Barbaros'dan barutla gülle istemiye başlamışlar ve seferin sonuna kadar cephâneleri tükendikçe Türklerden isteyip durmuşlardır! Bu rezâlet Fransız menbâlarının itirâfiyle de sâbittir! Hattâ bundan dolayı Barbaros'un şöyle bir sözüne de tesadüf edilir:

— Şu Fransızların askerliğine diyecek yok doğrusu! Gemilerine şarap fıçıları doldurmayı unutmuyorlar da barut fıçılarını unutmuyorlar!

Tabii böyle bir vaziyette Barbaros gibi o devrin en yüksek medeniyetiyle tekniğini temsil eden bir Başkumandan nazarında o kadar iptidai bir seviyede bulunan Fransız gemileriyle askerleri ancak nezâketen ve siyâseten tahammül edilen bir kuru kalabalıktan başka bir şey değildir! — «Nice» şehri o sırada Almanya imparatoru Charles Quint'in hâkimiyeti altında bulunan Savoie/Savoja dukasının elinde kalmış yegâne şehirdir: Barbaros donanmasını bu şehrin pek yakınında bulunan Villafranca/Villefranche limanına sokmuş ve burasını bombardman edip işgal ettikten sonra bataryalarını o civardaki dağlardan aşırarak suretiyle Nice/Nizza şehrine hâkim bir vaziyet almıştır: Şehir muhâfızları büyük Türkün insâniyet nâmına yaptığı teslim teklifini reddetmiş oldukları için derhal şiddetli bir ateş açılmış ve bu müdhîş bombardman altında mukavemet imkânı kalmadığı anlaşılan Nisililer nihayet teslim olmaktan başka çare bulamamışlardır! Şehri saran Türk kuvvetlerinin büyük bir sür'atle yerden fıkkır gibi vücuda getirdikleri meterislerle bataryalar karşısında Fransızların duydukları hayretler kendi menbâlarının itirâflarıyla sâbittir! — «Nice» şehrinin tesliminde Fransız kumandanları bir entrika çevirip müdâfîlerle gizli bir muhâberekte girişmişler ve şehir servetinin ganimet olarak Türk ordusuna intikal etmemesi için Fransızlara teslim olmalarını temin etmişlerdir! Türklerin haberi olmadan Fransızların Nisililere canlarıyla mallarını bağışlamaları Barbaros'un pek haklı olarak son derece hiddetlenmesine sebeb olmuş ve hattâ sefir Polin'le François de Bourbon idam veyahut dayak cezasından güç hâlde kurtulabilmişlerdir! Şehir işte bu suretle teslim olduğu halde mukavemetle devam eden kalenin artık fethine lüzum görmeyen Barbaros'un birdenbire Toulon'a avdet emrini vermesi her halde bu Fransız ihânetinin hak ettiği bir mukabele demektir: Halbuki bazı Fransız menbâlarında bu meselenin bütün başka bir izâhma tesadüf edilir; bu tuhaf rivayete göre o sırada bir mektup ele geçmiş ve kale muhâfızma yazılan bu mektuptan mahsurlara yardım kuvvetleri gelmekte olduğu anlaşıldığı için, muhasara kaldırılmıştır! Büyük bir sefer açmadıkları için Fransızlara söylemediğini bırakmamış ve Nis seferini hiçe saymış olan Barbaros'un öyle bir haber üzerine muhasara kaldırmış olması akla sığacak iddialardan değildir! İşin hakikati Fransızların ihânetidir. — Nis muharebesindeki Türk telefâtının mecmûu yüz kişiden ibaret gösterilir. — Bu vaziyet üzerine Barbaros top bataryalarını tekrar dağlardan aşırıp Villafranca'ya getirmiş ve oradan da kış mevsimini geçirmek üzere Toulon'a gelmiştir. — Barbaros'un Toulon'da geçirdiği zaman boş geçmemiş, filo kumandanları olan Salih ve Hasan Reisler İspanya'nın Katalonya sahille-

zini vurup bir çok esirler ve ganimetler alarak Cezâyir'e götürmüşlerdir : Hattâ bundan dolayı o sırada Cezâyir Beylerbeyliğinde İspanyol kızlarının piyasası hiç bahasına kadar düşmüş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır! — Gerek Nis seferinden evvel, gerek o sefer esnasında ve gerekse ondan sonra Toulon'da geçirilen bütün bir kış mevsiminde Andrea Doria'nın kumandasındaki İmparatorluk donanması hiç görünmemiş ve hattâ Doria bilvâsıta Barbaros'la anlaşarak kendisine Cinivizlerin büyük kürekler satmasına bile delâlet etmiştir! Gene bu anlaşma mucibince İmparatorluk donanmasında esir olan meşhur Turgut-Reis de hafif bir fidye mukabilinde Barbaros'a iade edilmiştir! Nis seferini yapan Türk donanması Toulon limanında dururken ve bir taraftan da Salih ve Hasan Reisler İspanya ve Sardinya sahillerini yıkıp yakarak binlerce esir alırken İmparatorluk donanmasının böyle bir vaziyet alması tabii Preveze muharebesindenberi Akdeniz'in artık tamamıyla Türk hâkimiyeti altına girmiş olmasındandır. — Bu sırada bir taraftan da İspanya'nın Valencia eyâletindeki müslüman Araplar İspanyol idaresine isyan ederek Türklerle elbirliği etmek için mücadeleye girişmişler ve hattâ Barbaros'la irtibat temin etmişlerdir. — 8 Eylül = 8 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Nis'de çıkan ve şehrin büyük bir kısmını yakan bir yangın bir çok Fransız menbâlarında Türklere isnâd edilirse de bunun alelûsul tertib edilmiş bir iftirâdan başka bir şey olmadığı muâsır bir Fransız menbânın şu itirâfiyle sabittir:

«De quoi il ne faut blâmer Barbarousse ni les Sarrazins, car ils étoient déjà éloignés; toutefois on rejeta cette faute sur eux pour l'honneur de la France et de la Chrétienté».

Fransa ile Hristiyanlığın şerefini kurtarmak için bu cinayetin Türklere isnâd edildiğini itiraf etmekten çekinmeyen bu menbân verdiği ibret dersi, Türkler aleyhindeki iftirâların mahiyetlerine çok güzel bir miyar olabilir! Bundan başka Türk donanmasının Fransız limanlarında gösterdiği sıkı disiplin ve sessizlik içindeki intizam hakkında da bir çok itiraflar vardır. — Türk donanması Fransa'da bulunduğu müddetçe ayda elli bin duka altını tesviyesini taahhüd etmiş olan Fransa hükûmetinin tediyatta gösterdiği intizamsızlık Barbaros'un hidde-tine sebep olduğu için Fransa kralı hemen yola gelmek mecburiyetinde kalmış, bu vaziyet fakir Fransız hazinesini büsbütün sarımsı ve nihayet bahar mevsi-minde Türk donanması artık avdet için Akdenize açılırken Birinci François Barbaros'a harb masrafı olarak sekiz yüz bin duka altın tesviye ettikten başka, hazinesinin en kıymetli kumaşlarıyla altın ve gümüş takımlarından bir çok hediyeler takdim etmek suretiyle kusurlarını affettirmiş çalışmıştır; büyük Amiral muhtelif tarihlerde Fransızların ellerine geçmiş olan Türk ve müslüman esirlerin hepsini kurtarıp donanmasına almış ve hattâ bunlardan başka Fransızlardan da kürek çekirtmek için bir miktar adam almıştır. — Toulon'da bulunduğu müddetçe Barbaros'un çân çalınmasını men'ettiği ve muvakkaten Türk şehri olan Toulon'da her gün beş vakit ezan okunduğu rivayet edilir : Diğer bir rivayete göre de Toulon ve havâlisinden vergi bile alınmıştır. — Barbaros'un Toulon'dan ertesi sene Ağustos'da ayrılmış olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir. En kuvvetli rivayetlere göre yalnız kış mevsimini burada çıkarıp 1544 = 951 senesi Nisan = Muharrem ayında Fransa'dan ayrılarak İtalya sahilleriyle adalarından bir çoklarını yıkıp yakmış ve bütün donanmasını dolduracak kadar esir ve ganimet alarak Ağustos = Cumâda-l-ülâ = Cumâda-l-âhire ayında İstanbul'a avdet etmiştir; biraz daha evvel döndüğü hakkında da bir takım rivayetler vardır. — Barbaros'un bu seferinde Toulon şehri 1543 = 950 senesi 5 Ağustos = 4 Cumâda-l-ülâ Pazar gününden 1544 = 951 senesi Nisan = Muharrem ayına kadar takriben sekiz ay Türk idaresinde kalmıştır. — Büyük denizcinin İstanbul'a götürdüğü giranbahâ ganimetlerden başka 14 bin esir de getirmiş olduğu rivayet edilir).

20 Ağustos = 19 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi : «İstoni-i-Belgrad» muhasarası.

«Türklerin «İstoni-i-Belgrad», veyahut «İstolni-Belgrad» dedikleri bu kalenin

Macarca ismi «Szekesfehervar» ve Almanca ismi de «Stuhlweissenburg» şeklin-dedir : Türklerin kullandıkları şekil için aşağıki fıkraya bakınız. — Bu meşhur kale Zapolya'nın ölümünde kral Ferdinand'm fırsattan istifade ederek işgal ettirdiği yerlerdendir : 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına bakınız. — Burada muhafız olarak Alman, İtalyan ve Macar askerlerinden mürekkep İmparatorluk küt'aları vardır).

4 Eylül = 4 Cumâda-l-âhire, Sah : «İstoni-i-Belgrad» fethi.

(3 Eylül 3 Cumâda-l-âhire Pazartesi rivayeti de vardır. — Macarların «Szekesfehervar», ve Almanların da «Stuhlweissenburg» dedikleri bu büyük şehir eski Macar krallarının tetevvûç merâsimlerine tam beş asır sahne olan ve kralların mezarlarını da ihtivâ eden «Assomption» kilisesiyle meşhur bir eyâlet merkezidir. Budin'in 58 kilometre cenubugarbisine tesadûf eden bu mühim merkeze Türklerin verdikleri «İstoni-i-Belgrad» yahut «İstolni-Belgrad» ismini Peçevi şöyle izah etmektedir :

«Vasat-ı kal'ada bir kenşây-ı âli-tâk felek-i nüh-tibâk gibi bi-mânend-i âfâk idi. Cânibi cenubda krallara medfen olmak için bir azım kubbe binâ olunup kenise-i mezbûreye muttasıl idi. Belki on kralın lâşe-i murdârı anda medfun idi. Bâ'd-l-feth bu kenise yine kefare elinde ibka olunmuş idi ve krallar cûlûsu dahı Bunda olmak mukarrer olmuş idi ve krallık ile Bunda biat olunurlar idi : Hattâ «İstoni» demek Hırvat lisanında İskemle, ya'nî Taht ma'nâsınadır; ol eelden ki kralların medfeni ve cûlûs idecek yeri olmağla içlerinde gaayet mu'teber yer idi».

Bu izaha göre «İstoni-i-Belgrad» terkinin «Belgrad'm payitahtı» mânâsına gelmesi ve bunun da Belgrad şehrinin Macarlardan fethedilmiş olmasıyla alâkadar bulunması lâzımgelir. — Bu şehrin 15 gün süren muhasarası esnasında iki büyük hücum yapıldıktan sonra üçüncüsünde kale fethedilmiştir. — Kahramanca bir müdafa yapmış olan Macar kumandanı «Varcocs» un fetihten sonra huzura kabul edilerek Sultan Süleyman'ın elini öpmek şerefini ihrâza muvaffak olduğu rivayet edilir. — Kanunî şehre girdiği zaman «Assomption» kilisesiyle krallar medfenini gezmiştir; Solakzâde medfenin manzarâsını şöyle anlatır :

«Ol medfen-i pür-fiten-i ma'bed-i mevfur-ül-hazen murassa' taclı, parmakları mücevher yüzüklü kadidler ve göğüslerinde zer-ü-simden zî-kıymet salıblar ile müzeyyen ve her birinin mertebesince makam-ı muayyeneleri olup birer kûşeye vaz'itmişler : Ehl-i-nazar ve ibretbîn olanlar dünyâ ne makule dâr-ı fenâ idüğün bildiler ve düşmen-i nâkıs-ül-ıyârm akılları olmadıgm idrâk kıldılar».

Ahalinin ricası üzerine bu kilise kendilerine bırakılıp başka bir kilise câmiye tahvil edilmiş ve bu tarihten üç gün sonra 7 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire Cuma günü orada namaz kılınıp Kanunî'nin huzurunda hutba okunmuştur. — İstoni-i-Belgrad bir sancak merkezi ittihâz edilmiş ve Budin Beylerbeyliğine ilhak edilen bu yeni sancak beyliğine «Lepanto = İnebahtı» beyi, Ahmed Bey senede «altı kere yüz bin akça» yâni ayda takriben bin altın tahsisâtla tâyin edilmiştir : Bu Ahmed Bey, Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Paşa'nın kardeşidir; maiyyetine muhafız olarak bini Yeniçeri olmak üzere dört bin asker bırakıldıktan sonra mevsim ilerlemiş olduğu için artık avdet kararı verilmiştir).

9 Teşrinievvel = 10 Receb, Salı : Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(5 Receb = 4 Teşrinievvel Perşembe tarihini gösteren zayıf bir rivayet de vardır : Hammer Kanunî'nin Peşte üzerinden Belgrad'a muvâsalatını 21 Eylül = 21 Cumâda-l-âhire Cuma gününe müsâdif gösterirse de doğru olmaması lâzımgelir : Zaten Osmanlı menbâlarında umumiyetle bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe tesadûf edilir).

5/6 Teşrinisânî = 7/8 Şa'bân, Pazartesi/Salı gecesi : Kanunî'nin veliahdi ve Mağnisa valisi Şehzâde Mehmed'in ölümü.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz oğlu olmuştur: Bunlardan Şehzâde Murad 927 = 1520 — 1521, Mahmud 928 = 1521 — 1522 ve Abdullah da 932 = 1525 — 1526 tarihlerinde çocukken ölmüşlerdir. Sağ kalan diğer beş oğlundan Şehzâde Mustafa 921 = 1515 de, Mehmet 927 = 1520 — 1521 de, Selim 930 = 1524 de, Bâyezid 932 = 1525 — 1526 da ve en küçükleri olan Cihangir de 937 = 1530 — 1531 de doğmuştur. O sırada bunların birincisi 28, ikincisi 22, üçüncüsü 19, dördüncüsü 17 ve beşincisi de 12 - 13 yaşlarındadır. Bu şehzâdelerin ilmi, edebî ve askerî tahsil ve terbiyelerine son derece itina edilmiş ve eski Osmanlı âdetine Anadolu valiliklerinde istihdâm edilerek idare tecrübesi görmelerine de imkân verilmiştir. Edebî kültürleri çok kuvvetli olan bu beş şehzâdenin beşi de şairdir ve çok güzel şiirleri vardır. — Osmanlı saltanatında o zaman henüz «Ekberiyet», kaidesi takarrür etmemiş olduğu için, Sultan Süleyman bu beş oğlundan en çok sevdiği Şehzâde Mehmed'i veliahd ittihâz etmiş ve işte bundan dolayı onu İstanbul'a en yakın vilâyet olan Saruhan valiliğine tâyin etmiştir: Veliahdin payitahta en yakın vilâyet valiliğine tâyini, padişah öldüğü zaman derhal ve bilhassa diğer kardeşlerinden evvel İstanbul'a gelip cülûs edebilmesini temin fikriyle izah edilir. Kanunî'nin ikinci oğlu Mehmed'i veliahd ittihâz etmiş olduğu gerek işte bu en yakın vilâyete tâyin etmiş olmasından, gerek en sevgili oğlu olduğu hakkındaki rivayetlerden ve gerekse türbesindeki mezarının üstüne ağaçtan bir taht şekli koydurmuş olmasından anlaşılmaktadır. — Ahlâkî faziletleriyle de kendini sevdirmiş olan bu mümtâz prensin Mağnisa'da vefatı Osmanlı menbâlarında umumiyetle «8 Şa'bân Pazartesi gecesi»ne müsâdif gösterilir: Fakat Şa'bân'ın sekizinci günü Salı'ya müsâdif olduğu için «Pazartesi gecesi» tâbiriyle her halde «7/8 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi»nin kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü dünyaya gelmiş olduğuna nazaran, bu sırada 49 yaşma basmış ve 23 senedir zaferler ve azametler içinde geçen muhteşem bir saltanattan sonra hayatının ilk büyük acısını işte bu yaşında görmüştür: Mukadderâtın o büyük adama ilk büyük darbesi işte budur. — Osmanlı menhâlarında bu kara haberin Sultan Süleyman'a Macaristan'dan dönerken arz edildiğinden bahsedilirse de nerede geldiği pek belli değildir: Meselâ Edirne'ye gelirken, Edirne'de, Çorlu civarında ve hattâ daha zayıf bir rivayete göre İstanbul'a avdetinden sonra haber geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır; Edirne rivayeti en kuvvetlisidir ve hattâ bunun üzerine padişahın büyük bir sür'atle İstanbul'a geldiği ve aynı zamanda cenâzenin payitahta naklini de emrettiği rivayet edilir. — Şiirlerinden ancak bazı parçalar görebildiğim Şehzâde Mehmed'in şu beyti üslûbunun kuvvetini göstermiye kâfi gelecek kadar güzeldir:

Dilber oldur ey Muhammed hışm idince aşka
Boynuna bend eylerüm zülf-i hümayûnum diye

Kanunî'nin bu sevgili oğlu için yaptırdığı «Şehzâde câmiî» ile türbesi için aşağıdaki fıkralara bakınız).

16 Teşrinisânî = 18 Şa'bân, Cuma : Kanunî'nin İstanbul'a avdeti ve veliahdinin cenâze merâsimi.

(Edirne üzerinden İstanbul'a gelen Sultan Süleyman'ın avdet tarihini 23 Şa'bân = 21 Teşrinisânî Çarşamba gününe müsâdif gösteren bir rivayet daha varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır: Çünkü Şehzâde Mehmed'in bizim bu rada esas ittihâz ettiğimiz 18 Şa'bân = 16 Teşrinisânî Cuma günü defnedildiğinde ve babasının da cenâze merâsimine iştirâk etmiş olduğunda Osmanlı menbâları ittifak etmektedir: Yukarıki fıkra da gördüğümüz gi-

bi, sevgili oğlunun ölümünü Edirne civarında haber almış olan Sultan Süleyman'ın büyük bir sür'atle İstanbul'a gelmiş olduğu rivayet edilmekte olduğuna göre, cenâze merâsimi Padişahın geldiği gün yapılmış demektir; bu nokta bir çok menbâların ifade tarzından da anlaşılmaktadır. — Kanunî'nin bu onuncu seferi Edirne'den bu senenin 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü hareketinden itibaren tam 6 ay 23 gün sürmüştür. — Veliahdin cenâzesi Mağnisa'dan arabayla nakledilmiş ve Üsküdar'da İbrahim-Ağa çiftliğinde tabuta konulduktan sonra İstanbul'a getirilmiştir: Kanunî gelinceye kadar tabutun Bâyezid câmiinde durduğu ve padişah gelince cenâze namazı da orada kılındıktan sonra bütün devlet adamlarının ve Sultan Süleyman'ın iştirâkiyle çok muhteşem bir cenâze merâsimi yapılmış olduğu rivayet edilir. — Şehzâde Mehmed Yeniçerilere aid olan «Eski-Odalar başı»,nda hazırlanan bir mezara defnedilmiş ve işte o tarihten itibaren bu semte «Şehzâde-başı» denilmiştir: Kanunî'nin yaptırdığı türbeyle sevgili oğluna izâfe ettiği «Şehzâde câmiî» için aşağıki fıkraya bakınız. — Çok kuvvetli bir şair olan ve kalemi de kılıç gibi kullanan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu büyük matem tarihini eski yazıdaki «Ebced» hesabıyla tesbit eden iki mısraı vardır; biri Türkçe, biri acemce yazılan bu mısraların birincisi şöyledir:

Şehzâdeler güzidesi Sultan Mehemmedim

Acemce tarih mısraı da şöyledir:

Merkad-i Sultan Muhammed bâd Firdevs-i ebed

Bu mısraların her ikisi de «Ebced» hesabıyla veliahdin ölüm tarihi olan «950» senesini gösterir: Bu hicret yılının Milâdî karşılığı 1543 dır).

1544 = 951

Muharrem iptidâları : Şehzâde câmiinin inşasına başlanması.

(Yukarıki fıkralarda vefatıyla defnini gördüğümüz Mağnisa valisi ve Kanunî'nin veliahdî Şehzâde Mehmed'in türbesiyle nâmına izafe edilen câmiin inşasına başlanması hakkında üç türlü rivayet vardır:

1 — Câmiin inşasına şehzâdenin ölümünden evvel başlanmıştır: Peçevî bu rivayeti şöyle anlatır: «Ba'zı sâlhârde pîrlerden mesmûmumuz olmuş idi: Ol câmi'i şerifin binâsına mübâseret ve esâsı yer yüzüne çıkmış idi, merhûmun meyyiti gelüp kurbünde defnolunmağa anlara izâfeyle itmâmâ erştirildi». Fakat bu bir ağız rivayetinden ibaret olduğu için ihtiyatla telâkki edilmelidir; bununla beraber «Tezkiret-ül-bünyân» isimindeki eserinde bizzat Mimar-Sinan da bu ağız rivayetini teyid edebilecek bir ifade kullanır: Bu müphem ifadeye göre inşaatın başlaması 950 = 1543 senesi Rebî'ül-evvel = Haziran iptidâlarına müsâdif olmak lâzımgelirse de, gene Mimar-Sinan bu câmiin şehzâde öldükten sonra onun ruhuna inşası emredilmiş olduğundan bahsetmekte olmasına ve şehzâdenin ölümü de o tarihten beş ay sonra olduğuna göre bu ifadede her halde bir istinsah veyahut tertip hatâsı olmak ihtimali vardır:

2 — Osmanlı menbâlarında umumiyetle bu inşâata 950 = 1543 tarihinde şehzâdenin defni üzerine başlandığından bahsedilir: Fakat ay ve gün tarihleri gösterilmediği gibi müphem bir ifade kullanılmakta olduğu ve hattâ şehzâdenin ölümünden «sonra» tâbiri ertesi seneye de şâmil olabileceği için bu rivâyet de kat'i bir mahiyeti hâiz değildir;

3 — Bazı yeni tetkiklere göre inşaatın başlangıcı işte bu 1544 = 951 senesinin iptidâlarına müsâdiftir: Meselâ Halil Edhem Bey merhum bu fikirdedir; zaten şehzâdenin defni 950 = 1543 senesinin son aylarına müsâdif olduğu için bu rada ertesi senenin başları esas ittihâz edilmiştir. Herhalde temel atma merâsiminin tarihi mâlûm değildir: Bununla beraber Mimar-Sinan'ın yukarda gördüğümüz «Rebî'ül-evvel ibtidâsı», rivayetinin bu 951 senesine aid olmak ihtimali de yok değildir: Bu takdirde inşâata Milâdın 1544 senesi Mayıs ayının 23 üncü Cuma günü başlanmış olması lâzımgelir; Celâl-zâde Mustafa'nın câmi inşaatını türbe ikmâl edildikten sonra başlamış göstermesi de bu ihtimali teyid edecek bir vaziyettir.

Koca-Sinan'ın ilk büyük eseri sayılan bu muhteşem âbide'nin inşasına «yüz elli yük akça» sarfedilmiş olduğu rivayet edilir: bir «yük» yüz bin akçadır ve Kanunî devrinde bir altın takriben 50 - 60 akça tuttuğuna göre 150 yük akça 300,000 altın kadardır; yalnız o zamanki altının bugünküne nisbetle çok daha kıymetli olduğu da unutulmamalıdır. — Şehzâde câmii inşaatının ikmâli için 1548 = 955 vukuâtının «Ağustos = Receb», fıkraına bakınız.

23 Nisan = 30 Muharrem, Çarşamba : Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Paşa'nın Macaristan'daki Avusturya kalelerine karşı hareketi.

(Kanunî'nin geçen 1543 = 950 seferindeki fütûhâtına mevsim sonundan dolayı fâsıla verilmiş ve şimdi sefer mevsimi olan baharın hulûlü geri kalan yerlerin de fethine fırsat vermiştir: İşte bundan dolayı Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa kendi vilâyetine tâbi olan sancak beylerini askerleriyle beraber vilâyet merkezine toplamış ve bâzı kalelerden de birer miktar Yeniçeri alarak bu gün Budin'den harekete başlamıştır: Bu harekete bir çok muhasara topraklarıyla çıkan Mehmet Paşa'nın ilk hedefi, eski Macar krallığının en mühim ve mâmur merkezlerinden olan ve Zapolya öldüğü zaman Avusturyalıların eline geçen «Vişgrad» şehridir; ondan sonra da gerek bizzat Mehmet Paşa, gerek maiyyetindeki sancak beyleri tarafından muhtelif kaleler fethedilmiştir; Macaristan'ı Avusturyalılardan temizlemek için yapılan bu fütûhât şöyle sıralanabilir:

1 — İlk muhasara edilen ve Osmanlı menbâlarında «Vişgrad» denilen büyük şehir Macarların «Wissegrad» ve Almanların da «Blindenburg» dedikleri kaledir: Bu müstahkem mevki ancak on gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur:

2 — Eski Macaristan'ın eyâlet merkezlerinden olan ve Osmanlı menbâlarında «Noygrad», denilen «Neograd» kalesinin muhafızları Türkler gelirken korkup kaçmış oldukları için bu mühim merkez hiç kan dökülmesine hâcet kalmaksızın işgal edilmiştir;

3 — Ondan sonra gidilen «Hatwan = Hatvan» kalesinin muhafızları da şehri ateşliyerek kaçmış oldukları için burası da harbsiz işgal edilmiştir;

4 — Nihayet muhtelif kollardan hareket edilerek alman yerler «Dombovar», «Daerbraekaez», «Simontornya» ve «Ozara» kaleleridir: Bunlardan Osmanlı menbâlarının «Simotorna» dedikleri «Simontornya» kalesi muhasara edilirken Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa Bosna ve Hırvatistan fütûhâtına yardım kuvvetleri göndermek emrini almış ve bunun üzerine bâzı sancak beylerinin kumandasında o cepheye de bir miktar asker yetiştirilmiştir: Bu yardımın sebebi, Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa'nın o taraftan sefere çıkmış olmasıdır.

Bu sırada Bosna cephesindeki fütûhâtın başında oranın Beylerbeyi olan Ulama Paşa ile beraber Hersek sancak beyi Malkoç Bey de vardır: Macaristan cephesinden aldıkları yardım kuvvetleriyle harekete geçen bu kumandanlar da Bosna'da Velika ve Hırvatistan'da Monoslo kalelerini fethetmişlerdir. — Gerek Macaristan, gerek Bosna ve Hırvatistan cephelerinde yapılan bu sür'atli fütûhâtta zaptedilen yerler hep Avusturyalıların işgalindeki kalelerdir. Tabii bütün bu hareketler, Kanunî'nin geçen mevsimdeki fütûhâtının devamı demektir. — Her iki cephede fethedilen yerler hem Budin, hem Bosna vilâyetlerinde yeni sancaklar teşkiline sebep olmuş ve bu suretle Osmanlı teşkilâtında «Budin Beylerbeyliği», denilen Orta-Macaristan on iki sancak beyliğine ayrılmıştır: Bu taksimât daha sonraları Osmanlı hududunun genişleyip daralmasına veyahut bâzı sancakların başka vilâyetlere ilhak edilmesine göre bir takım değişikliklere uğramıştır; Budin vilâyetinin en çok genişlediği devirde sancakların sayısı on sekizi bulmuştur. Gene bu sırada Bosna vilâyeti de beş sancaktan mürekkeptir. — Budin Beylerbeyliğinin malî teşkilâtına ve vergilerine esas olan tahrir defterleri Kanunî'nin işte bu sırada Budin Defterdarlığına tâyin etmiş olduğu Defteri-Halil Bey'in eseridir: Bu defterlerin Osmanlılar Macaristan'dan çekilinceye kadar esas tutulduğu rivayet edilir).

28 Teşrinisânî = 13 Ramazan, Cuma : Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa'nın azli ve «Kehle-i ikbâl» lâkabiyle meşhur Dâmâd-Rüstem Paşa'nın sadâreti.

(Osmanlı menbâlarında bu değişiklik umumiyetle 951 = 1544 tarihine mûsâdif gösterilir: Ancak bâzı menbâlarda 952 = 1545 tarihi vardır; meselâ Hadım-Süleyman Paşa'dan evvel Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş ve azlinden sonraki vukuâtı da tâkib ederek bir «Tevârihi âl-i Osman» yazmış olan Lâtfî Paşa bu meseleyi şöyle anlatır:

«Tarihin dokuz yüz elli ikisinde Süleyman Paşa ve Husrev Paşa Pâdişâh-ı âlem penâh huzûrunda bâzı husûsdan ötürü nâ-ma'kul ve nâ-sezâ kelimâtlar idüp gaayetle edesizlik ittiklerinden ötürü Pâdişâh-ı zaman dahî haylî bi-huzûr olup ikisin dahî vezâretten azleyletti».

Solakzâde tarihinin matbû nüshasında bu vak'a «Dokuz yüz elli bir senesinin evâili»ne mûsâdif gösterilmekteyse de, bunun bir zühûl olduğu muhakkaktır: Çünkü o tarihten evvelki sene «951 = 1544» ve ondan bir sene sonrası da «953 = 1546» vukuâtına hasredilmektedir. Hammer'in Atâ Bey tercemesinde de bu tebeddül «1544 Mart» ayma mûsâdif gibi gösterilmişse de bunda da zühûl olduğu Fransızca nüshadaki «1545 Mart» tarihiyle sâbittir: Bir taraftan Solakzâdedeki «evâil» kaydinden ve bir taraftan da Avusturya vesikalarına istinâd eden Hammer'in bu ifadesinden anlaşıldığına göre Hadım-Süleyman Paşa'nın azline sebep olan kavga 1544 = 951 senesinin son günlerinde olmuş ve Rüstem Paşa'nın tâyini de 1545 = 952 senesinin ilk günlerine tesadûf etmiştir; halbuki Üniversite kütüphanesinde yazma bir nüshası bulunan Rüstem Paşa tarihinde bu tebeddül 951 = 1544 senesi 13 Ramazan = 28 Teşrinisânî Cuma gününe mûsâdif gösterilir: Bu rivayetin sene rakamı umumiyetle kabul edilen tarihe uygun olduğu ve fazla olarak ay ve gün tarihlerini de gösterdiği için diğerlerinden daha doğru olduğu muhakkaktır. — Bu hesaba göre Hadım-Süleyman Paşa 1541 = 948 senesi Nisan nihayetlerinden bu güne kadar 3 sene 7 ay Sadârette bulunmuş demektir. — Hadım-Süleyman Paşa'nın azli hemen bütün menbâlarda hep aynı şekilde anlatılır; meselâ Münecim-baş'ya göre:

«Bir gün Divân-ı Hümâyûn'da Husrev Paşa ile müşâcere idüp üzerine hançer çekdi: Güc ile araladılar; bu sâ-i edebî için Vezir-i-a'zamı azlolarak azlolarak! Osman-zâde Tâib de «Hadikat-ül-Vüzerâ» smda bu kavgayı şöyle anlatır: «Dokuz yüz elli birde Divân-ı Hümâyûnda Divâne Husrev Paşa ile muhîl-i nâ-mûs-i Vezâret evzâa mübâderet itmeğin tâziyâne-i azl-ü-ibâd ile te'dib ve ta'yin-i râti-be-i tekaaüd ile Milgara'ya tağrib olundu».

Hadım-Süleyman Paşa'yla Divân-ı Hümâyûn'da «münâzaa» ve «müşâcere» ettiğinden bahsedilen «Deli», yahut «Divâne» Husrev Paşa Rumeli Beylerbeyliğinde ve Mısır valiliğinde bulunduktan sonra ikinci vezirliğe kadar yükselmiş bir Boşnak devşirmesidir ve Sokullu âilesindendir; bununla beraber Husrev Paşa'nın o sırada üçüncü vezir olduğu ve ikinci vezirlikte Dâmâd Rüstem Paşa bulunduğu hakkında da bir rivayet vardır. Bu ihtiyar vezirlerin birbirlerine hançer çekmeleriyle neticelenen ve Lâtfî Paşa'nın yukarıda gördüğümüz ifadesine göre Kanunî'nin huzurunda vukua gelen bu kavganın sebebi hakkında bir takım müphem izahlara tesadûf edilir: Bütün bunlardan anlaşıldığına göre işin içinde hem kadın parmağı, hem üçüncü yahut ikinci vezir Dâmâd-Rüstem Paşa'nın etrikası vardır! Rüstem Paşa Kanunî'nin sevgili kızı «Mihrimâh/Mihr-u-Mâh» sultanın kocasıdır. Gerek bu sultan, gerek bunun anası ve Sultan Süleyman'ın sevgili karısı Hürrem-Sultan Rüstem Paşa'nın Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmesini temin için elbirliği etmişlerdir: Osmanlı sarayında kadınlar saltanatının ilk müessesisi olan Hürrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkraına bakınız. Fakat Sultanların arzusunu isâfa usul ve anane mûsâit değildir; çünkü Vezir-i-a'zamın sebepsiz azli usule mugayir olduktan başka, azledildiği takdirde yerine ikinci vezir olan Husrev Paşa'nın tâyini lâzımdır; tabii bu vaziyette Rüstem Paşa'nın önünde iki büyük engel var de-

mektir : İşte bu engelleri ortadan kaldırıp Vezir-i-a'zam oluvermek için Rüstem Paşa'mn Süleyman Paşa ile Husrev Paşa arasına fitne soktuğu ve ikisini bir birine düşürüp nihayet Divân-ı Hümayun'da kavga etmelerine sebep olduğu ri-
vayet edilir! Bununla beraber diğer bir rivayete göre bu kavga hakikatte ale-
iâde bir münakaşadan ibarettir : Fakat Rüstem Paşa meseleyi kavga şekline
sokup işin içine hançer hikâyesini de katarak bir sürü mübâlagalarla Kanunî'ye
anlatmış ve işte bunun üzerine her iki Paşa birden azledilerek Vezâret-i- uzmâ
makamı usule muvafık olarak Rüstem Paşa'ya intikâl etmiştir! Bir rivayete göre
de ikinci vezir olan Rüstem Paşa, üçüncü vezir Divâne-Husrev Paşa'yı Hadım-Süley-
man Paşa'ya musallat etmek suretiyle Vezâret-i-uzmânın inhilâlâni temin etmiş-
tir. Süleyman ve Husrev Paşalar bir daha devlet hizmetinde kullanılmamışlar ve
birer müddet sonra kederlerinden ölmüşlerdir : Hattâ Husrev Paşa'mn «Açık
grevi» yaparak intihar etmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır! — Yeni
Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa, Peçevi'nin tâbirleriyle «Kul cinsinden Hırvâtîyy-ül-
asî» bir devşirmedir! Çirkinliği ve cehâletiyile meşhur olan ve yalnız iyi bir asker
olduğu söylenen bu yeni Sadr-i-a'zama «Kehle-i-ikbâl», lâkabı verilir : Bu lâkâbın
takılmasına sebep, Rüstem Paşa'mn bir bit yüzünden Dâmâd ve Dâmâd olduğu
için de nihayet Vezir-i-a'zam olmasıdır! Umumiyetle rivayet edildiğine göre Rüs-
tem Paşa'mn askerliğini takdir eden Sultan Süleyman kendisine kızını ver-
miye karar vermiş, fakat Padişahın bu kararı şâyî olunca Paşa'mn düşmanları
onda cüzâm olduğunu iddiâ etmişlerdir! Osman-zâde Tâib Kanunî'nin bu iddiâ
üzerine ittihaz ettiği tedbiri şöyle anlatır :

«Bed-hâhları hâşâ maraz-ı cüzâma mübtelâ ve âsârı gehresinde hüveydâdır diyü
tenfir-i kulûba dâir erâcif irâd iderler idi, illet-i mezbûre emârâtı Ser-Etibbâdan
istifsâr olundukda akvây-ı âlâmâtmdan biri vücâd-i meczûmdan kehle- ma'dûm
olur diyü cevap vermeğin istikşâf-ı hâl için etibbây-ı hâssadan Mehmet
Ağa Diyarbekir'e irsâl olunmuş idi, Lede-l-vusûl pişgâh-ı Rüstemî'ye ruhsat-yâf-
te-i müsûl oldukda ber-mâcib-i fermân-ı lâzım-ül-izân visâk-ı mahsûsda nihâi
uryân ve pirâhen-ü-endâmına tevcih-i-nazar-ı im'ân ittikte destyâr-i tâlî'i kâr-
sâz ile bir kehlecik nümâyân olmağın gaalle-i âriza-ı maraz-ı hâl zâil ve Ana-
dolu eyâletine nâil oldu. Dokuz yüz kırk altıda Mihr-ü-Mâh Sultan'ın revâc-ı
dibâc-ı izdivâcî tirâz-ı teşrif-i balây-ı ibtihâcî kılındı».

Hattâ bundan dolayı muhtelif menbâlara geçmiş meşhur bir beyit vardır :

Olucak bir kişinin bahtı kavî tâlîi yâr
Kehlesi dâhi mahallinde anun işe yarar

Dâmâd-Rüstem Paşa işte bundan dolayı «Kehle-i ikbâl» lâkabiyle şöret bul-
muştur! Paşa'mn gömleğinde bulunan uğurlu bit kendisini bulup çıkaran bah-
tiyar hekimi servete garketmiş olduğu için, hakikî olmaktan ziyâde mecazî bir
bit olmak ihtimali de vardır! — Eski Osmanlı menbâlarında Rüstem Paşa «ib-
tidâ ebvâb-ı rüşveti fetheden» vezir olmakla da meşhurdur : Fakat devlet o ka-
dar zengin, devlet adamları o kadar müreffeh ve kanunla nizâm o kadar sıkı
ve ciddidir ki, bu ilk Osmanlı mürteşisinin aldığı rüşvetler ancak hediye kab-
linden şeylerdir : Hattâ bu alenî rüşvetlerin bir nevi bareme bile tâbî olduğu
anlaşılmaktadır! Meselâ Peçevi «Vâz-ı irtişâ» dediği Rüstem Paşa'yı işte bu yüz-
den müdafaa bile eder :

«Mürteşilerin gaayet ehl-i insâfından idi : Menkuuldür ki bir def'a Erzurum
Beylerbeyisi (At bahâsı) diyü beş bin altın ihdâ ider; üç binin alup iki binini
reddider : Ol mansıbın bundan ziyâde tahammülü yoktur dir»!

Her halde Rüstem Paşa'mn, zararı kendi zamanından ziyâde kendisinden son-
raki zamanlara şâmil bir ahlâksızlık kapısı açmış olduğu muhakkaktır : Devşir-
melerin devlet bünyesine soktukları fesat tohumlarından biri de işte budur. —
Bu «Vâz-ı irtişâ» öldüğü zaman kaydedilen terekesi bilhassa Vezâret-i-uzmâ
makamında temin etmiş olduğu efsânevi servet hakkında küçük bir fikir vere-
bilecek mahiyettedir : Fakat bütün bu servetin irtikâb ve irtişâ mahsûlü ol-
duğuna hükmetmemek de doğru değildir; krallarla imparatorlardan bile res-

men ve hattâ muahede mucibince şahsî haraç alan ve Kanunî devrinde yıllarca
Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan bir devlet adamı için bu servetin mühim
bir kısmını tabîi görmek zaruridir; Rüstem Paşa'mn «muhallefât»ından en mü-
himleri şunlardır :

8000 yazma Kur'an. — 130 murassâ Kur'an. — 5000 yazma kitap. — 170 köle. —
2900 at. — 1160 deve. — 80,000 tülbent. — 780,000 altın. — 5,000 hil'at. — 1,100 al-
tın üsküf. — 2009 yük keçe. — 2000 zırh. — 600 gümüş eğer. — 500 murassâ altın
eğer. — 130 çift altın üzengi. — 860 murassâ kılıç. — 1500 gümüş tulga. —
1000 gümüş şesşer. — 33 kıymetli taş. — 1000 yük gümüş külçesi. — Anadolu ve
Rumeli'de 1000 çiftlik, 476 değirmen vesaire...

Bu liste, Rüstem Paşa terekesinin ancak bir kısmını göstermektedir! — Ha-
dım-Süleyman Paşa'mn yerine Kehle-i-ikbâl'in tâyini demek, Kanunî'nin tem-
sil ettiği azamet devrinde kadın nüfûziyle rüşvet mikrobunun devlet bünyesine
girmesi demektir : Dâmâd-Rüstem Paşa işte bu iki fenalığın ilk mümessilidir).

1545 = 952

**10 Teşrinisâni = 5 Ramazan, Sah : Almanya ve Avusturya devletle-
riyle bir buçuk senelik bir mütâreke akdi.**

(Karada ve denizde üstüste uğradıkları mağlûbiyetlerin altından artık harble
kalkmamıyacıklarını iyice anlamış ve daha fazla zarara uğramamak için bir an
evvel sulh akdinden başka çare kalmadığını tamamiyle takdir etmiş olan Alman-
ya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'le küçük kardeşi
kral Ferdinand geçen 1544 = 951 senesi Haziran = Reb'ülâhîr ayındanberi
Türklerle ilkönce bir mütâreke akdettikten sonra sulh teşebbüslerinde bulunmak
üzere Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşâ-zâde Mehmet Paşa'ya müracaat etmişler
ve evvelâ bir aylık bir mütâreke akdine muvaffak olmuşlardır. Ondan sonra
İstanbul'a iki murahhas gelmiştir : Bunlardan «Nicolas Sicco» kral Ferdinand'ı
ve Holandalı «Veltwick» de imparator Charles-Quint'i temsil etmiştir. — Bir
müddet müzakereden sonra Edirne'de akdedilmiş olan bir buçuk senelik mütâreke
ahkâmına göre son Türk fütûhâtının tâyin ettiği hudud esas ittihaz edilerek harp
harekâtına nihayet verilecek, bu müddet zarfında sulh şartları tesbit edilip bir
muahede akdolunacak ve gene bu müddet zarfında Sultan Süleyman'a senede on
bin altın, Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya üç bin ve diğer vüzerâyâ da biner altın
haraç verilecektir : Tabîi bu vaziyette Almanya ile Avusturya mütâreke nîmetini
parayla satın almak mecburiyetinde kalmışlar demektir).

1546 = 952

12 Şubat = 10 Zülhicce, Cuma: Taaz'in fethi.

(1539 = 945 vukuâtmm «13 Mart», fıkrasında gördüğümüz gibi, Hadım-Süleyman
Paşa'mn Hindistan seferinde Yemen'in Aden ve Zebid havâlisi bir Osmanlı vilâ-
yeti hâline getirilmiş ve o zaman bu yeni vilâyete Gazze sancak-beyi Mustafa
Bey vali tâyin edilmiştir : Mustafa Bey'den sonra Yemen Beylerbeyliğine tâyin
edilen ve Yavuz devrindeki Şarki-Anadolu fütûhâtıyla meşhur Bıyıklı Mehmet Pa-
şa'mn kardeşi olan Üveys Paşa, Yemen imâmı Şerefüddin'le oğlu Mutahhar ara-
sındaki ihtilâftan istifade ederek vilâyet arâzisini genişletmiş ve nihayet işte bu
gün Taaz'e girmiştir : Aşağıda 1547 = 954 vukuâtmm «23 Ağustos» fıkrasına da
bakınız).

1546 = 953

4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Barbaros'un ölümü.

(Bu millî matem 6 Cumâda-l-ülâ = 5 Temmuz Pazartesi gününe tesadüf
ettiği hakmda da bir rivayet vardır. — Takriben 80 yaşlarında bulunan şanlı

kahramanımızın soğuk algınlığından hastalanarak irtihâl ettiği hakkında bir rivayet vardır: Türk tarihinin en büyük mefâhîrinden biri ve dünya denizcilik tarihinin en büyük ve en mümtâz şahsiyeti olan bu mübârek ve şanlı ihtiyarın doğum tarihi, ailesi ve menşei gibi meseleler için 1466 — 1467 = 871 vukuâtına, Yavuz devrinde Osmanlı devletiyle ilk münâsebeti için 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına, gene Yavuz devrinde Osmanlı hâkimiyetini kabulü için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına, Kanunî Sultan Süleyman'ın Andrea Doria'ya karşı Barbaros'dan istifadeye karar vermesi için 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına, Barbaros'un İstanbul'a gelişi için 1533 = 940 vukuâtının «27 Kânunuevvel» fıkrasına, ilk defa olarak Kanunî'nin huzuruna kabulü için gene o sene vukuâtının «28 Kânunuevvel» fıkrasına, Kapdan-ı Deryâ makamına tayini için 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkrasına, Tunus seferine hareketi için 1534 = 941 vukuâtının «1 Ağustos» fıkrasına, Tunus fethi için gene o sene vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına, Charles-Quint'in Barbaros'a karşı ilk Afrika seferine hareketi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına, Tunus'un sukutu için 1535 = 942 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına, Barbaros'un birinci İtalya seferi için 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisânî» fıkrasına, ikinci İtalya seferi için 1537 = 943 vukuâtının «11 Mayıs» fıkrasına, Korfu seferi için 1537 = 944 vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına, ilk Adalar fütûhâtı için gene aynı senenin «Eylül - Teşrinisânî» fıkrasına, ikinci Adalar fütûhâtı için 1538 = 945 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına, Girit akımı için gene o sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına, Preveze önlerinde Andrea Doria ile karşılaşması için gene aynı senenin «25 Eylül» fıkrasına, Preveze'de ilk muvaffakiyeti için gene aynı sene vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına, Preveze zaferi için gene o senenin «28 Eylül» fıkrasına, Castelnuovo kalesinin istirdâdı için 1539 = 946 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına, Charles-Quint'in Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferinde Cezâyir sahillerine yaptığı ihraç hareketi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Teşrinievvvel» fıkrasına, Cezâyir zaferi için gene o sene vukuâtının «23/24 Teşrinievvvel» fıkrasına, Barbaros'un Nis seferine hareketi için 1543 = 950 vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına, bu seferde İtalya sahillerindeki faaliyeti için aynı sene vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına, Marsilya'ya muvâsalatı için gene o senenin «20 Temmuz» fıkrasına, Marsilya'da karaya çıkması için aynı sene vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına, Marsilya'dan Toulon'a hareketi için gene o senenin «5 Ağustos» fıkrasına ve nihayet Nis fethi için de aynı sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Şanlı adı Türk ırkına şeref veren Barbaros milletin vicdanıyla tarihinde daima bir bayrak kudsiyetiyle yaşayacaktır. — Barbaros'un yerine Kapdan-ı Deryâ olan Sokullu Mehmet Paşa'nın hüviyyet ve şahsiyeti için 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına bakınız. — Barbaros'un Beşiktaş sâhilindeki türbesi asırlarca Türk donanmasının hareket merkezi olmuştur).

4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ülâ, Pazar : Şehzâde Murad'm doğumu.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra Selim-i Sâni = ikinci Selim, ismiyle tahta çıkan Saruhan = Magnisa valisi şehzâde Selim'in oğlu olan bu şehzâde Murad, 1574 = 982 tarihinde babasının vefatı üzerine padişah olan «Murâd-ı Sâlis = üçüncü Murad»dır: Yahudi dönmesi olan anasının ismi «Nâr-Bânû»dur. — Bu şehzâdenin doğumu Barbaros'un öldüğü güne tesadüf etmiştir. — Aşağıda 1561 = 968 vukuâtının «18 Mart» fıkrasına da bakınız).

14 Kânunuevvel = 20 Şevvâl, Salı: Almanya ve Avusturya murahhası Veltwick'in Edirne'de huzura kabulü.

(Yukarda 1545 = 952 vukuâtının «10 Teşrinisânî» fıkrasında gördüğümüz bir buçuk senelik mütâreke ahkâmı mucibince sulh akdine memur olan ve hem Charles-Quint'i, hem kral Ferdinand'ı temsil eden Holandalı Veltwick ilkönce İstanbul'a gelmişse de Sultan Süleyman'ın Edirne'ye hareketi üzerine o da oraya gitmek mecburiyetinde kalmış ve huzura kabulü için bir buçuk ay kadar bekledikten sonra ancak bu gün kabul edilmiştir. — Bu merâsim esnâsında düşman

elçisi Kanunî'ye imparatorla kralın altın ve gümüş vazolardan mürekkep kıymetli hediyelerini takdim ettikten sonra bir nutuk irâd edip sulh akdine müsaade buyurulmasını istihâm etmiş, bu hususta bir de arıza takdim edip Sultan Süleyman'dan bir muvâfakat cevabı ümid etmişse de Padişah kendisinden arazi meselelerine ait Türk metâlibinin kabul edilip edilmediğini sormuş, elçi bu cihetin ve zirrlerle müzakeresine müsaade buyurulmasını rica etmiş ve Sultan Süleyman da yalnız:

— Peki!

demekle iktifa etmiştir. İşte bu cevab üzerine huzurdan çıkan elçi artık hükümetle müzakere imkânını temine muvaffak olmuştur).

1547 = 954

13 Haziran = 24 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Almanya ve Avusturya ile akdedilen sulh muahedesi mucibince bu iki devletin haraca bağlanması.

(1546 = 953 senesi 14 Kânunuevvel = 20 Şevvâl Salı gününden bu güne kadar tam yedi ay süren uzun ve çetin bir müzakereden sonra Almanya ve Avusturya ile nihayet sulh esaslarının tesbiti kabil olabilmıştır: Feridun Bey Münşeât'ında Kanunî'nin bu sulh ahkâmını kral Ferdinand'a bildiren bir Nâme-i Hümayunu vardır; Hicretin 954 senesi Şa'bân ayının 23 üncü Cumartesi günü yazılmış olan bu vesikada Milâdî tarih «Bin beş yüz kırk beş» gösterilmişse de bunun muahhar bir zühûl olması lâzımgelir: Çünkü Hicretin 954 senesi Milâdın 1545 tarihine değil, 1547 senesine müsadiftir ve zaten bu sulh işte o tarihte akdedilmiştir; Garp menbâlarında muahedenin akdi bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe müsadif gösterilir; yalnız imzâ ve tasdik günleri daha sonradır: İmzâ tarihi için aşağıda «19 Haziran» fıkrasına, Charles-Quint tarafından tasdik için «1 Ağustos» fıkrasına ve sulh şartlarıyla Kanunî tarafından tasdik için de «8 Teşrinievvvel» fıkrasına bakınız. — Bu muahedenin müzakeresi esnâsında Fransızlar çok çirkin ve gülünç bir rol oynamışlardır: O sırada İstanbul'da Fransa kralı Birinci François'nın «Gabriel d'Aramon» isminde bir elçisi vardır; Barbaros'un 1543 = 950 Nis seferinden sonra Birinci François can ve kan düşmanı olan Charles-Quint'le Türkler aleyhine 18 Eylül 1544 tarihinde meşhur «Crespy» sulhünü akdetmiş olduğu halde iki yüzlü bir siyaset tâkib ederek İstanbul'a böyle bir elçi göndermiş ve hattâ Türkiye'den bir kaç yüz bin altınlık bir istikraz akdetmek teşebbüsüne bile girişmiştir! Fakat Fransa kralının ne mal olduğu lüzumundan fazla anlaşılmış olduğu için bu mürâcaati reddedilmiştir. Almanya ve Avusturya murahhası Veltwick'in sulh müzakereleri işte bu sıralara tesadüf etmektedir; Fransa elçisi «Gabriel d'Aramon» mali sahadaki muvaffakiyetsizliğini siyasî bir muvaffakiyetle telâfi etmek istediği için, Fransa'yı çok müşkil vaziyetlere sokabilecek bir Türk - Alman sulhüne mâni olmak maksadiyle çok hararetle bir faaliyet sarfına başlamıştır! Fakat bu meselenin bir de gülünç tarafı vardır: Alman murahhası Veltwick Türkiye'ye gelirken sulh talebini tervic ettirmek için Birinci François'nın yolladığı «Jean de Montluc» isminde ikinci bir Fransız elçisiyle beraber gelmiştir! Birinci Fransız elçisi Türk - Alman sulhüne muhâlif olduğu halde ikinci Fransız elçisi bilâkis taraftardır: Onun için bu ikinci elçinin yapmaya çalıştığını birinci elçi bozmaya çalışmış, iki Fransız sefiri birbiriyle darılmış ve bu gülünç adamların o tuhaf vaziyetleri Osmanlı vüzerâsım hem eğlen-dirmiş, hem tiksindirmiştir! İş bu şekli alınca «d'Aramon» derhal Fransa'ya dönmüş ve o sırada Birinci François ile Charles-Quint'in araları yeniden bozulmaya başladığı için tekrar Türkiye'ye gelip Türk-Alman müzakerelerini bozma üzere elinden geldiği kadar çalışıp çabalamışsa da tabii artık ehemmiyet veren olmamıştır).

19 Haziran = 1 Cumâda-l-ülâ, Pazar : Türk - Alman sulh muahedesinin imzâsı.

(Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos/Charles-Quint'le Avus-

turya hükümdarı kral Ferdinand'dan başka Papalık makamıyla Fransa krallığına ve Venedik cumhuriyetine de teşmil edilen bu muahedenin esasları yukarıki fıkra da gördüğümüz 13 Haziran = 24 Rebi'ül-âhır Pazartesi günü iki taraf murahhasları arasında tamamiyle takarrür ettikten sonra bu gün de imzâ merâsîmî olmuştur: Tasdik muâmeleleriyle sulh şartları için aşağıda «1 Ağustos» ve «8 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız).

1 Ağustos = 14 Cumâdal-lâhire, Pazartesi: Sulh muahedesinin Charles-Quint tarafından tasdiki.

(Bundan evvelki iki fıkra da akdiyle imzâsını gördüğümüz Türk-Alman muahedesinin imzâ tarihinden itibaren üç ay içinde Almanya ve Avusturya hükümdarları tarafından tasdik şart ittihâz edilmiş olduğu için, derhal Almanya'ya gönderilen muahede sureti işte bu tarihte imparator tarafından Augsburg şehrinde tasdik edilmiştir: Bu suretle tasdik muâmesi imzâ tarihinden 1 ay 11 gün sonra olmuş demektir. — Üç ay mühletle mukayyed olma Kanunî'nin tasdiknâmesiyle sulh şartları için aşağıda «8 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

23 Ağustos = 7 Receb, Salı: San'a'nın fethi.

(Yemen'in merkezi olan San'a kalesini Özdemir Paşa fethetmiştir: Meşhur Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın babası olan bu kumandanın Mısır Çerkeslerinden olduğu rivayet edilir; Dağıstanlı olduğu hakkında da bir rivayet vardır. 1539 = 945 tarihindeki Hindistan seferiyle meşhur olan Hadım-Süleyman Paşa'nın maiyyetinde şecâatiyle kendini gösteren Özdemir Paşa ilkönce Mısır'da ve ondan sonra da Yemen'de muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra Yemen Beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. Özdemir Paşa Yemen ve Habeş fütühâtıyla meşhurdur ve bu fütühâtm en mühimmi de Osmanlı menbâlarında «Mutahhar-Leng» denilen Yemen imâmı «Mutahhar ibnü Şerefiddin»in elinde bulunan San'a kalesini bu senenin 17 Ağustos = 1 Receb Çarşamba gününden bu güne kadar altı gün muhâsara ettikten sonra yedinci gün fethine muvaffak olmasıdır: Bu suretle Yemen küt'asının mühim bir kısmı bir Osmanlı eyâleti hâline gelmiş demektir. — Yukarda 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve aşağıda 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkralarına da bakınız. — Özdemir Paşa 1554 = 962 Kânunuevvel = Muharrem'ine kadar Yemen'de kaldıktan sonra istifâ edip İstanbul'a gitmiş ve ondan sonra Habeşistan'da da bir eyâlet teşkil edecek kadar arzâi fethettiği için, yeni teşkil edilen Habeş Beylerbeyliğine tayin edilmiştir: Vefatı 969 = 1561 — 1562 tarihindedir).

8 Teşrinievvel = 23 Şa'bân, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın Almanya ve Avusturya ile akdedilen Sulh muahedesini tasdik etmesi.

(Feridun Bey «Münşeât»mda bir sureti bulunan bu tasdiknâmenin tarihi için yukarda bu sene vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına bakınız. — Gerek Kanunî'nin bu tasdiknâmesine, gerek Garp menbâlarının şerâit hakkındaki izâhâtına göre Osmanlı Habsburg sulhünün esasları şöyle sıralanabilir:

- 1 — Macaristan'da Türkler tarafından son zamanlara kadar fethedilen yerler Türk idaresinde kalacaktır;
- 2 — Almanya, Avusturya ve onlarla müttefik ve dost devletler Türkiye'ye karşı «yaşdan ve kurudan», yâni karadan ve denizden hiçbir bahâneyle hiç bir taarruzda bulunmayacaklardır;
- 3 — Şimalî Afrika'daki Türk arazisi de bu mas'uniyetten istifade edecektir;
- 4 — Muahedeye mugayir olarak bu Türk topraklarına tecavuz ve taarruz edenler alâkadar devletler tarafından derhal cezalandırılacak ve aynı zamanda Türkiye'ye zarar ve ziyan verilecektir: Tabii bu madde karada çete ve denizde korsan hareketlerine aittir;
- 5 — Macaristan'da Türkler tarafından henüz fethedilmiş olmayıp, Avusturya işgalinde kalmış olan yerler Türkiye'nin vâris olduğu eski Macar krallığı arazi.

sinden olmak itibariyle bunların Avusturya işgalinde kalmasma mukabil Türk hazinesine her sene «otuz bin sikke» altın» haraç verilecektir;

6 — Bu haraç her sene «Mart ayının evvelinde», yâni birinci günü «Hızâne-i Amire»ye yatırılmış olacaktır;

7 — Her iki taraf tebaası müteakabilen ticaret serbestisini hâiz olacak ve memleket kanunlarıyla gümrük nizamlarından başka hiç bir kayde tâbi tutulmayacaktır;

8 — Türkiye'den karşı tarafa kaçan firariler hangi din ve cinsiyetten olurlarsa olsunlar derhal bulunup hiç bir bahâne ve mâzeret serdedilmemek şartıyla derhal iade edileceklerdir;

9 — Almanya, Avusturya vesaireden Türkiye'ye kaçanlar hakkında Türk hükûmeti tahkikat yapıp icab eden «cezası ve sezâsı ne ise» tatbik edecek, fakat iade ile mükellef olmayacaktır;

10 — Macaristan ve Bosna sınırlarındaki haydut çeteleri Avusturyahlar tarafından tenkil edilip hudut boylarında âsâyiş iade edilecektir;

11 — Her sene Martının başında tesviye edilecek olan otuz bin Macar altınından başka, 1545 = 952 senesi 10 Teşrinisânî = 5 Ramazan Salı günü akdedilmiş olan bir buçuk senelik mütareke mucibince her sene Vezir-i a'zama verilmesi takarrür etmiş olan üç bin altınla diger vüzerâyâ verilmesi kabul edilen biner altının da ayrıca tesviyesine devam edilecektir;

12 — Bu muahede ahkâmı Fransa krallığıyla Papalık makamına, Venedik cumhuriyetine ve müteakabilen her iki tarafla dost olan memleketlere de teşmil edilmiştir:

13 — Bu muahede beş yıl müddetle akdedilmiştir: Bu itibarla bir sulh muahedesinden ziyâde uzun müddetli bir mütareke sayılabilir;

14 — Bu müddet zarfında Türkiye tecavüze uğramadıkça muahede esaslarına riayet edilecektir: Tabii bu vaziyette her hangi bir tecavuz muahede ahkâmını tamamiyle hükümsüz bırakacak demektir;

15 — Bu muahedenin Almanya ve Avusturya tarafından arzedilen istiham üzerine lütfen verilmiş bir ihsan mahiyetinde olduğunu ve işte bundan dolayı iki taraf arasında bir «müsâvât», esasına istinâd etmediğini kral Ferdinand'dan bahsederken bilhassa tebâriyet ettirmek istiyen Kanunî Sultan Süleyman bu mühim noktayı şöyle tasrih etmiştir:

«Bilfiil Engerâs vilâyetinden hristiyan tâifesinin ellerinde olan yerler mukabele sinde her yıl Saâdetli Dergâhıma otuz bin sikke Macar altını kesim virmek üzere emân-ı Şerifim taleb idüp istid'ây-ı âtîfet ve temennây-ı şefkat eylediği eelden kemâl-i inâyet-i Padişâhânemden kendüye ve müşâ'ünileyh İspanya kralına beş yıla değin emân-ı Şeffim ihsân eyleyüp...»

Bu fıkra da bahsi geçen İspanya kralından maksat Charles-Quint'dir.

16 — Charles-Quint'in Almanya imparatorluğu tasdik edilmemiş olduğu için yalnız İspanya krallığından bahsedilmekte ve hattâ:

«Romanların ve ana tâbi' olan yerlerin kralı olan Ferendüş kral... ve anun kârındaşı vilâyet-i İspanya kralı Karlo...»

gibi pek kuru ve soğuk ifadelerle istihfaf edilmektedir! Bunlardan birincisi «Romalı kralı» ünvanını hâiz olan kral Ferdinand ve ikincisi de «anun kârındaşı» diye istihfaf edilen ve bütün sıfatı «vilâyet-i İspanya kralı» olmaktan ibâret gösterilen Charles-Quint'dir: Almanya, İspanya, Holânda, Napoli ve diger bir takım Avrupa memleketleriyle Amerika'daki İspanyol müstemlekelere hükmeden Charles-Quint'in siyasî vaziyeti için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına ve Osmanlı devletinin Almanya imparatorluğunu tasdik etmekten imtinâ için de 1530 = 937 vukuâtının «25 Teşrinievvel», «9 Teşrinisânî» ve «19 Teşrinisânî» fıkralarıyla 1532 = 938 vukuâtının «13 Haziran» ve «5 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bu sefer akdedilen sulh muahedesinde Charles-Quint'e yalnız «İspanya kralı» denilmesi işte bundan dolayıdır. — Türkiye'yi bütün Avrupa devletleriyle sulh hâline sokup Garp cepheleindeki kara ve deniz mücadelelerine bir müddet için fâsıla vermiş olan bu muahedenin Osmanlı imparatorluğunun başlıca istifâdesi Şark'a dönmek ve bilhassa Şarkı.

Anadolu'yu tehdit eden Safavîlerin idaresindeki İran'a karşı hareket edebilmek imkânını temin etmiş olmasında gösterilebilir; bu vesikanın ikinci bir hususiyeti de Almanya ve İspanya ile Avusturya gibi en mühim Avrupa devletlerini tıpkı Fransâ gibi Türk hegemonyası altına sokmuş olmasıdır: Türkiye artık hem Avrupa'ya, hem dünya siyasetine hâkim olan en muazzam devlet demektir).

İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Elkas-Mirzâ'nın Türkiye'ye ilticası.

(Elkas-Mirzâ Şirvan valiliğindeyken saltanat sevdâsına kapıldığı için kardeşinin tazyikinden kaçarak veziri Seyyid Azîzullâh ve diğer bir takım adamlarıyla beraber Kıpçak ve Kırım'a geçip Kefe'den gemiyle İstanbul'a gelmiş ve o sırada Edirne'de bulunan Kanunî Sultan Süleyman bu Safavî prensinin bir sarayda misâfir edilip her türlü levâzımın teminini ve kendisi İstanbul'a gelinceye kadar hürmet ve riâyette kusur edilmemesini emretmiştir. Elkas-Mirzâ'nın bu sene sonlarında geldiği mâlûm olmakla beraber muvâsalat günü belli değildir — Bu Safavî prensinin Şirvan valiliğine tâyini, Tahmâsb-Şâh'ın Şirvan istilâsı üzerinedir: 1534 = 941 vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin «İrâkayn seferi», esnâsında Şirvanşâhlardan «ikinci Halil» Osmanlı imparatoruna itâat inkıyâdını arz ederek İran nüfuzundan çıkmıştır: «Halil-Pâdişâh» denilen bu hükümdarın karısı Şâh-İsmail'in kızıdır; ikinci Halil öldükten sonra yerine geçen oğlu «Bürhân-ı Ali», küçük bir çocuk olduğu için hükûmetini amcasının oğlu «Şâhrukh-Mirzâ» zaptetmiş ve Birinci Tahmâsb da işte bu vaziyetten istifade ederek Şirvan'ı işgal edip kardeşi Elkas-Mirzâ'yı buraya vali tâyin etmiştir. Bürhân-ı Ali'nin hükûmetini istirdâd için Elkas-Mirzâ'ya karşı giriştiği muharebelerde muvaffak olamadığı rivayet edilir: işte bundan dolayı bu Şirvan prensi babasının metbû ittihâz ettiği Kanunî Sultan Süleyman'a iltica etmek üzere İstanbul'a gelmiştir; nihayet Elkas da İstanbul'a gelince iki düşman aynı yerde mülteci sıfatıyla karşılaşmış demektir! Bunların her ikisi de İran şâhı Tahmâsb'ın düşmanı olmak itibarıyla nihayet menfaat birliğinden dolayı artık eski rekabetlerini unutmuşlar ve Türk şevket ve kudretinden müstereken istifade yolunda birleşmişlerdir: Aşağıda görüleceği gibi, Kanunî bir müddet sonra açtığı İran seferinde bunların ikisini de önden sevk etmiştir. — Elkas-Mirzâ'nın İstanbul'a ilticasından bir müddet sonra Sultan Süleyman Edirne'den İstanbul'a gelmiştir: Büyük Türk padişahının payitahtına giriş alayını seyretmek isteyen Elkas-Mirzâ'nın güzergâhta hazırlanan münâsib bir yere oturtulduğu rivayet edilir; Kanunî devrindeki Osmanlı ihtişamından gözleri kamaşan İran prensinin altınlar ve elmaslar içinde geçen her Türk kumandanını Pâdişâh zannederek yaptığı hareketleri Peçevî şöyle anlatır:

«Her geçüp giden üzengi ağasın, meselâ Arabacı ve Topçu ağalarını âyîn-i Os-mânî üze neferâtiyle zîb-ü-ziynet ile gördükde :

— Pâdişâh bu mudur?

diyü ayağa kalkıp ta'zîm ve tekrîm iderek inhinâ ile selâmlayup sonra ki Yeni-çeri-ağası ve Mir-âhûrlar ve der-akab Vüzerâ-i-zâm manzârı oldu: Dehşet ve hayreti bir mertebeye irişdi ki Saâdetlü Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretleri devlette güzzer ittiklerinde mebhût-u-ya'kıl olmuşdu».

Yukarıki fıkrada gördüğümüz sulhün akdinden itibaren Garp cephesinden emin olduğu için artık Şark cephesiyle meşgul olmak isteyen Kanunî'nin Elkas-Mirzâ'ya çok ehemmiyet verip iltifat gösterdiği, İstanbul'a muvâsalatından bir iki gün sonra sarayda bir ziyafet verdiği ve vezirlerine de ayrıca muhteşem ziyâfetler verdirdiği rivayet edilir; bilhassa Pâdişâhla karısı Hurrem-Sultan'ın Safavî prensine verdikleri şâhâne hediyeler Osmanlı menbâlarında uzun uzadıya izah edilmektedir: Kanunî'nin saraydaki ziyâfetinden bir gün sonra gönderdiği hediyeler içinde keselerle altın ve gümüş paralar, altın ve gümüş takımlar, «göz-ler görmedik yadigârlar», «boğça boğça zer-endûd hil'atler», kıymetli kumaşlar,

nâdide kürkler, altın ve murassâ eğerler, üzengiler, kılıçlar ve sair silâhlar, kö-leler, câriyeler, atlar ve esterler sayılır! Hurrem-Sultan'ın hediyeleri de kendi eliyle dikilmişi ipekli gömlekler, sırmalı elbiseler, yataklar, döşemeler, yastıklar, altın işlemeli yorganlar ve çarşafklar şeklinde sıralandıktan sonra bunların o zamanki parayla «on bin altunlukdan ziyâde» tuttuğundan bahsedilmektedir; hattâ Pâdişâhın emriyle vüzerâ ve diğer devlet erkânı da hediye vermekte birbiriyle yarışır gibi davranmışlardır! Fakat İran prensinin şîliğinden dolayı bu ifrâtı fazla gören halkın sünîlik hissiyle dedikoduya başladıklarından da bahsedilir:

— Bu kadar masârif-i bîhûde neden icâb ider? Bu hod ehl-i Sünnete râğbete gelmedi, belki başın tahlîse geldi; maa-hâzâ hamîr-i mâye-i rafd-u-ilhâddur: Ehl-i İslâm içre vücûdu zarar-ı mahzdur!

şeklindeki dedikodular Sultan Süleyman'a aksedince:

— Nâmûs-i saltanata düşeni biz ittük: Bir hiyânet iderse cezâsm dahi Cenâb-ı Bâri-Teâlâ'ya havâle ittük!

demiş olduğu hakkında bir rivayet vardır: Fakat buna mukabil Elkas-Mirzâ'nın mezhep değiştirip Sünnî olduğu ve hattâ aşağıda görülecek İran seferinde Ker-belâ'ya gittiği zaman tekrar eski mezhebine döndüğü için Kanunî'nin gözünden düşmüş olduğu da rivayet edilir. — Osmanlı menbâlarında Elkas-Mirzâ'nın Sultan Süleyman'la daha ilk mülâkatından itibaren Pâdişâhı İran seferine teşvik etmiş olduğu, böyle bir sefer açıldığı takdirde Tahmâsb'a karşı isyâna âmâde bulunan Safavî Beylerinin derhal iltihak edeceklerinden bahsettiği ve Kanunî'nin işte bundan dolayı Şark seferine karar verdiği söylenirse de, Garp sulhünü akdeden Sultan Süleyman'ın esasen Şark'a tevaccüh etmek niyetinde bulunduğu da bahseden menbâlar vardır: Hattâ Elkas-Mirzâ'nın ilticasından evvel elde edilmiş ve kendisine İran tahtı va'dedilmiş olduğu hakkında bile bir rivayete tesadüf edilmektedir; tabii bundan maksat İran şîliğini yıkmak ve bu komşu memlekette sünîliği canlandırarak Şark tehlikesini ortadan kaldırmaktır).

1548 = 955

29 Mart = 18 Safer, Perşembe: On birinci «Sefer-i Hümayûn» İkinci İran seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Kanunî'nin «İrâkayn seferi», ismiyle meşhur olan ilk İran seferine hareketi için 1534 = 940 vukuâtının «11 Haziran» fıkrasına bakınız. O ilk seferden 1536 = 942 senesinin 8 Kânunusânî = 14 Receb Cumartesi günü dönmüş olan büyük padişah o zamandanberi geçen 12 seneyi hep Garp cephesinde geçirmiş ve nihayet ancak bu gün ikinci İran seferine çıkabilmek imkânını bulmuştur: Bu ikinci seferin en mühim sebebi, Türkiye'nin Avrupa'da meşgul olmasından istifade eden Safavîlerin Şarkî-Anadolu'ya yeniden hulûl edip başta Van kalesi olmak üzere bazı yerleri işgal ettikten başka Şîliğin Anadolu içerilerinde in-tişârını temin edecek bir propaganda faaliyetinden geri durmamış olmalarıdır; Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Elkas-Mirzâ'nın yukarıki fıkrada gördüğümüz ilticası, esasen mukarrer olan bu büyük seferin belki ancak tâcilinde âmil olabilmıştır: Her halde Elkas'dan istifade edilmek istenildiği ve hattâ edilmiş olduğu muhakkaktır; fakat böyle bir seferin sırf o fırsattan istifade için açılmış olduğunu zannetmek doğru değildir: hattâ bilhassa Garp menbâlarında ehemmiyetle kaydedilen bir rivayete göre bu İran seferinin en mühim âmillerinden biri de Kanunî'nin sevgili karısı Hurrem-Sultan'dır! Sultan Süleyman'ın yaşı ilerledikçe bu kadının da nüfuzu artmış olduğundan bahsedilir: Bilhassa bu sıralarda Kanunî'ye tamamiyle hâkim olan Hurrem-Sultan'ın böyle bir sefer açtırmaktan maksadı saltanat verâsetini kendi istediği gibi halletmek fikriyle alâkadardır. Verâset meselesi bilhassa veliahd şehzâde Mehmed'in bundan beş sene kadar evvel vefatı üzerine alevlenmiye başlamıştır: 1543 = 950 vukuâtının

«5/6 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Sultan Süleyman'ın şimdi artık Mustafa, Selim, Bâyezid ve Cihangir isimlerinde dört oğlu kalmıştır: Kanunî'nin bunlardan en büyük oğlu olan Amasya valisi Mustafa'ya mütemâyil olduğu rivayet edilir; fakat şehzâde Mustafa Hürrem-Sultan'dan olmuş değildir; onun için Hürrem kendi oğullarından Bâyezid'in veliahd olmasını temine çalışmakta ve bu hususta kızı Mihrimâh-Sultan da kendisine yardım etmektedir: Mihrimâh-Sultan «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'nın haremî olduğu için Paşa da karısı ve kaynanasıyla beraber Karaman valisi Bâyezid'e tarafdâr kesilmiştir! Bununla beraber bir rivayete göre de Hürrem-Sultan gene kendi oğullarından olan şehzâde Selim'e tarafdardır ve hattâ İran seferinin açılmasını Selim'in saltanat kaymakamlığında bulunabilmesi için istemiş olduğundan bile bahsedilir; ikinci bir sebep olarak da Kehle-i-ikbâl'in zaferler kazanarak mevkiini tahkim etmesine yol açmak istediği hakkında da bir rivayet vardır; Elkas-Mirzâ'ya gösterilen ikram ve iltifatta her halde bütün bunların tesiri olmak lâzımgelir. — Kanunî ordu başında hareketinden evvel İstanbul'da mülteci bulunan Şirvan ve İran prenslerini birer miktar kuvvetle önden yola çıkarmıştır: Fakat bunların ikisi beraber gitmiş değildir; Şirvan prensi Bîr-hân-i-Âlî'nin kendi tahtını zaptetmek vazifesiyle ve Karadeniz tarikiyle gönderildiği rivayet edilir; karadan giden İran prensinin Padişah'tan kaç gün evvel hareket ettiği kat'i surette mâlûm olmamakla beraber iki üç gün evvel yola çıktığı anlaşılmaktadır; hattâ bir rivayete göre bu 18 Safer = 29 Mart Perşembe günü Elkas-Mirzâ hareket etmiş ve ondan iki gün sonra 20 Safer = 31 Mart Cumartesi günü de Sultan Süleyman yola çıkmıştır: Fakat bu ikinci rivayet daha zayıftır. — Bâzı Garp menbâlarında Elkas-Mirzâ'nın 25 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşamba günü ve Kanunî'nin de ondan üç gün sonra 28 Nisan = 19 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü hareket etmiş olduğu hakkında bir takım rivayetler varsa da bunlar Osmanlı tarihlerinde umumiyetle kabul edilen günlere uymamaktadır ve hattâ iki rivayet arasında bir ay kadar bir fark vardır: Bu fark, Kanunî'nin bu seferi tâcil etmiş olduğu hakkındaki rivayete de münâfidir; meselâ Lâtfî Paşa bu isti'câlı şöyle anlatır:

«Rûm şâhı Sultan Süleyman henüz sefer vakti olmadın Rumillü ve Anadolu beylerine ve sipâhilerine hükm ile âdemler gönderüp ale-t.ta'cıl bana yetişesiz benüm mühim seferüm vardır diyüp ve kendüsü dahi henüz bahar olmadın İslâmbo'l'dan deryâdan ubûr idüp...»

Paşa'nın burada «deryâdan ubûr», dediği Padişahın İstanbul'dan Üsküdar yaka-sma geçişidir. İşte bu gibi sarâhatlerden anlaşıldığına göre ecnebi menbâlarınm bâzılarında tesadûf edilen Nisan rivayeti doğru değildir).

10 Nisan = 1 Rebî'ül-evvel, Salı: Kanunî'nin Seyyid-Gazi konağına muvâsalatı.

(2 Rebî'ül-evvel = 11 Nisan Çarşamba tarihi de rivayet edilir. — Magnisa valisi şehzâde Selim işte bu konakta babasının ordugâhına gelmiş ve sefer esnasında «Rumeli muhafazasına» memur olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bu vazife saltanat kaymakamlığı demektir: Yukarıki fıkraya da bakınız. Şehzâde Selim'in Edirne'yi merkez ittihaz etmek emrini almış olduğu da rivayet edilir).

19 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Sultan Süleyman'ın akşehir konağına muvâsalatı.

(Konya'dan gelen Karaman valisi şehzâde Bâyezid babasını burada karşılamış ve bir kaç gün teşyi ettikten sonra vilâyet merkezine dönmüştür. — Sultan Süleyman Sivas'a geldiği zaman da Amasya valisi olan büyük şehzâde Sultan Mustafa gelmiş ve o da bir kaç gün babasına refakat ettikten sonra geri dönmüşse de tarihi belli değildir).

10 Temmuz = 3 Cumâda-l-âhire, Salı: Kanunî'nin Âdilceviz'a muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın buradan Erzurum Beylerbeyi Ulama Paşa ile Karaman Beylerbeyi Piri Paşa'yı Safavilerin işgalinde bulunan Van kalesi üzerine sevkettiği rivayet edilir: Ulama Paşa son zamanlara kadar Bosna Beylerbeyi olduğu halde, İran seferinin takarrürü üzerine Erzurum Beylerbeyliğine nakledilmiş ve hattâ bir rivayete göre de bu vazifeye ilâveten Elkas-Mirzâ'nın Lalalığına tâyin edilerek onunla beraber Padişah'tan bir iki gün evvel yola çıkarılmıştır; bu vaziyete göre Kanunî'nin ordusuna sonradan iltihak etmiş demektir. Ulama Paşa'nın Erzurum Beylerbeyliğine tâyini, kendisinin evvelce Azerbaycan valiliğinde bulunmuş ve burada mühim roller oynamış olmasıyla izah edilir. — Bu iki Paşa'nın Van'a karşı hareketi bâzı menbâlara göre çok müstahkem olan bu kalenin muhasara ve fethinden ziyâde yollarının tutulması ve ablukası içindir).

21 Temmuz = 14 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Hoy şehrine muvâsalatı.

(İlkönce Van kalesine yürüyüp orayı istirdâd ettikten sonra şarkî-Anadolu'yu Safavilerden temizlemek isteyen Sultan Süleyman'ın bu kararından şimdilik vazgeçip İran üzerine hareket etmesi Elkas-Mirzâ'nın tesiriyle izah edilir: İran tahtını zaptetmek isteyen Elkas'm Tebriz'de iclâs edilmesine bile karar verilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır; tabii bu vaziyette Elkas Osmanlı hâkimiyeti altında Zapolya'nın vaktiyle Macaristan'da oynadığı rolü oynıyacak demektir: Kanunî'nin Hoy üzerinden Tebriz'e yürümesi işte bundan dolayıdır; fazla olarak bu sırada Birinci Tahmâsb'ın da Tebriz'de bulunduğu hakkında bir takım haberler alınmıştır: Vaktiyle «İrâkayn» seferinde Safavî ordusuyla karşılaşmaya muvaffak olamıyan Kanunî'nin şimdi bu vaziyetten istifade etmek istemesi de pek tabiidir).

27 Temmuz = 20 Cumâda-l-âhire, Cuma: Sultan Süleyman'ın Şenb-i-Gazân'a muvâsalatı ve Tebriz'in işgali.

(Tebriz civarında bulunan «Şenb-i-Gazân», mevkii için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Şehir derhal işgal edilmiştir: Bu suretle Kanunî Sultan Süleyman dördüncü defa olarak Tebriz'e geliyor demektir; bundan evvelki üç defası «İrâkayn» seferindedir: 1534 = 941 vukuâtının «28 Eylül» fıkrasıyla 1535=942 vukuâtının «3 Temmuz», «20 ve 28 Ağustos» fıkralarına bakınız. Bu sefer Padişah'ın şehre asker gönderip işgal ettirmekle beraber kendisinin ordugâhta kaldığı ve ancak bir iki defa gündüzleri Tebriz'e girdiği hakkında bir rivayet vardır. — Şehirde öyle bir inzibat tesis edilmiştir ki, Osmanlı menbâlarının tasvirlerine göre hiç kimsenin bir yumurtası bile kırılmamış ve hiç bir koca kırı tavuklarının gashından dolayı feryâd etmemiştir! — Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, Kanunî'nin ilk fikri Tebriz'i işgal edince Elkas-Mirzâ'yı İran tahtına çıkarmaktır; fakat sonradan vazgeçtiği için bu karar tatbik edilmemiştir; bunun sebebini Peçevi şöyle anlatır:

«Elkas'm hilkatinde ol lûtfâ liyâkat olmadığından gayri mukaddemâ Şirvan'da vali iken envâ-ı teaddisinden fukarâ ve ağınyâsı câna yetmişler: Hâliyâ dahi Tebriz ahâlisine teklif-i mâl ile nice fakire azâb ve işkenceler itmişler ve dâimâ erâzil-nişîn ve erâzil-perest ve kendi zir-i destinde olan merede ve evbâş zaptında süst-ü-bâzû-şikest olduğu mâ'lûm-i Hümâyûn-i pâdişâhî olmağla ol dâiyeden ferâgat buyurdular».

Celâlzâde'nin rivayeti de böyledir; fakat Münecim-baş'ın izahı başka türdür: «Murâd-ı Hümâyûnları Elkas-Mirzâ'yı Acem tahtına iclâs etmek idi; lâkin mu-mâileyh mukaddemâ:

— Bircümle Acem ümerâsı Tahmâsb'dan münhariflerdir: Ol tarafa hareket buyurulsa cümle gelüp itâat iderlerdi! diyü kelimât etmiş idi; bu vakitte kizbi zuhûr edip anlar itâat etmek değil, Azerbaycan'a vusûl esnasında Elkas'ın yanında olan Acemler dahi Tahmâsb tarafına firâr ettiler: Bu husûs ve mezhebinin bedliği sebebi fesh-i azîmet olup...». Bununla beraber bu sırada Elkas-Mirzâ'nın henüz gözden düşmüş olmadığı ve hattâ sadâkatle hizmet etmekte olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır. Lâtfî Paşa'ya göre Kanunî'nin Tebriz'de «üç dört gün» kaldıktan sonra çekilmesi ordu hayvanlarında hastalık çıkmasından ve iâşe müşkilâtındandır: «Râm leşgerine âfet-i semâvî yetişüp at kırgunu olup kimsede işe yarar at kalmayup ve hem kızlık olup zâd-u zevâde bulunmayup Tebriz'den göçüp...». Birinci Tahmâsb bu sefer de bundan evvelki «İrâkayn» seferinde olduğu gibi Osmanlılarla bir meydan muharebesi kabul etmekten iktinâb etmiş ve yalnız bir takım akıncı kollarıyla hafif müsâdemeler yaptırmışsa da püskürtülmüştür).

1 Ağustos = 25 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Kanunî'nin Tebriz'den Van üzerine hareketi.

(Sultan Süleyman bu sefer yol değiştirmiş ve Selmas üzerinden Van'a gitmiştir. — Van kalesi bu sırada abluka altındadır: Yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız).

Ağustos = Receb : İstanbul'da Şehzâde câmiî inşaatının ikmâli.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın 1543 = 950 senesi 5/6 Teşrinisânî = 7/8 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi Mağnisa'da ölüp cenâzesi İstanbul'a nakledilmiş olan en sevgili oğlu ve veliahdi şehzâde Mehmet nâmına izâfe edilen bu muhteşem câmiî inşası en kuvvetli rivayete göre 1544 = 951 senesi Nisan = Muharrem iptidâlarında başlamış olduğuna nazaran 4 sene 4 ayda ikmâl edilmiş demektir. Murabbâ bir plân üzerine kurulmuş olan bu güzel câmi Koca-Sinan'ın ilk büyük eseri sayılır: İkişer şerefeli minareleri çok süslüdür. Şehzâde Mehmed'in türbesi mihrab tarafındaki mezarlıktadır: Bu sekiz köşeli türbenin içindeki lâhdin üstünde ağaçtan yapılmış bir taht şekli vardır; bilhassa kubbeye kadar çıkan sarı zeminli çinileri eski Türk sanatının en zarif eserlerindendir. — İstanbul'un bu semtine «Şehzâde-başı» denilmesi işte bu türbeyle câmiden dolayıdır. — Câmi gibi türbe de Mimar Sinan'ın eseridir).

15 Ağustos = 10 Receb, Çarşamba: Kanunî'nin Van'a muvâsalatı.

(4 Receb = 9 Ağustos Perşembe tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir. — Bu gün ordu gelir gelmez meterisler hazırlanıp muhasaraya başlandığı hakkında bir rivayet vardır: Muhtelif menbâlara göre kalenin tazyığı bir hafta, dokuz gün ve yahut on gün sürmüştür. — Aşağıki fıkraya bakınız).

25 Ağustos = 20 Receb, Cumartesi: Van kalesinin teslim olması.

(13 Receb = 18 Ağustos Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir. — Dokuz gün mukavemet eden kalenin tesliminde Elkas-Mirzâ'nın âmil olduğu rivayet edilir. — Van kalesinin bundan evvelki fethi için 1534 = 941 vukuâtının «23 Haziran» fıkrasına ve sukutu için de 1535 = 942 vukuâtının «23 Eylül», fıkrasına bakınız. — Bir daha Safavîlerin eline geçmesine mâni olmak üzere Van kalesi fevkalâde tahkim edilip kuvvetli bir muhafız kıta konulmuş ve yeni bir Beylerbeylik merkezi ittihâz edilerek bu mühim mevkie Anadolu Defterdarı Çerkes-İskender Paşa tâyin edilmiştir. — Bu tedbirlerin ikmâlinden sonra mevsim artık ilerlemiş olduğu için Sultan Süleyman kışı geçirmek üzere Diyarbakır tarafına hareket etmiştir).

29 Eylül = 25 Şa'bân, Cumartesi : Kanunî'nin Diyarbakır'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın Diyarbakır'e hareketinden istifade eden Şâh Tahmâsb Van fethinin intikamını almak üzere Adilcevaz, Muş, Erciş ve Ahlat taraflarına tarruz ederek buraları yıkıp yakmış, ahaliyi kılıçtan geçirmiş ve bütün mallarını yağma etmiştir: Bu haber üzerine tekrar harekete geçen Kanunî üçüncü Vezir Ahmed Paşa'yı bir miktar kuvvetle gönderdikten sonra kendisi de ordusunun başında ilerlemeye başlamıştır. — Bu hareket esnasında Vezir Ahmed Paşa'nın pişdar kuvvetlerine kumanda eden Çerkes-Osman Paşa Kemah civarında bir düşman fırkasını baskınla perişan etmişse de maiyyetinde pek az asker bulunduğu için biraz daha ileri gidip Safavî ordusuna tarruz imkânını bulamamıştır: Bununla beraber düşman ordusunda panik çıktığı için:

— Osmanlı geliyor!

diye dağılıp kaçtıkları rivayet edilir; bir rivayete göre Çerkes-Osman Paşa bu muvaffakiyetinden dolayı Haleb valiliğine tâyin edilmiştir. — Vezir Ahmed Paşa Harput civarında Kanunî'nin ordusuna iltihak edip düşman ordusunun firarını arzemiş olduğu için Sultan Süleyman tekrar Diyarbakır'e gelmiş ve şâhın akın hareketine mukabele olmak üzere Elkas-Mirzâ'yı bir takım aşiret kuvvetleriyle İran içerilerine büyük bir akın yaparak İsfahan, Kum ve Kâşân taraflarının vurulmasına memur etmiştir: Bu harekette Elkas-Mirzâ'ya muntazam asker verilmeyip Türkmen ve Kürt aşiretleri verilmiş olması Kanunî'nin kendisinden şüphelenmeye başlamış olmasıyla izah edilir. Elkas İran'a Bağdad üzerinden hareket etmiş, yollarda maiyyetine iltihak eden çapulcularla kuvveti kabarmış ve bir rivayete göre Şiilerce mukaddes makamları ziyaret için ilkönce Kerbelâ'ya uğramıştır; burada bulunan Şiilerin:

— Sen Şia'dan râgerdân olup tesennün ittiğin için ziyaretlerine rizây-ı şerifler yoktur!

diye türbelere girmekten men'etmeleri üzerine Elkas-Mirzâ'nın yeniden eski mezhebine döndüğü de rivayet edilir; hattâ Kanunî'nin teveccühünü işte bu yüzden kaybetmiş olduğunu bile söyliyene varsa da bütün bunlar ihtiyatla karşılanmamıştır).

25 Teşrinisânî = 23 Şevvâl, Pazar : Kış mevsimini geçirmek için Kanunî'nin Haleb'e gelişi.

(25 Şevvâl = 27 Teşrinisânî Salı tarihi de rivayet edilirse de daha zayıftır: Belki de bu ikinci rivayet Padişahın ordugâhtan şehre girmesine aittir. — Sultan Süleyman'ın Haleb'de geçirdiği kış mevsimi içinde cereyan eden vak'alar şöyle sıralanabilir:

1 — Yukarıki fıkra da akın için İran'a sevk edildiğini gördüğümüz Elkas-Mirzâ Kermensâh üzerinden Hemedan, Kum, Kâşân ve İsfahan'a kadar büyük bir hareket dairesi takip edip İran'ın en mâmur yerlerini yıkıp yakarak bir çok ganîmet ve esir almış ve hattâ Birinci Tahmâsb ile diğer kardeşi Behrâm-Mirzâ'nın aile efrâdından bazılarını bile eline geçirmiştir: Osmanlı menbâlarında bu hareket şâhın Padişah Diyarbakır'e geldiği zaman yaptığı Şarki-Anadolu akınına mukabele sayılır: Yukarıki fıkraya bakınız. İran'dan tekrar Bağdad'a dönen Elkas-Mirzâ'nın veziri «Azizullâh-ı Şirvânî» ile Haleb'de bulunan Sultan Süleyman'a gönderdiği giranbahâ hediyeler işte bu akında alınan ganîmetlerdendir: bu hediyelerin en mühimleri tezhibli ve minyatürlü Şahnâme, Divan, Tarih, Hadis vesaire kitaplarıyla murassâ silâhlar, kıymetli taşlar, tabla tabla misklerle anberler ve muhteşem kumaşlardır; bunların bir kaç katar deve ve ester yükü tuttuğundan bahsedir: Bunlara mukabil Sultan Süleyman da Elkas'a hil'atler ve hediyeler göndermiştir. — Elkas'm yukarıki fıkra da gördüğümüz Kerbelâ ziyaretini işte bu sefer İran'dan avdetine müsâdif gösteren bir rivayet de vardır.

2 — Padişah Haleb'deyken Karaman valisi şehzâde Bâyezid'i dâvet etmiş ve

çok meraklı olduğu av partilerine onu da iştirâk ettirmiştir : Kanunî'nin büyük şehzâde Mustafa'yı tercih etmesine mukabil Hurrem-Sultan'm idare ettiği saray partisinin saltanat verâsetinde işte bu şehzâdeyi iltizâm etmekte olduğu hakkında kuvvetli bir rivayet mevcut olduğu için bu dâvetin siyasî bir mâhiyeti de olmak ihtimali vardır : Fakat bu gibi noktaların tenviri maattessüf kabil değildir. — Şehzâde Bâyezid'in vaziyeti ve rakipleri için yukarda bu sene vukuâtının «29 Mart» fıkrasına bakınız.

3 — Sultan Süleyman bu sene Haleb'de kışlarken av için Hama'ya da gitmiş, bu seyahate şehzâde Bâyezid de iştirâk etmiş ve ondan sonra tekrar Haleb'e dönmüştür : Hama'ya hareketi 6 Kânunuevvel = 5 Zülka'de Perşembe gününe müsâdiftir.

4 — Gene bu sırada Van Beylerbeyi Çerkes-İskender Paşa İran'ın Hoy şehri üzerine bir baskın yapıp evvelce Osmanlı hizmetinde bulunduğu halde sonradan Safavilere iltihak edip Hoy hanlığına tâyin edilmiş olan aşiret beylerinden «Dümbüllü Hacı-Han»ı mağlûb ve perişan ederek kafasını kestirip bir mızrağa taktırarak Haleb'e göndermiştir : İran şahı bu Dümbüllü-Hacı'yı Van kalesinin istirdâdına memur etmiş olduğu için İskender Paşa'nın zaferi bu yeni vilâyet merkezini tehlikeden kurtarmış demektir ; onun için Sultan Süleyman bu müjdeyi alınca çok memnun olmuş ve İskender Paşa'yı hil'atle taltif etmiştir. — Çerkes-İskender Paşa'nın Van Beylerbeyliğine tâyini için yukarda bu sene vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına bakınız.

5 — Çoruh boylarına açılan sefer de bu sırada bir çok kaleler fethiyle neticelenmiştir : Bu hareketin sebebi, daha mevsim başlarından itibaren Gürcistan Atabegleriyle elbirliği eden Safavilerin onlarla beraber yaptıkları taarruzlarda gösterilebilir ; İranlılar Erzurum ve Kars havalisine, Atabegler de Artvin ve Oltu taraflarına saldırmışlardır. — Bu Atabeg/Atabek devleti Gürcistan'ın üç müstakil hükûmetinden biridir : Merkezi Ahıska olan ve «Samtskhé Atabegliği» denilen bu Hristiyan-Gürcü hükûmeti için 1514 = 920 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu sırada Atabeglik makamında «Qwarqwaré» sülâlesinden «Kaikhosro = Keyhusrev» isminde bir prens bulunmaktadır. — Osmanlı menbâlarında bu seferin sebebi evvelce Erzurum valisi İsfendiyar-oğullarından Sarhoş-Musâ Paşa'nın yaptığı bir akın hareketinden mağlûb edilip kafası kesilmiş ve bunun üzerine Diyarbekir Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın derhal yetişip Gürcüleri püskürterek Musâ Paşa'nın kesik başını geri almasıyla izah edilir : Rivayete nazaran bu seneki Gürcistan seferi işte o vak'anın intikamını almak için açılmış ve Receb = Ağustos ayının başlarında Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa bazı sancak beyleriyle beraber Çoruh boylarına sevk edilmiştir : Bu seferde fetih ve teslim suretiyle Gürcülerden alınan kaleler Birakan, Komuka/Komik, Banak/Penek, Pertek, Samagar ve Akha kasabalarıdır ; bu muvaffakiyet Sultan Süleyman'a Haleb'de arz edilmiştir).

1549 = 956

6 Haziran = 10 Cumâda-l-ülâ, Perşembe: Kanunî'nin Haleb'den hareketi.

(1548 = 955 senesi 25 Teşrinisânî = 23 Şevvâl Pazar günü kış mevsimini geçirmek için Haleb'e gelmiş olan Sultan Süleyman burada tam altı ay on bir gün kalmış ve bu müddet zarfında bir aralık Hama'ya da gidip gelmiştir : Şimdi sefer mevsimi olduğu için İranlılara karşı harekâtına devam etmek üzere yola çıkmıştır. — Şehzâde Bâyezid 11 Haziran = 15 Cumâda-l-ülâ Salı günü ordu Fırat'a doğru ilerlediği sırada babasından ayrılıp valiliğinde bulunduğu Karaman'a gitmiştir).

16 Haziran = 20 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Ordunun Fırat'dan geçişi.

(Birecik civarında gemilerle geçildiği rivayet edilir : Hareket Amid = Diyarbekir istikametindedir).

3 Temmuz = 7 Cumâda-l-âhire, Çarşamba: Elkas Mirzâ'nın Elmalıkonağındaki ordugâha dâvet edilmesi.

(Elkas'm evvelce Sünniliği kabul ettikten sonra İran akınında Kerbelâ'ya gitmişti zaman tekrar Şiiliğe döndüğü hakkındaki rivayetler için yukarda 1548 = 955 vukuâtının «29 Eylül» ve «25 Teşrinisânî» fıkralarına bakınız. Sultan Süleyman'ın teveccühünü işte bu yüzden kaybetmiş olduğu hakkında bazı rivayetler bulunmakla beraber, İran akınında kazanmış olduğu muvaffakiyetlerle toplanmış olduğu kuvvetlere mağrur olarak Kanunî'nin emirlerini dinlemediği, kendi başına hareket etmek istediği ve bilhassa İstanbul'da va'dedilmiş olduğu halde Tebriz'de tahta çıkarılmamış olduğu için gücendiği hakkında da muhtelif rivayetlere tesadüf edilir : Bütün bunlardan başka Kanunî'nin Haleb'e gelirken üçüncü vezir Sofu-Mehmet Paşa'yı Bağdad muhâfazasına göndermiş olmasını da kendisine karşı bir tedbir gibi gören Safavî prensinin büsbütün kuşulanmış olduğu da rivayet edilir ; işte bu gibi bir takım sebeplerden dolayı hayatını tehlike-de gören Elkas-Mirzâ Kanunî'nin dâvetine icâbet etmekten çekinmiştir ; Lâtfî Paşa bu meseleyi şöyle anlatır :

«Ba'zı husûdlar Elkas'm kethudâsına hased ve ba'zı nâ-ma'kul nesneler isnâd idüp ve Sultan Süleyman'a gamzidüp çengâle urdular. Elkas dahî bu hâli işidicek can başına sıçrayup Rûm pâdişâhı Süleyman âstânesine gelmek sâdedinde iken dembeste olup durduğu yerde ne yana gideceğın bilmedi».

Bu vaziyet üzerine bir Kürt beyine ilticadan başka çare bulamıyan Elkas-Mirzâ «Kesik-Çınar» mevkiinde ordu kurmuşsa da sıtmaya tutulup yattığı sırada Kürt beyinin «Sohrâb» ismindeki kardeşi âni bir baskınla muhâfızlarını dağıtıp kendisini esir etmiş ve Tahmâşb-Şâh'a gönderip mükâfat olarak va'dettiği «ağırhıncıca altın ve gümüşü» almıştır ! Birinci Tahmâşb âsi kardeşini «Kahkahâ» kalesine yollamış ve işte orada hayatına hâtime çekirmiştir).

25 Ağustos = 1 Şa'bân, Pazar: Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Ahıska Atabegliği üzerine sevkı.

(Elmalık'da hastalanan Sultan Süleyman o civarda ve Diyarbekir'in cenubugarbisinde bulunan «Karacadağ» yaylasına gelmiş ve burada tebdilihavâ ettiği sırada Gürcülerin geçen sene fethedilen kalelerini istirdâd için taarruza başladıklarını haber almıştır : Yukarda 1548 = 955 vukuâtının «25 Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin Ahıska Atabegliğine karşı bir sefer daha açması işte bundan dolayıdır : Bu sefere memur edilen ve o sırada ikinci veya üçüncü vezir olduğunda ihtilâf olan Ahmed Paşa'nın maiyyetine Erzurum, Karaman, Dulğadır ve Sivas Beylerbeyleriyle sancak beyleri ve bir kaç bin Yeniçeri ile Yeniçeri-kethudâsının da verildiği rivayet edilir. — Bir rivayete göre de Kanunî bu gün Karacadağ yaylasına gelmiş ve Ahmed Paşa da 29 Ağustos = 5 Şa'bân Perşembe günü yola çıkmıştır : Ahmed Paşa'nın emrine verilen kumandanların Erzurum'da toplanmaları emredilmiş olduğu için Paşa Karacadağ'dan oraya gitmiştir).

10 Eylül = 17 Şa'bân Salı: Vezir Ahmed Paşa'nın Erzurum'dan Ahıska Atabegliği üzerine hareketi.

(Yukarıki fıkra da maiyyetine verildiklerini gördüğümüz kumandanlar askerleriyle beraber Erzurum'da toplanmış oldukları için, burada bütün levâzım ikmâl edildikten sonra bu gün Çoruh boylarına doğru hareket edilmiştir).

13 Eylül = 20 Şa'bân, Cuma: Ahmed Paşa ordusunun Tortum önlerine muvâsalatı.

(Çok müstahkem bir mevki olan Tortum kalesi derhal muhasara edilmiş ve

harb harekâtı başlamıştır: Bu muhasara esnasında o civardaki Nihac/Nihak ve İmrahor/Emirâhur kaleleri üzerine de asker sevk edilmiş ve şiddetli bir bombardman karşısında bunlar hemen teslim olmuşlarsa da Tortum kalesi bir kaç gün mukavemet etmiştir).

17 Eylül = 24 Şa'bân, Salı: Tortum kalesinin fethi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz muhasara tarihindenberi dört gündür mukavemet eden Tortum müdâfileri nihayet bu gün teslim olmak mecburiyetinde kalmışlardır. — Bundan sonra Ahmed Paşa ordusu gene bu havâlide en mühimleri Akçakale, Eşkesor, Kâmhıs, Penesgert, Anzav ve Pertekrek olmak üzere 40 küsur kale daha fethetmiş ve bunların 15 kadarı tahkim edilerek mütebâkisi tahrib olunmuştur. — Bu fütûhât üzerine Tortum, Akçakale, Kâmhıs ve Livana-deresi isimlerinde dört sancak teşkil edilmiş ve bunlar yeni bir vilâyet sayılmıştır).

24 Teşrinievvel = 2 Şevvâl, Perşembe: Vezir Ahmed Paşa'nın Cülek'deki ordugâha iltihakı.

(Ahmed Paşa hil'atle taltif edilip pek çok iltifata mazhar olmuştur. — Bu sırada Sultan Süleyman'ın bulunduğu Cülek mevkiî Diyarbekir civarındadır).

5 Teşrinisânî = 14 Şevvâl, Salı: Kanunî'nin Diyarbekir'den İstanbul'a hareketi.

(Padişahın bu kış mevsimini de Haleb'de geçirip ertesi bahar mevsiminde İran seferine devam etmek istediği halde Yenigerilerin mırıldanmaya başlamalarından dolayı artık İstanbul'a avdet kararını verdiği hakkında bir rivayet vardır. — Ordu Antep'de terhis edilmiş ve ondan sonra padişah payitahtına doğru yoluna devam etmiştir).

21 Kânunuevvel = 1 Zülhicce, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden İstanbul'a avdeti.

(Sultan Süleyman'ın bu ikinci İran seferi 1548 = 955 senesi 29 Mart = 18 Safer Perşembe günü İstanbul'dan hareketinden bu güne kadar tam bir sene, sekiz ay, yirmi üç gün sürmüştür. — Bu sefer hakkında kral Ferdinand'a gönderilen zafernâme de 31 şehir fethedildiğinden, 14 şehir tahrib olunduğundan ve evvelce müstahkem olmıyan mevkillerden 28 kasabanın tahkim edildiğinden bahsedilmekteyse de, her halde bunların en mühim yerler olması lâzımgelir: Çünkü yukarıda bu sene vukuâtının «17 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, yalnız Ahmed Paşa'nın son Çoruh seferinde fethedilen veyahut zaptedildikten sonra lüzumsuz görüldüğü için tahrib olunan kalelerin sayısı bile kırktan fazla gösterilir. — Kanunî'nin bu seferinde elde edilen en mühim neticelerden biri de Van kalesinin Safavilerden istirdâdı ve burasının yeni bir Beylerbeylik merkezi ittihâz edilip tahkimi sâyesinde İranlıların Şarkî-Anadolu'daki faaliyetlerine karşı mühim bir sed kurulmuş olmasıdır).

1550 = 957

13 Haziran = 27 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Süleymânîyye câmiinin temel-atma merâsimi.

(Ay ve gün tarihleri ihtilâfıdır: Dünyanın en güzel eserlerinden biri olan bu muhteşem âbideyi hangi tarihte kurmaya başladığını şanlı mimârı Koca-Sinan bile maatteessüf kaydetmemiştir; «Tezkiret-ül-bünyân», ismindeki eserinde diğer âbidelerinin bâzılarına başlama ve bitirme tarihleri göstermiş olduğu halde Süleymânîyye için yalnız:

— Bir vakt-i şerif ve bir sâat-i said-ülâtıfde ol câmi-i münife temel uruldu!

demekle iktifâ etmektedir. — Bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas itti-hâz ettiğimiz tarihten başka muhtelif membâlarda 19 Cumâda-l-ülâ = 5 Haziran Perşembe, 21 Cumâda-l-ülâ = 7 Haziran Cumartesi ve 27 Cumâda-l-âhire = 13 Temmuz Pazar günleri de rivayet edilir: Hattâ Celâl.zâde Mustafa ve Âli gibi muâsır müelliflerin muhtelif nüshaları arasında bile rakam ihtilâflarına tesadüf edilmektedir; bu nüshalarda sene rakamı olarak 956 = 1549 tarihi bile vardır! — Temel-atma merâsiminde Sultan Süleyman'la vüzerâsı hazır bulunmuş ve ilk temel taşını meşhur Şeyh-ül-İslâm Ebu-s-Suâd Efendi koymuştur. — İnşâatın ikmâli için 1557 = 964 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına bakınız).

1551 = 958

10 Temmuz = 6 Receb, Cuma: Avusturyalıları karşı Macaristan serdarhğma tâyin edilen Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın ordu başında Belgrad'a muvâsalatı.

(Avusturya ve Almanya ile akdedilmiş olan son sulh için 1547 = 954 vukuâtının «1 Ağustos» fıkrasına bakınız: Beş sene müddetle akdedilmiş olan bu muahede dört seneyi doldurmadan bozulmuştur; bunun sebebi Avusturya'nın daha 1549 = 956 tarihinde ve Kanunî'nin ikinci İran seferi esnasında sulhün ihlâline başlamış olmasıdır. — 1541 = 948 «İstabur seferi Macaristan'ın Osmanlı imparatorluğuna ilhakiyle neticelendiği zaman henüz bir -yaşındaki Macar kralı Szigmond-Janos'un Sultan Süleyman tarafından Transylvania = Erdel prensliğine tâyin edilmiş ve küçük prense vasi olarak da babasının müşâvirlerinden Waradin piskoposu «Utyeşenoviç Martinuzzi» ile «Petroviç»in verilmiş olduğunu görmüştük: O sene vukuâtının «4 Eylül» fıkrasına bakınız. Papaslığına rağmen siyasi ihtiraslarıyla meşhur olan Martinuzzi Erdel'de bir türlü rahat duramamış ve ilkönce küçük prensin anası olan eski Macar kraliçesi Isabella ile nüfuz yarışına başlamış ve ahali ile zâdegân arasında iki parti teşekkülüne sebep olmuştur; Martinuzzi'nin kraliçeye karşı cephe alması Erdel prensliğine göz dikmiş olmasıyla izah edilir! İşte böyle bir sevdâya kapılan o haris papas nihayet bir takım siyasi entrikalar çevirmeye kalkışarak Avusturya hükümdarı Ferdinand'la gizlice muhabere ederek Transylvania'yı ona pişkeş çekmiş ve hattâ gizli bir muahede bile akdetmiştir: Bu muahede mucibince Erdel'den başka Tımsıyar havâlisinden mürekkebe olan Banat arazisi de Avusturya'ya terkedecek ve buna mukabil küçük Szigmond-Janos'a kral Ferdinand tarafından Silezya'da Oppelen ve Ratibor prenslikleri tâvizât olarak verilecektir. Martinuzzi'nin bu tertibatını artık hiç bir nüfuzu kalmamış olan kraliçeye de kabul ettirmiş olduğu rivayet edilir. İşte bu suretle bir taraftan Avusturya'da Transylvania'yı işgal edecek büyük bir ordu hazırlanırken, bir taraftan da Martinuzzi İstanbul hükûmetine sadâkat teminâtı vermiş ve hattâ büyük bir Avusturya ordusu Transylvania'ya doğru ilerlemeye başladıktan sonra bile öyle bir şey olmadığı hakkında teminât verip durmakta devam etmiştir! Alman, İspanyol ve Avusturya askerlerinden mürekkep olan bu düşman ordusu Marki «Castaldo de Padena», isminde bir generalin kumandasında gelirken, kral Ferdinand'ın tavsiyesiyle Papalık makamı tarafından kardinallik pâyesi almış ve «Strigoni», başpiskoposluğuna da tâyin edilmiş olan Martinuzzi nihayet isyan bayrağını açmış ve hattâ kraliçeyi Transylvania kalelerinin Hristiyan ordusuna müdafaasız teslimi mecburiyetinde bırakmıştır! Kraliçe Isabella'nın hakiki vaziyeti ancak işte bu sırada anladığı için derhal İstanbul'a bir elçi göndererek istimdâd ettiği rivayet edilir; bir rivayete göre de gene bu sırada kraliçe ile on bir yaşlarında bulunan oğlu Szigmond-Janos Silezya'ya nakledilmişlerdir! Bu suretle Martinuzzi ilkönce Avusturya'ya ihânet etmekle işe başladıktan sonra Sultan Süleyman'la kraliçe Isabella'ya da ihânet etmiş demektir! Hattâ bundan dolayı kral Ferdinand o haris papası Transylvania valiliğine bile tâyin etmiştir! Fakat Martinuzzi'nin ihtirâsı Kardinallik, Başpiskoposluk ve Valilik gibi şeylerle söndürülebilecek ateşlerden değildir: Onun için

aşağıda bu sene vukuâtının «18 Kânunuevvel» fıkrasında görüleceği gibi Avusturyalıları bir kere daha ihânet edip nihayet o yüzden bıçak altında can verecektir! — Kapdan-ı Deryâ makamından Rumeli Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın seksen bin kişilik bir ordu başında Avusturyalıları karşı sevkedilmesi işte bu vaziyet üzerinedir. — Erzurum Beylerbeyliğinden eski vazifesi olan Bosna Beylerbeyliğine iade edilen Ulama Paşa da Sokullu'nun emrinde bu sefere iştirâk etmiş ve Erzurum Beylerbeyliğine de Van Beylerbeyi İskender Paşa tâyin edilmiştir. İskender Paşa için yukarıda 1548 = 955 vukuâtının «25 Ağustos» ve «25 Teşrinisânî» fıkralarına bakınız. — Bu sefer açıldığı zaman, Almanya ve Avusturya ile akdedilen 1547 = 954 sulhündenberi hem mümessil, hem rehine sıfatıyla İstanbul'da bulunan Malvezzi hapsedilmiştir. — Budin Beylerbeyliğinde bulunan «Yahyâlu», yahut «Yahyâ-Paşa-zâde», Mehmet Paşa vefat ettiği için yerine Kasım Paşa tâyin edilmiş ve bunun da yukarıda bahsettiğimiz hâdiselerde Avusturyalıları karşı bir muvaffakiyet gösterememiş olmasından dolayı azli üzerine bu mühim mevki kahramanlıklarıyla meşhur Hadım-Ali Paşa'ya verilmiştir. — Türk ordusu Belgrad'da toplanırken Transylvania'nın Avusturyalıları tarafından işgali de tamamlanmaktadır).

14 Temmuz = 12 Reebe, Persenbe: Turgud-Reis'in ilk Malta akını.

(Bu sırada Malta adasıyla şimalıgarbisindeki küçük Gozzo adası ve Trablusgarb eyâleti, Sultan Süleyman'ın Rodos ve mülhakatından çıkardığı «Saint-Jean» Şövalyelerindedir; Milâdın 1530 tarihinden itibaren «Ordre des Chevaliers de Malte = Malta Şövalyeleri teşkilâtı» ismini alan bu Haçlı ocağına o iki adayla Trablusgarb'ı Charles-Quint vermiştir: Rodos'un fethi için 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına ve bu Şövalye teşkilâtına Malta adasının tahsisini için de 1523 = 929 vukuâtının «1/2 Kânunusânî» fıkrasına bakınız. — Barbaros'dan sonra Kapdan-ı Deryâ olan Sokullu Mehmet Paşa'nın 1550 = 957 tarihinde Rumeli Beylerbeyliğine tâyini üzerine Kapdanlık makamına getirilmiş olan Koca-Sinan Paşa bu Malta akınında resmen donanma kumandanı vaziyetinde bulunmakla beraber, hakikatte donanmayı Turgud-Reis idare etmiştir: O sırada Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi olduğu için Kapdan-ı Deryâ olan Sinan Paşa âdetâ bir gölgeden başka bir şey değildir! Barbaros'un en muktedir talebesi ve en şanlı halefi olan Turgut/Turgutça-Reis Mentese'nin şimdi aynı ismi taşıyan bir köyünden «Veli» isminde bir Türk çiftçisinin oğludur. 1485 = 890 tarihinde doğmuş olduğu hakkında bir rivayet bulunduğuna göre bu sırada takriben 66 yaşlarındadır. Denizcilik hayatma korsanlıkla başladıktan sonra Barbaros'un maiyyetine girmiş ve bir çok muharebelerde büyük kabiliyetleri ve yararlılıklarıyla hocasının takdir ve teveccühünü kazanmıştır; Avrupalıların «Dragut» dedikleri Turgud Ak, deniz milletlerini yıllarca titrettikten sonra, emrinde çalışan kahraman yoldaşlarından Avrupalıların «Ochiaie» dedikleri Uluc-Ali = Kılıç-Ali, Gazi Mustafa, Hasan-Reis, Mehmet-Reis, Sancakdar-Reis, Deli-Ca'fer, Kara-Dayı ve Kara-Kadı gibi kapdanlarla ve sekiz gemiyle İstanbul'a gelip Sultan Süleyman'a itâat ve inkiyâdını arzemiş ve el öpme merâsiminde arkadaşlarıyla beraber pek çok iltifâta mazhar olarak Yunanistan'ın Garp sahilindeki Karlı-eli sancakbeyliğine tâyin edilmiştir. — Bir gün Akdeniz'de bir Venedik harb gemisi usulen yelkenlerini indirip kendisini selâmlamadığı ve pişkeş takdim etmediği için Turgud-Reis bu gemiyi derhal topa tutup yakmıştır: O sırada Venedik cumhuriyeti Türkiye ile sulh hâlinde bulunduğu için İstanbul'daki Venedik balyozu Vezir-i-azam Rüstem Paşa'ya şikâyet etmiş ve o da Deryâ kapdanlığında bulunan kardeşi Sinan Paşa'ya rakip saydığı Turgud-Reis'i İstanbul'a dâvet etmişse de, bu haris devşirmeye haklı olarak itimâd etmiyen Turgud âsi vaziyetine geçerek iki yıl kadar Mağrib denizlerinde dolaşmıştır: Nihayet Trablusgarb'm fethini istiyen Kanunî Turgud'a bir Kur'anla bir altın kılıç gönderip Trablus'u fethettiği takdirde valiliğini va'detmek suretiyle büyük kahramanı

tekrar hizmetine almıştır; bu ilk Malta akını, işte o Trablus seferinin birinci merhalesidir. — 120 - 174 gemiden mürekkep olan Türk donanması Malta'yı bombardıman ettikten sonra Gozzo adasını yağma ve tahrib ederek Trablusugarb'e hareket etmiştir. — Bundan 14 sene sonra yapılan ve Turgud-Reis'in şehadeti üzerine neticesiz kalan büyük Malta seferi için 1565 = 972 vukuâtının «1 Nisan» fıkrasına bakınız).

Ağustos = Şa'bân: İran şâhı Tahmâsb'ın Şarkî-Anadolu akını.

(Kanunî İran seferlerinden döndükçe Şarkî-Anadolu'ya saldırmayı artık âdet ittihaz etmiş olan Birinci Tahmasb bu sefer de Erciş, Âdilcevaz ve Ahlat kalelerinin istirdâdına kalkışmıştır. Acem ve Gürcü menbâlarındaki müphem ve dağınık izahlardan anlaşıldığına göre şâhm bu hareketine sebep, Van Beylerbeyliğinden Erzurum'a nakledilmiş olan İskender Paşa'nın Ahıska Atabegliğine tecavuzu üzerine bu Hristiyan Gürcü atabeginin İran şâhmdan istimdâd etmiş olmasıdır: «Samtskhé Atabegliği» denilen itibarî Gürcü hükûmeti için 1515 = 920 vukuâtının «10 Ağustos», 1536 = 934 vukuâtının «4 Temmuz» ve 1548 = 955 vukuâtının da «25 Teşrinisânî», fıkralarına bakınız. İskender Paşa'nın yaptığı hareket, işte bu Atabegliğin Artanuç/Ardanuç kalesini fethetmekle neticelenmiştir: O sırada Atabeglik makamında bulunan «Kaikhosro = Keyhusrev» daha bu kale muhasara edilirken Şâh Tahmâsb'a elçilerle hediyeler göndererek şikâyetle bulunmuş ve Osmanlılara karşı Safavilerden yardım istemiştir; Birinci Tahmâsb'ın bu sırada zaten garba doğru ilerlemekte olduğundan bahsedilir; Brosset'nin neşrettiği Gürcistan vakayinâmesinde Türklerin Ardanuç fethi Gürcü takviminin 241 ve Milâdın 1553 tarihine müsâdif gösterilirse de her halde yanlış olması lâzımgelir: gene aynı menbâda Türklerin Ardanuç kalesinden başka «Pharnac» isminde bir kale daha almış olduklarından da bahsedilmektedir; bu ikinci kale de birincisinin yakınlarındadır. Tahmâsb-Şâh ilkönce Gürcistan taraflarına doğru ilerleyip bir takım yerli beylerin ellerinden aldığı Ahılkelek ve Tümük kalelerini ordusuna gelip kendisine itâat ve inkiyâd etmiş olan Atabeg Kaikhosro'ya vermek suretiyle bu Atabegliği Osmanlılara karşı takviye ve himâye etmiştir. Şâhm Erciş taraflarına gelişi Ağustos ayındadır: Erciş beyliğinde bulunan İbrahim Bey çok kuvvetli bir müdafaa ile Safavileri çekilmek mecburiyetinde bırakmış, Âdilcevaz beyi Sinan-Paşa-zâde Mustafa Bey de aynı muvaffakiyeti kazanmış ve ancak tahkimâtı uzun bir müdafaaya müsâid olmadıktan bahsedilen Ahlat halkı çekilip gitmek şartıyla kaleyi teslim muvaffakat etmişlerse de dışarı çıkar çıkmaz kılıçtan geçirilmişlerdir! Bu sırada Safaviler bir taraftan da Ercişlilerden bazı kimseleri elde ederek orayı kendilerine karşı muvaffakiyetle müdafaa etmiş olan İbrahim beyi öldürmüşlerdir: İran şâhı bu akınında Van gölünün şimal ve şimalıgarbî sahillerini boydanboya tahrip ve yağma etmiş ve binlerce halkın kanma girmiştir; tabii bu hareket, Kanunî'nin büyük İran seferlerine mukabele demektir. — Safavilerin bundan sonra Erzurum üzerine yaptıkları hareket için aşağıda «Eylül=Ramazân» fıkrasına bakınız).

15 Ağustos = 12 Şa'bân, Cumartesi: Trablusgarb'in fethi.

(Yukarıda bu senenin «16 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz Malta ve Gozzo akınından sonra Malta Şövalyelerinin hâkimiyetinde bulunan Trablusugarb kalesine teveccüh eden Turgud-Reis ateş açmadan evvel usulen teslim teklifinde bulunmuşsa da Şövalyeler reddetmişlerdir: Bu sırada teşkilâtın Malta'da bulunan umumî reisi «don Juan de Omédès» ve Trablusugarb kumandanı da «Gaspard de Vallier»dir; bundan başka «Desroches» isminde bir Fransız şövalyesi de kale kumandanıdır; Türk donanması daha Malta'ya gelmeden evvel ihtiyaten Trablusgarb'e bir miktar yardım kuvveti de gönderilmiştir: Müdâfiler arasında Fransız, İtalyan, İspanyol vesair Avrupa Hristiyan askerlerinden başka bir takım Fâşî müslümanlar da bulunduğu rivayet edilir! — Da-

ima olduğu gibi ilk korkaklık eseri gene İtalyanlardan çıkmış ve bunlar Türk muhasarasıyla kara ve deniz bombardmanı başlar başlamaz gece karanlığından istifade ederek gemiyle kaçmak istemişlerse de Fransızlarla İspanyollar işi anladıkları için bunları kaledeki vazifelerinden alıp diğer mevkilere dağıtmak mecburiyetinde kalmışlardır! Fakat bu tedbir netice itibarıyla daha fena olmuş ve İtalyan panîği diğerlerine sirayet ettiği için kumanların teslimine icbâr etmek isteyen askerler isyan etmiştir! Zaten kalede büyük bir gedik de açılmış ve askerlerinden pek farklı olmıyan kumandanlar da bir meclis akdederek bir kaç günlük bir mukavemetten sonra teslim olma karar vermişlerdir: Teslim şartları içinde kendilerinin çıkıp gidebilmelerine mukabil, Malta'da bulunan otuz Türk esirinin derhal serbest bırakılıp Türk ordusuna teslim edilmesi şartı da vardır. — Evvelce Tunus'daki «Benî-Hafs» hanedanının elinde bulunan Trablusugarb eyâleti 1510 = 916 tarihinde İspanyollar tarafından zaptedilmiş olmak itibarıyla o tarihten bu tarihe kadar 41 sene Hristiyan hâkimiyetinde kaldıktan sonra müslüman Türkler tarafından fethedilmiştir: Bu kırk bir sene içinde Trablus'un müslüman vatanperverleri vilâyet merkezinin şarkında bulunan «Tâcûra» kalesini merkez ittihâz edip milli ve dinî bir mücadeleye girişmişlerse de silâh nisbetsizliğinden dolayı başa çıkamayacaklarını anladıkları için İstanbul'a bir hey'et gönderip Kanunî'den istimdâd etmişlerdir: İşte bunun üzerine Tâcûra'ya Enderun ağalarından Hadım Murad Ağa idaresinde bir miktar kuvvet gönderilmişse de Murad Ağa mütemâdiyen istimdâd edip durmaktan başka bir şey yapamamıştır: Trablus seferinin açılmasında işte bu vaziyetin de tesiri vardır. — Yukarda bu sene vukuâtın «16 Temmuz», fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî Trablusugarb valiliğini vilâyetin fethi şartıyla Turgud Reis'e va'detmiştir: Fakat Turgud'u istirkab eden Kapdan-ı deryâ Sinan Paşa Padişahın bu va'dine rağmen valilik makamına Tâcûra sancak beyi Hadım Hurad Ağa'yı oturtmuş ve bunun üzerine Trablusugarb fatihi Turgud Reis Mağrib'a doğru yelken açınca bütün donanma peşine takılmışsa da Sinan Paşa araya vasıtalar koyarak rica ve minnetle gönlünü alıp geri çevirmiştir! — Trablusugarb vilâyeti işte bu tarihten 1911 = 1329 İtalyan istilâsına kadar 360 sene Türk idaresinde kalmıştır).

Eylül = Ramazan: Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa'nın bir zaffer kadar parlak mağlûbiyeti.

(Birinci Tahmâşb'm sonradan «İkinci İsmail» ismiyle İran tahtında kendisine halef olan meşhur oğlu İsmail-Mirzâ Ahlat'dan Erzurum'a yürümüş, maiyyetindeki büyük kuvvetleri muhtelif pusulara yatırarak yalnız bir iki alay askerle Erzurum önlerinde görünüp etrafını tahribe başlıyarak İskender Paşa'yı dışarı çekmek maksadını tâkib etmiştir: Çok ateşli bir kahraman olan Paşa'nın atılcanlığı pek meşhur olduğu için Safavî prensinin böyle bir nümâyişle onu tuzâğa düşürmek istediği rivayet edilir! Bu sırada oraların kış mevsimi başlamış olduğu için, İskender Paşa'nın yukarıki «Ağustos» fıkrasında gördüğümüz Çoruh seferinde toplamış olduğu askerleri yerlerine gönderip yalnız kale muhâfızlarıyla kalmış olduğu ve henüz yerlerine dönmemiş olan sancak beylerinin de şahsî muhâfızlarından başka bir kuvvetleri olmadığı hakkında muhtelif rivayetler vardır. İşte buna rağmen kale içinde seyirci kalmıya tahammül edemiyen İskender Paşa mevcut kuvvetlerini alıp dışarı çıkmış ve bu suretle İsmail-Mirzâ'nın ekmeğine yağ sürerek kurduğu pusuların arasına düşmüştür: Bununla beraber efsanevi bir kahramanlıkla son haddine kadar savaşmaktan çekinmeyen İskender Paşa düşmanın nisbetsiz derecelerdeki üstün kuvvetlerine pek çok telefât vermiş ve Erzurum'un Safavî istilâsından kurtulmasını temin eden şanlı bir mağlûbiyete uğradıktan sonra elinde kalan kılıç artıklarıyla ustalıkla bir ric'at hareketi yaparak kaleye çekilmek muvaffakiyetini göstermiştir! Bu nisbetsiz muharebede Trabzon beyi Mustafa, Malatya beyi Hayrüddin, Bozok beyi İsâ ve Karahisar beyi Mahmud Beyler gibi bir takım kıymetli sancak beyleri şehid olmuş ve Biga beyi Mahmud Bey de esir düşmüştür. — Erzurum'u

kurtarmakla neticelenen bu şanlı mağlûbiyet üzerine Sultan Süleyman İskender Paşa'ya bir altın kılıç ve bir murassâ topuzla bir tesliyetnâme göndermiştir; kadirşinas padişahın bu nâmesinde İskender Paşa'ya şöyle sözler söylediği rivayet edilir: «İskender, berhudâr olasun, iki cihanda yüzün ağ olsun! Sen Şâh oğlunun asker ile küfvü değülsün: Anun askeri vefret ve kesret üze iken bu mertebe mukabeleye ikdâm-u küşîş-u ihtimâm ancak olur. Lâ-cerem sana lâzım gelen bezli makedâr idi; hakkâa-kl sa'yinde kusûr itmedün ve bahâdîrlikde taksîr itme. dün; nusret ve hezimet meşîyyet-i Hudâ'ya müteallıkdır: Hâtırm hoş dutasun!». Kanunî'nin vüzerâsma da bu meâlde mektuplar yazdırmış olduğu rivayet edilir).

7 Eylül = 6 Ramazan, Pazartesi: Belgrad'dan hareket eden Sokullu ordusunun «Peterwardein/Petervaradin» civarında Tuna'dan karşıya geçmesi.

(Sokullu Mehmet Paşa kumandasında yapılan bu hareket için yukarda bu sene vukuâtın «10 Temmuz», fıkrasına bakınız. — Ordu mevcudunun 80 bin ve top mevcudunun da 150 kadar olduğu rivayet edilir: Bir rivayete göre de bu topların 50 kadarı büyük çapta muhasara toplarıdır. — Tuna'dan sonra «Theisz = Tisa» nehri de «Titel» civarında geçilmiştir).

18 Eylül = 17 Ramazan, Cuma: «Becsé» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Beçi» ve «Beçe», denilen bu kasaba «Theisz = Tisa» nehrinin sol sahilindedir: Buraya Osmanlı devrinden itibaren Macarlar «Török - Becse» ve Almanlar da «Türkisch - Becse» demişlerdir; gene aynı nehrin sağ sahilinde de aynı ismi taşıyan «Alt - Becse = Eski - Beçe», vardır: bunlar birbirine karıştırılmamalıdır; Macarlar birincisine «Uj-Becse» ve ikincisine de «O-Becse» derler. Bu sefer Türk ordusunun hücumla fethetmiş olduğu müstahkem mevki «Uj-Becse»dir. Bu kale zaptedildikten sonra bir miktar muhâfız konulmuştur).

21 Eylül = 20 Ramazan, Pazartesi: «Becskerek» kalesinin işgali ve bunu tâkib eden Türk fütûhâtı.

(Tımsıvar'm 70 kilometre cenubugarbisinde ve Béga nehri üzerinde bulunan bu müstahkem mevkiin ismi Osmanlı menbâlarında «Beçkerek» şeklindedir: Bu kale Türk ordusu ateş açmadan evvel teslim olduğu için derhal işgal edilip muhâfızlar konulmuştur. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz «Becsé = Beçe», kalesiyle bu «Becskerek = Beçkerek» mevkiinin fethi, bunların askeri ehemmiyetleri bakımından bir çok fütûhâta yol açmış ve bilhassa «Csanad = Çanad», «İlladia», «Arad», «Galad», «Aracia», «Besonico», «Nagy-Fellak», «Egres» «Chiallia», «Palelesse», «Bodorlak», «Zadorlaka», «Eperieske», «Horogaszeg», «Charkissomlio» ve nihayet Osmanlı menbâlarında «Lipva» denilen «Lippa» kalesi hücum veyahut teslim suretiyle kolayca fethedilmiştir. — Bunların en mühimmi «Lipva = Lipva» kalesidir: Macaristan ilhak edilip son Macar kralı Erdel banlığına tâyin edildiği zaman anasıyla beraber Budin'den çıkıp ilkönce işte bu kaleye gelmiştir: 1541 = 948 vukuâtın «24 Eylül» fıkrasına bakınız. — Tımsıvar'm 54 kilometre şimalişarkisinde bulunan bu müstahkem mevkiin müdafaası hâin ve âsi kardinal Martinuzzi tarafından «Pethae-Janos» isminde bir muhâfıza tevdi edilmişse de şehir halkı bu kumandan müdafaasız teslimine icbâr ettiği için, «Pethae» toprakları tahrib edip barut mahzenlerini berhavâ ettikten sonra kaçıp gitmiştir. — «Lippa», mn ehemmiyetinden dolayı Sokullu Mehmet Paşa buraya muhâfız olarak Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa'yı bırakmış ve maiyyetine iki yüzü Yeniçeri olmak üzere beş bin kadar asker vermiştir: Bu mev-

kiin âkıbeti için aşağıda bu sene vukuâtının «4, 7, 16 Teşrinisâni» fıkralarıyla «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

1 Teşrinisâni = 2 Zülka'de, Pazar: Tımsıvar muhasarası.

(Banat eyâletinin merkezi olan «Temesvar = Tımsıvar» için aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «27 Haziran fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa yukarıki fıkra da fethini gördüğümüz Lippa'dan buraya gelmiş ve kale müdâfilerine teslim teklif etmişse de reddedilmiştir: Tımsıvar kumandanlığında bulunan «Etienne Losonczy» nin emrinde İspanyol, Macar ve Alman zâbitleriyle askerlerinden mürekkep çok büyük bir müdafa kuvveti vardır. — Sokullu'nun Tımsıvar muhasarası 15 gün sürmüş, fakat mevsim ilerlemiş, soğuklar başlamış ve bilhassa çok şiddetli yağmurlar yüzünden «Meteris hendekleri» ile «Sığan yolları»nın içine sular dolmuş olması muhasaranın netice alınmadan kaldırılmasına sebep olmuştur: Ordunun Tımsıvar'dan Belgrad'a çekilmek üzere muhasarayı kaldırması 16 Teşrinisâni = 17 Zülka'de Pazartesi gününe müsâdiftir.

4 Teşrinisâni = 5 Zülka'de, Çarşamba: Avusturyahların Lippa muhasarası.

(Lippa kalesinin fethiyle buraya Ulama Paşa kumandasında bir muhafız kıta konulması için yukarda bu sene vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkra da Sokullu-Mehmet Paşa tarafından on beş gün muhasara edildiğini gördüğümüz Tımsıvar kalesini kurtarmak için meşhur «Castaldo» kumandasında yola çıkan yüz bin kişilik bir imparatorluk ordusu Tuna nehrinden geçip ilkönce işte bu Lippa kalesine yürümüştür. Bu sırada Sokullu Tımsıvar muhasarasıyla meşguldür: İşte bu vaziyetten istifade eden Castaldo bu gün maiyyetindeki Alman, İtalyan, İspanyol ve Macar askerleriyle Lippa kalesini her taraftan kuşatmıştır; fakat içerde en mübâlagalı rakamlara göre en fazla beş bin Türk askeri bulunduğu halde, dışarda bir çok Garp menbâlarının ittifakiyle yüz bin kişilik bir düşman ordusu vardır).

7 Teşrinisâni = 8 Zülka'de, Cumartesi: Lippa şehrinin sukutu ve kalenin müdafaada devamı.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi yüz bin kişilik bir orduya karşı en fazla beş bin kişiden ibaret bir kuvvetin açık bir şehirde mukavemet imkânı olamayacağı için, bu gün yapılan şehir muharebesi iki taraftan bir çok telefât olduktan sonra Ulama Paşa'nın ustalıklı bir hareket yaparak kaleye kapanmasıyla neticelenmiştir: Paşa'nın maiyyetinde kalan kuvvetin 1300 - 1500 den ibaret olduğu rivayet edilir; bu rivayetle harbden evvelki mevcudu beş bin gösteren rivayet doğru olduğu takdirde Türklerin üçte iki nisbetinde telefât vermiş olmaları lâzımgelirse de gerek birinci, gerek ikinci rivayet ihtiyatla karşılanmalıdır: Bununla beraber yirmiyi karşı bir nisbetinde girilmiş bir muharebe de fazla zâyiât olması pek tabiidir; bu vaziyette Ulama Paşa'nın çok büyük bir muvaffakiyeti vardır ki o da geri kalan kuvvetleriyle kaleye çekilebilmiş olmasıdır. — Türkler içeri çekildikten sonra düşman askeri şehri yağma etmişse de, henüz fethedilen bu şehirde Türk ahali mevcut olmadığı için hristiyan askeri hristiyan ahaliyi yağma etmiş demektir!).

16 Teşrinisâni = 17 Zülka'de, Pazartesi: Lippa kalesinin teslimi için Ulama Paşa'nın yirmi günlük bir mütâreke akdetmesi.

(Elinde kalan 1300 - 1500 kişilik bir kuvvetle müdafaada devam etmek imkânı olamayacağını ve bilhassa erzak kalmadığı için askerin at, kedi ve köpek eti ye-

mek mecburiyetinde kaldığını gören Ulama Paşa dokuz gün süren bir müdafaadan sonra şerefli bir şekilde kaleyi teslim etmekten başka çare bulamamıştır: Meselenin böyle bir şekilde halledilmesine düşman ordusunda bulunan hâin ve âsi Kardinal Martinuzzi'nin delâlet ettiği rivayet edilir; Kardinal'in iki tarafa kabul ettirdiği şartlara göre yirmi gün sürecek bir mütâreke devrinde Türkler kalede kalacak ve kendilerine erzak da verilecektir: Bu müddetin sonunda Ulama Paşa askeriyle beraber serbestçe çekilip gidecektir; hattâ Paşa'ya bu hususta bir de emannâme verilmiştir. Bu yirmi günlük mütâreke Kardinal'in Avusturyahılara tekrar ihânet etmiş olmasıyla izah edilir: Rivayete nazaran Martinuzzi'nin bundan maksadı, böyle bir hizmet mukabilinde Ulama Paşa'nın Kânunî nezdinde şefâatte bulunup kendisini affettirmesi ve hattâ Transylvania = Erdel prensliğine tâyni hakkında bir irâde istihsâl etmesidir; yirmi gün işte böyle bir muhâbere müddeti şeklinde tefsir edilir! Transylvania'yı Avusturya'ya pişkeş çekmiş olduğu halde kral Ferdinand'dan alelade bir valilikten başka bir şey koparmıya muvaffak olamıyan Kardinal'in tekrar Türklerle anlaşması ve böyle bir fırsatı vesile ittihâz etmesi pek tabiidir; hattâ bir müddettenberi Avusturyahların Martinuzzi'den şüphelenmekte oldukları ve bilhassa ordu kumandanı Castaldo'nun kral Ferdinand tarafından kardinalin bütün hareketlerini tecessüs ve tarassuda bile memur olduğu rivayet edilir. Hammer'in fikrine göre kaledeki Türklerin hemen çıkıp gitmiyerek yirmi gün beklemeleri ancak işte bu suretle izah edilebilecek bir vaziyettir: Martinuzzi'nin Castaldo'ya böyle bir mütâreke kabul ettirmesi de kral tarafından evvelce kendisine verilmiş olan fevkalâde salâhiyetlerle izah edilir: Martinuzzi'nin tâkib ettiği karışık siyaset için yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bu yirmi günlük mütârekenin akdine tesadüf eden «16 Teşrinisâni» günü, Sokullu Mehmet-Paşa'nın 1 Teşrinisânide başlamış olan 15 günlük Tımsıvar muhasarasının kaldırıldığı güne müsâdiftir: Sokullu'nun neden dolayı böyle bir vaziyeten istifade edip Ulama Paşa'nın imdâdına yetişmediği belli değildir; her halde bu alâkasızlığın büyük bir hatâ teşkil etmiş olduğu muhakkaktır: Çünkü aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «22 Nisan» fıkrasında da görüleceği gibi Sultan Süleyman işte bu hatâsından dolayı Sokullu'yu Serdarlıktan azletmiştir).

5 Kânunuevvel = 6 Zülhicce, Cumartesi: Ulama Paşa'nın askeriyle beraber Lippa kalesinden çıkışı ve Avusturyahların ihâneti.

(Yukardaki fıkra da gördüğümüz yirmi günlük mütârekenin akdine delâletinden, Türk askerine erzak verdirmesinden ve bilhassa Avusturyahılara tekrar ihânet edip yeniden Türklerle temâyülünden dolayı Ulama Paşa'nın Kardinal Martinuzzi'ye bir altın kandil, bir kıymetli Acem halısı, bir murassâ hançer ve dört Arab atı hediye etmiş olduğu rivayet edilir: Ulama Paşa kaleden gece yarısı çıkmıştır. — Avusturyahlar Türk kumandanına verdikleri masûniyet-nâmeyle riâyet etmemişlerdir: Hattâ Martinuzzi'nin bu ihânet tertibatını Ulama Paşa'ya haber vermiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır! İşte bundan dolayı her türlü ihtiyat tedbirlerine riâyet eden Paşa kaleden ayrıldıktan bir müddet sonra Balassa, Horvath ve Ambros de Nagylak gibi bazı kumandanlar idaresinde yol kesip taarruza kalkışan düşman kuvvetleriyle şiddetli bir müsademeye girişip bunları mağlûb etmiş ve hattâ bu müsademede düşman kumandanlarından Ambros de Nagylak telef olduğu gibi Balassa da tehlikeli yaralarla kaçabilmiştir! Bazı Osmanlı menbâlarında Ulama Paşa'nın işte bu vak'a da şehid olduğu hakkında bir rivayete tesadüf edilirse de doğru değildir: Büyük bir kahramanlıkla işin içinden sıyrılan Paşa ancak yaralanmış ve bir miktar telefât verdikten sonra Belgrad'a gelmiştir. — Avusturyahların bu ihânetine bir müddet sonra aynen mukabele edilmiş ve bu mukabele yapıldığı zaman kendilerine de söylenmiştir: Aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

18 Kânunuevvel = 19 Zülhicce, Cuma: Kardinal Martinuzzi'nin katli.

(Hem Macaristan'a, hem Avusturya'ya, hem Türkiye'ye yaptığı ihânetlerle tarihte çok kirli bir isim bırakmış olan bu haris papasın oynadığı rollerle tâkib ettiği maksatlar için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» ve «4 Eylül» fıkralarıyla yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» ve «16 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. — Türklerin Translyvania = Erdel ve Bañat fütûhâtına karşı koymak üzere büyük bir ordu başında gönderilmiş ve Martinuzzi ile elbirliği etmiş olduğunu gördüğümüz General Castaldo Kardinal'in tekrar Türkiye'ye temâyül göstermiye başladığını sezerek şüphelerini kral Ferdinand'a bildirmiş, tarassud ve tecessüse memur edilmiş ve nihayet yukarıki fıkralarda gördüğümüz Lippa vak'asından biraz sonra bir takım mektuplar bile yakalamıya muvaffak olmuştur! Hattâ Castaldo'nun bu vaziyete bir an evvel nihayet verilmediği takdirde Translyvania'nın tamamıyla elden çıkacağı hakkında kral Ferdinand'a daha bidayetten itibaren raporlar gönderdiği bile rivayet edilir: Ferdinand'ın Castaldo'ya kardinalin ustalıklı izâlesi hakkında işte bundan dolayı emir vermiş olduğu rivayet edilir. — Bu siyasî cinayet, evvelce müstahkem bir manastır olduğu halde şimdi Martinuzzi'nin sâhip ve sâkin olduğu «Alvincz» şatosunda yapılmıştır: En kuvvetli rivayetlere nazaran bu sabah Castaldo'nun bâzı adamları 24 askerle beraber dost sıfatıyla şatoya girdikten sonra askerler derhal kuleleri işgal etmişlerdir. Kardinal'in yazı odasına giren ilk katil Castaldo'nun kâtibi Antonio Ferrario'dur: Elinde Kardinal'e imza ettirmek üzere bir takım kâğıtlarla içeri giren bu müsellâh kâtip masasının başında çalışmakta olan Martinuzzi'ye doğru eğilerek birdenbire boğazıyla göğsüne hançer saplamış, can hevliliyle yerinden fırlayan kardinal kâtiple mücadeleye kalkmışsa da dışarda bekleyen diğer kaatiller de içeri saldırmış ve işte bu suretle kardinal «Utyeşenoviç Martunizzi» yetmiş beş yaşında 63 hançer darbesiyle hayat sahnesinden tarih sahnesine nakledilmiştir! — Bu hâdise, netice itibariyle Avusturyalıların ziyâde Türklerin işine yaramıştır: Çünkü o zamana kadar Hristiyanlık nâmına Avusturyalıların Almanlara tarafdarlık eden Translyvanialılar bu siyasî cinayetten itibaren artık onlardan yüz çevirmeye ve hattâ Türklere karşı onlarla beraber harbetmemek için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardır).

1552 = 959

23/24 Şubat = 27/28 Safer, Salı/Çarşamba gecesi: Büyük bir Türk zaferiyle neticelenen «Szegedin» baskını.

(Düşman ordusunun meşhur kumandanı Castaldo harb harekâtına müsâid olmayan böyle bir mevsimde bir gece baskınıyla mühim bir muvaffakiyet kazanabileceğini düşünerek Türklerin «Szegedin» dedikleri «Szeged/Szegedin» kalesine karşı «Michel Toth» isminde bir kumandanla 10 bin İspanyol ve İtalyan askerinden mürekkep bir kuvvet sevk etmiştir: Osmanlı menbâlarında bu kumandanın ismi «Tot Mihal» şeklindedir. — Castaldo'nun Szegedin «reâyâ»smen bazılarını elde ederek kalenin içerden fethini temin edecek esbâba da tevessül etmekte kusur etmemiş olduğu rivayet edilir. — Szegedin sancak beyi Mihal-oğlu Hızır Bey bir rivayete göre bu teşebbüsü casuslarından haber almış olduğu için düşman gelmeden evvel kaleye çekilmiş ve diğer bir rivayete göre de şehirde gafil avlanmışsa da derhal kaleye çekilip müdafaa vaziyetine geçmiştir: Her halde şehrin sukut edip yağma edildiği ve bu vaziyetten de Türklere ihânet eden hristiyan ahâlinin mutazarır olduğu muhakkaktır! — Hızır Bey bir taraftan şiddetli huruç hareketleriyle düşmanı hırpalayıp dururken, bir taraftan da Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'ya bir «kebâternâme» göndererek imdâd istemiş ve Ali Paşa da Semendire sancak beyi Rüstem Bey'le bâzı kalelerden bir miktar asker alıp derhal harekete başlamıştır. — Ha-

dım-Ali Paşa kuvvetleri Szegedin'e yaklaşırken şehirde bulunan düşman askeri dışarı çıkıp alay bağlandığından bahsedilir: Türk kuvvetleri bir saf hâlinde dizilmiş, sağa ve sola suvâirlerle topçular konulmuş ve Ali Paşa da merkezde piyâde kıt'alarının başında durmuştur; iki cenahtaki topların «altışar darbezen» den ibaret olduğu rivayet edilir: İlkönce işte bunlarla şiddetli bir topçu ateşi açıldıktan sonra asker tekbir getirerek hücumla kalkmış ve iki cenahtaki suvâirler de düşman alaylarının gerilerine sarkarak ustalıklı bir çevirme hareketi yapmışlardır. O gün elde edilen parlak zafer bütün düşman kuvvetlerinin imhâsiyle neticelenmiş ve hattâ «Michel Toth» yalnız yirmi kişiyle kaçmaya muvaffak olarak «Theisz = Tisa» nehrinden yüzerek geçip bin müşkilâtla canını kurtarmıştır! — Hadım-Ali Paşa bu muhteşem zaferini o zamanın usulünce «beş bin burun» ve kırk düşman sancağı göndererek İstanbul'a bildirmiş, Sultan Süleyman da kendisini bir murassâ kılıç ve bir «hil'at-i-fâhire» ile taltif etmiştir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında bu zafer 958 = 1551 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir).

Nisan = Reb'ül-âhir: Hind-Kapdanı Piri-Reis'in Portekizlilere karşı Maskat ve Hürmüz seferi.

(Bu tarihten 27 sene evvel Vezir-i-a'zam Makbûl İbrahim Paşa Mısır ıslâhatına memur olarak Kahire'ye gittiği zaman Portekizlilerin Umman ve Hint denizlerindeki faaliyetlerine ve Kızıldeniz'le Basra körfezine hülûl için sarfetmekte oldukları gayretlere karşı «Mısır-Kapdanlığı» veya «Hint-Kapdanlığı» ismiyle gittikçe ehemmiyeti artan bir Amirallik ihdâs etmiş ve merkezi Süveyş olmak üzere bu mühim mevkie evvelce Kölemenlerin hizmetinde bulunan Türk gemicilerinden «Selman-Reis»i tâyin etmiştir: 1525 = 931 vukuâtının «14 Haziran» fıkrasına bakınız. Yalnız Yemen üzerine bir sefer açan Selman-Reis 933 = 1527 tarihinde öldürülmüş, yerine yeğeni Bayram-oğlu Mustafa geçmiş ve bu vak'adan 11 sene sonra Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa da donanma kumandanlığını bizzat der'uhde ederek Hint seferine çıkmıştır: 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına bakınız. Bilhassa işte bu seferden sonra ehemmiyeti artan Hint yahut Mısır Kapdanlığıma ilkönce Solak-Ferhad Bey tâyin edilmiş ve onun Yemen valiliğine naklinden sonra da yerine 1547 = 954 tarihinde meşhur Piri-Reis getirilmiştir. Denizciliğe ve deniz coğrafyasına ait kıymetli eserleriyle ve bilhassa «Kitâb-ı Bahriyye»siyle Türk kültür tarihinde çok mühim bir mevki tutan Piri-Reis'in Gelibolu'da doğmuş olduğu hakkında bir rivayet mevcut olmakla beraber künyesinin «Ahmed-ibn-ül-Hac Muhammed-i Karamânî-i Lârendevî» şeklinde olmasına nazaran babasının Karamanlı bir Türk olduğu anlaşılmaktadır. İkinci Bâyezid devrindeki «Sapienza» deniz muharebesi kahramanlarından meşhur Kemal-Reis işte bu Karamanlı Hacı-Mehmed'in kardeşi ve Piri-Reis'in de amcasıdır: Kemal-Reis için 1499 = 904 vukuâtının «31 Mayıs» ve «28 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Piri-Reis'in Hint-Kapdanlığına başlıca muvaffakiyeti, Hadım-Süleyman Paşa tarafından fethedildikten sonra yerli Arapların Portekizlilerle ittifak ederek ele geçirmiş oldukları Aden limanını 1548 = 955 senesi 26 Şubat = 16 Muharrem Pazar günü istirdâd etmiş olmasıdır. Bu sırada Portekizliler Basra körfezinin medhalini teşkil eden Hürmüz boğazına dışardan hâkim olan Maskat kalesiyle içerden hâkim olan Hürmüz adasını ellerinde bulundurdıkları için, ticaret ve askerlik bakımlarından bu kapalı medhalin açılıp kurtarılmasını zarurî gören Sultan Süleyman Piri-Reis'i işte bu mühim harekete memur etmiş ve o Hint-Kapdanı da 24 kadırga, 1 kalite = Kalyota ve 5 barça/parça'dan mürekkep 30 gemilik bir donanmaya sancak beylerinden Ali Bey kumandasında bir miktar asker de bindirerek bu ay Süveyş limanından hareket etmiştir. — Umman sahilindeki Maskat kalesini fethetme muvaffak olan Piri-Reis oradan Hürmüz adasına gidip kalesini muhasara ve tahrip etmişse de, ne dereceye kadar doğru olduğu mâlûm olmayan tuhaf bir rivayete göre buradaki Portekiz kumandanı kendisine «ağzı mürebba, içi dolu altun mertebânî kavanozlar» takdim ettiği için muhasarayı kaldırmış

gösterilir! Bu şüpheli rivayet doğru olduğu takdirde Piri-Reis'in fethetmek üzere olduğu mühim bir kaleyi rüşvet alarak düşman elinde bırakmış olması lâzımgelir! Fakat tabii böyle bir isnâdın tevsik ve isbâtı kabil değildir. — Piri-Reis Hürmüz adasından şimale doğru hareketle Basra'ya gitmişse de, fırtınadan çok zarar gören gemilerinin tâmirinde Basra valisi Kubad Paşa'dan yardım görmemiş ve bilhassa kürekçilerinden mühim bir kısmı kaçmıştır! Bu sırada yetmiş gemiden mürekkep bir Portekiz donanmasının Hürmüz boğazına doğru yaklaşmakta olduğu da haber alındığı için, kürekçileri kalmamış kırık teknelerle mukabele etmesine imkân olmıyan Piri-Reis düşman gelmeden evvel üç gemiyle Süveyş'e kaçmış, bu gemilerin biri de yolda batmış ve nihayet iki gemiyle 1553 = 960 tarihinde Süveyş'e varmıştır. — Bir taraftan Basra valisi Kubad Paşa ve bir taraftan da Mısır valisi Dukagin-oğlu Mehmet Paşa bu neticeyi İstanbul'a bildirirken Mehmet Paşa Piri-Reis'i ihtiyâten zindana attırmış ve nihayet o zavallı Piri-Reis ihânetle ithâm edilerek 1554 = 961 tarihinde boynu vurularak idâm edilmiştir: Bu kıymetli ve bedbaht adamın o feci âkıbetinde ganimetlerinden hisse istediği halde alamıyan Basra valisi Kubad Paşa'nın haksız ithamlarıyla bu muhteşem ganimetleri hazineye mâl etmek istiyen Mısır valisi Dukagin-oğlu Mehmet Paşa'nın tezvirâtı âmil olduğu hakkında da bir rivayet vardır! — Piri-Reis'in bu ganimetleri Maskat fethinde elde etmiş olduğu muhakkaktır: Hürmüz kumandanından rüşvet alacak olduktan sonra bunun masallarda olduğu gibi fağfur kâseler içinde konulup üzerlerinin «mürebba» ile örtülmesine tabii hâcet yoktur! Muhasaranın kaldırılması her halde çok üstün bir düşman donanmasının yaklaşmakta olmasıyla ve Türk gemilerinden bazılarının da fırtınadan çok zedelenmiş bulunmasıyla alâkadar olabilir: Çünkü pek az sonra hakikaten buralara büyük bir düşman donanması gelmiştir! Hattâ Piri-Reis'den sonra onun yerine tâyin edilen ve Basra sahillerindeki 15 - 17 gemilik filo bakiyyesinin Süveyş'e nakline memur olan Murad-Reis Hürmüz boğazına gelince bu büyük düşman donanmasıyla harbe tutuşmuşsa da başa çıkamadığı için bir miktar zâyiatla geri dönmek mecburiyetinde kalmış ve bu yüzden azledilmiştir: Ondan sonra Hint-Kapdanı olup aynı vazifeye memur edilen Seydi-Ali-Reis için aşağıda 1554 = 961 vukuâtının «2 Temmuz» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 6 Rebî'ül-âhir, Cuma: «Veszprém» muhasarası.

(Budın'in 97 kilometre cenubugarbisinde müstahkem bir sancak ve piskoposluk merkezi olan bu kaleye Macarlar «Veszprém», Almanlar «Weszprim» ve Türkler de «Bespirem» derler: Peçevi tarihinin matbu nüshasında görülen «Sirem» şeklinin her halde bir istinsah veyahut tertip hatâsından mütevellid olması lâzımgelir. — Budın Beylerbeyi ve Szegedin kahramanı Hadım Ali Paşa'nın bu kaleyi muhasara etmesi, Türklerin «İstoni-i-Belgrad» yahut «İstolni-Belgrad» dedikleri «Stuhlweissenburg», sancak beyliğine tâyin edilmiş olan hudut kahramanlarından Hamze Bey'in maiyyetiyle beraber memuriyet mahalline giderken işte bu kaledeki Avusturyalı muhafızların âni bir hücumuna uğrayarak esir veyahut şehid edilmiş olmasındandır: Hamze Bey'in maiyyetindeki Yeniçeri kumandanı İlyas Ağa'nın da bu vak'ada şehid olduğu rivayet edilir; Hadım Ali Paşa işte bunun intikamını almışa gelmiştir).

11 Nisan = 16 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: «Veszprém» fethi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz muhasaradan itibaren Hadım Ali Paşa on gün, gece gündüz mütemâdiyen kaleyi şiddetli bir top ateşine tutmuş ve kale muhafızı «Michel Vas» daha fazla mukavemet edemeyeceğini anhyarak teslim teklifinde bulunduğu sırada yapılan bir hücumla bu mühim mevki cebren fethedilmiştir: Bu muvaffakiyet üzerine Veszprém = Bespirem muhafızlığına Ca'fer Ağa isminde bir Türk cengâveri tâyin edilmiştir).

22 Nisan = 27 Rebî'ül-âhir, Cuma, Sokullu'mm azli üzerine Avusturyalılara karşı Macaristan serdarhğına tâyin edilen ikinci vezir Ahmed Paşa'nın ordu başında Edirne'den hareketi.

(Yukarda 1551 = 958 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasında gördüğümüz Tımsıvar muhasarasının neticesiz bırakılmasından ve bilhassa gene o senenin «16 Teşrinisâni» fıkrasında bahsi geçen Lippa vak'asında Ulama Paşa'ya yardım etmemiş olmasından dolayı Sokullu-Mehmet Paşa'ya karşı gazaba gelen Kanunî Sultan Süleyman onu azlederek yerine ikinci vezir Ahmed Paşa'yı tâyin etmiş ve hattâ Rumeli Beylerbeyliğindeki mevkiini muhafaza eden Sokullu'yu da Ahmed Paşa'nın maiyyetine vermiştir: Her halde Sokullu-Mehmet Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliğini muhafaza etmesinden anlaşıldığına göre uğramış olduğundan bahsedilen «gazab-ı Şâhâne» pek şiddetli değildir. — Kıymetli bir asker olan ikinci vezir Ahmed Paşa'nın maiyyetine Segbanbaşı kumandasında bir kaç bin Yeniçeri ile dört bölük ağası ve Topçu, Cebeci vesaire askerleri de verilmiştir. — Ahmed Paşa'nın Edirne'den hareketi için Hammer 23 Nisan = 28 Rebî'ül-âhir Cumartesi gününden bahsederse de bu bir günlük farkın bir zühul eseri olmak ihtimali vardır).

15 Mayıs = 21 Cumâda-l-ülâ, Pazar: Ahmed Paşa ordusunun Belgrad'da Sokullu kuvvetleriyle birleşmesi.

(Rumeli askerini topluyarak sefer hazırlığını tamamlamış olan Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın Tuna üzerinde büyük bir köprü kurdurmuş olduğu da rivayet edilir).

27 Haziran = 5 Receb, Pazartesi: Türk ordusunun Tımsıvar'a muvâsalatı.

(Türklerin «Tımsıvar», dedikleri «Temesvar/Timişoara» şehri Banat eyâletinin merkezidir: Bu eyâlet Macaristan'ın cenubuşarkisinde, Tuna'nın şimalinde ve Transylvania = Erdel'in garbmıdadır. Budın'in 355 kilometre kadar cenubuşarkisine tesâdüf eden Tımsıvar müstahkem mevkii Béga nehri üzerindedir ve Katolik ve Ortodoks katedralleri, piskopos sarayları ve bilahssa XV inci asırdaki Macar millî kahramanı Hunyadi-Janos = Yanko-Hunyad'm şatosuyla meşhurdur. — İkinci vezir Ahmed Paşa kumandasındaki Türk ordusu buraya geldiği zaman kale kumandanlığında bundan evvel Sokullu-Mehmet Paşa'ya karşı da müdafaada bulunmuş olan «Etienne Losonczy» vardır: 1551 = 958 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Bu kumandanın emrindeki muhafız kıta Garp menbâlarında 2500 - 3000 kişiden ibaret gösterilirse de bu rivayet tabii ihtiyatla karşılanmalıdır: Bu muhafızların Macar, Alman, İspanyol, İtalyan ve Hırvat askerlerinden mürekkep olduğu rivayet edilir).

28 Haziran = 6 Receb, Salı: Tımsıvar muhasarası.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, bundan bir gün evvel buraya vâsıl olan Ahmed Paşa ordusu teslim teklifinin reddi üzerine bu gün kaleye ateş açmıştır: Hammer bu vak'ayı «Saint-Pierre ve Saint-Paul» yortusundan bir gün evvel gösterir; bu yortu 29 Haziran'a müsâdif olduğu için o rivaye doğru ise de Peçevin'in kaydettiği «5 Ramazan = 25 Ağustos Perşembe» rivayeti tamamiyle yanlıştır: Çünkü muhasaranın başlaması şöyle dursun, Tımsıvar'ın fethi bile Temmuz içindedir. — Bazı Osmanlı menbâlarında Türk ordusundaki top adedi «16 Balyemez», den ibaret gösterilirse de 36 büyük ve bir çok küçük toplar kullanıldığı hakkındaki rivayetler daha doğrudur. — Şehir civarındaki evler derhal yıkılarak enkazından tabyalar yapılmıştır. — Bu muhasara esnasında Anadolı Beylerbeyi Hasan Paşa barut getirerek bir miktar askerle orduya ilti-

hak etmiştir: Paşa gelirken bir düşman taarruzuna uğramışsa da derhal mağlûb ederek hedefine varmıştır).

25 Temmuz = 3 Şa'bân, Pazartesi: Türk ordusunun Tımsıvar üzeri-ne umumî hücumu.

(Kaleye karşı yapılan muhtelif hücumların en şiddetlisi bugün başlıyan umumî hücumdur: Tımsıvar kulelerinin en müstahkemi olan «Su kulesi» bombard. manla yıkılmış olduğu için umumî hücum işte bu noktaya tevcih edilmiş ve çok şiddetli bir mukavemet karşısında her iki taraftan bir hayli telefâta sebep olarak tam beş saat devam etmiştir. Peçevî bunu şöyle anlatır:

«Elhak mel'un hayli bahâdırılık itmüş ve sa'y-ukûşîşden taksîr itmemüş emmâ ehl-i islâm ümerâsı ve sâir guzât-ı zafer-istinâs bir mertebe dilirlikler ve bir derece bahâdırılıklar eylemişler ki mâ-fevkî mutasavver değüldür. Yörüyüşlerde ölmekden birbirine takaddüm itmeğe iverler, kat'â yüz çevürmezler, koyun tuza gider gibi giderlerdi».

Bu gün neticelenmiyen bu büyük taarruz ertesi gün de devam etmiştir).

26 Temmuz = 4 Şa'bân, Salı: Tımsıvar fethi.

(Bir gün evvel başladığını yukarıki fıkarda gördüğümüz umumî hücumu bu gün de aynı şiddetle ve aynı nokta üzerinde devam edilmiş ve nihayet kuşluk vak-tine doğru kalenin en müstahkem yeri olan ve bombardmanla tahrib edilen su kulesi zaptedilmiştir: Tımsıvar'm fethine işte bu hâdise sebep olmuştur. Vaziyet bu şekli alınca Alman ve İspanyol kıt'alarının kale kumandanı «Losonczy»yi tazyik ederek teslim mecbur ettikleri rivayet edilir: Daha fazla kan dökülmesine sebep kalmadığı için mağlûb düşmanın bu ricası kabul edilmiş, ateş kesilmiş ve «Losonczy» ile maiyyeti kaleden dışarı çıkmıştır; bu kumandanın maiyyetinde bir takım genç pajlar vardır: Yeniçeriler bunları esir almak istedikleri için Losonczy maiyyetiyle beraber derhal silâha sarılmışsa da mukabelesini görmüş ve ağır yaralar içinde Paşa'nın huzuruna getirilmiştir! Düşman kumandanı Ahmed Paşa'ya teslim şartlarının Türk askeri tarafından ihlâl edilmiş olmasından dolayı çok sert ve serkeş bir lisanla şikâyet ve itiraz ettikten başka Türk milletine de küfretmek küstahlığında bulunduğu için Paşa'dan şu haklı cevabı almıştır:

— Geçen sene siz Lipa kalesinde muhasara ettiğiniz Ulama Paşa ile akdetmiş olduğunuz yirmi günlük bir mütâreke muahedesi mucibince bu müddetin sonunda eline verdiğiniz bir emannâme ile kaleden çıkan Paşa ile askerlerine yolda taarruz edip bir çok Türk kanı döktünüz: Bu gün başınıza gelen, işte oğünkü hareketinizin en meşrû mukabelesinden ibarettir!

Ahmed Paşa'nın bahsettiği «Ulama Paşa vak'ası» için yukarda 1551 = 958 vukuâtının «5 Kânunuevvel», fıkrasına bakınız. Paşa'nın bu haklı ve acı sözlerin-den bile akli başına gelmiyen küstah düşman Türk milletine küfretmekte devam etmekten çekinmemiş ve işte bundan dolayı Ahmed Paşa çok haklı ve doğru olarak bu mütecâviz mağlûbun derhal kafasını kestirerek tahnit ettirdikten sonra zafer alâmeti olarak Sultan Süleyman'a göndermiştir. — Yukarda gördüğümüz gibi Tımsıvar kalesi kendiliğinden teslim olmamış, Türkler en müstahkem nokta olan su kulesini zaptedip içeri girdikten sonra korkuya kapılan Alman ve İspanyol askerlerinin ısyanı üzerine harbe nihayet vermiştir. — Tımsıvar muhasarası 28 Haziran = 6 Receb Salı gününden bu güne kadar 28 gün sürüp 29 uncu gün kale fethedilmiştir: Peçevî düşmanın 35 gün dayanmış olduğundan bahsederse de doğru değildir; zaten bu müellif muhasaranın başlama tarihinde de yanılmıştır. — Bâzi Osmanlı menbâlarında Tımsıvar fethinin «1 Şa'bân = 23 Temmuz Cumartesi» gününe müsâdif olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. — Bu büyük muvaffakiyet üzerine başta «Lippa = Lipva» ve «Solymos = Solmuş» kaleleri olmak üzere irili ufaklı 15 kadar kale daha fethe-dilmiş, bu kalelerden bir çoklarının muhafızları Türkler gelirken korkuya ka-

pılıp kaçıkları ve bâzıları da tahkimâtı yıkıp yaktıkları için Tımsıvar'm mül-hakatını teşkil eden Banat eyâleti kolayca işgal edilmiştir: «Lippa = Lipva» kalesi için yukarda 1551 = 958 vukuâtının «16 Teşrinisani» fıkrasına bakınız. — Bu fütûhât üzerine eski Macaristan'ın Banat eyâleti «Tımsıvar Beylerbeyliği» ismiyle bir Türk vilâyeti şeklini almış ve Beylerbeyliğine de eski Budin Beyler-beyi Kasım Paşa tâyin edilmiştir: ilk Tımsıvar valisi işte bu Kasım Paşa'dır).

11 Ağustos = 20 Şa'bân, Perşembe: Fülele zaferi.

(Tımsıvar muhasarası esnasında boş durmıyan Budin Beylerbeyi ve Szegedin kahramanı Hadım-Ali Paşa Almanların «Stuhlweissenburg», Macarların «Szekes-fehervâr» ve Türklerin de «İstoni-i-Belgrad/İstolni-Belgrad» dedikleri sancak beyliğinde bulunan «Yahyâlu/Yahyâ-Paşa-zâde» Mehmet Paşa oğlu Arslan Bey'i de yanına alarak Avusturya işgalinde bulunan yerlerden «Dregeli», «Salgo», «Szécsény = Sečen», «Hollokoe», «Bujak», «Sagh = Saç» ve «Gyarmath» kalele-rini fethettikten sonra «Fülele/Filele» kalesi civarında 7 - 8 bin kişilik bir Avus-turya kuvvetiyle karşılaşmıştır: Baron «Teufel von Gundersdorf» isminde bir kumandanın idaresinde bulunan bu düşman kuvvetini Hadım-Ali Paşa çok usta-lıklı bir hareketle derhal imhâ edip düşman generalini dört bin askeriyle beraber esir etmiş, kırk bayrak almış, Fülele kalesini işgal etmiş ve kumandanla düşman bayraklarını zafer alâmeti olarak İstanbul'a gönderirken zafer havaları çaldıra-rak Budin'e dönmüştür. — Bu vaziyet üzerine Budin'de bir Alman esirinin bir ölçek zâhireye, yahut bir çanak tere-yagina veyahut bir petek bala satıldığı riva-yet edilir!).

4 Eylül = 15 Ramazan, Pazar: «Szolnok» fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Sonlok/Solnok» isimleriyle bahsedilen «Szolnok» kalesi Budin'in cenubuşarki istikametinde ve «Theisz = Tisa» nehri üzerinde Transyl-vania'nın çok mühim ve müstahkem bir sancak merkezidir. — O sırada bu kalenin muhafızları, topları, barutu, erzak ve mühimmâtı bol ve mükemmel olduğu halde kumandanlığında bulunan «Laurent Nyary» nin korkaklığı ve bir taraftan da Alman, Çek ve Macar unsurlarına mensub olan askerlerinin geçim-sizliği Türkler yaklaşırken bunların kaçıp gitmelerine sebep olmuştur! Kale muhâ-fızı «Nyary» kaçarken yakalanıp Osmanlı serdârı Ahmed Paşa'nın huzuruna getirilmiş ve fidye olarak kızını vermek suretiyle hürriyetini istirdâda muvaf-fak olmuştur: Bu kızım Paşa'ya değil, genç kahramanlardan birine bağışlan-dığı rivayet edilir! Szolnok kalesi işte böyle işgal edilmiş ve canlarını kurtarmak için askerî vazifelerini yapmadan kaçan firariler tâkib ettirilerek ekserisi imhâ edilip bir kısmı da esir alınmıştır).

9 Eylül = 20 Ramazan, Cuma: «Eger» muhasarası.

(Macarların «Eger», Lâtinlerin «Agria», Almanların «Erlau» ve Türklerin de «Eğri/Egre» dedikleri bu meşhur şehir Budin'in 137 kilometre şimalışarkisinde ve «Theisz = Tisa» kollarından aynı ismi taşıyan Eger suyunun üzerindedir. — Türk ordusu buraya gelirken Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa ile Bosna Bey-lerbeyi Ulama Paşa kuvvetleri de orduya iltihak etmiştir: Bunlardan Ulama Paşa'nın bidâyettenberi Ahmed Paşa ile beraber bulunduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Müdâfilerin başında «Dobo de Ruszka» ve «Etienne Metskel» isimlerinde iki meşhur kumandan bulunmaktadır: Türk ordusu geldiği za-man bunlara teslim teklif edilmişse de kabul etmedikleri için derhal muhasara-ya başlanmıştır. — Bu muhasaranın en büyük mahzûru mevsimin çok iler-lemiş olmasında gösterilir: Oralarda Eylül'den itibaren başlıyan kar ve yağ-mur fırtınaları harb hareketlerinin en mühim mânidir. — Bir rivayete göre bu gün ilkönce yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle Budin Beylerbeyi Hadım-Ali

Paşa gelmiş ve Serdâr Ahmed Paşa ile onun maiyyetinde bulunan Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa askerleriyle beraber bir iki gün sonra vâsıl olmuşlardır. — Çok şiddetli muharebelerle geçen bu muhasarada Türk ordusu bir taraftan düşmanla, bir taraftan da mevsim ilerlemiş olduğu için tabiatla mücadele mecburiyetinde kalmıştır).

19 Eylül = 30 Ramazan, Pazartesi: Eger kalesinde gedikler açılması.

(Kale duvarlarıyla katedralinin top ateşiyle yıkılmasına rağmen, mahsurlar gedikleri kum fişlarıyla doldurdukları için bu gün yapılan hücum neticesiz kalmıştır).

29 Eylül = 10 Şevvâl, Perşembe: Eger kalesinden bir burcun işgali.

(Bu gün sabahtan itibaren üç büyük taarruz yapılmışsa da kale burçlarından ancak biri işgal edilebilmiş ve diğer taraflar zaptedilemediği için burasının da terkine mecburiyet hâsıl olmuştur. — Bu burcun işgali üzerine müdâfilere ikinci defa olarak teslim teklif edilmişse de reddedilmiştir).

4/5 Teşrinievvel = 15/16 Şevvâl, Sah/Çarşamba gecesi: Kaledeki barut deposunun patlatılması.

(Hammer bu infilâkı bir kaza eseri gibi göstermişse de doğru değildir: Bombardman neticesinde infilâk eden barut deposu şehrin iâşesini temin eden iki değirmeni harâb etmiş, fakat barutsuz ve ekmeksiz kalmak tehlikelerine rağmen kale teslim olmamıştır; iki değirmen enkazından derhal yeni bir değirmen kurulmuş ve bir taraftan da büyük bir gayretle barut yapılmağa başlanmıştır. — Bu sırada kalenin dışındaki hendekleri kum torbalarıyla dolduran Türk ordusu surlara yaklaşmak için büyük ahşap kuleler kurmuşsa da, müdâfilere bunları da yakıcı maddeler atarak yakmışlardır).

10 Teşrinievvel = 21 Şevvâl, Pazartesi: Umumî hücumun tekrarı.

(Bu gün sabahtan akşama kadar süren bu umumî hücum da neticesiz kalmıştır).

12 Teşrinievvel = 23 Şevvâl, Çarşamba: Son hücumun neticesizliği.

(Bu son hücumla karar verildiği zaman, kale fethedilemediği takdirde artık mevsim çok ilerlemiş ve ordu sular içinde kalmış olduğu için bir daha tekrar edilmeden muhasaranın kaldırılması da takarrür etmiştir. Müdâfilere çok büyük gayretler göstermiş olmakla beraber Türk askeri soğukla yağmurdan çok muztarib olduğu için bu günkü son hücum da neticesiz kalmıştır).

18 Teşrinievvel = 29 Şevvâl, Sah: Türk ordusunun ateş kesmesi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz son hücumdan itibaren altı gün daha devam eden topçu ateşi nihayet bu gün kesilmiş ve orduya hareket hazırlığı emredilmiştir: Bu altı gün içinde hücum yapılmamıştır).

19 Teşrinievvel = 1 Zülka'de, Çarşamba: «Eger» muhasarasının kaldırılması ve ordunun hareketi.

(Neticesiz kalan bu meşhur muhasara bu senenin 9 Eylül = 20 Ramazan Cuma gününden bu güne kadar 39 gün sürmüş ve kırkinci gün muhasara kaldırılmış.

tır: Harb harekâtının başlamasından ateş kesilmesine kadar geçen müddet en kuvvetli rivayetlerden anlaşıldığına göre 36 gün kadardır. — Bu muhasarada müdâfilere kahramanca bir mukavemet göstermiş oldukları muhakkak olmakla beraber, Türk ordusunun netice almadan evvel avdet etmesinin en mühim sebebi mevsimin harekâta mâni olacak kadar ilerlemiş, askerin kar tipileri, yağmur selleri ve şiddetli rüzgâr fırtınaları yüzünden kımlanamıyacak bir hâle gelmiş olmasıdır: Kanunî devrinde Eğri kalesini kurtaran en mühim âmil işte budur. — Böyle bir mevsimde öyle bir muhasaraya teşebbüs edilmesi tabii büyük bir hatâdır: Rivayete nazaran Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa Serdâr Ahmed Paşa'ya bu kalenin de diğerleri gibi kolayca alınabileceğinden bahsederek muhasaraya teşvik etmiş ve bu neticeye ve daha doğrusu neticesizliğe işte onun bu teşviki sebep olmuştur; hattâ bundan dolayı Ahmed Paşa muhasaranın kaldırılmasına karar verildiği zaman Hadım-Ali Paşa'yı şiddetle tenkid etmiş ve nihayet Budin Beylerbeyliğinden azline bile sebep olmuştur. — Bâzi Osmanlı menbâlarında Eğri muhasarasının 17 Şevvâl = 6 Teşrinievvel Perşembe günü kaldırılmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. — Kanunî devrinde işte bu yüzden fethedilememiş olan Eğri kalesi nihayet Üçüncü Mehmet devrinde fethedilmiştir. — Umumî netice itibarıyla bu seneki sefer devri Transylvania = Erdel ve Banat kıtalarının fethiyle kapanmış demektir).

1553 = 960

1 Şubat = 16 Safer, Çarşamba: İstanbul'da akdedilen bir himâye muahedesi mucibince Fransa'nın Türkiye'ye vereceği tazminâta mukabil Fransız donanmasının Türklere terhini.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın mahmisi olan Fransa kralı Birinci François 1547 = 954 senesi 31 Mart = 9 Safer Perşembe günü ölmüş ve o tarihte yerine geçen oğlu «Henri II = İkinci Henri» hem Habsburglarla mücâdele, hem Türklere istiane siyasetlerine babasından vâris olmuştur: işte bundan dolayı İstanbul'daki Fransa sefiri «d'Aramont» yeni bir muahede akdine çalışmış ve nihayet bu gün İstanbul'da imzâ edilen ve Fransızların yüksekte atarak iddiâ ettikleri ittifaktan ziyâde ağır bir himâyeye benzeyen bu muahede mucibince Fransa devleti şimdiye kadar gördüğü müzâheretler mukabilinde Türk hazinesine üç yüz bin altın tazminât tediyesini kabul edip bu borcun itfâsına kadar harb gemilerini: «engagés en nantissement de la somme précitée, jusqu'à ce que cette dernière soit payée à l'amiral du Grand-Seigneur» kaydıyla Türk donanmasına terhin etmek taahhüdünde bulunmuştur! Diğer şartlar da çok ağırdır: Meselâ bu muahedenin akdinden sonra Fransa'ya yardım edecek Türk donanmasından «Toscana», denizi haricinde de yardım istemildiği takdirde ayrıca yüz elli bin altın tazminât verilecek, düşmandan mülk sâdere edilecek gemilerin hepsi Türkiye'ye aid olacak, o havâlide Fransa için zaptedilecek şehirler Fransızlara bahşedilmekle beraber bütün servetleriyle ahali si ganîmet ve esir olarak Türklere verilecek ve cenubi İtalya'daki «Pouille = Pulya» şehirleri eğer Fransa'nın yardımıyla Türklere tarafından fethedilecek olursa Fransa donanmasının terhinine sebep olan üç yüz bin altınlık tazminât affedilecektir! — Bir çok Fransız menbâlarının millî hislerle meşkât geçtikleri bu himâye muahedesinin tatbikatı için aşağıda bu sene vukuâtının «15 Haziran» fıkrasına bakınız).

15 Haziran = 3 Receb, Perşembe: Turgud-Reis'in Fransa'yı himâye için Akdeniz seferine hareketi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz muahede mucibince Fransa'yı himâye için 45 kadirgadan mürekkep bir filoyla Akdeniz'e açılan Turgud-Reis, evvelce elçi-

likle İstanbul'da bulunmuş olan «Baron Paulin de la Garde» kumandasındaki Fransız donanmasını da emrine alarak Napoli ve Sicilya sahillerini vurup bir çok esir ve ganimet aldıktan sonra Charles-Quint'le müttefik olan Cinivizlerin Korsika adasına saldırarak Bastia limanına asker çıkarmıştır: Bu liman o zaman Korsika'nın merkezidir ve çok müstahkem bir kalesi de vardır. Muhasara esnasında mahsurlara imdâd için gelen yedi bin kişilik bir suvarî ve piyâde kuvvetini Turgud-Reis kısa bir meydan muharebesinde mağlûb etmiş ve bunun üzerine daha fazla mukavemet edemeyeceğini anlıyan kale muhafızı 17 Ağustos = 7 Ramazan Perşembe günü teslim olmuştur: Bu muvaffakiyet üzerine Turgud-Reis şehir ahalisinden yedi bin kişi esir ettiği gibi Bastia'nın bütün servetini de ganimet olarak almıştır: Bundan sonra Korsika'nın bütün diğer sahil şehirleri de aynı âkibete uğrayıp zaptedilmişse de, Fransızlar yukarıki fıkra bahsi geçen himâye muahedesine muğayir olarak Türklerin esir ve ganimet almasına itiraz etmek cür'etinde bulundukları için Turgud-Reis bu şumarık mahmûlerini pek haklı olarak yüzüstü bırakıp binlerce esirleri ve muhteşem ganimetleriyle İstanbul'a dönmüştür: Tabii Fransızlar bu vaziyet üzerine artık bütün Korsika fütûhâtını bırakıp hemen savuşmak mecburiyetinde kalmışlardır! — Kaunî Sultan Süleyman, büyük Barbaros'un en parlak talebesi ve en şanlı hâlefî olan Turgud-Reis'i bu muvaffakiyet üzerine Deryâ-kapdanlığıyla Cezâyir Beylerbeyliğine tayin etmişse de, Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa:

— Taşrada hâsıl oldum dir, Dergâh-ı Muallâ hizmetinde olmağı istemez! diye bir tezvirde bulunarak kardeşi Sinan Paşa'nın mevkiini kurtarıp Turgud-Reis'i gene Karî-eli sancak beyliğinde ibka ettirmiştir! Kehle-i-ikbâl'in en büyük fenalıklarından biri de işte böyle bir dolap gevirek Türk bahriyesini kendi değersiz kardeşinin elinde bırakıp Turgud-Reis gibi bir Başkumandandan mahrum etmesidir: Hattâ bu hâdiseyi o sahadaki inhitâtımızın başlangıcı sayanlar bile vardır. Turgud-Reis'in bizzat fethetmiş olduğu Trablusugarb valiliğine mâni olan da Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'dır: 1551 = 958 vukuâtının «7 Ağustos» fıkrasına bakınız. Rivayete nazaran Sultan Süleyman bir gün sefere çıkmak üzere atma bindiği zaman Turgud Bey üzenliğini tutup Trablus hakkındaki eski va'dini hürmetle hatırlatmış ve Kanunî de bu hakkı mürâcaati derhal kabul edip büyük kahramanı kılıcının hakkı olan Trablusugarb Beylerbeyliğine «kayd-i hayât», ile tayin etmiştir: Tarihi belli değilse de, bazı resmî vesikalara göre bundan bir sene sonra ilk Trablusugarb valisi Hadım-Murad Paşa'nın vefatı üzerine Turgud Paşa'nın tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Turgud Paşa ölünceye kadar on bir sene bu büyük valilikte kalmış, bütün vilâyet mülhakatını az zamanda işgal etmiş, imârına çok çalıştığı Trablusugarb'da bir çok eserler bırakmıştır: Malta'da şehid olduğu zaman muhterem na'şî oraya nakledilmiş olduğu için, Türk tarihinin en şanlı âbidelerinden olan türbesi de oradadır).

28 Ağustos = 18 Ramazan, Pazartesi: On ikinci «Sefer-i Hümayûn»:
Nahcivan seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Kanunî'nin bu üçüncü İran seferine sebep olarak 1551 = 958 vukuâtının «Eylül = Ramazan» fıkrasında gördüğümüz Iskender Paşa'nın Erzurum vak'asından bahsedilir: Halbuki aradan tam iki sene geçmiştir! Hakikatte sebep bütün başkadır. — Kanunî Sultan Süleyman 1549 = 956 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Zühicce Cumartesi günü ikinci İran seferinden İstanbul'a avdetindenberi 3 sene, 8 ay, 8 gün sefere çıkmamış, İstanbul ve Edirne ile bunların civarlarında mevsimler geçirerek istirahat etmiştir! Bunun sebebi ihtiyarlardan ziyâde yorgunluk ve bezginlikle izah edilebilir: Her halde artık biraz da dinlenmek ihtiyacıdır, çünkü o da her kes gibi insandır. En kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da dünyaya gelmiş olan bu büyük padişahın yaşı o sırada tam 58 sene, 4 ay, 2 gündür: Yâni 59 yaşının içinde demektir. Tabii her hangi bir insan için bu yaş derecesi fazla bir ihti-

yarlık değildir: Fakat Sultan Süleyman'ın bu 59 yaşı hiç kimsenin uğramadığı yorgunluklarla geçmiştir; şehzâdeliğindeki seferleriyle seyahatleri sayılmamak şartıyla yalnız saltanat devrinde bu «Nahcivan» seferinden evvelki on bir seferinin bir insan hayatında işgal ettiği müddet en sağlam bünyeleri bile yıprandıracak ve çökertecek bir yekûn tutmaktadır: 1521 = 927 tarihindeki Belgrad seferi 5 ay 3 gün, 1522 = 1523 = 928 = 929 daki Rodos seferi 7 ay 13 gün, 1526 = 932 = 933 daki Mohaç seferi 6 ay 21 gün, 1529 = 935 = 936 daki Viyana seferi 7 ay 7 gün, 1532 = 938 = 939 daki Alman seferi 6 ay 26 gün, 1534 = 1536 = 940 = 942 daki Irakayn seferi 1 sene 6 ay 27 gün, 1537 = 943 = 944 daki Pulya seferi 6 ay 6 gün, 1538 = 945 daki Boğdan seferi 4 ay 20 gün, 1541 = 948 daki Istabur seferi 5 ay 7 gün, 1543 = 950 daki Usturğon seferi 6 ay 23 gün ve nihayet 1548 = 1549 = 955 = 956 daki İran seferi de 1 sene 8 ay 23 gün sürmüş olduğuna göre, 1520 = 926 tarihindeki cülâsundan son İran seferinin nihayetine kadar geçen 29 senenin 8 sene 26 gününü harb meydanlarında ve mütemâdi sefer yorgunlukları içinde geçirmiş ve bilhassa mütemâdiyen dünyanın en ağır harici mes'ûliyetleri ve çok çetin ve tehlikeli dahilî gâileleri içinde yaşamıştır! Bu ezici şartlar altında varılan elli dokuz yaş tabii her hangi bir kimsenin 59 yaşı demek değildir. Saray entrikalarıyla en sevgili oğlunun ölümü gibi âile gâileleri de Kanunî'yi çok sarsmıştır. Bu 59 yılın son 3 sene, 8 ay, 8 gününü sefersiz geçirmesi işte bundandır: Bilhassa İstanbul ve Edirne'de geçirdiği bu son istirahat senelerine tesadüf eden Macaristan, Transylvania = Erdel ve Banat seferlerini hep Sokullu-Mehmet Paşa, Vezir Ahmed Paşa, Hadım-Ali Paşa ve Ulama Paşa gibi serdarları vasıtasıyla idare etmesi işte bundandır. Fakat o zaman asker ve hattâ ahâlî nazarında Padişah demek yorulmak, yıpranmak, ihtiyarlamak ve bilhassa dinlenmek hakkı olmanın istisnâî bir mahlûk demektir! Onun için asker ve halk arasında çok tehlikeli dedikodular başlamıştır: 1552 = 959 vukuâtının «19 Teşinievvel» fıkrasında gördüğümüz «Eger = Eğri» muhasarası kaldırıldıktan sonra padişah İran'a karşı sefer ilân ederek Anadolu'ya gönderdiği ordunun idaresini gene vüzerasma havâle etmek istemiş, Sokullu-Mehmet Paşa ile Rumeli askerini mevsim ilerlediği halde Gelibolu'dan geçirtip Tokad'a yollamış, tekmi Anadolu'ya seferberlik emri vermiş, ikinci vezir Ahmed Paşa'yı Budin'de Garp cephesinin muhafazasına memur etmiş ve bunun üzerine halk arasında:

— Öte yakada olan askere hall-ü-akd sâhibi bir serdar-ı nâmdâr lâzımdır!

dedikodusu çıkınca Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'yı başkumandan olarak göndermiştir: Kar ve kış içinde bocalıyan Kehle-i-ikbâl'in Ankara-Kayseri-Aksaray-Ereğli taraflarında dolaştıktan sonra Konya'ya gelip oturduğu ve daha kuvvetli bir rivayete göre de Aksaray'da kaldığı ve işte oradan padişahla muhâberek başlaştığı rivayet edilir. Solakzâde ordunun bu sıradaki hâlini şöyle anlatır:

«Acep temâşâdur: Ordây-ı Hümayunda asker lisânunda nice nâ-sezâ haberler şâyi' olup bazı nâ-ma'kuul sözler ile çadırlar dolup gizli ve âşkâr söylenür ki:

— Padişâh-ı âlempenâh gaayet kocaldı, pîrlik vücûduna za'f virüp âfiyetin aldı; ba'd.el-yevm seferden ve hareketten kaldı; anmçün Rüstem Paşa'yı Anadolu'ya serdar nasbeyledi; hakk.el-insâf şehzâde Sultan Mustafa'yı yerlerine istihlâf itmek murâd-ı Şerifleri olduğuna hilâf yoğ imiş: Mâni' olan Rüstem Paşa imiş! diyi bu güne güft-ü-şinid karib-u-bâid giderek hadd-ı tevâtüre irişüp her kesden sâdur olmağa başladı».

O zamanlar padişahlığın ne kadar güç ve tehlikeli bir san'at olduğunu gösteren bu vaziyeti Peçevi de şöyle anlatır:

«Şehzâde Sultan Mustafa merhum ki sinn-i şerifleri erbaine dâhil olmuş bir zîfân-ı sâhib-ünvân ve ulûm-u-maârifde ve sehâ ve dâd-u-dihîşde mahsûd-ı şehzâdegân ve ekser-i asker halkı dahî mahabbetlerinde yekdil-ü-yekzebân olmağa bazı süfehâ ve erâzil şehzâde-i âzâdeye hoş dil döküp:

— Vâlid-i mâcidiniz kocaldı, seferden ve hareketten kaldı; bi-z-zarûri Vezir-i-a'zamı serdar idüp sefere saldı; ihtiyârî ile sizi yerine istihlâf itmek maksûdları idiginde hilâf yokdur; mâni' olan Rüstem Paşa'dır; Varup başın kessenüz ve asker önüne düşsenüz cümle asker hod sizi ister ve diler! Koca padişâh dahî Dinetoka saraylarında bakiyye-i ömrün tâat-u-ibâdete sarfeylesün! Sizden emn hâsıl idicek safâ

ider! diyü bu makuule türrehât ve bihude kelimat ile şehzâde-i sâde-derûn hoş-âmed gülererek sözlerine firifte ve meftûn olup derneğe çıkdı ve tûğ-u-alemlerin dikdi...»

Peçevî'nin bu izahına göre ordu ile halka istinâd eden büyük şehzâde Mustafa Vezir-i-a'zama karşı yürümek üzere asker toplamış ve «tûğ-u-alemlerin» dikmiştir! O sırada Peçevî'nin dediği gibi kırk değil, Milâdî takvim hesabıyla 38 yaşında bulunan bu kıymetli ve muktedir şehzâdeye karşı sarayda Hürrem-Sultan'la kızı Mihrimâh/Mihr-ü-mâh'm ve damadı Rüstem Paşa'nın elbirliğinden hâsıl olmuş bir parti vardır: Kanunî'nin kızıyla diğer şehzâdeleri hep Hürrem-Sultan'dan dünyaya gelmiş oldukları halde yalnız en büyük ve en mümtâz oğlu olan bu şehzâde Mustafa Gülbahar-Hatun'dan olmuştur; saray partisinin Mustafa'ya karşı cephe alması işte bundandır: Hattâ vaktiyle Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın idâmını bile şehzâde Mustafa tarafdarlığından dolayı Hürrem-Sultan'm hışmına uğramış olmasıyla izah eden bir rivayet bile vardır: Bütün bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» ve 1544 = 951 vukuâtının da «28 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Müneccim-başı bu vaziyeti şöyle anlatır:

«Hâtır-ı Hümâyûn şehzâde Mustafa tarafına mâil olup kendüyü veli-ahd itmeğe azîmet itmişler idi: Lâkin şehzâde Sultan Bâyezid'in li-ebeveyn hemşiresi olan Mihrimâh-Sultan Rüstem Paşa'nın zevcesi idi; felâ-cerem mezbûre ve vâlidesi, Sultan Bâyezid'e vilâyet-i-ahd tahsili dâyesine düştüler; mülâhazalarında bu husûsa Selim-Han'm aslâ rekabeti olmayup hemen ancak Sultan Mustafa'nın define mevkuuf olmağıla bu maddede Rüstem Paşa'yı havâdâr idüp anın sa'y-ü-nifâkı ile maslahat tamâm oldu».

Fakat saray partisinin şehzâde Bâyezid'e değil, sonradan «İkinci Selim» ismiyle babasına halef olan şehzâde Selim'e tarafdar olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Tabii her iki takdirde de büyük şehzâde Mustafa'ya karşı cephe alınmış olduğu muhakkaktır! Fazla olarak, Mustafa'ya karşı ittihaz edilen tedbirler Rüstem Paşa'nın sadâretinden evvel başlamış ve meselâ bu tarihten 12 sene evvel şehzâde Mustafa Magnisa valisi iken Rumeli tarafında «İstabur seferi»ne çıkan pâdişâh o zamanki Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa'yı da İran'a karşı ihtiyat tedbiri bahânesiyle bu şehzâdenin muhtemel bir hareketine karşı Anadolu'ya göndermiştir: 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına bakınız. Tabii bunun sebebi Hürrem-Sultan'm kocasına üvey oğlu aleyhine mütemâdil-yen telkinâtta bulunup durmasıdır: Şehzâde Mustafa da üvey annesinin bu gibi telkinleriyle tertiplerinden her halde bihaber değildir. Hattâ bir rivayete göre 1552 = 959 kış mevsiminde Rüstem Paşa'nın gene İran seferi bahânesiyle büyük bir ordu başında Anadolu'ya gönderilmesi de hakikatte büyük şehzâdeye karşı bir hareket olduğu için şehzâde de ona göre tedbirli davranmıştır; diğer bir rivayete göre de bu hareket hakikaten İran'a karşı olduğu halde kışın şiddetinden dolayı şarka gidemiyen Rüstem Paşa orta Anadolu'da kalıp kayna-nası Hürrem-Sultan'm tâlimatı mucibince şehzâdenin aleyhine bir takım tezvîrât tertibiyle meşgul olmuş ve kaynatası Sultan Süleyman'ın büyük oğlunun isyan hazırlıklarında bulunduğunu bildirmiştir! Takriben dört senedir sefere çıkmadığı için askerle halk arasında bir takım dedikodulara yol açtığından bahsettığımız Kanunî'nin bu haklı istirahati hoş görülmediği için «hall-ü-akd sâhibi» bir serdâr ihtiyacından bahsedilip durması ve bilhassa büyük meziyyetleri ve faziletleriyle hem halkın, hem ordunun kalbinde yer tutmuş olan şehzâde Mustafa'nın bütün memlekette babasına en lâyık halef sayılması ve isminin âdetâ havada dalgalanarak her tarafa aksetmesi Kehle-i-ikbâl'in tezvîrâtını her halde çok kolaylaştıracak bir vaziyettir ve tabii Kehle bundan istifade etmekte kusur etmemiştir! Şehzâde Mustafa'nın en büyük kürmü işte bu umumî teveccühte gösterilebilir! Rüstem Paşa Konya ve Aksaray taraflarında bulunduğu zaman şehzâde Mustafa'nın Peçevî'de gördüğümüz gibi bir harekete kalkışarak «tûğ-u-alemlerin» dikip dikinediği kat'i surette belli değildir: Yalnız şurası muhakkaktır ki saray partisini temsil eden Vezir-i-a'zam kayna-nasından aldığı tâlinâta tamamiyle riâyet ederek askerle ahâlinin dedikodusunu çok kurnazca istismâr etmiş ve bu dedikoduları bin türlü mübâlagalarla

süslüyerek çok tehlikeli bir vaziyet şekline sokup derhal Sultan Süleyman'a adam-lar göndermiştir; gene Peçevî bu noktayı da şöyle anlatır: «Çün bu ahvâl Vezir-i-a'zama mün'akis oldu: Bu ahvali bilâ-te'hîr-ü-ihmal Şemsi Paşa ki ol hinde Sipâh-oğlanları ağası idi ve Çavuş-başı Ali Ağa'yı irsâl idüp rikâb-ı Pâdişâhiye telhis eyledi».

Paşalık ünvanını daha sonra alan bu «Şemsi Ağa» İsfendiyâr-oğullarından Üsküdar sahillerinde medfun olan meşhur «Şemsi Paşa»dır. Kehle-i-ikbâl işte bu vasıta ile Kanunî'ye Amasya'daki büyük oğlunun isyan hazırlığına başladığını bildirmiş, bazı Garp menbâlarında ve bilhassa Robertson'da tesadüf edilen bir rivayete göre şehzâde Mustafa'nın İran şâhı Birinci Tahmâsb'm kızlarından biriyle evlenerek onunla elbirliği edeceğine dâir bir takım sahte mektuplar tertip edip ihânet vesikası olarak Sultan Süleyman'a göndermiş ve artık bu mühlük vaziyette Pâdişâhın «bizzât sefer-i Hümâyûna teveccüh» etmesinden başka çâre kalmadığını arzetmiştir! Kanunî bu fena haberleri dinledikten ve Rüstem Paşa'nın telhisini okuduktan sonra Şemsi Ağa'ya:

— Hâşâ ki Mustafa-Hânım bu küstahlığa cür'et ide ve benüm hayâtımda böyle bir vaz'-ı nâ-ma'kuul irtikâb ide! Ba'zı müfsidler kendüler mâil olduğu şehzâdeye mülk münhasır olsun diyü bütân iderler! Zinhâr bu sözü bir dahî lisâna getürmeyün ve bu makuule mesâviye vücud virmeyün!

demiş ve bununla beraber «evvel-bahârda» sefere çıkacağını söyleyip şimdilik ordunun dağılmasını ve Rüstem Paşa'nın İstanbul'a gelmesini emretmiştir: Kanunî'nin bu seferi işte o vaziyetin neticesidir; onun için hakikatte İran'dan evvel şehzâde Mustafa'ya karşı açılmış demektir. Pâdişâhın Şemsi Ağa'ya söylediği sözlerde bilhassa dikkat edilecek bir nokta vardır: Oğlunun böyle bir harekete ihtimal vermediğini söyliyken Kanunî Sultan Süleyman onun saltanatına «mâil» olanlar bulunduğunu kabul etmekte ve işte bu tehlikenin büyüklüğünden dolayı «evvel-bahârda» sefere çıkacağından bahsetmektedir! Tabii bu sefer, bundan on iki sene evvel Hadım-Süleyman Paşa'nın ve şimdi de Rüstem Paşa'nın seferlerinde olduğu gibi zâhiren sırf İran'a müteveccih gösterilecektir! Pâdişâhın Şemsi Ağa'ya işin gizli tutulmasını emretmesi işte bundan dolayıdır. — Her halde Sultan Süleyman'ın bu kararında Robertson'un «Histoire de l'empereur Charles-Quint» isimindeki eserinde bahsettiği sahte mektupların da büyük bir tesiri olmak lâzımgelir: Osmanlı menbâlarında bu meseleye temas edilmemekle beraber, şehzâde Mustafa'nın bütün milleti müteessir eden idâmından sonra şair Yahyâ Bey'in her tarafta okunup ezberlenen meşhur mersiye-sinde bu rivayeti teyid eden şöyle bir beyte tesadüf edilir:

Bir iki eğri fesâd ehli ntekim şemşir
Bir iki nâme-i tezviri kıldı katline tir

Robertson'un «Charles-Quint» tarihindeki sahte mektuplar rivayetinin doğruluğu işte bu muâsır vesikayla da sâbittir: Tabii bu suretle zavallı Kanunî en güzide ve en mümtâz oğlunun saltanat dâvasıyla kendisine karşı bir isyan hazırladıktan başka tıpkı Birinci Tahmâsb'm kardeşi Eikas-Mirzâ gibi düşmanla elbirliği ederek vatan hâinliği etmekte olduğuna da iknâ edilmiş ve bu müdhîş ihânetlerin Sultan Süleyman'ı bile aldatacak kadar ustalıkla tertib edilen vesikaları kendisine bu iş için Anadolu'da bulunan ve en çok itimâd edebileceği adamı olması lâzımgelen hükûmet reisi tarafından gönderilmiştir! Fazla olarak Osmanlı tarihinde babalarına karşı isyan etmiş evlâtlar da yok değildir: Meselâ vaktiyle şehzâde Savcı Bey babası Birinci Murad'a karşı isyan bayrağını açmış olduğu gibi, daha sonraları Kanunî'nin bizzât kendi babası Birinci Selim de dedesi İkinci Bâyezid'le harbedip mağlûb olduktan sonra sırf askerın teveccühüne istinâden tahta çıkmıştır: 1385 = 787 vukuâtının üçüncü fıkrasıyla 1511 = 917 vukuâtının «3 Ağustos» ve 1512 = 917 vukuâtının da «6 Mart» fıkralarına bakınız. Yavuz'un cûlûsunda İkinci Bâyezid'in gönderildiği ve yolda zehirlenip öldüğü için varamadığı Dimetoka sarayına şimdi de şehzâde Mustafa tarafdarları Kanunî Sultan Süleyman'ı göndermek lüzumundan bahsetmiye başlamışlardır! Sultan Süleyman da her kes gibi insandır: Bütün insanlar gibi onun da nef.

sini muhâfaza endişeleri, onun da can kaygıları ve nihayet her kes gibi onun da kendine göre bir takım kuruntuları vardır ve bilhassa bu sırada 33 seneyi bulan saltanat müddetinde Şarkla Garb arasında cepheden cepheye koşarak bu kadar yıpranıp yorulduktan sonra bu beşerî duygulara her kesten fazla kapılması bile pek tabiidir: Onun için Vezir-i a'zamın gönderdiği «telhis»le sahte olduklarını bilmediği ihânet vesikalarını okurken zihninden «Savcı Bey», «Sultan Selim», «İkinci Bâyezid», «Uğraş-deresi» ve bilhassa «Dimetoka sarayı» gibi isimlerin sırayla geçmemiş olması kabil değildir. Bu şahsî ve beşerî endişelerden başka, bir de vatan ve devlet endişesi vardır ve Kanunî kıymetinde bir kahraman için bu mülâhaza her şeyin üstündedir: Şehzâde Mustafa'nın Safavilerle elbirliği etmesi demek, dahilî tehlikeyle haricî tehlikenin birleşmesi demektir; bilhassa askerle ahali şehzâdeye tarafdâr olduğu için böyle bir mücadelenin encâmı yalnız Kanunî'nin 33 senede kurduğu fütûhât sistemini değil, devletin bütün temellerini birden sarsabilir: Bu sırada devlet Şark cephesinde İran'la, Garp cephesinde Avusturya ve Almanya ile harb hâlinindedir ve bu iki düşman cephesinin birbiriyle alâka ve irtibatı da vardır; içerden çıkacak bir şehzâde Mustafa ısyanı dışardaki düşmanların şimdiye kadar yapamadıkları büyük ve ciddi bir elbirliğine yol açacak en müsâit fırsat demektir. Kanunî'nin «ev-vei-bahar» a ait kararında tabii bütün bunların tesiri vardır: Çünkü o zamanki vaziyet böyledir. Fazla olarak yıllardanberi Hurrem-Sultan'la Mihrimah-Sultan ona hep şehzâde Mustafa tehlikesini telkin edip durdukları için Kanunî'nin zihni artık bu bedbaht oğlu aleyhine en müsâit zemin hâline gelmiştir. Bilhassa bütün saltanat müddetince kanun mefhûmuna her kesten evvel bizzât kendisi itaat ve hürmet etmiş bir hükümdar için her hangi bir şehzâdenin düşmanla elbirliği ederek saltanat tahtına ihânet ve ısyan yolundan gitmiye kalkışması da meşrûiyet esasıyla ictimai nizamın ihlâli demektir: Kanunî için meselenin şahsî ve siyasi cephelerinden başka bir de işte bu hukukî cephesi vardır. Zaten Fatih'in «Kanun-nâme»si de «nizâm-ı âlem için» şehzâde katlini hususî bir madde ile tecviz etmiştir: 1451 = 855 vukuâtının ikinci Mehmet devrine müsâdif üçüncü fıkrasına bakınız, ihtiyar bir babayı «Nahcivan seferi» bahânesiyle en mümtâz oğlunun üstüne sevkedene âmiller işte bunlardır: Tabii bu tarihî ve müdhîş cinayetin bütün mes'ûliyyeti Leh veyahut Rus cinsinden Hurrem-Sultan'la onun hem dâmâdı, hem siyasi âleti olan Hırvat Rüstem'in boynundadır; bu vicdansız mahlûkların o vesikalı iftirâlarına aldanarak yola çıkan Kanunî'nin rolü de, düşmanla elbirliği edip saltanat uğurunda vatanını tehlikeye atacak zannettiği mâsum bir hâine saldıran ve bu suçsuz hâinin kendi oğlu olmasına bile ehemmiyet vermiyen zavallı bir kahraman rolüdür! Osmanlı sarayı ile hükûmetine musallat olan kadınlı, erkekli devşirmelerle dönmeler nihayet mâsum bir babayı mâsum bir evlâda saldırıp o feci levhayı derin bir menfaat zevkiyle seyretmişlerdir! — Her halde Kanunî'yi alelâde bir evlât kaatili şeklinde tasvir eden bazı muahhar menbâlarla bir takım ecnebi müelliflerinin bu telâkkileri hiç doğru değildir: Hattâ eski Osmanlı menbâlarından bâzılarında bile Sultan Süleyman'ın bu fâciaya kadar «Ricâlullah zümresinden», yâni büyük zaferleriyle gazâlarından ve bilhassa bütün dünyada bir kanun ve adâlet tim-sâli olmasından dolayı evliyadan sayıldığı halde bu cinayetinden sonra artık o mertebeyi kaybetmiş olduğundan bahsedilerek dinî bir ifâdeyle onun o büyük ve parlak şahsiyyeti işte bu yüzden sönüp kararmış gibi gösterilir: Fakat bütün bu müellifler o zavallı babanın koynuna mâsum oğlunun ihâneti hakkında Rüstem Paşa'nın tertib ettiği sahte vesikalar doldurulmuş olduğuna her nedense dikkat etmemişlerdir! İhmâl edilmesi haksızlık olacak ikinci bir nokta daha vardır: Şehzâde Mustafa'nın İran'la elbirliği etmek istediği hakkındaki vesikaların Rüstem Paşa tarafından uydurulmuş olduğu gerek ecnebi menbâların, gerek yukarıda bahsi geçen Yahyâ Bey mersiyesinin ittifakıyla sâbit olmakla beraber, askerle ahâlinin bu parlak prens tarafdâr oldukları ve hattâ bu tarafdarlığın gittikçe onu sürükleyip ister istemez ayaklandırabilecek bir takım tezâhürler bile göstermiye başlamış olduğu da muhakkaktır; bu bakımdan Kanunî için şehzâde Mustafa'nın izâlesi demek, evlâdını fedâ ederek dahilî bir harbin önünü almak demektir: Halkın ve asker

istediği bir prensin sağ kalması demek, o prense öyle bir şey istemese bile daimî tehlikenin yaşaması demektir; böyle bir tehlikenin ehemmiyetini kavramak için, bundan dört asır evvelki ictimai ve siyasi şerâiti göz önüne getirmek kâfidir; tabii bu hâl acıdır, fakat o zamanki hakikat böyledir. — Kanunî'nin İstanbul'dan hareketi için 17 Ramazan = 27 Ağustos Pazar ve 20 Ramazan = 30 Ağustos Çarşamba tarihleri de rivayet edilir: Fakat bunlar zayıftır. — Sultan Süleyman'ın o sırada 22 - 23 yaşlarında bulunan en küçük oğlu şehzâde Cihangir de babasıyla beraber bu sefere iştirâk etmiştir. — Büyük şehzâde Mustafa'nın idâmı için aşağıda bu sene vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

8 Eylül = 29 Ramazan, Cuma: Kanunî'nin Yenişehir'e muvâsalatı.

(Karaman valisi şehzâde Bâyezid babasını burada karşılamış ve Rumeli muhâfazasına, yâni Edirne'de saltanat kaymakamlığına memur olarak derhal yola çıkarılmıştır: Kanunî'nin bundan evvelki ikinci İran seferinde bu mühim vazifeye Mağnisa valisi şehzâde Selim memur edilmiş olduğu halde, bu sefer Bâyezid'in tayin edilmesinde her halde Hurrem-Sultan partisinin bir tesiri olmak lâzımdır: İkinci İran seferinde şehzâde Selim'in saltanat kaymakamlığı için 1548 = 955 vukuâtının «10 Nisan» fıkrasına ve Hurrem-Sultan'ın şehzâdelere karşı vaziyeti için de yukarıki fıkraya bakınız).

21 Eylül = 12 Şevvâl, Perşembe: Sultan Süleyman'ın Bolvadin'e muvâsalatı.

(Saruhan valisi şehzâde Selim eyâlet askeriyile babasını işte burada karşılamış ve sefere iştirâk emrini almıştır: Bu şehzâde, sonradan «İkinci Sultan Selim» ismiyle Kanunî'ye halef olan «Sarı-Selim», yahut «Sarhoş-Selim» dir; bu suretle, sağ kalan dört şehzâdeden Cihangir'le Selim bu seferde babalarının maiyyetinde bulunuyor demektir).

5 Teşrinievvel = 26 Şevvâl, Perşembe: Kanunî'nin Konya-Ereğlisi civarında «Ak-tepe/Ak-öyük» menzilinde konaklaması.

(Bu feci seferin asıl hedefini teşkil eden Amasya valisi büyük şehzâde Sultan Mustafa babasını karşılamak için işte buraya gelmiştir: Bu bedbaht prensin «Ak-öyük» yahut «Ak-tepe»ye bundan bir gün evvel veyahut bu gün geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır; hattâ bazı rivayetlerden bir kaç gün evvel gelmiş olduğu bile istidlâl edilebilir; eyâlet askeriyile gelmiş olan Sultan Mustafa o civarda ve babasınınkinden biraz ilerde bir ordugâh kurmuştur. Zavallı şehzâdeye bir takım gizli maksatlar isnâd etmek için çok büyük kuvvetlerle gelmiş olduğundan ve hattâ «şevket-u-izzet-i tamâm ile hayme ve bârgâh ve serâperde ve hargâh kurmuş» olduğundan bahsedilir! Halbuki bu kelimeler aşağı yukarı hep aynı mânâya gelir: Hepsî de «Otak» demektir! İran seferi münasebetiyle bütün şehzâdelere seferberlik emri verilmiş olduğu için Sultan Mustafa da tıpkı diğer kardeşleri gibi babasının emrine itaat ederek eyâlet askerlerini toplayıp büyük orduya iltibak etmek üzere gelmiştir: Hattâ bir rivayete göre kendisini çok seven ikinci-vezir Ahmed Paşa gizlice haber gönderip mârûz olacağı tehlikeyi bildirmiş olduğu halde, mâsûmiyyetine güvenen ve her halde âdil babasına derd anlatmak imkânı olabileceğini zanneden zavallı şehzâde Amasya'dan kalkıp gelmekte tereddüt bile etmemiştir!).

6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl, Cuma: Şehzâde Mustafa'nın idâmı ve Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'nın azliyle yerine Kara-Ahmed Paşa'nın tâyini.

(Konya-Ereğlisi civarındaki «Ak-öyük», yahut «Ak-tepe» mevkiinde birbirine

yakın noktalara kurulmuş iki ordugâhın ikisinde de sabahtan itibaren neş'eli bir faaliyet başlamıştır: Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük oğlu ve orduyla halkın müşterek sevgilisi şehzâde Sultan Mustafa parlak merâsimle babasının elini öpmiye getirilecektir! Karşılıklı kurulmuş iki ordugâhtaki askerlerin bildiği işte bundan ibarettir! Peçevî vüzerânın büyük şehzâdeyi getirmeye gidişini şöyle anlatır:

«Âdet-i kadîme-i Pâdişâhî üzere âmme-i erkân-ı devlet bârgâhma varup el öp-
düler ve cümleten tahliât-ı fâhire ile ilbâs olundular. Andan şehzâde-i âzâde
suvâr olup bârgâh-ı Padişâh-ı saâdet-destgâha geldiler. Divanhâne-i Hümâyûna
karib yerde piyâde olup vüzerâ önüne düşüp hayme-i Hümâyûn önünde selâm-
layup şehzâde içerüye dühûl ittiği gibi takdir-i Hak'da zamân-ı hayâtı ol demde
âhir imiş, ol saatde eyyâm-ı ömrü itmâma irişdi...»

Zavallı Sultan Mustafa'yı merâsim ve teşrifâtla aldatarak babasının huzuru diye
ecelin huzuruna götürmek için tertib edilen bu feci alayı Solakzâde daha sâde ve
daha vâzih bir ifâdeyle şöyle anlatır:

«Fermân-ı Hudâvendigâr-ı vâlâ-mekân ve sâhib-kırân-ı zamân ile âmme-i er-
kân-ı devlet ve a'yân-ı saltanat şehzâdeyi istikbâle varup dest-bûsdan sonra merte-
belü mertebesince hil'atler giyüp kanun üzre ordûy-i Hümâyûn tarafına azim alay
ile önüne düşüp alup geldiler. Otâğ-ı Pâdişâhî'ye yaklaştıkları gibi cümle vüzerâ
piyâde olup ta'zîm-ü-tekrîm ile atdan indirdiler ve serâperde kapusuna gelince kol-
tuğuna giridiler. Ol dem ale-l-acele içerüye da'vet olundu. Hemen derûn-i serâper-
deye azîmet idüp vüzerâyı selâmlıyarak mihr-i âlem-tâb gibi dolandı... Ömr-i cüvâ-
ninin gaayeti ve hengâm-ı zindegânının nihâyeti olmağın fi-l-hâl şehzâdenin tedâ-
rükü görüldü...»

Koltuklarına giren ve etrafında halka teşkil eden vüzerâ ile devlet erkânının or-
tasında babasının otağına doğru ağır ağır ilerledikçe hiç bir şeyden haberdâr olma-
yan askerın samimî duâlarıyla alkışlanan Sultan Mustafa, bilhassa Garp menbâla-
rında verilen tafsîlâtâ göre vüzerâyı kapıda bırakıp yalnız başına içeri girdiği za-
man otakta babasından eser olmadığını hayretle görmüş ve bu sırada birdenbire
üzerine yedi dilsiz saldırmıştır! Bu dilsizlerin vaktiyle Topkapu sarayında Vezir-i
a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'yı boğan dilsizler olduğu rivayet edilir! Çok güçlü kuv-
vetli bir bünyesi olan zavallı şehzâde Mustafa bir taraftan babasını imdâdına çağı-
rırken bir taraftan da dilsizlerle şiddetli bir mücadeleye girişmiş ve nihayet «Zal-
Mahmud» isminde bir canavar kollarından tutup boğulmasına yardım etmiştir! Bu
sırada otağın kapısında şehzâdenin Emir-âhûru ile ağalarından birinin bekleşmekte
oldukları rivayet edilir: Her halde Sultan Mustafa'nın feryâdı üzerine bunlar içeri
atılmak istemiş olacaktı ki her ikisi de hemen yakalanıp «meydân-ı siyâsete götü-
rülerek boynuları urulmuştur!» — Bu sırada Sultan Süleyman'la diğer iki şehzâ-
desi Selim ve Cihangir'in nerede bulundukları kat'i surette mâlûm değildir: Garp
menbâlarına göre padişah çadırın içindeki ipekli perdenin arkasındadır ve hattâ
Sultan Mustafa'nın mücadelesi esnasında bir aralık cellâtları teşvik için perde ara-
lığından başını uzatıp:

— Çabuk olun!

diye feci bir emir bile vermiştir! Fakat tabii bütün bunlar millî bir fâciyanın
ecnebi menbâlarında romaniaşmış şekilleridir: Kanunî Sultan Süleyman gibi
ince hisli, şair ruhlu ve bilhassa çok şefkatli bir babanın millî ve siyasi selâ-
met nâmına iğfâl edilerek ve istemiyerek vermiş olduğu feci bir emrin tatbikine
bu kadar hissizce seyircilik etmesi akla sığacak efsânelerden değildir; bilhassa ya-
nında en küçük oğlu şehzâde Cihangir'in bu fâciadan çok müteessir olarak sırf
ağabeysinin matemine dayanmadığı için hastalanıp öldüğü hakkında gene Garp
menbâlarında tesadûf edilen rivayetleri o hissizlik iddîalarıyla telif etmek kolay
değildir; onun için her halde Kanunî'nin o sırada diğer iki şehzâdesiyle beraber oralar-
dan uzaklaşmış ve hiç olmazsa uzak bir çadıra çekilmiş olması lâzımgelir. Bu-
nunla beraber, bazı Osmanlı menbâlarında büsbütün başka bir rivayet daha var-
dır; meselâ Peçevî «Zal-Mahmud»un rolünü şöyle anlatır:

«Şehzâde-i derdmend pençe-i cellâdândan rehâ bulup cânib-i Pâdişâhiye girizân

iken merkurum irişüp küştgiride bi-nazir pehlevân olmağla yıkup altuna alup ol
sebeb ile ol lâkaba sezâvâr görüldü».

Bu fıkra da şehzâdenin babasına ilticâ etmek istediğinden bahsedildiği halde baba-
sının nerede bulunduğu müphem bırakılmaktadır. Fakat Müneccim-Başı'ya göre
Kanunî otağımdadır ve hattâ şehzâde Mustafa babasına hücum ettiği için Boşnak
Mahmud müdâhâle etmiştir:

«Sultan Süleyman Hazretleri şehzâde Sultan Mustafa'yı kati için huzûr-i Hü-
mâyunlarma izhâr ittiklerinde şehzâde Sultan Mustafa kazıyyeden haberdâr
olup Şehriyâr Hazretlerinin üzerine hücum eyledikde mevcud bulunan huddâm
müteferrik ve perişân oldular: Mahmud Ağa ol vakt güreşçilik fenninde mâhir
olmağla Sultan Mustafa'nın üzerine pertâb idüp yıkdı ve bağladı; pes Şehriyâr
Hazretleri müşârinileyhi Zâl diyü telkib buyurdular».

Bu rivayet doğru olduğu takdirde, vaziyetin baba ile oğul arasında bir mücadele
şeklini bile almış olması lâzımgelir: Her halde bu mesele ayrıca tetkik edilmelidir.
Sonradan vezârete kadar yükselerek Osmanlı hânedânına dâmad bile olan Zal-Mah-
mud için 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Sultan Musta-
fa'nın hiç beklemediği âkıbeti orduda hemen şâyi olmuş, vâveylâlar ve isyan sesleri
birbirine karışmıştır! Bu sırada vüzerânın «Divanhâne»de bulunduğu rivayet edi-
lir: Birdenbire sesleri yükselmiye başlıyan Yenîçeriler de Vezir-i a'zam Rüstem
Paşa'nın tecziyesini istemiye başlamışlardır! Sultan Süleyman bu vaziyeti büyük
bir mehâretle idare etmiş ve derhal Kapucular-kethudâsım Divanhâne'ye göndere-
rek vüzerâ ictimâ hâlinde iken Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'dan «Mühr-i Hümâyûn»u
aldırdığı gibi üçüncü vezir Haydar Paşa'ya da:

— Çadırınıza gidiniz!

emriyle azlini tebliğ ettirmiştir! Diğer vüzerâ yerlerinde kalıp hükûmet buhrâ-
nının neticesini beklerken Kapucular-kethudâsı tekrar içeri girmiş ve elindeki
«Mühr-i Hümâyûn»u askerın çok sevdiği Tımsıvar fatihi ikinci vezir Ahmed Pa-
şa'ya tevdi edip sadâretini tebrik etmiştir: Bu suretle Kehle-i-ikbâl'in bu birinci
sadâreti 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisânî = 13 Ramazan Cuma gününden bu
güne kadar tam 8 sene, 10 ay, 8 gün sürmüş demektir. Kanunî'nin dâmadı olan
bu Hırvat vezirini azletmekle kendisine iyilik edip Yenîçerilerin elinden kellesini
kurtarmış olduğundan bahsedilir: Bu tarihten 1 sene 11 ay, 23 gün sonra Ka-
ra Ahmed Paşa'nın idâmîyle Rüstem Paşa'nın ikinci sadâreti için aşağıda 1555 =
962 vukuâtının «29 Eylül» fıkrasına bakınız. — Büyük meziyyetleriyle kazanmış
olduğu umumî teveccühe ve bu yüzden uğradığı iftirâlara kurban olan zavallı
şehzâde Mustafa'nın cenaze namazı orduda bulunan Kadı-askerlerin de iştirâkiyle
Ereğli'de kılınmış ve babasının emriyle tabutu Bursa'ya nakledilip ikinci Murad
türbesi civarına defnedilmiştir. — Bu büyük fâciayı ikinci bir fâcia daha tâkib et-
miştir: Osmanlı menbâlarında meskût geçildiği halde Garp menbâlarına akseden
bir rivayete göre Sultan Mustafa'nın Bursa veyahut Amasya'da bulunan küçük
yaşdaki oğlu da dedesinin emriyle bu günlerde anasının kucağından alınıp boğula-
rak idâm edilmiştir! Tabii bu suretle de müstakbel bir kan dâvâsının özü alınmış
demektir! — 921 = 1515 tarihinde dünyaya gelmiş olmak itibariyle 38 yaşında
şehid edilmiş olan şehzâde Mustafa, Kanunî Sultan Süleyman'ın en değerli ve en
muktedir oğludur: Çok esash bir kültür sâhibi olan bu kıymetli gencin kuvvetli
bir şair olduğu da muhtelif menbâlardaki şiirlerinden anlaşılmaktadır; meselâ
merhum Ali Emîrî'nin mecmuasında babasının bir şiirine yazdığı nazirenin şöyle
bir beytine tesadûf edilir:

Nâz sahrâsında tir-i gamze-i hunrîz ile
Şir-i dil saydeyliyen ol çeşm-i âhûlar mudur?

Bilhassa Bursa'lı Belîğ'in kaydettiği şu gazelde zavallı Mustafa âdetâ âkıbetini
sezmiş gibi bir lisan kullanır:

Rif'at istersen eger mihr-i cihân-ârâ gibi
Sür yüzün her dem yerê eyle tenezzül mâ gibi

Hoş kabâ yeldür degül bâki bu nakş-i rüzgâr
Fîl-mesel dünyâ misâl-i âlem-i rû'yâ gibi
Sûzen-i müjgânlarından geçmedi dil riştesi
Yolda kaldum ey Mesihâ Hazret-i İsâ gibi
Pehlevân-i âlem olmuş kalb-i istiğnâ ile
Tâb-i çarh-î dehr elinde oynadur almâ gibi
Katrâdan kemdür vücûdun Mustafâ emmâ aceb
Nazmidüp dürler döker tab'un senün deryâ gibi

Sultan Mustafa'nın feci âkıbeti bütün memlekette umumî bir teessür uyandırmış ve âdetâ millî bir matem hâlini alan bu teessür Divan edebiyatında unutulmaz akisler bırakmıştır: Bir çok şairlerin mersiyele ve tarihleri vardır; bunların en meşhuru yukarda bahsi geçen Yahyâ Bey'in «Ehced» hesabıyla Hicretin «960» tarihini gösteren «Mekr-i Rüstem» terkibiyle kırk iki beyitlik uzun ve hazin mersiyesidir; Yahyâ Bey bu cinayetin bütün mes'ûliyyetini Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'da gösterir: Şehzâdeye ihânet isnâd eden mektupların sahteliğinden bahseden şair, Kehle-i ikbâl'in rolünü şöyle anlatır:

Yalancının kuru bühtâmı buğz-i pinhâm
Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrâm

Şehzâdenin kollarını tutan veyahut kolları tutulduğu zaman boynuna kemendi geçirip boğan «Zal-Mahmud» Yahyâ Bey'in şu beytine göre Rüstem Paşa'nın adımlarından olmalıdır:

Getürdü arkasını yire Zâl-i devr-i zamân
Vücûdunâ sitem-i Rüstem ile irdi ziyân

Cesur şair, askerle halkın teessürünü de şu mısralarla ifade etmekten çekinmemiştir:

Döküldü gözyaşı yıldızları çoğaldı figân
Dem-i memâtı kıyâmet gününden oldu nişân
Gıriv-u-nâle vu zâr ile doldu kevn-ü mekân
Akar su gibi müdâm ağlamakda pîr-ü cüvân

Hattâ bundan dolayı Yahyâ Bey şu beytinde Rüstem Paşa'nın idâmını istiyen bir ifade kullanır:

O cân-ı âdemiyan oldu hâk ile yeksân
Diri kala ne revâdur fesâd iden şeytân?

Teessürlerinde çok samimî olan Yahyâ Bey Sultan Süleyman'ı bile tenkid edecek kadar cesaret göstermektedir:

Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb
Ki oğlunâ kıya bir server-i Ömer-meşreb?

Yahyâ Bey'in bu ateşli mersiyesi o zaman elden ele ve ağızdan ağıza dolaşmıştır; kendisi bunu şöyle anlatır:

«Ertesi ordây-i Hümayûn seyrine vardum; Gûşe gûşe okunur, kimi ağlar, kimi Yahyâ Beğ'ün sebep-i mağfiretidür diyüp âh eyler gördüm!». Esasen şair düşmanı olmakla meşhur olan Kehle-i ikbâl sonradan ikinci defa olarak Vezir-i a'zam olduğu zaman Yahyâ Bey'in «nizâm-ı âlem için» idâmını arzetmişse de Kanunî:

— Bu makuulelere kulak dutma ve intikam kasdın itme!
diyerek kendisini bile tenkid etmekten çekinmemiş olan cesur şairi himâye etmek büyüklüğünü göstermiştir; bununla beraber Rüstem Paşa Yahyâ Bey'i huzuruna getirip uzun uzadıya tekdir ettikten sonra Sultan Bâyezid evkafı

mütevelliliğinden azletmiştir. — Bu tarihten bir sene dokuz ay sonra şehzâde Mustafa olduğunu iddia eden bir düzmecenin çıkardığı isyan üzerine idâmı için 1555 = 962 vukuâtının «31 Temmuz» fıkrasına bakınız).

8 Teşrinisânî = 1 Zülhicce, Çarşamba: Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı.

(Bu seferin asıl hedefini teşkil eden Şehzâde Mustafa meselesi halledilmiş ve mevsim de ilerlemiş olduğu için Sultan Süleyman kışı geçirmek için Haleb'e gelmiş ve İran seferini bahara bırakmıştır: Bu vaziyet üzerine orduda bulunan Saruhan valisi şehzâde Selim eyâlet askeriyle beraber Maraş'da ve Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa da Rumeli askeriyle Tokad'da kışlamış memur olmuşlardır. — Kanunî İstanbul'dan hareket edeceği sırada İran şâhı Birinci Tahmâsb'dan sulh istemek için bir elçi gelmiş ve padişah bu teşebbüsü sefer tehir ettirmek için yapılmış bir kurnazlıktan ibaret saymıştır: Orduyla beraber yola çıkarılan Safavi elçisi şehzâde Mustafa imhâ edilmeden iade edilmemiş ve ondan sonra da baharda sefere başlanacağına ait bir cevapla iade edilmiştir. — En küçük şehzâde Cihangir babasının yanında kalmıştır. — Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı için 20 Zülka'de = 28 Teşrinievvel Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir).

27 Teşrinisânî = 20 Zülhicce, Pazartesi: Şehzâde Cihangir'in ölümü.

(Şehzâde Cihangir Kanunî'nin en küçük oğludur: 937 = 1530 — 1531 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu rivayet edildiğine göre bu sırada 22 - 23 yaşlarındadır. Sultan Süleyman'ın bütün oğulları gibi çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş ve bilhassa zarafeti, nüktedanlığı ve zekâsiyle şöhrat bulmuş olan bu genç şehzâde de babası ve diğer kardeşleri gibi şairdir; şu beyti, babasıyla bu sefer şehid edilen kardeşi Sultan Mustafa'ya yazdığı bir naziredendir:

Dir gören ebrâların altındaki çeşmânunu
Hancer altındâ yatur saydolmuş âhûlar mudur?

En büyük ağabeyi şehzâde Mustafa'yı bütün kardeşlerinden fazla seven bu hassas gencin yukarda gördüğümüz «Ak-tepe» fâciasından sonra bütün neş'esini kaybedip derin bir hüzne kapıldığı ve nihayet bu büyük mateme dayanamıyarak ve bilhassa kendisinin de nihayet aynı akıbete uğrıyacağını düşünerek buhranlar içinde hastalanıp bu gün Haleb'de öldüğü rivayet edilir: Bu suretle Rüstem Paşa'nın yaptırdığı cinayet netice itibariyle bir şehzâdenin daha ölümüne sebep olmuş demektir! Kanunî'nin oğullarından artık Bâyezid'le Selim'den başka kimse kalmamıştır: Bu sırada Bâyezid Edirne'de saltanat kaymakamlığında, Selim de askeriyle beraber Maraş kışlağındadır. — En sevgili oğlu şehzâde Mehmed'in 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisânî» fıkrasında gördüğümüz ölümünden itibaren baba şefkatini işte bu en küçük oğluna bağlayan Sultan Süleyman'ın şehzâde Mustafa fâciasından sonra Cihangir'i de kaybetmesinden çok sarsılmış olduğu rivayet edilir. — Şehzâde Cihangir'in cenaze namazı Haleb'de kılındıktan sonra tabutu babasının emriyle İstanbul'a nakledilip on sene evvel ölen büyük kardeşi Mehmed'in Şehzâde câmiindeki türbesine defnedilmiştir. — Tophâne'nin üstündeki «Cihangir» mahallesi işte bu şehzâdenin ismini taşır: Kanunî bu sevgili oğlunun ruhuna burada bir câmi, bir mektep ve bir de tekye yaptırmış ve bu binâlara Cihangir'in ismi verilmiş olduğu için o semte «Cihangir» denilmiştir: Câmiin inşası 967 = 1559 — 1560 da ikmâl edilmiştir. — Bu yeni mateminden çok muztarib olan Kanunî Maraş kışlağında bulunan oğlu Selim'i Haleb'e davet edip onunla oyalanmış ve çalışmış ve Hama civarında bir müddet avla vakit geçirdikten sonra tekrar Maraş'a göndermiştir).

1554 = 961

9 Nisan = 6 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi: Kanunî'nin Haleb'den İran seferine hareketi.

(5 Cumâda-l-ülâ = 8 Nisan Pazar ve 16 Cumâda-l-ülâ = 19 Nisan Perşembe tarihleri de rivayet edilirse de bilhassa ikinci rivayet tamamıyla yanlıştır. — 1553 = 960 senesi 8 Teşrinisânî = 1 Zühicce Çarşamba günü Haleb'e gelmiş olan Sultan Süleyman burada ve bir aralık av için gittiği Hama civarında cem'an 5 ay 1 gün kalmıştır: Tabii bu hesap en kuvvetli rivayetlere göredir. — Kanunî Haleb'de bulunduğu zaman bir takım idari ıslâhât işleriyle de meşgul olmuştur).

12 Mayıs = 9 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Diyarbekir civarında «Cülek/Çülek» mevkiine muvâsalatı.

(Burada ordu kurulmuş ve Sultan Süleyman şehre girmiyerek otağında kalmıştır. — Şam Beylerbeyi Teke-oğlu Mehmet Paşa da askeriyle beraber orduya burada iltihak etmiştir).

15 Mayıs = 12 Cumâda-l-âhire, Salı: «Cülek» ordugâhında büyük harb divânı.

(1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz «Ak-tepe/Ak-öyük», fâciası bütün orduyu müteessir ettiği ve bilhassa bu teessürün bir hükümet tedbiriyle de teskini kabil olamadığı için, İran üzerine yürümek üzere Haleb'den kalkıp Diyarbekir'e gelmiş olan Kanunî Sultan Süleyman asker nazarında sarı-sılmış olan nüfuzunu her hangi bir harb hareketine girişmeden evvel tahkime lüzum gördüğü için böyle bir divân toplamıştır: Hakikatte bu bir Harb divânı olmaktan ziyade muhtelif asker sınıflarını sırayla huzura kabul edip teskin ve tatyib etmek ve bilhassa şimdiye kadar olduğu gibi sadâkatle hizmet edecekleri hakkında söz almak için ittihaz edilmiş bir ihtiyat tedbirinden ibarettir! Bu merâsimin Diyarbekir'de olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir: Kanunî Cülek ordugâhındaki otağında tahtına oturup ilkönce Yeniçerileri kabul etmiştir; başta Yeniçeri-ağası olmak üzere Yeniçeri-kethudâsı, kâtipleri, Ocak ağaları, Yaya-başları, Bölük-başları, Oda-başları, Vekilharçları, Solakları ve hattâ bütün bölüklerin ihtiyar neferleri sırayla huzura girip padişahın karşısına dizilmişlerdir: Sultan Süleyman ilkönce hatırlarını sormuş, ondan sonra da İran şahının tecavuzlarından bahsederek şimdiye kadar olduğu gibi şimdi de kendilerinden büyük hizmetler beklediğini söyleyip «cezb-i kulûb» etmek istemiştir! Padişahın bu fevkalâde iltifatından gözleri yaşaran Yeniçerilerin:

— Hind'e ve Sind'e gidersen, belki kâh-i Kaaf'a sefer idersen yüz döndermezzüz ve uğır-i Hümâyûna baş terkin devlet-i dâreyn bilürüz: Her ne emridersen fer-manberüz!

dedikleri rivayet edilir. Bundan sonra diğer sınıflar da Kethudâları, Bölük-ağaları, zabıtları ve ihtiyar neferleriyle huzura kabul edilmişler ve onlar da aynı sözlerle karşılıp aynı mahiyette cevaplar vermişlerdir: Orduyu çok memnun eden bu merâsimde vezirlerle Kadı-askerler de bulunmuşlardır; tabii bu suretle artık ordunun gönlü alınmış demektir).

20 Mayıs = 17 Cumâda-l-âhire, Pazar: Kanunî'nin Diyarbekir'den hareketi.

(Sultan Süleyman Diyarbekir civarındaki «Cülek» ordugâhında yedi gece kalıp sekizinci gün hareket etmiştir: Bu hareket Nahcivan ve Erivan üzerinedir. — Padişah Diyarbekir önlerinde geçirdiği bir hafta içinde şehre yalnız gündüz girmiştir).

5 Haziran = 4 Receb, Salı: Süsehrî'nde ordu alayı.

(Burada «Ordu alayı» denilen bir geçit resmi yapılmış, sağ kolda Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa ve sol kolda Vezir-i-sânî Ali Paşa kıt'aları teçizat ve intizamlarının mükemmelliğiyle takdirler kazanmış fakat bilhassa Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın «kaplan postlu, kurt taclu, çekirdek mahmuzlu, tekne kal-kanlu», demir eldivenli, ak ve kızıl bayraklı askerleri gözler kamaştırmıştır; su-vârî kıt'alarının atları hep bir tondadır; bazı kıt'aların tulgalarında tilki ve bázılarda kurt kuyrukları takılıdır: Tabii böyle bir ordu dünyanın en zengin, en mun-tazam ve en muhteşem ordusudur).

2 Temmuz = 1 Şa'bân, Pazartesi: Hint-kapdanı Seydi-Ali-Reis'in Basra'dan hareketi.

(1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Reb'ül-âhir» fıkrasında Piri-Reis'in Basra sahillerinde bırakmış ve onun yerine tâyin edilen Murad-Reis'in de büyük bir Portekiz donanmasıyla çarpışmak mecburiyetinde kaldığı için getirememiş olduğunu gördüğümüz donanma bakıyyesinin oradan kaldırılıp Süveyş limanına getirilmesi, 1553 = 960 senesi Teşrinisânî = Zühicce sonlarında Hint-Kapdanlığa tâyin edilmiş olan Seydi-Reis'e emredilmiştir: Bu «Seydi-Reis» lâkabıyla meşhur «Seyyidi-Ali ibni Hüseyin-Reis» Galatalıdır ve babası Hüseyin-Reis'den başka dedesi de «Dâr-üs-smâa-i Âmire» yâni «Tersâne» kethudâlığında bulunmuştur: Soyca denizci olan Seydi-Reis «Muhit» ve «Mir'ât-ı kâinât fi ilm-il-mikaat» gibi mesleğine aid eserleri ve bilhassa bu seferinde sürüklendiği seyahate ait «Mir'ât-ül-memâlik» isminde bir seyahatnâmesiyle mâruf olduğu gibi kuvvetli şiirleri de vardır: Bunlarda «Kâtibi» mahlasını kullanır ve bâzan «Kâtibi-i Râ-mî» lâkabıyla da anılır. Nahcivan seferinde Kanunî'nin maiyyetinde bulunan Seydi-Reis yeni vazifesine tâyin edilince iki senedir Basra'da kalıp bir türlü Süveyş'e sevkedilemeyen donanma bakıyyesinin derhal nakline memur olarak 1553 = 961 senesi 7 Kânunuevvel = 1 Muharrem Perşembe günü Haleb'den hareket edip bu senenin 3 Şubat = 29 Safer Cumartesi günü Basra'ya gelmiş, gemilerin tâmir ve teçiziyle meşgul olarak nihayet bu gün yola çıkabilmiştir; fakat Seydi-Reis de Hint-Kapdanlığında son selefleri olan Murad ve Piri-Reislerden fazla bir muvaffakiyet gösterebilmiş değildir: Hürmüz boğazından çıktıktan sonra 9 Ağustos = 10 Ramazan Perşembe günü 25 gemilik bir Portekiz filosunu mağlûb eden Seydi-Reis 25 Ağustos = 26 Ramazan Cumartesi günü de Maskat civarında 34 gemiden mürekkep bir Portekiz donanmasıyla çetin bir harbe tutuş-tuktan sonra yoluna devam etmişse de, oralarda «Tufân-ı fil» denilen şiddetli bir fırtınaya tutulup ve bir çok ağırlıklarını atıp hiç yelken açmaksızın şark istikametine doğru sürüklenmiş ve nihayet Basra'dan hareketinden tam üç ay sonra Gucerât sahillerine düşüp toplarıyla mütebâkî ağırlıklarını Gucerât müslüman hükümdarının memurlarına emânet ettikten sonra bir miktar maiyyetiyle beraber Hindistan, Efganistan, İran ve Anadolu üzerinden 1557 = 964 Mayıs = Receb iptidâlarında İstanbul'a gelip âilesine kavuşmuştur: Bu mecburi seyahatine aid olan «Mir'ât-ül-memâlik» inde o kadar meşakkatten sonra bile Gucerât'ın Türkiye'ye ilhâkı sevdâsından hâlâ kurtulamadığını söyledikten sonra derdini şöyle anlatır:

Senün gitmez başundan bu havâlar
Dimâğun cümle toprak dolmayunca
Bu sergerdanluğun pâyâm yokdur
Vücâdun serteser hâk olmayunca

Kanunî Sultan Süleyman Seydi-Reis'e «Müteferrika» lık, maiyyetindeki adamlara da münâsip bir dirlik vermiştir).

5 Temmuz = 4 Şa'bân, Perşembe: Kars önlerinde İran şahına harb ilâm.

(Yavuz Sultan Selim devrindenberi iki devlet arasında harb hâli hiç nihayet bulmamış olduğu için, hakikatte bu bir harb ilânından ziyade şahı meydana çık-mak mecburiyetinde bırakmak için gönderilmiş bir hâkâretnâmeden, yâni bir nevi meydan okumadan ibarettir! — Sünnî Osmanlılar, «Mülhid» dedikleri Şiilere «Ehl-i Kitâb» addettikleri Hristiyanlardan fazla düşmandırlar: işte bundan dolayı Kanunî'nin beyannâmesinde Râfızilerin canlarıyla malları helâl olduğuna ait fetvâlardan bahsedilerek:

«Mezheb-i bâtil ve itikaad-ı âtilımızda musır olduğunuz takdirce vücûd-ı bi.sû-dun izâlesine hüsn-i niyyetle bi-inâyet-illâh-i Teâlâ teveccüh kılmışdır» tarzında çok sert bir ifade kullanılmıştır; İran şahı Birinci Tahmâsb Kanunî'nin bundan evvelki seferlerinde hep içeri çekilip hiç meydana çıkmamış olduğu için, Sultan Süleyman bundan evvel olduğu gibi bu sefer de merhum babası Yavuz Sultan Selim'in Şâh-İsmail'e yazdığı hakaret cümlelerini hatırlatacak bir ifade kullanmış ve meselâ:

«İmdi merdlük da'vâsm idenlere nâ-merdlükle zen gibi meydandan kaçup muhtefi olmak düşmez»

demıştır! Safavîlerin nazarında merdin silâhı kılıçtır: Onun için ötedenberi Os-manlıları top ve tüfek gibi ateşli silâhlar sayesinde kolay muvaffakiyetler kazan-makla ithâm edip durmaktadırlar! Kanunî'nin beyannâmesinde işte bu telâkkiden dolayı şöyle bir cümleye de tesadüf edilir:

«... ve eger havf-ü-hirâs ile firâruna bâis olan tûb-u-tüfeng ise, ol makuule âlât-ı ceng revâfız-u-mülhidin için âmâde ve âheng olmayup ahvâlleri ma'lûm olan gürûh-i mekrûhun def'ine şîrân-ı ceng-ü-vegaa elinde olan tîğ-i âbdâr kâfidür!»

Fakat bütün bunların hiç bir tesiri olmamış, İran ordusu gene meydana çıkmadığı için düşman arazisinin yakılıp yıkılmasından ve bu suretle şahın Şarkî-Anadolu akınlarının intikamı alınmasından başka çâre bulunamamıştır).

18 Temmuz = 17 Şa'bân, Çarşamba: Osmanlı ordusunun Erivan'a muvâsalatı.

(Tahmâsb-Şâh'ı mukabeleye mecbur etmek için yukarıki fıkra da gördüğümüz beyannâme gönderildikten sonra o zaman İran'a tâbi olan Şüregil, Şaraphâne ve Nilfirâk mâmûreleri yağma ve tahrip edilip Erivan önlerine gelinmiştir: Birinci Tahmâsb ile oğlunun ve bazı ümerâsının buradaki saraylarıyla bahçeleri ve bi-l-hassa «Bâğ-ı Sultâniyye» denilen büyük bahçe kâmilan yıkılıp yakılmıştır. — Ka-munî'nin Erivan'a muvâsalatı için 15 Şa'bân = 16 Temmuz Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

24 Temmuz = 23 Şa'bân, Sah: Arpaçay'ın tahribi.

(Şarkî-Arpaçayı ismiyle de anılan Nahcivan-Arpaçayının aşağısındaki «Arpa-çayırı» kışlağının yağma ve tahribi için 21 Şa'bân = 22 Temmuz Pazar tarihi de rivayet edilir).

25 Temmuz = 24 Şa'bân, Çarşamba: Safavîlerle bir puslu müsademesi.

(Ordu Aras boyundaki «Karahisar» mevkiindeyken civar köylere baskın yapan Karaman askerinden bir müfreze pusuya düşüp üstün kuvvetler karşısında bir-mikdar zâyîata uğramıştır).

26 Temmuz = 25 Şa'bân, Perşembe: Karabağ'ın tahribi.

(Bu mâmûr mmtakanm ahalisi kaçmış olduğu için malları yağma edilmiş, mağaralarla defnelere sakladıkları hazineler çıkarılmış ve köylerle kasabalar yı-kılıp yakılmıştır).

28 Temmuz = 27 Şa'bân, Cumartesi: Nahcivan'ın tahribi.

(Burada da Osmanlılar gelmeden evvel ahali kaçmış olduğundan malları ve gizli hazineleri yağma edilmiş, şahla oğlunun ve ümerâsının sarayları yıkılıp yakılmış ve dört beş günlük ve hattâ bazı rivayetlere göre yirmi günlük bir çevre dahilinde «taş üzere taş» bırakılmamıştır: Bir çok güzel kızlarla oğlanlar ve büyük ser-vetler igtinâm edilmiş, Safavî ordusu gene ortaya çıkmamış ve hattâ Şâhın Lor = Loristan dağlarına çekildiği haber alınmıştır. — Ordunun Nahcivan'a mu-vâsalatı için 21 Şa'bân = 22 Temmuz Pazar ve 24 Şa'bân = 25 Temmuz Çarşamba tarihlerine de tesadüf edilirse de doğru değildir).

30 Temmuz = 29 Şa'bân, Pazartesi: Kanunî'nin Nahcivan'dan av-detî.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Tahmâsb-Şâh'ın Loristan dağlarına çekilmiş olması Safavî ordusuyla karşılaşmak imkânı kalmadığını bir kere daha meydana çıkarmış ve yaz sonlarına da yaklaşmış olduğu için hareketin bahara bırakılması ve henüz mevsim müsâitken Padişahın Amasya'ya, ordunun da kışlaklara çekil-mesi takarrür etmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Nahcivan seferi» ismiyle bah-sedilen bu büyük tahrip hareketi düşmanın müstahkem mevkillerini harâb etmek suretiyle müdafaa tertibatını zayıflatmak, hudut boylarında mühim noktalar tut-mak ve bilhassa o zamanki İran'ın en zengin sahalarından olan bu mmtakayı iktisaden ezmekle neticelenmiştir: Müsadere edilen mallarla hazineler Türkiye'ye büyük bir servetin girmesi demektir; Osmanlı azametinin en mühim sebeplerinden biri de Şark ve Garp cephelerinin daimi birer servet menbâi hâline getirilmiş ol-masında gösterilebilir; bu devir, Şark'la Garp servetlerinin Türkiye'de biriktiği de-virdir. — Nahcivan seferi münasebetiyle Osmanlı menbâlarında bilhassa sivil esir-ler meselesi hakkında bir takım tafsîlâta tesadüf edilir: «Sım-ten, gonce-fem mahbûblar»la «gülrukh ve mevzûn-şemâil nâzenin duhterler ve hüsn-ü-behçetde bi-nazir nev-arûslar»dan her asker çadırında ikişer, beşer ve hattâ onar tânesine tesadüf edildiği hakkında muhtelif rivayetler vardır! Tabii bu canlı ganimetler, düşman ölkelerini nüfus bakımından da sarsan Osmanlı hareketlerinin demografik neticeleri demektir).

2 Ağustos = 3 Ramazan, Perşembe: «Taht-ı Süleyman» muharebesi.

(Kanunî'nin emriyle imâdiyye beyi Sultan-Hüseyn Bey'in Tebriz üzerinden Merâğa'ya kadar İran'da yaptığı büyük akın hareketine karşı Bağdad havâli-sini tahribe gelen Safavî ümerâsından Hamze-Sultan'la diğer bir takım Kızılbaş beyleri «Taht-ı Süleyman» mevkiinde Hüseyn Bey'le karşılaşmışlardır: Çok şid-detli bir muharebe olduğundan bahsedilir; Hüseyn Bey İranlıları mağlûb etmiş, Safavî kumandanı Hamze-Sultan maktul düşmüş, sancakları, murassâ tacları ve ordu çalgıları zaptedilmiştir. Bu muvaffakiyetten çok memnun olan Sultan Süley-man Hüseyn Bey'i hil'atle taltif etmiştir).

6 Ağustos = 7 Ramazan, Pazartesi: Bâyezid konağında İran'ın sulh teklifi.

(Sultan Süleyman Bâyezid konağına geldiği zaman Safavîlerin salıverdikleri bir Türk esiri Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa'ya hitâben bir nâme getirmiştir: Bu nâmede Osmanlı tahribâtına şahın da mukabele edeceğinden bahsedilmek su-retiyle bir tehdid savrulduktan sonra bu karşılıklı tahribâtın iki tarafa da za-rarlı olmaktan başka bir netice vermek ihtimali olmadığından dolayı artık bir sulh akdedilerek bu hâle nihayet verilmesi teklif edilmiştir. Safavîler bu nâme-de Osmanlıların ateşli silâhlar kullanmalarından da şikâyet ettikleri için iki taraf arasında münâkaşalı bir muhâbere başlamış, karşılıklı tehdidler savrul-muş ve hattâ Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa İranlılara verdiği cevapların birinde

gelecek bahara Safavilerin dinî merkezleri olan Erdebil'in de tahrib edileceğinden bahsetmiştir! Bilhassa bu tehdidin İranlılar üzerinde çok derin bir tesir yaptığından bahsedilir).

17 Ağustos = 18 Ramazan, Cuma: Hasan-kale = Pasinler konağın-da Şarkî-Anadolu beyleriyle askerlerinin terhisi.

(Burada Diyarbekir ve Van Beylerbeyleriyle ordu hizmetinde bulunan Kürt beylerine hil'atler giydirilip el öptürüldükten sonra kışlaklarına çekilme ruhsatı verilmiştir. — Ramazan bayramı burada geçirilmiştir. — Sultan Süleyman'ın buraya muvâsalatı için 9 Ramazan = 8 Ağustos tarihi de rivayet edilmişse de doğru değildir).

22 Ağustos = 23 Ramazan, Çarşamba: «Kal'a-i-Zâlim» fethi ve Kerkük sancağının işgali.

(Kanunî bu Nahcivan seferine çıkarken İran'a tâbi Kürt beylerinin ellerinde bulunan Şehr-i-Zûl/Şehr-i-Zûr = Kerkük mmtakasının işgaline Bağdad valisi Osman Paşa'yı memur etmiştir: Paşa bu mmtakanın en sarp ve müstahkem mevki ve askerlikçe anahtarı sayılan «Kal'a-i-Zâlim/Zâlim Ali kalesi»ni muhasara etmiş ve uzun süren bu muhasara esnasında Osman Paşa vefat etmişse de yerine Bağdad Beylerbeyi olan Baltacı-Mehmet Paşa gelmiştir; bir rivayete göre de esasen Bağdad valisi olan Baltacı-Mehmet Paşa, merhum Osman Paşa ile beraber muhasara da bulunmakta olduğu için onun vefatı veyahut şehâdeti üzerine harekâtı yalnız başına idare etmiştir. — Daha fazla mukavemet edemeyeceğini anlıyan Safavî kumandanı Sohrâb Bey'in bir gece kaçıp gittiği rivayet edilir: İşte bunun üzerine Baltacı-Mehmet Paşa bu gün kaleye girmiş, ondan sonra sancağın diğer kaleleri işgal ve teslim suretleriyle kolayca zaptedilmiş ve bu yeni sancak beyliğine ümerâdan Murad Bey tâyin edilmiştir).

3 Eylül = 5 Şevvâl, Pazartesi: Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa'nın Çoruh boyuna sevkî.

(Bu gün Erzurum civarına gelindiği zaman şâhın Çoruh boyundaki Osmanlı kalelerine taarruz etmek üzere ilerlemeye başladığı haber alındığı için, Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa kumandasında dört bin Yeniçeri ile Anadolu ve Rumeli ordularından seçilmiş mühim bir kuvvet sevk edilmiştir).

9 Eylül = 11 Şevvâl, Pazar: Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa ordusunun Oltu'ya muvâsalatı.

(Bu gün Oltu'ya varan Ahmed Paşa İran şâhının bu hareketten haberdâr olunca büyük bir sür'atle ric'ate başlamış olduğunu öğrendiği için geri dönme kararı vermiştir).

21 Eylül = 23 Şevvâl, Cuma: Ahmed Paşa'nın orduya iltihakı.

(Şâhm ric'ati üzerine Oltu'dan avdet eden Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa bu gün Erzurum'da Kanunî'nin ordusuna iltihak etmiştir).

26 Eylül = 28 Şevvâl, Çarşamba: Erzurum konağına gelen İran elçisinin mütâreke talebi ve bu talebin kabulü.

(İran şâhının «Korçu-Kaçar» ünvanıyla Hassa kumandanı olan bu Safavî el-

çisinin ismi «Şâh-kuli Aka»dır: Bu murahhasın efendisinden getirdiği nâme, yukarda bu sene vukuâtının «6 Ağustos» fıkrasındaki mürâaatle başladığını gördüğümüz siyasi muhâberenin son tezâhürü demektir; şâhm bu nâmesinde bir mütâreke akdi talebinde bulunmuş olduğu rivayet edilir: Dîvân'da Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilip el öpmek şerefine mazhar olan Safavî elçisine hudut vesaire hakkındaki şartları tesbit edecek bir sulh muahedesi akdedilinceye kadar mütârekeye muvafakat edildiği ve Safavîler tarafından ihlâl edilmedikçe bu mütârekeye riâyet edileceği tebliğ edilmiştir: Aşağıda 1555 = 962 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

28 Eylül = 1 Zülka'de, Cuma: Kanunî'nin Erzurum'dan hareketi.

(Sultan Süleyman burada kaldığı 24 günü ordugâhtaki otağında geçirmiştir. — Hareket tarihi olarak 3 Zülka'de = 30 Eylül Pazar gününden de bahsedilir).

18 Teşrinievvel = 21 Zülka'de, Perşembe: Sultan Süleyman'ın Sivas'a muvâsalatı.

(Padişah burada bir gece konaklayıp ertesi gün hareket etmiştir).

22 Teşrinievvel = 25 Zülka'de, Pazartesi: Kanunî'nin Tokad'a muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalmıktan sonra Amasya'ya hareket edilmiştir: Rumeli ordusunun Tokad'da kışlaması emredilmiştir).

30 Teşrinievvel = 3 Zülhicce, Salı: Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahcivan seferinden Amasya'ya avdeti.

(Yukarda bu sene vukuâtının «26 Eylül» fıkrasında gördüğümüz mütârekenin akdine rağmen henüz sulh imzalanmadığı için her türlü ihtimale karşı Padişahla ordunun bu kış mevsimini Anadolu'da geçirmesi takarrür etmiş ve Sultan Süleyman Amasya'da kalmaya karar vermiştir. — Askerin muhtelif kışlaklara takimi burada emredilmiştir. — Kanunî'nin kararı, kat'i bir sulh akdedilemediği takdirde ilkbahar başlarında tekrar İran üzerine yürümektir: Tabii bu vaziyet, İran'a istenilen sulh şartlarının kabul ettirilmesinde de âmil olmuştur. — Padişah'ın Amasya'da geçirdiği bu kış esnasındaki mühim meselelerden biri de Fransa kralı ikinci Henri'den «Codignac» isminde bir elçi gelip Türk donanmasından himâye ve yardım istemesidir: Fransa krallığıyla son defa akdedilen himâye muahedesi için 1553 = 960 vukuâtının «1 Şubat» fıkrasına ve bu muahede mucibince Turgut-Reis'in yaptığı Korsika seferi için de gene o senenin «15 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu sefer Amasya'ya gelen Codignac'ın ricası Fransızların bu tarihe kadar işlemiş oldukları ihânetlere ve bilhassa son Korsika seferinde Turgut-Reis'e karşı gösterdikleri münasebetsizliklere rağmen gene kabul edilmiş ve hattâ Akdeniz seferine hazırlanması için Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa'ya emir verilmiştir: Piyâle Paşa'nın hareketi için aşağıda 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız. Gene Kanunî'nin Amasya'da geçirdiği mevsime tesadüf eden hâdiselerin en mühimmi de İran sulhüdür: Bu mesele için gene 1555 = 962 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız.

1555 = 962

10 Mayıs = 18 Cumâda-l-âhire, Cuma: İran şâhının sulh akdine memur ettiği elçinin Amasya'ya muvâsalatı.

(Bundan evvel akdedilmiş olan mütâreke için yukarda 1554 = 961 vukuâtının «26

Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu gün gelen elçi İran şahı Birinci Tahmâsb'm «Eşik-ağası», yâni Baş-mabeyncisi «Kemâlüddin Ferruhzâde Bey» dir: Bu zâtin Erzurum'a geldiği Amasya'ya bildirilmiş ve verilen müsâade üzerine derhal Amasya'ya gönderilmiştir: Ferruhzâde Bey'in gerek Kanunî Sultan Süleyman'a, gerek Vezir-i a'zamla diğer vüzerâya çok kıymetli hediyeler getirdiği rivayet edilir. Gerek mütârekenin akdedilmiş olmasından, gerek sulhün takarrüründen dolayı İran elçisi Amasya'da çok iyi karşılanmış ve Kanunî'nin emriyle kendisine ilkönce Vezir-i a'zam Ahmed Paşa ve ondan sonra da sırayla ikinci vezir Ali Paşa ve üçüncü vezir Mehmet Paşa tarafından ziyâfetler verilmiştir: Bu ziyâfetlerle ikramlardan sonra huzura kabul edilen Ferruhzâde Bey'e hil'at giydirilmiş ve Sultan Süleyman kendisine şahın sulh ricasını kabul ettiğinden bahsetmiştir: Sulhün akdi için aşağıki fıkraya bakınız).

29 Mayıs = 8 Receb, Çarşamba: Osmanlı - Safavî sulhü.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz İran elçisi Ferruhzâde Bey Birinci Tahmâsb'm acemce bir nâmesiyle gelmiş ve Kanunî Sultan Süleyman da buna Türkçe bir cevap vermiştir; bununla beraber İran murahhası Amasya'ya muvâsalat tarihi olan 10 Mayıs = 18 Cumâda-Lâhire Cuma gününden itibaren Osmanlı vezirleriyle müzakerede bulunmuş ve hududun son Türk fütûhâtı esas olmak şartıyla tesbitine karar verilmiştir: Bu vaziyet üzerine Ardahan, Gölç, Zarşat = Arpaçay vesaire havâlisî İran'dan Türkiye'ye intikal etmiştir. Bundan başka Sünnilikle Şiilik arasında en büyük dinî husûmet sebebinin de izâlesine ehemmiyet verildiği anlaşıl-maktadır; bu husûmet sebebi Şiilerin Hazret-i Ali'den başka büyük ashâba hürmet etmemeleri ve bilhassa Ebu.Bekir ve Ömer gibi en büyük sahâbîlere küfredmeleri-dir: Osmanlı menbâlarında «Şeyheyn'e sebb-ü-şetm» şeklinde bahsedilen bu mesele Sünniliği en çok müteessir eden vaziyettir; hattâ Kanunî Sultan Süleyman şu tarihi gazeline bu meseleyi İran seferlerinin en mühim sebebi gibi gösterir:

Allah Allah diyelüm sancağ-ı şâhi çekelüm
Yörüüp her yanadan şarka sipâhi çekelüm
İki yerden kuşanâlum yine gayret kuşağın
Bulaşup toz ile toprağa bu râhi çekelüm
Pâymal eyliyelüm kişverini Sûrh-serün
Gözünê sürme diyâ dâd-i siyâhi çekelüm
Bize farz olmuş iken olmamız Islâma zahîr
Nice bir âturalum bunca günâhi çekelüm
Umarum rehber olâ bize Ebu.Bekr u Ömer
Ey (Muhibbî) yörüüp şarka sipâhi çekelüm

Padişahın bu gazeline anlaşılağı gibi, İran seferlerinde Sünnî Türkler Şiilerin küfretmekte oldukları «Şeyheyn» in ruhâniyyetlerinden istimdâd ederek ileri atılmışlardır.

Safavî elçisi Ferruhzâde Bey işte bu münasebetsiz vaziyete artık nihayet verileceği hususunda Osmanlı hükûmetine teminat vermiş ve hattâ bu teminattan memnun olduğunu Sultan Süleyman da Birinci Tahmâsb'a yazdığı mektupta ehemmiyetle tasrih etmiştir; bundan başka İran hacıların mukaddes makamları ziyaretlerine de Osmanlı idaresince müsâade edilecek ve teshilat gösterilecektir; şahın padişaha gönderdiği nâmede:

«Ziyâret-i Beyti'llâh-i harâm ve Medine-i müşerreffe ve mükerreffe ve sair meşâhid-i mukaddese»

denildiğine göre Mekke ve Medine'den başka Şiilerce en fazla takdis edilen makamların bulunduğu Bağdad, Kerbelâ ve Necef gibi yerlerin de bu müsâadeler sâhasma dâhil olması lâzımgelir. — İranlılar Osmanlı hududuna hiç bir tecâvuzda bulunmamak ve dostluk münasebetleri tesis etmek taahhüdünde de bulunmuşlardır: Bu sulh iki hükümdarın teâti ettikleri mektuplarla akdedilmiştir. — Bundan evvel akdedilen Erzurum mütârekesinden bu Amasya sulhünün

takarrürüne kadar tam 8 ay 3 gün geçmiştir: Yukarda 1554 = 961 vukuâtının «26 Eylül» fıkrasına bakınız. — Amasya sulhü Osmanlılarla Safavîler arasında yarım asırlık bir husûmet devrine nihayet vermiştir: Şâh-İsmail'in İkinci Bâyezid devrine tesadüf eden 1502 = 907 tarihinde kurduğu Safavî imparatorluğu şimdiye kadar Osmanlı devletiyle dostluk tesis edememiş olduğuna göre, o tarihten itibaren husûmet hâli 53 sene devam etmiş demektir; askeri hareketler Şâh-İsmail'in 1508 = 913 senesi Kânunusânî = Ramazan ayında yaptığı büyük Anadolu akınıyla başlamış olduğuna göre de fi'li husûmet devri 47 sene sürmüş sayılabilir: 1507 = 1508 = 913 vukuâtına bakınız. İran tecâvuzlarına Osmanlıların mukabelesi esas ittihaz edildiği takdirde ise Yavuz'un Çaldıran seferine giderken İzmit'den 1514 = 920 senesi 28 Nisan = 3 Rebî'ül-evvel Cuma günü gönderdiği ilân-ı harb beyannâmesine nazaran resmî harb hâli tam 41 sene 1 ay sürmüş ve Çaldıran muharebesinden itibaren de 40 sene, 9 ay, 6 gün geçmiştir: 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu uzun müddet zarfında yegâne büyük meydan muharebesi Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran harbidir: Kanunî'nin seferlerinde Safavî ordusu hiç bir meydan muharebesi kabul etmediği için bu seferler büyük ve müvakkat istilâ hareketleri mahiyetinde kalmıştır. İranlıların Kanunî devrindeki mukabeleleri Osmanlı ordusu çekildikten sonra Şarkî-Anadolu'ya tasallut hareketlerinden ibarettir: Bununla beraber bu yarım asırlık husûmet devresi nihayet Şarkî-Anadolu ile Irâk'ın kat'i surette Türkiye'de kalmasını temin etmiştir. — Bâzı muahhar menbâlarla bir takım ecnebi müelliflerinin Osmanlı-Safavî mücadelelerini Şiilikle Sünniliğin lüzumsuz bir çarpışmasından ibaret göstermeleri doğru değildir: Mezheb gayreti iki taraf için de muharrik bir kuvvet rolünü oynamış ve çok mühim siyasi ve askeri neticeler vermiş demektir; hakikatte bu tarihi mücadele jeopolitik zaruretlerin tabii bir neticesinden başka birşey değildir. — Amasya'ya gelen İran elçisi Ferruhzâde bir rivayete göre 2 Haziran = 12 Receb Pazar günü avdet etmiştir).

2 Haziran = 12 Receb, Pazar: Sulh akdine geldikleri halde ancak altı aylık bir mütâreke istihsal edebilen Avusturya elçilerinin Amasya'dan hareketi.

(Macaristan ve Transylvania = Erdel hudutlarındaki Türk kumandanlarının muvaffakiyetli taarruzlarıyla bir takım fütûhatma karşı âciz kalan kral Ferdinand nihayet sulh istemek mecburiyetinde kalmıştır: Avusturyalılardan bir çok yerler alındıktan sonra 1552 = 959 senesi 19 Teşrinievvel = 1 Zülka'de Çarşamba günü «Eger-Eğri» muhasarasının kaldırılmasıyla nihayet bulan büyük seferdenberi tam 2 sene, 7 ay, 14 gündür henüz sulh akdedilmemiş olması Macaristan'daki Avusturya arazisini Türklerin mütemâdi taarruzlarına açık bulundurmaktadır; kral Ferdinand'm Amasya'ya elçiler gönderip sulh istemesi işte bu vaziyete nihayet vermek içindir. — İstanbul üzerinden 7 Nisan = 15 Cumâda-l-ülâ Pazar günü Amasya'ya gelen Avusturya murahhasları «Auger Busbek/Busbecq», «Anton Wranczy/Verantius» ve «François Zay» isimlerinde üç kişidir: Bunlardan Busbek Türkiye'de gördüklerine ve Osmanlı kuvvet ve za'fının tahliline ait Lâtince mektuplarıyla meşhurdur: Bu kıymetli eserin muhtelif tarihlerde muhtelif mütercimler tarafından neşredilmiş İngilizce ve Fransızca tercümeleri de vardır; Ankara'daki «Auguste» kitabesini keşfeden de işte bu Busbek'dir. — Avusturya hey'etinin Amasya'da bulunduğu günler, yukarıki fıkra da gördüğümüz İran sefirinin bulunduğu zamana müsâdiftir: Hattâ Busbek'le Ferruhzâde Bey, bir gün aynı zamanda huzura kabul edilmişlerdir. — Hem bir sulh akdi, hem büyük haraclar mukabilinde Transylvania = Erdel hâkimiyetinin istihsalı için gelmiş olan Avusturya hey'eti haraç olarak on bin duka altınıyla hediye olarak altın yaldızlı ve musannâ bir gümüş sofrayı takımı getirmiştir; fakat bütün bu pişkeşlere rağmen ne Transylvania hakkındaki ricaları kabul edilmiş, ne de sulh akdölünmüştür: bir çok uğraştıktan sonra Avusturya elçilerinin koparabildikleri yegâne şey altı aylık bir mütâre-

keden ibarettir! Busbek'le arkadaşları işte ancak bu kadar bir muvaffakiyet temin edebildikten sonra bu gün Amasya'dan hareket etmişlerdir : Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, İran sefiri Kemâlüddin Ferruhzâde Bey de bu gün yola çıkmıştır).

21 Haziran = 1 Şa'bân, Cuma : Kanunî Sultan Süleyman'ın Amasya'dan İstanbul'a hareketi.

(Nahcivan seferinden avdetinde bu kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan hünkâr burada 1554 = 961 senesi 30 Teşrinievvel = 3 Zülhicce Salı gününden bu güne kadar tam 7 ay 22 gün kalmıştır).

26 Haziran = 6 Şa'bân, Çarşamba : Kapdan-ı Deryâ Piyâle ve Trablusgarb valisi Turgud Paşaların Fransa'yı himâye için Akdeniz seferine hareketi.

(Bu hareketin bahara tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır. — Barbaros'un ölümünden sonra yerine ilkönce Sokullu-Mehmet Paşa ve onun Rumeli Beylerbeyliğine nakli üzerine de Vezir-i a'zam Kehle-i ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi olan Koca-Sinan Paşa Kapdan-ı Deryâ olmuş, 1554 = 961 tarihinde ölmeye kadar kendine rakib addettiği Turgud-Reis'e karşı kardeşiyle beraber bir takım entrikalar çevirmekten ve hattâ Turgut-Reis'in fütûhâtını benimsemekten başka bir şey yapamayan bu şımarık devşirmenin yerine de Piyâle Bey tâyin edilmiştir : Koca-Sinan Paşa'nın Turgud-Reis'i istirkab edip bir takım entrikalar çevirmesi için 1551 = 958 vukuâtının «15 Ağustos» fıkrasına bakınız. Beşiktaş'daki «Sinan Paşa câmii» işte bu Koca-Sinan Paşa'nındır. — Piyâle Paşa bir rivayete göre Hırvat ve daha kuvvetli bir rivayete göre de Macar devşirmesidir : Hattâ çocukluğunda Mohaç muharebesinde esir edilip Enderun'da terbiye edildiği rivayet edilir; sonradan kendisine bir sultan da verilmiş ve Osmanlı hanedanına dâmad da olmuştur. — Bu tarihten iki sene evvel Fransa ile bir himâye muahedesi akdedilmiş ve muahede mucibince ilkönce Turgut-Reis Korsika seferine çıkmıştır : 1553 = 960 vukuâtının «1 Şubat» ve «15 Haziran» fıkralarına bakınız. Bu sefer Sultan Süleyman Amasya'da iken Fransa'dan «Cognac» isminde bir elçi daha gelip aynı muahede mucibince tekrar yardım ümedinden Piyâle Paşa'ya donanmanın hazırlanması emredilmiştir : 1554 = 961 vukuâtının «30 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bundan evvel Sinan Paşa'nın Kapdanlığında olduğu gibi bu sefer de donanmaya Trablusgarb Beylerbeyi Turgud Paşa kumanda etmiş, ilkönce cenubi İtalya'nın Messina boğazı üzerinde Türklerin «Rice» dedikleri «Reggio» kalesi zaptedilmiş, bir ihraç hareketiyle içeriler yağma ve tahrib olunmuş, bu sırada amiral Andrea Doria'nın büyük bir donanmayla Napoli sahillerinde bulunduğu haber alınarak hemen üstüne gidilmişse de Doria alelâsul kaçmış ve ondan sonra da İtalya'dan İspanya'ya kadar büyük bir deniz hareketi yapıp mevsim sonu sayılan Kasım iptidâlarında avdet edilmiştir).

31 Temmuz = 12 Ramazan, Çarşamba : Nahcivan seferinden dönen Sultan Süleyman'ın Üsküdar sarayına muvâsalatı ve Rumeli'de büyük bir isyan hareketi yapan düzmece Mustafa'nın idâmı.

(Kanunî'nin Üsküdar sarayına muvâsalatı için 1 Ağustos = 13 Ramazan Perşembe tarihi de rivayet edilir. — Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği seferlerin on ikincisi olan bu Nahcivan seferi, padişahın 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi günü İstanbul'dan hareketinden bu güne kadar tam 1 sene, 11 ay, 3 gün sürmüştür. — Rumeli'de çıkan yeni «Düzmece-Mustafa» vak'ası işte bu sefer esnasında zuhur etmiştir; Birinci Mehmet ve İkinci Murad devirlerinde «Düzme» ve «Düzmece» gibi lâkaplar takılarak sahte gösterilmiş bir

hakikî şehzâde Mustafa ile hakikaten sahte bir Mustafa ve bir de Küçük-Mustafa gaileleri vardır : 1420 = 823 vukuâtının son fıkrasıyla 1422 = 825 vukuâtının birinci ve ikinci fıkralarına ve 1423 = 826 vukuâtının da birinci fıkrasına bakınız. Bunlara benzer bir vak'a da bu sefer padişahın Nahcivan seferinde zuhur etmiştir : Bu da bir nevi «Düzmece-Mustafa» isyânıdır! Osmanlı menbâlarının çok ihtiyatlı bir lisan kullanmaları bu vak'ayı karanlık bırakmaktadır : Bu seferki Mustafa, 1553 = 960 senesi 6 Teşrinisânî = 27 Şevrâl Cuma günü Ereğli cıva, rındaki «Ak-öyük» ordugâhında idâm edilmiş olan büyük şehzâde Mustafa olduğunu iddiâ ederek Rumeli'de ortaya çıkmıştır; Osmanlı menbâlarının rivayetine nazaran bu sahte müddai Kanunî'nin büyük oğluna pek çok benzemesinden istifade etmiş ve her kes ona bu benzeyiştten bahsettikçe : — Aman beni ele vermeyin; ben zaten başımı güç kurtardım : Her şeyin zamanı var!

gibi ustalıklı sözlerle etrafına on bin kişilik bir kuvvet toplamıştır! Bu kuvvet içinde Akıncılar, Levendler vesaire gibi bir takım askerler bile vardır! İsyanın nerede çıktığı ve bilhassa sahte Mustafa'nın hüviyetiyle menşei kat'i surette mâlûm olmamakla beraber zayıf bir rivayete nazaran Selânik ve Yenişehir havâlisinde başhyan bu hareket oradan Dobruca'ya doğru yayılmıştır; bununla beraber Dobruca'dan başlayıp Tuna boylarında Silistre ve Niğbolu üzerinden Selânik ve Yenişehir taraflarına kadar genişlediği hakkında daha kuvvetli bir rivayet vardır! Tabii bu suretle Rumeli'nin büyük bir kısmı bu isyan hareketine sahne olmuş demektir. — Osmanlı menbâlarında «bir şahs-ı mechûl-ün-neseb» ve «bir bed-asl-u-bed-haseb» denilen sahte Mustafa «Ak-öyük» fâciasında cellâdların kendisine benziyen başka bir şahsı idâm ettiklerinden» bahsederek Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük oğlu olduğunu iddiâ etmiştir! Her halde içlerinde şehzâde Mustafa'yı pek çok ve pek yakından görmüş binlerce insanlar bulunması lâzımgelen böyle muazzam bir kütlenin nasıl olup da öyle bir sahtekâra bu kadar kolayca kanıvermiş olduğuna hayret etmemek kabil değildir. — Bu meselede dikkat edilecek noktalardan biri de Fetret ve Birinci Mehmet devirlerindeki kommünist fikirleri ve hareketleriyle meşhur Şeyh Bedrüddin'in Dobruca'da hâlâ mevcut olduğu anlaşılan muakkipleriyle meslektaşlarının da bu isyana iştirâk etmiş olmalarıdır : «Simavna-Kadı oğlu Şeyh Bedrüddin Mahmud, un şahsiyeti için 1411 = 813 vukuâtının üçüncü fıkrasına ve Anadolu ile Rumeli cihetlerinde açtığı ve açtığı isyân hareketleri için de 1420 = 823 vukuâtının birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarına bakınız. Peçevî sahte Mustafa'nın bu meslek arkadaşlarıyla elbirliğini şöyle anlatır :

«Otak ve tumturâkı ile Dobruca'da Simavni sâfileri arasına düşer ve bazı ağnıyâya, husûsa mültezimin-ü-ümenâya ve cizyedârlara vesâir mübâşirin-i emvâle akçalar salup ve dâd-u-dihîşe ve tablhâne ve alem vesâir levâzım ve hayl-ü-haşem tertibine mübâşeret kılar!»

Bu fıkraadan anlaşıldığına göre bir taraftan zenginlerle Mâliye sandıklarından paralar alınmış ve bir taraftan da bu paralar icab edenlere dağıtılmıştır! Düzme Mustafa'nın saltanatını ilân ederek «Uyul-doğca / Uyul-doğdu / Toğca / Toyca» isminde birini kendine vezir tâyin ettiği ve bundan başka iki softaya Kadı-askerlik verdiği de rivayet edilir : Her halde bu Kadı-askerler Peçevî'nin bahsettiği «Simavni sâfil» den olmalıdır! — Zenginlerin mallarını züğürtlere dağıtarak Rumeli'nin bütün halk tabakalarını ayaklandırmış olduğu anlaşılan bu korkunç harekete karşı ilk tedbirleri Edirne'de Rumeli muhafâzasına memur olan şehzâde Bâyezid ittihâz etmiş, bir taraftan kendi «üzengi ağalarından» birinin kumandasında mühim bir kuvvet gönderdiği ve aynı zamanda Niğbolu sancak beyi Dulgadırlı-Mehmet-Han'ı âsilere karşı sevkettiği gibi, bir taraftan da Amasya'da bulunan padişaha üstüste haberler ve telhisler göndermiştir; Kanunî'nin bu haberleri Amasya'dan İstanbul'a gelirken yolda aldığı ve Nahcivan seferinde Rumeli Beylerbeyliğinden üçüncü vezirliğe terfi etmiş olan Sokullu-Mehmet Paşa kumandasında alelâcele bir kuvvet sevkettiği rivayet edilir : Bir rivayete göre Sokullu Edirne'ye yaklaşırken ve diğer bir rivayete göre de «Uğraş-köyü»ne geldiği zaman Düzmece-Mustafa'nın yakalandığını haber almıştır; kan dökülmeden elde edilen bu netice Dulgadırlı-Mehmet-Han'ın siyasi bir mu-

vaffakıyeti şeklinde gösterilir: Bu Niğbolu beyinin yaptığı ısyan reisinin ve zırlığında bulunan «Uyul-doğca»yı bir takım vaitlerle elde etmiş olmaktan ibarettir: Rivayete nazaran hükümet kuvvetlerinin yaklaşması üzerine âsilerin kaçışmaya başlamasından istifade eden bu «Doğca» yahut «Toyca» tenhâ bir zamanda fırsat düşürüp Düzmece'yi bağlayarak Niğbolu beyine göndermiş, o da Edirne'deki şehzâde Bâyezid'e yollamıştır: Edirne'den de İstanbul'a gönderilen Düzmece-Mustafa, Kanunî'nin Üsküdar'a muvâsalat ettiği gün «ba'd-et-teşhîr» ve «eşedd-i ukubetden sonra» asılarak idâm edilmiştir. Padişahın İstanbul'a geçmeden evvel Üsküdar sarayında kalması her halde bu vak'a ile alakadar olmak lâzımgelir. — Meşhur Avusturya sefiri «Auger Busbek»in bir mektubunda bu ısyânın kargaşalıktan istifade ederek babasının tahtım zaptetmek isteyen şehzâde Bâyezid tarafından tertip ettirilmiş olduğundan bahsedilirse de bu rivayet çok zayıftır).

29 Eylül = 13 Zülka'de, Pazar : Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'nın idâmı ve selefi «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın ikinci sadâreti.

(Bu tebeddül için 12 Zülka'de = 28 Eylül Cumartesi tarihinden de bahsedilir. — Büyük şehzâde Mustafa'nın Nahcivan seferinde idâmındanberi Üsküdar'daki konağında mâzul yaşıyan eski Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa Sultan Süleyman'ın dâmâdı, Mihrimâh-Sultan'm kocası ve sarayda kadınlar saltanatını kurmuş olmakla meşhur Hurrem-Sultan'm da fitne, fesad ve cinayet âletidir! Kanunî Sultan Süleyman'ın bu Hırvat bozuntusunu «Ak-öyük» vak'asında Sadâretten azletmekle şehzâde Mustafa'nın idâmından müteessir olan ordunun taarruz ve tecâvuzundan kurtarmış olduğu rivayet edilir; tabii aradan iki seneye yakın bir zaman geçmesi askerin gazabını yatıştırmış ve Kehle-i İkbâl'in lekeli şahsiyeti âdetâ bir mâzuliyyet suyu ile yıkanmıştır! Bu kanlı Hırvatın daha fazla mâzul kalmasına tabii ne kaynanası Hurrem-Sultan, ne de karısı Mihrimâh-Sultan râzıdır! Bu sırada altmış yaşında olan ve uzun sefer yorgunluklarıyla büyük mâtemler ve muazzam galleler içinde geçmiş 35 senelik bir saltanattan çok yorulup sarıldığı anlaşılan Kanunî Sultan Süleyman artık karısıyla kızının elinde bir oyuncak hâline gelmiştir! Rüstem Paşa'nın yeniden iş başına gelmesini temin eden hakiki vaziyet işte budur. — Bir şehzâdenin kanı döküldüğü zaman azledilen Rüstem'in bu sefer de bir Vezir-i-a'zam kam dökülerek iş başına gelmesi Hurrem-Sultan'm gizli siyasetiyle alakadardır: Rivayete nazaran bu haris kadın her emrine münkad olan vicdansız dâmâdını Kara-Ahmed Paşa gibi hem halkın, hem ordunun teveccühünü kazanmış tehlikeli bir rakipten kurtarmak istemiştir; Ahmed Paşa'nın evvelce şehzâde Mustafa'ya tarafdâr olduğu rivayet edilir: Hattâ Paşa'nın şehzâdeye haber göndererek Nahcivan seferinde babasının ordugâhına gelmemesini bildirmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır; diğer bir rivayete göre de Sultan Mustafa idâm edilip Rüstem Paşa askeri teskin için azledildiği zaman Kara-Ahmed Paşa Kanunî'nin kendisine teklif ettiği sadâreti kabul etmek istememiş, Hurrem-Sultan'ın şerrine uğrıyacağını daha o zaman anlamış ve nihayet Sultan Süleyman kendisini hiç bir zaman azletmeyeceğine yemin ettiği için «Mühr-i-Hümâyûn»u kabule mecbur olmuştur! Bu vaziyetten bütün teferrüâtıyla haberdâr olan Hurrem-Sultan'm Ahmed Paşa'yı mahvetmek için yukarıki fıkrada gördüğümüz Düzmece-Mustafa ısyânında parmağı olduğundan bile bahsettiği hakkında bir rivayet vardır! Diğer bir rivayete göre de Kanunî Ahmed Paşa'yı azletmeyeceğine yemin etmiş olduğu için idâm ettirerek vazifesine nihayet vermiştir! Kâtib-Çelebi bu noktayı:

«Min-ba'bin azlitem diyü yemin itmiştir: Fi-l-vâkı' katlittiler!»

şeklinde anlatır. Bununla beraber hak ve adalet mefhumlarına Kanunî kadar hürmet etmiş bir hükümdarın otuz beş sene saltanattan sonra bu derece zâlim olabileceği pek kolay kabul edilebilecek ihtimallerden değildir: Zaten Ahmed Paşa'nın idâmına sebep olarak Mısır halkını ağır vergiler altında bulundurmuş ve bu hususta padişahı bile dinlememiş olduğu hakkında da bir

rivayet vardır. Bununla beraber en mühim sebep Hurrem-Sultan'm kin ve gay-zmda gösterilir ve umumiyetle:

«Bi-icab-ı mûcib mekr-i zenân ile tecerrü'î zehrâb-ı siyâset»

etmiş olduğundan bahsedilir! Fakat her halde hiç bir «icab-ı mûcib» olmaması Sultan Süleyman'ın haremsarayında mevhum sebeblerle kandırılmış olmasına mâni değildir. Netice itibariyle Hurrem-Haseki «Makbûl-İbrahim Paşa» dan sonra «Kara-Ahmed Paşa»yı da ihtirâsâtma kurban ederek iki Vezir-i-a'zam idâm ettirmiş ve «Ak-öyük»de boğdurdugu şehzâde Mustafa ile onun ölümüne dayanmadığı için öldüğünden bahsedilen şehzâde Cihangir de hesab edilmek şartıyla iki prensin de ölümlerine sebep olmuş demektir! — Kara-Ahmed Paşa Topkapı sarayındaki «Arz-odası»nm önünde boynu vurularak veyahut boğularak idâm edilmiştir: Hiç bir şeyden haberi olmayan Paşa'nın Divân ictimâma iştirâk için gelmiş olduğu rivayet edilir! — Bir Arnavut devşirmesi olan Ahmed Paşa'nın iyi bir müslüman olduğu, idaresinin intizâmı ve adaletiyle halkın ve ordunun teveccühünü kazandığı için Rüstem Paşa'yı gölgede bırakarak Hurrem-Sultan'ın hışmına uğradığı rivayet edilir: Her halde devşirmelerin en iyilerinden olduğu ve bilhassa Erdel = Transylvania ve Banat fütûhâtında çok büyük hizmetleri görüldüğü muhakkaktır: 1552 = 959 vukuâtına bakınız. — Kara-Ahmed Paşa'nın idâmı başka memleketlerde bile çok fena tesirler bırakmış ve meselâ bir rivayete göre İran şâhı Birinci Tahmâsb Osmanlı elçisi Hasan Paşa'ya:

— Padişahınızın medhûl-ü-nâ-makbûl olan ef'âlinin biri Sultan Mustafa gibi erşed-i evlâdına kıyması, ikincisi Ahmed Paşa gibi şîr-i cihâdî karılar sözüyle katlitmesidir!

gibi acı sözler söylemiştir. — Kara-Ahmed Paşa'nın sadâreti 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl Cuma gününden bu güne kadar tam 1 sene, 11 ay, 23 gündür. — Bâzı menbâlarda Ahmed Paşa Rüstem'in kardeşi gibi gösterilirse de doğru değildir).

İstanbul'da kahve içilmeğe başlaması.

(Bu tarihe kadar Türkiye'de ismi bile mâlûm olmayan kahvenin ilk defa olarak işte bu sene İstanbul'a getirilmiş olduğu rivayet edilir: Bununla beraber bundan bir sene evvel 1554 = 961 tarihinde getirilip bu seneden itibaren kahvehâneler açılarak umumî bir rağbetle karılanmaya başladığı hakkında da bir rivayet vardır. — Kahveyi İstanbul'a Halebli «Hakem» ve Şamlı «Şems» isminde iki Arap kahvecinin getirmiş olduğu rivayet edilir: Bir rivayete göre de bundan bir sene evvel Şamlı «Şems» gelmiş ve bu sene de Halebli «Hakem» gelince her ikisi de «Taht-el-kal'a» yâni «Tahtakale» de birer kahvehâne açmışlardır; bununla beraber kahvenin Türkiye'ye ilk defa olarak bu tarihten 6-7 sene sonra 969 = 1561 — 1562 tarihinde girmiş olduğu hakkında da biraz daha zayıf bir rivayet yok değildir. — Gittikçe İstanbul'un her semtine yayılan ilk kahvehâne-lerin birer «Mecmua'î zurefâ» olduğu ve buralarda «okur yazar makuulesinden nice zurefâ», toplandığı rivayet edilir; tavlâ ve şatranç oynayanlar olduğu gibi, kitap okuyanlar ve «nev-güfte gazeller getirip maârifden bahsidenler» de vardır; devlet erkân müstesnâ olmak üzere bütün kibar, zarif ve münevver adamların birer klöb hâline getirdikleri bu ilk İstanbul kahvelerini Pegevi şöyle anlatır: «... böyle bir eğlenecek ve gönül dinlenecek yer olmaz diyü dolup oturacak ve duracak bir yer bulunmaz oldu ve bi-l-cümle ol kadar şöhrat buldu ki ashâb-ı manâsıbdan gayri kibar bi-ihhtiyâr gelür oldular!»

«Kahve» kelimesi Arap dilinde esasen «şarap» demektir: Kelimenin işte bu mânâsından dolayı gittikçe Ulemâ sınıfı arasında dedikodular başlamıştır! Gene aynı müellif bu meseleyi de şöyle anlatır:

«İmamlar ve müezzinler ve zerrâk sofular:

— Halk kahvehâneye müptelâ oldu, mescidlere kimesne gelmez oldu! didiler; ulemâ ise:

— Mesâvihânedür : Ana varmakdan meyhâneye varmak evlâdur!

diyüp husûsâ vâızlar men'i bâbında gaayet kûşîş ider oldular ve müftiler :

— Her nesne ki fahm mertebesine vara, ya'nî kömür ola, harâm-ı sırfdur! diyü fetvâlar virdiler».

Bilhassa «kahve» kelimesinin «şarap» mânâsına gelmesinden kuşkulanan Ulemâ sınıfının bu tuhaf mücâdelesiz uzun zaman devam etmiş, şarap gibi zavallı kahve de bir aralık yasak edilmiş ve hattâ Üçüncü Murad devrinde «Koltuk meyhâ-neleri»ne mukabil «Koltuk kahveleri» açılmış, tiryâkiler çıkmaz sokaklarla sapa yerlerde kurulan bu koltuk-kahvelerine bâzı dükkânların arka kapılarından işle-miye başlamış, fakat nihayet ulemânın da kahve iptilâsına uğraması gittikçe bu nesnenin harâm olmayıp helâl olduğu hakkında manzum ve mensur fetvâlar ve rilmesine bile sebeb olmuştur! Peçevî bu vaziyeti de şöyle anlatır:

«Vâızlar ve müftiler :

— Kömür haddine gelmezmiş, içmesi câiz imiş!

dir oldu. Ulemâdan ve meşâyihden, vüzerâdan ve kibârdan içmez âdem kalmadı : Hattâ bir mertebeye vardı ki vüzerâ-i izâm akaar için kahveler ihdâs ittiler ve yevmiye birer, ikişer altın kirâ alur oldular!»

Hattâ kahvenin bu revâcma mukabil Kanunî'nin son devirlerinde meyhânelerin kapatılması ve «dermân için bir katra şarâb» bulunamaması :

Humlar şikeste câm tehi yok vücad-i mey

Kıldun esir-i kahve bize hey zamâne hey!

gibi beyitlerle dîvan edebiyatında bile akisler bırakmıştır).

1555 — 1556 = 963

Fuzulî'nin ölümü.

(Hicretin 963 senesi, Milâdın 1555 senesi Teşrinisânîsinin 16 ncı Cumartesi gününden başlayıp 1556 senesi Teşrinisânîsinin 3 üncü Salı gününe kadar devam ettiği ve bu büyük matem ay ve gün tarihleri de malûm olmadığı için, burada o Hicret senesine mukabil Milâdın hem 1555, hem 1556 seneleri esas ittihaz edilmiştir : Fuzulî hakkındaki son tetkiklerde Hicretin 963 tarihine mukabil Milâdın yalnız 1555 senesi esas ittihaz edilirse de doğru değildir; çünkü Hicretin bu 963 senesinin ancak ilk 46 günü Milâdın 1555 tarihine tesadüf etmekte ve 17 Sefer = 1 Kânunusânî Çarşamba gününden itibaren 1556 senesi başlamaktadır; bu vaziyete göre 963 senesinin ancak bir buçuk ayı 1555 tarihine tesadüf ettiği halde mütebâkî on buçuk ayı 1556 senesine müsâdif demektir : Onun için Fuzulî'nin vefatı bu Milâd senelerinin ikisinden birine ve hattâ birincisinden ziyâde ikincisine tesadüf etmiş olmak ihtimali vardır. — Vücudu Türk ırkına şeref veren bu büyük dâhinin tercemelhalî hakkındaki vesikalar pek az olduğu için, hayatı hakkındaki malûmâtımız da pek cüz'îdir. Gerek bu vesikalardan, gerek şimdiye kadar yapılan tetkiklerden çıkan neticeler şöyle sıralanabilir :

1 — Lehçe bakımından Azerî dâiresine mensub olan Fuzulî, 24 boya ayrılan Oğuz Türklerinin «Bozok» soyuna mensub olan «Bayat» boyundandır. Oğuzların garba doğru muhaceretleri esnasında bu boyun muhtelif oymakları Irak, Azerbaycan ve Anadolu'nun muhtelif taraflarına yerleşmiştir. Türk musikisindeki «Bayâtî» makamı işte bu boyun ismini taşır. Bâzı müstesrikler Irak'da «Bayat» isminde bir Kürt aşireti bulunmasına istinaden Fuzulî'yi kürtleştirmek gibi gülünç bir hatâyâ düşmüşlerse de, bunun hiç bir aslı faslı olmadığı en büyük dâhimizin kendi manzum ve mensur ifadeleriyle sâbit ve her türlü şüphe imkânından tamamıyla münezze ve kat'î bir hakikattir; Fuzulî Fârsî dîvânının mukaddimesinde Türk milliyeti için :

Selika-i aslî-i men

demektedir: Buradaki «Selika», kelimesi «Hilkat, tabiat, hamur, maya» mânâ-

larma gelir. Türk dilini «Selika-i asliyye» lisamı gösteren ulu Türk aynı mukaddimesinde Arapçayı ilim dili ve Acemceyi de kullanılması moda hâline gelmiş bir edebî dil şeklinde tasvir etmektedir! Bu noktayı ilk defa olarak Süleyman Nazif merhum «Fuzulî» hakkındaki eserinde tesbit etmiştir. Fakat büyük şair bundan başka «Hadikat-üs-Suadâ» mukaddimesindeki rûbâisinde de milliyetini kat'î bir ifadeyle tasrih etmektedir :

Ey feyz-resân-i Arab-u-Türk-ü-Acem

Kıldun Arabî efsah-i ehl-i âlem

ittün fusahây-i Acemi îsî-dem

Ben Türk-zebandan iltifât eyleme kem

Fuzulî bu rûbâisinde üç büyük islâm milletini sıralayıp kendisine yabancı olan Arab'la Acem'i ayırdıktan sonra kendisini :

— Ben Türk-zebân!

diye takdim etmektedir. Onun hem ırk, hem dil bakımından Türk olduğunu gösteren bu manzum ve mensûr ifadeleri karşısında Kürt olduğunu iddia edebilmek için yalnız ilmin değil, akıl ve iz'ânın da haricine çıkmak lâzımdır! Fazla olarak Fuzulî ırkının büyüklüğüne ve hattâ en büyük ırk olduğuna iman etmiş ve bunu da açıkça söylemiş bir Türk milliyetperveridir; gene «Hadikat-üs-Suadâ» mukaddimesinde bu noktayı da şöyle anlatır (1253 Bulak tab'ı, s. 7) :

«Aizze-i Etrâk ki cüz'i a'zam-ı terkib-i âlem ve smf-i nev'i benî-Âdem...»

İşte bütün bu sarâhatlerle sâbit olduğu gibi, Fuzulî Türk ırkından ve Oğuz Türklerinin Bayat boyundan, milliyetini Araphkla Acemliğe karşı müdâfaa eden ve ırkını dünyanın en büyük ırkı bilen bir Türkmendir.

2 — Türkçe dîvânının mukaddimesinde «Menşe' ve mevlidim Irâk-ı Arab» diyen Fuzulî'nin Irak Türklerinden olduğu muhakkak olmakla beraber, hangi şehirde dünyaya geldiği kat'î surette malûm değildir : Künyesinde «Fuzulî-i Bağdâdî» diye Bağdad'a nisbet edilmesi bu şehrin ötedenberi Irak'ın merkezi olmasındandır. Muhtelif menbâlarda doğum yeri olarak Kerbelâ ile Hille'den bahsedilir; fakat en kuvvetli ihtimale göre Kerbelâ'da doğmuş olması lâzımdır : Çünkü gene aynı mukaddimedede diğer Türk lehçelerine nisbetle kendi memleketinin lehçesine sadık kaldığından bahsederken :

— Her memleketün ehline âriyetden âr gelür dedikten sonra :

— Lillâh-il-hamdî ve l-minne ki hâk-i Kerbelâ sâir memâlik iksirinden eşref olduğu malûmdur ve rûbe-i şîrimi her yerde bülend iden hakikatde bu mefhûmdur! şeklinde kendi memleketinin lehçesiyle iftihar etmektedir. «Hadikat-üs-Suadâ» mukaddimesindeki :

«Perverde-i hân-ı ni'met-i Şâh-ı Kerbelâ Fuzulî-i mübtelâ»

ibâresi de Kerbelâ'da yetişmiş olduğunu çok sarîh olarak göstermektedir. Onun için Fuzulî'nin bir zaman Hille'de yaşamış olduğunu gösteren Acemce bir kıt'aya ve babasının Hille müftisi olduğu hakkındaki an'âneyle istinâd ederek onu orada doğmuş gösteren Süleyman Nazif'in tahmini bu sarâhatlere mugayirdir.

3. — Fuzulî'nin doğduğu yer gibi ölüm ve doğum tarihleri de ihtilâfıdır : Muahhar menbâlarda doğum tarihi olarak tesadüf edilen 895 = 1490, 900=1494—1495 ve 910 = 1504 — 1505 tarihleri hep tahmine müstenittir. — Ölüm tarihi olarak da 963 = 1555 — 1556, 969 = 1561 — 1562, 970 = 1562 — 1563, 971 = 1563 — 1564 ve nihayet 975 = 1567 — 1568 senelerinden bahsedilir: Bunların en kuvvetlisi birincisi'dir. Fuzulî ile muâsır olan «Ahdî-i Bağdâdî»nin büyük şair öldükten sekiz se-ne sonra yazdığı «Gülşen-i şuarâ» smda işte bu 963 = 1555 — 1556 senesi esas tutulmuş olduktan başka, Kâtib-Çelebi'nin matbû «Keşf-üz-zunûn» nüshalarında yanlış olarak görülen 971 = 1563 — 1564 tarihine mukabil Süleyman Nazif tarafından Millet kütüphanesinde tetkik edilen ve müellifin elyazısıyla yazılmış olan nüsha ile bâzı tezkirelerde de gene bu 963 = 1555 — 1556 tarihine tesadüf edilmesi bunu büsbütün tevsik etmektedir. «Ebced» hesabıyla vefat tarihi olarak rivayet

edilen «Göktü Fuzuli» ibâresi de Hicrî 963 senesini gösterir. Ancak eski yazıda bu ibâre «V», ilâvesiyle de yazılabilir ve bu takdirde 969 = 1561 — 1562 senesini gösterebilirse de, bu ihtimalin vârid olmadığı Ahdî, Kâtib-Çelebi, Fâizî ve Riyâzî gibi müelliflerin sarâhatleriyle sâbittir. — Umumiyetle Fuzuli Hicrî takvim hesabıyla altmış seneden fazla ve hattâ altmış beş sene yaşamış gösterildiğine göre, en kuvvetli ihtimale nazaran 898 = 1492 — 1493 tarihlerine doğru dünyaya gelmiş olması lâzımgelir : Fakat tabii bunun bir tahminden ibaret olduğu unutulmamalıdır.

4 — Fuzuli işte bu 963 = 1555 — 1556 tarihinde Bağdad'da zuhur eden «maraz-ı tâûn ile mat'ûn» olarak ölmüş, yâni vebâdan vefat etmiştir. Bâzı menbâlarda Bağdad'da ölmüş gibi gösteren ifadelerle tesadüf edilirse de burada «Bağdad»dan maksat «Irak» olmak lâzımgelir : Çünkü an'aneye nazaran mezarı Bağdad şehrinde değildir.

5 — Fuzuli'nin âilesi hakkındaki mâlûmatımız babasının, kaynatasının ve oğlunun isimlerine münhasır gibidir : Hille müftülüğünde bulunmuş olduğu rivayet edilen babasının adı «Süleyman»dır; büyük şairin mahlasını andıran oğlunun adı da «Fazlî», dir; şanlı babasının yanında gölgede kalan Fazlî'nin de Türkçe, Arapça ve Acemce şiirleri vardır. — An'aneye göre Fuzuli «Rahmetullâh» ismindeki hocasının kızını severek almıştır : Hattâ ilk şiirlerini işte bu aşkın tesiriyle yazmaya başlamış olduğundan bile bahsedilir! Fakat tabii bütün bu rivayetler tevsikine imkân olmıyan birer an'anedir ibarettir.

6 — Fuzuli'nin asıl ismi Mehmet'dir : Muhtelif menbâlarda «Mevlânâ Fusûlî Bağdâdî», «Molla Mehmed ibni Süleyman» ve Sicill-i Osmânî'de de yanlış olarak «Süleyman oğlu Mahmud Çelebi», gibi künyelerle anılan büyük dâhi «Her işe burnunu sokup lüzumsuz şeylerle uğraşan boşboğaz» mânâsına gelen «Fuzûlî» kelimesini hiç kimsenin kullanmayacağı bir mahlas olduğu için seçtiğinden bahsetmekle beraber, Fârsî divanının mukaddimesinde bu kelimenin etimoloji bakımından iyi bir mânâsı olduğunu da söyleyip, «Fuzûlî» kelimesinin «fazilet» mânâsına gelen ««fazl», kökünden cemi şekli olan «fuzûlî»den teşekkül etmiş olduğundan bahsetmektedir. Onun için «Fuzuli» mahlasının fena mânâsı iyi mânâsına siper edilmiş demektir!

7 — Fuzuli'nin bütün hayatı Irak'da ve bilhassa Kerbelâ, Hille ve Bağdad şehirlerinde geçmiş ve hattâ büyük şair ömründe Irak hâricine çıkmamıştır; bizzat kendisi Türkçe divanının mukaddimesinde bu noktayı : «Menşe'-ü-mevlidim Irâk-ı Arap olup tamâmî-i ömrümde gayr memleketlere seyahat kılmadığımı...»

şeklinde ifade etmektedir. Bununla beraber dehâsının inkişâfına müsâit bir muhit hasretini daima hissetmiş olduğunu gösteren bâzı sözlerine de tesadüf edilir; meselâ şu beytinde hep «Ayşhâne-i Rûm» terkibiyle kasdettiği İstanbul'da olduğundan bahsetmektedir :

Fuzûlî eyledi âheng-i ayşhane-i Rûm
Esir-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm

Gene aynı iştiyâkı ifade eden şöyle bir beyti daha vardır :

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Râmu gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

Fakat zavallı Fuzûlî görmeden özlediği İstanbul'u göremeden ölmüştür :

8 — Fuzuli'nin edebî cephesinden başka çok kuvvetli ve büyük bir ilim cephesi de vardır : Tıb, hey'et, hendese, tarih, tasavvuf ve Fıkıh'la Hadis gibi tabii, ri-yazi ve dinî ilimlerin hepsinden zamanının en yüksek kültür derecelerine çıkmış ve hattâ ilmi şiirin temeli saymıştır :

— İlimsiz şi'r esâsı yok divâr gibi olur!

diyen en büyük şairimiz, anadilinden başka o devrin en mühim ilim ve edebiyat lisanları olan Arapça ile Acemcenin de en büyük üstâdlarındandır ve Türkçe divanından başka Arapça ve Acemce divanları da vardır. — An'aneye nazaran Fuzuli'nin klâsik tahsil hayatındaki hocalarından yalnız ikisinin ismi bellidir : Bunlardan biri kendi kaynatası olduğundan bahsedilen «Hâce Rahmetullâh» biri de bir aralık Şâh-İsmail'in maiyyetinde bulunduktan sonra İstanbul'a gelen Melik-üş-şuarâ «Habibi»,dir; fakat bu an'enenin hakikate ne dereceye kadar uygun olduğu belli değildir : Her halde Fuzuli'nin kendi ifadesine göre en büyük hocası gene kendisidir; Türkçe divanının mukaddimesinde bu hususiyetini de şöyle anlatır :

«Pâye-i şi'rîmi hilye-i ilmden muarrâ olmağı mâcib-i ihânet bilüp ilmsiz şi'rden kaalib-i bi-rûh gibi teneffür kılup bir müddet nakd-i hayâtum sarf-ı iktisâb-ı fûn-ı ilm-i aklî ve naklî ve hâsıl-ı ömrüm bezli iktibâs-ı fevâid-i hikemî ve hendesi kılmağın mürâr ile leâlî-i asnâf-ı hünerden şahid-i nazmıma pirâyeler müretteb kıldım».

Bu izaha göre Fuzuli'nin her halde bir «autodidacte» olması lâzımgelir.

9 — Fuzuli'nin hayatı Irak'ın siyasî vaziyetine tâbi olarak üç Türk devletinin tâbiyyetinde geçmiştir : Yukarıda 3 numaralı paragrafta gördüğümüz gibi, tahminen 898 = 1492 - 1493 tarihinde doğmuş olması lâzımgelen büyük şair en kuvvetli ihtimale göre Kerbelâ'da dünyaya geldiği sıralarda Irak ölkesi Akkoyunlu hâkimiyetindedir : Bu hâkimiyet, İran'da saltanat kuran Şâh-İsmail'in 1508 = 914 tarihindeki istilâsıyla Akkoyunlulardan Safavilere ve nihayet Kanunî'nin Irâkayn seferinde ve 1534 = 941 tarihinde de Osmanlı Türklerine intikal etmiştir. Bu vaziyete göre Fuzuli doğumundan 15 - 16 yaşlarına kadar Akkoyunlu tâbiyyetinde kaldıktan sonra Şâh-İsmail'in Irak istilâsından Osmanlı fethine kadar 26 sene Safavî hâkimiyetinde ve nihayet Kanunî'nin Bağdad fethinden itibaren 21 - 22 sene kadar da Osmanlı tâbiyyetinde yaşamış demektir. Safavî istilâsına 15 - 16 yaşlarında şahid olan Fuzuli Osmanlı fethinde meşhur «Bağdad kasidesi»ni yazdığı zaman takriben 41 - 42 yaşlarındadır. Büyük şairimizin idrâk ettiği bu üç Türk idaresinin birincisiyle üçüncüsü sünî ve yalnız ikincisi şiidir. Fuzuli'nin eserlerinde bunlardan yalnız son ikisine ait akisler bulunması, birincisinin çocukluk devrinde geçirmiş olmasındandır.

10 — Fuzuli'nin mezheb itibarıyla Sünnilikle Şiilikten hangisine mensûb olduğu ihtilâflı bir mesele şeklini almıştır. Fakat her halde şiiliğini kat'i vesikalarla isbât etmek kabil değildir; zaten bu fikirde olanlar bir takım müphem rivayetlerle Fuzuli'nin bâzı şiirlerindeki «Âl-i-abâ» sevgisine istinâd etmek istemişlerse de, bu sevgi sünnilerde de mevcut olan müşterek bir histir; fazla olarak büyük şairin meşhur «Bağdad kasidesi»nde şiiilik «Küfr» ve «Cehl» şeklinde gösterilmektedir; meselâ Irak'ın Safavî idaresindeki dinî vaziyeti Fuzuli'nin nazarında islâmiyyetin bir kâfir istilâsı altında kalması demektir :

Küfr müstevlî olup kılınmışdı İslâmı zebân
Cehl istilâ bulup itmişdi ilm ehlini hâr

Bundan başka Fuzuli muhtelif şiirlerinde «Çehâr.Yâr»ı da medhetmektedir. Halbuki şiirler bu ilk dört halifeden yalnız «Ali»ye tarafdardı oldukları halde diğerlerine muhaliftirler ve bilhassa «Şeyheyn» denilen Ebû Bekir'le Ömer'e «sebb-ü-şetm» ederler! Hattâ Şiilerin en fazla düşman oldukları Ömer, Fuzuli'nin «Hadikat-üş-Suadâ»sında «Hazret-i Ömer-ül-Fâruk radiyallâhu-anh» şeklinde tebci ve takdis edilir. Herhalde bütün bu sarâhatleri bir tarafa bırakıp bir takım tevillerle müphem delâletlere istinâd ederek Fuzuli'yi şiî göstermek doğru değildir. Bilhassa şiî gösterilen hocasının kızını alabilmek için Fuzuli'nin mezheb değiştirmiş olduğu hakkındaki muahhar rivayetin hiç bir aslı faslı yoktur. 11 — Fuzuli'nin Türkçe, Arapça ve Acemce manzum ve mensûr, büyük ve küçük eserlerinden şimdiye kadar mâlûm olabilenler 16 yı bulmaktadır : Bunların en mühimleri Türkçe, Arapça ve Acemce divanlarıyla «Leylâ ve Mec-

nün» u, «Hadikat-üs-Suadâ» sı, «Beng-ü-bâde» si, «Sâkinâme» ismiyle meşhur «Heft-câm» ı ve «Şikâyetnâme» ismindeki eşsiz mektubudur.

12 — Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 = 941 tarihindeki Bağdad fethinde Fuzulî'nin Osmanlı idaresinden gördüğü alâka ve himâye «zevâid-i evkafdan» dokuz akça yevmiye tâyininden ibarettir! «Aşık-Çelebi» bunu şöyle anlatır:

«Fuzulî rikâb-ı Pâdişâhiye ve meclis-i İbrâhim Pâşâyı vezâretpenâhiye kasideler virüp Kaadiri Efendi'ye dahi kaside virüp ol dahi Padişâha ve Pâşaya terbiyeler idüp idrârât-ı Pâdişâhiden irtifâ'ı vilâyet-i Bağdad'dan seddi remak belki siat-i maişet olacak râtime-i mürettebe tâyin olunmuşdur».

Bu izahattan anlaşıldığına göre Fuzulî ilkönce Kadî-esker Kaadiri-Çelebi'ye bir kaside takdim etmiş ve onun delâletiyle de Vezir-i a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'ya ve nihayet Sultan Süleyman'a kasideler sunmuştur: Padişaha takdim ettiği kaside yetmiş beyitlik «Bağdad kasidesi» dir. Bunlardan başka Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'ye de bir kaside yazmış ve ondan da himâye görmüştür: Fakat bütün bu muhteşem kasidelerle yüksek himâyelerden çıkan yegâne netice «zevâid-i evkaf» dan, yâni Evkaf vâridâtının fazlasından verilmek şartıyla günde «dokuz akça» ya münhasır bir dirlik tâyininden ibaret kalmış ve hattâ Evkaf memurları bunu bile:

— Zevâiddür, husûlû mümkün olmaz!

diye tesviye etmedikleri için zavallı Fuzulî nihayet «Hazret-i Nişancı Pâşâ»ya meşhur şikâyetnâmesini yazmıştır! Türk nesrinin en güzel eserlerinden olan bu mektubun muhâtabı uzun zaman «Nişancı Mehmet Paşa» zannedilmişse de, son tetkiklere göre «Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi» dir.

13 — Fuzulî Türkçe divanındaki şiirlerinin çocukluk eserleri olduğundan bahseder:

«Zemân-ı tufâliyyetümde sâdır olup müteferrik olan gazellerden bir muhtasar divân cem'itmek salâhın gördüm ve ol vaktde benden iltimâs ile ahz idenlerden iltimâs ile aldum ve şâret-i cem'in ihtisâr ile bitürdüm».

Bu izaha göre, belki 15 - 20 yaşları arasında yazıp birer şâretini şuna buna vermiş olduğu şiirlerinin bir çoklarını kaybetmiş, aradan seneler geçip bunları bir divân hâlinde toplamak isteyince eşten dosttan istinsâh etmek mecburiyetinde kalmış ve hepsini topladıktan sonra da en çok beğendiklerini seçip divânına yalnız bunları koymuş demektir! Büyük şair bu münasebetle şöhretinin pek çabuk yayılmış olduğunu da anlatır:

— Günden güne bir gaayetde mütezâyid oldu ki az müddetde eşî'a-i envâr-ı naz, mum ile çok şehirler ve vilâyetler doldu!

Bu büyük şöhretin çocukluk devrine tesadüf ettiği de şu beytinden anlaşılmaktadır:

Sıyt-i fasâhat ile sözüm duttu âlemi

Ben mehd-i itibârda tıfl-ı zebun henğz

Abbâsiler devrinden itibaren Türk unsurlarının hulûle başladığı Irak, daha sonraları teselsül eden Türk devletlerinin dalga dalga getirdikleri Türkmen unsurlarından biri hâlinde; hattâ İran da bu vaziyettedir; büyük şairimizin şu fıkrasında şöhretini her tarafa yayılmış göstermesi tabii bu vaziyetle alâkadardır: «Gürûh gürûh Leyl-veşler Mecnun gibi istimâ'ı şîr için başuma üşüp şâirliğüm mukarrer oldu ve âvâze-i nazmumla âlemler dolu ve şöhret-i tâm buldu».

14 — Fuzulî'nin hem Kerbelâ'da, hem Hille'de medfun olduğu hakkında iki türlü rivayet varsa da birincisi ikincisinden daha kuvvetlidir. Kerbelâ'da Fuzulî'ye isnâd edilen mezar bir Bektaşî tekyesinde ve büyük şairle muâsır gösterilen «Abd-ül-Mü'min-Dede» isminde bir Bektaşî şeyhinin türbesindedir. Fuzulî'nin işte bu şeyhe intisâb ederek tekyenin «Çirâğsûz» u olduğu hakkında mahalli bir an'ane de vardır: Tabii bu an'anenin ne dereceye kadar doğru olduğu belli değildir; bilhassa Bektaşîlik meselesi hiç bir vesikayla sabit olmadığı gibi, Fuzulî'nin orada medfun olduğu hakkında da hiç bir muâsır kitâbe mevcut değildir: 1914 tarihinde Bağdad valiliğinde bulunmuş olan Süleyman Nazif

merhum Fuzulî'ye ait bir iz bulmak için bâzı araştırmalar yaptırmışsa da hiç bir netice elde edememiştir; hattâ bundan dolayı «Fuzulî» ismindeki eserinde Kerbelâ'daki mezarın ancak bir makam olabilmek ihtimaline hükmetmektedir; Hille'de de böyle bir makam olabilir; hattâ Fuzulî'nin Bağdad'da ölüp orada defnedilmiş olmak ihtimali bile yok değildir. Her halde Türk edebiyatının en büyük ve en mümtaz şahsiyyetine izâfe edilen mezarlar birer «makam»dan ibaret bile olsa, bugün ihmal içinde harâb olan bu makamlarla alâkadar olmak Türkiye için en tabii vazife ve en kudsi borçtur: Unutmamalıdır ki Kanuni Sultan Süleyman'ın en parlak azamet devrine çıkardığı maddi imparatorluk nihayet yıkıldığı halde, bizim ölmez Fuzulî'mizin kurduğu mânevî imparatorluğumuz hiç bir zaman yıkılmıyacak ve daima genişleyecektir).

1556 = 963

21 Mayıs = 11 Receb, Perşembe : Budin valisi Hadım-Ali Paşa'nın kaleyi muhasara için Szigeth önlerine gelmesi.

(Geçen sene Avusturyalılarla akdedilmiş olduğuna gördüğümüz altı aylık Amasya mütarekesi nihayet bulmadan evvel gene Avusturyalıların hudut boylarındaki tecâvuzlarıyla ihlâl edilmiş olduktan başka, o müddetin inkıâsından itibaren hiç bir sulh ve mütareke muahedesi akdedilmemiştir. — Avusturyalıların mütarekeyi ihlâl eden tecâvuzları o zamanki Budin Beylerbeyi Tuğgun Paşa'nın şiddetli bir hareketiyle karşılanmış ve bu harekette bir takım kaleler zaptedilmek suretiyle Türk hududu genişletilmiştir. — Geçen sene nihayet bulan Nahcivan seferiyle Osmanlı - İran sulhünden sonra Tuğgun Paşa'nın yerine eski Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa ikinci defa tâyin edilmiş ve bu senenin sefer mevsimi başlar başlamaz sancak beylerini maiyyetine alarak Macaristan'ın en müstahkem mevkiilerinden olan «Szigeth / Szigetvar» kalesine hareket etmiştir: Bu sefer fethedilemeyen bu kale bundan on sene sonraki muhasarasında Kanuni'nin ölüm sahnesi olarak şöhret bulmuştur: 1566 = 974 vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız — Osmanlı menbâlarında bu şehre «Sigetvar / Siketvar» ismi verilir. — Bu sefer Budin valisi Hadım-Ali Paşa'nın muhasara ettiği «Saint-Laurent» kalesi şehrin bir mil mesafesindedir. — Türkler kaleyi kuşattıktan sonra etrafındaki hendekleri binlerce araba dolusu çalı ve odunla doldurmuşlar ve bir kaç gün sonra da şehri işgal etmişlerdir: Kale üzerine yapılan tazyik şehrin işgalinden sonradır).

24 Mayıs = 14 Receb, Pazar: Saint-Laurent muhasarası.

(Szigeth şehrinin istihkâmı olan bu kalenin muhasarasına bu gün başlanmıştır: Fakat yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, muhasara hattı kurulup hendekler doldurulmakla beraber, şehrin işgalinden evvel umumî hücum yapılmamıştır).

21 Haziran = 12 Şa'bân, Pazar: Umumî hücumun neticesiz kalması.

(Bu günkü umumî hücumun neticesiz kalması, hendeklere doldurulan odunların tutuşturulmasından hâsıl olan şiddetli ateşin şehre de sirâyet edip büyük bir yangın çıkarmasındandır: Bu yangını söndürmek için askerinin mühim bir kısmını şehre sevk etmek mecburiyeti hâsıl olmuş ve işte bu yüzden o büyük taarruz neticesiz kalmıştır).

31 Temmuz = 23 Ramazan, Cuma: Szigeth muhasarasının kaldırılması.

(Bu muhasara esnasında Avusturyalılar Türk işgalindeki «Babocsa = Baboça»

kalesini muhasara ettikleri için Hadım-Ali Paşa mühim bir kuvvet ayırıp o tarafta da yetişmek mecburiyetinde kalmış ve 25 Temmuz = 17 Ramazan Cumar. tesi günü çok şiddetli bir muharebeye tutuşarak bir hayli telefât vermiş olduğu için, o muharebeden sonra tekrar Szigeth muhasarasına gelmişse de artık ordusu zayıflamış olduğu için muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kalmıştır. — Bu ilk Szigeth muhasarası 2 ay 8 gün sürmüştür).

Donanmanın Akdeniz seferi ve Cezâyir'de Oran limanının fethi.

(Arapların «Vehrân», dedikleri Oran limanı «Tlemsân = Telemsen» şehrinin iskelesidir ve Cezâyir'in en mühim limanlarından; evvelce bütün Cezâyir'i fethetmiş olan Barbaros tabii burasını da almıştır; fakat sonradan Araplarla elbirliği eden İspanyollar bu mühim limanı ellerine geçirmiş oldukları için, bu senenin bahar mevsiminde İstanbul'dan hareket eden Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa İtalya'nın Piombino limanı ile Elbe adasını vurduktan sonra Afrika'ya geçmiş ve Cezâyir Beylerbeyi Salih Paşa ile birleşerek Oran kale ve limanını istirdâd etmiştir).

1557 = 964

7 Haziran = 9 Şa'bân, Pazartesi: İnşaâtı ikmâl edilen Süleymâniyye câmiinin halka açılması.

(Bütün dünyanın en muhteşem binâlarından biri olduğunda ittifak edilen bu san'at ve iman hârikasının ikmâli ve açılma merâsimi hakkında rivayet edilen bir iki tarihi birbiriyle telife imkân yoktur: Muhtelif menbâlarda sene rakamı olarak 963 = 1556, 964 = 1557 ve 965 = 1558 rakamlarına tesadüf edilir! Bunların doğrusu işte bu 964 = 1557 tarihidir ve zaten umumiyetle bu tarih rivayet edilmekte olduğu gibi, son tetkiklerde de hep bu sene esas ittihaz edilir; Arapça ve Türkçe manzum ve mensur tarih mısralarıyla ibârelerinin hepsi bu seneyi göstermektedir; meselâ şair Yahyâ Bey'in şu beyti öyledir:

Sâhibü'l-cum'a, şeh-i sünnî, Süleymân-ı zamân
Câmi-i bâlâ ta'âlâ'llâh aceb âlî binâ.

Sene rakamında olan ihtilâfa tabii ay ve gün tarihlerinde de tesadüf edilir; umumiyetle bunlardan hiç bahsedilmemekle beraber bâzı menbâlarda bizim burada esas ittihaz ettiğimiz 9 Şa'bân = 7 Haziran Pazartesi gününe, bâzılarında 8 Şevvâl = 4 Ağustos Çarşamba tarihine ve nihayet bâzılarında da yalnız mevsim ismine tesadüf edilmektedir! Burada 9 Şa'bân = 7 Haziran Pazartesi rivayetinin tercih edilmesi, yaz başlarına tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet mevcut olmasındandır. Koca-Sinan «Tezkiret-ül-bünyân» da inşaâtın başlama ve bitme tarihlerini maatteessüf zikretmemiştir: onun için bütün bu rivayetler ihtiyatla karşılanmalıdır. — Bizim burada esas ittihaz ettiğimiz en kuvvetli rivayetler doğru olduğu takdirde, 1550 = 957 senesi 13 Haziran = 27 Cumâda'l-ülâ Cuma günü başlamış olan inşaâtın o günden bu güne kadar 6 sene, 11 ay, 24 gün sürmüş olması lâzımgelir: Bu hesaba göre Süleymaniyye câmiî takriben yedi senede yapılmış demektir. — İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerinde ilâhî âhengiyle şehrin simâsma en güzel hususiyetini veren bu muhteşem şâheserin mimârî kıymeti hakkında şimdiye kadar bizde ve hâricde pek çok tetkikler yapılmış olduğu için, burada yalnız şanlı mimârın «Tezkiret-ül-bünyân» mda bahsettiği bir iki noktaya temas etmekle iktifâ edeceğiz. — Koca-Sinan her şeyden evvel dört mermer sütun hakkında izahat verir:

«Evvelâ ol çâr mermer sütun ki makaam-ı Cihâr-Yâr-ı Güzin'dür, her biri bir serv-i ser-efrâz-ı riyâz-ı dindür, her biri bir diyârdan gelmişdür» diyen ulu san'atkâr bu dört sütunun biri İstanbul'daki «Kıztaşı mahallesi didükleri mahal» den, biri «mavna ile», İskenderiyye'den, biri «Baalbek'den deryâ limanlarına indirülüp» mavna ile Suriye sahilinden getirilmiş ve nihayet biri de «Bahriye-i

âmirede hâzır» bulunmuş olduğundan bahsetmektedir. Diğer mermerler de cinslerine göre muhtelif yerlerden gelmiştir:

«Mülevven mermerlerinin her biri şöhre-i âfaak olup bir diyârdan yâdgâr gelmiş» ve meselâ:

«Ak mermerleri Marmara nâm cezîre ma'deninden kesüp ve yeşil mermerleri Arabistan'dan»

getirilmişdir. Mimar-Sinan Süleymâniyye'nin kubbelerini «Deryây-ı letâfetin habâbları» na ve renkli camlarından süzülen güneş ziyâsını da «şehper-i Cibrîl» e benzetir! Büyük dâhi «câmi-i şerifin kubbe-i lâti» ni kurduktan sonra bâzı düşmanları o hârikanın durmasında şüphe olduğundan bahsederek ortalığı velveleye vermişlerdir:

— Herif ana hayrandur! Heman günün geçirür; tedârükden kalmış, sevâ galebesiyle cünun vâdisine varmuşdur!

diyenleri Koca-Sinan «Bir takım ahmaklar» diye istihfâf etmektedir. Fakat bu tükenmez dedikodular nihayet Sultan Süleyman'ı bile telaşa düşürmüş ve hattâ:

İsteyüp at gazabla Şâh-ı cihân
Hiddet ile olur binâya revân

beytinden anlaşılacağı gibi padişah bir gün atına binip iş başına gelmiştir. Sultan Süleyman'ı en fazla hiddetlendiren şâyia, Mimar-Sinan'ın başka inşaâtla meşgul olup Süleymâniyye'yi ihmal etmiş olduğu hakkındaki dedikodudur. Sinan bu noktayı şöyle anlatır:

«Bu hakir dâhi bu ahvâlden gaafil, mermerciler kârhanesi olan mahalde mihrâb-ı şerifin ve minber-i münifin tarh-u-taksiminde iken Saâdetlü Padişâh geldiler. Edeb birle selâmlayup makaam-ı hidmetde durdum. Merhâm ve mağfûr-ı leh rûy-i celâl ile bu hakir-i zaif-ül-hâlden ol binâların ahvâlinde suâl idüp:

— Niçün bentüm câmiim ile mukayyed olmayup mühim olmağan nesneler ile ta'tili evkaat eylersün? Ceddüm Sultan Mehmet-Hân mi'mârı sana nümûne yetmez mi? didi ve:

— Bana bu binâ ne zamanda tamâm olur, tiz haber vir! Yoksa sen bilürsün! didiler. Çünki bu şiddet-ü-hiddetle Padişâh-ı cihan-penâhda kemâl-i gazabı müşâhede eyledüm, bu mûr-i zaif-ül-hâl mebhût-ülâl oldum. Ahir kudret-Üllâh ile lisânuma bilâ tereddüd bu câri oldu ki:

— Saâdetlü Padişâh-ı devletinde iki ayda in-şâ'Allâhu-Teâlâ tamâm olur!

Tekrar suâl buyurduklarında ağalar dâhi:

— Mi'mr Ağa, Saâdetlü Padişâh ne buyururlar, işidirmisin? Bu binâ kaçan kapusu kapayı tamâm olur?

— İki ay tamâm olunca bu binâ da tamâm olur!

didüm. Hazır olan ağaları Merhum şâhid tutup:

— Mi'mâr! Hele iki ay olunca tamâm olmazsa senimle söyleşirüz!

diyüp sarây-ı Hümayunlarına revân oldular. Saraya varduklarında Hazinedâr-başî'ya ve sair ağalara buyururlar ki:

— Mi'mârın cünûnu zâhir oldu. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkün mü-müdü? Herif başı korkusundan aklını aldurdu. Çağurup siz de suâl idiniz, görün ne cevâb virir. Eger halt-ı kelâm iderse binâ ahvâli müşkil olur!

diye buyururlar. Ol mahalde hakire âdemler gelüp saray ağaları davet iderler diyü. Alel-acele saraya vardum Yine ağalar binânun ne zamanda tamâm olması mümkündür diyü suâl buyurduklarında:

— Padişâh Hazretlerine iki ayda tamâm olur diyü cevâb virdüm, şâhid tuttu. lar: in-şâ'Allâhu-Teâlâ iki ayda tamâm idüp sahife-i rûzârda bir nâm koyam! didüm. Bu nev'e cevâb virince ağalar Padişâh-ı âlempenâha arzidüp dirler ki:

— Padişâhım, herife gayret düşmüş! in-şâ'Allâh akl-ı evveldür. Bu ihtimâm ki bunda vardır, an-karib câmi-i şerifinizde namaz kılınmak nasîb ola!», işte bu şakasız taahhüd üzerine artık «leyl-ü-nehâr bir an ve bir saat karar

eylemeyüp» çalışan Koca-Sinan bir hafta sonra iş başında gene Kanunî Sultan Süleyman'la karşılaşır :
«Bir gün Saâdetlü Pâdişâh seyr-i binâya gelüp :

— Mi'mâr! Nice kavî-ü-karârunda ber-karâr musun?
diyü istifsâr buyurduklarında :

— Bi-avn-illâh-il-Melik-il-Gaffar ol günden iki ay olunca Saâdetlü Pâdişâhu-mun himmeti ile câmi-i şerifün bi.t.tamâm kapusun kapayup mefâtihi evbâbm dest-i şerif-i kâmyâblaruna vâsıl idem!
didüm. Yine ağaları cem'idüp şâhidlerin tecdid eyleyüp sarây-ı Hümâyunlarına revân oldular». Gece gündüz çalıştığını söyleyen Koca-Sinan iki ay sonraki üçüncü sahneyi de şöyle anlatır :

«... İki ay tamâm olunca aslâ bir güşe kalmayup kapusu kapuyu binâ tamâm oldu. Mihr-i cihantâb-misâl matla'-i saâdetden Pâdişâh-ı cihan-penâh zâhir olup miftâh-ı münif-i bâb-ı şerifi duâ eyleyüp mubârek dest-i şeriflerine virdüm... Saâdetle miftâhı dest-i mubâreklerine virdüm. Duâ eyleyüp el kavuşdurup durdum. Saâdetlü Pâdişâh Oda-başı tarafına müteveccih olup :

— Feth-i bâb-ı câmi'e elyak-u-ahrâ kim ola?
dediklerinde :

— Pâdişâhum! Mimar Ağa bendenüz bir pîr-i-azîzdür : Bu bâbda cümleden elyak ol emekdâr kulundur!
diyince Pâdişâh-ı ins-ü-câmn merhûm ve mağfûrûn-leh Sultan Süleyman Hân aleyhi-i-rahmeti ve-l-ğufrân :
— Bu binâ eylediğün Beyt-ullâhı sıdk-u-safâ ve duâ ile yine sen açmak evlâdur! diyü duâ ve senâ ile miftâhı cân-u-dilden virince nice gez :

— Yâ Fettâh!
diyüp açdum».

Bu vaziyete göre Süleymâniyye'nin ilk temel taşını Osmanlı tarihinin en büyük ve en mümtâz âlimlerinden Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi koymuş ve kapısını da şanlı mimârı Koca-Sinan açmış demektir. — «Tezkiret-ül-bünyân» da inşaat masrafları şöyle anlatılır :

«Mezkûr câmi-i şerifin cümle tevâbi' ve levâhıkı ile ihrâcâtma dokuz yüz bin ve doksan altı bin üç yüz sikke ki her sikke altmış akça hisâbı üzre beş yüz doksan yedi yük ve altmış bin yüz seksen akça sarfolunmuştur».

Donanmanın Akdeniz seferi ve Bizerte'nin fethi.

(Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa kumandasındaki donanma baharda denize açılıp Tunus'a gitmiş ve İspanyol işgalinde bulunan «Benzert/Bizerte» kalesini fethetmiştir : Bu liman askerlik bakımından Sicilya adasını tehdit eden mühim bir deniz üssü sayılır. — Piyâle Paşa bundan sonra 60 gemilik donanmasıyla Afrika sahillerinde Türk bayrağını dalgalandırarak Kasım iptidâlarında İstanbul'a avdet etmiştir).

1558=965

Mavorka seferi.

(Bu sefere yüz elli gemiden mürekkep büyük bir donanmayla çıkan Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa İspanya'nın şarkındaki Balear adalarının en büyüğü olan «Mallorca/Majorca/Majorque» adasına çok şiddetli bir baskın yapmıştır : Karaya er döken Piyâle Paşa adanın bir çok kasabalarıyla köylerini yağma ve tahrib ettirmiş ve pek çok esir ve ganimet almıştır. — Bu deniz seferleri Bar-baros'un Preveze zaferinden itibaren Akdeniz hâkimiyetinin Türü donanma-

sına intikal etmiş olmasının tabii neticeleridir : Avrupa donanmaları artık sinmiş vaziyettedir. — Kanunî bu seferden çok memnun olduğu için, Piyâle Paşa'nın Kapdan-ı-Deryâ makamıyla beraber uhdesinde bulunan Gelibolu sancak beyliğini Cezayir Beylerbeyliğine tahvil ettirmiştir : Bu tarihe kadar «Piyâle Bey» denilen amiralin Paşalık ünvanı da işte bu muvaffakiyet üzerine almış olduğu rivayet edilir : 1560 = 968 vukuâtma da bakınız).

1559 = 966

29 Mayıs = 21 Şa'bân, Pazartesi: Şehzâde Bâyezid'le Selim'in Konya ovasında karşılaşmaları.

(Bundan evvel de gördüğümüz gibi Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz oğlundan Murad, Mahmud ve Abdullah küçük yaşta ölmüş ve sağ kalan diğer bes oğlundan şehzâde Mehmet 1543 = 950 tarihinde eceliyle vefat etmiş, şehzâde Mustafa 1553 = 960 tarihinde idâm edilmiş ve en küçükleri olan şehzâde Cihangir de ağabeyisinin acısına dayanamıyarak ondan biraz sonra ölmüştür : Bunlar için 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni», 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» ve «27 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Bu beş şehzâdeden yalnız Mustafa başka bir anadan olduğu halde diğer dördünün Hurrem-Sultan'dan doğmuş olduğu hakkında bir rivayet vardır; Kanunî'nin yegâne kızı olan «Mihrmâh / Mihrimâh» sultan da Hurrem'den olmuştur. — Beş şehzâdenin biri idâm edilip ikisi öldükten sonra Sultan Süleyman'ın artık iki oğluyla bir kızı kalmış demektir : Sağ kalan iki şehzâdeden Selim Mağnisa, Bâyezid Kütahya valisidir; bunlardan Selim 1524 = 930 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu için, 1525 — 1526 = 932 de doğmuş olan Bâyezid'den iki yaş kadar büyüktür : Selim'in doğumu için 1524 = 930 vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Osmanlı saltanatında verâset meselesi henüz kat'i bir şekle bağlanmış değildir : Saltanat babadan oğula geçip sonradan olduğu gibi kardeşlere intikal etmemekle beraber, bir padişahın muhtelif oğulları olduğu takdirde hangisinin vâris olacağı hakkındaki esasta bir kat'iyyet yoktur; Kanunî devrine gelinceye kadar Osmanlı tarihinde teselsül eden ve en şiddetli şeklini Fetret devrinde gösteren şehzâde kavgaları hep işte bu hukukî vuzuhsuzluğun neticesidir. Oğullarının içinde en fazla sevdiği Bâyezid'e tarafdâr olan Hurrem-Sultan'm çevirdiği entrikalarda da bu vaziyetin büyük bir tesiri olduğu muhakkaktır; Kanunî üzerinde en müessir şahsiyyet olan Hurrem-Sultan'la beraber kızı Mihrimâh-Sultan ve dâmadı Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa da şehzâde Bâyezid lehine elbirliği etmişlerdir; şehzâde Mustafa'nın idâmı işte bu saray partisinin Bâyezid lehine kurmuş olduğu bir cinayettir; bununla beraber Hurrem-Sultan'm Bâyezid'e değil, Selim'e tarafdâr olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır. Onun için şehzâde Selim'in «Ekberiyet» an'anesine istinâd etmesine mukabil, şehzâde Bâyezid de işte bu saray partisinden müzâheretine istinâd ediyor demektir. Fakat Hurrem-Sultan bundan bir sene kadar evvel 1558 = 965 tarihinde vefat ettiği için saray partisi artık reisini kaybetmiş ve tabii eski kuvvet ve tesiri kalmamıştır; fazla olarak Kanunî'nin Bâyezid'den ziyade Selim'e mütemâyil olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Bu rivayetin ne derece doğru olduğu mâlûm olmamakla beraber, Sultan Süleyman'ın bundan bir müddet evvel 1558 = 965 senesi 8 Eylül = 25 Zülka'de Perşembe günü bu iki şehzâdenin eyâletlerini değiştirmesi bu rivayeti biraz teyid edebilecek bir tedbir sayılabilir : Kanunî işte o tarihte Mağnisa valisi Selim'i Konya ve oğlu Murad'ı Akşehir beyliğine, Kütahya valisi Bâyezid'i Amasya ve oğlu Orhan'ı da Çorum beyliklerine tâyin etmiş ve bu kararı Selim'e Kapucu-başlarından Mahmud Ağa, Bâyezid'e de gene Kapucu-başlardan Semender Ağa vasıtasıyla tebliğ etmiştir. — Bu iki şehzâdenin ne ma'nên, ne maddeten birbirine hiç benzemedikleri rivayet edilir : Büyük şehzâde Selim içki ve eğlence düşkünü, sefiş, sarhoş, âtıl, bâtıl bir tiptir; çok zeki ve kuvvetli bir kültür sâhibi olduğu muhakkak olmakla beraber orduyu tatmin edebilecek bir cengâver de-

gildir; yüzünün de tıpkı anasına benzediği rivayet edilir; fakat Bâyezid öyle değildir: Şeklen tıpkı babasına benzeyen bu münevver ve ateş gibi prens âdetâ Yavuz Sultan Selim'in büyük ve kahraman ruhuna vâristir: Tıpkı Yavuz gibi bu da kalemle kılıcı aynı mahâretle kullanır; çok zarif ve ince şiirleri vardır; bilhassa büyük şehzâde Mustafa'nın idâmmdan itibaren askerle ordunun işte buna ümit bağladıkları rivayet edilir; büyük kardeşi Selim'in saltanatı pek ümidi olmadığı halde Bâyezid'in tıpkı dedesi Yavuz gibi bir an evvel ordunun başına geçmek için sabırsızlandığı hakkında bile rivayet vardır! Hattâ saray partisinin onu Kütahya valiliğine tâyin ettirmesi de bu vilâyetin İstanbul'a ya. kınığından ve babasına bir hâl olduğu takdirde Selim'den evvel payitahta yetişebilmesini temin etmek endişesindendir; onun için Hürrem-Sultan öldükten sonra Kanunî'nin Bâyezid'i Amasya'ya atması onu hem payitahttan, hem tahttan uzaklaştırmak demektir! Mağnisa valisi şehzâde Selim Kapucubaşı Mahmud Ağa'nın tebliğ ettiği Konya emrine hiç itirâz etmeden itâat ettiği halde, Kütahya valisi şehzâde Bâyezid'in Amasya emrine itirâz etmesi işte bundan dolayıdır. Fakat Bâyezid'in itirâzı babasına karşı cephe almaktan ziyâde Kütahya'da ibkâsını istirham şeklinde başlamıştır: Kütahya'ya alışımsı ve âdetâ ikinci bir vatan sayıya başlamış olduğundan bahsederek babasına bir arıza gönderdiği rivayet edilir. Bu sırada Şehzâde Selim aldığı emre imtisâlen Mağnisa'dan kalkıp Konya'ya gitmek üzere Bursa'ya gelmiş ve daha ileri gitmiyerek o da babasına bir mektup yazmış ve yoluna devam ettiği takdirde Kütahya'daki kardeşinin belki de kendisine taarruz edip bir vak'a çıkarmak ihtimalinden bahsetmiştir! Bu tuhaf vaziyet üzerine Sultan Süleyman her iki şehzâdeye de birer «Hatt-ı şerif» ile birer nasihatçi göndermiştir: Bâyezid'e dördüncü vezir Pertev Paşa, Selim'e de üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa gitmiştir; büyük şehzâdeye nasihatçi gönderilmesi, küçük şehzâdenin istisnâî bir muâmeleye tâbi tutulmadığını göstermek endişesiyle izah edilir. Onun için Selim Sokullu'yu memnuniyetle kabul edip izâz ve ikrâm ettiği halde Bâyezid Pertev Paşa'ya hiç yüz vermemiş, tekdir etmiş ve hattâ bir rivayete nazaran:

— Mahrûsâ-i Kostantiniyye mevâlî-i izâm ve meşâyih-i kirâm ile mâlâmâl iken acep hâldir ki bir mürebbî ve nâsîh anlardan irsâl olunmıya: Bâîr sözlerine itimâd ve delâil-i akliyyelerine itikaad mümkün idi! gibi çok sert sözler söylemiştir. Bununla beraber henüz emrinde lüzumu kadar asker bulunmadığı için ister istemez Amasya'ya hareket etmekten de geri kalmış değildir: Tabii bu suretle Amasya valisi Bâyezid'le Konya valisi Selim birbirine karşı iki düşman hükümdar vaziyetine geçmiş demektir! — Bu saltanat mücadelesinin bir teşvik eseri olduğundan bahsedilirse de müşevvikin şahsiyetinde ihtilâf vardır: Umumiyetle en mühim müşevvik olarak Lala-Mustafa Paşa'dan bahsedilmekle beraber, Vezir-i a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'dan, Emir-âhur Hasan Ağa'dan ve nihayet Amasya'da şehzâde Bâyezid'in etrafına toplandıkları rivayet edilen Kuduz-Ferhad, Aksak-Seyfuddin ve Mestâne-Alaybeyi gibi bir takım kimselerden de bahsedilir. Bunların içinde en mühim rol Lala-Mustafa Paşa'ya izâfe edilmektedir: Âli-Çelebi'den naklen bütün Osmanlı menbâlarının bir çok tafsilâtla bahsettikleri bu rolün kahramanı olan Lala-Mustafa Paşa yahut Kara-Mustafa Paşa, bundan evvel bir Divan icimâmında Vezir-i a'zam Hadım-Süleyman Paşa'ya hançer çekerek kavga ettiği için azledilmiş ve bir daha istihdâm edilmemiş olan Boşnak vezir Deli-Husrev Paşa'nın kardeşidir ve Sokullu âilesindendir: 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşri nisânî» fıkrasına bakınız. Kurnazlığı ve hilekârlığıyla şöhrat bulan Lala-Mustafa Paşa Enderun'dan yetişip şehzâde Bâyezid'le Vezir-i a'zam Kara-Ahmed Paşa'ya çatarak ikinci Emir-âhurluğa kadar yükselmişse de, Kara-Ahmed Paşa'nın 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar günü idâmı üzerine Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa ikinci defa olarak Sadâret makamına çıkınca artık itibarını kaybetmiye başlamıştır. Ahmed Paşa'nın adamı olduğu için Rüstem Paşa'nın hismına uğrıyan Lala-Mustafa'nın derecesi derhal tenzil edilip Çarşıgırbaşılığa indirilmiş ve ondan sonra da İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Safed sancak beyliğine atılmıştır; Lala-Mustafa'nın şerrinden Rüstem Paşa'nın çok

çekindiği rivayet edilir: İşte bundan dolayı Vezir-i a'zam onu Sadef'de de bırakmamış ve aklınca başına bir belâ getirmek için biraz sonra Mağnisa valisi büyük şehzâde Selim'in lalâlığına tâyin etmiştir! Rüstem Paşa'nın bundan maksadı, evvelce şehzâde Bâyezid'in maiyyetinde bulunup onun teveccühünü kazanmış olan Lala-Mustafa'yı iyi gözle görmeyecek bir muhite atmak ve bu suretle şehzâdenin gazabına mâruz bırakmaktır! Hattâ Rüstem Paşa'nın Lala'yı Mağnisa'ya göndermekle muhakkak bir ölüme göndermiş olduğu zannında bulunduğundan bile bahsedilir! Mustafa Paşa'nın bu nâzik vazifeye tâyini 963 = 1556 tarihindedir. Kuvvetli bir rivayete göre Lala-Mustafa Safed'den kalkıp Mağnisa'ya gelirken, eski efendisi olan Kütahya valisi şehzâde Bâyezid hem babasına mürâaat edip onun kendi lalâlığına tâyinini istemiş, hem Mustafa Paşa'ya haber gönderip yanına gelmesini emretmiştir: Kurnaz Lala'nın ilk entrikasını işte bu vaziyette çevirdiği rivayet edilir; bu rivayete göre Mustafa Paşa daha yoldayken şehzâde Bâyezid'e gizli bir mektup gönderip Selim'in sarayında kendisine daha faydalı olabileceğini bildirmiş ve Mağnisa'ya vardığı zaman sefâhat ve gaflet içinde bulunduğu şehzâde Selim'in saltanat hırsını uyandırarak derhal işe başlamıştır; Lala-Mustafa'nın Selim'e söylediği ilk sözleri Peçevi şöyle anlatır:

— Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'nın ve ekser-i mukarribî'nin ve ağavâtun, belki kibâr-ı vükelây-ı devletin meyilleri Sultan Bâyezid-Hân'adır; sizin meşreb-i şerifimiz ays-ü-îşrete ve nüdemây-ı şirin-kârân ile ülfete mâil olmağa fırsat buldukça Saâdetlü Pâdişâhî sizden tahvil itmek ve Sultan Bâyezid'i veliahd itmek ihtimâli vardır; buna vaktiyle tedbir olunmazsa irâdet-Ullâh ile Saâdetlü Pâdişâh vefât idicek hâl mükedder olur; kimesneden muâvenet ihtimâli olmayıcak saltanat bu gaflet ile nice müyesser olur?

Şehzâde Bâyezid'i yoldan yazdığı mektupla kandırdıktan sonra Selim'i de Mağnisa'da işte bu sözlerle elde eden Lala-Mustafa bu iki yüzlü siyasetiyle her şeyden evvel bir kere Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'nın hesaplarını boşa çıkarmış ve ağzına atıldığı arslanm yularını derhal eline almıştır! Şehzâde Selim'in en zayıf damarlarını oynatan bu sözlerle karşı:

— İmdi göreyin seni, her nice bilürsen ve nice ma'kuul görürsen tedbir senündür! İnşâallâhu-Teâlâ taht müyesser olursa Vezir-i a'zamluk senün baş hakkundur! dediği ve işte bu andan itibaren Lala'nın sonsuz bir entrika salâhiyeti bahsettiği rivayet edilir! Bu salâhiyyet üzerine Lala-Mustafa'nın ilk işi şehzâde Bâyezid'e bir mektup yazıp sarhoş ve sefih Selim'in gaflet içinde bastırılıp imhâsından kolay bir şey olamayacağını bildirmek olmuş ve bu mektubu Selim'e gösterdikten sonra Bâyezid'e yollamıştır! Tabii bu vaziyette iki kardeş çarpıştığı zaman hangisi galip gelirse gelsin, her halde Lala-Mustafa muzaffer taraftan mutlaka mükâfâtını alacak demektir: Göz diktiği mükâfâtın da Vezâret-i uzumâ olduğunda ittifak edilir! Her iki şehzâde de onu kendisine tarafdar bilmektedir; bununla beraber Vezir-i a'zam Rüstem Paşa'nın iltizâm ettiği Bâyezid'e karşı Lala'nın samimi olarak Selim tarafdarlığı ettiğinden de bahsedilir. Her halde bu vaziyette Bâyezid'in yüzde yüz aldatılmış olduğu muhakkaktır: Kahramanlığı nisbetinde safdilliliği de meşhur olan şehzâde Bâyezid Lala-Mustafa'nın kurduğu tuzağa derhal kapılmış ve hemen bir muvâfakat cevabı göndermiştir! Lala'nın bu cevabı açmadan Selim'e sunduğu rivayet edilir! Gene Selim'e göstermek şartıyla Mustafa Paşa'nın yeniden yazdığı ikinci yahut üçüncü bir mektupla da şehzâde Bâyezid ağabeyisine bir hakaretnâme gönderip meydan okumaya davet edilmiştir! Bu teklifi de kabul eden zavallı Bâyezid'in Selim'e tumturaklı bir hakaretnâme ile bir kadın elbisesi, bir hotoz vesaire gönderdiği rivayet edilir! Tabii bunlar o devirlerin erkeklik hissine dokunup düşmanı ayaklandıracak şeylerdir! Şehzâde Selim Lala'nın tavsiyesiyle bütün bunları babasına gönderip kardeşinin hâline şikâyet etmiş ve rivayete nazaran işte bunun üzerine Sultan Süleyman şehzâdelerin vilâyetlerini değiştirmiş, yukarda gördüğümüz gibi Bâyezid'i Kütahya'dan Amasya'ya ve Selim'i de Mağnisa'dan Konya'ya nakletmiştir; her iki şehzâdeye nasihatçilikle birer vezir gönderilmesi de, gene yukarda gördüğümüz gibi, Bâyezid'in Amasya'ya gitmekten imtinâ etmesi üzerinedir. Bir rivayete göre de Sultan Süleyman Bâyezid'in Selim'e gönderdiği hakaretnâmeyi alır almaz küçük oğluna bir nasihat

mektubu yollamış, fakat Lala-Mustafa yollara koyduğu adamlarla padişahın nasihatnâmesini ele geçirmiş ve getiren adamı da idâm ettirdikten sonra bu kabahatı da Bâyezid'e yüklemiştir; her halde Lala-Mustafa Paşa'nın İstanbul -Amasya muhâberesini kestiği muhakkaktır: Tabii bu vaziyet karşısında Sultan Süleyman küçük oğlu Bâyezid'in kendisine karşı da cephe alıp emirlerine itâat etmek istemediğine hükmetmiştir; o sırada Rumeli Kadı-askerliğinde bulunan Hâmid Efendi'ye bir gün padişahın şu sözlerle küçük oğlundan şikâyet ettiği bile rivayet edilir:

— Bu kadar mektuplar gönderdüm ve hakk-ı übüvvet-ü-bünüvveti vâsıta ittüm: Büyük karındaşın ile hüsn-i zindegâni eyle diyü nasihatler ittüm; gâh tahvif idüp gâh minnetler ittüm; müfid olmadı; varan kapucularumuzu katlittmiş; mektup-larumuzu ateşe yakmış; bi-z-zarûri asker ile üzerine varmamuz lâzım geldi!

İki tarafın hazırlıkları işte bu şerâit altında başlamış, Kanuni aldatıldığı için büyük oğlu Selim'e yardım etmiş, şehzâde Bâyezid aldatıldığı için kardeşini kolayca ezebilecek kuvvetler toplamış ve netice itibarıyla Lala-Mustafa ismin. de bir devşirmenin çevirdiği dolaplar Anadolu'nun göbeğinde Türkü Türke kırdıracak feci bir sahne kurulmasına sebep olmuştur! — Şehzâde Bâyezid'in topladığı kuvvet 15 - 20 bin arasında gösterilir: Bunların bir çoğu Türkmen aşiretlerindendir; Bâyezid'in Amasya'dan hareketi bu senenin Receb = Nisan sonlarına müsâdif gösterilir. Buna mukabil büyük oğlunu iltizam eden Kanuni Anadolu Beylerbeyi Cenâbi-zâde Ahmed Paşa, Karaman Beylerbeyi Solak-Ferhad Paşa, Maraş Beylerbeyi Lala-Âli Paşa ve Adana beyi Ramazan-oğlu Piri Paşa gibi bir çok ümerâya eyâlet askerleriyle şehzâde Selim'e yardım etmelerini emretmiş ve Bâyezid taraftarı olan Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya itimâd etmediği için, üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa'yı da bunlara serdar tâyin edip Yeniçeri, topçu ve cebeci bölükleriyle 8 Mayıs = 30 Receb Pazartesi günü yola çıkarmıştır: Tabii bu suretle Selim'in maiyyetinde toplanan muntazam kuvvetler hem kemmiyet, hem keyfiyet bakımlarından Bâyezid'in topladığı halk ve aşiret kuvvetlerinden çok üstün demektir. — Amasya'dan hareket eden kardeşi Bâyezid'in Konya'ya doğru ilerlemekte olduğunu haber alan Selim 25 Mayıs = 17 Şa'bân Perşembe günü Konyadan çıkıp «Cem-bağı» denilen mevkide ordugâh kurmuştur: Bu mevkiin ismi, Fatih'in bedbaht oğlu şehzâde Cem'in Konya valiliği devrinden kalmadır. — Şehzâde Bâyezid ordusunun Konya önlerine vâsıl olup Selim'in ordusuyla karşılaşması işte bu 29 Mayıs = 21 Şa'bân Pazartesi gününe müsâdifdir; bir rivayete göre Bâyezid akşama doğru gelmiş olduğu için o gün harb olmamış ve her iki taraf da emniyet tertibatı ittihaz ederek geceyi hâdisesiz geçirmiştir. — Muharebenin bu gün başlamış olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir).

30 Mayıs = 22 Şa'bân, Salı: Konya ovasında iki kardeş muharebesi.

(Bu gün şafakla beraber başlıyan harb harekâtı gün batmıca kadar devam ettiği halde hiç bir netice elde edilememiş, yalnız Bâyezid'in şiddetli hamleleri karşısında Selim'in ordusundaki Karaman ve Adana askerleri pek çok telefâta uğrayıp bozulmuş oldukları için üstünlük Bâyezid tarafında kalmıştır. — Şehzâde Selim'i sevmiyen askerlerinin gönülsüz harbettikleri de rivayet edilir).

31 Mayıs = 23 Şa'bân, Çarşamba: Şehzâde Bâyezid ordusunun ric'atı.

(Bu gün erkenden Lala-Mustafa Paşa büyük şehzâde Selim tarafından bütün Beylerbeyleriyle sancak beylerine selâmlar götürüp harb esnasında askerlerinin yağmacılığa kalkışmalarına meydan vermemelerini ve netice alınıncaya kadar harbedilmesini tebliğ edip hepsine ayrı ayrı mükâfatlar va'dedilmiştir: Tabii bâyile bir tebliğe lüzum görülmesi bir gün evvelki muharebede görülen gevşeklikle gayretsizliktendir. — Bu günkü muharebenin akşama kadar sürmeyip kuşluk vakti veyahut öğle üzeri nihayet bulduğu rivayet edilir: Bâye-

zid ordusunun ric'atine sebep, karşı tarafın hem sayı, hem topçu üstünlüğüdür; bununla beraber şehzâde Bâyezid büyük bir bozguna uğramış değildir: Çok üstün ve muntazam kuvvetler karşısında kat'i bir netice almak imkânı olmadığı için ric'ate mecbur olduğu anlaşılmaktadır; bu neticenin karşı taraf için de bir çok telefâta mal olduğu muhakkaktır: Hattâ Ramazan-oğlu Piri Paşa ile Karaman Beylerbeyi Solak-Ferhad Paşa gibi mühim kumandanlar yaralanmış ve Ankara beyi Yahyâ Bey'le Tarsus beyi Ferruh Bey maktul düşmüştür. — Şehzâde Bâyezid ric'at ederken Selim'in emriyle tâkip müfrezeleri sevk edilmiş, se de Bâyezidliler «Şehzâdelerine ve kimesneye el irişdirmemişlerdir». Sultan Bâyezid ordusunun tamamıyla mağlûb edilememiş olduğu işte bu mukavemetle de sabittir. — Lala-Mustafa Paşa'nın iki yüzlülüğünü şehzâde Bâyezid'in işte bu Konya muharebesinde anlamış olduğu rivayet edilir: Hattâ Amasya'ya avdetinde babasından affını istihâm etmek için yazdığı mektupta Lala'nın kendisini nasıl aldatmış olduğundan uzun uzadıya bahsetmişse de bu mektup da bundan evvelkiler gibi Lala-Mustafa Paşa'nın yollara koyduğu «rehzenler» tarafından yakalanmış ve tabii zavallı Bâyezid bozguna cevap bekledikten sonra babasının kendisini affetmek istemediğine hükmetmiştir!).

5 Haziran = 28 Şa'bân, Pazartesi: Yarım kalan on üçüncü «Sefer-i Humâyûn»: Anadolu vaziyetine karşı Sultan Süleyman'ın ordu başında İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(6 Haziran = 29 Şa'bân Salı tarihi de rivayet edilir. — Konya muharebesinde muvaffak olamayan şehzâde Bâyezid Amasya'ya çekilmiş olmakla beraber, bütün bağlûb edilememiş olduğu için Anadolu vaziyeti henüz bütün vahâmetini muhafaza etmektedir; hattâ şehzâde Bâyezid Amasya'ya varır varmaz yeniden asker toplamaya başlamıştır; her halde Konya muharebesinin tehlikeye nihayet vermediği muhakkaktır: Kanuni'nin hareketi işte bununla izah edilir. — Padişah Yeniçeri vesair Kapu-kullarıyla Rumeli ordusunu alarak Üsküdar'da ordugâh kurmuştur: Bütün vezirler Kanunî'nin maiyyetinde bulundukları gibi, Konya muharebesine kumanda eden üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa da harbdan sonra Üsküdar'a gelmiştir. — Osmanlı menbâlarının bâzılarında Kanunî'nin şehzâde Bâyezid'e karşı ordu başında İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi «13 üncü Sefer-i Humâyûn» gibi gösterilirse de, âsi şehzâdenin aşağıki fıkra da görüleceği vechile Anadolu'dan İran'a kaçması bu Sefer-i Humâyûn'un neticesiz kalmasına sebep olmuş ve Sultan Süleyman bir müddet sonra Üsküdar'dan tekrar İstanbul'a dönerek ordusunu terhis etmiştir: Yukarda «13 üncü Sefer-i Humâyûn»un yarım kalmış gösterilmesi işte bundan dolayıdır: 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

7 Temmuz = 1 Sevvâl, Cuma: Şehzâde Bâyezid'in on iki bin kişilik bir kuvvetle ve dört oğluyla beraber Amasya'dan İran'a hareketi.

(Yukarda «31 Mayıs» fıkrasında bahsi geçen af talebine cevap alamayan şehzâde Bâyezid bir taraftan babasının bizzat sefere çıkmasından ve bir taraftan da şehzâde Selim'in Konya'dan Amasya üzerine hareketinden kuşulanmış ve bütün bunlara mukavemet imkânı kalmadığını anlıyarak ümerâsıyla istişâre ettikten sonra İran'a ilticâ etmek üzere Ramazan bayramının birinci günü Amasya'dan hareket etmiştir. Sultan Bâyezid'in Orhan, Abdullah, Mehmet, Mahmud ve Osman isimlerinde beş oğlu vardır: Ailesini ve en küçük oğlu Osman'ı Amasya'da bıraktığı halde diğer dört oğlunu beraber götürmüş ve bütün hazineleriyle kıymetli eşyalarını da almıştır; Amasya'da kalan harem kadınları içinde Mihrimah, Hadice, Ayşe ve Hanzâde isimlerindeki dört kızı da vardır. Muhâfız olarak yanına aldığı asker mikdarı 12 bin kadar gösterilir: Bütün ümerâsı da kendisiyle beraber gitmiştir; şehzâdenin Amasya'dan gözyaşlarıyla ayrıldığı rivayet edilir. — Bâyezid'in Amasya'dan hareketini haber alan Sultan Süleyman

üçüncü vezir Sokullu Mehmet Paşa'yı bir miktar kuvvetle şehzâde Selim'i takviye ederek müşterek bir tâkip hareketi yapmaya memur etmiştir. Selim Sivas'a giderek Sokullu'yu orada beklemiş, fakat kardeşinin peşini bırakmak istemediği için Sivas Beylerbeyi Ali Paşa ile Malatya beyi Mustafa ve Antep beyi Husrev Beyleri tâkibe göndermiştir; bu tâkipçilerle şehzâde Bâyezid takımının İran hududu civarında «Sa'd-çukuru/Saat-çukuru» denilen yerde karşılaştıkları rivayet edilir: Burada çok şiddetli bir muharebe olmuş, Bâyezidliler tâkipçilerin ekserisini kılıçtan geçirmiş ve canlarını kurtarabilenler de:

— Kuskuna kuvvet, kamçıya bereket!

diye kaçmıştır! Şehzâde Bâyezid işte bu muvaffakiyet sayesinde kardeşine esir olmaktan kurtulup İran'a can atabilmiştir: Askerin, ümerânın ve halkın çok sevdiği talihsiz prens Erzurum önderinden geçerken buranın Beylerbeyliğinde bulunan Ayas Paşa şehirden istikbâle çıkıp tâzimatını arzemiş ve hattâ şehzâdenin suvari kuvvetlerine lâzım olan bir kaç yük nal, mih vesaireyi de derhal vermiştir: Paşa'nın bu hareketi tabii o zamana kadar almış olduğu emirlere mugayirdir; onun için şehzâde Bâyezid Kağızman üzerinden İran hududuna girdiği sırada Pasin ovasına kadar gelmiş olan şehzâde Selim Diyarbekir'e çekildikten sonra Ayas Paşa'yı celbettirip emir dinlememiş ve kardeşine yardım etmiş olduğundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'nın igvasiyle idâm ettirmiştir: 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Şehzâde Bâyezid Erzurum ve Kağızman üzerinden İran'ın «Erivan/Revan» eyâletine girmiş ve bu vilâyetin valiliğinde bulunan «Şâh-kuli-Sultan»a adam gönderip ilticâsının İran şâhı Birinci Tahmâsb'a arz edilmesini istemiştir: Şâh-Kuli Osmanlı şehzâdesini hürmetler ve tâzimlerle karşılamış ve bir taraftan da vaziyeti derhal şâha bildirmiştir; bu sırada Tahmâsb-Şâh'ın paytahtı olan Kazvin'de olmayıp Esterâbâd taraflarında bulunduğu hakkında bir rivayet olduğu gibi, şehzâdenin ilticâsını Kazvin'de haber almış olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Her halde Tahmâsb'm bu haberden çok memnun olduğu ve bu sâyede Osmanlılardan bir takım şeyler koparmak ümidine düştüğü muhakkaktır; onun için derhal şehzâdeye ümerâsından Hasan-Beg-Ustaclu riyâsetinde bir hey'et gönderip Kazvin'e dâvet etmiştir. — Gerek Konya muharebesinde, gerek «Saat-çukuru» harbinde hükûmet kuvvetlerinin kat'i bir muvaffakiyet kazanamıyarak Bâyezid'in İran'a ilticâsına meydan vermesi ve bu suretle devletin başına ikinci Bâyezid devrindeki Cem vak'asını hatırlatacak bir gaile açılması askerin gönülsüz harbetmiş olmasıyla izah edilir:

«Emmâ bu dahî mukarrer idi ki askerin ekseri cengde nev'â tekâsül üzere hareket ittiler: Biri bu ki iki asker bile islâm askeri ve şehzâdeler dahî pâdişahzâdeleri olan kim nev'i âhara münkalib ola dilerdi. Egerçi ser-asger olanlardan taksir olmadı emmâ asker ittiği cengi zarârî iderler idi. Sebeb ol idi ki bu muharebeler kemâ-hüve-l-maksûd netice virmedi».

Hattâ şehzâde Bâyezid İran'a girdikten sonra bile gerek kendisinin, gerek Anadolu'daki taraftarlarının muhtemel hareketlerine karşı askeri ve siyasî tedbirler ittihaz edilmiş, Kırım hanıyla Arabistan beylerine şiddetli emirler verilmiş, tenkil ve tâkip muharebelerinde yararlık gösteren kumandanlardan Malatya sancak beyi Mustafa Bey Erzurum Beylerbeyliğine ve Antep sancak beyi Husrev Bey de Pasin beyliğine tâyin edilmiştir; bundan başka şehzâde Selim'le Sokullu-Mehmet Paşa'nın ve Adana beyi Ramazan-oglu Piri Paşa'nın Halep'de kışlıyarak vaziyeti kollamaları emredilmiştir. — Bu sırada Lala-Mustafa Paşa'nın vaziyeti de ayrı bir mesele şeklini almıştır: Şehzâde Bâyezid'in isyâmında bu kurnaz ve haris adamın oynadığı gizli rollerden nihayet haberdâr olduğu rivayet edilen Vezir-i a'zam Rüstem Paşa Kanunî'ye meseleyi anlatıp Mustafa Paşa'yı Selim'in lalâlığından azlettirerek Rumeli'de bir sancak beyliğine yollamışsa da şehzâdenin şefâati üzerine Tımsıvar Beylerbeyliğine tâyin edilmiş ve biraz sonra gene şehzâde Selim'in gösterdiği lüzum üzerine Bâyezid'in muhtemel hareketlerine karşı Tımsıvar'dan Van Beylerbeyliğine naklolunmuştur. Ondan açılan Lalalık makamına da «Tütünsüz-Hüseyn Paşa» tâyin edilmiştir. Bu adamın mevki hırsı uğruna döktürdüğü Türk kanlarından dolayı ne fecî bir mes'ûliyyet altında bulunduğu nu Peçevî şöyle anlatır:

«Lala'nın böyle bir fit-ne-i âzime ikaazından mülâhazası Sultan Selim taht-ı saâdet-bahta geçtiği gibi Vezir-i a'zam olmak idi: Cenâb-ı Rabb-ül-Mucib ol devleti ana râzi ve nasib itmedi. Pâdişâh-ı mağfûrun asr-ı şeriflerinde bundan ziyâde kesr-i ırz-ı saltanat vâkı olmamışdır ve bu sebeb ile ehl-i islâmdan bu kadar âdem telef oldu!»

Şehzâde Selim hudut vilâyetlerinin beylerine sulhün ihlâline sebeb olmamak için İran topraklarına tecâvuzdan ictinâb etmelerini emrettikten sonra babasının irâdesi mucibince kış mevsimini geçirmek üzere Sokullu-Mehmet Paşa ile beraber Haleb'e gitmiş ve bahara kadar orada kaldıktan sonra eyâlet merkezi olan Konya'ya dönmüştür).

Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa'nın Avlonya seferi.

(Yaz başlarında 88 gemilik bir donanmayla İstanbul'dan hareket eden Piyâle Paşa'nın bu Akdeniz seferi bir kontrol hareketi mahiyetindedir: Modon önderine geldiği zaman bir Malta gemisini zapteden Kapdan Paşa bu geminin efrâdından Avrupa devletlerinin büyük bir donanma hazırlamakta olduklarını, şimalî Afrika'daki Arap şeyhlerinin de Türklere karşı Frenklerle ittifak ettiklerini ve Trablusgarb'a karşı bir sefer açılacağını haber alıp derhal İstanbul'a bildirmiş ve bunun üzerine emrindeki donanma on gemiyle takviye edilerek mevcudu 98 gemiye çıkarılmıştır. — Modon'dan Avionya'ya giden Piyâle Paşa Akdeniz'i tarassud altında bulundurmışsa da hiç bir düşman hareketine tesadüf edemediği için kasım iptidâsında İstanbul'a avdet etmiştir. — Bu sırada Trablusgarb Beylerbeyi Turgud Paşa da düşmanın bahara doğru Trablus'a taarruz edeceğini bildirmiş olduğu için donanma mevcudunun bahara kadar 120 gemiye çıkarılması emredilmiştir).

1559 = 967

24 Teşrinisâni = 23 Safer, Cuma: Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'e muvâsalatı.

(11 Muharrem 967 = 13 Teşrinievvel 1559 Cuma ve 13 Reb'ülâhîr 967 = 12 Kânunusâni 1560 Cuma günleri de rivayet edilirse de gün ismi birincisinde Perşembe ve ikincisinde de Pazartesi gösterilir: Bunların ikisi de yanlıştır. — Yu. kardâ 1559 = 966 vukuâtının «7 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, tâkipçilerin elinden kurtulan şehzâde Bâyezid o sırada İran'a tâbi olan Erivan eyâletine girmiş, bu vilâyetin valiliğinde bulunan Şâh-kuli-Sultan tarafından hürmetle karşılanıp bir saraya misafir edilmiş ve vaziyet derhal İran şâhı Birinci Tahmâsb'a arz edilmiştir: Sultan Bâyezid şâhm cevabım işte burada beklemiştir. Birinci Tahmâsb'm bu ilticâdan çok memnun olduğu ve hattâ ümerâsına:

— Bu bize Elkas'a ni'm-el-bedel Cenâb-ı Bâriden bir atıyye-i azîmedür!

dediği rivayet edilir: Bu tarihten 12 sene evvel Tahmâsb-Şâh'm âsi kardeşi Elkas-Mirzâ'nın Kanunî Sultan Süleyman'a ilticâsı için 1547 = 954 vukuâtının son fıkrasına bakınız. İran şâhı Osmanlı şehzâdesinin istikbâline ümerâsından Nizâmüddin Hasan-Ustaclu ile Azerbaycan valisi Gıyâsüddin-Atâullâh'ı göndermiş ve şehzâdenin kendisinden bir evlât muâmelesi göreceğini ve aynı zamanda affine de delâlet edeceğini bildirip Kazvin'e dâvet etmiştir: İkinci bir riayete göre de şâh şehzâdeyi Tebriz'e dâvet edip orada beklemiştir; fakat birinci rivayet daha doğrudur. — Çok parlak merâsimle Kazvin'e giden Osmanlı şehzâdesi Tahmâsb-şâh'la kucaklaşıp öpüşmüş, saraya girerken başına altın, inci, firuze, yâkut vesaire dolu otuz tabak «saçu» saçılmış, İran şâhı Osmanlı prensinin kavuğuna kendi eliyle çok muhteşem bir murassâ sorguç takmış ve bu ilk mülâkattan kendisine tahsis edilen saraya dönerken de altın eğerli dokuz at hediye edilmiştir. — Şehzâdenin şâha verdiği muhteşem ziyâfet bundan beş gün sonradır: Osmanlı medeniyetiyle servetinin İran'dan üstün

olduğunu göstermek isteyen Sultan Bâyezid Birinci Tahmâşb'm güzergâhına kadife ve ipek kumaşlarla giranbahâ şallar döşetmiş, ondan daha muhteşem saçular saçtırmış, bir murassâ kılıç, bir murassâ hançer, keseler dolusu altın ve gümüş, «hokka hokka inci ve elmas», bin elbiselik ipekli ve sırmalı kumaş, haşaları altın işlemeli elli at ve gümüş eğerli 10 Arap atı hediye etmiştir! — Bu ziyâfette Osmanlı atlılarının İran şâh şerefine harb oyunları yaparak gös. terdikleri hünerlerle İranlıları hayretler içinde bıraktıkları rivayet edilir: Hattâ bir rivayete göre de şehzâde Bâyezid'in ümerâsından Kuduz-Ferhad Bey bu oyun. ların ciddileştirilmesini ve fırsattan istifade edilerek İran tahtının zaptediliverme. sini efendisine teklif etmişse de şehzâde Bâyezid bir daha böyle bir şey söyleyecek olursa derhal kendisini idâm ettireceğinden bahsederek Ferhad Bey'i tehdid ve tekdir etmiştir! Bâyezid'in maiyyetinde 12 bin kişilik bir kuvvet mevcut olmakla beraber, bilhassa Birinci İsmail ve Birinci Tahmâşb devirlerinde Safavi hâkimiy. yeti Türk ve Türkmen kuvvetlerine istinâd ettiği için bu kadar çılgınca bir te. şebbüsün mevzuubahs olup olmadığı pek belli değildir ve hattâ bâzı menbâlara göre bu rivayetin aslı yoktur; her halde muhakkak olan nokta, böyle bir hare. keti misafirlik an'anesine ihânet sayan şehzâdenin kat'iyyen kabul etmemiş ol. duğudur. Bir rivayete göre de Kuduz-Ferhad'm bu teklifi İranlılar arasında şayi. olmuş ve hattâ bundan dolayı Birinci Tahmâşb bir kaç gün sonra şehzâdeyi iâşe ve masraf külfetlerinden vikâye bahânesiyle maiyyetindeki kuvvetlerin dokuz bin kadarını İran'ın muhtelif taraflarındaki hanlarla aşiret beylerine misâfir olarak dağıtmak mecburiyetinde kalmıştır! Bu kuvvetlerin mühim bir kısmı Türkmen aşiretlerindendir: Aynı aşiretler İran'da da mevcut olduğu için Türkmenler kendi oymaklarına misâfir edilmişlerdir; bu muâmelenin de şehzâde Bâyezid'in maiy. yetindeki beyleri kuşkulandırdığı rivayet edilir! Her halde şehzâdenin elinde an. cak üç bin kişi kadar bir kuvvet kalması İran şahna geniş bir nefes aldırması demektir. — Bu vaziyetten itibaren şahm artık yegâne endişesi Türkiye cihetini. dendir: Fakat Sultan Bâyezid'in İran'da bulunması Kanunî ile oğlu Selim'in de uykularını kaçıracak tehlikeli bir vaziyettir; işte bundan dolayı şahla padişah arasında derhal bir muhâbere kapusu açılmış, Kazvin'le İstanbul arasında elçi. lerle nâmeler mekik dokumaya başlamıştır: Aşağıki fıkraya da bakınız).

1560 = 967

12 Şubat = 15 Cumâda-ı-ülâ, Pazartesi: Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'de hapsi.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, İran'a ilticâ eden şehzâde Bâyezid'in maiyyetindeki on iki bin kişinin dokuz bin kadarı muhtelif hanlarla aşiret bey. lerine misafirlik bahânesiyle dağıtılıp şehzâdenin maiyyetinde ancak üç bin kişilik bir kuvvet bırakıldıktan sonra meselenin siyasi cephesine ait hummâli bir faaliyet başlamıştır: İki taraf arasındaki muhâbere kapusu Kanunî Sultan Süleyman'la şehzâde Selim'in Tahmâşb'a gönderdikleri el. çiler ve nâmelerle açılmış ve ondan sonra uzun bir müzakere ve muhâbere dev. resi başlamıştır. Kanunî'nin ilk talepleri şehzâde Bâyezid'in maiyyetinde bu. lunan müşevviklerinden üç kişinin idâmı, diğerlerinin hapsi ve o zavallı şehzâ. denin de Türkiye'ye teslimidir: Fakat elçilere verilen şifahi ve gizli tâlimatta Bâyezid'in dört oğluyla beraber idâmı talep edilmiş olduğu hakkında da bir ri. vayet vardır. Diğer bir rivayete göre de Bâyezid'in yalnız iâdesini istemiş olan Kanunî'nin bu idâm talebinden haberi yoktur ve bu gizli entrika şehzâde Selim'in adamları tarafından çevrilmiştir; her halde bu nokta biraz karanlıktır: Aşağıda 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. Şah-Tahmâşb'ın «Tâbût-Ağa» isminde bir elçiyle hem Kanunî'ye, hem şehzâde Selim'e verdiği cevaplar, aldığı tekliflerden daha ağır ve daha fecidir: Bu cevaplarda o müd. hiş teklifler ustalıkla ifadelerle kabul ediliyor ve Tâbût-Ağa da şifahi müzâke. relerinde bu kanlı hizmete mukabil Bağdad vilâyetinin İran'a iâdesini istiyor.

du! Peçevi bu noktayı da şöyle anlatır:

«Mezkûr elçi koca fertût, ya'nî Tâbût-Ağa bu mukabelede Bağdad'ı bizzât Sa. âdetlü pâdişah'dan istemiş. Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa:

— Anun cevâbı bendedür, taşra çıkun ve cevâbunuz alun!

dimiş, ve elçiyi dil ile ziyâde ta'zir itmiş:

— Şâhunuz âdâb-ı saltanatı riâyet idüp nâmesinde bir nâ-ma'kuul kelâm yaz. mamış: Ya sen ne küstâhsun, bi-l-müşâfehe bu kelâm lisânuna getirürsün! Bu bâbı bilmez müsün? Öyle evzâ' ziyâde havfden ve zarûretden sadır olur. Bizim şehzâde Bâyezid'den ve pâdişahunuzdan ne korkumuz ve ne bâkimüz var. dur ki anun için mülk vermek irtikâb oluna? Bir iki yıl ısyân alemin kaldırdı ve ictimâ'ı usât-u-buğât için tabl-u-nefirler çaldırdı: Yumlu nâmında Anadolu. nun bir kaç eşkıyâsm ve Zülkadriyye ve Bozok Türkmanundan bir iki bin bi-ser. ü-pâsm ancak uydurabildi; pâdişâh kullarından ve ulûfe ve dirliğe mutasarrıf olanlarından bir âdem uydurmağa kaadir olmadı. Belki evvelden Saâdetlü pâdişâh hidmetine tâyin ittüğü kulları dahî ısyân ittüğü gibi rügerdân olup âstân-ı pâdi. şâh-ı adû-sitâna geldiler. Şâh inâd ittüğü takdirde mâbeynde akdolanun ittihad-u. destî adâvet-ü-düşmeniye mübeddel olup pâdişâh-ı dindâr eski bildüğünüz hasm-ı adû-şikârdür, bi-fadl-illâh-i-Teâlâ varup elünüzden hâh-nâ.hâh almağa kaadirdür; emmâ muhâlefet olunmadığı takdirde te'kid-i muhabbet-ü vedâd-ı bâis-i izdiyâd-ı hulûs-u-sedâd için nice in'âm-u-ihsân, belki bir genc-i-şâygân atıyye ve ihsân itseler câizdür!

diyü cevâb virdükten sonra... hedâyây-ı mülûkâne-i lâika ve akmişe ve emtia-i fâika ile cânib-i şâha irsâl olundular».

Bu fıkradan anlaşıldığına göre Bağdad talebi reddedilmiş, bir sürü tehditler sav. rulmuş ve padişahın arzusu yerine getirildiği takdirde bir vilâyet yerine bir ha. zine bağışlanacağı bildirilmiştir! Tabii bu suretle zavallı şehzâde Bâyezid'le dört oğlu iğrenç bir pazarlık mevzuu olmuş demektir! Bu çirkin pazarlıkta iki taraf. tan hiç birinin şerefli bir rol oynamadığı muhakkak olmakla beraber, devlet ve memleketinin emniyet ve selâmeti nâmına son iki oğlundan birini daha fedâ et. mek mecburiyetinde kalan Kanunî'nin Fatih devrinde tertib edilen Kanun-nâme'ye uygun olan talebi, Birinci Tahmâşb'm. şeref ve haysiyyetine ilticâ edip canlarını kendisine emânet etmiş bir takım mültecilerin kellelerini pazara çıkarmasından çok hafiftir! — Bu gidiş gelişlerle gizli müzakerelerden gittikçe kuşkulanan şeh. zâde Bâyezid ümerâsının bir gün bir ictimâ akdettikleri rivayet edilir: Eger bu rivayete inanmak câizse, o gizli toplantıda Birinci Tahmâşb'm üzerine hücum edilip öldürülmesine ve bu suretle hâsıl olacak kargaşalıktan istifade edilerek, Şirvan ve Gürcistan taraflarına doğru kaçılmasına karar verilmiştir! Fakat bu karar gizli kalmamış, ictimâa iştirâk edenlerden Trabzonlu Arap-Mehmet, Ni. şancı-Mustafa-Çelebi ve Kara-Uğurlu isimlerinde bir takım hâinler şahm üme. râsından Hasan-Beg-Ustaclı'yu meseleden haberdâr etmişlerdir! Bir rivayete göre de günün birinde Tahmâşb-Şâh Sultan Bâyezid'le beraber bir bahçede gezerken Arap-Mehmet bir aralık şahm kulağına fısıldıyarak:

— Zinhâr şahum gaafil olman: Pederine ve birâder-i mihterine âk olan bu nûyin-i bed-âyin bir iki tûfeng-endaza tenbih itmiş ve size bir zahm-i cangâh irişdirmeye hezâr istimâlet ve va'deler vermiş!

dediği için bir rahatsızlık bahâne eden şâh oradan çekilip gitmiş ve şehzâdenin maiyyetinden biri bu sözü işitip efendisine yetiştirdiği için Arap-Mehmet'le ar. kadaşları Sultan Bâyezid'in emriyle derhal idâm edilmiştir. Tabii artık şehzâ. deyle şahm arası iyice açılmış, arada emniyet kalmamış ve hattâ Birinci Tahmâşb ertesi gün Sultan Bâyezid'in ikametgâhını ahaliye taşlatmıştır! Halkın hücumuna karşı içerde tertibât alındığı sırada şahm adamlarından iki kişi geldiği rivayet edilir: Bunlar özür dileyip taşkınlık edenlerin tecziye edilecekle. rini arzetmişler ve hattâ ertesi gün için şehzâdeyi bir ziyâfete davet etmişler. dir! O gün Sultan Bâyezid ziyâfete giderken Şâhm adamları birdenbire üstüne saldırmış, mukavemet eden maiyyet efrâdını öldürmüş ve zavallı şehzâde yaka. lamp hapsedilmiştir! Bu vak'a üzerine Bâyezid'in dört oğlundan her biri Sa. favi ümerâsından birine teslim edilerek babalarından ayrılmış oldukları gibi,

Kazvin'de bulunan bin küsur Türk askeri de kâmilten kılıçtan geçirilmiştir: Taşralara dağıtılmış olan askerlerden de beş bin kişi öldürüldüğü rivayet edilir! Şehzâde Bâyezid hapsedildikten sonra bütün eşyasıyla hazineleri zaptedilmiştir! — İran şahı bu iğrenç vak'adan sonra bile şehzâdeye tath diller dökmekte mahzur görmemiş ve hattâ kendisini halkın hücumundan kurtarmak için hapsedtiğinden bahsetmiştir! — Aşağıda 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına da bakınız).

2 Mart = 4 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Avrupa hristiyan donanmasının Cerbe adasında demirlemesi.

(Cerbe = Gerbo/Dscherbe/Djerba adası Tunus'la Trablusgarb arasındaki Gabes körfezinde, sahilinden dar ve sığ bir boğazla ayrılan münbit bir adadır: Büyük bir askeri ehemmiyeti olan ve hattâ Akdeniz hâkimiyetinin en mühim üslerinden sayılan bu küçük adanın mesahası 540 kilometre murabbamdan ibarettir; bu ada, Osmanlı tarihlerinde «Cerbe vak'ası» denilen ve Garp menbâlarında da akisler bırakan bir Türk menkabeşiyle meşhurdur: Vaktiyle Turgud-Reis korsanlık ederken sekiz gemilik filosıyla buranın limanında büyük bir Hristiyan donanmasının ablukasına uğramış ve bu uzun ablukanın sonlarında teslim olması beklenirken Cerbe'de akan bir ırmakla limanın arasında kanal açarak gemilerini geçirip düşmanın haberi bile olmadan çekilip gitmiye muvaffak olmuştur! Turgud çekildikten sonra düşman donanmasının bir müddet daha teslim beklediği ve ancak şanlı Turgud'un başka taraflara yaptığı baskınlar üzerine gafletinden uyandığı rivayet edilir! Turgud-Reis Trablusgarb Beylerbeyi olduktan sonra Cerbe'yi hükmü altına alıp buraya hâkim olan Arap şeyhini haraca bağlamış ve adayı iyice tahkim etmiştir, Turgud-Reis'in Trablusgarb ile Cerbe'ye hâkim olması Avrupa sahillerini mütemâdi bir tehdid altında bulundurduktan başka, Malta Şövalye teşkilâtıyla İspanya krallığını daimi bir tehlike karşısında bırakmaktadır: Bu seferki Akdeniz Hristiyan ittifakının en mühim sebebi işte bu vaziyette gösterilir. — Bu ittifaka Papalık, İspanya krallığı, Toskana büyük dukalığı, Ciniziz cumhuriyeti ve diğer bir takım İtalya hükûmetleriyle Malta Şövalyeleri iştirak etmiş, bunların hepsi gemiler ve askerler vermiştir: Hattâ Almanya'dan, Fransa'dan ve Monako'dan bile asker alınmıştır; bu suretle toplanan 200 gemilik muazzam donanmaya otuz bin kişilik bir ihrâc ordusu da yüklenmiştir. Donanma kumandanlığına artık çok ihtiyaç olan meşhur Andrea Doria'nın yeğeni Giovanni Andrea Doria ve ordu kumandanlığına da İspanyol asilzâdelerinden «Don Alvaro de Sandi» tâyin edilmiştir: Bu büyük seferin başkumandanlığında da Sicilya umumi valisi ve Medina-Coeli dukası «Jean de la Cerda» isminde bir kahramanlık meraklısı vardır! Seferin hedefi, Trablusgarb'ın Turgud-Reis'den alınmasıdır! Fakat Turgud Paşa bütün bu hazırlıkları daha ilk günlerinden itibaren tâkib etmiş ve hattâ vaziyeti İstanbul'a da bildirmiştir: Yukarıda 1559 = 966 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Avrupa hristiyan devletlerinin böyle bir sefer ağımaları bir taraftan İspanya kralı ikinci Philippe'in teşebbüslerine ve bir taraftan da doğrudan doğruya tehlike altında kalan Malta Şövalyelerinin istimedip edip durmalarına atfedilir: Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles Quint artık ihtiyarlayıp yıpranmış, Katolikliğe karşı Protestanlığın ve Avrupa hristiyanlığına karşı Türklüğün zaferleri karşısında nihayet aczini anlamış ve 1555 senesi 25 Teşrinievvelinde İspanya ile Holanda ve Belçika'yı oğlu ikinci Philippe'e ve 1556 senesi 27 Ağustos tarihinde de Almanya imparatorluğunu kardeşi Birinci Ferdinand'a terkedip bir manastıra kapanmıştır! Tabii bu vaziyet üzerine artık Avrupa'nın o yarım-yamalak birliğinden de eser kalmamış demektir; bununla beraber hâlâ ikinci Philippe Akdeniz'de ve Birinci Ferdinand da Avrupa'da hegemonya peşindedir: Bu seferki Trablusgarb teşebbüsü, ikinci Philippe'in işte bu sevdâsından doğmuş bir harekettir. — Hristiyan donanması bir çok fırtınalara uğramış, Malta önlerine gelinceye kadar bocalayıp durmuş ve bir taraftan da sâri hastalıklar çıkması bir

iki bin asker cesedinin denize atılmasıyla neticelenmiştir: Sağ kalanların da perişan bir halde bulundukları rivayet edilir! Bu vaziyette Turgud Paşa gibi yillardanberi Avrupa hristiyanlığını titretmiş bir kahramanın elinden Trablusgarb'ı almıya kalkışmanın nasıl bir çılgınlık olacağı düşünüldüğü için o sevdâdan vazgeçilerek çok mühim bir deniz üssü olan Cerbe adasına dümen çevirdiği hakkında bir rivayet vardır; diğer bir rivayete göre de Hristiyan donanmasının buraya gelmesi su almak içindir ve bu maksatla sahile çıkanlar mukavemetle karşılaşmaları için Trablus'dan vazgeçilerek Cerbe adası hedef ittihaz edilmiştir: Bu rivayetlerin her ikisi de doğru olabilir).

7 Mart = 9 Cumâda-l-âhire, Perşembe: Düşman donanmasının Cerbe adasına asker ihrâci.

(Çok şiddetli bir rüzgâr ve fırtınadan dolayı donanmanın muvasâlatından ancak beş gün sonra karaya asker dökülebildiği rivayet edilir).

12 Mart = 14 Cumâda-l-âhire, Salı: Cerbe kalesinin teslimi.

(Kalede bulunan pek cüz'î bir kuvvet ancak bir kaç gün müdafaa edebilmiş, bu müddet zarfında bir kaç müsademe olmuş ve nihayet Turgud Paşa'ya tâbi olan Arab şeyhi bundan bir gün evveline tesadüf eden 11 Mart = 13 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü müdâfilerin eşyaları ve silâhlarıyla çekilebilmeleri şartıyla teslim teklif etmiştir. Düşman bu teklifi memnuniyetle kabul ettiği için müdâfiler çekildikten sonra bugün kale teslim edilmiştir. Buradaki Arab şeyhi nararında müslüman Türklerle hristiyan Avrupalılara vergi vermek arasında hiç bir fark olmadığı rivayet edilir: Hattâ şimali Afrika'nın bir çok Arab şeyhleri de bu sırada Türklere karşı hristiyanlarla ittifak etmişlerse de Turgud Paşa'nın kaahir pengesi altında ihânetlerini mühim bir hareket şekline sokamamışlardır! — Cerbe kalesinin teslimi için 14 Mart = 16 Cumâda-l-âhire Perşembe tarihi de rivayet edilir. — Bu mühim üssü eline geçiren Hristiyan ordusu adayı derhal tahkime başlamıştır).

4 Nisan = 8 Receb, Perşembe: Türk donanmasının Akdeniz seferine hareketi.

(Barbaros'un ölümünden itibaren Türk donanması sefere çıkarken Beşiktaş'daki türbenin önünde toplanıp dinî ve askeri merâsim yapıldıktan sonra oradan hareket etmek an'ane hâline geldiği için, Piyâle Paşa kumandasındaki 120 gemilik donanma bu gün o mânevî merkezinden hareketle Akdeniz'e doğru açılmıya başlamıştır. — Yukarıki fıkralarda gördüğümüz düşman hareketlerine karşı donanma hazırlanması hakkındaki karar için 1559 = 966 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Osmanlı donanması İstanbul'dan cenubi Mora'daki Modon üssüne gitmiş ve orada Rodos beyi Kurdoğlu Ahmed Bey'le Midilli beyi Mustafa Bey de gemileriyle gelip iltihak etmişlerdir).

1 Mayıs = 5 Şa'bân, Çarşamba: Türk donanmasının Modon'dan hareketi.

(Modon üssünde bâzı levâzım tamamlandıktan ve son hazırlıklar da ikmâl edildikten sonra Malta üzerine hareket edilmiştir).

7 Mayıs = 11 Şa'bân, Sah : Türk donanmasının Malta önlerine muvâsalatı.

(Malta'ya taarruz edilmiş, yanındaki küçük Gazzo adası yağma ve tahrib edilmiş, esirler ve ganîmetler alınmış ve bu sırada Turgud Paşa'nın Trablusgarb'dan

gönderdiği bir gemi düşman donanmasının hâlâ Cerbe adasında bulunduğunu bildirmiştir. — Piyâle Paşa donanmasına lüzumu kadar su aldıktan sonra Cerbe'ye doğru hareket etmiştir).

14 Mayıs = 18 Şa'bân, Sah : Türk denizciliğinin en şanlı menkabelelerinden Cerbe zaferi.

(Donanmanın Cerbe önlerine bundan bir gün evvel 13 Mayıs = 17 Şa'bân Pazarı günü akşama doğru yaklaştığı ve bunun üzerine düşman donanmasında müdhiş bir heyecan başlayıp:

— Türkler geliyor!

diye umumî bir kargaşalık ve şaşkınlık olduğu rivayet edilir! — Bununla beraber başkumandan vaziyetinde bulunan Medina-Coeli dukası intizâmı iâde etmiş ve Türk donanmasına karşı harb nizâmı alarak Piyâle Paşa'nın büyük bir şidetle başhyan topçu ateşine mukabele etmiştir. Bu ilk top düellosundan sonra Türk donanmasının ikiye ayrılarak yaptığı ustalıklı manevra düşman donanmasını darmadağın etmiş, bir kısmı adanın arkasındaki kanala kaçmış, bir kısmı yakılmış ve nihayet bir kısmı da zaptedilmiştir! Akdeniz tarihinin en mühim vak'alarından olan bu parlak zafer bâzı düşman amiralleriyle kapdanların yakalanmasını da temin etmişse de, başkumandan Medina-Coeli harbin sonlarına doğru birkaç gemiyle İtalya'ya kaçıp canını kurtarmaya muvaffak olmuştur: Bu adamın kahramanlık meraklısı olduğu rivayet edilir; bilhassa Cerbe adasını iki yüz gemilik bir donanma ve otuz bin kişilik bir orduyla bir avuç muhafızın elinden bir kaç gün içinde alıvermesi bu merakını büsbütün arttırmışsa da, kendi kuvvetlerinin yarı nisbetinde olan Türk donanmasının önünde artık o sevdâdan vazgeçip ortadan kayboluvermiştir! Düşman zâyîâtının irili ufaklı 70 gemi kadar olduğu rivayet edilir; 19 gemi de zaptedilmiştir. — Bu muharebeye meşhur «Uluc/Kıhc-Ali-Reis» de iştirâk etmiştir. — Barbaros merhumun Preveze zaferiyle başhyan Akdeniz Türk hâkimiyeti Piyâle Paşa'nın bu Cerbe zaferiyle büsbütün sağlamlaşmıştır. — İhtiyar amiral Andrea Doria'nın Cerbe vak'asını işittiği zaman çok sarsıldığını, kiliseye gidip gözyaşları döktüğü ve hattâ bu senenin 25 Teşrinisânî tarihine tesadüf eden ölümünün işte bu yüzden olduğu rivayet edilir! — Hristiyan donanmasının mahvolması, Cerbe adasında ve Don Alvaro de Sandi kumandasında bulunan kara ordusunun kaleye kapanıp müdafaa vaziyetine geçmesiyle neticelenmiştir. — Piyâle Paşa büyük zafarını derhal Trablusgarb Beylerbeyi Turgud Paşa'ya bildirmiş ve çok müstahkem olan Cerbe kalesinin muhasarasına iştirâk için o da kara yolundan ilerlemeye başlamıştır).

28 Mayıs = 3 Ramazan, Salı: Cerbe kalesinin muhasarası.

(Muhasaranın bu gün başlaması Turgud Paşa'nın beklenmesindendir: Büyük kahraman bu gün kara yolundan Cerbe hizasına gelmiş olduğu için muhasara hareketi derhal başlamıştır).

30 Temmuz = 7 Zülka'de, Sah: Cerbe kalesinin fethi.

(Don Alvaro de Sandi kumandasında İspanyol, İtalyan, Alman ve Malta askerlerinden çok mühim kuvvetlerin müdafaa ettiği Cerbe kalesi tahkimâtının kuvvetinden dolayı yukarıki fıkra da gördüğümüz muhasara tarihinden itibaren tam 63 gün mukavemet edip nihayet bu gün sukut etmiştir. Kaleyi muhasara eden Türk kuvveti 14 bin gösterilir. — Rivayete nazaran Don Alvaro bu gün sabaha karşı bir sandalla İtalya'ya kaçarken yakalanıp esir edilmiş ve işte bunun üzerine yapılan umumî hücum kalenin fethiyle neticelenmiştir. — Gerek şimalî Afrikada, gerek Akdeniz'de askeri vaziyetini çok sarsan bu neticeden dolayı İspanya kralı ikinci Philippe'in son derece müteessir olduğu rivayet edilir).

1560 = 968

27 Eylül = 6 Muharrem, Cuma: Muzaffer donanmanın Cerbe'den İstanbul'a avdeti.

(Cerbe zaferi İstanbul'a bir harb gemisiyle bildirilmiş ve bu gemi büyük bir düşman bayrağını suların üstüne sarkıtarak payitahta gelmiştir: Donanma gelinceye kadar neşe içinde çalkanan İstanbul'da Piyâle Paşa şerefine çok parlak merasim yapıldığı rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman muzaffer donanmasının gelişini Topkapı sarayının sahilindeki köşke inerek seyretmiş, sahilleri doluran ahali kahraman denizcileri alkışlamış, payitahtın içi bir bayram hâlini almıştır. Düşmandan zaptedilen 19 Kadirga direksiz ve dümensiz çekilerek getirildiği gibi, salıplı ve resimli hristiyan bayrakları da sulara sarkıtılarak teşhir edilmiştir. Don Alvaro de Sandi ile deniz ve kara muharebelerinde esir edilen diğer düşman amiralleriyle generalleri Piyâle Paşa'nın gemisinde getirilmişler ve bunlar İstanbul sokaklarından geçirildikten sonra hapsedilmişlerdir. — Piyâle Paşa huzura kabul edilip pek çok iltifata mazhar olmuşsa da, iki sene evvel terfi ettiği beylerbeyliğinde kâdemi olmadığı için kendisine vezâret pâyesi verilememiş, yalnız şehzâde Selim'in kızı Gevher-Han verilerek Osmanlı hanedanına Dâmâd olması takarrür etmiştir; bu münasebetle padişahın paşaya bir çok ihsanlar da verdiği rivayet edilir. — Bu kadar parlak bir zafer karşısında bile Kanunî'nin usul ve kanuna riâyetini Kâtib-Çelebi şöyle anlatır:

«Beylerbeylik pâyesi olalı iki yıldır; bu def'a vezâret pâyesi virilür ise tez olmuş olup rütbe-i vezâret tedennî bulur diyü Sultan Süleyman Han tecvîz buyur. mayup revâ görmediler. Lâkin riâyeti murâd-ı Hümâyûn olmağla vâfir ihsan ve terakkiler ile tevkirden sonra şehzâdeleri Sultan Selim Han'ın Gevher-Han nâm duhterini kendüye tezviç buyurdular. Beş sene sonra rütbe-i vezâret inâyet olundu. Bu pâyelerün izzeti ve i'tibârı ol asırda bu minvâl üzre idi. Bu asırda pâyeler mebzûl olup i'tibâr kalmamağla bir vezirin sancak beyi kadar veka'u-vekaarı kalmadı: Her kesretün muktezâsı zilletdür».

Piyâle Paşa'nın Cerbe'den getirdiği esir mîkdarı dört bin gösterilir).

1561 = 968

18 Mart = 1 Receb, Salı: Şehzâde Murad'ın Magnisa valiliğine tâyini.

(Büyük şehzâde Selim'in oğlu olan Murad, sonradan «Murâd-ı Sâlis = Üçüncü Murad» ismiyle babasına halef olan şehzâdedir. — 1546 = 953 senesi 4 Temmuz = 5 Cumâda-İlûlâ Pazar günü dünyaya gelmiş olan şehzâde Murad'ın yaşı tam 14 sene, 8 ay, 16 gündür. — Cûlûsu için 1574 = 982 vukuâtının «22 Kânunuevvel» fıkraına bakınız).

10 Temmuz = 26 Şevvâl, Perşembe: Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın ölümü ve yerine Vezir-i-Sânî «Semiz» yahut «Kaim» Ali Paşa'nın tâyini.

(Osmanlı menbâlarımızda «Kehle-i-ikbâl» lâkabıyla meşhur Hırvat Rüstem Paşa iki defa Sadr-ı-a'zam olmuştur: Birinci sadâreti 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisânî = 13 Ramazan Cuma gününden 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl Cuma gününe kadar 8 sene, 10 ay, 8 gün ve bu ikinci sadâreti de 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar gününden bu güne kadar 5 sene, 9 ay, 11 gün sürmüş olduğuna göre iki sadâretinin mecmûu 14 sene, 7 ay, 19 gündür: Rüstem Paşa'nın iki sadâreti arasında geçirdiği ma'zâliyyet müddeti de 1 sene, 11 ay, 23 gün sürmüştür. — Kanunî Sultan Süleyman'ın dâmâdı ve Mihrmâh/Mihrimâh-Sultan'ın kocası olan bu devşirme Vezir-i-a'zamm hüviyyeti ve «Kehle-i-ikbâl» lâkabı için 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisânî» fıkraına bakınız. — Ömründe

yüzü gülmemiş olmakla meşhur olan bu asık çehreli ve sert huylu Sadr-ı a'zâmin «İshâl = Diarrhée» yahut «İstiskaa = Hydropisie» hastalığından yetmiş yaşlarında öldüğü rivayet edilir: Hattâ İran'a iltica etmiş olan şehzâde Bâyezid'i kurtarmadığı için teessüründen öldüğü hakkında bile bir rivayet vardır! Mezarı Şehzâde câmiindedir. — Osmanlı tarihinde irtişâ illetini büyük memuriyetler tevcihine mukabil târifeli bir «resmî rüşvet» şeklinde ihdâs eden Rüstem Paşa sâuistimal kapusunu ilk açan ve Osmanlı inhitâtının en mühim âmillerinden birini hazırlamış olan şahsiyyet olmakla meşhurdur; en mühim hizmeti de saray ve devlet hâzinelerini doldurmuş olmasından ibaret sayılır:

«Tevfir-i hazine ve vikaayet-i Beyt-ül-mâl'de bez-i nakdine-i makdûr idüp hazâyin-i Enderûn ecnâs-ı nûkuud ile mâli olduğundan mâadâ Yedi-kule dahî hâlî kalmadı».

Bununla beraber saray ve devlet hazineleri gibi kendi hazinesini doldurmakta da kusur etmemiş ve Münecim-başının tâbiriyle:

«Pâdişâhlar hazinesinde bulunmıyacak mertebe mâli-i firâvân kalmıştır!» Şehzâde Bâyezid'in veliahdlığını temin için saray kadınlarının tesiriyle padişahı aldatarak zavallı şehzâde Mustafa'nın idâmına sebep olan Rüstem Paşa'nın Bâyezid İran'a ilticâ ettikten sonra büyük şehzâde Selim'in hilelerine karşı onu müdâfaa edip idâmdan kurtarmaya çalıştığı hakkında bir rivayet varsa da biraz şüphelidir: Çünkü Bâyezid'in izâlesini İran elçileriyle müzakere edip bu iş-renc cinayet mukabilinde bir «Genc-i şâygân» teklif eden bizzat Rüstem Paşa'dır: Yukarda 1560 = 967 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasına bakınız. Hattâ şehzâde Mustafa vak'asından itibaren bütün milletin nefret ve la'netine uğramış olduğu için bu sefer Selim'le Bâyezid arasındaki mücâdelede şehzâde Bâyezid lehine ağız açmamayı tercih etmiş olduğu ve bu suretle bitaraf davrandığı hakkında bile bir rivayet vardır: Şehzâde Mustafa meselesi için 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Her halde Hürrem-Sultan'dan sonra Rüstem Paşa'nın ölmesi Mihrimâh-Sultanı siyaseten yalnız bırakmış ve bunların üçünden mürekkebe olan saray partisi büsbütün inhilâle uğramış demektir: İhtiyar ve yorgun Kanunî üzerinde artık en zî-nüfuz şehsiyyet şehzâde Selim'den ibarettir. — Rüstem Paşa cehâlet ve bilhassa şiir ve şair düşmanlığıyla da meşhurdur: Hattâ bundan dolayı zamanının şairleri umumiyetle onun aleyhindedir. — Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın yerine ikinci vezir Semiz-Ali Paşa Sadr-ı a'zam olmuştur: Ali Paşa Dalmacıya devşirmelerindendir ve hattâ Adriyatik denizinin Dalmacıya sahillerindeki Brazza/Brac = Braca adasından devşirilmiş olduğu rivayet edilir; cinsi İslâvdır. Enderun'da terbiye edilip muhtelif saray memuriyetlerinde bulunduktan sonra Kapucu-başlık, Yenigeri-ağalığı, Rumeli Beylerbeyliği ve Mısır valiliği gibi büyük makamlarda tecrübe görmüş ve nihayet vezâret pâyesini alarak ikinci vezirliğe kadar yükselmiştir. — Osman-zâde Tâib onun dağlara benziyen cüssesini taşıyacak at bulmak mühim bir mesele olduğunu anlatır:

«Dâhâmet-ü-cesâmeti müvâzi-i cibâl-i râsiyât olmağın zîr-i rânma münâsib at nâdirâtıdan idi»!

İşte bundan dolayı «Semiz» ve «Kalın» lâkaplarını alan Ali Paşa'nın halk arasında ince ve zarif nükteleriyle ve Rüstem Paşa'nın aksine olarak güleç yüzüyle şöhret bulmuş olduğu da rivayet edilir; hattâ Peçevî onun bu hususiyetini:

«Gaayet lâtifeci âdem idi, letâifini ba'zı letâifnâmelerde yazmışlardır» diye anlatır. — Sadâret tebeddülü üzerine üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa ikinci vezirliğe, dördüncü vezir Pertev Paşa üçüncülüğe ve Ferhad Paşa da dördüncülüğe terfi edilmişlerdir).

1561 = 969

25 Eylül = 15 Muharrem, Perşembe: Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'de dört oğluyla beraber idâmı.

(1560 = 967 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasında gördüğümüz gibi şehzâde Bâye-

zid'le Orhan, Mehmet, Mahmud ve Abdullah isimlerindeki dört oğlu İran şâhi Birinci Tahmâsb'ın emriyle Kazvin'de hapsolünmüş ve kendisine sâdık kalan binlerce askerleri de ihtiyâten idâm edilmişlerdir! O vak'a esnasında ve ondan sonra Kazvin'le İstanbul arasında elçiler ve nâmeler mekik dokuyup durmuş ve işte bu suretle İran'daki şehzâdelerin Osmanlılara teslimi hem tahriri, hem şifâhi bir pazarlıktan sonra kat'i bir şekle bağlanmıştır: Yalnız bu «teslim» in mâhiyeti biraz karanlıktır! Çünkü şâhm tuhaf bir şartı vardır: Birinci Tahmâsb şehzâde Bâyezid'le dört oğlunu Kanunî'nin adamlarına değil, büyük şehzâde Selim'in adamlarına teslim edebileceğini bildirmiş ve bu şart kabul edilmiştir! Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır:

«Bir hile dahî ihtirâ' idüp ve Eşik-ağası Beşâret nâm bir kızılbaş-ı bed-fercâm ile bir nâme dahî ısdâr itti ki:

— Ol zaman ki Sultan Bâyezid bu muhlisiniz mülküne ki kadem basdı, kendisiyle ahd-ü-misâk emrine bünyâd ve eyman-ı gulâz-u-şidâd olunmuş idi ki câmb-ı Pâdişâhiden matlûb olucak virilmiye: Bu def'a çün rızây-ı şeriflerine muhâlefet olunmayup virilmek muhakkak olmuştur, bâri yeminimizi tevîl için size virmiyelüm ve şehzâde cenâbuna gönderelim!

Ve bundan asıl maksûdu Saâdetlü Pâdişâh bir pîr-i sâlhârde ve şehzâde cenâbı veliahd olmağla uhûd-u-mevâsıkı anunla tecdid itmiş ola ve bu sebep ile tarafeynden sulh-u-salâh emri teceddüd ve tahakkuk bula...»

Bununla beraber, İran şâlmın büyük şehzâde Selim'le babasından gizli bir muhâbereye de girişmiş ve kardeşiyle yeğenlerinin derhal idâmı için kendi adamlarına teslimini temin etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Bu rivayete göre Kanunî şehzâde Bâyezid'le oğullarını idâm ettirmek fikrinde olmadığı halde Selim taraftarları ihtiyar padişahı aldatarak ve İran şâhiyle gizlice anlaşarak cinayetlerini irtikâb etmişlerdir! Hayrullâh Efendi bu noktayı şöyle anlatır:

«Lala Mustafa Paşa vesairleri maslahatı bu pereseye getirüp iki devleti birbirine düşürdükten sonra işi hâliyle bırakmak elvermiyeceğinden dâimâ i'mâl-i fikr-i şeytanet ile başa çıkarmağa sa'yolunmak iktizâsından olmağla hem şâhdan şehzâdeyi taleb etmekte ısrâr ve hem pâdişâh-ı muazzamı igfâl-ü-işgaal ederek şehzâde hakkında olan işbirârmı izhâr ettirmekte idi. Velhâsıl dokuz yüz bin altun ve Kars kal'asının şâha teslim olunması şartıyla şehzâdenin huddâm-ı pâdişâhiye verilmesi her ne kadar karar verilmiş ise de ara yerde olan fesâdât mülâbesesiyle şehzâde-i müşârtinileyh meyyiten teslim olundu. Şehzâdenin bu suretle teslim olunuşu Hazret-i pâdişâhın nâmûsuna dokunmuş ise de hasb-el-vakt kaydolunmadı».

Sultan Süleyman'la şehzâde Bâyezid'in manzum muhâbereleri de bu rivayeti te'yid edebilecek mâhiyettedir: Şiirde «Şâhi» mahlasını kullanan Bâyezid'in çok kuvvetli bir edebî şahsiyyeti ve Millet kütüphanesindeki «Emîrî» koleksiyonunda Türkçe ve Acemce divanları vardır; babasıyla olan manzum muhâberesine ait bir vesikayla cevabını Emîrî Efendi «Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası»nda neşretmiştir; bunlardan başka şehzâde Bâyezid'in Kanunî'ye gönderdiği bir iki manzum itizarnâmeğe daha tesadüf edilir; meselâ şu güzel parça bunlardandır:

Tevbeyle Hak yanında olur her günâh afv
Afveyle sen de bendeni en Pâdişâh afv
Kimdür bu deyr içinde o kim eylemez günâh
Şirk olmasun heman tek olur her günâh afv
Ferzend eger günâh ide sehv-û-hatâ ile
Gâhi peder cefâlar ider gâh gâh afv
İttüm şu denlü tevbe ve şerm-û-nedâmeti
Mercûdurur ki itmiş ola ol ilâh afv
Afvitti Şâh (Şâhi)yi ey şâh-ı mülk-i Râm
Afveyle sen de bendeni en Pâdişâh afv

Bilhassa şu ikinci mektup Kanunî'nin aynı vezinde yazdığı bir cevapla karşılan-
dığı için çok mühim bir tarihi vesika sayılabilir :

Ey serâser âleme sultan Süleymanum baba
Tende cânım cânımın içinde cânânum baba
Bâyezîdine kıyar musun benüm cânım baba
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Enbiyâ serdefteri ya'nî ki Âdem hakkıçün
Hem dahi Mûsî ile İslî Meryem hakkıçün
Kâinâtun serveri ol Rûhî a'zem hakkıçün
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Sanki Mecnûnum bana dağlar başı oldu durak
Ayrılup bilcümle mâl-û-mülkden düşdüm irak
Dökerüm gözyâşgunu vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Kim sana arzeyliye hâlüm eyâ şâhî kerim
Anadan kardaşlarumdan ayrılup kaldum yetim
Yok benüm bir zerre isyânım sana Hakdur alım
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Bir nice ma'sûmum olduğun şehâ bilmez müsün
Anların kanına girmekden hazer kılmaz musun
Yoksa ben kulunla Hak dergâhuna varamaz mısın
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Hak-Teâlâ kim cihânun şâhı itmüştür seni
Öldürüp ben kulunu güldürme şâhum düşmeni
Gözlerim nûru oğullarumdan ayırma beni
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Bu meseldür söylenür kim kul günâh itse nola
Bâyezîdün suçunu bağışla kıyma bu kula
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Kanunî Sultan Süleyman oğlunun bu acıklı mektubuna aynı vezinle ve nazîre tarzında noktası noktasına cevap vermiştir; bu cevapta ihtiyar baba genç oğlunu affettiğinden bahsetmektedir :

Ey demâdem mazhar-î tuğyân-u-isyânım oğul
Takımyan boynuna herkiz tavk.ı fermânım oğul
Ben kıyar mıydum sana ey Bâyezîd-Hânım oğul
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-ı a'zem hakkıçün
Nûh-u-İbrâhîm-u-Mûsâ ibnû-Meryem hakkıçün
Hatm-i âsâr-î nübüvvet Fahr-i-âlem hakkıçün
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Âdem adın itmiyen Mecnûna sahrâlar durak
Kurb-î tâatden kaçanlar dâimâ düşer irak
Tan degüldür dir isen vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Neşet-i Hakdur übüvvet râm olan olur kerim
«Lâ-tekul-üf!» kavlini inkâr iden kalur yetim

Tâate isyâna âlimdür Hudâvend-i Kerim
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Ruh-u-şefkat zib-i imân olduğun bilmez müsün
Yâ dem-i ma'sûmu dökmekden hazer kılmaz musun
Abd-i âzâd ile Hak dergâhuna varmaz musun
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Hak reâyây-i mutie râi itmüştür beni
İsterüm mağlûb idem ağnâma zi'b-i düşmeni
Hâşê-İllâh öldürürsem bî-güneh nâgeh seni
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Tutalum iki elün başdan başa kanda ola
Çünkü istigfâr idersün biz de avvitsek nola
Bâyezîdüm suçunu bağışlarım gelsen yola
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânım oğul

Son kıt'anın ikinci mısraının sonundaki «Nola = Ne ola/Ne olur» tâbiri o devrin şivesinde bir ricanın kabulünü ifade etmek için kullanılan çok zebanzed bir muvâfakat tâbiridir; onun için Sultan Süleyman'ın bu mısraı :

— Sen affini istediğin için ben de seni affediyorum!

mânâsına gelir; ondan sonraki üçüncü mısraıda :

— Eğer sen yola gelersen ben de senin suçunu bağışlarım!

denilmesi bu muhâberenin daha evvelere ve hattâ şehzâdenin ısyan devrine aid olmak ihtimalini hatıra getirebilirse de, Bâyezîd'in idâm edileceğini bilerek ve bilhassa memleketiyle âilesinden ayrılmış olduğunu gösteren bir ifade kullanarak babasının merhametine sığınması her halde son günlerine aid olduğunu göstermektedir. Bu vaziyete göre Sultan Süleyman oğlunu affetmiş olduğu halde Selim taraftarlarının Bâyezîd'i teslim alır almaz el çabukluğuyla derhal idâm edivermiş ve bu suretle padişahı bir emrivâkı karşısında bırakmış oldukları hakkındaki rivayetin doğru olmak ihtimali pek zayıf değildir. Kanunî'nin Feridun Bey «Mün-şeat»ında bulunan bir mektubu da böyle bir ihtimali az çok teyid edebilecek mahiyettedir. Birinci Tahmâşb'a yazılan bu mektupta Sultan Süleyman şehzâde Bâyezîd'in teslimi mukabilinde katlanacağı fedakârlıkları şöyle anlatır :

«İnâyet-i husrevnâmeden dokuz kerre yüz bin altın ve es'adî ercemend oğlum Selim-Han dahi üç kerre yüz bin altın Erzurum'a göndermek üzereyiz. Gerçekdür ki sen dahi mu'temed âdemler ile Bâyezîd-i oğlanlarıyla gönderesün : Tâ anda in'âmı teslim ideler ve Kars iltimâs olunmuşudu, vireler»!

Bu vesikadan anlaşıldığına göre Bâyezîd'in idâdesine mukabil İran şâhma Sultan Süleyman'la büyük oğlu Selim'in bir milyon iki yüz bin altın vermeleri ve Kars kalesini de İran'a terketmeleri takarrür etmiştir. Bu büyük ücrete mukabil Birinci Tahmâşb da mültecilerini Erzurum'a gönderecek ve şehzâdelerle paralarım mübâdelesine işte orada olacaktır! Halbuki İran şâhı mülteci şehzâdeleri «mu'temed âdemler ile» Erzurum'a göndermeden Kazvin'de şehzâde Selim'in mümes-sillerine teslim etmiş ve onlar da o şeni işlerini İran toprağında görmüşlerdir! Hayrullâh Efendî'nin dediği gibi her halde Kanunî bu neticeden müteessir olmuş ve bilhassa mukaveleye mugayir bulmuş olmalı ki, sağ teslim edilmeleri takarrür eden şehzâdelerin cenazeleri Kazvin'den Sivas'a nakledildiği zaman İran şâhına bir milyon iki yüz bin altın yerine yalnız dört yüz bin altın verdimiş ve Kars kalesini de teslim ettirmemiştir! Kanunî gibi bütün mukaveleleriyle muâhedelerine büyük bir dikkatle riâyet eden bir hükümdarın böyle bir hareketi ancak karşı tarafın taahhütlerini tamamiyle ifâ etmemiş olmasıyla izah edilebilir. Bu vaziyete göre Kazvin faciasında Sultan Süleyman'ın alâkadar olmamak ihtimali pek zayıf değil demektir. Bununla beraber bunun bir ihtimalden ileri gidemeyeceği de unutulmamalıdır. Bâyezîd Amasya'dan kaçarken Kanunî'nin oğlunu ele geçirmek için ittihâz edilecek tedbirler hakkında Kırım hanına yazdığı mektupta :

«... ve eger ölüsüdür ve eger dirisidür makbûldür»
şeklinde feci bir cümle vardır : Sultan Süleyman'ın oğlunu ondan sonra affetmiş olmak ihtimali varsa da, şehzâde Bâyezid'in hayatından ümit kesmiş olduğunu gösteren son şiirini babasının kendisini affetmiş olmak ihtimaliyle telif etmek kolay değildir; zavallı gencin Kazvin'de mevkufken yazdığı bu son gazel fânîlik hissini en hazin âhenkle ifâde eden bir şaheser sayılabilecek kadar güzeldir :

Nideyin zâyî' idüp tûl-i emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünyâ hevesi
İztırâbı kogul ey mûrg-i revan sabreyle
Eskiüyüp işte harâba varıyor ten kafesi
Kârbân-i reh-i iklim-i adem menzilinün
Dokunur oldu dilâ sem'ime bank-i ceresi
Gaafil olma gözün aç dide-i hak bin ola gör
Hâr görme has-ü-hâşâk ile mûr-û-mekesi
Şâhi-i bidil-ü-bimâr-u-günehkâra ne gam
Sen olursan eger ey lâtf-i Hudâ döst.resi

Gerek bu son şiirinden, gerek bundan evvelki manzum istiğfarnâmelerinden anlaşıldığına göre zavallı şehzâde Bâyezid şâhın ihânetiyle âkıbetinin fecâatini bile bile ve hattâ beklîye beklîye haftalarca ve belki de aylarca azap çektiikten sonra idâm edilmiştir! Bu fâcianın şekli hakkında verilen tafsîlâtâ göre Sultan Süleyman nâmına Van valisi Husrev Paşa ile «Lala-zâde dâmâdı» denilen Kapucu-başı Sinan Ağa ve büyük şehzâde Sarhoş-Selim nâmına da Çavuş-başısı Ali Ağa elçilikle Kazvin'e yollanmış ve şehzâde Bâyezid kardeşinin mümessili olan Ali Ağa'ya teslim edilmiştir. Rivayete nazaran :

«Bir bâğ-ı dîlküşâda ziyâfet nâmiyle cem'iyet idilüp :

— Pederin cânibinden lalaların gelüp nâme getürmüşlerdür, sizi isterler, varup mülâkaat idün!

dimeğle Han-Bâyezid bir gûşeden bedîd oldukda «Çaşnîğir-başı Sinan Ağa ve Mir-i-mirân Husrev Paşa görüp bildükden sonra Ali Ağa'ya teslim ve fermân-ı pâdişâhi ne ise müeddâ kılınması tefhîm olunmuşdur».

Bu fıkra da dikkat edilecek nokta Sultan Süleyman mümessillerinin şehzâdeyi teşhis ettikten sonra Sarhoş-Selim'in mümessiline bırakmalarıdır : Yukarda da gördüğümüz gibi bu şartı İran şâhı ileri sürmüştür; fakat «fermân-ı pâdişâhi ne ise müeddâ kılınması»nın Ali Ağa'ya bırakılması biraz tuhaftır : Çünkü Ali Ağa padişahın yanından, yâni İstanbul'dan değil, büyük şehzâde Selim'in vali bulunduğu Konya'dan gelmektedir; tabii bu vaziyete göre Kanunî'nin mümessilleri İran'la yapılan mukavele mucibince işe karışmamışlar ve yalnız Bâyezid'in hüviyyetini tesbit etmekle iktifâ etmişler demektir! Ali Ağa'nın tatbik ettiği emir de tabii kendi efendisi olan Sarhoş-Selim'in emridir! Diğer bir rivayete nazaran da şehzâdenin hüviyyetini tesbit eden bile Ali Ağa'dır; bu izaha göre Birinci-Tahmâsb Ali Ağa'ya :

— Bâyezid-Hân'ı görünce bilür misen?

diye sormuş ve Sarhoş-Selim'in o feci elçisi de :

— Gerçi sâde-rûy iken ol hazreti defeât ile görmüş idüm ve nice zamanlar hîdmetinde bulunup hâk-i-pâyine yüzler sürmüş idüm: Zâhir budur ki şimdi de görsem bilürüm ve çeşm-u-ebrûlarıyla zât-i şerifin idrâk kılurum!

demıştır. Elindeki mülteciyi para için cellâtlara satan İran şâhı bu cevap üzerine bir zillet daha irtikâb edip Ali Ağa'nın o zavallı şehzâdeyi iyice teşhis edebilmesini temin için Bâyezid'in sakalını bıyığını tıraş ettirdikten sonra huzuruna celbetmiş ve Ali Ağa denilen soysuz da Kanunî Sultan Süleyman'ın «başında bir haşin imâme ve arkasında bir köhne câme» ile kollarından sımsıkı tutularak getirilen kahraman oğlunun derhal «işini bitürmüşdür»! Bâyezid'in dört oğlu da kapatılmış oldukları ümerâ konaklarında birer birer şehid edilmişlerdir : Yukarda da gördüğümüz gibi şehzâde Bâyezid'in Orhan, Abdullah, Mehmet, Mahmud ve Osman isimlerinde beş oğlu vardır; bunların ilk dördü baba-

larıyla beraber İran'da şehid edilmiş ve üç yaşlarında bulunduğu rivayet edilen en küçük oğlu Osman da babasının İran'a firârı üzerine Amasya'dan nakledilmiş olduğu Bursa'da anasının kucağından alınarak boğulmuştur! Bunlardan başka şehzâde Bâyezid'in Mihrimâh, Hadice, Ayşe ve Hanzâde isimlerinde dört kızı da vardır : Bâyezid neslinden sağ bırakılan işte bu kızlardan ibarettir! — Şâh-Tahmâsb'ın para için irtikâb ettiği bu iğrenç cinayetin Kazvin ahalisini son derece müteessir edip ayaklandırdığı hakkında şöyle bir rivayet vardır :

«Ol ân ve ol sâat bir derecede fetret ve bir mertebede müşbet peydâ oldu ki ehli Kazvin feryâd-u-âh-u-enin ve hezâr nefrin-u-gazab-u-kin ile şahlarına yer yerden düşnâma başladılar ve elçiler menzilgâhlarına teveccüh ittiklerinde ardlarına düşüp muhkem taşladılar!»

Kazvinlilerin hiddet ve nefret çılgınlıkları içinde taşlanarak yola çıkan Osmanlı elçileri şehzâde Bâyezid'le dört mâsum oğlunun cenazelerini «tahtrevanlar»a yükliyerek umumi bir la'net altında yola çıkmışlar ve Sivas'a geldikleri zaman zavallı şehidlerin oraya defnedilmeleri hakkında bir emir almışlardır : Her halde bu emrin Anadolu halkından ve bilhassa Bâyezid taraftarlarından korkulduğu için verilmiş olması lâzımgelir; işte bundan dolayı şehzâdeler «hâric-i Sivas'da» defnedilmişlerdir; fakat bugün mezarları belli değildir; bâzı menbâlarda şehir hâricindeki «makaabir-i müslimin arasında» olduklarından bahsedilirse de cihet tâyin edilmemektedir; Peçevi :

«Hâliyâ üzerlerinde bir kubbe-i âlî binâ olunmuşdur; her gün eczâ-i şerife tilâvet olunur»

demişse de türbenin mevkiinden bahsetmemiştir. «Haber-i sahîh» müellifi Mehmet Mazhar Fevzi şehzâde Bâyezid'le oğullarını Sivas kalesinin cenup tarafındaki «Melik-Acem» türbesinde medfun gösterirse de bu türbenin evkâfıma tetkik eden «Sivas şehri» müellifi İsmail Hakkı Uzunçarşılı o türbenin o tarihten yarım asır evveline aid olduğunu tesbit etmiş ve yalnız şehzâdelerin de buraya gömülmüş olmak ihtimaline hükmetmiştir; fakat Hammer aksi istikameti kabul ederek şehzâdelerin bilâkis şimal kapusu civarında ve yol üstünde medfun olduklarından bahsetmektedir : Her halde bu hususta kat'i bir şey söylemek kabil değildir. — İşte bu feci cinayet sayesinde Kanunî'nin sarhoşluğu, sefâhati ve bilhassa devlet işlerine karşı alâkasızlığıyla meşhur olan büyük oğlu «Sarı» yahut «Sarhoş» Selim Osmanlı tahtının yegâne vârisi ve rakipsiz veliahdi olarak kalmıştır : Bu vaziyetin gerek Kanunî için, gerek Osmanlı tarihi için hayırlı bir netice sayılması kabil değildir; Kanunî Sultan Süleyman gibi bir hükümdara en lâyük halefler, eceliyle ölen şehzâde Mehmet'le boğularak öldürülen Mustafa ve Bâyezid gibi kuvvetli şahsiyetlerdir : Sultan Süleyman'ın yarım asra yakın bir zaman saltanat sürmesi en kıymetli oğullarının birer entrikaya kurban olarak hayat sahnesinden silinmeleri ve nihayet en sefîh oğlunun da yegâne vâris olarak kalmasıyla neticelenmiştir! Hattâ sarayında kadınlar saltanatını kurup en sevgili oğlu olan şehzâde Bâyezid'in veliahdliğini temin için zavallı şehzâde Mustafa'nın idâmına sebep olan Hürrem-Haseki'nin 1558 = 965 tarihinde ölüp Selim taraftarlarına meydanı boş bırakmış olması bile netice itibarıyla bir felâket olmuş ve bu haris kadının hayatı kadar ölümü de devlete zarar vermiştir : Çünkü Kazvin fâciası onun ölümünden doğmuş demektir! Bu facia yalnız altı şehzâdenin idâmına inhisar etmiş siyasi bir cinayettir de ibaret değildir : Lala-Mustafa ismindeki devşirmenin şehzâde Selim'i tahta çıkarıp Vezir-i-a'zam olmak için çevirdiği entrika Anadolu muharebeleriyle İran katliamlarında 40 - 50 bin Türkün şehid düşmesine sebep olmuş ve bu suretle devşirmelerle dönmelerin Osmanlı tarihini dolduran fenalıklarına kanlı bir sahne daha inzimâm etmiştir : Lala-Mustafa'nın entrikaları için 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Kazvin fâciasında parmağı olanların hepsi şâhâne mükâfâtlarla taltif edilmiş ve bilhassa şehzâde Selim kuvvetlerine kumanda etmiş olan ikinci vezir Sokullu Mehmet Paşa'ya Selim'in kızlarından biri verilmiştir : Cerbe zaferi üzerine dâmâdlıkla taltifi ta'karrür eden Kapdan-ı deryâ Piyâle Paşa'nın düğünü de işte bu sırada Sokullu'nun düğünü ile beraber yapılmıştır : 1560 = 968 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına

da bakınız. — 932 = 1525 — 1526 tarihinde dünyaya gelmiş olan şehzâde Bâyezid Milâdî takvim hesabıyla takriben 35-36 yaşlarında idâm edilmiştir: Kanunî'nin oğulları için 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisânî», fıkrasına bakınız).

1562 = 969

1 Haziran = 28 Ramazan, Pazartesi: Osmanlı - Avusturya sulhü.

(Bundan evvel 1547 = 954 senesi 13 Haziran = 24 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü akdedilip gene o senenin 19 Haziran = 1 Cumâda-l-ülâ Pazar günü imzâlanmış olan Osmanlı - Avusturya - Almanya sulh muahedesi mucibince Almanya ve Avusturya devletleri senede otuz bin altın tesviyesini kabul ederek Türkiye'ye harâğüzâr olmuşlarsa da, beş sene için akdedilmiş olan bu sulh dört seneyi dolurmadan Avusturyalılar tarafından ihlâl edilmiştir: O sulhün şartları için aynı senenin «8 Teşrinievvel», fıkrasına ve ihlâli için de 1551 = 958 vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin Nahcivan seferinde Amasya'ya gelen ve Türkiye hakkındaki eseriyle meşhur olan «Auger Busbek/Busbecq» yeni bir sulh akdine çalışmışsa da muvaffak olamamış ve ancak altı aylık bir mü-târeke koparabilmiştir: 1555 = 962 vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu suretle harb hâli tam 11 senedir devam ediyor demektir! Son yedi sene içinde Busbecq İstanbul'da mütemâdî bir müzakereyle meşgul olmuş ve nihayet Rüstem Paşa'nın yerine Vezir-i a'zam olan Semiz-Ali Paşa'nın sulhperverliği sayesinde murâdına ermiştir! Bu sulhün işte bu 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü «Prague»da imparator Ferdinand tarafından imzâ ve tasdik edilmiş olduğu rivayet edilir: Bundan evvel de gördüğümüz gibi Charles-Quint'in tahtından ferâgati üzerine kardeşi «Ferdinand = Ferenduş-kral» Almanya imparatoru olmuştur: 1560 = 967 vukuâtının «2 Mart» fıkrasına bakınız. Yeni sulhün en büyük husu-siyyeti, imparatorun istihâmı üzerine lütfen ve merhameten ihsan buyrulmuş olmasıdır. Bu sulhun esaslarının başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1 — Bundan evvelki 1547 = 954 sulhünde olduğu gibi imparatorluk senede otuz bin Macar altını harac altına girmiştir.

2 — İmparator Ferdinand Erdel = Transylvania üzerindeki iddîalarının hepsinden kat'i surette ferâgat etmiştir.

Bu sırada Erdel banlığında vaktiyle Kanunî tarafından Macar krallığına tâyin edilmiş olan «Zapolyai-Janos = Yanuş-Kral» m oğlu olan «Zsigmond-Janos» bulunmaktadı: Transylvania = Erdel prensliğinin vaziyeti için 1541 = 948 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına ve «Zsigmond» için de gene o senenin «20 Haziran» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin «Kral» ve «Kral-oğlu» şeklinde bahsettiği işte bu Erdel banı «Zsigmond-Janos»dur.

3 — İmparatorlukla Erdel banlığı arasında zuhur edebilecek bütün ihtilâflarla hudud meselelerinin hallinde kat'i merci Türk padişahıdır.

4 — Türkiye'ye tâbi olan Erdel, Eflak ve Boğdan prenslikleri arasında vukua gelebilecek bütün ihtilâfların yegâne mercii Türkiye'dir.

5 — Hudud hattında son fütûhât esas ittihâz edilmiş ve ihtilâfların iki taraftan komiserler tâyiniyle halli takarrür etmiştir.

6 — İmparatorun İstanbul'da elçi, maslahatgüzâr ve istediği kadar tercüman bulundurmak ricası da kabul edilmiştir.

7 — Hudud kumandanları sulh esaslarını ihlâl ettikleri takdirde cezâ göreceklerdir.

8 — Haydutlar yakalanıp tecziye edileceklerdir.

9 — Hudud boylarında iki tarafın tebaası arasında duello yasaktır; mübârezeye davet edilen taraf şikâyet ettiği takdirde meydan okuyan cezâ görecektir.

10 — Hudut boylarında iki taraf için de tahkimât serbesttir.

11 — Bu sulh sekiz sene müddetle akdedilmiştir.

12 — Bu sulh vesikasının bir sureti imparatorluk elçisine tevdi edilecektir.

İmparatorun elçisine verilen suret lâtince'dir: Almanlarla Avusturyalıların yıllarca uğraştıktan sonra «sadaka» şeklinde elde etmiye muvaffak oldukları bu sulh ahkâmı daha akdinden itibaren iki taraf arasında bir takım ihtilâflara sebep olmuş, Türkiye geçmiş haraçların tesviyesini istemiş, Almanya imparatorluğu lâtince metinle Türkçe metin arasında bâzı farklar olduğunu iddiâ edip bunların tasrihini rica etmiş, elçiler gidip gelmiş ve hattâ biraz sonra hudut boylarında sulhe rağmen yeniden hareket başlayıp büyük akınlar yapılmıştır. — İkinci Selim devrinde bu sulhun tecdidini için 1568 = 975 vukuâtının «17 Şubat» fıkrasına bakınız).

1563 = 971

20 Eylül = 1 Safer, Pazartesi: İstanbul'da büyük bir sel âfeti.

(Bir gün bir gece misli görülmemiş şiddette mütemâdî bir yağmur yağmış ve 74 binâya yıldırım inmiştir: işte bundan dolayı Halkalı deresi kabarıp taşmış, ortahşi müdhiş bir sel kaplamış, insan, hayvan, ağaç gibi önüne gelen şeyleri denize atan bu korkunç sel Edirne-kapusu ile Topkapı arasındaki surların üstünden aşır Yenibahçe'den Langa-bostanına kadar yayılarak bütün binâları yık-mış ve pek çok nüfus zâyîâtına sebep olmuştur: Bu sırada Ayastefanos = Yeşilköy taraflarında ava çıkmış olan Kanunî Sultan Süleyman tuhaf bir tesadüf eseri olarak bu tarihten 28 sene evvel Bağdad'da idâm ettirdiği Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin sarayına ilticâ ederek canını kurtarabilmiştir: İskender-Çelebi'nin idâmı için 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız. Hattâ nihayet bu saray da suların altında kalmış ve padişah bir odanın musandirasına çıkarılarak kurtarılmıştır! Selânikî Mustafa Efendi selin sarayı «esâsundan yıka-yazduğunu» söyledikten sonra Sultan Süleyman'ın kurtuluşunu şöyle anlatır: «Pâdişâh-ı cihan-penâh Hazretlerini ağâ-yı Enderun'dan bir tüvânâ ve bâlâ-kad arkasına alup musandıraya isâd ile tahlis itmeğe rû-yi niyâzı hâk-i mezellele sürüp secedât-ı şûkr-ü-sipâs olundu ve müstahakkına salât-u-sadakaat için bezli mâl-i firâvân ve kurbanlar olundu».

O taraflarda yeni yapılmış olan su kemerlerinin gözleri dolduğu için geceleyin suların tazyikine mukavemet edemiyen bu kemerler müdhiş terrâkalarla yıkılmış ve bilhassa bu andan itibaren felâket büsbütün şiddetlenmiştir. — Suların şehre hücumu yalnız o tarafa da münhasır kalmamış, Kâğıthane deresi de taşmış ve bu yüzden Eyüp tarafları sular altında kalmıştır: Hattâ türbenin içinde suyun bir arşın kadar yükseldiği rivayet edilir. — Bu müdhiş selden biriken sular bir hafta sonra çekilmiye başlamıştır. — Bu felâket üzerine İstanbul etrafındaki köprülerle kemerlerin tâmiriyle eskisinden daha sağlam yapılmasına yarım milyon altın tahsis eden Sultan Süleyman bu işlere Koca-Sinan'ı memur etmiş ve inşâat derhal başlamıştır).

1564 = 972

22 Kânunuevvel = 18 Cumâda-l-ülâ, Cuma: Haraç getiren Avusturya murahhaslarının İstanbul'a muvâsalatı.

(Almanya imparatoru ve meşhur Charles-Quint'in küçük kardeşi ve halefi Birinci Ferdinand 1564 tarihinde ölmüş ve yerine oğlu Maximilien geçmiştir: Bu münasebetle 1562 = 969 senesi 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü Ferdinand'ın imzalamış olduğu sulh ahkâmı mucibince Vezir-i a'zam Semiz-Ali Paşa iki senedir verilmemiş olan haraçların tesviyesini istemiş ve hattâ Bu-din Beylerbeyi Arslan Paşa'ya haraç getirmiyen Avusturya elçilerinin huduttan

içeri sokulmamalarını emretmiştir! Bir taraftan bu emir tatbik edilirken, bir taraftan da cülûs tebriki için gönderilen Osmanlı elçisi haraçların tesviyesini ve harble sulhden hangisi tercih ediliyorsa bildirilmesini istemiş ve işte bu tazyik üzerine «Michel Czernowicz», «Georges Albani» ve «Achaz-Csabi» isimlerinde üç elçiyle birikmiş haraçların hepsi gönderilmiştir: Biriken mikdar otuzar binden iki senelik 60 bin altındı; bundan başka vüzerâya verilmesi taahhüd edilmiş olan 30 bin altın daha vardır; mecmûu doksan bin altın eden bu parayı getirmeye me-mur olan murahhaslar bu gün İstanbul'a vâsıl olmuşlarsa da bunlardan «Albani» Kânunusâni başlarında ölmüştür.

1565 = 972

4 Şubat = 3 Receb, Pazar : İmparatorluk elçileri tarafından Avusturya harâcının takdimi ve sulh işinin yeniden bozulmaya başlaması.

(Bu gün akdedilen Dîvan'da Avusturya elçileri iki senelik devlet harâciyle otuz bin altın tutan vüzerâ harâcını merâsimle takdim etmişlerdir. — Yeni imparator babasının akdetmiş olduğu sulhün idâmesini istediği için Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa bu sulhün sekiz sene daha temdidine muvâfakat etmiş, fakat diger bir meseleden dolayı yeni bir muahede akdedilmemiştir: Bu mesele, Erdel = Transylvania banı «Zsigmond»un «Szathmar» kalesini zaptetmiş olmasıdır; imparator bu kalenin iâdesini istemiş, Kanunî muvâfakat etmemiş, bu hususta bir salâhiyeti hâiz olmıyan Czernowicz meseleyi hükûmetiyle müzakere etmek üzere yola çıkmışa da Çorlu'da tevkif edilip geri çevrilmiştir: Bunun sebebi, bu sırada imparator Maxmilien'in Tokay şehrini zaptetmiş olduğu hakkında haber gelmiş olmasıdır; bu habere çok kızan Kanunî bir taraftan elçiyi tevkif ettirdiği gibi, bir taraftan da Erdel = Transylvania prensine yardım edilmesini emretmiştir! Bu suretle yeniden başlayan Osmanlı - Avusturya ihtilâfı nihayet Kanunî'nin son seferiyle neticelenmiştir: 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 29 Şa'bân, Pazar: Osmanlı donanmasının Malta seferine hareketi.

(Osmanlı menbâlarının bir çoğunda Malta seferi bu tarihten evvel 969 = 1561 — 1562 ve 970 = 1563 senelerine müsâdif gibi gösterilirse de doğru değildir. — 1560 = 967 vukuâtının «14 Mayıs» ve «3 Temmuz» fıkralarında gördüğümüz Cerbe zaferleri İspanya krallığında Charles Quint'in halefi olan İkinci Philippe'i çok müteessir etmiş ve o Türk zaferlerinden intikam almak istiyen bu kral nihayet 10 Ağustos 1564 tarihinde Afrika'ya bir donanma sevk etmiştir: Katalonya vali-i-umumîsinin kumandasında gönderilen bu büyük donanma, şimalî Afrika'nın «Gomora de Velez» şehriyle «Penon de Velez» kalesini hedef ittihaz etmiştir. Katalonya valisi «Garcia de Toledo» şehri kolayca zaptettikten sonra kaleyi de teslim almış ve bir taraftan bu baskın yapılırken, bir taraftan da yedi harb gemisinden mürekkep bir Malta filosu İstanbul'a eşya götüren büyük bir Türk ticaret gemisini zaptetmiştir: Bu gemideki eşyanın saray kadınlarına aid olduğu rivayet edilir! Bu haberler İstanbul'a aksettği zaman «Penon de Velez» kalesinden dolayı Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa ve eşya gemisinden dolayı da saray kadınları şikâyet etmiş ve bir rivayete göre de Kanunî'nin Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'dan dul kalan yegâne kızı Mihrimah-Sultan babasını Malta fethine teşvik etmiştir. Napoli sahillerine karşı hazırlanmış olan donanmanın Malta seferine sevk edilmesi işte bu sebeplerle izah edilir. 130 - 150 ve hattâ 200 - 300 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilen donanmanın kumandanlığını Kapdan-ı Deryâ Dâmâd-Piyâle Paşa der'uhde etmiş ve bu donanmayla hareket eden ihraç kuvvetlerinin kumandanlığına da meşhur Şemsi Paşa'nın kardeşi beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa tayin edilmiştir: Yetmişlik ve hattâ yetmiş beşlik bir ihtiyar olan Mustafa Paşa'nın üçüncü veyahut dördüncü vezir olduğu hakkında da bâzı rivayetler vardır. ihraç kuvvetlerinin

mikdarı 30 bin kadardır: Bunların dört bin beş yüzü Yeniçeridir. — Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa donanmaya giderek kumandanları teşyi etmiştir. — Bu tarihten 14 sene evvel Malta Şövalyelerinden Trablusugarb'm fethi için 1551 = 958 vukuâtının «15 Ağustos» fıkrasına bakınız).

19 Mayıs = 18 Şevvâl, Cumartesi: Osmanlı donanmasının Malta'da «Marsa-Scirocco» limanına muvâsalatı.

(18 Mayıs = 17 Şevvâl Cuma tarihi de rivayet edilir. — 15 Mayıs = 14 Şevvâl Salı günü Mora'nın cenubugarbisindeki Navarin limanından hareket eden donanma bu sabah saat dokuzda Malta'dan görünmeye başlamış, her türlü müdafaa hazırlıklarını ikmâl etmiş olan Şövalyeler kalelerle istihkâmlara çekilmiş, dışarlarda kimse kalmamış, her kes vazifesinin başına gelmiş ve nihayet saat on bire doğru Türk donanması Malta adasının cenubuşarkisindeki «Marsa-Scirocco» limanına dayanmıştır: Osmanlı menbâlarında bu limanın ismi «Marsaşuluk» tahrifine uğramaktadır. — Donanma vâsıl olduğu sırada bu limanı gündeğusu tuttuğu için yanaşmak imkânı olmamış, bunun üzerine adanın garbmdeki «Mugiaro» koyuna gidilmiş ve bir rivayete göre o gece sessizce karaya üç bin kadar asker çıkarılmıştır. — Bu sırada Malta Şövalye teşkilâtı «Üstâd-ı-a'zam = Grand-Maitre»liğinde şecâat ve dirâyetiyle şöhet bulan «Jean de la Valette-Parisot» bulunmaktadır: Evvelce Rodos'da bulunan ve Kanunî devrinin bidâyetinde Rodos'un Türkler tarafından fethi üzerine din perdesi altındaki şekavet ocağını Malta'ya nakleden bu Şövalye teşkilâtı için 1522 = 928 vukuâtının «4 Haziran» ve 1523 = 929 vukuâtının da «1/2 Kânunusâni fıkralarına bakınız).

20 Mayıs = 19 Şevvâl, Pazar: Malta adasına asker ihrâcı.

(19 Mayıs = 18 Şevvâl Cumartesi ve 22 Mayıs = 21 Şevvâl Salı tarihleri de rivayet edilir: Fakat Kâtib-Çelebi'ye aid olan ikinci rivayet çok şüphelidir. — Donanmanın Malta'ya gelmesine ve Malta'ya geldikten sonra iki büyük hatâ irtikâb edilmiştir: Bunların birincisi, Trablusugarb'dan gelecek olan Turgud Paşa filosunun henüz hazırlıkları tamamlanmadan ve Malta önlerine onunla aynı günde varılacak surette harekât tanzim edilmeden alelacele gelinmiş olması ve ikincisi de Malta'ya geldikten sonra Turgud Paşa beklenmeksizin karaya asker dökülerek ikinci derecede bir istihkâmın muhasara edilmesidir! Bu hareketler her şeyden evvel bir kere Sultan Süleyman'ın sarîh emirlerine münâfidir; işin ehemmiyetini ve tıpkı Rodos gibi Malta'mn da dünyanın en müstahkem mevkillerinden biri ve belki de birincisi olduğunu çok iyi takdir eden Kanunî, donanma hareket edeceği sırada Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa ile ihraç kuvvetleri serdârı Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa'ya:

— Turgudca Paşa Malta cezîresinin her ahvâline ve kal'asınun dögülecek semtine ve meterisler nasbolunacak yerine cümleden vukuuf-u-şuuru ziyâdedür: Zinhâr re'yine muhâlefet itmen!

tâlimâtını vermiş ve bu suretle Piyâle Paşa ile Mustafa Paşa'yı Trablusugarb fâtihinin emrine vererek Turgud Paşa'yı kara ve deniz kuvvetlerinin müşterek başkumandanı tayin etmiş demektir; onun için Piyâle ve Mustafa Paşaların Turgud Paşa ile hareket birliği temin etmeden Mora sahillerinden alelacele Malta'ya gitmeleri ve orada da Kanunî'nin kat'i emrine rağmen büyük Turgud'u beklemiyerek yanlış ve hattâ zararlı bir muhasaraya başlamaları askerlik bakımından kolay affedilecek şeylerden değildir. Bununla beraber Cerbe zaferini kazanarak Türk denizcilik tarihine parlak bir menkabe katmış olan Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa'nın vaziyeti takdir ettiği için asker ihrâcına muhâlefet etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Cerbe zaferi için 1560 = 967 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. Piyâle Paşa'nın bu muhâlefetine rağmen vezir Mustafa Paşa'ya söz dinlemediği ve bu ihtiyar serdârın:

— Turgud Paşa gelünce bir maslahat görelüm!

diye inâd ederek karaya er döktüğü rivayet edilir : Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa gibi yetmişini geçmiş ve bilhassa kendini beğenmiş bir pirin bu kadar mühim bir işe memur edilmesi de her halde hükümetle padişahın hatâsıdır : Hattâ Vezir-i a'zam Semiz-Ali Paşa'nın donanmayı teşyi ettikten sonra Mustafa Paşa gibi bir esrarkeşin o kadar mühim bir fethi kat'iyen başaramıyacağına ait bir nükte sarfettiğinden bile bahsedilir! Fakat her halde esrarkeş bir ihtiyarı Malta fethine göndermek mes'ûliyeti o ihtiyara değil, o nükteyi sarfeden hükümet reisine aittir! — Malta'ya işte bu şerâit altında asker çıkarılmıştır : Bu gün rüzgâr müsâid olduğu için donanma tekrar «Marsa_Scirocco»ya gelmiş ve ihraç hareketi işte bu noktada olmuştur; ilk çıkarılan asker mükdarının yirmi bin kadar olduğu rivayet edilir : Bu kuvvetle beraber bir mıkdar top da çıkarılmıştır).

24 Mayıs = 23 Şevvâl, Perşembe : Malta adasında «Saint-Elme» istihkâmının muhasarası.

(Osmanlı menbâlarında «Santerme», «Senterme» ve hattâ «Santa-Marya» gibi muharref isimlerle anılan «Saint-Elme» istihkâmı, Malta'nın «La Marsa/Grand-Port = Büyük-liman» ve «Marsa-Muscietto», ismindeki iki tabii limanını birbirinden ayıran «Sceberras» yarımadasının ucunda ve her iki limana hâkim bir dağın eteğindedir : Asıl Malta kaleleri, işte bu yarımada'nın doğusundaki «La Marsa» limanının şark sahilindedir. «Saint-Elme» kalesinin coğrafi vaziyeti her iki limana birden hâkim olduğu için, serdar Mustafa Paşa burayı fethetmekle Malta'yı kolayca ele geçirmek imkânı hâsıl olabileceğine hükmetmiştir! — Yukarıki fıkra'da gördüğümüz ihraç hareketinden itibaren siperler ve meterisler hazırlıyan ihtiyar ve esrarkeş vezir muhasara tertibatını üç günde ikmâl ederek nihayet bu dördüncü gün ateş açmaya başlamıştır : Türk bataryalarının «Saint-Elme», istihkâmının iki tarafından döğecek surette yerleştirilmiş olduğu rivayet edilir. — Bu kalenin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «23 Haziran» fıkrasına bakınız).

27 Mayıs = 26 Şevvâl, Pazar : Uluc-Ali-Reis'in muvâsalatı.

(Sonradan «Kılıc-Ali Paşa» diye şöhret bulan ve Barbaros'la Turgud'un maiyetinde yetişen Uluc-Ali-Reis bu gün altı gemiyle İskenderiyye'den 900 kişilik bir yardım kuvveti getirerek Malta muharebelerine iştirâk etmiştir).

2 Haziran = 3 Zülka'de, Cumartesi : Turgud Paşa'nın Maltaya muvâsalatı.

(Trablusugarb fatihi ve Beylerbeyi ve Türk denizciliğinin şanlı kahramanı Turgud Paşa bu gün 13 kadırğa ve 10 kalyota-kalite ile gelmiş ve bu 23 gemiyle en seçme askerlerinden 2110 er getirmiştir. — Turgud Paşa ordu ve donanma tarafından askerî merâsimle karşılandıktan sonra Paşalarla ordu ve donanma erkânından mürekkep bir harb meclisi toplamış ve kendisi beklenmiyerek «Saint-Elme» kalesinin hiç lüzumu olmadığı halde muhasara edilmesinden dolayı Piyâle ve Mustafa Paşaları çok acı ve sert sözlerle tenkid etmiştir; bazı Hristiyan menbâlarında bile o devrin en büyük askeri sayılan şanlı kahramanın bu münasebetle söylediği sözler Osmanlı menbâlarında şöyle nakledilir :

— Senterme alundüğünün fâidesi nedir? Asıl Malta kal'asına sarılmak gerek idi; on Senterme dahî binâ itsenüz Malta'nın kendi alunmaymca zabtı nice mümkündür? Bâri ben gelünce katlanamadunuz mu? Ya çünkü isti'câl ile geldünüz, himmeti Malta'ya sarfidedemedünüz mü?

Bu suretle Barbaros'un o şanlı talebesi hem donanmanın acele edip kendisinden evvel Malta'ya gelmesini, hem kendisine intizâr edilmeden karaya asker

çıkarılmasını ve hem de asıl Malta istihkâmları dururken «Saint-Elme» önleminde kan dökülmesini tenkid etmiş demektir : Yukarda bu sene vukuâtının «20 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Bununla beraber artık iş işten geçmiş, muhasara hareketi ilerlemiş ve bilhassa bir çok asker ve mühimmât sarfedilmiş olduğu için «Saint-Elme» muhasarasını kaldırıp Malta'nın asıl tahkimâtını teşkil eden «Saint-Michel» ve «Le Bourg» istihkâmlarını muhasaraya kalkışmak, neticesi çok şüpheli bir ihtiyatsızlık hâline gelmiştir! Tabii böyle bir hareket on gündür sarf edilen emekleri, harcanan mühimmâtı ve dökülen kanları boşa çıkarmış olacağı gibi düşmanın mâneviyyâtını da kuvvetlendirebilir : işte bu gibi mülâhazalardan dolayı Turgud Paşa emrivâkı kabul ederek «Saint-Elme» muhasarasına devam etmekten başka çare bulamamıştır : Fakat artık hareketi bizzat kendisi idare etmeye ve kalenin bir an evvel ıskatı için lâzım gelen tedbirleri derhal ittihâza başlamıştır. — Turgud Paşa'nın bundan 14 sene evvelki ilk Malta seferi için 1551 = 958 vukuâtının «16 Temmuz» fıkrasına bakınız).

3 Haziran = 4 Zülka'de, Pazar : Turgud Paşa'nın «Saint-Elme» kalesine ateş açması.

(Büyük kahraman «Marsa-Muscietto» limanına hâkim tepeleri bataryalarla tutmuş ve liman medhalinin garbindaki buruna yerleştirilen üç bataryayı bizzat kendi kumandasına alarak «Saint-Elme» istihkâmını dayanılmaz bir cehennem ateşi altına almıştır : Malta adasının bu burnu bugün hâlâ onun şanlı adım taşıyarak «Pointe-Dragut = Turgud-burnu» ismiyle anılmaktadır. — Mahsur kalenin askeri vaziyetine göre Turgud Paşa'nın tuttuğu bu nokta kendisi için en tehlikeli yerdir).

17 Haziran = 18 Zülka'de, Pazar : Turgud Paşa'nın şahâdeti.

(Türk tarihinin en büyük kahramanlarından ve dünya denizciliğinin en şanlı şahsiyetlerinden olan büyük Turgud'un şahâdetinde bâzı ihtilâflı noktalar vardır : 1 — Burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz edilen 17 Haziran = 18 Zülka'de Pazar tarihinden başka 16 Haziran = 17 Zülka'de Cumartesi tarihi de rivayet edilir.

2 — Turgud Paşa bir rivayete göre kale bedeninde açılan gediklere karşı bu gün yaptırdığı umumî hücumda ve diğer bir rivayete göre de «Saint-Elme» kalesinin bulunduğu «Sceberras» yarımadasında bu kalenin arka tarafına bütün yarımada'yı boydanboya kat'edecek ve iki taraftaki limanlara dayanacak surette yaptırdığı kapalı siperleri «La Marsa» denilen büyük limana isâl eden ameliyyâtı düşman ateşi altında idare ettiği sırada şehid olmuştur : Hattâ o gün yapılan ve askerlikte «Traverse = Yan siperi» denilen bu mevzie Garp menbâlarında «Traverse de Dragut = Turgud siperi» denilir. Bu ihtilâfın sebebi, büyük Turgud'un yaptırdığı yan-siperi o gün akşamüstü ikmâl edildikten sonra umumî bir hücum yapılmış olmasıdır. En kuvvetli rivayetlere göre Paşa'nın şehâdeti hücumdan evvelki siper ameliyyâtı esnasındadır.

3 — Turgud Paşa'nın bir top güllesiyle şehid olduğunda ittifak edilmekle beraber, bu gülle parçalarından birinin veyahut bunun fırlattığı bir kaya parçasının başına isâbet etmiş olduğu şeklinde iki rivayet vardır : Umumiyyetle ikinci rivayet tercih edilir; fakat bu da ayrı bir ihtilâfa yol açmıştır : «Turgudca'yı serpindi taşıladı; eğerçi kimi bizüm topların serpintisi idi, kimi küffâr toplarından geldi dirler ve bilcümle Turgudca ol darbeden şehid-i şahâdet nûş ve bu dâr-ı gurûru ferâmûş eyledi».

Bizim toplardan şehid olduğu hakkındaki rivayeti Peçevi şöyle anlatır :

«Meterisde top onarurken top çatlayup serpintisi darbundan şehid oldu.»! Bu izaha göre Turgud Paşa bir gülle yahut kaya parçasıyla değil, top namlısı'nın parçalanmasıyla şehid olmuştur. Buna mukabil düşman güllesiyle yaralandığı hakkındaki rivayete nazaran bu gülle yahut gülle parçası, «Turgud-siperi»nin dayanmış olduğu «La Marsa» limanının karşı sahilinde bulunan ve

Malta'nın en mühim istihkâmı olan «San-Angelo = Saint-Ange» kalesinden siper ameliyyâtım bozmak için açılan topçu ateşi esnasında isâbet etmiştir.

4 — Garp menbâlarında umumiyetle Turgud Paşa'nın derhal düşüp şehid olduğundan bahsedilirse de, Kâtib-Çelebi, Münecim-başı vesaire gibi Osmanlı müelliflerine göre :

«Başuna top serpindisi dokanup ağzundan, burnundan, kulaklarından kan revân olduktan sonra dört gün dört gece lâ-ya'kıl yatup beşinci günde ki ka'a.i mezbûrenün fethi günüdür, subh-i-sâdık vaktinde intikaal eyleyip kendünün beş pâre kadirgasiyla na'şi Trablus'a gönderülüp anda defnolunmuştur». Her halde ecnebi menbâlarma tercih edilmesi lâzımgelen bu millî rivayete göre 17 Haziran = 18 Zülka'de Pazar günü beyaz saçlarıyla ak sakalıma kana boyayan o müdhiş yarayı aldıktan sonra bir daha kendine gelemiyen şanlı ihtiyar «dört gün dört gece» değil, beş gün beş gece baygın yattıktan sonra «Saint-Elme» kalesinin kendi himmetiyle sukutuna tesadüf eden 23 Haziran = 24 Zülka'de Cumartesi günü ortalık ağarırken Allahın rahmetine ve Türk tarihinin ebedî minnet ve tazimine kavuşmuş demektir. — Turgud Paşa'nın can verdiği sırada «Saint-Elme» istihkâmının fethi müjdesini alıp gülümsemiş olduğu hakkında bir ecnebi rivayeti varsa da doğru olmaması lâzımgelir. — Büyük şehidin umumiyetle başından yaralandığımda ittifak edilmekle beraber karnından yaralanmış olduğu hakkında da pek zayıf bir rivayet daha vardır. — Türk denizciliği tarihine şeref veren ve hattâ şanlı hocası Barbaros'un :

— Turgud benden ilerüdür!

iltifatına bile mazhar olan bu muhteşem ihtiyar en kuvvetli rivayete nazaran 890 = 1485 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre seksen yaşında şehid olmuş demektir : Bununla beraber şehâdetinde seksenini geçkin olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Turgud Paşa'nın cenâze namazı «Saint-Elme» kalesinin fethinden sonra Malta ordugâhında kılınmış ve yukarda da gördüğümüz gibi mübârek na'şi hem fâtihi, hem beylerbeyi olduğu Trablusugarb'a nakledilmiştir : Kendi câminin yanındaki türbesi yerlilerce «Murâbit = Evliyâ» diye hâlâ ziyaret edilir. — Bir rivayete göre büyük Türk kahramanının şahâdeti üzerine mahsurlar bayrak donanması yapmışlardır : Her halde Malta adası bu seferki kurtuluşunu büyük Turgud'un o fecî âkibetine medyundur. — Turgud Paşa'nın âilesi, menşei ve ilk Malta akımı için 1551 = 958 vukuâtmm «16 Temmuz» fıkrasına, Trablusugarb fethi için gene o sene vukuâtmm «15 Ağustos» fıkrasına, Korsika fütuhâtı ve Trablusugarb valiliğine tâyini için 1553 = 960 vukuâtmm «15 Haziran» fıkrasına, İtalya seferi için 1555 = 962 vukuâtmm «26 Haziran» fıkrasına, bütün Avrupa'yı hayret içinde bırakan Cerbe menkâbesi ile Turgud Paşa'ya karşı kurulan Avrupa ittifakı için 1560 = 967 vukuâtmm «2 Mart» fıkrasına, Cerbe kalesinin muhasara ve fethi için gene o sene vukuâtmm «28 Mayıs» ve «30 Temmuz» fıkralarına ve nihayet bu sefer Malta'ya muvâsalatı için yukarda bu sene vukuâtmm «2 Haziran» fıkrasına bakınız. — Malta'da Turgud Paşa'nın şehid düştüğü noktaya sonradan bir âbide yapılmıştır).

23 Haziran = 24 Zülka'de, Cumartesi: «Saint-Elme» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Santerme/Sentarme» denilen bu istihkâmın vaziyet ve mevkii için yukarda bu sene vukuâtmm «24 Mayıs» fıkrasına bakınız. — 24 Mayıs = 23 Şevvâl Perşembe günündenberi tam 30 gün şiddetli bir muhasara altında kalan bu çok müstahkem kale nihayet bu 31 inci gün cebren fethedilmiştir. Turgud Paşa merhumun yukarıki fıkra da gördüğümüz mecrâhiyet ve şahâdeti üzerine muhasara harekâtının son günlerini Serdar Mustafa Paşa idare etmiştir : Tabii fetih şerefi tamamiyle Turgud Paşa'ya aittir; Mustafa Paşa'nın yaptığı Turgud Paşa'nın tertibatma aynen riâyet etmiş olmaktan ibarettir. — Bazı Garp menbâlarında hristiyanlık hissiyle bu kalenin 1300 küsur neferle 300 şövalyeden ibaret gösterilen müdâfileri kâmilan telef olduktan sonra Türk askerinin içeri girebildiğinden bahsedilir ve hattâ müdâfilerin mîkdârı büsbütün azaltılarak 300 neferle 130 şövalyeden ibaret bile gösterilir! Buna mukabil

gene aynı menbâlarda Türk şehidlerinin sayısı 400 zâbitle 9000 nefere kadar çıkarılmaktadır! Tabii bu rivayetlerin ne kadar mübâlagalı olduğu meydandadır : Hattâ Osmanlı menbâlarma göre düşmanın yalnız bu kaledeki telefâtı 10 binden fazladır ve fetih günü Türk ordusunun eline geçen esir adedi de 1400 dür : Her halde iki tarafın rakamlarını telif etmek kolay değildir! — «Saint-Elme» istihkâmı bazı Osmanlı menbâlarma göre bu akşama doğru ve bunu bir dereceye kadar teyid eden bir Garp rivayetine göre de öğleden sonra saat ikide fethedilmiştir : Kanunî devrindeki Malta seferinde yegâne muvaffakiyet işte bundan ibarettir. — «Saint-Elme» kalesinin fethi için bazı Garp menbâlarmda 22 Haziran = 23 Zülka'de Cuma rivayetine de tesadüf edilir : Fakat bu rivayet zayıftır. — Bu fetih, hakikatte Turgud Paşa'nın son zaferi demektir).

28 Haziran = 29 Zülka'de, Perşembe: Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa'nın vefatıyla Sokullu-Mehmet Paşa'nın sadâreti.

(Şişmanlığından dolayı «Semiz» ve «Kalm» lâkaplarıyla şöhret bulan Vezir-i-a'zam Ali Paşa 1561 = 968 senesi 10 Temmuz = 26 Şevvâl Perşembe gününden bu güne kadar 3 sene, 11 ay, 19 gün Sadâret makamında bulunmuştur : Selânikî tarihine göre «Hunak = Angine», hastalığından ölmüştür; şahsiyeti için 1561 = 968 vukuâtmm «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Semiz-Ali Paşa'nın yerine Vezir-i-a'zam olan ve eski Osmanlı menbâlarında umumiyetle boyunun uzunluğundan dolayı «Mehmmed Pâşây-ı Tavil/Tavil Mehmet Paşa» ismiyle anılan ikinci vezir Sokullu-Mehmet Paşa Osmanlı imparatorluğunun başına üşüşen Devşirmeler zümresi içinde ehemmiyeti en fazla izâm edilen ve çehresi tarihe bir agrandisman şeklinde akseden şahsiyettir. Sonraları «Sokullu» tahrifine uğrayan soy-adının doğru şekli «Sokolowitch/Sokkolovitch = Sokoloviç» olduğu için Türkçesinin eski telâffuzu «Sokullu» olmak ihtimali vardır. Bu isim Bosna vilâyetinde Mehmet Paşa'nın memleketi olan «Sokol» kasabasına mensubiyetindendir : Babasına da «Sokolowitch» denildiği rivayet edilir. Eski Osmanlı menbâlarmda «Sokolovik» şeklinde yazılan bu soy-adı Peçevi'ye göre «Şâhin-oğlu» mânâsına gelir. Bu menşee göre Sokullu-Mehmet Paşa'nın bizim «Boşnak» dediğimiz Bosna İslâvlarından olduğu muhakkaktır. — Sokullu-Mehmet Paşa'nın 911 = 1505 = 1506 tarihinde Sokol kasabasında dünyaya geldiği rivayet edildiğine göre 59-60 yaşlarında Vezir-i-a'zam olduğu anlaşılmaktadır. — Aile ocağından devşirme olarak alınması Kanunî devrine müsâdifse de hangi tarihte alındığı belli değildir : Yalnız «Yeşilce-Mehmet Bey» denilen ve sonraları Nişancılık makamına kadar yükselerek meşhur «Nişancı tarihi»ni yazan «Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi»nin Devşirme memurluğu zamanında alınmış olduğu mâlûmdur. Sokol kasabasından devşirilen diğer kırk çocukla beraber Edirne'ye getirilmiş olan müstakbel Vezir-i-a'zam ilkönce Edirne sarayında terbiye edilip «Mehmet» ismiyle ihtidâ ettirildikten sonra İstanbul'daki Yeni-saray'a nakledilmiş ve burada «Küçük-Odalar»la «İç-Hazine»de zekâsı ve kabiliyetiyle Kanunî'nin teveccühünü kazanarak Osmanlı sarayının Rikâbdarlık, Çukadarlık, Silâhdarlık, Ser-Çaşıgırlık ve nihayet Kapucular-Kethudâlığı gibi mühim vazifelerinde derece derece yükseldikten sonra Deryâ kapdanlığı ile «Taşra çıkmış», yâni saray hizmetinden hükûmet hizmetine geçmiştir : 1546 = 953 vukuâtmm «4 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — Bununla beraber Sokullu'nun Irakayn seferinde idâm edilen Baş-Defterdar İskender-Çelebi kölelerinden olduğu hakkında da bir rivayet vardır : 1535 = 941 vukuâtmm «13 Mart» fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa daha sarayda «Mehmed Ağa» ismiyle Silâhdar olduğu zamandan itibaren memleketinden anasını, babasını, kardeşlerini ve akrabalarını İstanbul'a getirtip muhtelif hizmetlere tâyin ettirmeye başlamış, bunların hepsi ihtidâ edip müslüman isimleri almış ve hattâ babasına «Cemâlüddin Sinan Bey» ismi takılmıştır! Kardeşleri genç yaşlarında ölmüşlerse de amcasının oğlu Mustafa Paşa Budin valiliğine kadar yükselmiştir : Gene bu âileden evvelce ikinci vezirlik makamına kadar yükselmiş olan «Deli» yahut «Divâne» Husrev Paşa için 1544 = 951 vukuâtmm «28 Teşrinisâni» fıkrası

sına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa Deryâ kapdanlığından Rumeli Beylerbeyliğine geçip Avusturyalılara karşı bâzı hareketleriyle şöhet kazanmış ve Nahcivan seferinde gösterdiği askerî ihtişam üzerine de vezir olmuştur: 1551 = 958 vukuâtına ve 1554 = 961 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına bakınız. Fakat Mehmet Paşa Kanunî'nin teveccühünü bilhassa şehzâde Selim ve Bâyezid mücâdelelerinde kazanmıştır: 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız. Hattâ kendisine şehzâde Selim'in kızı «Esmâ-Han Sultan»m verilmesi bile Selim'e ettiği hizmetlerin mükâfâtıdır: 1561 — 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devrinin son Sadr-ı a'zamıdır).

30 Haziran/1 Temmuz = 1/2 Zülhicce, Cumartesi/Pazar gecesi: Malta seferinin ikinci safhası: Adanın en mühim tahkimâtını teşkil eden «Le Bourg», «Saint-Ange» ve «Saint-Michel» kalelerinin muhasarasına başlanması.

(Yukarda bu sene vukuâtının «23 Haziran» fıkrasında gördüğümüz «Saint-Elme» zaferi üzerine Serdar Mustafa Paşa Malta Şövalyeleri Üstâd-ı a'zamı «Jean de la Valette-Parisot»ya adam gönderip daha fazla kan dökülmesine meydan verilmek üzere diğer istihkâmlarıyla beraber Malta'nın Türk ordusuna teslimini ve tıpkı vaktiyle Rodos'da olduğu gibi kendilerinin bütün malları ve eşyalarıyla çekilip gitmelerini teklif etmişse de Üstâd-ı a'zam bu teklifi reddetmiş ve hattâ Malta müdafaasında kazandığı şerefi çok girkin bir vahşetle lekeliyerek elindeki Müslüman ve Türk esirlerini parçalayıp kesik başlarını toplara koydurarak gülle gibi Türk ordusunun üstüne yağdırmıştır! Bu vahşet bâzı Hristiyan menbâlarında bile nefretle kaydedilir! «Saint-Elme»den evvel muhasara edilmemiş olmaları Malta seferinin neticesiz kalmasına ve Turgud Paşa merhumun şiddetli tenkitlerine sebep olan «Le Bourg-Saint Ange-Saint Michel» müdafaası sisteminin muhasarasına işte bu vaziyet üzerine başlanmıştır: Yukarda bu sene vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına da bakınız. Bu üç kale, «La Marsa» denilen büyük tabii limanın şark sahilinde birbirine müvâzi iki yarımada üzerindedir: Yukarda bu sene vukuâtının «24 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Bu iki müstahkem yarımada işte bu geceden itibaren kara taraflarından kuşatılmaya başlamış ve bilhassa Saint-Michel yarımadasının iki tarafındaki körfezler arasında boydanboya bir siper kazılmıştır: Mahsurların şiddetli ateşleri altında yapılan bu ameliyyât o gece sabaha kadar muvaffakiyetle ikmâl edilmiştir).

1 Temmuz = 2 Zülhicce, Pazar: Malta adasında ikinci muhasara safhası harekâtının başlaması.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz tertibatın geceleyin ikmâli üzerine bu sabahdan itibaren «Le Bourg-Saint Ange-Saint Michel» müdafaası sisteminin etrafındaki tepelere yerleştirilen dört batarya ile ateş açılmıştır: Toplarının mecmuû 92 yi bulduğundan bahsedilen bu bataryalarda «Şâhî = Vasiliki» denilen ve 1453 = 857 İstanbul muhasarasındanberi kullanılmakta olan büyük top lar da vardır. Türk hâkimiyetine geçen «Saint-Elme» istihkâmıyla bu istihkâmın bulunduğu «Sceberras» yarımadasındaki top lar da aynı zamanda işlemeye başlamış olduğu için Malta istihkâmları hem şarktan, hem garptan, hem şimaligarbiden çok şiddetli bir ateş altında kalmış demektir. Bu ateş, bilhassa şark tarafındaki dört bataryaya beş batarya daha ilâvesinden itibaren büsbütün şiddetlenmiştir).

1565 = 973

7 Ağustos = 10 Muharrem, Salı: Malta adasının en mühim istihkâmlarından olan «Saint-Michel» kalesindeki «Castille» burcunun umumî bir hücumla zaptı.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz ikinci muhasara safhasının başlıca vukuâtı Cezâyir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yardım kuvvetleriyle gelmesi ve onun muvâsala-tından itibaren Malta istihkâmlarına karşı umumî hücumlara geçilmesidir: Barbaros'un oğlu ve Turgud'un damadı olan bu şanlı askerî 1565 = 972 senesi 11 Temmuz = 12 Zülhicce Çarşamba günü 2500-3000 asker getiren 27 gemiyle Malta önlerine vâsıl olduğu rivayet edilir. Hasan Paşa geldiği zaman takriben iki aydır devam eden muhasara hareketlerinden çok yıpranmış bulduğu Türk kuvvetlerine yeni bir gayret vererek bilhassa Saint-Michel istihkâmına karşı karadan ve denizden umumî hücumlar yaptırmaya başlamıştır: Bu hücumların birincisi 1565 = 972 senesi 15 Temmuz = 16 Zülhicce Pazar gününe müsadiftir; o tarihten itibaren muhtelif fasılalarla on büyük hücum yapıldığı rivayet edilir: Bu 1565 = 973 Ağustosunun 7 nci ve Muharreminin 10 uncu Salı günü yapılan umumî hücumun ehemmiyeti «Saint-Michel» istihkâmındaki «Castille = Kastil» burcunun zaptedilmiş ve hattâ bu burca Türk bayraklarının dikilmiş olmasında gösterilir; fakat kalenin diğer noktalarında mukavemet devam ettiği ve bilhassa düşmanın şiddetli bir mukabil taarruzuyla karşılaşıldığı için «Castille» burcunda tutunmak mümkün olamamıştır; bununla beraber bu burca Malta harekâtının sonuna kadar iki taraf arasında bir kaç defa daha alınıp verilmiştir).

6/7 Eylül = 10/11 Safer, Perşembe/Cuma gecesi: Malta müdâfilerine yardım için bir Hristiyan ordusuyla silâh, cephâne ve erzak gelmesi.

(Üç buçuk aydır devam eden ve Haçlı Şövalyelerin son ocağı da yıkacak hâlâ gelen Türk muhasarası, Malta adasının Akdeniz hâkimiyeti bakımından hâiz olduğu askerî ehemmiyetten dolayı Avrupa hristiyanlığında büyük bir heyecan uyandırmış, Şövalyelerin aylardanberi devam eden istidatları bilhassa Papalık makamıyla İspanya krallığı telâşa düşürmüş, muhtelif milletlerden gönüllülerle muntazam askerler ve paralar toplanmış, gemiler, toplar ve cephâneler hazırlanmış, fakat Malta önlerindeki Türk donanmasının Akdeniz sahillerine saldırdığı haşyet ve dehşet bu yardım kuvvetlerinin İspanya ve İtalya limanlarından Malta'ya naklini çok korkunç bir teşebbüs hâline getirmiştir: Hattâ 1565 = 972 senesi 16 Haziran = 17 Zülka'de Cumartesi günündenberi iki teşebbüs akım kalmış, Malta önlerine kadar gelen iki Hristiyan filosu geri dönmüş, Saint-Elme fethini takip eden günlerde yapılan üçüncü bir teşebbüste bin müşkilâtla bir miktar asker çıkarılabilmiş ve nihayet işte dördüncü teşebbüs muvaffakiyetle neticelenmiştir. — Malta'ya gönderilen bu yardım ordusu o zaman İspanya'ya tâbi olan Sicilya üzerinden gelmiş ve bu teşebbüsün idaresi Sicilya valî-i umumîsi «Don Garcia»ya tevdi edilmiştir. Donanma kumandanlığında da «Juan de Cardona», isminde bir İspanyol asilzâdesi vardır. Karanlıktan istifade eden bu donanma gece yarısı Malta'nın şimaligarbisindeki «Frioul» noktasına yaklaşarak sabaha kadar asker ve mühimmat ihrâciyle meşgul olmuştur. Sicilya valisi Don Garcia'nın korkusundan karaya çıkmayıp ihrâç hareketinden sonra aynı donanmayla Sicilya'ya döndüğü rivayet edilir! Umumiyyetle zannedildiği gibi yalnız İspanyollardan değil, muhtelif milletlerden mürekkep olan bu imdad ordusunda 14 bin askerle İspanyollar ekseriyet teşkil etmişlerdir: Bunlardan başka 8500 Avusturya askeriyile bir miktar İtalyan da vardır. Muhtelif çaplarda toplarla bir çok erzak ve mühimmat da getirilmiştir. — Büyük bir donanmayla nakledilen bu kadar asker ve mühimmâtın Türk donanmasından hiç bir muhâlefet görmeksizin nasıl olup da teşebbüsünde muvaffak olduğu kolay izah edilebilecek noktalardan değildir: Bâzı Garp menbâlarına göre bu mesele Serdar Mustafa Paşa ile Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa arasında bir münakaşaya bile sebep olmuş ve Piyâle Paşa Türk gemilerinden büyük bir kısmının muhasarayla meşgul olduğundan ve mütebâkisinin de Sicilya vesair düşman sahillerinin tarassudunda bulunduğu bahsederek imparatorluk donanmasını karşılayabilecek kuvvetten mahrum olduğunu anlatmak istemiştir. Sicilya'dan hareket eden düşman donanmasının

ilkönce garbe doğru yol aldıktan sonra cenuba teveccüh ederek bir şaşırtma hareketi yapmış olduğundan da bahsedilir. Fakat bütün bunlar Piyâle Paşa'nın bu hususdaki gafletini mâzur göstermeye kâfi değildir: Aşağıki fıkırdaki görüleceği gibi, Serdar Mustafa Paşa ile aralarında çıktığından bahsedilen ihtilâfın da bu vaziyette mühim bir âmil olduğu rivayet edilir; her halde bu mesele ayrıca tetkik edilmelidir. — Rivayete nazaran düşman donanması ihrac işini bitirdikten sonra çekilip giderken Piyâle Paşa çok geç kalmış bir tâkip hareketine kalkışmışsa da rüzgârın muhâlefetinden dolayı yetişememiştir).

8 Eylül = 12 Safer, Cumartesi : Malta muhasarasının kaldırılması.

(Bu kararın verilmesi muhtelif sebeplerle izah edilir :

1 — Orduyla donanmanın en fazla 25 günlük erzak ve mühimmâtı kalmıştır. Bilhassa yukarıki fıkırdaki gördüğümüz Avrupa imdâdı geldikten sonra daha çok zaman süreceği muhakkak olan Malta müdafaasının bu kadar az bir zamanda kaldırılması kabil değildir.

2 — Mevsim ilerlemiş, kış yaklaşmış, bundan sonra artık kara ve bilhassa deniz harekâtı çok güçleşmiş olduğu gibi, yardım ve mühimmât celbi de çok tehlikeli bir şekle girmiştir: Elde bulunan 25 günlük mühimmâtla tabii daha fazla beklemek imkânı kalmamıştır.

3 — Takriben dört aydır devam eden Malta muharebeleri bir çok telefât ve zâyiâtla sebep olduğu için askerlerin taarruz kabiliyeti mühim bir nisbette yıpranmış, yaralıların sayısı gemiler dolduracak kadar fazlalaşmıştır.

4 — Orduda muhtelif hastalıklar çıkmaya başlamış ve harb zâyiâtının yanında bu da vaziyeti sarsacak bir hâl almıştır.

5 — Sicilya'dan gelip Malta'nın şimaligarisine çıkan Hristiyan ordusunun vaziyeti Türk muhasarasını iki ateş arasında bırakacak en mühim tehlike demektir. Fazla olarak son günlerde barutsuzluk yüzünden teslim olmaları beklenen müdâfilerin bu asker ve mühimmât yardımı üzerine daha aylarca mukavemet edebilecek bir vaziyet kazandıkları da muhakkaktır.

Malta muhasarasının kaldırılmasına işte bu sebeplerden dolayı karar verilmiştir. Bu acı neticenin bütün mes'ûliyeti, Turgud Paşa'nın gelmesini beklemiyerek Malta'nın asıl istihkâmları dururken askerî ehemmiyet itibariyle ikinci derecede bir mevki olan «Saint-Elme» istihkâmını muhasara edip kara kuvvetlerini yıprandıran ve işte bu yüzden asıl istihkâmın uzun zaman mukavemetine ve nihayet Avrupa'dan mahsurlara yardım kuvvetleri gelmesine meydan veren Serdar Mustafa Paşa'ya aittir: Yukarıda 1565 = 972 vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu yardım kuvvetlerinin karaya çıkmasını önleyemeyecek kadar gaflet gösterdiği anlaşılan Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa'nın mes'ûliyeti de tatîk ondan aşağı değildir. Zaten Paşalar arasında şiddetli bir geçimsizlik olduğu ve hattâ bu hâlin o muvaffakiyetsizlikte en mühim âmil sayıldığı bile rivayet edilir! Peçevi bu acı vaziyeti şöyle anlatmaktadır :

«... ve Serdâr bola kim bir iş zâhir ve bedîdâr ola diyü askere dil-dârluklar idüp te, rakkiler ve in'âm-u-ihsanlar eyledi, emmâ Kapdan-Paşa Turgudca muâdili bir ceng-âzmâ iken anun tarafına mültefit olmadı ve anun kolunda olan guzâta ve donanmada olan levendâta in'âm-u-ihsân itmedi, Kapdan-Paşa dahi gendân te, kayyüd itmeyüp Serdâr'a çokluk mürâcaat ve mütâbaat kılma ve bilcumle mâbeynleri bürûdete mübeddel olup âkıbet kal'adan fâriğ oldular ve hâib-ü-hâsir İstanbul'a geldi ve birbirin suçladılar ve top atuldukça :

— Serdâr kaylûlecük itmektedir, top atulmasun!

diyü topçulara tenbih ittirdi; topçulara tenbih olduğuyçün neylesün ve asker-i İslâm nice dikkat-u-ihimâm eylesün diyü Donanma halkı günâhı Serdâr'a tahmîl ittiler; yok yere bu kadar harc-u-masraf ve bu kadar guzât dahi telef oldu. Çün bu hicâb-u-şermsârî ile der-i Devlete geldiler, bu töhmet ile Serdâr'ı vezâretten ma'zûl ittiler».

Bu izaha göre Paşaların ihtilâfı netice itibariyle orduyla donanmanın arasına açacak dereceleri bile bulmuş ve belki de bu hâl müşterek vazifeleri el birlik-

lerini ihlâl etmiştir. Donanma İstanbul'a geldikten sonra beşinci vezir Serdâr Mustafa Paşa'nın vezâretten azledildiği rivayet edilirse de Paşa'nın bundan sonraki «Szigetvar» seferinde de mevkiini muhafâza etmiş olduğuna göre bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir. Piyâle Paşa da Kapdanlıktan azledilmiştir: Bu iki Paşa'nın nasıl olup da mevkilerini muhafâza edebilmiş oldukları ayrıca tetkik edilecek bir meseledir. — Malta muhasarasının kaldırılması üzerine «Saint-Elme» istihkâmının bu günden itibaren Şövalyeler tarafından tekrar işgal edildiği rivayet edilir: Bu kale 1565 = 972 senesi 23 Haziran = 24 Zülka'de Cumartesi gününden bu 1565 = 973 senesi 8 Eylül = 12 Safer Cumartesi gününe kadar tam 2 ay 16 gün Türk işgalinde kalmıştır; bununla beraber Şövalyelerin bundan bir gün sonra istirdâd etmiş oldukları hakkında da bir rivayet vardır. — Muhasaranın kaldırılması üzerine Türk askeri bu gün Malta adasını tamamiyle tahliye etmiş değildir: Yalnız muhasara hattı kaldırılmış ve kaledaki asker gemilere bindirilirken adanın içerilerine doğru bir akın hareketi yapılarak Malta'nın o zamanki merkezi olan «Citta-Vecchia» üzerinde toplanmaya başlıyan Avrupa yardım kuvvetleriyle müsâdemeler olmuştur; bu yardım kuvvetlerini gören Türk akıncıları arasında bir panik olduğu bile rivayet edilir: Belki de bu hareket asker ve ağırlıkların gemilere naklini himâye için yapılmıştır; Malta'nın eski merkezi olan «Citta-Vecchia» için aşağıki fıkraya da bakınız. — Muhtelif Malta kalelerinin muhasara harekâtı 1565 = 972 senesi 24 Mayıs = 23 Şevvâl Perşembe gününden bu güne kadar tam 3 ay 16 gün, yâni 108 gün sürmüştür: İlk ihraç tarihinden hareket tarihine kadar geçen müddet için aşağıki fıkraya bakınız).

1 Eylül = 15 Safer, Salı: Neticesiz bir seferden sonra Türk ordusuyla donanmasının Malta'dan İstanbul'a hareketi.

(Yukarıki fıkırdaki gördüğümüz gibi, 8 Eylül = 12 Safer Cumartesi günü muhasara kaldırılmış ve askerle mümkün olan ağırlıkların gemilere alınması ancak bu gün tamamlandı için, bir çok Türk kanma ve bilhassa denizcilik tarihimizin en şanlı kahramanlarından Turgud Paşa merhumun şehâdetine mâl olan bu uğursuz ve neticesiz teşebbüse artık nihayet verilerek bu gün Malta'dan İstanbul'a doğru «kemâl-i hacâlet-üşermsârî ile» hareket edilmiştir! — Ağırlıklardan bazıların Malta'da kaldığı ve Şövalyelerin bunlarla «vâfir gururlandıkları» rivayet edilir.

Malta seferi 1565 = 972 senesi 1 Nisan = 29 Şa'bân Pazar günü donanmanın İstanbul'dan Malta'ya hareketinden itibaren bu gün Malta'dan İstanbul'a hareketine kadar 5 ay 10 gün, yâni 163 gün sürmüş ve 164 üncü gün avdet için yola çıkmıştır. — Türk ordusunun Malta'ya ayak basmasından el çekmesine kadar geçen müddet de 1565 = 972 senesi 20 Mayıs = 19 Şevvâl Pazar günü adaya asker ihrâcından bu güne kadar 3 ay 23 gün, yâni 115 gün sürmüştür: Yukarıki fıkırdaki gördüğümüz gibi, bu müddetin 108 günü muhasara harekâtıyla geçmiştir. Muhasara esnasında iki tarafın uğradığı zâyiât hakkında Garp menbâlarında gösterilen rakamlar üzerine ihtilâf olmakla beraber, umumiyetle mahsurların beş bin telefâtına mukabil Türk ordusunun yirmi bin şehid verdiğinden bahsedilir! Malta seferine gönderilen Türk ihraç kuvvetlerinin mecmûu ancak 30 bin kadar olduğuna ve Osmanlı menbâlarında düşmanın yalnız «Saint-Elme» kalesindeki zâyiâtı 10 binden fazla gösterilmekte bulunduğuna göre bu cenebi rivayetlerinin çok mübâlagalı olduğu muhakkaktır. — Üstâd-ı a'zam «Jean de la Valette-Parisot» bu netice üzerine Avrupa'da umumî bir teveccühle büyük bir şöhrat kazanmış ve o tarihten itibaren imâr işlerine başlıyarak Malta'nın iki tabii limanı arasındaki «Sceberras» yarımadasında yeni bir şehir kurmaya başlamıştır: Gittikçe bu yarımada'nın iki tarafındaki «La Marsa» ve «Marsa-Muscietto» limanlarına doğru yayılan bu yeni şehir daha o tarihten itibaren bu meşhur Üstâd-ı a'zamın adını alarak «Citta-Valetta/la Valette» ismiyle Malta adasına merkez olmuştur; ondan evvel Malta'nın merkezi şimdiki «Valetta»nın

on kilometre kadar cenubugarbisinde ve dâhilde bulunan «Citta-Vecchia / Citta-Nobile» şehridir: Türk ordusu gemilere bindirilirken Malta yerlilerinin «Medine», dedikleri bu eski merkeze karşı yapılan akın hareketi için yukarıki fıkraya bakınız. — Bir rivayete nazaran Kanunî Sultan Süleyman Malta seferinden muvaffakiyetsizlikle dönen donanmanın İstanbul limanına gece girmesini emretmiş ve bu irâde üzerine donanma pâytahta karanlıkta girmiştir).

1566 = 973

14 Nisan = 24 Ramazan, Pazar: Sakız adasının fethi.

(Çanakkale boğazının medhaliyle Garbî-Anadolu sahillerine hâkim olan adalardan Midilli, Limni, İmroz, Semendirek, Taşoz ve Sakız adaları Bizans devrinde Ciniviz hâkimiyetindedir: Bunlardan yalnız Sakız müstemleke şeklinde idare edilmekte olduğu halde, Fatih devrine kadar «Gattilusio» isminde bir Ciniviz âilesinin mâlikânesi olan diğer adalar bir dükahlık teşkil etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet bu Ciniviz dükahlığından ilkönce Limni, İmroz, Semendirek ve Taşoz adalarını almıştır: 1456 = 860 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız; Midilli'nin işgali o tarihten altı sene sonradır: 1462 = 866 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız; bunlardan Limni adası bir aralık elden çıkmışsa da çok geçmeden istirdâd edilmiştir: 1479 = 883 vukuâtına bakınız. Bu suretle Adalar denizinde Ciniviz müstemlekesi olarak yalnız Sakız adası kalmış demektir; fakat bu ada Fatih devrinden ve bilhassa İstanbul fethinden itibaren senede altı bin duka altın haraca bağlanmış ve o tarihten iki sene sonra Sakız Cinivizleri Türk düşmanlarıyla elbirliği ettikleri için burası Fatih'in emriyle yağma ve tahrib edilerek tekrar itâat altına alınmıştır: 1453 = 857 ve 1455 = 859 vukuâtının son fıkralarına bakınız. İşte bu son tarihtenberi 111 senedir Türk hazinesine haraç vermekle beraber Hristiyan korsanlarına yataklık eden ve hattâ Türk sahillerine ikide bir tasallut ettikleri bile rivayet edilen Sakız Cinivizlerinin Türk topraklarıyla adalarının ortasındaki gayritabii vaziyetlerine artık bir nihayet vermekten başka çare kalmamıştır: Kanunî Sultan Süleyman bu sene baharında donanmaya ilk iş olarak işte bu vazifeyi vermiş ve Osmanlı menbâlarına göre Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa kumandasında Akdeniz'e açılan Türk donanması ilkönce Sakız'ın karşısındaki Çeşme önünde demirlemiştir: Bu vaziyet üzerine Cinivizler fırtınayı başlatarak rımdan savmak ümidiyle bir miktar hediye ile bir elçi göndermişlerse de Kapdan Paşa bütün hükûmet erkânı arz-ı tâzimâta gelmediği takdirde Padişaha şikâyet edeceğini bildirmiş ve bu tehdidini daha müessir bir şekle sokmak için bu gün Sakız adasının önüne gelip demirlemiştir; buradaki Ciniviz kolonisinin 12 kişilik idare hey'etinin işte bu vaziyet üzerine hep birden Amiral gemisine geldikleri rivayet edilir: Boş yere kan dökülmesine meydan vermek istemiyen Piyâle Paşa, «Primat» denilen bu 12 idare âmirini derhal esir edip Kefe'ye sevk etmiş ve Türk topraklarına ilhak ettiği Sakız adasına memurlar tayin edip bir miktar muhafız asker koymuştur; Lâtin hâkimiyetinden bunalmış olan yerli Rumların Türk idaresini sevinçle karşıladıkları rivayet edilir. — Türk donanması Sakız'dan cenubi İtalya sahillerine giderek Osmanlı menbâlarında «Pulya» denilen «Puglia / Pouille» havâlisini yağma ve tahrib etmekle meşgul olmuştur).

1 Mayıs = 11 Şevvâl, Çarşamba: On üçüncü ve sonuncu «Sefer-i Hümayûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Szigetvar» seferine hareketi.

(Pegevi, Ali, Münecim-başı, Kara-Celebi-zâde, Solak-zâde vesaire gibi Osmanlı menbâlarında bu hareket hep 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi gününe müsadif gösterilirse de doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü bu sefere bizzat iştirâk etmiş olan meşhur müverrih Selâniki-Mustafa Efendi eserinin iki yerinde 11 Şevvâl =

1 Mayıs Çarşamba gününden bahsetmektedir; yalnız Mustafa Efendi bu günün Pazartesi olduğundan bahsetmekteyse de her halde bu zühûlün eski bir istinsah hatâsından mütevellid olması lâzımgelir; 9 Şevvâl = 29 Nisan tarihinden bahseden müellifler de umumiyetle o günü «Perşembe» göstermek hatâsına düşmüşlerdir: Halbuki o gün bir «Perşembe»ye değil, bir «Pazartesi»ye müsâdiftir! Zaten Hammer de çok haklı olarak Selâniki'nin rivayetini esas ittihaz etmektedir: Bizim burada 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşamba tarihini 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi rivayetine tercih edişimiz işte bundan dolaydır; «9 Şevvâl» rivayeti belki de «Otâğ-ı Hümayûn»un şehir hâricine o gün nakledilmiş olmasından mütevellittir. — Bu tarihten yedi sene evvel Anadolu'daki şehzâdeler muharebesine müdâhale etmek üzere Kanunî'nin ordu başında Üsküdar'a geçtikten sonra müdâhaleye hâcet kalmadığı için geri dönmüş olmasını bâzi müverrihler «On üçüncü Sefer-i Hümayûn» ve bu Szigetvar seferini de «On dördüncü Sefer-i Hümayûn» gibi gösterirlerse de bu telâkki doğru değildir: 1559 = 966 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına da bakınız. — Bu seferin sebebi için 1565 = 972 vukuâtının «4 Şubat» fıkrasına bakınız: O fkrada izah edildiği vechile Türk tâbiyyetinde bulunan Transylvania = Erdel prensi «Zsigmond»un «Szathmar» kalesini Avusturyalılardan ve imparator Maximillien'in de Tokay ve Serencs kalelerini Türklere zaptetmesi büyük bir ihtilâfa yol açmış ve o zamandanberi bu ihtilâf bir türlü halledilememiştir: Türkiye'nin bu husustaki şartlarının en mühimleri şunlardır:

- 1 — Tokay ve Serencs şehirlerinin derhal iadesi;
- 2 — İmparatorluğun evvelce taahhüd etmiş olduğu haraçların muntazaman tesviyesi;
- 3 — Transylvania = Erdel banlığına tecâvuzdan vazgeçilmesi.

Bu talepler iki taraf arasında uzun ve neticesiz müzakerelerle elçiler teâtisine yol açarken Budin Beylerbeyi Arslan Paşa yardım kuvvetleriyle Erdel'in himâyesine memur edilmiş ve imparator da Tokay'm iadesine yanaşmak istemiştir: Bilhassa imparator Maximillien'in Türk elçisi Hidâyet-Cavuş'u rehine olarak Viyana'da alıkoyması için sulhen tesviyesi ümitlerini büsbütün suya düşürmüştür. Kanunî'nin Avusturya'ya karşı bu son seferini açması işte bu vaziyet üzerinedir: Sultan Süleyman'ın bu seferde tâkib ettiği hedeflerin, evvelce muhasara edildikleri halde fethedilememiş olan «Eger/Erlau = Eğri/Egre» ve «Sziget/Szigetvar = Sigetvar» gibi kaleleri fethederek Avusturya'yı tekrar itâat altına almak, Tokay ve Serencs şehirlerini istirdâd etmek ve Transylvania'nın emniyetini temin etmek gibi çok mühim maksatlarla alâkadar olduğu rivayet edilir: Büyük padişahın Malta muhasarasında uğranıldığını gördüğümüz muvaffakiyetsizliği de dünyaya karşı işte bu suretle tâmir etmek istediği hakkındadır: Bir rivayet vardır: «Eger» ve «Szigetvar» kalelerinin bundan evvelki neticesiz muhasaraları için 1522 = 959 vukuâtının «19 Teşrinievvel» ve 1556 = 963 vukuâtının «31 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da dünyaya gelmiş olmak itibarıyla bu Szigetvar seferine çıktığı gün yaşının 71 sene 5 gün olması, yani beş gündenberi 72 yaşına girmiş bulunması lâzımgelir: Yarım asra yaklaşan saltanatının ilk günündenberi bütün dünyanın en büyük gâilelerini çeken ve bir taraftan da bir çok âile fâcialarıyla mâtemler geçiren bu muazzam ihtiyar uzun zamandanberi Osmanlı padişahlarında irsî olan «Nikris = Damla / Goutte» hastalığından da muztarıptır: İhtiyarlığına, istirahat ihtiyacına, hastalığına ve bilhassa bu vaziyette çıkılacak bir seferin muhakkak bir ölüm tehlikesi demek olmasına ehemmiyet vermiyerek hükûmetin gösterdiği lüzum üzerine ordusunun başına geçmekte tereddüd etmeyen Kanunî'nin bu hareketi Türk tarihinin unutmıyacağı büyüklüklerdendir. İhtiyar padişahın bu seferine Sokullu-Mehmet Paşa'nın lüzum göstermiş olduğu rivayet edilir: Bu rivayete nazaran Kanunî'nin 12 nci seferi olan ve 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi günü İstanbul'dan hareketiyle başlayıp 1555 = 962 senesi 31 Temmuz = 12 Ramazan Çarşamba günü payitahtına avdetiyle nihayet bularak 1 sene, 11 ay, 3 gün sürmüş olan Nahcivan seferinin sonundan bu güne

kadar tam 10 sene 9 aydır padişah sefere çıkmamış ve bilhassa Sokullu'dan evvelki Vezir-i a'zam Semiz-Ali Paşa da şişmanlık belâsıyla sefere çıkamadığı için dört sene kadar süren Sadâretini o da ihtiyar padişah gibi İstanbul'da geçirdiğinden dolayı Malta seferi muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Hattâ Kanunî'nin öyle mühim seferleri bizzat padişah idare etmedikçe muvaffakiyet temin edilemeyeceğine kaani olduğu ve işte bu kanâatle ikinci bir Malta seferi bile tasarladığı hakkında bir rivayet vardır. Avusturya'nın şımarıp kafa tutmaya başlaması bile padişahın ihtiyarlığıyla hastalığına atfedilir: Sokullu-Mehmet Paşa işte bu mülâhazalarla efendisini böyle bir fedâkârlığa teşvik etmiş, bir rivayete göre Sultan Süleyman'ın çok sevdiği kızı Mihrimâh-Sultan da babasını gazâ ve cihâda teşvik edip durmuş ve Kanunî de bu haklı sözleri hayatı bahâsına dinlemek büyüklüğünü göstermiştir.

Sultan Süleyman İstanbul'dan hareketinden evvel bir iki tedbir ittihâz etmiştir: Bunların en mühimmi Vezir-i sâni Pertev Paşa'yı muhtelif sınıflardan 25 bin askerle 2 bin Yeniçeri başında Erdel = Transylvania hududuna göndermesidir: Pertev Paşa'nın vazifesi Tımsıvar ve Belgrad valilerinin askerleriyle birleşerek «Giula» kalesini fethetmektir: Bu Paşa Selâniki'ye göre Şa'ban sonlarında, yani Mart ortalarında ve Peçevi'ye göre de 7 Şevvâl = 27 Nisan'da hareket etmiştir; her halde birinci rivayetin daha kuvvetli olması lâzımgelir. Bir taraftan Pertev Paşa'yı «Giula» üzerine sevkeden Sultan Süleyman, bir taraftan da Kırım hanı Devlet-Giray'la Erdel = Transylvania prensi Zsigmond'u Tokay ve Şerencs şehirlerinin Avusturyalılardan istirdâma memur etmiştir. Padişahın gaybûbeti esnasında İstanbul muhafızlığı vazifesine de eski Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa tayin edilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman bu son seferinde Ser-askerlik vazifesini Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya tevdi etmiş ve ondan başka üçüncü vezir Ferhad, dördüncü vezir Ahmed ve beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşaları da maiyetine almıştır: Malta muhasarasından muvaffakiyetsizlikle dönen bu beşinci vezir Mustafa Paşa'nın vaziyeti için yukarda 1565 = 973 vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Bunlardan başka «Sadr-ı Rûm» denilen Rumeli Kadı-askeri Hâmid ve «Sadr-ı Anadolu» denilen Anadolu Kadı-askeri Abdullah Perviz Efendilerle Yeniçeri ağası Ali Ağa, Baş-Defterdar yani Mâliye nâzırı Murad-Çelebi ve Nişancı Abdî-zâde Mehmet-Çelebi de ordudadır.

Kanunî'nin bu son sefer alayı fevkalâde parlak olmuş, halkın gözlerini kamaştıran bir ihtişam içinde geçen ak sakallı padişah beyaz elbiseleriyle nûrdan bir minâreye teşbih edilmiştir: Teşvi merâsiminin sür hâricindeki Rüstempaşa-çayırında nihayet bulduğu rivayet edilir; başta Bâki olmak üzere bir çok şairler burada kâşideler ve gazeller takdim etmişlerdir; büyük Bâki zafer temennileriyle yazdığı güzel şiirin şu son beytine Kanunî'nin bu seferden sağ dönmiyeceğini sezmiş ve âdetâ yüreği sızlamış gibidir:

Duâımız oldur ey Bâki hatâdan saklasun Bâri
Hudâvend-i cihan Sultân-ı âdil Şeh-Süleymânı

Fakat zavallı Sultan Süleyman artık eskisi gibi at üstünde sefere gidebilecek halde değildir: Yalnız şehirlerden atla geçmiş ve şehirler arasını arabayla katetmiştir; Selâniki Mustafa Efendi, Sokullu-Mehmet Paşa'nın ihtiyar padişahı elinden geldiği kadar rahat ettirmek için nasıl uğraştığını şöyle anlatır: «Halife-i rûy-i zemin Hazretleri ekseri arabadan çıkmayup huzâr-u râhat üzere konağa geldikde dahi erkân-ı devleti arabadan selâmlayup otâğ-ı Hümayundan sâye-bân altına nüzul buyurlardı ve Sadr-ı a'zam Mehmet Paşa Hazretleri her menzile geldikçe karâr itmeyüp ilerü menzilin memerrin yollayup araba yolların düzedirdi. Mizâc-ı şerif ve unsur-i lâtif-i Şehriyâriye âlem-i pîride maraz-ı mikrisden gâhi fûtûr ârız olur idi: Meşâk-ı râh-ı sefer keder-ü kelâle bâis olmasun diyü Vezir-i kâr-âgâh Hazretleri aleddevâm hüsn-i tedbir-ü tedârük ile terk-ı râhat idüp yolların yoklar idi».

Fakat bu kadar takayyût ve ihtimâma rağmen, yol sarsıntılarıyla Balkan-

larda hâlâ hüküm süren soğuklar ve şiddetli yağmurlar o hasta ihtiyarı gittikçe âkıbetine yaklaştırmış demektir).

15 Mayıs = 25 Şevvâl, Çarşamba: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Bu seferde bizzat bulunmuş olan müverrih Selâniki-Mustafa Efendi'nin iza-hına göre 11 Şevvâl = 1 Mayıs günü İstanbul'dan hareket edilmiş, ilk konak olarak Kanunî'nin yaptırdığı su kemerleri civarında bir gece kalındıktan sonra 12 Şevvâl = 2 Mayıs Perşembe günü Çatalca'ya ve ertesi gün de Silivri'ye gelindikten sonra 11 günde Edirne'ye varılmış olduğuna göre işte bu 25 Şevvâl = 15 Mayıs Çarşamba günü Edirne konağına gelinmiş demektir. Gene aynı menbâda bunu teyid eden ikinci bir nokta da, Edirne'de üç gün kalındıktan sonra dördüncü gün yola çıkılıp o akşam «Gurre-i şehri Zılka'de hilâli»nin görülmüş olmasıdır: Hicri takvimde Şevvâl ayı 29 gün olduğuna göre Edirne'den 19 Mayıs = 29 Şevvâl Pazar günü hareket edilmiş demektir. — Solakzâde İstanbul'dan Edirne'ye 17 günde gelinmiş olduğundan bahsetmekteyse de, bu hesap 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi günü hareket edilmiş olduğuna göredir ve bu da Selâ-nikî'yi teyid etmektedir: Çünkü Şevvâl'in dokuzundan itibaren 17 nci gün bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 25 Şevvâl = 15 Mayıs Çarşamba gününe tesadüf eder).

26 Mayıs = 7 Zülka'de, Pazar: Kanunî Sultan Süleyman'ın torununun oğlu şehzâde Mehmed'in doğumu.

(İlerde «Mehmed-i Sâlis = Üçüncü Mehmet» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan bu şehzâde, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu ve veliahdi şehzâde Selim'in torunu ve bu sırada Saruhan = Mağnisa valisi olan şehzâde Murad'm oğludur. — Bâzı menbâlarda 974 = 1567 tarihinde, yani Sultan Süleyman öldükten sonra doğmuş gibi gösterilirse de doğru değildir; çünkü bu şehzâdenin ismini bile Sultan Süleyman takmıştır: Aşağıki fıkraya da bakınız. — Şehzâde Mehmed'in Mağnisa civarındaki Sart ovasında dünyaya geldiği rivayet edilir).

1 Haziran = 13 Zülka'de, Cumartesi: Kanunî'nin Tatar-Pazarcığı'na muvâsalatı.

(Kanunî Sultan Süleyman yukarıki fıkra da gördüğümüz torununun oğlunun doğum müjdesini işte burada almış ve bu müjdeyi yetiştiren ulak bir de mektup getirmiştir: Bu mektupta Sultan Süleyman'dan küçük şehzâdeye isim takması istirham edildiğinden ve ihtiyar padişahın da şöyle dediğinden bahsedilir:

— Ecdâd-ı kirâmumuzda Murad oğlu Mehmet olagelmüşdür: Nâm-ı şerîfi Mehmet olsun!

Kanunî bu suretle ikinci Murad'la oğlu Fatih Sultan Mehmed'i kasdetmiş demektir).

3 Haziran = 15 Zülka'de, Pazartesi: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı

(Burada bir gün konaklandıktan sonra hareket edilmiştir).

19 Haziran = 1 Zülhicce, Çarşamba: Sultan Süleyman'ın Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada üç ve daha zayıf bir rivayete göre de iki gün kalındıktan sonra hareket edilmiştir. — İhtiyar padişah bu son seferinde şehre girerken bütün ihtişamını göstermiş:

«Zer'in libâslar geyüp ve altun kotaş takunup reâyâ ve berâyâya mubârek eliyle vâfir altun bezlitmişdür». İstanbul'dan buraya kadar yol 49 gün sürmüş ve ellinci gün Belgrad'a varılmıştır: Bunun sebebi padişahın ihtiyarlığıyla hastalığından dolayı ağır gidilmesi ve bâzı konaklarda fazlaca kalınmış olmasıdır. — Kanunî'nin Belgrad'a 11 Zülhicce = 29 Haziran Cumartesi günü vâsıl olduğu hakkında bir rivayet daha varsa da doğru değildir).

29 Haziran = 11 Zülhicce, Cumartesi: «Zemlin/Semlin» konağında Transylvania = Erdel banı «Zsigmond-Janos» un huzura kabulü.

(Osmanlı menbâlarında «Kral Yanoş oğlu İstefan» ve «İstefan-kral» gibi isimlerle anılan bu prens 1540 = 947 tarihinde ölen ve Osmanlı tâbiyyetinde Macar kralı olan «Zapolyai-Janos»un oğlu ve vârisidir: Anası Lehistan kralı Birinci Sigismund'un kızı Isabella/Isabelle'dir. Kendisi daha on beş günlük bir bebekken babasının ölmesi üzerine Macar kralı ilân edilmesi ile o zamanki Avusturya hükümdarı ve meşhur Charles Quint = Beşinci Karlos'un küçük kardeşi Ferdinand sıhriyyet hukukuna istinâden Macar tahtını elde etmek sevdâsına düşmüş ve hattâ Budin'i zaptetmek için bir ordu sevk etmiştir: Kanunî Sultan Süleyman'ın dokuzuncu seferi olan 1541 = 948 «İstabur sefer-i Hümâyânı» işte o vaziyet üzerine açılmış ve Budin şehri Avusturya-Alman muhasarasından kurtarılmıştır: Macaristan işte bu vaziyet üzerine bir Osmanlı vilâyeti hâline gelmiş ve küçük kral Transylvania = Erdel banlığına tâyin edilmiştir: O zamanki Macar vâsîti meselesi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına, küçük kralın Türk ordusuna getirilip Erdel banlığına tâyini için aynı senenin «29 Ağustos» ve «4 Eylül» fıkralarına ve Zsigmond-Janos'la anasının Budin'den Erdel'e hareketleri için de gene o sene vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. — Osmanlı menbâlarında bu prense «İstefan-kral» denilmesi, göbekadrlardan birinin «Etienne = İstefan» olmasındandır. 1540 = 947 tarihinde doğmuş olan bu prens o sırada 26 yaşındadır.

Sultan Süleyman, Erdel banını Tuna üzerinde ve Belgrad'm karşısında Osmanlı müelliflerinin bâzan «Semlin» dedikleri «Zemun/Zemlin/Semlin» şehrine hâkim bir tepe üzerine kurulan otağında kabul etmiştir: Bu şehrin isimleri için 1521 = 927 vukuâtının «3 Temmuz» fıkrasına bakınız. Kanunî Belgrad'dan hareketinden sonra Kurban bayramını işte burada geçirmeye karar vermiş ve arefe günü metbâuna arz-ı ta'zîmât için gelen banı bayramın ikinci günü huzuruna kabul etmiştir. Selânikî Mustafa Efendi, Kanunî devrinin azametini gösteren bu levhayı şöyle anlatır:

«Mezbûra küllî iltifât-u-i'tibâr olunup kırmızı otak kurulup envâ'-ı niam-i firâvân çekildi ve irtesi gün Divân-ı Âlî olup mezbûr İstefan pâye-i serîr-i saltanata yüz sürmeğe üç yüz nefer bâlâ-kadd mülebbes müzeyyen at'ı ve yaya kâfir ile gelüp azîm kesret-ü-izdihâm üzre divân oldu. Kapu-halkı şu mertebe zib-ü-ziynet ve haşmet-ü-şevket ve debdebe-i devlet üzre idi ki kaabil-i ta'bir-ü- beyan degül ve Rumeli ve Anadolu ve Karaman askeri ve beylerbeyileri ve ümerâ ve zuamâ ve sipâh hadd-ü-hasrdan birün ve ta'dâd olunmağa mecâl-ü-ımkân muhâl idi ve mezbûr İstefan-kral vüzerây-i izâm hazerâtiyle izz-i huzûr-i Şehensâhiye girdüklerinde âyinleri üzre mücevher ve murassa' takyasm çıkarup Pâdişâh-ı âlem penâh nazar-ı Hümâyânunda makaam-ı ubûdiyyete diz çöküp oturdukta Saâdetlî Pâdişâh Hazretleri:

— Kalksun!

diyi buyurmuşlar; emre imtisâl ile kalkup iki hatve yürüyüp yine oturmuş; üçüncü mertebede varup Hâk-i-pây-ı kîmyâ-misâllerine yüz sürüp kalkduğunda Sadr-ı azam Mehmet Paşa Hazretleri incü ile dâkhle murass'a iskemleyi kendisi koyup iclâs eylemişlerdûr ve dragman İbrahim Bey'e krâl-ı mezbûr taşrada özridüp:

— Mehâbet beni bihûş idüp nutka tâkatum kalmadı! dimiş ve huzûr-i Hümâyunda:

— Hemen kadîmi kul oğlu kulum, ferman Pâdişâhum Hazretlerininündür! didüğünde:

— Eyülük üstüne eyülük görsün! buyurmuşlar».

Peçevî'nin rivayetine göre Erdel banı Avusturyalıların kendi banlığından zaptetmiş oldukları bir kaç kalenin istirdâdına memur edilmesini istihâm etmiş ve bu ricayı kabul eden Kanunî, Hammer'in rivayetine göre:

— Askerle barut, kurşun ve para tedârüküne çalış: Eger bir ihtiyâcun olursa bize bildir ki câresin görelüm!

gibi bir cevap vermiş. Gene aynı müellife göre Sultan Süleyman bu mülâkat'ta Erdel banına üç defa elini öptürüp:

— Sevgili oğlum!

diye hitâb etmek tenezzülünde bulunmuş ve hattâ kendisine vaktiyle babasının başına konulmuş olan Macar tacını bile va'detmiştir. Bu münasebetle tâbiin metbâuna takdim ettiği hediyeler içinde elli bin duka altın kıymetinde bir yâkut bulunduğu ve metbâun da murassâ silâhlar ihsan buyurduğu rivayet edilir. — Bir rivayete göre Kanunî'nin ilk fikri «Zemlin»den «Erlau = Eğri/Egre» üzerine yürümektir: Fakat bu sırada alman mühim bir haber bu fikrin değiştirilmesine sebep olmuştur; bu haber de «Szigeth/Szigetvar» kumandanı Kont «Nicolas Zriny»nin bir Türk müfrezesine yaptığı kanlı bir baskın hareketine aittir: Osmanlı menbâlarında ismi tahrif edilerek «Zarancuk», «Zuruncuk» ve «Zirinski Mikloş» gibi şekiller alan Zriny, Tırhala sancak-beyi Mehmet Bey'in «Siklos / Şiklos» civarında kurduğu karargâhı âni bir baskın hareketiyle bastırmış, Mehmet Bey'le oğlunu şehîd etmiş ve 17 bin duka altınıyla bir çok ganimetler ve esirler almıştır! Bir rivayete göre Kanunî işte bu haber üzerine «Erlau = Egre» istikametinden vazgeçip «Szigetvar» üzerine yürüme kararı vermiştir. Fakat ikinci bir rivayete göre Kanunî'nin ilkönce «Egre» üzerine yürür gibi görünmesi düşmanı şaşırtmak içindir ve hattâ Selânikî'ye göre Erdel banı huzurundan çıktıktan sonra bizzat kendisi:

— Maksûd düşmen-i din askerini tağlîtdür, murâd gayri yire varmakdur! demiş ve «Eğri/Egre» istikametinde hareket eden ordusunun yolunu birdenbire değiştirmiştir).

18 Temmuz = 30 Zülhicce, Perşembe: Kanunî'nin Drava üzerinde kurulan büyük köprüyü teftişi.

(İlkönce Tuna üzerinde ve Vukovar civarında bir köprü kurulmuşsa da bunu feyzan aldığından Drava üzerine daha sağlam ve büyük bir köprü yapılmıştır: Bu köprü'nün inşaatına, bu sefer Tuna filosu kumandanlığına tâyin edilmiş olan ve bundan evvel Rodos beyliğinde bulunan Karlılı sancak beyi Ali-Portuk Bey nezâret etmiş ve inşaat muhtelif rivayetlere göre 7-8, 10 veya 17 günde imâl edilmiştir. Köprü'nün uzunluğu hakkındaki rakamlar da ihtilâflıdır: 118 gemi üzerine kurulan bu muazzam köprü'nün uzunluğu 4800, 5100 ve hattâ 6000 arşın gösterilir ve genişliğinin de 14 arşın olduğundan bahsedilir! Her halde çok büyük bir şey olduğu muhakkak olan bu eser o zamanki Türk ordusunun teknik seviyyesini göstermek itibarıyla hususî bir ehemmiyeti hâizdir. — Sultan Süleyman bu gün bu köprüyü yeşil zemin üzerine altın işlemeli saltanat kayığı ile teftiş etmiş ve dümeni Ali-Portuk Bey kullanmıştır; padişahın kayığını tâkib eden üç muhteşem kadirge ile bu saltanat kayığını Portuk Bey İstanbul'dan Karadeniz-Tuna yoluyla getirmiştir; bunlar bayraklar ve flâmalarla donatılmış, Sultan Süleyman şanlı ordusunun top şenlikleri ve alkış sesleri içinde Essek civarındaki muazzam köprüye doğru ilerleyip teftiş etmiş ve inşaatın memnun olarak sahile çıkıp Yeniçeri-ağası Ali Ağa'nın çadırına inmiş, Ali-Portuk Bey'le Ali Ağa'yı taltif ettikten sonra ordunun köprüden geçmesini emretmiştir).

1566 = 974

19 Temmuz = 1 Muharrem, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın Essek köprüsünden geçişi.

(Padişah, ordunun bir kısmı karşı yakaya geçtikten sonra, köprü'nün üzerine iki sıra hâlinde dizilen ihtiram küt'alarının arasından geçerek son hedefi olan «Szigeth/Szigetvar» kalesine doğru ilerlemeye başlanmıştır: Bu hedef için yukarda 1566 = 973 vukuâtının «29 Haziran» fıkrasına bakınız).

3 Ağustos = 16 Muharrem, Cumartesi: Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'nın idâmı.

(Budin Beylerbeyi Arslan Paşa «Yahyâlar», denilen Yahyâ Paşa sülâlesinden. dir: Bu âilenin cediti olan Yahyâ Paşa Fatih'in yetiştirmelerindendir ve Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleriyle vezirliklerde bulunmuş ve ikinci Bâyezid'e dâmâd olmuştur. Yahyâ Paşa'nın Bali/Balı, Mehmet ve Ahmed isimlerinde üç oğlu vardır: En büyükleri olan Bali Bey Mohaç meydan muharebesindeki çevirme hareketiyle meşhurdur: 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu üç kardeşin en küçükleri olan Ahmed Bey de İnebahtı Sancak-beyliğinde bulunmuştur: Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'nın babası olan Mehmet Paşa da ortancıdır. Hammer bunlardan başka bir dördüncü kardeşlerinden de bahsetmekteyse de ismini zikretmemiştir. Arslan Paşa'nın babası Mehmet Paşa fütûhâtı ve kahramanlıklarıyla şöhrat bulmuş çok mühim bir askerdir: Bu kahramanın en mühim zaferi de Avusturyalılara karşı kazandığı «Vertizo» muharebesidir ve oğlu Arslan Paşa da işte bu muharebede şöhrat kazanmaya başlamıştır: 1537 = 944 vukuâtının «2 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Mehmet Paşa o devrin usulünce zafer alâmeti olarak Kanunî'ye gönderdiği düşman kulaklarıyla burunlarını işte bu Arslan Paşa vâsıtasıyla takdim etmiş ve Sultan Süleyman da o zaman henüz Paşa olmıyan Arslan Bey'i babasının fethetmiş olduğu «Posega = Pojega» sancak-beyliğine tâyin ederek taltif etmiştir. Arslan Paşa o tarihten itibaren bir çok yararlıklar göstererek ilerlemiş ve nihayet vaktiyle babası Mehmet Paşa'nın da bulunmuş olduğu Budin Beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. «Mecnunâne hareketi» ve «lâübâli meşrebi»yle «ezvâ'-ı mudhikânesi» ötedenberi «Mecnun» ve «Dîvâne» gibi sıfatlarla anılmasına sebep olan bu deli-dolu kahramanın tarihe bile aksetmiş bir takım çılgınlıkları vardır: Meselâ bir gün sokakta gördüğü bir hristiyan ırgadı «kardeşlik» ittihâz edip dalâlette kalmasına tahammül edemiyerek hemen oracıkta ihtidâ ettirip sünnet ettirmiş, derhal düğün-dernek yaptırmış ve Tablhâne çaldırarak herifi o hâliyle halkın içinde oynatmış olduğu rivayet edilir! Bunun bu hâlleri Kanunî'ye aksettikçe:

— Hükkâmumuzun cümlesi ukalâ, içlerinde böyle bir budalâ dahi olsun!

dediği hakkında da bir rivayet vardır! Tabii bir hükümdar için böyle bir söz söyleyebilmek en büyük bahtiyarlıktır. Bununla beraber bu deli bile hakikatte budala değildir: Muharebelerde çok büyük yararlıklar göstermiş olduktan başka, Budin'de «Güherçile ihrâcı ve baruthâne te'sisi», vergiler, yevmiyeler ve mukataalar hakkında kendisinden sonra da riâyet edilmiş nizamlar tedvini gibi bir çok hizmetleri vardır. Yaptığı çılgınlıkların da esrarkeşlik ve sarhoşluk tecellilerinden ibaret olduğu rivayet edilir. — Bu gün ordunun vardığı ve Peçevî'nin «Arşan» dediği «Harsany» konağında Arslan Paşa'nın idâmma umumiyetle üç sebep gösterilmektedir:

1 — Ordunun İstanbul'dan hareketini haber alınca Padişah gelmeden evvel hiç bir emir almadan ve hattâ istizan bile etmeden kendi başına kaleler fethedip müstakbel hareketi kolaylaştırmak sevdâsına kapılan Arslan Paşa 8 bin asker ve 4 topla Budin'den hareket edip Avusturyalıların elinde bulunan «Palota» kalesini muhasaraya kalkışmış, 1566 = 973 senesi 9 Haziran = 21 Zül-

ka'de Pazar gününden 18 Haziran = 30 Zülka'de Salı gününe kadar on gün süren bu muhasarada gedikler açarak kaleye gireceği sırada Palota müdâfii «Thury»nin istimdâdı üzerine Kont «Eck von Salm» kumandasında gelen imparatorluk kuvvetlerinin yaklaşmakta olduğunu haber aldığı için, Selâniki'ye göre:

«Fihâl kalkup kal'a-i mezbûru birağup topları suya atup bir kaç köhne çadırlar ile sair âlât dökülüp kalup ol gice ârı ve gayreti terkedüp kaçmışdur»!

Selâniki Mustafa Efendi Arslan Paşa'nın idâmmı haklı göstermek gayretiyle üzerine gelen imparatorluk kuvvetlerini dört binden ibaret gösterirse de sekiz bin kişilik bir kuvvet başında bulunan öyle bir kahramanın dört bin kişiden kaçması akla sığacak şeylerden değildir: Her halde düşmanın çok üstün kuvvetlerle gelmesinden dolayı Arslan Paşa'nın iki ateş arasında kalmamak için çekilmiş olmak ihtimali daha kuvvetlidir.

2 — Bu ric'at üzerine «Eck von Salm», Türk hâkimiyetinde bulunan kalelerden «Weszprém/ Weszprim» ve «Tata» kasabaları üzerine gece baskınları yapıp «köstebek gibi yerleri delerek» bunları zaptetmiş ve bütün Türk halkını şehid edip kadınlarla çocukları esir almıştır! Garp menbâlarına göre bu bâdirede hristiyan Macarlar bile Alman dindaşları tarafından taarruza uğramış, Türk ve Macar kanları beraber akmış, Türklerden o zamana kadar hiç bir zarar görmeyen büyük ve tarihi «Weszprém» kilisesi Almanlar tarafından yakılıp kül edilmiştir! Bu felâkete Arslan Paşa'nın yukarda gördüğümüz anı ric'atı sebep olmuş gösterilir.

3 — Bu sırada Kanunî'nin hareketine karşı hudud üzerinde bir imparatorluk ordusu tahşid edilmiş olduğu halde, Arslan Paşa hiç bir izne ve istizâna lüzum görmeksizin kumandasındaki «serhad askerini», başsız bırakıp Padişaha bâzı mârûzâtta bulunmak bahânesiyle kendiliğinden kalkıp «Harsany»deki ordugâha gelmiş ve bu suretle düşman karşısındaki orduyu kumandansız bırakmıştır. Arslan Paşa'nın idâmı işte bu üç sebeble izah edilir: Bununla beraber işin içine bir takım siyasi sebepler de karışmış olduğu muhakkaktır; çünkü Sokullu Mehmet Paşa ile Arslan Paşa arasında şiddetli bir husûmet vardır: meselâ Kanunî «Weszprém» ve «Tata» fâcialarını işittiği zaman Vezir-i-a'zama:

— Budin Beylerbeyisiyle ittüğünüz hünerler nice tedbir-ü-tedârükdür?

diye çıkmış ve Sokullu da bu fırsattan istifade ederek Arslan Paşa'dan şikâyet edip yazdığı tezkirelere hiç bir cevap alamadığını söylemiş ve hattâ:

— Mâ.tekaddemden yararlık ile nâmdâr ve ocak eri ve uğur-i Hümâyunda nice hizmet ve yoldaşlukda bulunmuş kişidir; umulan bu değil idi: Ferman Efendüm Hazretlerininündür!

diye eski hizmetlerine rağmen cezâ görmesi lüzumunu işrâb edecek bir ifâde kullanmıştır. Fazla olarak Arslan Paşa'nın:

«Mukaddemâ Vezir-i-a'zam hakkında nâ-şâyeste kelimât ile çok kadh-ü-zemm ile ırk-ı gazab-ı Şehriyâriyi tahrik idüp»

Padişahı «igfâl» etmiş olduğundan ve hattâ bu vaziyet üzerine Sultan Süleyman'ın evvelce Arslan Paşa'dan Sokullu aleyhine aldığı bir arızayı çıkarıp Vezir-i-a'zama verdiğinden bile bahsedilir! Arslan Paşa'nın bu mektubunda Sokullu Mehmet Paşa hakkında ne gibi şeyler yazdığı tabii mechuldür; çünkü Kanunî:

— Okuyup ihrâk idesün! Benüm saltanatım hil'ati senün egnündedür: Ana leke kondurmak istiyeñün vücud-i nâ-pâki sahife-i âlemden gidüp cezâsı virilmek gerekdür! Emrümü yerine getiresün!

diye o gizli mektubu yaktırmış ve zavallı Arslan Paşa'yı da Selâniki Mustafa Efendi'nin isnâd ettiği askeri suçlarından dolayı değil, işte bu mechul mektuptan dolayı Vezir-i-a'zamına fedâ ederek idâm emri vermiştir: Her halde Selâniki'nin askeri hatâlar yüzünden idam rivayetiyle bu ikinci rivayeti arasında çoh sarih bir tenâkuz vardır.

Nihayet Arslan Paşa on beş kişilik bir maiyyetle öğle vakti çıkagelince, Sokullu Mehmet Paşa ihtiyar ve hasta padişahıtan kopardığı idâm irâdesine istinâden «Dîvanhâne çadırında» düşmanını tekdire başlamış:

— Ne haber? Neye geldün? Leşgeri kime ısmarladım? Sözüñ nedür? Pâdişah-ı âlem-penâh Hazretleri sana Beylerbeyilük ihsân eyledi: Hayf senün nâmuna! Bre sen delü imişsün! Sana Padişah Hazretleri siyâset buyurdu: Tedbirsizlik ile ehl-i İslâm kal'alarına kâfir üşürdün bre mel'un! dedikten sonra Çavuş-başı'ya dönüp:

— Kaldur şu dinsizi!
emrini verirken Arslan Paşa nihayet itirâz etmiş:

— Pâdişâhuma arzlarum vurdur!
diye yeniden iki arıza çıkarmışsa da bunları Sokullu almış, Padişaha göstermiş ve idâm emri derhal tatbik edilmiştir! «Fakir-i pür-taksir hâzır idüm» diye bu feci sahnede şahid olduğunu söyleyen Selânikî, zavallı Arslan Paşa'am cellâda dönüp son söz olarak şöyle dediğini anlatır:

— Üste getürdüğün kabza aşkuna tizce halâs eyle: Sırça parmağın muhkem dut!

Cellât kabzayı «muhkem dutmuş» ve «el-hak eyü çalmuşdur»! — Arslan Paşa'nın Padişaha takdim edilmek üzere Sokullu'ya verdiği ve Sokullu'nun da en tabii âdelet kaidelerini bile ihmâl ederek takdim etmediği arızalarda belki de tarihin hiç bir zaman keşfedemeyeceği şeyler vardır: Her halde bu meselenin ıyüzü çok karanlıktır. Hak ve adâlet prensipleriyle dünyaya ün salan Kanuni'nin ihtiyarlık za'fından ve son günlerinin mânevî düşkünlüğünden istifade edilerek bir haksızlık ve adâletsizlik yaptırdığı muhakkaktır. Arslan Paşa'nın idâmı Palota muhasarasını kaldırıp gitmesi ve ondan sonra da askerinin başından izinsiz ayrılıp ordugâha gelmesi gibi hatâlarının cezâsı bile olsa doğru değildir: Çünkü binlerce Türkün kanma mâl olan Malta muhasarasından hacâletle dönen Kızıl Ahmedlû Mustafa Paşa hiç bir cezâyâ uğramadıktan başka her nedense Vezâret makamında bile ibka edilmiştir: 1565 = 973 vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. — Arslan Paşa'nın malları zaptedilmiş ve cenâzesi de âile mezarlığına gönderilip babasının yanına defnettirilmiştir. — Arslan Paşa'nın idâmı üzerine ihlâl eden Budin Beylerbeyliğine Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın amcasının oğlu olan Sokullu-Mustafa Paşa tâyin edilmiştir: 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına da bakınız. Sokullu-Mehmet Paşa'nın akrabalarını himâye ettiği malûm olmakla beraber, Arslan Paşa'nın idâmında bu tâyin ne dereceye kadar tesiri olduğu belli değildir).

4 Ağustos = 17 Muharrem, Pazar : Kanuni'nin «Pécs = Peçuy» kasabasına muvâsalatı.

(Büyük Osmanlı müverrihi Peçevi'nin vatani olan ve Budin'in 166 kilometre cenubugarbisinde bulunan bu kasaba o tarihten 23 sene evvel Sultan Süleyman'ın onuncu seferi olan «Usturgon sefer-i Hümayûnu»nda fethedilen yerlerdendir: 1543 = 950 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında «Peçuy / Peçevi» denilen «Pécs/Fünfkirchen» kalesi «Szigetvar»ın iki mil mesafesinde bulunduğu için, Kanuni buraya şevket ve kudretini gösterecek parlak bir alayla girmiş, bu alayın önünde Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa takımı yürümüş, asker iki sıra dizilip padişahı selâmlamış, alay sancığının altında güzel sesli hâfızlar «Sûre-i Feth» okurlarken ilerliyen padişahın arabasını atla giden vezirler sağdan ve arkadan muhteşem maiyetlerle tâkib etmişlerdir. — Burada bir gece konaklanmış ve Padişahın otağını Yeniçeri ortaları ihâta etmiştir).

5 Ağustos = 18 Muharrem, Pazartesi: Sultan Süleyman ordusunun Szigetvar'a muvâsalatı ve kalenin muhasarası.

(Osmanlı menbâlarında umumiyetle «20 Muharrem» tarihi esas ittihâz edilir ve o da Milâdın «5 Ağustos» tarihine müsâdif gösterilir: Halbuki Muharrem ayının yirminci günü Ağustos'un beşine değil, yedinci Çarşamba gününe mü-

sâdiftir! Bâzı Osmanlı menbâlarında da «22 Muharrem»den bahsedilirse de Ağustos'un 9 uncu Cuma gününe müsâdif olan bu tarih büsbütün yanlıştır: Burada «5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi» gününün esas ittihâz edilmesi, «5 Ağustos» üzerinde bâzı eski Garp menbâlarında da Osmanlı müellifleriyle ittifak etmesindendir: Bu suretle Osmanlı menbâlarında Milâdi tarih doğru gösterilmiş olduğu halde Hicri tarihte iki günlük bir zühul var demektir. Buna mukabil muahhar Garp menbâlarından bâzılarında «Szigeth/Szigetvar» muhasarasının 5 Nisan 1566 = 15 Ramazan 973 Cuma günü başladığından bahsedilmektedir: «5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi» tarihine nisbetle bu son rivayet tam dört ay hatâlıdır! — Szigetvar'm bu tarihten on sene evvel Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa tarafından 2 ay 8 gün süren neticesiz muhasarası için 1556 = 963 vukuâtının «21 Mayıs», «26 Mayıs», «21 Haziran» ve «31 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bu sırada Rumeli Beylerbeyliğinde bulunan ve Üsküdar sahilindeki türbesinden dolayı ismi o semte alem olan «Kızıl-Ahmedlû» yâni «İsfendiyar-oğlu» Şemsi-Ahmed Paşa'nın bu tarihten üç gün evvel, yâni 2 Ağustos = 15 Muharrem Cuma günü 90 bin asker ve 300 topla Szigetvar'm şimalindeki «Similehov» tepesini tutmuş ve muhasara hattını kurmuş olduğu rivayet edilir. — Bu seferde bizzat bulunmuş olan Selânikî'ye göre Kanuni bugün Szigetvar önlerine arabayla değil, bir kır atla gelmiş ve muhasara hattındaki tertibatı bizzat tanzim ederek ümerâsına emirler vermiştir.

Her taraftan «Almas» nehriyle ve bir takım göller ve bataklıklarla çevrilmiş bir vaziyette bulunan «Szigetvar = Adalar-şehri» bir kaleyle yeni ve eski şehirlerden mürekkep üç parça hâlidir: Kale iki şehrin arasındadır ve bunların üçü bir birine bir takım köprülerle bağlıdır; işte bundan dolayı «Szigetvar», suların ortasında üç ada şeklindedir. — Kalenin beş burcu üçer hendekle çevrilmiş ve bu hendeklere su doldurulmuştur. Bir tepe üzerinde bulunan ve çok müstahkem bir mevki olan kalenin etrafı kâmilan sazlık ve bataklıktır. — Kale muhafızlığında, bundan evvel de gördüğümüz gibi, «Siklos/Şikloş» civarında bir Türk müfrezesine gece baskını yaparak Kanuni'nin gazabını tahrik edip fırtınayı başına çeken ve ismi Osmanlı menbâlarında «Zırnik/Zuruncuk/Zarancuk/Zirinski Mikloş» tahriflerine uğryan «Nicolas Zriny» bulunmaktadır: Hâline bakmıyarak ve bilhassa başına gelecek âkıbeti hesaba katmıyarak Kanuni Sultan Süleyman gibi Eski-dün-ya'ya hâkim olmuş bir cihangirle alay etmek cür'etinde bulunan bu küstah ve cesur kumandan:

«Ba'zı kulelerin kırmızı çuka ile pûşide ve zeyn itmiş ve ba'zı kulesinin sivri depelerin kalay, teneke, tahta kaplayup tezyin kasdiyle sim-endâm itmiş idi»! Kalede uzun bir muhasaraya yetecek erzak ve mühimmatla Garp menbâlarında mikdarları üç bin beş yüze kadar indirilen Alman, Macar ve Hırvat askerleri toplanmıştır: Gene aynı menbâlarda müdâfilerin ellerindeki top mikdarı ca irili ufaklı 54-60 parçadan ibaret gösterilir. — Sultan Süleyman atından inip otağına girdiği sırada:

«Kal'adan küffâr-ı dâzahkarâr bir kebir gülleyi asâkir-i mansûre üzerine atup: — Safâ geldünüz!

makaamında ki yankusu âlemi dutmuşdur».

Kanuni'nin «Otâğ-ı Hümayûn»u muhasara sahnesine hâkim olan ve şehrin şimalinde bulunan «Similehov» tepesine kurulmuştur: Padişah buraya gelirken «Zriny» evvelce esir etmiş olduğu bir Türk ağasını göyâ intikam almış olmak için boğazlatmak vahşetini de irtikâb etmiştir! — Kanuni'nin emriyle muhasara hattı bir rivayete göre üç ve diğer bir rivayete göre de dört kol hâlinde teşkil edilmiştir: Birinci rivayete nazaran sağ kola üçüncü vezir Ferhad ve Anadolu Beylerbeyi Zal-Mahmud Paşalar, sol kola beşinci vezir İsfendiyar-oğlu Mustafa Paşa ile kardeşi ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi-Ahmed Paşa ve bunların arasında bulunan merkeze de Yeniçeri-ağası Ali Ağa ile Karlı-ili sancak-beyi ve Tuna filosu kumandanı Ali-Portuk Bey ve «Posega = Pojega» sancak-beyi Nasuh Bey memur olup hudut beyleri de bunların koluna verilmiştir: Fakat ikinci rivayete göre Ali-Portuk ve Nasuh Beyler merkezden ayrı olarak Garp tarafında dördüncü bir cephe teşkil etmişlerdir. Köstendil sancığına «Arpalık» sure-

tiyle mutasarrıf olan sâbık Erzurum Beylerbeyi Dulgadır-oğlu Mehmet-Han da karakola memur edilmiştir: Bu Dulgadır prensi için 1534 = 941 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bütün bu kumandanlar derhal ateş açmışlar ve o gece bir taraftan «Mum-donanması» yapılırken bir taraftan da top ve tüfek yayımlarıyla harbe devam etmişlerdir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında 26 Muharrem = 13 Ağustos Salı günü ateş açılmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir: Yukarda gördüğümüz gibi muhasara hattı Padişahın gelmesinden üç gün evvel kurulmuş olduğu için, Kanunî gelir gelmez ateş açılmıştır. — Szigetvar kalesinin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız).

13 Ağustos = 26 Muharrem, Salı: «Eski-Szigetvar»m işgali.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi «Szigetvar» bir kaleyle eski ve yeni şehirlerden mürekkep üç parça hâlinedir ve bunlar birbirine köprülerle bağlıdır: Bunlardan eski şehrin bombardmanına Posega/Pojega sancak-beyi Nasuh Bey memur edilmiş ve bu kahraman büyük toplarla çok şiddetli bir ateş açtığı için daha fazla mukavemet edemeyeceklerini anlayan mahsurlar buradan kaleye çekilmek mecburiyetinde kalmışlar ve çekilirken şehri ateşlemişlerdir. Bu vaziyet üzerine derhal taarruza geçen Türk ordusu düşmana 600 telefât verdirerek eski şehri işgal edip yangını söndürmüş, buraya da bataryalar kurmuş ve bu muvaffakiyet üzerine eski şehirle kale arasındaki bataklıkın suları akıtılmış, içine toprak ve yaprak sepetleriyle çuvalları doldurularak kale üzerine sağlam bir yol temin edilmiştir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında bu ilk muvaffakiyet 22 Muharrem = 9 Ağustos ve 30 Muharrem = 17 Ağustos Cumartesi günlerine müsâdif gösterilirse de bu rivayetler zayıftır).

19 Ağustos = 2 Safer, Pazartesi: «Yeni-Szigetvar»m işgali.

(Osmanlı menbâlarında 4 Safer = 21 Ağustos Çarşamba ve hattâ 8 Safer = 25 Ağustos Pazar tarihlerine de tesadüf edilirse de bunların bilhassa ikincisi tamamıyla yanlışdır. Her halde «4 Safer» rivayetinin de bundan evvel gördüğümüz gibi Hicrî tarihte iki günlük bir zühâl olmasından mütevellid bulunması lâzım gelir: Yukarda bu sene vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Yeni şehir, eski şehirden altı gün sonra fethedilmiş demektir: Bu suretle artık ikisinin arasındaki kaleden başka bir mukavemet merkezi kalmamıştır. — Eski şehirde olduğu gibi yeni şehre de bataryalar yerleştirilerek kale üzerine buradan da ateş açılmıştır).

26 Ağustos = 9 Safer, Pazartesi: Szigetvar kalesine ilk umumî hücum.

(Osmanlı menbâlarında umumî hücumlara «Yörüyüş» denir: Neticesiz kalan bu ilk yörüyüşte bu tarihten üç ay altı gün evvel Mısır valiliğinden azledilmiş olan Sofu-Ali Paşa'nın şehid olduğu rivayet edilirse de doğru değildir. — İki taraftan da pek çok telefât olduğu rivayet edilir).

29 Ağustos = 12 Safer, Perşembe: İkinci umumî hücum.

(İhtiyar Kanunî'nin halsizliğine rağmen bu gün atına binip ordusuna genç bir kahraman gibi hücum emri vermesi bâzı Garp menbâlarında tarihin unutmıyacağı levhalardan sayılır. — Bu ikinci hücumun birincisinden daha şiddetli olduğu rivayet edilmekle beraber, bu da neticesiz kalmış ve her iki taraftan pek çok kan dökülmüştür: Hammer bu günün Belgrad fethiyle Mohaç zaferi ne ve Budin'in işgal ve ilhakı müsadif olduğundan bahsetmekteyse de, o zaman Türkler Hicrî takvim kullanmakta oldukları için, Milâdî takvime göre-

tesbit edilen bu tesadüfle alâkadar olmadıkları muhakkaktır: Belgrad, Mohaç ve Budin zaferleriyle fetihlerinin Milâdî ve Hicrî yıl-dönümleri için 1521 = 927 vukuâtının «29 Ağustos = 25 Ramazan Perşembe», 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos = 21 Zülka'de Çarşamba» ve 1541 = 948 vukuâtının «29 Ağustos = 7 Cumâda-l-ülâ Pazartesi» fıkralarına bakınız).

1 Eylül = 15 Safer, Pazar: «Gyula/Giula» kalesinin Pertev Paşa ordusuna teslimi. — Kanunî Sultan Süleyman'ın son hastalığı.

(Yukarda 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî Sultan Süleyman İstanbul'dan bu son seferine hareketinden evvel ikinci vezir Pertev Paşa'yı muhtelif sınıflardan 27 bin askerle «Gulya/Giula» kalesinin fethine göndermiştir: Macaristan'ın Avusturya işgalinde bulunan en mühim ve müstahkem şehirlerinden olan bu kale 1566 = 973 senesi 5 Temmuz = 17 Zülhicce Cuma gününden bu güne kadar 1 ay 27 gün, yani 58 gün mukavemet ettikten sonra nihayet bu 59 uncu gün Varat sancak-beyi Yahyâlu-Mehmet Bey'in içeri girerek daha fazla sebât edemeyeceklerini anlayan müdâfilerle kararlaştırdığı teslim şerâti mucibince «vire ile» işgal edilmiştir: Bu kalenin muhafızlığında bulunan «Keretsenyi»nin ismi Osmanlı menbâlarında «Karaçin-oğlu» tahrifine uğradığı gibi, kalenin ismi de «Güle/Göle» gibi şekiller almaktadır. — Pertev Paşa bu civarda Osmanlı müelliflerinin «Yanova» ve «Vilagoş/Ulagoş» dedikleri «Jenoe» ve «Vilagosvar» kalelerini de fethetmiştir. — Gyula kalesinin fethi müjdesi Kanunî'nin ordugâhına bir rivayete göre Szigetvar fethinden iki üç gün evvel, ikinci bir rivayete nazaran Padişahın öldüğü gün ve nihayet üçüncü bir rivayete göre de Kanunî'nin ölümünden sonra gelmiştir: Her halde fetih tarihine göre birinci rivayetin daha kuvvetli olması lâzımgelir.

Zaten ötedenberi hastalıklı, ihtiyar ve bilhassa bu son seferden çok yorgun ve bitkin bir halde bulunan Kanunî Sultan Süleyman'ın işte bu gün büsbütün hastalanarak yatağa düştüğü hakkında bir rivayet vardır; fakat ihtiyar kahramanın bu son hastalığı da o devirlere ait bir çok şeyler gibi ihtilâflıdır: Meselâ hem «Zahir = Dysenterie»den, hem «Nikris = Damla = Goutte»dan, hem «Nüzûl = İne/Apoplexie»den, hem «Yürek-âğrısı = Angine»den ve hem de umumî inhitattan bahsedilir! Belki de yaşla yorgunluk bunların bir ikisini bir araya getirmiştir).

2 Eylül = 16 Safer, Pazartesi: Szigetvar kalesine üçüncü umumî hücum.

(Düşman mukavemetinin uzun sürmesinden Sultan Süleyman'ın çok sıkıldığı ve hattâ:

— Bu kal'a benim yüreğim yakmışdır: Dilerim Hak'dan âteşlere yana! dediği bile rivayet edilir. Bununla beraber «Esbâb-ı harb-u-darb tamâm olmadı», o zamanki tâbiriyle «yörüyüş itmeğe», yani umumî hücum yapılmasına da müsâade etmemiş ve hattâ ateş hattında bulunan Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya bu hususta bir tezkireyle emir vermiştir. İşte bu emir üzerine «esbâb-ı harb-u-darb»ı tamamlamak için ormanlardan odunlar kesilip kalenin etrafına dağlar gibi yığınlar kurulmuş ve bunların üstünden hücumla kalkışılmışsa da mahsurların top ateşi bir çok telefâta sebep olmuştur: Bu sırada Yeniçerilerin «toprak ve fişkı» çuvallarından yaptıkları büyük bir kulenin üstüne çıkıp şiddetli bir ateş açmaları mahsurlara bir hayli telefât verdirmişse de şiddetli bir yağmur Türk meterislerine su doldurduğu için harekâta nihayet vermek mecburiyeti hâsıl olmuş ve tabii bu günkü hücum da neticesiz kalmıştır).

5 Eylül = 19 Safer, Perşembe: Kumbara patlatılarak kale bedeninde gedik açılması ve dış-kalenin fethi.

(İki «gönderli khumbara» hazırlanarak bir Yeniçeri bölük-başısına verilmiş ve

bu kahraman zâbit ölümü göze aldığı için abdest alıp vasiyet ettikten sonra bu sabah kale bedenine bir merdiven dayayıp çıkarak kumbaraları bir mazgal deliğine yerleştirmiş, fitil takmış ve tam işte o sırada vurulup şehid olmuştur. Bununla beraber o anda müdhiş bir infilâk olarak etrâfa şiddetli bir ziyâ aksetmiş ve kumbaraların konulduğu burcun içi mahsurların barut mahzeni olduğu için hem içerden, hem dışardan bir çok adam ölerək büyük bir gedik açılmıştır. Türk askeri tekbir getirerek işte bu gedikten içeri saldırırken kaledeki düşman artıklarının canlarını kurtarabilen kısmı Osmanlı müverrihlerinin iç-kale dedikleri büyük burca çekilerek Szigetvar müdafaasının kahraman kumandanı Zriny'ye iltihak etmiştir: Bu iç-kalede de ikinci bir barut mahzeni vardır. — Ölüncüye kadar müdafa ve mukavemete karar veren Nicolas Zriny bu vaziyette bile teslim olmak istememiştir: Hattâ Kanunî'nin infilâktan sonra Zriny'nin ümitsizliğinden istifade için kendisine Hırvatistan ve Dalmacya beyliğini teklif ettirmiş olduğundan ve bir taraftan da muhtelif milletlere mensup olan askerlerini tefrika-ya düşürmek için Terceman-İbrahim ve Sır-kâtibi Feridun Bey'le Lala-Mustafa Paşa kethudâsı Mustafa Kethudâ'ya Almanca, Macarca, Hırvatça ve Lâtince mektuplar yazdırıp oklara bağlatarak içeri attırdığı halde hiç bir netice hâsıl olmadıgından bahsedilir).

6 Eylül = 20 Safer, Cuma: İç-kalenin odun yığınıyla çevrilmesi.

(Szigetvar müdâfii Nicolas Zriny'nin son çare olarak iç-kaleye çekilip yukarıki fıkıradaki gördüğümüz teslim tekliflerini reddetmesi üzerine artık bu hâle bir an evvel nihayet verilmek için bu gün sabahtan akşama kadar iç-kalenin etrâfına çah-çırpı, tahta, odun ve ağaç kütükleri yığılıp akşamüstü ateşlenmiş ve bilhassa geceleyin cehennem gibi bir yangın hâsıl olarak geceyi gündüze çevirmiştir; kahraman Zriny'yi ye'sinden ümitsiz bir huruç hareketine sevk etmek suretiyle iç-kalenin sukutunu işte bu müdhiş yangın temin etmiştir: Aşağıda bu sene vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız).

6/7 Eylül = 20/21 Safer, Cuma/Cumartesi gecesi, zevâlî saat 1,30 : Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü.

(Szigetvar seferinde bizzat bulunmuş olan Selânikî-Mustafa Efendi'den itibaren eski Osmanlı müellifleri Kanunî'nin ölümünü umumiyetle 21 veya 22 Safer gecelerine müsâdif gösterirler: Bu Hicrî tarihler Milâdın 7 ve 8 Eylül Cumartesi ve Pazar günlerine müsâdiftir. Bunlardan 22 Safer = 8 Eylül Pazar tarihinin yanlış olduğu muhakkaktır: Çünkü başta vak'anın şahidi olan Selânikî olmak üzere gün ismi tasrih eden müelliflerin hemen hepsi «Sebt gicesi» ve «Şenbih gicesi» tâbirleriyle «Cumartesi gecesi»nde ittifak etmektedirler. Eski Türk şivesinin bugün hâlâ devam eden bir hususiyetine göre «Cumartesi gecesi» demek, Cuma ve Cumartesi günleri arasındaki gece demektir: Onun için «Pazar» gününe müsâdif olan 22 Safer = 8 Eylül tarihinin yanlış olduğu muhakkaktır; bunu teyid eden ve «Cumartesi gecesi», tâbirinin «Cumartesi/Pazar gecesi» mânâsına kullanılmadığını gösteren diğer bir nokta da «Szigetvar / iç-kalesinin gene aynı menbâlarda bu mâtem gecesinin ertesi günü fethedilmiş olduğu hakkındaki serâhatte gösterilebilir: Szigetvar kalesi 21 Safer = 7 Eylül Cumartesi günü fethedilmiş olmak itibarıyla Kanunî'nin de 20/21 Safer = 6/7 Eylül Cuma/Cumartesi gecesi vefat etmiş olması lâzımgelir. Bütün bu eski Osmanlı müellifleri içinde yalnız Peçevi hem gün isminde, hem gün tarihinde yamılarak «mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci gününün gicesi ve pençşenbih gicesi» demekleyse de, Safer ayının 22 nci gecesi bir Perşembe gecesi değil, bir Pazar/Pazartesi gecesidir; halbuki Kanunî'nin öldüğü gece Szigetvar ordugâhında bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre padişah «Cumartesi gecesi» can vermiştir: Yalnız Selânikî gün tarihi olarak «22 Safer» rakamını esas ittihâz etmekleyse de, çok defa olduğu gibi bunda yamıldığı veya 7/8 Eylül, den dolayı böyle bir günlük bir fark hâsıl olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü «22

Safer» Cumartesi değil, Pazar'dır; halbuki gene Selânikî bu mâtem gecesinin ertesi günü zaptedilen iç-kalenin fethini «Cumartesi» gösterir. İşte bütün bunlardan dolayı Kanunî Sultan Süleyman'ın 6/7 Eylül = 20/21 Safer Cum/Cumartesi gecesi Allâhm rahmetine ve Türk tarihinin ebedi hürmetine kavuşmuş olduğu muhakkaktır.

Bâzı Osmanlı menbâlarında bir gün ileri görülen tarih hatası Garp menbâlarında da umumiyetle bir yahut iki gün geri olarak görülmektedir: Meselâ Hammer 5/6 Eylül = 19/20 Safer Perşembe/Cuma gecesini esas ittihâz etmiş ve Atâ Bey de Türkçe tercemesine ilâve ettiği notlarda müellifin bu hatasını çok doğru olarak tashih etmiştir. Bundan başka diğer bâzı Garp menbâlarında da 5 Eylül = 19 Safer Perşembe tarihine tesadüf edilmekteyse de bu rivayet bilhassa gündüze tesadüf ettiği için büsbütün yanlıştır.

Gün meselesinde olduğu kadar saat meselesinde de ihtilâf vardır: Meselâ «Nısf-ul-leylde», «Dokuzuncu saatde», «Dokuz buçuk saat mürûrunda», «Sekiz buçukda» ve «Sekizinci saatde» gibi birbirini tutmaz bir takım rivayetlere tesadüf edilir! Bütün bu ezânî saatleri zevâlîye tahvil külfetine hâcet kalmaksızın, vak'ada bizzat hazır bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin «Sabaha dört saat kaldukda», kaydini esas ittihâz etmek tabii daha doğrudur: Eylül ayının 6/7 nci gecesi zevâlî saat 5,32 de gün doğduğuna göre, sabahtan dört saat evvel vefat etmiş olan Sultan Süleyman'ın gece yarısından sonra takriben saat bir buçukta can vermiş olması lâzımgelir.

Kanunî'nin ölüm hastalığı 15 Safer = 1 Eylül Pazar günü başlamış olduğu hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde, er meydanında top sesleri dinliyerek bir hafta hasta yatmış demektir. Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü babası Yavuz Sultan Selim'in şehzâdeliğindeki valiliği zamanında Trabzon'da dünyaya gelmiş olmak itibarıyla, bu 1566 = 974 senesi 6/7 Eylül = 20/21 Safer Cuma/Cumartesi gecesi Szigetvar şehrinin şimalindeki «Similehov» tepesinde Allâhma kavuştuğu sırada Milâdî takvim hesabıyla yaşının tam 71 sene, 4 ay, 10 gün olması, yâni 72 yaşının içinde bulunması lâzımgelir: Osmanlı menbâlarında 74 yaşında ölmüş gösterilmesi Hicrî takvime göredir ve tabii ay ve gün tarihleri hesaba katılmamıştır. Kanunî Sultan Süleyman gene en kuvvetli rivayete göre 1520 = 926 senesi 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar günü İstanbul'da tahta çıkmış olmak itibarıyla saltanatının tam 45 sene, 11 ay, 7 gün sürmüş olması lâzımgelir: Bu Milâdî hesaba göre Kanunî cülûsundan itibaren 46 ncı sene içinde ölmüş demektir. Osmanlı menbâlarında umumiyetle 48 sene saltanat sürmüş gibi gösterilmesi hem Hicrî takvim esas ittihâz edilmesinden, hem ay ve gün tarihlerinin tıpkı yaş meselesinde olduğu gibi hesaba katılmamış olmasındandır. Osmanlı padişahları içinde en çok saltanat süren Kanunî'dir.

Trabzon'da doğmuş, İstanbul'da cülûs etmiş ve Szigetvar'da ölmüş olan Kanunî Sultan Süleyman Milâdî hesaplara yaşının 25 sene, 5 ay, 4 gün olduğu, yâni 26 yaşının içinde bulunduğu sırada tahta çıkmıştır. Sultan Süleyman bu on üçüncü «Sefer-i Hümayûn»una 1566 = 973 senesi 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşamba günü hareket etmiş olmak itibarıyla, İstanbul'dan hareketinden itibaren tam 4 ay 6 gün, yâni 129 gün yaşamış demektir: Bu 1566 = 974 senesi 4 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi günü Szigetvar'a muvâsalatından itibaren de 33 gün yaşamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği seferler 13 «Sefer-i Hümayûn»dur: Bunlar şöyle bir tertib alabilir:

- 1 — 1521 = 927 senesi 18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi gününden 19 Teşrinievvel = 17 Zülka'de Cumartesi gününe kadar 5 ay 3 gün süren Belgrad seferi;
- 2 — 1522 = 928 senesi 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 29 Kânunusânî = 12 Rebî'ülevvel Perşembe gününe kadar 7 ay 13 gün süren Rodos seferi;
- 3 — 1526 = 932 senesi 23 Nisan = 11 Receb Pazartesi gününden 1526 = 933 senesi 13 Teşrinisânî = 7 Safer Salı gününe kadar 6 ay 21 gün süren Mohaç seferi;

4 — 1529 = 935 senesi 10 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi gününden 1529 = 936 senesi 16 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir Perşembe gününe kadar 7 ay 7 gün süren Viyana seferi;

5 — 1532 = 938 senesi 25 Nisan = 19 Ramazan Perşembe gününden 1532 = 939 senesi 21 Teşrinisâni = 22 Rebî'ül-âhir Perşembe gününe kadar 6 ay 26 gün süren «Alaman/Alman» seferi;

6 — 1534 = 940 senesi 11 Haziran = 29 Zülka'de Perşembe gününden 1536 = 942 senesi 8 Kânunusâni = 14 Receb Cumartesi gününe kadar 1 sene, 6 ay, 27 gün süren «İrâkayn» seferi;

7 — 1537 = 943 senesi 17 Mayıs = 7 Zülhicce Perşembe gününden 1537 = 944 senesi 22 Teşrinisâni = 18 Cumâda-l-âhire Perşembe gününe kadar 6 ay 6 gün süren «Pulya» seferi;

8 — 1538 = 945 senesi 8 Temmuz = 10 Safer Pazartesi gününden 27 Teşrinisâni = 5 Receb Çarşamba gününe kadar 4 ay 20 gün süren «Kara-Boğdan» seferi;

9 — 1541 = 948 senesi 20 Haziran = 25 Safer Pazartesi gününden 27 Teşrinisâni = 8 Şa'bân Pazar gününe kadar 5 ay 7 gün süren «İstabur» seferi;

10 — 1543 = 950 senesi 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi gününden 16 Teşrinisâni = 18 Şa'bân Cuma gününe kadar 6 ay 23 gün süren «Usturgon» seferi;

11 — 1548 = 955 senesi 29 Mart = 18 Safer Perşembe gününden 1549 = 956 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Zülhicce Cumartesi gününe kadar 1 sene, 8 ay, 23 gün süren ikinci İran seferi,

12 — 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi gününden 1555 = 962 senesi 31 Temmuz = 12 Ramazan Çarşamba gününe kadar 1 sene, 11 ay, 3 gün süren «Nahcivan» seferi;

13 — 1566 = 973 senesi 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşamba gününden bu 1566 = 974 senesi 6/7 Eylül = 20/21 Safr Cuma/Cumartesi gecesi, vefatına kadar 4 ay 6 gün süren son Szigetvar seferi,

Sultan Süleyman'ın bu 13 seferde geçirdiği müddetlerin meemâu 10 sene, 3 ay, 5 gün tutmaktadır: Yâni Kanunî 45 sene, 11 ay, 7 gün süren saltanat müddetinin 35 sene, 8 ay, 2 gününü hizada ve 10 sene, 3 ay, 5 gününü seferde geçirmiş demektir.

Sultan Süleyman bu son Szigetvar seferinde yeni ve eski şehirlerle dış-kalenin fethinden takriben beş saat kadar evvel öldüğü için sabırsızlıkla beklediği bu büyük neticeyi görememiştir.

Kanunî Sultan Süleyman seferde ölen Osmanlı padişahlarının dördüncüsüdür: Birinci Kosova meydan muharebesinde şehid olan Birinci Murad için 1389 = 971 vukuâtının ilk fıkrasına, Anadolu tarafında çıktığı son seferde vefat eden Fatih Sultan Mehmet için 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasına ve Rumeli tarafında bir sefere giderken vefat eden Yavuz Sultan Selim için de 1520 = 926 vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız. Fetret devrinde hükümdarlıklarını ilân ettikleri halde Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arazisinin meemuuna hiç bir zaman hâkim olamadıkları için padişahlar cedveline giremeyen Süleyman ve Mu. şâ Çelebiler tabii bu hesaba dâhil değildir.

Ömrü zaferler, şanlar ve şerefler içinde geçen Kanunî'nin ihtiyarlığında şahâdet temenni ettiği ve Szigetvar'da ölmesi bu duâsının kabulü sayıldığı bile rivayet edilir:

«Nice müddettür ki rûy-i zemîni zir-i zafer-karînum itdüm: Vâsıl olmadık recâm, hâsıl olmaduk münâm kalmadı; hâlen Habîbün hörmetine saâdet-i şahâdet, ba'dehu didâr-ı şerîfinü müşâhedet nasib eyle!».

Bu sözleri Kanunî söylememiş olsa bile, her halde kendisine çok yakışan bir izâfe demektir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın çok kuvvetli bir edebî şahsiyeti vardır: Sultan Süleyman, İkinci Murad'la başhyan şâir padişahların beşincisidir ve şiirlerini şanlı babası Yavuz Sultan Selim gibi Acemce değil, dedesi İkinci Bâyezid, dedesinin babası Fatih ve dedesinin dedesi İkinci Murad gibi Türkçe yazmıştır: Bununla beraber bâzı Acemce şiirleri de vardır. Eserlerinde «Muhibbi» mahla-

sım kullanır. «Millet» kütüphânesindeki «Emirî» koleksiyonunda dört yazma divânı vardır: Bununla beraber Ali Emirî Efendi «Cevâhir-ül-Mülûk»ünde beş muhtelif divânını görmüş olduğundan bahsetmektedir. Bu divanlardan biri 1308 tarihinde ikinci Mahmud'un şâir kızı Adile Sultan tarafından «Divân-ı Muhibbi» ismiyle 236 sahifelik bir kitap hâlinde «Matbaa-i Osmâniyye»de bastırılmıştır. Kanunî'nin kâhramanlık şiirleri lirik eserlerinden daha kuvvetli ve daha güzeldir. Sultan Süleyman'ın son dakikaları hakkında Osmanlı menbâlarında hemen hiç bir şey yoktur: Fakat buna mukabil bâzı Garp menbâlarında vüsuk derecesi biraz şüpheli bir takım izâhâta tesadüf edilir. Bu rivayetlere göre Kanunî'nin son dakikalarında baş ucunda bulunanlar Vezir-i a'zam Sokullu Mehmet Paşa ile Hekim-başı Kaysûnî-zâde Bedrüddin Mehmet-Çelebi'den ibarettir: Hastanın son nefesleri ak sakalını titretirken gözleri Szigetvar kalesine doğru dikilmiş,

— Bu ocağı yanacak dahi almıdı mı?

diye iç-kalenin niçin hâlâ alınmadığını sormuş ve tam işte bu sırada nefesi kesilerek Allâhm rahmetine kavuşmuştur. Fakat tabii bu rivayetin ne derece mevzuk olduğunu tâyine imkân yoktur.

Kanunî Sultan Süleyman tıpkı birer ordu kumandanı gibi cepheden cepheye ve zaferden zafere koşarak Osmanlı devletini kuran ve bilhassa imparatorluğu günden güne genişleten ilk on padişahın sonuncusudur: Diğerlerinin yanında çok sönük kalan İkinci Bayezid bir tarafa bırakılmak şartıyla, bunların hepsi büyük asker ve büyük adamdır; Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar geçen vukuâtın hepsinde bu büyük adamların şahsiyetleriyle dehâlarının damgaları sezilebilir. Bundan sonra teselsül edecek Osmanlı padişahları içinde böyle şahsiyetlere nâdiren tesadüf edilecektir.

Kanunî devrinin parlaklığı yalnız fütuhâtının azametine münhasır değildir; Osmanlı medeniyeti de en yüksek seviyesine bu devirde çıkmıştır: Edebiyatta Fuzulî ve Bâkî, ilimde Zenbillî-Ali Efendi, İbnî Kemâl ve Ebussuûd, mimâride Koca-Sinan, tarihte Selânikî-Mustafa, Âli, Celâl-zâde Mustafa, Nişancı-Mehmet, coğrafyada Piri-Reis, denizcilikte Barbaros ve Turgud hep bu muhteşem devrin adamlarıdır. Sultan Süleyman seleflerinden vâris olduğu ölkeye Macaristan, Transylvania = Erdel, Trablusugarb, Cezâyir, Irak ve Rodos Haçlı devleti ölkeye Anadolu'nun Van'dan Ardahan'a kadar şarkıyla şimalişarkisini, Gürcistan Atabeylerinden Çoruh boyunu, Belgrad havâlisini, Adalar denizinde en mühimmi Sakız olmak üzere muhtelif Venedik ve Ciniviz müstemlekelerini ve Akdeniz'de büyük bir askeri ehemmiyeti olan Cerbe adasını ilâve etmiş, Yemen sahillerinde Osmanlı hâkimiyetinin temellerini kurmuş ve bu ölkenin merkezini bile fethetmiş, Akdeniz'le Kızıldeniz'i ve Basra körfezini birer Türk gölü hâline getirmiş, Hindistan işlerine müdâhale edip Türk bayrağını Umman ve Hint denizlerinde dalgalandırmış, İran'ı büsbütün sindirmiş ve Avrupa'dan başka Amerika'da bile arazisi bulunan İspanya kralılarıyla Almanya imparatorluğuna ve Avusturya devletine yüksek hâkimiyetini kabul ettiren muâhedeler imzâ ettirip haraca bağlamıştır: Türk imparatorluğunu Avrupa siyasetine hâkim bir hâle getiren bu muâhedeler için 1547 = 954 vukuâtının «8 Teşrinievvvel» ve 1562 = 969 vukuâtının «1 Haziran» fıkralarına bakınız. Bâzı muahhar müelliflerde Kanunî devrini bütün parlaklığına rağmen Osmanlı inhitâtının başlangıcı saymak temâyülüne tesadüf edilir: İlk inhitat sebeplerinin bu devirde görülmeye başladığı ve bilhassa büyük fütuhât yapmış büyük padişahlar çağının da Kanunî ile nihayet bulduğu muhakkaktır; meselâ kadınlar saltanatının başlamasıyla rüşvet kapısının açılması bu devre müsâdiftir: Bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» ve 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Fakat mikrobun vücuda girmesi demek, hastalık demek değildir: Onun için Osmanlı azameti Kanunî'den sonra da devam etmiş ve hattâ askerî sâhada da bir takım Kafkasya ve Azerbaycan fütuhâtı gibi çok mühim muvaffakiyetler temin edilmiştir. — Devletin a'zamî genişleme nisbeti Kanunî'den sonradır.

Kanunî devrinin müstakbel inhitâtını hazırlayan en zayıf tarafı, Devşirmeliğin artık kat'î bir hâkimiyet kurmuş olmasında gösterilebilir: Sultan Süleyman'ın en büyük hatası, babasının Devşirme gürhuna karşı Türk unsurunun hâkimiyetini iade için iş başına getirmiş olduğu Vezir-i a'zam Piri-Mehmet Paşa'yı azlederek Devşirmeliği dâimî bir idare sınıfı hâline getirmiş olmasıdır. Bu vaziyeti en iyi tetkik eden müellif Rumanyalı Iorga'dır; muhtelif eserlerinde muhtelif münasebetlerle bu mevzûa temas eden Iorga meseleyi şöyle anlatır:

«Birbirine benzemeyen iki Türk cemiyeti ve daha doğrusu Osmanlı cemiyetinin yanında bir Türk cemiyeti vardır: Çobanlık ve çiftçilikle geçinen eski Türkmenlerin nesline mensub olan bu Türk cemiyeti çalışkan, kanâatkâr yaşayan ve ata'larının faziletlerini hâlâ idâme eden cemiyettir. Devlet bünyesine hâkim olan Osmanlı cemiyeti o sırada henüz bu Türk cemiyetini tamamiyle istihlâf etmiş değildir: Osmanlı cemiyetinin memlekette ne varsa hepsini zaptedip eline geçirmesi ancak XVII nci asırda mümkün olabilecek ve bu da yeni bir devşirme tabakasının kendisine tâze bir kan getirip aşılmasına bile hâcet kalmadan olacaktır. Her türlü ahlâksızlıklardan ve bilhassa mağlûbiyet ve mahkûmiyet ahlâksızlıklarından başka bir şey getirmeyen dönmelerle devşirmelerin devlet bünyesinde tamamiyle hâkimiyetleri işte o zamandır. Bu ahlâksızlıklar menşei itibariyle hristiyanlıktan çıkmış olmadığı gibi Rum yahut İslâv ırklarından da çıkmış değildir: Çünkü gene aynı İslâv ve Rum ırkları vaktiyle hürriyetlerine sahip oldukları zamanlar öyle yaşamıyorlar ve ahlâkçıların gözlerine öyle görünmüyorlardı. Ancak bu ırklar mağlûbiyet zilletine düşüp alçaldıktan ve esâret içinde ahlâksızlaştıktan sonra ırklarından Osmanlı imparatorluğuna vezir ve paşa olmak isteyen kimseler ihtidâ etmiye başlamışlardı: Tabii bu ihtidâlar, o mühtedilerin mensub oldukları milletlerin Türk hâkimiyeti altındaki esâretlerinden mütevellit ahlâkî düşkünliklerini tamamiyle izâleye kâfi bir devâ değildi».

Gene Iorga, bu Devşirme hâkimiyetinin kültür sahasındaki fena tesirlerinden birini de şöyle anlatır:

«Osmanlı cemiyetiyle Türk cemiyeti arasında ve daha doğrusu Osmanlı kavminin mâzisine bağlı kalan halk tabakasıyla o tarafların hemen bütün hristiyan ırklarından devşirilmiş dönme vezirlerden, paşalardan, beylerbeylerinden ve kadı-askerlerden mürekkep olan hâkim sınıf arasında çok esâş bir fark vardır: bu devşirmelerin bir çoğu Rum ve bir çoğu da İslâv'dır: Fakat İslâvlar Bulgarlar cinsinden değil, Sırp cinsindendir. Bu hâl o dereceyi bulmuştur ki Sultan Süleyman devrinde İstanbul diplomasisi üç dil kullanmaya başlamıştır: Bu diller Türkçe, Rumca ve Hırvatçadır! Venedik arşivleri İstanbul vesairenden gönderilmiş ve o devrin Rumcasıyla yazılmış siyasi vesikalarla doludur!»

Dönmelerle devşirmelerin «burunlarını kırmak» için Yavuz Sultan Selim'in iş başına getirdiği büyük Türk Vezir-i a'zamı Piri-Mehmet Paşa merhumun heybet ve vekarına tahammül edemiyen Kanunî'nin ayaklarını yıkadıkça suyunu içecek kadar zillet gösteren devşirme İbrahim Paşa'yı iş başına getirmesi nihayet işte böyle bir netice hâsıl etmiş ve Fatih devrindenberi Türk devlet adamlarıyla Devşirmeler arasındaki tarihi mücadele Sultan Süleyman'ın bi-mayesine mazhar olan Dönmelerle Devşirmelerin lehine neticelenmiştir. Bundan sonra artık iş başında Türk vezirler görünmesi tesadüfe bağlıdır. Müstakbel Osmanlı inhitâtının en büyük âmili işte budur:

Devşirmelerin Türk düşmanlığı, Anadolu Türklerinin Devşirmeler tarafından ezilmesi, Türk-Devşirme mücadelesi, bunlara karşı Anadolu isyanları, Devşirmelerin devleti parçalamak için isyan çıkarmaları, saltanat makamına kadar göz dikmeleri, ihânetleri, cinâyetleri ve Osmanlı tarihinde ilk defa olarak ahlâksızlıkla rüşvet kapılarını açmaları gibi inhitâtın en mühim sebepleri olan fenalıkları için 1453 = 857 vukuâtı içindeki «1 Haziran» fıkralarının üçüncüsüne dördüncüsüne ve «10 Temmuz» fıkralarına, 1472 = 877 vukuâtının birinci fıkrasına, 1477 = 882 vukuâtının ikinci fıkrasına, 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasıyla, ikinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına, 1482 = 887 vukuâtının «18 Teşrinisânî» fıkrasına, 1515 = 921 vukuâtının «22 Şubat» fıkrasına, 1517 =

923 vukuâtının «13 Eylül» fıkrasına, 1518 = 924 vukuâtının «25 Kânunusânî» fıkrasına, 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına, 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına, 1524 = 930 vukuâtının «Kânunusânî = Rebî'ül-evvel» fıkrasına, 1524 = 931 vukuâtının «1 Teşrinisânî» fıkrasına, 1527 = 933 vukuâtının «30 Nisan» ve «8 ve 22 Haziran» fıkralarına, 1529 = 936 vukuâtının «14 Teşrinî» evvel» fıkrasına, 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisânî» fıkrasına, 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına, 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına, 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisânî» fıkrasına, 1553 = 960 vukuâtının «28 Ağustos» ve «6 Teşrinievvel» fıkralarına, 1555 = 962 vukuâtının «29 Eylül» fıkrasına ve 1559 = 966 vukuâtının da «29 ve 31 Mayıs» fıkralarına bakınız.

Bununla beraber, devlet mekanizması henüz eskiyip yıpranmamış, Osmanlı teşkilâtı henüz bozulmamıştır: Devlet bünyesinin umumî intizâmına bütün dünya hayrandır; Iorga bu vaziyeti de şöyle anlatır:

«Fransız seyyahlarını en çok hayran eden şey, bu milletin o mükemmel nizam ve intizâmıyla çok sıkı ve ciddi olan inzibâtıdır. O devirde Türkiye'ye gelen seyyahlar, hiç bir gürültü çıkarmadan sessizce gidip gelen Osmanlı ordularının hareketlerini farketmek imkânı olmadığını tekrar tekrar anlatırlar. Hattâ XV inci asır seyyahlarından biri bile bir Türk ordusunun hareketinde atların kaldırınlar üzerindeki nal seslerinden başka bir şey duyulmadığından bahseder! Asker yola çıkarken hiç bir söz duyulmaz: Binlerce cengâverlerden mürekkep olan o muazzam kütleler bir ma'bed sükûtu içinde yerlerinden kalkıp yollarına giderler. Ök. sürük sesleri bile hafiftir. Bu hâli kendi gözleriyle gören şahitlerin sayısı on seyyahattan aşağı değildir».

Garp menbâlarına istinâden Kanunî devrinin bir tarihini yazmış olan «Fairfax Downey» de Türk ordusunun temizliğiyle sıhhi vaziyetini şöyle anlatır:

«Türk ordugâhlarının sıhhi vaziyetiyle intizâmı yirminci asrın bu sâhalarda örnek olan teşkilâtlarını aratmayacak kadar mükemmeldi; en sıkı disipline tâbi olan Türk orduları sükûn içinde mütemâdi bir teyakkuz gösterirdi».

Kanunî devrinin dünyayı imrendiren ve hattâ İngiliz Adliyesine bile örnek olan muhteşem cephelerden biri de adaleti ve Adliye teşkilâtıdır: Bu mesele için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. O fıkroda görüldüğü gibi Kanunî'nin kanunluğu, yani Osmanlı tarihinde cihangirliğinden ziyâde adâletini gösteren bir isim bırakmış olması yalnız kâğıt üstünde bir takım kanunlar tedvin ettirmiş olmasından değil, bilhassa nizam ve hakka riâyet etmiş ve ettirmiş olmasındandır. Bununla beraber Sultan Süleyman'ın «Kanunnâme»si de o devrin Türk medeniyetine şeref verecek bazı hukuk telâkkilerine istinâdi bakımından fevkalâde mühim bir vesikadır.

1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Sultan Süleyman'ın «Kanunnâme-i Âli Osmân»ına Fatih'in kanunnâmeleri esas olmuştur: Hattâ ceza ahkâmı vergilere ait kısımları aynen iktibâs edilmiş gibidir; bununla beraber Fatih'in kanunları umumiyetle kendisinden evvelki devirlere ait ahkâmın tedvininden ibaret olduğu gibi, Sultan Süleyman'ın kanunlarında da ikinci Bâyezid ve Birinci Selim devirlerindeki tanzimât ve tâ'dilât ihmâl edilmeyerek Fatih'den sonraki ve kendisinden evvelki hukukî ihtiyaçlar da nazar-ı i'tibâra alınmıştır. Kanunî devrinin ilk zamanlarında kendisinin emriyle tedvin edilen bu kanunların tanziminde İbn-i Kemal ve Ebussuûd Efendiler gibi büyük hukukşinasların mühim rolleri olduğundan bahsedilir; bilhassa «kavânin-i Osmâniyyeyi Şer'i-şerife tatbik» etmiş olmakla meşhur olan Ebussuûd Efendi'nin yeni ihtiyaçlara ait kanunların şeriate mukayyer sayılmamasını temin hususunda mühim bir rol oynamış olduğuna hükmedilmektedir: 1574 = 982 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız.

Bu kanun metinlerini kimin yazdığı kat'î surette mâlûm değildir: «Tabakaat-ül-memâlik» isimindeki eseriyle meşhur Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin yazdığı hakkında bir rivayet varsa da zayıftır; en kuvvetli tahmine göre Celâl-zâde'nin üstâdı olan ve Kanunnâme tedvin edilirken Nişancılık mevkiinde bulunan «Seyyidi/Seydi Bey»in yazmış olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Süleyman'ın adli, mâlî ve idâri esaslara aid olan bu meşhur kanunnâ-

mesi üç «Bâb»a ayrılır : Birinci bâbı dört, ikinci ve üçüncü bâbları da yedişer fasıldan mürekkeptir. O zamanki Avrupa hukuku ictimâi sınıfların müsâvât-ı sızlı prensibine istinâd ettiği halde, bu Türk kanunnâmesinin cezâ hukukuna aid olan birinci bâbının en başında müsâvât esasî şöyle tesbit edilmektedir : «Bâb-ı evvel dört fasıl üzerine tertib olunup cinâyât mukaabelesünde olan cürüm-ü siyâset bâbunda vaz'olundu ki sipâhî ve raiyyet ve şerif-ü-vazî ve denî-ü-refî arasında müşterekdür : Şöyle ki her kim bu cerâyimden birisi ile mücrim ola, mukabelesünde ta'yin olunan ukuubetle muâkab olur».

Her halde bu vaziyet XVIII inci asrın sonlarındaki Fransız inkilâbından çıkan müsâvât esasının Türkiye'ye ancak XIX uncu asırdaki «Tanzimât-ı Hayriyye» den itibaren girebilmiş olduğunu iddiâ edenlerin yüzlerini kızartması lâzımgelcek bir vaziyettir. Şahsî hukuk itibariyle sınıf ve mevki farkı gözetmiyen bu müsâvât prensipi, siyâsî hukuk bakımından da Osmanlı imparatorluğunun teşekkülünden beri tatbik edilmiş en eski esas mahiyetindedir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünü Sokullu-Mehmet Paşa büyük bir tekayyüte gizlemiştir : Hattâ bâzı Osmanlı menbâlarında vezirlerin bile haberdâr olmadıklarından bahsedilirse de bu rivayetin doğru olmadığı muhakkaktır : Çünkü vak'ada bizzat bulunmuş olan Selânîki-Mustafa Efendi'nin izahına göre Vezir-i-a'zam bir gece Sır-kâtibi Feridun Bey'i vüzerânın çadırlarına göndererek onların da re'yini aldıktan sonra askeri aldatmak için ertesi gün alelâsul Divan kurulmasına ve yeni padişah gelinceye kadar işin gizli tutulmasına karar vermiştir : Hattâ gene Selânîki'ye göre Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi de vaziyetten haberdardır. Bu gece Kanunî'nin cesedi otağında gizlice techiz ve tekfin edilerek bir tabuta konulduktan sonra tahtının altına muvakkaten defnedilmiştir; Selânîki bu noktayı şöyle anlatır :

«Tabib-i-Hâssa Kaysûnî-zâde ve İmâm-ı Sultânî Derviş Efendi ve Rikâbdâr Mustafa Ağa ve Musâ Ağa ve Hasan Ağa cümle on iki nefer kimesne mubârek cesedin gasledüp ve tekfin idüp namazın kılup, yapup gönderilen tâbût ile taht altında emânet konuldu».

Diger bâzı menbâlarda da cesedin «tahnî» edilmiş olduğundan bahsedilir : Hattâ sonradan buraya bir türbe bile yapılmış olduğu Alî'nin «ba'de-zamânin üstüne türbe yapılması» takarrür ettiği hakkındaki ifâdesi ve Peçevî'nin de «hâliyâ türbe-i şerifeleri olan mahal» tâbirinden anlaşılmalıdır : Bu türbenin yeri, Szigetvar kalesiyle Macarların «Süleyman-koy» dedikleri köyün cenubuna tesadüf etmektedir : Macarların buraya hâlâ «Türbek» dedikleri tesbit edilmiştir. Osmanî devrinde ziyâretgâh olan bu zavallı türbe sonraları bakımsızlık yüzünden harâb olmuş ve nihayet XVII inci asırda Katolik papasları tarafından maatteessüf bir kilise hâline getirilmiştir! Bu kiliseye şimdi «Türbek» yahut «Türk» kilisesi denir! Fakat mezar taşı bile kaldırılmış olduğu için, seyyahlar gidip büyük Türkün kabrini sordukça oradaki papaslardan birinin :

— İşte Süleyman'ın kalbi buradadır!

diye bir nokta gösterdiği rivayet edilir : Bugünkü hudutlarımızın hâricinde kalan bu gibi makamlarla biraz alâkadar olmak her halde vazifemiz olsa gerektir. — Veliahd şehzâde Selim bu sırada Kütahya valiliğindedir : Kendisine gönderilen ulak için aşağıki fıkraya bakınız).

7 Eylül = 21 Safer, Cumartesi: Szigetvar iç-kalesinin fethi. — İkinci Selim'in saltanata dâveti.

(Yukarda bu sene vukuâtının «6 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, Szigetvar'da son mukavemet noktası olan iç-kale Kanunî'nin öldüğü gece bir odun yangınıyla kuşatılmış ve nihayet kale muhafızı Nicolas Zriny daha fazla sebat etmek imkânı kalmadığını anlamış, içeride yanmakla teslim olmak veya hut bir huruç hareketine kalkışmak şekillerinden birini tercihe mecbur olarak son şekle karar vermiştir : Boynuna bir altın zincir, başına bir sorguç ve sırtına sarmal bir kaftan geçirdikten sonra kendisiyle beraber ölmeyi kabul

eden 600 fedâinin başına geçen kahraman Zriny şiddetli bir huruç hareketi yapmışsa da bir ok ve bir de kurşun yarası aldığı için hemen yakalanmış ve Türk ordusu geldiği zaman elinde bulunan mâsum bir Türk esirinin kafasını kestirmiş olduğu için derhal bir top namlının üstünde başı kesilerek idâm edilmiştir. — Ordu iç-kaleye girdiği sırada oradaki barut deposu infilâk ederek bir çok telefâta sebep olmuştur. — Szigetvar fethi bu muvaffakiyetle nihayet bulmuş olduğu için, Sokullu-Mehmet Paşa şehirle kalenin derhal tâmirini emrederek Padişahın ölümünden haberdâr olmiyan askeri oyalamaya başlamıştır. — Szigetvar muhasarası bu senenin 5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi günü başlamış olduğuna göre, 33 gün sürdükten sonra bu 34 üncü gün fetihle nihayet bulmuş demektir. — Szigetvar sancak-beyliğine «Pécs = Peçuy» Alaybeyi İskender Bey tâyin edilmiştir. — İç-kale'nin fethi için 22 safer = 8 Eylül Pazar tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir.

Orada hazır bulunan müverrih Selânîki'nin ifadesine göre Kütahya valisi şehzâde Selim'i saltanata dâvet için gönderilen Hasan-Çavuş bu gün yola çıkmıştır : Hasan-Çavuş'un eline gizli bir mektup verilmiş olduğu için kendisinin bile götürdüğü haberdan bihaber olduğu rivayet edilir; bu çavuşa yalnız son sür'atle hareket etmesi emredilmiştir).

19 Eylül = 4 Rebî'ül-evvel, Perşembe: Hasan-Çavuş'un saltanata dâvet mektubunu şehzâde Selim'e tevdi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi son sür'atle hareket etmiş olan Hasan-Çavuş sekiz günde Szigetvar'dan İstanbul'a ve dört günde de İstanbul'dan şehzâdenin bu sırada bulunmakta olduğu «Sıcanlu-sahrâsı»na gelmiştir : Umumiyetle Osmanlı menbâlarında Hasan-Çavuş'un Szigetvar'dan Kütahya'ya sekiz günde gelmiş olduğundan bahsedilirse de, Szigetvar'da bizzat bulunmuş olan Selânîki-Mustafa Efendi'nin kaydine göre sekiz gün yalnız Szigetvar - İstanbul arasında geçmiştir; şehzâdenin Kütahya'da bulunduğu da yanlıştır : Gene Selânîki'ye göre «Sıcanlu-sahrâsı»ndadır; bir' ecnebi rivayetine nazaran da şehzâde Selim bu sırada Afyon-Karahisar'ındadır : Bu iki rivayet telif edildiği takdirde, şehzâdenin bulunduğu mevki Karahisar'ın garbmdeki «Sincanlı» olmak ihtimaline hükm edilebilir. — Sultan Selim derhal yola çıkmış değildir : Fakat babasının ölümünü haber aldıktan kaç gün sonra hareket etmiş olduğunda ihtilâf vardır; meselâ Peçevî hemen ertesi gün hareket etmiş olduğundan bahsederse de bu hesap Hasan-Çavuş'un Szigetvar'dan Kütahya'ya sekiz günde gelmiş olmak rivayetine istinâd ettiği için tamamiyle yanlıştır; buna mukabil Selânîki de 7 Rebî'ül-evvel = 22 Eylül Pazar tarihinden bahsetmekteyse de bunun da yanlış olduğu anlaşılmalıdır : Çünkü gene Selânîki bundan iki gün sonra şehzâdenin Kütahya'ya muvâsalatını bir Cuma gününe müsâdif gösterir! Halbuki hakikatte «Salı» olması lâzımgelir! Hammer de bu meselede yanlış olduğu için, mütercim Atâ Bey Türkçe tercemesine eklediği notlarında ihtilâfı tetkik etmiş ve gün isimlerine istinâden mümkün olduğu kadar doğru bir neticeye varmıştır : Bu mesele için aşağıki fıkraya da bakınız. — Sultan Selim hocası Atâullah Efendi ile lalası Hüseyin Paşa'yı ve Mir-âhru Husrev Ağa ile diger bâzı maiyyet erkânını yanma alarak yola çıkmıştır).

27 Eylül = 12 Rebî'ül-evvel, Cuma: Karahisar civarından İstanbul'a hareket eden şehzâde Selim'in Kütahya'ya muvâsalatı.

(Yukarıdaki fıkrada gördüğümüz gibi, Sultan Selim'in «Sıcanlu-sahrâsı»ndan ne gün hareket ettiği kat'i surette belli değildir : Yalnız valiliğinde bulunduğu Kütahya'ya işte bu Cuma günü gelmiş olduğu Selânîki'nin ifadesinden anlaşılmalıdır : Hattâ gene aynı menbâ göre şehre namaz vaktinde gelmiş olan şehzâde Yeni-câmi hatibine hutbanın kendi nâmına okunmasını emretmiş ve Kütahya'da kalmıyarak İstanbul'a hareket etmiştir).

29/30 Eylül = 14/15 Rebî'ül-evvel, Pazar/Pazartesi: «Baboca» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında bu kaleden umumiyetle «Bobofca» şeklinde bahsedilir: Bu şeklin eski yazıda bir nokta hatâsiyle «Bobokça» tahrifinden galat olmak ihtimali vardır. — Baboca kalesi Drava nehrinin sol sahili civarındadır ve Ali'nin rivayetine göre «Szigetvar'la mâbeyni bir buçuk günlük yoldur». — Başta Peçevî olmak üzere bir takım müellifler bu kalenin fethine memur olan beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa ile kardeşi Rumeli Beylerbeyi Şemsi-Ahmed Paşa'nın Szigetvar ordugâhından 29 Safer = 15 Eylül Pazar günü hareket etmiş ve o günün yahut ertesi günün akşamı düşmanın tahliye ettiği kaleye girmiş olduklarını kaydederlerse de bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü o sırada Szigetvar ordugâhında bulunan müverrih Selâniki Mustafa Efendi bu paşaların 13 Safer = 28 Eylül Cumartesi günü toplanmış olan Divan ictimâını müteâkip hareket etmiş olduklarından bahsetmektedir; yalnız Selâniki gün ismini doğru yazdığı halde tarih rakamında bir günlük bir hatâya düşmüştür: Çünkü onun gösterdiği 14 Rebî'ül-evvel tarihi Cumartesi'ye değil, Pazar'a müsâdiftir; halbuki Divânın Cumartesi günü toplandığını ve Paşaların da «ol gıı göçüp gittiklerini» söyleyen gene kendisidir. — Hareket tarihini zikreden Selâniki feth tarihini meskût geçmiştir; fakat Ali'ye göre Paşaların «ertesi gün maksadı aksa olan ser-menzile yettikleri», anlaşılmaktadır; kalenin işgali de umumiyetle o günün akşamına müsâdif gösterilmekte olduğu için burada hareket gününün ertesi tesadüf eden 29/30 Eylül = 14/15 Rebî'ül-evvel Pazar/Pazartesi gecesi esas ittihaz edilmiştir. — Umumiyetle kale muhafızlarının korkularından kaçmış olmaları dolayısıyla Baboca'nın boş bulunup işgal edilmiş olduğundan bahsedilirse de, ordugâhta bulunan Selâniki Mustafa Efendi meseleyi şöyle anlatır:

«Rumeli askeri varduğu gibi küffar kendü eliyle âteşe urup kal'ayı birağup firâr iderler. Ardlarundan asker-i İslâm yetişdiklerin tiğ-i âteşbâr ile Dâr-ül-bevâr'a gönderürler ve kal'anun harâb olan yerlerin ta'mire meşgul oldukların arzeylediler».

Bu muvaffakiyet üzerine «Berzents», «Zapanyı», «Belevar», «Szekesd» vesaire gibi muhafızları kaçmış bir takım kalelerin derhal işgal edilmiş olduğu da rivayet edilir: Baboca ile Belevar'ın ilk fetihleri için 1532 = 938 vukuâtının 25 ve 26 Temmuz fıkralarına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa'nın bir taraftan Szigetvar kalesini tamir ettirmek ve bir taraftan da askerin bir kısmını bu gibi hareketlere sevk etmek suretiyle yeni padişah gelinceye kadar Kanunî'nin ölümünü gizliyerek orduyu avutmak istediği hakkında da bir rivayet vardır).

30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Şehzâde Selim'in Kadı-köy'e muvâsalatı.

(Sultan Selim'in İstanbul'a muvâsalatı Osmanlı menbâlarında umumiyetle 9 Rebî'ül-evvel = 24 Eylül Salı gününe müsâdif gösterilir ve bu rivayette saltanata dâvet mektubunun Szigetvar'dan kendisine sekiz günde gönderilmiş olmasına istinâd edilir: Halbuki yukarıda bu senenin «19 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi bu mektup on iki günde gelmiştir. Fazla olarak Szigetvar seferine bizzat iştirâk etmiş ve bütün bu vukuâtı büyük bir dikkatle tâkib etmiş olan Selâniki Mustafa Efendi şehzâdenin «Üsküdar yakasında Kadı-köyü'ne», 14 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü vâsıl olduğundan bahsetmekte ve bu tarihi Selim'in cülûsu mü-nâsebetiyle de tekrar etmektedir: Fakat Pazartesi günü Rebî'ül-evvel ayının 14 üne değil, 15 ine müsâdiftir: Fakat Pazartesi günü Rebî'ül-evvel ayının 14 üne değil, 15 ine müsâdiftir; onun için burada Selâniki'nin iki defa tekrar ettiği gün ismi esas ittihaz edilerek bir günlük rakam farkı tashih edilmiştir: Selâniki'de «Pazartesi» gününün kat'i olduğunu gösteren diğer bir delil de yeni padişahın üç gün sonra İstanbul'dan Belgrad'a hareketinin Perşembe gününe müsâdif gösterilmesidir. — Bundan başka 17 Rebî'ül-evvel = 2 Teşrinievvel Çarşamba tarihi de rivayet edilir: Fakat İstanbul'da üç gün kalan Sultan Selimin Perşembe günü hareket etmiş olmasına göre bu rivayetin yanlış olması lâzımgelir).

İKİNCİ SELİM

(Sarı Selim)

— M. 1566 = H. 974 — M. 1574 = H. 982 —

1566 = 974

30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: İkinci Selim'in İstanbul'da cülûsu.

(Kanunî'nin ölümünde olduğu gibi, oğlu İkinci Selim'in cülûs gününde de hayret edilecek bir ihtilâfa tesadüf edilir: Bu mesele için Kanunî devrinin son fıkrasına bakınız. Tabii burada en kuvvetli tarih rivayeti esas ittihaz edilmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Selim-i Sâni» ve halk ağzında «Sarı-Selim» ve «Sarhoş-Selim» gibi isimlerle anılan İkinci Selim en kuvvetli rivayete göre 1524 = 930 senesi 28 Mayıs = 24 Receb Cumartesi günü İstanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, bu gün tahta çıktığı zaman yaşı 42 sene, 4 ay, 4 gün olması, yâni 43 yaşının içinde cülûs etmiş bulunması lâzımgelir: Osmanlı menbâlarında 44 yaşında cülûs etmiş gösterilmesi Hicri ve kameri takvim hesabına göredir. — İkinci Sultan Selim'in anası en kuvvetli rivayete göre meşhur Hürrem-Sultan'dır: Bir Rus yahut Leh dönmesi olan ve Osmanlı sarayında kadınlar saltanatını kuran Hürrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. — Selim-i Kadim, denilen Yavuz Sultan Selim'e mukabil bâzı Osmanlı menbâlarında İkinci Selim'e «Selim-i Halim» ismi de verilir: Garp menbâlarında da «Selim II» şekli kullanılır. — İkinci Selim Osmanlı padişahlarının on birincisidir: «Fetret» devrinde saltanatlarını ilân ettikleri halde Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arâzisinin mecmûna hiç bir zaman hâkim olamadıkları için resmi cedvellere girmiyen Süleyman ve Musâ Çelebiler de bâzı müelliflerin yaptıkları gibi hükümdar sayıldıkları takdirde İkinci Selim'in on üçüncü Osmanlı padişahı olması lâzımgelir: Fakat bu telâkki doğru değildir. — İkinci Selim iki kardeşinin kam bahasına tahta çıkmıştır: Kanunî'nin sekiz oğlundan Murad, Mahmud ve Abdullah isimlerindeki çocukken ölmüş oldukları için, yetişkin oğulları Mustafa, Mehmet, Selim, Bâyezid ve Cihangir isimlerindeki beş şehzâdedir; bunlardan veliahd olan Mehmet'le en küçükleri olan Cihangir ecelleriyle ölmüşlerdir: 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» fıkrasıyla 1553 = 960 vukuâtının «27 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Diğer üçünden en değerlisi ve askerle halkın sevgilisi olan şehzâde Mustafa saraydaki kadınlar partisiyle «Kehle-i İkbâl» denilen Vezir-i a'zam devşirme Rüstem Paşa'nın teziyatı yüzünden idâm edilmiş ve nihayet Selim'den çok kıymetli bir genç olan şehzâde Bâyezid de Sarhoş-Selim'e fedâ edilerek İran'da dört oğluyla beraber idâm ettirilmiştir: 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinisâni» fıkrasıyla 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. Tabii netice itibarıyla Sarı-Selim'in saltanatı iki kardeşiyle beş yeğenin kanlarına mâl olmuş demektir: Çünkü şehzâde Bâyezid dört yetişkin oğluyla beraber İran'da idâm edildikten sonra, Bursa'da bulunan en küçük oğlu Osman da ihtiyaten orada izâle edilmiştir! — Bununla beraber, Kanunî'nin bütün çocukları çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş oldukları için, sarhoş ve sefiş Selim bile değersiz bir adam değildir: O zamana göre çok kuvvetli bir kültür sahibi olduktan başka hassas ve kıymetli bir şairdir ve hattâ bir divânı da vardır; babasının adâlet

zihniyetine vâris olduğu da rivayet edilir; fakat her halde kendisine kadar teselsül eden on büyük padişahla mukayese edilebilecek bir şahsiyyet değildir. İkinci Selim bu gün ilkönce Kadıköyü'ne gelmiş ve oradan İstanbul muhafızı İskender Paşa'ya adam göndermiştir; bu adamın Paşa'ya :

— Ne aceb! bu zamâna dek bu mahalle geldük, dahî anlardan bir haber ve eser zahir olmadı! Âyâ bâis nedir?

diye sormak vazifesiyle gönderildiği rivayet edilir; fakat İskender Paşa'nın verdiği cevap İstanbul'un henüz hiç bir şeyden haberdar olmadığını göstermektedir :

— Niçün böyle buyururlar? Bizüm bir kıssadan haberümüz yokdur : Yokhsa ne an ki böyle hareket oluna?

İkinci Selim İstanbul hükûmetiyle işte böyle başhyan bir muhâbere üzerine istikbal edilmiş, saltanat vârisi Kadı-köy'den Üsküdar'a geçmiş ve orada hazırlanan saltanat kayıklarıyla ve maiyyetiyle Topkapı sarayına geçerken ilkönce Kız-kulesi'nden ve ondan sonra da Tophâneden atılan cülûs toplarıyla selâmlanarak saraya girmiştir : İstanbul halkının saltanat tebeddülünü işte bu cülûs toplanımdan öğrendiği ve o gün bütün şehirde «Sultan Selim-Han velvelesinin» çalkanmış olduğu rivayet edilir.

Sultan Selim Topkapı sarayına girdiği zaman kendisine ilk bîat eden, kızkardeşi Mihrimâh-Sultan olmuştur : Vaktiyle kocası Rüstem Paşa ile beraber şehzâde Bâyezid'in veliahdlığına çalışmış olan Mihrimâh Sultan'm :

«Âteş-i hasret ü-firkat ile yanıp yakulup giryân-u-sûzân», gözyaşları dökerek Sultan-Selim'in gönlünü aldığı ve hattâ Hazine'nin açılmasına hâcet bırakmıyarak bahşış ve sadaka gibi şeylere sarfedilmek üzere kardeşine hemen elli bin altın ödünç para verdiği bile rivayet edilir! — İkinci Selim'in cülûsunda bütün Kubbe-vezirleri seferde bulundukları için yalnız İstanbul'daki hükûmet erkâm biat edebilmiştir : Bunların en mühimleri Şeyh-ül-İslâm Ebussûd Efendi, İstanbul muhafızı İskender Paşa, İstanbul Kadısı Kadı-zâde Ahmed Efendi, Defterdâr yâni Mâliye Nâzırı Küçük-Hasan-Çelebi, Balık-zâde Ali-Çelebi vesair devlet adamlarıyla muvazzaf ve mütekaat müderrislerdir. — İkinci Selim İstanbul'da kaldığı üç gün içinde Osmanlı an'anesi mucibince «Ebu-Eyyûb-il-Ensâri'den başhyan olarak Fatih, İkinci Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim türbelerini ziyâret etmiş ve her türbede fukâraya otuz bin akça sadaka dağıttırıştır. — Yukarda gördüğümüz gibi İkinci Selim kendisinden evvelki büyük padişahlarla mukayese edilebilecek bir şahsiyyet değildir : Bilhassa ilk asker padişahlardan sonra çok zayıf bir tip sayılabilir; hiç bir muharebeye gitmemiş, saltanat devrini hep sarây safâlarıyla geçirmiştir; Münecim-başı onun hakkında :

«Şâm-u-seher zurafâ ve nüdemâ ile zevk-u-şevka mâil olup umûr-i saltanatı Vezir-i-a'zama tefvîz buyurmuşlardır».

hükümünü verir ve Peçevi de nasıl vakit geçirdiğini şöyle anlatır :

«Dâimâ erbâb-ı dilden olan nüdemâyâ mâyl ve rûz-u-şeb anlar ile müvâneset-u-sohbete kaayil idi; ya'nî ashâb-ı dilden bir sâhib-dil ve şuarâdan sâhib-nâm-u-mahlas yirmiden ziyâde sâir-i ahass ile âstânesi şâir şehzâdelerden mûmtâz idi ve kendiler dahî gâhî âzmâyış-i tab'ı Şerifleri için şî'r demek vâkı' olur idi ve hoş-elhân-u-hoş-âvâz bir nice üstâd-ı suhan-sâz ve avvâd kişi ve tanbûr-nevâz dâimâ meclis-i Şahaneleri mülâzemetin iderler idi ve bezle-güy-u-şirin-kârğla iştihâr bulan Nakkaş-Haydar emsâli bir nice bedâyı-berle ki letâyif ve şirinkârlıkları mevtâyı güldürür ve istimâ' iden giran-can sükulâyı güle güle öldürür, dahî bunlara muâdil mudhik ve masharalar meclis-i Şeriflerin dâimâ neşât-u-sürûr ile mesrûr-u-pür-hubûr iderler idi ve bilcümle bunlara el viren esbâb-ı ays-u-işret ve levâzım-i zevk-u-sohbet ma'lûm değüldür ki Cem-ü-Cemşid'e dahî müyesser olmuş ola».

Bununla beraber İkinci Selim devlet işlerine karşı lâkayd bir hükümdar değildir : Hattâ ilerde görüleceği gibi, hükûmeti Kıbrıs fethine sevkeden kendisidir. Aşağıda 1574 = 982 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına da bakınız).

3 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel, Perşembe : İkinci Selim'in İstanbul'dan Belgrad'a hareketi.

(Yeni padişahın İstanbul'a muvâsalat ve cülûs tarihini yanlış olarak 9 Rebî'ül-evvel = 24 Eylül Salı gününe müsâdif gösteren bir çok Osmanlı müelliflerine göre İkinci Selim'in üç gün İstanbul'da kaldıktan sonra 12 Rebî'ül-evvel = 27 Eylül Cuma günü ve diğer bir rivayete göre de 11 Rebî'ül-evvel = 26 Eylül Perşembe günü Belgrad'a hareket etmiş olması lâzımgelirse de bu rivayetler doğru değildir : Bunların ikincisini mehzat ittihâz eden Hammer'in Sultan Selim'i İstanbul'da yalnız iki gün kalmış göstermesi de yanlıştır; burada muâsir ve hâdisâtı tâkib etmiş bir müellif olan Selânikî ile bu hususta onu mehzat ittihâz eden Solak-zâde'nin rivayeti esas ittihâz edilmiştir : Bu mesele için Kanunî devrinin sonundaki «30 Eylül» fıkrasına da bakınız. — Sultan Selim'in Belgrad'a hareketi hükûmetin gösterdiği lüzum üzerinedir : Kanunî'nin ölümünü ordudan gizlemiş olan Sokullu-Mehmet Paşa yeni padişahı birdenbire askerî karşısına çıkarmak suretiyle es. kisinin vefatını ilân etmek fikrindedir. — İkinci Selim İstanbul'dan çıkarken Fransa ve Venedik elçileri sür hâricine gidip tâzimatlarını orada arzettikleri için itifâta mazhar olmuşlardır).

17 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir, Perşembe : İkinci Selim'in Belgrad'a muvâsalatı.

(Szigetvar ordugâhında bulunan vüzerâ tarafından hareketini tâcil etmesi için yeni padişaha bir arıza yazılmıştır : Bu vesikanın «Feridun Bey Münşeâtı»ndaki suretinde tarih yoktur; ancak içinde Kanunî'nin ölümünden itibaren otuz beş gün geçmiş olduğundan bahsedildiğine göre 11 Teşrinievvel = 26 Rebî'ül-evvel Cuma günü yazılmış ve Sultan Selim'e İstanbul-Belgrad yolunda yetiştirilmiş olması lâzımgelir. Bu arızada :

«Otuz beş gündür asker-i İslâm'a fetret-ü-hıffet gelmemek için ve ol bahâne ile a'dây-ı dîne takviyet olmasun için mehmâ-emken intikaal-ü-irtihâlin sırrını hıfz-u-sıyânette bez-i makdûr itmede dakika fevtolunmadı. Lâkin saâdet-ü-iclâl ile serir-i saâdete cülûs-i Hümâyûn buyurulduğu ahbârı öteden gelenlerden te-raşşuh itmekden hâli olmamağın sür'at-ü-isti'câl ile ordây-ı Hümâyûna dühûl-ü vusâlleri müfid-i dîn-ü-devlet idüğü makarrerdür».

denilmekle, yeni padişah gelmeyince orduyu yerinden kaldırmak münâsib olmayacağından bahsedilmekte ve onun için «mehmâ-emken teveccüh-i müvecchehde isti'câl olunması» istihâm edilmektedir. Tabii iki taraf arasında bundan evvel de bu gibi muhâbereler olmuştur. Selânikî'nin :

«Belgrad İstanbul'dan bezirgân menziliyle otuz gündür, on beş günde yetişüp» ve Peçevi'nin de :

«Bir menzilde ârâm itmeyüp ber-vech-i isti'câl Belgrad'a vusûl buldular», demesi işte bundan dolaydır. Selânikî'nin Sultan Selim'i İstanbul'dan Belgrad'a on beş günde gelmiş göstermesine göre yeni padişah buraya işte bu gün varmış olmalıdır : Hammer'in on gün göstermesi doğru değildir. — İkinci Selim Belgrad'da durmayıp orduya gitmek üzere «Vukovar»a kadar ilerlemiş ve gelmekte olduğunu Sokullu'ya bildirmişse de Selânikî Mustafa Efendi'nin rivayetine nazaran Vezir-i-a'zamdan şöyle bir cevap almıştır :

«Pâdişahum, saâdet-ü-ikbâl ile asâkir-i mansûreye teşrif buyururlar ise kul tâfesi ecdâd-ı izâmunuz kanunu üzere cülûs in'âmmı isterler, bunda ise kifâyet edecek kadar hazine getirülmemişdür ve hem a'dây-ı dîn içine gelüp yine dönüp getmenüz münâsib değül ve dahî sefer âhir olup mevsim kalmayüp kıslamak dahî müteazzirdür. Merhum ve Mağfûr-un-lehin evâil-i cülûsunda fetholunan şehir-i Belgrad sevâd-ı a'zam olmuşdur : izzet-ü-saâdetle anda âşâyış buyurulsâ» Sokullu bu arızasında kendisinin orduyu alıp Belgrad'a getireceğinden de bahsetmiştir : Sultan Selim bu mülâhazayı kabul ederek Vukovar'dan derhal Belgrad'a dönmüştür. — Bu sırada :

«Asâkir-i mansûre içinde dahî söylenmedük söz kalmadı ve Sultan Süleyman

merhumun intikaalin bilmedük kimse kalmadı. El-hükmü.lillâh diyüp asâkir-i İslâm birbirine pend-ü-nush ile keşf-i sırrı lâıyk görmeyüp tekmil-i kal'a-i mez-bûra müterakkıblar idi».

Bu ibârede «tekmil-i kal'a-i mezbûr» denilen şey, Sokullu'nun yeni padişah gelinceye kadar askeri oyalamak için tâmirine giriştiği Szigetvar kalesinin ikmâlidir: Bundan anlaşıldığına göre Kanunî'nin ölümü her şeye rağmen şâyi olmuş, kulaktan kulağa fısıldanmış, fakat resmen ilân edilmediği için harb cephesinde asker hiç ses çıkarmamıştır).

21 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhir, Pazartesi : Ordunun Szigetvar'dan Belgrad'a hareketi.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın tabutu otağının içinde muvakkaten defnedilmiş olduğu yerden çıkarılarak sağlığında bindiği muhteşem arabaya konulmuştur: Araba yerine «taht-ı revan»dan bahseden bir rivayet daha varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Tabutun arabaya konulması ölümün resmen gizli tutulmasından ve Sultan Süleyman gûyâ sağ ve hasta gibi gösterilmek istenilmesindendir: Arabanın perdeleri tabii kapalıdır! Bütün vezirler, kumandanlar, peykler ve solaklar tıpkı padişahın hayatında olduğu gibi arabanın etrafını almışlar, çavuşlara alkış tutturmuşlar ve «tabl-u-nekkare ve nefireler» çaldırmışlardır! — Kanunî'nin otağında tabutunun muvakkaten gömülmüş olduğu noktaya sonradan bir türbe yapılmıştır: Tabii bu türbe bir mezar gibi değil, bir «makam» demektir. — Bu seferde bizzat bulunmuş olan Selânikî'nin izahına göre askeri aldatmak için Kanunî'nin arabasına tıpkı kendisine benzeyen bir adam oturtulmuş ve bu adam bir Sultan Süleyman rolü oynamıştır:

«Hâs-oda oğlanlarından Bosnaviyy-ül-asl, mümtâz-ül-kadd, ak yüzlü, doğan burunlu ve küsec sakallu, hasta mizaclu, boynu sargulu Hasan Ağa nâm kimesne asâkir-i mansûrenün yemîn-ü-yesârına selâm virdi!»

Fakat Peçevî arabadaki şahsın Sokullu-Mehmet Paşa damadı Silâhdar Ca'fer Ağa olduğundan ve bunun yazısı Kanunî'nin elyazısını andırdığı için bâzı mârifâtın üstüne irâdeler yazarak her kesi aldattığından bahsetmektedir! Halbuki Solak-zâde'nin izahı büsbütün başkadır:

«Vezir-i sâhib-tedbir yollarda merhum Hudâvendigârın meyyitini gâh libâs-ı hayât ile nümâyân ider idi ve kendüsü ba'zı umûr arzitmek üslûbunda arabasının yanunca söyleşerek gider idi!»

Bu izahına göre Kanunî'nin mumyalı cesedine hareketler yaptırılarak askerin aldatılmasına çalışılmış olması lâzımgelir! Hattâ Solak-zâde, Selânikî'nin yukarıki rivayetini:

— Emmâ ki bu nakl akıldan dâr görünür!

diye tenkit bile etmektedir: Her halde bu gibi şeylerle askerin ne dereceye kadar aldatılabilmiş olduğu ayrı bir mesele demektir.

Ordunun Szigetvar'dan hareketini 3 Rebî'ül-âhir = 18 Teşrinievvel Cuma gününe müsadif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — Kanunî'nin bu son seferinde Türk ordusu bu senenin 5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi gününden bu 21 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhir Pazartesi gününe kadar tam 77 gün Szigetvar önlerinde kaldıktan sonra işte bu 78 inci gün yola çıkmış demektir: Bu 77 günün 33 gününü Kanunî Sultan Süleyman'ın sağlığında ve 44 günü de ölümünden sonra geçmiştir. Bâzı Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen ve Kanunî'nin ölümünden sonra orduyu Szigetvar'da 43 gün kalmış gösteren hesap bir gün hatâlıdır).

24/25 Teşrinievvel = 9/10 Rebî'ül-âhir, Perşembe/Cuma gecesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın kırk sekiz gün gizlenmiş olan ölümünün ifşası ve ordunun teessürü.

(Kanunî'nin cenâzesi, Macar istiklâline nihayet vermiş olduğu Mohaç ovasından ve Sava nehrinden geçirilerek Belgrad'a yaklaşılmış olduğu için, bu gün

Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa cenâze arabasını ordudan ayırıp 300 muhâfizla altı hâfıza tevdi etmiş ve içlerinde müverrih Selânikî-Mustafa Efendi'nin de bulunduğu bu hâfızlara arabanın yanında sabaha kadar Kur'an ve ilâhî okuyup zikir çekmelerini emretmiştir: Tabii bu emir, büyük padişahın ölümünü askerin duymasında Sokullu'nun artık hiç bir mahzur görmemesindendir. Bununla beraber, o zamana kadar ancak kulaktan kulağa fısıldanan ve yeni padişahın İstanbul'daki cülûs haberleriyle karışan millî mâtemin böyle resmen ifşası orduyu altüst etmiş, bütün dünyanın hayran olduğu askeri intizam bir ân içinde bozulmuştur; bu hâli kendi gözüyle gören Selânikî nasıl bir kıyâmet koptuğunu şöyle anlatır:

«Merhûmun meyyiti bu vakte değin kırk sekiz gün setrolunmuş idi, enmâ keşf-i sırr olup âşıkâre olmağın kırk sekiz yıldanberi serir-i izzetde Pâdişâh-ı âlempenâh mevdi hasreti te'sir idüp sû ziş-i mâtem ile herkes ah-u-nâle-vu-efgaana âğâz eyledi ve hây hây ile ağlaşup inleştiler ve şol mertebeye vardı ki yörümeyüp: — Hây Sultan Süleyman-Hân!

diyü feryâda başladılar: Vüzerây-ı izâm bir yere gelüp meyyiti ızhâr itdüklerine nâdim oldular ve evvelki hâl üzre gitmek evlâ imiş didiler». Ordunun yola devâmına mâni olan bu kıyâmet karşısında Sokullu-Mehmet Paşa o gece askerin içine gelmiş ve orduyu yürütmek için nasihat etmek mecburiyetinde kalmıştır:

— Kardaşlar, yoldaşlar! Niçün yörümeksiz? Yörüyelim: Bunca yıllık İslâm pâdişâhidur; Kur'an-ı-azim ile ta'zim eyliyelüm. Bu denli gazavât idüp Engerûs vilâyetin dâr-ı İslâm eyledi ve cümlemizi ni'met-i ihsâniyle besledi: İvazı bu mudur ki mübârek cesedini başumuzda götürmiyelüm? İşte oğlu Sultan Selim-Hân pâdişâhumuz on yedi gündür ki Belgrad'da size muntazırdur!

Sokullu bu sözleri söyledikten sonra askere cülûs bahşişiyle «terakki», yâni tahsisat zammı da va'detmiştir. Vezir-i-a'zamm yeni padişahı «On yedi gündür» Belgrad'da gösteren sözünde her halde bir zühûl olmak lâzımgelir: Bunun doğrusu «Yedi gün» olacaktır; çünkü gene Selânikî'nin bizzat verdiği kronolojik mâlûmâta göre ikinci Selim Belgrad'a geleli tam bir hafta olmuştur.

Sokullu'nun sözleri askerin aklını başına getirmiş olacak ki ordu geceleyin hareketine devam etmiş, sabaha karşı «sahrây-ı Sirem henârına» gelinmiş ve sabah namazı bu sahrâda kılınmıştır: Tuna ve Sava nehirleri arasındaki «Cezîre-i Sirem» yahut «Siremiyye» için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

25 Teşrinievvel = 10 Rebî'ül-âhir, Cuma: Ordunun Sirem sahrâsında «Mitroviça»ya muvâsalatı ve Sokullu'nun buradan teklif ettiği tedbirlerin ikinci Selim tarafından reddi.

(Belgrad'ın şimaligârbisinde ve Tuna ile Sava nehirleri arasından bulunan «Sirem = Syrmium», sahrâsının aynı isimdeki eski merkezinin yerinde bulunan bu «Mitrovicz/Mitrovitz = Mitroviça» kasabası Sava üzerindedir. Ordu buraya «İlgar = Cebri-yürüyüş»le gelmiş ve hattâ çok yorulan Selânikî-Mustafa Efendi: — İlgar câna geçüp bi-tâkat olup kalduk! demiştir.

Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa, yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, yolda gelirken Kanunî'nin ölümünü ifşâ ettiği zaman askere bahşiş va'detmiştir: Sokullu bu suretle saltanat tebeddülünde askerin gönlünü alarak orduya istinâd etmek siyasetini de tâkib etmiş olabilir; hâdisâtın aşağıda görülecek inkişâfı öyle göstermektedir; işte bundan dolayı yeni padişaha Mitroviça'dan bu mak-satla bir tezkire göndermiştir; orduda bulunan Selânikî bu tezkirenin hulâsasını şöyle anlatır:

«Merhum-ı mağfûrun cenâzesiyle varduğumuzda Otâğ-ı Hümayûn önünde çâr-tâk-ı sâyeaban kurulsun ve İstanbul'dan gelen yeni taht-ı devlet tuğlar mâbeyninde kurulsun ki merhûm-u-mağfûr-un-leh:

— Belki Sultan Selim-Hân'uma müyesser olup teşrif eyliye!

dimiş idi. Devlet-ü-ikbâl ile cülûs-i Hümâyûn buyurup erkân-ı devlet bendelerinin yollu yolunca pâye-i serir-i saltanata yüz sürüp beher-hâl kul tâifesi mâtekaddemden ecdâd-ı izâmunuz kanunu üzre bahşîş ve terakkilerini mübârek kelâm-ı Şerîfünüzünden işitmek beynerlerinde âdet-i mukarrerleridir; ya'nî:

— Cümlesi virilsün, makbûl-i Hümâyûnumdur!

dimenüzü isterler; alihusûs Yeniçeri tâifesi içinde Ricâl-Ullâh mukarrerdür ve kadimî kanunları, çavuşları ellerin kaldırup ocakdan geçen yoldaşlarına ve Âl-i-Osman pâdişahlarına duâlar idüp cümlesi «Âmin!» demek kaaide-i kadimle-ridür ve hayr-ü-bereket dahi bundadır. Ba'dehu cenâze namazı kılınup ta'ziyet işi tamâm olup irtesi Divan içerüde olup erkân-ı devlet tehniyet için pâye-i serir-i izzete tekrâr yüz sürüp hil'atler virile!».

Bu tezkirenin mühim noktaları şunlardır:

1 — Orduya istinâd eden Vezir-i-a'zam, kendi kaynatası olan yeni padişaha bir nevi emir vermektedir;

2 — İkinci Selim'in İstanbul'daki cülûsuna kıymet vermiyen Vezir-i-a'zam, otağın önünde taht kurularak Yeniçeri ocağı huzurunda bir kere daha cülûs merâsimi yapılmasını istemektedir;

3 — Yeniçeriler içinde «Ricâl-Ullâh», bulunduğu bahseden Sokullu, Ocağın âdetâ kudsî bir salâhiyetle vaziyete hâkimiyeti esasım müdafaa etmektedir;

4 — İkinci Selim Ocağa bahşîş verileceğini bizzat söyliyecektir.

Tabii bu suretle Sokullu-Mehmet Paşa pek kuvvetli bir şahsiyyet olmadığını çok iyi bildiği kaynatasını kendi elinde bir oyuncak hâline getirmek istiyor demektir. Fakat İkinci Selim'in maiyyetinde Anadolu'dan beraber gelmiş bir takım mühim şahsiyetlerle Anadolu Türklerinden toplanmış eyâlet askerleri vardır! Hattâ bu askerlerin bir kısmı yeni padişahın vaktiyle kardeşi Bâyezid'e karşı girişmiş olduğu saltanat ve verâset muharebelerindenberi yanındadır; İkinci Selim'in böyle bir vaziyette Yeniçeri ocağına istinâden söz söyliyene damadı Sokullu-Mehmet Paşa'ya boyun eğmek istemiyeceği pek tabiidir. Onun için Vezir-i-a'zamm tezkiresini ilkönce Anadolu'dan kendisiyle beraber gelen hocası Atâullâh Efendi'ye gösterip fikrini sormuş ve ondan şu cevabı almıştır:

— Bu mertebeye ihtiyac yok: Emr-i cülûs bertaraf oldu; hemen muradları hâ-kimi mahkûm itmekdür!

Sultan Selim'in lalası olan ve tıpkı hocası gibi Anadolu'dan beraber gelen Hüseyin Paşa'nın cevabı da şudur:

— İstanbul'da oturup buraya gelmesek ne dirler idi? Bir tedârük dahi mi iderler idi?

İkinci Selim'in çok kıymet verdiği müsâhib ve nedimi Celâl Bey'in de şöyle bir mülâhazada bulunduğu rivayet edilir:

— Evvel-zamandan bir söz işidilürdü, vâkı' imiş! Meselâ: «Âl-i Osman saltanat tahtına geçmez, mâdâm ki Kul kılıcı altından geçmiye!» gerçek imiş!... Vâris-i mülk hâzır olacak bu makuulât dağdağadur!

İşte bu suretle Anadolu'dan getirdiği hususî maiyyet erkânının fikirleriyle bir miktar muhafız kuvvetine istinâd eden İkinci Selim, Yeniçeri ocağına istinâd eden Sokullu'ya karşı cephe almış demektir: Tabii bu vaziyet, netice itibariye Türklükle Devşirmeliğin bir kere daha karşılaşması demektir: Fakat kuvvetier arasında bir nisbet yoktur; onun için gene Devşirmeler muvaffak olacaklardır: Aşağıda bu sene vukuâtının «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Bununla beraber hidâyette bu nisbetsizliğe ehemmiyet vermiyen Sultan Selim Anadolu'dan getirdiği müşâvirlerinin fikirlerinden ayrılmıyarak sâye-ban altında ikinci bir cülûs merâsimi yapılmasını reddettikten başka bahşîş meselesini de kabul etmemiştir! — Kanunî Sultan Süleyman'ın Szigetvar'dan getirilen otağı Belgrad civarındaki «Hünkâr-tepesi»nde kurulmuş, İkinci Selim derhal gidip otağa yerleşmiş ve Sokullu'ya tebliğ edilen red cevapları da bir rivayete göre oradan gönderilmiştir. — Vezir-i-a'zamm bu cevaplardan çok müteessir olduğu rivayet edilir: Hattâ o sırada yanında bulunan Sır-kâtibi ve «Münşeât» sâhibi meşhur Feridun Bey ilk taleplerde ısrâr edilmesi ve ikinci bir arıza daha yazılması teklifinde bulunduğu halde Sokullu kabul etmemiş, Sultan Se-

lim'in kendisini azletmek ihtimalini düşünmüş, her şeyden fazla bu noktaya ehemmiyet verdiği ve yeni padişahın başına bir gaile çıkmasına her halde meydan vermek istediği için, Selânikî'nin tâbiriyle «tmmamış» ve tmmadığı için de Feridun Bey'e:

— Biz vezir idüğümüz neden ma'lûm? Câiz ki istediğün istihdâm eyliye! Hatâ eyledünüz demek olur!

sözleriyle endişesini ifşâ etmekten çekinmemiştir. Her halde Sokullu'nun işi oluruna bırakmak suretiyle bir Yeniçeri patırdısına yol açmak istediği muhakkaktır: Hattâ padişahı kendisine muhtac ederek mevkiini sağlamlaştırmak için öyle bir patırdıyı böyle bir vaziyet üzerine bizzat teşvik etmiş ve Belgrad'a hareket etmeden evvel Ocak erkânının kulaklarını bükmüş olmak ihtimali bile yok değildir! Sokullu-Mehmet Paşa Mitroviça'dan Belgrad'a işte bu vaziyette hareket etmiştir).

26 Teşrinievvel = 11 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın tabutunu getiren ordunun Belgrad'a muvâsalatı, cenâzenin İstanbul'a gönderilmesi ve Belgrad'da ilk Yeniçeri patırdısı.

(Yukarıki fıkra da görüldüğü gibi Sultan Selim bu sırada Belgrad civarındaki «Hünkâr-tepesi»nde kurulan «Otâğ-ı-Hümâyûn»dadır; ordunun buraya gelişini, cenâzenin etrafındaki hâfızlar içinde bulunan Selânikî şöyle anlatır:

«Cümle erkân-ı devlet mâtem libâsiyle şemle sarmup ve solakaan-u-peykân sorguçların çıkarup bürkleri üstüne peştamallar sarup ve çavuşan-u-çaşnigirân ve sâir agayân karalar sarmup ve bi-zebanlar çullar geyüp âh-u-nâle-vu-fer-yâdu-enin ile ve şehri Belgrad halkı köprüyü geçüp karşı gelüp mâtem libâsı çullar geyüp efgaan ile zıkr-ü-tesbîh-ü-tehlîl idüp ve her biri esrik develer gibi hây-hây ve tevhid ile araba içinde tâbût ile sorguçlu mücevvezeyi gördüklerinde cenâzenin önüne düşüp ve beri yakada otâk-ı gerdun-mtâk önünde âlî sâye-banlar kurulmuş, arabanın örtüsün kaldırup Sultan Süleyman-Hân-ı Gaazi'nün tâbûtunu nümâyân oldukda asâkir-i nusret-meâsir bi-bakaa dünyânun ahvâline dem-beste ve hayran ve bi-ihyâr sûzîş ile giryân-u-nâlân oldular».

Bu sırada Sultan Selim «Otâğ-ı-Hümâyûn»dan mâtem elbisesiyle çıkıp etrafına selâm vererek, şanlı babasının cenâze arabasına doğru ilerleyip ellerini kaldırmış, ağhyarak duâ etmiş, Sokullu-Mehmet Paşa koltuğuna girmiş, cenâze namazında imamlık eden Hâce-i-Sultânî Atâullâh Efendi'nin sağında padişah, solunda vüzerâ durmuş ve nihayet:

— Er kişi niyetine!

diye birses yükselerek er-meydanmda can veren ihtiyar Türk kahramanının cenâze namazı «Birinci Sefer-i-Hümâyûn»unda fethettiği Belgrad kalesinin önlerinde kılınmıştır.

Namazdan sonra yeni padişah askere cülûs bahşîşi ve terakki va'detmeksizin otağına girerken Yeniçeriler «ref'i-i savt ile gulgule itmeğe» başlamış, orada duran vüzerâyâ hitâben:

— Bizüm kanûn-i kadimimûze riâyet olunup bahşîşlerimiz söyleşülmüş idi, nice olacaktı? Niçün böyle eyledünüz? Emmâ sonra zahmet çekersiz, yine suğlu biz oluruz! İmdi Edirne-kapusun'da veyâ Saray kapusunda yine siz bizimsiz, haber ola!

diye tehditler savurmuşlardır. Hattâ bu kadarla da iktifa etmiyen Ocaklılar Otâğ-ı-Hümâyûn'a giren padişahın arkasından da:

— Biz seni avlıyacak yeri bilirüz!

diye bağırışmışlardır: Hâdisâtın cereyan tarzına nazaran bu tehditlerde Sokullu'nun tesiri olmaması kabil değildir; bu mesele için yukarıki fıkraya da bakınız. Yeniçerilerin münasebetsizlikleri bu kadarla da kalmış değildir: Belgrad'da «beş gün oturak» ilân edilmiş olduğu için, daha ilk gününden itibaren çarşıda, pazarda Devşirme asker padişahın maiyyetinde gelen Anadolu Türk askerlerine tecâvuz etmiye başlamış, Yeniçeriler ötede beride «hasedlerinden»:

— Sultan Selim-Hân ile maen gelen bi-edeb tâife içümüzde durmasunlar, yokhsa it gibi kılıç koyup kıraruz!

gibi sözlerle hayâsızlığı en son haddine kadar götürmekten çekinmemişlerdir : Tabii bu vaziyet Devşirmelerin Türkleri koğması demektir! Hattâ bazı makamlara bunun için «kâğıdlar sundukları» bile rivayet edilir!

Belgrad sokaklarında :

— Bre ur Urumlu'yu!

diye bağırın Ocaklılar nihayet «Urumlu = Anadolu» dedikleri Türklere hücum etmekten bile çekinmemişlerdir! Bu vaziyet karşısında işin daha fena şekiller almasına meydan vermek istemiyen İkinci Selim, Lala Hüseyin Paşa'yı Anadolu Türklerinin derhal İstanbul'a götürülmesine memur etmiş olduğu için Selânik'in tabiriyle Hüseyin Paşa «borusun çaldırıp İstanbul'a göçmüşlerdir». İkinci Selim'le maiyyetine karşı Yenigeri dâvâsını temsil eden Sokullu-Mehmet Paşa bu hâdiseler karşısında seyirci kalmaktan başka bir şey yapmamıştır : Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Vezir-i a'zamın maksadı yeni padişahı Yenigeri ocağına karşı âciz bırakarak râm etmek, oyuncak hâline getirmektir; Sokullu bu Devşirme siyasetinde tamamiyle muvaffak olmuş ve Belgrad patirdisi Anadolu'dan gelen Türk askerinin derhal İstanbul'a sevkinden başka padişahın nihayet cülûs bahşisine bile muvafakatiyle neticelenmiştir! İkinci Selim'in bu meseledeki nokta-i nazarı çok haklıdır : Onun maksadı çirkin bir an'a ne hâline gelmiş olan cülûs bahşisi âdetini ortadan kaldırmak değildir; ancak kendisinin bu tarihten 27 gün evvel İstanbul'daki cülûsunda ordu ve bilhassa Yenigeri ocağı hazır bulunmamış, iş olup bitmiş ve aradan bir çok günler geçmiş olduğu için, öyle bir âdetin böyle bir cülûsla hiç bir alakası yoktur ve bilhassa aradan yirmi yedi gün geçtikten sonra sırf askere bahşis verebilmek için ikinci bir cülûs merâsimi yapmak büsbütün mânâsızdır! Bununla beraber Sokullu'nun seyirci kaldığı Belgrad patirdileri Sultan Selim'le «Selimlüler»in bu gibi mülâhazalarını bir anda suya düşürmüş olduğu için, «kifâyet edecek kadar hazine götürülmemiş» olduğu halde elde bulunan para «cülûs bahşisi» olarak derhal askere tevzi edilmiştir : Tabii bu vaziyet, İkinci Selim'in daha ilk ânından itibaren Devşirmeliğe mağlûb olması demektir! — Mecmûu 12300 tutan Yenigeri neferlerinin her birine ikişer bin, 5885 kişilik «Bölük halkı»na da biner akça dağıtılmış ve bütün bunlara derece derece «terakkiler» yani zamlar da verilmiştir : Bunlardan «Bölük halkı» denilenler, padişahların tıpkı Yenigeri gibi Devşirmelerden seçilen ve «Kapu-kulu suvârisi», veyahut «Si-pâh» isimleriyle de anılan athi muhafız kıt'alarıdır. Bunlardan başka diğer sınıflara da terakkiler verilmiştir; fakat buna rağmen «Kul tâifesi» gene memnun olmamış, hattâ Yenigeri : —

Kanunumuz üçer bindür : Bin akça dahi sefer in'âmı mukarrerdür! diye bağırışmışlardır! Bu suretle Ocaklılar ikişer bin akça daha istiyorlar demektir! Bunlardan başka, para yetmediği için bahşişlerini hiç alamayanlar da vardır; onun için :

— Alabilenler aldı, alamyaniar İstanbul'a kaldı!

demekten başka çare bulunmamıştır : O tarihlerde bir altın takriben altmış akça tuttuğuna göre, bin akça on altı buçuk altın demektir; bu hesaba göre her Yenigeri neferine otuz üç altın verilmiş ve bundan başka istedikleri 33 altının verilmesi de İstanbul'a bırakılmıştır; netice itibariyle her Yenigeri neferi 66 altın alıyor demektir! — Kanunî Sultan Süleyman'ın cenâzesi Belgrad önlerinde namazının kılındığı gün derhal yola çıkarılmıştır : Cenâzenin nakline döndüncü vezir Ahmed ve eski Mısır valisi Sofu-Ali Paşalarla merhumun Emir-â-hûru Ferhad Ağa ve Szigetvar seferine askerin mâneviyyâtını yükseltmek için dâvet edilmiş olan büyük mutasavvıf ve âlim Nûrüddin-zâde Muslihiddin Mustafa Efendi ile maiyyetindeki dervişler memur edilmiş ve bunların yanına dört yüz muhafız asker de verilmiştir).

31 Teşrinievvel = 16 Rebî'ül-âhir, Perşembe: İkinci Selim'in Belgrad'dan İstanbul'a hareketi.

(Bu senenin 17 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir Perşembe günü Belgrad'a gelmiş olan İkinci Selim burada 14 gece kaldıktan sonra bu on beşinci gün yola çıkmıştır. — Bu hareket, Kanunî'nin cenâzesiyle ordunun Belgrad'a muvâsalatından beş gün sonraya müsadiftir).

1 Teşrinisâni = 17 Rebî'ül-âhir, Cuma : İçki yasağı yüzünden «Sil-sile-i Ulemâ yörümesi».

(Kanunî Sultan Süleyman gazellerinden birinde :

Rindler bezminde sâkî bir aceb nâm eyledüm
Mescidün kandilini meyhâneye câm eyledüm

dediği halde bütün memlekette umumî bir içki yasağı ilân etmekte tereddüd etmemiştir; Ramazan-zâde Nişancı Mehmet Bey onun son yıllarına tesadüf eden bu yasagını şöyle anlatır :

«Bu rûzgâr-ı nâ-sâz-kârda sâgar-ı şarâb mânend-i lâle-i sirâb taşta çalındı, hamr ne satıldı, ne alındı... Surâhîlerün boyunları uruldu, kopuzların kulakları buldu».

Büyük şâir Bâkî de bu münasebetle yazdığı bir gazelin birinde :

Şarâb-î nâbdan humlar tehi meyhâneler tenhâ
Aceb hâlîğün buldu ri-yâ ehli bu meydânun

demiş ve ötekinde de :

Keşti-i sahbâ keşâkeşden halâs olmaz dahi
Tutdular kanlû gibi muhkem resenler takdilar

diye içini çekmiştir! «Nev'î'nin de şöyle bir beyti vardır :

Kalb-i âşık gibi virân itdiler meyhâneyi
Bi-vefâlar ahdine dönderdiler peymâneyi

Şehzâdeliğindenberi «Sarhoş-Selim», diye şöhret bulmuş ve hattâ bu yüzden babasının takdirine bile uğramış olan İkinci Selim'in cülûsu tabii artık Kanunî devrinin bu pehrizkârlığa nihayet verecekti ve bu netice hiç gecikmedi : Ordu Belgrad'dan Semendire'ye doğru giderken padişahla at başı bir giden «Sad-ı Rûm» yani Rumeli Kadî-askeri Hâmid ve «Sad-ı Anadolu» yani Anadolu Kadî-askeri Perviz Efendiler yeni padişahın içki düşkünlüğünü hiç hesaba katmayarak büyük bir cüretkârlıkla :

— Şarabı babanız merhum kaldırmışlar idi, bolayki sizün zamân-ı Şerifünüzde dahi memnû olaydı!

diye içki yasagının devamını temenni etmiş oldukları için, İkinci Selim Semendire konağında bunların ikisini birden azletmiş ve bu münasebetle ilmiyye mesleğinde mühim değişiklikler olmuştur : Meselâ Rumeli Kadî-askerliği İstanbul Kadısı Kadî-zâde Ahmed Efendi'ye, Anadolu Kadî-askerliği Bursa kadısı Muallim-zâde Ahmed Efendi'ye, İstanbul Kadılığı Mısır'dan ma'zul Mevlânâ-Hasan Bey'e ve Bursa Kadılığı da İkinci Selim'in valiliğinde tanınmış olduğu Kütahya Kadısı Kapucu-başı Abdullah Ağa-zâde Molla-Çelebi Efendi'ye tevcih edilmiştir : «Silsele-i Ulemâ yörümesi» denilen bu ilmiyye tevcihâtında «beş yıl mükdârı mer-ci-i Ulemâ ve ekâbir» olan Hâce-i-Sultânî Atâullâh Efendi'nin âmil olduğu rivayet edilir. Bu değişikliklerin sebebi düşünülürse, artık Kanunî'nin perhiz kapısı kapanarak sefâhat kapısının ardına kadar açılmış olduğu kendiliğinden anlaşılır : Bundan sonra Osmanlı sarayında yeni bir içki, saz, söz ve eğlence devri başlamış demektir; baştakileri taklide meyyâl olan halkın bile :

— Bu gün şarabımızı nerede içeceğiz? Müftide mi, Kadıda mı?

gibi sözler sarfedecek hâle geldiği rivayet edilir! — Kanunî'nin perhizi gibi İkinci Selim'in o yasağa nihayet veren rindâne kararı da Dîvan edebiyatında akisler bırakmıştır; meselâ şâir Hayâlî yeni saltanat devrini :

Nola mezmûm-i cihân oldu ise bâde yine
Devr ola rehne kona hırka-vu-seccâde yine

beytiyle terennüm etmiştir!).

28 Teşrinisâni = 15 Cumâda-l-ülâ, Perşembe: Kanunî Sultan Süleyman'ın cenâze merâsimi.

(Bu senenin 26 Teşrinievvel = 11 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü Belgrad'dan arabayla ve 400 kişilik bir muhafız kıtasıyla yola çıkarılan tabut 33 günde nakledildikten sonra bu 34 üncü gün İstanbul'a vâsıl olup o sırada pâyitahtta bulunan hükûmet erkânıyla ulemâ tarafından istikbâl edilerek yol boylarında olduğu gibi İstanbul'da da halkın gözyaşlarıyla vâveylâları arasında Süleymânîyye câmiine götürülmüş ve cenâze namâzı Szigetvar ve Belgrad'dan sonra üçüncü defa olarak İstanbul'da meşhur Şeyh-ül-İslâm ve Müftî-i-Enâm Ebussuûd Efendi ve bir rivayete göre de Nakîb-ül-Eşrâf Taşkendlî Muhterem Efendi tarafından kılınıldıktan sonra Süleymânîyye'deki türbesinin olduğu yere defnedilmiştir. — Bütün yük şâir Bâkî'nin :

Gün doğdu Şâh-ı âlem uyanmaz mu hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdun-tmâbdan
Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-ı sütte-i devlet-meâbdan

gibi unutulmaz mısralarla o millî mâtemi müstakbel asırlara nakleden ve bilhassa :

Şemşir gibi rûy-i zemine taraf taraf
Saldun demür kuşaklu cihan pehlevanları
Aldun hezâr bütkedeyi mescid eyledün
Nâkuus yirlerinde okutdun ezanları

gibi unutulmaz mısralarla o millî mâtemi müstakbel asırlara nakleden ve bil-sözden yapılmış bir âbide heybetiyle yaşatan «Terkib-i-bend» şeklindeki muhteşem mersiyesi işte o günden itibaren halk arasına yayılmış ve bu millî mâtemin en samimî ifâdesi sayılmıştır.

Selâniki-Mustafa Efendi Kanunî'nin defnini «Cumâda-l-âhire = Kânunuevvel» ayında ve Solâk-zâde ise «Cumâda-l-âhire evâsıtmda = Kânunuevvel sonlarında» gösterirse de bunların «Cumâda-l-ülâ = Teşrinisâni»den galat olması lâzımgelir : çünkü Kanunî Sultan Süleyman İkinci Selim'in İstanbul'a muvâsalatından evvel defnedilmiş, Sultan Selim babasının cenâze merâsiminde bulunmamış ve aşağıda görüleceği gibi 5 Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ülâ Perşembe günü, yani Kanunî'nin defninden bir hafta sonra İstanbul'a gelmiştir).

4 Kânunuevvel = 21 Cumâda-l-ülâ, Çarşamba: İkinci Selim'in İstanbul civarında Halkalı sarayına muvâsalatı.

(Sultan Selim Halkalı'daki saraya ve Sokullu-Mehmet Paşa da buradaki çiftliğine inmiştir : Bu gecenin burada geçirilmesi, yeni padişah ertesi gün İstanbul'a girerken yapılacak alayın hazırlıklarından dolayıdır. — Bu gece tuhaf bir hâdiseler olmuş, müverrih Selâniki-Mustafa Efendi ile Divân-kâtibi Gınâyî-Çelebi bazı arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a giderlerken «Litoroz = Litrova», köyünde meş'aleler ve mumlarla bir içki meclisi kuran Yeniçerilerin ertesi gün için bir ihtilâl müzakeresine girişmiş olduklarını görmüşlerdir! Selâniki ile Gınâyî bu manzarayı görür görmez derhal geri dönüp meseleyi Reis-ül-Küttâb yâni Hâriciye Mektubcusu Mehmet-Çelebi ile Sır-Kâtibi Feridun Bey'e anlatmışlar ve bunlar da bizzat gidip tahkik ettikten sonra derhal Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya haber vermişlerdir; Paşa'nın bu büyük tehlikeye karşı hiç bir alâka ve hareket göstermemiş olduğunu Selâniki şöyle anlatır : «Emmâ ne fâide, sabah karîb olmağın varup Vezir-i-a'zam Hazretlerin dahî âgâh eylediler emmâ hiçbir vechile tedârûke mecâl olmadı!»)

Bir ihtilâl hazırlığına karşı bir hükûmet reisinin son anda bile elinden ne gelir, se yapması ve bilhassa devlet reisine vaziyeti derhal arz etmesi en tabii vazifesi olduğu halde Sokullu'nun hiç aldırış etmemesi her halde kendisinin padişahı oynacak hâline getirmek için böyle bir şey tertib ettirmiş olmak ihtimalini çok geniş nisbette teyid eden bir vaziyet demektir! Zaten Belgrad patırdısındaki se-yirci vaziyetiyle aşağıda görülecek İstanbul patırdısındaki tuhaf vaziyeti de böyle bir ihtimalin en kuvvetli delilleridir : Yukarda, bu sene vukuâtının «25 ve 26 Teşrinievvel» fıkralarıyla aşağıki fıkraya da bakınız).

5 Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ülâ, Perşembe : İkinci Selim'in Belgrad'dan İstanbul'a avdeti ve Yeniçerilerin ikinci patırdısı.

(Osmanlı menbâlarında İkinci Selim'in Belgrad'dan İstanbul'a gelişi umumiyetle «25 Cumâda-l-âhire 974 = 7 Kânunusâni 1567 Salı» ve «27 Cumâda-l-âhire = 9 Kânunusâni 1567 Perşembe» günleriyle böyle gün tarihi zikredilmiyerek yalnız «Cumâda-l-âhire 974 = Kânunuevvel 1566/Kânunusâni 1567», ayda gösterilir : Fakat Hammer'in padişah şehre girerken bizzat şahid olan ve giriş alayını seyreden müverrih «Almosnino»ya istinâden kaydettiği vechile İkinci Selim işte bu 1566 = 974 senesi Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ülâ Perşembe günü İstanbul'a vâsıl olmuştur : Onun için Osmanlı menbâlarındaki «Cumâda-l-âhire» tâbirinin her halde «Cumâda-l-ülâ»dan galat olması ve ilkönce Selâniki'de görülen bu zühâlı diğer menbâlara ondan geçmiş olması lâzımgelir. Zaten 31 Teşrinievvel=16 Rebî'ül-âhir Perşembe günü Belgrad'dan yola çıkan İkinci Selim bu bir aylık yolu 35 günde kat'etmiş demektir : «Cumâda-l-âhire» sonlarına ait rivayet esas tutulduğu takdirde bu bir aylık yolculuğun iki aydan fazla sürmüş olduğunu kabul etmek lâzımgelir ki bunun da doğru olamayacağı pek tabiidir.

Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, Sultan Selim'in bundan bir gün evvel Halkalı'da geçirdiği gece Yeniçeriler bir ısyân hazırlamış, Sokullu-Mehmet Paşa bunu haber almış, fakat Sultan Selim'in maiyyeti kendisini istemediği ve kendisi de Sultan Selim'i avucuna almak istediği için hiç bir tedbir ittihâzına lüzum görmemiştir : Bu vaziyette her şeyi olurluna bırakan Vezir-i-a'zam müşevvik olmasa bile her halde lâkayd bir seyircidir ve hâdisâttan ustalıkla istifade etmek istemiştir! Bilhassa padişahı vaziyetten haberdâr etmediği muhakkaktır : Onun için sabahlayın İstanbul muhafızı İskender Paşa ile Pulya seferinden büyük ganîmetlerle dönen Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa ve Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi ile erkân ve ulemâ yeni padişahı muhteşem bir alayla sür hâricinden istikbâl edip büyük bir tantana ve debdebeyle şehre girildikten sonra çok çirkin ve bilhassa o devrin azametine yakışmıyacak hâdiseler olmuştur : Yukarda bu sene vukuâtının «31 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi Yeniçeriler Belgrad'da ikişer bin akça yâni otuz üçer altın bahşış aldıkları halde bunu azımsayıp :

— Kanunumuz üçer bindür!

diye biner akça fazla istemişler ve ayrıca biner akça da «Sefer in'âmı» koparmıya kalkışmışlardır : Hazine pâyitahtta bulunduğu için bu paraların kendilerine İstanbul'da verileceği ilân edilmiş olduğu halde, padişah İstanbul'a girerken sokaklarda patırdı etmeleri bu işde bir müşevvik parmağı olduğunu gösterir : O da her halde Sokullu'dur! Alay Edirne-kapusu'ndan şehre girdikten sonra büyük bir halk kalabalığı arasından ilerliyerek Şehzâde câmiinin önünde Yeniçeriler birdenbire durmuş :

— Dur a! Dur a!

diye bir bağırışma başlamış bu hâl bir saat kadar sürmüş, bağırana niçin bağır-dıkları sorulunca da hoşnutsuzluk ifade eden tarihi tâbirleriyle :

— Otluk arabası var!

diye cevap vermişlerdir. Oradan bin müşkilâtla Bâyezid meydanına gelindiği zaman kendilerine nasihat etmek istiyen Vezir-i-sâni Pertev ve Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşaları mızraklarla atlarından aşağı atmışlar ve üçüncü

vezir Ferhad Paşa'ya da «tüfenk kundağı» ile vurmuşlardır! Beşinci Vezir Mustafa Paşa'nın o gün «temâruz idüp», hiç görünmediği rivayet edilir! — Bu vak'a da bizzat bulunan Selâniki'nin ifadesine göre o gün taarruza uğramayanlar yalnız Sokullu-Mehmet Paşa ile dördüncü vezir Ahmed Paşa'dır! Bunlar : «Ceyblerinden avuc avuc altunlar çıkarup :

— Lûtfeylen yoldaşlar!

dimek ile ırzların [= şereflerini] satın alup yüzer ve ikişer yüz nefer Yeniçeri etrâfların alup sarây-ı Âmire kapusuna değin musâhabet ile götürdüler!»!

Diger vezirler atlarından aşağı atılıp ezilir ve yaralanırken Sokullu'nun böyle «musâhabet ederek» muhâfızlar arasında götürülmesi tabii bu ısyandaki alâkasını büsbütün meydana çıkaran bir vaziyet demektir. — Topkapı sarayının önünde vüzerâyı dışarda bırakan ve hattâ padişahı bile içeri sokmayan âsiler iki kısma ayrılmış, bir kısmı içeri girip Ayasofya'ya nâzir olan «Bâb-ı Hümayûn»u kapamış ve bir kısmı da dışarda kalıp o sırada oraya doğru gelen padişahın önüne vüzerâyı sürerek ikinci Selim'e :

— Girü eski kanunu vir â, vir ê!

diye bağışımıya başlamışlardır. Sokullu-Mehmet Paşa ancak işte bu vaziyette ve âsilerin lehinde işe müdahale ederek :

— Şevketlü Hünkârım, bunlar mübârek lisân-ı Şerifinizden virgülerin işitmeyince müteselli olmazlar : İnâyet eylen, fitne def'olsun, buyurun!

demiş ve Mitroviça'dan Belgrad'a gönderdiği tezkiredeki bahşış talebini İstanbul ısyâmında tekrar ederek Ocağın âdetâ vekâletini yapmıştır! Sultan Selim'in Vezir-i a'zamına verdiği şu cevap o yetmiş iki buçuk millet döküntülerinin iyi Türkçe bilmediklerini gösterdiği için çok şâyân-ı dikkattir :

— İçlerinde Türkçe bilür var ise gelsün, söyleyelüm!

Selâniki'ye göre bu vaziyet üzerine padişahın karşısına çıkabilecek kimse zuhur etmediği için nihayet Sultan Selim hepsine birden :

— Cümle bahşış ve terakkileri virilsün, makbûlümdür!

demekten başka çâre bulamamıştır! Bunun üzerine saray kapısının dışında bulunanlar içerde bu sözü işitmemiş olan arkadaşlarına teminat verdikleri için, Ayasofya minârelerinde ikinci ezan okununcaya kadar dışarda beklemiş olan padişah nihayet «Bâb-ı Hümayûn»dan içeri girmiştir! — Tabii artık Sokullu-Mehmet Paşa Mitroviça'danberi dâvâ vekillliğini yaptığı Ocağa istinâden vaziyete hâkimdir ve ikinci Selim için kendisini azletmek imkânı kalmamıştır! Onun için ilk iş olarak Sultan Selim'in şehzâdeliğindeki saltanat muharebelerindenberi maiyetinde bulunan ve Belgrad'a kadar gittikleri halde oradan İstanbul'a iade edilen Anadolu Türk askerlerinin ekserisi terhis edilip memleketlerine gönderilmiş bunların Ocağa karşı rekabetlerine nihayet verilmiş ve hattâ beylerinden bazıları mukavemet etmek istedikleri için idâm edilmiştir. Artık İstanbul'da kurnaz ve haris bir devlet adamı olduğu kadar Devşirmeliğin de en büyük mümessili olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın idare ettiği Devşirmeler zümresi rakipsiz bir hâkimiyet kurmuş demektir; Peçevi'nin dediği gibi Sokullu artık :

«Makaam-ı Sadâretde bir vechile istikrâr ve istihkâm buldu ki rûz-u şeb Saâdetlü Padişâh kendü safay-ı hâtırları ve riayet-i lezâyiz-i dünyeviyyelerine râğbet-ü istigâl gösterüp bilküllüye saltanat-ı sâri kendülere müfevvez idi»!

İkinci Selim'in devlet işlerini Sokullu'ya bırakmasında yalnız içki ve sefâhet düşkünlüğünün değil, her halde bu vaziyetin de mühim bir tesiri olmak lâzımgelir. Bununla beraber Sokullu'nun siyasi hatalarıyla muvaffakiyetsizliklerinde ikinci Selim şiddetli ve hayırlı müdahalelerde bulunmaktan da hâli kalmamıştır : 1574 = 982 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

7 Kânunuevvel = 24 Cumâda-l-ülâ, Cumartesi: Cülûs bahşışının ilmiyye sınıfına da teşmil edilerek tevzii.

(Yukarıki fıkra da bahsi geçen cülûs bahşışının bakiyyesi bu gün askere tevzi edildikten başka, Şeyh-ül-İslâm'dan itibaren Ulemâya da mertebelerine göre bahşışler verilip hil'atler giydirilmiş ve bu suretle bahşış âdeti askerden son-

ra ilk defa olarak ilmiye'ye de teşmil edilmiştir. — Bu tevziat için 6 Kânunuevvel = 23 Cumâda-l-ülâ Cuma tarihi de rivayet edilirse de tâtil gününe tesadûf ettiği için doğru olmaması lâzımgelir. — Hazine'nin bu bahşış yüzünden olan ziyânı Kapdan-ı Deryâ Piyâle Paşa'nın İtalya seferinden ve ikinci vezir Pertev Paşa'nın da Transylvania = Erdel'den getirdiği ganimetler ve valilerle elçilerin cülûs hediyeleri sâyesinde telâfi edilebilmiştir).

1567 = 975

16 Ağustos = 10 Safer, Cumartesi: San'â'nın sukutu ve Yemen meselesi.

(Osmanlı Türklerinin Yemen'e hulûlü ve Yemen fütûhatının bundan evvelki safahâtı için 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasıyla 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz», 1539 = 945 vukuâtının «13 Mart», 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve 1547 = 954 vukuâtının da «23 Ağustos», fıkralarına bakınız. — San'â fatihi Özdemir Paşa'nın Yemen fütûhatından itibaren bu eyalette teselsül eden «Neşşâr» yahut «Saksağan», Mustafa Paşa, Kara-Şahin Mustafa Paşa ve Mahmut Paşa gibi valiler Yemen'deki Osmanlı fütûhatını genişletmek için Zeydi imamı Mutahhar-ibnü-Şemsüddin'le mütemadiyen uğraşıp durmuşlar ve nihayet imâm'a Osmanî hâkimiyetini tasdik ettiren bir sulh bile kabul ettirmişlerse de 1565 = 973 tarihlerinde Gazze sancak.beyliğinden Yemen Beylerbeyliğine gelen Kara-Şahin Paşa-zâde Rıdvan Paşa fütûhât sevdasına kapılarak bu sulhü ihlâl etmiş, fakat giriştiği muharebelerde muvaffak olamıyarak bir çok yerleri kaybettikten sonra mağlup vaziyette eskisinden daha fena bir sulh akdine mecbur olmuştur.

Peçevi, Selâniki ve Âli gibi Osmanlı müverrihlerine göre Yemen'in iki vilâyet şekline sokulması işte bu sıralardadır ve sebebi de Rıdvan Paşa'nın selefi olan eski Beylerbeyi Mahmut Paşa'nın Yemen'den azledilip İstanbul'a gidince eyalet arâzisinin genişliğiyle coğrafi vaziyetine göre iki vilâyete ayrılmasının daha münâsıp olacağı hakkında hükûmeti iknâ etmiş olmasıdır : Mahmut Paşa'nın Rıdvan Paşa'yı çekemediği için ona böyle bir oyun oynadığı ve bu hâlin de Yemen'deki Türk idaresini ikiye bölerek Zeydi imâmın işine yarayan bir za'fa sebep olduğu rivayet edilir! İşte bu vaziyet üzerine Yemen'in sahil boyunda «Tihâme» denilen ovalık kısmı «Yemen Beylerbeyliği» ve «Cebel» denilen dağlık kısmı da «San'â Beylerbeyliği» ismiyle birbirinden ayrı iki vilâyet şeklini almış ve birincisine «Zebîd», ikincisine de «San'â» merkez ittihâz edilmiştir : Eski Osmanlı menbâlarında tafsilatı bulunan bu meseleye Sultan Aziz devrinde «Târih-i Yemen ve San'a» isminde iki ciltlik kıymetli bir eser neşreden Hacı-Râşid Paşa her nedense temâs etmemiştir. — İmâm Mutahhar'a mağlûb olup bir çok arâzi vererek çok fena bir muâhede akdeden Rıdvan Paşa azledildikten sonra Yemen'de iki vali görülmektedir: Biri «Zebîd»i merkez ittihâz eden ve «Yemen Beylerbeyi» denilen Hasan Paşa, biri de San'a Beylerbeyi Murad Paşa'dır. İmâm Mutahhar işte bu ayrılık ve ikilik za'fından istifade ederek ilkönce Murad Paşa üzerine yürüyüp şiddetli bir muharebede onu şehid etmiş ve kesik başını San'â muhâfızlarına göstermek suretiyle bu 10 Safer = 16 Ağustos Cumartesi günü San'ânın teslimini temin etmiştir : 9 Ağustos = 3 Safer Cumartesi tarihi de rivayet edilir. Valinin mağlûbiyyet ve şahâdetiyle vilâyet merkezinin sukutu her tarafta derin bir tesir icrâ etmiş olduğu için, bu vaziyetten istifade etmekte kusur etmiyen İmâm-Mutahhar Taaz ve Aden taraflarına da kuvvet sevk etmiş, evvelâ bu senenin 7 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-âhir Salı günü Taaz'i ve ondan sonra da sırayla Aden, Habb, Mokha vesaireyi kolayca ele geçirmiş ve işte bu suretle hemen bütün Yemen elden çıkmıştır : Bu vaziyet üzerine yalnız «Zebîd» havâlisi Osmanlı hâkimiyetinde kalmış, nihayet Mutahhar oraya da saldırmış ve Hasan Paşa her ne kadar mühim bir zafer kazanarak vaziyeti kurtarmışsa da kuvveti azalmış olduğu için İstanbul'dan üstüste istimdâda mecbur olmuştur : Aşağıki fıkralara da bakınız).

16 Kânunuevvel = 14 Cumâda-l-âhire, Salı : Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın San'â beylerbeyliğine tâynini.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Yemen'in elden çıkması ve Osmanlı hâkimiyetinin yalnız Zebid havâlisine münhasır bir hale gelmesi ve bilhassa Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın istimdâd edip durması üzerine son zamanlara kadar yedi sene Habeş Beylerbeyliğinde bulunmuş ve dirâyet ve şecâatiyle şöhrat bulmuş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa Yemen'in istirdâd vazifesiyle San'â valiliğine tâyin edilmiştir; Osman Paşa'nın babası Özdemir Paşa da evvelce Yemen Beylerbeyliğinde bulunmuş ve hattâ Yemen'in merkezi olan San'â kalesini o fethetmiştir : 1547 = 954 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu senenin 22 Ağustos = 16 Safer Cuma günü Habeş Beylerbeyliğinden azledilmiş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa Mısır'da dünyaya gelmiş olduğu için azlinden sonra Kahire'ye gelmiş ve işte bundan dolayı San'â Beylerbeyliğine tâyni ve bir an evvel hareketi hakkındaki emir Mısır valisi Koca-Sinan Paşa'ya gönderilmiştir. Babası Özdemir Paşa'nın Mısır Çerkeslerinden veyahut Dağıstan ahâlisinden olduğu rivayet edilen Osman Paşa'nın anası Abbâsi hânedânındandır : Bu Hilâfet hânedânının Mısır kolu için 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız. — Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bu mühim ve müşkil işe tâyni şecâat ve iktidarından başka Kızıl-deniz seferleri için Mısır'ın merkez olmasından ve icab eden askerî hazırlıkların da ötedenberi işte bu en yakın merkezde yapılmasındandır : Aşağıki fıkra da bakınız).

30 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire, Salı: Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa'nın Yemen Serdarlığına tâynini.

(Yemen'in yukarıki fıkralarda gördüğümüz vaziyetini İstanbul'a arzeden yalnız Yemen valisi Hasan Paşa değildir : Selânikî'nin rivayetine göre Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa da :

«Vilâyet-i Yemen feth-i cedide muhtac olup elden gitdi: Nâm-u-nâmûs-i devlete bundan özge nice eksiklik ola! diyü ırk-ı gayret-ü-hamiyyet-i Osmâniyyeyi tahrik» etmiştir : Bir taraftan San'â'dan sonra Taaz ve Aden taraflarının da elden gitmiş olduğuna ait haberler gelmesi ve bir taraftan da Yemen ve Şam valilerinden böyle müheyyic tezkireler gelip durması İstanbul hükûmetini telâşa düşürdüğü için, işe daha fazla ehemmiyet verilmiş ve Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bu tarihten 14 gün evvel San'â Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olmasıyla iktifâ edilmeyerek bu gün de Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa vezâret pâyesiyle ve tam salâhiyetle «Serdâr», yâni Başkumandan tâyin edilmiştir : «Kara-Mustafa Paşa» ismiyle de anılan bu «Lala-Mustafa Paşa» Kanunî devrinde şehzâde Selim'le Bâyezid'i birbirine düşürüp Anadolu'da bir çok Türk kanları akmasına sebep olan ve işte o müthiş faciada Sultan Selim'e saltanat teminine çalışmış olduğu için bu sırada itibârının pek yüksek olduğu anlaşılan Boşnak devşirmesidir : 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs», «31 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bu hilekâr devşirmenin Başkumandanlığa tâyni üzerine Yemen meselesi iki Beylerbeyi ile bir Serdara havâle edilmiş demektir : Bunlardan Serdâr Mustafa Paşa «San'â Beylerbeyi» Özdemir-oğlu Osman Paşa ile «Yemen Beylerbeyi» Hasan Paşa'nın müşterek âmiri vaziyetindedir. Lala-Mustafa Paşa'ya bir an evvel hareket etmesi de emredilmiş olduğu halde, işin azameti karşısında birdenbire gözü yılan bu devşirme Paşa hazırlık bahânesiyle beş ay kadar Şam'da vakit geçirmiş, bu müddet zarfında Osman Paşa'ya bir an evvel hareketini emretmiş ve istediği kadar asker ve levâzım verilmesi için de Mısır vilâyetine İstanbul'dan emir verilmiştir : Aşağıda 1568 = 975 vukuâtının «28 Nisan» ve «13 Mayıs» fıkralarına da bakınız).

1568 = 975

16 Şubat = 17 Şa'bân, Pazartesi : İran Elçisi Şahkuli-Hân'ın Edirne'ye muvasâlatı.

(İkinci Selim 1566 = 974 vukuâtının «5 ve 7 Kânunuevvel» fıkralarında gördüğümüz cûlûs gailelerini atlattıktan sonra İstanbul'da ancak altı buçuk ay kalıp 1567 = 974 senesi 22 Haziran = 14 Zülhicce Pazar günü pâytahttan hareketle 1567 — 1568 kış mevsimini geçirmek üzere Edirne'ye gitmiştir : O tarihten bu tarihe kadar yedi buçuk aydanberi Edirne'dedir; saltanat tebeddülü ve cûlûs tebrikiyle muâhede akdi yahut teddid gibi vesilelerle muhtelif devletlerden gelen elçiler işten bundan dolayı Edirne'de kabul edilmişlerdir : Meselâ Almanya imparatorluğuyla Fransa ve Polonya krallıklarının, Venedik ve Ragusa = Dubrovnik cumhuriyetlerinin ve Türkiye'ye tâbi olan Eflak, Boğdan ve Transilvania = Erdel prensliklerinin elçileri bu sırada hep Edirne'de toplanmışlardır. Bütün bu Avrupa elçileri Safavî Türklerinin parlak bir alayla geçecek olan muhteşem sefirini görebilmek için padişahın emriyle Edirne caddelerine dizilmişlerdir! O zamanki fakir ve geri Garb'm gözleri o zengin ve ileri Şark'm «Bin-bir-gece» masallarını canlandıran bu muhteşem levhasından kim bilir ne kadar kamaştırmıştır : Birinci Tahmâsb'ı temsil eden Safavî sefiri ve İran'ın Revan eyâleti valisi Ustaclu-Şahkuli-Hân bir rivayete göre bin ve bir rivayete göre de yedi yüz yirmi kişilik bir maiyyetle geliyordu! Bunların yüz yirmisi elmaslar içinde parlayan beylerden, iki yüzü altın sırmalı elbiseleriyle gözleri kamaştıran Türkmen suvârilere ve dört yüzü de İran tüccarlarından mürekkepti : Bu tüccar takımının Edirne'ye gelmeyip İstanbul'da kalmış olduğu da rivayet edilir. Şahkuli-Hân'ın alayında 1700 yük hayvanı vardı; Bunların içinde Sultan Selim'e takdim edilecek hediyeler kırk dört deve yükü tutuyordu; otuz dört deve yükü de Şahkuli-Hân'ın hediyeleriydi! Sefâret hey'etinin beş tabi, sekiz boru, beş ney, bir nefir, bir tanbur ve bir çok çeng, zil, çarpâre, kudum vesaireden mürekkep bir mehter takımı da vardı; çalgıcılar içinde hânendelerden başka muganniyele görüldüyordu.

Sultan Selim'e takdim edilen muhteşem hediyelerin en kıymetlileri içinde, sayebanları altın işlemeli ve resimli iki ipek çadırla yazısı Hazret-i Ali'ye izâfe edilen murassâ bir Kur'an, tezhipli ve murassâ bir Şâhnâme, küçük bir armut hacmiyle şeklinde bir Bedahşan yâkutu, on miskal yahut kırk dirhem çeken iki inci, içlerine zehirli şeyler konulduğu zaman derhal çatlayıp kırılan sekiz mâvi kâse, 164 bin altın kıymetinde irili ufaklı ve resimli ipek İran ve Horasan halılarıyla İkinci Selim'e saltanat temin etmek için İran'da idâm edilen kardeş şehzâde Bâyezid'in silâhlarıyla atları ve eşyası da vardı! Ayrıca Vezir-i a'zamla diğer vüzerâyâ da bir çok kıymetli hediyeler getirilmişti.

Şahkuli-Hân'la maiyyet alayı Edirne'ye yaklaşırken o zamanki Osmanlı şevket ve kudretini gösterecek bir tantanayla istikbâle çıkan Rumeli Beylerbeyi Kızıl Ahmedlü Şemsi Paşa Safavî sefiriyle görüşürken Türk askerinin ihtişamını kıskanan sefirin ıgneli bir nükte sarfederek :

— Vallah ki bu leşgerün ârâyiş-ü-nümâyiş ve zîb-ü-feri heman bir düğün halkına benzer!

dediği rivayet edilir : Şahkuli-Hân bu sözle tabii o ihtişamı zâhiri bir yaldızdan ibâret saydığını anlatmak istemiş, fakat çok zarif ve nüktedan bir zât olan Şemsi-Ahmed Paşa'dan derhal şu cevabı almıştır :

— Beli, Çaldıran'dan Taclu-Hanım'ı gelin getüren bu askerdür!

Bu «Taclu-Hanım» Şâh-İsmail'in Çaldıran zaferinde esir edilen güzel karısıdır : 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Birinci Tahmâsb'm bu kadar tantana, debdebe ve masrafla o kadar muhteşem hediyeler gönderip İkinci Selim'in cûlûsunu tebrik için hazineler sarfetmekten maksadı kuru bir gösterişten veyahut siyasi bir nezâket eserinden ibaret değildir : Yeni padişahın hârici siyaseti henüz tavazzuh etmiş olmadığı için, dünyayı titreten Osmanlı orduları-

nın Şark'a mı, yoksa Garb'a mı teveccüh edeceği henüz belli değildir! Kanunî'nin Şark ve Garp sınırları arasında ondan ona atılmakla geçen saltanat devrinden sonra ikinci Selim'in de tıpkı dedesi Birinci Selim gibi tamamiyle Şark'a yüklenmek ihtimali vardır: İşte bundan dolayı Edirne'ye gelen imparatorluk elçileri Sultan Süleyman'ın Szigetvar seferiyle bozulan Avusturya sulhünü ikinci Selim'den âdetâ satın almıya çalışırken, İran sefiri de Osmanlılarla Safaviler arasında yarım asır sürmüş bir husûmet devresinden sonra akdedilebilen Amasya sulhünün teccidini istemiş ve işte o muhteşem hediyelerle beraber arzettiği bu rica memnuniyetle kabul edilmiştir: Amasya sulhü için 1555 = 962 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız).

17 Şubat = 18 Şa'bân, Sah: Sekiz sene müddetle akdedilen Osmanlı - Avusturya sulhünün Edirne'de imzâsı.

(İmparator İkinci Maximilien'in «Antoine Verantius», «Christophe Teuffenbach» ve «Albert de Wysz» isimlerindeki üç murahhasının yedi ay müzakereden, padişaha otuz bin duka altınıyla bir takım hediyeler takdiminden ve vüzâraya da on bin duka tevziinden sonra akdine muvaffak oldukları bu sulh o tarihten altı sene evvel 1562 = 969 senesi 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü Kanunî Sultan Süleyman'dan istihsâl edilmiş olan sulhün hemen aynen teccidinden başka bir şey değildir: İmparatorun her sene padişaha takdim edeceği haraç mîkdârı gene otuz bin duka altınıdır; yalnız yirmi altın vazo ile 2-3 duvar saati de ilâve edilmiştir; bundan başka Vezir-i a'zama senede iki bin duka ile dört gümüş kupa, ikinci vezire iki bin duka ile iki gümüş vazo, üçüncü vezire bin duka ile iki gümüş vazo, diğer üç vezire biner «thaler = 3 mark kıymetinde gümüş para», Baş-tercüman'a beş yüz thaler, ikinci tercümana üç yüz thaler ve diğer bir takım şahsiyetlere de cem'an iki bin thaler verilecektir. Son fütûhâta istinad edecek olan hudutlarla Eflak, Boğdan ve Erdel = Transylvania gibi Türkiye'ye tâbi prensliklere ait esaslar 1562 = 969 sulhünün aynıdır: O sene vukuâtının «1 Haziran» fıkrasına bakınız, İkinci Selim'in imparatora gönderdiği bir müvafakat fermanı üzerine akdedilen bu yeni muâhede 25 maddeden mürekkeptir).

28 Nisan = 1 Zülka'de, Çarşamba: San'â ve Yemen Beylerbeyliklerinin yeniden birleştirilmesi.

(Yemen meselesinin son şekli ve bu eyâletin son zamanlarda iki vilâyete ayrılması için yukarda 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos», «16 ve 30 Kânunuevvel» fıkralarına bakınız. — Yemen'deki Osmanlı fütûhâtının elden çıkması, bu fütûhât dairesinin ikiye bölünmesinden dolayı kumanda birliği kalmadığı için İmâm-Mutahhar'ın fırsattan istifade etmiş olmasından mütevellit tabii bir netice demek olduğu Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından İstanbul'a arzedilmiş ve bunun üzerine «Gurre-i Zülka'de 975 = 28 Nisan 1568» tarihinde çıkan bir «Hükm-i Şerif»le San'â ve Yemen vilâyetleri yeniden birleştirilerek her ikisi de bu tarihten 4 ay, 14 gün evvel istirdad vazifesiyle San'â valiliğine tâyin edilmiş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa'ya tevcih edilmiştir. «Yemen Beylerbeyi» denilen Zebid valisi Hasan Paşa işte bunun üzerine valilikten açıkta kalmışsa da Zebid muhâfızı olarak gene orada kalmıştır. — Bu sırada sefer hazırlıklarıyla meşgul olan Osman Paşa henüz Kahire'dedir: Fakat İstanbul'dan gelen bir emirde eldeki kadirgalar ve askerlerle Paşa'nın bir an evvel hareket etmesi tebliğ edilmiştir; aşağıki fıkraya da bakınız).

13 Mayıs = 16 Zülka'de, Perşembe: Yemen serdârı Lala-Mustafa Paşa'nın Şam'dan Mısır'a hareketi ve Serdârlık meselesi.

(Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa'nın büyük salâhiyetlerle Yemen serdarlığı-

na tâyini ve hüviyyeti için yukarda 1567 = 975 vukuâtının «30 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkrada bir an evvel işinin başına hareket etmesi hakkında İstanbul'dan emir aldığını gördüğümüz yeni Yemen Beylerbeyi Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bütün hazırlıkları tamamlandığı halde bir takım bahanelerle Mısır'da vakit geçirdiği rivayet edilir. — Bu vaziyette Yemen meselesiyle alâkadar dört Paşa vardır: Bunlardan yalnız Zebid muhâfızlığında bulunan sâ-bık vali Hasan Paşa Yemen'de ve diğer üçü de Kahire'dedir! En mühimleri olan Serdar Mustafa Paşa bu vazifeye tâyininden tam dört buçuk ay sonra Şam'dan hareket edip Mısır'a gelmiştir: Meşhur Osmanlı müverrihi Ali, Lala-Mustafa Paşa'nın kâtibi olduğu için bu seferde onunla beraberdir. — Yeni Yemen Beylerbeyi Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın da serdârı beklediği için muhtelif hareket emirlerine rağmen işinin başına gitmeyip Kahire'de kaldığı anlaşılmaktadır; Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın vazifesi Yemen'e gitmek değil, yalnız hazırlıklara yardım etmektir: Fakat bu vazifesini tamamiyle ifâ etmediği ve bir çok müşkilât çıkardığı rivayet edilir; çünkü bilhassa Sinan Paşa ile Mustafa Paşa arasında müthiş bir husumet vardır.

Kahire'de bu üç Paşa birleşince aralarında çok şiddetli ihtilâflar çıkmış olduğu ittifaqla rivayet edilmektedir: Lala-Mustafa Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın arası ötedenberi iyi olduğu halde, Koca-Sinan Paşa her ikisine aleyhdar ve bilhassa Lala Paşa'ya kan ve can düşmanıdır: Bu şiddetli husûmetin sebebi, bu tarihten dokuz sene evvelki şehzâdeler muharebesinde mağlûb olan şehzâde Bâyezid İran'a kaçarken Erzurum Beylerbeyliğinde bulunan ve işte bu Koca-Sinan Paşa'nın kardeşi olan Ayas Paşa'nın Bâyezid'e yardım edip Acemistan'a kaçmasını teshil etmiş olduğundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'nın iğvâsiyle idâm edilmiş olmasıdır: Bu mesele için 1559 = 966 vukuâtının «7 Temmuz» fıkrasına da bakınız. Çok inatçı ve kindar bir Arnavut olduğundan bahsedilen Sinan Paşa işte bundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'yı kardeşinin kaatili gibi görmekte ve ona karşı için-için kan dâvâsı gütmektedir! Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın da tehlikeli bir rakib addettiği Lala Paşa'dan hiç hoşlanmadığı muhakkaktır: İşte bundan dolayı Mısır valisi Sinan Paşa'nın Lala-Mustafa Paşa aleyhine yazdıklarını Sokullu çok müsâit karşılamıştır. Lala Paşa aleyhindeki en büyük isnat, Şam'da eski Kölemen Sultanı Kansu-Gavri'nin oğlu Mehmet Bey'in kızıyla evlenmiş ve buâyede Kölemen döküntüleri üzerinde büyük bir nüfuz kazanarak Mısır sultanlığına göz dikmiş olduğu hakkındaki rivayettir: Bununla beraber lalasını çok seven ve bilhassa şehzâdeler muharebesinde kendisine ettiği hizmetleri unutmıyan İkinci Selim bu isnâda ehemmiyet vermemiştir. — Koca-Sinan Paşa'nın Özdemir-oğlu Osman Paşa'ya düşmanlığı da onun Lala Paşa ile olan samimi dostluğundan mütevellit gösterilir: Hattâ işte bundan dolayı Sinan Paşa'nın her şeyden evvel bir kere bu iki dostun arasını bozmağa çalışmış olduğu halde muvaffak olamadığı bile rivayet edilir. Koca-Sinan Paşa'nın Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı İstanbul'a şikâyet ederek derhal Yemen'e hareket etmesi hakkında şiddetli bir emir getirtmesi işte bunun üzerinedir: Aşağıki fıkraya da bakınız. Buâyede Sinan Paşa Osman Paşa'yı 3 - 4 bin asker ve Süveys'den itibaren 17 gemiyle hemen yola çıkarmış ve tabii Lala-Mustafa Paşa Kahire'de can düşmanı ile başbaşa kalmıştır! Lala'nın Osman Paşa ile beraber hareket edememesi, Sinan Paşa'dan dört bin asker istediği halde onun kendisine dört yüz neferden fazla vermek istememesiyle izah edilir: Sinan Paşa'nın bundan maksadı, Şam'da dört buçuk ay geçirdikten sonra Mısır'a gelen ve üç ay da burada geçiren Mustafa Paşa'yı Kahire'de ayak direyip işinin başına gitmiyor gibi göstermek suretiyle Yemen serdarlığından azlettirip yerine geçmektir! Selânikî bunu şöyle anlatır:

«Mir-i-mirân-ı Mısır Sinan Paşa Hazretleri mufasssal-u-meşrûh garaz-âmir arzlar gönderüp Mustafa Paşa hakkında:

— Külli tekellüfât ile isrâfât-ı Hazine itmededür, lâkin bu kullarına serdarlık ferman olunur ise cüz'i nesne ile düşmen hakkından gelüp az vakitte fütûhât müyesser ola!

diyüp ve Mustafa Paşa dahi gitmekden imtinâ' eyledi dinilmeğin filhakika is-

tignâ yüzünden vezir-i mumâileyhün kendüye keyd-ü-merkrini mukarrer bi-lüp...».

İşte bunun üzerine Lala-Mustafa Paşa nihayet azledilip İstanbul'a gitmiş ve Yemen serdarlığı da vezâret pâyesiyle Mısır Beylerbeyi Koca-Sinan Paşa'ya tevcih edilmiştir: Tarihi için aşağıki fıkraya bakınız. Sonraları «Yemen fâtihî» diye şöhret bulan Sinan Paşa işte budur. — Bir vakıf kaydine göre Koca-Sinan Paşa'nın babası «Ali Bey» isminde biridir: Topkapı sarayı arşivinde Sinan Paşa kızı «Emine» imzâlı bir istid'a bulunmuştu; bu istid'ada Emine Hanım Yavuz'un kızının kızı neslinden olduğunu söylediğine öre, Sinan Paşa'nın karısı Birinci Selim'in kızından torunu olmak lâzım gelir. — Yemen serdarlığından azledilen Lala-Mustafa Paşa Kahire'den İstanbul'a gelince, bir rivayete göre bir müddet tevkif edildiği halde, padişahın şehzâdeliği devrinde saltanatını temin yolundaki hizmetleri unutulmamış olduğu için Yemen meselesindeki kusuruna bakılmıyarak altıncı vezirliğe tâyin edilmiştir: Bu sırada Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa, ikinci vezir Pertev Paşa, üçüncü vezir eski Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa, dördüncü vezir Ahmed Paşa, beşinci vezir Zal-Mahmud Paşa ve nihayet altıncı vezir de Lala-Mustafa Paşa'dır: Bunlardan beşinci vezir «Zal-Mahmud Paşa» bu tarihten 15 sene evvel zavallı şehzâde Mustafa'yı kendi eliyle boğmuş olan Boşnak devşirmesidir: 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinisânî» fıkrasına da bakınız; o tarihten sonra çok parlıyan bu devşirmeye ikinci Selim'in kızlarından Şâh-Sultan da verilerek dâmâdlığa kabul edilmiş ve nihayet vezirliğe kadar çıkarılmıştır! Bu suretle şehzâde Mustafa'nın kaatiliyle şehzâde Bâyezid'in felâketine sebep olmakla meşhur Lala-Mustafa Paşa ikinci Selim'in vüzerâsı içinde yer almış demektir).

1568 = 976

Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın Yemen fütûhâtı ve Taaz'ın istirdâdı.

(Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi Osman Paşa İstanbul'dan gelen şiddetli bir emir üzerine nihayet işte bu 976 = 1568 senesi «evâilinde» Mısır'dan Yemen'e hareket etmiştir: Gene o fıkranın sonunda bahsi geçen serdar değişikliği de bu senenin Safer = Temmuz /Ağustos ayma müsâdiftir. — Mısır kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'le diğer bâzı ümerâyı da maiyyetine alan Osman Paşa 3-4 bin asker ve 17 gemiyle Süveyş'den Cidde'ye geçmiş ve orada askerini ikiye ayırarak suvârileri karadan gönderip piyâdeleri gemilerle Hüdeyde'ye götürmüştür: Osman Paşa'nın emrindeki filo kumanda eden Mısır kapdanı Hayrüddin Hızır Bey, Kanuni'nin Rodos seferinde deniz hareketini büyük bir muvaffakiyetle idare etmiş olan Kurdoğlu Muslihüddin-Reis'in oğludur; Muslihüddin-Reis büyük Barbaros'un yetiştirmelerinden olduğu için kahraman oğluna şanlı hocasının adını takmıştır: Bundan bir sene sonraki «Sumatra seferi» ile meşhur olan Kurdoğlu Hayrüddin Hızır-Reis için aşağıda 1569 = 976 vukuâtının son fıkrasına ve babası Muslihüddin-Reis'in Rodos seferindeki hizmetleri için de 1522 = 928 vukuâtının «4 ve 26 Haziran» fıkralarına bakınız.

Özdemir-oğlu Osman Paşa Yemen'e çıktığı zaman ahali kendisine Zebîd muhafızlığında bulunan eski vali Hasan Paşa'nın mezâliminden şikâyet etmiş, Osman Paşa'nın yaptırdığı tahkikat bu şikâyetlerin haklı olduğunu meydana çıkarmış ve işte bundan dolayı bir Rus dönmesi olduğundan bahsedilen Hasan Paşa muhafızlıktan azledildiği gibi malları da Hazine hesabına müsâdere edilmiştir: Bu cezâ üzerine Hasan Paşa Mısır'a giderek yeni Yemen serdârı Koca-Sinan Paşa'nın maiyyetine iltihak etmiştir; yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, Sinan Paşa Osman Paşa'ya düşman olduğu için Hasan Paşa'nın bu dehâletini memnuniyetle telâkki etmiştir.

Özdemir-oğlu Osman Paşa askerinin azlığına rağmen Yemen'e gider gitmez büyük bir faaliyetle işe başlayıp kendi kuvvetlerine orada bulunan Türk askerlerini de katarak ilkönce Taaz ve havâlisini istirdâd etmiştir: Taaz'ın ilk fethi için 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasına ve son Zeydî hareketinde elden

çıkması için de 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız: Bu son fıkranın izâhat kısmında görüldüğü gibi, Taaz 1567 = 975 senesi 7 Teşrinievvel = 3 Rebi'ül-âhîr Salı günü sukut etmiş olmak itibarıyla, o tarihten bu seferki istirdâdına kadar takriben 10 ay Zeydîlerde kalmış demektir. — Osman Paşa Taaz'ı istirdâd ettikten sonra Yemen'in en müstahkem mevkilerinden olan «Kahire» kalesini muhasara etmiştir: Fakat bu muhasara esnasında İmâm-Mutahhar büyük bir orduyla Paşa'nın üzerine gelmiş ve bu suretle Türk askeri iki ateş arasında kalmıştır! Bu vaziyette bir çok telefât verildikten başka zahiresizlikle susuzluktan da çok sıkıntı çekildiği için hiç kimsede ümit kalmadığı ve yalnız Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın hiç fütur getirmiyerek mücâdeleye devam ettiği rivayet edilir; her halde çok kuvvetli bir asker olan Osman Paşa'nın bu ümitsiz vaziyette büyük bir metânet gösterdiği muhakkaktır. Özdemir-oğlu'nun bu sebâtı boş gitmemiş ve kendisi son kurşunlarını sarfettiği sırada Mısır'dan gelen Sinan Paşa kuvvetleri tam zamanında yetişerek Osman Paşa'yı düşman çenberinden kurtarmıştır: Aşağıki fıkralara da bakınız).

1568 — 1569 = 976

Edirne'de Selimiye inşaatının başlaması.

(Mimar Sinan'ın bu muhteşem eserini ikinci Selim devrinin başında veya 979 = 1571 — 1572 tarihinde kurdurmuş başlanmış olduğu hakkında bâzı rivayetler varsa da doğru değildir: Harem kapısının üstündeki manzum kitâbede temel atma tarihi «Fazlullah» terkibiyle gösterilir ve bu da «Ebced» hesabıyla «976» tarihine müsâdiftir. Koca-Sinan'ın «Tezkiret-ül-Bünyân»ında hiç bir tarih yoktur. — Büyük san'atkârın yaşı bu sırada seksenini geçkindir. — İnşaatın ikmâli için 1574 = 982 vukuâtı içinde ikinci Selim devrinin sonlarına tesadüf eden «Edirne'de Selimiye inşaatının ikmâli» fıkrasına bakınız).

1569 = 976

5 Kânunusânî = 17 Receb, Çarşamba: Yemen serdarlığına tâyin edilen Mısır Beylerbeyi Koca-Sinan Paşa'nın Kahire'den Yemen'e hareketi.

(Sinan Paşa karadan ve Hicaz üzerinden evvelâ Taaz'a gelmiş ve oradan da büyük bir süratle Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın iki ateş arasında kaldığı nokta olan Kahire kalesi üzerine hareket etmiştir: Aşağıki fıkra da bakınız. — Koca-Sinan Paşa'nın Yemen serdarlığına tâyini meselesi yukarıda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasında izah edilmiştir).

3 Mayıs = 17 Zülka'de, Salı: Yemen'in en müstahkem mevkilerinden olan Kahire kalesinin fethi.

(Yukarıda 1568 = 976 vukuâtında gördüğümüz gibi, Özdemir-oğlu Osman Paşa Taaz'ı aldıktan sonra bu Yemen Kahire'sini muhasara etmişse de İmâm-Mutahhar büyük bir orduyla gelerek onu iki ateş arasında erzaksız ve susuz bırakmıştır: Koca-Sinan Paşa ordusu işte bu vaziyette yetişmiş, İmâm'ın ordusu harbe girişmeden kaçmış ve bu netice üzerine Kahire kalesi derhal teslim olmuştur. Yukarıda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Koca-Sinan Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın arası açıktır: Sinan Paşa ordusu, Osman Paşa ordusunu işte bu vaziyette kurtarmış olduğu için birinin halâskâr tavır takındığı ve ötekini de halâs olduğuna bin kerre pişman olduğu rivayet edilir! Bununla beraber Sinan Paşa'nın Osman Paşa'ya hürmette kusur etmediği halde Osman Paşa'nın düşmanı tarafından kurtarılmış olmasına tahammül edemediği hakkında da bir rivayet vardır! Hattâ Kahire kalesinin fethine rağmen Osman Paşa ayrı bir ordugâh kurduğu için bu iki Paşa birbiriyle hiç görüşmemiş oldukları bile rivayet edilir! Osman Paşa'nın Yemen'e gelir gelmez Zebîd muhafızlığından azletmiş olduğu Rus-Hasan Paşa'nın da Sinan Paşa

ordusuna iltihak ederek serdari vali aleyhine tahrik edip durduğu muhakkaktır. İşte bundan dolayı Koca-Sinan Paşa Özdemir-oglu Osman Paşa'yı iki defa karargâhına dâvet edip görüşmek istediği halde Osman Paşa kabul etmemiştir. Halbuki sonsuz salâhiyetlerle serdar olan Koca-Sinan Paşa, Osman Paşa'nın resmi âmiridir. Özdemir-oglu'nun itâatsizliğine sebep olarak Sinan Paşa'ya itimatsızlığından bahsedilir: Çünkü Sinan Paşa'nın elinde «Nişanlı evâmîr», vardır: Bunlar tuğralı oldukları halde yazısız fermanlardır; bir serdar bunları istediği gibi doldurup istediği adamı idâm ettirebilir ve ancak İstanbul'a döndükten sonra hükûmete hesap verir! Osman Paşa'nın çekindiği şey, Sinan Paşa'nın işte böyle bir ferman kullanmak ihtimalidir! Özdemir-oglu işte bundan dolayı bir ordugâh kurmuş ve askerinden ayrılmamıştır. Bu vaziyete bir an evvel nihayet vermek isteyen Sinan Paşa da hâiz olduğu salâhiyete istinâden Osman Paşa'yı Yemen Beylerbeyliğinden azletmekten başka çare bulamamıştır: Osman Paşa azline itiraz etmemiş, Mısır'dan aldığı askeri Sinan Paşa'ya iade etmiş ve kendisi de şahsî askeriyle Hicaz üzerinden İstanbul'a gitmiştir. — Özdemir-oglu Osman Paşa İstanbul'a vardığı zaman Sokullu'nun kendisini şehre sokmadığı ve kışın en şiddetli soğuklarında sür hâricinde karargâh kurmak mecburiyetinde bıraktığı hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete göre o sırada Edirne'den İstanbul'a dönmekte olan ikinci Selim'in maiyyetinde gelen Lala-Mustafa Paşa padişaha o peşişan manzarayı göstererek Osman Paşa lehine şefâatte bulunmuş, Özdemir-oglu ancak işte bu şefâat üzerine İstanbul'a girebilmiş ve bir müddet sonra da Lahsâ/El-Hasâ ve Basra valiliklerine tayin edilmiştir).

15 Mayıs = 29 Zülka'de, Pazar : Aden'in istirdâdı.

(Yemen'in cenubunda ve Umman denizinin aynı ismi taşıyan körfezi üzerinde bulunan Aden limanı ile etrafından mürekkep Arap emâretinin ilk işgal ve ilhâkı Hadım-Süleyman Paşa'nın 1538 = 945 tarihindeki Hindistan seferindedir: O sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bu liman o tarihten sonra bir iki defa elden çıkmışsa da istirdâd edilmiş ve nihayet İmâm-Mutahhar'ın son ısyânı esnasında Zeydîlerin eline geçmiştir: 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız. İşte bundan dolayı Aden takriben bir buçuk senedenberi Zeydî hâkimiyetindedir. — Coğrafi vaziyetinden dolayı büyük bir askeri ve ticarî ehemmiyeti olan bu limana denizden Mısır kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey kumandasındaki filo ve karadan da Sinan Paşa'nın maiyyetinden Memi Bey kumandasında bir kuvvet sevk edilmiş ve bu suretle hem karadan, hem denizden tazyik edilen Aden Zeydî muhafızı «Kasım-ibnû-Suvay» büyük bir mukavemet göstermeden teslim olmuştur. — Kurdoğlu Hızır Bey'den çok iyi muâmele gören bu nankör Kasım, adamlarından birini bir bahâneyle Hızır Bey'i öldürmeye göndermişse de Türk kahramanının Arap sâikasıdır; bir yumrukta öldürdüğü rivayet edilir: Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in şahsiyeti için yukarda 1568 = 976 vukuâtına ve Sumatra seferi için de aşağıki fıkraya bakınız. — Aden'in istirdâdı için Zülhicce = Mayıs /Haziran tarihi de rivayet edilir).

Mısır-Kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in Sumatra seferi ve Türk hâkimiyetinin Okyanusya'ya dayanması.

(Asya'nın cenubuşarkisinde, Avustralya'nın şimalıgarbisinde, Borneo adasının garbinde ve Büyük-Okyanus'la Hind-Okyanusu'nun arasında bulunan Sumatra adası Okyanusya adalarındandır. O tarihte bu büyük adayla Asya'nın cenubundaki Malakka yarımadası diğer bir takım küçük adalarla beraber bir Müslüman sultanlığı şeklindedir: Bu İslâm devletine Sumatra'daki pâyitahtın isminden dolayı «Achin/Achem = Ačin» krallığı denilir: Osmanlı vesikalarında da hafif bir tahrifle «Aca/Acı sultanlığı», şekline tesadüf edilir. O sırada bu devletin hükümdarı «Sultan Alâüddin-Şâh»dır: İkinci Selim'in bazı fermanlarında Sultan Alâüddin'den «Pâdişâh» ünvanıyla da bahsedilir.

Hint denizlerinde gösterdikleri müstemlekecilik faaliyetinden bilhassa İslâm ölkelerine musallat olmaları Kanunî devrinde Hadım-Süleyman Paşa'nın Hindistan seferine sebep olan Portekizliler bu sırada Sumatra müslümanlarını çok tazyik etmekte oldukları için Sultan Alâüddin İslâm âleminin halifesi ve muhafızı vaziyetinde bulunan Kanunî Sultan Süleyman nezdine vezir «Hüseyn» isminde bir elçi ile bir nâme göndermiş ve top, topçu, silâh, askerlik mütehassısları ve bilhassa istihkâm mühendisleri istemiş, fakat bu elçinin İstanbul'a muvâsalatı Szigetvar seferine tesadüf ettiği için Kanunî'nin ölümüyle ikinci Selim'in cülûsu gibi hâdiselerden dolayı iş gecikmiş ve elçi Hüseyn İstanbul'da fazla beklemiştir; hattâ Yemen gâilesinin zuhuru da yapılacak yardımın bir sene daha gecikmesine sebep olmuştur.

Sumatra hükümdarı Sultan Alâüddin Türk himâyesini isteyerek Osmanlı padişahının yüksek hâkimiyetini kabul etmiş ve ikinci Selim de kendisine gönderdiği cevapta bir metbûun tâbiine karşı kullanacağı âmirâne lisanı kullanmıştır; bu cevapta bir takım emirlere bile tesadüf edilir:.

«Ahvâl-u-atvâr her neye münce olursa ilâm eyliyesiz. Sonra anda olan asâkir hakkında fermân-ı Şerifüm ne vechile sâdir olursa mucibi ile amel eyliyesiz». İkinci Selim, Sultan Alâüddin'e vaziyet hakkında dâimâ rapor göndermekte kuşur etmemesini bile emretmektedir:

«Kaide-i müstemirrenüz üzre me'mûldür ki ol diyârun ahvâl-ü-mâcerâsın mufas-sal şerh ve Atebe-i âlem-penâhumuz cânibine inbâ olunmakdan khâlî olunmaya». Bu vesikadan anlaşıldığına göre Sumatra sultanıyla daha evvelce de bir takım siyasi muhâbereler cereyan etmiş ve hattâ iktisâdî meseleler bile kuralanmıştır; hattâ gene aynı nâmenin sonunda silâh ve asker götürecektir Osmanlı gemileriyle «bahârât» gönderilmesi emredilmektedir: «Gönderilmek için bahâr ihzâr olunmuş idi: Barçalar irsâl olundu; tahmil olup gönderile».

Bu uzak sefere memur edilen İskenderiyye kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in ancak yukarıki fıkrada gördüğümüz Aden fethinden sonra hareket edebildiği anlaşılmaktadır: Kurdoğlu'nun şahsiyeti için yukarda 1568 = 976 vukuâtına bakınız.

Sumatra seferi hakkındaki fermanlarda bu işe 17 gemi ile bir Topçu-başı idaresinde 7 topçu ve bir miktar asker tahsis edilmiş olduğundan ve diğer bir takım levâzım ve mühimmat da gönderildiğinden bahsedilmekle beraber, son tetkiklere göre sonradan bir kaç parça daha ilâve edilerek 22 gemilik bir filo teşkil edilmiş ve bu filo ile 50 .60 usta, muhtelif çaplarda bir çok top, bir çok askerle silâh ve mühimmat da gönderilmiştir. Her halde Sultan Alâüddin'in bu Türk himâyesinden çok istifade ettiği ve Türk askerlerinin Sumatra ordusunu tensik ettikleri mâlûm olmakla beraber, bu Türk mütehassıslarından kaç kişinin hangi tarihlerde avdet etmiş oldukları belli değildir: Yalnız mühim bir kısmının hiç dönmeyip orada kalmış oldukları, Sumatra'da bir Türk mezarlığı, bir Türk köyü ve Türk mütehassıslarının milliyetlerini hâlâ muhafâza ettikleri halde ana-dillerini unutmuş nesilleri mevcud olmasından anlaşılmaktadır; hattâ bu Türk nesillerinden «Raca»lar bile yetişmiş olduğu rivayet edilir; bir rivayete göre de ikinci Selim'in Sultan Alâüddin'e göndermiş olduğu Türk bayrağı mukaddes bir emânet gibi son zamanlara kadar muhafâza edilmiştir.

Açın/Aca sultanlığının Osmanlı himâyesine girmesi ve oraya kadar bir filo ile asker ve silâh gönderilmesi üzerine Türk hâkimiyeti Avrupa, Asya ve Afrika'dan sonra Okyanusya'ya da el atarak dünyanın üç kıtasından sonra dördüncü bir kıtasına da uzanmış demektir).

1569 = 977

26 Temmuz = 11 Safer, Salı : San'a'nın istirdâdı.

(Taaz, Kahire ve Aden zaferlerinden sonra mâneviyatları sarsılmış olan Zeydîler Türk ordusu gelirken San'âyı tahliye edip çekilmiş oldukları için Koca-

Sinan Paşa bu gün gelir gelmez burayı derhal işgal etmiştir : Yemen'in merkezi olan San'â ilkönce Kanunî devrinde fethedilmiştir : 1547 = 954 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız, İmâm-Mutahhar devrindeki son sukutu o tarihten yirmi sene sonradır : 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos», fıkrasına bakınız. Bu son tarihten bu güne kadar 1 sene, 11 ay, 11 gün Zeydîlerin elinde kaldıktan sonra istirdâd edilmiş demektir. — San'â'nın istirdâdı için 8 Safer = 23 Temmuz Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de bunun işgalden ziyade tahliye tarihi olması lâzımgelir. Yemen'in istirdâdı San'â'nın işgaliyle tamamlanmış değildir : Başta meşhur «Kevkebân» kalesi olmak üzere bir takım mühim kaleler daha vardır : Aşağıda 1570 = 977 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

4 Ağustos = 20 Safer, Perşembe: «Ejderhan = Astrakhan» seferi ve Don-Volga kanalını açarak Karadeniz'le Hazar denizini birleştirme teşebbüsü.

(Bilhassa Milâdın XV inci ve Hicretin IX uncu asrından beri sür'atle genişleyip kuvvetlenmekte ve şimdiki Rusya'nın esasını teşkil etmekte olan Moskova Büyük-prenslüğünün tarihinde birbirinden mühim iki «İvan» vardır : Bunların biri XV inci asırda «Büyük-İvan» denilen «Üçüncü İvan Vasilyeviç», biri de XVI ncı asırda «Müdhiş-İvan» denilen «Dördüncü İvan Vasilyeviç»dir. Moskova Büyük-prenslüğü'nin etrafındaki Rus prensliklerini yutup ölkelerini genişleten bu iki İvan'm birincisi Paleologos hânedânından bir Bizans prensesle evlendiği için Şarkî-Roma üzerinde verâset hakları iddiâsına başlamış, Bizans armasını benimsemiş ve Çingiz hânedânının bakıyyeleri olan Kazan vesaire Hanlarıyla uğraşmaya başlamıştır; şimalî Karadeniz sahillerindeki Ciniviz müstemlekelerini fetheden Fatih Sultan Mehmed'in Kırım Hanlığını himâyesi altına alması işte bu ilk emperyalist Rusya ile Türkiye arasına büyük bir sed kurmak demektir : 1475 = 880 vukuâtına bakınız.

On altıncı asırdaki «Dördüncü İvan», on beşinci asırdaki «Üçüncü İvan»,dan daha mühim bir şahsiyet sayılabilir : Moskof topraklarını şarka ve cenuba doğru genişleterek Kazan ve Ejderhan = Astrakhan hanlıklarını yutmak suretiyle Hazar denizine dayanan işte budur. O zavalî müslüman hükûmetlerine karşı bilhassa Üçüncü İvan'la başlayıp Dördüncü İvan'm fütûhâtıyla nihayet bulan mücadelede Rus muvaffakiyetlerini temin eden tarihî zemini Timur-Leng hazırlamıştır ve bu neticenin bütün tarihî mes'ûliyeti Timur'a aittir : Çünkü Rusya'ya hâkim olan Altun-Ordu hanlığına bir takım hissî sebeplerle 1391 = 793 ve 1395 = 797 tarihlerinde indirdiği iki darbeyle bu büyük hanlığın inkırâzına Timur-Leng sebep olmuştur : 1402 = 804 vukuâtının «Fetret» devri başındaki son fıkrasına bakınız. Timur'un hiç bir zaman affedilmiyecek zararları bu kadarla da kalmış değildir; Hârizm'den Kırım'a kadar uzanan sâhalarındaki Türk ve Mongol kabilelerini kırmak ve kaçırmak suretiyle de müslüman nüfusu bakımından buraların boşaltılmasına ve bu suretle müstakbel mukavemet imkânlarının kırılmasına sebep olmuştur; büyük Osmanlı müverrihi Peçevî bu hâli şöyle anlatır :

«Timûr ol seferi idinceye değin bir kaafîle Hârizm'den yüklü arabalar ile çıkup üç ayda Kırım'a gelürlerdi; maa-hâzâ zâd-u-zevâde getürmezlerdi; kabilelerden kabileye konarlar ve göçerler idi ve bu kabâil-i bisyâr umûmen Tâtâr idi... Timûr-i pür-zûr gelicek bunların kimi seby-ü-esîr ve kimi tu'me-i şemşîr oldu ve bir nice kabilesi Leh ve Moskov keferesinin memleketine firâr ve ol dâr-ül-küfrde karar itdiler».

Bu vaziyet itibariyle Rusya'nın teşekkülünde en mühim rolü Timur oynamış ve ondan sonra Üçüncü ve Dördüncü İvan'lar da onun hazırladığı zeminden istifade etmişler demektir!

Osmanlı müelliflerinin «Dest-i Kıpçak Hanlığı», dedikleri «Altun-Ordu Hanlığı» Timur'un darbeleriyle yıkıldıktan sonra bir nevi «Tavâif-i Mülûk» devri başlamış ve işte bunlardan olan Kazan ve Ejderhan hanlıkları nihayet Moskova Büyük-prenslüğü ile Kırım hanlığının nüfûz mücadelelerine sahne teşkil edecek

bir hâle gelmiştir. Bunların son zamanlarında bâzen Rus namzedlerinin, bâzan Kırım mahmûlîlerinin tahta çıkmaları işte bundan dolayıdır. Zulûmünden dolayı «Müdhiş» lâkabını alan «Dördüncü İvan», on beşinci asırdaki adaşı «Üçüncü İvan» gibi «Veliki-kniaz = Büyük-duka/Büyük-prens» ünvanıyla iktifâ etmediği için 1547 = 954 tarihinden itibaren «İmparator», mânâsına «Caesar/César = Kaysar» kelimesinden muharref «Tsar = Çar» ünvanını takınmıştır : Bu kelime, vaktiyle İslâvlar Rusya'ya hâkim olan Altun-Ordu Hanlarına verdikleri ünvanı ve bu mahiyeti itibariyle Dördüncü İvan'm nazarında her şeyden evvel Türk-Mogol hâkimiyetinden kurtulan Rusya'nın istiklâl âlâmetidir; fazla olarak ana tarafından Bizans imparatorlarıyla alâkadâr olan Dördüncü İvan tıplı Üçüncü İvan gibi kendisini Şarkî-Roma'nın bile vârisi saymaktadır! Hattâ :

— Eğer İstanbul ikinci Roma ise, Moskova da üçüncü Roma'dır!

gibi bir şey söylediği bile rivayet edilir! Onun için bu «müdhiş» hükümdarın nazarında artık eski hâkimlerin mahkûm ve mahkûmların da hâkim vaziyetine çıkacakları devir gelmiş demektir : Dördüncü İvan'm 1552 = 959 senesi Haziran = Cumâda-lâhire ayında Kazan hanlığı üzerine 150 topla mücehhez 150 bin kişilik bir orduyla hareket etmesi işte bundandır ve Kazan'ı zaptedip bütün ahalisini kılıçtan geçirerek bu hanlığın mevcudiyetine nihayet veren muvaffakiyetini de oranın anarşi derecelerini bulan dahillî mücadelelerine medyundur. Dördüncü İvan'm cenuba tevaccükle Hazar denizinin şimaligarbisinde Osmanlı müelliflerinin «Ejderhan/Hestderhan», gibi isimlerle andıkları «Astrakhan/Astirhan/As-tarhan» şehriyle hanlığını da zaptetmesi Kazan'dan iki sene sonra 1554 = 961 tarihindedir. İşte bu suretle Moskova çarlığı iki sene içinde hem şarka, hem cenuba ve cenubuşarkıye doğru genişlemiş, Rusya'nın eski sahiplerinden bakıyye kalan hanlıkları ortadan kaldırmış, bütün Volga boyunu Rus arâzisi içine almış, bilhassa ilk defa olarak Hazar denizine dayanmış, oradan İran'ı tehdide başlamış ve hattâ Don kazaklarını da Rus hâkimiyetine sokarak hem Kırım'ı, hem Karadeniz'i tehdid altında bırakmıştır : Rusya'nın Hazar sahillerine inmesi, Karadeniz sahillerine inmesinden evveldir.

Tabii bu vaziyette Rusya'nın Karadeniz'e inebilmesi için artık arada Osmanlı himâyesindeki Kırım Hanlığından başka bir engel kalmamış demektir.

Müdhiş-İvan'm bu büyük muvaffakiyeti bâzı Garp menbâlarında Endelüs müslümanlarının İspanya'dan tardına benzetilîr ve İslâmiyetle Hristiyanlığın mücadelesi tarihinde o kadar mühim bir dönüm noktası sayılır. Kırım Hanlığına hâkim olan ve azamet devrinin en yüksek derecesinde bulunan Osmanlı imparatorluğu tabii bu vaziyetin ehemmiyet ve vehâmetinden gafil değildir : Don ve Volga nehirleri arasına bir kanal açarak Karadeniz'le Hazar denizini birleştirmek için ihtiyâr edilen bu meşhur «Ejderhan seferi» her halde o vaziyetin çok iyi takdir edildiğini gösteren en mühim delil demektir.

Eski Türklerin «Kuzgun denizi» ve Osmanlı müelliflerinin de «Hârizm denizi/Şirvan denizi», ve hattâ yanlış olarak «Bahr-i Kulzum» gibi isimlerle andıkları Hazar denizine dökülen «Volga = İtil/Idil» nehriyle Azak denizine dökülen «Don = Ton» nehrinin birbirine en çok yaklaştıkları noktada bir kanal açılarak bunların birbirine bağlanması netice itibariyle Karadeniz'le Hazar denizini birleştirmek demektir. Böyle bir muvaffakiyetin temin edebileceği büyük neticeler şöyle sıralanabilir :

1 — «Ejderhan = Astrakhan» hanlığının arâzisini Ruslardan kurtarmak suretiyle Moskof çarlığını Hazar denizinden yukarı atmak ve çarlığın temin ettiği Karadeniz yolunu kesmek;

2 — Kırım hanlığını şimalden ve şarktan tehdid eden tehlikeli vaziyete nihayet verip istikbalini kurtarmak;

3 — Kafkasya'nın şimalinde, Don ve Volga nehirlerinin cenubunda ve Hazar-Azak denizleri arasında bulunan arâziyi ilhak etmek;

4 — Şimalî ve cenubî Kafkasya'nın kolaylıkla ilhak ve işgalini temin etmek;

5 — Kara yollarına bir de deniz yolu ilâve ederek şimalî İran'ı her taraftan tehdid altına almak ve bilhassa İran seferlerinde ordu îâşesini deniz yollarından kolaylıkla temin edebilmek;

6 — Karadeniz'den sonra Hazar denizi hâkimiyetini de temin ederek Türkiye ile Orta-Asya muvâsalasını İran engellerinden kurtarmak. Kazan ve Ejderhan müslüman devletlerinin Rus istilâsı altında kalmasından Türkiye ile beraber Orta-Asya'daki Türk devletleri de müteessir olmuştur; meselâ Pegevi, Ejderhan'dan bahsederken Osmanlı Türklerinin teessürünü :

«Zamân-ı sâbıkda ehl-i islâm süknâsı, ile-lân cevâmî-i şerifesinin ve hammâmât-u-medârisinin âsâr-ı binâsı zâhîr-ü-nümâyân ve içinde nev'i insandan bir zî-rûk yok idüğü ıyân idi».

şeklinde ifâde etmiş olduğu gibi, Kâtib-Çelebi de :

«Moskof keferesinin taht-ı kahrında kalup hâlâ dergâh-ı cihan-penâha niyâz-nâmeleri gelüp»

imdâd istenildiğinden bahsetmektedir. «Hâzîne-i-Evrâk»ın «Mühimne defterleri»nde de Hârizm hanı «Hacı Bedr Han»ın Moskof istilâsı hakkında tafsîlât verip Türkiye'den yardım ricasında bulunan bir nâmesi tesbit edilmiştir.

Bütün Türk âleminin umumî teessürüne sebep olduğu muhakkak olan bu vaziyete karşı böyle bir Ejderhan seferi açılarak Karadeniz'le Hazar denizini birbirine bağlayacak büyük bir kanal kazılmasına karar verilmesi tabii muazzam bir projenin tatbikine teşebbüs demektir : Bâzı muahhar menbâlarda bu projeyi Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın tasarlamış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. Hammer'le onu mehzat ittihaz eden bâzı Garp müellifleri bu fikrin ilkönce Şikk-ı-sânî Defterdârı Çerkes-Kasım Bey'den çıkmış olduğunu söylerlerse de o da yanlıştır : Osmanlı menbâlarımız en mühimlerine göre bu büyük fikrin o zamanki Türk münevverlerince ihtiyaç karşısında düşünülüp tasarlanmış millî bir fikir olduğu anlaşılmaktadır : Meselâ Pegevi'ye nazaran :

«Ba'zı ehl-i vukuuf Karadeniz'e câri olan Ton suyu ve yine Bahr-i-Kulzüm'e akan itil Irmağı mâ-beynleri mesâfe-i kaliledür, birbirine ittisâlleri himmet-i Hümayûn-i Pâdişâhîle emr-i esheldür diyü ilkaa itmeğle»

Sokullu bu haklı mütâlâayı kabul etmiştir : İşte bundan da anlaşılacağı gibi o büyük fikir her hangi bir şahsın fikri değil, o zamanki «ehl-i vukuf»un yâni Türk münevverlerinin umumî fikridir; Kâtib-Çelebi de hemen aynı ifâdeyi kullanarak : «Zikrolunan nehreyn ki biri Karadeniz'e akan Ton suyu ve biri Şirvan denizine dökülen nehr-i itil'dür, bir mahalde ictimâa karîb olup girü döner tebâüd ider, ol mahal hafr ve iki nehir birbirine vasloluşa Demir-Kapu ve Şirvan'da olan askere zehâir ve imdâd deryâdan varmak âsân olurdu ve Geylân ve Taberistân sevâhiline asker yol bulurdu; bu husûs himmet-i Pâdişâhîye nisbet emr-i selhdür diyü ba'zı ehl-i vukuuf dahî haber virmeğle».

Sokullu nihayet harekete geçmiş ve orduyla donanma ve levâzım sevkinden evvel mahallî tetkikata lüzum görerek o taraflar hakkında mâlûmatı olan Şikk-ı-sânî Defterdârı Çerkes-Kasım Bey'i paşalıkla Kefe valiliğine tâyin ederek işin tetkikine memur etmiştir : Çerkes-Kasım Bey'in bu meseleye karışması Hammer'in zannettiği gibi projenin hazırlanmasında değil, mahallî tetkikata başlanmasındandır. Hattâ bu tarihten altı ve Sokullu'nun sadâretinden iki sene evvel Kanunî devrinde, Semiz-Ali Paşa'nın sadâreti zamanında ve 1563 = 971 tarihinde bu büyük fikrin tatbikine geçilmek istendiği halde Avusturya gâileleriyle Malta seferinin mâni olduğu hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır. İkinci bir rivayete göre de Kanunî devrinden ikinci Selim devrine intikal eden bu proje için yapılan tetkikat daha 1567 = 975 tarihinden itibaren başlamış ve hattâ o tarihte Kırım hanlığına böyle bir sefer açılacağı bildirilmiştir.

Mahallî tetkikatın Kasım Paşa tarafından İstanbul'a bildirilen neticesine göre, iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları noktaya gidip aralarındaki mesafeyi ölçen «mütemed âdemler», yâni mühendisler bu mesafeyi «deryâ mili ile altı mil» bulmuşlardır : Her halde bu nokta Ejderhan = Astrakhan'ın şimalgarbisin. de ve Volga üzerindeki eski «Tzaritzyn»le şimdiki «Stalingrad»ın bulunduğu dirsekle bunun tam karşısında Don nehrinin teşkil ettiği dirsek arasında olmak lâzımgelir : Çünkü iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları nokta burasıdır. Orta hesapla bir deniz mili 1853 metre tuttuğuna göre, bu iki dirsek arası takriben on bir kilometreden biraz fazla demektir. Osmanlı menbâlarımızda vâzıh

mâlûmat verilmediği için tabii bu hesaplar ihtiyatla karşılanmalıdır; hattâ aynı mesafeyi altı mil yerine iki mil gösteren bir rivayet bile vardır; ölçülen yerin de neresi olduğu tasrih edilmediği için, burada iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları nokta esas ittihaz edilmiştir : Tabii bu da tahminidir. Bu vaziyete rağmen müverrih Ali'nin Don ve Volga nehirlerini birbirine vasletmek imkânı olmadığından bahsetmesi hayret edilecek bir gaflettir. Sokullu'nun kanal hafriyatını artık başlatmaya karar vermesi işte bu mahallî tetkikat üzerinedir : Kanal açmak için lâzım gelen hazırlıklar İstanbul'da yapılmış, icâb eden aletlerle kazma, kürek, çapa vesaire gibi şeyler tamamiyle hazırlanmış ve şimalde kanal hafriyatı yapılırken cenupta Ejderhan'ın Moskof hâkimiyetinde bırakılması doğru olamayacağı için muhtelif çaplarda topraklarla muhasara levâzımı da ikmâl edildikten sonra bütün bu levâzımla beraber sefere memur edilen asker Hammer'in rivayetine göre işte bu 1569 = 977 senesi 4 Ağustos = 20 Safer Perşembe günü donanma gemileriyle İstanbul'dan Azak denizine hareket etmiştir. Kâtib-Çelebi'nin rivayetine göre bu donanma Yenigeri ağalığından Kapdan-ı-Deryâ olan Müezzîn-zâde Ali Paşa kumandasındadır; fakat diğer bir rivayete göre de bu filo «Mustafa-Kapdan» kumandasında hareket etmiştir! Muhtelif yerli ve yabancı menbâların bu mesele hakkındaki ifâdeleri arasında çok mühim farklar vardır : Bilhassa gönderilen levâzımın bir veyahut iki seferde sevk edilmiş olduğu hakkındaki ifâdeler çok müphem ve mütenâkızdır. Askerin mikdârı üzerinde de aynı ihtilâflara tesadüf edilir. Bütün bu mütenâkız ifâdelerin mukayesesinden anlaşıldığına göre sevkîyat iki pârtide yapılmıştır : İlkönce 1569 = 976 senesi Nisan = Zülka'de ayında Mustafa-Kapdan kumandasındaki filo ile 3 bin Yenigeri sevk edilmiş olduğu anlaşılmaktadır; bundan daha mühim olan asıl kuvvetlerle amele ve levâzım sevkî ondan bir müddet sonra işte bu 1569 = 977 senesi Ağustos = Safer ayındadır : Kapdan-ı-Deryâ Ali Paşa kumandasındaki donanmayla gönderilen bu kuvvetler beş bin Yenigeri, üç yahut altı bin amele, alaybeylerinin kumandasında yirmi yahut otuz bin sancak askeriyile Sipahi ve bir takım mühendislerle mütehassıslardan mürekkeptir. Bir rivayete göre de Sipahiler karadan sevk edilmişlerdir. Bu hareketin ay ve gün tarihlerinden hiç bahsetmiyen Osmanlı menbâlarımızda sene tarihinin 976 = 1569 gösterilmesi belki de ilk sevk edilen bin kişilik kuvvetten dolayıdır. Her halde bu noktalar çok karanlıktır. İstanbul'dan gönderilen bu kuvvetlere Kırım hanı Devlet-Giray da 30 yahut 50 bin Tatar askeriyile iltihak etmiştir. Türk kuvvetlerinin kumandanı Kefe Beylerbeyi Çerkes-Kasım Paşa'dır.

Türk ordusunun Ejderhan = Astrakhan önlerine muvâsalatı «Eylül başları = Rebr-ülevvel sonları»na müsâdif gösterilir : Bu kuvvetin mecmûu hakkındaki rivayetlerin te'lifine imkân yoktur! Yukarıda bizim gözden geçirdiğimiz rivayetler esas tutulduğu takdirde 28 - 38 bin askerle 3 - 6 bin amele gitmiş olması lâzımgelir; fakat buna mukabil mecmûunu 17 bin, 29 bin ve hattâ 58 bin gösteren rivayetler de vardır! İstanbul'dan aldığı emirle Kırım hanı Devlet-Giray'ın getirmiş olduğundan bahsedilen 30 - 50 bin Tatar suvârisi tabii bu yekûna dâhil değildir; her halde orta bir hesapla Türkiye ve Kırım kuvvetlerinin mecmûu 50 - 60 bin kadar olması lâzımgelir : Bu kuvvetlerin «Katchalinsk»te birleştikten sonra Ejderhan üzerine yürümüş oldukları rivayet edilir. Fakat bütün bu kuvvetler Ejderhan önlerine yığılmış değildir : İstanbul'dan gelen 3 - 6 bin ameleyle daha evvel o havâlide toplanmış olan işçiler bir mikdar kuvvet muhafazasında kanal yerine sevk edilip işe başlatılmış ve mütebâki kuvvetler de Ejderhan muhasarasma hasredilmiştir. Osmanlı menbâlarımızda bu teşebbüse «Sefer-i-Ejderhan» ve hattâ «Sefer-i Ejderhan ve Kazan» denildiği halde Ejderhan muhasarasından hiç bahsedilmemekte, hattâ şehir boş gösterilmekte ve yalnız kanal hafriyatından bahsedilip «üç ay» kadar bu işle meşgul olan askerinin kanal mecrâsından «sülüs mikdârı», yâni altı mile nisbetle iki mil kadar yer kazmış olduğundan bahsedilmektedir. Bütün bu işler yapılırken «adûdan havfidecek hâl» olmadığı bile söylenir! Fakat bilhassa bu son rivayet kat'iyyen doğru değildir : Çünkü Moskova çarı Dördüncü İvan öyle bir gaflet göstermeyip Prens «Serebianow» kumandasında 15 - 20 bin kişilik bir kuvvet gönderip kanal hafriyatına hücum ettirerek amele ile muhafızlarını dağıttırması ve Ejder-

han müdâfileri de bir huruç hareketi yaparak bir çok kan dökülmesine sebep olmuştur! Bununla beraber o parlak teşebbüsün neticesiz kalmasına bu düşman taarruzları sebep olmuş değildir; en mühim sebep, Kırım ham Devlet-Giray'm oynadığı feci oyunda gösterilir; Peçevî bu meseleyi şöyle anlatır : «Hikmet-i Hudâ adûdan havfidecek hâl yoğ iken ve zahire ve levâzım dahi çok iken asker içine bir güftüğü düştü; ya'ni :

— Bunun kışı üç ay mukaddem gelür ve her kesün ol vakt eli ve ayağı amelden kalur!

ve hemen bu efsâneye hüküm virmeğle birbirine tevakkuf itmeyüp göçüp gittiler. Bazı kimesnelerin i'tikaadı Tâtâr-Han tarafından askeri bu vechile tahvif itmiş olalar : Ol dahi kendüye vehmittüğünden, ya'ni :

— Asâkir-i Osmâniyân berden ve bahrden deşt-i Kıpçak ve Şirvan taraflarına varup gelmeğe başlayacak Tâtâr'a râğbet olmaz, belki Kırım dahi elümüzde kalmaz!

diyü bu ihtimâl ile irtikâb itmiş ola dirler».

Muhtelif Garp menbâlarındaki izâhâta göre, kış mevsimini orada geçirmek için Ejderhan civarında bir müstahkem kışla yahut istihkâm bile yapılmıya başlamış olduğu halde Türk askeri içinde birdenbire bir kış korkusu başlayarak bir nevi panik olması, Moskof çarı Dördüncü İvan'm Kırım hanı Devlet-Giray'la gizlice muhâbere ederek eger bu kanal yapılacak olursa Kırım hanlığı'nın istikbali bakımından neticenin çok fena olacağı hakkında onu iğfâle muvaffak olması üzerine yapılmış ustalık bir propaganda neticesidir : Bu menfi propaganda ile bozgunculuğu Devlet-Giray yapmış ve askerle amele arasına oralarda kış mevsiminin dokuz ay sürdüğü, yaz mevsiminde de geceler ancak üç saat sürdüğü için yatsı ve sabah namazları arasında uyku zamanı kalmıyacağı ve bilhassa kışın soğuktan taşların bile çatladığı hakkında bir takım korkunç şâyialar yaymıştır; o sırada zaten soğuklarla fırtınalar başlamış olduğu için asker heyecana kapılmış, bir rivayete göre isyan başlamış, diğer bir rivayete göre işler yüzüstü bırakılmış ve işte bundan dolayı orduyu kaldırıp gitmek mecburiyeti hâsıl olmuştur! Peçevî'ye göre asker :

«Nakle müteassir olan cebehâne makuulesin güc ile bir hendek kazup içine gömdüler ve birbirin sebkitemekte göz yumdular»

ve Kâtib-Çelebi'ye göre de bilâkis :

«Kazma ve küreği defne bile bakmayup göçtüler gettiler!»

Ejderhan muhasarasının 20 Eylül = 3 Rebî'ül-âhır Sah günü kaldırılmış olduğu rivayet edilir : Bu muhasaranın Eylül başlarında kurulmuş olduğu da rivayet edildiğine göre nihayet 16 - 17 gün kadar sürmüş olması lâzımgelir; bu hesaba göre Osmanlı menbâlarının «üç ay» hafriyat yapıldığı ve kanalın «sülüs mikdârı» kazılmış olduğu hakkındaki ifâdelerinin doğru olmaması lâzımdır. Tabii bu tahmin, bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihlerin doğruluğuna tâbidir. — Ejderhan'dan kalkan ordunun steplerde soğukla fırtınadan pek çok telefâta uğradığı rivayet edilir; hattâ İstanbul'a avdet edilirken Karadeniz'de çıkan bir fırtınada bazı gemiler batmış olduğu için bu büyük mâcerâdan ancak yedi bin asker kurtulabilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır : Netice itibariyle o kadar emek, masraf, levâzım ve binlerce asker heder olup gitmiş demektir! Fakat en fazla acınacak şey, o büyük fikrin Kırım hanına telkin edilmiş vâhi bir kuşku yüzünden suya düşmüş olmasıdır : Her halde Devlet-Giray'm gerek Türkiye tarihine, gerek Kırım tarihine karşı mes'ûliyeti çok büyüktür.

Bâzi muahhar müelliflerin «dâhiyâne bir fikir diye Sokullu'ya izâfe ettikleri kanal projesi ona ait değildir ve yukarda gördüğümüz gibi hakikatte Kanunî devrinden ikinci Selim devrine intikal etmiş umumî ve millî bir fikirdir : Sokullu-Mehmet Paşa bu büyük fikri lâyık olduğu ehemmiyetle kavrayabilmiş olmak meziyyetini bile gösterememiştir; her şeyden evvel bir kere işin azametiyle mütenâsip büyük bir ordu göndermemiş, işin başma bizzat geçmemiş veyahut kuvvetli bir şahsiyyet geçirmemiş, teknik cephesi kadar askeri cephesi de büyük bir ehemmiyeti hâiz olan bu muazzam teşebbüsü Defterdarlıktan yetişme bir Çerkes Kasım Paşa'mn eline bırakmış ve netice itibariyle işin

ehemmiyetini kavrayamamış olduğu için büyük bir tarihi fırsatı affedilmez bir gafletle kaçırmış demektir! Böyle bir teşebbüse bizzat Sokullu bile kâfi değildir : Babasıyla dedelerinin izlerini ihmâl edip sarayının içine çekilen ikinci Selim'in de mes'ûliyeti az değildir; Peçevî onun bu neticeden ne kadar müteassir olduğunu ve Sokullu'ya nasıl çıktığını şöyle anlatır :

«Saâdetlü Pâdişaha arzolandukda vüzerâ-i izâm mahzarında Sadr-ı-a'zama itâb olunup :

— Cümle masârif ve zâyîât görülüp senden tazmin olunmalıdır! buyurmuşlar».

Bu sözü söyleyen ikinci Selim devletlerin mukadderâtını değiştiren gafletlerle ihmallerin tazmin edilemeyeceğini ve eger tazmini lâzım gelirse kendi hissesinin daha büyük olduğunu her halde takdir edememiş demektir! Kâtib-Çelebi onun bu mes'ûliyetini şöyle anlatır :

«Kissadan hisse budur ki küçük adamla büyük işe mübâseret câiz değildir. Maslahatun münâsib ser-kârı gerek. Zikrolunan husûsa bir pâdişâh varup zamânîyle mübâseret itse ancak uhdesinden gelebilir ve bu makuule işler sâhib-himmet pâdişâh işidir : Vüzerâ ve serdârlar kârı değildir». Halbuki bizzat sefere çıkmak an'anesini yalnız ikinci Selim değil, Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa bile unutmuş ve ikinci Selim devrinin Yemen seferi, Ejderhan seferi, Kıbrıs seferi ve Tunus seferi gibi büyük seferlerine o bile iştirâk etmemiştir : Her halde Sokullu büyütüldüğü kadar büyük değildir).

19 Eylül = 7 Rebî'ül-âhır, Pazartesi : Büyük İstanbul yangını.

(İkinci Bâyezid devrinde vukua gelen ve «Kiyâmet-i suğrâ = Küçük kıyâmet» denilen büyük zelzelenin İstanbul şehrini baştanbaşa yıkması inşaat usulünde bir değişikliğe sebep olarak kâğır yerine ahşap tercih edilmiştir : 1509 = 915 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasıyla 1510 = 915 vukuâtına bakınız. Fakat ahşap inşaat devrinde de büyük yangınlar başlamıştır : 1515 = 921 vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına bakınız. — İkinci Selim devrinin bu seferki büyük yangını Yahudi mahallesinden çıkmış ve yedi gün yedi gece devam ettikten sonra ancak 26 Eylül = 14 Rebî'ül-âhır Pazartesi günü söndürülebilmıştır : Bâzi ecnebi vesikalarına göre bu müdhîş yangında otuz altı bin ev yanmış olduğu iddiâ edilirse de bu rivayetin çok mübâlâgalı olduğu muhakkaktır; fakat her halde binlerce binâ yanmış olduğu anlaşılmaktadır. — Şehirçilik bakımından İstanbul'un simâsım sık sık değiştirmiş olan bu gibi yangınların en büyük zararlarından biri de bir çok kültür eserleriyle millî tarihimizi aydınlatabilecek binlerce vesikaların kül olup gitmiş olmasında gösterilebilir. İstanbul'un büyük yangınlarında Vezir-i a'zamlarla Yenigeri-ağalarının bulunması bu yangından 68 sene evvel başlamış eski bir an'anedir; bu an'änenin ikinci Bâyezid devrinde Vezir-i a'zam Mesih Paşa'mn hayatına mâl olan bir yangından itibaren başlamış olduğu rivayet edilir : 1501 = 907 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Mesih Paşa gibi, bu sefer de Sokullu-Mehmet Paşa'mn bir kazaya uğradığı halde atlatmış olduğu hakkında bir rivayet vardır. — Sokullu'nun damadı olan Yenigeri-ağası Ca'fer Ağa hasta olduğu için yangına gelememiş, bu yüzden başsız kalan Yenigeri'lerin yağmacılığa kalkışması ateşin yayılmasına sebep olmuş ve işte bundan dolayı Ca'fer Ağa azledilerek yerine bir Macar yahut Hırvat devşirmesi olan Baş-Emir-âhur Siyavuş Ağa tâyin edilmiştir. — Bâzi Osmanlı menbâlarında bu büyük yangının senesi 976 = 1568/1569 tarihine müsâdif gösterilir ve bâzan da sene doğru gösterildiği halde ay tarihi olarak «Receb = Kânunuevvel»den bahsedilirse de doğru değildir).

18 Tesrinievvel = 7 Cumâda-l-ülâ, Salı : İstanbul'da ikinci Fransız kapitülâsyonunun imzâsı.

(Kanunî Sultan Süleyman devrinde ve Makbûl-İbrahim Paşa sadâretinin son senesinde Fransa kralı Birinci François'ya verilmiş olan ilk kapitülâsyon fer-

mam için 1536—942 vukuâtının «18 Şubat» fıkrasına bakınız. O ilk kapitülasyon Kanunî ile François'ın hayatlarıyla kaim olduğu için, bu seferki onun tecdidinden başka bir şey değildir; bu teccide Fransa sefiri «Claude de Bourg»un teşebbüsü üzerine muvâfakat edilmiştir: Bunun sebebi de İskenderiyye'de borç yüzünden bir takım Fransız gemilerine el konulmuş olmasıdır. — İkinci Selim'in bahsettiği kapitülasyonla eskisinin arasındaki farkların en mühimleri, yenisinin müddetsiz olmasından ve Şark limanlarında kabotaj hakkının Fransız bayrağına hasredilmesinden ibarettir: Bu vesikanın en mühim esası da işte bu son noktadır; bu imtiyâza göre Türk limanlarına gelecek ecnebi gemilerinin hepsi Fransız bayrağı çekmek mecburiyetindedir! Tabii bu suretle Fransızlar bir çok bayrak kirâsı almış olacaktı! Ferman metnine göre bu mecburiyet yalnız Cinviz, Sicilya ve Ancona gemilerine münhasır olduğu halde, gittikçe İngiliz, Portekiz ve Venedik gemilerine de teşmil edilmiş olduğu için itirazlara uğramış ve kapitülasyonların başka milletlere de teşmiline yol açan sebeplerden biri olmuştur. — Bu ikinci kapitülasyon imzâ edildiği zaman Fransa krallığında bulunan Dokuzuncu Charles Avrupa'nın en fakir milletlerinden birinin hükümdarıdır; Fransa'nın Şark ticareti pek ehemmiyetsizdir: Onun için bir takım siyasi mülâhazalarla ona böyle bir imtiyaz verilmesi, o zaman için Türkiye'ye zararı olmyan bir nevi sadaka demektir. Bu siyasi mülâhazaların en mühimmi, İkinci Selim'in çoktanberi tasarlamakta olduğu Kıbrıs fethiyle alakadardır: Sultan Selim'in Fransa'yı ittifakına alarak Kıbrıs adasına hâkim olan Venediklilere karşı bir harekete sevk etmek ve bu suretle babasının siyasetini tâkib etmek istediğinden bahsedilir; fakat o zamanki fakir ve zayıf Fransa'nın iş görebilecek bir donanması ve bilhassa parası olmadığı için Dokuzuncu Charles'in ancak siyasi sâhada bir rol oynayabileceğinden bahsettiği ve hattâ işin sulhen tesviyesi için Venedikliler nezdinde bir teşebbüse girişmeyi teklif ettiği hakkında bir takım rivayetler vardır. Fransa'nın Kanunî devrinde olduğu gibi Avusturya'ya karşı da kullanılmak istenildiği muhakkaktır: Fakat bir taraftan siyasetinin iki yüzölçümü, bir taraftan da dahili vaziyetinin perişanlığı bu lüzumsuz müttefikten hiç bir fayda görülmesine imkân bırakmamıştır).

1570 = 977

15 Mayıs = 9 Zülhicce, Pazartesi: Osmanlı donanmasının Kıbrıs seferine hareketi.

(Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs fethi hakkında vermiş olduğu meşhur fetvâ, bu seferin meşrûiyetini şu iki sebebe istinâd ettirir:

1 — İslâmiyyetin ilk zamanlarında müslüman Araplar bu adayı fethetmiş oldukları için, İslâm âleminin başında onlara vâris olan müslüman Türklerin Kıbrıs üzerinde tarihi hakları vardır; fetvâ metninde bu nokta:

«Sâbıkâa bir vilâyet dâr-ı İslâmdan olup ba'de-zamânin küffâr-ı hâksâr alup medâris-ü-mesâcidin harab kılup âyin-i küfr ile mâlâmâl eylese...» şeklinde ifade edilmiştir.

2 — Kıbrıs'a hâkim olan Venedikliler deniz yollarının emniyetine ve Türk gemilerine tecâvüz ve taarruz ederek aradaki sulhe riâyetsizlik etmektedirler: Tabii böyle bir vaziyette sefer açılması haklı ve meşrû olduğu için sulhün ihlâli mes'ûliyyeti Türkiye'ye ait değildir; bu ikinci nokta da fetvâ metninde:

«Din-i İslâma ihânet ve etrâf-ı âleme evzâ'ı kabihalarını işâat» şeklinde ifade edilmektedir: Fetvâlar İslâmiyet esaslarına göre tertib edildiği için, siyasi bir meselenin bile dinî bir şekilde ifadesi pek tabiidir.

Bu iki esasın birincisinde bahsedilen tarihi hak meselesi, Milâdın yedinci ve Hicretin birinci asrında Bizanslıların elinde bulunan Kıbrıs adasının, Hazret-i Osman'ın hilâfeti devrinde ve Muâviye'nin Şamı valiliği zamanında müslüman Araplar tarafından işgaliyle alakadardır: Arap donanmaları imparator «İkinci Constant» devrine tesadüf eden 649 Milâdi ve 28 Hicri tarihinde Bizans sula-

rma taarruz ederken Kıbrıs adasını işgal edip haraca bağlamışlar, imparatorun bizzat kumanda ettiği Bizans donanmasını mağlûb etmişler ve bir çok esir ve ganimet alarak Şam'a götürmüşlerdir. Fakat Kıbrıs'ın İslâm ölkesine doğrudan doğruya ilhakıyla müslüman idaresine girmesi daha sonra Hicretin ikinci ve Milâdın sekizinci asrındadır ve meşhur Abbâsi halifesi Hârûn-ür-Reşid'in hilâfet devrine mûsâdiftir: Hârûn'un bu hareketine sebep, Bizanslıların haraç vermekten imtinâ etmiş olmalarıdır. İşte bu suretle iki asra yakın bir zaman İslâm idaresinde kalan Kıbrıs adası ancak Milâdın onuncu ve Hicretin dördüncü asrında Bizanslılar tarafından istirdâd edilebilmiş ve o tarihten itibaren muhtelif Hristiyan devletlerinin elinde kaldığı için, Ebussuûd Efendi'nin fetvâsında söylediği gibi, İslâm medeniyetinin eserleri harâb olmuştur.

Milâdın 970 tarihinden 1191 tarihine kadar 221 sene Bizans idaresine tâbi olan Kıbrıs'ın Lâtinlere intikali Haçlılar devrindedir: Meşhur İngiltere kralı «Richard-Coeur-de-Lion = Arslan-yürekli Rışar», Bizans prenslerinden «Isaakios Komninos»un hâkim olduğu Kıbrıs adasını ehemmiyetsiz bir vesileden istifade ederek zaptetmiş ve 1192 tarihinde Fransız Haçlılarından «Guy de Lusignan»la tuhaf bir alış-verişe girişerek onun Kudüs krallığı üzerindeki hukukiyle kendisinin Kıbrıs üzerindeki haklarını mübâdele etmiştir! İşte bu mübâdeleden itibaren bir krallık şeklini alan Kıbrıs tahtında Milâdın 1458 tarihine kadar geçen 266 sene zarfında «Lusignan» hânedâmından on kral teselsül etmiştir. Coğrafi vaziyetinden dolayı nihayet Mısır Kölemen sultanlığının hâkimiyetini kabul edip haraca bağlanan Kıbrıs krallığının pâytahtı «Nicosie = Lefkoşa» şehridir.

Bu krallığın Lusignan hânedâmından Venedik cumhuriyetine geçmesi gayr-i meşrû bir vâris yüzündendir: Lusignan'larm onuncusu ve sonuncusu olan «Üçüncü Janus» iki defa evlendiği halde yalnız «Charlotte» isminde bir kızı olmuş, erkek evlâdı olmamıştır; fakat bu kralın «Jacques» isminde bir piçî vardır: Saltanat hakkından mahrum olan bu piç pâytahtın Baş-piskoposluğunda istihdam edilmektedir! Üçüncü Janus'un kızı «Charlotte» da «Louis de Savoie» isminde bir prensle evlenmiştir. Kıbrıs verâseti meselesinin zuhûru, son kral Üçüncü Janus'un işte bu vaziyette ölümü üzerinedir; ortada iki namzed vardır: biri piç piskopos «Jacques», biri de kralın ölümü üzerine Kıbrıs'a gelip nişanlısı olan prenses «Charlotte»la 7 Teşrinî evvel 1459 tarihinde evlenmiş olan prens «Louis de Savoie»dir! Gayr-i meşrû olduğu için meşrû kızkardeşi kadar taraftar bulamayan Baş-piskopos Jacques, işi kestirmeden halletmek için Kıbrıs krallığının metbûu olan Mısır sultanına baş vuruktan başka çare bulamamış, bu maksatla Mısır'a gitmiş, oradan aldığı bir Kölemen kuvvetiyle Kıbrıs'a gelip Lefkoşa'da tahta çıkmış ve kızkardeşiyle eniştesinin ellerindeki kaleleri zaptederek onları Türklerin «Girine» dedikleri «Kerynia/Cérinès» kallesinde mahsur bırakmıştır. Prens Charlotte'la kocası Papalık makamıyla Rodos şövalyelerinden istimdâd etmişlerse de kendilerini o vaziyetten kurtaracak bir yardım görememişlerdir. — Bu sırada Lefkoşa'daki gayr-i meşrû kral Jacques'm sarayına şahsi mâcerâlarından dolayı vatanından ayrılmış kurnaz bir Venedik asilzâdesi hulûl etmiştir: Bu adamın ismi «Marco Cornaro»dur: Kral Jacques'm Avrupa devletlerine krallığını bir türlü tasdik ettirememiş olduğu için büyük bir sıkıntı içinde bulunduğunu gören bu Venedik serserisi ona tuhaf bir teklif kabul ettirmiştir: Marco'nun «Catherina» isminde güzel bir yeğeni vardır; kral Jacques bu kızı Venedik Cumhuriyeti tarafından resmen «evlâtlığa kabul» ettirdikten sonra almış, bu suretle «Venedik Cumhuriyetinin kızı» Kıbrıs kraliçesi olmuş, nihayet iki sene sonra kral kraliçeyi gebe bırakarak ve vasiyetnâmesinde Venedik Cumhuriyetinin himâyesine tevdi ederek öldüğü için «Catherina» karnındaki çocuk nâmına Kıbrıs krallığına doğrudan doğruya sahip olmuştur! Bu sırada Venedik donanması Cumhuriyetin kızı olan bu kraliçeyi himâye için Kıbrıs sularındadır: Tabii bu (himâye) kurdun kuzuyu himâyesinden başka bir şey değildir! Zâten senelerden beri Kıbrıs limanlarında hep aynı «himâye» maksadıyla bir Venedik filosu yatmakta olduğu gibi, ikide bir büyük Venedik donanması da boy göstermekte kusur etmektedir! Venedik cumhuriyetinin bu hâli, bazı Garp menbâlarında «evlâtlığının mirâsma göz dikmiş» olmasıyla izah edilir!

Kral Jacques öldüğü zaman Venedik amirali «Mocenigo» Lefkoşa'ya gelip kraliçeyle görüşerek yeni himâye şeklini anlatmış, bütün kalelerin yerli muhafızlarını değiştirip yerlerine Venedik askerleriyle Girit zabıtları koymuş, bu suretle bütün adayı cumhuriyetin işgali altına almış, Venedik muhâlifleriyle düşmanlarını idam ve sürgün cezalarına uğratmış ve bütün bunları Cumhuriyetin evlâtlığı olan kraliçeyi himâye ve ihtiyâten vaziyetini takviye için yaptığını söylemekten utanmamıştır! — Kocas öldükten biraz sonra kraliçenin bir oğlu olmuşsa da, bir sene sonra bu çocuk her nedense ölüverdiği için anası «Catherina Cornaro» Venedikliler tarafından oğlunun vârisi ilân edilerek bilfiil hükümdar olmuştur; işte bunun üzerine kraliçeye «Ludovico Gabrielli» ve «Francesco Mimo» isimlerinde iki Venedikli müşavirle «Giovanni Sorenzo» isminde bir Başkumandan verilmiş ve tabii Kıbrıs krallığı artık bunlar tarafından idare edilmeye başlamıştır! Hattâ bu vesileyle Cumhuriyet kendisini resmen «kızının vârisi» ilân etmiş ve işte bundan dolayı kraliçenin bir daha evlenip çocuk doğurmamasına hususî bir ehemmiyet vermiştir!

Bu vaziyet işte böyle devam edip dururken, nihayet ikinci Bâyezid devrindeki Osmanlı - Mısır muharebelerinde iki taraftan birinin ara yerde bulunan Kıbrıs adasını harb zaruretleriyle işgal edivermek ihtimalini vesile ittihâz eden Venedik Cumhuriyeti Kıbrıs sahillerine «Priuli» isminde bir kumandanla bir çok asker ve gemi yığmış ve her türlü ihtimale karşı kumanda ve idare birliğini temin için kraliçenin tahtından ferâgat buyurmasını istemiştir. Bu mesele için 1487 = 892 vukuâtının ikinci fıkrasına da bakınız. Zavallı kraliçenin bu derecesini biraz fazla bulduğu için çok uzun bir mukavemetten sonra çaresizlik yüzünden nihayet 16 Şubat 1489 = 15 Rebî'ül-evvel 894 Pazartesi günü ferâgat mecburiyetinde kaldığı ve aynı gün pâytahtından çıkıp Lefkoşalıların gözyaşları içinde Magosa iskelesine gittiği rivayet edilir. Kraliçe Catherina tebaasını Venedik kumandanlarının «hayırhahlığına» tevdi eden bir beyannâme neşrettikten sonra, o senenin 14 Mayıs = 13 Cumâda-1-âhire Perşembe günü Venedik'e gitmiş ve Treviso civarında tahsis edilen bir şatoya yerleşerek senede sekiz bin duka altın tahsisatla ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır.

İşte bu mâcerâdan dolayı Venedik Cumhuriyeti 1489 = 894 tarihinden bu 1570 = 977 tarihine kadar tam 81 senedir Kıbrıs adasına doğrudan doğruya hâkimdir. Yukarda da gördüğümüz gibi, Venedik işgalinden evvel Kıbrıs krallığı Mısır Kölemen sultanlığının yüksek hâkimiyetini kabul edip haraca bağlanmıştır: Bu haracın son miktârı sekiz bin duka altındır; Venedikliler Kıbrıs'ı ilhak ettikleri zaman Kölemenlerle bir mesele çıkarmamak için bu paranın tesviyesine devam etmişler ve hattâ daha sonra Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiği zaman derhal elçiler göndererek hem arz-ı tebrik etmişler, hem Kıbrıs haracını artık Osmanlı hazinesine yatıracaklarını kendiliklerinden arz etmekte kusur etmemişlerdir: 1517 = 923 vukuâtının «17 Eylül» fıkrasına bakınız.

İkinci Selim'in açtığı Kıbrıs seferinin meşrûiyeti hakkında verilmiş olduğunu gördüğümüz fetvâda bahsi geçen harb sebepleri içinde Venediklilerin sulh muâhedesini ihlâl eden taarruzlarıyla tecâvuzlarına da temâs edilmektedir; bu çirkin hareketler şöyle sıralanabilir:

- 1 — İstanbul, Anadolu, Suriye ve Mısır sahilleri arasında işliyen ticaret, hac ve yolcu gemileri Kıbrıs yolcu gemileri Kıbrıs korsanlarının Kıbrıs'ı merkez ittihâz etmiş diğer Hristiyan korsanlarının mütemâdi taarruzlarına uğramakta, yolcular, tüccarlar ve hacılar esir edilip malları zaptolunmaktadır;
- 2 — Son vak'a olarak Mısır defterdarının bindiği gemi Kıbrıs korsanları tarafından zaptedilmiş ve bu münasebetsizliği Venedikliler bile inkâr edememişlerdir;
- 3 — Korsanlar tarafından esir edilen müslümanlara işkence edilmekte, bazıları öldürülmekte ve bazıları da Kıbrıs zindanlarına atılmaktadır;
- 4 — Şimdiye kadar bu hareketler protesto edildikçe Venedik hükûmeti bunları Messina ve Malta korsanlarına isnâd etmek suretiyle hiç bir alâka göstermemiş ve bilâkis korsanlarını himâye ederek deniz yollarının emniyetini ihlâl etmekte ısrâr etmiştir;

5 — Venedikliler bu deniz sarkıntılıklarından başka Dalmasya hududunda da Türk arâzisine tecâvuz etmektedirler.

Venedik cumhuriyetinin bu hareketleri yeni başlamış değildir: Kanunî devrinin sonlarına ve ikinci Selim'in şehzâdeliği devrinde böyle bir çok tecâvuzlar olmuş ve hattâ şehzâde Selim'e Mısır'dan gönderilmekte olan pirinç ve şeker gibi hedi-yelerle Arab atları bile Kıbrıs korsanları tarafından zaptedildiği zaman:

— Şehzâdenün idüğü neden ma'lûm?

diyen Venedikliler bu malları çok güçlülükle iade etmişlerdir! Hattâ işte bundan dolayı ikinci Selim'in Kıbrıs fethini şehzâdeliğindenberi tasarlamakta olduğu ittifaqla rivayet edilir: Her halde bu fikrin ona ait olduğu ve bir fâcia şeklini alan Kıbrıs meselesinin bir «gayret ve nâmus-i pâdişâhî muktezâsı» şeklinde zihnini işgal edip durduğu muhakkaktır; Türk topraklarının arasında böyle bir Venedik müstemlekesi bulunmasını pek haklı olarak hoş görmiyen Kanunî Sultan Süleyman'ın da Kıbrıs adasının bir an evvel fethedilmesini vasiyet etmiş olduğu hakkında bir rivayet de vardır. İşte bütün bu sebeplerden dolayı ikinci Selim bu meselenin başka işlerden evvel tesviyesini istemiş ve hattâ Sokullu'nun muhâlefetine rağmen fikrinde ısrar etmiştir; bazı Garp menbâlarında Sultan Selim'in irâdesini kullanarak Sokullu-Mehmet Paşa'ya rağmen yaptırmış olduğu yegâne işin işte bu Kıbrıs fethinden ibaret olduğu bile rivayet edilir. Sokullu'nun Kıbrıs seferine muhâlefeti hakkında gösterilen sebebler şöyle sıralanabilir:

1 — Eski Endelüs müslümanların İspanya'da mahkûm millet vaziyetinde bulunan bakıyyeleri İspanyol idaresinin imhâ siyasetine isyan ederek kendilerine bir hükümdar seçip harbe başlamışlar ve İstanbul'a elçi gönderip Hilâfet makamından yardım istemişlerdir: Sokullu işte bu mürâcaatın kabulüyle Avrupa hristiyanlığına o cepheden bir darbe indirilmesi fikrindedir: Bu suretle şimalî Afrika ötedenberi devam eden İspanyol tecâvuzlarından kurtarılmış ve bilhassa Tunus meselesi halledilmiş olacaktır;

2 — Sokullu-Mehmet Paşa, İslâm tarihinin ilk zamanlardanberi tasarlanmış olan Süveyş kanalının işte bu sırada açılacağı fikrindedir: Tabii bu suretle Akdeniz donanmasına Hint yolu açılarak Kanunî devrinde Portekizlilere karşı başlanmış olan büyük mücadele çok kolaylaştırılmış olacaktır;

3 — Kubbe vüzerâsı içinde Kıbrıs seferinin taraftarları Lala-Mustafa Paşa ile Piyâle Paşa'dır: Bunlardan Lala-Mustafa Paşa vaktiyle Kanunî devrinde şehzâde Bâyezid'e karşı Sultan Selim'in veliahdlığını temin için Anadolu'yu kana boyayan entrikalarını çevirirken Selim'den sadâret va'di almış olmak itibarıyla Sokullu'nun en korkunç rakibi demektir: 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Şimdi ikinci Selim Kıbrıs seferi serdarlığını işte bu eski bendesine vermek fikrindedir: Tabii bu suretle Lala Paşa bir «Kıbrıs fâtihi» ünvanı kazanacak ve o zaman Sokullu'nun mevkii bûsbütün tehlikeye düşebilecektir: Vezir-i a'zam işte bu şahsî endişesinden dolayı da Kıbrıs seferine muâriz olduğu rivayet edilir.

Garp menbâlarında Kıbrıs seferinin başlıca sebebi çok tuhaf bir Yahudi entrikası şeklinde gösterilir: Osmanlı sarayında Yahudi nüfuzu işte bu devirde başlamıştır; ikinci Selim'in karısı ve üçüncü Murad'ın anası «Nâr-bânû Sultan» yahudidir. Sarayda nüfuz kazanmış bir takım Yahudi hekimler de vardır. Fakat bütün bu milletteşarlarmı gölgede bırakan en mühim yahudi, «Yasef Nassi» Joseph Nassi» isminde bir serseridir: Bu zengin serseri esâsen Portekiz yahudilerindendir ve hattâ «marrane» denilen hristiyanlaşmış yahudilerdendir! O zamanki ismi de «Don Juan Miquez» dir! «Inquisition» korkusundan Portekiz'de tutunamıyarak daha Kanunî devrinde ve 1554 = 961 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve bir rivayete nazaran gelirken Fransız Vükelâsından Osmanlı vüzerâsına bir takım tavsiye mektupları getirmiştir: Bununla beraber, babasının kendisinden evvel İstanbul'a gelmiş ve hattâ saraya çatmış «Salamon» isminde bir hekim olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Yasef Nassi'nin 500 kadar İspanyol, Portekiz ve İtalyan «marrane»larıyla beraber gelmiş ve burada onlarla beraber Hristiyanlıktan tekrar Yahudiliğe dönmüş olduğu da rivayet edilir: Onun için Türkiye'de kullandığı isim «Don Juan Miquez» değil, «Yasef Nassi»dir! Avrupa

siyasetine vâkıf, zeki, sevimli ve sokulgan bir serseri olan bu ahlâksız dalkavuşun saraya hulûl Kanunî devrinde; bununla beraber asıl nüfuzunu İkinci Selim devrinde temin etmiştir: Yasef Nassi buradaki büyük muvaffakiyetini temin hususunda kendisinden bir sene evvel gelmiş olan halası «Dona Graeia Nassi»den de istifade etmiştir: 1553 = 960 tarihinde İstanbul'a gelen bu madrabaz kadın yeğenine kızım verip onu kendine damad ettikten sonra onunla beraber bir de banka açmış ve büyük bir servet yapmıştır. Nassi ailesinde siyonizme benzer bir takım temâyüller de vardır: Bunlar Avrupa'da Papalık makamının tazyiki ve Inquisition mezâlimi altında tehlikeli günler geçirmekte olan yahudilerle «marrane» ları toplayıp ayrı bir yurda yerleştirmek fikrini tâkib etmişlerdir: Hattâ Yasef Nassi İstanbul'a gelmeden evvel Venedik'den bir ada satın alıp Yahudi yurdu yapmak sevdâsına düşmüşse de muvaffak olamamıştır! Kanunî devrindeki faaliyeti sarayın bâzı sarraflık işlerinde göze girerek hulûl etmek şeklindedir: Meselâ bir sefer Kanunî'den oğlu Selim'e 80 bin duka altını götürmüş ve işte bu fırsattan istifade ederek o sefih şehzâdenin sefâhet ve içki iptilâlarını istismâr etmek suretiyle gözüne girmiştir; hattâ Kanunî'ye ait bir vesikada şehzâde Selim'in «ne-dim-i hâssı» gösterilir! Bâzı resmî vesikalarda da «Frenk beyi», «Frenk-bey-oğlu» ve «Frenk-beyzâde» gibi ünvanlarla anılmaktadır! Bu yaldızlı serserinin şehzâdeler arasındaki saltanat mücâdeleleriyle rekabetlerde bile rol oynadığı hakkında bir rivayet vardır! Her halde bu rivayet pek asılsız olmamalı ki Sultan Selim tahta çıkar çıkmaz 1566 = 974 tarihinde Naxos = Nakşa ve diğer Kiklâd adaları dukalığını işte buna tevcih etmiş ve hattâ bu münasebetle Osmanlı hâkimiyeti altında ötedenberi Nakşa dukağında bulunan Crispo hânedânım oradan koğdurmıştır: Nakşa dukağı için 1415—818 vukuâtmm son fıkrasına ve bu dukağım Barbaros tarafından Türk hâkimiyetine sokulup haraca bağlanması için de 1537=944 vukuâtmm «Eylül - Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Fakat Yasef Nassi dukağının başına bizzat gitmemiş, kendi yerine bir vekil göndererek bilvâsita idare etmiş ve Osmanlı hazinesine senede kırk bin duka altını haraç vermiştir! 996 = 1588 tarihli bir «Hükm-i Şerif»de «mürd olan Yasef nâm yahudi» denildiğine göre, bu serserinin 1554 = 961 tarihinden 1588 = 996 tarihine kadar 34 sene İstanbul'da yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.

Garp menbâlarında İkinci Selim'i Kıbrıs fethine işte bu Yasef Nassi'nin tahrik ve teşvik etmiş olduğundan bahsedilir! Bu Avrupa masalına göre Yasef o hususta Sultan Selim'in içki iptilâsından istifade etmiş ve ona Kıbrıs şaraplarını ballandıra ballandıra methettiğinden dolayı Sarhoş-Selim de sanki o şarabı içmek için başka çare yokmuş gibi Kıbrıs'ı fethetmiye karar vermiş! Yasef Nassi'nin padişahı böyle bir sefere teşvik etmekten maksadı da Kıbrıs'a kral olmakmış: Çünkü Sultan Selim bir sarhoşluğunda ona Kıbrıs krallığını vadetmiş! Hattâ bunun üzerine Yasef artık irâde çıkıp iş kat'ileşti diye «Kıbrıs kralı Yasef Nassi» yazılı ve armalı bir levha yaptırıp evinin kapısına astırmış! Yasef'in maksadı Kıbrıs'ı bir Yahudi yurdu yapmakmış ve işte bundan dolayı Sokullu-Mehmet Paşa Kıbrıs seferine muhâlefet etmiş! Her halde bu tuhaf rivayetler bir tarafa bırakılmak şartıyla, İkinci Selim'in yukarda gözden geçirdiğimiz sebeplerden dolayı Kıbrıs fethine karar vermiş olduğu ve bu hususta Sokullu'nun hiç doğru olmiyan mülâhazalarına ehemmiyet vermemek azmini göstermiş olduğu muhakkaktır.

Sefer açılmadan evvel İkinci Tercüman Mahmud Ağa ile Kubad-Çavuş elçilikle Venedik'e gönderilip yukarda gördüğümüz haklı şikâyetler tebliğ edilerek işin sulhen tesviyesi için Kıbrıs adasının bir tâviz şeklinde Türkiye'ye terki istenmişse de bu talep derhal reddedilmiş ve işte bunun üzerine Türk limanlarındaki Venedik gemilerine el konulduğu gibi, İstanbul'daki Venedik balyozuyla memurları da Yedi-Kule'de hapsedilmiştir.

Kıbrıs seferinin siyasî ve askeri hazırlıkları donanmanın hareketinden çok evvel başlamıştır: Venedik'de vukua gelen mühim bir infilâk bile hazırlıkların gizli cephesiyle alâkadar sayılır; bu infilâk 1569 = 977 senesi 13/14 Eylül = 1/2 Rebi'ülâhîr Salı/Çarşamba gece yarısı Venedik'deki barut deposunun ateşlenmesinden olmuştur: Bu yüzden bir çok evlerle kiliseler yıkılmış, insanlar

ölmüş ve limandaki harb gemileri harâb olduğu gibi, Venedik cumhuriyeti en mühim barut stokundan da birdenbire mahrum edilmiştir: Bu muvaffakiyetin o devirde çok mükemmel bir müessese olan Türk casus teşkilâtı tarafından temin olunduğu rivayet edilir.

Kıbrıs seferi serdarlığma altıncı vezir Lala-Mustafa Paşa ve donanma başkumandanlığına da üçüncü vezir Piyâle Paşa tâyin edilmiştir: Bu tâyinlerin sebebi, vüzerâ içinde Kıbrıs seferine en çok bunların tarafdâr olmalarıyla izah edilir; fakat Lala-Mustafa Paşa altıncı vezir olduğu halde, üçüncü vezir Piyâle Paşa onun maiyyetine verilmiş ve kendisi de bu vaziyeti memnuniyetle kabul etmiştir: Hattâ bundan dolayı bâzı Osmanlı menbâlarında medhedilir; her halde Piyâle Paşa bu suretle Malta seferinin muvaffakiyetsizliğine sebep olan geçimsizliklerini affettirmek istemiş demektir: 1565 = 973 vukuâtmm «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Lala-Mustafa Paşa da Kanunî devrinde şehzâde Selim'e Bâyezid'i birbirine düşürüp Anadolu'da bir çok Türk kanı dökülmesine sebep olan Lala Paşa'dır: 1559 = 966 vukuâtmm «29 Mayıs», «31 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Son Yemen serdarlığını beceremediği için gözden düşmüş olan Lala-Mustafa Paşa'nın eski itibarım iade etmek için bu sefere çıkmak istediği hakkında da bir rivayet vardır: Yemen serdarlığı için 1567 = 975 vukuâtmm «30 Kânunuevvel» fıkrasına ve azli için de 1568 = 975 vukuâtmm «31 Mayıs» fıkrasına bakınız. Bu sırada Kapdan-ı Deryâ olan Müezzinzâde Ali Paşa da Piyâle Paşa'nın emrine verilmiştir: Her halde bunun sebebi, Yeniçeri ağalığından yetişmiş olan Ali Paşa'nın deniz seferlerindeki tecrübesizliği olsa gerektir; buna mukabil Piyâle Paşa eski bir denizcidir ve Deryâ kapdanlığından vezir olmuştur. Osmanlı donanması Kıbrıs seferine Mart'dan Mayıs'a kadar birbirinden ayrı filolar hâlinde hareket etmiştir: Meselâ Mart'da Murad-Reis Nisan'da Piyâle Paşa ve nihayet Mayıs'da da ilkönce Müezzinzâde Ali Paşa ve ondan sonra da Başkumandan vaziyetinde bulunan Serdar Mustafa Paşa filoları yola çıkmıştır; Osmanlı menbâlarında muhtelif hareket tarihlerine tesadüf edilmesi işte bundan dolayıdır: Burada serdarın hareket tarihi esas ittihaz edilmiştir. — Osmanlı ve ecnebi menbâlarında donanmanın mecmûu muhtelif cesâmette 208, 236, 248, 350, 360 ve hattâ 400 harb ve nakliye gemisinden mürekkep gösterilir; donanmanın naklettiği ihrac kuvvetleri de 50 bin piyâde, 5 - 6 bin Yeniçeri, 2500 suvârî yahut akıncı, 3 bin lâğımçı ve istihkâmçı efrâmdan mürekkep a'zamî 61,500 kişilik bir ordudur; bâzı ecnebi menbâlarında 100 bin kişi gösterilmesi her halde sonradan Anadolu sahillерinden Kıbrıs'a taşınmış olan kuvvetlerin de bu hesaba katılmış olmasıyla alâkadar olabilir.

Kanunî'nin Rodos fethinden itibaren Kıbrıs adasının tahkimine büyük bir ehemmiyet veren Venedik hükûmeti Türklere karşı yalnız kendi kuvvetlerini kâfi görmediği için Hristiyanlık nâmına diğer Avrupa devletlerinden de istimdâd etmişse de, Türkiye ile sulh hâlinde bulunan Fransa ile Avusturya son zamanlarda akdettikleri muâhedelerin ihlâlâline cür'et edemedikleri için bitaraf kalmışlardır: Osmanlı - Avusturya sulhü için yukarda 1568 = 975 vukuâtmm «17 Şubat» ve Fransa'ya verilen son kapitülâsyon için de 1569 = 977 vukuâtının «18 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız. İşte bu siyasî vaziyetten dolayı Venedik hükûmeti ancak Papalık ve İspanya krallığıyla ittifak edip onlardan yardım görebilmiştir: Bu üçlük ittifaktan Papalık devleti iki ve İspanya krallığı altmış kadirge verdikten başka, bunların nüfuzuna tâbi olan küçük hükûmetlerden Cennova ile Malta dört, Savoia/Savoie dukağı yedi kadirge vermiş ve bütün bunlar doksan kadirge ve kalyondan mürekkep olan Venedik donanmasına iltihak emrini almışlardır; bu 163 gemiye biraz sonra bir miktar daha ilâve edildiği için hepsi 206 parçayı bulmuş, bunlara 16 bin askerle 36 bin gemici ve kürekçi yüklenmiş ve 1300 top konulmuştur. Netice itibarıyla muazzam bir kuvvet vücud gelmiş olduğu halde, bunların Girid'de Kandiya ve Suda limanlarında toplanmaları gecikmiş, nihayet toplanılmış ve bu muhteşem kuvvet 1570 = 978 senesi 22 Eylül = 21 Rebi'ülâhîr Cuma günü Meis adasına gelebildiği zaman Türk ordusunun o tarihten 12 gün evvel Kıbrıs'm pâytahtı olan Lefkoşa şehrine girmiş

olduğu haber alınmıştır! Bu haber üzerine artık mevsim de ilerlemiş olduğu için bir şey yapılamıyacağına hükmeden müttefikler dağılmaya karar vermişlerdir: Başkumandan vaziyetinde bulunan Giovanni-Andrea Doria Sicilya'ya çekilmiş, Venedik gemileri de Girid'e gitmiştir.

Yukarda da gördüğümüz gibi, Türk donanması Kıbrıs seferine Mart ayından itibaren bir kaç filo hâlinde hareket etmiş olduğu için burada serdârın hareketi esas ittihâz edilmiştir: Bu hareket, Lala-Mustafa Paşa'nın maiyetindeki Divân-efendisi'nin merhum Safvet Bey tarafından neşredilen «Rûznâmçe»siyle Selânik tarihinde Kurban bayramının birinci gününe tesadüf eden «10 Zülhicce»ye müsâdif gösterilmekte ve Rûznâmçe'de o günün bir «Pazartesi» olduğu kaydedilmektedir: Halbuki o Hicret senesinin «10 Zülhicce»si hakikî takvimde bir «Salı»ya müsâdif olduğu için her halde bir «Rüyet-i hilâl»den dolayı bir günlük bir fark hâsıl olduğu anlaşılmaktadır; işte bundan dolayı burada hakikî takvim itibariyle «Pazartesi»ye müsâdif olan «9 Zülhicce = 15 Mayıs» günü esas ittihâz edilmiştir. — Donanma hareket etmeden evvel Barbaros'un Beşiktaş sahilindeki türbesinde merâsim yapıp kurbanlar kesilmiş, duâ edilmiş ve toplar atılmıştır: Deniz seferlerinde bu merâsim bir an'ane şeklini almıştır).

18 Mayıs = 12 Zülhicce, Perşembe: «Kevkebân» kalesinin fethi ve Yemen sulhü.

(Mısır Beylerbeyliğinden Yemen serdarlığına tâyin edilmiş olan Koca-Sinan Paşa'nın bundan evvelki Yemen fütuhâtı için yukarda 1569 = 976 vukuâtının «3 Mayıs» ve «15 Mayıs» fıkralarıyla 1569 = 977 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bu gün fethedilen Kevkebân kalesi o zamanki Yemen'in en müstahkem mevkiî sayılır: Bu kale dokuz ay kadar mukavemet ettikten sonra nihayet teslim olmak mecburiyetinde kalmış ve Zeydi imâmı Mutaahhar buramın da sukutu üzerine harbe devamı tehlikeli bulduğu için, bu vesileyle müzakereye girilerek nihayet bir sulh akdine mecbur olmuştur. — Bu sulh esaslarına göre evvelce Osmanlı hâkimiyetinde bulunan yerlerin hepsi gene Türklerde kalacak, teslim kabul etmedikleri için âsi sayılan «Habb» müdâfilerine imâm-Mutaahhar hiç bir yardımda bulunmayacak, Yemen ölkesi imâmın elinde bulunan yerlerle beraber Osmanlı padişahının yüksek hâkimiyeti altında bulunacak ve bütün Yemen'de sükunet ile hutba padişah nâmına olacaktır; bu suretle Yemen kıtası iki mmtakaya ayrılmış demektir: Bunların biri doğrudan doğruya Türk vilâyeti hâlinindedir; öteki de Türk hâkimiyeti altında bir beylik şeklini almış demektir; mesâha itibariyle bu iki mmtaka arasında mühim bir fark yok gibidir; imâmın elinde kalan yerler Yemen'in şarkıyla şimalıgarbisine doğru uzanan bir sâhadır; bazı menbâlarda imamla böyle bir sulh akdi tenkid edilirse de, bir çok Türk kanına mâl olan mühim bir gailenin tesviye edilmiş olduğu da muhakkaktır. «Habb» kalesi için aşağıda bu sene vukuâtının «21 Mayıs» fıkrasına bakınız).

21 Mayıs = 15 Zülhicce, Pazar: Yeni Yemen valisi Behram Paşa'nın Zebid'e muvâsalatı.

(Yemen meselesi artık halledilmiş olduğu için, serdârın vazifesi nihayet bulduğu sırada yeni Beylerbeyi Behram Paşa'nın gelmesi bu memlekette tabii hâlin avdetine mukaddime teşkil etmiştir. Behram Paşa, eski Yemen valilerinden Kara Şahin Paşa'nın küçük oğlu ve Yemen'deki Türk fütuhâtının elden çıkmasına şebab olan Rıdvan Paşa'nın kardeşidir: Bu Rıdvan Paşa için 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Behram Paşa'nın ilk işi, yukarıki fıkra da bahsi geçen sulhe rağmen mukavemette devam ettikleri için âsi sayılan «Habb» kalesi müdâfilerini şiddetli bir bombardmandan sonra teslim mecbur ederek mühim bir gailayı ortadan kaldırmak olmuştur. — Behram Paşa «San'â» yerine «Kahire» kalesini merkez ittihâz edip şehri imâr ettirmiş ve buraya «Behrâmiyye» ismi verilmiştir).

1570 = 978

1 Temmuz = 27 Muharrem, Cumartesi: Türk donanmasının Kıbrıs adasındaki «Limasol» koyunda demirlemesi.

(Bu koyla aynı ismi taşıyan iskelesi Kıbrıs'ın cenup sahilindedir: Osmanlı menbâlarında «Limosa» ismiyle andan bu şehre Türk devrinde «Leymesun» denilmiştir; Yunancası «Lemissos»tur: Bugün «Limisso/Limassol» denilmektedir. — Muh-telif filoları Türk adalarında birleşmiş olan donanma bu akşam işte bu koyda demirlemiştir: Başta Hammer olmak üzere bazı Garp menbâlarında bu vak'a 1 Ağustos = 29 Safer Salı gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Her halde bunun «1 Temmuz»dan galat olması lâzımgelir; zâten Hammer bundan sonra cereyan eden bazı vak'aları Temmuz içinde gösterir).

2 Temmuz = 28 Muharrem, Pazar: «Limasol» koyuna asker çıkarılması ve «Leftari» kalesinin teslim olması.

(Bu sırada Venediklilerin Kıbrıs umumî-valisi «Nicolo Dandolo», Magosa valisi «Astor Baglione», Başkumandan «Marco-Antonio Bragadino» ve Topçu-kumandanı da «Luigi Martinengo»dur: Bunlardan Kıbrıs umumî-valisi «Nicolo Dandolo»nun acziyle iktidarsızlığından dolayı Türk ihrâcına mümânaat edilmemesi hakkında tuhaf bir emir vermiş olduğu rivayet edilir! — «Leftari» kalesi «Limasol» civarındadır: Bu kale hiç bir mukavemet göstermiyerek ilk teklifte derhal teslim olduğu için muhafızlarıyla ahalisine aman verilmiştir: Bu sırada seksen kadırgayla cenubî Anadolu'nun mukabil sahillerinden asker taşındığı rivayet edilir; donanmanın bir kısmı da Girit üzerinden gelebilecek müttefik düşman donanmalarına karşı denizde karakol vazifesi görmektedir: Müttefik düşman donanmaları için yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız).

4 Temmuz = 30 Muharrem, Salı: Ağır topların «Larnaka = Tuzla» sahiline ihrâcî ve harb meclisindé «Nikosia = Lefkoşa» muhasarasına karar verilmesi.

(Türklerin «Tuzla» dedikleri «Larnaka» iskelesi Kıbrıs'ın cenubuşarkî sahilinde ve «Limasol»un biraz şimalişarkisindedir. Bazı Garp menbâlarında ağır topların buraya çıkarılması 15 Temmuz = 11 Safer Cumartesi ve hattâ 15 Ağustos = 13 Rebi'ül-evvel Salı günlerine ve Osmanlı menbâlarından bazılarında da 20 Safer = 24 Temmuz pazartesi ve 22 Safer = 26 Temmuz Çarşamba tarihlerine müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Çünkü Lala-Mustafa Paşa'nın kâtibi tarafından tutulan Ruznâme'de topların işte bu 30 Muharrem = 4 Temmuz Salı günü çıkarıldığı ve Lefkoşa muhasarasına da bu gün karar verildiği musarrahtır. — Bu muhasara kararının verildiği harb meclisinde iki fikrin münakaşa edildiğinden bahsedilir: Lala-Mustafa Paşa ilkönce adanın dâhilde merkezi olan «Nikosia/Nicosie = Lefkoşa» şehrinin, Piyâle Paşa da şark sahilinde çok müstahkem bir mevki olan Famagusta/Famagouste = Magosa» kalesinin muhasarasını teklif etmiştir: Müzakere neticesinde birinci fikir ekseriyet kazandığı için Lefkoşa üzerine hareket edilmiştir).

9 Temmuz = 5 Safer, Pazar: «Kyrinia = Girine» kalesinin teslim olması.

(Türklerin «Girine» ve «Serinya» dedikleri «Krinia/Cérines» kalesi Kıbrıs'ın şimal sahilinde ve cenubî Anadolu sahilinin tam karşısındadır. Bazı Osmanlı menbâlarında bu kalenin teslim olması Lefkoşa'nın fethinden iki gün sonra

gösterilirse de doğru değildir: Ruznâme'ye göre işte bu gün teslim olmuş ve hattâ bu teslimde delâlet eden yerli İhristiyanlara vergi muâfiyetleriyle ulûfeler tevcih edilmiştir).

22 Temmuz = 18 Safer, Cumartesi : Lefkoşa muhasarası.

(Bu meşhur muhasaranın başlama tarihi çok ihtilâflıdır: Ruznâmede bu nokta müphem bırakılmıştır; bâzı Garp menbâlarıyla Venedik tarihlerinde 15 Temmuz = 11 Safer Cumartesi tarihine tesadüf edilmekte ve Kâtib-Çelebi'nin «Efsar-ül-bihâr»-ında da muhâsaranın 31 inci günü 13 Rebî'ül-evvel = 15 Ağustos Salı gününe tesadüf ettiğinden bahsedilerek bu rivayet teyid edilmekteyse de, umumiyetle bu muhasaranın 51 gün sürmüş olduğundan bahsedilmekte olduğuna göre burada Hammer'in de esas ittihâz ettiği 22 Temmuz = 18 Safer Cumartesi rivayeti tercih edilmiştir: Bâzı Osmanlı menbâlarında hiç bir tarih gösterilmemektedir. — «Nikosia /Nicosie/=Lefkoşa» kalesi Kıbrıs'ın takriben ortasındadır ve adanın merkezidir. Yüksek bir yerde kurulmuş olan bu şehrin eskiden çok büyük ve ma'mûr olduğundan ve meselâ 365 kilisesi bulunduğundan bahsedilir. İkinci Selim tahta çıkınca Kıbrıs'ın âkibetini hisseden Venedikliler eski kaleyi yıkarak şehri on bir kuleli bir sâr içine almışlardır. Bu büyük sârun üç kapısı vardır. Böyle bir sâr yapmak için seksen kiliseyle eski kralların medfenleri bulunan büyük bir manastırın yıkılmış olduğu rivayet edilir. Sâra iki yüz top konulmuştur; her burç iki bin asker ve dört top alacak şekildedir.

Müdâfilerin mîkdârı Garp menbâlarında yalnız on binden ibaret gösterilirse de her halde bu rakam ihtiyatla karşılanmalıdır. Türk ordusunun Lefkoşa'yı yedi kol hâlinde kuşattığı ve her kolda yedi top bulunduğu rivayet edilir. İşte böyle başlayan harb harekâtında yalnız üç umumî hücum = yürüyüş yapılmıştır. — Bu muhasara esnasında Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa kumandasında bir kuvvet de Magosa'yı tecride memur edilmiştir. — Bu sırada Cezâyir Beylerbeyi Uluc/Kılıç Ali Paşa'dan «Kara-Hoca» isminde bir kapdan gelip Paşa'nın Tunus şehrini İspanyol hâkimiyetindeki «Benî-Hafs» hânedâmından fethetmiş olduktan başka bir Malta filosunu da mağlûb ettiğini ve Uluc Paşa'nın yakında Kıbrıs sularında donanmaya iltihak edeceğini müjdelemiş ve bu kapdamn getirdiği Malta bayrakları sârun önünde teşhir edildiği için mahsurların mâneviyyâtı çok sarsılmıştır).

9 Eylül = 8 Rebî'ül-âhîr, Cumartesi Lefkoşa'nın fethi ve bâzı kalelerin bu muvaffakiyet üzerine kolayca işgali.

(Şark ve Garb menbâlarında umumiyetle bu tarihte ittifak edilmekle beraber, Kıbrıs seferi Ruznâme'sinde «28 Rebî'ül-âhîr Cumartesi» gününden bahsedilmektedir: Fakat Eylül ayının 29 una tesadüf eden bu gün bir «Cumartesi» değil, bir «Cuma» günüdür! Onun için bu «28 Rebî'ül-âhîr»in «8 Rebî'ül-âhîr»den galat olmak ihtimali çok kuvvetlidir ve bilhassa fethin bir «Cumartesi»ye tesadüf etmiş olması da bunu teyid etmektedir. — Serdar Lala Mustafa Paşa'nın donanmadan yirmi bin bahriyeli alarak bu gün üçüncü ve en şiddetli «yürüyüş» = umumî hücum»u yaptırdığı, taarruzun gün doğmadan başladığı ve ilkönce Anadolu askerinin içeri girdiği rivayet edilir: Bu zafer, sabah namazından iki saat sonra, yâni takriben zevali saat altı buçukta kazanılmıştır. — Kıbrıs umumî valisi «Nicolo Dandolo» bu gün maktul düştüğü için kesik başı Magosa valisi «Astor Baglione»ye gönderilip artık teslim olması teklif edilmişse de ibret almayıp mukavemete karar vermiştir. Lefkoşa'dan alman 800 . 1000 esir kadından biri İstanbul'a sevkedilmek üzere bindirilmiş olduğu Sokullu kalyonundaki barut deposunu ateşlemiş ve bunların hepsi ganîmetlerle beraber müdhiş bir infilâk içinde mahvolup gitmiştir.

Lefkoşa'nın fethi üzerine «Paphos/Baffo = Baf», «Limassol = Leymesun» ve «Larnaka = Tuzla» gibi bâzı kaleler sırayla ve kolayca işgal edilmiştir. — Bu

vaziyet üzerine Kıbrıs fethinin ikmâli için artık en mühim iş olarak Magosa'nın fethi kalmış demektir.

Sefer Ruznâme'sinde Lefkoşa'nın fethi üzerine Kıbrıs Beylerbeyliğine Avlonya sancak-beyi Mustafa Paşa'nın tâyin edilmiş olduğundan bahsedilmekteyse de diğer Osmanlı menbâlarında bu vazife Magosa'nın fethinden sonra eski Şehr-i-Zur beylerbeyi Muzaffer Paşa'nın tâyin edilmiş olduğu rivayet edilir.

Lefkoşa muhasarası 49 gün sürdükten sonra 50 nci gün şehir fethedilmiştir: Umumiyetle fethin 51 inci güne tesadüf ettiğinden bahsedildikten başka, 40 yahut 44 günlük bir muhasaradan bahsedenler de vardır: Tarih meselesi için yukarıki fıkra da bakınız.

Lefkoşa'nın «Ayasofya» kilisesi eski Türk an'anesi mucibince fetih timsâli olarak derhal câmiye tahvil edilmiş, serdar Lala Mustafa Paşa fetihten altı gün sonra 15 Eylül = 14 Rebî'ül-âhîr tarihinde Cuma namazını işte bu yeni câmide kılmış ve o gün Magosa üzerine hareket etmiştir).

18 Eylül = 17 Rebî'ül-âhîr, Pazartesi : Magosa muhasarası.

(16 Eylül = 15 Rebî'ül-âhîr Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de zayıftır. — Kıbrıs adasının şark sahilinde bulunan «Famagusta/Famagouste = Magosa» kalesinin ismi Romalılar devrindeki «Fama Augusta» tesmiyesinden muharreftir: Eski ismi «Arsinoe»dir. — Magosa valisi «Astor Baglione», Başkumandan «Marco Antonio Brakadino» ve Topçu-kumandanı «Luigi Martinengo» bu sırada oradadırlar ve sonuna kadar müdafaaya karar vermişlerdir. — Kıbrıs adasının en müs. tahkem mevkii olan bu sahil bilhassa coğrafi vaziyetinden dolayı Lefkoşa'dan daha çok mukavemet edebilecek bir haldedir ve hattâ deniz yolundan yardım bile almıştır: Aşağıda 1571 = 978 vukuâtının «23 Kânunusânî» fıkrasına bakınız. — Mevsim ilerlemiş olduğu için, bahara kadar abluka hâli idâme edildikten sonra muhasara harekâtı başlamıştır).

6 Teşrinievvel = 6 Cumâda-l-ülâ Cuma : Donanmanın İstanbul'a hareketi.

(Üçüncü vezir Piyâle Paşa'nın kumandasındaki donanma, deniz mevsimi geçip kış yaklaştığı için İstanbul'a dönmüş, Kapdan-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa da beraber gitmiş ve Kıbrıs sularında ordu emrine Rodos sancak-beyi Arab. Ahmed Bey kumandasında kırk kadırga bırakılmıştır: Bu sancak-beyinin ismi bir rivayete göre de «Hamze Bey»dir. — Yukarıki fıkra da gördüğümüz gibi, karadaki muhasara da kışın bir ablukadan ibaret kalmıştır).

1571 = 978

23 Kânunusânî = 26 Şa'bân, Sah : Magosa müdâfilerine yardım kuvvetleriyle levâzım ve mühimmat gelmesi.

(Bu gün Venedik'den magosa'ya 12 gemiyle 1600 asker ve bir çok erzak ve mühimmat getirilmiş ve bunların ihrâcında Türk karakol filosunun o sırada orada bulunmamasından istifade edilmiştir: Kırk gemiden mürekkep olan bu karakol filosu için yukarıki fıkra da bakınız. Bu vaziyet üzerine Serdar Mustafa Paşa düşmanın muvaffakiyetinden en çok mes'ul olan Sakız sancak-beyini idam ettirdiği gibi, ihmâli görülen diğer bâzı mes'ullere de daha hafif cezalar vermiştir: Her halde bu cezâlardan itibaren deniz tarafındaki abluhanın daha sıkı bir şekil aldığı ve düşmanın bütün kış boyunca bir daha böyle bir teşebbüste bulunmamış olduğu muhakkaktır).

1 Mart = 4 Şevvâl, Perşembe : Koca-Sinan Paşa'nın Yemen'den avdeti.

(Evvelce Mısır Beylerbeyi olan Sinan Paşa'nın Lala-Mustafa Paşa yerine Yemen serdarlığına tayini ve fütuhâtı için yukarda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs», 1569 = 976 vukuâtının «5 Kânunusâni», «3 Mayıs» ve «15 Mayıs», 1569 = 977 vukuâtının «28 Temmuz, 1570 = 977 vukuâtının 18 Mayıs» ve «21 Mayıs» fıkralarına bakınız. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Koca-Sinan Paşa'nın Yemen'de «bir yıl dört ay kadar» kalmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir : 1569 = 976 senesinin başlarından bu 1571 = 978 senesinin başlarına kadar iki sene kalmış, Yemen meselesini tesviye etmiş ve hattâ istirdat muharebelerindeki muvaffakiyetinden dolayı «Yemen fâtihî» diye şöhret bulmaya başlamış ve nihayet işte bu gün Yemen'in cenubundaki «Mokha» limanından gemilerle ve maiyyetiyle Cidde'ye geçerek haccettikten sonra İstanbul'a gelip yedinci vezir olmuştur).

4 Mayıs = 9 Zülhicce, Cuma : Donanmanın Akdeniz seferine çıkışı ve Dalmacya fütuhâtı.

(Yukarda 1570 = 978 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi, üçüncü vezir Piyâle Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması kış mevsiminin başında Kıbrıs'tan İstanbul'a dönmüştür. — Bu yeni senenin deniz mevsimi başlarken donanmanın kumanda mevkiinde çok münasebetsiz bir değişiklik olmuş, Osmanlı tarihinin en meşhur ve en muktedir denizcilerinden olan ve Deryâ kapdanlığından Kubbe vezirliğine geçen Piyâle Paşa'nın yerine denizcilikle hiç bir alakası olmayan ikinci Vezir Pertev Paşa «Donanmâ-yı Hümayun serdarı» olmuş. — Yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Vezir-i a'zam Sokullu Mehmet Paşa Kıbrıs seferine muhâlif ve Piyâle Paşa ile Lala-Mustafa Paşa da taraftardır ve hattâ onun için bu sefere memur edilmişlerdir : Sokullu'nun bu iki Paşa'yı elbirliğinden ayırmak için Piyâle Paşa'nın yerine deniz işlerinden tamamiyle bihaber olan Pertev Paşa'yı göndermesi hem donanmayı, hem Türkiye'nin Akdeniz hâkimiyetini en büyük tehlikeye atmış ve netice itibarıyla felâkete sürüklemiştir : Aşağıda 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Pertev Paşa gibi, Kapdan-ı Deryâ Müezzinz-zâde Ali Paşa da denizci değildir : O da karadan denize, yani Yeniçeri-ağalığından Deryâ kapdanlığına geçmiştir! Tabii bu vaziyette zavallı donanma iki kara askerinin eline verilmiş demektir! Bilhassa muahhar menbâlarda devleti çok iyi idare ettiğinden bahsedilerek göklere çıkarılan Sokullu'nun bu hareketi kolay affedilecek fenalıklardan değildir. Esasen Deryâ kapdanlığının üzerinde bir Donanma-serdarlığı ihdâs edilmesei, Kapdan-ı Deryâ Ali Paşa'nın denizci olmamasıdır; Kıbrıs seferinin başında Ali Paşa'nın âmiri olarak donanma-serdarı olan Piyâle Paşa büyük bir denizci olduğu için Ali Paşa'nın ehliyetizliğini telâfi etmiştir : Fakat şimdi onun yerine bir kara askeri getirilmiş olması en tehlikeli ihtisas işinin başında iki ehliyetlisi bir araya getirmiş demektir! Bunların hiç anlamadıkları o ihtisas işlerini nasıl olup da kabul edebilmiş olduklarına da hayret etmemek kabîl değildir! Pertev ve Ali Paşaların maiyyetine büyük bir denizci de katılmıştır : Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa'nın donanma hareket etmeden evvel İstanbul'a veyahut hareket ettikten sonra Girit sularına gelerek yirmi gemilik bir filo ile iltihak ettiği rivayet edilir; fakat zavallı Uluc-Ali Paşa âmir değil, memur vaziyetindedir! Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır :

«Vezir-i sâni Pertev Paşa Serdar-ı sipehsâlâr ve Müezzinz-zâde'likle istihâr bulan Kapdan Ali Paşa kendüye ferman-berdâr ve müşârûnileyh Uluc-Ali Paşa dahtı maiyyet ile sarf-ı iktidâr eylemeğe me'mûr olup...»

Donanmanın İstanbul'dan hareket ederken 124 gemiden ibaret olduğu halde sonradan iltihak edenlerle 250 yi ve Levend gemileriyle 300 ü bulduğu rivayet edilir; yalnız bu sene :

«Donanma mu'taddan mukaddemce ihrâc olunmağla kürekçisinde ve cengçisinde külli noksan mukarrer»

olduğu hakkında da bir rivayet vardır. İşte bu şekilde ilkönce Magosa'ya gidilip Kıbrıs serdarı Lala-Mustafa Paşa'ya gönderilen top vesair mühimmat teslim edilmiş ve ondan sonra da ortada düşman donanmasından eser görülmediği için Rodos üzerinden Girit sahillerine gidilip yağma ve tahrib edilmiştir.

Osmanlı-Venedik harbinin Kıbrıs seferine mukabil deniz cephesini teşkil eden bu hareketler Venedik amirali «Veniero»nun Dalmacya sahilindeki «Sopoto = Sobut» iskelesini bir baskın hareketi yaparak işgal etmesiyle başlamışsa da, Türk donanmasının mukabil hareketi çok şiddetli olmuş, Karadağ sahilinde şimalden cenuha doğru sıralanan ve Venedik hâkimiyetinde bulunan «Budua/Budoa = Budva», «Antivari = Bar ve «Dulcigno = Ölgün» kaleleri Rumeli serdarı vezir Ahmed ve Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşaların da karadan yaptıkları elbirliği üzerine fethe dilmiş, Korfu, Kefalonya, Zanta, Çuka ve hattâ Sicilya adaları vurularak bir çok şehirler yıkılıp yakıldığı gibi pek çok esir ve ganimet alınmıştır. — Yaz aylarını işgal eden bu hareketlerden sonra, mevsim sonunda donanma İstanbul'a dönmeyip harb vaziyetinden dolayı «Lepanto = İnebahtı» körfezinde kışlamaya karar vermiştir. Donanmanın İstanbul'dan bu sefere çıkışı için bu senenin «Evâsıt-ı Zülka'de = Nisan ortaları» ve ondan bir müddet sonra 1571 = 979 senesinin 26 Mayıs = 1 Muharrem Cumartesi ve 25 Haziran = 1 Safer Pazartesi tarihinden de bahsedilir : Fakat bu sene erken çıkmış olduğu umumiyetle rivayet edilmekte olduğuna göre, bilhassa son iki tarihin yanlış olduğu muhakkaktır).

1571 = 979

1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel, Çarşamba : Magosa kalesinin teslimi ve Kıbrıs fethinin ilmâli.

(Bâzı Garp menbâlarında 2 Ağustos = 10 Rebî'ül-evvel Perşembe ve Osmanlı menbâlarında 8 Rebî'ül-evvel = 31 Temmuz Salı tarihlerine de tesadüf edilir : Belki de 1 Ağustos günü teslimin takarrürüne ve 2 Ağustos günü de bu kararın tatbikine müsadıftır. — Yukarda 1570 = 978 vukuâtının «18 Eylül» ve «6 Teşrinievvel» fıkralarında gördüğümüz gibi, kış mevsimi hareketli bir muhasaradan ziyade hareketsiz bir abluka şeklinde geçmişse de boş geçmemiştir : Bu müddet zarfında kalenin etrafında mükemmel bir siper şebekesi hazırlandıktan başka, şehri yüksekte döğmek için on kule yapılmış ve bu kuleler beş batarya tutan 74 topla techiz edilmiştir : Bunlardan dördü «Şâhî = Vasiliki» denilen en büyük toplardandır. — Kale içinde iâşe müşkilâtına uğramamak için Venedik Başkumandanı «Marco Antonio Bragadino» lüzumsuz ahaliden sekiz bin kişiyi dışarı çıkarmış, Türk ordusu büyük bir insâniyet göstererek bu zavallılara dokunmamış ve bunlar da adanın muhtelif taraflarına dağılmışlardır. 20 Haziran = 26 Muharrem Çarşamba, 29 Haziran = 5 Safer Salı, 9 Temmuz = 15 Safer Pazartesi, 14 Temmuz = 20 Safer Cumartesi, 20 Temmuz = 26 Safer Cuma ve nihayet 30 Temmuz = 7 Rebî'ül-evvel Pazartesi günleri altı «yörütyüş = umumî hücum» yapılmış, her ne kadar bunlar neticesiz kalmışsa da, kalenin artık daha fazla mukavemet imkânı da kalmamıştır. Lefkoşa'nın fethi üzerine yapılan teslim teklifini şiddetle reddedip kanlarının son damlasına kadar mukavemet kararı vermiş ve bu kararlarını o zaman Türk ordusuna da bildirmiş olan Venedik kumandanları şimdi artık canlarıyla kanlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmedikleri ve bilhassa Venedik donanmasından yardım görebilmek ümidi de kalmamış olduğu için, nihayet bir harb meclisinde teslim kararı verip kaleye beyaz bayrak çekmişler, murahhaslar gönderip teslim şartlarını müzakere etmişler ve bu müzakerede her şeyden evvel canlarıyla mallarını kurtarmışlardır. Kumandanlara ait on beş binek atının götürülmesi de bu şerâit içindedir! Türklere teslim olan bütün kalelerde olduğu gibi, ahaliden istiyenlerin çıkıp gitmekte serbest olmaları da kabul edilmiştir :

Bütün bunlar Türk gemileriyle Venedik hâkimiyetinde bulunan Girit'e götürülebilmektedir.

Mağlûplara karşı Türk ordusunun der'uhde ettiği bu insanî ve tabîî şartlara mukabil, galip Türklerin yalnız bir şartı vardır ve o da Magosa kalesinde esir olan elli Türkün sağ olarak tesliminden ibarettir: Bunlar Kıbrıs korsanlarının hac ve ticaret gemilerinden almış oldukları zavallılardır ve hattâ bu harbin açılmasına da işte bu gibi tecâvuzlar sebep olmuştur: Yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız, Venedik kumandanları bu şartı pek tabîî olarak hiç itiraz etmeden kabul etmişlerdir. Magosa kalesinin teslim mukavelesi işte bu şartlarla imzâ edilmiştir.

Türk ordusu bu şerâite tamamiyle riâyet etmiş, mağlûplar bütün eşyaları ve menkul servetleriyle kaleden sâlimen çıkıp kendilerini Girit'e götürecek Türk gemilerine yerleşmiş, hiç birine hiç bir tecâvuz ve hakarete bulunulmamış ve bu tahliye hareketi 5 Ağustos = 13 Rebî'ül-evvel Pazar günü ikmâl edilip mağlûplar artık harekete hazır bir vaziyete gelmiştir: Venedik kumandanlarının gördükleri insânî muâmeleden dolayı Serdar Mustafa Paşa'ya teşekkürleriyle tâzimlerini arzı gelişleri işte o gündür; bunlar serdârın huzuruna askerî merâsimle kabul edilmişler ve hattâ çok büyük bir nezâketle karşılanıp iltifat bile görmüşlerdir. Türk ordusu, teslim şartnâmesinin kendisine terettüb eden bütün esaslarını harfiyyen tatbik etmiş olduğu için, Mustafa Paşa bu mülâkatta pek haklı olarak elli Türk esirinin artık teslimini istemiştir; galibin mağlûptan bir ricası daha vardır: Venediklileri Kıbrıs'tan Girit'e götürecek Türk gemilerinin orada zaptedilmeyeceğine veyahut dönüp gelirken Venedik donanmasının taarruzuna uğramıyacağına teminât olmak üzere kumandanlarından birinin rehine bırakılmasını istemiştir: O asırda öyle bir düşmandan böyle bir rehine istenilmesi de pek tabîî ve hattâ dâimâ tatbik edilmiş umumî bir âdettir; onun için Mustafa Paşa:

— Bu kadar gemi ki size virildi, deryâda donanmanız var; gemilerümüz yine bize vâsıl olunca rehn tarikiyle bir beğ kalsun!
demişse de Venedik Başkumandanı «Marco-Antonio Bragadino»dan şu cevabı almıştır:

— Beğ degül, bir kelb ahkomazsun!

Mesele bu kadarla da kalmış değildir; Paşa'nın:

— Ya ol üserâyı müslimin kanı?

suâline Venedik kumandanının verdiği cevap şöyledir:

— Anlar cümlesi benüm degül idi: Her biri beğlerden ve asker halkından birinin idi; vire gicesi katletmişler!

Teslim şartnâmesinde iâdesi ayrı bir maddeyle kararlaştırılmış olan elli Türk esirinin o gece kâmilten boğazlanmış olmalarını mâzur göstermek için «Bragadino»nun bulduğu bahâne, o zavallıların köle olarak vermiş oldukları muhtelif Venedikliler tarafından ayrı ayrı boğazlanmış olmasından ibarettir! Lala-Mustafa Paşa bunun üzerine çetin bir sual daha sormuştur:

— Ya sende olanı neyledün?

Bu suâle, insanlığın ahlâk tarihinde unutulmasına imkân olmıyan bir cevap verilmiştir:

— Anlar katlidicek ben dahî katlittüm!

Mustafa Paşa'nın o kahbe kumandana verdiği cevap bir hüküm mahiyetindedir:

— Bu takdirce vireyi sen bozmuşsun!

Elli Türk esirinin kanma mukabil Venedik kumandanlarından on kişi Başkumandanlarının önünde derhal idam edilmiş, Bragadino'nun mâsum Türk esirlerine vurduğu kelepçeler kendi ellerine takılmış, kendisinin o zavallılara yaptırdığı işkenceler aynen kendisine yapıp ilkönce kulaklarıyla burnu kesilmiş, Türk esirlerine toprak taşıttığı yerlerde kendisine de toprak taşıttırılmış ve nihayet kendi idam usulü de kendisine aynen tatbik edilerek bir kaç gün sonra derisi yüzülmek suretiyle cinayetler ve kahbeliklerle geçen şeni hayatına nihayet verilmiştir. Fakat işkenceler içinde can veren elli Türkün kan hakkı bu kadarla da ödenmiş değildir: Girit'e gönderilmek üzere Türk gemilerine

doldurulmuş olan Venediklilerin hepsi esir ittihâz edilmiş ve bütün malları ganimet hesabına geçirilmiştir. Bragadino'nun kesik başı bütün Kıbrıs'da teşhir edildikten sonra İstanbul'a gönderilmiş olduğu rivayet edilir. Gerek bu sırmalı haydudun, gerek Mustafa Paşa'nın bir mukabele şeklinde idam ettirdiği diğer sırmalı haydutların tamamiyle lâıyk oldukları bu sefil âkıbetler karşısında Hristiyan Avrupa müellifleri hem Paşa'ya, hem Türk milletine karşı sahifeler doldurarak vahşet isnâd etmekte tabîî hiç bir mahzur görmemişlerdir ve hâlâ görmemektedirler! Fakat bu zavallı müellifler elli Türk esirinin işkenceler içinde idam edilmiş olduğunu da itiraf etmek suretiyle düşmüş oldukları tenâkuzun farkında değildir: Her halde onların istedikleri medeniyet, Türk kanının sudan farkı olmayacağı bir medeniyettir.

Magosa'nın abluka ve muhasarası 1570 = 978 senesi 18 Eylül = 17 Rebî'ül-âhir Pazartesi gününden bu 1571 = 979 senesi 1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel Çarşamba gününe kadar 10 ay, 13 gün sürmüştür de bu müddetin ilk sekiz ayı kış mevsimiyle baharda yapılan hazırlıklardan dolayı hareketsiz geçmiş ve harb harekâtı Hammer'in de kaydı vechile ancak iki buçuk ay kadar sürmüştür: Kıbrıs seferi işte bu Magosa fethiyle nihayet bulmuştur.

Osmanlı idaresine girdiği zaman bir Beylerbeylik şeklini alan Kıbrıs adasında «Magosa = Famagouste», «Paphos = Baf» ve «Kyrinia = Girine» sancakbeylikleri teşkil edilmiş ve İçel, Tarsus ve Sis = Kozan sancakları da bu yeni eyalete ilhak olunmuştur. — Magosa'da teslim alman muhtelif çaplı düşman toplarının sayısı Osmanlı menbâlarında yedi yüz altmış parça gösterilir.

Anadolu'dan Kıbrıs'a derhal Türk muhacirleri getirilip iskân edilerek daha o zamandan itibaren bütün ada Türkleştirilmiye başlamış ve bir rivayete göre ilk parti olarak iki yüz bin kişilik bir Türk kütlesi getirilmiştir: Muhtelif «Hükûm-i Şerif»lerde Kıbrıs'a «Ehl-i İslâm memlû kılındığından» bahsedilmesi ikinci Selim'in bu noktaya ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir. Her halde Sultan Selim'in şarkî Akdeniz ve Adalar-denizi ticaret yollarının emniyetini bozan böyle bir korsan yatağının mevcudiyetine bir an evvel nihayet vermek hususunda gösterdiği kuvvetli irâde tarihin dâimâ takdirle yâd edeceği büyük bir himmettir.

Kıbrıs seferi 1570 = 977 senesi 15 Mayıs = 9 Zülhicce Pazartesi günü Serdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan donanmayla hareketinden işte bu 1571 = 979 senesi 1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel Çarşamba günü Magosa'nın fethiyle nihayet buluncaya kadar tam 1 sene, 2 ay, 17 gün sürmüştür: Lala-Mustafa Paşa'nın İstanbul'a avdeti için aşağıki fıkraya bakınız).

15 Eylül = 24 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kıbrıs serdârı Lala-Mustafa Paşa'nın İstanbul'a hareketi.

(Mustafa Paşa 1570 = 978 senesi 2 Temmuz = 28 Muharrem Pazar günü «Limasol» koyunda karaya çıkmış olduğuna göre, o günden bu güne kadar 1 sene, 1 ay, 14 gün Kıbrıs'da kalmış demektir: Bu müddetin ilk bir senesi harb hareketleriyle Magosa'nın fethi üzerine harbin nihayet bulmasından itibaren geçen bir ay on dört günü de idarî ve askerî teşkilât işleriyle geçmiştir. — Paşa'nın İstanbul'a karadan gittiği ve pâyitahtta çok parlak merâsimle karşılandığı rivayet edilir: Lala-Mustafa Paşa artık «Kıbrıs fâtihi» diye anılmıya başlamış ve bu muvaffakiyet onun eski günahlarını iyiden iyiye unutturmuştur; ancak tarihin unutmıyacağı bu affedilmez günahlar için 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarıyla 1567 = 975 vukuâtının «30 Kânunuevvel» ve 1568 = 975 vukuâtının da «13 Mayıs» fıkralarına bakınız).

7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ülâ, Pazar: «Sıgm-donanma harbi» denilen «Lepanto = İnebahtı» deniz muharebesi.

(Bu deniz faciasına Osmanlı menbâlarında «Sefer-i Sıgm-Donanma», «Sıgm-Donanma harbi» ve «Sıgm donanması harbi» gibi isimler verilir: Bu terkiplerdeki «Sıgm/Sıgun» kelimesi eski Türkçede «mağlûp» ve «münhezim» mâ-

nâsına bir sıfattır; onun için «Singin donanma» demek, «mağlûp donanma» demektir; bununla beraber «Smgm/Singun» kelimesi tıpkı «bozgun», «vurgun» ve «salgın» kelimeleri gibi isim şeklinde de kullanılır ve bu takdirde «mağlûbiyet/hezîmet» mânâlarına gelir: Meselâ Solakzâde'nin kullandığı «Smgun donanması» tâbirinde bu kelime sıfat değil, isim rolündedir: Hattâ bundan dolayı bâzan «Singm seferi = Mağlûbiyet seferi» şekline bile tesadûf edilir.

Singin deniz harbinin vukua geldiği ve Türklerin «İnebahtı» dediği «Lepanto/Lépante» kalesiyle körfezi, Yunan denizinin şimalî Yunanistan'la Mora yarımadası arasında teşkil ettiği girintinin içinde ve asıl Yunanistan'ın cenup sahilindedir: Bununla beraber, bugün garp tarafına «Patras körfezi» ve şark tarafına da «Korintos körfezi» denilen bu deniz girintisinin mecmûuna birden yanlış olarak «Lepanto körfezi» denildiği de olmuştur; fakat umumiyetle Romalıların «Sinus Corinthiacus» dedikleri Korintos körfezi kastedilir. Bu körfezin uzunluğu takriben 130 kilometre ve a'zamî genişliği de 35 kilometredir; Lepanto körfezinin denize açılan ağzı da bir kilometre genişliğindedir. Türklerin buraya «İnebahtı» demeleri, «Lepanto» isminin Yunanlılarla Romalılar tarafından kullanılan «Epatko/Naupaktos/Naupactus» gibi eski şekillerinin tahrifinden dolayıdır. Buranın Türk hâkimiyetine girmesi ikinci Bâyezid'in fethinden itibaren: 1499 = 905 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu vaziyete göre, Singin harbi İnebahtı'nın fethinden 72 sene sonra olmuş demektir.

Bu sırada Papalık makamında Türk düşmanlığıyla meşhur «Pie V = Beşinci Pie» vardır: Milâdın 1501 tarihinde dünyaya gelen bu müteassıp papas 1565 tarihinde 61 yaşındayken Papalığa intihâbmdanberi altı senedir bütün gayretini Türkiye aleyhine bir Hristiyan ittifakı teşkiline sarfetmiş, bütün Avrupa devletlerine baş vurmuş ve bilhassa 8 Mart 1570 tarihinde İspanya kralı ikinci Philippe'e yazdığı bir nâmede bu husustaki nazariyesini şöyle anlatmıştır:

«Hristiyanlık âleminde Türk kuvvet ve kudretine karşı tek başına mukavemet edebilecek hiç bir hükümdar mevcut olmadığına ve ancak bütün hristiyan hükümdarlarının olanca kuvvetlerini birleştirdikleri takdirde Türklere mukavemet mümkün olabileceğine kaani olduğumuz için, Osmanlı azamet ve gururunu yıkmak üzere tekmil hristiyan hükümdarlarının ittifakı mutlak bir zarûret hükmündedir».

Bununla beraber, Beşinci Pie bütün bu siyasi ve dinî gayretlerine rağmen, Kıbrıs seferine kadar boşuna uğraşmış ve ancak işte bu seferin hâsıl ettiği heyecandan istifade ederek mahdut bir muvaffakiyyet kazanabilmiştir: Bu sırada Vatikan diplomasisi hummâlî bir faaliyet içindedir; her tarafa elçiler ve nâmeler gidip gelmekte, fakat artık Haçlı seferlerinin heyecanından eser kalmadığı için Fransa ve Avusturya gibi devletler Türk sulhünü Papalık makamının açmak istediği dinî mâcerâlara tercih etmektedir! Onun için Beşinci Pie ancak iki müttefik temin edebilmiştir: Bunların biri Akdeniz ve Afrika siyasetleri güden İspanya krallığı ve biri de Kıbrıs seferinden dolayı Türkiye ile zâten harb hâlinde bulunan Venedik cumhuriyetidir. «Sainte-Ligue = Mukaddes-İttifak» denilen bu üç taraflı Hristiyan ittifakı nihayet 25 Mayıs 1571 = 30 Zülhicce 978 Cuma günü imzalanmıştır: «Dâimî» kaydıyla akdedilen bu ittifak «açık bırakılmış», yani her isteyen Hristiyan her zaman iltihak edebileceği ilân edilmiştir: Bu Mukaddes-İttifak'ın Roma kilisesinde resmen ilânı, imzâ tarihinden tam iki ay sonra, işte bu 1571 = 979 senesinin 25 Temmuz = 2 Rebî'ül-evvel Çarşamba günüdür; bununla beraber bazı Garp menbâlarında 22 ve 28 Temmuz günlerinden de bahsedilir; meselenin İstanbul'a aksetmesi Roma'da ilâmdan bir gün evveldir: Bazı Osmanlı menbâlarında bu haberin 1 Rebî'ül-evvel = 24 Temmuz Salı günü gelmiş olduğundan bahsedilir; tabii bu sür'at o zamanki Türk casus teşkilâtının Mukaddes-İttifak'ı resmen ilânından evvel istihbâr etmiş olduğunu gösterir: Avrupa'daki Türk casus şebekesinin en mühim merkezi Venedik'dir.

Papalık-İspanya-Venedik Mukaddes-İttifak muâhedesinin birinci maddesi şöyledir: «İspanya kralı ikinci Philippe'le Venedik cumhuriyeti, Papa Beşinci Pie ile beraber Türklere karşı tedâfüî ve tecâvuzî harb ilân edip onların hristiyanlar-

dan gasbetmiş oldukları yerlerin hepsini ve hattâ Tunus, Cezâyir ve Trablus kalelerini istirdâd edeceklerdir!»

Mukaddes-İttifak'm bu hedefine göre, Papalık'la müttefiklerinin gayesi Türkleri hem Avrupa'dan, hem Afrika'dan ve hattâ hem de Küçük Asya'dan taretmektir: Çünkü Türkler Anadolu'yu bile hristiyanlardan fethetmişlerdir! Onun için bu tuhaf ittifakın hedefi Türk'ün Orta-Asya'ya sürülmesi şeklinde târif edilebilir! Hattâ bundan dolayı bu Mukaddes-İttifak Osmanlıların zuhurundanberi onlara karşı akdedilmiş Avrupa Hristiyan ittifaklarının on üçüncüsü sayılır: 1914 tarihinde Paris'de «Cent Projets de partage de la Turquie» isminde mühim bir eser neşretmiş olan Rumanya diplomatlarından «T. G. Djuvara»ya göre de, Beşinci Pie'nin Mukaddes-İttifak'ı Türkiye'nin taksimine ait tarihi projelerin sıra itibarıyla 23 üncüsü ve ilk ciddî şeklidir! Fakat üç devlete münhasır kaldığı için her halde pek mahdud mahiyettedir. Mukaddes-İttifak ahkâmına göre harb masrafları şöyle taksim edilmiştir: Bunların yarısını İspanya krallığı, üçte birini Venedik cumhuriyeti ve altıda birini de Papalık hazineleri taahhüd etmektedir; bu malî taahhütlerden başka, büyük bir donanmayla bir ordu da teşkil edilecek ve donanma 300 gemiden mürekkeb olacaktır; fakat verilen gemilerin üç yüzü bulmadığı rivayet edilir: Papalık 12, İspanya 70 ve Venedik de 114 gemi verebilmiştir! Bunların mecmâu 196 parçadan ibarettir. Bununla beraber, bu büyük devletlerin nüfuzu altında ve onların peyki vaziyetinde bir takım küçük hristiyan hükümetçikleri daha vardır ve Mukaddes-İttifak ordusuyla donanmasına onlar da yardım etmişlerdir: Meselâ Malta Şövalyeleri 6, Savoie dukalığı 3 ve Cenova hükûmeti de 3 gemi vermiş ve bu suretle donanmanın mecmâu 208 parçayı bulmuştur: Bununla beraber son tetkiklere göre bu donanmanın 295 parça tuttuğu anlaşılmaktadır; bizim Kâtib-Çelebi «Efsâr-ül-bihâr»mda bu hristiyan donanmasını yanlış olarak 267 gemiden mürekkep gösterir. Bunların içinde büyük gemiler de vardır: 295 geminin 6 yahut 9 u kalyon, 219 u kadirga ve 70 i de çekdiri nev'indendir; bu muazzam donanmaya yüklenen müttefikler ordusunun mevcudu hakkındaki rakamlar da ihtilâflıdır: Muhtelif rivayetler 30 binle 46 bin arasında tehâlûf etmektedir.

Müttefiklerin Başkumandanlığına meşhur Charles-Quint'in piç oğlu ve Mukaddes-İttifak erkânından İspanya kralı ikinci Philippe'in de piç kardeşi «Don Juan d'Autriche» intihâb edilmiştir: Türk menbâlarında «Cüvan-Avusturyalı» denilen ve İspanya müslümanlarına karşı irtikâb ettiği şeni zulümlerle Katolik âleminde mevki tutan bu gayr-i meşrû prensi Kâtib-Çelebi:

«Beşinci Karolus-imparatorun zinâdan hâsıl veledi idi»

şeklinde künyelendirir! Diğer kumandanların en mühimleri Papalık donanmasına kumanda eden Paliano dukası «Marco-Antonio Colonna», Venedik donanmasına kumanda eden amiral «Veniero» ve Ciniviz gemilerine kumanda eden «Giovanni-Andrea Doria»dır: Türklerin «Oğlan-kapdan» dedikleri bu «Giovanni», Barbaros devrindeki meşhur «Andrea Doria»nm yeğenidir: 1560 = 967 vukuâtının «2 Mart» fıkrasına bakınız. — Bu muazzam donanmanın Messina'da toplanıp bu senenin 15 Eylül = 24 Rebî'ül-âhir Perşembe günü oradan Adalar-denizi istikametinde hareket etmiş olduğu rivayet edilir; ikinci bir rivayete göre de Avlonya üzerine hareket edilmiştir; düşman donanmasının ilk geldiği yer, Korfu adasının karşısında ve Arnavutluk sahilinde Türklerin «Hulumiç» dedikleri «Gumenitsa/Gumenizze» limanı olduğuna göre, her halde bu ikinci rivayetin daha doğru olması lâzımgelir: Müttefiklerin istihbârâtı işte bu noktadan itibaren kuvvetlenmiş olacak ki «Gumenitsa = Hulumiç»den sonra Kefalonya adasına gelip demirlemişler ve bu adanın Lepanto körfezine bir keşif gemisi göndermişlerdir.

Bu sırada Türk donanması Lepanto körfezindedir: Yukarıda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız. İşte o fıkra da gördüğümüz gibi, Osmanlı donanmasının başında «Donanmâ-yı-Hümâyun serdârı» sıfatıyla ikinci vezir Pertev ve Kapdan-ı-Deryâ Müezzinzâde Ali Paşalar vardır ve bunların her ikisi de kara ordusunda yetişmiş olmak itibarıyla denizcilikle hiç bir âlâkalı yoktur! Bunların yanında Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa ile Barbaros

merhumun muhterem oğlu Hasan Paşa ve sancak-beyliklerinde bulunan diğer on beş denizci daha bulunmakla beraber, donanmanın mukadderâtına hâkim olanlar bu deniz kahramanları değil, o iki kara askeridir! Deniz işlerinden hiç bir şey anlamıyan bu kara paşalarını okadar buhranlı bir devirde Bahriye'nin başma getiren de Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'dır! Bunlardan Kapdan-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa'nın Kapdanlıktan evvelki vazifesi Yeniçeri-ağalığıdır ve ondan evvel de hiç deniz işlerinde bulunmamıştır! Eski ve yeni müellifler bunda müttefiktir; meselâ Solâk-zâde bu noktayı şöyle anlatır :

«Târîh-i Hicret'in işbu sâl-i acib-ül-ahvâlinde Vezir-i sâni Pertev Paşa serdâr-beriyye-i İslâm olup iki yüz elli pâre kadirge ile Kapdan Ali Paşa'yı deryâya çıkarılıp memâlik-i düşmeni gaarete gönderilmişidi; Mûmâileyh Kapdan'm deryâ ilminde vukuufu olmadığından kat'ı nazar Serdâr nâmına olan Pertev Paşa'nın dahî umûr-i harb-u-Kitâlede ihmâli olmadığı...».

«Tarih-i Osmânî Encümeni» âzâsından Bahriye miralayı Safvet Bey merhum da Encümen mecmuasında Kıbrıs seferi münasebetiyle bu pek tuhaf Kapdan-ı Deryâ'nın kapdanlığını şöyle anlatır :

«Pek yürekli ve Szigetvar seferinde yararlık göstermiş olan Yeniçeri-ağası Ali Ağa (Müezzinzâde Ali Paşa) adıyla Kapdan-Paşa oldu : Yeni Kapdan-Paşa'mız bu seferde denize alıncaktı (!). Öyle sekiz on seferle alışılmıyacak olan deniz işini, hele Kıbrıs fethinden sonraki işi bu adama bıraktık : İnebahtı = Lepanto'da devletin başını büyük büyük belâlara ilâştirdi!»

Fakat mesele bundan da ibaret değildi: Sokullu'nun şahsî ihtirâsâtı, denizcilikten yana Müezzinzâde Ali Paşa'dan hiç bir farkı olmayıyan ikinci-vezir Pertev Paşa'yı da «Donanmây-ı Hümâyûn serdârı» yapmakta en mühim âmildi! Barbaros'un Piyâle ve Uluc-Ali Paşalar gibi en kıymetli talebeleri ortada dururken donanmanın Pertev Paşa ve Müezzinzâde Ali Paşa gibi kara askerlerine teslimi tabii vatanın mukadderâtına karşı en büyük cinayet demektir! Büyük denizci Piyâle Paşa'nın donanma serdarlığından azli, Kıbrıs ganimetlerinde Sokullu'yu memnun edememiş olmasından, Sadâret makamında Sokullu'ya râkib sayılmasından ve Sokullu'nun da, aşağıda göreceğimiz gibi, onun yerine gönderdiği ikinci vezir Pertev Paşa'yı muvaffak olamayacağı bir işe sevk ederek gözden düşürmek istemesinden! Tabii bu suretle devletin emniyet ve selâmeti bile şahsî ihtirâsâta fedâ edilmiş demektir! Donanmanın mevcudu ihtilâfıdır: Hammer 240 kadirge, 40 kalyon ve 20 çekdiriden mürekkep 300 parça gösterir ve bir çok Garp menbâlarında da bu gibi rakamlara tesadüf edilirse de, bütün bunlar alelusul mübâlagalıdır: Tabii onlar için bütün mesele Hristiyan donanmasını sayıca Türk donanmasından az göstermektedir! Halbuki Kâtib-Çelebi'ye göre Türk donanmasının mevcudu 180 gemiden ibaretir : «Efsar-ül-bihâr» m matbû nüshasında 108 gösterilmesi her halde bir istin-sah veya tertip yanlışlığı olmalıdır. Solâkzâde 250 gemi gösterir. Her ne kadar Peçevî donanma İstanbul'dan çıkarken mevcudunun «üç yüzden ziyâde» ve bilhassa «Levend kayıkları ile dört yüzden mütecâviz» olduğundan bahsederse de, muâsır bir müellif olan Selânikî Mustafa Efendi İstanbul'dan çıkan donanmayı «cümle yüz seksen dört küt'a» gösterir: Kâtib-Çelebi'yi bu da teyid etmektedir. Fazla olarak kış mevsimi münasebetiyle Levend gemilerinin dağılmış oldukları ve çoğunun Lepanto'da olmadığı hakkında da muhtelif rivayetler vardır: Zâten bazı gemiler de muhtelif adalarla yeni fethedilen Kıbrıs sularında kalmıştır; onun için Lepanto'daki Türk donanmasının 180 - 250 arasında bulunduğu muhakkaktır: Son tetkiklerde ve meselâ «Henri Hauser»'in «La prépondérance espagnole» isimindeki eserinde 2-3 yüz Türk gemisinden bahsedilir; zâten bazı yeni tetkiklerde 225 parça esas ittihâz edilmektedir. Bu vaziyete göre 295 gemilik düşman donanması 225 gemiden mürekkep Osmanlı donanmasına nisbetle yetmiş iki gemi kadar üstün demektir. Türk donanmasının noksanı gemi sayısına da münhasır değildir: Lepanto'da kışlama kararı üzerine efrâdın bir kısmı terhis edildiği için bazı gemiler bomboş kalmıştır! Selânikî bu vaziyeti şöyle anlatır :

«Ekser cenkçi gemilerden çıkup gemilerün çoğu askerden hâli olup ve adalarda doyumluk iden Yeniçeri ve Sipahi kendü serdarlarına pişkeşçük çeküp :

— Silaya yakın geldüm!

diyü icâzet ile karaya çıkup...»

Peçevî'ye göre donanma İstanbul'dan erken çıktığı için bidâyettenberi efrâdı eksiktir :

«Bu sene-i mübâreke de donanma mu'tâddan mukaddemce ihrâc olunmağla kürekçisinde ve cenkçisinde külli noksan mukarrer idi».

Gene aynı müellife göre İnebahtı = Lepanto'da demirlendikten sonra bilhassa o civar efrâdı silaya gittiği için bu noksan büsbütün artmıştır: «Bâ-husûs bu yalı sancaklarmun erbâb-ı timârı birer bahâne ile icâzet alup gittiği ma'lûm olmuştur!»

Kâtib-Çelebi de bu tuhaf meseleyi şöyle anlatır :

«Çünkü hengâm-ı şitâ karîb olmuş idi, Levend gemileri deryâ beyleri gemilerinde erbâb-ı timâr az kalup birer bahâne ile gitmişler idi; cenkçi ve kürekçi kısmının dahî birazı dağılıp bakıyye-i asker donanma gemileriyle İnebahtı limanına gelüp vaz'-ı lenger eylediler».

Müneccim başı tarihindeki izah daha vâzıhtır:

«Bir nice eyyâm geşt-ü-güzâr ittiler: Küffâr donanmasından nâm-u-nişân zuhûr itmemeğle ümerâ-i etrâf ve Levend sefinelerine izn olup vilâyetlerine gittiler; kalan sefâinin dahî iktizâsı olmamağla cenkçi ve kürekçi tâifelerinin ekseri hurûc idüp Donanmây-ı Hümâyûn İnebahtı limanına vusûl bulduklarında küffâr donanması iriştiği haberi vusûl buldu».

Bu fıkralarda bahsi geçen «Levend gemileri», sahil sancak-beylerinin maiyyetlerindeki gemilerdir.

Müttefik düşman donanmaları, denizcilikle hiç bir alâkalı olmayıyan iki kara askerinin elindeki Türk donanmasının işte bu perişan hâlini bildikleri için İnebahtı = Lepanto önlerine çıkagelmekte tereddüt etmemişlerdir! Bu vaziyeti düşmana haber veren hâin, Mora'da Türklerin «Badra/Balyabadra» dedikleri «Patras/Paleopatras» piskoposu «Yermanos»dur: Bu düşman casusunun müttefikler donanmasındaki Ciniviz amirali «Giovanni — Andrea Doria» ile mektuplaştığı hakkındaki mühim vesikayı miralay Safvet Bey merhum neşretmiştir. İkinci Selim'in 28 Şevvâl 979 = 14 Mart 1572 Cuma günü Mora sancak-beyine gönderdiği bir hükümde Patras piskoposu Yermanos'un yeğeni Dimltraki vâsitasıyla Doria'ya «mektuplar göndermekten, hâli» olmadığından ve bilhassa :

«Bu def'a Donanmây-ı Hümâyûn Badra'ya geldikde gemilerde asker yokdur kadirgalar hâlidür gelesün diyü haber gönderüp» ihtilâller hazırlamış olduğundan bahsedilerek Yermanos'la hiyânet ortaklarının derhâl yakalanıp idâm edilmeleri emredilmektedir. Düşman donanmasının bütün vaziyeti bildiği için İnebahtı'ya gelmek cür'etini göstermiş olduğu işte bu vesikayla sabittir.

Osmanlı menbâlarında «veledi zinâ Cüvan-kapdan» denilen Don Juan'm idare ettiği Hristiyan donanması İnebahtı açıklarında görülünce, Donanmây-ı Hümâyûn serdârı Pertev Paşa derhal bir harb meclisi toplamıştır: Bu mecliste kendisi gibi karadan yetişme Kapdan-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa'dan başka Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa, Barbaros'un oğlu Hasan Paşa, Trablusgarb Beylerbeyi Cafer Paşa ve Bahriye'den yetişme on beş sancak beyinden mürekkep bir çok denizciler de bulunmuş, fakat bu deniz kahramanları o kara paşalarına bir türlü söz anlatamamışlardır! Bu tarihî mecliste iki mesele müzakere edilmiştir: Biri İnebahtı körfezinden çıkıp çıkmamak, yâni harbi kabul edip etmemek meselesi ve biri de dışarı çıkıldığı takdirde engine açılmak veya sahilleri boyunu tutmak meselesidir. Hayâtî bir mâhiyeti hâiz olan bu teknik meselelerde bile Sokullu'nun şahsî ihtirâsâtı maatteessüf çok fecî bir tesir icrâsından hâli kalmamıştır. Birinci meselede ilkönce «cege rızâ virmiyen» Uluc-Ali Paşa söz almış ve Kâtib-Çelebi'ye göre fikrini şöyle anlatmıştır :

— Donanmamuz nâkısduz ve altı aydur deryâda gezmeğle gemiler bozgundur: Sâbıkâa Korfos'dan İnebahtı'ya dönüldükde «Dönüşdür!» diyü Sipâh ve Yeniçeri icâzetli icâcetsüz dağılmışlardır. Boğaz limanına küffâr donanması içerü giremez; çıkılmak mahall-i hatadur!

Barbaros mektebinden yetişen büyük denizcinin bu teklifine göre, İnebahtı körfezinin bir kilometrelik medhalinin iki tarafındaki tahkimattan dolayı düşmanın içeri girmek ihtimali olmadığı için, en doğru hareket donanmayı o perişan hâliyle dışarı çıkarmayıp içeride bırakmaktır. Peçevî'ye göre Donanmay-ı Hümayun serdârı Pertev Paşa da «bed-nâm olmaktan ihtirâz-ı tām itmeğe» büyük denizcinin bu doğru fikrine şu sözlerle iştirâk etmiştir :

— Cenkçide ve kürekçide noksan ziyâdedür diyü her bâr ızhâr-ı acz iderdünüz; bâhusûs bu yalı sancaklarımızın erbâb-ı timârı birer bahâne ile icâzet alup gittiği ma'lûm olmuştur; her vechile donanmamızda noksan mukarrerdür : İnebahtı hil-sarlarında oturalım; üzerümüzde kâfir gelürse cengidelüm!

Müneccim-başı'ya göre Pertev Paşa'nın sözleri içinde şöyle bir şey de vardır : — Bizüm gemilerimiz ganâim ile memlû ve askerden hâli olmağla kal'anun altundan çıkmamız bir vechile münâsib degüldür!

Garp menbâlarımızda da Osmanlı donanması son seferinde almış olduğu esirler ve ganimetlerle dolu gösterilir. Sokullu'nun devlet selâmetini şahsî ihtirâsâtına fedâ ederek yaptığı mühlik tesir işte bu noktada kendini göstermiştir. Hayrullâh Efendi bu meseleyi şöyle anlatır :

«Sadr-ı a'zam Mehmet Paşa serdâr Pertev Paşa'nın kesr-i nüfûzuna vesile arayup durur iken Kapdan-Paşa'yı kendü efkârına uydurup elbette donanma cengi olmalıdır diyerek evâmîr-i müteâkibe ile donanma kumandanları tehdid olunur idi». Bu fıkrada Sokullu'nun «kendü efkârına uydurduğundan» bahsedilen «Kapdan-Paşa», İkinci Selim'in cülûsundan sonra Sokullu'nun Yenigeri-ağalığından alıp «Kapdan-ı Deryâ» diye donanmanın başına koyduğu Müezzîn-zâde Edirneli Ali Paşa'dır; Vezir-ı a'zam işte bu Ali Paşa'ya hitâben hem padişah tarafından hükümler yazdırmış, hem kendi nâmına emirler göndermiştir! İşte bundan dolayı o günkü mecliste Sokullu'nun tuzağına düşmemek ve «bed-nâm» olmamak için Uluc-Ali Paşa'nın fikrine iştirâk eden Pertev Paşa'ya karşı Müezzîn-zâde'nin verdiği cevap da şudur :

— Bana Âstâne'den gelen ahkâmda ne kadar te'kid-ü-tehdid olunmuştur : Ben mansıbumdan degül, başumdan korkarum!

Hattâ Kapdan-ı Deryâ'nın :

— Kâfir ne kelbdür? Gayret-i İslâm ve ırz-ı Pâdişâhî yok mudur? Her sefinden beşer onar âdem nâkıs olmağla ne lâzımgelür?

gibi bir takım câhilâne sözler söyliyerek İstanbul'un emirlerini çıkarıp gösterdiğinden ve ancak işte bunun üzerine Pertev Paşa'nın artık sükût ettiğinden bile bahsedilir! Kâtib-Çelebi, Kapdan-Paşa'nın harb meclisini İstanbul'dan aldığı emirlerle tehdid etmesini şöyle anlatmaktadır :

«Mezbur Kapdan nefisine yarar ve mukdim idi; lâkin deryâ cengleri görmeyüp, korsanlık fennini bilmez, mütehevvir ve şedid kimesne idi ve kendüye gelen evâmîrde :

— Elbette küffârun donanması her kanda ise üzerüne varup mukaabil olası ve illâ muâteb olursuz!

diyü fermân olunmağla cümle askeri kendü reyine tâbi' kılup cengi mukarrer ittiler»!

Bu fıkranın başındaki «nefsine» kelimesi «şahsen» mânâsına gelir ve «korsanlık» kelimesi de umumî olarak «gemicilik» mânâsına kullanılmıştır. Efrâdı eksik, tekneleri bozuk ve mevcut gemileri esirler ve ganimetlerle dolu bir donanmanın hem kemmiyet, hem keyfiyet bakımlarından çok üstün bir düşmana karşı en emin sığmaktan çıkarılıp muhakkak bir tehlikeye gözgöre atılması, Kapdan-ı Deryâ'nın İstanbul hükûmeti nâmına savurduğu işte bu siyasî tehditler üzerine takarrür etmiştir! Tabii bu meş'um kararın bütün tarihi mes'ûliyeti, şahsî menfaatini donanmanın emniyet ve selâmetinden üstün tutan Sokullu'ya aittir.

Bu birinci meselede olduğu gibi, bir ihtisâs işi olan ikinci meselede de büyük denizcilerin doğru mülâhazaları yerine karadan yetişme Kapdan Paşa'nın yanlış fikri kabul edilmiştir! Meselâ Uluc-Ali Paşa'nın teklifi şöyledir :

— Çünkim düşmen üzerine azimeti mukarrer ittünüz, bâri taraf-ı ummânı biz tutalım!

Bu teklife karşı, İstanbul'un emirleriyle alâkadar olmıyan bir ihtisâs meselesinde bile denizcilikten hiç bir şey anlamıyan Müezzîn-zâde :

— Kıyıyı tutmak evlâdur!

diye mukabele etmiş, bilhassa bu noktada «çok nizâ' olmuş» ve işte bu şiddetli münâkaşa esnasında hiddetinden sakalını yolan Uluc-Ali Paşa :

— Kanı Hayrüddin Paşa ile ve Turgudça ile ceng görenler niçün söylemezler? Bir gemiye top dokandığı gibi garkolmak ihtimâlinde karaya meylitse gerek: Sâirlerüne bâis-i inhizâm olur!

diye muhtemel bir panikte efrâdın gemilerini karaya vurmalarına meydan vermemek için engine açılmak zaruretinden bahsetmiş, bağırıp çağırılmış, fakat «ne kadar feryâd itmiş ise de müfid olmamıştır»! Hattâ Uluc'un :

— Bâri gemilerden fânusları ve böyük bayrak ve flândraları giderün!

diye donanma kumandanlarının gemilerini düşmana belli etmemek için ettiği nasihate karşı da Kapdan-ı Deryâ «istihzâ semtini tutucak ol dahi fâriğ» olmuştur. Bu 1571 = 979 senesi 7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-ı ulâ Pazar gününden tam 33 sene 9 gün evvel şanlı Barbaros'un 1538 = 945 sensi 28 Eylül = 4 Cumâda-ı ulâ Cumartesi günü meşhur Andrea Doria'nın kumandasındaki 600 gemilik Avrupa Hristiyan müttelikler donanmasına karşı 122 Türk gemisiyle gene bu sularda kazanmış olduğu Preveze zaferinin temin ettiği Akdeniz Türk hâkimiyetini madeten değilse de ma'nen sarsan bu «Sığın donanma farbi» yahut «Lepanto = İnebahtı muharebesi» Devşirme ihtirâsâtının hazırlamış olduğu işte bu korkunç şartlar altında başlamıştır. Bu gün Osmanlı donanması harb meclisinde verilen feci karar mucibince İnebahtı körfezinden dışarı çıkmakta tabii hiç tereddüt etmemiştir : Bu sırada düşman donanması da Patras körfezinin şimaligarbisinde, şimali Yunanistan'ın cenubugarbi sahil boyunda, «Achelotis = Aspropotamos» nehrinin Yunan denizine döküldüğü hizâda, Kefalonya adasının şark istikametinde bulunan ve eskiden «Echinae /Echinades» denilen «Curzolari/Cursolaires» yahut «Oxia = Oksiya» adalar grubunun ötesinde pusu kurmuştur : Bu adalar beş parçadır. Düşmanın buraya muvâsalatı bir rivayete göre sabaha karşı ve ikinci bir rivayete göre de öğleden sonra saat birdir. Bu vaziyeti hemen tesbit eden büyük denizci Uluc-Ali Paşa derhal Kapdan-ı Deryâ Müezzîn-zâde Ali Paşa'ya haber gönderip :

— Küffârun barça ve mavnası kal'a ve meterisler önünden savulup dönüp ya ardundan, ya böğründen girelüm!

ve diger bir rivayete göre :

— Düşman gemileri pusudadır: Donanmayı açukdan orsa iderek geçürölüm! teklifinde bulunmuşsa da, gemicilikten hiç bir şey anlamadığı halde câhilâne bir kahramanlık hissine kapılan Kapdan-Paşa :

— Ben Pâdişahun donanmasına kaçdı nâmın komazam!

şeklinde gülünç bir cevapla burnunun doğrusundan ayrılmıyarak Osmanlı menbâlarındaki rivayete nazaran «Curzolari» kayalıklarından meydana çıkmıya başlıyan 54 gemilik bir düşman filosunun üstüne son sür'atle saldırmak ve saldırdırken de bütün düşman donanmasını işte bundan ibaret zannetmek gafletini göstermiştir! Gene Osmanlı menbâlarımızda, pusudaki düşman donanmasının işte bu vaziyet üzerine ortaya çıkıp Türk donanmasını iki ateş arasında bırakan bir çember içine aldığı rivayet edilir! İnebahtı sığınına sebeb olan hareket, Osmanlı menbâlarına göre işte bu câhilâne gayrettir! Fakat buna muka-bil Garp menbâlarındaki izaha göre Türk donanması harb meclisindeki meş'um karar mucibince karadan 10 - 12 mil mesâfede sahil boyuna müvâzi bir hat üzerinde mevzi almış ve düşman donanması da engin tarafında hilâf bir harb nizâmına girmiştir : Osmanlı donanmasının merkezine Kapdan-ı Deryâ Müezzîn-zâde Ali Paşa, sağ cenâhına Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa ve sol cenâhına da Donanmay-ı Hümayun serdârı ikinci vezir Pertev Paşa ile Ağrı-boz/Eğriboz sancak-boyu Salih-Paşa-zâde Mehmet Bey kumanda etmektedir : Her halde Pertev Paşa'nın donanma idaresi hakkında hiç bir fikri olmadığı için Mehmet Bey'i yanına almış olması lâzımgelir!

Düşman donanmasının harb nizâmında merkeze yirmi iki yaşlarındaki Baş-amiral Don Juan'la müttefikleri olan Papalık donanma kumandanı Marco-Antonio Colonna ve Venedik amirali Sebastiani Veniero, sağ cenâha Ciniviz amirali ve Barbaros devrindeki Andrea Doria'nın yeğeni Giovanni Andrea Doria ve sol cenâha da Venedik valilerinden Barbarigo kumanda etmiştir. Düşmanın bunlardan başka bir de «Santa-Croce» markisi «Don Alvaro» kumandasında 30 gemilik bir dümdar filosu vardır.

Garp menbâlarına göre iki donanma işte bu tertibatla karşılaştıkları zaman ilkönce Kapdan-ı Deryâ Ali Paşa bir topla ateş açmış, Don Juan aynen mukabele etmiş ve işte bunun üzerine Müezzinzâde Ali Paşa düşmanın merkezine saldırarak şiddetli bir muharebe başlamıştır. Beş saat kadar netice belli olmayarak devam eden bu müdhiş mücadelede deniz işlerinden anlamıyan Kapdan-Paşa'nın «Sığın» felâketiyle neticelenen büyük hatası, Uluc-Ali Paşa'nın tavsiyeleriyle ihtarlarına rağmen Deryâ-Kapdanlığı baştardasına alâmet olan üç muhteşem fenerini çıkarmadan tek başına sıradan çıkıp Don Juan'ın amiral-gemisine saldırmış olmasında gösterilir! Kapdan-Paşa baştardası işte bu alâmetlerinden anlaşılmış, derhal etrâfına düşman gemileri üşüşmüş, müdhiş bir güverte muharebesi olmuş ve hattâ bunun bile neticesi bir saat kadar şüpheli kalmış, fakat işte o sırada Müezzinzâde Ali Paşa bir kurşun isâbetiyle şehid olup devrildiği için başsız kalan gemisi düşmanın eline geçmiş ve Kapdan-Paşa bayrağının yerine haçlı bir düşman bayrağı çekilirken Paşa'nın kesik başı da onun yanında bir mızrağa dikilmiştir! İşte bundan dolayı Müezzinzâde Ali Paşa'ya «Şehid-Ali Paşa» denir: Cesâreti dirâyetinden çok fazla olan bu bedbaht kahramanın baştardasında bulunan iki oğlunun da o bâdirede esir olduğu rivayet edilir. — Bir taraftan Şehid-Ali Paşa'nın düşman eline geçen amiral-gemisinde kesik başının teşhiri ve bir taraftan da onu kurtarmağa çalışırken bir top güllesiyle gemisi batan Donanmây-ı Hümayun serdârı Pertev Paşa'nın bir tahta parçasına yapışıp canını kurtarmak için sahile doğru yüzmeye başlaması artık Osmanlı donanmasının bütün mukavemetini kırmış, o sırada esmiye başhyan aksi bir rüzgâr Türk gemilerini sahile doğru sürmiye başlamış, artık harbetmek istemiyen gemiciler tıpkı Uluc-Ali Paşa'nın harb meclisinde dediği gibi gemilerini karaya oturtarak yalçın sahillere doğru can atmağa kalkışmış ve bilhassa o tarihten itibaren Avrupalıların «Mal-cantone/Mauvaise-pointe» ve Türklerin de «Kanh-burun» dedikleri sahil çıkıntısının sarp ve yalçın yamaçlarıyla etekleri bir çok Türk gemileriyle gemicilerinin mahvolup gitmesine sebep olmuştur! İkinci vezir Pertev Paşa'yı büyük bir muvaffakiyetsizliğe uğratarak gözden düşürmek için onu «Donanmây-ı Hümayun serdârı» ve Müezzinzâde Ali Paşa gibi ömründe bir kayık bile idare etmemiş bir kara askerini de «Kapdan-ı Deryâ» yapan Vezir-i a'zam Sokullu Mehmet Paşa'nın «Düşmana mutlaka hücum edeceksiniz!» diye emirler vererek kendi eliyle hazırlamış olduğu «Smgm-donanma harbi» işte böyle bir felâkettir.

Sokullu'nun böyle bir felâketten beklediği tuhaf netice tabii hâsıl olmuş, ikinci vezir Pertev Paşa bir tahta parçasına sarılıp yüzerken Barbaros'un torunu ve Hasan Paşa'nın oğlu Mahmud Bey'in gemisine tesadüf edip çengelle kurtarılmış ve bir «hidmetkâr esvâbı» bulup giyerek İnebahtı'ya çıkıp karadan İstanbul'a gittikten sonra Selânikî'nin tâbiriyle «ma'zûl-i ebed buyurulmuş» yâni devlet hizmetinden tardedilmiştir! Gene o muâsır müellif «vâkı' olan inhizâmün sâ'u-i tedbir ve tama-i hâm» yüzünden olduğunu kaydetmekten de çekinmemiştir. Smgm-donanma harbinin yegâne muvaffakiyetli hareketini Uluc-Ali Paşa temin etmiştir: Giovanni Andrea Doria'nın idaresindeki düşman sağ cenâhiyle harbe tutuşan büyük denizci hasmının bir kaç gemisini batırması, bilhassa Messina prensinin kumandasındaki Malta amiral-gemisini zappedip kumandanın kafasını kendi eliyle kesmiş, bir kaç düşman gemisi zaptetmiş ve nihayet müttefiklerin bu cenâhını bozarak Türk donanmasından kurtardığı 42 gemiyle Modon üzerinden İstanbul'a doğru açılıp gitmiştir! Bâzı Garp menbâlarına göre hezimet içinde zafer demek olan bu muvaffakiyette Barbaros'un kahraman

oğlu Hasan Paşa da şanlı babasının yetiştirdiği Uluc-Ali Paşa ile elbirliği etmiştir.

İnebahtı deniz muharebesinde iki tarafın uğradığı zâyîât hakkında ileri sürülen rakamlar çok ihtilâflıdır: Garp menbâlarına göre düşman eline geçen Türk gemilerinin sayısı 117, 130 ve hattâ 140 parçadır! Halbuki Kâtib-Çelebi'ye göre:

«Kâfir cümle altmış pâre kadirge almışdır»!

Düşman eline geçen irili-ufaklı topların sayısı da gene Garp menbâlarında 367 den 450 ye kadar çok büyük rakamlarla ifâde edilir. Bunlardan başka 3467, 5000 ve hattâ 10000 esir ve 39 bayrak alınmış olduğu da iddiâ edilmektedir. Türk donanmasındaki Hristiyan esirlerden kurtarılmış olanların sayısı da 15,000 20,000 ve hattâ 150,000 gibi birbirini tutmaz rakamlarla ifâde edilir! Şühedâ miktarı umumiyetle 30,000 gösterilirse de bu kadarını şüpheli sayan Garp müellifleri de vardır: Bir Osmanlı rivayetinde de 20 bin adedine tesadüf edilir.

Bununla beraber, düşmanın ancak Osmanlı idaresizliği ve bilhassa dahili siyaset tecellileri yüzünden elde edebildiği bu ârizî ve neticesiz muvaffakiyet onlar için pek ucuza mal olmuş değildir: Türk zâyîâtının çok mübâlâgalı rakamlarla gösteren Garp menbâlarında bile müttefiklerin zâyîâtı 8,000 maktul ve 15,000 yaralı gösterilir ve bu suretle 23,000 kişi harb hârici kalarak mevcudun üçte ikisi kaybolduğu itiraf edilir! Uluc-Ali Paşa'nın filosuna doldurduğu esirler tabii bu yekûna dahil değildir. Gene Garp menbâlarında müttefiklerin gemi zâyîâtı da 15 kadirgadan ibaret gösterilir: Fakat Uluc'un zaptettiği bir kaç gemi bu hesaba katılmamaktadır; her halde Hristiyan zâyîâtına aid olan bütün bu rakamların ihtiyatla karşılanması zaruridir.

Her iki taraftan bir çok mühim şahsiyetler telef olmuş veyahut yaralanmıştır: Türk donanmasından başta Kaptan-ı Deryâ Ali Paşa olmak üzere on bir sancak-beyi, Tersâne-emini ve Kethudâsı ve bâzı gemi kapdanları şehid düştüğü gibi düşman tarafında da Başkumandan Don Juan yaralanmış ve bir çok büyük ve meşhur kumandanlarla yirmi dokuz asilzâde telef olmuştur; bilhassa yaralıları pek çoktur ve hattâ bunların içinde «Don Quichotte»un büyük müellifi «Miguel Cervantes Saavedra» da vardır: Gençliğinde bir çok seneler askerlik etmiş olan ve o sırada 24 yaşlarında bulunan bu en büyük ıspanyol edibinin İnebahtı muharebesinde sağ kolunu kaybettiği veyahut sol kolunun çolak kaldığı hakkında iki muhtelif rivayete tesadüf edilirse de, kendi hakkındaki bir yazısında bizzat söylediğine göre bir tüfek yarasından sol elini kaybetmiştir. Asırlarca Türklere mağlûb olan Avrupa Hristiyanlığının âdetâ ârizî olarak kazanabilmiş ve bilhassa çok ağır zâyîatla elde edebilmiş olduğu bu umulmaz ve hattâ gayr-i tabii muvaffakiyet bütün Katolik âlemini sevinç içinde bırakmış, kumandanlar memleketerinde zafer alaylarıyla karşılanmış, işin ehemmiyeti lüzumundan çok fazla büyütülerek bunların her biri âdetâ bir fâtiha sayılmış, Venedik cumhuriyeti bu «7 Teşrinievvel» günü dinî ve millî bayram ilân etmiş, muhtelif güzel-san'atlarda bu mübâlâgalı zafere ait eserler vücuda gelmiş, bâzı kumandanlar nâmına heykeller ve âbideler bile dikilmiş ve bu işin başı olan Papa Beşinci Pie Roma kilisesinde incil'in:

«Allâhm gönderdiği Yahyâ isminde bir adam vardır»

cümlesini isim ayniyyetinden dolayı «Don Juan»a tatbik etmiştir!

Her halde bütün bu taşkınlıklarla gösterişler çok uzun bir mağlûbiyet devrinin ruhi cöküntüsünden hâsıl olmuş bir aks-ül-amelden başka bir şey değildir: Asırlarca Türk korkusu altında titreyip duran Avrupa milletleri nihayet geniş bir nefes alabilecek bir vesile bulmuşlardır! Bütün Garp menbâlarının ittifakıyla sâbittir ki bu ârizî ve tesadüfi muvaffakiyet Türk şevket ve kudretinden dolayı tamamıyla neticesiz kalmış, müttefikler Türkiye'den bir karış toprak alamamış, hattâ Akdeniz'de Barbaros'un kurduğu Türk hâkimiyeti bile sarsılamamış, İnebahtı vak'ası her türlü menâbie mâlik olan o muhteşem Türk imparatorluğunu sarsmamış, Türkiye gene aynı şevket ve kudretiyle yerinde kalmış, fakat bu ârizî zaferin mâl olduğu telefât ve zâyîât o kuvvetsiz ye cılız müttefikleri çok sarsan bir darbe te'sirini yapmıştır! İşte bundan dolayı İnebahtı felâketinin Avrupa için maddî neticesi sıfırdır. Fakat buna mukabil işin bir de

mânevi cephesi vardır : O zamana kadar Türklerin karada ve denizde «nâmağlûb» olduklarına inanan Avrupa hristiyanlığı, kuvvet ve kudretinin de her kuvvet ve kudret gibi mağlûb edilebileceğini işte bu vak'adan itibaren anlamıya başlamış sayılır! İnebahtı muharebesinin ehemmiyeti işte bu noktadadır : Tabii bu acı neticenin bütün mes'ûliyeti, İnebahtı sularında boş yere can veren binlerce Türkün kan haklarıyla beraber Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın boynundadır).

21 Teşrinievvel = 1 Cumâda-l-âhire, Pazar : İstanbul tersânesinde yeni bir donanma inşasına başlanması.

(İkinci Selim bir rivayete göre bu senenin Smgm-donanma harbine tesadüf eden 7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ülâ Pazar günü kış mevsimini geçirmek üzere İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiş ve oraya vardığı gün o kara-haberi almıştır : Umumiyetle İstanbul'dan Edirne'ye 5 - 6 günde gidildiğine göre, padişahın tahminen 12 yahut 13 Teşrinievvel = 22 yahut 23 Cumâda-l-ülâ Cuma yahut Cumartesi günü, yani Smgm'dan 5 - 6 gün sonra haber almış olması lâzımgelir : Kâtib-Çelebi bu haberin Edirne'de bulunan padişaha 3 Cumâda-l-âhire = 23 Teşrinievvel Salı günü Uluc.Ali Paşa'nın gönderdiği bir adamla gelmiş olduğundan bahsederse de, bu kadar mühim bir haberin vak'a tarihinden itibaren on yedi gün gecikmiş olmak ihtimali biraz zayıftır; fazla olarak Çelebi vak'a ile muâsır değildir : Halbuki muâsır olan Selâniki bizim burada esas ittihaz ettiğimiz tarihlerden bahsetmektedir. — İkinci Selim'in bu kara-haberden çok müteessir olup üç gün üç gece gözüne uyku girmediği ve hemen yeni bir donanma yaptırmak için artık Edirne'de kışlamaktan vazgeçip Peçevi'nin tâbiriyle «bîlâ-ihmâl», yani derhal İstanbul'a dönmüştür. Selâniki'ye göre yeni donanmanın inşasına işte bu 1 Cumâda-l-âhire = 21 Teşrinievvel Pazar günü başlanmış olduğuna göre, eski donanmanın başına gelen felâketten 14 gün sonra yeni bir donanma yapılmıya başlamış demektir : Bununla beraber, bütün bu tarihler tevsik imkânsızlığından dolayı ihtiyatla karşılanmalıdır. Muhakkak olan nokta, İkinci Selim'in büyük bir teyakkuz göstererek ve Edirne'de süreceği kış safâsmdan vazgeçerek büyük bir sür'atle İstanbul'a gelip hükûmeti bir kış içinde yeni bir donanma yetiştirmeye mecbur etmiş olmasıdır. Çünkü bu sırada o muazzam imparatorluğun bütün denizleriyle sahilleri her türlü düşman taarruzuna açık demektir! Onun için, yalnız kusurlarından bahsedildiği halde meziyyetlerine hiç temas edilmeyen Sultan Selim'in bu büyük himmetini takdir etmemek haksızlıktır.

Anlaşıldığına göre İnebahtı fâciası üzerine İkinci Selim'in Sokullu'ya karşı vaziyeti çok değişmiş, bu tarihten iki sene evvel Vezir-i-a'zamın tekdirine sebep olan Ejderhan hacâletinden sonra bir de İnebahtı felâketine yol açması Sokullu'nun mevkiini çok sarsmıştır : Ejderhan meselesi için 1569 = 977 vukuâtının «4 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bunun en mühim delilleri, padişahın Nakib-ül-esrâf Taş-kendli Seyyid-Muhterem Efendi ile «Mükâleme-i Seyyid bâ Sultan Selim» isiminde bir risaleye mevzû teşkil eden uzun mülâkatmda gösterilebilir. Sultan Selim'in teessür günlerinde rûhânî bir teselli umarak ve Sokullu'ya tezkire yazdırarak dâvet ettirdiği Muhterem Efendi padişaha Vezir-i-a'zamın mevkini sağlamlaştıracak sözler söylemiş ve bir takım dinî nasihatlerde bulunmuştur : Bu nasihatlere göre, İnebahtı felâketi Allahın müslümanları terbiye etmek ve kâfirlere de İslâm'ın kuvvet ve kudretiyle tâmir ve telâfi kabiliyyetlerini göstermek için vukua getirdiği mukadder bir felâketir; böyle bir felâketin telâfisi de ancak muktedir bir vezir eliyle olabilir! Efendi'ye göre kâfirler müslümanlarm:

«Der-akab nice anun gibi leşger-i bi-kerân ile memlû Donanmây-ı-Hümâyûn ihzâr itmeğe iktidarları olduğun görüp bileler dimekdür ve bu hâlet dahi mümkün değildir illâ bir vezir-i kârdân vâsıtasıyla zuhûr-u-bürûza gelür diyü terbiye-i Vezir-i-a'zama müteallık çok kelimât-ı dürer-bâr vâkı' oldu!» Nakib-ül-esrâfın söylediğinden bahsedilen sözler içinde bilhassa şunlar çok dikkat edilecek şeylerdir :

— Pâdişahlar vezire muhtâcdurlar : Zât-i-Hümâyunları dahi Mehmet Paşa kulları gibi makam-ı Vekâlet-i-mutlakanun eri olan zâtî elden çıkarmayup meâm-ı enâmı anun vâsıta-i tedbiri ile rüyâyet idüp matlûbuna müsâade ve tenviye-i kadr-ü-itibârına fevk-el-âde riâyet buyurulduğu halde emniyet-i mâl-ü-cân ile uğr-ı Şâhâne-nüzde çalışır ve çalışmasının semeresi olarak bu sene-i mubârekede dahi a'dây-ı devlet-ü-dîn üzerine galebe-i külliyye hâsıl olacağında iştibâh buyurulmıya!

Her halde Nakib'in bu gibi sözleri Sokullu'nun ne kadar gözden düşmüş olduğunu ve padişaha dinî şekillerle böyle şeyler söylemesinde Vezir-i-a'zamm pek çok tesiri bulunduğunu gösterir. Sokullu'nun yeni donanma işine büyük bir ehemmiyet vermesi işte bu endişesinin pek tabii bir neticesidir; her halde Sokullu-Mehmet Paşa bu işe memur edilmekle her şeyden evvel kendi kirini temizlemeye memur edilmiş demektir.

Selâniki Mustafa Efendi bu 979 = 1571 senesi 1 Cumâda-l-âhire = 21 Teşrinievvel Pazar günü inşasına başlanmış gösterdiği donanmanın 120 günde ikmâl edilmiş olduğundan da bahsetmektedir : Bu hesaba göre 979 = 1572 senesi 2 Şevvâl = 17 Şubat Pazar günü tamamlanmış olması lâzımgelir. Bununla beraber inşaâtın bütün kış ve ilkbahar mevsimlerini işgal etmiş olduğu veyahut 5 - 6 ve hattâ 8 ay sürdüğü hakkında da muhtelif rivayetler mevcut olduğuna göre Selâniki'nin 120 gün rivayeti ihtiyatla karşılanmalıdır. Her halde dört ay yerine altı yahut sekiz ay bile sürmüş olsa, İstanbul tersânesinin bu kadar az zamanda o kadar büyük bir donanma vücûda getirebilmesi o zamanki Türk sanâiyinin Avrupa'ya nisbetle ne kadar ileri olduğunu gösteren çok parlak bir delil demektir. Yalnız şu noktaya da bilhassa dikkat etmelidir ki, o muhteşem Türk imparatorluğu için bu muvaffakiyet fevkalâde bir şey değil, azamet ve itilâ devirlerinde emsâline dâimâ tesadüf edilen alelâde bir şeydir; o zamana kadar bir çok defalar bir kış içinde bir donanma yapılmıştır : Meselâ 943 = 1536 - 1537 kış mevsiminde İstanbul tersânesinde yapılan donanma bu sefer yapılandan çok büyüktür : 1536 = 943 vu. kuâtının «18 Teşrinisâni» ve 1537 = 943 vukuâtının da «11 Mayıs» fıkralarına bakınız. Hattâ ertesi kış bir donanma daha yapılmıştır : 1538 = 945 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu gibi misaller daha pek çok sayılabilir : Onun için Osmanlı müverrihlerinden bir çoklarının bu sefer bir kış içinde bir donanma yapılmasını görülmemiş bir hârika gibi göstermeleri ve bu tuhaf hârikanın bütün şerefini Sokullu'ya hasretmeleri onu medhetmek için hakikati tahrif etmelerinden başka bir şey değildir : Ne bir kış içinde bir donanma yapılması bir hârikadır ve ne de böyle bir donanmayı yaptırmış olmak şerefi Sokullu'ya aittir; bu iki iddiânın her ikisi de yanlıştır.

O devirde yaşamış olan Selâniki-Mustafa Efendi'nin izahına göre bu muvaffakiyet, İnebahtı felâketinden sonra 1 Şa'bân = 19 Kânunuevvel Çarşamba günü o bâdi-reden kurtardığı gemilerle İstanbul'a gelmiş olan Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa'nın eseridir. Bu büyük denizci bir rivayete göre 40, ikinci bir rivayete göre 42 ve nihayet başka bir rivayete göre de Akdeniz limanlarında kalmış gemileri de alarak 87 tekneyle İstanbul'a gelmiştir; yalnız geliş tarihinde ihtilâf vardır; her halde Selâniki'ye göre Uluc :

«Doğru Tersâne-i-Âmire'ye çıkup ikdâm-ı tâm ve ihtimâm-ı mâ-lâ-keâm ile Donanmây-ı-Hümâyûn gemileri yaptırmak tedârüküne başlamışdır».

Bu vaziyete göre Uluc-Ali Paşa'nın yukarda gördüğümüz tarihten biraz daha evvel gelmiş olması lâzımgelir : Çünkü inşaât onun gelmesiyle «başlamıştır». Fakat Peçevi, Kâtib-Çelebi, Müneccim-başı vesaire gibi daha sonraki müellifler bu işin bütün şerefini Sokullu'ya izâfe ve isnâd etmişlerdir; bunların böyle göstermeleri tabii o zaman Sokullu'nun iş başında bulunmasından ve bilhassa devletin en parlak devirlerinde uzun zaman mevkiini muhâfaza ederek büyük bir şöhrat kazanmış olmasındandır : Osmanlı imparatorluğunun azemeti Sokullu'nun şahsiyyeti etrâfmda bir hâle gibidir: onun için her şey ona izâfe edilir; yalnız Solakzâde bu donanma meselesinde Sokullu ile beraber Uluc-

Ali Paşa'dan da bahsederek Selânikî'yi bir dereceye kadar teyid etmektedir; Her halde Vezir-i-a'zam malzeme ve masraf gibi ihtiyaçları temin etmesine mukabil teknik tarafının bu işlerde en büyük mütehasşıs olan Uluc-Ali Paşa'nın himmetiyle temin edilmiş olduğu muhakkaktır. Zâten Sokullu kadar Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin de bu işe ehemmiyet verdiği rivayet edilir: Osmanlı sahillerinin düşman taarruzlarına açık bulunduğu bir devirde bu alâkalar pek tabiidir. Sokullu ile Uluc'a bu münasebetle pek tuhaf bir muhâvere isnâd edilir: Peçevi ile Kâtib-Çelebi'nin birbirine pek yakın ifadelerle kaydettiklerine göre Uluc-Ali Paşa «her bâr» Sokullu-Mehmet Paşa'ya şöyle bir şey söylemiş:

— Tekne binâsı âsândır: ve illâ iki yüz pâre gemiye beş altı yüz lenger ve ana göre âlât ve yelken ve sâir levâzımını tekml muhâl görünür! Sokullu da nihayet bu itirâza şöyle cevap vermiş:

— Paşa Hazretleri, sen henüz bu Devlet-i-Aliyye'yi bilmemişsin! Be vallah böyle i'tikaad eyle: Bu Devlet-i-Aliyye'nün kuvvet-ü-kudreti ol mertebedür ki cümle donanma lengerleri gümüşden, resenleri ibrişimden, yelkenleri atlasdan itmek fer mân olursa müyesserdür! Kangı geminün mühimmâtı yitişmezse bu minvâl üzere benden al!

Böyle bir söz belki bir ecnebiye söylenebilir: Fakat Uluc-Ali Paşa gibi bizzat işin başında bulunan ve bilhassa büyük bir denizci sıfatıyla donanma levâzımına ait teknik imkânları Sokullu'dan çok iyi bilen bir mütehasşıs bu işlerden onun kadar anlamayan bir Vezir-i-a'zam tarafından söylenmiş olması pek muhtemel değildir: Böyle bir rivayete itimad etmek, Barbaros'un talebesini hocasının yaptığı işlerden bihaber saymak gibi bir şeydir! Zâten teknik imkânsızlığa aid gösterilen itirazla mali imkâna aid olan cevap arasında bir münasebet de yoktur! Fazla olarak muâsır bir menbâ olan Selânikî tarihinde böyle bir muhâvereden hiç bahis yoktur. Her halde o zamanki imparatorluğun servet ve azametinden kinâye olan bu parlak sözün Sokullu'ya sonraları izâfe edilmiş olmak ihtimâli çok kuvvetlidir. Uluc-Ali Paşa'nın nezâretinde yapılan yeni donanma inşaatı esnasında «Tersâne kurbünde olan Bağçe-i-hâssa'dan bir miktar yerin ifrâz idüp müceddeden sekiz sefine için tersâne ihdâs» edildiğinden bahsedilir: Bu sekiz geminin Avrupa donanmalarında emsâli görülmemiş derecelerde büyük ve muazzam toplarla mücehhez oldukları hakkında muhtelif rivayetler vardır: Meselâ 134, 150, 200, 243, 250 ve nihayet 251 gibi muhtelif rakamlara tesadüf edilir; her halde sekiz büyük gemiyle beraber en kuvvetli rivayetlere nazaran 158 parçadan mürekkep bir donanma yapılmış demektir: Bunun 200 ve daha fazla gösterilmesi belki de İnebahtı vak'asından kurtulan gemilerin de hesaba katılmasındandır).

1572 = 980

13 Haziran = 1 Safer, Cuma : Kapdan-ı Deryâ Kılıc-Ali Paşa'nın İstanbul'dan «Sefer-i muhâfaza» denilen Akdeniz seferine hareketi.

(Bu hareketin tarihinde ihtilâf vardır: Selânikî-Mustafa Efendi «980 Nevruz»un. dan bahsederse de, 1573 senesi 21 Mart Cumartesi gününe müsâdif olan bu tarih doğru değildir; her halde bunun bir zühâl eseri olmak ihtimâli vardır. Umumiyetle Safer 980 = Haziran 1572 tarihinde ittifak edilir: «Safer ibtidâsı»na ait bir rivayet de mevcud olduğu için burada ihtiyat kaydıyla işte bu tarih esas ittihâz edilmiştir. — Yukarda 1571 = 979 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz yeni donanmanın sür'atle inşâ ve ikmâlinde en mühim âmil olan Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa bu muvaffakiyeti üzerine Kapdan-ı Deryâ olmuştur: Osmanlı menbâlarında umumiyetle İnebahtı seferinden İstanbul'a gelir gelmez tâyin edilmiş gösterilirse de, Feridun Bey «Münşeât»mda tarihsiz bir sûreti bulunan «Berât-ı-Hümâyûn» metninden anlaşıldığına göre inşaatın ikmâlinden sonra tâyin edilmiş olması lâzımgelir ve bu isâbetli tâyinin sebebi de İnebahtı muha-

rebesindeki muvaffakiyetiyle eski donanmayı mahveden kara askerlerinden sonra artık işin bir denizciye tevdi zaruretinin iyice anlaşılmış olmasıdır; bu nokta berâtın şu fıkrasından anlaşılmaktadır:

«Bu sâl-i ferhunde-fâl-i huceste-âsârda deryâya azîm Donanmây-ı-Hümâyûnumuz tedârük ve ihzâr olunup sefâyin-i nusret-karî ve guzât-ı mücâhidin ve bilcümle cünâd-i müvâhhidin ile memlû ve meşhun kılmut râfî-i ievkî'i refî-i ferhunde fâl-i Tâcdâri Cezâyir Beylerbeyisi ve Kapdânum Kılıc-Ali dâme-ikbâlehu deryâ ilminde mâhir ve asâkir-i nusret-meâsirün zabt-u-rabtma kaadir sıyânet-i ırz-ı dîn-ü-devlete müteallık cuhmûr-i umârda sa'yi meşkûru defeât ile zuhûra gelüp şeci-i şehâmet-şîâr her vechile serdâr olmağa sezâvâr ve bu bâbda avn-ü-inâyet-i Hâlık-ı bi-cân taallukuna kemâli i'tikaad-i Hümâyûnumuz olmağın zikrolunan Donanmây-ı-Hümâyûn ve bile koşulan asâkir-i nusret-makrûna müşârunileyhi Serdâr nasbidüp bu Berât-ı saâdet-âyât-u-meserret-şîârı virdüm».

İkinci Selim bizzat intihâb etmiş olduğu yeni Kapdan-ı Deryâ'nın «Uluc» lâkabını işte bu berâtla «Kılıc»a tahvil etmiş ve bu tarihten itibaren «Uluc-Ali Paşa» artık «Kılıc-Ali Paşa» olmuştur.

Sultan Selim yeni Kapdan-ı Deryâ'ya tam salâhiyet de vermektedir:

«... ve bilcümle Donanmây-ı-Hümâyûna müteallık deryâya müteferri' cumhâr-i umâr müşârunileyhin re'y-i isâbet-ârâsma tefvîz olunmuştur: Dîn-ü-devlete lâyük ve sıyânet-i mülk-ü-miliete müteallık umârda enseb-u evlâ ne ise vech-ü-münâsib görüldüğü üzere amel oluna».

Beşiktaş'taki Barbaros türbesinin önünde merâsim yapıldıktan sonra yeni donanmanın böyle bir Akdeniz seferine çıkması, İnebahtı = Lepanto muharebesini kazanan müttetik devletlerle ve bunların Malta Şövalyeleri vesaire gibi peykleriyle henüz harb hâlinin devam etmekte olmasından, sahillerin muhâfazasız bulunmasından ve bilhassa Türk deniz kuvvetini bir kaç sene için mahvolmuş zanneden düşmana hiç bir şey olmamış te'sirini yapmak zarureti hissedilmiş olmasındandır: Onun için Kâtib-Çelebi bu sefere «Sefer-i muhâfaza» ismini verir.

Yeni donanmanın sefer mevcudu, eskisinden kalanlarla beraber 250 gemi kadardır: Bu manzara bütün Avrupa Hristiyanlığı hayret ve haşyet içinde bırakmıştır! Bu hayretin sebebi, her zaman olduğu gibi yeni bir donanma yapılabilmiş olması değil, mahvolmuş zannedilen Türk denizciliğinin eski heybetini aynen muhâfaza etmesidir: Zâten bu bir gösteriş ve tedhiş seferidir ve bundan beklenen netice de aşağıki fıkrada göreceğimiz Venedik sulhiyle tahakkuk etmiştir.

Kılıc-Ali Paşa'nın bu seferinde müttetik düşman donanmalarıyla «Cerigo = Çuka» adası ve «Matapan» burnu civarında iki defa karşılaşıldığı halde harbe girişilmemiş, yalnız «bir miktar toplaşılmışdır!» Bunun üzerine Türk donanması Mo. ra'nın cenubugarbisindeki Modon ve Navarin limanlarına çekilmiş, düşman donanması Modon muhasarasına memur olduğu halde cesaret edemeyip savuşmuş, bilhassa Başkumandan «Don Juan» Venediklilerle ihtilâfa düştüğü için İspanyol donanmasını alıp gitmiş ve işte bunun üzerine Kılıc-Ali Paşa da o gösteriş seferinden İstanbul'a dönmüştür).

1573 = 980

7 Mart = 3 Zülka'de, Cumartesi: Osmanlı - Venedik sulhü.

(Türkler aleyhine bir Hristiyan ittifakı teşkil ederek İnebahtı deniz muharebesine sebep olan ve hattâ o muharebede elde ettiği muvaffakiyet üzerine büsbütün gayrete gelerek İran şâhiyle Yemen imâmı gibi müslüman hükümdarlarını bile Türkiye aleyhine kışkırtmak için bir takım siyasi faaliyetlere girişen Papa Beşinci Pie 1572 = 979 senesi 1 Mayıs = 17 Zühicce Perşembe günü ölmüş ve o tarihten itibaren müttetikler arasında gerginlikler ve kumandanlar arasında da geçimsizlikler başlamıştır: İşte bu vaziyetten dolayı İspanyolların Türk donanması karşısında Venediklileri yalnız bırakıp savuşmaları için yukarıki fıkraya bakınız. İnebahtı'da mahvoldu zannedilen Türk donanmasının İstanbul'da can-

lanarak Kılıc.Ali Paşa gibi bir Kapdan idaresinde birdenbire ortaya çıkivermesi de Venedikliler üzerinde çok acı bir tesir icrâsından hâli kalmamıştır. Bu vaziyette Venedik cumhuriyeti artık Türk şevket ve kudreti karşısında tek başına kalmış demektir! Venediklileri ârzî ve bilhassa çok mübâlagalı bir zafer sarhoşluğundan pek çabuk uyandıran en mühim sebep işte bu yalnızlıktır! Harb vaziyetine rağmen İstanbul'da kalan ve bu sırada sulh imkânlarını yoklamak isteyen Venedik balyozu Barbaro'ya Sokullu'nun söylediği şu söze hemen bütün Garp menbâlarında tesadüf edilir :

— Sen bizim son hâdiseden sonra cesaretimizin ne halde bulunduğunu yoklamıya geliyorsun! Sizin kaybınızla bizimki arasında büyük bir fark var : Biz sizden Kıbrıs krallığını alarak bir kolunuzu koparmış olduk; fakat siz bizim donanmamızı mağlûb etmekle ancak sakalımızı kesmiş oldunuz! Koparılan kol bir daha bitmez ama kesilen sakal eskisinden daha gür biter!

Venediklilerin sulh istemeleri işte bu vaziyet üzerinedir : Bu meselede Fransa sefiri «François de Noailles»m da araya girerek Venedikliler lehine şefâatte bulunmuş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Türkiye'nin Avrupa siyaseti bakımından da Venediklilerin müttefiklerinden resmen ayrılmaları tabii çok faydalıdır. İşte bu vaziyet üzerine Venedik murahhasları «Antonio Barbaro» ve «Aloisio Mocenigo» ile galip devlet vaziyetinde bir müzakereye girilerek yedi maddelik bir sulh muâhede-i akdedilmiştir; Singin donanma harbinden 1 sene, 5 ay, 1 gün sonra bu 1573 = 980 senesi 7 Mart = 3 Zülka'de Cumartesi günü İstanbul'da imzâlanan bu muâhedenin Avrupa'yı hayretler içinde bırakan başlıca esasları işte şunlardır :

- 1 — Venedik cumhuriyeti Kıbrıs seferinin tazminatı olarak Osmanlı hazinesine üç sene üç yüz bin duka altını tesviyesini der'uhde etmiştir.
 - 2 — Kıbrıs seferi esnasında Venediklilerin Dalmaçya'da işgal etmiş oldukları «Sopoto/Soboto = Sobut» kalesi bütün topları tam olarak Türkiye'ye iade edilecektir. Bu kalenin Venedikliler tarafından işgali için yukarda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız;
 - 3 — Zanta adası için son harbe kadar Venediklilerin Türkiye'ye vermekte oldukları 500 dukalık senevi haraç 1500 duka altına çıkarılmıştır;
 - 4 — Kanunî Sultan Süleymanın evvelce Venediklilere vermiş olduğu ticarî haklar ikinci Selim tarafından da aynen ibka edilmiştir;
 - 5 — Kıbrıs adasının Türkiye'ye ilhâkı üzerine Venedik cumhuriyeti artık Kıbrıs haracı olarak evvelce vermekte olduğu senevi sekiz bin duka mükellefiyetinden affedilmiştir;
 - 6 — Dalmaçya ve Arnavutluk hudutları eski vaziyetlerinde kalmakla beraber Bar ve Ölgün kaleleri Türkiye'de kalmak şartıyla daha vâzih bir tahdit yapılacaktır. Bu kalelerin fethi için yukarda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız;
 - 7 — Harb esnasında müsâdere edilmiş olan ticaret mallarıyla gemileri müteakabilen iade edilecektir.
- Tabii böyle bir muahede, Osmanlı imparatorluğunun galip ve Venedik cumhuriyetinin de mağlûp devlet vaziyetinde imzâlamış olduğu bir vesika demektir. Inebahtı = Lepanto vak'asının Venedikliler lehine hiç bir tesiri olmamıştır! Voltaire işte bundan dolayı «Essai sur les Moeurs» isimindeki eserinde : «Türkler Lepanto muharebesini sanki kaybetmemiş de kazanmış gibiydiler!» demiştir. — Bundan evvel Kanunî devrinde akdedilmiş olan son Osmanlı - Venedik sulhü için 1540 = 947 vukuâtının «20 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

1573 = 981

3 Haziran = 2 Safer, Çarşamba : Piyâle ve Kılıc-Ali Paşaların Pulya seferine hareketi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Venedik'le sulh akdedilmiş ve bu devlet Türkiye aleyhindeki Hristiyan ittifakından resmen çekilmiş olduğu için, artık

yalnız Papalık ve bilhassa İspanya ile harb hali devam etmektedir. Zâten Akdeniz'de Türk hâkimiyetinin en mühim rakibi de İspanya krallığıdır. Bu sırada İspanya krallığı cenubi İtalya ile Sicilya adasından mürekkebe olan «Deux-Siciles = Sicilyeteyn = iki.Sicilya» krallığına da hâkim olduğu için, İspanya'ya indirilecek darbenin işte bu havâliye tevcihi kararlaştırılmış ve Kapdan-ı Deryâ Kılıc-Ali Paşa'nın kumandasındaki donanmaya yüklenen ordu serdarlığında da vezir Piyâle Paşa tâyin edilerek bu gün yola çıkarılmıştır : Bu donanmanın 208 kadırga ile «Mavna» denilen 12 büyük gemiden mürekkebe olduğu rivayet edilir. İlkönce Avlonya sahiline giden Osmanlı donanması oradan eski Türk menbâlarında «Pulya» denilen cenubi İtalya'nın «Puglia / Pouille» sahillerini vurmuş, bir çok esir ve ganimet alınmış, yukarıki fıkrada gördüğümüz sulhün akdinden dolayı Venedik arâzisine dokunulmamış ve nihayet Messina boğazına kadar gidilmişse de havalârin muhalefetinden dolayı Napoli ve Sicilya sahillerine gitmekten vazgeçilerek Receb = Teşrinisânî ayında İstanbul'a avdet edilmiştir).

Ayasofya câmiinin tahkimi ve iki minâre ilâvesi.

(Fatih devrinde Ayasofya kilisesi câmiye tahvil edildiği zaman yalnız bir minâreyle bir medrese yapılmıştır : İkinci Bâyezid bir minâre daha ilâve etmiş ve nihayet işte bu sene ikinci Selim'in emriyle câmiin tahkimi için sedler yapıldığı gibi, iki minâre daha ilâve edilmiştir; bu suretle Ayasofya minâreleri dördü bulmuş demektir. — İkinci Selim'in burada bulunan muhteşem türbesinin de işte bu sırada ve kendi hayatında yapılmaya başlamış olduğu rivayet edilir : İkmalî ölümünden sonradır; türbe kapısındaki çini kitâbeye göre 1576 = 984 tarihinde, yâni ikinci Selim'in ölümünden iki sene sonra ikmâl edilmiş olduğu anlaşılmaktadır : Bu türbede Sultan Selim'den başka, karısı Nûr-Bânû ve Piyâle Paşa'nın haremi olan kızı Gevher.Han'la Sokullu'nun karısı olan diğer kızı Esmâ.Han sultanlar ve bâzı şehzâdeler vardır).

1574 = 982

15 Mayıs = 23 Muharrem, Cumartesi : Donanmanın Tunus seferine hareketi.

(Tunus'ta Hicretin VII nci ve Milâdın XIII üncü asrındanberi 346 senedir Arapların «Benî-Hafs» hânedâm hâkimidir : Barbaros Hayrüddin Paşa 1534 = 941 senesi 22 Ağustos = 11 Safer Cumartesi günü Tunus şehrini işte bu hânedânın son hükümdarlarından sefâhat ve cinayetleriyle meşhur «Ebu.Abdullah Hasan» dan fethetmiş ve bunun üzerine «Mûlây-Hasân» denilen o ahlâksız hükümdar da Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'den Türklere karşı yardım istemek alçaklığını irtikâb etmiştir! Türklerin şimalî Afrika hâkimiyetini yıkmağa zâten vesile arayan Charles-Quint işte bunun üzerine Afrika seferine çıkıp Türk askerinin azlığından ve Arapların da Türklere ihânetinden istifade ederek 1535 = 942 senesi 15 Temmuz = 14 Muharrem Perşembe günü Tunus'un iskelesi olan «Halk-ul-Vâd = Golettâ/La Goulette» kalesini ve ondan sonra da gene o senenin 21 Temmuz = 20 Muharrem Çarşamba günü Tunus şehrini zaptetmiş, hâin Mûlây-Hasan'ı kendi himâye ve tâbiyyetine alıp haraca bağlayarak tekrar tahta çıkarmış ve Halk-ul-Vâd kalesini askerî ehemmiyet ve kıymetinden dolayı İspanyol işgalinde bırakarak Avrupa'ya avdet etmiştir. İşte bu suretle Tunus ölkesi Barbaros'un fethinden Charles-Quint'in zaptına kadar ilk defa olarak 10 ay 24 gün Türk işgalinde kalmıştır. 1535 = 942 tarihinden itibaren Hafsîlerin İspanya hâkimiyetinde olmak şartıyla devam edebilen saltanatları 35 sene daha sürdükten sonra, nihayet Kıbrıs seferi esnasında ve 1570 = 978 tarihinde Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa Tunus'u ikinci defa olarak fethedip, Türk idaresine almıştır : O sene vukuâtının «22 Temmuz» fıkrasına bakınız. Fakat sahildeki Halk-ul-Vâd kalesi gene İspanyollarda kalmıştır : İşte bu su-

retle Tunus şehri bu sefer de iki buçuk sene kadar ikinci defa olarak Türk idaresinde bulunmuşsa da, nihayet Lepanto = İnebahtı muharebesinden sonra ve 1572 = 980 senesinin sonlarında İspanya kralı ikinci Philippe'in o muharebede şöhret bulan piç kardeşi Don Juan tarafından zaptedilip Mülây-Hasan'ın oğullarından Mülây-Muhammed'e verilmiştir. Fakat artık bu yerli hükümdar taşıdığı bir İspanyol hıdivi vaziyetindedir ve hattâ kendisine «infant = İspanyol prensi» ünvanı bile tevcih edilmiştir! Beni-Hafs hânedânının son hükümdarı işte bu İspanyol memuru vaziyetindeki bedbaht Mülây-Muhammed'dir. Tabii bu suretle Tunus ölkesi Barbaros'un yukarda bahsettiğimiz ilk fethinden itibaren kırk senedir Türk-İspanyol mücadelesine sahne olmuş ve Beni-Hafs hânedânı da İspanyolların elinde siyasi bir âlet hâline gelmiş demektir.

İkinci Selim devrinin bu son senesinde böyle bir Tunus seferi açılmasının sebebi işte bu vaziyettir: O sırada Tunus ölkesi Don Juan'm son istilasından itibaren iki seneye yakın bir zamandanberi İspanyol nüfuz ve hâkimiyetinde demektir ve bu hâlden en fazla müteessir olan da, Barbaros'dan sonra ikinci defa olarak Tunus fethine muvaffak olduğundan bahsettiğimiz Kapdan-ı Deryâ Kılıç-Ali Paşa'dır.

Tunus seferine çıkan Osmanlı donanması İkinci Selim devrinin en büyük deniz kuvvetidir: 268 kadirge ve çekdiri ile 15 büyük mayna ve 15 kalyondan mürekkep gösterilen bu donanmanın taşıdığı asker mükdamda ihtilâf vardır; umumiyetle 7 bin Yeniçeri, 7 bin Sipâhi ve 6 bin Suriye gönüllüsüyle Anadolu, Karaman ve Maraş Beylerbeyliklerinin askerlerinden mürekkep 40 - 45 bin kişilik bir kuvvetten bahsedilir: Bunların serdarlığına o sırada Kubbe-vezirliğinde bulunan Yemen fatihi Koca-Sinan Paşa tâyin edilmiştir; donanma kumandanlığında da Kapdan-ı Deryâ Kılıç-Ali Paşa vardır; gemilerde esirlerle mücrimlerden başka 48 bin kürekçi bulunduğu rivayet edilir. — Bu gün Beşiktaş'daki Barbaros türbesinin önünde merâsim yapıldıktan sonra yola çıkan bu muhteşem donanma, Osmanlı müverrihlerinin «Avarin» dedikleri «Navarin» üzerinden Messina civârıyla diğer bazı İspanyol sahillerine taarruz edip tahribatta bulunduktan sonra Afrika sularına teveccüh etmiştir).

9 Haziran = 18 Safer, Çarşamba : Boğdan zaferi.

(Boğdan prensliğinin bu tarihten 36 sene evvel Beşinci Petru Rareş'in ısyânı üzerine Kanunî Sultan Süleyman'ın açtığı 1538 = 945 seferinde Türk hâkimiyeti altında olmak şartıyla tâyin edilen son vaziyeti için o sene vukuâtının «8 Temmuz» ve «21 Eylül» fıkralarına bakınız. O zamandanberi Ştefan, Alexandru Cornea, ikinci defa Petru Rareş ve ondan sonra oğlu İliâş, Alexandru Lapuşneanu, Yunanlı İacob Heraclid, Bogdan ve nihayet Garp menbâlarında İwonia denilen İoan cel Cumplit gibi bir çok voyvodalar teselsül etmiş ve bunların hepsi sadık kalmıyarak bazıları Almanya imparatorluğu ve Lehistan krallığı gibi Hristiyan devletleriyle elbirliği ederek istiklâl sevdâsına bile kapılmışlardır. Bu sırada, Boğdan voyvodalığında bulunan «İoan cel Cumplit» in eski voyvodalardan «Ştefan cel Mare» nin gayrimeşrû torunu olduğu hakkında bir rivayet vardır; bu prens âsi selefine karşı Türk kuvvetleriyle o mevkîe çıkmış olduğu halde, haraç mükdamın 80 ve bir rivayete göre de 120 bin altına çıkarılması üzerine memleketinin boyarlarını topluyarak ısyân kararı vermiş ve bilhassa Kazak hetmanı «Swierzewsky» den de yardım görmüştür. İkinci Selim devrinin sonunda böyle bir Boğdan seferi açılmasının sebebi işte bu vaziyettir.

Çok cesur ve iyi bir asker olduğundan bahsedilen İoan'm 40-45 bin kişilik bir ordu topladığı ve 80 kadar topu olduğu rivayet edilir: İşte bu kuvvetlerle İbrail, Bender ve Akkerman gibi Türk kalelerini zaptetmiş olan İoan'm mahallî Türk-Eflak kuvvetleriyle giriştiği üç müsâdemeden de muzaffer çıktığı hakkmda muhtelif rivayetler vardır. — Vezir Ahmed Paşa kumandasında sevk edilen Osmanlı ordusuna Kırım hanı Âdil-Giray da yardım etmiş ve iki taraf Bulgaristan'da «Oblutsch» mevkiinde karşılaşmıştır: Muharebenin üç gün sürdüğü ve nihayet teslim olmak mecburiyetinde kalan İoan'ın idam edilip kesik başının

teşhir edilmiş olduğu rivayet edilir; bu âsi voyvodaya yardım eden Kazaklar da kâmilten imhâ edilmişlerdir. — Boğdan'da Osmanlı hâkimiyetinin takviyesiyle neticelenen bu muharebeden sonra voyvodalığa Petru Şiopol tâyin edilmiş ve haraç mükdamı da arttırılmıştır).

22 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhîr, Perşembe : Tunus'da «Halk-ul-Vâd = Goletta» sahiline ordu çıkarılması.

(Yukarda bu sene vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasında İstanbul'dan hareketini gördüğümüz Türk donanmasının 18 Rebî'ül-evvel = 8 Temmuz Perşembe veyahut 24 Rebî'ül-evvel = 14 Temmuz Çarşamba günü Tunus'un 18 mil şarkında bulunan bir kale harabesinin önüne gelmiş olduğu hakkında bazı rivayetler vardır: Bu rivayetler doğru olduğu takdirde Donanmanın o ilk noktadan Tunus'un iskelesi vaziyetinde bulunan Halk-ul-Vâd önlerine 8 yahut 14 gün geçtikten sonra gelmiş olması lâzımgelir. Avrupalıların «Goletta/La Goulette» ve yerli Arapların da «Halk-u-Vâd» dedikleri bu kale Tunus'un en müstahkem mevkiidir ve kırk senedir İspanyollar tarafından mütemâdiyen tahkim edilmiştir. Bundan başka bir de Don Juan'm son seferinde yaptırmış olduğu bir istihkâm daha vardır: Arapların İspanyolcadan tahrif ederek «El-Bastiyûn» dedikleri ve Osmanlı müelliflerinin de «Bastiyon kal'ası» ismiyle andıkları bu yeni istihkâm da Tunus şehriyle civarındaki göl arasındadır ve şehrin sürü o sırada harap bir halde bulunduğu için «Bastion» Tunus'un kalesi mesâbesindedir: Hattâ işte bu vaziyetten dolayı Tunus şehrindeki İspanyol muhafızları Türkler gelir gelmez Bastion'a çekilmişler ve şehri de Türkler derhal işgal etmişlerdir. Bu sırada son Tunus hükümdarı ve İspanyol mahmisi «Mülây-Muhammed de Halk-ul-Vâd kalesine ilticâ etmiştir.

Osmanlı donanması Halk-ul-Vâd önlerine gelir gelmez ihraç hareketinin derhal yapılmış olduğu rivayet edilir: Hattâ muhasaranın da bu gün başlamış olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır; bununla beraber donanmanın buraya bir gün evvel gelmiş ve ihraç yapıldıktan sonra muhasaranın bu gün başlamış olduğu da rivayet edilir. — Trablusgarb Beylerbeyi Mustafa Paşa ile eski Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa muhasaranın ilk günlerinde gelmişler ve onlar da «El-Bastiyûn» muhasarasına memur olmuşlardır: Bu suretle Tunus'un İspanyol işgalinde bulunan en müstahkem kalelerinin ikisi birden muhasara edilmiş demektir).

23 Ağustos = 5 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi : Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin ölümü.

(Osmanlı medeniyetinin hukuk tarihine şeref veren en büyük âlimlerden «Mehmet Ebussuûd Efendi», bir çok eserleriyle mâruf ve «Yavsi» lâkabiyle meşhur İskilipli «Şeyh Muhyiddin Mehmet» in oğludur: Ecdâdı Anadolu'nun cenubuşarkisindeki «İmâdiyye» ye mensub olduğu için «El-İmâdi» denilir. Bazı menbâlarda da göbek adı «Ahmed» gösterilirse de bu rivayet zayıftır. Ebussuûd Efendi'nin İstanbul civarındaki «Müderriş» köyünde veyahut şehirde doğduğu rivayet edilmektedir. Doğum tarihi hakkında iki rivayet vardır: Birine göre 896 = 1490 senesi 17 Safer = 30 Kânunuevvel Perşembe diğerine göre de 897 = 1491 senesi 19 Safer = 22 Kânunuevvel Perşembe günü dünyaya gelmiştir. Ölümü için de bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihaz ettiğimiz tarihten başka gene bu senenin 25 Ağustos = 7 Cumâda-l-ülâ Çarşamba ve 4 Eylül = 17 Cumâda-l-ülâ Cumartesi rivayetlerine de tesadüf edilir. Hicri hesaplara 87 yaşmda ölmüş olduğundan bahsedilirse de, yukarıki rivayetlere göre Milâdi hesaplara 83 - 84 yaşlarında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Bir çok müderrisliklerde, Bursa ve İstanbul Kadılıklarında ve nihayet Rumeli Kadı-askerliğinde bulunmuş olan Ebussuûd Efendi'nin Kanunî devrinde Fenâri-zâde Muhyiddin Efendi yerine Şeyh-ül-İslâm olması 952 = 1545 senesi Şa'bân = Teşrinî.

evvel ayma müsâdîf olmak itibariyle o tarihten bu ölüm tarihine kadar Milâdî takvim hesabıyla takriben 28 sene 11 ay Meşihat makamında bulunmuş demektir : Bu müddetin Osmanlı menbâlarında 30 sene gösterilmesi Hicrî takvime göredir. — Ebussuûd Efendi'nin en mühim eserleri «İrşâd-ül-akl-is-selîm» ismindeki tefsiriyle «Fetâvâ-yı Ebussuûd» ismindeki fetvâ mecmuasıdır : İslâm hukukuna ait diğer bir takım eserleriyle Arapça, Acemce ve Türkçe şiirleri de vardır; hattâ Kanunî'nin ölümünde Bâkî'nin Türkçe mersiyesine mukabil Ebussuûd Efendi de Arapça bir mersiye yazmış ve bu şi'ri o zaman Türk idaresinde bulunan Arap âleminde büyük bir tesir icrâ etmiştir. — Türkiye hukuk tarihinde Ebussuûd Efendi'nin en mühim rolü idarî siyasî, malî ve iktisadî mâhiyetteki dünya işlerine ait Osmanlı kanunlarını din esaslarıyla te'lif etmiş ve bunların Şeriat'e mugayir sayılmasına imkân bırakmamış olmasında gösterilir. — Ebussuûd Efendi'nin İslâm âlemindeki büyük şöhretinden dolayı ölümü duyulduğu zaman Haremeyn ulemâsının «salât-ı gaaib» yâni gıyâben cenaze namazı kıldıklarından ittifakla bahsedilmektedir. Bir rivayete göre de ikinci Selim bu büyük âlimin ölümüne o tarihten iki sene evvel kaybettiği oğlu şehzâde Mehmed'in ölümünden fazla ağlamıştır. — Şanlı adı bir ilim timsâli şeklinde darbı mesellere bile geçmiş olan Ebussuûd Efendi'nin mezarı Eyüp'tedir : Vefatında yerine o devrin en büyük âlimlerinden Konyalı Hâmid Efendi tâyin edilmiştir).

24 Ağustos = 6 Cumâda-l-ülâ, Salı : «Halk-ul-Vâd = Goletta kalesinin fethi.

(İspanyolların kırk senedir tahkim ettikleri için zaptını imkânsız saydıkları bu meşhur kale ancak 33 gün mukavemet edebildikten sonra nihayet işte bu gün fethedilmiş ve burada bir çok toprak ele geçirilmiştir; bunların sayısı hakkındaki rivayetler çok ihtilâflıdır : Umumiyetle Garp menbâlarında 200 - 225 toptan bahsedilir ve bunların 190 tânesi İstanbul'a gönderildikten sonra mütebâkisinin Tunus müdafaasına tahsis olunduğu rivayet edilir; fakat Osmanlı menbâlarındaki rakamlar bundan çok fazladır; meselâ Kâtib-Çelebi bu noktayı şöyle anlatır :

«Kal'ada top envâmdan beş yüz kadar musanna' ve bi-nazîr toprak var idi ki her biri birer kal'adan götürülmüştü. Cümle gemilere naklolundu; yakın zamâna dek Tophâne'de ve Saray-burnu'nda dökülüp yatan toprak anlar idi».

Bunlardan başka 33 düşman bayrağı alınmış ve Tunus'un son hükümdarı «Mûlay Muhammed-ül-Hafsi» ile Halk-u-Vâd'm İspanyol kumandanı «Porto-Carrera» esir edilip İstanbul'a sevk edilmişlerdir. — İspanyolların bir daha bu kaleyi ele geçirip tutunmalarına imkân bırakmamak için otuz yerinden lâğımlar konulup asker geri alındıktan ve gemiler de alarga edildikten sonra patlatılarak zelzeleye benzetilen bir tarrâka ile Halk-ul-Vâd kalesi berhava edilmiştir. — Halk-ul-Vâd muhasarası bu senenin 22 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhîr Perşembe gününden bu güne kadar 33 gün sürmüştür).

13 Eylül = 26 Cumâda-l-ülâ, Pazartesi : Tunus şehrinin istihkâmı olan «El-Bastiyûn = Bastion» kalesinin fethi.

(12 Eylül = 25 Cumâda-l-ülâ Pazar tarihi de rivayet edilir. — Bu istihkâm için yukarıda bu sene vukuâtının «22 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — Tunus şehrindeki İspanyol askerleri Türkler gelince işte buraya çekilmiş ve «Gabrio Zerbelloni» isminde bir kumandanın idaresinde şiddetli bir mukavemet göstermişlerse de, üç umumî hücumdan sonra teslim olmuşlardır : Tunus öikesinin fethi işte bununla nihayet bulmuş sayılır. Bununla beraber Osmanlı menbâlarında «Buhayra-i Halk-ul-Vâd kal'ası» ve «Ma'kal-i Halk-ul-Vâd» denilen ikinci dercede bir iki istihkâm daha kalmışsa da bunlar artık mukavemet edememiş ve kâmilan tahrib edilmiştir. — Tunus öikese işte bu tarihten itibaren tıpkı Cezâyir ve Trablusgarb gibi bir Osmanlı vilâyeti hâline gelmiş ve bu vaziyet 1881 =

1298 deki Fransız işgaline kadar 307 sene devam etmiştir. — Tunus'a ilk Beylerbeyi, yâni valî olarak Kılıc-Ali Paşa'mn Cezâyir kaymakamı olan Ramazan Paşa tâyin edilmiştir : Bundan evvelki muvakkat işgallerde tâyin edilmiş olan valiler tabii bu hesaba dahil değildir. — Bu öikenin fethi yukarıda 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz «İnebahtı = Lepanto» darbesinin İspanya'ya indirilen en müthiş mukabelesi demektir : İspanya'nın şimalî Afrika hâkimiyeti işte bununla nihayet bulmuş ve Garbî-Akdeniz rekabetinde İspanya artık mağlûb olmuş sayılır; bu tarihten itibaren İspanyolların elinde Cezâyir'le Fas'ın Oran ve Melilla gibi iki sahil noktası kalmışsa da bunlar iâşe müşkilâtından dolayı artık İspanya için birer gail menbaî şekline girmiştir; her halde Lepanto cür'eti 1573 = 980 vukuâtının «7 Mart» fıkrasında gördüğümüz ağır sulhün imzâsıyla Venedikliler ve bu Tunus fethiyle de İspanyollara çok pahalıya mâl olmuş demektir ve tabii bu büyük muvaffakiyet, Osmanlı donanmasının denizcilikten anlamayan kara paşalarından sonra Kılıc-Ali Paşa gibi bir deniz kahramanına tevdi edilmiş olmasıyla temin olunmuştur. — Tunus fethi müjdesinin İstanbul'a bu senenin 17 Teşrinievvel = 1 Receb Pazar günü vâsıl olduğu hakkında bir rivayet vardır).

30 Teşrinisânî = 15 Şa'bân, Salı : Donanmanın Tunus'dan İstanbul'a avdeti.

(Tunus'u fetheden orduyla donanma bir rivayete göre de 29/30 Teşrinisânî = 14/15 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi İstanbul limanına vâsıl olmuştur. — Kapdan-ı Deryâ Kılıc-Ali ve Serdar Sinan Paşa'larm ertesi gün huzura kabul edilip pek çok iltifâta mazhar oldukları ve kıymetli ihsanlar aldıkları rivayet edilir : ikinci Selim'in Kılıc-Ali Paşa'ya verdiği hediyeler içinde üç bin duka altın kıymetinde murassâ bir kılıç da vardır).

4 Kânunuevvel = 19 Şa'bân, Cumartesi : Sekiz sene müddetle teedid edilen Osmanlı - Avusturya muâhedesinin İstanbul'dan Viyana'ya gönderilmesi.

(Bu tarihten yedi sene evvel sekiz sene müddetle akdedilen muahede için 1568 = 975 vukuâtının «17 Şubat» fıkrasına bakınız. — «Rym d'Estenbek» ve «David Ungnad» isminde iki murahhasın uzun bir müzakereden sonra istihsâline muvaffak oldukları bu muahede ikinci Selim devrinde Avusturya ile akdedilen ikinci muahededir ve umumî esasları birincisinin aynidir : Yalnız hudut tashihine ait bâzı kayıtlarla Avusturyalıların Osmanlı hududunda bulunan «Kallo» kalesini yıkmaları gibi bâzı teferrûgâta ait farklar vardır : 3 Teşrinievvel = 6 Cumâda-l-âhire 1573 = 981 Cumartesi günündenberi hazır olduğu halde işte bu ehemmiyetsiz tâdilâtın dolayı ancak bu senenin Ağustos = Rebî'ül-âhîr ayında kat'i şeklini alan bu muahedenin İstanbul'dan Viyana'ya sevk tarihini esas ittihaz edişimiz, bu güne kadar tâdilâtın devam etmiş olduğu hakkındaki rivayetten dolayıdır; muahede sureti Tercüman Mahmud Ağa ile gönderilmiştir. — Aşağıda 1577 = 984 vukuâtının «1 Kânunusânî» fıkrasına da bakınız).

Edirne'de «Selimiyye» inşaatının ikmâli.

(Kapısının üstündeki manzum kitâbenin ikmâl tarihine ait «Fazl-Yezdân» terkibi «Ebced» hesabıyla «982» senesini gösterdiği için inşaatın bu sene tamamlandığı muhakkaksa da ay ve gün tarihleri belli değildir; yalnız bâzı menbâlarda ikinci Selim devrinin sonlarında ikmal edilmiş olduğundan bahsedilir; meselâ Edirneli Cevri'ye göre :

«Sene-i mezbûrede Sultan Selim-Han azm-i cinân itmeğle câmiî tamâmında içinde namaz kılmak müyesser olmamışdır».

Hattâ Mimar-Sinan'm «Tezkiret-ül-bünyân»ında bile başlama ve bitirme tarihleri yoktur. Koca-Sinan yalmz en mühim hususiyetlerinden bahsetmekle iktifâ etmektedir :

«Dört minâresi kubbenün dört cânibinde vâkı' olmuşdur. Hep üçer şerefelidir. Üçer yollar ve ikisinin yolları başka başka vâkı' olmuşdur... Bunun minâresi hem nâzik, hem üçer yolları olmakla gaayet müşkil olduğu ukalâya ma'lûmdur». Cevri'nin izahı daha vâzıhtır :

«Her birinün üçer şerefesi vardır : Harem cânibine vâkı' olan iki minâre ki içinde üçer nerdübânı vardır, bu vechile ki evvelki nerdübân ancak şerefe-i süflâyâ, ikinci nerdübân hem süflâyâ hem vustâyâ, üçüncü nerdübân şerefelerün üçüne dahi çıkar. Kible divârında olan iki minâreler ki yolları birerdür, bu vechile musanna' nâdide dört minâredür».

Arsasının «Sarây-ı-atik»den ifraz edildiği rivayet edilen bu muhteşem âbidenin İstanbul'daki Ayasofya'dan daha büyük olan kubbesini şanlı mimarı şöyle anlatır : «Halk-ı cihan dâire-i imkândan hâric didiklerinin bir sebebi Ayasofya kubbesi gibi kubbe Devlet-i İslâmiyye'de binâ olunmamışdır diyü kefare-i fecerenün mi' mâr geçinenleri :

— Muslûmanlara galebemüz vardır! dirler imiş. Ol kadar kubbe durgurmak gaayet müşkildür didükleri bu hâkirün kalbinde kalmışdı. Mezbûr câmi' binâsında himmet idüp bi-avni'llâhi-Teâlâ sâye-i Sultan Selim-Han'da ızhâr-ı kudret idüp bu kubbenün Ayasofya kubbesinden altı zirâ' kaâdin ve dört zirâ' derinlûğün ziyâde eyledüm». Selimiyye'nin bu muazzam kubbesi sekiz kemer üzerine ve bu kemerler de 22 metre yüksekliğinde ve 4 metre kutrunda pâyeler üstüne oturtulmuştur : Kubbenin kutru 150 kademdir ve çevresinde kırk penceresi vardır. Câmiin ortasındaki müezzin mahfili on iki mermer sütun üzerine istinâd ettirilmişdir; dört mermer kürsi vardır, 23 basamaklı minberi de işlemeli mermerdendir. Yazılı çinileri nefâsetleriyle meşhurdur. İnşaâta 976 = 1568 — 1569 tarihinde başlanmış olduğuna göre, bu san'at hârikasının 5 - 6 senede kurulmuş olması lâzımgelir : O sene vukuâtma da bakınız. Bin yıllık Bizans mi'mârîsi yalnız İstanbul'daki Ayasofya'dan ibaret bir tek büyük eser vücuda getirebildiği halde, onun yerine geçen Türk mimârîsi beş yüz senede İstanbul'daki eserlerinden başka Bursa ile Edirne'de de büyük eserler kurmuş ve hattâ Edirne'nin ortasında Türk milliyetinin ebedî damgası gibi yükselen Selimiyye İstanbul'daki Ayasofya'yı bile gölgede bırakmıştır).

15 Kânunuevvel = 1 Ramazan, Çarşamba: İkinci Selim'in ölümü.

(Osmanlı menbâlarının bunda bile ihtilâf göstermeleri çok esef edilecek bir haldir : Meselâ bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihten başka 18 Şa'bân = 3 Kânunuevvel Cuma, 27 Şa'bân = 12 Kânunuevvel Pazar, 28 Şa'bân = 13 Kânunuevvel Pazartesi ve hattâ 8 Ramazan = 22 Kânunuevvel Çarşamba tarihlerinden de bahsedilir! Bu muhtelif rivayetlerden her hangi birini kaydeden müellifler içinde Peçevi kendikendini nakzeden büyük bir müverrih bile vardır : Bu meşhur müellif ilkönce «18 Şa'bân = 3 Kânunuevvel Cuma» tarihinden bahsettikten sonra «Zemherinin ikinci günü yevm-ül-İsneyn vakt-i zevâlde» diye büsbütün başka bir tarih gösterir : «Zemherir» fırtınasının birinci günü umumiyetle Kânunusâninin yedinci gününe müsâdif olduğuna göre, o büyük tarihçinin ileri sürdüğü iki rivayet arasında 36 günlük bir fark var demektir! Bizim burada «1 Ramazan = 15 Kânunuevvel Çarşamba» tarihini tercih ettiğimiz muâsır bir müellif olan Selânikî-Mustafa Efendi'nin «Gurre-i Ramazân» rivayetine istinâd etmesindendir : Peçevi'nin yukarda gördüğümüz «vakt-i zevâl» rivayetine mukabil Selânikî bilâkis Sultan Selim'in «vakt-i tulâ'da» ölmüş olduğundan bahsetmektedir! Her halde bütün bunları ihtiyatla karşılamak en doğru harekettir. — İkinci Selim en kuvvetli rivayete nazaran 1524 = 930 senesi 28 Mayıs = 24 Receb Cumartesi günü İstanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, burada gene en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz ettiğimiz ölüm gününe ka-

dar Milâdî takvim hesabıyla tam 50 sene, 6 ay, 18 gün yaşamış, yâni 51 yaşının içinde ölmüş demektir : Osmanlı menbâlarında 52 yaşında ölmüş gösterilmesi Hicrî takvim hesabına göredir. — 1566 = 974 senesi 30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü tahta çıkmış olan ikinci Selim'in o tarihten bu ölüm gününe kadar saltanat müddeti de 8 sene, 2 ay, 15 gündür; Birinci Selim'le ikinci Selim'in isimleri gibi ömürleriyle saltanat müddetleri de bir gibidir : Yavuz Sultan Selim de elli sene yaşamış ve 8 sene, 4 ay, 28 gün saltanat sürmüştür! — İkinci Selim İstanbul'da ölmüş ilk Osmanlı padişahıdır : Bizans'ın fethinden itibaren teselsül eden padişahlardan Fatih Maltepe civarındaki Hünkâr-çayırı'nda, ikinci Bâyezid Dimetoka yolunda, Yavuz Edirne'ye giderken Sirt köyünde ve nihayet Kanunî de Szigetvar'da ölmüştür.

İkinci Selim'in ölümüne başlıca iki sebep gösterilir : Biri sarayın yeni yapılan yahut tâmir edilen bir hamamını gezerken ayağı kayıp yan-üstü düşmesi, biri de iki ay kadar evvel bir gün birdenbire içkiye tövbe ettiği için sıhhi müvâzenesinin bozulmasıdır! Birinci rivayete nazaran hamamdaki sukutun şiddetinden vücudunun bir yanı göğeri kararmış ve yatağma nakledilince şiddetli bir «humma» başlamış ve hattâ «sû'i mi'de»ye de uğramış, ikinci rivayete göre de içkiyi birdenbire terk etmesi «maraz-ı sersâm» denilen dâimî başdönmesine sebep olmuştur; belki hamamda düşmesi bile bundandır; Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Azîz Efendi'ye göre :

«Etibbâ-i hâssa-i Sultânî :

— Takvîyet-i beden ve ıslâh-ı mizâcları mu'tâd oldukları şarâb-i nâba muhtâcdur! dimişlerse de hall-i ukde-i yemine ruhsat vermeyüp»

yeminini bozmadığı için alkolik bir vücudun birdenbire içkisiz kalması iki ay süren bir hastalıktan sonra ölümle neticelenmiştir. Her halde gerek hamamda düşmesine, gerek içki yüzünden hastalanmasına aid olan bu rivayetlerin her ikisi de doğru olmak lâzımgelir : Zâten bâzı menbâlarda her ikisi de kabul edilir.

30 Teşrinisânî = 15 Şa'bân Salı günü donanma Tunus'dan geldikten sonra padişahın Tersâne bahçesine gitmiş olduğu rivayet edildiğine göre, hastalık tabii seyrini tâkib ettiği sırada hamamdaki sukutun neticeyi tesri etmiş olduğu anlaşılmaktadır : Buna mukabil bâzı Garp menbâlarında Sultan Selim soğuk hamamda gezerken üşümüş olduğu için bir şişe Kıbrıs şarabı içmiş ve ömrünün işte bu son şişesi ölümüne sebep olmuş gibi gösterilirse de Osmanlı menbâlarındaki umumî rivayetlere mugayir olan bu iddiânın doğru olmaması lâzımgelir. — İkinci Selim'in hastalığı askerle ahaliden saklandığı gibi, Mağnisa'da bulunan en büyük oğlu ve veliahdi şehzâde Murad İstanbul'a gelinceye kadar ölümü de alelsul saklanmış ve cesedi karısı Nûr-Bânû-Sultan'm emriyle Topkapu sarayındaki «Buzluk'da hıfz olunmuşdur».

Bütün seleflerinin hayatı at üstünde ve er meydanlarında geçmiş ve hattâ kendisi de şehzâdeliğinde şanlı babasının bâzı seferlerine iştirâk etmiş olan ikinci Selim kendi saltanat devrinde hiç bir sefere çıkmamıştır : Osmanlı imparatorları içinde harbe gitmeyen ilk padişah işte budur.

Gerek Osmanlı, gerek Garp menbâlarında Sultan Selim umumiyetle devlet işleriyle de meşgul olmayıp her şeyi Sokullu'ya bırakmış, hiç bir işe karışmamış, hep içki ve sefâhatle vakit geçirmiş gibi gösterilir! Hattâ bâzı Garp menbâlarında onu bir hiç ve bir sıfır şeklinde gösteren pek tuhaf tavsifler bile vardır! Tabii bunlar doğru değildir : İkinci Selim'in hiç bir sefere çıkmamış olduğu, içki ve eğlence düşkünlüğü ve bilhassa Boğaziçi safalarını çok sevdiği muhakkaktır; fakat bu kusurlarına mukabil bir takım meziyetleri de vardır : Her şeyden evvel bir kere Kanunî'nin bütün çocukları gibi çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş olmak itibarıyla zamanının en münevver adamlarındandır. Bilhassa edebî kültürü çok kuvvetlidir : İkinci Murad'danberi teselsül eden bütün Osmanlı padişahları gibi ikinci Selim de kuvvetli bir şairdir ve hattâ «Millet» kütüphânesindeki «Emiri» koleksiyonunda kıymetli bir divânı vardır; her halde edebî şahsiyeti edebiyat tarihimiz bakımından ihmal edilemeyecek kadar

mühimdir. Siyasi şahsiyyetini de hiçlikle tavsif etmek hiç doğru değildir; bilhassa devlet işlerine hiç karışmamış ve her şeyi Sokullu'ya bırakmış gösterilmesi tama miyle yanlıştır; bir çok mühim meselelerde irâdesini kullanmış, hattâ Kıbrıs fet-hinin askeri ve ticarî bir zaruret olduğunu takdir edemiyen Sokullu'nun muhâlefe-tine rağmen bu seferi açtırıp muvaffakiyetle neticelenmesini temin ettirmiş, saltanat devrinin Tunus fethiyle neticelenen son seferini eski Tunus fâtihi Kılıç-Ali Paşa kadar kendisi de arzu ettiği için açtırmış, Sokullu'nun sebep olduğu inebah-tı — Lepanto fâciasım telâfi için derhal Edirne'den İstanbul'a gelip yeni bir do-nanma yapılmasında en mühim âmil olmuş ve bu yeni donanmanın başına «Uluc» lâkabını «Kılıç» a çevirdiği Ali Paşa'yı bizzat intihâb etmiş, Ejderhan seferini bir defterdara havâle ederek yüzüne gözüne bulaştıran Sokullu'yu herkesin içinde şid-detle tekdir ve tevbih edip şahsen mes'ul göstermiş ve hattâ Sokullu'nun mahvet-mek istediği Lala-Mustafa Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı ona rağmen ve-zirlik, serdarlık ve Beylerbeylik gibi devletin en mühim makamlarında istihdâm etmiştir. Her halde Kıbrıs fethi, inebahtı fâciasım Kılıç-Ali Paşa kumandasında yeni bir donanmayla telâfisi ve Tunus fethi gibi büyük muvaffakiyetler Sokullu'nun değil, ikinci Selim'in eserleridir. Böyle bir şahsiyyete hiçlik isnâdı hem hak-sızlık, hem gaflettir. İkinci Selim hiç bir sefere çıkmamıştır: Sokullu-Mehmet Pa-şa çıkmış mıdır? Bilhassa son müellifler tarafından o muhteşem devrin bütün mu-vaffakiyetlerinde en mühim âmil gibi gösterilen bu meşhur Vezir-i-a'zam, Kanu-nî'nin ölümünden itibaren hiç bir sefere iştirâk etmemiş ve hattâ bundan evvel ol-duğu gibi bundan sonra da görüleceği vechile bir çok seferlere muhâlefet etmiş, Kıbrıs seferi başta olmak üzere en mühim seferler ona rağmen açılıp muvaffaki-yetle neticelendirilmiş, ordular cephe çarpışırken Sokullu İstanbul'daki sa-rayında nazlı nazlı yaşamış ve hattâ devlet için hayati bir ehemmiyeti olan Ejder-han seferini bile bir defterdarın eline bırakıp yerinden kılmadığı için hem şimal kapularımızın açık kalmasına, hem boş yere bir çok Türk kanı dökülmesine sebep olmuştur. İkinci Selim devrinin bütün muvaffakiyetlerini işte böyle bir vezire izâfe ederek onun hatâlarını tâmile çalışmış bir hükümdarı sırf içki iptilâsmdan dolayı hiçlikle ithâm etmek göz önündeki hakikati görmemek demektir).

21 Kânunuevvel = 7 Ramazan, Sah : İkinci Selim'in Mağnisa vali-liğinde bulunan veliahdi şehzâde Murad'm İstanbul'a gitmek üzere Mu-danya'ya gelişi.

(On bir çocuğu olan ikinci Selim'in Murad, Mehmet, Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman isimlerinde yedi oğluyla Esmâ-Han, Gevher-Han, Şâh-Sultan ve Fatma-Sultan isimlerinde dört kızı vardır; oğullarından şehzâde Mehmet 1572 = 980 tarihinde babasından iki sene evvel ölmüş olduğu için, bu sırada diğer altı oğlu hayattadır ve bunların en büyüğü de saltanat vârisi olan Saruhan = Mağnisa valisi Murad'dır; cesedi saray buzluğunda saklanan Sultan Selim'in ölümü üze-rine Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa işte bu büyük şehzâdeye «Hasan-Çavuş» la bir dâvetnâme göndermiştir; bu Hasan-Çavuş, Kanunî'nin vefatında gene Sokullu tarafından ikinci Selim'i tahta dâvet için Szigetvar'dan Kütahya'ya gönderilmiş olan çavuştur : 1566 = 974 vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız. Hem ikinci Selim'in, hem üçüncü Murad'm saltanat müjdecisi olan Hasan-Çavuş yeni padişah İstanbul'a geldikten sonra Çavuş-başılığa terfi ettirilmiştir. — Bu haber üzerine büyük bir sür'atle Mağnisa'dan yola çıkan şehzâde Murad'm Mudanya iskelesinde «Münşeât» sahibi Feridun Bey'in zahire yahut buz gemisinden başka vâsita bula-madığı için, şiddetli bir lodos fırtınasına rağmen, maiyyetiyle beraber işte bu ge-miye atlayıp hemen hareket ettiği rivayet edilir! Gemisinin bu tarihi seferiyle iftihar eden Feridun Bey :

Bu tefâhür yeter (Feridun) a
Ki gemisinden oldu tahta vusûl

ENDEKSLER ve TAHLİLİ FİHRİST

ENDEKSLER

1 — ŞAHİS İSİMLERİ

Sayfa	Sayfa
A	
Abdî-Çelebi "Çivi-zâde—" Bk.: Abdullah/Abdî Çelebi "Çivi- zâde —".	kümdarı Alâüddeve Boz- kurd'un kardeşi) 19
Abdî-zâde Mehmet-Çelebi — Bk.: Mehmet Bey Çelebi "Eğri- Abdî-zâde—".	Abdüsselâm "Kadı—" (Tumanbay'- ın Yavuz'a gönderdiği elçi) 36, 38
Abdullah — Bk.: Müsta'sım-bil- lâh "El—".	Abdüsselâm-Çelebi (Kanunî devri Baş-Defterdarlarından) 90, 107
Abdullah (Bir rivayete göre Ya- vuzun idam edilen oğulların- dan) — 5 Bk.: Mahmud ve Murad.	Acbaz-Csabi (İmparator Maximilien devrinde İstanbul'a haraç geti- ren Avusturya elçilerinden) 330
Abdullah (Kanunî'nin oğulların- dan) 244, 309, 361	Âdem (İlk insan) 202, 324
Abdullah (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezidin oğlu) 313, 323, 326	Âdil-Giray (İkinci Selim devrinde Kırım hanı) 416
Abdullah (İkinci Selim'in oğulla- rından) 422 - 423	Adl-Tuca — Bk.: Altuca.
Abdullah Pervîz Efendi (Kanunî devrinde Anadolu Kadı-as- keri / Kazaskeri) 342, 369	Ahmed — Bk.: Mustansır-billâh (El—)
Abd-ül-Aziz "Sultan —" (Osmanlı padişahlarından Sultan Aziz)	Ahmed (Bir rivayete göre Şeyh-ül- İslâm Ebussuûd Efendi'nin göbek adı) Bk.: Ebussuûd Efendi.
Abd-ül-Bâkî "Mîr—" (Seyyid-Nî- metullâh oğlu, Şâh-İsmâil devrinde Vekîl-üs-saltana) 11	Ahmed "Emîr—" (Şâh-İsmâil'in Tercan muhâfızı) 9
Abd-ül-Mü'min-Dede (Kerbelâ'da Fuzûlî'nin muâsırı olan Bek- taşi tekyesi şeyhi: Bir riva- yete göre Fuzûlî bu tekyenin "Çirâğsûz"u olduğu için me- zarı işte bu şeyhin türbesin- dedir) — "Müellifler ve Eserler" ced- velinde "Fuzûlî" maddesine bk.	Ahmed "Küçük—" (İkinci Murad'- ın oğullarından) 89
Abd-ülvehhâb "Seyyid —" (Şâh-İs- mail'in Yavuz'a gönderdiği elçilerden) 17	Ahmed "Emîr—/Nâhudâ—" (Mî- sır Kölemenlerinden: Ye- nen'de tutulup Hadım-Sü- leyman Paşa'nın emriyle i- dam edilen Zebîd emîri) 218 (Devlet, millet" cêtvelinde (Zebîd emâreti) maddesine de bk.
Abdürrezzak Bey (Dulkadir hü-	Ahmed "Sultan—" (İkinci Bâye- zid'in Anadolu'da saltanatını ilân edip Yavuz'a mağlûb o- lan oğlu) 2-6, 50 56
	Ahmed Bey (Sırbistan'da Kruşe- vağ = Alacahisar sancak-beyi) 200
	Ahmed Bey "Arab—" Kıbrıs sefs- rinde Rodos sancak beyi ve filo kumandanı: Bir ri- vayete göre de bu beyin ismi Hamze'dir) 397

Sayfa	Sayfa
Ahmed Bey/Paşa (Yavuz ve Kanunî devirleri ümerâsından : "Karaca Paşa" lâkabıyla mârufur; Zeyrek-zâde Rük-nüddin-Molla ile beraber Mısır sultanı Kansu-Gavri nezdine elçilikle gönderilmiş ve daha sonra Osmanlıların ilk Halep valisi olmuştur) 24, 26, 29, 66, 72	Ahmed Paşa "Hersek-zâde—" (İkinci Bâyezid ve Birinci Selim devirleri Vezir-i'a'zam-larından) 3, 11, 16, 21, 23-24, 44, 122
Ahmed Bey "Karaçin-oğlu—" (Yavuz devrinde ilk Kemah muhâfızı) 18	Ahmed Paşa "Kara—" (Kanunî devri Vezir-i'a'zamlarından) 233, 236, 238, 259, 261 - 262, 273 - 277, 279, 283, 285, 289, 291 - 292, 294, 298 - 299, 310
Ahmed Bey "Kurd-oğlu—" (1560= 967 Rodos beyi) 319	Ahmed Paşa "Kemankes—" (Kanunî devri Kapdan-ı deryâ-larından, Barbaros'un selefi) 153, 160-161
Ahmed Bey "Yahyâ-Paşa-zâde—" Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Paşa'nın kardeşi ve İstoni-i-Belgrad'ın ilk sancak-beyi). 243, 346	Ahmed Paşa "Semiz—" (Üçüncü Murad devri Vezir-i'a'zamlarından, Sokullu-Mehmet Paşa'nın halefi) 342, 368, 372, 378, 399, 416
Ahmed Efendi "Kadı-zâde—" (İkinci Selim'in cülûsunda İstanbul Kadısı ve ondan sonra Rumeli Kadı-askeri / Kazaskeri) 362, 369	Akhi/Akhi-Çelebi (Yavuz'un He-kimbaşısı) 54, 58
Ahmed Efendi "Muallim-zâde—" Kanunî devrinde Bursa kadısı, İkinci Selim'in cülûsunda Anadolu Kadı-askeri/Kazaskeri) 369	Aksak-Seyfüddin — Bk.: Seyfüddin "Aksak—" 33
Ahmed-ibni-Mehmet-Çelebi (Karamanlı ulemâdan ve Cemâlüddin-i-Aksarâyî sülâlesinden: Zenbilli-Ali Efendi'nin babası) — III. Bk.: Ali Efendi "Zenbilli—" 2, 5	Aksarâyî — Bk.: Cemâlüddin-i-Aksarâyî.
Ahmed-ibn-ül-Hâc Muhammed-i Karamanî-i Lârendevî — Bk.: Pîrî-Reis.	Alanbay (Son Mısır sultanı Tumanbay'ın Yavuz'u öldürme me-mur ettiği Kölemen beylerinden) 33
Ahmed Paşa "Cenâbî-zâde—" (Kanunî devrinde Anadolu Beylerbeyi) 312	Alâüddeve Bozkurt (Dulgadır hükümdarı) 2, 8, 10, 17-19, 56, 171, 231
Ahmed Paşa "Dukagin-oğlu—" (Yavuz devrinde Vezir-i'a'zam) 7, 11, 14, 16 - 17, 21	Alâüddin (İkinci Bâyezid'in torunlarından ve şehzâde Sultan Ahmed'in oğullarından) 2, 5
Ahmed Paşa "Gedik—" (Fatih devri Vezir-i'a'zamlarından) 189	Alâüddin Aliyy-il-Cemâlî-Çelebi — Bk.: Ali Efendi "Zenbilli—" 2, 5
Ahmed Paşa "Hâin—/İnad—" (Kanunî devrinde Mısır valisi iken ısyan eden hâin devşirme) 54, 68 - 73, 83, 87, 95, 99-103, 105-106, 189	Alâüddin-Şâh/Pâdişah (Sumatra'daki Aça İslâm devleti hükümdarı Alâüddin Riâyet-Şâh-ül-Kahhâr: Portekizlilere karşı Türklerden istimdâdı üzerine açılan 1569 = 976 Sumatra seferi esnâsında bu hükümdar ölmüş ve yerine kardeşi Hüseyin-Şâh geçmiştir) 380-381
	"Devlet, millet" cedvelinde "Aça" maddesine bk.:
	Albanî "Georges—" (İmparator Maximilien devrinde İstanbul'a haraç getiren Avusturya elçi-

Sayfa	Sayfa
lerinden) 330	Dulgadır hükümdarı Alâüddin devle Bozkurd'un oğullarından Şâhrûkh Bey'in oğlu, ilk Erzurum valisi Mehmet Bey'in kardeşi, Çemişkezek sancak-beyi) 171
Albert de Wysz — Bk.: Wysz "Albert de/von—" 3	Bk.: Mehmet Bey /Han "Şâhrûkh-Bey-oğlu—" 171
Alemşâh (İkinci Bâyezid'in oğullarından) 3	Ali Bey "Şehsüvar-oğlu—" (Dulgadır-oğullarından) 17-19, 27, 33, 39, 42, 49-50, 66, 80-82, 106, 122, 124
Alexandre Borgia "Altıncı—" Bk.: Borgia "Altıncı Alexandre—" 416	Ali-Çelebi (12 gemiden ibaret bir filo başında Andrea Doria'nın büyük donanmasına mağlûb olan Gelibolu-kethudâsı) 194
Alexandre Cornea (Boğdan voyvodası) 416	Ali-Çelebi "Balık-zâde—" / Baliğ-zâde—" (İkinci Selim devrinin başlarında Şikk-ı Sâni Defterdarı) 362
Alexandru Lapuşneanu (Boğdan voyvodası) 416	Ali Efendi "Zenbilli—" (İkinci Bâyezid, Yavuz ve Kanunî devirlerinin büyük ve meşhur âlim ve Seyb-ül-İslâm: Aslen Karamanlıdır ve künyesi "Alâüddin Aliyy-il-Cemâlî-Çelebi" şeklindedir) 65, 92, 111-112, 126, 163, 355
Ali "Hazret-i—" (Çehâr-Yâr'dan) 43, 294, 303, 375	Bk.: Ahmed-ibni-Mehmet-Çelebi ve Cemâlüddin-i-Aksarâyî.
Ali (Canbirdi-Gazâlî'nin hazinedârı) 66	Ali Paşa (Kanunî devrinde Sivas Beylerbeyi) 314
Ali "Kara—" Kanunî devrinin meşhur cellâdı) 185	Ali Paşa "Hadım—" (İkinci Bâyezid devri Vezir-i'a'zamlarından: İlk hadım Vezir-i'a'zam budur) 23, 56
Ali Ağa (Mısır seferinde şehid olan Baş-Hazinedâr) 33-34	Ali Paşa "Hadım—" (Kanunî devrinde Diyarbekir ve Budin Beylerbeyi) 260, 264, 270 - 272, 275, 277, 279, 305 - 306, 349
Ali Ağa (Kanunî devri Çavuş-baş-larından, muhtelif elçiliklerde bulunmuştur) 225, 281, 326	Ali Paşa "Lala—/sofu—" "Kanunî devrinde Maraş ve Mısır Beylerbeyi: "Lala" lâkabı İkinci Selim'in lalâliğinde bulunmuş olmasındandır) 312, 350, 368
Ali Ağa "İznikli—" "Bıyıklı-Mehmet Paşa kethüdâsı) 25	Ali Paşa "Müezzinzâde Edirneli—" (Kanunî'nin Szigetvar seferinde Yenigeri ağası ve İkinci Selim devrinin İnebahtı=Depanto bozgunuyla meşhur Kapdan-ı deryâsı: Bu bozgun-da öldüğü için "Şehid Ali Paşa" şeklinde de anılır). 342, 345,
Ali Bey (Yavuz devrinde Sasun emîri) 22	
Ali Bey (Kanunî'nin Rodos seferinde Azeb-ağası) 79	
Ali Bey (Kanunî devrinde Kocaeli sancak-beyi) 201	
Ali Bey (Kanunî devrinde Sayda beyi) 201	
Ali Bey (Hind-Kapdanı Pîrî-Reis'in Maskaat ve Hümmüz seferine askerleriyle beraber iştirâk eden sancak-beylerinden) 271	
Ali Bey (Üçüncü Murad devrinde Vezir-i'a'zam olan Mısır valisi Koca-Sinan Paşa'nın babası) 378	
Ali Bey "Bostancı—" (Kanunî devrindeki Bozok ısyanında İçel sancak beyi) 123	
Ali Bey "Evrenos-oğlu—" (İkinci Murad devri ümerâsından) 73	
Ali Bey "Malkog-oğlu—" (İkinci Bâyezid ve Yavuz devirleri ümerâsından) 2	
Ali Bey "Nakkaş—" (Kanunî devrinde "Arab-u-Aceni" yâni Suriye Defterdarı) 164	
Ali Bey "Şâhrûkh-Bey oğlu—" (Yavuz'un anadan dedesi olan	

Sayfa	Sayfa
349, 385, 393, 397, 398, 403-409	Antonio Bárbaro — Bk.: Barbaro
Ali Paşa "Semiz — / Kalın — "	"Antonio—"
(Kanunî devri Vezir-i'azam-	Antonio Ferrario — Bk.: Ferrario
larından) 289, 294, 321-322, 328-	"Antonio—"
332, 335, 342, 384	Anton Wranczy — Bk.: Wranczy
Ali Paşa "Sofu—" Bk.: Ali Paşa	"Anton—"
"Lala— / Sofu—"	Arab-Ahmed Bey — Bk.: Ahmed
Ali-Portuk Bey — Bk.: Portuk Bey	Bey "Arab—"
"Ali—"	Arab-Mehmet "Trabzonlu— Bk.:
Ali Şîr Nevâyî (Meşhur Çağatay şâ-	Mehmet "Trabzonlu Arab—"
iri ve Horasan hükümdarı Hür	Aramont "Gabriel d—" (Birinci
seyin Baykara'nın veziri)	François'nun İstanbul'daki el-
Aloisio Giritti — Bk.: Giritti "A-	çilerinden) 251, 277
loisio—"	Arslan Bey /Paşa "Yahyâ-Paşa-zâ-
Aloisio Mocenigo — Bk.: Mocenigo	de / Yahyâlu, Mecnun/Dîvâ-
"Aloisio—"	ne—" (Semendire sancak-be-
Altuca/Adl-Tuca (Mohaç seferinde	yi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet
muharebeden biraz evvel is-	Bey'in Vertizo zaferinden
tişâre için Kanunî'nin bulun-	itibaren parlayıp Posega =
duğu Hünkâr-tepesi'ne çağırıl-	Pojega sancak-beyliğinden Bu-
an ihtiyar yiğit)	din beylerbeyliğine kadar yük-
Alvaro de Sandi "Don—" Bk.: San-	selen ve nihayet Kanunî dev-
di "Don Alvaro de—" 116	rinde Sokullu'nun garazıyla
Alvaro de Santa-Croce "Don—" —	idam edilen oğlu) 200, 233, 275,
Bk.: Santa-Croce "Don Alva-	329, 341, 346-348
ro de—" 116	Arslan-yürekli Rişar — Bk.: Ri-
Amaral "Don Andrea d—" (Rodos	chard "Coeur-de Lion = Ars-
Şövalyeleri rüesâsından ve	lan-yürekli—" 89
Kanunî'nin casuslarından)	Astor Baglione — Bk.: Baglione
Ambros de Nagylak — Bk.: Nagylak	"Astor—" 89
"Ambros de—" 89	Atâullâh "Giyâsüddin—" (1559 =
Amir-ibnü-Dâvûd "Emîr—" (Beni-	967 de Safavîlerin Azerbay-
Tâhir sülâlesinden son Aden	can valisi) 315
emîri: Hadım-Süleyman Pa-	Atâullâh Efendi: "Hâce-i-Sultânî—"
şa'nın Hindistan seferinde i-	ikinci Selim'in hocası) 359, 366-
dam edilip emâreti zaptolun-	367, 369
muştur) 206, 208	Auger Busbek / Busbecq Bk.:
Andrea d'Amaral "Don—" Bk.: A-	Busbek "Auger—" ve "Müel-
maral "Don Andre d—" 89	lifler" cedvelinde aynı madde.
Andrea Doria — Bk.: Doria "An-	Avalos "Louis d—" (Viyana mü-
drea—" 89	dâfaasındaki İspanyol asker-
Andrea Gritti — Bk.: Gritti "An-	lerinin kumandanı) 137
drea—" 89	Ayas Mehmet Paşa (Kanunî devri
Anguilara "Comte de la—" (Barba-	Vezir-i'azamlarından) 35, 39, 40,
ros'un Nice/Nis seferindeki	42, 67, 79, 83, 85, 103, 105, 107,
Fransız filosunda dört gemisi	176, 189, 191, 195, 218-219
bulunan asilzâde) 241	Ayas Paşa (Üçüncü Murad devrinde
Anne/Anna (Son müstakil Macar	Vezir-i'azam olan Koca-Si-
kralı ikinci Lajos'un kızkar-	nan Paşa'nın Kanunî devrin-
deşi, Birinci Ferdinand'ın kar-	de Erzurum beylerbeyliğinde
ısı ve Charles-Quint'in yen-	bulunurken Lala-Mustafa
gesi) 110	

Sayfa	Sayfa
Paşa'nın iğvâsiyle idam edi-	dur. 69, 71, 73, 113, 115 - 116, 127,
len kardeşi) 314, 377	233, 238, 240, 346
Ayşe-Hatun (Dulğadır hükümdarı A-	Baltacı-Mehmet Paşa — Bk.: Meh-
lâüddeyle Bozkurd'un kızı,	met Paşa "Baltacı—"
ikinci Bâyezid'in karısı ve	Barbarigo (İnebahtı = Lepanto
Yavuz'un anası) 17, 19, 171	muharebesine iştirâk eden Ve-
Ayşe-Sultan (Kanunî'nin torunu ve	nedik valilerinden 408
Şehzâde Bâyezid'in kızı) 313, 327	Barbaro "Antonio—" (İnebahtı=Le-
Aziz "Sultan—" — Bk.: Abd-ül-Aziz	panto muharebesi esnasında
Sultan—" 254, 259	İstanbul'daki Venedik Balyozu) 414
Azîzzullâh-ı Şîrvânî "Seyyid—" Bi-	Barbaros Hayrüddin-Hızır Paşa /
rinci Tahmâsb'ın Türkiye'ye	Hızır Reis / Hayrüddin Paşa
ilticâ eden kardeşi Elkas/Al-	(En büyük Türk denizcisi) 4, 21-22,
kas-Mirzâ'nın Şîrvan emâre-	48, 51-52, 77, 152 - 153, 160 - 162,
tiindeki veziri) 254, 259	168 - 169, 175 - 177, 180, 182, 188,
	190 - 192, 194 - 201, 203, 205, 210 -
	214, 216 - 217, 219-220, 222, 228,
	235-242, 249-251, 264, 278, 296, 306,
	308, 319 - 320, 332, 334, 337, 355,
	378, 392, 394, 403 - 409, 412, 415 -
	416
B	Birinci cilt endeksindeki "Bar-
Baba-Nakkaş-zâde Derviş-Çelebi —	berousse" maddelerine de bk.
Bk.: Derviş-Çelebi "Baba-	Barberan (Don Juan de—" (Rodos
Nakkaş-zâde—" 203	fethinde sürun şimalişarkısın-
Baba-Zünnûn — Bk.: Zünnûn	deki Castille = Kastil cephe-
"Baba—" 203	si kumandanı). 85
Babur-Şâh (Timurîlerden Hindistan	Bartolomeo Contarini — Bk.: Con-
fatih) 203	tarini "Bartolomeo—" 85
Badoero "Luigi — (İstanbul'a gelip	Bavière "Duc Frédéric de—" (Vi-
1540 = 947 sulhünü akdeden	yana muhasarasında Alman
Venedik murahhası) 220	ordusu kumandanı: Charles-
Baglione "Astor—" (Venediklilerin	Quint'in şehideki yardım
son Magosa valisi: Kıbrıs U-	kuvvetlerine kumanda eden
mumî-valisinin maiyyetinde-	Kont Philippe'in amcasıdır) 137-138
dir) 395, 397	Bavière "Comte Philippe de—" (Charles -
Bk.: Dandolo "Nicolo—" 395, 397	Quint'in Viyana
Bahadır-Şâh (Gücerat İslâm devle-	müdâfaasına gönderdiği yar-
tinin Portekizlilere karşı Ka-	dım kuvvetleri kumandanı) 137
nunî'den istimdâd eden hü-	Yukarıki maddeye de bk.
kümdarı) 202-203, 207-208	Bâyezid (Kanunî'nin İran'da idam
Bk.: Mahmud-Şâh "Üçüncü—" 202-203, 207-208	edilen oğlu: Şîir mahlası "Şâ-
Balassa (Avusturya kumandanla-	hî" dir) 187, 224, 232, 244, 256,
rından). 269	259-260, 280, 283, 287, 297 - 298,
Balık-zâde Ali Çelebi — Bk.: Ali-	309 - 317, 322 - 328, 336, 361-362,
Çelebi "Balık-zâde—" 269	366, 374 - 375, 377, 391, 393
Bâli/Ağa (Yavuz'un Mısır seferin-	Bâyezid "Birinci—" (Osmanlı pâ-
de Yeniçeri-ağası). 33, 79, 83, 88	disahı Yıldırım-Bâyezid) 15, 18,
Bâli/Balı Bey "Küçük—" (Viyana	40, 65
seferinde İzvornik beyi) 132 - 133	Bâyezid "İkinci—" (Osmanlı pâdi-
Bâli/Balı Bey / Paşa "Yahyâ-Paşa-	şahlarından Bâyezid-i-Veli:
zâde / Yahyâlu, Koca—" 132 - 133	Yavuz'un babası) 1-3, 6, 17, 20-24,
Bâli/Balı Bey / Paşa "Yahyâ-Paşa-	
zâde / Yahyâlu, Koca—" 132 - 133	
Mohaç muharebesindeki çe-	
virme hareketiyle meşhur	
Bosna ve Budin beylerbeyi,	
ilk Belgrad muhafızı da bu-	

Sayfa	Sayfa
53-54, 56-57, 62, 66, 73, 97, 111-112, 115, 127, 134, 153, 155, 159, 163, 171, 189, 197, 203, 271, 281-282, 286, 295, 314, 346, 354-357, 362, 387, 390, 402, 415, 421	Bektaş "Hacı—" — Bk.: Hacı-Bektaş-ı Velî.
Baykara — Bk.: Hüseyin Baykara.	Belâhî-Mehmet — Bk.: Bilâlî-Mehmet.
Bayram-oğlu Mustafa-Reis — Bk.: Mustafa - Reis "Bayram-oğlu—"	Berekât "Serif—" (Kutâde sülâlesinden Yavuz'a tâbiyyet arzeden Mekke şerifi) 43
Bedî'üzzaman - Mirzâ (Timurîlerden Horâsan hükümdarı ve Hüseyin Baykara'nın oğlu) 15, 20	Besserer (Budin'i Kanunî'ye teslim eden Alman kumandanlarından) 133
Bedr Han "Hacı—" (XVI ncı asırda Ruslara karşı Türkiye'den yardım istemiş olan Hârizm hanı) 384	Beşâret-Aka (İran'a ilticâ eden şehzâde Bâyezid meselesinde Birinci Tahmâsb'ın Kanunî'ye gönderdiği elçilerden, şâhın Eşik-ağası) 323
Bedrüdînn Mahmud "Şeyh—" Fetret ve Birinci Mehmet devrindeki komünist hareketlerinin "Simavna - Kadısı oğlu" lâkabiyle meşhur reisi) Birinci cild endeksine de bk.	Byıklı Mehmet Ağa/Paşa — Bk.: Mehmet Ağa/Paşa "Byıklı—".
Bedrüdînn Mehmet-Çelebi "Kaysûnî-zâde—" bk.: Mehmet-Çelebi "Kaysûnî-zâde Bedrüdînn—".	Bihruze-Hatun (Şâh-İsmail'in Osmanlılara esir olup Tâcîzâde Ca'fer-Çelebi'ye verilen karısı) 13, 14, 17
Behram Bey (Kanunî devrindeki Bozok ısyânında Kayseri sancak-beyi) 123	Bilâlî/Belâhî-Mehmet (Kanunî devrindekiKalender ısyânını tenkil eden kumandanlardan) 125
Behram-Çavuş (Kanunî'nin cülûsunda Macarlar tarafından idam veyahut hapsedilmesi Macaristan'a karşı Belgrad seferinin açılmasına sebep olan Osmanlı elçisi) 67	Bismarck (Alman birliğini kuran meşhur Baş-vekil) 196
Behrâm-Mirzâ (Birinci Tahmâsb'ın kardeşlerinden) 259	Blasius-Olah (Kanunî'ye karşı Belgrad müdafilerinden) 72
Behram Paşa (Mohaç ve Viyana seferlerinde Anadolu beylerbeyi) 115, 119, 123 - 124, 130, 136	Bogdan (Boğdan voyvodalarından) 416
Behram Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—" (İkinci Selim devrinde ve 1570 = 977 tarihinde Yemen valisi: Eski Yemen valilerinden Kara-Şâhin Paşa'nın oğlu ve gene aynı vilâyetin eski valilerinden Rıdvan Paşa'nın kardeşidir). Bk.: Mustafa Paşa "Kara-Şâhin—" ve Rıdvan Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—"	Borgia "Altıncı Alexandre—" (XV inci asır sonlarında cinayetleri ve ahlâksızlıklarıyla meşhur papa) 202
	Bostancı-Ali Bey — Bk.: Ali Bey "Bostancı—"
	Bourbon "François de—" (Nice/Nis seferine giden Barbaros'u Marsilya'da Comte d'Eng-hien'le beraber karşılayan Fransız prensi) 239, 241
	Bourg "Claude de—" (İkinci Selim devrindeki Fransız elçilerinden) 388
	Boyalı-Mehmet-Çelebi / Paşa — Bk.: — Mehmet-Çelebi / Paşa "Kara-Nişancı Boyalı—"
	Bozoklu-Celâl — Bk.: Celâl Bozoklu—"
	Böyük-Çivi-zâde — Bk.: Muhyiddin Şeyh-Mehmed Efendi "Çivi-zâde—"

Sayfa	Sayfa
Bragadino "Marco-Antonio—" (Venediklilerin son Kıbrıs Başkumandanı) 395, 397, 399-401	müellifi; Şâh-İsmail'in Çaldıran'da esir edilen karısı Bihruze-Hatun'la evlenmiştir) 13 - 14, 20 - 21
Brandenstein "Ernst von—" (Birinci Viyana muhasarasındaki Bohemyalı müdâfilerin kumandanı) 137	Ca'fer Paşa (İnebahtı = Lepanto muharebesine iştirâk eden Trablusgarb beylerbeyi) 405
Budak (Mısır valisi Hayr-Bay'ın vefatında ısyân eden Kansu taraftarı Kölemen beylerinden) 100	Ca'fer-Reis "Deli—" (Turgut Paşa'nın yetiştirdiği denizcilerden) 264
Busbek/Busbecq "Auger—" (Kanunî devrinin Türkiye mektuplarıyla meşhur Avusturya elçisi) 295-296, 298, 328	Caligula (Milâdın birinci asrında Roma imparatoru) 56
Bürhân-ı-Ali (Şirvanşahlardan İkinci Halil'in oğlu ve halefi: Safavîlerden kaçıp İstanbul'a ilticâ etmiştir). Bk.: Halil "İkinci—" 254, 256	Canbirdi-Gazâlî (Kölemenlerin Trablus valisi, Yavuz devrinde âsi). 28, 31 - 33, 36, 39 - 41, 45, 47, 65 - 67, 76, 80, 84, 87
Büyük-İvan — Bk.: İvan Vasilyevic "Üçüncü—".	Cânîk — Bk.: Mzêdehabouc.
	Cânûm (Mısır valisi Hayr-Bay'ın vefatında ısyân eden Kölemen beylerinden) 100
	Bk.: Budak, İnal ve Kansu.
	Capello "Vincenzo—" (Barbaros'un Preveze muharebesinde Andrea Doria'nın emrindeki Venedik donanma kumandanı) 214 - 215
	Carreras "Francisco de—" (Rodos fethinde mahsurların İspanyol burcu kumandanı) 84
	Carretto "Fabrizio de—" (Canbirdi ısyânında Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı-âzamı) 66
	Castaldo de Piadena — Bk.: Piadena "Castaldo de—".
	Catherina (Venedik zâdegânından ve "Cornaro" âilesinden son Kıbrıs Kraliçesi) 389 - 390
	Celâl "Bozoklu Şeyh—" (Yavuz devrindeki "Celâlî" ısyânının reisi: Şâh-Velî / Şâh-ı-Velî ünvânıyla de anılır ve "Celâlî" tâbirinin işte bundan geldiği rivayet edilir). 49-50,80
	Bk.: Şâh-Velî / Şâh-ı-Velî.
	Celâl Bey (İkinci Selim'in müsâhiplerinden) 366
	Celâl-zâde Mustafa-Çelebi "Koca-Nişancı—" — Bk.: Mustafa-Çelebi "Koca-Nişancı Celâl-zâde—".
	Çem / Cemşid (İran'ın efsânevi hü-

Sayfa	Sayfa
kümdarlarından : Şarabın müeidi sayılır) 362	Christophe Colomb — Bk.: Colomb Christophe—
Cem (Fatih'in felâketleriyle meşhur oğlu ve veliahdı Sultan-Cem) 2-4, 76, 78, 89 - 90, 111, 312, 314	Christophe Teuffenbach — Bk.: Teuffenbach "Christophe—".
Bu cedvelde Murad "Cem - Sultan oğlu" maddesiyle "Yer isimleri" cedvelinde Erimocastro maddesine de bk.	Christophe von Zedlitz — Bk.: Zedlitz — Bk.: Zedlitz "Christophe von—".
Cemâlüddin-i-Aksarâyî (Meşhur velî: Pîrî-Mehmet Paşa ile Zenbilli-Ali Efendi'nin büyük ceddî; Milâdın 14 üncü asrında yaşamıştır). 16, 46, 111	Cihangir (Kanunî'nin oğullarından: İstanbul'daki Cihangir câmiîyle mahallesi bunun adını taşır) 187, 244, 256, 283 - 284, 287, 299, 309, 361,
Bk.: Pîrî-Mehmet Paşa, Ali Efendi "Zenbilli—" ve Ahmed-ibni-Mehmet Çelebi.	Cihangir (ikinci Selim'in oğullarından) 422 - 423
Cemâlüddin Sinan Bey — Bk.: Sinan Bey "Cemâlüddin—".	Claude de Bourg — Bk.: Bourg "Claude de—".
Cenâbî-zâde Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa "Cenâbî-zâde—"	Codignac (1555 = 962 tarihinde Kanunî Amasya'dayken Fransa kralı İkinci Henri'nin gönderdiği elçi) 293, 296
Cerda "Jean de la—" (1560 = 967 Cerbe muharebesinde müttefikler Başkumandanı ve Sicilya Umumî-valisi olan Medina-Coeli dukası) 318	Colomb "Christophe—" (Amerika kâşifi) 202
Cezerî-zâde Koca-Kasım Sâfi-Çelebi — Bk.: Kasım Sâfi-Çelebi "Cezerî-zâde Koca—"	Colona "Marco-Antonio—" (İnebahtı bozgununda Papalık donanma kumandanı ve Palliano dukası) 403, 408
Charles "Dokuzuncu—" (İkinci Selim devrinde Fransa kralı) 388	Constant "İkinci—" (Hieretin birinci ve Milâdın Yedinci asrında Heraklios hânedânından Bizans imparatoru) 388
Charles-Quint / Karl der fünfte / Beşinci Karlos (Kanunî devrinde Almanya imparatoru ve İspanya kralı) 76, 92, 108 - 112, 117, 120 - 122, 127, 129, 132, 137 - 138, 141 - 146, 149 - 150, 152 - 153, 157 - 160, 169, 175 - 178, 180, 182 - 183, 188, 190-192, 199, 202, 204, 211, 220, 222, 224, 228 - 230, 233 - 236, 240 - 241, 249 - 253, 264, 278, 318, 328 - 330, 344, 403, 415	Contarini "Bartelomeo—" (Yavuz'un Mısır fethinde Kahire'ye gelen Venedik elçilerinden) 45
Bk.: Philippe le Beau ve Ferdinand d'Aragon,	Contarini "Tomaso—" (1539 = 945 tarihinde sulh istemek için İstanbul'a gelip muvaffak olamayan Venedik murahhaslarından) 220
Charlotte (Kıbrıs'ın "Lusignan" sülâlesinden son kralı olan Üçüncü Janus'un kızı) 389	Cordona "Don Juan de—" (1565 = 973 Malta seferinde Şövalyelere yardım için gelen Avrupa donanmasının İspanyol kumandanı) 337
	Cornaro "Marco—" (Son Kıbrıs kraliçesi Catherina'nın kardeşi, Venedik asilzâdelerinden) 389
	Cornea — Bk.: Alexandru Cornea.
	Cornelius-Dupplicius Schepper— Bk.: Schepper "Cornelius-Dupplicius—"

Sayfa	Sayfa
Cortez "Hernando—" (Meksika fatihi olan zâlim İspanyol kumandanı) 230	Dandolo "Nicolo—" (Venediklilerin son Kıbrıs Umumî-valisi) 395
Crispo "Giovanni—" (Venedik hâkimiyetindeki Kiklâd adalarından mürekkep Naxos = Nakşa dukası) 197	Dânişmend-Reis (Kanunî'nin Belgrad fethinde Tuna filosu kumandanı) 67, 69
Croissy "De—" (Kanunî'nin Belgrad fethinde müdâfaa kumandanlarından) 72	David Ungnad — Bk.: Ungnad "David—".
Crussich (Bosna hududundaki Klis kalesini muhasaradan kurtarmak için Avusturya'dan gönderilen kuvvetin Türkler tarafından kafası kesilen kumandanı) 191	Dâvud Bey (Yavuz devrinde Hızân emîri) 22
Cüvan-Avusturyalı — Bk.: Don Juan d'Autriche.	Dâvud-Paşa-zâde Mustafa Bey — Bk.: —Mustafa Bey "Dâvud-Paşa-zâde—".
Czernowicz "Michel—" (İmparator Maximilien devrinde İstanbul'a haraç getiren Avusturya elçilerinden) 330	Dâvud-Peygamber 27
	De Bourg — Bk.: Bourg "Claude de—".
	Defterî-Halil Bey — Bk.: Halil Bey "Defterî—".
	De la Valette-Parisot "Jean—" — Bk.: —Valette-Parisot "Jean de la—".
	Deli-Ca'fer-Reis — Bk.: Ca'fer-Reis "Deli—".
	Deli-Husrev Paşa — Bk.: Husrev Paşa "Deli—".
	Deli-Pervâne (Kanunî devrindeki Kalender isyânını tenkil eden kumandanlardan) 125
	Derviş Efendi (Kanunî devrinde son İmâm-ı Sultânî: Szigetvar'daki gizli cenâze namazını on iki kişilik bir cemâatle kıldırın budur) 358
	Desroches (1551 = 958 deki Trablusgarb fethinde Malta-Şövalyelerinin orada kale kumandanı olan Fransız şövalyesi) 265
	Bk.: Omédès ve Vallier.
	Devlet-Giray (Kanunî ve İkinci Selim devirlerinde Kırım hanı: Ejderhan seferinde Osmanlı Türklerine ihânetiyle meşhurdur) 342, 385 - 386
	Dimitraki (Patras piskoposu Yermanos'un İnebahtı muharebesinde ihânet ve casusluk vâsıtası olan yeğeni) 405
	Bk.: Yermanos.
	Dîvâne-Arslan Paşa — Bk.: Arslan Bey / Paşa "Yahyâ-Paşa-zâde, Yahyâlu—"
	D
D'Aramon "Gabriel—" — Bk.: Aramon "Gabriel d—".	
D'Enghien "Comte—" — Bk. Enghien "Comte d—".	

Sayfa	Sayfa
Dîvâne-Husrev Paşa — Bk.: Husrev Paşa “Deli—/Dîvâne—”.	amirali). 152 - 153, 156 - 157, 160 - 162, 168, 176, 194 - 195, 201, 205, 210 - 217, 220, 229, 236, 242, 250, 296, 318, 320, 407 - 408
Dîvâne-Veled (Dulgadıroğullarından Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in oğlu) Bk.: Ali Bey “Şehsüvar-oğlu—”, Saru-Arslan ve Üveys Bey.	82 Doria “Giovanni-Andrea—” (Meşhur Andrea Doria'nın yeğeni ve İnebahtı = Lepanto muharebesinde Ciniviz donanmasının kumandanı: Osmanlı menhâlarının bazılarıda “Oğlan - Kapdan” şeklinde bahsedilir) 318, 394, 403, 405, 408
Dizdar-zâde Mehmet - Çelebi — Bk.: Mehmet-Çelebi. “Dizdar-zâde—”.	Dragut (Büyük Türk denizcisi Turgud Paşa'nın Avrupalılarınca muharref ismi) 264, 333 Bk.: Turgud/Turgudea - Reis / Paşa.
Dobo de Ruzsaka — Bk.: Ruzsaka “Dobo de—”.	123 Dûbâc-Han (Muzaffer - Sultan, Muzaffer - Han, Muzaffer Şâh ve Melik-i-Muzaffer ünvanlarıyla anılan ve İrâkayn seferinde Osmanlılara, tâbiyyetini arzeden Gîlân hanı) 167, 170
Domuz-oğlan / Tonguz-oğlan (Kanunî devrindeki Bozok ısyânı esnâsında Adana'da ısyân eden celâlî) Bk.: Veli-Halîfe.	Duka-Gin / Duc-Jean (İşkodra dukası ve Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın cediti) 16
Don Alvarez de Guyman — Bk.: Guyman “Don Alvarezde—”.	Dukagin-oğlu Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa “Dukagin-oğlu—”.
Don Alvaro de Sandi — Bk.: Sandi “Don Alvaro de—”.	Dukas “Yedinci Mihail—” (Milâdın XI inci asrında Bizans imparatoru) 132
Don Alvaro de Santa-Croce — Bk.: Santa-Croce “Don Alvaro de—”.	Dünbüllü Hacı-Han — Bk.: Hacı-Han “Dünbüllü—”.
Dona Gracia Nassi — Bk.: Nassi “Dona Gracia—”.	Düzmece-Mustafa — Bk.: Mustafa “Düzmece—”.
Dona Maria — Bk.: Maria “Dona—”.	
Don Diego Gaetano — Bk.: Gaetano “Don Diego—”.	
Don Gracia de Toledo — Bk.: Toledo “Don Gracia de—”.	
Don Juan d'Autriche (Charles-Quint'in piç oğlu ve İspanya kralı İkinci Philippe'in piç kardeşi, İnebahtı = Lepanto bozgununda Hristiyan donanması Başkumandanı: Bâzı Osmanlı menbâlarında “Veled-zinâ Cüvan-Avusturyalı” şeklinde zikredilir) 403, 405, 408-409, 413, 416 - 417	
Don Juan de Cordona — Bk.: Cordona “Don Juan de—”.	
Don Juan de Omédès — Bk.: Omédès “Don Juan de—”.	
Don Juan Miquez — Bk.: Nassi Yasef—”.	
Doria “Andrea—” (Barbaros'a mağlûb olan meşhur Ciniviz	

E

Ebu-Abdullâh Hasan — Bk.: Hasan Ebu-Abdullâh—”.	
Ebu-Abdullâh Muhammed “Beşinci—” — Bk.: Muhammed “Ebu-Abdullâh, Beşinci—”.	
Ebu-Bekr / Ebubekir (Hulefâ-ı Râşid'in birincisi: “Siddîk” lâkabiyle meşhurdur) 294, 303	
Ebu-Eyyûb-il Ensârî (İstanbul'un Eyüp/Eyip semtinde türbesi bulunan büyük sahâbî) 362	
Ebu-l-Hayr — Bk.: Korkud-Sultan.	

Sayfa	Sayfa
Ebu-Numeyy (Yavuz'a tâbiyyetini arzeden Mekke şerîfi Bere-kât'ın oğlu ve hükûmet şerîki). Bk.: Bere-kât ve “Devlet, millet” cedvelinde “Benû-Kutâde”.	43
Ebussuûd Efendi “Mehmet—” (Kanunî ve İkinci Selim devirlerinin büyük ve meşhur Şeyh-ül-İslâm: Osmanlı tarihinde en büyük ulemâdan sayılır; “Yavuz” lâkabiyle meşhur Şeyh Muhyiddin Mehmed'in oğludur; göbek-adının “Ahmed” olduğu hakkındaki rivayet yanlıştır; “Ebussuûd-il-İmâdî” şeklinde de anılır) 227, 263, 308, 355, 357, 362, 370 - 371, 388 - 389, 412, 417 - 418	
Eck von Salm “Kont—” — Bk.: Salm “Kont Eck von—”.	
Efdal-zâde Hamîdüddin - Molla — Bk.: Hamîdüddin - Molla “Efdal-zâde—”.	
Eğri-Abdî-zâde Mehmet Bey-Çelebi — Bk.: Mehmet Bey-Çelebi “Eğri-Abdî-zâde—”.	
Elkas/Alkas-Mitza (Birinci Tah-mâsb'ın Türkiye'ye ilticâ eden kardeşi) 254 - 259, 261, 281, 315	
Emara “Giorgio—” (Rodos fethinde sürun şarkıyla cenubu şarkisindeki İtalyan cephesi kumandanı) 85	
Emine Hanım (Üçüncü Murad devrinde Vezir-i-a'zam olan Koca-Sinan Paşa'nın kızı). 378	
Emîr/Mîr/İmir (İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Mahmud'un oğlu). 3	
Enghien “Comte d—” “Nice/Nis seferine giden Barbaros'u Marsilya'da karşılayan Fransız prensi). 239, 241	
Er-Reşîd — Bk.: Reşîd “Er—”.	
Esmâ-Han Sultan (İkinci Selim'in kızı ve Sokullu-Mehmet Paşa'nın karısı) 336, 415, 422	
Estenbek “Rym d—” (İkinci Selim devrinde İstanbul'a gelen A-	
vusturya murahhaslarından) 419	
Eszterhazy “Palatin” (Dördüncü Murad devrinde Avusturya'nın Macaristan'daki arâzisinin valisi) 227	
Etienne/İstefan — Bk.: Szigmond-Janos.	
Etienne “Saint—/Birinci—” (İlk Macar kralı) — Bk.: Saint-Etienne.	
Etienne Losonczy — Bk.: Losonczy Etienne—”.	
Etienne Metskei — Bk.: Metskei “Etienne—”.	
Evrenos-oğlu Ali Bey — Bk.: Ali Bey Evrenos-oğlu—”.	
F	
Fabrizio de Carretto — Bk.: Carretto “Fabrizo de—”.	
FAHR-i-ÂLEM (Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri) Bk.: PEYGAMBERİMİZ ve RÜH-i-A'ZAM. 324	
Fahr-ün-Nisâ (Hazret-i Fâtma'nın ünvanlarından) 43	
Fâruk “El—” (Hazret-i Ömer'in ünvanı). Bk.: Ömer. 303	
Fâtih — Bk.: Mehmet “İkinci—”.	
Fatma - Sultan (İkinci Selim'in kızlarından). 422	
Fenârî “Molla—” — Bk.: Şemsüddin-i Fenârî “Molla—”.	
Fenârî-zâde Muhyiddin-Çelebi — Bk.: Muhyiddin-Çelebi “Fenârî-zâde—”.	
Ferahşâd Bey “Korkmaz - Bey - oğlu—” (Akkoyunlulardan, Yavuz devrinde Pulur beyi ve Safavilere karşı Osmanlı taraftarı) 7, 9, 33 Bk.: Mehmet Bey “Korkmaz-Bey-oğlu—”.	
Ferdinand “Birinci—” (Charles-Quint'in küçük kardeşi ve Avusturya devleti müessisi: Bohemya kralı ve Romalıların kralı ünvanlarını da almış ve kardeşinden sonra Almanya imparatoru olmuş-	

Sayfa	Sayfa
tur. Osmanlı menbâlarında "Ferendûş-kral" şeklinde a- nılır). 109 - 110, 120 - 121, 127, 129 - 130, 132, 136 - 139, 141 - 146, 149 - 150, 156 - 158, 199, 204, 222 - 224, 226, 228, 231 - 233, 243, 249 - 253, 262 - 263, 269 - 270, 295, 318, 328 - 329, 344	Ferruh Bey (Kanunî devrinde Tar- sus sancak-beyi) 313
Ferdinand d'Aragon/Ferdinand le Catholique "Beşinci—" (A- ragon ve Kastil kralı: Gir- nata'yı alıp İslâm hâkimiy- yetini yıkmış olmakla meşhur- dur: Charles-Quint'in ana- dan dedesi olduğu için, 1516 da ölünce İspanya'nın Kastil ve Aragon krallıkları Char- les'e kalmıştır) 109	Ferruhzâde Beğ "Kemâlüddin —" (1555 = 962 Amasya sul- hünde Safavî elçisi). 294 - 296
Ferendûş-kral 253, 328	Forest/Forêt "Jehan/Jean de la —" (1536 = 942 de ilk Kapitü- lasyon fermanını istihlal eden Fransız elçisi). 182, 188
Bk.: Ferdinand "Birinci—".	Francesco Mimo — Bk.: Mimo "Francesco—".
Ferhad Ağa (Birinci Viyana mu- hasarasında Yeniçeri-ağası) 129	François "Birinci—" (Fransa kra- h) 76, 108, 109, 111, 136, 146, 152, 168, 175, 182 - 184, 188, 191 - 192, 196, 230, 235 - 237, 239 - 240, 242, 251, 277, 287 - 388
Ferhad Ağa (Kanunî'nin vefatında Emîr-Âhûr) 368	François de Borbon — Bk.: Bour- bon "François de—".
Ferhad Bey "Kuduz—" (Amasya valisi şehzâde Bâyezid'in ma- iyyetinden) 310, 316	François de Noailles — Bk.: Noa- illes "François de—".
Ferhad Bey /Paşa "Solak—" (Ya- vuz devrinde Teke sancak- beyi, sonra Mısır kapdani, Yemen, Karaman ve Bağ- dad beylerbeyi) 27, 271, 312-313	François Zay — Bk.: Zay "Fran- çois—".
Ferhad Paşa "Dâmâd—/Hrvat—" (Ya- vuz devrinde sivrilerek Kanunî devrinde Dulgadır oğullarının mühim bir kısmı- nı imhâ ettikten sonra idam edilen devşirme vezir). 35, 49 - 50, 60, 66 - 69, 80 - 82, 100, 106, 122, 124	Frangipani "Comte Jean—" (Ka- nunî devrinde gelen ilk Fran- sız elçisi: aslen Macardır) 108-110
Ferhad Paşa "Mustafa - Paşa-zâ- de—" (Kanunî devri vüze- râsından) 322, 342, 349, 372	Frédéric "Duc— de Bavière" — Bk.: Bavière "Duc Frédéric de—".
Ferhân "Emîr—" (Aden emâretinin merkez valisi) 206	Frenk-beyi — Bk.: Nassi "Yasef—"
Feridun Ahmed Bey/Paşa (Mün- şeât müellifi, Szigetvar se- ferinde Sır-kâtibi) 352, 358, 366 - 367, 370, 422	Frenk-beyzâde — Bk.: Nassi "Ya- sef—".
"Müellifler" cedveline de bk.	Frenk-İbrahim Paşa — Bk.: İbra- him Paşa "Makbûl—".
Ferrario "Antonio—" (Kardinal Martinuzzi'nin kaatili). 270	

G

Gabriel Martinengo — Bk.: Mar- tinengo "Gabriele—".	
Gabrielli "Ludovico—" (Venedikli- lerin Kıbrıs'ı işgal ettik- leri zaman son kraliçe Cathe- rina'ya tâyin ettikleri mü- şavirlerden) 390	
Bk.: Mimo "Francesco—".	
Gabrio Zerbelloni — Bk.: Zerbelloni Gabrio—".	
Gaetano "Don Diego—" (İtalya'da Gaeta valisi: Bu İspanyol asilzâdesi Barbaros'a mu- kavemet etmek isteyince	

Sayfa	Sayfa
karısı ve kızıyla beraber esir edilmiş ve güzelliğiyle meş- hur kızı Dona Maria'yı Bar- baros almıştır) 237 - 238	harebesinde Andrea Doria'nın emrindeki Papalık donanma kumandanı) 214
Gama "Vasco de—" (XV inci asır sonlarında Ümid-burnundan dolaşip Hind yolunu keşfe- den Portekizli kapdan) 202	Gritti (1539 = 945 tarihinde sulh için İstanbul'a gelip muvaf- fak olamayan Venedik mu- rahaslarından) 220
Garcia de Toledo "Don—" — Bk.: Toledo "Don Garcia de—" —	Gritti "Aloisio—" (Venedik dojlâ- rından Andrea Gritti'nin gayri meşrû oğlu: Makbûl- İbrahim Paşa'nın sadâ- retinde gözüne girip siyasi müşâvir kesilmiş ve nihayet Karpatlarda Türkiye himâ- yesi altında bir prenslik kur- mak için uğraşırken Boğdan voyvodası Beşinci Petro Ra- reş'in eline geçip idam edil- miştir) 204
Garde "Baron de la —" Bk.: Polin/ Paulin.	Gritti "Andrea—" (Venedik dojlâ- rından: Yukarıki maddede bahsi geçen Aloisio Gritti'- nin babası) 204
Gasparde de Vallier— Bk.: Vallier "Gasparde de—".	Gundersdorf "Teufel von—" (Avus- turya kumandanlarından) 275
Gazâlî — Bk.: Canbirdi-Gazâlî.	Guy de Lusignan — Bk.: Lusignan "Guy de—".
Gazan-Han (Çingiz sülâlesinin "İl- hâniler" denilen İran Mon- gol hükümdarlarından) 166	Guyman "Don Alvarez de—" Bar- baros'un esir edip aldığı Do- na Maria'nın eski nişanlısı) 237
Gazi-Mustafa-Reis — Bk.: Musta- fa-Reis "Gazi—".	Gülbahar-Hatun (Kanunî'nin göz- desi ve büyük şehzâde Mus- tafa'nın anası olan haseki) 187- 188, 279
Gedik-Ahmed Paşa— Bk.: Ahmed Paşa "Gedik—".	Güzelce-Kasım Paşa — Bk.: Ka- sım Paşa "Güzelce—".
Gentili "Andelot—" (Rodos fet- hinde mahsurların İtalyan bureu kumandanı). 84	Güzelce-Mehmet-Reis — Bk.: Meh- met-Ris "Güzelce—".
Georges Albani — Bk.: Albani "Ge- orges—".	
Gevher-Han (İkinci Selim'in kızı, Piyâle Paşa'nın karısı) 321, 415, 422	
Gınâyî-Çelebi (Kanunî'nin ölümü- le İkinci Selim'in cülûsunda Dîvan-kâtibi) 370	
Gıyâsüddin Atâullâh — Bk.: Atâul- lâh "Gıyâsüddin—".	
Giovanni Sorenzo — Bk.: Sorenzo "Giovanni—".	
Giovanni-Andrea Doria — Bk.: Doria "Giovanni-Andrea—".	
Giovanni Crispo — Bk.: Crispo "Giovanni—".	
Giulia Gonzaga — Bk.: Gonzaga "Giulia—".	
Gonzaga "Giulia—" (İtalya'da gü- zelliğiyle meşhur Trajetto düşesi ve Fondi kontesi) 168	
Gracia Nassi "Dona—" — Bk.: Nassi "Dona Gracia—".	
Grignan "Baron de—" (Barbaros'un Nice/Nis seferinde Provence valisi: Marsilya şehri nâmı- na istikbâle me'mur olmuştur) 239	
Grimani "Marco—" (Preveze mu-	

H

Hacı-Bedr-Han — Bk.: Bedr-Han "Hacı—".	
Hacı-Bektaş-ı Velî (Bektâşiliğin pîri) 124	
Hacı-Han "Dünbüllü—" (Safavîle- rin Hoy hanı, aşîret beylerin- den) 260	
Hacı-Hüseyn Bey — Bk.: Hüseyin Bey "Hacı—".	
Hacı-Mehmet "Karamanlı —" Bk.: Mehmet "Hacı—".	

Sayfa	Sayfa
Hacı-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Hacı/Sofu—".	Hamîdüddin - Molla "Efdal-zâde—" (İkinci Bâyezid devri Şeyh-ül-İslâmlarından, Zenbilli-Ali Efendi'nin selefi). 112
Hacı-Mustafa Bey — Bk.: Mustafa Bey "Hacı—".	Hamze "Şeyh—" (Şâh-İsmâil'in Yavuz'a gönderdiği elçilerden ve şâhin babası Şeyh-Haydar'ın halifelerinden) 17
Hadım-Ali Paşa — Bk.: Ali Paşa Hadım—".	Hamze Bey (1552 = 959 da İstoni-Belgrad beyi). 272
Hadım-Murad Ağa/Paşa — Bk.: Murad Ağa/Paşa "Hadım—".	Hamze Bey — Bk.: Ahmed Bay "Arap—".
Hadım-Sinan Paşa — Bk.: Sinan Paşa "Hadım—".	Hamze-oğlu İsâ "İzmitli—" Bk.: İsâ "Hamze-oğlu—" 291
Hadım-Süleyman Paşa — Bk.: Süleyman Paşa "Hadım—".	Hamze-Sultan (Safavî ümerâsından) 291
Hâfız-Mehmet "İsfahanlı-/ Müezzîn—" (Şâh-İsmâil'in Yavuz tarafından İstanbul'a getirilen adamlarından: Hasan-Cân'ın babası ve "Tâc-üt-Tevârîh" müellifi Şeyh-ül-İslâm Hoca-Sa'düddin Efendi'nin dedesidir). 13, 15	Hanzâde (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in kızı) 313, 327
Hafsa-Hatun (Yavuz'un karısı, Kanunî'nin anası). 162, 187-188	Hardegg "Johann von— (Birinci Viyana muhasarasındaki Alman müdâfaa kuvvetlerinin kumandanlarından) Bk.: Wartemberg "Wilhelm von—" 137
Hâin-Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa "Hâin-/İnad—".	Hâris (Mısır'da Arapların Benî-Bakar aşireti reisi) 105
Hakem "Halebli—" (1555 = 962 tarihinde İstanbul'a ilk defa olarak kahveyi sokan Arap kahveci) Bk.: Şems "Şamlı—". 299	Hârûn-ür-Reşîd (Hicretin ikinci ve Milâdın sekizinci asrında yaşayan meşhur Abbâsî halifesi). 389
Halîfet-ül-Hulefâ — Bk.: Zülfikar-Han.	Hasan "Ebu-Abdullâh —" (Tunus'un Benî-Hafs hânedânından "Mülây-Hasan" ismiyle mâruf hükümdarı). 161, 168 - 169, 175, 177, 179, 415 - 416
Halil (İbrahim - Peygamber'in lâkabı: Halil-ULLâh) Bk.: İbrahim-Peygamber. 118	Hasan Ağa (Kanunî devrinde Emir-âhûr". 310
Halil "İkinci—" (Eyyûbîlerden Sîrd meliki: Şâh-İsmâil'in eniştesidir) 22, 41	Hasan Ağa (Kanunî devrinde Hâsoda oğlanlarından: Szigetvar dönüşünde pâdişahın ölmü askerden saklanırken Sultan Süleyman'a çok benzediği için arabasına oturtulduğu hakkında bir rivayet vardır) 358, 364
Halil "İkinci—" (İrâkayn seferinde Osmanlı tâbiyyetine giren Şirvan-şâhlardan) 168, 170, 254	Bk.: Ca'fer Ağa "Silihdar = Silâhdar—".
Halil Bey "Defteri—" (1544 = 951 de Budin Defterdarlığına tâyin edilen mâliyecisi: Türk hâkimiyetinin sonuna kadar esas olan mâlî teşkilâtla verilere aid Tahrir-defterlerinin mürettibi olduğu için "Defteri" lâkabiyle anılır). 246	Hasan Ağa / Paşa / Reis (Barbaros'un evlâtlığı: Cezâyir'de vekili olmuş ve daha sonra Beylerbeyliğinde de bulunmuştur). 160, 190, 229-230, 241-242
Hâmid Mahmud Efendi "Çivî-zâde dâmâd—" "İkinci Selim devri Şeyh-ül-İslâmlarından, Konyalı) 312, 342, 369, 418	

Sayfa	Sayfa
Hasan-Beg-Ustaclu "Nizâmüddin—" (Birinci Tahmâsb devrinde İran'a ilticâ eden şehzâde Bâyezid'i Erivan'dan karşılayarak pâytäht olan Kazvin'e dâvet için gelmiş olan hey'etin reisi). 314 - 315, 317	beylerbeyi). 337, 404 - 405, 408 - 409
Hasan Bey (Birinci Viyana muhasarası esnâsında Elbasan sancak-beyi) 134	Hasan Paşa (Budin Beylerbeylerinden). 115
Hasan Bey (Yavuz devrinde Kapucubası). 32	Hasan Paşa (Dördüncü Murad devrinde Budin Beylerbeyi). 227
Hasan Bey "Ömer-Bey-oğlu—" (Belgrad fethi esnâsında Mora beyi) 70	Hasan Paşa (Kanunî devrinde Anadolu beylerbeyi) 273, 299
Hasan Bey "Mevlâna/Molla—" Kanunî devrinde Mısır ve İkinci Selim'in cülûsunda İstanbul Kadısı) 369	Hasan Paşa "Rus—" (İkinci Selim devrinde Yemen iki vilâyete taksim edildiği zaman "San'a beylerbeyliği" denilen Cebel vilâyetine mukabil, merkezi Zebîd kasabasında bulunan Ti-hâme kısmının valisi: Bu ikinci vilâyet "Yemen Beylerbeyliği" ismini almıştır) 373-374, 376 - 379
Hasan Bey "Silihdar = Silâhdar—" Yavuz devri silâhdarlarından) 25	Bk.: Murad Paşa.
Hasan-Cân (Yavuz'un meşhur nedimi, İsfahanlı Müezzîn Hâfız-Mehmed'in oğlu ve "Tâc-üt-tevârîh" müellifi Şeyh-ül-İslâm Hoca-Sa'düddin Efendi'nin babası) 13, 15, 53-55, 57, 62	Hasan Paşa "Tiryâki—" (Üçüncü Murad'ın veliahdlığı devrinde rikâbdârı). 423
Hasan-Çavuş (Kanunî'nin ölümünde ikinci Selim'i saltanata dâvet için Szigetvar'dan Kütahya'ya ve İkinci Selim'in ölümünde de Üçüncü Murad'ı tahata dâvet için İstanbul'dan Mağnisa'ya gönderilen müjdecisi: Üçüncü Murad'ın cülûsunda mükâfat olarak Çavuş-başı olmuştur). 359, 422	Hasan-Reis (Turgud Paşa'nın yetiştirdiği denizcilerden) 264
Hasan-Çelebi "Küçük—" (Kanunî'nin vefatıyla İkinci Selim'in cülûsunda Anadolu-Defterdarı: İkinci Selim devrinde Baş-Defterdar olduğu hakkında da bir rivayet vardır) 362	Hatice / Khadîce-Sultan (Yavuz'un kızı, Kanunî'nin kızkardeşi ve Vezir-i a'zam Makbûl - İbrahim Paşa'nın karısı) 103, 184, 219
Hasan-ibn-ü-Mer'i (Son Mısır sultanı Tumanbay'ın Osmanlı tâkibinden kurtulmak için ilticâ ettiği halde ihânet gördüğü Arab şeyhi) 38	Hatice / Khadîce-Sultan (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in kızı) 313, 327
Hasan Paşa (Yavuz devrinde Rumeli Beylerbeyi) 7, 11, 12	Havvâ (İlk kadın: Adem'in karısı) 202
Hasan Paşa (Barbaros'un oğlu, Turgud Paşa'nın dâmâdı, Cezâyir	Haydar "Nakkaş—" (İkinci Selim'in nedimlerinden). 362
	Haydar "Şeyh—" (Şâh-İsmâil'in babası). 17
	Haydar-Çelebi / Efendi (Yavuz devrinde Divan-kâtibi ve Kanunî devrinde Reis-ül-Küttâb: Menzîlnâme müellifidir). 42, 107
	Müellifler" cedvelinde aynı maddeye bk.
	Haydar-Çelebi "Gelibolulu—" (Kanunî devri Anadolu-Defterdarlarından) 207
	Haydar Paşa (Tunus'un ilk fethinde beylerbeyi: 1574 = 982 deki ikinci fethi de iştirâk etmiştir) 417
	Haydar Paşa "Hadım—" (1553=960 da üçüncü vezirlikte bulunan akağa) 285
	Hayr-Bay (Kölemenlerden Yavuz devrinde Osmanlı tarafına ge-

Sayfa	Sayfa
gip Mısır valisi olan ve Osmanlılardan evvel Halep valiliğinde bulunan beylerbeyi: Bu ismin Hayre-Bay/Hîre Bay ve Hayyır-Bay imlâlarıyla telâf-fuzlarına da tesadüf edilir). 28, 30, 33, 35 - 36, 38 - 41, 44 - 45, 47, 66, 74, 87 - 88, 99 - 100	Hızır Bey/Paşa (1542 = 949 da Köstendil sancak-beyi: sonradan muhtelif beylerbeyliklerinde bulunmuştur) 233
Hayrüdî Bey (1551 = 958 de Malatya sancak-beyi) 266	Hızır Bey "Mihal-oğlu" (1552 = 959 da Szegedin sancak-beyi). 270
Hayrüdî Çelebi (İlk Budin kadısı) 227	Hızır-Reis (Barbaros'un ismi) Bk.: Barbaros. 51 - 52
Hayrüdî Hızır "Sultan"— Bk.: Barbaros.	Hidâyet-Çavuş (İmparator Maximilien nezdinde Osmanlı elçisi). 341
Hayrüdî Hızır Bey "Kurdoğlu"— (Mısır-kapdani). 378, 380, 381	Hobordansky (Avusturya hükümdarı Birinci Ferdinand'ın Kanunî'ye gönderdiği elçilerden) 130
Hayrüdî Paşa — Bk.: Barbaros.	Holneck "Abel von—" (Birinci Viyana muhasarasında İstiryalı müdâfilerin kumandanı) 137
Hederwar "François de—" (Kanunî'nin Belgrad fethinde ihânetinden bahsedilen Macar kumandanlarından). Bk.: Toeroek. 72	Horvath (Avusturya kumandanlarından). 269
Helvacı-oğlu Hüseyin Bey — Bk.: Hüseyin Bey "Helvacı-oğlu"—.	Hulâgû = Hulegü (Çingiz hânedânının "İlhânîler" denilen İran Mongol hükümdarlarından: Bağdad'a girip Abbâsî hilâfetini yıkmış olmakla meşhur) 37
Hemdem Paşa (Yavuz devrinde Karaman Beylerbeyi). 9	Hulefâ Bey (Şâh-İsmâil'in Bağdad valisi, kaynatası ve en sevgili karısı olan Taclu Hanım'ın babası) 13
Henri "İkinci—" (Fransa kralı Birinci François'ın oğlu ve halefi). 277, 293	Hunyadi Janos (Osmanlıların "Yanko Hunyad" dedikleri Macar millî kahramanı). 73, 118, 273
Henri "Sekizinci—" (Kanunî devrinde İngiltere kralı). 63, 76, 111	Hurrem Bey (1538 = 945 tarihinde Teke sancak-beyi). 201
Heraclid — Bk.: İacob Heraclid.	Hurrem Paşa "İskender-Paşa-zâde—" (Kanunî devrindeki Bozok ısyânı esnâsında Karaman beylerbeyi). Bk.: Mustafa Bey. 123
Herberstein "Sgismond von—" "İstatabur seferinden sonra kral Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği elçilerden). 228	Hurrem-Sultan / Hurrem - Haseki (Kanunî'nin karısı ve İkinci Selim'in anası: Aslen Rus olduğu hakkındaki rivayetten dolayı Garp menbâlarında "La Russe", "La Rossa" ve bundan muharref olarak "Rosanne" ve nihayet "Roxelane" adıyla anılır: Bununla beraber Lehli olmak ihtimali de kuvvetlidir). 104, 187 - 188, 247, 254 - 256, 260, 280, 282 - 283, 298 - 299, 309 - 310, 322, 327, 361
Hernando-Cortez — Bk.: Cortez "Hernando—".	
Hersekzâde Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa "Hersek-zâde—".	
Hersek-zâde Mustafa Bey — Bk.: Mustafa Bey "Hersek-zâde—".	
Hızır "At-çeken—" (Çaldıran muharebesinde Şâh-İsmâil'e atını verip kurtulmasına sebeb olan seyis). 12	
Hızır Ağa (Hayr-Bay'ın vefâtında çıkan kölemen ısyânı tenkil etmiş olan Mısır valisi Boşnak-Mustafa Paşa'nın kumandanlarından) Bk.: Mûsâ "Kara—" 100	

Sayfa	Sayfa
Husrev "Molla—" (Fâtih devrinin meşhur ulemâsından, Seyh-ül-İslâm). 111	Hüseyin-Çelebi (Bağdad'da idam edilen Baş-Defterdar İskender Çelebi'nin kayını: Eniştesinden 15 gün sonra bu da idam edilmiştir). 174, 188
Husrev Ağa (İkinci Selim'in cülûsunda Emîr-Ahûr). 359	Hüseyin Paşa (Yavuz devri vüzerâsından) 32
Husrev Bey (Semendire sancak-beyi ve sonra Bosna valisi: İkinci Bâyezid'in kızıdan torunu olduğu için Kanunî'nin halası'nın oğludur). 69, 71, 115 - 116, 127, 191, 199 - 200	Hüseyin Paşa (Kanunî devrindeki Bozok ısyânı esnâsında Sivas beylerbeyi). 123
Husrev Bey / Paşa "Köse—" (Kanunî devrinde Antep ve Pasin sancak-beyliklerinde bulunduktan sonra muhtelif valiliklere tâyin edilmiş olan beylerbeyi). 314, 326	Hüseyin Paşa "Lala—/Tütünsüz—" (Lala-Mustafa Paşa'dan sonra İkinci Selim'in halası: Sonradan Rumeli-beylerbeyi ve vezir olmuştur). 314, 359, 366, 368, 399
Husrev Paşa "Deli—/Dîvâne—" (Yavuz ve Kanunî devirlerinde muhtelif valiliklerde bulunduktan sonra vezir olmuştur: Sokullulardan olduğu rivayet edilir; Lala-Mustafa Paşa'nın büyük kardeşidir). 23, 27, 44, 65, 123, 165, 219, 222 - 224, 247 - 248, 310, 335	Hüseyin-Reis (Hind-kapdani Seydi Ali-Reis'in babası, Galatah). 389
Huzy "Nicholas—" (Rodos fethinde Türklerin Beğne dedikleri İngiliz bureau kumandanı) 84	
Hümâyûn - Pâdişâh (Timurîlerden Hindistan imparatoru) 202-203	
Hüseyin "Vezir—" (Ağa hükümdarı Sultan Alâüddin-Şâh'ın Portekizlilere karşı istimdâd için Kanunî'nin son zamanlarında İstanbul'a gönderdiği elçi) 381	
Hüseyin Baykara (Timurîlerden Horasan hükümdarı). 15	
Hüseyin Bey "Hacı—" (Barbaros'un Cezâyir sultanlığı esnâsında Yavuz'a gönderdiği elçi). 51 - 52	
Hüseyin Bey "Helvacı-oğlu—" (Şâh-İsmâil'in Türkiye'ye gönderdiği elçilerden). 13	
Hüseyin Bey "Rûmî—" (Yavuz ve Kanunî devirlerinde Cidde muhafızı). 74	
Hüseyin Bey "Sultan—" (1554 = 961 de İmâdiyye beyi). 291	
	I
	Ihtıman-oğlu (İlk Humus sancak-beyi). 30
	I
	Iacob Heraclid (Boğdan voyvodalarından, Yunanlı). 416
	İbni-Kemâl / Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed-Çelebi Efendi (Kanunî devrinin "Müfti'ss-kaleyn" üvânıyla şöhret bulan büyük Seyh-ül-İslâmı) 45, 126, 162 - 163, 355, 357
	İbnü-Haneş (Muhtelif menbâlarda İbnü-Habeş, İbnü-Hânûs, İbnü-Hanbeş tahrifleriyle anılan ve Yavuz devrinde tenkil edilen Lübnan şeyhi). 47
	İbnü-Mer'i — Bk.: Hasan İbnü-Mer'i. 324
	İbnü-Meryem (Hazret-i İsâ). Bk.: İsâ Peygamber ve Mesih. 324
	İbrahim Ağa "Hâss-oda-başı—" — Bk.: İbrahim Paşa "Makbûl—" 324
	İbrahim-Çelebi "Sabuncu—" (Amasya zenginlerinden: "Düzmece" denilen şehzâde Murad'ı Yavuz devrinde İstanbul'a gönderdiğinden bahsedilen tâ-eir) 50 - 51
	İbrahim Bey (1551 = 958 de Safavileri muhasara kaldırmaya

Sayfa	Sayfa
meebur edeu Ereış sancak-beyi) 265	İsâ "Hamze-oğlu, İzmitli—" (Ya-
İbrahim Bey "Dragman/Tercüman—" (Szigetvar seferinde Ordu tercümanı) 344, 352	vuz'un hekimlerinden) 54-55
İbrahim-Çelebi / Paşa (Kanunî dev-ri Baş-Defterdarlarından). 423	İsaakios Komninos — Bk.: Komninos "İsaakios—".
İbrahim Paşa (1543 = 950 de Ana-dolu Beylerbeyi). 236	İsabelle/Isabella (Lehistan kralı Bi-rinci Sigismund'un kızı ve Szapolyai Janos'un karısı, Macar kraliçesi). 222 - 223, 225, 227 - 228, 263, 344
İbrahim Paşa "Makbûl — / Mak-tûl — / Pargalı — / Frenk—" (Kanunî'nin meşhur Vezir-i-a'zamı: Sadâretinden evvel "Hâs-oda-başı İbrahim Ağa" diye anılmıştır; Osmanlı men-bâlarında İstanbul sürmün efsânevi bânisi "Yanko-ibni-Mâdyân" nesline mensup gös-terilir!). 62, 93, 95 - 108, 113 - 115, 117 - 118, 121, 123 - 129, 131 - 132, 134 - 136, 138 - 143, 146, 148, 154 - 174, 176 - 182, 184 - 189, 191, 204, 219, 231, 235, 271, 280, 284, 299, 304, 356, 387	İsâ Bey (1551 = 958 de Bozok san-cak-beyi). 266
İbrâhim-Peygamber (Halîl-Üllâh lâ-kabiyle meşhur) 32, 118, 324	İsâ-Peygamber (Acem kaidesiyle İsi telâffuzu da vardır). 125, 324
İdrîs-i-Bitlisî (Müverrih) 14, 22-24	Bk.: İbnü-Meryem ve Mesîh.
İdrîs-i-Bitlisî (Müverrih) 14, 22-24	İshak "Kadı—" (Şâh-İsmâil'in Ya-vuz'a gönderdiği elçilerden: "Kadı-Paşa" lâkabiyle de anılır). 17
İliâs (Beşinci Petru Rareş'in oğlu, Boğdan voyvodalarından). 416	İshak Paşa (Fâtih ve İkinci Bâyezid devirleri Vezir-i-a'zamların-dan). 189
İlyas Ağa (İstoni-i-Belgrad'da Yeni-geri-ağası). 272	İshak Paşa (Fâtih ve İkinci Bâyezid devirleri Vezir-i-a'zamların-dan). 189
İlyas-Reis (Barbaros'un kardeşle-rinden). 51	İskender Bey (Kanunî'nin Rodos se-ferinde Emîr-âhûr). 93
İmâdî "El—" Bk.: Ebussuûd Efen-di.	İskender Bey (İlk Szigetvar sancak-beyi) 359
İmâm-ı A'zam (Hanefî mezhebinin ulu müessisi Ebu-Hanîfe Nu'mân-ibni-Sâbit). 173	İskender Bey "Emîr—" (Kölemenle-rin Yemen kumandanı: Mısır fethi üzerine Osmanlı hizme-tinde ibka edilmişse de Ka-nunî'nin cülûsunda isyânın-dan dolayı idam edilmiştir). 74
İmâm-Mutahhar — Bk.: Mutahhar "İmâm—".	Bk.: Rûmî-Kemal Bey.
İmâm-Şerefüddin — Bk.: Şerefüd-din "İmâm—".	İskender Bey "Yular-kısdı-oğlu—" (Kanunî devrindeki Bozok is-yânında Malatya sancak-beyi) 123
İmir — Bk.: Emîr/Mîr/İmir.	İskender-Çelebi (Kanunî devrinin meşhur Baş-Defterdarı). 164, 166 - 167, 172, 174, 186, 188, 329, 335
İnal (Mısır valisi Hayr-Bay'ın vefa-tında isyân eden Kansu taraf-darlarından) 100	İskender Paşa (İkinci Bâyezid'in son ve Yavuz'un ilk Kapdan-ı Deryâsı: Sonradan vezir ol-muştur; Galata Mevlevî-hâne-sinin bânisidir). 20
Bk.: Budak, Cânum ve Kansu.	İskender Paşa (1566=973 de Anado-lu beylerbeyi, Szigetvar sefe-rinde İstanbul muhâfızı ve sonra vezir) 342, 362, 371
İoan cel Cumplit (Garp menbâların-da İwonia denilen Boğdan voyvodası). 416	İskender Paşa "Çerkes—" (İlk Van beylerbeyi: Daha sonra Erzu-rum, Bağdad ve Mısır valilik-lerinde de bulunmuştur). 258, 260, 264 - 267, 278

Sayfa	Sayfa
İskender-Paşa-zâde Hurrem Paşa — Bk.: Hurrem Paşa "İskender-Paşa-zâde—".	İwonia — Bk.: İoan cel Cumplit.
İsle-Adam "Philippe Villiers de l—" Kanunî'nin Rodos fethinde Şövalyelerin on dokuzuncu ve sonuncu Üstâd-ı a'zamı) 76, 80, 84, 89 - 91	J
İsmâil "İkinci—" (Şâh-İsmâil-i-Sa-favî'nin torunu ve Birinci Tahmâşb'nin oğlu ve halefi: Şeh-zâdeliğinde "İsmâil-Mirzâ" is-miyle anılmıştır). 266	Jacques (Kıbrıs'ın "Lusignan" sülâ-lesinden son meşrû kralı olan Üçüncü Janus'un gayri-meşrû oğlu: Babasının ölümünden sonra Mısır Kölemenlerine is-tinâden Kıbrıs tahtını zaptetmiştir.) 389-390
İsmâil-i-Safavî / Şâh-İsmâil "Birinci—" Safavî - Türk impara-torluğunun meşhur müessisi) 2, 5-15, 17, 22-24, 26-27, 41, 45, 47-48, 50, 52, 56 - 57, 62, 66 - 67, 103, 112, 122, 150, 158, 167, 171, 254, 290, 295, 303, 316, 375	Janus "Üçüncü—" (Kıbrıs'da salta-nat süren "Lusignan" Fransız sülâlesinden onuncu ve sonun-cu meşrû kral) 389
İsmâil-Mirzâ — Bk.: İsmâil "İkin-ci—"	Janus-Boyhîus (Kanunî'nin Belgrad fethinde kale müdafilerinden) 72
İstefan-kral — Bk.: Szigmond-Janos.	Jean "Duc—" — Bk.: Duka-Gin.
İvan Vasilyeviç "Üçüncü—" Mos-kova Büyük-dukalarından Rus-ya'nın teşekkülünde âmil olan iki İvan'ın birincisi: "Veliki-Kniaz" ünvânı Garp dillerine "Büyük - duka" ve "Büyük-prens" şekillerinde terceme edilir; XV inci asırda yaşa-mış ve bir Bizans prensesi ala-rak İstanbul üzerinde hukuk iddiâsına başlamıştır. "Bü-yük-İvan" şeklinde de anılır. 382 - Aşağıdaki maddeye de bk.	Jean-Baptiste "Saint—" (Hazret-i Yahyâ). 78
İvan Vasilyeviç "Dördüncü—" (Yı-karıkı maddede gördüğümüz XV inci asırdaki adaşıyla be-raber Rusya'nın teşekkülünde âmil olan iki İvan'ın ikincisi: XVI ncı asırda yaşamış ve "İvan le Terrible=Müdhiş İ-van" şöhretiyle anılmıştır; Moskova Büyük-dukaları için de ilk defa olarak "Tsar = Çar" ünvânını alan işte bu-dur) 382 - 383	Jean de la Cerda — Bk.: Cerda "Jean de la—".
Yukarıki maddeye de bk.	Jean de la Valette-Parisot — Valette Parisot "Jean de la—"
İwan Morozow — Bk.: Morozow İwan—".	Jean de Montluc — Bk.: Montluc Jean de—".
	Jehan / Jean de la Forest / Forêt — Bk.: Forest / Forêt "Jean de la—"
	Jérôme de Zara — Bk.: Zara "Jé-rôme de—".
	Joachim von Brandenburg "İkinci—" (Brandenburg elektörü: Os-manlı menbâlarında "Kara-Hersek-oğlu" diye anılır) 233 - 234
	Johann Katzianer — Bk.: Katzianer "Johann—".
	Joseph Nassi — Bk.: Nassi "Yasef/Joseph—".
	Juan de Cordova — Bk.: Cordova "DonJuan de—".
	Jules/Julius "İkinci—" (XVI ncı a-sırda Papa) 202
	Jurischitz "Nicolas —" (Guns kale muhâfızı ve Viyana seferin-den sonra kral Ferdinand'ın İs-tanbul elçisi) 141-142, 148-149 156
	Bk.: Schneeberg "Joseph von—"

K	Sayfa	Sayfa
Kaabız-Molla (Kanunî devrinde İran'dan İstanbul'a gelip dinî bir fitne çıkaran ve aslen bir Gürcü dönmesi olduğundan bahsedilen fesatçı). 125 - 126	leyman "Birinci—". Magnificent "The—" ve Magnifique Le—".	
Kaadirî-Çelebi (Yukarıki maddede bahsi geçen Kaabız meselesinde Anadolu Kadıaskeri/Kazaskeri).	Kapucu-başı Abdullah - Ağa-zâde Molla-Çelebi Efendi — Bk.: Mehmet Vusûlî Efendi.	
Kadı-Çelebi — Bk.: Mehmet-Çelebi "Kadı—".	Kara-Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa "Kara—"	
Kadı-İshak — Bk.: İshak "Kadı—".	Kara-Ali — Bk.: Ali "Kara—"	
Kadı-Mehmet-Çelebi — Bk.: Mehmet-Çelebi "Kadı—".	Karaca-Paşa (Yavuz devri ümerasından Ahmed Bey'in lâkâbı) Bk.: Ahmed Bey/Paşa.	
Kadı-Muslihüddin — Bk.: Muslihüddin "Kadı—".	Karaçin-oğlu — Bk.: Kertsenyi.	
Kadı-Paşa — Bk. İshak "Kadı—".	Karaçin-oğlu — Bk.: Keretsenyi.	
Kadı-zâde Ahmed Efendi — Bk.: Ahmed Efendi "Kadı-zâde—"	Karaçin-oğlu — Bk.: Ahmed Bey "Karaçin-oğlu—".	
Kadı-zâde Mehmet Bey — Bk.: Mehmet Bey "Kadı-zâde—"	Kara-Dayı (Turgud Paşa'nın yetiştirdiği denizcilerden) 264	
Kaikhosro - Keyhusrev (Ahıska Hristiyan Atabeylerinden ve Qwaqwarî sülâlesinden) 260, 265	Kara-Han "Ustaclu" (Ustaclu Mehmet/Muhammed ve Süleyman Hanların kardeşi, Şâh-İsmâîl'in eniştesi) 22 - 25, 103	
Kalender / Kalender-Şâh (Kanunî devrinde Anadolu'da büyük bir isyan hareketi çıkaran ve Hacı Bektaş sülâlesinden olduğu rivayet edilen Celâlî reisi). 123-125, 130	Kara-Hersek-oğlu — Bk.: Joachim von Brandenburg "İkinci—".	
Kalın-Ali Paşa — Bk.: Ali Paşa "Semiz— / Kalın—".	Kara-Hoca (Kılıc-Ali Paşa'nın Cezâyir Beylerbeyliğindeki kapdanlarından) 396	
Kanlı-Ca'fer — Bk.: Ca'fer Ağa / Kanlı-Ca'fer.	Kara-Kadı (Turgud Paşa'nın yetiştirdiği denizcilerden). 264	
Kansu (Mısır valisi Hayr-Bay'ın maiyyet beylerinden: Onun vefatında yerine ikinci vezir Boşnak-Mustafa Paşa vali oluncaya çıkan Kölemen isyanında sultan ilân edilmesine karar verilmişse de tenkil edilmiştir). 100	Kara-Mahmud-Reis — Bk.: Mahmud Reis "Kara—"	
Kansu-Gavri / Görî (Mısır Kölemen sultanlarından: Bu ismin "Kansuh-ül-Görî" imlâsına da tesadüf edilir) 2, 18, 24-25, 27-29, 31, 34, 37, 39, 103, 377	Karamânî-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Karamânî—".	
Kanunî Sultan Süleyman — Bk.: Sü-	Kara-Mûsâ — Bk.: Mûsâ "Kara—".	
	Kara-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Kara—"	
	Kara-Mustafa Paşa "Merzifonlu—" (Dördüncü Mehmet devrinde Viyana'yı ikinci defa olarak muhasara eden Vezir-i'azam) 144	
	Kara-Nişancı — Bk.: Mehmet-Çelebi Kara-Nişancı / Boyalı—".	
	Kara-Şâhin Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Kara-Şâhin—".	
	Kara-Şâhin-oğlu Behram Paşa — Bk.: Behram Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—"	
	Kara-Şâhin-oğlu Rıdvan Paşa — Bk.: Rıdvan Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—".	

Sayfa	Sayfa
Kara-Uğurlu — Bk.: Uğurlu "Kara—"	Kaytbay (Fâtih'le muâsir Kölemen sultanı) 17
Karlo (Osmanlı menbâlarında Charles-Quint'e verilen isim: "Vilâyet-i İspanya kralı Karlo" şeklinde bahsedilir). 253	Kaytbay (Mısır valisi Hayr-Bay'ın dâmâdı ve Rodos fethine iştirâk eden Mısır kuvvetlerinin kumandanı) 88
Karloş / Karolus "Beşinci—" Bk.: Charles-Quint. 151	Kehle-i-İkbâl 284, 361
Kasım Bey (Kanunî'nin "Alaman seferinde şehid olan Akıncı beylerinden) 151	Kehle-i-İkbâl Bk.: Rüstem Paşa "Kehle-i-İkbâl—".
Kasım Bey / Paşa "Çerkes—" (İkinci Selim devrinde Şıkkı-Sânî Defterdarlığından Kefe beylerbeyliğiyle Ejderhan seferi serdarlığına tâyin edilen kumandan). 384 - 386	Kemal Bey "Rûmî—" (Kanunî'nin eûlûsunda ısyân eden Yemen kumandanı Emîr İskender Bey'i idam edip yerine geçen kumandan) 74
Kasım Bey / Paşa "Gazi—" (1543=950 de Mohaç beyi, sonra Burdin valisi ve ilk Tımsıvar beylerbeyi) 238, 264, 275	Kemal Bey "Rûmî—" Bk.: İskender Bey "Emîr—".
Kasım-İbnü-Şuvay' (1569=976'daki ikinci fethinde Aden'i Türk kuvvetlerine teslim eden Zeydî muhafızı) 380	Kemal / Kemâlüddin-Çelebi "Çömlekçi-zâde—" (İlk Haleb kadısı, sonra Baş-Defterdar) 29
Kasım Paşa "Güzelce—" "Kanunî devrinde Anadolu ve Rumeli beylerbeyi, Mısır valisi, vezir ve nihayet Mora beyi: İstanbul halicindeki Kasımpaşa mahallesini imâ' ettiği için o semte ismi verilmiştir) 22, 29, 79, 83, 100, 105-106, 129, 143, 176, 197, 223 - 224	Kemal Paşa (Ümerâdan Süleyman Bey'in babası ve Şeyh-ül-İslâm İbni-Kemal'in dedesi) 163
Kasım Şâfi-Çelebi/Paşa "Cezerî-zâde Koca—" (İkinci Bâyezid ve Yavuz devirleri Nişancı ve Baş-Defterdarlarından) 1	Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed-Çelebi — Bk.: İbni-Kemal.
Kâtib-Mehmet — Bk.: Mehmet "Kâtib—".	Kemal-Reis (İkinci Bâyezid devri denizcilerinden ve Sapienza=Burak-reis muharebesi kahramanlarından, Karamanlı, Pîrî-Reis'in amcası) 271
Katzianer "Johann—" (Kanunî'nin Alaman seferi'nde Viyana müdâfaa kumandanı olan Katzenstein baronu: Vertizo muharebesinde mağlûb edilen bu kumandanın ismi Osmanlı menbâlarında "Kocyan/Koçyan" şeklini alır). 150, 200	Kemâlüddin Ferruhzâde Beg — Bk.: Ferruhzâde Beg "Kemâlüddin—"
Kaysûnî-zâde Bedrüddin Mehmet-Çelebi — Bk.: Mehmet-Çelebi "Kaysûnî-zâde Bedrüddin—"	Kemankeş-Ahmed Paşa — Bk.: Ahmed Paşa "Kemankeş—".
	Keretsenyi (1566=974 tarihinde ve Szigetvar seferi esnasında ikinci vezir Pertev Paşa'nın fethettiği Gyula=Göle kalesi kumandanı: Osmanlı menbâlarında "Karaçin-oğlu" şeklinde bahsedilir) 351
	Keyhusrev — Bk.: Kaikhosro.
	Kılıc (Yavuz devrinde Safavî casuslarından) 7
	Kılıc-Ali Paşa / Uluc-Ali-Reis (Barbaros'la Turgud'un yetiştirdiği büyük denizcilerden: Aslen Anadolu Türklerindendir; ismi "Uluc-Ali" olduğu halde muvaffakiyetlerinden dolayı ikinci Selim "Uluc" adını "Kılıc" a tahvil etmiştir; Avrupalıların kullandıkları

Sayfa	Sayfa
"Oechiali /Oechiale /Ochiali/ Ochiale" şekilleri "Uluc-Ali" den muharreftir; Kılıç-Ali Paşa İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerinde on beş sene kadar Kapdan-ı Deryâlık etmiştir). 264, 320, 332, 396, 398, 403 - 416, 419, 422 - 433	Tercüman—". Kubad Paşa (Piri-Reis'in Maskat ve Hürmüz seferinde Basra valisi) 272 Kuduz-Ferhad — Bk.: Ferhad "Kuduz—". Kurd-oğlu — Bk.: Muslihüddin-Reis "Kurd-oğlu—". Hayrüddin Hızır-Reis "Kurd-oğlu—" ve Ahmed Bey "Kurd-oğlu—". Kurd-oğlu Ahmed Bey — Bk.: Ahmed Bey "Kurd-oğlu—". Kurtbay (Son Mısır sultanı Tumanbay'ın Yavuz'u öldürme me'mûr ettiği Kölemen beylerinden). 33 Bk.: Alanbay. Küçük-Bâli/Balı Bey — Bk.: Bâli/Balı Bey "Küçük—". Küçük-Hasan-Çelebi — Bk.: Hasan-Çelebi "Küçük—". Küçük-Sinan Paşa — Bk.: Sinan Paşa "Küçük—".
Koca-Kasım Sâfi-Çelebi / Paşa— Bk.: Kasım Sâfi-Çelebi/Paşa "Cezerî-zâde Koca—". Koca-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Koca—". Koca-Nişancı "Celâl-zâde Mustafa-Çelebi — Bk.: Mustafa-Çelebi "Koca-Nişancı Celâl-zâde—". Koca-Sinan Paşa — Bk.: Sinan Paşa "Koca—". Kocu / Koçu Bey (Yavuz devrinde Bursa beyliğinde bulunduktan sonra Kanunî devrindeki Kamlender ısyânında telef olan Amasya beyi) 27, 124 Kocyan/Koçyan — Bk.: Katzianer "Johann—". Komninos "İsaakios — " (Milâdın XII neî asrında Bizanslı Kıbrıs prensi) 389 Korçu-Kaçar — Bk.: Şâh-kuli Aka. Korkmaz Bey (Akkoyunlulardan) 7, 9, 47 Bk.: Ferahşâd Bey "Korkmaz-Bey oğlu—" ve Mehmet Bey "Korkmaz Bey-oğlu—". Korkud-Sultan (İkinci Bâyezid'in oğullarından: Künyesi Ebn'l-Hayr Mehmet Korkud" şeklindedir; ilmi ve muskîdeki ihtisâsıyla meşhurdur). 1, 4 - 5, 56 Kervin "Mathias—" (Hunyadi Janos = Yanko-Hunyad'ın oğlu, Macar kralı). 118 Kossariç — Bk.: Stipan Kossariç. Kral-oğlu (Erdel banı Szigmond-Janos'a muâsır Osmanlı vesikalarında verilen ünvan) 328 Bk.: Szigmond-Janos. Kubad-Çavuş (İkinci Selim devrinde Kıbrıs adasının Türkiye'ye terkini istemek için seferden evvel Venedik'e gönderilen elçilerden) 392 Bk.: Mahmud Ağa "İkinci-	L Lağos — Bk.: Lajos "İkinci—" Lajos "İkinci—" (Osmanlı menbâlarında Lajos / Lağos / Lavoş tahrifleriyle anılan ve Jagellon hânedânına mensub olan son müstakil Macar kralı Avrupa'da "Louis II" diye anılır) 67, 76, 110, 112, 115 - 117, 122, 127, 129 - 130, 156 - 157 Bk.: Vladislav. Lala-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Lala—". Lamber "Von—" Bk.: Schneeberg "Joseph von—". Lapuşneanu — Bk.: Alexandru Lapuşneanu. Lasczky (Szapolyai Janos Macar kralı olduğu zaman kendisini mağlûb eden Birinci Ferdinand'a karşı Kanunî'ye dehâlet için gönderdiği elçi: Lehistan asilzâdelerindendir). 127 Lasczky (Szapolyai Janos öldüğü zaman Birinci Ferdinand'ın haraç ve tâbiyet kabul etmek şartıyla Macar tahtını istemek için İstanbul'a gönderdiği elçi:

Sayfa	Sayfa
Yukarıki maddede geçen "Lasczky" ile soy veyahut şahsiyet birliği olabilir) 223 Laurent Nyary — Bk.: Nyary "Laurent—". La Valette-Parisot "Jean de—" Bk.: Valette - Parisot "Jean de la—" Lavoş — Bk.: Lajos "İkinci—" Layoş — Bk.: Lajos "İkinci—" Législateur "L—" (Kanunî ünvanının fransızcası). 59 Bk.: Süleyman "Birinci—", Magnificent "The—" ve Magnifique "Le—" Léon "Onuncu—" (Kanunî devrinde Protestanlığa karşı mücadelesiyle meşhur Papa). 76, 110 Lioncel "Bérenger de—" (Rodos fetihinde mahsurların Provans burcu kumandanı) 84 Lodron "Kont—" (Vertizo muharebesinde mağlûb olan Avusturya kumandanlarından) 200 Logodi "Simon—" (Kanunî devrinde Şabaç-Böğürdelen kalesinin Macar kumandanı) 70 Losonczy "Etienne—" (1551=958 de Türklere karşı Tımsıvar müdâfii) 268, 273 - 274 Louis II — Bk.: Lajos "İkinci—". Louis "On-dördüncü—" (Fransızların Le roi-sôleil" dedikleri Fransa kralı) 183 Louise de Savoie (Savoie dukası de—". Louise de Savoie (Savoie dukası Philippe'in kızı ve Birinci François'nın anası: Oğlunun İtalya muharebeleriyle İspanya'daki esâret devrinde saltanat nâibliğinde bulunmuş ve Kanunî'den istimdâd etmiştir). 109 Ludovico Gabrielli — Bk.: Gabrielli "Ludovico—". Luigi Badoero — Bk.: Badoero Luigi—" Luigi Martinengo — Bk.: Martinengo "Luigi—". Lusignan "Guy de—" (Fransız Haçlılarından: Kıbrıs krallığında bulunmuş olan "Lusignan hânedanının müessisidir; bu sülâle Milâdın XII neî asrından XV inci asrına kadar 266 sene saltanat sürmüş ve sonra Kıbrıs Venediklilerin eline geçmiştir) 389 "Devlet, millet" cedvelinde Kıbrıs krallığı ve Lusignan maddelerine de bk. Lûtfi Paşa (Kanunî devri Vezir-i azamlarından, müverrih) 195, 197, 209, 218-222 "Müellifler" cedvelinde aynı isimle "Tevârih-i Âl-i Osman" ve "Âsafnâme" maddelerine de bk. Luther "Martin—" (Protestan mezhebi müessisi) 108, 110 "Devlet, millet" cedvelinde "Protestan—/lar" maddesine de bk.	M Magnificent "The—" (Kanunî'nin "Muhteşem" mânâsına İngilizce ünvanı) 59 Bk.: Législateur "Le —". Magnifique "Le—" ve Süleyman "Birinci—". Magnifique "Le—", (Kanunî'nin Muhteşem manasına Fransızca ünvanı). 59 Bk.: Législateur "Le—", Magnificent "The—" ve Süleyman "Birinci—". Mahmud (İkinci-Bâyezid'in oğullarından) 3 Mahmud (Bir rivayete göre Yavuz'un idam ettirdiği oğlu Abdullah ve Murad maddelerine de bk. Mahmud (Kanunî'nin oğullarından) 244, 309, 361 Mahmud (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in oğlu) 313, 323, 326 Mahmud "İkinci—" (Osmanlı pâdişahlarından). 355 Mahmud Ağa (Mısır seferinde Kapucu-başı) 39 Mahmud Ağa "İkinci-Tercüman—" (İkinci Selim devrinde Kıbrıs

Sayfa	Sayfa
adasının Türkiye'ye terkinin is- temek için seferden evvel Ve- nedik'e gönderilen elçiler- den) 392, 419	him Paşa "Makbûl—". Maktûl-İbrahim Paşa — Bk.: İbra- him Paşa "Maktûl—".
Bk.: Kubad-Çavuş.	Malkoç Bey (1544 = 951 de Hersek sancak-beyi). 246
Mahmud Ağa — Bk.: Mahmud Paşa "Zal—"	Malkoç-oğlu Ali Bey — Bk.: Ali Bey "Malkoç-oğlu—".
Mahmud Bey (1551 = 958 de Biga sancak-beyi) 266	Malvezzi (Avusturya'nın İstanbul'da sefir sıfatıyla rehinesi) 264
Mahmud Bey (1551=958 de Şarkî Kara-hisar sancak-beyi). 266	Mâni' "Emîr—" (Basra emîri Râ- şid-ibnü-Makaamis'in Basra anahtarlarını Edirne'ye getirip Kanunî'ye takdim eden oğlu) 205
Mahmud Bey (Barbaros'un torunu ve Hasan Paşa'nın oğlu: İne- bahtı muharebesinde yarar- lık gösteren denizcilerden). 408	Bk.: Râşid-ibnü-Makaamis ve Muhammed "Vezîr—"
Mahmud Bey "Kadı-zâde—" (Ka- dı-zâde Mehmet Bey'e bâzı menbâlarda izâfe edilen isim) Bk.: Mehmet Bey "Kadı-zâ- de—" 105	Marco-Antonio Bragadino — Bk.: Bragadino "Marco-Antonio—"
Mahmud Bey "Mihal-oğlu—" (Yavuz devrinde Çirmen ve sonra İz- vornik beyi) 46	Marco-Antonio Colonna — Bk.: Co- lonna "Marco-Antonio—".
Mahmud Bey "Ramazan - oğlu—" (Yavuz devrinde Adana beyi) 26 - z 27, 33 - 34	Marco Grimani — Bk.: Grimani "Marco—".
Mahmud Paşa (Kanunî devrindeki Kalender isyanında maktul düşen Karaman beylerbeyi) 124	Maria "Dona—" (İtalya'daki Gaeta şehrinin İspanyol valisi Don Diego Gaetano'nun güzel kızı: Esir olunca Barbaros almıştır) 237- 238
Mahmud Paşa (Kanunî devrinde Ye- men valilerinden) 373	Marie / Maria (Charles Quint'le Bir- inci Eerdinand'ın kızkardeşi ve Macar kralı İkinci Lajos'un karısı, kraliçe) 110, 117, 120, 157
Mahmud Paşa "Zal—" (Kanunî'nin idam ettirdiği büyük oğlu şeh- zâde Mustafa'yı boğduğu ve yahut boğulmasına yardım et- tiği için "Zal" lâkabını alıp parlıyan ve gittikçe Anadolu beylerbeyi, vezir ve hattâ dâ- mâd olan cânî boşnak: Paşa- lığından evvelki Kapucu-baş-ı lık devrinde "Mahmud Ağa" ismiyle anılmıştır). 284, 286, 309 - 310, 349, 378	Marsigli (Bir rivayete göre Kanunî'nin karısı Hurrem - Sultan'ın babası olan piskopos) 187
Mahmud-Reis "Kara—" (Rodos fethi kapdanlarından: Kharki = Herke ve İliaki / İleki adala- rının fâtihi). 80, 82, 85, 87, 92	Martinenghi — Bk.: Martinengo. Martinengo / Martinenghi "Gab- riele—" Rodos fethinde mah- surların hizmetinde bulunan Venedikli istihkâm mütehas- sısı). 84, 89
Mahmud-Şâh "Üçüncü—" (Gucerat mülûkünden, Bahadır-Şâh'ın oğlu) 203, 208 - 209, 218	Martinengo "Luigi—" (Türk fethin- de Venediklilerin Kıbrıs Top- çu kumandanı). 395, 397
Bk.: Bahadır-Şâh. Makbûl-İbrahim Paşa — Bk.: İbra-	Martin Luther — Bk.: Luther "Martin—".
	Martinuzzi "Utyesnovig—" (Macar kraliçesi İsabella ile beraber küçük kral Szigmond-Janos'un vasîsi olan Varadin piskoposu) 223, 225, 227, 228, 263, 267, 269 - 270
	Mathias Korvin — Bk.: Korvin "Mat- hias—".

Sayfa	Sayfa
Maximilien "Birinci—" Almanya imparatoru ve Charles-Quint'in baba tarafından dedesi). 109	nın mahkeme kâtibi) Mehmet "Trabzonlu Arab—" (Ka- nunî'nin oğlu şehzâde Bâye- zid'in maiyyetinden) 317
Maximilien "İkinci—" (Charles- Quint'in yeğeni ve birinci Ferdinand'ın oğlu ve halefi olan Almanya imparatoru) 329 - 330, 341, 376	Mehmet Ağa (Kanunî devrinde Kehle-i-İkbâl Rüstem Paşa'nın gömleğinde kehle bulup cüzâm illetine mübtelâ olma- dığını isbât ederek dâmâd- lığa kabulünü te'min etmek suretiyle ikbâline sebep olan saray hekimi). 248
Mecnun-Arslan Paşa — Bk.: Arslan Bey/Paşa "Yahyâ-Paşa- zâde/Yahyâlu—" 49	Ahmed Ağa / Paşa "Bıyıklı—" (Yavuz devrinde Şarkî-Ana- dolu fâtihterinden Erzincan ve sonra Diyarbekir beyler- beyi) 16, 18, 23-26, 28-29, 41, 218, 249
Mehdi (Eimme-i Esnâ-âşer'in on ikinciisi: Bunun ölmüş ol- mayıp gözden kaybolduğuna inanarak Şiflere göre âhir-za- manda ortaya çıkıp dünyayı ıslâh edecektir.) 49	Bk.: Mustafa Bey/Paşa "Bı- yıklı-Mehmet-Paşa-zâde —" ve Üveys Paşa.
Mehmed Pâşây-ı Tavil — Bk.: Mehmet Paşa "Sokullu—" 3	Mehmet Ayas Paşa — Bk.: Ayas Mehmet Paşa.
Mehmet (İkinci Bâyezid'in oğulla- rından şehzâde Şehensâh'ın Niğde beyliğinde bulunmuş olan oğlu). 3	Mehmet Bey (Kanunî devrindeki Kalender isyanında telef o- lan Karaman Defterdar-ke- hüdâsı) 124
Mehmet (Kanunî'nin torunu ve şeh- zâde Bâyezid'in oğlu) 313, 323, 326	Mehmet Bey (Vezir-i-a'zam Mak- bûl-İbrahim Paşa'nın oğlu) 184
Mehmet (Kanunî'nin oğlu ve ken- disinin hayatında ölen veli- ahdi: Şehzâde câmiî bunun nâmına yapılmıştır) 187, 224, 244- 245, 255, 258, 309, 327, 361	Mehmet Bey (1566 = 973 Sziget- var seferinin başlarında bir baskınla şehid edilen Tırhala sancak-beyi) 345
Mehmet (İkinci Selim'in oğulların- dan) 418, 422	Mehmet Bey / Paşa "Dukagin-oğ- lu—" (Yavuz devri Vezir-i- a'zamlarından Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın oğludur: Se- mendire sancak-beyliğinde ve Mısır valiliğinde bulun- muş ve dâmâd olmuştur) 233, 272
Mehmet/Muhammed (Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin oğlu) 34, 377	Mehmet Bey "Kadı-zâde—" (Mı- sır valisi Hâin-Ahmed isyan ve istiklâlini ilân ettiği za- man vezir edindiği halde onu tenkil eden ve sonra Mısır Defterdarı olan kahraman: Bâzı menbâlarda ismi "Mah- mud" gösterilirse de doğru değildir). 103, 105, 106
Mehmet "Birinci—" (Osmanlı pâ- disahlarından Çelebi-Sultan Mehmet) 55, 134, 296 - 297	Mehmet Bey "Kej-dehan—" 1542 = 949 da Kruşevac = Ala-
Mehmet "İkinci—" (Osmanlı pâdi- şahlarından Fâtiş Sultan Mehmet) 3, 6, 15 - 17, 19 - 21, 24, 37, 40, 55, 60, 68, 70, 73, 76 - 77 79 - 80, 97, 111, 118, 122, 124, 127, 134, 189, 192; 197, 203, 307, 312, 317, 340, 343, 346, 354, 356, 362, 382, 415, 421, 423	
Mehmet "Üçüncü—" (Osmanlı pâ- disahlarından) 96, 277, 343	
Mehmet "Hacı—" (Piri-Reis'in ba- bası, Karamanlı) 271	
Mehmet "Kâtib—" (Kanunî dev- rindeki Bozok isyanında ora-	

Sayfa	Sayfa
cahisar sancak-beyi) 233	dan: "Kadı-Çelebi" lâka- biyle de anılır). 42
Mehmet Bey "Korkmaz-Bey-oğlu—" Akkoyunlulardan: Yavuz devrinde Lübnan sancak-beyi) 47	Mehmet Çelebi / Paşa "Ka- ra-Nişancı—/ Boyalı—" (Ka- nunî devrinin sonunda Refi- ül-Kütâb, ikinci Selim dev- rinde Nişancı ve vezir) 304, 370
Bk.: Korkmaz Bey ve Ferah- şâd Bey.	Mehmet Çelebi "Kaysûnî-zâde Bed- rüddin—" (Kanunî'nin vefa- tında Hekim-başı) 355, 358
Mehmet Bey "Mihal-oğlu—" (Ka- nunî devri Akıncı beylerin- den) 69	Mehmet Ebussuûd Efendi — Bk.: Ebussuûd Efendi "Mehmet—"
Mehmet Bey "Sâli-Paşa-zâde—" (İnebahtı = Lepanto muha- rebesinde Ağrıboz sancak- beyi) 407 - 408	Mehmed Efendi "Molla—" (Vezir-i- a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın oğlu, Edirnekadısı) 154
Mehmet Bey / Han "Şâhrukh-Bey- oğlu—" (Yavuz'un anadan dedesi olan Dulgadır hüküm- darı Alâüddeve Bozgadır hükümdarı Alâüddeve Boz- kur'd'un oğullarından Şâh- rukh Bey'in oğlu: Osmanlıla- rın ilk Erzurum valisi bu- dur; daha sonra Rumeli'ye nak- ledilip Niğbolu beyliğine tâ- yin edilmiştir). 170 - 172, 190, 297, 350	Mehmet Han "Dulgadırlı—" Bk.: Mehmet Bey / Han "Şâh- rukh-Bey-oğlu—".
Bk.: Ali Bey "Şâhrukh-Bey- oğlu—"	Mehmet Han "Ustaclu" (Şâh-İs- mâil'in Şarkî-Anadolu va- lisi: Osmanlı menbâlarında bunun soy-adı Ustaclu/ Ustaclu / Ustaclu-oğlu gibi tahavvüller gösterir) 8, 11, 12, 22, 23
Mehmed Bey "Uzgurlu-İsâ-Paşa-zâ- de—" (İlk Gazze sancak-beyi) 30-31	Bk.: Kara-Han "Ustaclu" ve Süleyman-Han "Ustaclu".
Mehmet Bey / Paşa "Yahyâ-Paşa- zâde— / Yahyâlu—, — Ga- zi—" (Viyanâ seferinde Se- mendire sancak-beyi, daha sonra Budin beylerbeyi) 135, 141, 148, 162, 199-200, 207, 233, 240, 243, 246, 249, 264, 275, 346	Mehmet-Mirzâ (Şirvanşahlardan ikinci Halil'in Osmanlı hiz- metine girip Irakâyın seferin- de Tebriz muhafızlığına tâyin edilmiş olan oğlu) 170
Mehmet Bey "Yahyâ-Paşa-zâde—/ Yahyâlu?" (1566 = 974 de Varat sancak-beyi) 351	Mehmet Paşa — Bk.: Mehmed A- ğa / Paşa — "Bıyıklı—"
Mehmet Bey-Çelebi "Eğri-Abdî-zâ- de—" (Kanunî devri nişan- cı ve Baş-Defterdarlarından) 342	Mehmet Paşa (1535 = 942) tarihin- de ve Irakâyın seferi esnâsın- da Diyarbekir beylerbeyi) 180
Mehmet Çelebi / Paşa — Bk.: Pîrî Mehmet Çelebi/Paşa.	Mehmet Paşa (1549 = 956 da Er- zurum beylerbeyi) 260
Mehmet Çelebi "Dizdar-zâde—" (Ro- dos fethinde Midilli beyi: Ro- dos adası bunun sancağına ilhak edilmiştir) 93	Mehmet Paşa "Baltacı—" (1554= 961de Bağdad valisi) 292
Mehmet Çelebi / Paşa "Kadı —" "Yavuz devri Nişancıların-	Mehmet Paşa "Dukagin-oğlu —" Bk.: Mehmet Bey / Paşa "Dukagin-oğlu—".
	Mehmet Paşa "Hacı— / Sofu—" (1537 = 944 de Rumeli beylerbeyi ve sonra vezir) 194 - 195, 222 - 224, 261
	Mehmet Paşa "Karamânî—" Fatih devrinin son vezir-i-a'zamı) 189

Sayfa	Sayfa
Mehmet Paşa "Nişancı—" Bk.: Mehmet-Çelebi / Paşa "Kadı—". 42	istiklâlîni ilân ettiği zaman takındığı ünvan) 102
Mehmet Paşa "Pîrî—" — Bk.: Pîrî-Mehmet Çelebi / Paşa.	Bk.: Ahmed Paşa "Hâin— / İnad—"
Mehmet Paşa "Rum—" (Fâtih dev- ri Vezir-i-a'zamlarından) 189	Memi Bey (Sonradan Vezir-i-a'zam olan Mısır valisi Koca-Sinan Paşa'nın Yemen seferinde A- den limanının karadan mu- hasarına me'mur olan ku- mandanı). 380
Mehmet Paşa "Sokullu—" Kanunî, ikinci Selim ve Üçüncü Mu- rad devirlerinde Vezir-i-a'- zam: Mehmed Paşây-ı Tavîl ve Tavîl - Mehmet Paşa şekillerinde de bahse- dilir) 174, 250, 263 - 264, 267 - 269, 273, 276, 279, 289, 294, 296 - 297, 310, 312-315, 322, 327, 335 - 336, 341 - 342, 344 - 348, 351, 355, 358 - 360, 363 - 368, 370 - 373, 377 - 378, 380, 384 - 387, 391-392, 398, 404 - 406, 408, 410 - 412, 414 - 415, 421 - 423	Memmo "Marco—" (Kanunî dev- rinde Venedik elçilelerinden) 75
Mehmet Paşa "Teke-oğlu—" (1554 = 961 de Şam beylerbeyi) 288	Meryem (İsâ-Peygamber'in anası) 324
Mehmet Paşa "Yahyâ-Paşa-zâde/ Bk.: Mehmet Bey/Paşa. Yahyâlu— / "Gazi—"	Mesîh (Hazre-i İsâ) 49 Bk.: İsâ-Peygamber ve ibnü- Meryem.
Mehmet-Reis "Turgud Paşa'nın ye- tiştirdiği denizcilerden) 264	Mesîh Paşa (Fâtih devrinde Rodos muhasarasını idare eden vezir) 76
Mehmet - Reis / Paşa "Güzelce—" Barbaros'un kapdanların- dan: Sonradan bâzı beyler- beyliklerinde bulunmuştur) 212	Mesîh Paşa-zâde (Şâh-İsmâil'in Çal- dıran'da esir olan karısı Taelu Hanım'ı bir gece çadır- rında alıkoyup ertesi gün serbest bırakan Osmanlı zâbiti) 13 - 14
Mehmet Vusûlî Efendî / Molla-Çe- lebi Efendî "Kapucubaşı-Ab- dullah-Ağâ-zâde— / Hubbî- Mollası—" (ikinci Selim'in sehzâdeliğindeki iltimâsiyle Kütahya kadısı, cülûsunda Bursa ve sonra dört defa İs- tambul kadısı ve bir defa A- nadolu Kadıasker / Kazas- keri: Pâdişahın meşhur mü- sâhibesi Hubbî-Hatun'un ko- easıdır) 369	Mesnil "Chevalier du—" (Rodos fethinde mahsurların Over- niya = Auvergne burcu ku- mandanı) 84
Melik-i-Muzâffer Bk.: Dûbâc-Han, Melik-ül-Eşref "El —" — Bk.: Tuman-bay.	Mestâne-Alay-beyi (Kanunî'nin oğ- lu ve Amasya valisi şehâzde Bâyezid'in adamlarından: 310 ismine tesadûf edileme- miştir).
Melik-ül-Mansûr Sultan Ahmed - Hân "El—" (Mısır valisi Hâin-Ahmed'in isyân edip	Metskei "Etienne—" (Eger = Eğri müdâfilerinden) 275 Bk.: Ruzsaka "Dobo de—"
	Mevlâna-Hasan Bey — Bk.: Hasan Bey "Mevlâna— / Molla—"
	Mi'mar-Sinan — Bk.: Sinan "Koca—"
	Michel Czernowicz — Bk.: Czer- nowicz "Michel—"
	Michel Toth — Bk.: Toth "Michel—"
	Michel Vas — Bk.: Vas "Michel—"
	Mihail Dukas "Yedinci—" (Bizans imparatorlarından) — Bk.: Dukas "Yedinci Mihail—".
	Mihal-oğlu Mahmud Bey — Bk.: Mahmud Bey "Mihal-oğlu—"

Sayfa	Sayfa
Mihal-oğlu Mehmet Bey — Bk.: Mehmet Bey "Mihal-oğlu—" 74	
Mihrimâh/ Mihrmâh / Mihr-i-Mâh Sultan (Kanunî'nin kızı, Vezir-i'azam Rüstem Paşa'nın karısı) 187, 222, 247 - 248, 256, 280, 282, 298, 309, 321 - 322, 330, 342, 362	
Mihrimâh-Sultan (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in kızı) 313, 327	
Mimo "Francesco—" (Venedikliler Kıbrıs adasını işgal ettikleri zaman son kraliçe Catherina'ya tâyin ettikleri iki müşavirin biri) 390	
Miquez "Don-Juan—" — Bk.: Nası "Yasef—" 390	
Mîr — Bk.: Emîr / Mîr / İmir.	
Mirzâ-Cânîk — Bk.: Mzédchaboue.	
Mirzâ-Çabuk — Bk.: Mzédchaboue.	
Mirzâ-Cânîk — Bk.: Mzédchaboue.	
Mocenigo (Kraliçe Catherina devrinde Kıbrıs'ı işgal eden Venedik amirali) 390	
Mocenigo "Aloisio—" (Yavuz'un Mısır seferinde Kahire'ye gelen Venedik elçilerinden) 45	
Mocenigo "Aloisio—" (İkinci Selim devrinde İnebahtı = Lepanto muharebesinden sonra akdedilen Osmanlı - Venedik murahhaslarından) 414	
Mogolbay (Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin Yavuz'a elçilikle gönderdiği Kölemen beyi) 27	
Molla-Çelebi Efendi — Bk.: Mehmet Vusûlî Efendi.	
Molla-Husrev — Bk.: Husrev Molla—" 251	
Montluc "Jean de—" (Fransa kralı Birinci François'un İstanbul'a gönderdiği elçilerden). 251	
Morgay "Jean—" (Kanunî'nin Belgrad fethinde kale müdâfilelerinden) 72	
Morozow "İwan—" (Rus çarı İkinci Wasiliji'nin Kanunî'ye gönderdiği elçi).	
Muallim-zâde Ahmed Efendi — Bk.: Ahmed Efendi "Muallim-zâde—" 388	
Muâviye (İlk Emevî halifesi)	
Muhammed — Bk.: Mütevekkil-al-Allâh "El—" 416 - 418	
Muhammed "Ebu-Abdullah, Beşinci—" (Benû-Hafs hânedanından Tunus hükümdarı) 51, 161	
Muhammed "Mûlây— / Mûlây-Muhammed-il-Kafsî (Benû-Hafs hânedânından son Tunus hükümdarı: Mûlây-Hasan'ın oğludur). 416 - 418	
Muhammed "Vezîr—" (Basra emîri Râşid-ibnû-Makaamis'in veziri: Emîrin oğluyla beraber Edirne'ye gelip Basra'nın anahatlarını Kanunî'ye takdim etmiştir) 205	
Muhammed-Han "Tekelü—" (Safavîlerin Bağdad valisi: Bağdad'ı Kanunî'ye teslim etmiştir) 159, 172	
Muhsine-Hatun (Makbûl İbrahim Paşa'nın Hatice Sultan'dan başka bir karısı). 184	
Muharrem Efendi "Taşkendlî Seyyid—" (Kanunî'nin cenâze namazını kıldırıldığı rivayet edilen İstanbul Nakîb-ül-Eşrâfî: İkinci Selim devrinde de vazifesine devam etmiştir). 370, 410	
Muhyiddin-Çelebi Efendi "Fenârî-zâde—" Kanunî devri Şeyh-ül-İslâmlarından: Şiir mahlası "Muhyî"dir.) 95-96, 126, 417	
Muhyiddin ibn-il-Arabî / Muhyiddin-i-Arabî (Şeyh-ül-Ekber lâbabiyle meşhur büyük İslâm mutasavvif) 30, 46	
Muhyiddin Mehmed Efendi "İskipli Şeyh—" (Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin babası: lâkabı "Yavsi" dir). 417	
Muhyiddin-Reis (Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Edirne'deyken Barbaros kardeşlerin gön-	

Sayfa	Sayfa
derdikleri ilk elçi) Diğer elçiler için bk.: Hüseyin Bey "Hacı—" ve Muslihüddin-Reis Kurd-oğlu—" 5-8, 50 - 51	
Mûlây-Hasan — Bk.: Hasan "Ebu-Abdullah—" 5-8, 50 - 51	
Mûlây-Muhammed — Bk.: Muhammed "Mûlây—" 5-8, 50 - 51	
Mûlây-Reşid — Bk.: Reşid "Er—" 5-8, 50 - 51	
Murad (İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Ahmed'in oğlu) 5-8, 50 - 51	
Bk.: Murad "Düzmece—" 5-8, 50 - 51	
Murad (Bir rivayete göre Yavuz'un idam ettirdiği oğullarından) 5-8, 50 - 51	
Bk.: Abdullah ve Mahmud.	
Murad (Kanunî'nin oğullarından) 244, 309, 361	
Murad (Fâtih'in torunu ve Cem-Sultan'ın oğlu) 78, 89 - 90	
Bk.: Cem ve "Yer" isimleri" cedvelinde Erimocastro.	
Murad "Düzmece—" Yavuz'un idam ettirdiği büyük kardeşi şehzâde Sultan Ahmed'in İran'a kaçan oğlu: Yavuz devrinin sonlarında Amasya'ya gelip "Düzmece" sayıldığı rivayet edilir. 50 - 51	
Bk.: Murad "İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Ahmed'in oğlu".	
Murad "Birinci—" Osmanlı pâdişahlarından Murad-Hudâvendîgâr) 111, 281, 354	
Murad "İkinci—" (Osmanlı pâdişahlarından, Fâtih'in babası) 3, 55, 73, 285, 296, 343, 354, 421	
Murad "Üçüncü—" (Osmanlı pâdişahlarından) 96, 250, 300, 309, 321, 343, 391, 421 - 423	
Murad "Dördüncü—" (Osmanlı pâdişahlarından) 98	
Murad Ağa/Paşa "Hadım—" (Trablusgarb'ın fethinden evvel Malta Şövalyelerin karşı millî mukavemet merkezi olan Tâcûr'da sancak-beyi: Fetih'ten sonraki ilk Trablus beylerbeyi budur). 266, 278	
Murad Ağa / Reis (Barbaros'un kap-	
danlarından) 212	
Murad Bey / Paşa (Kanunî devrinde ilk Kerkük sancak-beyi) 292	
Murad Bey "Çerkes—" (Yavuz'un Tumanbay'a gönderdiği ve Kölemen beylerinin idam ettiği elçi) 31, 38	
Murad-Çelebi (Kanunî'nin son ve İkinci Selim'in ilk Baş-Defterdarı) 342	
Murad Bey / Murad-Gazi (Bosna beylerbeyi Gazi Husrev Bey'in kethudâsı: Sonradan Klis ve Pojege sancak-beyliklerinde bulunmuştur) 191, 200, 233	
Murad Paşa — "A'ver—" "Yemen'in ikiye taksiminde Zebîd'i merkez sayan ve "Yemen beylerbeyi" denilen Tihâme valisine mukabil "San'â beylerbeyi" ünvanıyla Cebel valisi) 373	
Bk.: Hasan Paşa "Rus—" 373	
Murad-Reis (Pîrî-Reis'in halefi olan Hint yahut Mısır kapdânı) 272, 289	
Murad-Reis (İkinci Selim devri denizcilerinden: Kıbrıs seferinde filo kumandanı) 393	
Mûsâ (İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Mahmud'un oğlu) 3	
Mûsâ Ağa (Kanunî'nin vefatında ölümünü askerden gizlemek için cenâzesini gizlice tehziz edip Szigetvar karargâhındaki muvakkat mezarına gömen maiyyet adamlarından) 358	
Mûsâ Bey "Kara—" (Mısır valisi Hayr-Bay'ın vefatında çıkan Kölemen isyanını tenkil eden halefi Mustafa Paşa'nın maiyyetindeki kumandanlarından) 100, 102	
Bk.: Hızır Ağa.	
Mûsâ-Çelebi (Yıldırım-Bâyezid'in oğullarından) 1, 59, 354, 361	
Mûsâ Paşa "Sarhoş—" / Kızıl-Ahmedlü—" (Kanunî devrinde Erzurum valisi, İsfendiyar-oğullarından) 260	
Mûsâ-Peygamber (Acem kaidesiyle "Mûsî" telâffuzu da vardır) 324	
Muslihüddin "Kadı—" (Kanunî dev-	

Sayfa	Sayfa
rindeki Bozok ısyânında ora- nın kadısı)	123
Muslihüddin Mustafa Efendi "Nû- rüddin-zâde—" — Bk.: Mus- tafa Efendi "Nûrüddin-zâde Muslihüddin—" 201	Paşa-zâde—". Mustafa Bey (Kanunî devrinde ve 1538—945 tarihinde Alâiyye sancak-beyi) 266
Muslihüddin-Reis "Kurd-oğlu—" (Barbaros'ların Cezâyir sül- tanlığı devrinde Yavuz Mısır- dayken gönderdikleri elçi: Kanunî'nin Rodos seferinde donanmaya bu kapdan kuman- da etmiştir; İkinci Selim dev- rindeki Sumatra seferini ya- pan Kurd-oğlu Hayrüddin Hı- zır-Reis bunun oğludur) 52, 77, 79, Bk.: Hayrüddin Hızır-Reis Kurd-oğlu—" ve Mustafa Pa- şa "Palak—" 378	Mustafa Bey (1551 = 958 de Trab- zon sancak-beyi) 266
Musta'sım-billâh Ebu Ahmed Abdul- lâh "El—" (Bağdad Abbâsî halifelerinin sonuncusu). 37	Mustafa Bey / Paşa 1559=966 ta- rihinde Malatya sancak-beyli- ğinden Erzurum beylerbeyliği- ne terfi etmiştir: Budin bey- lerbeyi Tuygun Paşa'nın kar- deşidir) 314
Mustafa (Kanunî'nin Gülbahar-Ha- tun'dan olan büyük oğlu) 187 - 188, 224, 244, 256, 260, 279 - 287, 297-299, 309-310, 322, 327, 361, 378	Mustafa Bey (1560 = 967 de Midilli sancak-beyi) 319
Mustafa (İkinci Selim'in oğulların- dan) 422 - 423	Mustafa Bey / Paşa "Bıyıklı-Meh- met-Paşa - zâde—" (Gazze sancak-beyliğinden Osmanlı- ların ilk Yemen valisi olmuş- tur). 218, 249 Bk.: Mehmed Ağa / Paşa "Bıyıklı—".
Mustafa "Düzme—" / (İkinci Murad devrinde Yıldırım Bâyezid'in oğlu olduğunu iddiâ eden âsi) 297	Mustafa Bey / Paşa "Dâvud-Paşa-zâ- de—" (İkinci Bâyezid devri Vezir-i a'zamlarından Dâvud Paşa'nın oğlu ve Yavuz'un e- niştesidir). 2
Mustafa "Düzmece—" (Kanunî'nin oğlu olduğunu iddiâ eden âsi) 296 - 298	Mustafa Bey "Hacı—" (Yavuz'un Mısır seferi esnâsında Ma- carların baskınla şehid ettik- leri İzvornik sancak-beyi) 46
Mustafa "Küçük—" (Birinci Meh- med'in oğullarından) 297	Mustafa Bey "Hersek-zâde —" (Kanunî devrindeki Bozok ısyânı esnâsında sancak beyi o- lan zâlim devşirme dölü: Her- sek-zâde Ahmed Paşa'nın oğ- ludur). 122 - 123
Mustafa Ağa (Kanunî devrinin 1525 =931 tarihindeki Yeniçeri ısyânı üzerine idam edilen Ye- niçeri-ağası) 107	Mustafa Bey "Hersek-zâde —" (Kanunî devrindeki Bozok ısyânı esnâsında sancak beyi o- lan zâlim devşirme dölü: Her- sek-zâde Ahmed Paşa'nın oğ- ludur). 122 - 123
Mustafa Ağa (Kanunî'nin vefatında Rikâbdar) 358	Mustafa Çelebi (Yavuz'un Tuman- bay'a elçilikle gönderdiği ve Kölemenlerin öldürdüğü A- nadolu-Defterdarı) 38
Mustafa Bey (Kanunî devrinde ısyân eden Kalender'in Karaçayır zaferinde telef olan Bi- recik sancak-beyi: Fâtih ve İkinci Bâyezid devirleri vü- zerâsından İskender Paşa'nın oğlu, Hurrem Paşa'nın kar- deşi ve Yavuz'un dâmâdıdır) 47, 124 Bk.: Hurrem Paşa "İskender-	Mustafa Çelebi (Yıldırım-Bâyezid'in yanlış olarak "Düzmece" de- nilen tâlihsiz oğlu). 297
	Mustafa Çelebi "Koca-Nişancı Celâl- zâde—" (Kanunî devrinin en meşhur Nişancı) 227, 304 "Müellifler cetveline de bk. Mustafa Bey "Sinan-Paşa-zâde—" 201

Sayfa	Sayfa
(1551=958 de Safavileri mu- hasaradan çekilmek zorunda bırakan Âdilceviz beyi) 265	sâhilinde medfun Şemsi Paşa'nın kardeşi, Kanunî devrindeki Malta seferi serdârı, be- şinci vezir) 330 - 332, 334, 336-339, 342, 348 - 349, 360, 372
Mustafa Çelebi "Nişancı—" (Kanunî'nin oğullarından şehzâde Bâyezid'in nişancı) 317	Mustafa Paşa "Koca—" (İkinci Bâ- yezid ve Yavuz devirlerinde Vezir-i a'zam) 2, 3
Mustafa Efendi "Nûrüddin-zâde Muslihüddin—" (Szigetvar seferinde "Ordu-vârı" sıfı- tıyla askerin mânevîyatını idâreye me'mur olan büyük âlim ve mutasavvif) 36	Mustafa Paşa "Kara—/ Lala—" (İ- kinci Selim ve Üçüncü Murad devirleri vüzerâsından: Ka- nunî devrindeki Selim-Bâyezid mücâdelesinin müsebbibi; So- kullulardan Deli-Hüsrev Pa- şa'nın kardeşi: "Kara" lâka- bından ziyâde "Lala" lâka- biyle mâruftur) 310 - 315, 323, 327, 352, 374, 376 - 378 380, 391, 393 - 401, 422
Mustafa-Kapdan (Ejderhan seferin- de Karadeniz filosu kuman- danı: Fakat Kâtib-Çelebi'ye göre bu filonun kumandanlığı- nı Kapdan-ı-Deryâ Müezzîn- zâde Ali Paşa der'uhde et- miştir) 385	Mustafa Paşa "Neşşâr— / Saksar- gan—" (Kanunî devrinde Ye- men Beylerbeyi) 373
Mustafa-Kethudâ (Lala-Mustafa Pa- şa kethudâsı: Szigetvar sefe- rinde mütercimlikte bulun- muştur) 352	Mustafa Paşa "Palak—" (Rodos seferinde Kapdan-ı-Deryâ ol- makla beraber Donanmayı Barbaros'un yetiştirmelerin- den Kurd-olu Muslihüddin- Reis idare etmiştir: Bu Musta- fa Paşa'nın lâkabı Yaplak/ Yaylak/ Yapalak/ Çıplak/ Bı- lan / Baylan gibi imlâ tahav- vüllerine de uğramaktadır) 77 Bk.: Muslihüddin-Reis "Kurd- oğlu—" 396
Mustafa Paşa / Mustafa Hâtemi Paşa (1570 = 978 de Kıbrıs seferine iştirâk eden Maraş beylerbeyi: Lala-Ca'fer Pa- şa'nın oğludur) 396	Mustafa Paşa "Sokullu—" (Vezir-i- a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın amcazâdesi, Budin bey- lerbeyi) 335, 348
Mustafa Paşa (Sefer-ruznâmeçesi'ne göre ilk Kıbrıs beylerbeyi: Avlonya sancak - beyliğinden terfian tâyin edilmiştir). Bk.: Muzaffer Paşa. 397	Mustafa Reis "Bayram-oğlu—" (İlk Mısır-kapdanı Selman- Reis'in yeğeni ve halefi) 271
Mustafa Paşa (1574 = 982 Tunus fethine iştirâk eden Trablus- garb beylerbeyi) 417	Mustafa Reis "Gazi—" (Turgut Pa- şa'nın yetiştirdiği denizci- lerden) 264
Mustafa Paşa (Kanunî devri vüze- râsından) 194 - 195, 219	Mustansır-billâh Ahmed "El—" (Mı- sır Abbâsîlerinin birincisi) 37
Mustafa Paşa "Dâmâd—/Boşnak—" (Yavuz ve Kanunî devirleri vüzerâsından: Rodos seferi serdarlığıyla Mısır valiliğinde de bulunmuştur) 11, 54, 60, 71-72, 77 - 80, 83, 87, 99 - 102, 129	Mutahhar "İmâm" — Yemen Zeydî imâmı Şerefüddin'in oğlu ve halefi: Osmanlı menbâlarında Mutahhar-Leng denir) 249, 252, 373, 379 - 380, 382, 394
Mustafa Paşa "Kara-Şâhin—" (Ka- nunî devrinde Yemen beyler- beyi: Daha sonraki Yemen va- lilerinden Rıdvan ve Behram Paşaların babasıdır) 373, 394	
Mustafa Paşa "Kızıl-Ahmedlü— / İsfendiyar-oğlu—" (Üsküdar	

Sayfa	Sayfa
Bk.: Şerefüddin "İmâm—".	teslim eden Macar kumanda-
Muzaffer (Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'nın oğlu, Bedi'üzzaman Mirzâ'nın saltanat şeriki)	133
Muzaffer-Han — Bk.: Dûbâc-Han.	269
Muzaffer Paşa (Umumî rivayete göre ilk beylerbeyi: Şehr-i Zur Beylerbeyliğinden naklen tâyin edilmiştir; fakat sefer ruznâmeçisi'ne göre ilk beylerbeyi bu değil, Avlonya beyliğinden terfian tâyin edilen Mustafa Paşa'dır)	15
Bk.: Mustafa Paşa.	397
Muzaffer-Sultan — Bk.: Dûbâc-Han.	
Muzaffer-Şâh — Bk.: Dûbâc-Han.	
Müdhiş-ıvan — Bk.: İvan Vasilyev "Dördüncü—".	
Müezzinzâde Ali Paşa — Bk.: Ali Paşa "Müezzinzâde—".	
Müftis-Sakaleyn (Şeyh-ül-İslâm Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed Efendi'nin lâkabı)	163
Bk.: İbni-Kemal.	
Mükerrerme-Hatun (Dulgadır hükümdarı Alâüddeve Bozkurd'un kızkardeşi, Fatih'in karısı, İkinci Bâyezid'in anası ve Yavuz'un ninesi: Bu ismin "Mükerrime" okunmak ihtimali de vardır).	19
Mütevekkil-al-Allâh Muhammed "Üçüncü El—" (Mısır Abbâsîlerinin sonuncusu) 25 28, 37	38
Mzédchabouc (Çoruh boyunda "Samtshké" hristiyan atabeyi: Soyadı "Qwarçvaré" dir; Yavuz devrinde yaşayan bu atabeyin ismi Osmanlı menbâlarında Mirzâ-Çabuk / Çâbük / Çânik / Cânik ve soyadı da Korkora / Gorgora şekillerini alır)	10
"Devlet, millet" cedveline de bk.	
N	
Nadsky (Budın kalesini Kanunî'ye	
Nagylak "Ambros de—" (Avusturya kumandanlarından)	269
Nâhudâ-Ahmed — Bk.: Ahmed "Emîr— / Nâhudâ—".	
Nakkaş-Ali Bey — Bk.: Ali Bey Nakkaş—".	
Nakkaş-Haydar — Bk.: Haydar Nakkaş—".	
Nassi "Dona Gracia—" (İkinci Selim devrindeki entrikalarıyla meşhur yahudi serserisi Yasef Nassi'nin halası ve kaynanası)	392
Bk.: Nassi "Yasef— / Joseph—"	
Nassi "Yasef— / Joseph—" (Kanunî ve bilhassa İkinci Selim devrinde bir çok entrikalar çevirmiş olan zengin yahudi serserisi: İkinci Selim'e dalkavukluk ederek büyük bir nüfuz kazanmış olan bu serseri yahudi aslen Portekiz'in "Marrane" denilen hristiyanlaşmış yahudilerindendir; o zamanki ismi "Don Juan Mi-quez" olduğu halde, Türkiye'ye gelince tekrar yahudiliğe dönüp asıl ismiyle anılmıştır; Osmanlı menbâlarıyla bâzı vesikalarında "Frenk-beyi", "Frenk-bey-oğlu", "Frenk-bey-zâde" ve "Yasef nâm yahudi" gibi lâkaplarla anılır; babası "Salamon" isminde bir hekimdir)	391 - 392
Bk.: Nassi "Donna Gracia—"	
Nasuh Bey (1566=974 de ve Szigetvar seferi esnâsında Posega = Pojega sancak-beyi)	349-350
Nasuh Paşa (Birinci Ahmed'in dâ-mâdı. Vezir-i-a'zam: Bir rivayete göre Okmeydanı'nda Makbûl-İbrahim Paşa'nın yanında medfundur)	185
"Yer isimleri" cedvelinde "Canfedâ tekyesi" maddesine de bk.	
Nelson (Meşhur İngiliz amirali)	216

Sayfa	Sayfa
Neron (Milâdın birinci asrında yaşayan zâlim Roma imparatoru)	56
Neşşâr-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Neşşâr—" / Saksağan—".	
Nevâyî / Nevâî / Bk.: Ali Şîr Nevâyî.	
Nî'metullâh "Seyyid—" (Şâh-İsmâil'in Vekil-üs-saltana ünvanlı vezirinin babası)	11
Bk.: Abdülbâkî "Mîr".	
Nicolas Sicco — Bk.: Sicco "Nicolas—"	
Nicolas von Salm "Kont—" — Bk. Salm "Nicolas von—"	
Nicolas Zriny — Bk.: Zriny "Nicolas—"	
Nicolo Dandolo — Bk.: Dandolo "Nicolò—"	
Nikola (Kanunî devrinde bir su mühendisi)	64
Nizâmüddin Hasan-Ustaclu — Bk.: Hasan-Beg - Ustaclu "Nizâmüddin—"	
Noailles "François de—" (İkinci Selim devrinde İnebahtı = Lepanto muharebesinden sonra Osmanlı - Venedik sulhünün akdinde rol oynadığından bahsedilen fransız elçisi)	414
Nogarola "Von—" (Kanunî'nin "Alman seferi" nde mütareke istemek için Niş ordugâhına gelip red cevabı alan Avusturya elçisi)	145, 149
Nuh Bey (Kanunî devrinde isyân eden Kalender'in Karaçayır zaferinde telef olan Anadolu Tımar-defterdarı)	124
Nûh-Peygamber	82, 324
Nûr-Bânû (İkinci Selim'in karısı, Üçüncü Murad'ın anası) 250,	391, 415, 421
Nûrüddin-zâde Muslihüddin Mustafa Efendi — Bk.: Mustafa Efendi "Nûrüddin-zâde Muslihüddin—".	
Nûşirevân (Sâsânî hükümdarı)	140
Nyary "Laurent—" (Szolnok kalesini Türklere karşı müdâfaa etmeden bırakıp kaçan Avusturya kumandanı)	275
O	
Occhiali / Occhiale / Oehiali / Oehiale— Bk.: Kılıç-Ali Paşa.	
Oğlan Kapdan — Bk.: Doria "Giovanni-Andrea—"	
Olçaytu (Çingiz sülâlesinin İran'da saltanat süren ve "İlhâniler" denilen hükümdarlarından)	170
Omédès "Don Juan de—" (1551 = 958 deki Trablusgarb fethinde buraya hâkim olan Malta Şövalyeleri Üstâd-ı-a'zamı)	265
Bk.: Desroches ve Vallier.	
Opalinski "Pierre—" (Lehistan kralı Birinci Sigismund'un Kanunî'ye gönderdiği elçi).	155
Orhan (İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Mahmud'un oğlu)	3
Orhan (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in büyük oğlu: Babasının isyânından evvel Çorum beyliğinde bulunmuştu)	309, 313, 323, 326
Orhan - Gazi (Osman - Gazi'nin oğlu ve halefi)	4
Oruç-Reis (Barbaros'un ağabeyisi, Cezâyir sultanı)	4, 51 - 52
Bk.: Barbaros.	
Osman (Çehâr-Yâr'dan ve Hulefâyı Râşidîn'den)	43, 388
Osman (İkinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Ahmed'in oğlu)	5
Osman (Kanunî'nin torunu ve şehzâde Bâyezid'in en küçük oğlu)	313, 326 - 327
Osman (İkinci Selim'in oğullarından)	422 - 423
Osman (İkinci Selim'in oğullarından)	422 - 423
Osman Ağa "Bal-yemez—" (Yavuz devrinde Segban-başı)	20
Osman-Çelebi (Yavuz'un hekimlerinden)	54 - 55
Osman-Paşa "Çerkes—" (Kanunî devrinde Haleb ve sonra Bağdad valisi) 259,	292
Osman Paşa "Özdemir-oğlu—" (Üçüncü Murad devri Vezir-i-a'zamlarından, Kafkasya fâtihî)	252, 374, 376-380, 422
Bk.: Özdemir Paşa.	

Sayfa	Sayfa
Osmanşâh (ikinci Bâyezid'in oğullarından şehzâde Alemşâh'ın oğlu: Çankırı beyliğinde bulunmuştur)	3
Ö	
Ömer (Çehâr-Yâr'dan, Hulefây-ı Râşidîn'in ikincisi: Arapça telâffuzu Omar'dır) 286, 294, 303	
Özdemir-oğlu Osman Paşa — Bk.: Osman Paşa "Özdemir-oğlu—"	
Özdemir Paşa (San'a ve Habeş eyaletleri fâtihî, Üçüncü Murad'ın Vezir-i a'zamlarından Kafkasya fâtihî Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın babası) 252, 373 - 374	
İkinci ve Üçüncü ciltlerde Osman Paşa "Özdemir-oğlu—" maddelerine de bk.	
P	
Pargalı İbrahim Paşa — Bk.: İbrahim Paşa "Makbûl—"	
Paul "Üçüncü—" (Kanunî devrinde Türk düşmanlığıyla mâruf papa) 192, 233	
Paulin — Bk.: Polin / Paulin.	
Preny "Claude—" (Viyana seferinde Macar Krallık tacının muhafızı: Bu tarihî taci Birinci Ferdinand'a kaçıran Drava boylarında Küçük-Bâli / Balı Bey tarafından zaptedilmiştir) 132	
Pertev Mehmet Paşa (Kanunî ve İkinci Selim devirlerinde ikinci vezir) 210, 222, 342, 351, 371, 373, 378, 398, 403 - 404, 406 - 408	
Perviz Efendi "Abdullah" — Bk.: Abdullah Perviz Efendi.	
Pethae-Janos (Lippa = Lipva kalesinin Türklere karşı muhafızı) 267	
Petroviç "Müşâvir—" (Macar krallığından kaldırılıp Erdel=Transylvania banlığına nakledilen küçük Szigmond Janos'un Kanunî tarafından tâyin edilen vasîlerinden) 227 - 228, 263	
Petru Rareş "Beşinci—" (Boğdan voyvodası) 134, 204, 207, 209 - 210, 416	
Petru Şiopul (Boğdan voyvodalarından) 417	
'EYGAMBERİMİZ (Ahmed Muhammed Mustafâ Efendimiz Hazretleri) 43, 88, 125	
Bk.: Rûhi-A'zam ve Fahr-i Âlem.	
Philippe "ikinci—" (Charles-Quint'in oğlu ve İspanya krallığında halefi). 318, 320, 330, 402 - 403, 416	
Philippe le Beau / Güzel-Filip (Charles - Quint'in babası, Holânda kralı). 109	
Piadena "Castaldo de—" (1551 = 958 de Transylvania = Erdel üzerine yürüyen Alman-İspanyol - Avusturya ordularının Baş-kumandanı) 263, 268 - 270	
Picard "Raymond de—" (Rodos fethinde sûrun cenubuşarkisindeki Provence = Provans müdâfaa cephesi kumandanı) 84	
Pie "Beşinci—" (Türk düşmanlığıyla meşhur papa: İkinci Selim devrindedir) 402 - 403, 409, 413	
Pietro Zeno — Bk.: Zeno "Pietro—".	
Pîri Bey / Paşa "Ramazan-oğlu—" (Kanunî devrinde Adana beyi) 123, 312 - 314	
Pîri Mehmet-Çelebi/Paşa (Yavuz'un son, Kanunî'nin ilk Vezir-i a'zamı: Belgrad fethiyle Orta - Avrupa kapılarını açmış, Rodos fethiyle de Akdeniz Türk hâkimiyetinin temelini kurmuştur) 11, 14 - 17, 21, 24, 46, 48 - 49, 52 - 55, 59 - 60, 68, 70 - 73, 76 - 77, 83, 88 - 89, 93 - 98, 100, 129, 139, 154 - 155, 185, 189, 356	
"Müellifler" cedvelinde bk.: Remzî.	
Pîri Paşa (1548 = 955 te Karaman beylerbeyi) 257	
Pîri-Reis (Hind yahut Mısır kapdânı, "Kitâb-ı Bahriyye" müellifi, Karamanlı büyük Türk denizcisi: Künyesi "Ahmed-ibnül-Hâc Muhammed-i Karamânî Lârendevî" şeklindedir). 271-272, 289	
"Müellifler" cedveline de bk.	

Sayfa	Sayfa
Piyâle Bey (ikinci Bâyezid'in âlim ve san'atkar oğlu şehzâde Korkud'un sâdik nedîmi) 4	
Piyâle Paşa (Kanunî'nin son, İkinci Selim'in ilk Kapdân-ı der-yâsı : Sonradan ikinci ve zirliğe kadar yükselmiştir; İkinci Selim'in dâmâdıdır) 293, 296, 306, 308 - 309, 315, 319 - 321, 327, 330, 331 - 332, 337 - 340, 371, 373, 378, 391, 393, 395, 397 - 398, 404, 414 - 415	
Polin/Paulin "Baron de la Garde" (Barbaros'un Nice = Nis seferinin açılmasını te'min eden fransız elçisi: Bu isme her iki imlâ ile de tesadüf edilir) 235-237, 241, 278	
Polo "Cardinal—" (Papalık makamının Türkler aleyhine Charles-Quint'e gönderdiği elçi) 159	
Pomerols "Gabriel de—" (Rodos fethinde Şövalyelerin Erkân-ı Harbiyye reisi vaziyetinde bulunan kumandan) 85	
Porto-Carrera (1574 = 982 Tunus fethinde Halk-ul-Vâd = Galletta kalesinin İspanyol kumandanı: Esir edilip İstanbul'a gönderilmiştir) 418	
Portuk Bey "Ali—" (1566=973 Szigetvar seferinde Tuna filosu kumandanlığına tâyin edilmiş olan Karl-eli sancak-beyi: Ondan evvel Rodos sancak-beyliğinde bulunmuştur). 345, 349	
Priuli (Kıbrıs'ın Venedikliler tarafından işgalinden sonra ilhâkını te'min için gönderilmiş olan Venedik kumandanı) 390	
Q	
Qwarqwaré "Dördüncü—" (Kanunî devrinde Çoruh boyundaki Samtskhé hristiyan atabeylerinden) 190	
"Devlet, millet" cedvelinde Qwarqwaré ve Atabeyler maddelerine de bk.	
R	
Rahmetullâh "Hâce—" (An'aneye göre Fuzulî'nin hocası ve kaynatası) 302 - 303	
Müellifler" cedvelinde Fuzulî ve Fazlî maddelerine de bk.	
Ramazan-Çelebi (Barbaros'un Cezâyir'deki ümerâsından) 160	
Ramazan-Çelebi / Efendi (Kanunî devri Nişancılarından "Nişancı tarihi" müellifi Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin babası) 452	
Ramazan-oğlu Mahmud Bey — Bk.: Mahmud Bey "Ramazan-oğlu—".	
Ramazan-oğlu Pîri Bey / Paşa — Bk.: Pîri Bey/Paşa "Ramazan-oğlu—".	
Ramazan Paşa (1574 = 982 Tunus fethinde ilk Tunus beylerbeyi) 419	
Rareş — Bk.: Petru Rareş "Beşinci—"	
Râşid-ibnû-Makaamis "Emîr —" (Kanunî'ye pâytahtının anahtarlarını gönderip tâbiyet kabul eden Basra emîri) 173, 205-206	
Bk.: Mânî "Emîr—" ve Muhammed "Vezir—"	
Reischach "Eck von—" (Birinci Viyana muhasarasında "Landknechts=Lansquenets" denilen Alman milis kuvvetlerinin kumandanı) 137	
Reşid "Er—" / Mülây-Reşid (Tunus'un Benu-Hafs hânedânından Barbaros'un İstanbul'a getirdiği prens: Tunus hükümdarı Ebu-Abdullah Hasan'ın kardeşidir) 161, 168 - 169	
Rıdvan Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—" (Kanunî devri Yemen valilerinden: Eski Yemen valisi Kara-Şâhin Paşa'nın oğlu ve daha sonraki Yemen valilerinden Behram Paşa'nın kardeşidir) 373, 394	
Bk.: Mustafa Paşa "Kara-Şâhin—" ve Behram Paşa "Kara-Şâhin-oğlu—".	
Richard "Coeur-de-Lion = Arslan"	

Sayfa	Sayfa
yürekli—” (İngiltere kralları- rından) 389	Sâdık-Reis (Barbaros'un kapdanla- rından) 212
Rinçon (Kanunî'nin “Alman seferi”- nde Belgrad ordugâhına gelen Katalonyalı Fransız elçisi) 146	Sâhib-Giray (Kanunî devrinde Kırım hanı) 209
Rodney (Meşhur İngiliz amiralle- rinden) 216	Saint-Etienne (Macarları Hristiyan dinine soktuğu için Papalık makamınca aizzeden ilân edi- len ilk Macar kralı: 1000 = 930 tarihinde papadan “kral” ünvânıyla meşhur “millî tac”ı almıştır) 132, 141
Roger “Vicomte Raymond—” (Ro- dos fethinde sürun garbindeki Auvergne = Overniya müdâ- faa cephesi kumandanı) 84	Saint-Paul (Havariyyundan) 273
Roggendorff “Von—” (Birinci Vi- yana muhasarasında mahsur- ların suvari kumandanı) 137, 143, 223 - 224	Saint-Pierre (Havariyyundan) 273
Rosanne — Bk.: Hurrem-Sultan / Hurrem-Haseki.	Saint-Simon “Commandeur Joachim de—” (Rodos fethinde sürun şimalindeki Fransız cephesi müdâfaa kumandanı) 84
Roxelane — Bk.: Hurrem-Sultan / Hurrem-Haseki.	Saint-Vincent “John de—” (Meşhur İngiliz amirallerinden, XVIII- XIX uncu asırlarda yaşamış- tır) 216
Rûh-i-A'zam (Peygamberimiz E- fendimiz Hazretleri) Bk.: Peygamberimiz ve Fahr-i- Âlem.	Saksağan-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa “Neşşâr—” Saksağan—
Rûmî-Hüseyin Bey — Bk.: Hüseyin Bey “Rûmî—”.	Salamon (İkinci Selim devrindeki entrikalarıyla meşhur yahudi serserisi Yasef Nassi'nin ba- bası: Kanunî devrinde İstan- bul'a gelip saray hekimleri zümresine katıldığı hakkın- da bir rivayet vardır) Bk.: Nassi “Yasef—” 39
Rûmî-Kemal Bey — Bk.: Kemal Bey Rûmî—”.	Sâlih-Paşa-zâde Mehmet Bey — Bk. Mehmet Bey “Sâlih-Paşa-zâ- de—”
Rum-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa “Rum—”.	Sâlih-Reis / Paşa (Barbaros'un kap- danlarından: Preveze muha- rebesinde sağ cenah kuman- danlığında bulunmuş ve son- radan Cezâyir beylerbeyi ol- muştur) 201, 205, 214, 241-242, 306
Rus Hasan Paşa — Bk.: Hasan Pa- şa “Rus—”.	Salm “Kont Eck von—” (Szigetvar seferi esnasında imparator- luk ordusu kumandanı) 347
Ruszaka “Dobo de—” (Eger=Eğri müdâfilerinden) Bk.: Metskei “Etienne—” 275	Salm “Kont Nicolas von—” (Birinci Viyana muhasarasında müdâ- fâa kumandanı: Sonradan El- çilikle İstanbul'a gelmiştir) 135-136 228
Rüknüddin-Molla “Zeyrek-zâde—” Yavuz devrinde Rumeli Kadı- askeri / Kazaskeri) 24, 26	Saltuk-Baba — Bk.: Saru-Saltuk- Baba.
Rüstem Bey (1552 = 959 da Semen- dire sancak-beyi) 270	
Rüstem Paşa “Kehle-i-ikbâl—/ Dâ- mâd— / Hırvat—” (Kanunî- nin dâmâdı, Vezir-i-a'zam) 64, 222, 231, 235 - 236, 247 - 249, 256, 264, 278 - 283, 285 - 287, 296, 298 - 299, 309 - 312, 314, 317, 321 - 322, 328, 330, 361 - 362	
Rym d'Estenbek — Bk.: Estenbek “Rym d'—”.	
S	
Sa'düddin-Çelebi (Kaabız meselesin- de İstanbul kadısı) 126	

Sayfa	Sayfa
Sâm-Mirzâ (Birinci Tahmâsb'ın Irâ- kayn seferinde Osmanlılara il- tihak eden kardeşi) 178	gönderdiği Lamberg kontu) 142-149 Bk.: Jurischitz “Nicolas—”
Sancak-Reis (Kılıç-Ali Paşa'nın ye- tiştirdiği denizcilerden) 264	Sebastiani Veniero — Bk.: Veniero “Sebastiani—”.
Sandi “Don Alvaro de—” (1560= 967 Cerbe muharebesinde müt- tefiklerin ordu kumandanı o- lan İspanyol asilzâdesi) 318, 320- 321	Selim “Birinci—” (Osmanlı pâdi- şahlarından Yavuz Sultan Se- lim: Selim-Hân-ı-Evvel ve Se- lim-i-Kadîm şekillerinde de anılır) 1 - 22, 24 - 62, 65 - 66, 68, 74 - 76, 80 - 81, 85 - 89, 93 - 97, 99 - 100, 103, 105, 107, 112, 121 - 122, 137, 150, 154, 159 - 163, 166, 171, 176, 184, 187, 206, 219, 221, 231, 249 - 250, 281 - 282, 290, 295, 310, 353 - 354, 356 - 357, 361 - 362, 376, 378, 390, 421
Santa-Croce “Don Alvaro de—” (Le- panto=İnebahtı muharebesin- de düşmanın dümdar kuman- danı) 408	Selim “İkinci—” (Osmanlı pâdişahla- rından: Sarı-Selim, Sarhoş- Selim, Selim-i-Sânî ve Selim-i- Halîm şekillerinde de anılır) 96, 104, 187, 224, 244, 250, 256, 280, 283 - 284, 287, 309 - 316, 321 - 323, 325, 327, 329, 336, 343, 358 - 363, 365 - 378, 380 - 381, 386 - 388, 390 - 393, 401, 405 - 406, 410, 413 - 416, 418 - 423
Sapolyayı Yanoş — Bk.: Szapolyai Janos.	Selim-Hân-ı-Evvel — Bk.: Selim “Bi- rinci—”.
Sarhoş-Selim 283, 361, 369, 392	Selim-i-Halîm — Bk.: Selim “İkin- ci—”.
Bk.: Selim “İkinci—”	Selim-i-Kadîm — Bk.: Selim “Birinci- ci—”.
Sarı-Selim 283, 361	Selim-i-Sânî — Bk.: Selim “İkinci—”
Saru-Arslan/ Saru-Arslanşah (Dul- gadıroğullarından Şehsüvar- oğlu Ali Beyin oğlu) 82	Selman-Reis (Kanunî devrinde ilk Mısır kapdanı) 107, 271
Bk.: Ali Bey “Şehsüvar-oğ- lu—” Dîvâne-Veled ve Üveys Bey.	Semender Ağa (Kanunî devrindeki Selim - Bâyezid mücâdelesin- de şehzâde Bâyezid'e Kütah- ya'dan Amasya'ya naklini tebliğ eden Kapucu-başı) 309
Saru-Saltuk-Baba (Dobruca'daki Baba-dağı kasabasına ismi verilen orada medfun olan Selçukî velisi). “Yer isimleri” cedvelinde “Ba- badağı / Babadağ” maddesine de bk.	Semiz-Ali Paşa — Bk.: Ali Paşa Se- miz— / Kalm—”.
Saru-Seyh (Yavuz Mısır seferinden dönerken Şâh-İsmâil'in Şam'a gelen elçisi) 47	Serebianow “Prince—” (1569=977 Ejderhan seferinde Don-Volga kanal hafriyatına taarruz eden ve Moskof çarı Dördüncü İvan tarafından gönderilen ordu- nun kumandanı) 385
Savcı Bey (Birinci Murad'ın oğulla- rından) 281-282	Sevündük-Han Korçu-başı “Avşar- lu—” (Yavuz ve Kanunî de- virlerinde Erzurum, Kars ve Şüregel sâhalarından mürek-
Savoie “Louis de—” (Lusignan hâne- dânından son Kıbrıs kralı Üçüncü Janos'un kızı prenses Charlotte'un kocası) 389	
Şchepper “Cornelius-Duplicius—” Avusturya'yı yüksek Türk hâ- kimiyetine sokan 1533 = 939 sulh muâhedesini imzâ eden murahhaslardan) 157 - 158 Bk.: Zara “Jérôme de—”	
Schneeberg “Joseph von—/Lamberg “Joseph von—” (Viyana se- feri üzerine Birinci Ferdi- nand'ın elçilikle İstanbul'a	

Sayfa	Sayfa
kep Yukarı-Aras ve Karasu boyları Türkmen beyi) 10, 171	maddesine de bk.
Seydi-Ali-Reis (Preveze muharebesinde sol cenâha kumanda eden büyük ve meşhur denizci: Künyesi "Seyyidi Ali-ibni-Hüseyn Reis" dir) 214, 272, 289	Sinan Ağa / Bey (Yavuz devrinde şehzâde Ahmed'le Korkud'u idam eden Kapucu-başı: Sonradan Garib-Yigitler-ağası ve Alâiyye sancak-beyi olmuş-tur). 4 - 5, 39, 124
"Müellifler" cedveline de bk.	Sinan Ağa "Lala - zâde dâmâdî—" (1561 = 969 da şehzâde Bâyezid meselesi için Kanunî nâmına İran'a giden elçilerden, Kapucu-başı) 326
Seyfüddin "Aksak—" (Amasya valisi şehzâde Bâyezid'in adam-larından) 310	Sinan Bey "Sokullu-Cemâlüddin—" (Sokullu-Mehmet Paşa'nın ihtidâ ederek bu müslüman ismiyle anılan babası) 335
Seyfüddin "Emir—" (Yavuz devrinde imâdiyye beyi) 22	Sinan Çavuş (Kanunî'nin Barbaros'u İstanbul'a dâvet için gönderdiği me'mur) 160
Seyyid-Abdülvehhâb— Bk.: Abdülvehhâb "Seyyid—" 335	Sinan Çelebi / Paşa (Kanunî devri Baş-Defterdarlarından) 207
Seyyid-Azizullâh— Bk.: Azizullâh Seyyid—" 335	Sinan Paşa "Hadım—" (Yavuz devri Vezir-i-a'zam-larından: Asıl ismi "Sinânüddin Yûsuf Paşa" dir. Bu SinanPaşa, İkinci Bâyezid devrindeki "Hadım Ali Paşa" dan sonra ikinci hadım Vezir-i-a'zam'dır) 11 - 12, 16 - 20, 23 - 25, 31 - 34, 47
Seyyid-Ali ibni Hüseyin-Reis — Bk.: Seydi-Ali-Reis.	Sinan Paşa "Koca—" (Kanunî'nin dâmâdî ve Mihrimâh-Sultan'ın kocası olan meşhur Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi, Kapdan-ı Deryâ) 264, 266, 278, 296
Seyyid-Nimetullâh — Bk.: Nimetullâh "Seyyid—" ve Abdülbâkî "Mîr—" 43	Sinan Paşa "Koca—" Mısır valisi, Yemen ve Tunus seferleri serdâr ve Üçüncü Murad devrinde Vezir-i-a'zam) 374, 376 - 380, 382, 394, 398, 416, 419
Seyyid-üş-Şühedâ (Hazret-i Hüseyin'in lâkabı) Bk.: Şâh-ı Kerbelâ.	Sinan Paşa "Küçük—" (Yavuz devrinde Rumeli-Beylerbeyi Ve Kapdan-ı Deryâ: Gene o devirdeki Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'ya nisbetle buna "Küçük-Sinan Paşa" denir. İstanbul Tersânesi bunun zamanında yapılmıştır) 28, 32 - 33
Sibay (Yavuz'un Mısır seferinde Kölemenlerin Şam valisi ve Merc-i-Dâbık muharebesinde sol cenah kumandanı) 28	Sinan-Reis (Barbaros'un ümerâsından: Tunus'da Halk-ul-Vâd müdâfii) 177
Sicco "Nicolas—" (1545 = 952 Türkiye - Avusturya - Almanya mütârekesinde Birinci Ferdinand'm murahhası) Bk.: Veltwick. 249	
Sigismond "Birinci—" (Kanunî devrinde Lehistan kralı: Son müstakil Macar kralı ikinci Lajos'un amcası ve Osmanlı himâyesindeki Macar kralı Szapolyai Janos'un kaynatası) 127, 155 - 156, 222, 227, 344	
Sigismond von Herbestein — Bk.: Herberstein "Sigismond von—" 344	
Simavna - Kadısı-oğlu Seyh - Bedrüddin Mahmud — Bk.: Bedrüddin Mahmud "Seyh—" 344	
Sinan "Koca—" / Mi'mar—" (Süleymâniyye'nin büyük mi'mârı) 67, 86, 90, 209, 246, 258, 262, 307, 329, 355, 379	
"Müellifler" cedvelinde bu isimle "Tezkiret-ül-bünyân"	

Sayfa	Sayfa
Sinânüddin Yûsuf Paşa — Bk.: Sinan Paşa "Hadım—" 387	tarhedilmesi Bozok ısyânına sebep olan ihtiyar çiftçi) 122
Siyavuş Ağa (İkinci Selim devrinde Baş-Emir-âhurluktan Yeniçeri-ağalığına geçerek Sokullu-Mehmet Paşa'nın dâmâdî Ca'fer Ağa'yı istihlâf etmiş olan Hırvat yahut Macar devşirmesi) 387	Süleyman (İkinci Bâyezid'in torunu ve şehzâde Ahmed'in oğlu) 5
Sofu-Ali Paşa — Bk.: Ali Paşa "Sofu—" 387	Süleyman (İkinci Selim'in oğullarından) 422 - 423
Sofu-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Hacı— / Sofu—" 387	Süleyman "Birinci—" (Avrupalıların "Le Magnifique / The Magnificent" gibi lâkaplarla andıkları Kanunî Sultan Süleyman) 1, 5 - 6, 14 - 15, 21 - 22, 24, 29, 40, 43, 46, 48 - 50, 54 - 55, 59 - 97, 99 - 100, 103 - 104, 106 - 123, 125 - 137, 139 - 162, 164 - 210, 216 - 217, 219 - 228, 231 - 236, 238, 240, 243 - 267, 269, 271, 273 - 274, 277 - 300, 303 - 305, 307 - 317, 321 - 331, 335 - 336, 340 - 358, 361, 363 - 370, 374, 376, 378, 381 - 382, 384, 387 - 388, 391 - 393, 414, 416 - 418, 421 - 422
Sohrâb (Safavî şehzâdesi Elkas / Alkas - Mirzâ'yı Kesik-çınar mevkiinde baskınla yakalayıp kardeşi Birinci Tahmasb'a yollıyarak mükâfat alan Kürt beyi) 261	Süleyman Ağa (Yavuz'un vefatında Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın saltanat dâvetiyyesini Magnisa'da bulunan veliahd Sultan Süleyman'a götüren Silâhdar-kethüdâsı) 55, 60
Sohrâb Bey (1554 = 961 de Safavî hâkimiyetindeki "Kal'a-i-Zâlim" muhafızı: Bundan evvelki Sohrâb'la aynı şahsiyet olmak ihtimali de vardır) 292	Süleyman Bey (Dulgadır hükümdarı Alâüddeve Bozkurd'un oğlu ve Bozok valisi) 17 - 18
Sokullu-Cemâlüddin Sinan Bey — Bk.: Sinan Bey "Sokullu-Cemâlüddin—" 292	Süleyman Bey (Meşhur Şeyh-ül-İslâm İbni-Kemal'in babası, Kemal Paşa'nın oğlu) 162 - 163
Sokullu-Husrev Paşa — Bk.: Husrev Paşa "Deli—" / Divâne-/ Sokullu—" 292	Süleyman Çelebi (Yıldırım-Bâyezid'in oğullarından) 1, 59, 354, 361
Sokullu-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Sokullu—" 292	Süleyman Efendi (Fuzulî'nin babası ve rivayete nazaran Hille müftisi) 302
Sokullu-Mustafa Paşa — Bk.: Mustafa Paşa "Sokullu—" 292	"Müellifler" cedvelinde "Fuzulî" maddelerine de bk.
Solak-Ferhad Bey / Paşa Bk.: Ferhad Bey / Paşa "Solak—" 292	Süleyman-Han "Ustaclu" (Ustaclu Mehmet / Muhammed - Han'la Kara-Han'ın kardeşi) 23, 40
Soller "Hernandez—" (Rodos fet-hinde sûrun cenubugarbîsindeki Aragon cepbesi müdâfaa kumandanı) 84	Süleyman Paşa "Hadım—" (Fâtih ve İkinci Bâyezid devirleri ümerâsından) 73
Serenzo "Giovanni—" (Venedikliler son kraliçe Catherina devrinde Kıbrıs'ı işgal ettikleri zaman Baş-kumandan) 390	Süleyman Paşa "Hadım—" (Kanunî devrinde Mısır valisiyken Hind seferini yapan Vezir-i-a'zam) 55, 65, 108, 202 - 203, 206 - 209, 216 - 218, 220, 222, 224, 231, 235 - 236, 247 - 249, 252, 271, 280 - 281, 310, 380 - 381
Sultan Hüseyin Bey — Bk.: Hüseyin Bey "Sultan—" 44	
Süglün-Koca / Süglün-oğlu (Kanunî devrinde tarlasına fazla vergi	

Sayfa	Sayfa
Süleyman Paşa "Macar—" "İlk Bağdad valisi ve sonra vezir pâyesiyile ilk Budin beylerbeyi) 175, 226 - 227, 233	301
Süleyman-Peygamber 59	
Swierzewsky (İkinci Selim devrinde Kazak hetmanlarından) 416	
Sylveria "Antonio de—" (Gücerat'daki Diu kalesini Hadım-Süleyman Paşa'ya karşı müdâfaa eden Portekiz kumandanı) 208	
Szapolya "Jean—" — Bk.: Szapolyai Jonos	
Szapolyai Janos (Erdel voyvodası-ğında bulunduktan sonra Osmanlı hâkimiyetinde Macar kralı olan hükümdar: Osmanlı menbâlarında Zapola, Zapolya, Sapolayi Yanoş, Yanoş - kral ve Garp menbâlarında da Jean Szapolya/Zapoly / Szapolyai şekillerinde anılır) 115, 118 - 121, 127 - 135, 140 - 141, 143 - 144, 146, 149, 156 - 157, 193, 204, 222 - 224, 226 - 228, 238, 240, 243, 246, 257, 328, 344	
Szigmond-Janos (Yukarıki maddede gördüğümüz Szapolyai Janos'un oğlu ve bir müddet halefi: Ondan sonra Erdel=Transylvania banlığına tâyin edilmiştir. Osmanlı menbâlarında İkinci Yanoş / Yanoş-oğlu İstefan/İstefan-kral gibi isimlerle anılır ve bâzı vesikalarda Kral ve Kral-oğlu ünvanlarıyla bahsedilir. Garp menbâlarında Zsigmond imlâsına da tesadüf edilmektedir; Osmanlıların "İstefan" demeleri göbek-adlarından birinin "Etienne" olmasındandır). 222, 225, 227, 263, 328, 330, 341-342, 344	
Ş	
Şa'bân (Peçevi'nin rivayetine göre Şabaç = Böğürdelen kalesinin bânisi: Şabaç ismi bundan muharrefmiştir!) 70	
Şâdî Paşa (Yavuz devrinde Amasya beylerbeyi) 23, 50 - 51	
Şâh-ı Kerbelâ (Hazreti Hüseyin'in lâkaplarından)	
Bk.: Seyyid-üş-Şühedâ.	
Şâh-İsmâîl — Bk.: İsmâîl-i-Safavî.	
Şâh-kulu / Şeytan-kulu (İkinci Bâyezid devrinde ısyân eden Teke Kızılbashlarının reisi) 56, 159	
Şâh-kuli Akâ (Şâh-İsmâîl'in Yavuz'a yolladığı elçilerden) 8	
Şâh-kuli Aka / Sultan Ustaclu "Korçu-Kacar" (1554 = 961 Erzurum mütârekesinin akdinde Birinci Tahmâşb'ın muvâfâkı olan Hassa kumandanı ve sonra Revan / Erivan valisi) 292-293, 314 - 315, 375	
Şâh-Muhammed "Kazvinli—" (Yavuz'un hekimlerinden) 54 - 55	
Şâhrukh Bey (Dulğadır-oğullarından: Yavuz'un anadan dedesi olan Alâüddeve Bozkurd'un oğludur) 170 - 171	
Şâhrukh-Mirzâ (Şirvanşahlardan) 254	
Bk.: Halil "İkinci—" ve Bührân-ı Ali.	
Şâh-Sultan (Yavuz'un kızı, Kanunî'nin kızkardeşi ve bir müddet Vezir-i a'zam Lâtîfi Paşa'nın karısı) 219, 222	
Şâh-Sultan (İkinci Selim'in kızı ve vüzerâdan Zal-Mahmud Paşa'nın karısı) 378, 422	
Şâh-Velî / Şâh-r-Velî (Celâlîlerin pîri sayılan Bozoklu - Celâlî'nin lâkabı) 49	
Bk.: Celâl "Bozoklu—" 49	
Şehensâh (İkinci Bâyezid'in oğullarından) 3	
Şehid-Ali Paşa — Bk. Ali Paşa "Müezzinzâde—" 3	
Şehsüvar Bey (Fâtih devrinde Dulğadır hükümdarı: Ali Beyin babası ve Alâüddeve Bozkurd'un kardeşi) 17 - 19	
Şehsüvar-oğlu Ali Bey — Bk.: Ali Bey "Şehsüvar-oğlu—" 17 - 19	
Sems "Şamlı—" (1555=962 de İstanbul'a ilk defa kahve getiren arap kahveci) 299	
Bk.: Hakem "Halebli—" 299	
Semsi Ahmed Paşa "Kızıl-Ahmedlü—" (İsfendiyar-oğullarından: Kanunî devrinde Ru-	

Sayfa	Sayfa
meli beylerbeyi ve İkinci Selim'le Üçüncü Murad devirlerinde vezir; Üsküdar'da medfun olduğu için Şemsipaşa semti bunun ismini taşıyor) 281, 330, 349, 360, 375	
Bk.: Mustafa Paşa "Kızıl-Ahmedlü—" 281, 330, 349, 360, 375	
Şemsüddin "Üçüncü—" (Bitlis Kürd emiri Dördüncü Şeref-Han'ın oğlu ve halefi) 159, 180	
Şemsüddin Ahmed "Kemal-Paşazâde—" 159, 180	
Bk.: İbni-Kemal.	
Şemsüddin-i Fenârî "Molla—" (Bursa kadısı ve ilk Osmanlı Şeyh-ül-İslâm: Fenârîzâde sülâlesinin ceddidir). 65	
Şeref-Han "Dördüncü—" (Yavuz ve Kanunî devirlerinde Bitlis Kürd emiri) 22, 159, 180	
Şerefüddin "İmâm—" (Yavuz ve Kanunî devirlerinde Yemen Zeydî imâmı) 74, 118, 206, 249, 252	
Bk.: Mutaahhar "İmâm—" 249, 252	
Şeyh - Bedrüddin Bk.: Bedrüddin "Şeyh—" 249, 252	
Şeyh-Celâl — Bk.: Celâl "Bozoklu—" 249, 252	
Şeyheyn (Çehâr-Yâr'dan ve Hulefây-ı Râşidîn'den Ebubekir ve Ömer) 294, 303	
Şeyheyn (Çehâr-Yâr'dan ve Hulefây-ı Râşidîn'den Ebubekir ve Ömer). 294, 303	
Şeyh-Haydar — Bk.: Haydar "Şeyh—" 294, 303	
Şeyh-ül-Ekber / Şeyhi-Ekber — Bk.: Muhyiddin-ibn-il-Arabî. 294, 303	
Şiopul — Bk.: Petru Şiopul. 294, 303	
Şîrin (Meşhur aşk efsânesinde Ferhâd'ın sevgilisi) 172	
Ştefan cel Mare "Dördüncü—" (Boğdan voyvodası) 134, 416	
Ştefan Lacusta (Boğdan voyvodası Beşinci Petru Rareş'in kardeşi ve halefi) 210, 416	
Şucâ' Ağa (Mohaç seferindeki Beesne =Beğne zaferinde şehid olan Yenigöçerî-ağası) 119	
Şükrullâh-ı Moganî "Molla—" (Şâh-İsmâîl'in Yavuz'a gönderdiği elçilerden) 17	
T	
Tâbût Ağa / Aka (Selim-Bâyezid meselesinde Birinci Tahmâşb'ın elçisi) 316-317	
Tâcî-zâde Ca'fer-Çelebi — Bk.: Ca'fer-Çelebi "Tâcî-zâde—" 316-317	
Taclu-Hanım / Hanım (Şâh-İsmâîl'in en sevgili karısı ve Bağdad valisi Hulefâ Bey'in kızı) 13 - 14, 375	
Tahmâşb "Birinci—" (Şâh-İsmâîl'in oğlu ve halefi). 112, 122, 158 - 159, 165 - 166, 170, 173 - 174, 176 - 180, 224, 254 - 255, 257 - 259, 261, 265 - 266, 281, 287, 290 - 291, 294, 299, 314 - 317, 323, 325 - 327, 375	
Taubinger (Budin'i Kanunî'ye teslim eden Alman kumandanlarından) 133	
Tavil-Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Sokullu—" 133	
Tekelü-Muhammed-Han — Bk.: Muhammed-Han "Tekelü—" 133	
Teke-oğlu Mehmet Paşa — Bk.: Mehmet Paşa "Teke-oğlu—" 133	
Teufel von Gundersdorf — Bk.: Gundersdorf "Teufel von—" 133	
Teuffenbach "Christophe—" (İmparator İkinci Maximilien'in İkinci Selim'e gönderdiği elçilerden) 376	
Thury (1566=973 de Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın muhasara ettiği Macar kalelerinden Palota'nın Avusturyalı müdâfîi) 347	
Timur (Timur-Leng / Aksak-Timur) 15, 20, 170, 203, 382	
Tiryâki-Hasan Paşa — Bk.: Hasan Paşa "Tiryâki—" 15, 20, 170, 203, 382	
Titien "Le—" (XV - XVI ncı asırlarda yaşamış olan meşhur İtalyan ressamı: Fransızların kullandıkları bu muharref şekil "Tiszen" okunur; İtalyanca doğru şekli "Tiziano Vecellio"dur). 168	

Sayfa	Sayfa
Toeroek "Valentin—" (Kanunî'nin Belgrad muhasarasında ihânetinden bahsedilen Macar kumandanlarından) Bk.: Hederwar. 72	manlı hizmetinde muhtelif valiliklerde bulunmuştur) 159 - 160, 164, 166, 170, 172 - 174, 176, 180, 186, 219, 233, 238, 246, 257, 264, 267 - 269, 273 - 275, 279
Toğca / Toyca — Bk.: Uyul-doğça.	Uluc-Ali Paşa / Reis 413.
Toledo "Don Garcia de—" (1565 = 972 de Şimalî-Afrika seferine çıkan İspanya donanmasının baş-kumandanı, Katalonya ve sonra Sicilya valisi) 330, 337	Bk.: Kılıç-Ali Paşa.
Tomaso Contarini — Bk.: Contarini "Tomaso—" 330, 337	Ungnad "David—" (İkinci Selim devrinde İstanbul'a gelen Avusturya murahhaslarından) 419
Tonguz-oğlan — Bk.: Domuz-oğlan.	Ustacalu — Bk.: Mehmet / Muhammed-Han "Ustaclu—" ve Kara-Han "Ustaclu—".
Toth "Michel—" (Avusturya kumandanlarından: Osmanlı menbâlarında "Tot Mihal" diye anılır) 270 - 271	Ustacalu — Bk.: Mehmet / Muhammed-Han "Ustaclu—" ve Kara-Han "Ustaclu—".
Tot Mihal — Yukarıki maddeye bk.	Ustaca-oğlu — Bk.: Mehmet / Muhammed-Han "Ustaclu—" ve Kara-Han "Ustaclu—".
Tranquillius - Andronicus (Birinci Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği elçilerden) 231 - 232	Ustaclu — Bk.: Mehmet / Muhammed-Han "Ustaclu—" ve Kara-Han "Ustaclu—".
Tumanbay "El-Melik-ül-Eşref—" (Yavuz'un idam ettirdiği son Mısır Kölemen sultanı) 29, 31 - 36, 38 - 42, 100	Ustaclu-Han (Birinci Tahmâş'ın Irâkayn seferinde sulh istemek için Kanunî'ye elçilikle gönderdiği Eşik-ağası = Teşrifat nâzırı) 176.
Turgud / Turgudea-Reis / Paşa Barbaros'un yetiştirdiği Türk denizcilerinin en büyüğü ve Trablusgarb fâtihi: Preveze muharebesinde ihtiyat filo kumandanlığında bulunmuş ve düşmanı arkadan çevirmiştir; Avrupa'da "Dragut" ismiyle anılır) 211, 212, 214 - 215, 242, 264 - 266, 272 - 278, 293, 296, 315, 318 - 320, 331 - 339, 355, 407	Ustaclu-Mehmet-Han — Bk.: Mehmet-Han "Ustaclu—" 176.
Tuygun Paşa (Kanunî devrinde Budin beylerbeyi) Bk.: Mustafa Bey / Paşa. 305	Utyeşenoviç Martinuzzi — Bk.: Martinuzzi "Utyeşenoviç—" 176.
Tütünsüz-Hüseyn Paşa — Bk.: Hüseyin Paşa "Tütünsüz—" 305	Uyul-doğça / toyca / doğdu (Kanunî devrinde maktul şehzâde Mustafa olduğunu iddiâ eden düzmecinin veziri) 297 - 298.
	Uzgurlu-İsâ-Paşa-zâde Mehmet Bey — Bk.: Mehmet Bey "Uzgurlu İsâ-Paşa-zâde—" 297 - 298.
	Uzun-Hasan (Fâtih'le muâsir Akkoryunlu pâdişahı). 6, 103

U

Uğurlu "Kara—" (Kanunî'nin oğlu şehzâde Bâyezid'in maiyyetinden) 317	Üveys Bey (Dulgadıroğullarından Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in oğlu) Bk.: Ali Bey "Şehsüvâr-oğlu—" Dîvâne-Veled ve Saru Arslan". 82
Ulama-Han / Paşa (Safavîlerin Osmanlılara iltihak eden Âzerbaycan valisi: Aslen Anadolu Türklerinden olan bu Paşa Osmanlı	Üveys Paşa (Yavuz devrindeki Şarkî-Anadolu fütuhâtıyla meşhur Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın kardeşi, ilk Yemen beylerbeyi

Sayfa	Sayfa
Mustafa Bey'in amcası ve halefi ve Taaz fâtihi) 249	Vincent Capello — Bk.: Capello Vincent—" 67
V	Vladislas / Ladislas (Macar kralı: Macaristan'ın Jagellon sülâlesinden son müstakil kralı olan İkinci Lajos'un babasıdır) Bk.: Lajos "İkinci—" 67
Valette-Parisot "Jean de la—" (1565 = 972 Malta seferinde Şövalyeleri hükümeti Üstâd-ı r'azamı) 331, 336, 339	Von Gundersdorf — Bk.: Gundersdorf. "Teufel von—" 67
Vallier "Gaspard de—" (1551=958 deki Trablusgarb fethinde oraya hâkim olan Malta Şövalyelerinin kumandanı) Bk.: Omédès ve Desroches. 265	Von Lamberg — Bk.: Schneeberg "Joseph von—" 67
Varcocs (İstoni-Belgrad'ı on beş gün müdâfaa etmiş olan Macar kumandanı) 243	Von Nogarola — Bk.: Nogarola "Von—" 67
Vas "Michel—" (Vesprém kale muhafızı) 272	Von Roggendorff — Bk.: Roggendorff "Von—" 67
Vasco de Gama — Bk.: Gama "Vasco de—" 272	Von Salm "Kont Eek—" — Bk.: Salm "Kont Eek von—" 67
Veli Ağa (Turgud Paşa'nın babası: Mentеше çiftçilerinden) 264	Von Salm "Kont Nicolas—" — Bk.: Salm "Nicolas von—" 67
Veli-Dundar (Dulgadıroğullarından) 125	W
Velî-Halife (Kanunî devrindeki Adana isyanında Domuz-oğlan'la beraber hareket eden Kızılbaş halifesi) Bk.: Domuz-oğlan. 123	Waldner "Von—" (Rodos fethinde de sîrun şimaligarbîsindeki Alman müdâfaa cephesi kumandanı) 84 - 85
Veltwick (1545 = 952 Türkiye-Almanya - Avusturya mütârekesiyle 1547 = 954 sulhünde Almanya ile Avusturya'nın Holândalı murahhası) Bk.: Siceo "Nicolas—" 249-251	Wartemberg "Wilhelm von—" (Birinci Viyana muhasarasındaki Alman müdâfaa kumandanlarından) Bk.: Hardegg "Johann von—" 137
Veniero "Sebastiani—" (İkinci Selim devrindeki Kıbrıs seferi esnasında Dalmagya sahillerine taarruz eden Venedik amirali: İnebahtı = Lepanto muharebesinde de Venedik donanmasına kumanda etmiştir) 399, 403, 408	Wassili — Bk.: Wassiliji "İkinci—" 74
Verantius — Bk.: Wranczy. 408	Wassiliji / Wassili "İkinci—" (Kanunî devrinde Moskof çarı) 74
Verboeczy (Szapolya'nın ölümü üzerine Avusturyalılar Budin'i muhasara ederlerken kraliçe İsahella'nın metbûu olan Kanunî'den istimdâd için gönderdiği elçi) 223, 227	Whaston "Sir William—" (Rodos fethinde sîrun cenubundaki İngiliz müdâfaa cephesi kumandanı) 84
Villiers de l'Isle-Adam — Bk.: Isle-Adam. 227	Wranczy / Verantius "Anton—" (1555 = 962 de Kanunî'den sulh istemek için Amasya'ya gelip muvaffak olamayan Avusturya elçilerinden) Bk.: Zay. 295 - 376
	Wysz "Albert de / von—" (İkinci Selim devrinde gelen Avusturya elçilerinden) 376
	Y
	Ya'kub Ağa "Fil—" (Yavuz'un vefatında Kapucular-kethudâsı) 55

Sayfa	Sayfa
Yahyâ Bey (1559 = 966 da Ankara sancağ-beyi) 313	Tarsus âsilerinin reisi) 123
Yahyâ Paşa (Fâtih'in yetiştirmele- rinden: Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinde ve vezir- liklerde bulunmuştur; ikinci Bâyezid'in dâmâdı ve "Yah- yâlular / Yahyâ - Paşa-zâde- ler" sülâlesinin cediti) 346	Yermanos (İnebahtı = Lepanto deniz muharebelerinde düşmana ca- susluk eden Patras piskoposu) 405
Bâli / Balı Bey, Mehmet Bey/ Paşa, Arslan Bey / Paşa ve Ahmed Bey maddeleriyle "Devlet, millet" cedvelinde "Yahyâlu" maddesine de bk.	Yıldırım Bâyezid — Bk.: Bâyezid Birinci— / Yıldırım—
Yahyâ - Paşa-zâde Ahmed Bey — Bk.: Ahmed Bey "Yahyâ - Paşa-zâde—"	Yiğit-Ahmed (Yavuz devri mütefer- rikâlarından ve sonra ümerâ- dan) 22
Yahya - Paşa - zâde Arslan Bey / Paşa— Bk.: Arslan Bey / Paşa "Yahyâlu / Yahyâ-Paşa- zâde—"	Yular-kısdı-oglu İskender. Bey — Bk.: İskender Bey "Yular-kıs- dı-oglu—"
Yahyâ - Paşa - zâde Bâli / Balı — Bey — Bk.: Bâli / Balı Bey "Yahyâ- Paşa-zâde—"	Yûnus Bey (Mısır seferinde Osmanlı hizmetine giren Antep Köle- men muhâfızı) 27, 33 - 34
Yahya-Paşa-zâde Mehmet Bey — Bk.: Mehmet Bey "Yahyâ-Pa- şa-zâde—"	Yûnus Bey (Kanunî'nin Venedik'e gönderdiği ve gemisini tecâ- vuza uğramasını 1537 = 944 Korfus seferinin açılmasına sebebi gösterdiği Osmanlı elçisi) 195
Yahyâ-Peygamber 409	Yûnus Paşa (Yavuz devri Vezir-i- a'zamlarından) 1, 28, 33-35, 38 - 39, 41, 44 - 47, 87, 100, 189
Yanko-Hunyad — Bk.: Hunyadi Ja- nos.	Yusuf Ağa (İlk Budin muhâfızı o- lan Segban-başı) 227, 233
Yanko-ibni-Mâdyân (Osmanlı menbâ- larından İstanbul sûrunun bânisi ve Vezir-i-a'zam Mak- bûl-İbrahim Paşa'nın cediti gösterilen efsânevî şahsiyet). 97	Yusuf-Peygamber 34
Yanoş "İkinci—" Bk.: Szigmond- Janos.	
Yanoş-kral — Bk.: Szapolyai Janos.	
Yanoş-oglu İstefan — Bk.: Szig- mond Janos.	
Yaplak-Mustafa Paşa — Bk.: Mus- tafa Paşa "Palak—"	
Yasef Nassi — Bk.: Nassi "Yasef—"	
Yavsi — Bk. Muhyiddin Mehmet "İskilipli Şeyh—"	
Yavuz Şultan Selim — Bk.: Selim "Birinci—"	
Yaylak-Mustafa Paşa — Bk.: Mus- tafa Paşa "Palak—"	
Yenice Bey (Kanunî devrindeki Bo- zok ve Adana isyanlarında	

Z

Sayfa	Sayfa
kabeleye çıkan düşman kuv- vetinin esir edilen kumandanı) 135	Zuruncuk — Bk.: Zriny "Nicolas—"
Zenbilli-Ali Efendi — Bk.: Ali Efen- di "Zenbilli—"	Zirinski Mikloş — Bk.: Zriny "Nico- las—"
Zeno "Pietro—" (1539 = 945 de sulh için İstanbul'a gelip muvaffak olamayan Venedik murahhas- larından) 220	Zriny "Nicolas—" (1566 = 973 Szi- getvar seferinde kale kuman- danı: Osmanlı menbâlarında Zarancuk / Zuruncuk/Zırnık/ Zirinski Mikloş tahrifleriyle anılır) 345, 349, 352, 358 - 359
Zerbelloni "Gabrio—" (1574 = 982 Tunus fethinde şehrin istih- kâmı olan Bastion kalesinin mağlûb İspanyol kumandanı) 418	Zsigmond - Janos — Bk.: Szigmond- Janos.
Zeynel Paşa (Yavuz devrinde Ka- raman ve sonra Anadolu bey- lerbeyi) 9, 11, 27	Zülfikar-Han "Halifet-ül-Hulefa—" Safavîlerin Bağdadlı Kanunî'ye teslim etmek isteyen valisi) 159
Zeyrek-zâde Rûknüddin-Molla— Bk.: Rûknüddin - Molla "Zeyrek- zâde—"	Zünnûn "Baba—" (Kanunî devrinde Bozok isyan reisi) 122 - 124, 130

2 — MÜELLİF, ESER, KÜTÜPHANE VE İLMİ MÜESSESE İSİMLERİ

"Bu ciltte bahsi geçen müelliflerle eserlere münhasır olan bu cedvel ikinci cil-
din bibliyografyası mâhiyetinde değildir: Dört cildin tam ve umumî bibliyografya-
sı dördüncü cildin sonundadır."

A

Abd-ül-Azîz Efendi "Kara-Çelebi- zâde—" (Süleyman-nâme ve Ravzat-ül-Ebrâr müellifi) 82, 213, 340, 421	fendi "Ali—" ve Cevâhir-ül- Mülûk.
Bk.: Süleyman-nâme	Ali Rızâ Seyfi (Barbaros-Hayrüddin müellifi) 201
Âdile-Sultan (İkinci Mahmud'un Kanunî divânını neşreden şâir kızı). 355	Almosnino (İkinci Selim'in cülûsunda Belgrad'dan gelip İstanbul'a girerken çıkan Yenigeri pa- tirtısına bizzat şahid olan mü- ellif: Hammer'in me'hazla- rındandır) 371
Bk.: Muhibbi ve Dîvan-ı Mu- hibbi.	Amasya tarihi — Bk.: Hüseyin Hüsa- müddin Efendi.
Ahdî-i-Bağdâdî/Bağdadlı-Ahdî (Gül- şen-i Şuarâ müellifi) 301 - 302	Asafnâme (Vezir-i-a'zam müverrih Lûtfi Paşa'nın Osmanlı idare- ciliğine ait eseri) 63, 65, 219, 221
Ahmed Tevhid Bey (Müverrih ve meskûkât mütehasısı) 5	Bk.: Tevârif-i Âli-Osman ve Lûtfi Paşa.
Ahmed Vefik Paşa (Lehce-i-Osmânî müellifi — Bk.: Lehce-i-Os- mânî.	Askerî Müze / İstanbul Askerî Mü- zesi. 84
Âli-Çelebi "Gelibolulu—" (Büyük Os- manlı müverrihlerinden, Künh- ül-Ahbâr müellifi) 81, 263, 310, 340, 355, 358, 360, 373, 377, 385	Aşık-Çelebi (Meşâir-üş-şuarâ mü- ellifi: Asıl ismi Mehmet'tir) 304
Bk.: Künh-ül-Ahbâr.	Atâ Bey (Hammer mütercimi) 46, 247, 353, 359
Ali Emîrî Efendi — Bk.: Emîrî E-	

Sayfa	Sayfa
Atâ tarihi (Atâ Bey'in Enderun tarihi). 97	D
Auger Busbek / Busbecq — Bk.: Busbek / Busbecq "Auger—".	D'Ohsson "Mouradja—" (Tableau général de l'Empire Ottoman müellifi) 221
B	Dîvân-ı Muhibbi (İkinci Mahmud'un şâir kızı Âdile-Sultan'ın neşrettiği Kanunî dîvânı) 355
Bâkî (Büyük dîvan şâiri) 92, 342, 355, 369 - 370, 418	Djuvara "T.G.—" (Rumanya diplomatlarından: Cent projets de partage de la Turquie müellifi) 403
Barbaros-Hayrûddin (Ali Rızâ Seyfi'nin eseri) 201	Don Quichotte (Cervantes'in eseri) 409
Belîğ "Bursalı—" (Güldeste-i riyâz-ı irtfân ve vefiyât-ı dânişverân müellifi) 285	Downey "Fairfax—" (Soliman le Magnifique ismiyle fransızca-ya terceme edilen ingilizce Kanunî tarihi müellifi) 63, 68, 97, 357
Beng-ü-bâde (Fuzulî'nin eseri). 304	E
Biliotti "Edouard—" et Cottret "P.—" (L'île de Rhodes müellifleri) 77-78, Bk.: L'île de Rhodes. 83	Ebussuûd Efendi (Şeyh-ül-İslâm: İrşâd-ül-Akl-is-selîm ve Fetâvây-ı Ebussuûd sâhibi) 418
Bourbon "Jacques de—" (Rodos müdâfaasına iştirâk eden müelliflerden) 86	Emirî Efendi "Ali—" (Millet kütüphanesindeki Cevâhir-ül-Mülûk müellifi) 58, 285, 323
Brosset (Anonim "Chronique géorgienne"nin fransız mütercim ve şâiri) 10, 265	Emirî koleksiyonu (Fatih'de Millet kütüphanesinde) 323, 355, 421
Busbek / Busbecq "Auger—" (Kanunî devrinde Avusturya seferi ve lâtince Türkiye mektupları muharriri) 63, 295	Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye (Mehmet Şükrü Bey'in eseri) 201
C	Esfâr-ül-bihâr (Kâtib-Çelebi'nin Bahriye tarihi) 82, 198, 201, 207, 212, 396, 403-404
Celâl-zâde Mustafa-Çelebi — Bk.: Mustafa-Çelebi "Celâl-zâde—" 403	Bk.: Kâtib-Çelebi.
Cent projets de partage de la Turquie (Rumanyalı T. G. Djuvara'nın eseri). 403	Essai sur le moeurs (Voltaire'in eserlerinden) 414
Cervantes Saavedra "Miguel—" (Don Quichotte müellifi) 409	Evliyâ-Çelebi (Seyâhatnâme müellifi) 82
Cevâhir-ül-Mülûk (Ali Emîrî Efendi'nin pâdişah şiirlerini tanzir ederek neşrettiği eser) 58, 355	F
Cevdet Paşa (Vak'a-nüvis) 235	Fâizî "Kaaf-zâde Abd-ül-Hayy—" (Zübdet-ül-Eş'âr ismindeki gayri-matbû Tezkire-i Şuarâ'nın müellifi) 302
Cevri "Edirneli—" (Târîhi Cevri müellifi) 419 - 420	Fâtih kütüphanesi (İstanbul'da) 50
Chronique géorgienne (Brosset'nin terceme ve şerhettiği anonim Gürcistan vakayî-nâmesi) 10, 265	Fazlî (Fuzulî'nin oğlu, şâir) 302
Cottret — Bk.: Biliotti et Cottret ve L'île de Rhodes.	Feridun Ahmed Bey / Paşa (Münşeât-üs-Selâtin sâhibi) 4, 7, 14, 25, 54, 67, 75, 128, 251 - 252, 325, 412, 422

Sayfa	Sayfa
Münşeât-üs-Selâtin maddesiyle "Şahıs isimleri" cedveline de bk.	Habîbî (Şâh-İsmâil devrinde Melik-üş-Şuarâ: An'aneye göre Fuzulî'nin hocası) 303
Feridun Bey Münşeâtı — Bk.: Münşeât-üs-Selâtin.	Hacı-Râşid Paşa — Bk.: Râşid Paşa "Hacı—" 304
Fetâvây-ı Ebussuûd (Kanunî ve İkinci Selim devirlerinin büyük Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin fetvâ mecmûası) 418	Hadikat-ül-Cevâmî' (Ayvansaraylı Hâfız-Hüseyn'in eseri ve Ali Sâtî' neşri). 185
Bk.: İrşâd-ül-Akl-is-selîm.	Hadikat-ül-Vüzerâ (Osman-zâde Tâib'in eseri) 16, 97, 247
Fevzi "Mehmet Mazhar—" (Haber-i-Sahîh müellifi) 327	Bk.: Tâib "Osman-zâde—" 304
Bk.: Haber-i-Sahîh.	Hadikat-üs-Suadâ (Fuzulî'nin eseri) 301, 303 - 304
Figânî Ramazan-Çelebi "Trabzonlu—" (Kanunî devri şâirlerinden) 118	Hâfız-Ahmed (XVI ne asırda Türkçe bir Rodos muhasara ruznâmesi müellifi: Bu eser Biliotti ile Cottret'nin me'hazlarından- dır). 77
Fontanus "Jacob—" (Rodos müdâfaasına iştirâk eden müelliflerden) 86	Hâfız dîvânı 167
Fuzulî/ Fuzulî - i - Bağdâdî (Türk lîrizminin en büyük mümessili: Asıl ismi Mehmet'tir. Şeyh-ül-Osmânî'de "Süleyman" oğlu Mahmud-Çelebi" denilirse de doğru değildir; babasının adı Süleyman, oğlunun ismi Fazlî'dir; muhtelif menbâlardan "Mevlânâ Fuzulî-i-Bağdâdî" ve "Molla Mehmed-i-bni-Süleyman" şekillerinde de anılır) 300 - 305, 355	Halil Edhem Bey (Müverrih ve meskûkât mütehasısı) 24, 245
Fuzulî (Süleyman Nazif'in eseri) 301, 305	Bk.: Düvel-i-İslâmiyye ve Câmilerimiz.
Fuzulî divânı 303	Hammer (Meşhur Osmanlı tarihi müellifi) 46, 65, 72, 77, 97, 104, 138, 143, 151, 158, 164, 199 - 200, 214, 232, 243, 247, 269, 276, 341, 345 - 346, 350, 353, 359, 363, 371, 384 - 385, 395 - 396, 401, 404
G	Hauser "Henri—" (La prépondérance espagnole müellifi) 404
Galibert "Léon—" (Histoire de la République de Venise müellifi) 211	Hayâlî (Kanunî ve İkinci Selim devirleri dîvan şâirlerinden) 369
Gökbilgin "Tayyib—" (Türkiyat mecmûasında "Macaristan'da Türk hâkimiyetine ait bâzı notlar" nâşiri) 227	Haydar-Çelebi (Divân-kâtibi ve sonra Reis-ül-küttâb: Menzîlnâme müellifi) 16, 33, 53
Gülşen-i-Şuarâ (Ahdi-i-Bağdâdî'nin eseri) 301	"Şahıs isimleri" cedveline de bk.
Gürcistan Vakaayî-nâmesi — Bk.: Chronique géorgienne.	Hayrullah Efendi (Müverrih. Abdülhak-Hâmid'in babasıdır) 94-95, 190, 194, 196, 201, 323, 325, 406
H	Aşağıki maddeye de bk.
Haber-i-Sahîh (Mehmet Mazhar Fevzi'nin eseri) 16, 327	Hayrullah Efendi tarihi 16, 219, 235
Habîbî (Şâh-İsmâil devrinde Melis-üş-	Yukarıki maddeye de bk.
	Hazine-i-Evrak (Devlet arşivi) 384
	Heft-câm — Bk.: Sâkî-nâme.
	Henri Hauser — Bk.: Hauser Henri—" 22
	Heft-Bihîşt (İdrîs-i-Bitlisî'nin Osmanlı tarihi) 22
	Bk.: İdrîs-i Bitlisî.

Sayfa	K	Sayfa
Histoire de l'empereur Charles-Quint (Robertson'un ingilizce eserinin fransızca) 281	Kamûs-i-Türkî (Şemsüddin Sami Fraşeri'nin eseri) 70	
Histoire de la République de Venise (Léon Galibert'in eseri) 211	Kanunî Sultan Süleyman devrinde Amiral Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferi (Prof. Dr. Herbert Melzig'in Türkçe eseri) 207	
Histoire de Vienne (Richard Kralik' Almanca Viyana tarihinin fransızca) 137	Kanun-nâme-i Âl-i-Osman (Fâtih devri kanunları) 3, 89 - 90, 282, 317, 357, 423	
Bk.: Kralik "Richard—" 138	Bk.: Ârif Bey "Mehmet—" 62, 357,	
History of the reign of Charles the V (İngiliz müverrihlerinden Robertson'un Charles-Quint tarihi) 138	Kanun-nâme-i Âl-i-Osman (Kanunî devri kanunları) 62, 357,	
Bk.: Robertson "William—" 138	Bk. Ârif Bey "Mehmet—" 62, 357,	
Hoca-Sa'düddin — Bk.: Sa'düddin "Hoca—" 138	Kara-Çelebi-zâde — Bk.: Abd-ül-Azîz Efendi "Kara-Çelebi-zâde—" 289	
Hüsâmüddin Efendi — Bk.: Hüseyin Hüsâmüddin Efendi ve Amasya tarihi. 50	Kâtib-Çelebi (Hacı Halife / Hacı Kalfa lâkaplarıyla da anılan büyük Türk âlimi: Asıl ismi Hacı-Mustafa'dır). 82, 195, 198, 200 - 201, 212 - 214, 216, 230 - 231, 281, 301 - 302, 321, 331, 334, 384 - 387, 396, 403 - 406, 409 - 413, 418	
Hüseyin Hüsâmüddin Efendi (Amasya tarihi müellifi) 50	Bk.: Esfâr-ül-bihâr ve Keşf-üz-zunûn. 34	
I	Kâtibî / Kâtib-i-Râmî (Seydi-Ali-Reis'in şiir mahlası ve lâkabı) 289	
Istanbul Askerî Müzesi — Bk.: Askerî Müze. 1	Bk.: Seydi-Ali-Reis. 289	
İ	Kelâm-ı-Kadîm — Bk.: Kur'an. 163	
İbni-Kemal / Kemal Paşa - zâde (Şey-ül-İslâm: Târîh-i Âl-i-Osman müellifi) 163	Keşf-üz-zunûn (Kâtib-Çelebi'nin eseri) 301	
"Şahıs isimleri" cedvelinde İbni-Kemal maddesine de bk. 14, 22	Kıyas-ı-Enbiyâ (Muhtelif müslüman müellifleri tarafından yazılmış peygamberler ve dinler tarihi) 34	
İdris-i-Bitlisî (Meşhur Osmanlı müverrihi). 14, 22	Kitâb-ı-Bahriyye (Hind-Kapdanı Piri-Reis'in denizeilğe ait meşhur eseri) 271	
Heşt-Bihîşt maddesiyle "Şahıs isimleri" cedveline de bk. 163	Koçu Bey "Göriceli—" (Dördüncü Murad'la Sultan İbrahim'e takdim ettiği islâhât lâyhalarının dan mürekkebe risâle sâhibi) 64 - 65, 98	
İkdam neşriyâtı (İkdam gazetesi sâhibi Ahmed Cevdet Bey'in neşrettiği ilmi eserler külliyyâtı) 163	Kralik "Richard—" (Viyana tarihi müellifi) 137	
İle de Rhodes "L—" (Biliotti ile Cottret'in müşterek eseri) 77, 83	Bk.: Histoire de Vienne. 137	
İncil 409	Kudsî-Mehmed Efendi — Bk.: Mehmed Efendi "Ramazan-zâde Kudsî—" 137	
İorga (Rumanya müverrihi) 356 - 357		
İrşâd-ül-Akl-is-selâm (Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin tefsiri) 418		
J		
Jonquière "A. de la—" (Histoire de l'Empire Ottoman müellifi) 151		

Sayfa	Sayfa
Kur'an / Kelâm-ı-Kadîm — 187, 214, 249, 264, 365, 375	Mehmet Mazhar Fevzi — Bk.: Fevzi "Mehmet Mazhar—" 302
Küh-ül-ahbâr (Âlî-Çelebi'nin eseri) 81	Mehmet Şükrü — Bk.: Şükrü "Mehmet—" 302
Bk.: Âlî-Çelebi "Gelibolulu—" 81	Melzig "Prof. Dr. Herbert—" (Kanunî Sultan Süleyman devrinde Amiral Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferi" ismindeki Türkçe risâlenin müellifi) 207, 209
L	Merâhilnâme — Bk.: Ruznâmeçe Ruznâme / Menzîlnâme ve Pulya seferi menzîlnâmesi. 302
Lâtîfî tezkiresi (Kastamonulu Lâtîfî'nin Şuarâ tezkiresi) 58	Mevlânâ Fuzûlî-i-Bağdâdî — Bk.: Fuzulî / Fuzûlî-i-Bağdâdî. 302
Lehce-i-Osmânî (Ahmed Vefik Paşa'nın kamûsu) 70	Millet Kütüphanesi (Fâtih'de) 323, 355, 421
Leylâ-ve-Mecnun (Fuzulî'nin manzum romanı) 303	Mir'ât-ı kâinât fi ilm-il-mikaat Seydi-Ali-Reis'in eseri) 289
Lûtfî Paşa (Tevârihi Âl-i-Osman ve Âsafnâme müellifi, Kanunî devri Veziri-a'zamıdan) 54, 63 - 65, 82, 185, 192, 219, 233, 247, 256, 258, 261	Mir'ât-ül-Memâlik (Hind-Kapdanı Seydi-Ali-Reis'in Şark seyahatnâmesi) 289, 435
Tevârihi Âl-i-Osman ve Âsafnâme maddeleriyle "Şahıs isimleri" cedveline de bk. 302	Molla Mehmed-ibni-Süleyman — Bk.: Fuzulî / Fuzûlî-i-Bağdâdî. 201
Lûtfî Paşa tarihi — Bk.: Tevârihi Âl-i-Osman. 302	Muhâberât-ı bahriyye-i Osmâniyye (Süleyman Nutkî'nin eseri) 201
M	Muhîbbî (Kanunî'nin şiir mahlası) 294, 354
Mahmud-Çelebi "Süleyman-oğlu—" Sicill-i-Osmânî'nin yanlış kaydine göre Fuzulî'nin ismi) 302	Bk.: Âdile-Sultan ve Divân-ı Muhîbbî. 289
Bk.: Fuzulî / Fuzûlî-i-Bağdâdî 302	Muhîr (Seydi-Ali-Reis'in eserlerinden) 289
Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi (Kadıasker / Kazasker ve Nişancı Tâci-zâde Ca'fer-Çelebi'nin eseri) 13	Mustafa-Çelebi "Celâl-zâde—/Koca-Nişancı—" (Kanunî ve İkinci Selim devirleri Nişancılarından: Tabakaat-ül-Memâlik ve Selimnâme müellifi) 88, 95, 128, 245, 257, 263, 355, 357
Matbaa-i-Osmâniyye (İstanbul'da) 355	"Şahıs isimleri" cedveline de bk. 302
Mehmet "Edirneli—" (Nuhbet-üt-Tevârih müellifi) 213, 232	Mustafa Efendi "Selânikî / Selânikli—" (Büyük Osmanlı müverrihlerinden, "Târîh-i Selânikî" müellifi) 329, 340 - 345, 347 - 349, 352 - 353, 355, 358 - 360, 363 - 365, 367 - 368, 370, 372-374, 377, 394, 404, 408, 410, 412, 420
Mehmet "Molla—" (Fuzulî'nin ismi) 302	Mühimme-Defterleri (Hazîne-i Evrak'da) 384
Bk.: Fuzulî / Fuzûlî-i-Bağdâdî 302	Mükâleme-i Seyyid bâ Sultan Selim (İnebahtı—Lepanto deniz felâketi üzerine mevkii sarsılan Sokullu'yu tahkîm için İstanbul Nakîb-ül-Esrâfî Taşkendli Seyyid-Muhterem E-
Mehmet Arif Bey — Bk.: Ârif Bey Mehmet—" 302	
Mehmet-Çelebi / Bey "Ramazan-zâde Yeşilce—" (Kanunî devri Nişancılarından: "Nişancı tarihi" müellifi) 335, 355, 369	
Nişancı tarihi maddesiyle "Şahıs isimleri" cedveline de bk. 302	
Mehmet Efendi / Çelebi "Ramazan-zâde Kudsî— / Nişancı-zâde—" (Nişancı Tarihi müellifi Merzifonlu Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin torunu, Ahmed Efendi'nin oğlu: Mir'ât-ül-kâinât müellifidir). 154	

Sayfa	Sayfa
fendi'nin ikinci Selim'le yaptığı mülâkata ait risâle) 410	194, 196 - 198, 200 - 201, 207, 219, 224, 232, 238, 243, 245, 248, 254, 257, 272 - 274, 279 - 281, 284, 297, 299 - 300, 311, 314, 317, 322 - 323, 327, 333, 335, 338, 340, 342, 345 - 346, 348, 352, 358 - 360, 362 - 364, 372, 382, 384, 386 - 387, 398, 404, 406, 411 - 412, 420, 423
Müneccim-başı tarihi (Müneccim-başı Derviş Ahmed Âşık'ın şâir Nedim tarafından türkçeye terceme edilen "Sahâif-ül-ahbâr" ismindeki umumî tarihi: Nedim'in iştirâkiyle bir hey'et tarafından terceme edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır) 67, 94, 98, 247, 257, 280, 285, 322, 334, 340, 362, 405 - 406	Pirî-Reis (Büyük Türk denizcilerinden: "Kitâb-ı Bahriyye" müellifi) 271, 355 "Şahıs isimleri" cedveline de bk. Prépondérance espagnole "La—" "Henri Hauser'in eseri) 404
Münşeat-üs-Selâtin (Feridun Bey Münşeat'ı) 4, 7, 14, 25, 54, 67, 75, 128, 251 - 252, 325, 363, 366, 412, 422, 445	R
Bk.: Feridun Ahmed Bey / Paşa.	Ramazan-Çelebi — Bk.: Figanî Ramazan-Çelebi.
N	Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi — Bk.: Mehmet-Çelebi / Bey "Ramazan-zâde Yeşilce—" 373
Nev'î (Kanunî, ikinci Selim, Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmet devirleri divan şâirlerinden: Asıl ismi Yahyâ'dır) 369	Râşid Paşa "Hacı—" (Târîh-i Yemen ve San'â müellifi) 373
Nev'î-zâde Atâyî — Bk.: Atâyî "Nev'î-zâde—" 67, 335	Régime des Capitulations "Le—" ("Un ancien diplomate" imzâsını kullanan anonim müellifin) 183
Nişancı tarihi (Merzifonlu Ramazan-zâde Yeşilce-Mehmet-Çelebi'nin eseri: "Târîh-i Nişancı-Mehmet Paşa" ismiyle basılmıştır) 67, 335	Remzî (Yavuz'un son ve Kanunî'nin ilk Vezir-i-a'zamı Pirî-Mehmet Paşa'nın şiir mahlası) 46, 155 Şahıs isimleri" cedvelinde Pirî-Mehmet-Çelebi / Paşa maddesine de bk.
Nişancı-zâde (Mir'ât-ül-kâinât müellifi) — Bk.: Mehmed Efendi / Çelebi "Ramazan-zâde Kudsi— / Nişancı-zâde—" 213	Riyâzî (ismi Mehmed Efendi'dir: "Riyâyâz-üş-Şuarâ" isminde bir tezkiresi vardır). 302
Nuhbet-üt-Tevârih (Edirneli Mehmed'in eseri) 213	Robertson "William—" (İngiliz müverrihlerinden) 138, 281 Bk.: History of the reign of Charles V.
O	Rodos tarihi (Rodos Maarif Müdürü Ziver Bey'in eseri) 78
Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası (Ali Emîrî Efendi'nin) 285, 323	Ruznâme (Kıbrıs seferi serdârı Lala Mustafa Paşa'nın Divân-efendi tarafından bu sefer için tutulan ruznâme: Miralay Safvet Bey tarafından neşredilmiştir). 394 - 397
Osman-zâde Tâib (Hadikat-üs-Selâtin ve Hadikat-ül-Vüzerâ müellifi) — Bk.: Tâib "Osman-zâde—" 16, 33	Ruznâme / Menzîlnâme (Haydar-Çelebi'nin eseri) 16, 33
P	Ruznâme / Menzîlnâme (Birinci Viyana seferi menzîlnâmesi) 138
Peçevî (Büyük Osmanlı müverrihlerinden: "Târîh-i Peçevî" müellifi. İsmi İbrahim Efendi'dir). 46, 63, 67, 70, 94, 100, 116, 126, 128, 149, 189 - 190, 193 -	

Sayfa	Sayfa
Rüstem Paşa tarihi (Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'ya isnâd edilen Osmanlı tarihi: Üniversite kütüphanesinde yazma bir nüshası vardır) 247	ve Solakzâde-tarihi 12 - 13, 58, 67, 100, 109, 117, 185, 187, 232, 243, 247, 279, 284, 340, 343, 363 - 364, 370, 404
S	Sûrnâme (Osmanlı hânedan düğünleri hakkındaki manzum ve mensur eserlerin umumî ismi) 104
Sâ'düddin "Hoca—" (Tâc-üt-tevârih müellifi, Şeyh-ül-İslâm) 13-16, 54, 62	Süleyman-nâme (Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Azîz Efendi'nin eseri) Bk.: Abd-ül-Azîz Efendi "Kara-Çelebi-zâde—" 213
Safvet Bey (Târîh-i-Osmânî Encümeni âzâsından, Bahriye miralay: Bahriye tarihimize ait yazırları vardır; Kıbrıs seferi ruznâmçesini de neşretmiştir). 394, 404 - 405	Süleyman Nazif ("Fuzulî" müellifi) 301, 304
Sâkî-nâme (Fuzulî'nin eserlerinden; asıl ismi "Heft-câm"dır) 304	Süleyman Nutkî (Muhârebât-ı bahriyye-i Osmâniyye müellifi) 201
Sehî tezkiresi (Edirneli Sehî'nin Heşt-Bihîşt" ismindeki Şuarâ tezkiresi) 57	Süleyman-oglu Mahmud-Çelebi — Bk. Fuzulî / Fuzulî-i-Bağdâdî.
Selânikî-Mustafa Efendi — Bk.: Mustafa Efendi "Selânikî—" 323	S
Selânikî tarihi — Bk.: Târîh-i-Selânikî. 88, 259, 375	Şâhî (Kanunî'nin oğullarından seh-zâde Bâyezîd'in şiir mahlası) "Şahıs isimleri" cedveline de bk.
Selim-nâme (Hoca-Sa'düddin'in eseri) 15	Şâhnâme (Firdevsî-i-Tûs'nin eseri) 88, 259, 375
Seydi-Ali-Reis (Büyük Türk denizcilerinden, Mısır ve Hint-Kapadani: Muhîr, Mir'ât-ül-Memâlik ve Mir'ât-ı kâinât fî ilmi-mîkaat müellifi. Şiir mahlası "Kâtibî" dir: Kâtibî-i-Râmî diye de anılır) 289	Şikâyet-nâme (Fuzulî'nin Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'ye yazdığı meşhur mektup) 304
Seydi / Seyyidi Bey (Kanunî devrindeki "Kanun-nâme-i Âl-i-Osman"ın muharriri: Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin üstadı olan Nişancı) 357	Şükrü "Mehmet—" (Esfâr-ı bahriyye-i Osmâniyye müellifi) 201
Sivas şehri (İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın eseri) 327	T
Sicill-i-Osmanî (Mehmet Süreyyâ'nın eseri) 302	Tabakaat-ül-Memâlik fî Derecât-il-Mesâlik (Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'nin eseri) 128, 357
Sinan "Mimar—" / Koca—" (Kendi eserleri hakkındaki şifahî izahatına istinâd eden "Tezkiret-ül-bünyân"ın müellifi sayılır) 245, 306, 308, 379, 420	Bk.: Mustafa-Çelebi "Celâl-zâde—" 357
Solakzâde Mehmet Hemdemî-Çelebi	Tâc-üt-Tevârih (Hoca-Sa'düddin'in Osmanlı tarihi: "Hoca tarihi" ismiyle de anılır). 13, 15, 62 Bk.: Sa'düddin "Hoca—" 357
	Tâib "Osman-zâde—" (Hadikat-üs-Selâtin ve Hadikat-ül-Vüzerâ müellifi) 16, 94, 97, 154, 189, 222, 247 - 248, 322
	Târîh-i-Cevdet (Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın vakaayi-nâmesi) 235
	Târîh-i-Nişancı-Mehmet Paşa — Bk.: Nişancı tarihi.

Sayfa	Sayfa
Târih-i-Osmânî Encümeni 404	
Târih-i-Osmânî Encümeni Mecmuası 5, 24, 404	
Târih-i-Selânikî (Selânikli-Mustafa Efendi'nin eseri) 64, 335	
Târih-i Yemen ve San'â (Hacı-Râşid Paşa'nın eseri) 373	
Târih-i Âl-i-Osmân (İbni-Kemal'in Fâtih kütüphanesindeki Osmanlı tarihi) 163	
Tevârih-i Âl-i-Osman (Vezir-i'a'zam Lâtîf Paşa'nın eseri) 194, 218 - 220, 224, 232 - 233, 247	
Tezkiret-ül-Bünyân (Mi'mar-Sinan'ın kendi eserleri hakkındaki izâhâtına istinâd eden eser) 245, 262, 306, 308, 379, 420	
Topkapu-sarayı Müzesi 14	
Topkapu-sarayı Arşivi 378	
Topkapu-sarayı kütüphanesi 24	

U

Uzunçarşılı "İsmail Hakkı—" 327	Ziver Bey (Rodos tarihi müellifi) — Bk.: Rodos tarihi.
---------------------------------	--

DEVLET, MİLLET, KABİLE, AİLE VE MUHTELİF TEŞEKKÜL İSİMLERİ

A

Abbâsî/—ler (Emevîlerin yerine geçen ve Bağdad'dan sonra Mısır'a intikal eden Hilâfet hânedânı) 25, 28, 37 - 38, 43, 173, 304, 374, 389	ya'nın cenubundaki Malakka yarımadasından mürekkeptir; 1569 = 976 da Türk hâkimiyetine girmiştir) 380 - 381
Acem/ler (Araplara Arab olmayan milletlerin hepsine şâmil olan bu isim Türklerce İranlılara tahsis edilmiştir) 164, 257 - 258, 265, 269, 301	"Şah'is isimleri" cedvelinde A-lâüddin Şâh maddesine de bk.
Bk.: İranlı/—lar.	
Acemistan 377	Açın — Yukarıki maddeye bk.
Bk.: İran.	Adalar devleti — Bk.: Rodos Şövalyeleri.
Achem / Achin — Bk.: Aça/Aca devleti.	Aden emâreti (Arab prensliği) 206, 208 - 209, 217 - 218, 249, 380
Aça / Aca devleti (Osmanlı menbâlarında Aca / Aça / Aci / Açı ve Garp menbâlarında da Atjêh Achem / Achin = Açın denilen müslüman sultanlığı: Okyanusya'nın Sumatra adasıyla diğer bazı adalardan ve As-	"Yer isimleri" cedvelinde Aden maddesine de bk.
	Afrika Türk Ocakları (Şimalî-Afrika'daki Türk eyâletleri) 51, 230, 252
	"Yer isimleri" cedvelinde Afrika ve Şimâlî-Afrika maddelerine de bk.
	Ahıska atabeyliği 261, 265
	Bk.: Samtskhé atabeyliği
	Akçakoyunlu (Türkmen aşireti) 124
	Akkoynlu/—lar (Türkmen hânedânı) 7, 9, 22, 33, 47, 303

Sayfa	Sayfa
Al-i-Abâ (Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin "Ehl-i-Beyt'i: Kendileriyle kızı Fâtıma, damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin'den mürekkeptir). 303	203, 205 - 206, 229, 242, 269, 271, 299, 301, 306, 315 - 316, 318 - 319, 380, 388, 415, 417 - 418.
Al-i-Osman / Osman oğulları/Osmanlı hânedânı 65, 81, 186, 321, 366	Aragon krallığı (İspanya'nın şimalî şarkısında eski bir krallık: 1479 da Castille=Kastil krallığına ilhak edilmiştir). 109
Alman/—lar (Osmanlı menbâlarında "Alaman" imlâsına tesâdüf edilir) 16, 76, 83 - 85, 109, 111, 120 - 121, 129 - 130, 132 - 133, 135, 137 - 139, 143 - 144, 146, 149 - 150, 152, 155, 157 - 158, 160, 175, 192, 196, 222 - 226, 229, 236, 238, 240, 243, 246, 251 - 252, 263, 267 - 268, 270, 272 - 275, 279, 320, 329, 344, 347, 349, 354	Bk.: Castille / Castilla.
Aşağıki maddeye de bk.	Arap/—lar — Bk.: Arab / Arap/—lar.
Almanya 57, 76, 108 - 112, 117, 119 - 122, 127, 129, 136 - 139, 141 - 147, 152, 157 - 158, 160 - 161, 176, 178, 180, 182 - 183, 188, 191 - 192, 195, 199, 201 - 202, 211, 220, 224, 226 - 228, 232 - 233, 235 - 236, 241, 249 - 254, 263 - 264, 282, 318, 328 - 329, 355, 375, 415 - 416	Arnavut/—lar (Osmanlı menbâlarında da Arnabud / Ernebud şekillerine de tesadüf edilir) 16, 54, 100, 189 - 190, 193 - 195, 219, 299, 377
Altun-Ordu hanlığı (Çingiz hânedânının XIV üncü asır sonlarına kadar Rusya'ya hâkim olan ve Timur tarafından yıkılması Rusya'nın teşekkülünde en mühim âmil sayılan büyük İslâm devleti: Osmanlı menbâlarında "Dest-i Kıpçak hanlığı" ismiyle anılır) 382 - 383	Birinci cildde "Albanenses" maddesiyle bu cildin "Yer isimleri" cedvelinde Arnavudluk maddesine de bk.
Amasyalı/—lar 46	Arpad sülâlesi (İlk Macar krallık hânedânı) 132, 134, 141
Amidli/—lar (Diyarbakirliler) 22	Astrakhan hanlığı — Bk.: Ejderhan / Astrakhan hanlığı.
Anadolu-Selçukîleri (Rûm-Selçukîleri ve Konya-Selçukîleri de denilir) 104, 186, 207	Atabeyler / Atabeylik (Ahıska atabeyliği) 10, 172, 260
Anadolu-Türkleri 60, 81, 95, 106, 124, 178, 205, 356, 366 - 368, 372	Bk.: Samtskhé atabeyliği.
Bk.: Türk/—lar, Türkmen/ler ve Urumlu/—lar.	Avrupa/—lar 51, 97, 169, 176, 178, 233, 264, 319, 408, 417
Aneze (Arab aşireti) 66	"Yer isimleri" cedvelinde Avrupa maddesine de bk.
Angikan/—lar / Anglikan mezhebi 76	Avşarlı beyliği (Erzurum, Kars ve Şüregel havâlisinde ve Se-vündük-Han idaresinde) 10, 171
Ankona / Ancona (1532 de Papalık arâzisine ilhak edilen İtalyan cumhuriyeti) 388	Avusturya (Osmanlı menbâlarında Nemçe/Nemse) 63, 99, 108 - 109, 120, 127 - 128, 130, 135, 138 - 153, 155 - 159, 165, 199 - 200, 204, 210 - 211, 217, 222 - 224, 226 - 228, 231 - 232, 234 - 236, 238, 246 - 247, 249 - 254, 263 - 264, 269 - 270, 275, 282, 295, 298, 328 - 330, 337, 342, 344, 351, 355, 376, 384, 388, 393, 402, 419
Arap / Arap/—lar. 30-32, 35-40, 42, 45, 51, 57, 66, 101 - 102, 105, 107 - 108, 132, 164, 168 - 169, 177 - 178, 190,	Aşağıki maddeye de bk.
	Avusturyalı/—lar (Osmanlı menbâlarında Nemçeli / Nemselü şekillerine de tesadüf edilir) 131, 136, 139, 142, 144 - 145, 149, 151, 157, 191, 199 - 200, 217, 227, 238, 240, 246, 253, 263 - 264, 268 - 270, 272 - 273, 295, 305, 328 - 329, 336, 342, 345 - 346, 419

	Sayfa
Aydın-oğulları (Türk hânedânı)	204 - 205
Azeri/—ler (Âzerî lehçesi konuşan Türkler)	300

B

Baviera / Bavière	139
Bayat (Oğuz Türkmen oymağı)	300 - 301
Bektâşi/—ler / Bektâşîlik	124, 304
Belçika / Belgique	175, 318
Benû/Benî-Bakar (Mısır'da Arab Aşireti)	105
Benû/Benî-Hafs / Hafsîler Osmanlılardan evvelki Tunus hânedânı)	51, 161, 266, 396, 415 - 416
Bk.: Tunus.	
Benû/Benî-Kutâde (Mekke şerifliğinde bulunmuş olan Kutâde sülâlesi)	43
"Şahıs isimleri" cedvelinde Berekât ve Ebu-Numeyy maddelerine de bk.	
Benû/Benî-Tâhir (Aden emâret hânedânı)	206
"Şahıs isimleri" cedvelinde Âmir-ibnû-Dâvûd maddesine de bk.	
Bizans/Byzance	21, 64, 132, 340, 382 - 383, 388 - 389, 420 - 421
Bk.: Şarkî-Roma.	
Bizanslı/—lar	186, 388 - 389
Bk.: Rum/—lar.	
Boğdan/Moldavia/Moldava (Osmanlı menbâlarında "Tâbi-Boğdan" mânâsına "Kara-Boğdan" ismiyle de anılan voyvodalık)	6, 113, 115, 133 - 134, 155, 200, 203 - 205, 207, 209 - 211, 216 - 217, 279, 328, 354, 375 - 376, 416 - 417
Boğdanlı/—lar (Moldavyalılar, Kara-Boğdanlılar)	203
Bohemya/ Bohême (Çekoslovakya'da 1526 tarihine kadar müstakıl bir krallık olan memleket: Pâytähtı "Prague" dir; sonradan Avusturya'ya ilhak edilmiştir)	67, 115, 130, 132, 142 - 144
Bohemyalı/—lar Osmanlı menbâlarında Çehler/Çekler şekli kullanılır)	136 - 137, 200, 275
Bosna krallığı	126

	Sayfa
Birinci cildin "Yer isimleri cedvelinde Bosna maddesine de bk.	
Bosnavî — Bk.: Boşnak.	
Boşnak/—lar (Osmanlı menbâlarında Bosnavî şekline de tesadüf edilir)	87, 100, 102, 247, 285, 310, 335, 364, 374, 378
Bozok (Oğuz soyu)	300, 317
Bozoklu (Türkmen aşireti)	124
Brandenburg elektörlüğü	233
Bulgar/—lar	72, 356

C

Castille / Kastil (İspanya'nın ortasında eski bir krallık: Madrid bu sâhadadır; Isabelle de Castille'in Aragon kralı Ferdinand le Catholique'le evlenmesi bu iki krallığın birleşmesine sebep olmuştur. Kastil'in Araplar devrindeki ismi "Kaştâle"dir)	109
Bk.: Aragon.	
Celâlî/—ler (Osmanlı idaresine karşı çıkan Anadolu ııyanlarındaki ihtilâleilere verilen umumî isim)	49 - 50, 121
"Şahıs isimleri" cedvelinde "Celâl (Bozoklu Şeyh—" maddesine de bk.	
Ceneviz/—ler. — Bk.: Ciniviz/—ler.	
Cenova — Bk.: Genova / Cenova hükümeti	
Cenovalı/—lar — Bk.: Ciniviz/—ler.	
Cezâyirli/—ler	230
Ciniviz/—ler / Ceneviz/—ler / Cenovalı/—lar (Génois)	97, 103, 108, 152, 211, 214 - 215, 220, 242, 278, 340, 355, 382, 388, 403, 405, 408
"Yer isimleri" cedveliyle bu cedvelde Genova maddesine de bk.	
Ciniviz cumhuriyeti — Bk.: Genova/Cenova hükümeti.	
Crispo sülâlesi (Naxos = Nakşa dukağı denilen Kiklâd adalarına hâkim İtalyan âilesi: Bu âile Barbaros tarafından Türk hâkimiyetine sokulduktan sonra İkinci Selim devrinde kovulmuştur)	392
Bk.: Nakşa/Naxos dukalığı.	

	Sayfa
Ç	
Çehâr-Yâr / Çehâr - Yâr-ı-Güzîn (Hulefây-ı Râşidîn: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali).	43, 303, 306
Çek/Çeh/—ler — Bk.: Bohemyalı/—lar.	
Çerkes/—ler / Çerâkise	31, 38, 187, 252, 258 - 295, 374, 384
Çiçeklü (Türkmen oymağı)	124
Çingiz hânedânı / Çingiziler	382
D	
Dehli/Delhi sultanlığı (Lâdî hânedânının islâm devleti)	203
Deşt-i-Kıpçak hanlığı — Bk.: Altun-Ordu hanlığı.	
Deux-Siciles = Sicilyeteny/ İki-Sicilya (Napoli arâzisiyle Sicilya adasından mürekkep eski krallık: Sonradan İtalya krallığına ilhak edilmiştir)	415
Devlet-i Aliyye/ Devlet-i-İslâmiyye (Osmanlı devleti)	235, 412, 420
Bk.: Osmanlı/—lar.	
Devşirme/—ler/Devşirmelik	15-16, 45 - 46, 81, 93, 95 - 102, 106, 118, 122, 124 - 125, 128, 138, 184 - 185, 187 - 189, 219, 221 - 222, 274 - 248, 264, 282, 296, 299, 312, 321 - 322, 327, 335, 356, 366 - 368, 372, 374, 378
Don-Kazaklar	383
Bk.: Kazak/—lar.	
Doria (Meşhur Amiral Andrea'nın mensub olduğu Ciniviz âilesi)	152
"Şahıs isimleri" cedvelinde Doria "Andrea—" ve Doria "Giovanni-Andrea—" maddelerine de bk.	
Dubrovnik / Ragusa cumhuriyeti	74, 375
Birinci cildin "Yer isimleri" cedvelinde Ragusa ve bu cildin aynı cedvelinde Dubrovnik maddelerine de bk.	
Dulgadı (Türkmen hânedânı, ölkesi ve arâzisi: Osmanlı menbâlarında bu Türk ismi arapçalaştırılarak "Zü'l-kadr" şeklini almıştır)	2, 10, 16 - 19, 22, 24, 26 - 27, 33, 40, 49, 56, 66, 80 - 82, 106,

	Sayfa
122, 124 - 125, 159, 170 - 171, 190, 231, 261	
Aşağıki maddeye de bk.	
Dulgadırlu oymağı (Osmanlı menbâlarında "Zülkadriyye" denilir)	171, 317
Dürzü/Dürzî/—ler	30
E	
Edirneli/—ler	193, 419, 430, 439
Eflak/Valachie (Voyvodahk)	6, 112 - 113, 115, 134, 328, 375 - 376, 416
Birinci cildin "Yer isimleri" cedvelindeki Eflak maddesine de bk.	
Efren/Efrencei — Bk.: Frenk/Freng.	
Ehl-i-Kitâb (Hristiyanlarla Yahudiler)	290
Ehl-i-Salîb — Bk.: Hağı/—lar.	
Ehl-i-Sünhet — Bk.: Sünnî/—ler.	
Ejderhan / Astrakhan hanlığı (Hazar denizinin şimalıgarbîsindedir: Timur'un darbeyle Altun-Ordu hanlığı yıkıldıktan sonra kurulan ve "Tâvâif-i-Mülûk" sayılan hanlıklardandır)	382 - 384
"Yer isimleri" cedvelinde Ejderhan maddesiyle bu cedvelde Kazan-hanlığı maddesine de bk.	
Ekrâd — Bk.: Kürd / Kürt/—ler.	
Emevîler (Hulefây-ı Râşidîn'den sonra ve Abbâsîlerden evvel hüküm süren ilk Hilâfet hânedânı: Benî-Umeyye)	206
Endülüs / Endelüs Müslümanları	383, 391
"Birinci cildin "Yer isimleri" cedvelindeki Endülüs / Endelüs maddesine de bk.	
Engerûs / Engerûs / Ongarus (Macaristan)	53, 67, 109, 365
Birinci cildin "Yer isimleri" cedvelindeki Macaristan maddelerine de bk.	
Erdel = Transylvania.	69, 115, 118, 120 - 121, 127 - 130, 135, 204, 209 - 210, 223, 226 - 228, 263 - 264, 267, 269 - 270, 273, 275, 277, 279, 295, 299, 328, 330, 341 - 342, 345, 355, 373, 375 - 376
Birinci cildin "Yer isimleri" cedvelindeki aynı maddeye de bk.	

Sayfa	Sayfa
Erdelli/—ler — Bk.: Transylvanialı/—lar.	Gucerat İslâm devleti (Hindistan'ın şimaligarbî sâhil boyunda) 202 - 203, 207 - 208, 218, 222
Eyyûbî / —ler (Salâhüddîn-i Eyyûbî'nin kurduğu hânedan) 22, 41	"Yer isimleri" cedveline de bk.
F	Gucerat mülûkû (1396 = 977 dan 1572 = 980 tarihine kadar 176 sene saltanat süren müslüman hânedânı) 202
Felemenk — Bk.: Holânda.	Gürcistan (Bâzı Osmanlı menbâlarında Samtskhé hristiyan Atabeyliğine verilen isim: Çoruh boyundadır) 172, 190, 260, 355
Floransa hükümeti 108, 111	Bk.: Samtskhé.
Francelü — Bk.: Fransız/—lar ve Fransa.	Gürcistan Atabeyleri 260
Fransa , 75 - 76, 108 - 111, 128, 136, 143, 146 - 147, 152, 158, 168, 175, 182 - 184, 188, 191 - 192, 196, 230, 233, 235 - 237, 239 - 240, 251 - 254, 277, 293, 296, 318, 363, 375, 387 - 388, 393, 402, 414	ki maddeye de bk.
Bk.: Fransız/—lar ve Frenk/—ler.	Gürcü/—ler 260 - 261, 265
Fransavî — Bk.: Fransız/—lar.	H
Fransız/—lar (Osmanlı menbâlarında Francelü / Fransalı / Fransavî şekillerine de tesadüf edilir) 16, 76, 83 - 84, 97, 108 - 110, 146 - 147, 152, 182 - 184, 187, 190 - 192, 196, 233, 235 - 237, 239 - 241, 251, 265 - 266, 277 - 278, 293, 357 - 358, 387 - 389, 391, 419	Habeş / Habeşistan 107, 252
Aşağıki maddeye de bk.	Habsburg hânedânı / imparatorluğu. 108 - 110, 119, 121, 138, 144, 146, 150 - 151, 153, 159, 204, 223, 226, 231, 252, 277
Frenk / Fireng/—ler Osmanlı menbâlarında Fransız mânâsına Efrenc / Efrencî / Firengî şekillerine de tesadüf edilir) 4, 95, 97, 196, 315	Haçlı/—lar (Ehl-i Salib) 75, 86, 91, 93, 110, 112, 141, 175, 337, 389, 402
G	Halebli/—ler 29, 299
Gattilusio (Midilli, Limni, İmroz, Taşoz, ve Semendirek adalarıyla Enez kasabasında hüküm süren Cîniviz dükahlık âilesi) 340	Hanefî/—ler , Hanefîlik 173
Genova / Cenova hükümeti (Cîniviz cumhuriyeti) 212, 318, 393, 403	Hârizm hanlığı 384
"Yer isimleri" cedvelinde aynı madde ile bu cedvelde Cîniviz—ler maddesine de bk.	Hristiyan / Hristiyanlık 74 - 77, 84 - 86, 92, 97, 108, 110 - 111, 125, 128, 132, 141, 145, 149, 175 - 178, 183 - 188, 190, 200, 202, 205, 210 - 216, 230, 233, 237, 239 - 240, 242, 260, 263, 265 - 266, 268, 270, 290, 318 - 321, 383, 389 - 391, 402 - 405, 407, 409 - 410, 413 - 414, 416
Gilân (İran'da hanlık: Geylân te'lâffuzuna da tesadüf edilirse de Gilân daha doğrudur) 167 - 168, 170, 178, 384	Bk.: Kefere / Küffâr, Katalik ve Ortodoks.
Gorgora — Bk.: Qwarqarâ.	Hırvat/—lar , Hırvatlık. 66, 81 - 82, 97, 106, 122, 124, 243, 248, 273, 282, 285, 296, 298, 321, 349, 387
	Hicaz emâreti (Mekke şerâfeti/şerîflîği) 43
	Bk.: Benû / Benî-Kutâde.
	Hilâfet / Halîfelik . 36 - 38, 43, 59, 125, 202, 374, 389, 391
	Hindistan Mongol imparatorları (Timurîlerin Hindistan kolu) 202
	Hindli/Hindli/—ler . 208

Sayfa	Sayfa
Holânda/Felemenk 108 - 109, 144, 249 - 250, 253, 318	Bu cedvelin Gilân maddesiyle "Şahıs isimleri" cedvelinin Dûbâc-Han maddesine bk.
I	İskoçya 184
Irak-Türkleri 301	İslâm/İslâmiyyet / Müslümanlık 29 - 30, 37, 42, 51, 57, 110 - 111, 125 - 126, 140, 194 - 195, 202 - 203, 209 - 210, 224, 255, 274, 294, 301, 303, 314 - 315, 365, 380 - 381, 383 - 384, 388 - 389, 401, 410, 418
Bk.: Türk/—ler, Oğuz-Türkleri, Anadolu - Türkleri ve Türkmen/—ler.	Bk.: Müslüman/—lar, Sün-nî/—ler, Hanefî/—ler.
Istanbul/—lar 160	İslâv/—lar . 66, 322, 335, 356, 383
İ	İspanya 21, 49, 51, 108 - 111, 142 - 144, 152, 160, 169, 175 - 176, 178, 183, 190 - 192, 201 - 202, 211 - 212, 220 - 228 - 230, 233, 235, 241 - 242, 249, 251, 253 - 254, 296, 318, 320, 330, 337, 355, 391, 393, 402 - 403, 415 - 416, 419
İki-Sicilya — Bk.: Deux-Sicules.	Aşağıki maddeye de bk.
İlhânî/—ler (Çingizilerin İran kolu: İran Mongol hükümdarları) 166, 170	İspanyol / —lar . 51, 83 - 84, 111, 137, 152, 175, 190, 217, 229, 237, 240, 242, 253, 263, 265 - 266, 268, 270, 273 - 274, 306, 308, 318, 320, 337, 391, 396, 409, 413, 415 - 419
İmêréthi / Imêréthie (Gürcistan'ın garbinde Osmanlı müelliflerinin "Ağuk-baş ölkesi" dedikleri krallık: Pâyitahtı Kutais'dir) 10	Bk.: Katalonyalı/lar.
İngiliz/—ler . 76, 83-84, 138, 216, 357, 388	İsviçre 111
Bk.: İngiltere.	İtalyan/—lar . 32, 76, 83 - 84, 97, 152, 168, 175, 213, 216, 229, 237, 240, 243, 265 - 266, 268, 270, 273, 320, 337
İngiltere 63, 75 - 76, 111, 184, 389	"Yer isimleri" cedvelinde İtalya maddesine de bk.
Yukarıki maddeye de bk.	J
İran (Osmanlı menbâlarında Acem/Acemistan şekilleri de kullanılır) 5-9, 14 - 15, 18 - 20, 23-25, 29, 40, 47-54, 56-57, 61 - 62, 66, 80 - 81, 107, 112, 122, 124 - 126, 137, 140, 150, 156, 158 - 159, 163 - 167, 169 - 180, 182, 184, 186, 188 - 190, 202, 224, 254 - 257, 259-263, 265 - 266, 278 - 281, 283, 287 - 295, 299, 303 - 305, 313 - 316, 322 - 323, 325 - 327, 354 - 355, 361, 375 - 377, 383 - 384, 413	Jagellon (Bohemya, Lehistan ve Macaristan'da saltanat süren Litvanyalı krallık hânedânı: Son müstakil Macar kralı ikinci Lajos bu sülâledendir) 67, 110, 115
Bk.: Acemistan ve "Yer isimleri" cedvelinde Şimalî-İran.	K
İranlı/—lar (Acemler) 8, 17, 22, 24, 57, 164, 169, 175, 260, 291 - 292, 294 - 295, 316	Kara-Boğdan — Bk.: Boğdan.
Yukarıki madde ile Safavî/—ler maddesine de bk.	Karamanlı/—lar (Konyalılar) 46, 111, 271, 426
İsfendiyar-oğulları (Kızıl-Ahmedlüler sülâlesi) 260, 349	Karaman-oğulları (Türkmen hânedânı). 122, 124
İshâkiyye sülâlesi (İran'ın Gilân kıtasının bir kısmında Reşt şehrini merkez ittihâz ederek hüküm süren hânedan) 167	

Sayfa	Sayfa
Kastil krallığı — Bk.: Castille.	Kürd/Kürt/—ler Ekrâd 22, 159, 163, 180, 259, 261, 292, 300-301
Katalonyalı/—lar 146	
Bk.: İspanyol/—lar.	
Katolik/—ler , Katolik mezhebi. 72, 76, 79, 108, 110 - 111, 125 - 126, 132, 136, 144, 150, 192, 237, 273, 318, 403	L
Bk.: Hristiyan/—lar.	Lâtin/—ler (Ortodoks Rumlara nisbetle Katolik Avrupalılar ve umumiyetle Lâtin milletler) 84, 183, 273, 340, 389
Kazak/—lar 416 - 417	Leh/—ler (Polonyalılar) 127, 155, 187, 204, 282, 361, 382
Bk.: Don-Kazakları.	Aşağıdaki maddeye de bk.
Kazan hanlığı (Altın-Ordu hanlığı Timur'un darbeleriyle yıkıldıktan sonra kurulan ve "Tevâif-i Mülûk" sayılan hanlıklardan) 382-384	Lehistan (Polonya krallığı) 74, 111, 113, 115, 127 - 128, 134, 155 - 156, 203, 222, 227, 344, 375, 416
Bk.: Ejderhan / Astrakhan hanlığı.	Lichtenstein (Prenslik) 139
Kefere/Küffâr/Kâfir (Eski Osmanlı menbâlarında Hristiyanlar mânâsına kullanılan tâbirler: İlk ikisi "Kâfir" kelimesinin cemi şekilleridir) 70, 405 - 406, 410	Lusignan hânedâmı (Milâdın 1192 tarihinden 1458 tarihine kadar 266 sene Kıbrıs'da saltanat süren Fransız sülâlesi) 389
Bk.: Hristiyan/—lar.	"Şahıs isimleri cedvelinde Lusignan "Guy de —" maddesiyle bu cedvelde Kıbrıs krallığı maddesine de bk.
Khartilî (Gürcistan)'ın şarkında krallık: Merkez Tiflis şehridir) 10	
Kıbrıs krallığı 389 - 390	M
"Şahıs isimleri" cedvelinde Lusignan "Guy de —" maddesiyle bu cedvelde Lusignan hânedâmı maddesine bk.	Macar/—lar 6, 46, 53, 63, 67 - 68, 70 - 72, 108, 110 - 113, 115 - 121, 127, 130 - 135, 139 - 144, 149, 156 - 158, 175, 193, 204, 222 - 223, 226 - 228, 243, 246, 252 - 253, 263, 267 - 268, 272 - 273, 296, 328, 344 - 345, 347, 349, 358, 364, 387
Kırım hanlığı 74, 155, 187, 204, 209, 314, 325, 342, 382 - 386, 416	Engerus maddesiyle aşağıki maddeye de bk.
"Yer isimleri" cedvelinde Kırım maddesine de bk.	Macaristan: 46, 49, 53, 67 - 69, 71, 76, 107, 111, 1115 - 1116, 118 - 121, 127, 129, 132 - 134 - 135, 139 - 146, 155 - 158, 186, 204, 217, 222 - 231 - 235, 238, 244, 246, 252 - 253, 257, 263, 267, 270, 273, 275, 279, 295, 305, 344, 351, 355
Kızılbaş/—lar (İranlıların "Surk-ser" dedikleri şîf Safavîler) 13, 24 - 25, 56, 123, 166, 179, 291, 294, 323	Engerus maddesiyle yukarıki maddeye de bk.
Bk.: Şîf/—ler ve Teke Kızılbaşları.	Mağrib Türk Ocakları — Bk.: Afrika Türk Ocakları.
Korkora — Bk.: Qwarqwaré.	Malta Şövalyeleri / Malta Şövalye hükûmeti (Rodos'un fethi üzerine Malta'yı merkez ittihâz edip Trablusgarb'a da hâkim olan "Saint-Jean" Şöval-
Korsanlar Cumhuriyeti — Bk.: République de Corsaires.	
Kölemen/—ler , Memlûk/—ler, Kölemen devleti (Mısır ve Suriye'de) 9, 17 - 19, 24 - 45, 47 - 48, 56 - 57, 65, 74, 80, 82, 87, 89, 100 - 102, 107, 206, 218, 271, 377, 389 - 390	
Bk.: Mısırlı/—lar.	
Kudüs krallığı (Haçlı devleti) 389	
Kutâde "Benû/Benî—" — Bk.: Benû-Kutâde.	

Sayfa	Sayfa
ye teşkilâtı: Resmî ismi "Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Malte" şeklindedir). 92, 169, 175, 211 - 212, 264 - 265, 318, 320, 331, 336 - 337, 339, 403, 408, 413	Nakşa / Nakox adasıdır) 197, 199, 392
Marranc/—lar (Portekiz'in hristiyanlaşmış yahudileri) 391	"Yer isimleri" cedvelinde aynı madde ile bu cedvelde Crispo sülâlesi maddesine de bk.
"Şahıs isimleri" cedvelinde "Nassi "Yasef—" maddesine de bk.	Napoli krallığı 109, 152, 191 - 192, 253, 330
Masadlu (Türkmen oymağı) 124	"Yer isimleri" cedvelindeki Napoli maddesine de bk.
Medina-Coeli (İspanya'da dukalık ve şehir) 318, 320	Nassi âilesi (İkinci Selim devrindeki entrikalarıyla meşhur Yahudi âilesi) 392
"Şahıs isimleri" cedvelinde Cerda maddesine de bk.	"Şahıs isimleri cedvelinde Nassi "Yasef" ve Nassi "Donna Gra-cia—" maddelerine de bk.
Memlûk/—ler — Bk.: Kölemen/—ler.	Nemçe (Osmanlı menbâlarında Avusturya) 145, 200
Mevlevî/—ler 167	Bk.: Avusturya.
Mısırlı/—lar (Mısır Kölemenleri) 8, 17, 25 - 26, 30, 41, 61	Norman/—lar/ Normands "Les—" (Muhtelif tarihlerde Rusya'dan Fransa, İngiltere ve İtalya'ya kadar bütün Avrupa'ya yayılmış olan şimal kavmi) 16
Gk.: Kölemen/—ler.	
Moldava/Moldavia — Bk.: Boğdan.	
Monako/Monaco prensliği 318	
Mongol/—lar. 37, 170, 382 - 383	
Moskof/—lar 382, 384 - 386	
Bk.: Rus/—lar.	
Moskof çarlığı — Bk.: Rus çarlığı.	
Moskova Büyük prensliği (Rusyanın teşekkülünde esas olan Büyük-dukalık yahut Büyük-prenslik) 382	Oğuz-Türkleri 300-301
Moskova çarlığı — Bk.: Rus çarlığı.	Bk.: Türk/—ler, Anadolu Türkleri, Türkmen/—ler ve Türkiye.
Muslu aşireti — Bk.: Musullu aşireti.	Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Malte/Malta Sen - Jan Şövalyeleri teşkilâtı (Rodos'un fethinden sonra Malta adasına yerleşip Trablusgarb'a hâkim olan Şövalye teşkilâtının sonraki ismi) 264
Musullu aşireti (Bâzı Osmanlı menbâlarında Muslu imlâsiyle de)	Bk.: Malta Şövalyeleri ve Rodos Şövalyeleri.
Müslüman/—lar / Müselman/—lar	Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Rhodes — Bk.: Rodos Şövalyeleri.
Müslim/—ler. 40, 51, 76, 85 - 86, 88 - 89, 92, 97, 104, 111, 125, 128, 161, 169, 177, 192, 203, 233, 237, 240, 242, 265 - 266, 319, 380, 382, 388 - 389, 410, 420	Ortodoks/—lar / Ortodoks mezhebi. 72, 79, 85, 111, 273
Bk.: İslâm, Sünnî/—ler ve Sarrasius.	Bk.: Rum/—lar.
Müslümanlık — Bk.: İslâm.	Osmanlı / Osmanlı / Osmânî / Osmanlılık (Devlet, tebaa ve müesseseler mânâlarına) 2-4, 6-8, 10-13, 15-30, 32, 43, 45, 47, 54, 56 - 57, 59 - 62, 64 - 66, 69, 71, 74 - 78, 80, 82, 84 - 88, 92 - 93, 96 - 107, 109 - 113, 115 - 117, 119 - 132, 134, 136 -
N	
Nakşa/Naxos dukalığı (Venedik hâkimiyetindeki Kiklâd adalarından mürekkeptir: Merkezi	

Sayfa	Sayfa
141, 143 - 146, 149, 151 - 153, 155 - 197, 199 - 209, 211 - 213, 217 - 221, 224 - 229, 231 - 236, 238 - 241, 243 - 260, 263, 265, 267, 269 - 271, 273 - 274, 277, 281 - 282, 284 - 285, 290 - 292, 294 - 297, 299, 303 - 305, 308 - 310, 313 - 316, 318 - 319, 321 - 323, 327 - 328, 330 - 331, 334 - 335, 340, 344 - 345, 350 - 351, 354 - 358, 360 - 362, 364, 369, 371, 373 - 377, 388, 390 - 399, 401 - 409, 411 - 421 Bk.: Devlet-i Aliyye ve Osmanlı Türkleri.	Q Qwarqwaré (Çoruh boyunda Ahıs-ka'yı merkez ittihaz eden Samtskbé hristiyan atabeyliği hânedânının soyadı) 10, 260 "Şahıs isimleri" cedvelinde Mzedehaboue maddesiyle bu cedvelde Samtskhé maddesine de bk.
Osmanlı hânedâmı — Bk.: Âli-Osman. Osmanlı-Türkleri 38, 173, 201, 205, 303, 373, 384 Bk.: Türk—/ler, Oğuz-Türkleri, Anadolu-Türkleri, Türkmen—/ler ve Türkiye. Overniyalı —/lar Auvergnat/—s (Fransa'nın bugün muhtelif departmanlara ayrılmış olan eski Auvergne eyâleti ahâlisi). 83	R Râfizi —/ler — Bk.: Şii—/ler. Raguza cumhuriyeti — "Yer isimleri" cedvelinde Dubrovnik maddesiyle bu cedvelde Dubrovnik-cumhuriyeti maddesine bk. Ramazan-oğulları (Adana beyleri sülâlesi) 26, 33-34, 123 République de Corsaires = Korsanlar cumhuriyeti (Bâzı Garp müelliflerinin Rodos Şövalyeleri hükûmetine verdikleri isim) 75 - 76 Rodoslular 78, 83, 89 Rodos Şövalyeleri / Rodos Haçlı hükûmeti / Adalar devleti ("Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Rhodes" denilen ve Rodos'la civarındaki adalardan mürekkep olan Haçlı teşkilâtı: Bâzı Garp menbâlarında "République de Corsaires" ismiyle anılarak bir şakavet ocağından başka bir şey olmadığı itiraf edilir). 51-52, 66, 75 - 77, 79 - 80, 83 - 93, 112, 141, 264, 389 Bk.: Malta Şövalyeleri. Roma-kilisesi 402 Bk.: Papalık makamı ve Vatikan. Romalı —/lar (Eski Romalılar ve Roma şehri ahâlisi: Osmanlı menbâlarında "Romalılar" şeklinde tesadüf edilir). 71, 237, 253, 397, 402 Romanlar (Osmanlı menbâlarında Romalılar) 253 Yukarıki maddeye de bk.
Özbek —/ler 15	
P	
Paleoloğos sülâlesi (Bizans'ın son saltanat hânedâmı) 382 Paliano (İtalya'da dukalık mâlikânesi) 403 Papalık makamı, devleti, hükûmeti / Vatikan kilisesi 92, 108, 111, 115, 132, 141, 152, 159, 168, 175, 184, 201 - 202, 211 - 212, 214, 237, 252 - 253, 263, 318, 337, 389, 392 - 393, 402, - 403, 408, 415 Bk.: Vatikan ve Roma-kilisesi. Polonya — Bk.: Lehistan. Portekiz 175, 190, 202-203, 207 - 209, 211 - 212, 224, 272, 289, 388, 391 Aşağıki maddeye de bk. Portekizli —/ler. 107, 202-203, 207, 208, 271, 381, 391, 435 Protestan —/lar / Protestanlık 111, 136, 144, 150, 318 "Şahıs isimleri" cedvelinde Luther "Martin—" maddesine de bk.	

Sayfa	Sayfa
Rum —/lar, Rumluk.79, 84, 95, 97, 103, 108, 213, 340, 356 "Yer isimleri" cedvelinde Rûm maddesiyle bu cedveldeki Ortodoks maddesine de bk. Rumanya/Romanya 403 Bk.: Boğdan ve Eflak. Rus —/lar, Moskof—/lar, 74, 104, 187, 282, 361, 378, 382 - 384 Rus çarlığı/Moskof çarlığı/Moskova çarlığı 74, 383 Bk.: Moskova Büyük-prensliği ve Rusya. Rusya 382 Bk.: Moskova Büyük-prensliği ve Rus çarlığı.	Sarrasins (Ortaçağ hristiyanlarının Müslümanlara verdikleri isim) 242 Bk.: Müslüman/—lar. Sâsânî —/ler (İran'ın İslâmiyetten evvelki son saltanat hânedâmı) 140, 172 Savoja/Savoie (Dukalık) 192, 235, 241, 393, 403 Selçukî —/ler — Bk.: Anadolu-Selçukîleri. Sırp —/lar (Eski Osmanlı menbâlarında Las/Laz tesmiyesine de tesadüf edilir) 71 - 72, 356 Birinci cildin aynı cedvelinde Las maddesine bk. Sicilyeteyn — Bk.: Deux-Siciles. Simavni sûfiler (Simavna-kadıroğlu Şeyh-Bedrûddin Mahmud'un mesleğine mensup Dobruca kommünistleri) 297 Sokolovik (Sokullu âilesinin İslâv cadâki Sokolowitch soy-adının Osmanlı'daki muharref şekli) 335 Bk.: Sokullu-sülâlesi. Sokolowitch / Sokkolovitch / Sokolovig 335 Bk.: Sokullu-âilesi. Sokullu âilesi (Bu soy-adının İslâv cadâsı Garp menbâlarında Sokolowitch/Sokkolovitch = Sokolowig şekilleriyle kaydedilir: Bundan dolayı eski Osmanlı menbâlarında Sokolovik şekli de vardır. "Sokullu" isminin eski telâffuzu belki de "Sokullu" dur; Peçevî bu ismi "Şâhin-oğlu" diye terceme etmiştir) 247, 310, 335 "Şahıs isimleri" cedvelinde Mehmet Paşa "Sokullu—" maddesine de bk. Surkh-ser (Kızılbaş kelimesinin a-cemcesi). 294 Bk.: Kızılbaş—/lar, Safavî/—ler ve Şii/—ler. Suniye-Atabeyleri 30, 45 Sünnî —/ler / Ehl-i Sünnet, Sünnîlik 6, 9, 14 - 15, 24, 29, 40, 57, 112, 124 - 125, 173, 175, 202, 255, 261, 290, 294 - 295, 303
Safavî /ler, 6 - 14, 17 - 18, 20, 22 - 29, 40, 41, 47 - 49, 52, 56 - 57, 61, 112 - 113, 122, 124, 158 - 159, 164, 166, 170 - 180, 185, 196, 224, 254 - 255, 257 - 262, 265 - 266, 282, 287, 290 - 295, 303, 316 - 317, 375 - 376 Birinci cilde de bk. Saint-Jean Şövalyeleri — Bk.: Rodos Şövalyeleri ve Malta Şövalyeleri. Sakman (Almanların Türk akıncılarına verdikleri isim). 139 Samtskhé/Samtskhé atabeyliği (Milâdın XIII üneü asrından itibaren 300 sene kadar yukarı Kür ve Çoruh boylarına hâkim olan Qwarqwaré sülâlesinin Hristiyan atabeyliği: Güreülerin "Sa-Atabago = Atabey ölkesi" dedikleri bu prenslik Güreistan devletlerinden olduğu için bâzı Osmanlı menbâlarında yalnız "Güreistan" ismiyle de anılır; Ahıska atabeyliği ve Çıldır atabeyliği gibi tesmiyelere de tesadüf edilebilir; merkezi Ahıska'dır sonraları Ardahan ve Altunkale kasabaları da merkez olmuştur) 10, 172, 190, 260-265, 355 Bk.: Güreistan Qwarqwaré ve "Şahıs isimleri" cedvelinde Mzedehaboue. —	

Sayfa	Sayfa
Ş	
Şahin-oğlu 335	254, 258, 264 - 278, 291, 293 -
Bk.: Sokullu-âilesi.	296, 300 - 301, 303 - 305, 308,
Şamlı/—lar 30, 45, 299	312, 314 - 316, 318 - 320, 327 - 328,
Şarki-Roma (Bizans imparatorluğu) 48,	330 - 341, 344 - 345, 347 - 353, 355-
382 - 383	359, 364, 366 - 368, 373 - 375, 378-
Bk.: Bizans.	389, 391 - 397, 399 - 405, 407 - 411,
Şii/—ler / Râfızî/—ler, Şiîlik Râ-	413 - 418, 420, 422
fızılık. 6, 11 - 12, 14 - 15, 24, 29,	Bk.: Anadolu - Türkleri,
40, 47, 50, 52, 56 - 57, 1112, 122,	Irak - Türkleri. Oğuz-Türk-
124, 126, 173, 202 - 255, 259, 261,	leri ve Türkmen/—ler.
290, 294 - 295, 303	Türkiye 5, 7, 47, 57, 63, 68, 74-75, 108,
Şirvan (Şirvanşahlar devleti ve daha	110 - 111, 118, 122, 125, 141 - 142 -
sonra Safavî hâkimiyette	143, 146 - 147, 151, 155 - 158, 179,
tinde beylik). 168, 178, 254, 256 -	182 - 184, 191 - 192, 202, 205,
257, 317, 384, 386	210, 220, 222 - 223, 225, 227, 233,
“Yer isimleri” cedvelinde Şirvan	235, 251 - 255, 264, 270, 277, 289,
maddesine de bk.	291, 294 - 295, 299, 305, 316, 328 -
Şirvan-şahlar sülâlesi (Safavîler-	329, 357 - 358, 375 - 376, 382,
den evvel Şirvan’a hâkim olan	384 - 386, 388, 391 - 393, 398,
âile) 168, 254	402 - 403, 409, 413 - 414, 418
T	“Yer isimleri” cedvelinde
Tatar/—lar 187, 210, 382, 385,	Rûm maddesine de bk.
Tebrizli/—ler 166, 169	Türkmen/—ler. 4, 9 - 10, 122, 124 - 125,
Teke Kızılbaşları 56	171 - 172, 190, 259, 301, 304, 312,
Bk.: Kızılbaş/—lar, Safavî/—	316 - 317, 356, 375
—ler ve Şii/—ler.	Bk.: Türk/—ler ve Oğuz-
Timurîler (Timurleng hânedânı) 15, 202 -	Türkleri.
203	U
Toskana/Toscana Büyük-dukalgı (İ-	Ulah/—lar (Eflaklılar) 73, 12, 210
İtalya’da) 318	Urumlu/—lar (Anadolulular, Ana-
Transylvania /Transylvanie — Bk.:	dolu-Türkleri). 368
Erdel.	Bk.: Anadolu-Türkleri.
Transylvanialı/—lar / Erdelli/—lar 270	Ustaclu — “Şahıs isimleri” ced-
Tunus (ölke ve pâytaht) 51, 161, 168 -	velinde Mehmet-Han “Us-
169, 175 - 179, 182, 190, 199, 211,	taclu—” ve Kara-Han “Us-
229, 235, 250, 266, 308, 318, 387,	taclu—” maddelerine bk.
391, 396, 403, 415 - 419, 421 - 422	V
Tunuslu/—lar 169	Vatikan/Vatican (Roma’da Papa-
Türk/—ler, Türklük, 6, 8, 12, 15 - 16, 22,	lık merkezi ve kilisesi) 237, 402
24, 26, 28 - 33, 35 - 36, 38 - 40,	Bk.: Papalık makamı ve
42, 46, 48, 51 - 52, 57, 63, 67 - 70,	Roma-kilisesi
72 - 74, 76, 78 - 79, 81 - 86, 88 -	Venedik cumhuriyeti 49, 74 - 75, 84,
92, 96 - 101, 103 - 104, 107 - 108,	108, 111, 128, 188, 191 - 192, 194 -
110 - 113, 115 - 122, 124, 127 - 140,	197, 199, 201 - 202, 204 - 205,
142 - 161, 163, 168 - 169, 173, 175,	211 - 212, 214 - 216, 220, 233,
177, 181 - 184, 188 - 192, 194-195,	252 - 253, 264, 355, 363, 375,
197 - 206, 208, 211 - 215, 217 - 218,	388 - 394, 396, 399 - 400, 402 -
220 - 229, 231 - 243, 246, 249 -	403, 408 - 409, 413 - 415
	Aşağıki maddeye de bk.

Sayfa	Sayfa
Venedikli/ —ler 45, 74-75, 84, 89, 188,	Yumlu (Anadolu’da Türkmen oy-
191, 195 - 197, 201, 204, 211, 214 -	mağı 317
215, 217, 219, 220, 388, 390 - 391,	Yunanlı/—lar 402, 416
395 - 396, 400 - 401, 413 - 414, 419	Z
Viyanalı/—lar. 136	Zebîd emâreti (Yemen’de Hüvey-
Y	de’nin cenubunda ve sâhil
Yahudi/—ler, Yahudilik. 85, 118, 391 -	boyunda Mısır kölemenlerin-
392	den kalma beylik: Kanunî
Bk.: Marrane/—lar.	devrinde Hadım - Süleyman
Yahyâlu/Yahyâ Paşa-zâdeler âilesi 264,	Paşa işgal edip burada ilk
275, 346	Yemen vilâyetini kurmuş-
“Şahıs isimleri” cedvelinde	tur) 218, 249
Bâli/Balı Bey, Mehmet Bey/	“Şahıs isimleri” cedvelinde
Paşa ve Arslan Bey/Paşa	“Ahmed “Nâhudâ—” madde-
“Yahyâlû/Yahyâ - Paşa-zâ-	siyle “Yer isimleri” cedve-
de—” maddelerine de bk.	linde Zebîd maddesine de bk.
	Zeydî/—ler (Yemen’in Zeydî mez-
	hebi mensupları) 206, 218, 373,
	378 - 382, 394

4 — YER İSİMLERİ

«Bu cedvelin bazı maddelerindeki (Bk.: C. 1) işareti, aynı maddenin birinci cilt Yer isimleri cedvelindeki izahâtına mürâaat lüzumunu ifade içindir.»

A	Aden (Arabistan yarımadasının
A’zamiyye (Bağdad’ın dört kilo-	cenubgarbi sâhilinde ve ay-
metre şimaligarbisinde İ-	ni isimdeki körfezin şima-
mâm-ı A’zâmın türbesinden	linde şehir ve liman) 206 - 207, 271,
dolayı bu ismi alan eski nâ-	373 - 374, 380 - 381
hiye merkezi) 173	“Devlet, millet” cedvelinde
Abalar (Edirne vilâyeti merkez	Aden-emâreti maddesine de
kazâsının Hafsa/Havsa nâ-	bk.
hiyesinde köy) 2	Aden-körfezi (Arabistan yarımada-
Acandia — Bk.: Akandiya.	sının cenubunda ve Kızıl-de-
Acemistan — “Devlet, millet” ced-	niz’in cenup medhalinde) 206, 380
velinde İran maddesine bk.	Adeviyye (Kahire civarında) 33
Achelouïs/Aspropotamos (Epir’den	Âdilcevaz / Âdilcûvaz (Bitlis vilâ-
geçip Yunan-denizine dökü-	yetinde kaza merkezi) 163, 165,
len ırmak) 407	172, 257, 259, 265
Adâlar (Adalar-denizi’ndeki ada-	Adiliyye (Kahire civarında, Birket-
lar) 197, 200, 204, 250	ül-Hacc ile Rîdâniyye arasın-
Adalar-denizi 75, 82, 197, 199, 201, 203,	da) 33 - 34
211, 216, 220, 340, 355, 401, 403	Adriyatik (Deniz) 160, 192, 322
Bk.: C. 1.	Bk.: C. 1.
Adalar-şehri — Bk.: Szigetvar.	Afrika 51, 153, 169, 175 - 176, 178, 180,
Bk.: Szigetvar.	199, 228 - 229, 250, 306, 308, 315,
Adana 26, 33, 123 - 124, 181, 312, 314	330, 381, 402 - 403, 415 - 416
Bk.: C. 1.	“Devlet, millet” cedvelinde
	Afrika Türk-ocakları madde-

Sayfa	Sayfa
siyle bu cedvelde Şimalî-Af-rika maddesine de bk.	den ikinci Keyhusrev devrinde merkez olmuş ve Osmanlı fethinde de sancak merkezi ittihâz edilmiştir) 262
Afyon-Karahisar / Afyon-Karahisar 359	Bk.: Ardanuç.
Bk.: C. 1.	Akdeniz 48, 51, 75, 77, 108, 111, 153-154, 160-162, 168, 175, 197, 203, 210-211, 214, 216-217, 220, 228-229, 236, 239, 242, 264, 277, 293, 296, 306, 315, 318 - 320, 337, 340, 355, 391, 398, 401 - 402, 407, 409, 411 - 413, 415
Agria — Bk.: Eger.	Bk.: C. 1 ve bu cedvelde Şarkî-Akdeniz.
Ağrı (Vilâyet: Merkezi Karaköse'dir) 10	Akha (Çoruh boyunda Ahıska hristiyan atabeylerinden alınan kalelerden: Belki şimdiki Artvin vilâyetinin Yusufeli kazâsındaki Akhut köyüdür) 260
Ağrıboz/Eğriboz 201, 205, 211, 407	Akhaltzikhé — Bk.: Ahıska.
Bk.: C. 1.	Akkerman 134, 203, 210, 416
Ağrı-dağı (Şimdiki idare teşkilâtımızda "Ağrı vilâyeti" denilen eski Bâyezid sancagında: Tevrat'da "Ararat" ismiyle bahsedilen bu dağa İranlılar "Kâh-i-Nûh", Ermeniler "Masis" derler).	Bk.: C. 1.
Ahlkelek (Şimdiki Sovyetler toprağında ve Ardahan-Tiflis yolu üzerinde eski Türklerin Akşehir dedikleri kasaba: Osmanlı devrinde Çıldır eyâletinin sancak merkezlerindendir) 265	Ak-öyük — Bk.: Ak-tepe/Ak-öyük.
Ahrkapı (İstanbul sûrunun Mar-mara tarafındaki kapularından: "Çatladı-Kapı" ile "Bahk-hâne-kapusu" arasındadır; saray ahırlarına yakın olduğu için bu ismi almıştır) 423	Aksaray 124, 279 - 280
Ahıska/Akıska/Ahışa (Yukarı-Kür ve Çoruh boylarındaki Samtskhé hristiyan atabeyliğinin merkezi: Güreülerin "Akhaltzikhé" dedikleri bu kasaba şimdi Sovyetler toprağında; buradaki Osmanlı câmii güzelliğiyle meşhurdur) 10, 190, 260 - 261	Bk.: C. 1.
"Şahıs isimleri" cedvelinde Mzedchabouc ve "Devlet, millet" cedvelinde Samtskhé maddelerine de bk.	Akşehir 7, 25, 50, 166, 256, 309
Ahlat (Bitlis vilâyetinde ve Van gölünün şimaligarbî sâhilinde kaza merkezi) 163, 165, 180, 259, 265-266	Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Aktamar (Van gölünün aynı isimdaki en büyük adasında kale) 165
Akandiya/Acandia (Rodos şehrinin eenubşarkî sâhilinde mevki) 83	Ak-tepe/Ak-öyük/Ak-höyük (Konya vilâyetinde Ereğli kazâsı merkez nâhiyesinde köy) 283, 287 - 288, 297 - 299
Akçakale (Artvin vilâyetinin şimdiki Ardanuç kaza merkezinin eski ismi: Burası Ahıska hristiyan atabeylerin-	Akyol (Haleb civarında) 28
	Alacahisar (Sırbistan'da kale) 69, 200, 233
	Bk.: C. 1.
	Aladağ (Kars Aladağı) 171
	Alâiyye 124, 201
	Bk.: C. 1.
	Alimniya — Bk.: Limonya.
	Almanya — "Devlet, millet" cedvelinde Almanya ve Alman/—lar maddelerine bk.
	Almas (Szigetvar şehrinin etrâfındaki ırmak) 349
	Alt-Becse — Bk.: O-Beesé.
	Altenburg — Bk.: Ovar.
	Alt-Ofen — Bk.: Eski-Budin.
	Alvincz (Transylvania = Erdel'de kardinal Martinuzzi'nin şatosu) 270
	"Şahıs isimleri" cedvelinde Martinuzzi maddesine de bk.

Sayfa	Sayfa
Amasya 1 - 3, 5, 16 - 18, 21 - 23, 50 - 51, 54, 56, 61, 94, 112, 124, 154, 159, 256, 281, 283, 285, 291, 293 - 297, 305, 309 - 313, 325, 327 - 328, 376	Anti-Paros — Yukarıki maddeye bk.
Bk.: C. 1.	Antivari = Bar (Arnavutluğun şimalinde Karadağ sâhilinde iskele ve kale) 399, 414
Amerika 109, 202, 253, 355	Anzav/Anzova (Erzurum vilâyetinde Olti kazâsı ve merkez nâhiyesinde köy ve eski bir kale) 262
Yeni-dünyâ maddesine de bk.	Aparuc (Bosna'da Kanunî devrinde fethedilen kalelerden) 127
Amid (Diyarbakir vilâyet merkezinin eski ismi) 22-23, 163, 165, 180, 260	Aphandos / Afandos (Rodos civarında Cem-Sultan'ın oğlu şehzâde Murad'ın oturduğu şatonun bulunduğu mevki) 89
Bk.: Diyarbakir.	Bk.: Erimo-kastro, Faracle/Féacle ve Fondo.
Anabolu (Avrupalıların Napoli'de Romania ve Napolie'de Romanie gibi isimlerle andıkları Mora limanının Osmanlılar devrindeki Türkçe ismi). 197, 200	Apulia — Bk.: Pulya.
Bk.: C. 1.	Arabistan (Arab-yarımadası ve umumiyyet Arab memleketleri) 29, 33, 57, 137, 206 - 207, 217 - 218, 314
Anadolu 2-3, 6-8, 11-12, 16-19, 23-24, 26-27, 29, 33, 35, 38-39, 45, 48-52, 54, 56-57, 59, 67-69, 75-77, 79, 81-83, 86-87, 93, 100, 104, 115-116, 119, 121-126, 130, 136, 139, 144, 154, 159, 163, 174, 178, 180, 189, 202, 224, 226, 234, 236, 244, 248-249, 255-256, 258, 273, 279-281, 289, 292-293, 295, 297, 300, 312-314, 317, 327, 341-342, 344, 346, 349, 354-355, 358, 361, 366, 368-369, 374, 390-391, 393, 395-396, 401, 403, 416-417, 423	"Devlet, millet" cedvelinde Arab/—lar maddesine de bk.
Bk.: C. 1. ve bu cedvelde Garbî-Anadolu, Şarkî - Anadolu, Küçük-Asya ve Rûm.	Arab-kulesi/Tour de Naillac (Kanunî Rodos'u fethettiği zaman ilk Cuma selâmlığında ezan okunan kule) 92
Andıra (Kiklâd grupundan Andros adasının Osmanlı devrindeki Türkçe şekli) 201	Aracia (Banat/Tımsıvar eyâletinde kasaba) 267
Adros — Yukarıki maddeye bk.	Arad (Banat/Tımsıvar eyâletinde ve Maros nehri üzerinde şehir) 267
Âne (Bağdad'ın 50 kilometre şimaligarbîsinde ve Fırat nehrinin sağ sâhilinde kasaba: Osmanlı devrinde kazâ merkezidir) 49, 94	Aragon (İspanya'nın şimalışarkîsinde eski krallık) 84
Ankara 2, 7, 17, 49, 279, 295, 313	"Şahıs isimleri" cedvelinde Soller "Hernandez—" maddesine de bk.
Bk.: C. 1.	Aras (Nehir: Eski isimleri "Araxes", "Eraskh"). 10, 15, 290
Antakya (Hiç bir münâsebeti olmadığı halde yanlış olarak Hatay ismi takılan vilâyetin merkezi: Bu kasabanın eski adı "Antiochia" dır). 29, 181	Ardahan (Kars vilâyetinde kazâ merkezi: Eski ismi Artahan) 171, 294, 355
Antep — Bk.: Ayntâb.	Ardanuç / Artanuç Artvin vilâyetinin kazâ merkezi: Bir aralık Ahıska hristiyan atabeyliğinin merkezi olan bu kasabanın eski ismi Akçakale'dir). 265
Antipara (Kiklâdlardan Anti-Paros adasının Osmanlı devrindeki muharref ismi) 197	Bk.: Akçakale.
	Arış "El—" — Bk.: El-Arış.
	Arnavutluk 16, 97, 189-190, 193, 195, 197, 199, 211, 217, 403, 414
	"Devlet, millet" cedvelinde Arnavut/—lar maddesine de bk.
	Arpaçay — Bk.: Zaroşat.

Sayfa	Sayfa
Arpaçayı — Bk.: Şarkî-Arpaçayı/ Nahcivan-Arpaçayı.	Avrupa 21, 46, 49, 55, 59, 62 - 63, 75-77, 79, 84, 89, 93, 103 - 104, 108 - 112, 122, 125 - 126, 136, 138, 144 - 146, 148, 157 - 159, 161, 168-169, 175, 177 - 178, 183 - 184, 215, 224, 227, 230, 232 - 234, 236 - 237, 239, 253 - 255, 265, 309, 315, 318 - 319, 334, 337 - 339, 355, 358, 375, 381, 388 - 389, 391 - 393, 401 - 403, 407, 409-415 Bk.: Orta-Avrupa ve Garp.
Arpaçayırı (Şarkî-Arpaçayı ismiyle de anılan Nahcivan-Arpaçayı'nı nın aşağısında Safavî kışlağı) 290	Avustralya 380
Arsan — Bk.: Harsany.	Avusturya — "Devlet, millet" cedve- line bk.
Arsinoe — Bk.: Magosa.	Aya-Mavri/Santa-Maura (Yunanis- tan'ın garp sâhilinde ada 213 Bk.: C. 1.
Arta-körfezi (Adriyatik denizinin Arnavutluk sâhilinde ve Pre- veze kasabası bu körfez med- halinin şimal sahilindedir) 211-213	Ayasofya (İstanbul'da Türk fethine timsâl olarak câmiye tahvil edilen büyük ma'bed) 37, 118, 372, 415, 420 Bk.: C. 1.
Artanuç — Bk.: Ardanuç ve Akça- kale.	Ayasofya (Lefkoşa'da Türk fethini temsil etmek üzere câmiye tahvil edilen kilise) 397
Artık-ova — Bk.: Artuk-âbâd.	Ayastefanos — Bk.: Yeşilköy.
Artuk-âbâd/Artık-ova (Tokad vilâ- yetinde Artova kazasının eski ismi) 81, 123	Aydın (Vilâyet ve merkezi) 7, 93 Bk.: C. 1.
Artvin (Çoruh vilâyet merkezi) 190, 260	Ayntâb/Antep (Vilâyet ve merkezi) 27, 33 - 34, 48, 82, 262, 314 Bk.: C. 1.
Arz-odası ((Topkapu sarayında) 299	Ayn-us-Safâ (Gazze civarında mevki) 31
Aspropotamos — Bk.: Acheloüs.	Azak-denizi (Eski ismi: Palus Ma- eotis. Şimdiki Avrupa dillerin- de Azof şekli kullanılır) 383, 385
Assomption kilisesi (İstoni-i Belgrad'- da eski Macar krallarının te- tevvüç merâsimini yaptıkları kilise: Bâzı Macar krallarının mezarları da buradadır) 243	Azerbaycan (İran Azerbaycanı) 11, 22, 159, 164 - 166, 170, 173 - 175, 177, 179 - 180, 186, 219, 257 - 258, 300, 315, 355 Bk.: C. 1.
Âstâne (İstanbul) 406 Bk.: İstanbul.	
Astarhan — Bk.: Ejderhan.	
Astirhan — Bk.: Ejderhan.	
Astrakhan — Bk.: Ejderhan.	
Astypaloea — Bk.: İstanpula.	
Asya 57, 202, 224, 380 - 381	
Athina (Macaristan'da kale) 238	
At-meydanı (İstanbul'da eskiden Hippodrome denilen şimdiki Sultanahmet meydanı) 99, 103, 118, 160 - 161, 186 Bk.: Sultanahmet meydanı.	
At-pazarı (Bağdad'da) 174	
Augsburg (Bavyera'da şehir) 252	
Auguste kitâbesi (Ankara'da) 295	
Avarin — Bk.: Navarin.	
Avlonya (Arnavutluk'da liman) 189 - 190, 192-195, 217, 236, 315, 397, 403, 415 Bk.: C. 1.	
Avnik (Erzurum vilâyetinde Hasan kale=Pasinler kazâsının Ka- rayazı nâhiyesinde köy: Eski- den Yukarı-Pasin'in merkezi olduğu halde sonradan Ha- sankale merkez ittihâz edil- miştir) 165	

B

Baalbek (Suriye'de) 306 Bk.: C. 1.	
Baba-Bayram mezarlığı (Haleb'de, Akyol civarında) 28	
Babadağ/Babadağı (Dobruca'da ve Silistre'nin 130 kilometre şı- malışarkısında kasaba: Bu i- sim Selçukîler devrinde hieret edip mezarı orada bulunan	

Sayfa	Sayfa
Saru-Saltuk-Baba'dan kalmıştır) 207	Bk.: Hazar denizi.
Bâb-ı-Hümâyûn (Topkapu sarayının Ayasofya tarafındaki dış ka- pusu) 372	Balear / Baléares (Garbî-Akdeniz'de ve İspanya'nın şarkında ada- lar grubu) 308
Babocsa (Macaristan'da Drava neh- rinin sol sâhilinde ve Sziget- var'n bir buçuk günlük mesâ- fesinde kale: Osmanlı menbâ- larında Baboçka/Boboçka/Ba- boça/Boboçka şekillerine te- sadüf edilir) 147, 305, 360	Bk.: Mayorka ve Minorka.
Baboçka — Yukarıki maddeye bk.	Balıbadra — Bk.: Patras.
Baboçka — Bk.: Babocsa.	Balkan-yarımadası/Balkanlar 73, 130, 139, 243, 342
Bâb-ül-Mendeb (Kızıl-deniz'le Aden- körfezi arasındaki boğaz) 206	Balyabadra — Bk.: Patras.
Bâb-ül-Unnâb — Bk.: Beled-ül-Unnâb.	Banak — Bk.: Penek/Banak.
Bâb-üz-Züveyle (Kahire'nin hâlâ mevut olan eski kapuların- dan: Son Mısır sultanı Tu- manbay'la Kanunî devrinde is- tiklâlini ilâna kalkışan Mısır valisi Hâin-Ahmed burada a- sılmışlardır). 42, 105	Banaluka — Bk.: Banyaluka.
Bac — Bk.: Baes.	Banat (Macaristan'ın cenubuşarkî- sinde, Tuna'nın şimalinde ve Transylvania = Erdel'in gar- binde Timişvar eyâleti. 263, 268, 270, 273, 275, 277, 279, 299
Bacs (Osmanlı menbâlarında Bac/ Baç/Baçka denilen Macar şehri) 119	Banyaluka / Banaluka (Kanunî dev- rinde fethedilen Bosna kalele- rinden) 127
Bacsania — Bk.: Beesue.	Bar — Bk.: Antivari/Bar.
Baç — Bk.: Bacs.	Barbaros-türbesi (Beşiktaş sâhilin- de Osmanlı donanmasının ha- reket noktası) 413, 416
Baçka — Bk.: Bacs.	Barcelone/Barcelona (İspanya'da Ka- talonya'nın Akdeniz sâhilin- deki eski merkezi) 175
Baçna — Bk.: Beesue.	Bariç (Sirem kalelerinden)- Bk.: Sirem. 73
Badra — Bk.: Patras.	Basra 173, 205 - 206, 272, 289, 355, 380
Baf — Bk.: Paphos/Baffo.	Basra-körfezi 271 Bk.: C. 1.
Baffo — Bk.: Paphos/Baffo.	Bassein (Hint-denizi sâhilinde ve Bombay'ın 35 kilometre şima- linde şehir) 202
Bağçe-i-Hâssa (Haliç tersânesi civa- rında pâdişahların has-bah- çesi: Bir kısmı İkinci Selim tarafından Tersâne'ye ilhak e- dilmiştir) 412	Bastia (Arnavutluk sâhilinde ve Kor- fu adası merkezinin karşısında iskele 195
Bağdad 11, 13, 37, 49, 159, 163 - 165, 170, 172 - 175, 177, 180, 182, 186, 188, 204 - 205, 226, 259, 261, 291 - 292, 294, 301 - 305, 316 - 317, 329	Bastia (Korsika adasının eski mer- kezi olan liman) 278
Bâğ-ı-Sultâniyye (Birinci Tahmâsb'- ın Erivan'daki büyük bahçesi) 290	Bastım (Tunus şehrinin istihkâmı olan kale: Şehirle yanındaki göl arasındadır; Araplar "El- Bastiyûn" derler) 417 - 418
Bahçe-kapısı/Bahçe-kapu (İstanbul'da) 20, 50, 423	Baş-saz (Toros dağlarından) 125
Bahr-ı-Kulzum (Bâzı Osmanlı men- bâlarında yanlış olarak Hazar- denizi'ne verilen isim: Esasen Kızıl-Deniz'in isimlerindendir) 383 - 384	Başsuz-Künbed (Tebriç civarında mevki) 178
	Baviyera / Bavière / Bayern— "Devlet, millet" cedveline bk.
	Bayburd / Bayburt (Gümüşhâne vi- lâyetinde kazâ merkezi) 6, 16, 171, 190 Bk.: C. 1.

Sayfa	Sayfa
Bâyezid (Şimdiki Ağrı vilâyetinde Doğu-Bâyezid kazâ merkezi) 11, 165, 171, 291	de kazâ merkezi) Bk.: C. 1. 26 - 27
Bâyezid-câmii (İstanbul'da) 245	Behrâmiyye 394
Bâyezid-meydanı (İstanbul'da) 371	Bk.: Kahire/Behrâmiyye.
Bec/Beç — Bk.: Viyana ve Beç.	Beled-ül-Unnâb / Bâb-ül-Unnâb (Tunusla Cezâyir arasında Avru- palıların Bône dedikleri şehir) 178, 190
Becâye / Bougie (Cezâyir'in aynı isimdeki körfezinde liman) 51	Beleşker — Bk.: Poeloeske.
Becne — Bk.: Beesne.	Belevar / Belovar (Macaristan'da Osmanlıların Bilvar / Belvar dedikleri kale) 147, 360
Becsé (Theisz = Tisa nehrinin sol sâhilinde Osmanlıların Begi/ Beçe dedikleri kasaba: Türk devrinden itibaren Macarlar Török-Becsé ve Almanlar da Türkiş-Beece demişlerdir; daha evvel Macarlar nehrin sağ sâhilinde aynı ismi taşıyan şehre nisbetle buna Uj-Becsé ismini de vermişlerdir) Bk.: O-Becsé. 267	Belgrad 53, 63, 67-76, 83, 89-90, 94-95, 112-114, 117-119, 121, 130-131, 139, 141, 146-147, 150, 153-154, 234-236, 243, 263-264, 267-269, 273, 279, 342-344, 350, 353, 355, 360, 363-372 Bk.: C. 1.
Becskerek (Tımsıvar'ın 70 kilometre cenubugarbısında ve Béga nehri üzerinde Osmanlıların Beçkerek dedikleri müstahkem mevki) 267	Belgrad-kapusu (Yedi-kule ile Silivri-kapusu arasındadır: Belgrad fethinde getirilen muhâcirlerin bir kısmı bu civara iskân edildiği için bu isim kalmıştır). Bk.: Belgrad-köyü ve Belgrad-ormanı. 73
Becsne/Bacsania (Osmanlıların Becne/ Beçne/ Baçna dedikleri Macar ovası: Baes = Baç ve Petervaradin arasındadır) 119	Belgrad-köyü (İstanbul - boğazında ve Büyük-dere'nin arkasında Belgrad fethinde getirilen muhâcirlerin kurmuş oldukları köy). Yukarıki maddeye de bk. 73
Beç/Bec (Osmanlıların Viyana şehrine verdikleri isim: Macarların kullandıkları Bees şekinden alınmıştır) 129, 136, 139, 146, 149, 183	Belgrad-ormanı (Büyük-dere'nin arkasındaki Belgrad köyü civarında) Yukarıki maddelere de bk. 73
Bk.: Viyana.	Belojesero (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden) 127
Beçe — Bk.: Beesé.	Belostina (Esklâvonya'da kale) 238
Beçi — Bk.: Beesé.	Belovar — Bk.: Belevar.
Beçkerek — Bk.: Beeskerek.	Belvar — Bk.: Belevar.
Beçne — Bk.: Beesne.	Bender (Boğdan'ın Kanunî tarafından Türkiye'ye ilhak edilen cenubî Beserabya arâzisinden mürekkep Bucak sancığının merkezi: "Bender" ismi o zaman takılmıştır; eski ismi "Tighina" dir). Bk.: Bucak/Buçak. 210, 216
Beçne (Rodos kalesindeki İngiliz burcuna Türklerin verdikleri isim) "Şahs isimleri" cedvelinde Huzy "Nicholas—" maddesine de bk. 83 - 84	Benzart — Bk. Bizerta.
Bedahşan / Badakhşan (Türkistan'da şehir: Belkh'in şimalışar kîsindedir) 375	Beriszlo (Hırvatistan'da kale) 191
Bedestan (İstanbul'da Kapalı-çarşı) 21	Berzentz (Macaristan'da kale) 360
Béga (Tımsıvar'dan geçen nehir) 267, 273	
Behesni / Besni: (Malatya vilâyetin-	

Sayfa	Sayfa
Besni — Bk.: Behesni.	Bolu (Vilâyet merkezi) Bk.: C. 1. 7
Besenico (Banat = Tımsıvar eyâletinde kasaba) 267	Bolvadin (Afyon - Karahisarında kazâ merkezi. Eski ismi: Polybatus) 283
Bespirem — Bk.: Veszprém.	Bône — Bk.: Beled-ül-Unnâb.
Beşiktaş 7, 250, 296, 319, 394, 413, 416 Bk.: C. 1.	Borneo (Okyanusya'da ada) 380
Beyrut/Berut (Lübnan'ın merkezi: Eski ismi "Berytus"). 47, 163	Bosna 46, 69, 108, 115-116, 126-127, 191, 199-200, 219, 233, 238, 246, 253, 257, 264, 267, 275, 335
Beyt-i-Muazzam (Kâ'be) Bk.: Beyt-ULLâh-il-Harâm. 43	Bk.: C. 1.
Beyt-ULLâh-il-Harâm (Kâ'be ve me-câzen Mekke) Yukarıki maddeyle Mekke maddesine de bk. 294	Bossatz (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden) 127
Bırakan/Bırakân (Çoruh boyunda Ahıska hristiyan atabeylerinden fethedilmiş kalelerden) 260	Bourg "Le—" Bk.: Le Bourg.
Bilvar — Bk.: Melevar.	Bozdoğan (Aydın vilâyetinde kazâ merkezi) 80
Birecik (Urfa vilâyetinde kazâ merkezi: Arapça ismi "El-Bîre") 23, 124	Bozko (Hırvatistan'da kale) 191
Birket-ül-Habeş (Mısır'da Fostât'ın cenubunda ve Nil sâhilinde gezinti yeri) 38	Bozok (Şimdiki Yozgad vilâyetinin büyük bir kısmından mürekkep eski sancak: Merkezi Yozgad kasabasıdır) 17 - 18, 49, 122-123
Birket-ül-Hacc / Birket-ül-Hâc Mısır'da Kahire'nin 10 kilometre şimalışarkısında eski bir sayfiye yeri) 32	Böğür-delen / Şabaç (Sırbistan'da Belgrad'ı tazyik için vaktiyle Fâtih'in yaptırdığı ve sonra Macarların aldığı kale: Garp menbâlarında Sabacz/Czabacz/ Schabatz imlâlarına tesadüf edilir) 69-73, 90
Bitlis (Vilâyet merkezi: Eski isimleri "Balalesa" ve "Balêş") 22, 159, 164, 180, 185	Brac — Bk.: Brazza.
Bizans — Bk.: "Devlet, millet" cedvelinde Bizans ve Şarkî-Roma.	Braca — Bk.: Brazza.
Bizerta / Bizerte (Tunus'da Arapların Benzart/Benzert dedikleri liman) 168, 308	Bratislava — Bk.: Pressburg.
Blindenbnrg — Bk.: Vişgrad.	Brazza / Brac (Adriyatik denizinin Dalmagya sâhil boyunda ada: Osmanlı menbâlarında Braca şeklinde kaydedilir: Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa'nın vatanıdır) 322
Bobofça — Bk.: Babocsa.	Brindisi (Adriyatik denizinde İtalyan limanı: Otranto'nun 70 kilometre şimalıgarbısındadır) 160, 191, 194
Bobokça — Bk.: Babocsa.	Bruck (Avusturya'da Leitha nehri üzerinde kasaba: Viyana'nın 32 kilometre cenubuşarkısındadır) 135
Bodorlak (Banat = Tımsıvar eyâletinde kasaba) 267	Bucak/Buçak (Karadeniz sâhiliyle Prut ve Dniestr = Turla nehirleri arasındadaki arâziden mürekkep sancak: Merkezi Tighina = Bender kasabasıdır; Kanunî bu sancığı Boğdan'dan alıp Türkiye'ye ilhak
Bodrum (Muğla vilâyetinde kazâ merkezi: Eski isimleri "Halicarnasus/ Petreon/ Chateau Saint - Pierre"). 75, 87	
Boğaz/Boğaziçi (İstanbul boğazı) 48, 421 Bk.: C. 1.	
Boğaz/Boğazlar (Çanakkale-boğazı) — Bk.: Çanakkale-boğazı.	
Boğdan/Moldavia/Moldava — "Devlet, millet" cedveline bk.	
Bohemya — "Devlet, millet" cedveline bk.	

Sayfa	Sayfa
etmiştir; arâzisi cenubî Be- sarabya sayılır) 210, 217	Büyükdere (İstanbul boğazında say- fiye. Eski isimleri: Vatikol- pos/Megas-Agros / Batirax) 73
Bk.: Bender / Tighina.	Büyük-Cıyanus 380
Bucak-dere (Urfa vilâyetinin Sive- rek kazâsında nâhiye merke- zi: Şimdi Bucak denilir) 26	C
Bucak — Bk.: Bucak.	Calabria — Bk.: Kalâbriya.
Buda — Bk.: Budin.	Calymnos — Bk.: Kalimnoz.
Buda/Budoa (Karadağ sâhilinde Os- manlıların Budva dedikleri kale) 399	Câmi-i-Emevî (Şam'da) 30
Budapeşte 121, 130, 132, 137, 139-141 Bk.: Budin ve Peşte.	Câmi-ül-Bzher "El—" (Kahire'de medresesiyle meşhur câmi) 37
Budin — Bk.: Budin.	Candie — Bk.: Kandiya.
Budin / Budun / Budim (Macar pâ- yitahtının Osmanlı menbâla- rında değişen isim şekilleri: Lâtince Buda, Almanca Ofen, İslâvea Budin denilir) 68, 71, 115 - 123, 130, 132 - 133, 135, 137 - 138, 140 - 141, 143 - 144, 222 - 228, 232 - 235, 238 - 240, 243, 246, 249, 264, 267, 279, 305, 335, 341, 346, 348 - 350	Canée — Bk.: Hanya.
Bk.: Budapeşte, Peşte ve C. 1.	Canfedâ tekyesi (Galata'da: Bir ri- vayete göre Vezir-i-a'zam Mak- bûl-İbrahim Paşa'nın mezarı bu tekyenin sâhilindeymiş.) 185
Budoa — Bk.: Buda / Budoa.	"Şahıs isimleri" cedvelinde Nasuh Paşa maddesine de bk.
Budun — Bk.: Budin.	Cânîk — Bk.: Samsun ve C. 1.
Budva — Bk.: Buda/Budoa.	Carniole — Bk.: Karniyol.
Buhayra (Mısır-Süflâ'nın garbinde Müdiriyyet: Şimalinde Akde- niz, garbinde Bingazi gölü vardır; merkezi Demenhûr şehridir) 39	Castello (İtalya'da Birindisi civa- rında kale) 191
Buhayra-i Halk-ul-Vâd kal'ası (Os- manlı menbâlarına göre 982= 1574 fethinde Tunus istihkâm- larından) 418	Castelnuovo / Castel-Novu (Dal- maçya sâhilinin cenup mün- ter hâsında ve Karadağ sâhilin- deki Cattaro/Kotor körfezi- nin garp yakasında kale) 217, 219, 250
Bujak (Banat = Tımsıvar eyâletin- de kale) 275	Castille / Castilla — Bk.: Kastil.
Bulak (Mısır'da Kahire'nin iki kilo- metre şimaligarbisinde ve Nil'in sağ sâhilinde iskele: Mat- baasıyla meşhurdur) 34, 36, 39-40, 42 Bk.: Cize ve Vastâniyye.	Castille/Kastil-bureu (Malta istih- kâmlarından Saint-Michel ka- lesinin 973=1565 te Türkler tarafından zaptedilen bureu) 336-337 Bk.: Saint-Michel.
Bulgaristan — 416.	Castro (Cenubî-İtalya'da eski Napoli krallığının Adriyatik sâhilin- deki kalelerinden: Otranto a- razisindedir) 194
Bursa (Vilâyet merkezi) 2-5, 7, 24, 27, 44, 65, 75, 112, 285, 310, 327, 361, 369, 417, 420	Catraro (Cenubî-İtalya sâhilinde es- ki Napoli krallığının kalele- rinden) 168
Bk.: C. 1.	Cattaro / Kotor-körfezi (Karadağ sâhilinde). 217
Büyükada (İstanbul vilâyetinde A- dalar kazâ merkezi) 106	Cavo-Bovo — Bk.: Öküz-burun.
Bk.: C. 1.	Cebel (Yemen'in Tihâme denilen o- valık sâhil kısmına mukabil dağlık kısmı: Bir aralık "San'â beylerbeyliği" ismiyle ayrı bir vilâyet olmuş ve Tihâme kısmı da "Yemen beylerbeyliği" ismini almıştır) 373

Sayfa	Sayfa
Bk.: Tihâme ve Yemen.	zâde Cihangir'in ismini taşı- yan mahalle) 287
Cem-bağı (Konya'da) 312	Cihangir-câmii (Aynı isimdeki mahal- lede Kanunî'nin oğullarından şehzâde Cihangir nâmına ya- pılan câmi) 287
Cem-bahçesi (Kanunî'nin Rodos fet- hinde Türk donanmasının ilk asker çıkardığı nokta: Rodos şehrinin şimaligarbisinde ve Villanova kalesinin karşısın- daki bahçenin ismi olduğun- dan bahsedilir) 77 - 79	Citta-Nobile — Bk.: Citta-Vecchia.
Bk.: Erimokastro ve Villanova.	Citta-Valetta / La Valette (Malta adasının merkezi) 339
Cenova — Bk.: Genova.	Bk.: Citta-Vecchia.
Cenubî-Almanya 109	Citta-Vecchia / Citta-Nobile (973= 1565 Türk seferi esnâsında Malta adasının merkezi: Yerliler "Medîne" derler. Bu seferden sonra adanın merkezi yukarı- ki maddede gördüğümüz Citta Valetta'ya nakledilmiştir) 339 - 340
Cenubî-Besarabya (Boğdan'ın Ka- nunî tarafından Türkiye'ye il- hak edilen Bender havâlisi) 210	Cize (Kahire civarında ve Nil üze- rinde kasaba: Bulak'ın karşı- sındadır) 38 - 40
Bk.: Bender ve Bucak/Bucak.	Bk.: Bulak.
Cenubî-Kafkasya (Transcaucasia) 383	Comorn (Macaristan'da Budapeşte'nin 80 kilometre şimaligarbî- sinde müstahkem şehir: Ka- lesi Avrupa'nın en mühim is- tikhâmlarından sayılırdı) 137
Bk.: Kafkasya ve Şimalî-Kaf- kasya.	Cos — Bk.: İstanköy.
Cerhe (Tunus'la Trablusgarb arasın- daki Gabes körfezinde askerî ehemmiyetiyle meşhur ada: Garp menbâlarında Gerbo / Djerba /Dscherbe imlâlarına tesadüf edilir) 51, 318 - 321, 327, 331, 334, 335	Coskinou — Bk.: Kızıl-kapu.
Cerigo — Bk.: Çuka.	Crespy / Crépy / Crépy - en - La- onnois (Fransa'da Charles- Quint'le Birinci François ara- sındaki 1544 sulhünün akdiyle meşhur kasaba) 251
Cérinès — Bk.: Girine.	Csanad (Banat eyâletinde ve Tımsı- var'ın 70 kilometre şimalinde kasaba: Osmanlı menbâlarında Çanad imlâsına tesadüf edilir) 267
Cezâyir (Şimalî Afrika'da Fransız- ların Algérie dedikleri ülke) 22, 48, 51 - 52, 161-162, 168-169, 175, 178, 190, 228 - 229, 231, 235, 239, 242, 250, 278, 306, 309, 355, 396, 403, 405, 407, 411 - 413, 415, 418 - 419 Aşağıki maddeye de bk.	Cursolaires — Bk.: Oxia.
Cezâyir (Aynı isimdeki ülkenin mer- kezi: Fransızlar Alger derler) 51, 229 - 230, 234, 337, 403	Curzolari — Bk.: Oxia.
Cezîre-i Sirem — Bk.: Sirem.	Cülek / Çülek (Diyarbakir civarın- da). 262, 288
Chalcia — Bk.: Herke.	Cyclades — Kiklâd.
Chalki — Bk.: Herke.	Czabacz — Bk.: Böğür-delen.
Charki — Bk.: Herke.	C
Charkissomlio (Banat = Tımsıvar eyâletinde kasaba) 267	Çaldıran (İran Azerbaycanında, Maku'nun cenubunda ve Hoy'- un şimaligarbisinde vâdi: Ya- vuz'un zaferinden itibaren Os- manlılar buraya Sâfi-kıran a- dını takmışlardır) 6 - 7, 10 - 14, 16-
Château Saint-Pierre — Bk.: Bodrum.	
Chiallia (Banat = Tımsıvar eyâle- tinde kasaba) 267	
Ciceu (Transylvania = Erdel'de şehir) 210	
Cidde (Kızıl-deniz'de Hicaz'ın meş- hur iskelesi) 74, 217 - 218, 378, 398	
Cihangir (Tophâne'nin üstünde şeh-	

	Sayfa
19, 22 - 24, 26, 28, 31, 33, 37, 41, 46, 48, 52, 54, 56 - 58, 60, 62, 93, 103, 112, 122, 150, 154, 158, 170 - 171, 180, 295, 375	
Çanad — Bk.: Csanad.	
Çanakale-boğazı.	160, 201, 340
Bk.: C. 1.	
Çankırı (Vilâyet merkezi)	7
Bk.: C. 1.	
Çatalca	343
Bk.: C. 1.	
Çaysu (Sivas'la Erzincan arasında Çaldıran muharebesinden evvelki Safavî hududunu teşkil kil eden ırmak)	8
Bk.: Enderes çayı.	
Çekmece	1 - 2
Birinci ciltte "Büyük-Çekmece" maddesine bk.	
Çemişgezek (Tunceli vilâyetinde kazâ merkezi. Eski ismi: Tzimis-ca)	171 - 172
Çermik (Diyarbakır vilâyetinde kazâ merkezi)	23
Çeşme (İzmir vilâyetinde kazâ merkezi)	340
Çınarlı / Çınarlı (İstanbul-Konya yolunda konak)	159
Çine-ovası (Aydın vilâyetinde)	80
Çirmen	46
Bk.: C. 1.	
Çorlu (Tekirdağ vilâyetinde kazâ merkezi)	53, 59 - 60, 244, 330
Bk.: C. 1.	
Çoruh (Anadolu'nun şimalişarkısındaki nehir. Eski isimleri: A-campsis / Boas)	10, 190, 260 - 262, 266, 292, 355
Çubuk-ova	8
Bk.: C. 1.	
Çuka / Cerigo (Mora'nın cenubunda ada)	197, 199, 399, 413
Çülek — Bk.: Cülek / Çülek.	
D	
Dâbık (Mere-i-Dâbık'da çay)	27
Bk.: Mere-i-Dâbık.	
Dâbık (Mere-i-Dâbık'da köy)	27
Bk.: Mere-i-Dâbık.	
Daebraekaez (Peşte'nin 190 kilometre şarkında Macaristan'ın en mü-	
him merkezlerinden Debreczin şehri)	246
Dağistan (Şimalî-Kafkasya'da)	252, 374
Dalmaçya 126 - 127, 191, 199, 217, 219, 322, 352, 391, 398 - 399, 414	
Bk.: C. 1.	
Damas — Bk.: Şam.	
Damascus — Bk.: Şam.	
Dârende (Malatya vilâyetinde kazâ merkezi)	2, 29
Dâr-üs-sinâ-i Âmire (Haliç-tersânesi)	289
Bk.: Haliç-tersânesi.	
Dâvnd-Peygamber türbesi (Mere-i-Dâbık ovasında)	27
Davudpaşa - çayırı (İstanbul'da)	129
Dede-Kargın — Bk.: Kargın-Dede.	
Dehlî/Delhi (Hindistan'ın pâytähtı)	203
"Devlet, millet" cedveline de bk.	
Delhi — Yukarıki maddeye bk.	
Delvina (Cenubî Arnavutluk'da eski sancak merkezi)	194, 199
Demir-kapu (Hazar'ın garp sâhilinde Dağistan'ın merkezi olan ve Araplarca "Bâb-ül-ebvâb" denilen Derbend şehrine Türklerin verdikleri isim)	384
Demotika — Bk.: Dimetoka.	
Der-güzîn (İran'da kasaba)	179
Destgîr (Hemedan civârında köy)	172
Deşt-i-Kıpçak	386
Bk.: Kıpçak.	
Deyr-ül-belah (Gazze ile Hân-Yûnus arasında konak)	32
Dil-iskelesi (İzmit-körfezinde)	19, 93
Dimetoka (Garp menbâlarında Demotika)	1, 17, 53, 198, 221, 279, 281, 282, 421,
Bk.: C. 1.	
Dimişk/Dimeşk — Bk.: Şam.	
Din (Gucerat İslâm devletine ait aynı isimdeki küçük adanın şimalişarkısında kale)	203, 207 - 209
Divrik / Divriği (Sivas vilâyetinde kazâ merkezi)	29
Bk.: C. 1.	
Diyarbakır (Şimdi kullanılmakta olan "Diyarbakır" şekli uydurmadır)	11, 22 - 26, 28 - 29, 41, 102, 123, 159, 163 - 165, 170, 175, 180, 186, 219, 248, 258 - 262, 288, 292, 314
Bk.: Âmid.	

D

	Sayfa		Sayfa
Djerba — Bk.: Cerbe.		lau, Lâtinler Agria ve Türkler	
Dniestr — Bk.: Turla.		de Egre / Eğri derler) 275 - 277,	
Dobruca	207, 297	279, 295, 341, 345	
Bk.: C. 1.		Eger-suyu (Yukarıki maddede bahsi	
Dombovar (Macaristan'da kale)	246	geçen Eger = Eğri şehrinde	
Don / Ton-suyu (Azak denizine dö-		geçen ırmak)	275
külen nehir. Eski ismi: Ta-		Egerszeg (Macaristan'da Osmanlıla-	
nais)	382 - 385	rın Erşak dedikleri kale).	147
Doubicza (Dalmaçya'da Dubiça ka-		Egine (Yunanistan'la Mora arasında	
lesi)	217	körfez)	197
Drava / Drau (Tuna'ya dökülen		Egine/Oenone (Yunanistan'la Mora	
büyük ırmak. Eski ismi: Dra-		arasındaki Egin'e körfezinde	
vus). 114, 132, 152, 200, 345, 360		ada, Aegina adası)	197
Dregeli (Banat = Tımsıvar eyâle-	275	Egre — Bk.: Eger.	
tinde kale)		Egres (Banat = Tımsıvar eyâletin-	
Dscherbe — Bk.: Cerbe.	74	de kasaba)	267
Dubrovnik / Raguza.		Eğri — Bk.: Eger.	
"Devlet, millet" cedvelinde		Eğriboz — Bk.: Ağrıboz ve C. 1.	
Dubrovnik - cumhuriyeti mad-		Ejderhan (Hazar' denizinin şimali-	
desiyle C. 1 de Raguza maddesi-		garbisinde aynı isimdeki han-	
ne bk.		lığın pâyitahtı: Osmanlılar	
Dulcigno = Ölgün (Karadeniz sâhi-		buna Ejderhan / Heşterhan/	
linde kale)	399, 414	derler; Garplılar Astrakhan	
Bk.: C. 1.		ve eski Türkler de Astırhan /	
Dulgadır arâzisi — "Devlet, millet"		Astarhan şekillerini kullanır-	
cedvelinde Dulgadır maddesiyle		lar). 382 - 387, 410, 422	
C. 1 de aynı maddeye bk.		"Devlet, millet" cedvelinde Ej-	
		derhan-hanlığı maddesine de bk.	
E		Ekervar — Bk.: İkerwar.	
Echinæ / Echinades — Bk.: Oxia.		El-Arîş (Mısır toprağında ve Gaz-	
Edirne (Vilâyet merkezi) 6-7, 24, 47 - 49,		ze'nin 58 kilometre cenubu-	
52 - 54, 68 - 69, 106 - 107, 120, 130,		garbisinde kasaba. Eski ismi:	
141, 145, 153, 155, 163, 193, 198 -		Rhinoeolura)	32
200, 202, 205-206, 216-217, 221, 232 -		Elba / Elbe (Korsika adasıyla İtal-	
234, 238, 244, 245, 249 - 250, 254 -		ya sâhili arasında ve bu sâhil-	
256, 273, 278 - 279, 283, 287, 297 -		den 11 kilometre mesafede	
298, 335, 343, 375 - 376, 379 - 380,		vaktiyle Toskana Büyük-duka-	
410, 419 - 422		lığına ait ada, Lâtince ismi:	
Bk.: C. 1.		İlva, Yunancası: Aetalia. Bu	
Edirne-kapusu 1, 163, 329, 367, 371,		ada şimdi İtalya'ya aittir) 160, 306	
Bk.: C. 1.		Elbasan (Arnavutluk'da kasaba) 134, 193	
Edirne-sarayı (Edirne'de Osmanlı sa-		Bk.: C. 1.	
rası)	335	El-Bastiyân — Bk.: Bastion.	
Efganistan / Afganistan	6, 289	Elbistan (Maraş vilâyetinde kazâ	
Eflak — "Devlet, millet" cedveliyle		merkezi) 25, 49, 80, 82, 124	
C. 1 de aynı maddeye bk.		Bk.: C. 1.	
Eflaklar (Sofya'dan ötede ilk konak		Elçi-han (Çemberli-taş'da Osmanbey	
ve köy)	113, 131	İşhan'ın yerinde eskiden	
Eger (Budin'in 137 kilometre şimar		eenebi elçilerinin müsâfir edil-	
ışarkısında ve aynı isimdeki		dikleri han)	142
suyn üstünde şehir ve kale:		Eleşgirt = Toprakkale (Ağrı vilâ-	
Macarlar Eger, Almanlar Er-		yetinde kazâ merkezi)	10

Sayfa	Sayfa
Elmalı (Diyarbakir civarında Kanunî'nin konakladığı bir mevki) 261	dan ve bu noktaya sonradan "Cem-bahçesi" denildiğinden bahsedilir). 78, 89
Emîrâhur — Bk.: İmrahor.	Bk.: Cem-bahçesi, Faracle / Féacle ve Fondo.
Emîr-Buhârî tekyesi (İstanbul'da Edirne-kapusu hâricinde) 163	Erivan / Revân (Cenubî-Kafkasya'da şimdi Sovyet Ermeni cumhuriyetinin merkezi olan şehir) 288, 290, 314 - 315, 375
Enbâle (Kahire civarında) 102	Erlau — Bk.: Eger.
Endülü — Bk.: Endülü.	Ersak — Bk.: Egerszeg.
Enderes (Sivas vilâyetinde Suşehri kazâsının merkezi) 8	Erzincan (Vilâyet merkezi) 8 - 9, 16, 23, Bk.: C. 1. 168
Enderes-çayı (Kelkit kollarından: Eskiden Çaysu denilen ırmağın bu su olmak ihtimali vardır) 8	Erzurum ((Vilâyet merkezi) 9 - 10, 169, 171 - 172, 190, 248, 257, 260 - 261, 264 - 266, 278, 292 - 294, 314, 325, 350, 377
Bk.: Çaysu.	Bk.: C. 1.
Endülü / Endülü.	57
Bk.: C. 1.	
Engerûs / Ongurus (Macaristan) 253	"Devlet, millet" cedvelinde bu madde ile Macaristan maddesine ve birinci cilde bk.
Epakto — Bk.: İnebahtı.	
Eperieske (Banat=Timişvar eyâletinde kasaba) 267	Episkopi — Bk.: İliaki.
Erciş (Van vilâyetinde ve gölün şimalışarkî sâhilinde kazâ merkezi. Eski ismi: Arsêsa) 163, 165, 169, 259, 265	Erciş (Van vilâyetinde ve gölün şimalışarkî sâhilinde kazâ merkezi. Eski ismi: Arsêsa) 163, 165, 169, 259, 265
Erdebil (İran Azerbaycanında ve Tebriz'in 210 kilometre şarkında kasaba, Safavîlerin ceddî Şeyh-Saffiüddin'in türbesi buradadır) 292	Bk.: C. 1.
Erdel / Transylvania 204, 209 - 210	"Devlet, millet" cedvelinde aynı madde ile birinci cilde de bk.
Ereğli (Konya vilâyetinde kazâ merkezi, Konya-Ereğlisi) 279, 283, 285, Bk.: C. 1. 297	
Ergani (Diyarbakir vilâyetinde kazâ merkezi. Eski ismi: Arsinia) 23	
Ergeri (Cenubî Arnavutluk'da kasaba. Yunanca ismi: Argýrokastro) 195	
Erimokastro (Rodos'un şimaligarbîsindeki Villanova civârında vaktiyle Cem-Sultan'ın oğlu şehzâde Murad'la âilesinin mülteci sıfatıyla oturduğu şato: Şehir hâricindeki "Ap-handos" tarafında olduğun-	

Sayfa	Sayfa
Eskişehir (Vilâyet merkezi) 181	Filistin / Felestin 6, 29, 36, 48, 54, 57 Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Firengistan (Eski menbâlarda Avrupa ve bâzan da Fransa) 32
Esklâvonya 126 - 127, 238	Földward (Macaristan'da Tuna'nın sağ sâhilinde Földvar kasabası) 117
Bk.: C. 1.	Fondi (Napoli arâzisinde, Gaeta'nın 20 kilometre şimaligarbîsinde ve aynı isimdeki göl civârında Barbaros'un fetih ve tahrib ettiği kasaba) 168
Essek — Bk.: Eszek.	Fonđo (Cem-Sultan'ın Rodos Şövalyelerine ilticâ edip Kanunî bu adayı fethedince idâm edilmiş olan oğlu şehzâde Murad'a tahsis edilmiş olan şato) 89
Esterâbâd (İran'ın şimalinde aynı isimdeki eyâletin merkezi) 314	Bk.: Cem-bahçesi, Erimokastro ve Faracle / Féacle.
Eszek / Osijek / Essek (Esklâvonya'nın merkezi olan şehir: Osmanlıların Osek dedikleri bu şehir şimdi Yugoslavya'dadır) 114, 200, 345 - 346	Franch-Comté (Fransa'nın şarkında eski eyâlet: Merkezi Besançon şehridir; On-dördüncü Louis devrinde ve 1678 tarihinde Fransa'ya ilhak edilmiş ve sonradan üç departmana ayrılmıştır) 109
Esztergom — Bk.: Usturgon.	Fransa — "Devlet, millet" cedvelinde Fransa, Fransız / —lar ve Frangelü maddelerine bk.
Eşkesor / Oşkisor (Erzurum vilâyetinde Tortum kazâsının Azort nâhiyesinde köy ve eski bir kale). 262	Friedberg (Avusturya'nın Styrie=İstirya eyâletinde kale: Gratz'ın 60 kilometre şimali şarkısındadır) 151
Eyüp / Eyp. 2, 15, 20, 37, 184, 329, 418	Frîoul (Malta'nın şimaligarbîsinde) 337
Bk.: C. 1.	Füle / Filek (Banat = Timişvar eyâletinde ve Lozouez'un 13 kilometre şimalışarkisinde kale) 275
Ezher "El—" — Bk.: Câmi'ül-Ezher "El—" 262	Fünfkirchen — Bk.: Pécs.
	G
Fama-Augusta — Bk.: Magosa.	Gabes-körfezi (Tunus'la Trablus garb arasında) 318
Famagusta/Famagouste — Bk.: Magosa.	Gaeta / Gaete (Napolinin 70 kilometre şimaligarbîsinde liman) 237
Faracle / Féacle (Cem-Sultan'ın Rodos Şövalyelerine ilticâ edip Kanunî bu adayı fethedince idâm edilmiş olan oğlu şehzâde Murad'a tahsis edilmiş olan şato). 89	Galad (Banat = Timişvar eyâletinde kasaba). 267
Bk.: Cem-bahçesi, Erimokastro ve Fondo.	Galata 185, 289
Fas (Şimalî-Afrika'nın garbinde ölke ve şehir) 265	Galiçya / Galicie (Evvelce Avusturya'ya ve sonra Lehistan'a ilhak edilmiş olan eski krallık arâzisi: Merkezi Lvov/Leopol/Lemberg şehridir) 187
Fâtih-câmii (İstanbul'da) 60	
Fawez — Bk.: Phanaes.	
Felemenk — "Devlet, millet" cedvelinde Holânda maddesine bk.	
Felestin — Bk.: Filistin.	
Féacle — Faracle / Féacle.	
Fethiyye (Türk fethine timsâl olarak Budin'de kiliseden tahvil edilen câmi) 227	
Fırat 9, 18, 22, 48 - 49, 260	
Bk.: C. 1.	
Filek — Bk.: Füle.	
Fübe 44, 68 - 69, 113, 130, 141, 145, 153, 193, 343	
Bk.: C. 1.	

Sayfa	Sayfa
Garb / Garp (Türkiye'ye nisbetle (Avrupa) 6, 36, 46, 53 - 54, 57, 59 - 60, 63, 66 - 68, 75 - 79, 82 - 84, 97, 108, 110 - 112, 115, 119, 122, 125, 130 - 131, 133, 136 - 139, 143, 148 - 151, 153, 155, 158 - 159, 175 - 178, 182, 187 - 188, 194, 196, 201 - 202, 212 - 216, 222, 230, 232 - 236, 251 - 256, 268, 273, 279, 281 - 282, 284 - 285, 291, 318, 375 - 376, 383 - 384, 386, 389, 391, 395 - 396, 402, 408 - 409, 414, 416, 418, 421 Bk.: Avrupa.	Gomora de Velez (Şimalî-Afrika'da kasaba) 330 Bk.: Penon de Velez.
Garbî-Akdeniz 419	Goulette "La—" — Bk.: Halk-ul-Vâd
Garbî-Anadolu 14, 56, 340 Bk.: Anadolu ve Şarkî-Anadolu.	Gozzo (Malta'nın şimaligarbisindeki küçük ada) 264 - 265, 319
Garbiyye (Nil deltasının ortasındaki sâhâ: Nil'in Reşid ve Dimyat kolları arasında ve Akdeniz sâhilinde Müdiriyyet'tir: Merkezi Tanta şehridir) 39	Göğsun / Göksun (Maraş vilâyetinde kazâ merkezi. Eski ismi: Kokussos / Cucusus) 19
Gazze (Filistin'in Akdeniz sâhilinde kasaba) 30-33, 45, 66, 103, 218, 249, 373	Gök-Tepe — Bk.: Gök-Yurt.
Gedikpaşa (İstanbul'da mahalle) 21	Gök-Yurt / Gök-Tepe (Kanunî'nin Irâkayn seferinde Bağdad'dan Şarkî - Anadolu'ya giderek 24 gün kaldığı konak) 175
Gelibolu 7, 21 - 22, 77, 79, 162, 194, 201, 271, 279, 300 Bk.: C. 1.	Göle (Kars vilâyetinde kazâ: Merkezi Merdinik kasabasıdır. Eski ismi: Coli) 171, 294
Gellert — Bk.: Gürz-İlyas depesi.	Göle — Bk.: Gyula/Giula.
Gencs (Macaristan'da Guns = Köszeg kalesi civârında Kanunî'nin "Alaman seferi"nden dönerken konakladığı köy) 148	Gran (Karpatlardan çıkıp Macaristan'da Tuna'ya dökülen ırmak: Aynı isimle de anılan Usturgon = Esztergom şehri bunun üzerindedir) 239
Genova = Cenova (Ciniviz cumhuriyetinin merkezi) 152, 160, 168 "Devlet, millet" cedveline de bk.	Gran — Bk.: Usturgon.
Gerbo — Bk.: Cerbe.	Grand-Pert — Bk.: La Marsa.
Gilân / Geylân — "Devlet, millet" cedveline bk.	Gratz (Avusturya'da (Styrie = İstirya eyâletinin merkezi) 151
Girine / Serinya (Kıbrıs'da Keryia/Kyria / Céinès kalesine Türklerin verdikleri muharref isimler) 389, 395, 401	Greben (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden) 127
Girit / Girid 84, 201, 204 - 205, 211, 220, 250, 390, 393 - 395, 398 - 400 Bk.: C. 1.	Gross - Kanisza — Bk.: Kanije.
Giula — Bk.: Gyula / Giula.	Gucerat (Hindistan'ın garp sâhilinde ölke) 202, 207, 289 "Devlet, millet" cedveline de bk.
Goa (Hindistan'ın Gucerat sâhilinde kale). 202, 207 - 208	Gumenista / Gumenizze (Arnavutluk sâhilinde Osmanlıların Hırumiş dedikleri liman: Korfu adasının karşısındadır) 403
Gogala — Bk.: Kuka.	Guns / Güns (Macaristan'da müstahkem şehir: Aynı isimdeki nehrin üstünde ve Oedenburg'un 32 kilometre cenubundadır. Macarların Koeszegh / Köszeg / Koszeg dedikleri bu şehrin adı Osmanlı menbâlarında Kösek/Köseki şekillerini alır; "Guns" şekli diğer Avrupa dillerinde kullanılır) 150, 156
Goletta — Bk.: Halk-ul-Vâd.	Güle / Göle — Bk.: Gyula / Giula.
	Güns — Bk.: Guns
	Gürcistan (Cenubî-Kafkasya'da) 10, 172, 317

Sayfa	Sayfa
Muhtelif Gürcistan hükûmetleri için "Devlet, millet" cedvelinde İmêréthi, Khartli, Qwarqwaré ve Samtshké madelerine bk.	kilometre cenubugarbisinde ve Gazze'nin 55 kilometre şarkındadır). 32
Gürz-İlyas / Gürz-i-İlyas depesi/ tepesi (Türk hükimiyyetindeki Macar kralı Zapolya'nın ölümünde Budin'i muhasara eden Avusturya ordusunun Osmanlılar gelince eteklerinden istabur kurduğu tepe: Şehrin şimalindeki Kalvaria veya cenubundaki Gellert tepelerinden biri olduğu rivayet edilir) 224	Halkalı (İstanbul vilâyetinin Bakırköy kazâsı merkez nâhiyesinde Büyük Halkalı köyü). 371
Gyarmath (Budin'in 63 kilometre cenubunda kasaba: Gyarmath-Balassa ismiyle de anılır) 275	Halkalı-deresi (İstanbul vilâyetinin Bakırköy kazâsında). 329
Gyarus — Bk.: Seytanlık.	Halkalı-sarayı (İstanbul vilâyetinin Bakırköy kazâsı merkez nâhiyesindeki Büyük-Halkalı köyünde). 370
Gyula / Giula Macaristan'da Bekes sancığının merkezi: En mühim Macar kalelerinden. Osmanlı menbâlarında Güle / Göle denilir) 342, 351	Halki — Bk.: Herke.
	Halk-ul-Vâd (Tunus şehrinin limanı: Avrûpâlılar Goletta/ La Goulette derler) 51, 169, 176 - 178, 415, 417 - 418
	Halycarnasse — Bk.: Bodrum.
	Hama (Suriye'de şehir. Eski isimleri: Epiphania / Hamath) 28 - 30, 47, 66, 260, 287 - 288
	Hamîd/Hamîd-eli (İsparta havâlisinde sancak) 7, 342 Bk.: C. 1.
	Hâmkin (Osmanlı devrinde Bağdad vilâyetinin İran hududunda kazâ merkezi) 172
Habb (Yeme'nde müstahkem mevki) 373, 394	Han-Suvar-Beg — Bk.: Han-Suvarig.
Habeş / Habeşistan — "Devlet, millet" cedveline bk.	Han-Suvarig (Âmid = Diyarbekir'den Azerbaycan'a giden yolda konak: Bâzı Osmanlı menbâlarında "Han-Suvar-Beg" imlâsına da tesadüf edilir; bu son şeklin eski yazıda bir nokta hatâsından mütevellid olmak ihtimali de vardır) 165
Habeş beylerbeyliği 374	Hanya / Canée (Girid'in şimaligarbî sâhilinde eski vilâyet merkezi. Eski ismi: Cydonia) 205
Hafsa / Havsa (Edirne vilâyetinde kazâ merkezi). 1	Hân-Yûnus (Gazze civârında Vezir-i a'zam Yûnus Paşa'nın kesik başı defnedildiği için bu ismi aldığından bahsedilen konak). 31-32, 44
Haleb 25 - 30, 33, 36 - 37, 41, 43 - 44, 46 - 48, 66, 107, 160 - 165, 168, 180 - 181, 259 - 262, 287 - 289, 314, 315 Bk.: C. 1.	Haremeyn / Haremeyn-üş-Şerifeyn (Mekke, Medîne) 29, 36 - 37, 43, 418 Bk.: C. 1.
Haleb Câmî'i-Kebîri 29	Harem-i-Hümâyûn (Sarayın harem dâiresi ve Enderun teşkilâtı) 187-188
Halicarnassus — Bk.: Bodrum.	Hârizm (Hazar deniziyle Aral gölü arasındaki ölkenin tarihî ismi)
Haliç (İstanbul halici) 29, 83, 100 Bk.: C. 1.	
Haliç-tersânesi / Kasımpaşa-tersânesi/ İstanbul-tersânesi (Bâzı menbâlarda "Dâr-üs-sinâa-i Âmire" ismi de kullanılır). 21-22, 29, 45, 52, 93, 161 - 162, 168, 289, 410 - 412, 421	
Halîl-ür-Rahmân (Filistin'de Hazret-i İbrahim'in türbesinden dolayı bu isimle anılan Habrun kasabası: Kudüs'ün 40	

mi: "Harzem" telâffuzu yan- lıştır)	382	Sayfa	246
Hârizm-denizi / Bahri-Hârizm (Bâ- zı Osmanlı menbâlarında Ha- zar-denizi'ne verilen isim)	383	Hersek	Bk.: C. 1.
Bk.: Hazar-denizi.		Heşterhan — Bk.: Ejderhan.	
Harpüt	23, 82, 259	Hırka-i-Şerif dâiresi (Topkapı sara- yında)	43
B.: C. 1.		Hırvatistan (Croatie) 69, 126 - 127, 191, 199, 246, 352	
Harrâş (Cezâyir'de Akdeniz'e dökü- len ırmak)	228-229	Bk.: C. 1.	
Harsany (Macaristan'da Pécs=Pe- çuy civârında Peçevînin Ar- san dediği konak: Szigetvar seferinde Kanunî burada ko- naklarken Budin beylerbeyi Arslan Paşa Sokullu'nun gar- razıyla idâm edilmiştir)	346 - 347	Hısn-Keyf / Hasankeyf (Mardin vi- lâyetinin Midyat kazâsında nâhiye merkezi)	22, 24, 41
Hartberg (Avusturya'nın Styrie=İs- tiriya eyâletinde kale: Gratz'ın 42 kilometre şimalışarkısın- dedir)	151	Hicaz / Hicâz. 6, 33, 43, 48, 54, 57, 76, 203, 379 - 380	
Hasan-Han câmiî (Tebriz'de)	14	Bk.: Haremeyn, Mekke ve Medîne.	
Hasankale (Kanunî devrinden itiba- ren Yukarı-Pasin'in merkezi olan kasaba)	10	Hidveg (Macaristan'da Osmanlıların Hidvik / Hedvik dedikleri kale)	148
Bk.: Pasin/Pasinler.		Hidvik — Yukarıki maddeye bk.	
Hasankeyf — Bk.: Hısn-Keyf.		Hille (Irak'da kasaba: Osmanlı dev- rinde Bağdad vilâyetinin Di- vânîyye sancağında kazâ mer- kezi)	301-302, 304
Hatwan / Hatvan (Macaristan'da kale).	246	Hind / Hindistan. 57, 201-203, 206-207, 211, 216 - 218, 222, 249, 252, 271, 288 - 289, 355, 380 - 381, 391, 427, 435	
Havsa — Bk.: Hafsa.		Hind-okyanusu / Hind-denizi. 107, 203, 210, 271, 355, 380 - 381	
Hazar-denizi / Bahri-Hazer / Caspi- enne (Eski Türklerin Kuzgun- denizi ve Osmanlıların da Hâ- rizm-denizi / Bahri-Hârizm, Şirvan-denizi ve hattâ yanlış olarak Bahri-Kulzum dedik- leri iç-deniz).	382 - 384	Hît (Irak'ta, Fırat nehri üzerinde kasaba)	49, 94
Hedvik — Bk.: Hidveg.		Hizân (Bitlis vilâyetinde kazâ mer- kezi)	22
Hemedan (İrâk-ı Acem'de ve Kir- manşâh'ın 125 kilometre şî- malışarkısında şehir. Eski is- mi: Hagmatana / Ecbatana / Achmeta)	11, 172, 259	Holânda — "Devlet, millet" cedve- line bk.	
Herke / Herkit (Rodos'un garbinde ve Şövalyelerin elinde küçük bir ada: Garp menbâlarında Kharki / Charki / Halki / Chalki / Chleia tahavvüle- rine tesdüf edilir)	80, 82, 85, 87, 92	Hollokoe (Banat = Tımışvar eyâ- letinde kale)	275
Herkit — Yukarıki maddeye bk.		Horagaszeg (Banat=Tımışvar eyâ- letinde kasaba)	267
		Horasan (Orta Asya'nın İran, Efgan ve Rusya arasında taksim edilen sâhası ve İran'ın şimali- şarkısında Horâsân eyâleti: Bu eyâletin merkezi Meşhed şehridir)	11, 15, 20, 64, 375
		Hoy (İran Azerbaycanında şehir: Tebriz'in 110 kilometre şimali- garbindedir)	11, 13, 257, 260
		Höyükli (Kanunî devrindeki Bozok ışyanının reisi Baba-Zünnûn- un öldürüldüğü yer: Sivas vi- lâyetinin Gürün kazâsında Ge-	

	Sayfa		Sayfa
dikviran nâhiyesinin Höyükli-yurt köyü)	123	23 - 24, 26, 28, 34, 43, 45 - 50, 52 - 55, 58 - 61, 64 - 68, 73 - 77, 79, 81, 83 - 86, 88, 90, 92 - 97, 99 - 113, 118 - 127, 129, 130, 137, 140 - 146, 148, 150, 153 - 162, 164 - 165, 168 - 169, 179, 181 - 183, 185, 188 - 193, 196 - 201, 203 - 205, 210, 217 - 220, 222 - 223, 227 - 228, 231 - 235, 237, 239, 241 - 242, 244 - 245, 249 - 252, 254 - 256, 258, 261, 264, 266, 271 - 272, 277 - 279, 281, 283, 287, 289, 295 - 299, 302 - 303, 306, 310, 312 - 313, 315 - 316, 318 - 319, 321, 323, 326, 328 - 330, 335, 338 - 347, 351, 353, 356, 359 - 363, 365 - 378, 380 - 381, 383 - 387, 390 - 392, 396 - 399, 401 - 402, 404 - 408, 410 - 415, 417 - 423	
Hulumîç — Bk.: Gumenitsa / Gumenizze.		Bk.: C. 1.	
Humus / Hums (Suriye'de Hama'nın cenubunda şehir. Eski ismi: Hemesa / Emesa) 28, 30, 47, 66		Istanbul-tersânesi — Bk.: Haliç'ter-sânesi.	
Hungarisch-Altenburg — Bk.: Ovar.		i	
Hüdeyde (Kızıl-deniz'de Yemen'in en mühim iskelesi) 218, 378		İbrahim-Ağa çiftliği (Üsküdar'da) 245	
Hünkâr-çayırı (Istanbul vilâyetinin Kartal kazâsındaki Maltepe'de Fâtih'in öldüğü yer: Sultan-çayırından denir) 421		İbrahim-Paşa câmii (Istanbul'da, Kumkapı'da Vezir-i a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın karısı Muhsine-Hatun'un yaptırdığı câmi) 184	
Bk.: C. 1.		İbrahim-Paşa sarayı (Sultanahmet meydanında son zamanlarda yıktırılan Makbûl-İbrahim Paşa sarayı) 103-104, 118, 158	
Hünkâr-tepesi (Belgrad civârında) 366-367		İbrahim-Peygamber türbesi (Halil-ür-Rahman'da) 32	
Hünkâr-tepesi / Türk-tepesi (Mohaç ovasına hâkim bir tepe: Harbin başında Kanunî buradan ovaya nezâret etmiş ve sonra Budin beylerbeyi Hasan Paşa âbide şeklinde bir köşk kur-durmuştur). 115		Bk.: Halil-ür Rahmân.	
Hürmüz-adası (Basra - körfezinin medhalindeki Hürmüz boğazına içerden hâkim olan ada) 271-272		İbrail (Eski Eflak voyvodalarının şark tarafında şimdiki Rumanya'nın Braïla şehri: Tuna üzerindedir) 416	
Bk.: Maskat.		İçel 123, 401	
Hürmüz-boğazı (Basra - körfezinin medhaliade) 271 - 272, 289		Bk.: C. 1.	
I		İdil — Bk.: Volga.	
Irak. 40, 48 - 49, 57, 94, 173, 175, 177-178, 180 - 181, 186, 205, 295, 300 - 304 355		İf (Marsilya'nın üç kilometre cennugarbisinde müstahkem ada) 239	
Bk.: İrrâkayn, Irâk-ı Acem, Irâk-ı Arab ve Şimalî Irak.		İğri-kapı / Porte d'Amboise (Rodos kalesinde) 83	
İrâkayn (İki Irak: Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem) 165, 167 - 168, 171, 179 - 183, 185 - 191, 204 - 205, 254 - 255, 257, 279, 303, 335, 354		İkerwar (Macaristan'da Osmanlıların Ekervar dedikleri kale) 148	
Irâk-ı Acem (İran'ın şimaligarbîsi) 165, 179		İkinci Selim türbesi (Istanbul'da, A-yasofya câmiinde) 415	
Irâk-ı Arab (Bağdad ve Basra havâ-lisi) 165, 173, 179, 206, 301 - 302			
İsfahan (Irâk-ı Acem'in cenubuşar-kisinde ve Tahran'ın 335 kilo-metre cenubunda İran'ın en büyük şehirlerinden) 15, 177, 179, 259			
Istanbul / İslâmbol / Kostantiniyye / Âstâne (Osmanlı pâyitah-tı) 1 - 3, 7, 12 - 13, 15, 17, 19 - 21,			

Sayfa	Sayfa
İleki — Bk.: İlyaki.	İne (Avrupalıların Nio / İos dedikleri ada: Kiklâd adalarından biridir).
İleros — Bk.: Leyroz.	İnebahtı = Lepanto / Lépante (Mora ile Yunanistan arasındaki Korintos körfezi sahilinde kale: Türklerin buraya İnebahtı demeleri Yunanlılarla Lâtinler tarafından kullanılan Epakto/ Naukaktos/ Naupactus şekillerinden tahrif suretiyledir. Bu kale şimali Yunanistan'ın cenubugarbî sahilindedir). 153, 160, 243, 346, 399, 401 - 402, 404-405, 407-414, 416, 419, 422
İles de la Religion (Rodos Şövalyeleri devletinin hâkim olduğu dokuz adanın mecmûna verilen isim)	İnebahtı-körfezi (Yunanistan'la Mora arasındaki Yunan-denizi körfezinin şarkına "Korintos körfezi" ve garbına da "Patras-körfezi" dendiği için, bâzan ikisinin mecmûna yanlış olarak verilen isim) 402 - 403, 405 - 407
İliaki — Bk.: İlyaki.	Bk.: Korintos körfezi ve Patras körfezi.
İlliadia (Banat = Tımsıvar eyâletinde kasaba).	İngiliz-burcu (Rodos kalesinde) — Bk.: Beğne ve "Şahıs isimleri cedvelinde Huzy "Nicholas—"
İllek — Bk.: İlyaki.	İngiltere — "Devlet, millet" cedvelinde İngiltere ve İngilizler maddelerine bk.
İllök — Bk.: Ujlak.	İos — Bk.: İne.
İlok — Bk.: Ujlak.	İpsala (Edirne vilâyetinde kazâ merkezi) Bk.: C. 1.
İlyaki / İleki / İliaki (Rodos adasının şimaligarbîsinde Yunanlılarla Lâtinlerin Tilos, Episkopi, Piskopi ve İliaki ve Osmanlıların da İleki ve İllek isimleriyle andıkları ada: Rodos Şövalyelerinden fethedilmiştir)	İran — "Devlet, millet" cedvelinde İran ve İranlılar maddelerine bk.
İmâdiyye (Şimalî Irak'da kasaba: Tarih bakımından Anadolu'ya aittir).	İran-Azerbaycanı — Bk.: Azerbaycan.
İmâm-ı A'zam türbesi (Bağdad eivârındaki A'zamiyye kasabasında).	İskenderiyye (Mısır'ın Akdeniz'de en mühim iskelesi) 42 - 44, 52, 61, 106, 306, 332, 381, 388
İmêréthi / İmêréthie (Garbî-Gürcistan krallığı arâzisi: Pâyıtahtı Kutais şehridir; Oğuz destanlarıyla tarihî metinlerde bu memlekete "Açuk-baş / Baş-açuk" denilir).	Bk.: C. 1.
Bk.: Açuk-baş.	İskender-pınarı — Bk.: İskenderun.
İmrahor/Emîrâhur (Çoruh boyunda kale: Belki Çoruh vilâyetindeki İmerhav kasabası?)	İskenderun (Hatay denilen Antakya vilâyetinde kazâ merkezi: Eski menbâlarda İskender-pınarı şeklinde bahsedilir). Bk.: C. 1.
İmroz (Ada).	İskilip (Çorum vilâyetinde kazâ merkezi).
Bk.: C. 1.	
İncesu (Kayseri vilâyetinde aynı isimdeki İncesu kazâsından geçip Kara-su'ya dökülen çay).	
İncirli (Rodos'un şimaligarbîsinde Yunanlıların Nissiros / Nisyros dedikleri ada: Rodos Şövalyelerinden fethedilmiştir).	
İncirli-bani (Ayamavri adasının cenubunda Yunanlıların Vasili-ko, İtalyanların Porto-figo dedikleri koy)	

Sayfa	Sayfa
İslâmbul / İslâmbol. 185, 218, 256	İtalyan-burcu (Rodos kalesinde) 84
Bk.: İstanbul.	"Şahıs isimleri" cedvelinde Gentili "Andelot—" madde-sine de bk.
İspanya — "Devlet, millet" cedvelinde İspanya ve İspanyollar maddelerine bk.	İtil (Nehir) 383 - 384
İspanyol-burcu (Rodos kalesinde) 48, 88	Bk.: Volga.
"Şahıs isimleri" cedvelinde Carreras "Francisco de—" maddesine de bk.	İzmit (Vilâyet merkezi: Eski Osmanlı menbâlarında İznikmid) 7, 54, 181, 295
İstanbul — Bk.: İstanbul.	Bk.: C. 1.
İstanköy (Bodrum'un karşısında Garphların Cos / Kos / Stanco Stanchio isimleriyle bahsettikleri ada: Rodos Şövalyelerinden fethedilmiştir).	İzmit-körfezi 93
Bk.: C. 1.	Bk.: C. 1.
İstanpula (Sporad grubu adaların Cos / Kos / Stanco/Stanchio lia / Astypaloea adasının Osmanlı imlâsındaki değişik ismi) 197	İznik (Bursa vilâyetinde kazâ merkezi) 111
İstendil (Kiklâdlardan Tenos / Tine adasının Türkçe ismi) 197, 201	Bk.: C. 1.
İstirya / Styrie (Avusturya'da eyâlet: Merkezi Gratz şehridir) 109, 137, 139, 151 - 152	İznikmid. 181
İstiye / Scittia (Girid'in şimalişarkîsinde ve aynı isimdeki körfezin sahilinde eski kazâ merkezi) 205	Bk.: İzmit.
İstoni-i-Belgrad / Istolni-Belgrad Macarların Szekesfehervar, Almanların Stuhlweissenburg dedikleri şehir: Macaristan'ın en mühim merkezlerinden olan bu şehir Budin'in 58 kilometre cenubugarbîsindedir. Osmanlıların kullandıkları ismin izâhı 243 üncü sahifededir). 121, 223, 242 - 243, 272, 275	İzvornik / Swornik (Bosna'da sancak merkezi) 46, 132, 173, 200
İşketoz (Sporad grupundan Skiathos adasının Osmanlıca ismi) 201	Bk.: C. 1.
İşkiroz / İskiros (Kiklâdlardan Skyros / Skyra / Seyros adasının Osmanlıca ismi) 197, 201	
İşkodra 16, 88, 190, 219	
Bk.: C. 1.	
İtalya 16, 108 - 110, 144, 160, 168 - 169, 175 - 176, 190 - 192, 194 - 195, 211, 230, 236, 237, 239, 242, 250, 277, 296, 318, 320, 334, 340, 373, 415	
Muhtelif İtalyan hükûmetleri için "Devlet, millet" cedveline bk.	

J

Jaicsa — Bk.: Jajeza.
Jajeza / Jaicsa = Yayca (Eski Bosna krallığının pâyıtahtı) 126 - 127
Bk.: C. 1.
Jenoe (Macaristan'da Osmanlıların Yanova dedikleri kale: Gyula = Göle civarındadır) 351
Jura — Bk.: Şeytanlık.

K

Kaaf — Bk.: Kûh-i-Kaaf.
Kabarmak — Bk.: Kapornak.
Kadı-köy / Kadıköy (İstanbul vilâyetinde kazâ merkezi) 306, 362
Bk.: C. 1.
Kafkasya 355, 383
Bk.: Cenubî-Kafkasya ve Şimalî-Kafkasya.
Kâğıthâne (İstanbul halicinin mün-tehâsında gezinti yeri) 64, 107
Bk.: C. 1.
Kâğıthâne-deresi (İstanbul halicine dökülen dere) 329
Bk.: C. 1.
Kağızman (Kars vilâyetinde kazâ merkezi) 171, 314

Sayfa	Sayfa
Kahire (Mısır'ın pâyitahtı: Araplar "El-Mısır-ul-Kaahire", Fransızlar "Le Caire" derler) 6, 17, 25, 29, 32 - 38, 41 - 45, 66, 74, 87, 89, 101 - 103, 105, 107 - 108, 271, 374, 376 - 379	= 1601 müdâfaasıyle meşhurdur). 147
Bk.: Mısır.	
Kahire / Behrâmiyye (Yemen'in en müstahkem mevkilerinden: İkinci Selim devrinin 977=1570 tarihinde Yemen valisi olan Kara-Şâhin-oğlu Behram Paşa San'â yerine burasını vilâyet merkezi ittihâz edip imâr ettirdiği için "Behrâmiyye" denilmiştir) 379, 381, 394	Kanlı-burun (İnebahtı=Lepanto deniz bozgununda bir çok Türk gemileriyle gemicilerinin atılıp çarparak parçalandıkları sarp ve yalın kayalık: O tarihten itibaren bizde bu isim, Avrupa'da Mal-Cantone ve Mauvaise-pointe isimleri takarrür etmiştir) 408
Kahkahâ (İran'da zindan olmakla meşhur bir kale) 261	Kapolna (Macaristan'da kale) 147
Kal'a-i-Zâlim / Zâlim-Ali-kalesi (Kerkük civârında kale). 292	Kapornak (Macaristan'da Osmanlıların Kapornok / Kabarmak dedikleri kale). 147
Kal'at-ür-Rûm — Bk.: Rum-kale.	Kapornok — Yukarıki maddeye bk.
Kalimnoz / Calymnos (Rodos Şövalyelerinin hâkim oldukları adalardan: On-iki-Ada'dandır) Bk.: C. 1. 87	Karabağ (Azerbaycan'da Orta-Aras şimalinde eski kışlak ve sancak: Şimdiki merkezi Şuşa kasabasıdır) 15, 20, 290
Kallo (Macaristan'da kale) 419	Kara-Bogdan — "Devlet, millet" cedvelinde Bogdan maddesine bk.
Kalvaria — Bk.: Gürz-İlyas-depesi.	Karacabey-çayırı (Tokat-Sivas yolunda konak) 18
Kamaran (Kızıl-denizin Yemen sâhili civarında ada) 206	Karacadağ-yaylası (Diyarbakir'in cenubugarbısında) 261
Kamendvar — Bk.: Koermendvar.	Karaçayır (Sivas'ın şimalinde Kalender'in muzaffer olduğu yer: Sivas merkez kazâsının Hızırnalı nâhiyesindedir) 123 - 124
Kâmhis (Erzurum vilâyetinde Olti kazâsının Pektir nâhiyesinde köy: Aynı kazânın Kosor nâhiyesinde de bir Kâmhis köyü vardır. Osmanlı devrinde mühim bir kasaba olan bu köy fethedildiği zaman sancak merkezi olmuştur) 262	Kara-Çingene — Bk.: Kara-Kang.
Kandiya / Candie (Girid'in en büyük şehri: Bir zaman bu, bir zaman da Hanya şehri vilâyet merkezi ittihâz edilmiştir. Adanın şimal sâhilinde bulunan Kandiya'nın Yunanca ismi Erakleion'dır) 205, 393	Karadağ (Arnavutluğun şimalinde ve şimdiki Yugoslavya arâzisinde bir aralık krallık şeklini almış olan ölke). 217, 399
Kanice — Aşağıdaki maddeye bk.	Karadeniz (Osmanlı menbâlarında "Bahr-i-Siyâh" ismiyle de anılır) 68, 210, 216, 234, 345, 382-384, B.: C. 1. 386
Kanije / Kanice (Macaristan'da Macarların Nagy-Kanisza, Almanların Gross-Kanisa dedikleri kale: Osmanlı tarihinde Tiryâki-Hasan Paşa'nın 1010	Karahisar — Bk.: Şebin-Karahisar / Şarkî-Karahisar ve Afyon-Karahisar.
	Karahisar (Kars vilâyetine Iğdır kazâsının merkez nâhiyesinde Kara-kale ve Iğdır-Karakalesi ismiyle de anılan köy: Aras nehrinin sağındaki eski Sürmeli şehrinin kalesidir) 290
	Kara-Kang / Kara-çingene (Erzurum civarında konak: Bâzı menbâlarda Kara-Kangal ta-havvülüne de tesadüf edilir) 9

Sayfa	Sayfa
Kara-köprü (Âmid = Diyarbakir civârında?) 23	Karpatlar (Şarkî-Avrupa'da Transylvania ile Macaristan'ı yarım-dâire şeklinde kuşatan dağ silsilesi) 204
Karaköy (Ağrı-dağı civârındaki Karapınar yanında: Belki Kars vilâyetinin Iğdır kazâsı merkez nâhiyesindeki Kara-kuyu köyüdür?) 11	Kars (Vilâyet merkezi) 171 260, 290, 325
Karaman (Konya beylerbeyliği) 9, 11, 23, 27, 44, 123 - 124, 159, 170, 256 - 257, 259 - 261, 271, 283, 290, 312 - 313, 344, 416	Kars (Seyhan = Adana vilâyetinde eskiden Zülkadriyye ve şimdi Kadirli denilen kazâ merkezi) 124
Bk.: C. 1.	Kars-Aladağı (Kars'la Kağızman arasındaki dağ) — Bk.: Aladağ.
Karapınar (Ağrı-dağı civârında) Bk.: Karaköy. 11	Kartaca (Tunus'daki meşhur harâbe) 176
Kara-Pınar / Kara-Pınar (Marmaris'in hâricinde Kanunî'nin Rodos'a giderken otak kurduğu yer) Bk.: Marmaris. 82	Kasımpaşa (İstanbul'da mahalle) 29, 100
Karası (Şimdiki Balıkesir) Bk.: C. 1. 7, 90, 93	Bk.: "Şahıs isimleri" cedvelinde Kasım Paşa "Güzelce—" ve C. 1.
Kara-su / Krasso / Krasschidscha (Mohaç ovasının cenubuşarkîsindeki Krasso bataklığına Türklerin tahrip suretiyle verdikleri isim: Son müstakıl Macar kralı İkinci Lajos bu bataklıkta telef olmuştur) 115 - 116	Kasımpaşa-tersânesi — Bk.: Haliç-tersânesi.
Kâre (Kâtib-Çelebi'nin kaydettiği Gucerat kalelerinden) 207	Kasos — Bk.: Kaşot.
Kargan-Dede / Dede-Kargan (Mardin vilâyeti merkezi kazâsının eski-Koçhisar nâhiye merkezinin şarkında mevki). 23	Kasr-ı Şirin (Irak'ın eski Osmanlı İran hududunda ve Kermânşâh'ın 160 kilometre garbinde Sâsânîlere ait harâbeleriyle meşhur kasaba) 172
Karlı-eli / ili (Yunanistan'ın garp sâhilinde sancak: Turgud Paşa Trablusgarb valiliğinden evvel bir aralık bu sancak-beyliğinde bulunmuştur) 264, 278, 345, 349	Kasr-ı Yûsuf / Kası-Yûsuf (Kahire civarındaki Mukattam dağında saray). 36
Karlofça / Karloviç / Carlowitz (Sirem kıt'asında kale) Bk.: Sirem ve C. 1. 73	Kasr-ül-Ablak "El—" (Şam'da Suriye Atabeylerinin sarayı) 30, 45
Karloviç — Yukarıki maddeye bk.	Kastamonu (Vilâyet merkezi) Bk.: C. 1. 7
Karniyol / Carniole (Eski Avusturya eyâletlerinden: Sonradan Yugoslavya ve İtalyan arasında taksim edilmiştir). Bk.: C. 1. 109	Kastil / Castilla / Castille (İspanya'da Kaştâle) Bk.: C. 1. 85
Karnter (Viyana kapularından) Bk.: Stuben. 136	Kastil-burcu — Bk.: Castille/Kastil-bureau.
Karpathos — Bk.: Kerpe.	Kâşân / Kaaşân (İran'da şehir: Irak-ı Acem'de, Tahran'ın 190 kilometre cenubunda ve İsfahan'ın 150 kilometre şimalinde) 259
	Kaşot (Girid'in şimalişarkısında ve Kerpe adasının yanında olan Kasos adacığının Osmanlılarca ismi) 204 - 205
	Kat (Gucerat'n Diu kalesini himâye eden müstahkem mevki). 207-208
	Katalonya / Catalogne (İspanya'da eyâlet) Bk.: C. 1. 241, 330
	Katzenstein (Almanya'da baronluk) "Şahıs isimleri" cedvelinde 150

Sayfa	Sayfa
Katzianer" "Johann—" mad- desine de bk.	
Kavak (Afyon-Karahisar vilâyetinin Sandıklı ovasında eski bir köy)	80
Kavala Bk.: C. 1.	128
Kayruân/Kayruvân (Tunus'da, pâyi- tahtın 167 kilometre cenubun- da şehir).	169
Kayseri (Vilâyet merkezi) 8, 17 - 19, 24 - 25, 67, 123, 167, 279 Bk.: C. 1.	
Kazan (Rusya'da eskiden hanlık merkezi olan şehir: Moskova'nın 725 kilometre şarkında- dır)	382 - 383, 385
Kazova (Tokad'ın garbinde munta- ka ve eski nâhiye)	123
Kazvin (İran'da şehir: Irâk-ı A- cem'de ve Tahran'ın 150 ki- lometre şimaligarbîsinde- dir; Safavîler devrinde Teh- riz'den sonra burası pâyitaht olmuştur) 54, 170, 314-316, 318, 322 - 323, 325 - 327	
Kefalonya (Yunan adalarından) 197, 199, 211, 399, 403, 407 Bk.: C. 1.	
Kefe (Kırım'da liman) 1, 97, 254, 340 384 Bk.: C. 1.	
Kemah (Erzinean vilâyetinde kazâ merkezi) 2, 18 - 19, 22, 259 Bk.: C. 1.	
Kerbelâ (Bağdad'ın 90 kilometre cenubugarbîsinde eski san- cak merkezi: Hazret-i Hü- seyin'in türbesi buradadır)	174, 255, 259, 261, 294, 301 - 305
Kerkük (Musul'un 160 kilometre ce- nubuşarkîsinde eski Şehr-i Zûr sancağının merkezi) 24, 41, 292 Bk.: Şehr-i Zûl / Şehr-i Zûr.	
Kermansâh / Kermansâhân (İran'- da, eyâlet merkezi: Tahran'ın 430 kilometre cenubugarbîsin- dedir)	259
Kermendvar — Bk.: Koermendvar.	
Kerpe (Girid'in şimalişarkîsindeki Skarpantho / Karpathos ada- sının Osmanlıca ismi)	204 - 205
Kerynia — Bk.: Girine.	
Kesik-Çınar (Kanunî devrinde Tür- kiye'ye ilticâ etmiş olan Sa- favî şehzâdesi Elkas / Alkas- Mirzâ'nın Irak'da Kürtler ta- rafından tutulduğu yer: Burâ- dan kardeşi Birinci Tahmâş'a gönderilmiştir)	261
Kevkebân (Yemen'in en müstahkem mevkilerinden: Bu kale, San'- â'nın şimaligarbînindeki Kev- kebân kazâsında ve bir dağ üstündedir)	382, 394
Kharki — Bk.: Herke.	
Khattiawar (Hindistan'ın Guccerat sâhilinde yarımada)	207
Kıbrıs (Akdeniz'in en büyük adala- rından) 45, 75, 84, 220, 362, 387-389, 391 - 402, 404, 414 - 415, 421 - 422 Bk.: C. 1.	
Kıpçak (Rusya'nın cenubuşarkîsinde Ural dağlarıyla Volga nehri a- rasındaki sâhanın eski ismi)	254, Bk.: Deşt-i Kıpçak. 386
Kırbova — Bk.: Krbava.	
Kırım 54, 80, 254, 382 "Devlet, millet" cedvelinde Kır- ım-hanlığı maddesiyle C. 1. e bk.	
Kısırdığı (Ardahan'la Çıldır gölü arasındaki büyük dağ)	171
Kızılca-dağ yaylası (Âzerbaycan'da)	166 - 167
Kızıl-deniz (Şap-denizi, Bahr-i-Ah- mer ve Bahr-i-Kulzum isimle- riyle de anılır. Lâtince ismi: Sinus Arabicus)	107, 206, 216 - 218, 271, 355, 374
Kızıl-Elma (Eski Türklerin fütûhat hedeflerine ve bilhassa Roma şehrine verdikleri isim: Di- ğer Kızıl-Elma'lardan tefrik için Roma'ya "Rim-Papa Kır- zıl-Elması" da denir)	192, 237 Bk.: Roma ve C. 1.
Kızıl-göl (Boğdan'da Prut nehri ci- varında konak)	209
Kızıl-kapu / Porte Saint - Jean / Porte de Coskinou / Koskinu (Rodos kalesinin cenubuşarkî- sinde kapu)	83
Kızıl-kapu istihkâmı / Saint-Jean / Koskinu / Coskinou (Rodos kalesi istihkâmlarından)	78-79

Sayfa	Sayfa
Kızıl-özen (İran'ın şimaligarbîsinde Acemlerin "Sefid-Rûd" dedik- leri ırmak: Hazar denizine dökülür).	178
Kızıl-Tepe / Saint-Cosme et Saint- Damien (Rodos kalesinin kar- şısında Kanunî'nin otak kur- duğu tepe: Kaleyi muhasara eden Türk ordusu merkezinin gerisindedir)	83
Kız-kulesi (İstanbul boğazının Mar- mara tarafında bugün fener şeklinde kullanılan ve bir kaya parçası üzerinde bulunan ku- le: Bizans devrinde gümrük dâiresidir; Fransızlar Tour de Léandre" derler)	362
Kızıtaşı mahallesi (İstanbul'da)	306
Kiklâd / Cyclades (Adalar grubu)	197, 199, 201, 204, 392 Bk.: C. 1.
Kilikya 56 - 57, 123 Bk.: C. 1.	
Kilis (Bosna'da kale) Bk.: Klis.	
Kilya / Kilia (Romanya'da İsmâ- il'in 40 kilometre şimalişarkî- sinde ve Tuna'nın en şimalî kolu üstünde kasaba) 134, 203, 210	
Kirchberg (Avusturya'nın Styrie = İstirya eyâletinde kale)	151
Kiskim (Çoruh = Artvin vilâyetin- deki Yusufeli kazâsının eski ismi: Bu isim, Ankara vilâye- yindeki Keskin kazâsıyla ilti- bâsa müsâid olduğu için de- ğiştirilerek İkinci Meşrutiyet devrinde veliaht Yusuf İzzed- din Efendi'ye nisbetle Yusuf- eli denilmiştir)	190
Klis (Bosna hududunda Avusturya'- dan fethedilen ve Osmanlı men- bâlarında Kilis denilen kale)	191, 200
Kocaeli (İzmit vilâyeti)	201 Bk.: C. 1.
Koermendvar (Macaristan'da Osman- lıların Kamendvar ve Ker- mendvar dedikleri kale)	148
Koeszegh — Bk.: Guns.	
Komuka / Komik (Kars vilâyetinde Sarıkamış kazâsının Kara- kurt nâhiyesinde köy: Bir de Kağızman kazâsının merkez	
nâhiyesinde bu isimde bir köy vardır)	260
Konispolis (Arnavutluk'da Avlonya'- nın cenubunda ve Korfu a- dasının karşısında kasaba: Sâhilden biraz içerdedir).	195
Konya (Vilâyet merkezi) 8, 25, 159, 167, 265, 279 - 280, 309 - 315, 326 Bk.: Karaman ve C. 1.	
Konya-Ereğlisi — Bk.: Ereğli.	
Korfa (Korfu adasının Osmanlı men- bâlarındaki muharref isimle- rinden)	196 Bk.: Korfu.
Korfo (Korfu isminin Türk telâffu- zundaki şekli. Bk.: Korfu.	196
Korfos (Korfo isminin Osmanlı menbâlarındaki şekillerinden)	192, Aşağıki maddeye de bk. 405
Korfu (Yunan adalarından: Osman- lı menbâlarında Korfos/Kor- fa/ Korfo şekillerine tesadüf edilir) 97, 192, 195 - 197, 199, 211, 213, 250, 399, 403, 405 Bk.: C. 1.	
Korintos-körfezi (Şimdi Yunanis- tan'la Mora arasındaki Yun- nan-denizi körfezinin şark tara- fı: Bu körfezin garp tarafına "Patras-körfezi" denir. Lâ- tince ismi: Sinus Corinthiacus)	402 Bk.: Patras-körfezi ve Lapan- to-körfezi.
Koron (Cenubî Mora sâhilinde kale)	152 - 153, 157, 160, 162, 192 Bk.: C. 1.
Korsika / Corse (Akdeniz'de büyük Fransız adası)	278, 293, 296, 334
Koş — Bk.: İstanköy.	
Koskinu / Coskinou — Bk.: Kızıl- kapu.	
Kosova Bk.: C. 1.	354
Kostantiniyye Bk.: İstanbul.	310
Köszezh — Bk.: Guns.	
Krasschidscha — Bk.: Karasu	
Kotor-körfezi — Bk.: Cattaro/Ko- tor-körfezi.	
Koyunluca (Kiklâdlardan Seriphos adasının Türkçe ismi)	201

	Sayfa		Sayfa
Kozan = Sis (Seyhan = Adana vilâyetinde kazâ merkezi). Bk.: C. 1.	401	Kürdistan (Şarkî-Anadolu'da itibarî muntaka). 22 - 23, 41	
Kösek / Köseki — Bk.: Guns.		Kütahya (Vilâyet merkezi) 7, 79, 165, 309 - 311, 358 - 359, 369, 422	
Köstendil 19, 28, 233, 349 Bk.: C. 1.		Bk.: C. 1.	
Köszegh — Bk.: Guns.		Kyria — Bk.: Girine.	
Krasschidscha — Bk.: Kara-su			
Krasso — Bk.: Kara-su.			
Krbava (Hırvatistan'ın Kanunî devrinde fethedilen kalelerinden: Osmanlı menbâlarında Kırbova denilir). Bk.: C. 1.	127		
Kuds / Kuds-i-Şerîf — Bk.: Kudüs.			
Kudüs / Kuds / Kuds-i-Şerîf (Filistin'in merkezi) 30-31, 45, 47, 66-67, 184, 389 Bk.: C. 1.			
Kudyat-us-Sabûn (Cezâyir şehrine hâkim tepe)	229		
Kûh-i-Kaaf (Şark efsâneleriyle Dîvân edebiyatında bahsi geçen Kaf-dağı: bâzan Kafkasya mânâsına da kullanılır)	288		
Kuka (Hindistan'ın Gucerat ölkesinde Diu müstahkem mevkiini himâye eden kale: Portekizler Gogala derler)	207 - 208		
Kulpenik (Sirem küt'asındaki kalelerden) Bk.: Sirem.	73		
Kum (İran'da şehir: Irâk-ı-Acem'de ve Tahran'ın 120 kilometre cenubugârbisindedir)	259		
Kum-burnu (Rodos'un şimalinde) Bk.: Parambolin.	78		
Kumkapu (İstanbul'da mahalle) Bk.: C. 1.	184		
Kurşunlu-boğazı (Kayseri civarında)	123		
Kutais / Kütais (Gürcistan'da Türklerin Açuk-baş / Baş-açuk dedikleri eski İmêréthi / İmêréthie krallığının pâytahtı) Bk.: İmêréthi / İmêréthie. —	10		
Kuzgun-denizi (Eski Türklerin Hazer denizine verdikleri isimlerden) Bk.: Hazer-denizi.	383		
Küçük-Asya. Bk.: Anadolu.	403		

L

La Goulette — Bk.: Halk-ül-Vâd.	
Lahsa / El-Hasâ (Arabistan yarımadasının şimalişarkisinde ve Basra körfezinin şimaligarbî sâhilinde muntaka ve eski eyâlet: En mühim merkezleri Küveyt ve El-Katîf şehirleridir; Bahreyn adaları bu muntakadadır)	380
La Marsa / Grand-Port (Malta adasındaki iki tabîî limanın büyüğü, Büyük-Liman) 332 - 336, 339 Bk.: Marsa-Muscietto.	
Lamberg (Avusturya'da şato)	142
Langa-bostanı (İstanbul'da)	329
Lârende (Konya vilâyetinde Karaman kazâsının eski ismi) Bk.: C. 1.	271
Larnaka (Kıbrıs'ın cenubuşarkî sâhilinde Osmanlı-Türklerinin Tuzla dedikleri iskele)	395-396
La Valette — Bk.: Citta-Valetta.	
LeBourg (Malta istihkâmlarından) 333, 336 Bk.: Saint-Elme, Saint-Michel ve San-Angelo.	
Lefkoşa (Kıbrıs krallığının pâytahtı olan şehre Osmanlı-Türklerinin verdikleri muharref isim. Eski ismi: Nikosia/Nicosie). 389 - 390, 393, 395 - 397	
Leftari (Kıbrıs'ın cenubunda ve Limassol civârında kale)	395
Lehistan/Polonya — "Devlet, millet" cedveline bk.	
Leitha (Avusturya - Macaristan'da nehir)	135
Lemissos — Bk.: Limassol.	
Lepanto — Bk.: İnebahtı.	
Lepanto-körfezi — Bk.: İnebahtı körfezi.	
Leros — Bk.: Lervoz.	
Leryoz / İleros = Leros = (Rodos Şövalyelerinin hâkim oldukları adalardan)	87

	Sayfa		Sayfa
Levatz (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden)	127	Şimdi ayrı bir hükûmet hâlin dedir. 29 - 30, 47 - 48, 54	
Leymesun — Bk.: Limassol.			
Lichtenstein — "Devlet, millet" cedveline bk.			
Lika (Kanunî devrinde fethedilen Hırvatistan kalelerinden)	127		
Limassol / Limasol (Kıbrıs adasının cenup sâhilinde Osmanlı-Türklerinin Limosa dedikleri koy)	395, 401		
Limassol (Kıbrıs'ın cenubunda aynı ismi taşıyan ve yukarıki fıkra da bahsi geçen koyda iskele. Eski ismi: Lemissos; şimdi Limisso/Limassol denilmektedir; Osmanlı menbâlarında Limosa / Leymesun imlâlarına tesadüf edilir)	395 - 396		
Limisso — Yukarıki maddeye bk.			
Limni (Ada). Bk.: C. 1.	340		
Limniona — Bk.: Limonya.			
Limonya / Alimniya = Limniona (Rodos Şövalyelerinin hâkim oldukları adalardan) Bk.: C. 1.	87		
Limosa — Bk.: Limassol.			
Linz — (Avusturya'da şehir: Viyana'nın 154 kilometre garbindedir)	137, 150		
Lippa (Banat=Timişvar eyâletinde kasaba: Timişvar'ın 54 kilometre şimalişarkîsindedir: Osmanlı menbâlarında Lippa imlâsıyla bahsedilir)	228, 267 - 270, 273 - 275		
Lipva — Yukarıki maddeye bk.			
Litoroz = Litrova (İstanbul vilâyetinde Bakırköy kazâsının Mahmutbey nâhiyesinde Litros köyü)	370		
Livana-deresi (Çoruh = Artvin vilâyeti merkez kazâsının ismi: Halk arasında bu kazâyı Livana ve kazâ merkezine de Artvin denilir)	262		
Lor / Loristan (İran'ın garbinde eyâlet ve muntaka)	291		
Lübnan (Suriye'de Arapların Cebel-Lübân ve Avrupalıların da Liban dedikleri eski sancak:			

M

Ma'kal-ı Halk-ul-Vâd (982 = 1574 fethi münasebetiyle Osmanlı menbâlarında bahsi geçen Tunus istihkâmlarından)	418
Macaristan — "Devlet, millet" cedvelinde aynı maddeyle Macar/—lar maddesine bk.	
Madrid (İspanya'nın pâytahtı) 109, 111	
Magosa (Kıbrıs'ın şark sâhilinde bir zaman krallık merkezi olan şehir. Eski ismi: Arsione) 390, 395 - 397, 399 - 401 Bk.: C. 1.	
Mağnisa (Vilâyet merkezi) 1, 4, 49, 55, 59 - 60, 97, 187, 224, 244 - 245, 250, 256, 258, 280, 283, 309 - 311, 321, 343, 421 - 422 Bk.: C. 1.	
Mağrib (Şimalî-Afrika'nın garp tarafı: Bu tâbir bâzan Endülüs'e de teşmil edilir)	48, 51, 266
Mahon (Minorca adasının merkezi olan liman)	190
Majorca — Bk.: Mayorca.	
Marjorque — Bk.: Mayorca.	
Makamât-ı mubâreke (Kudüs'de Fransızların "Lieux saints" dedikleri Hristiyan makamâtı). 184	
Maku (İran Azerbaycanında kasaba: Hoy'un şimaligarbîsindedir)	11
Malakka (Asya'nın cenubunda yarımada).	380
Malatya (Vilâyet merkezi) 2, 24, 26, 29, 82, 123, 314 Bk.: C. 1.	
Mal-cantone — Bk.: Kanlı-burun.	
Malkara / Mılgara (Tekirdağ vilâyetinde kazâ merkezi) Bk.: C. 1.	247
Mallorca — Bk.: Mayorca.	
Malta (Akdeniz'de askerî ehemmiyetiyle meşhur İngiliz adası. Eski ismi: Melita) 92, 169, 175, 229, 264 - 266, 278, 315, 318 - 319, 330 - 331, 333 - 342, 348, 384, 390, 393, 396, 408 "Devlet, millet" cedvelinde	

Sayfa	Sayfa
Malta Şövalyeleri maddesine de bk.	müstahkem mevki) 271 - 272, 289
Maltepe (İstanbul vilâyetinin Kartal kazâsı merkez nâhiyesinde köy) 7, 165, 421	Bk.: Hüzmüz-boğazı ve Hüzmüz adası.
Bk.: C. 1.	Kastaba (Şam'da dış mahalle) 30, 65 - 67
Malvasia — Bk.: Monemvasia.	Matapan-burnu (Mora'nın cenubunda, Yunanca ismi: Metopon; Lâ-tince ismi: Taenarium) 413
Manastır (Şimdi Yugoslavya'ya ait olan eski Osmanlı vilâyet merkezi) 198	Matifu — Bk.: Metafuz.
Bk.: C. 1.	Mauvaise-pointe — Bk.: Kanlı-burun.
Manvasia — Bk.: Monemvasia.	Mayorka / Majorca / Mallorca / Majorque (İspanya'nın şarkındaki Baler adalarının en büyüğü) 308
Maraş / Mer'as / Mar'as (Vilâyet merkezi). 80, 82, 287, 312, 396, 416	Bk.: Balear ve Minorka.
Bk.: C. 1.	Medias / Mediasch (Erdel'de Macarların Megyes dedikleri müstahkem mevki: Karlsburg'un 61 kilometre şimali şarkisindedir) 204
Mardin (Vilâyet merkezi. Eski ismi: Marde) 23, 29, 40 - 41	Medîne (Hicaz'da Ravza-i-Mutahharanın bulunduğu mukaddes şehir) 37, 43, 294
Marmara (Marmara denizinin en büyük adası: Balıkesir vilâyetinin Bandırma kazâsında nâhiyedir). 307	Bk.: C. 1.
Marmaras — Bk.: Marmaris.	Medîne — Bk.: Citta-Vecchia.
Marmaris (Muğla vilâyetinde kazâ merkezi. Eski ismi: Physcus. Yeni Garp dillerinde Marmaras, Marmaros ve Marmorice şekillerine de tesadüf edilir) 77-79, 82-83, 85, 88, 92-93, 106	Mehterhâne (Şimdi Sultanahmet-meydanı denilen eski At-meydanında) 103
Marmaris-körfezi 82	Meis / Castelloryzo (Antalya vilâyetinin cenup sâhili önünde ve Rodos'un 130 kilometre şarkında ada. Eski ismi: Megiste) 393
Marmaros — Bk.: Marmaris.	Mekke (İslâm Kâ'besinin bulunduğu mukaddes şehir. Bk.: Beyt-ullâh-il-Harâm, Beyti-Muazzam ve C. 1.
Marmorice — Bk.: Marmaris.	Meksika 230
Marsa "La—" — Bk.: La Marsa.	Melik-Acem türbesi (Sivas kalesinin cenup tarafında) 327
Marsa-Muscietto (Malta adasındaki iki tabii limanın küçüğü, Küçük-liman) 332 - 333, 339	Melik-Müeyyed câmi (Kahire'de) 37
Bk.: La Marsa.	Melilla (Fas'ın İspanyol hâkimiyetindeki Rif muntakasında liman). 419
Marsa-Scirocco (Malta adasının cenubu şarkisinde Osmanlı müelliflerinin Marşasuluk dedikleri liman) 331 - 332	Memleket-i-Sirem — Bk.: Sirem.
Marsaşuluk — Yukarıki maddeye bk.	Mendirek-istihkâmı / Saint-Nicolas (Rodos kalesi istihkâmlarından) 78
Marsilya / Marseille (Akdeniz'de Fransa'nın meşhur iskelesi) 239 - 240, 250	Menteşe (Muğla vilâyetinin eski ismi) 7, 82, 90, 93, 264
Martinsberg (Macaristan'da, Raab'ın cenubu şarkisinde Macarların Marton dedikleri kasaba. Eski krallık şatosu ve manastırıyla meşhurdur) 137	Bk.: Muğla ve C. 1.
Maskat (Arabistan'ın Umman sâhilinde Basra-körfezinin medhâlinde dışardan hâkim olan	Mérâğa (Tebriiz'in 80 kilometre cenubunda Hulagu'nun yaptırdığı vasadhâne ile meşhur şehir) 176, 291

Sayfa	Sayfa
Merc-i-Dabık (Haleb'in dört fersah şimaligarbisinde ve Antakya-Menbic yolu üzerindeki Dâbık köyünün önünde ova: "Mere" kelimesi Arapçada "çayır" mânâsına gelir; "Merc-i-Dâbık" terkibi "Dâbık-çayırı" demektir; bu terkip Arap telâffuzuna göre "Merc-Dâbık" şeklinde de okunabilir) 27-31, 33-34, 37, 47, 54, 60, 103	Mısır — Yukarıki maddeye bk.
Bk.: Dâbık.	Midilli (Ada) 51, 93, 319, 340
Meriç (Edirne'den geçip Adalar denizine dökülen ırmak) 63	Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Milanais (Şimalî İtalya'da eyâlet; merkezi: Milâno, İtalyanca ismi: Milânese) 109
Merzbân-suyu — Bk.: Merzümân.	Milopotamo (Girid'in eski Resmo sancağında ve Resmo'nun şarkında kazâ merkezi) 205
Merzümân / Merzbân-suyu (Antep arâzisinde) 27	Minorka / Minorca / Minorque İspanya'nın şarkındaki Balear adalarından) 109, 190
Mescid-i-Aksâ (Kudüs'de Arapların "El-Mescid-ül-Aksâ" dedikleri tarihi câmi) 31	Bk.: Balear ve Mayorka
Messina (Sicilya'da şehir: Aynı isimdeki boğazın üzerindedir) 194, 237-238, 390, 403, 408, 416	Mirzâ-sarayı (İstanbul'da Sultansehim semtinin Yavuz'un defninden evvelki ismi) 60
Aşağıki maddeye de bk.	Bk.: Sultanselim.
Messina-boğazı (İtalya ile Sicilya arasında: İtalyanlar "Faro di "Messina", Fransızlar Phare de Messine" derler). 160, 168, 237, 296, 415	Mitroviça (Belgrad civarında ve Tuna ile Sava nehirleri arasında bulunan Syrimium=Sirem kıtasının aynı isimdeki eski merkezi yanında sonradan kurulan şehir: Garp menbâlarında Mitroviez / Mitrovitz imlâlarına tesadüf edilir) 71, 73, 365, 367, Bk.: Sirem. 372
Mesteri (Macaristan'da Osmanlıların Meşter dedikleri kale). 148	Mitroviez — Yukarıki maddeye bk.
Meşhed (İran'da Horasan eyâletinin merkezi: On-iki-İmâm'dan Ali Rızâ'nın türbesinden dolayı bu isimle anılmıştır, "Meşhed-i-Mukaddes" şekline de tesadüf edilir). 11	Mitrovitz — Bk.: Mitroviça.
Meşter — Bk.: Mesteri.	Modon (Mora'nın cenubugarbî sâhilinde kale ve iskele) 152, 192, 197, Bk.: C. 1. 211, 319, 408, 413
Metafuz / Matifu / Monte-fuse burnu (Cezâyir şehrine yirmi mil kadar mesafede burun). 229-230	Modrusch (Kanunî devrinde fethedilen Eskiâvonya kalelerinden) 127
Mevlâna türbesi (Konya'da) 167	Mohacs — Bk.: Mohaç.
Milgara — Bk.: Malkara.	Mohacz — Bk.: Mohaç.
Mısır / Mısır, 2, 5 - 6, 9, 15, 19, 22, 24 - 34, 36 - 49, 52 - 54, 56 - 57, 61, 65, 74, 76, 80, 82, 87 - 89, 94 - 95, 98 - 108, 163, 189, 194 - 195, 201 - 203, 217 - 218, 247, 252, 271 - 272, 298, 322, 350, 369, 374, 376 - 380, 389 - 391, 394, 398	Mohaç — (Macaristan'da ova: Tuna'nın garp sâhilindedir; aynı isimde bir kasaba ile Tuna'da büyük bir ada da vardır: Bu kasaba Segedin'in 97 kilometre garbindedir. Garp menbâlarında Mohacs/Mohacz imlâlarına tesadüf edilir). 99, 112 - 113, 115 - 122, 127, 129 - 132, 134, 141, 143, 146, 156 - 157, 204, 226, 231, 236, 279, 296, 346, 350, 353, 364
Bk.: Kahire ve C. 1.	Mokha (Yemen'in cenubunda ve Kızıl-deniz sâhilinde müstahkem liman) 373, 398
	Moldava/Moldavia — "Devlet, millet" cedvelinde Boğdan maddesine bk.

Sayfa	N
Monemvasia / Malvasia / Malvoisie (Cenubi Mora'daki Minoa a- dasında kasaba: Bâzi Osmanlı menbâlarında Manvasya imlâ- sına tesadüf edilir) 197, 220 Bk.: C. 1.	Nâblus/Nâbulus (Osmanlı devrinde- ki Beyrut vilâyetinin sancak merkezlerinden: Beyrut'un 190 kilometre cenubunda ve Ku- düs'ün de 55 kilometre şima- linde bulunan bu şehir şimdi Filistin arâzisindedir. "Nâb- lus" şekli Türk telaffuzuna gö- redir. Eski isimleri: Sichem / Sicyma / Neapolis). 45, 66
Monoslo (Kanunî devrinde fethedi- len Hırvatistan kalelerinden) 246	Nadin (Dalmagya'da müstahkem mev- ki) 217, 220
Monte-fuse — Bk.: Metafuz.	Nagy-Fellak (Banat = Tımsıvar e- yâletinde kasaba) 267
Mora / Môrea / Peloponesus (Yu- nanistan'ın cenubundaki ya- rım-ada) 70, 152 - 153, 160, 162, 197, 213, 220, 235, 319, 402, 405, 413 Bk.: C. 1.	Nagy-Kanissa — Bk.: Kanije.
Morava (Yugoslavya'da Tuna'ya dö- külen nehir) 113	Nahcivan . 278 - 279, 282, 288 - 289, 291 - 293, 296-298, 305, 328, 336, 341, 354 Bk.: C. 1.
Moskova (Rusya'nın merkezi) 383, 385	Nahcivan-Arpaçayı — Bk.: Şarkî- Arpaçayı.
Mudanya (Bursa vilâyetinde kazâ merkezi) 422 - 423 Bk.: C. 1.	Naillac "Tour de — " — Bk.: Arap- kulesi.
Mugiaro (Malta adasının garp tara- fında koy) 331	Nakşa (Kiklâdlardan Naxos / Naxia adasının Osmanlı devrindeki ismi: Dukalık merkezidir) 197, 199 Bk.: C. 1.
Muğla (Vilâyet merkezi) Bk.: Menteşe ve C. 1.	Nana / Nanas (Macaristan'da kale: Debreczin'in 45 kilometre şî- maligarbîsindedir). 238
Muhr/Mur (Avusturya'nın Styrie= İstirya eyâletinde Osmanlıla- rın Mura dedikleri nehir) 151 - 152	Napoli (İtalya'nın garp sâhilinde es- kiden aynı isimdeki krallığın merkezi olan şehir) 84, 152, 168, 175, 237, 278, 296, 415 Bk.: C. 1 ve "Devlet, millet" cedvelinde aynı madde.
Muhyiddîn-i-Arabî türbe ve câmii (Şam'da) 30, 46	Napoli di Romania — Bk.: Anabolü.
Mukattam / Cebel-Mukattam (Kahi- re'nin cenubundaki dağ) 33, 36	Narman (Erzurum vilâyetinin Oltu kazâsında nâhiye) 190
Mur — Bk.: Muhr.	Naupactus — Bk.: İnebahtı.
Mura — Bk.: Muhr.	Naupaktos — Bk.: İnebahtı.
Murâdiyye (Bursa'da İkinci Murad türbesi ve semti) 3, 5	Nauplie de Romanie — Bk.: Anabolü.
Muradlı (Tekirdağ vilâyetinde kazâ) 53	Navarin (Mora'nın cenubugarbî sâ- hilinde liman: Osmanlı men- bâlarında Anavarin / Anava- rina / Avarin). 160, 413, 416 Bk.: C. 1.
Musul (Irak'da eski Osmanlı vilâyet merkezi) 24, 41, 163	Naxia — Bk.: Nakşa.
Muş (Vilâyet merkezi. Eski ismi: Mush). 259	Naxos — Bk.: Nakşa.
Müderriş-köyü (İstanbul civârında bir rivayete göre meşhur Şeyh- ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin doğduğu köy). 417	Necef (Bağdad'ın 150 kilometre ce- nubunda ve Kerbelâ'nın 70 ki- lometre eenubuşarkîsinde
Mürted (Kiklâdlardan Zea adası: fik fethinden sonra Venedik- lilere iltihak ettiği için Osman- lı - Türkleri bu ismi vermiş- lerdir). 197	

Sayfa	Sayfa
Meşhed-i-Ali ismiyle de anı- lan eski kazâ merkezi). 174, 294	menbâlarında Bege imlâsına tesadüf edilir. Nehrin sol sâ- hilinde de aynı isimde bir ka- saba vardır) 267 Bk.: Becsé.
Nemçe — "Devlet, millet" cedvelin- de Avusturya maddesine bk.	Obiutsch (Bulgaristan'da mevkî) 416
Neograd — Bk.: Noygrad.	Obrovaz (Kanunî devrinde fethedi- len Dalmagya kalelerinden) 191, 217
Nettuno (İtalya'da Ostia civârında liman: Roma'nın 50 kilometre cenubundadır). 238	Oenone — Bk.: EGINE.
Neustadt (Avusturya'da, Viyana ile Guns arasında müstahkem şe- hir: Viyana'nın 53 kilometre cenubundadır). 150	Ofen — Bk.: Budin.
Nice / Nizza = Nis (Fransa'nın ce- nubunda liman). 192, 235, 237, 240- 242, 250 Bk.: C. 1.	Ok-meydanı (İstanbul'da) 185
Nicosie — Bk.: Lefkoşa.	Oksiya — Bk.: Oxia.
Niğbolu (Bulgaristan'ın şimalinde kasaba). 172, 297 - 298 Bk.: C. 1.	Okyanusya 380 - 381
Nihak / Nihac / Nohak (Çoruh = Artvin vilâyetinde Yusufeli kazâsının merkez nâhiyesinde köy ve eski bir kale) 262	Oltu (Erzurum vilâyetinde kazâ mer- kezi). 165, 171, 190, 260, 292
Nikosia — Bk.: Lefkoşa.	Oppelen (Prusya'nın Silezya eyâle- tinde prenslik). 263
Niksar (Tokat vilâyetinde kazâ merkezi) 2 Bk.: C. 1.	Oran (Cezâyir'de Tlemsân = Te- lemsen şehrinin iskelesi: A- raplar Vahrân / Vehrân der- ler) 306, 419
Nil / Nîl (Mısır'ın büyük nehri) 34, 36, 38 - 39, 42 - 43	Orbovatz (Kanunî devrinde fethet- dilen Bosna kalelerinden) 127
Nil-deltası 38	Orta-Anadolu 280 Bk.: Anadolu, Garbî-Anado- lu ve Şarkî-Anadolu.
Nîlfirâk (Erivan civarında kasaba?) 290	Orta-Asya 384 - 403 Bk.: Asya.
Nio — Bk.: İne.	Orta-Avrupa 73, 95, 111, 119, 154, 159 Bk.: Avrupa.
Nis — Bk.: Nice.	Orta-Macaristan 130, 226, 246 "Devlet, millet" cedvelinde Macaristan ve Macar/-lar maddesine de bk.
Nissiros — Bk.: İncirli.	Osek — Bk.: Eszek.
Nîsyyros — Bk.: İncirli.	Osiyek — Bk.: Eszek.
Niş (Yugoslavya'da şehir) 69, 145, 147, 149 Bk.: C. 1.	Ostia (İtalya'da Tevere nehrinin ağzında Roma şehrinin iske- lesi: Roma'nın 16 kilometre cenubugarbîsindedir) 237-238
Nobile — Bk.: Citta-Nobile.	Ostrovitz (Dalmagya'da kale) 217
Noygrad (Macaristan'ın eski eyâlet merkezlerinden Neograd şeh- rinin Osmanlı menbâlarındaki ismi) 246	Otluk-beli 103 Bk.: C. 1.
Nuşarvar — Bk.: Tüskevar.	Otranto (Cenubi İtalya'nın Puglia = Pulya mıntakasında vilâ- yet merkezi) 192, 194 Bk.: C. 1.
O	Ovar (Macaristan'ın Avusturya hududunda kasaba: Tuna ve Leitha sularının üzerindedir. Almanlar bu kasabaya Hun- garisch-Altenburg derler) 135, 137
O-Becsé (Theisz = Tisa nehrinin sağ sâhilinde kasaba: Alman- lar Alt-Becse derler; Osmanlı	

Sayfa	Sayfa
Overniya / Auvergne (Eski Fransız eyâleti) 84	yerdir ve bu nokta "Öküz burnu = Cavo-Bovo" değildir: Bu rivayete göre donanma üssünün "Kum-burnu"nda olması lâzımgelir). 78
Overniya / Auvergne-bureau (Rododos kalesinde) 84	Bk.: Cem-bahçesi, Öküz-burnu ve Villanova.
Oxia = Oksiya / Curzolari / Corsolaires (Eskiden Echinae / Echinades denilen adalar grubu: Kefalonya adasının şark istikametindedir) 407	Parga (Yanya'nın 77 kilometre cenubugarbisinde ve Yunan denizi sâhilinde şimdi Yunanistan'a ait iskele: Kanunî'nin meşhur Vezir-i'azamı Makbûl-İbrahim Paşa'nın vatanıdır). 93, 97, 103, 118, 128, 154, 167, 184 - 186, 188, 189, 217
Ozara (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden) 246	Paris (Fransa'nın merkezi) 403
Ö	Paros — Bk.: Para.
Öküz-burnu / Cavo-Bovo (Rododos şehrinin biraz cenubuşarkisinde: Kanunî'nin Rodos fethinde donanmanın "Cem-bahçesi" denilen noktadan sonra üs ittihaz ettiği yer) 78-79, 85, 87, 90	Pasin / Pasinler = Hasankale (Erzurum vilâyetinde kazâ ve Erzurum'un şarkında Bingöllerden Kağızman'a kadar uzayan Yukarı-Aras boyu: Bu sâhanın eski merkezi Avnik kalesi olduğu halde, Kanunî devrinden sonra Hasankale merkez olmuştur) 10, 165, 169, 171, 292, 314
Bk.: Cem-bahçesi, Parambolin ve Villanova.	Bk.: C. 1.
Ölgün — Bk.: Dileigno / Ölgün.	Pasin-ovası (Erzurum vilâyetinde) 314
P	Birinci cild cedvelinde Pasin maddesine de bk.
Paksos (Adriyatik denizinde ada) 213	Pathmos — Aşağıki maddeye bk.
Palelesse (Banat = Tımsıvar eyâletinde kasaba). 267	Patmos (Cenubî Sporadlardan Pathmos adası) 197
Palota (Macaristan'da müstahkem mevki: Veszprim'in 25 kilometre şimalişarkisindedir) 346, 348	Patras / Paleopatras (Mora'nın şimaligarbî sâhilinde Osmanlı Türkerinin Balyabadra/ Balhbadra/ dedikleri şehir) 153, 160, Bk.: C. 1. 405
Paphos / Baffo (Kıbrıs'da Osmanlıların Baf dedikleri kale) 396, 401	Patras-körfezi (Mora'nın şimaligarbisinde) 213, 402, 407
Para (Kiklâdlardan Paros adasının Osmanlı menbâlarındaki ismi) 197	Bk.: Korintos-körfezi ve Lepanto-körfezi.
Parabolins — Aşağıki maddeye bk.	Pavia / Pavie (Şimalî İtalya'da eski Lombardia = Lombardiya kralığının pâytahtı olan şehir: Fransa kralı Birinci François 24 Şubat 1525 tarihinde İspanyollara burada esir olmuştur). 109, 111
Parambolin / Parabolins (Bâzı Garp menbâlarına göre Rodos'un altı mil şimalinde Osmanlı donanmasının demirlediği	Pavie — Yukarıki maddeye bk.

Sayfa	Sayfa
Pées (Almanların Fünfkirchen dedikleri bu şehir Budin'in 166 kilometre cenubugarbisinde dir: Osmanlı menbâlarında Peçuy / Peçevi imlâsına tesadüf edilir; bu şehir meşhur müverrih Peçevi-İbrahim Efendi'nin vatanıdır) 238, 348, 359	waraddein / Waradin / Petrovarad/ Petrovaradin) 113 114, 119, 123, 223, 225, 263, 267
Peçuy — Bk.: Pées.	Bk.: C. 1.
Pesleşke — Bk.: Poeloeske.	Peterwaradein — Yukarıki maddeye bk.
Penek / Penik / Banak (Erzurum vilâyetinde Oltu kazâsının Kosor nâhiyesinde köy. Eski ismi: Pharnac). 171, 260	Peteron — Bk.: Bodrum.
Penesgert (Erzurum vilâyetinde Oltu kazâsının Olur nâhiyesinde köy: Bu nâhiyede Beneskered-i Ulyâ=Yukarı Penesgered-i-Süflâ = Aşağı-Penesgert isimlerinde iki köy vardır). 262	Petrovaradin — Bk.: Petrovaradin.
Penon / Penyon de Velez (Fas'ın İspanyol hâkimiyetindeki Rif mmtakasının Akdeniz sâhilinde ve Melilla'nın 130 kilometre garbinde İspanyolların 1508 tarihinde kurdıkları müstahkem mevki) 51, 330	Phanes = Fanes (Rododos adasının şimaligarbisinde Hammer'in Fawez dediği kale). 77
Bk.: Gomora de Velez.	Pharnae 265
Penyon — Yukarıki maddeye bk.	Bk.: Penek / Penik / Banak.
Perga (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden) 127	Philerimo — Bk.: Philermos ve Eski Rodos.
Perkas (Sirem kıtasındaki kalelerden) 73	Philermos / Philerimo (Rododos şehrinin cenubugarbisinde Eski Rodos harâbelerinin bulunduğu yer) 90
Bk.: Sirem.	Bk.: Eski Rodos.
Pertek / Pertik (Erzurum vilâyetinde Oltu kazâsının Olur nâhiyesinde köy) 260	Physco — Bk.: Marmaris.
Pertekrek / Peterek / Petkerek (Çoruh = Artvin vilâyetinin Yusufeli kazâsı merkez nâhiyesinde köy: Bu mmtakanın eski sancak-merkezidir) 262	Physcus — Bk.: Marmaris.
Pesth — Bk.: Peşte.	Piemonte (Şimalî İtalya'da eyâlet: Merkezi Torino) 191-192
Peşte / Pesth (Budin'in karşısında Budapeşte'yi teşkil eden kasaba) 117-120, 127, 140, 224, 232, 234, 243	Piombino (İtalya'nın Toscana eyâletinde ve Elbe adasının karşısında liman). 306
Bk.: Budin ve Budapeşte.	Piskopi — Bk.: İlyaki.
Petrovarad — Bk.: Petrovaradin.	Poeloeske (Macaristan'da Osmanlıların Peleşke / Beleşker dedikleri kale) 147
Petrovaradin / Varadin / Peter-	Pointe-Dracut (972 = 1565 Malta muhasarasında Marsa-Muscietto limanı medhalinin garbinde Turgud Paşa'nın bataryalarını yerleştirdiği burun: Turgud-burnu) 333
	Pojega — Bk.: Posega.
	Porto-figo — Bk.: İncir-limanı.
	Polonya — "Devlet, millet" cedvelinde Lehistan maddesine bk.
	Pomeranya (Prusya'da, Baltık üzerinde eyâlet: Almanlar Pomern derler. Merkezi: Stettin) 196
	Porte d'Amboise — Bk.: İğri-kapu.
	Porte de la Victoire (Rododos kalesinin şimalinde: Zafer-Kapusu) 83, 85
	Porte de Coskinou — Bk.: Kızıl-kapu.
	Porte Saint-Jean — Bk.: Kızıl-kapu.

Sayfa	R	Sayfa
Posega (Kanunî devrinde fethedilen Eskiâvonya kalelerinden: Budin'in 245 kilometre cenub-garbisindedir. Osmanlı menhâlarında Pojega şeklinde bahsedilir). 127, 199 - 200, 233, 346, 349 - 350	Raab (Budin'in 133 kilometre şimalgarbisinde Macarların Györ dedikleri şehir) 137	
Pouille — Bk.: Pulya.	Raab (Styrie = İstirya'dan çıkıp yukarıki maddede görüldüğü müz şehirde Tuna'ya dökülen Macar ırmağı; Osmanlı menbâlarında Raba / Rama şekillerine tesadüf edilir) 148	
Pozsony — Bk.: Pressburg.	Raba — Yukarıki maddeye bk.	
Prague / Prag (Eski Bohemya kralığıyla şimdiki Çekoslovakya cumhuriyetinin merkezi: Çekler Praha derler). 328	Rama — Bk.: Raab.	
Pressburg / Pozsony / Bratislava (Macaristan'ın eski merkezlerinden: Viyana'nın 75 kilometre şarkında ve Budin'in 225 kilometre şimalgarbisindedir. Macarlar Pozsony derler). 121, 130	Raguza — "Devlet, millet" cedvelinde Dubrovnik cumhuriyeti maddesiyle bu cedvelde Dubrovnik maddesine bk.	
Preveze (Osmanlı devrindeki Yanıya vilâyetinde sancak merkezi). 160, 192, 195, 210 - 217, 220, 242, 250, 308, 320	Rahoczsa (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden) 238	
Bk.: C. 1.	Rakka (Suriye'de Haleb'in 220 kilometre şarkında ve Fırat sâhilinde eski kazâ merkezi. Eski isimleri: Nicephorium / Callinicum) 24, 41	
Provans / Provence (Eski Fransa'da eyâlet. Merkezi: Aix) 84, 239	Ratibor (Prusya'nın Silezya eyâletinde şehir ve eski prenslik) 263	
Bk.: C. 1.	Ratisbonne — Bk.: Regensburg.	
Provans / Provence-bureau (Rodos kalesinin cenubunda Provansh Şövalyelerin bureau) 83 - 84	Ravza (Mısır'da, Nil üzerinde meşhur mikyâsın bulunduğu ve vaktiyle en eski İslâm tersânesinin kurulduğu ada) 43	
"Şahıs isimleri" cedvelinde Lioncel "Bérenger de—" maddesine de bk.	Regensburg / Ratisbonne (Bavyera'da Münich'in 103 kilometre şimalışarkısında şehir: Birinci Viyana muhasarasında Türk akıncıları tarafından tahrib edilmiştir). 139, 144	
Prut / Pruth / Prouth (Karpatlardan çıkıp Rumanya'daki Galatz civarında Tuna'ya dökülen ırmak. Eski ismi: Hierasus). 209 - 210	Reggio (Cenubi İtalya'daki Messina-boğazının şark sâhilinde müstahkem mevki: Messina'nın 35 kilometre cenubşarkisindedir. Osmanlı menbâlarında Rice denilir) 168, 237-238, 296	
Pnglia — Bk.: Pulya.	Resmo / Retimo (Girid'in şimal sâhilinde ve Kandiya'nın 80 kilometre garbinde eski sancak merkezi. Eski ismi: Rythmna). 205	
Pulur (Gümüşhâne vilâyetinin Bayburd kazâsında nâhiye merkezi) 7	Reşt (İran'da Gilân eyâletinin merkezi: Tahran'ın 245 kilometre şimalgarbisinde ve Hazar sâhili civarındadır). 167	
Pulpa (Cenubi İtalya'daki Apulia/Puglia / Pouille mmtakasına Osmanlıların verdikleri isim: En mühim şehri Ot-ranto'dur). 192, 194, 196, 199-201, 277, 279, 340, 354, 371, 414-415		
Bk.: C. 1.		

Sayfa	Sayfa
Retimo — Bk.: Resmo.	Türkiye maddesiyle bu cedvelde Anadolu maddesine ve C. 1. cedvelinde Rûm kelimesine de bk.
Revan — Bk.: Erivan.	Rumeli (Osmanlı imparatorluğunun Avrupa taraflarındaki arâzisi: Buna mukabil Anadolu'ya "Diyâr-ı Rûm" veya kısaca "Rûm" denilir). 7, 11 - 12, 16 - 17, 19, 24, 26, 28, 32 - 33, 38 - 39, 44, 48 - 49, 54, 59, 68-73, 76, 79, 83, 85, 98, 106, 113, 115, 116, 126, 129, 131, 135 - 136, 138, 144-145, 170, 172, 180, 184, 189, 192 - 195, 219, 222, 227, 233 - 234, 236, 238, 247, 249, 256, 263 - 264, 273, 276, 279 - 280, 283, 287, 289, 292-293, 297, 312 - 314, 322, 336, 344, 346, 349, 354, 358, 360 - 361, 369, 375, 399, 417
Rhin (Holanda'da Şimal-denizine dökülen büyük nehir: Almanlar Rhein = Rayn derler) 136	Rumeli-hisarı (İstanbul boğazında) Bk.: C. 1. 17
Rhodini — Bk.: Eski-Rodos.	Rum-kale / Kal'at-ür-Rûm (Antep vilâyetinde Nizib kazâsının Yarımca nâhiyesinde köy ve Fırat'ın sağ sâhilinde eski bir kale. Eski ismi: Zeugma) 29
Rice — Bk.: Reggio.	Rumya — Bk.: Urmiye. 383
Ridâniyye (Kahire civarında köy ve ova) . 30, 32 - 34, 36, 44, 54, 60, 103, 425, 436	Rusya "Devlet, millet" cedveline de bk. 342
Rodos (Ada ve şehir) 51 - 53, 75 - 93, 95 - 96, 99 - 100, 106, 112, 139, 141, 150, 154, 197, 205, 264, 279, 319, 331, 336, 345, 353, 355, 378, 389, 393, 397, 399	Rüstempaşa-çayırı (İstanbul'da, sûr hâricinde) 342
"Devlet, millet" cedvelinde Rodos - Şövalyeleri madde sine ve C. 1. cedveline de bk.	S
Regatino — Bk.: Rohatyn.	Sa'd-âbâd ovası (Tebrez civârında) 166, 169, 176
Rohatyn / Rogatino (Galiya'da şehir: Bir rivayete göre Kanunî'nin sevgili karısı Haseki Hurrem-Sultan'ın vatanıdır). 187	Sa'd-çukuru / Saat-çukuru / Çukur-Saad (Revan / Erivan vilâyetinin Osmanlı ve Safavî menbâlarında geçen ismi: Halk ağzında "Çukur-sahat" şekline de tesadüf edilir. Asıl "Sa'd-çukuru" Revan ovasının ismidir: Burada bulunan bir Türk oymağına da "Sa-hath" denilmiştir). 314
Roma (İtalya'nın merkezi: Eski Türkler bu meşhur şehri fütûhat hedeflerinden saydıkları için "Kızıl-Elma/ Rîm-Papa Kızıl-elması" isimlerini vermişlerdir; eski Osmanlı menbâlarında bu isimlere çok tesadüf edilir) 168, 192, 237 - 388, 383, 402, 409	Sa'id / Sa'id-i-Mısır (Mısır'ın cenup tarafı) 33
Bk.: C. 1.	Saat-Çukuru — Bk.: Sa'd-çukuru.
Ruha — Bk.: Urfa.	Sabac — Bk.: Bögür-delen.
Rum (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden). 148	Saç — Bk.: Sagh.
Rûm (İslâm menbâlarında Anadolu ve bâzan da Şarkî-Roma karşılığı, İran menbâlarında Türkiye. Osmanlı teşkilâtında en büyük ilmiye rütbesi olan Kadıaskerlik = Kazaskerlik Rumeli ve Anadolu'ya göre ikiye ayrıldığı için, Rumeli Kazaskerine verilen "Sadri-Rûm" ünvânındaki "Rûm" ismi "Rumeli" mânâsına gelir). 13, 40, 224, 256, 258, 261, 302, 323, 369	
"Devlet, millet" cedvelinde	

Sayfa	Savfa
Safade = Zafade (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden) 147	Sâlihîyye (Şam'da mahalle) 30
Safed (Osmanlı devrinde Beyrut vilâyetinin Akkâ sancagında kazâ merkezi: Akkâ'nın 45 kilometre şarkında ve şimdi Filistin toprağındadır). 30, 45, 66, 310 - 311	Sâlihîyye (Mısır'ın Suriye tarafında en mühim kapusu: Sînâ gölünden sonradır; bu isim meşhur Salâhüddîn-i Dîyyûbî'nin adından gelir). 32, 44
Sagh (Budin'in 92 kilometre şimalinde Macarların İpoly-Sagh ve Osmanlıların Saç dedikleri kale) 275	Samagar (Erzurum vilâyetinde Tortum kazâsının Narman nâhiyesinde Samgara ve Sami-kale isimleriyle de anılan köy: Şimdi bu son şekil kullanılır). 260
Sahrâ-yı-Sirem — Bk.: Sirem.	Samsun / Cânîk (Vilâyet) 16
Saint-Ange — Bk.: Sang-Angelo.	Bk.: C. 1.
Saint-Cosme et Saint-Damien — Bk.: Kızıl-tepe.	Samtskhé (Yukarı-Kür boyları) — “Devlet, millet” cedveline bk.
Saint-Elme (Osmanlı menbâlarında Santerme / Senterme ve hattâ Sauta-Marya şerkillerinde bahsedilen Malta istihkâmı) 332 - 339	Sanâ (Yemen'in pâyitahtı) 74, 252, 373-374, 376, 381 - 382, 394
Bk.: Le Bourg, Saint-Michel ve San-Angelo.	San-Angelo (Korfu adasında kale: Saint-Ange şeklinde de bahsedilir). 195 - 196
Saint-Jean — Bk.: Kızıl-kapu istihkâmı.	San-Angelo / Saint-Ange (Malta'nın en mühim istihkâmı) 334 - 336
Saint-Jean katedrali (Rodos'un fethinde câmiye tahvil edilen büyük kilise: Osmanlı menbâlarında “San-Civan” denilir). 86, 92	Bk.: Le Bourg, Saint-Elme ve Saint-Michel.
Saint-Lanrent (Szigetvar şehrinin bir mil mesâfesinde kale) 305	Sandıklı-ovası (Afyon-Karahisar vilâyetinin Sandıklı kazâsında ova) 80
Saint-Marx (Viyana civârında) 136	San-Lucido (İtalya'nın garp sâhilinde kale). 168
Saint-Michel (Malta istihkâmlarından) 333, 336 - 337	Santa-Marya — Bk.: Saint-Elme.
Bk.: Castille / Kastil-buren, Le Bourg, Saint-Elme ve San-Angelo.	Santa-Maura — Bk.: Aya-Mavri.
Saint-Nicolas — Bk.: Mendirek.	Santerme — Bk.: Saint-Elme.
Sakallu (Şimdiki Ağrı vilâyetinin Eleşgirt / Alesgirt = Toprakale kazâsında köy) 10	Sapienza (Mora'nın cenubugarbîsinde Burak-Reis adası: Büvük Türk denizeisi Burak-Reis'in sanlı adını taşır) 271
Sakız (Ada) 106, 340, 355, 397	Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Saray-burnu (İstanbul'da, Topkapu sarayı sâhilinde) 93, 418
Salankamen / Slankamen (Sirem kıt'asındaki kalelerden: Osmanlı menhâlarında birinci şekil kullanılır). 73	Bk.: C. 1.
Bk.: Sirem.	Sarây-ı-Atîk — Bk.: Eski-Saray.
Salgo (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden) 275	Sardenya / Sardinya / Sardaigne (İtalyan adası) 109, 160, 242
	Sarı-kamış — Bk.: Saruca-kamış.
	Sart-ovası (Magna vilâyetinde) 343
	Saruca-kamış / Sarı-kamış (İran Azerbaycanında ve Meraga'nın cenup tarafında) 176
	Saruhan (Magna vilâyetinin Osmanlı devrindeki ismi) 4, 6, 49, 55

Sayfa	Sayfa
Saruhan (Magna vilâyeti) 4, 6, 49, 55, 93, 244, 250, 283, 287, 343, 422	Semendirek (Ada) 340
Bk.: Magnisa ve C. 1.	Bk.: C. 1.
Sasun (Siirt vilâyetinde kazâ merkezi) 22	Selmin — Bk.: Zemlin.
Sava (Belgrad'ın önünde Tuna'ya dökülen ırmak) 68 - 73, 113, 131, 147, 237, 364 - 365	Senterme — Bk.: Saint-Elme.
Bk.: C. 1.	Sereçyanos — Bk.: Szerecem-Janos.
Savaş-köyü — Bk.: Sirt-köyü ve Uğraş-deresi.	Serens (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden) 341-342
Savoja / Savoie — “Devlet, millet” cedveline birinci cilde bk.	Serepwar (Kanunî devrinde fethedilen Bosna kalelerinden) 127
Sayda (Suriye sâhilinde eski Osmanlı vilâyet merkezi: Sonradan Beyrut vilâyetine mülhak bir kazâ merkezi olmuştur. Eski ismi: Sidon) 47, 201	Serez 198
Sazlı-dere (Edirne'nin şimaligarbîsinde Meric'e dökülen ırmak). 1	Bk.: C. 1.
Scardona (Dalmacya'da Zara'nın 40 kilometre cenubuşarkisindedir kasaba. İslâvca ismi: Skardin). 217	Serinya — Bk.: Girine.
Sceberras (Malta'daki La Marsa ve Marsa Muscietto tabii limanlarını birbirinden ayıran yarımada) 332 - 333, 336, 339	Seriphos — Bk.: Koyunluca.
Schabatz — Bk.: Bögür-delen.	Sexard (Macaristan'da Osmanlıların Soksar dedikleri kasaba) 132
Scyros — Bk.: İşkiros.	Seyyid-Gazi (Eskişehir vilâyetinde kazâ merkezi) 256
Seçen — Bk.: Szécsény.	Bk.: C. 1.
Segedin — Bk.: Szegedin.	Sıçanlı-sahrâ (İkinci Selim'in saltanata davet edildiği zaman bulunduğu yer: Afyon-Karahisar'ın garbindeki Sincanlı olmak ihtimali vardır) 359
Selânik 118, 198, 297	Bk.: Sincanlı.
Bk.: C. 1.	Sirt-köyü / Sirt-köy (Şimdiki Tekirdağ vilâyetinin Muradlı kazâsında köy. Eski isimleri Uğraş-deresi / Uğraş-köyü / Savaş-köyü, Yavuz'un şehzâdeliğinde babası İkinci Bâyezid'le harbettığı yer olduğu için bu isimler verilmiştir). 53 - 55, 59 - 60, 421
Selimiyye (Edirne'de İkinci Selim'in Mi'mar-Sinan'a yaptırıldığı muhteşem câmi) 379, 419-420	Bk.: C. 1. de Pozapa ve Uğraş-deresi / Uğraş-köyü.
Selimiyye (Bâzı menbâlarda İstanbul'daki Sultanselim câmiine verilen isim) 67	Sivas (Vilâyet merkezi) 7 - 8, 19, 49, 123, 168, 256, 261, 293, 314, 325, 327
Bk.: Mirzâ-sarayı, Sultanselim ve Sultanselim câmi.	Bk.: C. 1.
Selmâs (İran Azerbaycanında Tebriz'den üç, Urmiye'den iki ve Hoy'dan bir günlük mesafede eski bir şehir) 258	Sicilya / Sicilia / Sicile (İtalyan adası: Araplar Sakaliyye derler). 84, 109, 160, 175, 237, 278, 308, 318, 337 - 338, 388, 394, 399, 415
Semendire = Smenderevo (Yugoslavya'da kasaba) 69, 71, 106, 113, 115, 127, 135, 143, 148, 162, 199 - 200, 207, 210, 233, 270, 369	Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Sigetvar — Bk.: Szigetvar.
	Siglio (İtalya'nın garp sâhilinde eski bir kale) 168
	Siird / Siirt (Vilâyet merkezi) 22, 41
	Siketvar — Bk.: Szigetvar.
	Siklos / Şikloş (Macaristan'da Fünfkirchen'in 35 kilometre cenubunda kale). 147, 238, 345, 349

	Sayfa		Sayfa
Silezya / Silésie (Prusya'da eyâlet. Almanca ismi: Schlesien. Merkezi: Breslau)	263	ca: Sirmia, Fransızca: Symie, Osmanlı menbâlarında "Sirem" şeklinden başka Siremiyye / Cezîre-i Sirem/ Sahrây-ı Sirem tahavvillerine de tesadûf edilir)	71, 73, 131, 146, 237, 272, 365
Silistre	207, 297	Siremiyye — Yukarıki maddeye bk.	
Bk.: C. 1.		Sirmia — Bk.: Sirem.	
Silivri (İstanbul vilâyetinde kazâ merkezi)	74, 96, 106, 154, 343	Sis — Bk.: Kozan.	
Bk.: C. 1.		Sisam (Ada)	197
Silivri-kapusu (İstanbul sûrunda kapı ve semt. Eski ismi: Pegana)	73	Bk.: C. 1.	
Similehov (Szigetvar'ın şimalinde tepe: Kanunî'nin muhâsarasında Otâğ-ı Hümayûn buraya kurulmuştur).	349, 353	Sivan — Bk.: Siyavan.	
Bk.: Süleyman-koy ve Türbek.		Sivas — Bk.: Sivas.	
Simontornya — Bk.: Şimotorna.		Siyavan / Sivan (Yanlış olarak Elâzığ denilen Ma'mûret-ül-Azîz vilâyetinin Palu kazâsında nâhiye merkezi)	165
Sînâ (Kızıldeniz'in şimalindeki Süveyş ve Akabe körfezleri ortasında, Mısır'la Suriye arasında ve Süveyş kanalının şarkında Mısır'a ait yarımada ve göl: Tûr-i-Sînâ bunun cenubundadır)	31 - 32, 202	Skarpantho — Bk.: Kerpe.	
Sincanlı (Afyon-Karahisar'ın garbinde İkinci Selim'in saltanatı davet edildiği zaman bulunmakta olması muhtemel yer).	359	Skiathos — Bk.: İsketoz.	
Bk.: Sıncanlı-sahrâ.		Skyra — Bk.: İskiros.	
Sinear (Musul'un 140 kilometre garbinde ve aynı isimdeki dağın cenubşarkı eteğinde eski kazâ merkezi. Eski ismi: Singara / Sehigar)	23	Slankamen — Bk.: Salankamen.	
Sind (Hindistan'ın şimaligarbî köşesinde aynı isimdeki nehrin iki tarafında büyük mıntaka ve eyâlet. Bâzan Osmanlı menbâlarında "Hind-ü-Sind" tâbiri mecâzen çok uzak yer mânâsına kullanılır).	288	Soboto — Bk.: Sopoto.	
Sinus Corinthiacus — Bk.: Korintos-körfezi.		Sobut — Bk.: Sopoto.	
Sirem (Belgrad önlerinde Tuna ve Sava nehirlerinin arasındaki yedi bin kilometrelik sâha: Aynı isimdeki eski merkezin yanında sonradan Mitroviça şehri kurulmuştur. Latince ismi: Symium, İtalyan-		Sofya (Bulgaristan'ın merkezi)	36, 69, 113, 120, 131, 141, 145, 153, 233
		Bk.: C. 1.	
		Sokol (Bosna'da Kanunî devrinde fethedilen kalelerden: Sokullu / Sokollu âilesinin varlığı)	127, 335
		"Devlet, millet" cedvelinde Sokullu-âilesi maddesine de bk.	
		Soksar — Bk.: Sexard.	
		Solmuş — Bk.: Solymos.	
		Solnok — Bk.: Szolnok.	
		Solymos (Banat = Tımsıvar eyâletinde kale: Osmanlı menbâlarında Solmuş imlâsına tesadûf edilir)	274
		Sonlok — Bk.: Szolnok.	
		Sophronica (Sofronika okunur: Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden)	238
		Sopoto/Soboto (Dalmaçya sâhilinde Osmanlıların Sobut dedikleri iskele)	399, 414
		Söğmen / Sökmen (Erzurum vilâyetinde Pasinler = Hasankale kazâsının Aras nâhiyesinde köy).	10
		Söğütlü (Edirne vilâyeti merkez	

	Sayfa		Sayfa
nâhiyesinde Söğütlü-dere köyü)	1	vuz Sultan Selim nâmına yapılan câmi)	67, 85 - 86
Söğütlü-burnu (Maraş / Mer'as vilâyetinde Elbistan kazâsının Efsus nâhiyesinde "Söğütlü-deresi" köyü)	25	Yukarıki maddeyle Mirzâ-sarayı ve Selîmiyye maddelerine de bk.	
Sökmen — Bk.: Sögmen / Sökmen.		Sultan-suyu (Malatya havâlisinde ve eski Kölemen hududunda)	26
Sömbeki / Sümbeği (Rodos Şövalyelerinin adalarından: Garp menbâlarında Symi / Symia/Syme şekillerinde bahsedilir) Birinci cilt cedvelinde Sümbeği maddesine bk.	87	Sultan-Ya'kub câmi (Tebri'z'de)	14
Sperlonga / Sperlinga (Sicilya'da kasaba).	168	Sumatra (Asya'nın cenubşarkısında ve Avustralya'nın şimaligarbîsinde Okyanusya adalarından)	378, 380 - 381
Sporad / Sporades (Yunanistan'ın şarkında ve Ağrıboz'un şimalinde ve ayrıca Anadolu'nun cenubugarbîsinde Şimalî ve Cenubî diye ikiye ayrılan adalar grubu)	197, 199, 201, 204	Suriye/Süriyye . 6, 19, 24, 26-27, 29-30, 32, 36 - 37, 44 - 48, 54, 57, 76, 80, 103, 106, 108, 160, 164 - 165, 306, 390, 416	
Stalingrad — Bk.: Tzaritzyn.		Bk.: C. 1.	
Stampalia — Bk.: İstanpula.		Surkhâb (Tebri'z civârında)	14
Stanchio — Bk.: İstanköy.		Suşehri (Sivas vilâyetinde kazâ: Merkezi Enderes kasabasıdır) 8, 289	
Stanco — Bk.: İstanköy.		Bk.: Enderes ve Süşehri-çayırı.	
Stuben (Viyana kapılarından)	136	Suşehri-çayırı (Sivas vilâyetinin Süşehri/Enderes kazâsında)	8
Bk.: Karnther.		Bk.: Süşehri ve Enderes.	
Stuhlweissenburg — Bk.: İstoni-i Belgrad.		Suvarig — Bk.: Han-Suvarig.	
Styrie — Bk.: İstirya.		Süleymâniyye câmi (İstanbul'da Kanunî Sultan Süleyman'ın Koca-Sinan'a yaptırdığı muhteşem câmi) 262, 306 - 308, 370	
Suceava (Boğdan voyvodalığının pâyitahtı: Osmanlı menbâlarında Suçava imlâsına tesadûf edilir).	210	Süleyman-koy (Szigetvar'ın şimalinde Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferindeki karaağaç hiyle türbesi civârındaki köyün macarea ismi)	358
Suda (Girid'in şimaligarbîsinde tabii liman).	393	Bk.: Similehof ve Türbek.	
Sâffî-kıran (Çaldıran sahrâsına Osmanlıların taktıkları isim)	13	Sümbeği — Bk.: Sömbeki / Sümbeği.	
Bk.: Çaldıran.		Sünbüllü — Bk.: Eski-Rodos.	
Sultan-Ahmed / Sultanahmet-meydanı (İstanbul'da eski Hipodromos = At-meydanı) 103, 118		Süveyş (Mısır'da Kızıldeniz'in şimaligarbîsinde ve aynı isimdeki körfez sâhilinde iskele: Avrupa dillerinde Suez denilir) 107, 202 - 203, 206, 217 - 218, 271 - 272, 289, 377 - 378	
Bk.: At-meydanı.		Süveyş-kanalı (Akdeniz'le Kızıldeniz arasında)	391
Sultâniyye (İran Azerbaycanının cenubşarkısında İlhanîlerden Olçaytu'nun kurduğu şehir: Bu Mongol hükümdarının türbesi de oradadır). 170-171, 177, 179		Swornik — Bk.: İzvornik.	
Sultanselim (İstanbul'da Yavuz Sultan Selim türbesi ve semti) 60, 67		Syme — Bk.: Sömbeki / Sümbeği.	
Bk.: Mirzâ-sarayı, Selîmiyye ve Sultan-Selim câmi.		Symi — Bk.: Sömbeki/Sümbeği.	
Sultan-Selim câmi (İstanbul'da Ya-		Symia — Bk.: Sömbeki / Sümbeği.	

Sayfa	Sayfa
Syra — Bk.: Şıra.	Szolnok (Transylvania = Erdel'de
Syrmie — Bk.: Sirem.	sancak merkezi: Theisz =
Syrmium — Bk.: Sirem.	Tisa nehri üzerinde ve Bu-
Syroz — Bk.: Şıra.	din'in cenubuşarkî istika-
Szathmar (Macaristan'da şimdi	metindedir. Osmanlı menbâ-
Macarların Szathmar-Németh	larında Sonlok/Solnok imlâ-
dedikleri şehir: Aynı isim-	larına tesadüf edilir) 275
deki vilâyettir; bu şehir	
1715 tarihinde iki kasabanın	
birleştirilmesinden hâsıl ol-	
muştur; iki kasaba arasında	
Szamos ırmağı vardır). 330,	
341	
Széczeny / Szécsény / Széchen	
(Macaristan'da Loschonz'un	
45 kilometre cenubunda ka-	
saba: Osmanlı menbâların-	
da Seğen denilir). 275	
Szeged — Bk.: Szegedin.	
Szegedin / Szeged (Macaristan'da	
Theisz = Tisa nehrinin sağ	
sâhilinde Osmanlıların Sege-	
din dedikleri şehir: Budin'in	
cenubuşarkîsindedir) 119,	
270,	
271, 275	
Szekesd (Kanunî devrinde fethedi-	
len Macar kalelerinden) 360	
Szekesfehervar — Bk.: İstoni-i	
Belgrad.	
Szekso (Macaristan'da Mohaç'la	
Sexard arasında konak) 132	
Szerecesm-Janos (Kanunî devrinde	
fethedilen Macar kalelerin-	
den: Osmanlı menbâlarında	
Seregyanoş şeklinde bahse-	
dilir) 147	
Sziget — Bk.: Szigetvar.	
Szigetvar / Sziget (Macaristan'da	
Budin'in 230 kilometre şar-	
kında şehir: Almas nehriyle	
bir takım göller arasında-	
ki vaziyetinden dolayı köp-	
rülerle birbirine bağlı üç ki-	
şimdan mürekkep olan bu	
şehrin ismi "Adalar-şehri"	
mânâsına gelir; bu üç kısım	
bir kale ile Eski ve Yeni-Szi-	
getvar kasabalarıdır. Osman-	
lı menbâlarında Szigetvar / Si-	
ketvar imlâsına tesadüf edi-	
lir). 143, 305 306, 339 - 341, 345	
346, 348 - 355, 358 - 360, 363 - 364,	
366, 368, 370, 376, 381, 404, 421-422	

Sayfa	Sayfa
Şehri-Zûl / Şehri-Zûr (Kerkük	dilen Macar kalelerinden Si-
sancığı). 292	montornya kasabasının Os-
Bk.: Kerkük.	manlı menbâlarındaki muhar-
Şehzâde-başı (İstanbul'da cadde) 245, 258	ref ismi). 246
Bk.: Eski-Odalar-başı.	Şıra (Kiklâd adalarından: Garp
Şehzâde câmi (Kanunî'nin Mağni-	menbâlarındaki Syra/Syroz/
sa valiliğinde ölen oğlu ve	Syros şekillerinde bahsedilir) 197
veliahdi şehzâde Mehmet nâ-	Şirvan-denizi /Bahr-i- Şirvan (Os-
mina yaptırdığı câmi: İstan-	manlı menbâlarında Hazar
bul'da Şehzâde-başında bu-	denizine verilen isimlerden) 383 - 384
lunan bu câmi Koca-Sinan'ın	Bk.: Hazar-denizi.
ilk büyük eseridir) 244 - 246, 258,	Şüregel / Şüregil (Kars vilâyetinde
322, 371	Arpaçayı boyunu kaplıyan es-
Şenbi-Gazân (Tebriş'in cenup tara-	ki sancak: 19 uncu asra kadar
fında Çingizîlerin "İlhânî-	merkezi "Baş-Şüregel" olduğu
ler" denilen İran şübesinden	halde sonradan Ergine ve Kızıl-
Gazan-Han'ın türbesi: Ka-	Çakçak köyleri merkez ittihâz
nunî'nin meşhur Vezir-i a'-	edilmiştir. 1927 den itibaren
zamı Makbûl-İbrahim Paşa	Zarşat kazâsiyle birleştirilen
burada bir kale yaptırmıştır) 166,	bu muntakaya şimdi Arpaçay
173, 257	kazâsı denilir). 171, 290
Şerşel (Cezâyir'de liman: Cezâyir	
şehrinin 115 kilometre gar-	
blindedir) 51, 153	
Şeyh-Timurtaş tekyesi (Kahire ci-	
vârında: Yavuz'un Mısır se-	
ferinde şehid olan Vezir-i	
a'zam Hadım-Sinan Paşa ile	
Adana beyi Ramazan-oğlu	
Mahmud Bey vesaire burada	
medfundur). 34	
Şeytanlık (Şimalî - Sporadlardan	
Jura/ Gyarus adasının Türk-	
çe ismi) 197	
Bk.: Sporad/Sporades.	
Şikloş — Bk.: Siklos.	
Şimalî-Afrika 33, 51-52, 252, 319 - 320,	
330, 391, 415, 419	
Bk.: Afrika.	
Şimalî-İrak 40, 48, 54	
Bk.: Irak, Irâkayn, Irâk-ı	
Acem, Irâk-ı Arab.	
Şimalî-İran.	
"Devlet, millet" cedvelinde	
İran maddesine de bk.	
Şimalî-Kafkasya 383	
Bk.: Cenubî-Kafkasya ve	
Kafkasya.	
Şimalî-Karadeniz. 382	
Bk.: Karadeniz.	
Şimotorna (Kanunî devrinde feth-	
	Tahtakale / Taht-el-kal'a (İstanbul'da
	da mahalle) 299
	Taht-el-kal'a — Yukarıki maddeye bk.

T

Taaz (Yemen'de sancak merkezi: San'a'nın 140 kilometre cenubunda ve iskelesi olan Mokha'nın 7 kilometre şimalişarkîsindedir. Bu sancak Yemen'in cenubugarbî kısmındadır). 218, 249, 373 - 374, 378 - 379, 381

Taberistân (İran'ın şimalinde hududu ihtilâflı muntaka: Umumiyyetle şimalden Mâzendran, şarktan Horasan, cenubuşarkiden Kûhistan, cenuptan ve cenubugarbîden de Irâk-ı Acem'le mahdud gösterilir; Mâzedran'la birleştirenler de vardır). 384

Tâcûra (Trablusgarb vilâyet merkezinin şarkında, vilâyetin Malta Şövalyelerine tâbi olduğu zaman millî mukavemet üssü ve Osmanlı sancak merkezi olan kasaba: Sonraları nâhiye merkezi olmuştur) 266

Tahtakale / Taht-el-kal'a (İstanbul'da da mahalle) 299

Taht-el-kal'a — Yukarıki maddeye bk.

Sayfa	Sayfa
Taht-ı Süleyman (İran'da Urmiye gö- lünün cenubuşarkî tarafında dağlık) 179, 291	Tisa derler). 267, 271, 275
Tarsus (İçel = Mersin vilâyetinde ka- zâ merkezi) 123, 313, 401	Timişvar (Banat eyâletinin merkezi: Budin'in 355 kilometre kadar cenubuşarkisinde ve Bega nehrinin üstündedir. Garp men- bâlarında Temesvar / Timic- hoara = Timişoara şekillerine tesadüf edilir). 228, 263, 267 - 269, 273 - 275, 285, 314 342
Taşoz (Kavala körfezinin cenubu- şarkisinde ada) 340	Tırhala (Yunanistan'ın Tesalya kit'a- sında eski sancak merkezi) 345
Tata (Macaristan'da Komorn'un 19 kilometre cenubuşarkisinde Es- terhazy kontlarının şatosuyla meşhur kasaba). 347	Tiber — Bk.: Tevere.
Tatar-Pazarı (Bulgaristan'da ka- saba) 343	Tibre — Bk.: Tevere.
Tebriş / Tebriz (İran Azerbaycanm merkezi ve eski Safavî pâyi- tahtı) 11, 13 - 15, 22 - 23, 37, 41, 47, 164, 166 - 177, 179 - 180, 182, 257 - 258, 261, 291, 315	Tiflis (Gürcistan'da eski Kharthli krallığının pâytahtı olan şe- hir) 10
Teke (Şimdiki Antalya vilâyetinin eski ismi) 4, 27, 56, 159, 201	Tighina — Bk.: Bender.
Tekfur-pınarı (Sofya civarında konak) 69	Tih (Kızıldeniz'in şimalindeki Akabe ve Süveyş körfezleri arasında cenuba doğru uzayan müselles yarımada: Aynı isimdeki meş- hur gölle onun cenubundaki Tûri-Sinâ buradadır) 31
Tekirdağ/Tekirdağı (Vilâyet merkezi) 53	Tihâme (Yemen'in sâhil boyundaki ovalık kısmı: Bir aralık bura- sı "Yemen Beylerbeyliği" is- miyle ayrı bir vilâyet olmuş ve Zebîd şehri de merkez ittihâz edilmiştir. Yemen'in Tihâme'- ye mukabil dağlık kısımları- na da Cebel denilir). 373
Telemsen — Bk.: Tlemsân.	Tilos — Bk.: İlyaki.
Tel-Habeş (Merc-i Dâbık civarında) 27	Timişoara — Bk.: Timişvar.
Temesvar — Bk.: Timişvar.	Tine — Bk.: İstendil.
Tenes (Cezâyir'de şehir: Cezâyir şehrinin 150 kilometre garbin- de ve Akdeniz sâhilindedir) 51	Tirol / Tyrol (Şarkî-Alp dağlarının iki yamacında eski eyâlet: A- vusturya, İsviçre ve İtalya a- rasında paylaşılmıştır). 109
Tenos — Bk.: İstendil.	Tisa — Bk.: Theisz.
Tepedelen (Arnavutluk'da Yanya' nın 100 kilometre şimaligarbî- sinde eski kazâ merkezi) 195	Titel (Macaristan'da Theisz = Tisa nehri üzerinde kasaba) 267
Tercan (Erzincan vilâyetinde kazâ merkezi) 9 - 10	Tlemsân/Telemsen (Cezâyir'de müs- tahkem şehir: Cezâyir'in Vah- rân/Vehrân sancagında, Vah- rân'ın 116 kilometre cenu- bugarbîsinde ve sâhilden 48 kilometre içerdedir) 51, 306
Terkos (İstanbul civârında: Eski menbâlarda: Derkos imlâsına da tesadüf edilir). 107	Tokat / Tokad (Vilâyet merkezi) 81, 123, 163, 279, 287, 293
Tersâne — Bk.: Haliç-Tersânesi.	
Tevere (İtalya'da Türklerin Tiber ve Fransızların da Tibre dedik- leri ırmak). 237	
Theisz (Macaristan'da Karpatlardan çıkıp Tunaya dökülen ırmak: Macarlar Tisza, Osmanlılar	

Sayfa	Sayfa
Bk.: C. 1.	za'nın 44 kilometre garbinde- dir). 168
Tokay / Tokoj (Macaristan'da The- isz = Tisa ve Bodrog sula- rının kavşağında kasaba) 120 - 121, 127, 129-130, 217, 330, 341 - 342	Transylvania = Erdel — "Devlet, millet" cedvelinde Erdel mad- desine bk.
Tokhma-çayırı (Malatya vilâyetinde Tohma / Tokhma suyu boyun- da) 26	Traverse de Dragut (1565 = 972 Malta muhâsarasında Turgud Paşa'nın iki liman arasındaki Seeberras yarımadasını boy- dan boya kat'edecek surette yaptırdığı kapalı yansiperi, Turgud-siperi: Büyük kahrâ- man bir rivayete göre bura- da şehid olmuştur). 333
Ton-suyu — Bk. Don/Ton.	Treviso (Eski Venedik şehirlerin- den: Venedik'in 30 kilometre şimaligarbîsindedir). 390
Tophâne (İstanbul'da Galata ile Fın- dıklı arasında cadde ve semt) 287, 362, 418	Trianda-körfezi (Rodos adasında) 83
Bk.: C. 1.	Tuna (Şarkî-Avrupa'nın büyük ırmağı) 62, 68 - 72, 110 - 111, 113 - 115, 117 - 118, 131, 135, 136, 139 - 140, 207, 210, 223 - 224, 227, 233 - 234, 239, 267 - 268, 273, 297, 344 - 345, 349, 365
Topkapı / Topkapusu (İstanbul sâ- rında kapı ve bu kapının bulun- duğu semt. 329	Bk.: C. 1.
Bk.: C. 1.	Tunus — "Devlet, millet" cedveline bk.
Topkapı-sarayı (Eski ismi: Yeni-sa- ray) 43, 48, 60, 73, 93, 185, 284, 299, 321, 362, 372, 378, 421	Turgud-burnu — Bk.: Pointe-Dragut.
Bk.: Yeni-saray ve C. 1.	Turgud-siperi — Bk.: Traverse de Dragut.
Toprakkale — Bk.: Eleşgirt.	Turhal (Tokat / Tokad vilâyetinde kazâ merkezi. Eski ismi: Ga- ziura) 49
Tortum (Erzurum vilâyetinde kazâ merkezi: İlk fethinde sancak merkezi ittihâz edilmiştir) 261 - 262	Turla = Dniestr (Galiçya'dan çıkıp Karadeniz'e dökülen ırmak: Türkler bu nehre Turla derler) 210
Toscana / Toskana (İtalya'nın garbindeki Tirenyn denizi). 277	Turna-dağ / Turna-dağı (Maraş / Mer'aş vilâyetinde Göksun / Göğsun ovasına hâkim te- peler). 19, 171
Toulon (Cenubî Fransa'nın Akde- niz sâhilinde meşhur liman) 239 - 242, 250	Tuzla — Bk.: Larnaka.
Tour de Naillac — Bk.: Arab-kulesi.	Tümük / Tümeç (Yukarı-Kür bo- yunda ve Ahıska ile Ahılkelek arasında kale) 265
Törük-Becse — Bk.: Becse.	Türbek (Szigetvar'da kalenin şimalin- deki karargâh yerinde Ka- nunî Sultan Süleyman'ın kalbi defnedilen yere yapılan tür- beye Macarların verdikleri muharrif isim: Bu türbe Si- milehof tepesindedir. 17 nci a- sırda Katolik papasları tara- findan burada "Türbek" ya-
Trablusgarb / Trablus-ul-Garb / Garb-Trablusu (Şimalî-Afri- ka'da eski Osmanlı vilâyet mer- kezi. Eski ismi: Tripolis) 51, 169, 175, 264-266, 278, 296, 315, 318 - 320, 331 - 332, 334, 335, 403, 405, 417 - 418	
Trablusşam / Trablus-ı Şam / Trâb- lus-uş-Şam / Şam-Trablusu (Su- riye'de Beyrut vilâyetinin es- ki sancak merkezlerinden: Beyrut'un 65 kilometre şimâ- lışarkîsindedir. Eski adı: Tri- polis) 28, 30, 47, 66, 162	
Trabzon (Vilâyet merkezi) 6, 8, 10, 16, 59, 118, 171, 278, 341, 353	
Bk.: C. 1.	
Trajetto (İtalya'da eski Napoli kral- lığı şehirlerinden Traetto: Sez-	

- hut "Türk" isminde bir kilise yapılmıştır!)
Bk.: Similehof ve Süleyman-koy.
Türkisch-Becse — Bk.: Becsé.
Türkiye — "Devlet, millet" eedve-
linde Türkiye ve Türk/—ler
maddelerine bk.
Türk-kilisesi — Bk.: Türbek.
Türk-tepesi — Bk.: Hünkâr-tepesi.
Tüskevar (Macaristan'da Osmanlı
menbâlarının Tüsarvar / Nü-
sarvar / Şarvar gibi muhar-
ref isimlerle andıkları kale) 147
Tüsarvar — Bk.: Tüskevar.
Tyrol — Bk.: Tirol / Tyrol.
Tzaritzyn / Stalingrad (Rusya'da
Ejderhan = Astrahan'ın şima-
ligarbîsinde ve Volga = İtil/
İdil nehri üzerinde şehir) 384
- U**
- Ücân (İran'da yayla) 167, 169 - 170, 176
Udbina (Kanunî devrinde fethedilen
Hırvatistan kalelerinden) 127
Uğraş-deresi / Uğraş-köyü / Savaş-
köyü Yavuz'un şehzâdeliğ'in-
de babası İkinci Bâyezid'le
harbettği yer) 2, 53, 282, 297
Bk.: Sırt-köyü ve C. 1.
Uj-Becse — Bk.: Becsé.
Ujlak / Ujlak / İllak (Macaristan'da
Tuna üzerinde, Petervaradin'in
40 kilometre garbinde, Bu-
din'in 240 kilometre cenubun-
da ve Vukovar'ın 35 kilo-
metre cenubuşarkîsinde Türk-
lerin İllak ve Uylak dedikleri
müstahkem mevki: Kanunî
devrinde burası Belgrad ve
Mohaç seferlerinde iki defa
fethedilmiştir) 73, 114
Ujlak — Yukarıki maddeye bk.
Ulagos — Bk.: Vilagosvar.
Umman-denizi (Arabistan yarım-
dasının cenubunda) 107, 203, 271,
355, 380
Urana (Dalmaçya'da Kanunî devrin-
de fethedilen kalelerden) 127, 220
Urfa / Ruhâ Vilâyet merkezi. Eski
isimleri: Edessa / Orrhoê) 41, 180
- Sayfa **Urmiye / Rumya / (İran Azerbay-
canında göl). 22**
358 **Usturgon** (Macarların Esztergom ve
diğer Garp milletlerinin Gran
dedikleri Macar şehri: Aynı
isimdeki vilâyetin merkezi-
dir ve Budin'in 37 kilometre
şimaligarbîsinde, Tuna'nın sağ
sâhilinde ve Gran nehrinin
Tuna'ya döküldüğü yerdedir;
bu şehir ilk Macar kralı Saint-
Etienne'in doğum yeri olmakla
meşhurdur) 137, 156 - 157, 234,
239 - 240, 279, 348, 354
147 **Uylak** — Bk.: Ujlak.
- Ü**
- Ümm-üd-Dinâr (Mısır'ın şimaligarbî-
sinde ve Nil'in garp tarafında
mevki) 39 - 40
Üsküdar (İstanbul vilâyetinde ve
Boğaziçinin Anadolu sâhilinde
kazâ merkezi) 7, 24, 60, 77, 165,
245, 255 - 256, 281, 296, 298, 313,
341, 349, 362
Bk.: C. 1.
Üsküp / Üsküb (Yugoslâvya'da eski
Kosova vilâyet merkezi) 193
Bk.: C. 1.
- V**
- Valencia (İspanya'nın şark sâhilinde
eyâlet: Madrid'in 220 kilo-
metre cenubuşarkîsindeki eyâ-
let merkezi de aynı isimde-
dir. Araplar Belensiyye der-
ler). 242
Valetta / Valette — Bk.: Citta-Va-
letta / La Valette.
Valpo (Kanunî devrinde fethedilen
Macar kalelerinden) 238
Van (Vilâyet merkezi. Eski isimleri:
Chauon / Artemita / Semira-
mocerta / Thospia. Vilâyetin
eski isimleri: Vanand / Vas-
puragan / Aspracania. Arab
menbâlarında Vaspuragan is-
mi Besfercân / Besfürcân şer-
killerini alır: Bu sâha Bitlis
vilâyetinin cenubuşarkî ve Si-
irt / Siird vilâyetinin şimali-
şarkî taraflarını da muhtevi-

- Sayfa **Fransa'da, Nice = Nis civâr-
rında liman). 241**
Bk.: C. 1.
Villanova (Rodos adasının şimali-
garbîsinde mevki: "Cem-bah-
gesi" denilen yer buradadır) 77-78
Bk.: Cem-bahgesi.
Villefranche — Bk.: Villafranca.
Vişgrad (Macaristan'da Macarlar
rın Wissegrad, Almanların
Bolidenburg dedikleri şehir:
Buradaki Vişgrad şekli Os-
manlı menbâlarına göre) 223,
246
Viyana (Avusturya'nın merkezi:
Almanlar Wien, Fransızlar
Vienne, eski Lâtinler Vienna
ve Macarlar Bees derler:
Osmanlı menbâlarında te-
sadüf edilen Beç şekli Macar-
cadan alınmıştır; şimdi
kullanılan Viyana ismi de
Lâtince'nin Vienna şeklin-
den gelir) 63, 121, 129 - 144, 146,
148 - 150, 156 - 157, 159, 183, 188,
204, 231, 279, 341, 354, 419.
Bk.: C. 1.
Vojno-Ostrovo (Belgrad'ın şimal
tarafında ada) 72
Volga (Rusya'da Hazar denizine
dökülen ırmak: Türkler İtil/
İdil derler) 382 - 385
Vukovar (Macaristan'da, Tuna ve
Vuka sularının kavşağında
ve Budin'in 220 kilometre
cenubunda kasaba) 200, 345, 363
Vutus — Bk.: Wutusch.
- W**
- Waizen / Waitzen (Macaristan'da
Peşte'nin 37 kilometre şima-
linde ve Tuna'nın sol sâhi-
linde şehir) 223
Waradin — Bk.: Petervaradin.
Weszprim — Bk.: Veszprém.
Wien — Bk.: Viyana.
Wieneberg (Viyana civârında tepe) 136
Wissegrad — Bk.: Vişgrad.
Wutusch = Vutus (Kanunî dev-
rinde fethedilen Macar kale-
lerinden) 147
- Sayfa **dir). 165-166, 172 - 175, 179 - 180,
255, 257 - 260, 262, 264 - 265, 292,
314, 326, 355**
Van-gölü (Eski isimleri: Thospitis
laeus/Tospai-dzov) 265
Varadin — Bk.: Petervaradiu.
Varat (Hırvatistan'da ve Drava bo-
yunda eski Macar sancığı:
Macarlar Varasd ve diğer
Garp milletleri Warasdin/
Varadin derler; sancak mer-
kezi de aynı isimdedir) 351
Vasiliko — Bk.: İncir-liman.
Vastan (Van vilâyetinin Gevaş ka-
zâ merkezi ve burda eski
bir kale) 165, 174
Vastâniyye (Mısır'da Kahire'nin
iki kilometre şimaligarbîsin-
de bu şehrin Nil üzerinde is-
kelesi olan Bulak kasabası
civârında mevki) 34
Vecchia — Bk.: Citta-Vecchia.
Vehrân / Vahrân — Bk.: Oran.
Velika (Kanunî devrinde fethedi-
len Bosna kalelerinden) 246
Venedik 6, 21, 45, 397
"Devlet, millet" cedvelinde
Venedik-cumhuriyeti ve Ve-
nedikli/—ler maddeleriyle
C. 1. cedveline bk.
Vertizo-ovası (Macaristan'da, Drava
boyunda ve Türklerin Osek
dedikleri Eszek / Essek şehri
civârında) 199 - 200, 346
Veszprém (Macaristan'da Budin'in
97 kilometre cenubuşarkîsin-
de sancak ve piskoposluk
merkezi olan kale: Almanlar
Weszprim, Türkler Bepirem
derler) 272, 347
Vidin (Bulgaristan'da, Tuna'nın
sağ sâhilinde kasaba) 69
Bk.: C. 1.
Vienna — Bk.: Viyana.
Vienne — Bk.: Viyana.
Vilagosvar (Macaristan'da Osman-
lıların Vilâgos / Ulagos de-
dikleri eski kale: Alt-Arad'-
ın 31 kilometre şimalişarkî-
sindedir) 351
Vilâgos — Yukarıki maddeye bk.
Villafranca / Villefranche (Cenubi

Y	Sayfa	Yenişehir (Yunanistan'da Tesalya'nın en mühim şehri)	Sayfa
Yahniler (Kars ovasıyla şarktaki Süreğal kazasını ayıran iki dağ: Büyük Yahni, Küçük-Yahni)	171	Bk.: C. 1.	297
Yanbolu (Bulgaristan'da kasaba)	216	Yeşilköy = Ayastefanos (İstanbul civarında).	329
Bk.: C. 1.		C. 1. de Ayastefanos maddesine bk.	
Yanova — Bk.: Jenoe.		Yunan-denizi (= Mer ionienne) 402, 407	
Yanya (Şimalî Yunanistan'ın Epir kıt'asında eski Osmanlı vilâyet merkezi)	219	Yunanistan (Mora'nın şimalindeki asıl Yunanistan) 152 - 153, 160, 197, 264, 402, 407	
Bk.: C. 1.		Bk.: C. 1.	
Yassı-Çemen (Erzincan civârında)	8	Z	
Yaş/ Jassy/ Iassy (Rumanya'da eski Boğdan voyvodalığının merkezlerinden; Yaş şekli Türk telâffuzuna göredir)	209	Zadorlaka (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden)	267
Yaş-pazarı (Boğdan'ın Yaş şehri civârında konak).	209	Zafade — Bk.: Safade.	
Yayça — Bk.: Jajeza.		Zafer-kapusu — Bk.: Porte de la Victoire.	
Yedi-kule (İstanbul sûrunda eski zindan ve hazîne dâiresi) 13, 47, 73, 322, 392		Zâlim-Ali kalesi — Bk.: Kal'a-i Zâlim.	
Bk.: C. 1.		Zanta (Yunan adalarından) 75, 160, 211, 399, 414	
Yemen (Arabistan yarımadasında ülke: Merkezi San'â şehridir). 48, 74 - 75, 206, 217 - 218, 249, 252, 271, 355, 373 - 374, 376 - 377, 379 - 382, 387, 393 - 394, 398, 413, 416		Bk.: C. 1.	
Yeni-Bahçe (İstanbul'da)	1, 329	Zapanyı (Kanunî devrinde fethedilen Macar kalelerinden)	360
Yeni-câmi (Kütahya'da ikinci Selim'in cülûsunda nâmma ilk hutbanın okunduğu câmi)	359	Zaroşat / Zarşat (Kars vilâyetinde Arpaçay kazâsmm merkezi)	171, 294
Yeni-Dünya (Osmanlı devrinde Amerikaya verilen isim)	202, 230	Zea — Bk.: Mürted	
Bk.: Amerika.		Zebîd (Yemen'de Hüdeyde'nin cenup tarafındaki sâhil boyu: İlk Osmanlı vilâyeti burada teşkil edilmiştir; merkezi de aynı isimdedir) 218, 374, 376-378, 394	
Yeni-Saray (İstanbul'da Topkapu sarayının eski ismi)	1, 335	Zemin — Bk.: Zemlin.	
Bk.: Topkapu-sarayı.		Zemlin / Semlin/ Zemun / Zemuni/ Zimony (Tuna üzerinde ve Belgrad'ın karşısında müstahkem mevki: Osmanlı menbâlarında Zemin şekli de kullanılır). 70-71, 73, 344-345	
Yeni-Szigetvar (Szigetvar'daki yeni şehir).	350	Zemun — Yukarıki maddeye bk.	
Bk.: Szigetvar ve Eski Szigetvar.		Zemuni — Bk.: Zemlin.	
Yenişehir (Bursa vilâyetinde kazâ merkezi ve ova) 4-5, 7, 50, 283		Zeyrek (İstanbul'da cadde ve semt)	112
Bk.: C. 1.		Zimany — Bk.: Zemlin.	
		Züveyle / Zuveyle — Bk.: Bâb-üz-Züveyle.	

TARİH SIRASIYLA

TAHLİLİ FİHRİST

(Parantez içindeki siyah rakamlar Milâdî ve Hicrî tarihleri, metin rakamları da sahife numaralarını gösterir. — Tarih ihtilâfları için metne müracâat edilmelidir).

BİRİNCİ SELİM / YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ

- (1512 = 918) Yavuz'un cülûsu, 1 — İkinci Bâyezid'in İstanbul'dan Dimetokâ'ya hareketi, 1 — İkinci Bâyezid'in ölümü, 1 — Yavuz'un Anadolu'da saltanatını ilân eden kardeşi Sultan Ahmed'e karşı hareketi, 2 — Yavuz'un kışı geçirmek için Bursaya gelişi, 2 — Sultan Ahmed'in Amasya baskını, 2 — Vezir-i-a'zam Koca Mustafa Paşa'nın idâmı, 3 — Yavuz'un emriyle Bursa'da beş şehzâdenin birden idâmı, 3.
- (1513 = 918) Yavuz'un kardeşlerinden Saruhan valisi şehzâde Korkud'un idâmı, 4.
- (1513 = 919) Yavuz'la büyük kardeşi Sultan Ahmed arasında Yenişehir meydan muharebesi ve Sultan Ahmed'in esâret ve idâmı, 4 — Ecnebi devletlerle sulh muâhedelerinin tecdidi, 6.
- (1514 = 920) Yavuz'un Edirne'den İran seferine hareketi, 6 — İstanbul'da 22 gün kalan Yavuz'un İran seferi için Beşiktaş'dan Üsküdar'a geçişi, 7 — Pâdişahın Üsküdar'dan Maltepe'ye hareketi, 7 — Harb ilânına ait beyânâmenin izmit'ten Şâh-İsmail'e gönderilmesi, 7 — Yenişehir ovasında ordu toplanması, 7 — Pişdar kuvvetlerinin Akşehir'den Sivas'a gönderilmesi, 7 — Yavuz'un Konya'ya muvâsalatı, 8 — Sivas'da ordu yoklaması ve yüz kırk bin mevcuddan kırk bininin Anadolu'da kalacak ihtiyat kuvveti olmak üzere ayrılması, 8 — Osmanlı ordusunun Sivas'la Erzincan arasındaki Safavî hududuna dayanması, 8 — Erzincan Safavî muhafızının itâat ve inkıyâdı, 8 — Yassı-Çemen'de Şâh-İsmail'den elçi ve cevap gelmesi, 8 — Akkoyunlu sülâlesinden Pulur beyi Ferahşâd Bey'in orduya iltihâkı, 9 — Fırat boyunda Mısır Kölemen sultanından elçi ve nâme gelmesi, 9 — Erzincan'da bozgunculuk eden Karaman beylerbeyi Hemdem Paşa'nın idâmı, 9 — Yavuz'un Erzurum'a muvâsalatı, 9 — Ahıska Hristiyan atabeyinin ordu iâşesine yardımı, 10 — Geri dönmek isteyen Yeniçerilerin ısyâm, 10 — Bâyezid kalesinin teslim olması, 11 — Osmanlı ordusunun Çaldıran sahrâsında mevzi alması, 11 — Çaldıran zaferi, 11 — Yavuz'un Çaldıran'dan Tebriz'e hareketi, 14 — Muzaffer pâdişahın Tebriz'e girişi, 14 — Tebriz'de Cuma selâmı ve Yavuz nâmına hutba okunması, 14 — Bin kadar ilim ve san'at ehlinin Tebriz'den İstanbul'a sevkı, 15 — Yavuz'un Tebriz'den Karabağ'a hareketi, 15 — Ordunun Aras nehrinden geçmesi ve Karabağ'da kıslamak istemiyen Yeniçerilerin tekrar ısyâm, 15 — Osmanlı tarihindeki devlet-adamlarının en büyüklerinden ve Anadolu Türklerinden olan Baş-Defterdar Pîrî-Mehmet Çelebi'nin Devşirmeler gürûhuna karşı üçüncü vezirliğe tayini, 15 — Baş-Emîr-âhur Bıyıklı-Mehmet Ağa'nın Bayurt fethi üzerine Erzincan beylerbeyliğine tayini, 16 — Vezir-i-a'zam Hersekzâde Ahmed Paşa'nın Yeniçeri ısyanlarından dolayı azli ve bir müd-

det sonra Vezâret-i-uzmâ makamına Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın tâyini, 16 — Yavuz'un kış mevsimini geçirmek üzere Amasya'ya muvâsalatı, 16 — Şâh-İsmail'in sulh talebi, 17.

- (1515 = 921) Amasya'da Yeniçerilerin isyânı, bu isyanda alâkası ve ayrıca ihâneti sâbit olan devşirme Vezir-i-a'zam Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın idâmı, 17 — Yavuz'un Amasya'dan Kemah seferine hareketi, 18 — Safavi hâkimiyetinde bulunan Kemah kalesinin fethi, 18 — Tarnadağ zaferi üzerine Dulğadır beyliği arâzisinin ilhâkı, 19 — Yavuz'un İstanbul'a avdeti, 19 — Timurilerden eski Horasan hükümdarı Bedî'üz-zaman-Mirzâ'nın İstanbul'da ölümü, 20 — Çaldıran seferindeki Yeniçeri isyanlarından mes'ul olanların İstanbul'da idâmı ve Yeniçeri-ağalarının saraydan tâyini hakkında kanun tedvini, 20 — Büyük İstanbul yangını, 21 — Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın Amasya'da idâmındanberi altı ay dört gündür açık bulunan Sadâret makamına Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son defa olarak tâyini, 21 — Üçüncü vezir Piri-Mehmed Paşa'nın himmetiyle Haliç-Tersânesinin genişletilmesi ve Osmanlı bahriyesine merkez ittihâzı, 21 — Diyarbekir eyâletinin merkezi olan Amid kalesinin fethi, 22.

- (1516 = 922) Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son sadâretinden azliyle yerine Hadım-Sinan Paşa'nın tâyini, 23 — Eski-Koçhisar zaferi üzerine Şarkî-Anadolu'nun yanlış olarak «Kürdistan» denilen kısmının işgali, 23 — Mısır seferine çıkan Yavuz'un İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi, 24 — Yavuz'un Akşehir'e muvâsalatı, 25 — Konya ovasından Mısır Kölemen sultanına mağlûb Safavi beylerinden Kara-Han'm kesik başıyla bir zafernâme gönderilmesi, 25 — Ordunun Kayseri önünde konaklaması, 25 — Kırk bin kişilik bir kuvvetle önden gönderilmiş olan Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'nın Elbistan ovasında orduya iltihakı, 25 — Söğütlü burnu konağında Mısır sultanının elli bin kişilik bir orduyla harb için Haleb'e geldiği hakkında haber alınması, 25 — Türk ordusunun Kölemen hududundaki Sultan-suyu'nda konaklaması, 26 — Ordunun Malatya ovasında konaklaması, 26 — Tokhma-çayırı harb meclisinin tarihi kararı, 26 — Mısır ordusunun Haleb'den şimale doğru hareket etmiş olduğu hakkında haber gelmesi, 26 — Mısır sultanının Şâh-İsmail'i müşterek harekete davet etmiş olduğu hakkında haber gelmesi ve Erzincan'dan sonra Diyarbekir beylerbeyliğine tâyin edilmiş olan Bıyıklı Mehmet Paşa'nın askeriyle orduya iltihakı, 26 — Türk ordusunun Malatya arâzisinden Haleb üzerine hareketi, 26 — Mısır Sultanına gönderilmiş olan elçilerin Bucak-dere konağında orduya avdetleri ve Behesni /Besni kalesinin teslim olması, 26 — Antep Kölemen muhafızı Yûnus Bey'in kale anahtarlarını getirerek Yavuz'a inkıyâdı, 27 — Ordunun Antep'e muvâsalatı, 27 — Ordunun Tel-Habeş'e muvâsalatı, 27 — Merc-i-Dâbık zaferi ve Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin ölümü, 27 — Yavuz'un Haleb'e girişi, 29 — Pâdişahın Haleb'den Şam'a hareketi, 29 — Yavuz'un Hama'ya muvâsalatı ve teslim olan şehrin işgali, 29 — Yavuz'un Humus'a muvâsalatı ve şehrin teslim olması, 30 — Muzaffer pâdişahın Şam'a muvâsalatı, 30 — Yavuz'un Şam'dan Mısır seferine hareketi, 30 — İleri gönderilen Hadım-Sinan Paşa'nın Hân-Yûnus zaferi, 30 — Orduda zafer şenliği, 31 — Yavuz'un Kudüs'e muvâsalatı, 31.

- (1517 = 922) Yavuz'un Gazze'ye muvâsalatı, 31 — Bozgunculuk eden vezir Hüseyin Paşa'nın idâmı, 32 — Mısır fethini te'min eden Rîdâniyye zaferi, 32 —

Rîdâniyye muharebesinde şehid olan Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa ile arkadaşlarının cenâze merâsimi ve Sadâret makamına Yûnus Paşa'nın tâyini, 34.

- (1517 = 923) Kahire'nin işgali ve bir muhafız kıt'a konulması, 34 — Kansu-Gavri'den münhal kalan Mısır sultanlığına yeğeni Tumanbay'ın intihâbı üzerine oğlu Mehmed'in Türk ordusuna gelip Yavuz'a itâat ve inkıyâdı, 34 — Ordugâhın Kahire civarındaki Vastâniyye'ye nakli, 34 — Sultan Tumanbay'ın bir gece baskınıyla Kahire'yi istirdâd etmesi, 34 — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın Kahire'yi istirdâda me'mur edilmesi, 35 — Kahire'de sokak muharebesi, 35 — Kahire'nin teslim olması ve Sultan Tumanbay'ın firârı, 35 — Tumanbay'ın tâkibi, 36 — Kölemen beylerinden Canbirdi-Gazâlî'nin dehâleti ve Osmanlı hizmetine girmesi, 36 — Sultan Tumanbay'ın dehâleti için elçi göndermesi, 36 — Tumanbay'a emannâme gönderilmesi, 36 — Yavuz'un parlak bir alayla Kahire'ye girişi ve Hilâfet meselesi, 36 — Tumanbay'dan ikinci defa olarak elçi gelip sulh müzakeresi için murahhaslar gönderilmesini istemesi, 38 — Tumanbay nezdine murahhas gönderilmesi hakkında Divan kararı, 38 — Tumanbay'a gönderilen Osmanlı elçileriyle beş yüzü bulan muhafızlarının Kölemenler tarafından kılıçtan geçirilmesi, 38 — Yavuz'un Tumanbay üzerine bizzat hareketi, 38 — Nil'in karşı yakasına geçen Rumeli askerleri üzerine Tumanbay'ın baskın hareketi, 39 — Yavuz'un Nil nehrinden Cize'ye geçişi, 39 — Tumanbay'ı tâkib eden Yavuz'un «Ümm-üd-Dînâr» menziline varması, 39 — Son Mısır Kölemen Sultanı Tumanbay'ın yakalanması, 39 — Türk ordusuna esir olan El-Melik-ül-Eşref Tu-mahbay'ın büyük merâsimle Yavuz Sultan Selim'in huzûruna getirilmesi, 39 — Mardin kalesinin fetih müjdesi, Şarkî-Anadolu ve şimalî Irak fütûhâtı, 40 — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın Mısır valiliğine tâyini, 41 — Sultan Tumanbay'ın idâmı, 41 — Sultan Tumanbay'ın cenâze merâsimi, 42 — Osmanlı donanmasının İskenderiyye'ye muvâsalat haberi, 42 — Yavuz'un donanmayı teftiş için Kahire'den hareketi, 42 — Pâdişahın İskenderiyye'den Kahire'ye avdeti, 43 — Hicaz'ın Osmanlı imparatorluğuna iltihakı ve «Emânât-ı mubâreke» meselesi, 43 — Donanmanın İskenderiyye'den İstanbul'a avdeti ve son Abbâsi halifesiyle Mısır'm mühim âilelerinden bin sekiz yüz kişi götürmesi, 43 — Bursa muhafızlığında bulunan eski Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın ölümü, 44 — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın Mısır valiliğinden azliyle yerine Osmanlı hizmetine girmiş olan Kölemen beylerinden Hayr-Bay'ın tâyini, 44 — Yavuz'un Mısır'dan Suriye'ye hareketi, 44 — Osmanlı devleti aleyhine ihânette bulunduğu anlaşılan devşirme Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın idâmı, 44 — Kıbrıs harâcı meselesinin halli, 45 — Osmanlı hizmetine giren Kölemen beylerinden Canbirdi-Gazâlî'nin Kudüs valiliğine tâyini, 45 — Yavuz'un Mısır'dan Şam'a gelmesi, 45 — Şam'da Yavuz'un ordugâhından şehre taşınması, 45 — Mısır seferi esnâsında bir Macar tecâvuzu, 46.

- (1518 = 924) Devşirmelerin ihânetlerinden dolayı onlara emniyeti kalmıyan Yavuz Sultan Selimin Anadolu Türklerinden olan üçüncü vezir Piri-Mehmet Paşa'yı İstanbul muhafızlığı vazifesinden Şam'a davet edip Vezâret-i-uzmâ makamına getirmesi, 46 — Şam'da büyük mutasavvîf Muhyiddin-i-Arabî türbesiyle câmiinin merâsimle açılması, 46 — Şâh-İsmail'in sulh talebi, Canbirdi-Gazâlî'nin Kudüs valiliğinden Şam valiliğine nakli, 47 — Yavuz'un Şam'dan Haleb'e hareketi, 47 — Pâdişahın Haleb'e muvâsalatı, 47 — Lübnan isyânının tenkili, 47 — Yavuz'un Haleb'den İstanbul'a hareketi, 48 — Safavîlere karşı «İbrîşim yasağı» denilen boykotaj

- tedbiri, 48 — Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın şimali Irak üzerine hareketi, 48 — Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz ölkelerini fetheden Yavuz Sultan Selim'in bu büyük seferinden İstanbul'a avdeti, 48 — Yavuz'un İstanbul'dan Edirne'ye hareketi, 49 — Muzaffer padişahın Edirne'ye muvâsalatı, 49 — Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın şimali Irak fütuhâtından Edirne'ye avdeti, 49
- (1519 = 925) Anadolu'da ilk Celâli isyânı, Bozoklu Celâl'in tenkili ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi, 49 — «Düzmece-Murad» denilen şehzâde Murad meselesi, 50 — Cezâyir hükümdarı Sultan Hayrüddin Barbaros'un Yavuz'a elçi gönderip inkıyâdını arzemesi üzerine Cezâyir hükûmetinin tasdiki, 51 — Yüz elli gemi inşasıyla donanmanın takviyesi, Rodos ve İran meseleleri, 52.
- (1520 = 926) Yavuz'un İstanbul'dan Edirne'ye hareketi, 52 — Yavuz Sultan Selim'in ölümü, 54.

BRİNCİ SÜLEYMAN / KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ

- (1520 = 926) Kanunî'nin İstanbul'da cülûsu, 59 — Yavuz Sultan Selim'in cenâze merâsimi, 60 — «Abdül-ihsan» siyasetiyle işe başlayan Kanunî'nin hak ve adalet yolunda ilk icraâtı, Mısır menfilerinin vatanlarına iâdesi ve devlet tarafından müsadere edilmiş malların tazmini: idare tarihimize Kanunî devrinin hususiyetleri, 61.
- (1521 = 927) Saltanat tebeddülünü fırsat ittihâz eden Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin isyânla istiklâli ilânı üzerine sevk edilen kuvvetlere karşı Mustaba muharebesinde mağlûbiyeti ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi, 65 — İstanbul'da Sultan Selim câmünün temel-atma merâsimi, 67 — Birinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Türk elçisine yapılan hakaretten dolayı İstanbul'dan «İlk Engerus seferi» denilen Belgrad seferine hareketi, 67 — Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Edirne'ye gelişi, 68 — Kanunî'nin Edirne'den hareketi, 68 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 68 — Filibe'de Divan kurulup hareket plânının müzakere edilmesi, 68 — Kanunî'nin Filibe'den hareketi, 69 — Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı, 69 — Ordunun Sofya'dan hareketi, 69 — Tekfur-pınarı konağından Semendire'ye bin Yeniçeri gönderilerek Semendire beyi Husrev Bey'in Belgrad ablukasına me'mur edilmesi, 69 — Niş civârında Divan müzakeresi, 69 — Kanunî'nin Bögür-delen kalesi üzerine hareketi, 69 — Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın Belgrad şehriyle civârındaki Zemlin kalesi üzerine bareketi, 70 — Sabacz = Bögür-delen kalesinin fethi, 70 — Kanunî'nin ilk fethettiği şehir olan Bögür-delen kalesine girip imarını emretmesi, 70 — Sava nehri üzerinde büyük bir köprü kurulmaya başlaması, 70 — Zemlin kalesinin fethi, 71 — Belgrad muhâsarasının kaldırılmasını emrederek doğrudan doğruya Macaristan üzerine hareket edilmesi karar veren Kanunî'nin bu kararından cayarak Piri-Mehmed Paşa'nın fikrini kabul edip muhâsaranın devamını emretmesi, 71 — Sava nehri üzerinde kurulan köprü inşaatının ikmâli, 71 — Kanunî'nin Sava nehrinden karşı yakaya geçip «Syrmium = Sirem» arâzisine girmesi, 71 — Sultan Süleyman'ın Belgrad önündeki ordugâha muvâsalatı, 72 — Üç koldan yapılan umumî hücumla Belgrad şehrinin fethi ve kalenin mukavemetinde devamı, 72 — Belgrad önünde Sava nehri üzerinde kurulan köprü inşaatının ikmâli, 72 — Belgrad kalesinin fethi, 72 — Kanunî Sultan Süleyman'ın muhteşem bir alayla Belgrad şehrine girip câmiye tahvil edilen aşağı kale kilisesinde Cuma namazını kılması, 73 — Kanunî'nin Belgrad'dan İstanbul'a hareketi, 73 — Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinden muzafferden İstanbul'a avdeti, 73 — Ra-guza = Dobrovnik ve Venedik cumhuriyetleriyle Moskof çarlı-

- ğmdan Belgrad'm fethini tebrik için elçiler gelmesi, 74 — Yemen' de Kanunî Sultan Süleyman nâmına hutba okunması, 74.
- (1521 = 928) Venedik cumhuriyetiyle yeni bir muâhede akdi, bu muâhede mucibince ticaret serbestisinin kabulü ve Venedik hâkimiyetindeki adalardan bazıları için cumhuriyetin haraca bağlanması, 75.
- (1522 = 928) Osmanlı donanmasının İstanbul'dan Rodos seferine hareketi, 75 — İkinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın ordu başında Rodos seferine çıkmak üzere İstanbuldan Üsküdar'a geçişi, 77 — Kanunî'nin karadan Marmaris'e gitmek üzere Üsküdar'dan ordu başında hareketi, 77 — Osmanlı donanmasının Rodos adasına muvâsalatı ve ilk ihrac hareketi, 77 — Serdar Mustafa Paşa idaresinde ve kurd-oğlu Muslihiddin-Reis kumandasındaki filonun Rodos kalesi önünden geçip «Öküz-burnu» denilen yerde demirliyerek karaya asker dökmesi, 78 — Kanunî'nin Kütahya'ya muvasalatı, 79 — Ordunun Kütahya'dan hareketi, 79 — Sandıklı-ovası konağında Rodos seferi serdârı vezir Mustafa Paşa'dan bir çavuş gelip adaya hâkim olan Haçlı «Saint-Jean» Şövalyelerinin teslim teklifini reddettikleri hakkında haber getirmesi, 80 — Rodos'un garbinde ve Şövalyelerin idaresinde bulunan «Kharki = Herke» adasının fethi, 80 — Bir takım iftirâlara uğrıyan Dulga-dır beyi Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in oğullarıyla beraber üçüncü vezir devşirme Ferhad Paşa tarafından idam edildiği hakkındaki haberin Çine ovası konağında Kanunî'ye arzedilmesi, bu mesele-nin ıcyüzü ve devşirme Ferhad'ın mes'uliyeti, 80 — Kanunî'nin ordusunu Rodos adasına geçirmek üzere Marmaris limanına gelişi, 82 — Sultan Süleyman'ın Marmaris'den Rodos'a geçişi, 82 — Rodos muhâsara hareketinin başlaması ve iki tarafın karşılıklı vaziyetleri, 83 — Rodos Şövalyelerinin idaresindeki adalardan İllaki = İleki adasının fethi, 85 — Rodos mülhakatından Nissiros = İncirli adasının fethi, 85.
- (1522 = 929) İstanbul'dan Yavuz nâmına yapılan Sultanselim câmiinin ikmâli 85 — Rodos muhâsara tafsilâtı, kalenin teslim olması ve dokuz adayla Anadolu sâhilindeki Bodrum kalesine hâkim olan «Saint-Jan de Rohodes» Haçlı Şövalyeler devleti arâzisinin Türkiye'ye ilhâkı ve Rodos'da mülteci bulunan Cem-Sultan oğlu şehzâde Murad'ın oğullarıyla beraber idâmı, 86 — Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı hükûmeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam»m huzûra kabulü, 91 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Şövalyeler tarafından henüz tahliye muâmelesi yapılmamış olan şehri görmek için Rodos'a girmesi, 91.
- (1523 = 929) Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı Şövalyeler hükûmeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'Isle-Adam»m arz-ı-vedâ için ordugâ-ha gelip huzûra kabul edilmesi ve Türk ordusunun teslim şerâiti-ne tamamiyle riâyetinden dolayı şükranlarını arzemesi, 91 — Rodos Haçlı Şövalyelerinin Türk ordusuna teslim ettikleri Rodos'dan gece yüzüne çıkıp gitmeleri, 92 — Rodos'un fethi timsâli olarak câmiye tahvil edilen büyük kilisesinde Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk Cuma namazını kıldıktan sonra İstanbul'a hareketi, 92 — Marmaris'e geçen Kanunî'nin eski ve yeni Rodos şehirlerini i'mâr için muhtelif emirleriyle tedbirleri, 93 — Rodos fethinden dönen Kanunî'nin izmit körfezindeki Dil iskelesine muvâsalatı, 93 — Dil iskelesinden gemilerle Sarayburnu'na geçen muzaffer padişahın İstanbul'a avdeti, 93 — Anadolu Türklerinden olan büyük Vezir-i-a'zam Piri-Mehmet Paşa'nın Sultan Süleyman'ı bile hürmete mecbur eden fazilet ve vakarından dolayı tekaüde sevkıyla Sadâret makamına padişahın ayak suyunu içecek kadar zillet gösteren Hâs-Oda-başı devşirme İbrahim'in tâyini, 93 — Yeni Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın rakibi olan ikinci vezir Arnavut devşir-

- mesi Hâm-Ahmed Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere Mısır valiliğine tayini, 99 — Mısır valisi Hâm-Ahmed Paşa'nın İstanbul'dan Kahire'ye hareketi, 101 — Hâm-Ahmed Paşa'nın Kahire'ye muvâsalatı ve isyan hazırlıkları, 101.
- (1524 = 930) Mısır valisi Hâm-Ahmed'in Vezir-i-a'zam olamadığı için isyân ederek «El-Melik-ül-Mansûr Sultan Ahmed-Hân» ünvanıyla saltanat ve istiklâlini ilân edip nâmına hutba okutarak sikke kestirmesi, 102 — Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice-Sultan'la evlendirilen ve Pargalı bir İtalyan yahut Rum devşirmesi olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Bin-bir-gece masallarını hatırlatan muhteşem düğünü, 103 — Kanunî'nin oğullarından İkinci Selim'in doğumu, 104 — Mısır'da isyân edip saltanat ve istiklâlini ilân eden Arnavut devşirmesi Hâm-Ahmed'in idâmı ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi, 105 — Mısır ıslâhâtına me'mur olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan gemilerle İskenderiyye'ye hareketi,
- (1524 = 931) Anadolu Türklerine karşı zuiümleriyle meşhur Hırvat dönmesi Dâmad-Ferhad Paşa'nın idâmı, 106 — Mısır ıslâhâtına deniz yolundan giderken fırtınadan dolayı yoluna devam edemiyen Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın kara yolundan gitmek üzere Mar-maris'e çıkması, 106.
- (1525 = 931) Mısır ıslâhâtına giden Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'yı azlettirmek için muhâlifleri tarafından tertib edilen Yenİçeri isyanının İstanbul'da Kanunî tarafından bastırılması, 107 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın muhteşem bir alayla Kahire'ye girişi, 107 — Mısır ıslâhâtından sonra Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Kahire'den İstanbul'a hareketi, 107 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Mısır seyâhatinden İstanbul'a avdeti, 108.
- (1525 = 932) İlk Fransız elçisinin huzûra kabulü ve Türk istilâsı karşısında Avrupa vaziyeti, Almanya ve Fransa siyasetleri, 108.
- (1525-1526 = 932) Türk adaletinin en büyük mümessillerinden Şeyh-ül-İslâm Zenbilli Ali Efendi'nin ölümü, 111.
- (1526 = 932) Üçüncü «Sefer-i-Hümâyûn»: Mohaç seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Edirne'ye hareketi ve bu seferin meşrû sebepleri, 112 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 113 — Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı, 113 — Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten Rumeli beylerbeyi, olan Makbûl-İbrahim Paşa'nın Eflâklar köyünden itibaren Rumeli askeriyle ileri sevkı, 113 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Petervaradin fethine me'mur edilmesi, 113 — Ordu için kurulan Sava köprülerinin ikmâli, 113 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 113 — Sekiz yüz gemilik Tuna donanmasının Belgrad önlerine gelişi, 113 — Petervaradin muhâsarasının başlaması, 114 — Petervaradin şehrinin fethi ve kalesinin mukavemetinde devâmı, 114 — Petervaradin kalesinin fethi, 114 — Osmanlı müelliflerinin Uylok dedikleri İffok/Ujlak kalesinin fethi ve Eszek kalesinin teslim olması, 114 — Drava nehri üzerine kurulan köprü inşaatının ikmâli, 114 — Ordunun yeni Drava köprüsünden karşı yakaya geçmesi, 114 — Asker geçtikten sonra Drava köprüsünün yıktırılması, 114 — Mohaç zaferi ve muharebesi, 115 — Mohaç ovasındaki Otağ-ı-Hümâyûn'da zafer tebriki, 116 — Macaristan'ın muhtelif taraflarına akın hareketleri, 116 — Türk ordusunun Mohaç'dan Budin'e hareketi, 117 — Mohaç meydan muharebesinde Macar istiklâline nihayet veren Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'e girişi, 117 — Tuna üzerinde kurulan köprü inşaatının ikmâli ve ordunun karşı yakaya geçişi, 117 — Budin'de on gün kalmış olan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'a dönmek üzere Peşte'ye geçişi, 118 — Ordunun Peşte'den hareketi, 118 — Szege-

- din kalesinin fethi, 119 — Bacs = Baç kalesinin fethi, 119 — Macarların son mukavemetini kıran Becsne = Begne zaferi, 119.
- (1526 = 933) Anadolu'da isyan çıktığı hakkında alman haberler üzerine Anadolu beylerbeyi Behram Paşa'nın bir miktar askerle tenkil hareketine gönderilmesi, 119 — Ordunun Macaristan'dan Belgrad'a gelişi, 119 — Macaristan meselesi ve Erdel voyvodası «Szapolyai Janos» un Macar krallığına intihâbı, 120 — Mohaç seferinden dönen Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı, 120 — Sultan Süleyman'ın Edirne'ye muvâsalatı, 120 — Muzaffer pâdişahın Mohaç seferinden İstanbul'a avdeti, 120 — Macar milliyetçilerinin Macaristan tahtına Erdel voyvodası Szapolya'yı intihâb etmiş olmalarına mukabil, Habsburg taraftarılmca Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi Ferdinand'ın Pozsony = Pressburg Diyet meclisinin kararıyla Macar krallığına seçilmesi ve bu suretle iki ay kadar bir zaman zarfında iki Macar kralı türemiş olması, 121.
- (1527 = 933) Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Anadolu isyanlarını bastırmak için İstanbul'dan hareketi ve bu isyanların mâhiyeti, 121 — Âsi Kalender'in Kara-çayır zaferi, 123 — Kalender'in mağlûbiyeti ve kesik başının teşhiri, 124 — İbrahim Paşa'nın Anadolu'dan İstanbul'a avdeti, 125.
- (1527 = 934) İslâmiyet esaslarını baltalıyan Kaabız meselesi, 125.
- (1527 1528 = 934) Bosna, Hırvatistan, Eski Slavonya ve Dalmaçya fütûhâtı, 126.
- (1528 = 934) Osmanlı himâyesine giren Macar kralı Szapolya ile muâhede akdi, 127.
- (1529 = 935) Makbûl-İbrahim Paşa'ya Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten çok geniş salâhiyetlerle ve «Ser-askerlik» ünvanıyla Baş-kumandanlık tevcihi, 128 — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliğinin de ilâveten tevcihi, 129 — Dördüncü «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Gazây-ı-Bec» denilen birinci Viyana seferine hareketi, 129 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 130 — Ordunun Edirne'den hareketi, 130 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 130 — Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı, 131 — Ordunun Belgrad'a muvâsalatı, 131 — Mohaç civârında Macar ovasında orduya iltihak eden ve Türk himâyesinde bulunan Macar kralı Szapolya'nın istikbal merâsimi, 131 — Macar kralı Szapolya'nın huzura kabulü ve el-öpmе merâsimi, 131 — İzvornik beyi Küçük-Bâli/Balı Bey'in Avusturya'ya kaçarken Drava boylarında ele geçirilen tarihi Macar tacının getirilmesine me'mur edilmesi, 132 — Mohaç seferinden sonra Macaristan'ın mukadderâtını Macar milliyetçilerine bırakmış olan Türk ordusu çekildikten sonra Charles-Quint'in kardeşi Birinci Ferdinand tarafından işgal edilmiş olan Budin şehrinin muhâsarası, 132 — Macar krallık tacının Türk ordusuna getirilmesi, 133.
- (1529 = 936) Budin kale kapılarından birinin zabtı, 133 — Budin kalesinin Türk ordusuna teslimi, 133 — Boğdan prensliğinin tâbiyyet muâhedesi, 133 — Karargâhın Budin'den «Alt-Ofen» = Eski-Budin'e nakli, 134 — Budin sarayında Türk mahmisi Zapolya'nın Segbanbaşı tarafından Macar tahtına çıkarılması, 134 — Türk ordusunun Avusturya toprağına girişi, 135 — Pişdar kuvvetlerinin Viyana müdâfileriyle ilk müsâdemesi, muharebenin kazılması ve Avusturya kumandanının esâreti, 135 — Kanunî'nin Viyana müdâfilerine teslim teklifi, 135 — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa kumandasındaki Rumeli askerinin Viyana önlerine muvâsalatı, 135 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana'ya muvâsalatı ve şehrin muhâsarası, 135 — Birinci Viyana muhâsarasının on yedi gün sürdükten sonra kaldırılması ve devşirme Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın ihâneti hakkındaki İngiliz rivayeti, 137 — Birinci Viyana muhâsarasında kullanılan büyük topların Tuna donanmasıyla nehir yolundan nakli, 139 — Türk ordusunun Viyana'dan Buda-Peşte'ye hareketi, 139 — Ordunun Viyana'dan Bu-

- din'e gelişi, 140 — Kanunî'nin Budinden Peşte'ye geçişi, 140 — Peşte ordugâhında huzura kabul edilen Macar kralı Szapolya'nın gazâ tebriki, 140 — Kanunî'nin Peşte'den İstanbul'a hareketi, 140 — Tarihi Macar tacının Türk himâyesindeki kral Szapolya'ya gönderilmesi, 140 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 141 — Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı, 141 — Pâdişahın Filibe'ye muvâsalatı, 141 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 141 — Sultan Süleyman'ın birinci Viyana seferinden İstanbul'a avdeti, 141.
- (1530 = 937) Bir sulh akdi teşebbüsünde bulunmak üzere Avusturya'dan İstanbul'a elçiler gelmesi, 141 — Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa tarafından kabulü ve Birinci Ferdinand'ın takınmış olduğu «Macar kralı» ünvânının reddi, 142 — Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından ikinci defa kabulü ve sulh akdedebilmek için Charles-Quint'in «Almanya imparatoru» ünvânından vazgeçip İspanya krallığıyla ittifak etmesi ve kardeşi Birinci Ferdinand'ın da Macar krallığı üzerindeki iddialarından ferâgat etmesi şeklinde sert cevaplarla karşılımları, 142 — Kanunî'nin huzûruna kabul edilen Avusturya elçilerinin bir haraç mukabilinde Macaristan'ın Avusturya'ya terki şartıyla sulh istemeleri, 142 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın huzûruna celbedilen Avusturya elçilerine yeryüzünde Osmanlı pâdişahından başka imparator olamayacağı için Charles-Quint'in imparatorluk ünvânından vazgeçerek Almanya'dan İspanya'ya çekilmesi ve kardeşi Birinci Ferdinand'ın da Macar tahtı üzerindeki iddialarından vazgeçmesi şeklindeki Türk sulh şartlarının tebliği 143.
- (1530-1531 = 937) Budin'in Alman muhâsarasından kurtarılması, 143.
- (1532 = 938) Beşinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Alaman = Alman» seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 144 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 145 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 145 — Ordunun Sofya'ya muvâsalatı, 145 — Kanunî'nin Niş'e muvâsalatı, 145 — Niş ordugâhına gelen Avusturya muhâşhaslarının mütâreke talebi ve bu talebin reddi, 145 — Ordunun Belgrad'a muvâsalatı, 146 — Belgrad ordugâhına gelen Fransa sefirinin fevkalâde merâsimle huzûra kabulü, bu merâsimin mütâreke talepleri reddedilen Avusturya muhâşhaslarına seyrettirilmesi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya karşı hegemonya siyaseti, 146 — Ordunun Belgrad önlerinden ileri hareketi, 147 — Siklos, Egerszeg ve Szerecsem kalelerinin fethi, 147 — Kopolna kalesinin fethi, 147 — Babocsa kalesinin fethi, 147 — Belevár kalesinin fethi, 147 — Wutusch kalesinin fethi, 147 — Safade kalesinin fethi, 147 — Osmanlıların Kanije dedikleri Nagy-Kanisza kalesinin fethi, 147 — Kapornak, Poeloeske ve Tüskevar kalelerinin fethi, 147.
- (1532 = 939) Koermendvar kalesinin fethi, 148 — Rum kalesinin fethi, 148 — Osmanlıların Raba dedikleri Raab nehri üzerinde köprü kurulması, 148 — İkerwar ve Mesteri kalelerinin fethi, 148 — Hidveg kalesinin fethi ve ordunun Raab köprüsünden karşı yakaya geçirilmesi, 148 — On yedi gün mukavemet edebilen Koeszegh = Guns kalesinin muhâsarası, 148 — Guns kalesinin teslim olması, 149 — Kanunî'nin Türk ordusuna meydanı boş bırakıp hiç görünmemek isteyen kral Ferdinand'ı meydan muharebesine davet için bir Nâme-i-Hümâyûn göndermesi, 149 — Kanunî'nin Gratz'da konaklaması ve şehirle kalenin fethi hakkındaki Türk ve ecnebi rivayetleri, 151 — Türk ordusunun Muhr nehrinden köprüsüz geçmesi, 152 — Ordunun Drava nehrinden geçişi, 152 — Andrea Doria'nın Osmanlı sâhillerine ilk tecâvuzu ve Koron kalesinin üstün kuvvetler karşısında sukutu, 152 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 153 — Ordunun Sofya'ya muvâsalatı, 153 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 153 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 153 — Türk

- ordusuna Orta-Avrupa kapılarını açan ve Türk donanmasına Akdeniz hâkimiyetini hazırlayan eski Vezir-i-a'zam Pîri-Mehmet Paşa'nın halefi devşirme İbrahim Paşa tarafından zehirletilmek suretiyle şehâdeti, 154 — Kanunî'nin «Alaman = Alman» seferinden İstanbul'a avdeti ve bu seferin neticeleri, 155 — İstanbul'da zafer şenliği, 155 — Osmanlı-Lehistan ittifakı ve ittifak esasları, 155
- (1533 = 939) Sulh istemek için Avusturya'dan İstanbul'a bir elçi gelmesi, 156 — Avusturya elçisinin Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa tarafından kabulü, 156 — Kanunî'nin huzûruna kabul edilen Avusturya elçisinin sulh istemesine mukabil yalnız mütârekeye muvâfakat edilmesi, 156 — Türk hâkimiyetini kabul eden Avusturya ile sulh akdi, kralın Vezir-i-a'zamla müsâvâtı ve Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçmesi, 157 — Sulhün akdi üzerine Avusturya muhâşhaslarının huzûra kabulü, 158.
- (1533 = 940) Kanunî devrinin Şark meselesi, Safavi tehlikesi ve Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan Şark seferine hareketi, 158 — Cezâyir hükümdarı ve Türk denizciliğinin şanlı piri Barbaros Hayrûddin'in ilk defa olarak İstanbul'a gelişi, 160 — Ülkesiyle donanmasını anavatana bağışlayan Barbaros'un huzûra kabulü ve Halep sayâhati meselesi, 161.
- (1534 = 940) Yavuz Sultan Selim'in karısı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa-Hatun'un ölümü, 162 — Koron kalesinin istirdadı, 162 — Cezâyir beylerbeyi Barbaros Hayrûddin Paşa'ya Kapdan-ı Deryâlık tevcihi, 162 — Osmanlı tarihinin en büyük ilim adamlarından Şeyh-ül-İslâm İbni-Kemal = Kemal-Paşa-zâde'nin ölümü, 162 — Şark seferine çıkmış olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın kış mevsimini Halep'de geçirdikten sonra Diyarbekir'e gelişi, 163 — Altıncı «Sefer-i-Hümâyûn»: Safavilere karşı «İrâkayn» seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi, 165 — Kanunî'nin Üsküdar'dan hareketi, 165 — Van fethi, 165 — Şarkı-Anadoluda muhtelif kaleler teslim alınması, 165 — Kanunî'nin Kütahya'ya muvâsalatı, 165 — Azerbaycan'a yürüyen Makbûl İbrahim Paşayı Sa'd-âbâd ovasında karşılayan Tebrizlilerin itâat ve inkiyâdlarını arz ederek şehri harb felâketlerinden kurtarmaları, 166.
- (1534 = 941) Vezir-i-a'zam Makbûl İbrahim Paşa'nın Tebriz'e girişi, Gilân hanının itâat ve inkiyâdı, Paşa'nın bâzı askeri tedbirleri ve «Serasker Sultan» ünvânını takınması, 166 — Kanunî'nin Konya'ya muvâsalatı, 167 — Sultan Süleyman'ın Kayseri'ye muvâsalatı, 167 — Barbaros'un Tunus seferine hareketi, 168 — Kanunî'nin Sivas'a muvâsalatı, 168 — Kanunî'nin Erzincan'a muvâsalatı ve Şirvan şahırlardan İkinci Halil'in elçisi gelip itâat ve inkiyâdını arz etmesi, 168 — Barbaros'un Tunus fethi, 168 — Kanunî'nin Erzurum'a gelişi ve şehrin i'mârını emretmesi, 169 — Ordunun Erciş kalesine muvâsalatı ve burada Makbûl-İbrahim Paşa'dan gelen bir çavuşun Safavi ordusunun taarruza geçmek üzere bulunduğunu haber vermesi, 169 — Kanunî'nin Tebriz'e muvâsalatı ve Tebrizlilerin büyük pâdişahı Sa'd-âbâd ovasından karşılaması, 169 — Kanunî'nin kumandasındaki kuvây-ı külliye ile İbrahim Paşa ordusunun Ücân yaylasında birleşmesi, 169 — Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş olan Gilân hanı Muzaffer-Sultan'ın Ücân ordugâhında huzûra kabulü, 170 — Kanunî'nin Ücân yaylasından Sultâniyye'ye ve oradan Bağdad üzerine hareketi, 170 — Ordunun Sultâniyye'ye muvâsalatı, 170 — Erzurum ve Kars havâlisindeki Avşar Türkmen beyliğine nihayet verilerek teşkil edilen yeni Erzurum eyâleti vâlliliğine Dulgadır-oğullarından Mehmet Han'ın tayini ve kardeşi Ali Bey'e de Çemişgezek sancak-beyliğinin tevcihi, 171 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın tezviriyle Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin azli, 172 — Hemedan önlerinde ordu kurulması, 172 — Or-

- dunun Kasr-ı Şirîn'de konaklaması, 172 — Hânîkin'de Safavilerin Bağdad valisinden müessiller gelip itâat ve inkiyâd arzemesi, 172 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Bağdad'ı işgal için ileri hareketi, 172 — Bağdad'm Kanunî devrindeki ilk fethi, 173 — Bağdad anahtarlarının Kanunî Sultan Süleyman'a takdimi, 173 — Kanunî'nin Bağdad'a girişi ve şehri gördükten sonra karargâhına avdeti, 173 — Kanunî'nin Bağdad'da kışlamak üzere karargâhından şehre taşınması, 173 — Tebriz'in sukutu ve Van kalesinin Safaviler tarafından muhasarası üzerine Tebriz valisi Ulama Paşa'nın istimdâdı, 173.
- (1535 = 941) Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın istirkab ettiği sâbık Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdad At-pazarı'nda asılarak idâm edilmesi, 174 — Kanunî'nin Bağdad'dan ikinci Azerbaycan seferine hareketi, 174 — Gök-tepe konağında Safavî ordusunun Van havâlisinden çekildiği hakkında haber gelmesi, 175 — Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Barbaros'a karşı Tunus seferine hareketi, 175 — Şâh-Tahmâsb'm Kanunî'den sulh istemek için elçi göndermesi ve bu talebin reddi, 176 — Osmanlı ordusunun Merâğa'ya muvâsalatı, 176 — Tebriz'in üçüncü defa işgali, 176.
- (1535 = 942) Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci defa olarak Tebriz'e girişi, 176 — Tunus'daki Halk-ul-Vâd kalesinin Charles-Quint ordusuna bir ay mukavemetten sonra sukutu, 176 — Kanunî'nin Tebriz'den İran ordusu üzerine hareketi ve Tahmâsb'ın Osmanlılarla her türlü temastan ictinâbı, 177 — Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ'nın Osmanlılara iltihâkı, 178 — Tunus'un sukutu 178 — Der-güzin konağında İran şâhından sulh akdi ricasiyle elçiler gelmesi, 179 — Ordunun Der-güzin konağından Tebriz'e doğru geri hareketi, 179 — Kanunî'nin Tebriz'e avdeti, 179 — Safavilerin Tebriz üzerine bir keşif hareketi, 179 — Kanunî'nin Tebriz'den İstanbul'a hareketi, 179 — Ordunun Ahlat'a muvâsalatı, Bitis ve Van meseleleri, 180 — Kanunî'nin Diyarbekir'e muvâsalatı, Anadolu ve Rumeli askerlerinin terhisi, 180 — Sultan Süleyman'ın Urfa'ya muvâsalatı, 180 — Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı, 181 — Sultan Süleyman'ın Antakya'ya muvâsalatı, 181 — Kanunî'nin İskenderun'a muvâsalatı, 181 — Pâdişahın Adana'ya muvâsalatı, 181 — Kanunî'nin Es-kişehir'e muvâsalatı, 181.
- (1536 = 942) Sultan Süleyman'ın İzmit'e muvâsalatı, 181 — Muzaffer pâdişahın Irâkayn seferinden İstanbul'a avdeti ve bu seferin büyük neticesi, 181 — Fransaya verilen ilk kapitülâsyon meselesi ve Osmanlı devletinin Avrupa siyaseti, 182 — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın Topkapu sarayında idâmı, idâm sebepleri ve hakkındaki ihânet rivayetleri, 184 — Osmanlı menbâlarında «Makbûl» lâkabiyle de anılan Makbûl-İbrahim Paşa'nın inhilâl eden Vezâret-i-uzmâ makamına ikinci vezir olan Arnavut devşirmesi Ayas-Mehmet Paşa'nın tâyini ve bu devşirmenin Arnavutluk gayreti, 189.
- (1536 = 943) Erzurum valisinin «Gürcistan» muharebesi ve Oltu, Narman, Kiskim ve Artvin havâlisinin fethi, 190 — Barbaros'un İtalya seferi, 190.
- (1537 = 943) Bosna hududunda ve Avusturya işgalinde bulunan Klis kalesiyle Hırvatistan ve Dalmacya'da muhtelif kaleler fethi, 191 — Osmanlı donanmasının İtalya seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 191 — Yedinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Sefer-i-Pulya» ve «Gazây-ı Korfos» denilen İtalya ve Adriyatik seferine hareketi, 192 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 193 — Sultan Süleyman'ın Filibe'ye muvâsalatı, 193.
- (1537 = 944) Kanunî'nin Üsküb'e muvâsalatı, 193 — Sultan Süleyman'ın Arnavutluk'da Elbasan kasabasına muvâsalatı, 193 — Osmanlı donanmasının Avlonya'ya muvâsalatı, 193 — Kanunî'nin Avlonya'ya ge-

- lişi ve devşirme Arnavut vezirlerinin göz yummalarından dolayı bir isyan sâhası hâline gelen Delvina sancağının Barbaros tarafından itâat altına alınması, 193 — Andrea Doria kumandasındaki imparatorluk donanmasının küçük bir Türk filosuna galebesi, 194 — İtalya'ya asker çıkarılması ve Castro, Otranto vesaire fütuhâtı, 194 — Cenubi İtalya'yı işgal eden Lâtfi Paşa ordusunun İtalya'dan Avlonya'ya nakli, 194 — Barbaros'un Avlonya'ya muvâsalatı, 195 — Osmanlı donanmasının Avlonya'dan Korfu üzerine hareketi, 195 — Kanunî'nin Korfu adası karşısındaki sâhilde mevzi almak üzere Avlonya'ya hareketi, 195 — Korfu adasına asker çıkarılması, 195 — Korfu muhasarasının kaldırılması ve sebepleri, 169 — Kanunî'nin İtalya seferinden İstanbul'a hareketi ve Osmanlı-Venedik harbinin son vaziyeti, 196 — Barbaros'un Adalar fütuhâtı, 197 — Kanunî'nin Manastır'a muvâsalatı, 198 — Kanunî'nin Selânik'e muvâsalatı, 198 — Sultan Süleyman'ın Serez'e muvâsalatı, 198 — Kanunî'nin Kavala'ya muvâsalatı, 198 — Sultan Süleyman'ın Dimetoka'ya muvâsalatı 198 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 198 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Pulya seferinden İstanbul'a avdeti ve bu seferin neticeleri, 199 — Avusturya ordusu-na karşı Vertizo zaferi, 199.
- (1538 = 945) Barbaros'un ikinci Adalar seferine hareketi, Sporad ve Kiklâd fütuhâtı, 200 — Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Süveyş limanından Hint seferine hareketi ve bu büyük seferin sebepleri, 202 — Sekizinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Gazây-ı Kara-Boğdan» denilen Moldava — Boğdan seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 203 — Barbaros'un Girit akını, Kerpe ve Kaşot adalarının fethi, 204 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 205 — Basra'nın Türkiye'ye iltihakını arzetmek üzere Basra emiri Râşid-ibnû-Makaamis'in oğlu «Emir Mânî»'nin Edirne'ye gelmesi, 205 — Basra anahtarlarının Kanunî'ye takdimi, 205 — Hindistan seferine çıkmış olan Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Aden'e muvâsalatı ve Aden emâretinin zabtı, 206 — Boğdan seferinde ordunun Babadağ'a muvâsalatı, 207 — Kanunî'nin Tuna üzerinde İsakçı konağına muvâsalatı ve köprü kurulması, 207 — Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Hindistan'da Gucerat sâhillerine muvâsalatı ve harb tafsilâtı, 207 — Boğdan seferinde Kanunî'nin bir adalet eseri, 209 — Prut nehri üzerinde Mi'mar-Sinan'ın kurduğu köprüden Kanunî'nin ordu geçirmesi, 209 — Kırım ham Sâhib-Giray'ın orduya iltihâkı, 209 — Boğdan'ın pâyitahtı olan Suceava şehrinin işgali, 210 — Türklerin Bucak dedikleri cenubi Besarabya'nın Boğdan'dan ayrılarak Türkiye'ye ilhâkı ve Bender kalesinin sancak merkezi ittihâzı, Boğdan voyvodalığının yeni vaziyeti, 210 — Kanunî'nin Boğdan meselesini hallettikten sonra İstanbul'a hareketi, 210 — Barbaros'la Andrea Doria'nın Preveze önlerinde karşılaşmaları, 210 — Preveze önlerinde Barbaros'un ilk taarruzu ve düşman donanmasının ric'ati, 212 — Barbaros'un Preveze zaferi ve muharebe tafsilâtı, 213 — Boğdan seferinden dönmekte olan Kanunî Sultan Süleyman'a Yanbolı konağında Preveze zaferinin tebşiri, Divan'da zafernâmenin «ayağ üzre» dinlenmesi, 216 — Boğdan seferinden dönen Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 216 — Dalmacya'nın cenubundaki Castelnovo kalesinin sukutu, 217 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinden İstanbul'a avdeti, 217.
- (1539 = 945) Hindistan seferinden dönen Hadım-Süleyman Paşa'nın Yemen'de bir Türk vilâyeti kurduktan sonra Cidde limanına avdeti ve sefer neticeleri, 217.
- (1539 = 946) Vezir-i-a'zam Ayas Paşa'nın ölümü ve yerine ikinci vezir Lâtfi Paşa'nın tâyini, 218 — Castelnovo kalesinin istirdâdı, 219.

- (1540 = 947) Osmanlı-Venedik sulhü ve sulh şerâiti, 220.
 (1541 = 948) İnsanlık hislerini reneide eden bir taassub eserinden dolayı Vezir-i a'zam Lâtfi Paşa'nın Dâmadlıktan tardı ve Sadâretten azılıyla Vezâret-i-uzmâ makamına Hadım-Süleyman Paşa'nın tâyini, 220 — Dokuzuncu «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «İstabur seferi» denilen Budin seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 222 — Budin kalesini muhasara eden Avusturya-Alman ordularına karşı «İstabur» zaferi, 224 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin önlerine muvâsalatı, 225 — Bir yaşındaki küçük Macar kralı İkinci Janos — Yanoş'un Türk ordugâhına merâsimle getirilip Kanunî'nin huzûruna çıkarılması, Türk himâyesinde bulunduğu ve ancak İstabur zaferi sayesinde Alman istilasından kurtulduğu halde Türk ordusuna kapılarını açmak istemiyen Macar pâyiatahtının işte bu merâsim esnâsında işgali ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhâkı, 225 — Bir Türk vilâyeti haline gelen Orta-Macaristan'da ilk idare teşkilâtı ve Budin'in Beylerbeyliğine evvelce Osmanlıların ilk Bağdad valisi olan Macar mühtedisi Süleyman Paşa'nın tâyini, 226 — Kanunî'nin Budin'e girişi ve fetih timsâli olarak kilise'den tahvil edilen Fethiyye câmiinde ilk Cuma namazı, 227 — Bir yaşındaki küçük Macar kralına tevcih edilen Transylvania — Erdel banlığı fermânının vasiliğinde bulunan anası kraliçe İsabella'ya gönderilmesi, 227 — Eski Macar kraliçesi İsabella'nın krallık sarayını tahliyesi, 228 — Avusturya hükümdarı Birinci Ferdinand'ın Kanunî'ye elçiler göndererek Türk hâkimiyeti altında Macar krallığına tâlib olması ve bu talebin reddi, 228 — Eski Macar kraliçesi İsabella'nın Transylvania — Erdel banlığına tâyin edilen bir yaşındaki oğluyla beraber Budin'den hareketi, 228 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'den İstanbul'a hareketi, 228 — Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferine çıkan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Cezâyir sâhillerine asker çıkarması, 228 — Cezâyir müdâfii Hasan-Ağa'nın Charles-Quint ordusuna karşı parlak zaferi, 229 — Hasan-Ağa'ya mağlûb olan Charles-Quint'in Afrika sâhilindeki ordu döküntüsünü donanmasına yüklemesi, 230 — İmparator Charles-Quint'in mağlûb ordusunu perişan donanmasına yükliyerek Afrika sâhillerinden savuşması, 230 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar krallığını Türkiye'ye ilhak etmekle neticelenen İstabur seferinden İstanbul'a avdeti, 231.
 (1542 = 949) Kral Ferdinand nâmına haraç mukabilinde Macar tahtım istemiye gelen Avusturya elçisinin red cevâbiyle iâdesi, 231 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan üzerine yürüten müttefik Avrupa ordularına karşı İstanbul'dan Edirne'ye hareketi, 232 — Peşte'yi muhasara eden müttefik Avrupa ordularının on ikide bir nisbetinde Türk müdâfilerine mağlûb olduktan sonra perişan bir halde kaçarken imhâ edilmesi, 232 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 234.
 (1543 = 950) Onuncu «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Edirne'den «Usturgon seferi» denilen Avusturya seferine hareketi, 234 — Barbaros'un İstanbul'dan «Nice — Nis» seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 235 — Edirne'den Avusturya seferine çıkan Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 236 — Kanunî'nin Belgrad'dan ileri hareketi, 236 — Messina ve Reggio kalelerini teslim aldıktan sonra tahrib eden Barbaros'un İtalya sâhillerindeki faaliyeti, 237 — Valpo kalesinin fethi, 238 — Pécs kalesinin teslimi, 238 — Siklos — Şikloş şehri ve kalesinin teslimi, 238 — Fransa'ya yardım etmek için giden Türk amirali Barbaros Hayrûddin Paşa'nın Marsilya'da karaya çıkması, 239 — Türklerin «Usturgon» dedikleri «Gran — Esztergom» kalesinin muhasarası, 239 — Esztergom — Usturgon fethi, 240 — Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının Marsilya'dan Toulon'a hareketi, 240 — Barbaros'un Nice — Nis fethi, 240 — Türklerin İstoni-i-Belgrad» dedikleri Szekesfehervar /

- Stuhlweissenburg kalesinin muhasarası, 242 — İstoni-i-Belgrad fethi, 243 — İstanbul'a dönmek üzere yola çıkan Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 243 — Kanunî'nin veliahdi ve Mağnisa valisi şehzâde Mehmed'in ölümü, 244 — Sultan Süleyman'ın İstanbul'a avdeti ve Şehzâdebaşı'na defnedilen Veliâhd şehzâde Mehmed'in cenâze merâsimi, 244.
 (1544 = 951) Şehzâde câmiinin inşasına başlanması, 245 — Budin beylerbeyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Paşa'nın Macaristan'daki Avusturya kalelerine karşı hareketi ve muhtelif şehirler fethi, 246 — Vezir-i a'zam Hadım-Süleyman Paşa'nın azli ve «Kehle-i-Ikbâl» lâkâbiyle meşhur Hırvat devşirmesi Dâmâd-Rüstem Paşa'nın sadâreti, Osmanlı tarihinde ilk rüşvet kapısının açılması, 247.
 (1545 = 952) Almanya ve Avusturya devletleriyle bir buçuk senelik bir mütâreke akdi, 249.
 (1546 = 953) Yemen'de Taaz'in fethi, 249.
 (1546 = 953) Barbaros'un ölümü, 249 — Üçüncü Murad'ın doğumu, 250 — Almanya ve Avusturya murahhası Veltwick'in Edirne'de huzûra kabulü, 250.
 (1547 = 954) Almanya ve Avusturya ile akdedilen sulh muâhadesi mucibince bu iki devletin haraca bağlanması, 251 — Papalık makamıyla Fransa krallığına ve Venedik cumhuriyetine de teşmil edilmiş olan Türk-Alman-Avusturya sulh muâhadesinin iki taraf murahhasları tarafından imzâsı, 251 — Türk-Alman sulh muâhadesinin Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint tarafından tasdikı, 252 — Yemen'in merkezi olan San'a şehrinin Özdemir Paşa tarafından fethi, 252 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Almanya ve Avusturya ile akdedilip Charles-Quint tarafından tasdik edilmiş olan sulh muâhadesini tasdik etmesi ve sulh şartları, 252 — İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın Şirvan valiliğinde bulunan kardeşi Elkas/Alkas-Mirzâ'nın Türkiye'ye ilticâsı, 254.
 (1548 = 955) On birinci «Sefer-i-Hümâyûn»: «İrâkayn seferi» ismiyle meşhur olan ilk İran seferinden on iki sene sonra ikinci defa olarak İran seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi ve bu seferin sebepleri, 255 — Kanunî'nin Seyyid-Gazi konağına muvâsalatı ve şehzâde Selim'in İstanbul muhafızlığına tâyini, 256 — Sultan Süleyman'ın Akşehir konağına muvâsalatı, 256 — Kanunî'nin Âdilcevaz'a muvâsalatı ve buradan Erzurum beylerbeyi Ulama Paşa ile Karaman beylerbeyi Piri Paşa'yı Safavilerin işgal etmiş oldukları Van kalesinin istirdâdına göndermesi, 257 — Kanunî'nin Hoy şehrine muvâsalatı ve mülteci İran şehzâdesi Elkas/Alkas-Mirzâ'nın te'siriyle Van'ın istirdâdından evvel Tebriz'i işgal edip Elkas-Mirzâ'yı Osmanlı himâyesi altında İran tahtına çıkarma kararı, 257 — Sultan Süleyman'ın Tebriz civarındaki «Şenb-i-Gazân» konağına muvâsalatı, Tebriz'in işgali ve Elkas-Mirzâ'nın İran tahtına iclâsmdan vazgeçilmesi, 257 — Kanunî'nin Tebriz'den Van üzerine hareketi, 258 — İstanbul'da Koca-Sinan'ın ilk büyük eseri sayılan Şehzâde câmi inşaatının ikmâli, 258 — Kanunî'nin Van'a muvâsalatı ve kalenin muhasarası, 258 — Van kalesinin teslim olması, tahkimi ve yeni kurulan Van beylerbeyliğine merkez ittihâzı, 258 — Kanunî'nin kış mevsimini geçirmek üzere Diyarbekir'e muvâsalatı ve Safavî şehzâdesi Elkas-Mirzâ'nın aşiret kuvvetleriyle İran içlerinde büyük bir akın hareketine memur edilmesi, 259 — Kış mevsimini Haleb'de geçirmeye karar veren Kanunî'nin Diyarbekir'den Haleb'e gelişi, bu mevsim içinde Elkas-Mirzâ'nın İran'da Hemedan, Kum, Kâşân ve Isfahana kadar yaptığı büyük akın hareketi, pâdişahın Haleb'den Hamma'ya gidip gelişi, Van Beylerbeyi Çerkes-İskender Paşa'nın Hoy başını ve Erzurum beylerbeyi Mehmet Paşa'nın Çoruh boyundaki Hıristiyan atabeyliği arâzisindeki fütuhâtı, 259.

(1549 = 956) Kanunî'nin Haleb'de kış mevsimini geçirdikten sonra Safavîlere karşı sefere devam etmek üzere hareketi, 260 — Ordunun Diyarbekir istikametinde Fırat'dan geçişi, 260 — Türkiye'ye ilticâ edip Kanunî tarafından İran içerlerinde büyük bir akın hareketine me'mur edildikten sonra Elmalı konağındaki ordugâha dâvet edilen Safavî şehzâdesi Elkas/Alkas-Mirzâ'nın bu dâvete icâbet etmiyerek bir Kürt beyine ilticâsı, bu vaziyetin sebepleri ve Kürt beyinin mültetecisine ihânetle Birinci Tahmâsb'a satması, 261 — Diyarbekir'in cenubugarbisindeki Karacadağ yaylasına gelmiş olan Kanunî'nin Türk arâzisine karşı taarruz hazırlıkları yapan Ahıska Hristiyan Atabeyliği üzerine üçüncü vezir Ahmed Paşa kumandasında bir ordu sevk etmesi, 261 — Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Çoruh boylarındaki Ahıska atabeyliğine karşı Erzurum'dan hareketi, 261 — Ahmed Paşa ordusunun Tortum önlerine muvâsalatı ve kalenin muhâsarası, 261 — Tortum kalesinin fethi ve Ahmed Paşa ordusunun diğer fütuhâtı üzerine dört yeni sancak teşkili, 262 — Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Gürcistan fütuhâtından sonra Diyarbekir civârındaki Cülek ordugâhına iltihâkı, 262 — Kanunî'nin Diyarbekir'den İstanbul'a hareketi ve Antep'de ordunun terhisi, 262 — Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden İstanbul'a avdeti ve bu seferin neticeleri, 262.

(1550 = 957) İstanbul'da Süleymâniyye camiinin temel-atma merâsimi, 262.

(1551 = 958) Avusturyalıları karşı Macaristan serdarlığına tâyin edilmiş olan Rumeli beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın ordu başında Belgrad'a muvâsalatı ve bu hareketin sebepleri, 263 — Turgud-Reis'in şahsiyyeti ve ilk Malta akını, 264 — Ahıska Hristiyan atabeyinin istimdâdı üzerine İran şâhi Birinci Tahmâsb'm Şarkî-Anadolu akını, Van gölünün şimal ve şimalıgarbî sâhillerinin yağma ve tahribi ve Ahlat'ın sukutu, 265 — Malta Şövalyelerinin elinde bulunan Trablusgarb'm fethi, 265 — Erzurum beylerbeyi İskender Paşa'nın Safavîlere karşı bir zafer kadar parlak mağlûbiyyeti, 266 — Belgrad'dan hareket eden Sokullu ordusunun «Peterwardein/Petervaradin» civârında Tuna'dan karşı yakaya geçişi, 267 — Osmanlı menbâlarında Beçe/Beçi denilen «Becsé» kalesinin fethi, 267 — Tımsıvar civârında bulunan Becskerek = Beçkerek kalesinin işgali ve bunu tâkib eden Türk fütuhâtı, 267 — Banat eyâletinin merkezi olan Temesvar = Tımsıvar kalesinin Sokullu ordusu tarafından 15 gün muhâsara edildikten sonra netice alınmadan muhâsaranın kaldırılması, 268 — Ulama Paşa'nın müdâfaa ettiği Lippa kalesinin Avusturyalıları tarafından çok üstün kuvvetlerle muhâsarası, 268 — Lippa şehrinin sukutu ve kalenin müdâfaada devamı, 268 — Tımsıvar muhâsarasını kaldırmış olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın Lippa'da mahsur bulunan Ulama Paşa'ya yardım etmemesinden ve kedi köpek eti yiyen askerin açlığından dolayı Lippa müdâfilerinin kaleyi teslim etmek üzere yirmi günlük bir mütâreke akdine mecbur olmaları, 268 — Ulama Paşa'nın askeriyle beraber Lippa kalesinden çıkışı ve teslim şerâitine rağmen ihânet edip yolunu kesen Avusturyalıları muharebesi, 269 — Transylvania = Erdel'de Avusturya menfaatlerine hizmet ettikten sonra Türklere temâyüü ettiğinden bahsedilen Kardinal Martinuzzi'nin Avusturyalıları tarafından öldürülmesi, 270.

(1552 = 959) Avusturyalıların Szegedin şehri üzerine yaptıkları bir gece baskını üzerine Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın büyük zaferi, 270 — Hind-kapdan-ı ve «Kitâb-ı Bahriyye» müellifi Piri-Reis'in Portekizlilere karşı Maskat ve Hürmüz seferi ve bu seferin sebepleri, 271 — Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın Osmanlı menbâlarında «Bespirem» denilen Veszprém kalesini muhâsarası, 272 — Veszprém kalesinin fethi, 272 — Tımsıvar muhâsarasını muvaffakiyetle neticelendiremediği ve bilhassa Avusturyalıların muhâsara ettikleri Lippa kalesine yardım etmediği için Macaristan serdar-

lığından azledilen Sokullu-Mehmet Paşa'nın yerine Avusturyalıları karşı harekâta devam etmek üzere tâyin edilen ikinci vezir Ahmed Paşa'nın ordu başında Edirne'den hareketi ve selefi Sokullu'nun da Rumeli beylerbeyi sıfatıyla maiyyetine verilmesi, 273 — Ahmed Paşa ordusunun Belgrad'da Sokullu kuvvetleriyle birleşmesi, 273 — Türk ordusunun Tımsıvar önlerine muvâsalatı, 273 — Tımsıvar'ın ikinci defa muhâsarası, 273 — Türk ordusunun Tımsıvar üzerine ilk umumî hücumu, 274 — İkinci umumî hücumda bir kulesi zabtedilmiş olan Tımsıvar kalesinin daha fazla müdâfaasına imkân kalmadığı anlıyan müdâfileri tarafından Türk ordusuna teslimi, başta düşman eline geçen Lippa kalesi olmak üzere bir çok kaleler fethi ve Banat eyâletinin işgali üzerine «Tımsıvar beylerbeyliği» ismiyle yeni bir Türk vilâyeti teşkili, 275 — Macaristan'ın Avusturya işgalinde bulunan bir çok kalelerini fetheden Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın Avusturyalıları karşı Füleke zaferi, 275 — Osmanlı kaynaklarında «Sonlok / Solnok» denilen Szolnok kalesinin fethi, 275 — Macarların eger dedikleri «Eğri / Egre» kalesinin mevsim müşkilâtına rağmen Ahmed Paşa ordusu tarafından muhâsarası, 275 — Eğri / Eger kalesinde gedikler açılması ve ordunun ilk umumî hücumu, 276 — Eğri / Eger kalesinde bir burcun işgali, 276 — Bir gece top ateşiyle patlatılan Eğri / Eger barut deposunun infilâkından dolayı kalede bir çok tahribât olması, 276 — Kale üzerine yapılan ikinci umumî hücumun neticesiz kalması, 276 — Son umumî hücumun da soğuk, yağmur ve çamur yüzünden neticesizliği, 276 — Harekâta devam imkân kalmadığından dolayı Türk ordusunun ateş kesmesi, 276 — Otuz dokuz gün süren Eğri / Eger muhâsarasının kış şiddetleri yüzünden kırkinci gün kaldırılması, 276.

(1553 = 960) İstanbul'da akdedilen bir himâye muâhadesi mucibince Fransa'nın Türkiye'ye vereceği tazminâta mukabil Fransız donanmasının Türklere terhini, 277 — Büyük Türk denizcisi Turgud-Reis'in Fransa'yı himâye için Akdeniz seferine hareketi ve Korsika adasının merkezi olan Bastia limanını zaptettikten sonra adanın bütün diğer sâhil şehirlerini işgal etmesi ve Fransızların münâsebet-sizlikleri, 277 — On ikinci «Sefer-i Hümâyûn»: Safavîlere karşı Nahçıvan seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi, bu seferin sebepleri ve Vezir-i-a'zam «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın tertib ettirdiği sahte ihânet vesikaları yüzünden ortaya çıkan şehzâde Mustafa meselesi, 278 — Kanunî'nin Yenişehir'e varması ve Karaman valisi Şehzâde Bâyezid'in Rumeli muhafızlığına tâyini, 283 — Sultan Süleyman'ın Bolvadin'e muvâsalatı ve Saruhan valisi şehzâde Selim'in eyâlet askeriyle orduya iltihâkı, 283 — Kanunî'nin Konya-Ereğlisi civârındaki «Ak-tepe / Ak-öyük» menzilinde konaklaması ve bu feci seferin asıl hedefini teşkil eden Amasya valisi şehzâde Mustafa'nın aldığı emre itâatle buraya gelmesi, 283 — Kanunî'nin Hırvat Vezir-i-a'zamı ve dâmâdı «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur Rüstem Paşa'nın uydurduğu ihânet vesikalarından dolayı düşmanla elbirliği etmiş olmak ithâmı altında kalan büyük şehzâde Mustafa'nın bigünâh olarak idâmı ve askerin Rüstem Paşa aleyhine galeyânı üzerine bu ahlâksız Hırvat devşirmesinin azliyle yerine ikinci vezir Kara-Ahmed Paşa'nın tâyini, 283 — Mevsim ilerlemiş olduğu için İran seferini bahara bırakan Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı, 287 — Kanunî Sultan Süleyman'ın en küçük oğlu olan ve Tophâne'nin üstündeki Cihangir câmiyle mahallesine ismi verilen şehzâde Cihangir'in Ak-tepe fâciasından müteessir olarak Haleb'de ölümü ve cenâzesinin İstanbul'a nakliyle evvelce ölen büyük kardeşi veliahd Mehmed'in Şehzâde-câmiindeki türbesine defni, 287.

(1554 = 961) Kış mevsimini Haleb ve Hama şehirlerinde geçirmiş olan Kanunî'nin İran seferine hareketi, 288 — Sultan Süleyman'ın Diyarbekir

(1555 = 962)

civarındaki Cülek/Çülek konağına muvâsalatı, 288 — Cülek ordu-gâhında büyük bir harb divanı kuran Kanunî'nin muhtelif asker ocakları ileri gelenlerini huzûruna kabul ederek şehzâde Mustafa'nın idâmından mütevellit umumî infialî izâle etmesi, 288 — Kanunî'nin Diyarbekir civarındaki Cülek konağından Nahcivan ve Eri-van üzerine hareketi, 288 — Süşehri'nde «Ordu-alayı» denilen muhteşem geçit resmi ve «Kaplan postu» askerlerin ihtişam ve intizâmı, 289 — Hint-Kapdam Seydi-Ali-Reis'in Basra'dan Sü-veyş'e hareketi, Portekizlilere karşı zaferleri ve mâcerâları, 289 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Kars önlerinde İran şahı Birinci Tah-mâşb'a harb ilânı ve bir meydan muharebesine davet etmesi, 290 — Osmanlı ordusunun Eriyan'a muvâsalatı ve Safavî ordusu ortaya çıkmadığı için o sırada İran hâkimiyetinde bulunan muh-telif mâmûrelerin yağma ve tahribi, 290 — Arpaçayırı Safavî kış-lağının tahribi, 290 — Aras boyunda Safavîlerle bir pusu müsâ-demesi, 290 — Ahâlisi kaçmış olan Karabağ mmtakasımın tahribi ve saklanmış mallarla hazinelerin müsâderesi, 290 — Nahcivan'ın tahribi, ordu gelirken kaçmış olan ahâlinin saklamış olduğu mal-larla hazinelerin iğtinâmı, Safavî saraylarının tahribi ve düşman ordusunun ortaya çıkmamasına mukabele olmak üzere çok geniş bir sâhada «taş üzre taş» bırakılmaması, 291 — İran şahı Birinci Tahmâşb'm Loristan dağlarına çekilmesinden dolayı düşmanla te-mâs imkânı kalmadığı için ordunun kışlaklara çekilmesini em-reden Kanunî'nin kış mevsimini Amasya'da geçirmek üzere Nah-civan'dan avdeti ve bu üçüncü İran seferinin neticeleri, 291 — Sa-favîlere karşı Taht-ı-Süleyman zaferi, 291 — Bâyezid konağında Safavîlerin Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'ya sulh teklifleri ve bu teklifin reddi, 291 — Hasankale — Pasinler konağında Şarki-Anadolu beyleriyle askerlerinin terhisi, 292 — Kerkük civarındaki Kal'a-i-Zâlim / Zâlim-Alikalesinin fethi ve Şehr-i-Zûr denilen Kerkük sancağının işgali, 292 — Çoruh boyundaki Osmanlı kalele-rine karşı ilerlemeye başlayan Birinci Tahmâşb'a karşı Vezir-i-a'-zam Kara-Ahmed Paşa'nın bir ordu başında hareketi, 292 — Ka-ra-Ahmed Paşa ordusunun Oltu'ya muvâsalatı ve İran şahının ric'ati, 292 — Oltu'dan avdet eden Ahmed Paşa'nın Erzurum'da Kanunî'nin maiyyetine iltihâkı, 292 — Sulh istemek için Erzurum konağına gelen İran elçisinin huzûra kabulü ve sulh esasları ha-zırlanıncaya kadar mütâreke akdi, 292 — Kanunînin Erzurum'dan Amasya'ya hareketi, 293 — Sultan Süleyman'ın Sivas'a muvâsala-tı 293 — Kanunî'nin Tokad'a muvâsalatı ve Rumeli ordusunun burada kışlamasını emretmesi, 293 — Kanunî Sultan Süleyman'ın «Nahcivan seferi» denilen üçüncü İran seferinden Amasya'ya av-deti ve burada geçirdiği kış mevsiminin mühim vak'aları, 293.

İran şahı Birinci Tahmâşb'm sulh akdine me'mur ettiği Eşik-Ağası — Baş-Mabeyincisi Kemâlüddin Ferruhzâde Beg'in Amas-ya'ya muvâsalatı, 293 — Osmanlılarla Safavîler arasında yarım asırlık bir husumet devrine nihayet veren Amasya sulhünün akdi ve sulh şartları, 294 — Lâtince yazdığı Türkiye mektuplarıyla meşhur olan Auger Busbek'in riyâsetinde sulh akdetmek için gel-miş oldukları halde ancak altı aylık bir mütâreke istihsâl edebi-len Avusturya elçilerinin Amasya'dan hareketleri, 295 — Kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'a hareketi, 296 — Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa'nın Trab-lusgarb valisi Turgud Paşaların Fransayı himâye için Akdeniz seferine hareketleri ve Piyâle Paşa'nın şahsiyeti, 296 — Nahcivan seferin-den dönen Sultan Süleyman'ın Üsküdar sarayına muvâsalatı ve maktul büyük şehzâde Sultan Mustafa olduğunu iddiâ ederek Ru-meli'de büyük bir isyan hareketi yapan «Düzmece-Mustafa»nın tenkil ve idâmıyla bu isyanın mâhiyeti, 296 — Vezir-i-a'zam Ka-ra-Ahmed Paşa'nın idâmı, selefi «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın

- ikinci sadâreti ve bu değişikliğin sebepleri, 298 — İstanbul'a ilk defa olarak kahve idhâli ve ilk kahvehânelerin açılması, 299.
- (1555-1556=963) Türk şiirinin en büyük dâhisi Fuzûlî'nin ölümü ve şahsiyeti, 300.
- (1556 = 963) Avusturyalılarla akdedilmiş olan altı aylık mütâreke müddeti geç-medene evvel onlar tarafından ihlâl edilmiş olduğu için harekete geçmiş olan Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın kaleyi muhâsara etmek üzere «Szigeth/Szigetvar» önlerine gelişi, 305 — Szigetvar şehrinin istihkâmı olan «Saint-Laurent» kalesinin muhâsarası, 305 — Şehirde yangın çıkmasından dolayı umumî hücumun neti-cesiz kalması, 305 — Türk hâkimiyetindeki Baboca — Baboça kalesini muhâsara eden Avusturyalıların muharebe mecburiyetin-den dolayı Szigetvar muhâsarasının kaldırılması, 305 — Donan-manın Akdeniz seferi ve Cezâyir'de Oran — Vehrân limanının fethi, 306.
- (1557 = 964) İstanbul'da inşaatı ikmâl edilen Süleymâniyye câmiinin Sultan Sü-leyman'la vüzerâsı huzûrunda halka açılması, 306 — Donanmanın Akdeniz seferi ve Tunus'da Benzert — Bizerte limanının fethi, 308.
- (1558 = 965) İspanya'nın şarkındaki Balear adalarının en büyüğü olan Mayroka adasına karşı yapılan deniz seferinde bu adanın bir çok kasaba-larıyla köylerinin yağma ve tahribi ve bir çok esir ve ganimet alınması, 308.
- (1559 = 966) Kanunî'nin oğullarından şehzâde Bâyezid'le Selim'in saltanat dâvâ-sına kalkışarak Konya ovasında karşılaşması, bu vaziyetin içyüzü ve devşirme entrikaları, 309 — Konya ovasında iki kardeş muha-rebesi ve bu harbin ilk günü Bâyezid'in üstünlüğü, 312 — Hükû-met kuvvetlerinin yardımına istinâd eden şehzâde Selim'in muvafakiyeti üzerine Bâyezid'in valiliğinde bulunduğu Amasya'ya doğ-ru ric'ati, 312 — Yarım kalan on üçüncü «Sefer-i Hümâyûn»: İki oğlunun Anadolu'yu kana bulayan satanat kavgalarına müdâ-hale etmek isteyen Kanunî Sultan Süleyman'ın ordu başında İs-tanbul'dan Üsküdar'a geçişi ve şehzâde Bâyezid'in mağlûbiyet ha-beri üzerine tekrar İstanbul'a döndüğü için bu on üçüncü sefe-rin yarım kalmış sayılması, 313 — Harem kadınlarıyla en küçük oğunu ve dört kızını Amasya'da bırakan şehzâde Bâyezid'in on iki bin kişilik bir kuvvâtle ve dört oğluyla beraber Amasya'dan İran'a hareketi ve peşinden yetişen tâkipçilere karşı muzaffer olarak Safavîlere ilticâsı, 313 — Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa'nın Türk hâkimiyetinde bulunan Akdeniz'de kontrol seferi, 315.
- (1559 = 967) İran'a ilticâ etmiş olan şehzâde Bâyezid'in Kazvin'e muvâsalatı ve Birinci Tahmâşb tarafından parlak merâsimle kabulü, 315.
- (1560 = 967) İstanbul hükûmetiyle anlaşmak suretiyle mültecisine ihânet eden Birinci Tahmâşb'm emriyle şehzâde Bâyezid'in Kazvin'de oğulla-rla beraber hapsedilmesi ve bu vak'ının sebepleri, 316 — Türk-lere karşı birleşen muhtelif Avrupa devletlerinin teşkil etmiş ol-dukarı büyük Hristiyan donanmasının şimalî Afrika sâhilindeki Cerbe adasında demirlemesi ve bu hareketin sebepleri, 319 — Düş-man donanmasının karaya asker çıkarması, 319 — Cerbe kalesi-nin muhâfazasına me'mur olan Arab şeyhi tarafından düşmana teslimi, 319 — Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa kumandasındaki Türk donanmasının İstanbul'dan Ak-deniz seferine hareketi, 319 — Türk donanmasının Cenubi Mora'daki Modon limanından Malta üzerine hareketi, 319 — Malta'nın yanındaki küçük Gozzo adasını yağma ve tahrib eden Türk donanmasının Cerbe'deki vaziyeti haber al-ması üzerine oraya hareketi, 319 — Türk denizciliğinin en şanlı menkıbelerinden Cerbe zaferi, 320 — Düşman elinde kalan Cerbe kalesinin muhâsarası, 320 — Karadan gelen Trablusgarb valisi Turgud Paşa'nın himmetiyle Cerbe kalesinin 63 gün mukave-metten sonra fethi, 320.
- (1560 = 968) Akdeniz Türk hâkimiyetini sağlamlaştıran Cerbe zaferinden son-

- ra muzaffer donanmanın İstanbul'a avdeti ve parlak merâsimle karşılanması, 321.
- (1561 = 968) Büyük şehzâde Selim'in sonradan «Üçüncü Murad» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan oğlu şehzâde Murad'ın Mağnisa valiliğine tayini, 321 — Kanunî'nin dâmâdı ve Mihrimâh-Sultan'ın kocası Vezir-i a'zam «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın ölümü ve yerine ikinci vezir «Semiz» yahut «Kalın» Ali Paşa'nın tayini, 321.
- (1561 = 969) Osmanlı ve İran devletleri arasında uzun ve iğrenç müzâkerelerle pazarlıklardan sonra, İran'da mülteci bulunan şehzâde Bâyezid'in Türkiye'den gönderilmiş adamlar tarafından Kazvin'de dört oğluyla beraber idâmı ve bu tarihi cinâyetin içyüzü, 322.
- (1562 = 969) Osmanlı-Avusturya sulhü, imparatorluğun haraca bağlanması ve diğer sulh şartları, 328.
- (1563 = 971) İstanbul'da büyük bir sel âfeti, 329.
- (1564 = 972) Haraç getiren Avusturya murahhaslarının İstanbul'a muvasalatları, 329.
- (1565 = 972) İmparatorluk elçileri tarafından Avusturya harâcının takdimi ve sulh işinin yeniden bozulmaya başlaması, 330 — Osmanlı donanmasının Malta seferi ve bu seferin sebepleri, 330 — Donanmanın Malta'da «Marsa-Scirocco» limanına muvâsalatı, 331 — Türk donanmasının Malta adasına asker çıkarması, 331 — Malta adasında Osmanlı müelliflerinin «Santerme/ Senterme» dedikleri «Saint-Elme» istihkâmının muhâsarası, 332 — Sonradan «Kılıc-Ali Paşa» diye şöhret bulan Uluc-Ali-Reis'in İskenderiyye'den altı gemi ve 900 kişilik bir yardım kuvvetiyle Malta'ya muvâsalatı, 332 — Türk denizciliğinin en büyük şahsiyetlerinden olan Trablusgarb fâtihi ve beylerbeyi Turgud Paşa'nın 23 gemi ve 2110 kişilik bir yardım kuvvetiyle Malta'ya gelişi ve Saint-Elme muhâsarasıyla yanlış bulup tenkid etmesi, 332 — Saint-Elme muhâsarası ilerlemiş olduğu için artık kaldırılmasını doğru bulmayan Turgud Paşa'nın «Marsa-Muscietto» limanına hâkim tepeleri, bataryalarla tutarak Saint-Elme istihkâmına karşı çok şiddetli bir ateş açması, 333 — Türk tarihinin en büyük kahramanlarından ve dünya denizciliğinin en şanlı şahsiyetlerinden olan büyük Turgud'un Saint-Elme fethini temin ettikten sonra seksen yaşında şehid düşmesi ve mübarek naşinin hem fâtihi hem beylerbeyi olduğu Trablusgarb'a nakli, 334 — Saint-Elme kalesinin fethi, 334 — «Kaim» lâkabıyla de anılan Vezir-i a'zam Semiz-Ali Paşa'nın vefatıyla ikinci vezir Sokullu-Mehmet Paşa'nın sadâreti ve şahsiyeti, 336 — Malta muhâsarasının ikinci safhası: Adanın en mühim tahkimâtını teşkil eden «Le Bourg», «Saint-Ange» ve «Saint-Michel» kalelerinin muhâsarasına başlanması, 336 — Malta adasında ikinci muhâsara safhası hareketinin başlaması, 335.
- (1565 = 973) Malta adasının en mühim istihkâmılarından olan «Saint-Michel» kalesindeki «Castille» burcunun umumî bir hücumla zaptı, 336 — Malta müdâfilerine yardım için Avrupa'dan bir Hristiyan ordusuyla silâh, cephâne ve erzak gelmesi, 337 — Bir çok kana ve bilhassa Turgud Paşa'nın şehâdetine mal olan ve 3 ay, 16 gün süren Malta muhâsarasının kaldırılması ve bu kararın sebepleri, 338 — Donanmanın İstanbul'dan hareket tarihinden itibaren 5 ay, 10 gün süren neticesiz bir seferden sonra Türk ordusuyla donanmasının Malta'dan İstanbul'a hareketi, 339.
- (1566 = 973) Ciniviz müstemlekesi olan Sakız adasının fethi, 340 — On üçüncü ve sonuncu «Sefer-i Hümâyün»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Szigetvar» seferine hareketi ve bu seferin sebepleri, 340 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 343 — Kanunî Sultan Süleyman'ın torununun oğlu, veliahd Selim'in torunu ve sonradan «Murâd-ı Sâlis» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan Mağnisa

- valisi şehzâde Murad'ın oğlu olan şehzâde Mehmed'in, yâni «Üçüncü Mehmed»in doğumu, 343 — Kanunî'nin Tatar-Pazarcığı'na muvâsalatı ve yeni doğan torununun oğluna «Mehmet» ismini takması, 343 — Sultan Süleyman'ın Filibe'ye muvâsalatı, 343 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı ve parlak bir alayla şehre girmesi, 343 — «Zemlin / Semlin» konağında Transylvania — Erdel banı Szigmond-Janos'un huzûra kabulü ve metbûuna ta'zimâtını arz etmesi, 344 — Kanunî'nin Drava nehri üzerinde 8 - 10 günde kurulan muazzam köprüyü kayıkla teftiş etmesi, 345.
- (1566 = 974) Kanunî Sultan Süleyman'ın Essek köprüsünden geçip son hedefi olan Szigetvar'a doğru ilerlemesi, 346 — Kahramanlıklarıyla meşhur olan ve «Mecnun» ve «Divâne» gibi lâkaplarla anılan Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın tezviriyle «Harsany» konağında idâmı, 346 — Kanunî'nin Szigetvar civârındaki «Pécs = Peçuy / Peçevi» kasabasına muvâsalatı, 348 — Sultan Süleyman ordusunun Szigetvar'a muvâsalatı, şehrin vaziyeti ve muhâsara tertibatı, 348 — «Eski-Szigetvar» kasabasının işgali, 350 — «Yeni-Szigetvar» kasabasının işgali, 350 — Şehri teşkil eden iki kasabanın zaptından sonra Szigetvar kalesine ilk umumî hücum, 350 — İkinci umumî hücumun da birincisi gibi neticesiz kalması, 350 — Macaristan'ın Avusturya işgalinde bulunan en mühim ve müstahkem mevkiilerden «Gyula = Göle» kalesinin ikinci vezir Pertev Paşa ordusuna teslimi, 351 — Szigetvar ordugâhında Kanunî Sultan Süleyman'ın son hastalığı, 351 — Szigetvar kalesine yapılan üçüncü umumî hücumun da ilk ikisi gibi neticesiz kalması, 351 — Kumbara patlatılmak suretiyle kale bedeninde gedik açılması ve dış-kalenin fethi, 351 — İç-kalenin büyük bir odun yığınıyla çevrilip muazzam bir yangın çemberi içinde bırakılması üzerine mahsurların ümitsizliği, 352 — İstanbul'dan bu son seferine hareketinden 4 ay, 6 gün sonra Avrupalıların «Muh-teşem» dedikleri büyük Osmanlı pâdişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın Szigetvar civârındaki «Similehof» tepesinde bulunan otağında yaşının Milâdî takvim hesabıyla tam 71 sene, 4 ay, 10 günü bulduğu sırada, yâni 72 yaşının içinde ve 45 sene, 11 ay, 7 gün saltanat sürdükten sonra Szigetvar iç-kalesinin fethini göremeden vefatı ve şahsiyeti, 352 — Szigetvar iç-kalesinin fethi, 353 — Kütahtahya valiliğinde bulunan Veliahd Selim'e gizlice adam ve nâme gönderilerek saltanata davet edilmesi, 358 — Vezir-i a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın veliahdı saltanata davet için Szigetvar ordugâhından gönderdiği Hasan-Çavuş'un Afyon-Karahisar civârında şehzâde Selim'e davet mektubunu tevdi etmesi, 359 — Afyon-Karahisar civârından İstanbul'a hareket eden şehzâde Selim'in Kütahtahya'ya muvâsalatı ve buradaki «Yeni-câmi»de nâmına ilk hutbanın okunması, 359 — Osmanlı müelliflerinin «Babofca/Babokça» dedikleri Baboca kalesiyle diğer bir takım kalelerin fethi, 360 — Şehzâde Selim'in Kadıköy'e muvâsalatı, 360.

SARI SELİM / İKİNCİ SELİM DEVRİ

- (1566 = 974) İkinci Selim'in İstanbul'da cülûsu ve şahsiyeti, 361 — Kanunî'nin öldüğünü bilmiyen ordunun karşısına birdenbire pâdişah sıfatıyla çıkmak üzere İkinci Selim'in İstanbul'dan Belgrad'a hareketi, 363 — Belgrad'a vâsıl olan İkinci Selim'in Sokullu'dan aldığı bir tezkire üzerine orduya gitmeyip Belgrad'da kalması, 363 — Ordunun Szigetvar'dan Belgrad'a hareketi ve Kanunî'nin ölümü gizli tutulduğu için arabasına tıpkı kendisine benzeyen bir adam oturularak askerlerin aldatılması, 364 — Belgrad'a yaklaşıldığı sırada Kanunî Sultan Süleyman'ın kırk sekiz gün gizlenmiş olan ölümünün ifşası ve ordunun teessürü, 365 — Ordunun Sirem sahrâ-

- lerle Deryâ-kaptanlığına tâyin etmesi ve Kılıc.Ali Paşa'mn İstanbul'dan «Sefer-i muhafâza» denilen Akdeniz seferine hareketi, 412.
- (1573 = 980) Lepanto — İnebahtı felâketine rağmen akdine mecbur olduğu sulh muâhadesiyle haraca bağlanan Venedik cumhuriyetinin Kıbrıs seferi tazminâtı olarak Osmanlı hazînesine üç yüz bin duka altını tesviyesine mecbur edilmesi ve muâhadenin diğer şartları, 413.
- (1573 = 981) Akdeniz'de Türk hâkimiyyetine rekabet eden İspanya kralığının hâkim olduğu cenubi İtalya'nın «Puglia/Pouille=Pulya havâlisine karşı Piyâle ve Kılıc Ali Paşaların büyük deniz seferi, cenubi İtalya sâhillerinin vurulması ve donanmanın esirler ve ganimetlerle İstanbul'a avdeti, 414 — İstanbul'da Ayasofya câmîinin sedlerle tahkimi ve Fatih'le ikinci Bâyezid devirlerinde yapılmış olan iki minâreye iki daha ilâve edilmesi, 415.
- (1574 = 982) Türk donanmasının Tunus seferine hareketi, ve bu seferin sebepleri, 415 — Boğdan seferi, sebepleri ve Türk ordusunun zaferi, 416 — Osmanlı donanmasının Tunus'da «Halk-ul-Vâd = Goletta» sâhiline asker çıkarması, 417 — Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin ölümü ve şahsiyyeti, 417 — Tunus seferinde «Halk-ul-Vâd = Goletta» kalesinin İspanyollardan alınması, 418 — Tunus şehrinin istihkâmı olan ve İspanyol işgalinde bulunan «El-Bastiyân» = Bastion» kalesinin zabtı ve Tunus fethinin tamamlanması, 418 — Tunus'u fethetmiş olan orduyla donanmanın İstanbul'a avdeti, 419 — Müddeti bitmek üzere olan sekiz senelik Osmanlı - Avusturya sulh muâhadesinin tekrar sekiz sene için tecdid edildikten sonra İstanbul'dan Viyana'ya gönderilmesi ve eskisine nisbetle ehemmiyetsiz değişiklikleri, 419 — Edirne'de Koca-Sinan'ın eseri olan «Selîmiyye» câmii inşaatının ikmâli ve hususiyetleri, 419 — İkinci Selim'in Milâdî takvim hesabıyla elli sene, altı ay, on sekiz gün yaşadıktan ve sekiz sene, iki ay, on beş gün saltanat sürdükten sonra elli bir yaşının içinde içki yüzünden Topkapu sarayında ölümü, şahsiyyeti ve saltanat devrinin hususiyetleri, 420 — İkinci Selim'in Mağnisa valiliğinde bulunan veliahdi şehzâde Murad = Üçüncü Murad'm İstanbul'a gitmek üzere Mudanya'ya gelişi, 422 — Üçüncü Murad'ın Mudanya'dan geceleyin İstanbul'a gelişi ve beş kardeşinin birden idâmı, 423.

İkinci cildin sonu